

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
MEMÒRIES DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA, LXXXIII

Direcció
M. TERESA FERRER I MALLOL
MANUEL RIU I RIU

Tractats i negociacions diplomàtiques de Catalunya i de la Corona catalanoaragonesa a l'edat mitjana

Volum I.1

**Tractats i negociacions diplomàtiques amb Occitània,
França i els estats italians 1067-1213**

Estudis de
PERE BENITO I MONCLÚS
i M. TERESA FERRER I MALLOL
Corpus documental a cura de
PERE BENITO I MONCLÚS,
PILAR SENDRA I BELTRAN i CARLES VELA I AULESA

Amb la col·laboració de
RAFAEL GINEBRA I MOLINS,
ROBERTO PILI i ESTHER REDONDO GARCÍA

BARCELONA
2009

**Tractats i negociacions diplomàtiques
de Catalunya i de la Corona
catalanoaragonesa a l'edat mitjana**

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
MEMÒRIES DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA, LXXXIII

Direcció
M. TERESA FERRER I MALLOL
MANUEL RIU I RIU

**Tractats i negociacions diplomàtiques
de Catalunya i de la Corona
catalanoaragonesa a l'edat mitjana**

Volum I.1

**Tractats i negociacions diplomàtiques amb Occitània,
França i els estats italians 1067-1213**

Estudis de
PERE BENITO I MONCLÚS
i M. TERESA FERRER I MALLOL

Corpus documental a cura de
PERE BENITO I MONCLÚS,
PILAR SENDRA I BELTRAN i CARLES VELA I AULESA

Amb la col·laboració de
RAFAEL GINEBRA I MOLINS,
ROBERTO PILI i ESTHER REDONDO GARCÍA

BARCELONA
2009

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

Tractats i negociacions diplomàtiques de Catalunya i de la Corona Catalanoaragonesa a l'edat mitjana. —
(Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica ; 83)
Bibliografia. — Conté: Vol. I.1. Tractats i negociacions diplomàtiques amb Occitània, França i els estats italians, 1067-1213. —
Textos en català i llatí
ISBN 9788492583775 (o.c.)
I. Ferrer i Mallol, Maria Teresa, 1940- ed. II. Riu, Manuel, 1929- ed. III. Institut d'Estudis Catalans
IV. Col·lecció: Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica ; 83
1. Catalunya — Història — 878-1162, Comtes — Fonts 2. Corona Catalanoaragonesa — Història — Fonts
3. Corona Catalanoaragonesa — Relacions exteriors — Tractats
946.73"10/14"

© Institut d'Estudis Catalans
Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: desembre de 2009
Tiratge: 450 exemplars

Text revisat lingüísticament per la Unitat de Correcció del Servei Editorial de l'IEC

Compost per Víctor Igual, SL
Carrer de Mallorca, 374. 08013 Barcelona

Imprès a Limpergraf, SL
Polígon industrial Can Salvatella. Carrer de Mogoda, 29-31. 08210 Barberà del Vallès

ISBN obra completa: 978-84-92583-77-5
ISBN volum I.1: 978-84-92583-78-2
Dipòsit Legal: B. 45713-2009

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

Taula

INTRODUCCIÓ, <i>per Maria Teresa Ferrer i Mallol i Manuel Riu i Riu</i>	9
L'EXPANSIÓ TERRITORIAL ULTRAPIRINENCA DE BARCELONA I DE LA CORONA D'ARAGÓ: GUERRA, POLÍTICA I DIPLOMÀCIA (1067-1213), <i>per Pere Benito i Monclús</i>	13
Introducció	13
1. La «compra» de Carcassona i Rasès: origen i fonament dels dominis del casal de Barcelona al Languedoc	18
1.1. Un llinatge en crisi	18
1.2. La «compra» de Carcassona i Rasès (1067-1071)	20
1.3. Bernat Ató IV i la pèrdua de la sobirania de Barcelona sobre Carcassona i Rasès	28
1.4. Les revoltes dels carcassonencs i la campanya militar del 1112	31
2. La Gran Guerra Occitana (I): de l'annexió de Provença a la submissió dels Baus	37
2.1. El casament de Dolça de Provença	37
2.2. De la guerra al repartiment de Provença (1120-1125)	40
2.3. Beatriu de Melguèlh	44
2.4. Ermengarda de Narbona i la batalla de Montpeller (1141-1143)	46
2.5. La revolta dels Baus	49
2.6. L'homenatge de Ramon Trencavell	53
2.7. La segona guerra bausenca	54
2.8. L'aliança anglocatalana contra Tolosa	56
2.9. Provença dins l'Imperi (1162)	60
3. La Gran Guerra Occitana (II): l'imperi ultrapiirinenc d'Alfons el Cast (1166-1196)	63
3.1. La successió del comtat de Provença, de nou. La guerra amb Tolosa de 1166-1167	63
3.2. L'aliança Tolosa-Gènova i la batalla de Montpeller (1171-1174)	65
3.3. L'aliança militar tolosanogenovesa del 1174	70
3.4. La campanya «contra Tolosa» i la Pau de Tarascó (1175-1176)	72
3.5. La rendició dels niçards	76
3.6. La submissió de Forcalquer (1177)	77
3.7. Traïdors, heretges, perjurs fautors i encobridors d'heretges: acusats i acusacions del Concili III del Laterà (1179)	82
3.8. La represa de la guerra Tolosa-Barcelona (1181-1183)	86
3.9. L'afer del comte Sanç i la pau de febrer de 1184	88

3.10.	L'aliança aquitanoaragonesa i la represa de la guerra contra Tolosa (1185-1188)	91
3.11.	La campanya de Provença del 1189 i la pau amb Tolosa del 1190	94
3.12.	Represa de la guerra amb Tolosa, annexió de Forcalquer i submissió de Marsella (1193-1194)	96
4.	Pere el Catòlic: el projecte d'unificació d'Occitània (1196-1213)	100
4.1.	L'extinció dels protagonistes de la Gran Guerra Occitana	100
4.2.	El capgirament de les aliances	102
4.3.	Fi de la guerra de Forcalquer i pacificació entre Provença i Forcalquer	105
4.4.	Montpeller: el tumultuós adveniment del rei d'Aragó	108
4.5.	Pere el Catòlic coronat a Roma	111
4.6.	«Cur me fraudare vultis?»	114
4.7.	Escac al rei: la revolta dels montpellerins i la Concòrdia de Vilanòva (1206)	116
4.8.	La croada albigesa (I): conquesta i submissió dels vescomtats dels Trencavell	118
4.9.	Els fracassos de la diplomàcia	123
4.10.	La croada albigesa (II): Tolosa encerclada	124
4.11.	L'esgotament de la via diplomàtica. El Concili de la Vaur i els juraments de Tolosa	126
4.12.	La batalla de Muret	129
5.	Bibliografia	131
5.1.	Edició de fonts	131
5.2.	Obres que contenen edicions de fonts	132
5.3.	Catàlegs i inventaris	133
5.4.	Estudis	134

LES RELACIONS DEL COMTAT DE BARCELONA I DE LA CORONA CATALANOARAGONESA

AMB ELS ESTATS ITALIANS EN ELS SEGLES XI-XII,

per Maria Teresa Ferrer i Mallol

		151
1.	Les aliances amb els normands establerts a Itàlia	151
	El casament d'Estefania, filla de la comtessa Ermessenda, amb Roger de Tosny vers 1018	153
	El matrimoni de Ramon Berenguer II amb Mafalda o Mahaut, filla de Robert Guiscard (1076/1077)	155
2.	L'aliança amb genovesos i pisans per a un primer atac a Tortosa l'any 1092	158
3.	L'aliança amb Pisa (1113) i la conquesta de Mallorca de 1114-1115	160
4.	De nou l'objectiu de Tortosa i la repoblació de Tarragona. Negociacions amb Pisa i amb la Santa Seu	168
5.	La guerra d'Occitània: el comte de Barcelona i Gènova en camps oposats. Els tractats del 1126 i del 1127	172
6.	Una aliança sense conseqüències amb Roger II de Sicília el 1128	176
7.	Recels pisans després del tractat de Ramon Berenguer III amb Gènova	179
8.	El tractat amb Gènova del 1146 per a la conquesta de Tortosa	181
	La conquesta conjunta	181
	Altres projectes de conquesta	183
	Els juramentats catalans	185
	Els juramentats genovesos	195
	L'operació contra Tortosa	198
	Ampliació de les franquícies concedides als genovesos que es dirigien a Espanya	200
	El fracàs de la colònia genovesa. Venda de la tercera part de la ciutat al comte Ramon Berenguer IV	200
9.	Projectes per a la conquesta de Mallorca vers 1162	204
10.	L'aliança amb Gènova contra Pisa del 1167	207
11.	L'aproximació a Pisa i l'intent d'aliança amb l'Imperi bizantí en el context de la guerra occitana	212

12. El tractat del 1177 amb els pisans	215
13. Nova aliança del rei Alfons amb Gènova el 1186 per la successió a Arborea L'incident amb Guglielmo de Caffaro	216 219
14. Les relacions amb Gènova entre els regnats d'Alfons el Cast i de Pere el Catòlic. El tractat amb Gènova del 1198	220
15. El matrimoni de Constança, germana de Pere el Catòlic, amb Frederic I (II), rei de Sicília i futur emperador	223
16. Bibliografia	228

CORPUS DOCUMENTAL,

<i>per Pere Benito i Monclús, Pilar Sendra i Beltran i Carles Vela i Aulesa, amb la col·laboració de Rafael Ginebra i Molins, Roberto Pili i Esther Redondo García</i>	241
Taula d'abreviacions	243
Corpus documental	247

Introducció

Aquest llibre és el primer resultat d'un projecte de recerca de llarga durada de l'Institut d'Estudis Catalans, dirigit pels sotasignats, titulat «Corpus documental de les relacions internacionals de Catalunya i de la Corona d'Aragó». L'objectiu d'aquest projecte és publicar, en edició crítica, els tractats internacionals de Catalunya i després de la Corona d'Aragó i també els documents de negociació diplomàtica: memorials per a ambaixadors, correspondència amb ambaixadors, etc., amb estudis que els situïn en el context de les relacions internacionals de cada període històric.

La Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón, que és la col·lecció documental més important que tenim, recull alguns tractats, però no de manera sistemàtica; molts es troben dispersos en publicacions diverses. Els de l'època més antiga són els més coneguts, però sovint són els que tenen edicions més antigues i menys acurades. Els documents d'Occitània, per exemple, foren editats al segle XVIII, en edicions no crítiques i amb signatures que ara han quedat antiquades, perquè corresponen a arxius que ja no existeixen. Altres tractats amb estats d'Itàlia també figuren en edicions antigues, llevat del cas dels tractats amb Gènova, inclosos en el Liber Iurium, que ha estat objecte d'una edició crítica recent; però com que l'edició és a partir d'aquest llibre de privilegis, és una mica diferent de la nostra, que parteix dels pergamins originals, si s'han conservat, amb les variants de les còpies. Des de la fi del segle XIII hi ha molts més tractats inèdits. En aquesta època ja comença a haver-hi molta correspondència diplomàtica i molts dels memorials de les ambaixades, que són d'un interès extraordinari, són inèdits.

L'examen d'aquesta situació ens va fer pensar que calia fer una col·lecció sistemàtica, en edició crítica, i amb bons índexs de tots els tractats i, a partir del moment que existeixen, dels memorials d'ambaixada i correspondència diplomàtica.

Arrosseguem un dèficit considerable pel que fa a publicació de grans col·leccions documentals i, en el moment que altres països estan fent noves edicions crítiques de les seves velles col·leccions documentals, cal que nosaltres superem aquest dèficit amb una col·lecció ambiciosa que interessarà a nombrosos països d'Europa i del nord d'Àfrica.

No hem volgut fer només una col·lecció documental, que segurament ens hauria permès d'avançar més ràpidament, sinó que l'hem acompanyada, i l'acompanyarem, d'estudis sobre els tractats i el context polític en el qual foren negociats. Després d'haver fet una immersió en una època i en la documentació i la bibliografia que corresponen per tal de fer l'edició dels documents, ens ha semblat que calia fer l'esforç complementari per analitzar els documents que publiquem i situar-los en el seu context, cosa que serà més útil per als lectors. Quan iniciarem el treball, l'any 1996, el disseny del projecte era més simple del que

és actualment. Volíem reunir els tractats internacionals de Catalunya i després de la Corona d'Aragó, que es troben en edicions disperses, de fiabilitat desigual en la transcripció, i fer-ne una edició crítica amb petites introduccions davant de cada tractat per analitzar-ne el contingut i unes introduccions generals no gaire llargues destinades a presentar l'evolució de les relacions amb cadascuna de les àrees estudiades. Finalment ens hem inclinat per presentar un corpus documental amb regestos davant de cada document però sense comentaris i fer un estudi detallat de les relacions amb cadascuna de les àrees estudiades, incloent-hi l'anàlisi detallada de cada tractat, fins i tot amb la identificació, si és possible, dels personatges que hi apareixen, tant ambaixadors i negociadors com testimonis.

Pel que fa als límits cronològics del corpus documental, volíem començar-lo en el segle XII, que és quan els tractats internacionals prenen una forma més o menys moderna. Pel que fa als estats italians, no hi havia problemes, i tampoc no n'hi havia a l'àrea ibèrica. El problema apareixia amb Occitània.

Primer, havíem decidit començar el corpus amb el tractat de divisió de Provença entre el comte de Barcelona i el de Tolosa, acordada el 1125, que ja té una forma moderna, i tractar els antecedents del segle XI a la introducció general sobre aquesta àrea. Malgrat que hi havia el rerefons de l'enfrontament Casa de Barcelona-Casa de Tolosa, ens semblava que era un món de relacions feudals, en el qual no havíem d'entrar. Però són unes relacions feudals molt especials: en realitat, les aliances prenen la forma de reconeixement de vassallatge envers el comte de Barcelona perquè som a l'època plena del feudalisme, però de fet són aliances contra Tolosa. A vegades, els juraments de fidelitat de diferents senyors occitans envers els nostres comtes i reis són els únics documents conservats que indiquen l'existència d'aquests pactes. Cal tenir en compte i assumir que a l'edat mitjana la idea de pacte i tractat és diversa segons les èpoques.

Vàrem discutir què havíem de fer i al final vàrem decidir incloure també el segle XI en el corpus. Aquesta decisió ha suposat un endarreriment d'almenys tres anys en l'execució del projecte perquè Pere Benito, que s'ha encarregat d'aquesta part, ha hagut de fer molts viatges pels arxius occitans i els de París i ha hagut d'estudiar molta bibliografia nova, editada o no editada, com ara algunes tesis doctorals franceses. Valia la pena fer aquest esforç i retardar l'edició? Creiem que sí, perquè, malgrat que en els darrers decennis estudiosos francesos i d'altres orígens han publicat molts estudis sobre Provença i sobre Occitània, els documents no han estat editats, com a molt ha estat publicat algun catàleg.

Per tant, una part dels documents referents a Occitània és inèdita i una altra part és publicada, però en edicions del segle XVIII, com ara, entre d'altres, l'obra de Devic i Vaissete, Histoire générale de Languedoc, amb signatures no actuals, com ara «arxiu del castell de Foix», que ja no existeix. En aquest aspecte, ha calgut buscar els originals als arxius actuals, les famílies de còpies als diversos cartularis medievals i les còpies més modernes.

Els primers anys del projecte, els vàrem dedicar a fer una recerca bibliogràfica per tal de localitzar i fotocopiar totes les edicions de tractats en el període estudiat, és a dir, tota l'edat mitjana. A més, els nostres col·laboradors de llavors, Rafael Ginebra i Roberto Pili, van formar dues bases de dades, una per a l'àmbit ibèric, Anglaterra i França i l'altra per a la resta d'àrees, amb tota la informació recollida en una bibliografia molt àmplia d'anàlisis i comentaris sobre les relacions internacionals. Tota aquesta feina feta llavors ens és ara molt útil, malgrat que la revisió bibliogràfica cal mantenir-la constantment perquè sempre surten publicacions noves. Al mateix temps, vàrem començar a examinar la col·lecció de pergamins de l'Arxiu de la Corona d'Aragó per tal de localitzar, demanar microfilm i transcriure la documentació que ens interessava. També vàrem començar a reunir microfilm de documentació conservada en arxius estrangers, aprofitant viatges d'alguns de nosaltres i també de Daniel Duran o de Roser Salicrú; Pere Benito va fer missions concretes per tot Occitània i París per tal de buscar la documentació

sobre les relacions mútues, mentre que Carles Vela portà a terme una altra missió a Gènova, amb el mateix objectiu de reunir fotografies dels documents que pensàvem publicar i fer diverses comprovacions.

Finalment, la documentació reunida només per a les relacions amb Occitània i amb els estats italians ha estat tan nombrosa i els estudis introductoris han sortit tan llargs, que hem hagut de dividir el volum primer en dos toms: el present, que comprèn les relacions amb Occitània i amb estats italians durant els segles XI i XII, i un segon tom, que comprèn les relacions amb els estats ibèrics, més Anglaterra, i amb els estats islàmics, en el mateix període cronològic. En realitat, el límit cronològic fixat per al primer volum, 1213, entra ja en el segle XIII perquè hem volgut acabar-lo amb la mort de Pere el Catòlic a Muret, per tal de presentar tot el regnat, cosa que resulta més coherent.

Els col·laboradors d'aquest primer volum han estat Pere Benito, Carles Vela i Pilar Sendra.

Pere Benito ha recollit la documentació preparada pels membres anteriors de l'equip i ha revisat l'aparell de transcripcions i els registres; hi ha introduït les notes tècniques referents principalment a la datació dels originals, de les còpies i la seva transmissió i també hi ha incorporat algun document nou que li ha semblat d'interès. Té la responsabilitat de la documentació referent a Occitània.

Carles Vela s'ha dedicat a la correcció dels documents referents a Itàlia, tant la transcripció com els registres. A partir de les fotografies obtingudes a Gènova, tant de pergamins com dels diferents exemplars del Liber Iurium Reipublicae Januensis, ha introduït les notes tècniques referents a datació i transmissió de les còpies. També s'ha encarregat d'unificar la col·lecció de documents d'Occitània i d'Itàlia en una única col·lecció. Ha fet la numeració definitiva i ha unificat els criteris en notes i abreviatures.

Maria Teresa Ferrer ha revisat amb Carles Vela tots els documents referents a Itàlia per tal de resoldre els dubtes pendents de transcripció i de puntuació.

Esther Redondo, seguint les indicacions de Pere Benito i en algun cas de Maria Teresa Ferrer, ha realitzat diversos quadres genealògics, que permeten entendre els parentius i els drets als territoris de les diferents famílies comtals o vescomtals o senyorials occitanes. També ha elaborat alguns mapes, que permeten situar els diversos comtats o senyorius dels quals es parla.

Pilar Sendra ha ajudat Pere Benito en les recerques bibliogràfiques sobre la documentació d'Occitània a diferents biblioteques. També ha transcrit alguns documents nous a l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

L'estudi sobre les relacions amb els estats i senyorius occitans ha estat fet per Pere Benito, que ha incorporat les aportacions dels estudis francesos sobre Provença i Occitània al context històric català i a l'anàlisi de l'actuació dels comtes i comtes reis catalans a Occitània.

Maria Teresa Ferrer i Mallol ha escrit l'estudi sobre les relacions amb els estats italians, on també ha procurat integrar les diverses aportacions de les publicacions recents sobre aquest tema, incloses les que, tot i no referir-s'hi directament, poden subministrar alguna informació útil.

Agraïm de tot cor l'ajuda d'estudiosos, d'arxiviers i de bibliotecaris de França, d'Itàlia i de Catalunya, particularment a la professora Hélène Debax, maître de conférences a la universitat de Toulouse-Le Mirail, que va revisar la documentació sobre les relacions amb Occitània i ens va fer algunes observacions. També hem de fer constar el nostre agraïment a la Professora d'Història Medieval de la Universitat de París I-Panthéon-Sorbonne, Monique Bourin; a Ghilain Brunel, arxiver, cap de la Section Ancienne dels Archives Nationales de França; a Sylvie Caucanas, directora dels Archives Departamentales de l'Aude; a Fabrice Ospedale, arxiver dels Archives de la Ville de Nice, i a Claire Vernon, bibliotecària de la Bibliothèque Méridionale de Tolosa; als arxiviers de l'Archivio di Stato di Genova i als bibliotecaris-arxiviers de la Biblioteca Universitaria di Genova; als arxiviers de l'Arxiu de la Corona d'Aragó i de l'Arxiu de la Catedral i als bibliotecaris de la Biblioteca de Catalunya. Fem constar, encara, el nostre agraïment als Srs. Josep Maria Milla i Saldon i Daniel Sardà Muñoz.

Agraïm el suport de l'Institut d'Estudis Catalans per portar a terme aquesta obra i particularment dels membres del servei de correcció i del servei de publicacions. Anunciem que tenim molt avançat el tom segon del primer volum, que esperem que pugui sortir durant l'any 2010, mentre que el segon volum corresponent al regnat de Jaume I esperem tenir-lo enllestit l'any 2011, si l'IEC pot continuar donant-nos suport.

Maria Teresa FERRER i Manuel RIU
Institut d'Estudis Catalans

L'expansió territorial ultrapirinenca de Barcelona i de la Corona d'Aragó: guerra, política i diplomàcia (1067-1213)

Pere BENITO I MONCLÚS

INTRODUCCIÓ

Les relacions polítiques entre els comtats catalans i els principats occitans no s'inicien amb l'adquisició els anys 1067-1070 dels comtats de Carcassona i Rasès per part dels comtes de Barcelona Ramon Berenguer I i Almodis, els documents de la qual obren, de manera quasi obligada, aquest corpus diplomàtic. Ja des des mitjan segle x les cases comtals de Barcelona, Besalú, Urgell i Pallars practiquen una política matrimonial orientada a l'establiment i afermament de lligams amb els llinatges comtals i vescomtals del Llenguadoc i Alvèrnia.¹ Pedra angular de les relacions polítiques catalanooccitanes és, sens dubte, el casament, a finals del segle x, d'Ermessenda de Carcassona, germana de Bernat, senyor de Foix, amb el comte Ramon Borrell de Barcelona.²

Aquestes estratègies, que posaran les bases de la posterior penetració política dels comtes de Barcelona i d'Urgell sobre l'espai llenguadocià i provençal, no tenen, a priori, res de sorprenent. Els comtats catalans i els principats occitans sorgits de la disgregació de l'Imperi carolingi³ formen part de la Gòtia, un mateix espai polític, econòmic i cultural de relacions i intercanvis entre territoris i poblacions que comparteixen, primer, un passat comú i, segon, una mateixa llengua i cultura.⁴ El llegat cultural carolingi encara és ben viu al segle xi: els documents barcelonins datats dels anys del començament del regnat dels reis francs recorden la pertinença dels comtats governats pels successors de Guifré a la França occidental i el reconeixement de la legitimitat carolíngia i capeta, àdhuc després dels esdeveniments frontissa de 985-987, interpretats com la partida de naixement d'un nou «princi-

1. Martí AURELL, *Les noces del comte. Matrimoni i poder a Catalunya (785-1213)*, Barcelona, Omega, 1998, p. 42-43.

2. El contracte matrimonial és del 993. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, III, p. 227-228; Santiago SOBREQUÉS I VIDAL, *Els grans comtes de Barcelona*, Barcelona, Vicens Vives, 1961, p. 37-39; M. AURELL, *Les noces del comte*, p. 105 i 208.

3. Per a una visió de conjunt del procés de formació de principats occitans independents en el marc de la disgregació territorial de l'Imperi carolingi, remetem a l'obra clàssica d'Archival R. LEWIS, *The Development of Southern French and Catalan Society, 718-1050*, Austin (Texas), University of Texas Press, 1965. I pel que fa al procés d'independència dels comtats catalans del domini franc, són encara fonamentals els treballs de Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, *La domination carolingienne en Catalogne*, «Revue Historique», CCXXV-2 (1961), p. 319-340, i *El domini carolingi a la Marca Hispànica (segles IX i X)*, a «Dels visigots als catalans», I, Barcelona, 1969, p. 139-152.

4. Mentre que els segles IX-XI són crucials en el sorgiment d'una consciència dels parlars d'oc, diferenciats de la llengua d'oïl, no és fins més tard que occitans i catalans tindran el sentiment de parlar llengües diferents. Cf. Michel BANNIARD, *Naissance et conscience de la langue d'oc, VIIIe-IXe siècles*, a *Catalunya i França meridional a l'entorn de l'any mil. Actes del Col·loqui Internacional Hug Capet*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1991, p. 351-361.

pat» territorial independent. Fins al segle XI l'ordre reial és considerat pels comtes catalans i per l'Església el fonament del dret públic.⁵ La dependència de les diòcesis catalanes de la seu metropolitana de Narbona, de la qual formen part també les diòcesis del Llenguadoc, accentua els lligams polítics i religiosos entre una banda i l'altra dels Pirineus. A finals del segle XI els comtes de Barcelona reforçaran aquesta dependència vinculant els monestirs catalans a les abadies llenguadocianes de Moissac i Tomeres (Tomières) i a la provençal de Sant Víctor de Marsella, puntes de llançà del reformisme cluniacenc.⁶

Fins a la segona meitat del segle XI, però, i malgrat la intensitat de les relacions polítiques, no podem parlar encara, pròpiament, de domini de Barcelona sobre l'espai occità. Ramon d'Abadal bandejà ja fa temps les interpretacions romàntiques que pressuposaven una continuïtat entre l'anomenat estat catalanooccità del segle XII i el passat visigòtic de la Septimània, incidint en l'especial significació de la compra de Carcassona i Rasès el 1067-1070 com a tombant en la història d'unes relacions arrelades en una cultura i un espai lingüístic comú.⁷ Fruit de la ingerència barcelonina en les rivalitats occitanes, la «compra» de Carcassona i Rasès representa la voluntat dels comtes de Barcelona d'expandir els seus dominis i crear un estat patrimonial propi al nord dels Pirineus, en el qual el sistema de govern feudal barceloní serà ràpidament implantat.⁸ La topada amb els comtes de Tolosa, una casa fins aleshores amiga, esdevé inevitable. Comença el llarg conflicte que enfrontarà Tolosa i Barcelona i els seus respectius aliats per l'hegemonia de l'espai marítim occità, del baix Llenguadoc i de la Provença marítima i interior, fins que els acords del 1198 segellaran la nova aliança entre les dues cases comtals.⁹ Aquest és el període de l'«expansió catalana a Occitània», expansió politicomilitar que implica l'annexió i/o conquesta de nous territoris, la submissió de poders independents a la sobirania dels comtes reis —a la «senyoria de Barcelona», diran els documents del 1179— i l'obertura de nous espais d'influència política i econòmica.

Durant gairebé cent anys, entre el 1112 i el 1198, la maquinària de la guerra no s'atura i al seu entorn, com un complement necessari, gairebé inherent a la mateixa dinàmica militar, es desenvolupa una complexa política de pactes i aliances, de la qual els monuments aplegats en aquest diplomatarí —que recull la totalitat dels que s'han conservat sota forma d'original o còpia— són una mostra més que representativa. Per a la guerra, calia establir aliances, mantenir els poders sotmesos i, eventualment, tractar i negociar paus i treves amb l'enemic que havien de preveure i establir els mecanismes perquè fossin respectades. I això no es podia fer d'altra manera que no fos per escrit.

Des de mitjan segle XI l'escrit comença a jugar, a la cort barcelonina, un paper fonamental en la construcció d'un nou ordre polític regulat pel dret i les relacions feudals, l'element catalitzador

5. Jean DUFOUR, *Obédience respective des Carolingiens et des Capétiens (fin xe siècle-début xe siècle)*, a *Catalunya i França meridional a l'entorn de l'any mil*, p. 21-44; Michel ZIMMERMANN, *Naissance d'une principauté: Barcelone et les autres comtés catalans aux alentours de l'an Mil*, a *Catalunya i França meridional a l'entorn de l'any mil*, p. 112-113.

6. Anscari M. MUNDÓ, *Moissac, Cluny et les mouvements monastiques de l'est des Pyrénées du xe au xiie siècle*, «Annales du Midi», 75 (1963), p. 551-573.

7. Ramon d'ABADAL, *À propos de la «domination» de la maison comtale de Barcelone sur le Midi français*, «Annales du Midi», 76 (1964), p. 315-318.

8. Pierre BONNASSIE, *Le comté de Toulouse et le comté de Barcelone du début du ixe au début du xiie siècle (801-1213): esquisse d'une histoire comparée*, a *Actes del Vuitè Colloqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, vol. 1, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989, p. 40.

9. Charles HIGOUNET, *Un grand chapitre de l'histoire du xiie siècle. La rivalité des maisons de Toulouse et de Barcelone pour la prépondérance méridionale*, a *Mélanges Louis Halphen*, París, 1951, p. 313-322; Pierre BONNASSIE, *L'Occitanie, un État manqué?*, «L'Histoire», 14 (1979), p. 31-40; Pierre BONNASSIE, *Le comté de Toulouse et le comté de Barcelone*, p. 41-42.

del qual és la guerra contra l'islam. A partir del 1060, durant el govern de Ramon Berenguer el Vell, centenars de convenis o acords es passen per escrit. La forma de la *convenientia* és utilitzada tant per a la resolució de conflictes privats, institucionals, senyoriais i familiars com per a establir acords verticals de caràcter feudal entre els representants de la *potestas* pública i l'aristocràcia (juraments de fidelitat, tinença de castells, fixació de serveis militars, etc.), així com per a formalitzar acords horitzontals entre governants a escala regional o «internacional» (tractats).¹⁰ Les *convenientiae* sorgeixen i es desenvolupen als comtats catalans com a voluntat de mantenir i fer mantenir un ordre que a priori no es preveu de fàcil compliment. Els acords escrits constitueixen, al costat de les garanties estrictament feudals, una garantia addicional del seu compliment i, per tant, del manteniment de l'ordre. La importància de l'escrit a la cort barcelonina es relaciona amb un poder comtal fort, capaç d'exigir i de fer complir els compromisos contrets per l'aristocràcia feudal, i amb l'existència d'una justícia superior de caràcter públic, un tribunal central radicat a la cort comtal encarregat de dirimir els conflictes que eventualment puguin sorgir entorn de l'incompliment de les convinences.¹¹

En l'àmbit de les relacions «internacionals» —en la mesura que podem fer ús d'aquesta expressió per a l'època que ens ocupa—,¹² l'escrit permet també donar un aspecte de legalitat a totes les operacions d'annexió i de conquesta de nous territoris i al vassallatge dels principats «independents». El document adquireix un paper cabdal com a fonament de drets històrics sobre els territoris sotmesos i constitueix una de les garanties del compliment i del manteniment dels pactes. També, igual que els acords entre senyors i vassalls per a la tinença de castells i castlanies, en els pactes i aliances entre el comte de Barcelona i els principats occitans el dret feudal ocupa un lloc preminent. Es tracta d'un dret no codificat que implica juraments mutus de fidelitat, homenatge, obligacions recíproques de caràcter militar i procediments i garanties extrajudicials per al compliment i manteniment dels acords (lliurament de castells en penyora, lliurament d'ostatges, jurament dels ostatges, etc.).¹³ Quan es tracta de la submissió de comunitats urbanes, la cadena d'homenatges pot arribar fins a la base; en diversos moments, per exemple, els homes de Carcassona i de Melguèlh (Melgueil) presten, de manera col·lectiva, homenatges al comte de Barcelona en senyal de submissió. El dret feudal penetra en tota la societat, àdhuc les relacions entre els contraents i els seus familiars en els pactes matrimonials.

10. Sobre les convinences i els seus diversos usos als segles XI-XII: Adam J. KOSTO, *Making Agreements in Medieval Catalonia. Power, Order, and the Written Word, 1000-1200*, Cambridge, Cambridge University Press, 2001, p. 78-120.

11. Pierre BONNASSIE, *Catalunya, mil anys enrera*, II, Barcelona, Edicions 62, 1981, p. 27-40; Josep Maria SALRACH, *Pràcticas judiciales, transformación social y acción política en Cataluña (siglos IX-XIII)*, «Hispania», 57 (1997), p. 1023-1024, 1034 i 1041, relaciona l'existència d'una justícia pública amb la pervivència de la *Lex Visigothorum*. Això no obstant, per a aquest autor, la proliferació de convinences com a mitjà per a la regulació de conflictes i la disminució del nombre de *placita* dirimits a la cort comtal a partir de mitjan segle XI és un reflex de la crisi de la justícia pública, encara vigorosa durant els primers decennis del segle XI. Per a una crítica a aquesta interpretació: A. J. KOSTO, *Making Agreements*, p. 75-76.

12. E. PASCUA ECHEGARAY, *Guerra y pacto en el siglo XII: la consolidación de un sistema de reinos en Europa occidental*, Madrid, CSIC, 1996, p. XXI-XXII, rebutja per anacrònic el terme «relacions internacionals» i proposa substituir-lo pels termes «relacions intermonàrquiques» i «relacions interfeudals», reservant el primer per a les relacions entre regnes, inclosos l'Imperi i el papat, i el segon per a les relacions entre entitats polítiques heterogènies «menors». Tot i així, el terme «relacions interfeudals» no només resulta inapropiat per a les relacions entre els comtes de Barcelona i els de Tolosa, que actuen de manera sobirana malgrat el seu enquadrament teòric dins l'antic regne de França, sinó que, a més, planteja problemes per a definir les relacions entre els comtes de Barcelona i de Tolosa, d'una banda, i els petits principats occitans que, malgrat el seu enquadrament teòric en unitats superiors i la seva subordinació mitjançant els lligams feudals, actuen, en la praxi política, amb un elevat grau d'independència.

13. A. J. KOSTO, *Making Agreements*, p. 121-157.

Des del començament del segle XII, de manera precoç respecte a d'altres monarquies europees,¹⁴ a la cort barcelonina es formalitzen per escrit tres grans grups de contractes reguladors de relacions polítiques a escala supraregional.

En primer lloc, els tractats, acords o convenis bilaterals entre poders que, en l'exercici de la plena sobirania, actuen, almenys teòricament o formal, en un pla d'igualtat. La forma més comuna i alhora la més complexa és la concòrdia o acord de pacificació (*pax et concordia, concordia, placitum, compositio*) entre dues parts belligerants que intenta posar fi a un conflicte determinat.¹⁵ L'acord de pacificació pren sovint la forma de la ratificació d'una negociació prèvia portada per una comissió d'intermediaris, ambaixadors, mediadors o àrbitres, elegits paritàriament o de comú acord entre les parts.¹⁶ Els acords de pacificació que solquen la Gran Guerra Occitana coincideixen, la majoria de vegades, amb la institucionalització de la pau i treva de Déu. Són, en realitat, una de les conseqüències d'aquesta institució eclesiàstica que força les parts belligerants a deturar les hostilitats.¹⁷ L'Església diocesana i els ordes militars —templers i hospitalers— en són els promotors i participen com a mediadors en les negociacions de paus i treves.¹⁸ Els tractats o acords de pacificació, però, es revelen, per regla general, efímers i només aconsegueixen deturar la guerra temporalment.

Més freqüents que les paus i treves són els acords «per a la guerra», els convenis que estableixen aliances o lligues, ofensives i defensives, contra un enemic comú. Les aliances dels comtes de Barcelona amb els petits principats occitans —els vescomtes de Besiers, la vescomtessa de Narbona, el comte de Rodés (Rodez)— són, majoritàriament, pactes verticals que comporten fidelitat, vassallatge i obligacions recíproques de caràcter militar, la del vassall de «fer la guerra» contra l'enemic del senyor i la del senyor de protegir i ajudar el vassall contra el seu enemic.¹⁹ Aquests convenis verticals, que estableixen precedents jurídics de subordinació i submissió dels principats al poder comtal, no funcionen quan es tracta de lligues horitzontals, entre els comtes de Barcelona i de Provença i els seus homòlegs, amb uns objectius conjunturals: fer la guerra contra un enemic comú.

Un segon bloc de documents imprescindible per a entendre la conformació política de la Corona d'Aragó i la seva expansió territorial al nord dels Pirineus és la submissió, sancionada sovint per un homenatge col·lectiu, a la tutela, a la jurisdicció o a la sobirania dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó per part dels grups dirigents dels estats independents. Un dels elements distintius que unifica aquest grup heterogeni de «submissions» és el caràcter assembleari de les decisions; són la noblesa, l'Església i/o els representants de les ciutats i de les comunitats els qui, en una conjuntura crítica, generalment davant d'una crisi successòria, prenen la decisió de manera assembleària. Dins d'aquest grup de «submissions» podem distingir, primer de tot, la lliure contractació de la guarda i batllia del comte rei, una vella institució que permetia vincular a la jurisdicció reial territoris independents mantenint una condició jurídica diferenciada sota l'empara del comte rei.²⁰ De caràcter més polític i temporal seria el contracte en virtut del qual els representants d'un territori nomenen el comte o el

14. Per a una diacronia de l'aparició i ús de l'escrit a les corts europees: E. PASCUA ECHEGARAY, *Guerra y pacto*, p. 41-42.

15. Hélène DÉBAX, *La féodalité languedocienne, XIe-XIIe siècles. Serments, hommages et fiefs dans le Languedoc des Trencavel*, Tolosa de Llenguadoc, Presses universitaires du Mirail, 2003, p. 240-241.

16. H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 243-253; E. PASCUA ECHEGARAY, *Guerra y pacto*, p. 52-58.

17. Sobre la pau i treva de Déu i la seva evolució, vegeu E. PASCUA ECHEGARAY, *Guerra y pacto*, p. 8-17 i 25-36.

18. Thomas N. BISSON, *La pau organitzada a la França meridional i a Catalunya (vers 1140-vers 1233)*, a Th. N. BISSON, *L'impuls de Catalunya. L'època dels primers comtes-reis (1140-1225)*, Vic, Eumo, 1997, p. 108-109.

19. H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 243-253.

20. Sobre la guarda i batllia del comte rei, vegeu Pere BENITO I MONCLÚS, *Senyoria de la terra i tinença pagesa al comtat de Barcelona (segles XI-XIII)*, Barcelona, CSIC, 2003, p. 549-554.

rei d'Aragó governador o rector durant la minoria d'edat del sobirà. Aquests dos tipus de contracte polític col·lectiu permeteren als comtes de Barcelona i reis d'Aragó d'estendre la seva influència política sobre territoris ultrapirinencs amb els quals prèviament no mantenien relacions polítiques, com la Vall d'Aran abans del 1175 o el Bearn l'any 1154. La successió de Gerard II, comte de Rosselló, l'any 1172 il·lustra un tercer grau dins d'aquestes vinculacions formalment lliures: la proclamació assembleària del rei d'Aragó com a sobirà d'un territori que és annexionat als dominis de la Corona.

El tercer grup d'actes són els acords o contractes d'esposalles entre els comtes i els seus fills i les hereves de principats territorials occitans. Els comtes de Barcelona recorren al matrimoni amb dos objectius fonamentals. El primer és l'annexió de nous territoris, aprofitant les crisis successòries dels llinatges comtals, vescomtals i senyorials al Llenguadoc i a Provença. Les princeses, representants darreres de llinatges en perill d'extinció, esdevenen, d'aquesta manera, un objecte cobejat i disputat pels prínceps rivals. Les figures de Beatriu de Melguèlh (Melgueil) i Ermengarda de Narbona en són dos exemples paradigmàtics. Els intercanvis dotals, desiguals gairebé per definició, comporten cessions territorials pactades entre els llinatges principescos clarament favorables als interessos de les cases comtals hegemòniques.²¹ Addicionalment, l'annexió de nous territoris per la via matrimonial permet resoldre, a través del sistema dels heretaments, la tensió entre l'hereu i els germans menors en el si de la dinastia comtal. El matrimoni és també la mesura de la feblesa política dels petits principats territorials; el casament amb el comte esdevé un instrument per a procurar-se un protector davant d'un enemic poderós.

La segona gran funció del matrimoni és l'aliança. Els poders que hi recorren ho fan normalment en una situació més igualitària que l'anterior. Per mitjà dels casaments els comtes de Barcelona i de Tolosa teixeixen un espai polític comú, reblen aliances, ofensives o defensives, contra vells enemics o contra els nous enemics una vegada convertits els anteriors en aliats. La llarga i sovint nerviosa successió de repudis, divorcis i casaments dels llinatges principescos i nobiliaris durant el segle XII reflecteix el caràcter efímer i canviant de les aliances polítiques durant i després de la Gran Guerra Occitana.²² De manera col·lateral, en clau de política interior, el matrimoni facilita la submissió de l'aristocràcia autòctona en convertir-la en agent del poder comtal i fomenta l'ampliació de la xarxa d'aliances en els diversos nivells de la jerarquia feudal.²³

Aquests grans tipus de contractes polítics no cobreixen, però, la totalitat de textos que s'apleguen en el diplomatarí. A la pràctica, els pactes i les aliances es formalitzaren a través d'una gran diversitat de documents, alguns dels quals força allunyats del concepte de tractat o acord bilateral. La mateixa adquisició de Carcassona i Rasès, resultat d'un pacte multilateral dels comtes de Barcelona amb els vescomtes d'Albi i de Besiers i altres branques del llinatge carcassonenc, per la seva complexitat, es formalitzà a través d'un conjunt heterogeni de documents, una part dels quals són actes de compra-venda o definicions remunerades, que poden induir, en aparença, a desdibuixar la naturalesa política de l'operació.

D'altra banda, els contractes, pactes i aliances conservats no són ni de lluny tots els que es produïren. En molts casos, el que tenim no són documents, sinó notícies contingudes en fonts narratives

21. Fins al punt que Hélène Débax afirma que el comtat de Tolosa «s'est agrandi et a progressivement repoussé ses limites par de fructueuses alliances matrimoniales, beaucoup plus que par des guerres de conquête.» H. DÉBAX, *Stratégies matrimoniales des comtes de Toulouse (850-1270)*, «Annales du Midi», 100, núm. 182 (abril-juny 1988), p. 136.

22. Sobre el caràcter tributari dels casaments respecte de la política en relació amb el comtat de Tolosa, vegeu H. DÉBAX, *Stratégies matrimoniales*, p. 140.

23. M. AURELL, *Les nocces del comte*, p. 319; E. PASCUA, *Guerra y pacto*, p. 105-107; J. E. RUIZ DOMÈNEC, *Système de parenté et théorie de l'alliance dans la société catalane, environ 1000-environ 1240*, «Revue Historique», 532 (1979), p. 306-326.

o documentals que ens informen de pactes, convenis, tractats, conferències, negociacions, que o bé no es formalitzaren per escrit o bé no ens han arribat.

Però l'objectiu d'aquestes pàgines no és tant el de presentar formalment els documents del Corpus, d'analitzar-ne les tipologies i les clàusules, com el de situar-los en el context històric en què es produïren per tal de comprendre'n el contingut i, inversament, destacar el que una edició crítica d'aquests textos pot aportar de nou a una història, la de les relacions polítiques catalanooccitanes, tributària encara avui en bona mesura de les obres dels historiadors il·lustrats i positivistes del segle XVII-XIX,²⁴ que editaren i analitzaren, de manera més o menys exhaustiva, la majoria de les fonts conservades, com mostra a bastament la recerca historiogràfica produïda a les darreres dècades a banda i banda dels Pirineus. En aquest sentit, hem renunciat a fer un comentari individualitzat dels documents en favor d'una presentació de conjunt de la història de les relacions polítiques de Barcelona i la Corona d'Aragó i els estats occitans en la qual s'insereixen els contractes polítics que editem. Hem optat per una presentació cronològica, en detriment d'una anàlisi regional, per tal d'incidir en la multilateralitat de les relacions polítiques que es donaren sincrònicament en l'espai catalanooccità entre finals del segle XI i mitjan segle XIII. És una alternativa que permet complementar la perspectiva regional sobre la qual tradicionalment s'ha bastit la fragmentada història política d'Occitània d'aquest període i recuperar una visió de conjunt sobre determinats processos històrics vertebradors d'una història política comuna com són l'expansió ultrapirinenca de Catalunya i de la Corona d'Aragó, la Gran Guerra Occitana (en endavant utilitzarem aquesta expressió en lloc de la «Grande Guerre Meridionale») i la Croada Albigea.

1. LA «COMPRA» DE CARCASSONA I RASÈS: ORIGEN I FONAMENTS DELS DOMINIS DEL CASAL DE BARCELONA AL LLENGUADOC

1.1. *Un llinatge en crisi*

L'adquisició per compra dels comtats de Carcassona i Rasès per part dels comtes de Barcelona culmina amb èxit la política d'aliances matrimonials amb princeses occitanes que practicaven els comtes catalans des de mitjan segle X.²⁵ Aquest és, sens dubte, un dels episodis més ben documentats per la complexitat dels drets que hi havia en joc i per la voluntat de la cort barcelonina de donar a tot l'afer una aparença de legalitat que en el futur servís de fonament per als drets patrimonials dels comtes de Barcelona sobre aquesta part del Lenguadoc.

Entre les causes que facilitaren l'adquisició de l'herència de Carcassona i Rasès, s'ha assenyalat, en primer lloc, la crisi successòria que travessava el llinatge carcassonenc durant la primera meitat del segle XI. Com a conseqüència de la divisió i coheretament entre germans, del règim de cogovern entre els diversos hereus, de l'associació en el govern de les esposes, dels drets vitalicis establerts en favor de les vídues, de la no-exclusió dels fills clergues de la successió i de les infeudacions i sotsinfeudacions, la sobirania dels territoris occitans governats pels descendents d'Arnau de Coserans i d'Arsenda de Carcassona, Ameli de Coserans, Roger el Vell de Carcassona i Ot de Rasès (Carcassona i Rasès, Co-

24. Sobre la historiografia de l'expansió catalana a Occitània, vegeu l'estat de la qüestió de M. AURELL I CARDONA, *Autour d'un débat historiographique: l'expansion catalane dans les pays de langue d'oc au Moyen Âge, a Montpellier, la Couronne d'Aragon et les pays de langue d'oc (1204-1349)*. Actes du XIIe Congrès d'histoire de la Couronne d'Aragon. Montpellier, 26-29 septembre 1985, Montpellier, Société Archéologique de Montpellier, 1987, p. 9-41.

25. M. AURELL, *Les noces del comte*, p. 42-43.

menge, Agde-Besiers, Bigorra, Foix i Coserans) es trobava a la segona meitat del segle XI repartida entre diverses branques.²⁶

El comte de Carcassona Roger el Vell, hereu d'un gran principat territorial que s'estenia des de les Corberes fins a la vall de la Garona, dictà testament l'any 1002, abans d'anar per segona vegada a Roma, dividint el seu patrimoni entre els seus tres fills. Al primogènit Ramon li correspongueren els comtats de Carcassona i Rasès, el castell de Menèrba (Minerve), els alous del Tolosà i del Narbonès i diversos castells i abadies; al segon, Bernat, la vegueria de Sabartès, el comtat i el bisbat de Coserans i el castell de Foix; i al tercer, el bisbe Pere de Girona, totes les abadies dels comtats de Carcassona i Rasès.²⁷

Ramon, fill primogènit de Roger el Vell, mort prematurament en combat vers 1011, abans que el seu pare, deixà el comtat de Carcassona i els vescomtats de Besiers i d'Agde, heretats de la seva muller Garsenda, als seus dos fills, Pere Ramon i Guillem Ramon, que al llarg de la primera meitat del segle XI mantindrien una lluita per preservar la seva successió de les ambicions del nou espòs de llur mare, Bernat Pelet d'Andusa. Vers 1020 ambdós germans acordaren repartir-se a meitats l'herència paterna i materna a Carcassona, Besiers i Agde, però sembla que posteriorment, després d'una guerra fratricida, aquest repartiment equilibrat es trencà en favor de Pere Ramon, que compartiria amb el seu oncle, el bisbe Pere de Girona, la part principal del comtat de Carcassona.

Guillem morí en una data incerta, entre el 1034 i el 1060, deixant hereus de la seva part del comtat de Carcassona els seus tres fills, Ramon Guillem, mort abans del 1060, Pere Guillem i Bernat Guillem, als quals els comtes de Barcelona comprarien llur part de l'herència. Pere Ramon, per la seva banda, casat amb Rangarda de la Marca, germana d'Almodis, muller de Ramon Berenguer I, comte de Barcelona, morí abans del 1061 deixant la seva part del comtat de Carcassona al seu fill Roger III, col·locat sota la tutela de la seva mare Rangarda.

L'herència de Ramon, fill gran de Roger I el Vell, restava, doncs, dividida en dues branques cosines, però el vell comte de Carcassona havia deixat al seu tercer fill, Bernat, una altra part del Carcassès i la terra de Foix. A Bernat, casat amb Garsenda de Bigorra, el succeiria el seu fill Roger II (I de Foix), el qual, després d'heretar del seu oncle, el bisbe Pere de Girona, una part del comtat de Carcassona i la part del domini de Foix que encara no posseïa, seguint l'acord de repartiment signat prèviament entre els dos,²⁸ erigí el país de Foix en comtat (1050). Roger de Foix, després d'imposar un jurament a Roger III, fill del comte Pere Ramon de Carcassona i de Rangarda,²⁹ morí el 1063 sense descendència de la seva muller Amica. Els seus dominis foren heretats pel seu nebot Roger II de Foix.

Vers 1065 morí també sense successió directa ni col·lateral pròxima Ramon II de Rasès, representant d'una branca sortida d'un germà de Roger el Vell, Ot, Odó o Eudes, deixant com a hereu d'aquest comtat el seu parent Roger III de Carcassona, comte també de Besiers i d'Agde, primogènit de la branca principal.

En resum, després del 1065 l'herència de Roger I el Vell es trobava dividida en tres branques. Roger III, besnét de Roger I, posseïa la major part del comtat de Carcassona, el comtat de Rasès i els vescomtats de Besiers i d'Agde. Pere i Bernat, els seus cosins, fills de Guillem, el seu oncle patern, cons-

26. S. SOBREQÜÉS, *Els grans comtes de Barcelona*, p. 83.

27. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, v, col. 344-346, doc. 162-CXXXVIII. Per a la història del llinatge de Carcassona, vegeu Hélène DÉBAX, *La féodalité languedocienne, XIe-XIIe siècles. Serments, hommages et fiefs dans le Languedoc des Trencavel*, Tolosa de Lenguadoc, Presses universitaires du Mirail, 2003, p. 50-58, i el quadre «Genealogia, 2» al final d'aquest treball.

28. H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 39-40 i 53.

29. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, v, col. 524-527.

tituïen la segona branca i havien succeït el seu pare en una part del mateix comtat de Carcassona. La tercera branca era la dels comtes de Foix, descendents de Bernat, fill de Roger I.

Vers 1066 Roger III, el primogènit de la branca principal, morí sense fills de la seva muller Sibilla deixant la seva germana, Ermengarda, muller del vescomte d'Albi i Nimes, Ramon Bernat, hereva principal del comtat de Carcassona i dels vescomtats d'Agde i Besiers, mentre que una altra germana, Adelaida, anomenada Sança, esposa del comte Guillem Ramon de Cerdanya, el succeïa en una petita part de l'herència,³⁰ i en conservaven una altra part la comtessa mare de Roger III, Rangarda, germana d'Almodis de la Marca, en virtut del dot i del testament del seu marit Pere Ramon (mort vers 1060), i els germans Ramon, Pere i Bernat, fills de Guillem d'Agde-Besiers, germà de Pere Ramon.

El testament de Roger III perjudicava els drets preferents de Roger II de Foix com a descendent directe de Roger el Vell i com a hereu del seu oncle Roger I de Foix i II de Carcassona. Es plantejava aleshores un conflicte successori entre els hereus de la branca de Foix i els grans beneficiaris de l'herència de Roger III de Carcassona, els Trencavell. En aquestes circumstàncies, resulten convincents algunes de les hipòtesis suggerides per a explicar la venda de Carcassona i Rasès: d'una banda, el vescomte Ramon Bernat Trencavell, en confiar al comte de Barcelona els drets de la seva muller Ermengarda, s'hauria assegurat un defensor i aliat enfront dels comtes de Foix i de Tolosa;³¹ i de l'altra, Rangarda de la Marca, mare d'Ermengarda, hauria cercat un protector alternatiu dels seus propis drets en la figura del seu gendre, el comte Guillem Ramon de Cerdanya, marit de la seva filla Adelaida,³² al qual pocs mesos després de la mort de Roger III, el 13 de març de 1067, instituï cosenyor de Rasès.³³ Santiago Sobrequés atribueix també un paper important en tot aquest procés a la comtessa Almodis de Barcelona, que durant el casament de la seva quarta filla del seu primer matrimoni amb el comte Ponç de Tolosa, anomenada, com ella, Almodis, neboda de Rangarda, amb el comte Pere de Melguèlh, celebrat a Tolosa, hauria obtingut el permís i la neutralitat del seu fill i hereu del comtat de Tolosa, Guillem IV, i, alhora, hauria convençut la resta d'hereus de vendre els seus drets al seu marit, el comte Ramon Berenguer I de Barcelona.³⁴

1.2. La «compra» de Carcassona i Rasès (1067-1071)

L'adquisició dels comtats de Carcassona i Rasès es formalitzà entre el 1067 i el 1071 a través d'un mínim de tretze actes, corresponents a acords i transaccions entre, d'una part, Ramon Berenguer I i Almodis i, de l'altra, Ramon Bernat Trencavell i Ermengarda (set documents), el comte Guillem Ramon de Cerdanya, Pere Guillem i Bernat Guillem, Bernat Odó de Niort, Rangarda, Adelaida i el comte Guillem de Tolosa, als quals caldria afegir una convinença anterior entre Rangarda i el comte Guillem Ramon de Cerdanya i un gran nombre de juraments, la majoria dels quals, copiats al *Liber Feudorum Maior*, s'han perdut.³⁵

30. M. CROS-MAYREVIEILLE, *Histoire du comté et de la vicomté de Carcassonne*, I, París, 1846, p. 208-211; A. MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 237-241.

31. H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 69.

32. Segons Santiago SOBREQUÉS, *Els grans comtes de Barcelona*, p. 85.

33. Corpus, doc. núm. 5.

34. S. SOBREQUÉS, *Els grans comtes de Barcelona*, p. 85-86.

35. MIQUEL ROSELL, *LFM*, vol. II, doc. núm. 826, 828, 829, 830, 831, 834, 835, 836, 837, 838 (llarga llista de 35 juraments) i 840.

El principal problema que plantegen aquests textos és el de la datació. Dues tradicions cronogràfiques s'hi barregen, segons que els escrivans siguin d'origen barceloní o llenguadocià o el lloc on els actes són conclosos: el costum barceloní de datar els documents per l'any del regnat dels reis francs i el costum occità de datar-los per l'any de l'Encarnació, als quals s'afegeix, en alguns casos, l'any de l'Era d'Espanya. La incertesa de la data de partida en el còmput dels anys del regnat de Felip I —coronació (23 de maig de 1059) o mort del seu pare, el rei Enric I (4 d'agost de 1060)—, i de la de canvi d'any i els dubtes que plantegen els documents sobre l'ús dels estils pisà i florentí en el còmput dels anys de l'Encarnació compliquen les coses en multiplicar les possibilitats de datació. La conseqüència principal és la dificultat d'establir amb seguretat l'ordre en què se succeïren els acords i les transaccions,³⁶ qüestió que afecta de manera nuclear les hipòtesis i interpretacions que s'han formulat sobre el desenvolupament de l'operació i el paper dels diversos agents implicats.

Seguint la proposta d'Hélène Débax, l'adquisició de Carcassona i Rasès per part dels comtes de Barcelona es féu en tres moments.³⁷ La part més delicada de l'operació, la que comprenia l'adquisició del gruix de l'herència de Roger III, en mans de la seva germana Ermengarda i del seu marit, Ramon Bernat Trencavell, vescomtes d'Albi, Nimes, Agde i Besiers, fou formalitzada el 2 de març de 1067/1068 a través de tres actes.

En un primer document, els vescomtes renunciaren en favor de Ramon Berenguer I i d'Almodis als seus drets sobre la ciutat, el vescomtat i el bisbat de Carcassona, l'abadia de Santa Maria, el castell i la vila de Confolenç (Couffoulens), la vila de Casilhac (Cazilhac) i les abadies de la Grassa (la Grasse) i de Sant Hilari, sobre els feus que Pere Ramon havia tingut pel comte de Tolosa al Carcassès i al Tolosà i sobre els alous i feus que el comte Roger II de Foix i els seus vassalls havien posseït en temps de Pere Ramon i del seu fill Roger III, a canvi de 1.100 unces d'or.³⁸ Les clàusules que descriuen l'objecte de l'alienació corroboren plenament l'existència d'un conflicte obert entre els Trencavell i els Foix per la successió de Carcassona. Com diria Sobrequés, els vescomtes d'Albi i de Besiers «es venien el que tenien i el que no tenien», és a dir, cedien les possessions del seu parent Roger II de Foix, hereu de Roger I, sense el seu consentiment³⁹ i rescindien de manera unilateral els seus vincles feudals amb els comtes de Tolosa,⁴⁰ cedint als comtes de Barcelona els feus que els hereus de Roger III tenien per Guillem IV al Carcassès i al Tolosà.⁴¹ Mentre que els canvis introduïts pels acords posteriors de juny de 1169/1070 revelen que el comte de Foix no acceptà de grat aquesta clàusula; no sabem, en canvi, si la cessió dels feus tinguts pel comte de Tolosa comptava o no amb el consentiment de Guillem IV, aconseguit per mediació d'Almodis.

Tot seguit, els comtes de Barcelona Ramon Berenguer I i Almodis i llur fill Ramon Berenguer els retrocedien aquests béns en feu, exceptuant-ne la ciutat, el bisbat i el vescomtat de Carcassona i les

36. Seguim bàsicament els tres darrers estudis més complets sobre aquests documents: F. L. CHEYETTE, *The «Sale» of Carcassonne to the Counts of Barcelona (1067-1070) and the Rise of the Trencavels*, «Speculum», 63 (1988), p. 826-864; H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 58-71, i G. AMMANNATI, *Saint-Victor di Marsiglia e la sua espansione nell'area pirenaica. Tre lettere della seconda metà del sec. XI*, «Studi Medievali», 3a sèrie, XLVIII, fasc. I (juny de 2007), p. 55-59.

37. H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 61-68.

38. Corpus, doc. núm. 1.

39. Cf. S. SOBREQÜÉS, *Els grans comtes de Barcelona*, p. 87.

40. Els comtes de Tolosa exercien una sobirania, més teòrica que real, sobre una part de l'herència de Roger el Vell. Això explicaria que en la venda del 1067 Ermengarda i Ramon Bernat diferenciïn les possessions en alou dels feus que el comte de Carcassona i Pere Ramon tingueren en altre temps pels comtes de Tolosa (Corpus, doc. núm. 1). Sobre aquesta qüestió, vegeu Claudine PAILHÈS, *Le jeu du pouvoir en comté de Foix pendant et après la croisade contre les Albigeois*, «Bulletin de la Société ariégeoise des sciences, lettres et arts», XLVII (1992), p. 120.

41. H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 61.

emblemàtiques abadies de Sant Hilari⁴² i de la Grassa, que es reservaven íntegrament sota el seu domini. Els comtes esdevenien, d'aquesta manera, sobirans d'una part important de l'herència de Roger III, que continuaria, en part, sota control dels Trencavell, vescomtes d'Albi, Nimes, Agde i Besiers. No es tractava, però, d'una simple represa en feu d'uns territoris o senyories, ja que, exceptuada la ciutat i el bisbat de Carcassona, es procedia a un repartiment gairebé paritari dels drets i rendes comtals i vescomtals i de les principals abadies entre comtes i vescomtes. Els comtes de Barcelona es reservaven íntegrament les rendes episcopals i la meitat de les vescomtals de Carcassona, però es convenia que tant el bisbe com el vescomte que els comtes poguessin nomenar es fessin homes dels i juressin fidelitat als Trencavell, els quals tindrien, a més, la meitat del *donum* que eventualment pogués fer, *per nullum ingenium*, el bisbe per a la seva elecció. Pel que fa als drets de justícia, lleudes i drets de mercat (*teloneos*) i albergues del comtat de Carcassona, per regla general es repartirien a meitats entre comtes i vescomtes, llevat de les justícies dels homes que estiguessin a la ciutat de Carcassona i de les justícies del mercat de la ciutat, que correspondrien íntegrament als primers. Finalment, els comtes cedien en feu a Ramon Bernat i Ermengarda l'abadia de Valsiger, a Montoliu (Montolieu), amb el dret d'elecció de l'abat i les rendes annexes i es comprometien a lliurar-los la de Caunas (Caunes) en cas de poder-la adquirir de mans del comte de Roergue (Rouergue), com s'esdevingué poc després.⁴³ La definició fou seguida d'un jurament de fidelitat, el text del qual, malauradament, s'ha perdut.⁴⁴

La complexitat de la negociació i del repartiment de Carcassona no s'observa, en canvi, a Rasès, comtat i vescomtat, que el mateix dia els vescomtes cediren en alou, amb els seus castells, castlanies i abadies, als comtes de Barcelona a canvi de 1.000 unces d'or,⁴⁵ tot i que potser també, com en el cas de Carcassona, amb una represa en feu, el text de la qual no s'ha conservat.⁴⁶

En resum, al terme d'aquest acord els comtes de Barcelona es feien amb la sobirania del comtat de Carcassona i el domini íntegre de la ciutat, del bisbat i del vescomtat homònims. Per sota d'ells, els Trencavell, vescomtes d'Albi, Nimes, Agde i Besiers, conservarien la condició de feudataris per la part restant de l'herència carcassonenca, mentre que haurien evacuat completament els seus drets sobre el comtat de Rasès.

En un altre document, conclòs, segons Débax, l'1 de març de 1068, els comtes de Barcelona definiren a Ramon Bernat i Ermengarda i als seus fills els castells, les viles i els alous que el comte Pere Ramon i el seu fill Roger III posseïen als comtats de Carcassona, Tolosa, Narbona i Menèrba, exceptuat el castell de Confolenç i la vila de Casilhac. Aquest document, difícil d'interpretar,⁴⁷ completaria, a parer de la historiadora, la retrocessió en feu de l'any anterior.⁴⁸

I per un conveni annex, no datat, però que sembla conclòs, igual que l'anterior, el mes de març de 1068, els comtes de Barcelona i els vescomtes es nomenaven recíprocament hereus en cas de man-

42. Des del trasllat de les seves relíquies en temps de Roger el Vell, el 993, Hilari esdevé el sant protector del llinatge comtal de Carcassona i símbol de la seva independència dels poders veïns. L'abadia, fundada sobre la tomba del bisbe Hilari de Carcassona, és, juntament amb Montoliu (Montolieu) un dels grans santuaris del Carcassès beneficiaris de les donacions comtals. Cf. H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 34-35.

43. Corpus, doc. núm. 3.

44. Corpus, doc. núm. 4.

45. Corpus, doc. núm. 2.

46. Corpus, doc. núm. 12.

47. Aparentment, la data porta a relacionar-lo directament amb els acords del 2 de març comentats, però el seu contingut no encaixa dins la sèrie. Com podien els comtes de Barcelona definir uns drets que prèviament no posseïen? I quin sentit tindria la definició just un any després? Vegeu Corpus, doc. núm. 8, n. 1.

48. H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 63.

ca de descendència legítima, clàusula que, després de la mortalitat extraordinària dels anys 1064-1066, evoca el temor i l'amenaça que cíclicament representaven les pestes per a la continuïtat dels llinatges comtals i vescomtals i, per tant, per a la vigència d'aquests pactes a mitjà i a llarg termini.⁴⁹

El resultat de tot aquest conjunt d'operacions, de cessions remunerades, de definicions de drets i de represes en feu era un equilibrat pacte entre poders independents, de singular transcendència per a la futura història política de Catalunya i del Llenguadoc, per tal com havia de fer compatible la sobirania dels comtes de Barcelona sobre Carcassona i els drets efectius que els Trencavell, com a hereus de Roger III, tenien sobre una part d'aquells territoris. Aquest pacte era també una aliança d'interessos contra dues poderoses cases veïnes: Foix i Tolosa.

Els Trencavell s'havien erigit al segle XI en un dels llinatges més poderosos del Llenguadoc, al capdavant de tot un conjunt de principats independents dels comtes de Tolosa. El seu poder s'assentava damunt de dues grans bases complementàries, de natura política i eclesiàstica: la titularitat de diversos vescomtats i la sobirania d'una densa xarxa de castells, i el control de diversos bisbats i abadies dins dels mateixos vescomtats. Tot i que en els seus orígens els vescomtes eren funcionaris judicials, delegats de l'autoritat pública o comtal per a l'exercici de la justícia dins la seva demarcació, al segle XI constituïen una casta de l'alta aristocràcia situada al capdavant dels vescomtats, uns principats territorials independents *de facto* del poder comtal, que havien patrimonialitzat.⁵⁰ Ramon Bernat Trencavell i Ermengarda s'intitulen vescomtes en gairebé tots els documents que signen, sense especificar de quin vescomtat o vescomtats, però ja no apareixen dins l'òrbita dels comtes de Tolosa; ben al contrari, com a sobirans dels territoris que governen se situen al capdavant d'una densa xarxa de castells i reben l'homenatge dels seus castellans.

L'adquisició de l'herència de Roger III per part dels Trencavell no era casual, sinó fruit del casament, entre el 1054 i el 1062, del vescomte d'Albi i Nimes Ramon Bernat amb Ermengarda, filla de Pere Ramon i néta de Garsenda, l'hereva dels vescomtats de Besiers i d'Agde. Amb aquest enllaç, el llinatge vescomtal, des de les seves bases de poder al Bederrès, posava els fonaments d'un extens domini territorial que abraçaria des de la mar, al baix Llenguadoc, fins als peus dels Pirineus, a Rasès. La unió matrimonial consagrava, a més, una vella aliança: el vescomte Ramon Bernat havia pres partit en favor de Carcassona contra els Andusa, els Millau i els vescomtes de Narbona en les guerres dels anys 1050-1060, en el decurs de les quals sembla que havia guanyat el sobrenom que faria cèlebre el seu llinatge.⁵¹ Però, tal com ha demostrat Débax, l'accés dels Trencavell a la successió de Carcassona i Rasès resultà més d'una relació de forces entre tots els membres del llinatge que hi tenien dret que no pas d'una suposada successió legal que l'hauria afavorit, el testament perdut de Roger III; en aquest procés, la venda dels comtats a Barcelona entre el 1067 i el 1070 fou determinant perquè Ramon Bernat i Ermengarda s'imposessin com a favorits en detriment dels altres tres pretendents del llinatge de Carcassona (els Foix, Rangarda de la Marca i Adelaida, i els fills del comte Guillem).⁵²

El març de 1068 els comtes de Barcelona havien aconseguit reunir a les seves mans bona part de l'herència de Roger el Vell, inclosos, teòricament, els drets de Roger de Foix; però sigui per l'oposició d'aquest o, més probablement, per problemes sorgits ran de les anteriors definicions, alienacions i infeudacions amb els Trencavell o per una nova necessitat de numerari d'aquests, el 26 de juny de 1070,

49. Corpus, doc. núm. 9.

50. H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 44-47.

51. H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 57-58.

52. H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 73.

a Girona, els vescomtes Ramon Bernat i Ermengarda formalitzaren una nova transacció en favor de Ramon Berenguer I i Almodis i del seu fill Ramon Berenguer que presenta diferències remarcables respecte a la del 1068. En aquesta ja no es feia referència als drets de Roger de Foix, sinó que s'utilitzava una fórmula —capciosa, en opinió de Sobrequés— que incloïa totes les possessions, exhaustivament descrites (drets, homes, dones, feus, alous, batllies, etc.), que Roger el Vell i el seu germà Odó, els germans Ramon Roger, Pere i Bernat Roger, fills de Roger el Vell, el comte Pere Ramon, fill de Ramon Roger, la comtessa Rangarda, i Roger, fill de Pere Ramon, tingueren a Rasès, a Coserans, a Comenge, a Carcassona, a Narbona i el Narbonès, al Menerbès i al Tolosà; béns dels quals s'exceptuaven les abadies de Sant Joan de Valsiger i de Sant Pere de Caunas que els vescomtes ja tenien en feu pels comtes de Barcelona, i s'hi comprenien els castells d'Ornasons (Ornaisons) i de Peiriac (Peyriac), al Menerbès, però no els alous que Guillem, darrer vescomte de Besiers, tenia als comtats de Narbona i del Menerbès, ni tampoc els feus que Pere Ramon tenia per l'arquebisbe de Narbona als mateixos comtats. D'altra banda, es confirmaven les vendes, donacions, definicions i evacuacions anteriors. En aquesta ocasió, els venedors rebien la suma de 2.000 unces d'or, en moneda de Barcelona.⁵³ En un conveni a part, els vescomtes es comprometien a no alienar les abadies de Valsiger i de Caunas que tenien en feu pels comtes de Barcelona, abadies que haurien de romandre en el mateix estat en què es trobaven «el dia que a Girona foren lliurats dos ostatges als comtes de Barcelona», en al·lusió probable al conveni anterior, i s'establien les garanties jurídiques per al compliment dels dos convenis (esmenes, lliurament de set ostatges als comtes de Barcelona i duel judicial), garanties que testimonien una gran confiança dels comtes de Barcelona envers els Trencavell.⁵⁴

El 27 de desembre de 1067 el comte Guillem Ramon I de Cerdanya definí als comtes de Barcelona, d'una banda, tots els drets sobre la ciutat, el comtat i el bisbat de Carcassona i sobre Rènnes (Rennes) i el comtat de Rasès, que la seva sogra, la comtessa Rangarda, havia rebut del seu marit, el comte Pere Ramon de Besiers, i que aquesta li havia cedit en ocasió del casament amb la seva filla Adelaida; i de l'altra, els drets hereditaris que la seva muller Adelaida posseïa en aquests comtats, per la modesta quantitat de 4.000 mancusos (400 unces) d'or barceloní.⁵⁵ Aquesta venda tenia lloc nou mesos després de la institució de cosenyoria sobre Rasès que Rangarda havia fet en favor del comte de Cerdanya, però no sembla relacionada amb aquell acte, motivat per la necessitat de protecció de la comtessa vídua enfront dels Foix, tot i que la definició incloïa els drets sobre Rasès. El comte de Cerdanya lliurava als comtes de Barcelona no solament el dot del seu casament, sinó també la «persona» mateixa d'Adelaida, la seva muller, clàusula en aparença sorprenent, però en absolut anòmala⁵⁶ si considerem la conseqüència legal del repudi que precedí el casament en segones núpcies de Guillem Ramon I amb Elisabet, filla del comte Ermengol III d'Urgell.⁵⁷

53. Corpus, doc. núm. 11.

54. Corpus, doc. núm. 13. H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 64-65, es pregunta si els Trencavell no haurien començat ja a manifestar les seves velleïtats d'independència.

55. Tradicionalment s'havia considerat que aquest acte s'avançava dos mesos als acords del 2 de març entre els Trencavell i els comtes de Barcelona, però la cronologia de Débax modifica la correlació i el situa deu mesos després. Corpus, doc. núm. 6.

56. H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 66-67, rebutja la possibilitat que el comte vengués la persona de la seva muller i ho considera un error de Marca, transmès en edicions posteriors, però una còpia inèdita del segle XVII de l'acte del *Liber Feudorum Maior*, localitzada dins del manuscrit 108 de la col·lecció Baluze, avala la correcció de la transcripció de Marca. Corpus, doc. núm. 6.

57. El punt de vista d'Armand de Fluvià (*Els primitius comtats i vescomtats de Catalunya*, Barcelona, 1988, p. 54), que fa d'Elisabet, segona dona de Guillem Ramon I, la filla d'Ermengol d'Urgell i d'Adelaida de Forcalquer, s'ha de descartar, ja que el matrimoni entre aquests dos darrers no va tenir lloc sinó molt més tard, el 1083. M. AURELL, *Les noces del comte*, p. 48, n. 59.

Molt probablement el mateix dia que el comte Guillem Ramon de Cerdanya definia els drets que posseïa sobre Carcassona i Rasès, el 27 de desembre de 1067, els germans Pere i Bernat, fills del comte Guillem i nebots de Pere Ramon i de Rangarda de la Marca, es desferen dels seus drets sobre la ciutat, el bisbat i el comtat de Carcassona, el castell i el comtat de Rasès i el comtat de Narbona, per 500 mancusos de Barcelona, entre or i plata (50 unces d'or), una suma ridícula si la comparem amb les quantitats lliurades a la resta d'hereus i amb el volum global de l'operació, però possiblement proporcionada als drets que els fills del comte Guillem, desposseït pel seu germà Pere Ramon, conservaven a la zona.⁵⁸

El 3 de setembre de 1069 (o 1068) els comtes de Barcelona adquiriren el castell de Dorna (Dourne), al país de Saut (Sault), a Bernat Odó, la seva muller Garsenda i els seus fills Guillem i Bertran, per una suma similar a l'anterior: 500 mancusos, en moneda de Barcelona, 100 sous de Carcassona i una mula valorada en 100 sous més.⁵⁹ La presència dins la sèrie d'aquesta compra, l'únic pagament efectuat a un noble i l'única adquisició referent a un castell, seguida del corresponent jurament de fidelitat per la seva retrocessió en feu, només es justificaria, segons Débax, si Garsenda, la muller de Bernat Odó, era la tercera filla de Pere Ramon i de Rangarda de la Marca, germana d'Ermengarda i d'Adelaida, documentada amb tota la família en una donació del 1054.⁶⁰

El 2 d'agost de 1070 Adelaida, la muller repudiada del comte Guillem Ramon I de Cerdanya, definí els seus drets i possessions a Rasès, Coserans, Comenge, Carcassona, Narbona, el Menerbès i el Tolosà en els mateixos termes que els Trencavell ho havien fet dies abans, el 26 de juny, en un acte que, *de facto*, no feia sinó ratificar la definició del comte de Cerdanya, cosa que explicaria que no s'especificués cap compensació econòmica a canvi.⁶¹ Finalment, el 22 d'abril de 1071 (o 1070), la mare d'Adelaida, la vídua Rangarda, encara intitulada «comtessa de Carcassona», venia els drets que conservava pel seu dot marital (*decimum*), pel testament del seu marit i pel seu fill mort prematurament (*luctuosum*) als comtats de Rasès, Coserans, Comenge, Carcassona, Narbona, el Menerbès i el Tolosà, per la quantitat de 40 unces d'or. Entre les seves possessions s'esmenten diversos castells importants: Confolenç i Camppendut (Capendu) al Carcassès, Rènans i Auriac a Rasès i Ventajou i Peiriac al Menerbès.⁶²

Amb aquestes dues darreres adquisicions a Adelaida i Rangarda, oposades des del començament i reticents fins al darrer moment a desfer-se de la seva herència en favor del comte de Barcelona, restaven liquidats definitivament els drets dels hereus de Roger III sobre Carcassona i Rasès. Des dels acords de juny de 1070 amb els Trencavell, però, un cop conseguida la neutralitat amb els comtes de Foix, Ramon Berenguer I estava ja en condicions de prendre el control efectiu d'aquests territoris i dels seus drets, inclosa l'encunyació de la moneda, cosa que féu nomenant dos vescomtes, Ramon Arnau a Carcassona⁶³ i Ramon Gausbert a Rasès,⁶⁴ rebent el jurament de fidelitat de les grans famílies aliades dels Trencavell, els senyors del Carcassès, de la Muntanya Negra i de Rasès —Concas (Con-

58. H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 67. Corpus, doc. núm. 7.

59. Corpus, doc. núm. 10.

60. H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 68.

61. Corpus, doc. núm. 14.

62. Corpus, doc. núm. 15.

63. Ramon Arnau, vescomte de Carcassona, jura fidelitat al comte Ramon Berenguer I de Barcelona, pels castells de Carcassona, Blancafòrt (Blanquefort), la Besòla (la Bézole) i altres. Corpus, doc. núm. 16.

64. Com a conseqüència d'aquests acords, un tal Ramon Gausbert, que s'intitula vescomte de Rasès («vicecomes de Rodes»), jurà fidelitat als seus nous senyors, els comtes de Barcelona, per la ciutat, el comtat i el bisbat de Carcassona i pel comtat i el castell de Rasès, promentent-los ajuda i consell contra tots els seus enemics, exceptuats el comte Roger de Foix, el seu germà Pere Bernat i Bernat Odó de Niort. Corpus, doc. núm. 17 i 18.

ques), Saissac, Rocafòrt (Roquefort), la Bruguièira (Labruguière), lo Vintron (le Vintrou), la Cauna (Lacaune), Niòrt (Niort) i lo Besun (Bézu)⁶⁵ — i fent-se lliurar la potestat de diversos castells com a nou senyor — Dorna, Auriac, Blancafòrt (Blanquefort), la Besòla (la Bézole), Niòrt, Castelpor i Albàs (Albas) a Rasès, Saissac, Laurac i Cabaret al Carcassès, Senta Gabèla (Cintegabelle) al Tolosà i Ornaçons (Ornaisons) al Narbonès.⁶⁶

Dins d'aquesta sèrie d'actes referents a la «compra» de Carcassona i Rasès, hem de considerar encara un conveni signat el 7 de setembre de 1070/1071 entre el comte Guillem IV i el comte Ramon Berenguer I de Barcelona i el seu fill Ramon Berenguer, pel qual es definia l'*statu quo* del castell fronterer de Laurac, al centre de la comarca del Lauraguès, en el límit entre els comtats de Carcassona i de Tolosa, objecte de disputa.⁶⁷ El comte de Tolosa, que reclamava al de Barcelona l'homenatge («*affidament per sacrament*») pel castell de Laurac, però que, irònicament, no pogué aportar cap testimoni que certifiqués que mai s'hagués prestat jurament per aquest castell, el lliurà a Ramon Berenguer I, ja intítulat comte de Carcassona, perquè el tingués en feu, ell i els seus successors comtes de Carcassona, a canvi de 10.000 mancusos d'or de Barcelona, suma de la qual s'exceptuava el que el comte de Barcelona ja havia donat a la muller de Guillem, comtessa de Tolosa.⁶⁸ La signatura en el mateix acte del comte Roger de Foix fa pensar que potser també ell participà de l'or que hagueren de desemborsar els comtes de Barcelona per aconseguir la neutralitat de Tolosa en l'afer de Carcassona.⁶⁹ El que, econòmicament parlant, no era més que el darrer de tota una sèrie de pagaments per la compra de Carcassona i Rasès té una especial significació política: és el primer d'una llarga sèrie d'acords entre la casa comtal de Barcelona i la casa de Tolosa que es formalitzaren per escrit durant gairebé dos-cents anys d'història de les relacions d'aquestes dues poderoses cases comtals, entre el darrer terç del segle XI i mitjan segle XIII.

En total, els comtes de Barcelona invertiren 5.000 unces d'or en l'adquisició de l'herència de Roger el Vell, en el rescat dels drets de tots els seus hereus i pretendents, en l'adquisició de diversos castells i en la consecució de la neutralitat dels comtes de Tolosa i de Foix, per bé que no estem segurs que tots els actes que ens han arribat fossin tots els que es produïren. Sobre l'origen d'aquesta quantitat d'or, la historiografia es mostra unànime: fou l'or de les paries el que permeté als comtes de Barcelona aquesta operació, que precipitava els resultats de la política de penetració al Lenguadoc que duïen a terme des de començaments del segle XI a través de les aliances matrimonials i dels vassallatges.⁷⁰

L'oportunitat dels comtes de Barcelona no podia ser més gran. Ramon Berenguer I i Almodis tragueren partit no solament de l'atzucac produït per la fragmentació i el buit de poder creat arran de la mort de Roger III, les lluites entre els hereus d'aquest i els del vescomte Berenguer de Narbona, sinó possiblement també de la necessitat de numerari que travessaven aquestes famílies del Lenguadoc

65. MIQUEL ROSELL, *LFM*, II, doc. 834 i 835.

66. MIQUEL ROSELL, *LFM*, II, doc. 825 i 826.

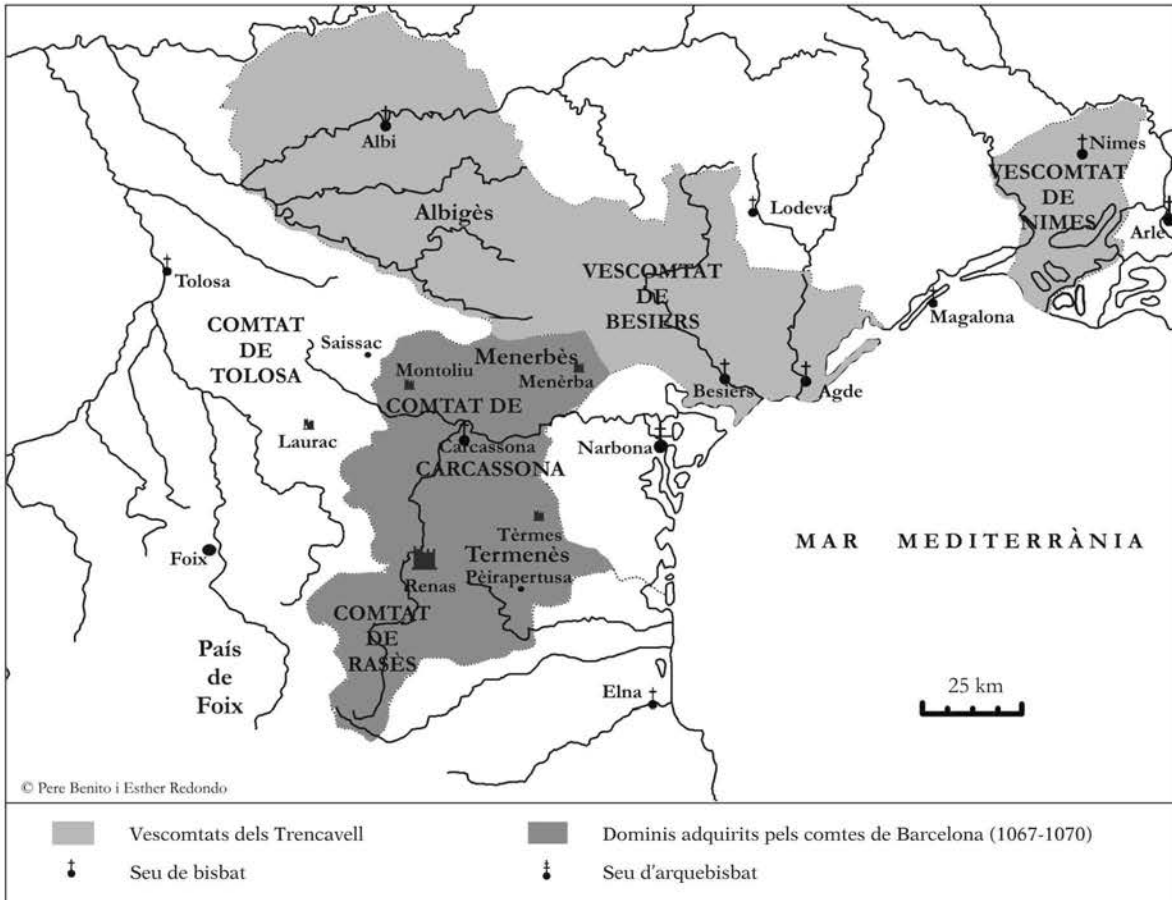
67. F. L. CHEYETTE, *The «Sale» of Carcassonne*, p. 850.

68. Corpus, doc. núm. 19. Débax considera estrany que aquest acte no es trobi ni entre la documentació dels comtes de Barcelona (en pergami o copiada al *LFM*), ni entre la dels comtes de Tolosa, i que, en canvi, es conservés únicament a l'arxiu dels Trencavell, quan aquests ni tan sols figuren dins la llarga llista de nobles que subscriuen l'acte, fet que només sembla explicar-se si posteriorment aquests l'utilitzaren per a reivindicar els seus drets sobre Laurac i el Lauraguès. L'extrem, apuntat per aquesta autora, que pogués tractar-se d'una falsificació o d'un acte modificat a posteriori, al segle XII, no sembla deduir-se ni de l'original en pergami, conservat actualment a la BNF, ni de la còpia del cartulari. Cf. H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 74, n. 321.

69. S. SOBREQUÉS, *Els grans comtes de Barcelona*, p. 90.

70. S. SOBREQUÉS, *Els grans comtes de Barcelona*, p. 83 i 85; P. BONNASSIE, *Catalunya*, II, p. 295, ho considera el resultat d'una política d'inversió dels fruits de l'expansió econòmica.

MAPA 1. La compra de Carcassona i Rasès (1067-1070)

durant la crisi de 1066-1067⁷¹ per a adquirir els drets de tots els hereus i pretendents a la successió de la titularitat d'aquests territoris.

A través de la compra de Carcassona i Rasès, la família comtal barcelonina adquirí des del 1070 una posició dominant al Lenguadoc. Els seus dominis s'estenien més enllà d'aquests comtats de Carcassona i Rasès, a les contrades limítrofs, al Menerbès, al Lauraguès, al Termenès, a Limós (Limoux) i a la terra de Saut. Per mitjà de les aliances familiars i dels homenatges la seva influència s'estenia més enllà, sobre Narbona, el comtat de Melguèlh i Montpeller.

La lectura que hom ha fet d'aquesta complexa operació a l'un i l'altre costat dels Pirineus és sensiblement diferent, tot i que no contradictòria. Per a la historiografia nacional catalana, la compra de Carcassona i Rasès posava els fonaments de l'«imperi ultrapiirinenc de Barcelona».⁷² Per a Hélène Débax, his-

71. Aquests pagaments en or per la compra de Carcassona i Rasès entre el 1067 i el 1071 no són aïllats ni es limiten a aquesta operació. El febrer de 1067 els comtes de Barcelona havien finançat amb 100 unces i 50 mancusos les necessitats del vescomte Berenguer de Narbona, en guerra amb l'arquebisbe de la ciutat, el qual, a canvi, empenyorà «al seu senyor» el feu d'OSOF (DEVIC-VAISSETE, *HGL*, v, col. 546-547, doc. 278-CCXXXIII).

72. S. SOBREQÜÉS, *Els grans comtes de Barcelona*, p. 90.

toriadora dels Trencavell,⁷³ els acords de 1067-1070 serien les «primícies» del que els historiadors francesos han anomenat «Gran Guerra Meridional» o «Guerra dels Cent Anys del segle XI»,⁷⁴ la contesa que enfrontà fins al 1198 les dues poderoses veïnes cases comtals per l'hegemonia política i econòmica sobre les senyories estat que prosperaren a les riques i urbanitzades terres del Llenguadoc i de Provença.⁷⁵

1.3. *Bernat Ató IV i la pèrdua de la sobirania de Barcelona sobre Carcassona i Rasès*

L'amistat tolosanocatalana, iniciada l'any 1061 amb el casament d'Almodis de la Marca amb Ramon Berenguer I i segellada, després de l'afer de Carcassona i Rasès, per l'acord de 1070/1071, es revela efímera. Dos esdeveniments fortuïts, l'assassinat d'Almodis per part del seu fillastre Pere Ramon el 1071 i després, el 1082, el del comte Ramon Berenguer II, atribuït al seu germà bessó, el futur Berenguer Ramon II, provoquen, segons la tesi tradicional, el deslliurament de la casa de Tolosa de tot compromís envers els comtes de Barcelona i el trencament de tots els lligams familiars existents entre les dues cases comtals. El fet és que el comte Guillem IV, que havia firmat amb el comte Ramon Berenguer I l'acord sobre el castell de Laurac de 1070/1071 i que poc després havia prestat jurament al seu germanastre Ramon Berenguer II intitulat «comte de Carcassona»,⁷⁶ el 1080 usurpa el títol comtal carcassonès, al qual afegeix el de comte de Tolosa, Albi, Càors, Lodeva, Perigord, Agenès i Astarac.⁷⁷ La casa comtal tolosana inicia una fase d'expansió territorial, militar i diplomàtica que portarà Ramon IV a prendre possessió de Roergue i a casar-se amb la seva cosina germana, filla del seu oncle patern Bertran, esdevenint el darrer hereu de la branca dels comtes de Provença sortida de Rotbald. Aquesta operació li permet d'estendre els seus dominis més enllà del Roine des de la terra d'Argença (Argence) que havia heretat del seu pare. Paral·lelament, des del 1080, Ermengarda, vídua de Ramon Bernat Trencavell, intitulada vescomtessa de Besiers, i el seu fill Bernat Ató IV comencen a jugar una política pròpia enfront de Tolosa i Barcelona.⁷⁸

No resulta fàcil, però, establir relacions mecàniques entre les trifulgues successòries del llinatge barceloní als anys 70-80 del segle XI, el trencament de les relacions entre Tolosa i Barcelona i les velleïtats independentistes dels Trencavell.

Abadal creia que la compra de Carcassona i Rasès no hauria estat tant una operació destinada a «posar els fonaments d'un imperi dels sobirans de Barcelona a l'altra banda dels Pirineus» com la conseqüència de la voluntat dels comtes de Barcelona, Ramon Berenguer I i Almodis, de constituir un heretament per al seu fill segon, el futur Ramon Berenguer II Cap d'Estopes, que hauria estat exclòs de l'herència barcelonina, reservada per a l'hereu, Pere Ramon, fill de la comtessa Elisabet, primera muller de Ramon Berenguer;⁷⁹ interpretació encertada que explicaria per què Ramon Berenguer fi-

73. H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 71.

74. Sobre els orígens d'aquesta expressió, vegeu Charles HIGOUNET, *Un grand chapitre de l'histoire du XIe siècle. La rivalité des maisons de Toulouse et de Barcelone pour la prépondérance méridionale*, a *Mélanges Louis Halphen*, 1951, p. 313-322, i Ramon d'ABADAL, *À propos de la «domination» de la maison comtale de Barcelone sur le Midi français*, «Annales du Midi», 76 (1964), p. 315-346.

75. Sobre el desenvolupament econòmic i demogràfic de les ciutats occitanes als segles centrals de l'edat mitjana, vegeu Jacqueline CAILLE, *Urban Expansion in Languedoc from the Eleventh to the Fourteenth Century: the example of Narbonne and Montpellier*, a Kathryn L. REYERSON i John DRENDEL (ed.), *Urban and Rural Communities in Medieval France: Provence and Languedoc, 1000-1500*, Leiden, Brill Academic Publishers, 1998, p. 51-72.

76. Corpus, doc. núm. 20.

77. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, v, p. 648, 649 i 652.

78. H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 75.

79. Ramon d'ABADAL, *La dominació de la casa comtal de Barcelona sobre el Migdia de França*, a R. d'ABADAL, *Dels visigots als catalans*, II, Barcelona, Edicions 62, 1970, p. 291.

gura al costat dels seus pares en algunes de les operacions de compra de drets a Carcassona i Rasès i per què, poc després que Ramon Berenguer I, intitulat «comte de Barcelona i de Carcassona», amb el seu fill, signés l'acord de pacificació amb el comte Ramon IV de Tolosa sobre el castell de Laurac, el 7 de setembre de 1070/1071, aquest prestés jurament de fidelitat a Ramon Berenguer júnior, intitulat «comte de Carcassona». Sembla, doncs, que l'associació del fill segon al govern de Carcassona i Rasès tingué lloc poc abans de l'assassinat d'Almodis i caldria preguntar-se, en conseqüència, si el magnicidi no estigué relacionat amb la qüestió successòria del Llenguadoc. En qualsevol cas, la idea d'Abadal no és contradictòria ni incompatible amb l'interès material que tenien els comtes de Barcelona en entendre els seus dominis a l'altre costat dels Pirineus.⁸⁰

Però l'assassinat d'Almodis per part del seu fillastre Pere Ramon l'any 1071, motivat potser per la qüestió successòria de Carcassona i Rasès, cagpigrà els esdeveniments.⁸¹ L'assassí hagué d'exiliar-se i perdé tots els seus drets de successió en profit dels seus germanastres. Cinc anys després, Ramon Berenguer I, potser traumatitzat per aquell tràgic succés, optà en el seu testament per no fer divisions i deixar en bloc tots els seus dominis, tant els catalans com els llenguadocians, als seus dos fills d'Almodis, Ramon Berenguer i Berenguer Ramon, a parts iguals i en indivís, tot establint-ne l'ordre de successió en cas de decés d'un dels hereus o dels seus fills.

El 5 de desembre de 1082 moria assassinat a la Perxa de l'Astor, a l'actual terme de Gualba, el comte Ramon Berenguer II, anomenat el Cap d'Estopes, presumptament en mans dels nobles que l'acompanyaven en el seu viatge a Girona i que, segons una llarga tradició historiogràfica, actuaren per instigació del seu germà, Berenguer Ramon, anomenat per això «el Fratricida». Pocs dies abans, la muller del comte, la comtessa Mafalda, havia donat a llum un infant, el futur Ramon Berenguer III. Segons Sobrequés, la culpabilitat de Berenguer Ramon seria corroborada per la clàusula del testament de Ramon Berenguer I (1076) que establia que aquest infant no havia d'heretar la meitat corresponent al seu pare fins després de la mort de l'oncle. Berenguer sabia que, encara que el seu germà deixés fills, aquests no podrien heretar fins després de la seva mort.⁸²

Segui com sigui, aquest luctuós episodi assenyala, tant a Catalunya com al Llenguadoc, l'inici d'un període obscur d'instabilitat i turbulències nobiliàries. Al Carcassès, els cavallers de la regió, instigats probablement pels vescomtes de Besiers,⁸³ assetjaren la ciutat de Carcassona, hostilitzaren i ultratjaren els seus habitants i usurparen els béns i les terres dels burgesos. En aquest moment, Bernat Ató s'adreçà als carcassonencs oferint-los protecció i comproment-se formalment a lliurar la ciutat i el comtat de Carcassona al jove Ramon Berenguer III quan aquest hagués arribat a la majoria d'edat i hagués estat investit cavaller. D'aquesta manera aconseguí aixecar el setge nobiliari i prengué el govern de la ciutat com si en fos l'únic senyor. Bernat Ató i la seva mare Ermengarda s'empararen no tan sols de Carcassona i del seu comtat, sinó també de Rasès i del Lauraguès.

Aquesta és la relació dels esdeveniments que ens ofereix una breu crònica escrita a la cort barcelonina gairebé un segle més tard, vers 1179, basada en l'enquesta oral d'un testimoni d'edat, que declarà sobre el que, quan ell era jove, havia sentit explicar als magnats de la cort del comte Ramon Berenguer IV:

80. J. M. SALRACH, *Relacions catalano-occitanes a la primera època feudal (segle XI)*, a *El somni d'Occitània. Vuitè centenari d'Alfons el Cast, primer rei de Catalunya-Aragó (1154-1196)*, Barcelona, Fundació Jaume I, 1996, p. 20-21.

81. Sobre les hipòtesis del magnicidi, vegeu R. d'ABADAL, *La dominació de la casa comtal de Barcelona*, p. 293.

82. S. SOBREQUÉS, *Els grans comtes de Barcelona*, p. 129.

83. A. DUPONT, *Le vicomte Bernard Aton IV (1074-1129)*, «Mémoires de l'Académie de Nîmes», t. LVI (1965-1967), Nîmes, 1971, p. 158-159.

1067-1070 Hec est memoria qualiter civitas Carcassona cum omni comitatu ei pertinente devenit venerabili comiti Barchinone, videlicet Raimundo Berengarii vetus, sicut audivimus a magnatibus curie in presentia venerabilis comitis Barchinone ac principis Aragonensium, patris vestri, bone memorie, quod ultimus comes Carcassone, ut credimus Guilelmus nuncupatus, venit ad prefatum comitem Raimundum Berengarium vetus et vendidit ei Carcassonam cum universo comitatu eidem pertinente per franchum alodium. Et ipse iam dictus Raimundus Berengarii vetus postea tenuit predictam civitatem et comitatum in proprium dominium et franchum alodium, in pace et quiete, omni tempore vite sue. Ad obitum autem suum dimisit Cataloniam duobus filiis suis per medium. Maiori vero, videlicet Raimundo Berengarii, qui dicebatur *Cap de Stopes*, dimisit Carcassonam cum omni comitatu per melioracionem in suo testamento, sicut vos potestis videre in eodem testamento. Si quidem ipse Raimundus Berengarii, qui dicebatur *Cap de Stopes*, obtinuit in pace et quiete iam dictam civitatem et comitatum omni tempore vite sue in suum dominium ac proprium alodium. Ipso quippe interfecto, filius eius, scilicet avus vester Raimundus Berengarii, remansit incunabulis in tali quidem etate quod in festo Sancti Martini natus fuerat et in festo Sancti Nicholai primo sub sequenti pater eius interfectus fuit, unde Catalonia in tantum turbata fuit quod longum esset narrare. Carcassona vero a militibus circumstantibus incessanter impugnabatur, homines enim capiebant et res eorum auferebant, et cum nullum haberent defensorem, vix subsistere poterant. Tunc accessit ad eos Bernardus Atto vicecomes et promisit se eorum esse tutorem et defendere eos et res eorum de omnibus et, cum Raimundus Berengarii, avus vester, fieret miles, iuravit se redere ipsi iam dictam civitatem et totum comitatum absque omni contradiccione et peioramento.⁸⁴

1076

1082

c. 1083

Tot i les inexactituds, omissions i tergiversacions que conté,⁸⁵ la base històrica de la memòria és innegable. Els documents llenguadocians mostren que després de la mort del Cap d'Estopes i fins almenys el 1096 els Trencavell es feren amb el control gairebé absolut del Carcassès i de Rasès, mentre que l'autoritat dels comtes de Barcelona s'esvaní d'aquell escenari. En una manifesta usurpació del títol, Bernat Ató IV s'intitulà vescomte de Carcassona (1082), rebé amb la seva mare Ermengarda un gran nombre de juraments pels grans castells dels dos vescomtats i multiplicà les donacions a esglésies i monestirs (1085-1091), mentre mantenia el domini dels vescomtats d'Albi i Nîmes i de Besiers i Agde.⁸⁶

De tot això, Sobrequés en dedueix que els carcassonencs, atiats potser pels vescomtes de Besiers i actuant més per oportunitat que no pas per fidelitat, no haurien admès altra sobirania que la del fill del Cap d'Estopes, el futur Ramon Berenguer III, i que és possible que Bernat Ató IV i Ermengarda haguessin arribat a un acord amb Mafalda pel que fa a la tutoria del seu fill, a fi d'assegurar-se la possessió dels comtats i sostreure'ls a l'autoritat de Berenguer Ramon II. En virtut d'aquest conveni, no conservat, Mafalda hauria accedit a lliurar els comtats de Carcassona i Rasès junt amb la tutoria del seu fill Ramon Berenguer (la tutoria només en els comtats) al vescomte de Besiers Bernat Ató IV i a la seva mare Ermengarda fins que el futur comte no fos armat cavaller.⁸⁷

84. ACA, C, pergamins de Ramon Berenguer IV, carp. 41, extraintentari núm. 2504, ed. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, v, col. 31-33, doc. 6-vi; PRÓSPERO DE BOFARULL, *Los condes de Barcelona vindicados*, Barcelona, 1836, II, p. 119-121.

85. R. d'ABADAL, *La dominació de la casa comtal de Barcelona*, p. 284-291, data la memòria abans dels acords escrits del 1179 entre Roger II i Alfons el Cast (p. 308).

86. A. DUPONT, *Le vicomte Bernard Aton IV (1074-1129)*, p. 159; H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 77-78.

87. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, III, p. 434-435; S. SOBREQÜÉS, *Els grans comtes de Barcelona*, p. 130 i 168; S. de VAJAY, *Mahaut de Pouille, comtesse de Barcelone et vicomtesse de Narbonne dans le contexte social de son temps, a Béziers et le Biterrois. XLIIIe Congrès de la Fédération historique du Languedoc méditerranéen et du Roussillon*, Montpellier, 1971, p. 143, n. 44.

A finals de l'any 1096, sigui per haver complert catorze anys o, més probablement, per restar com a comte únic de Barcelona, Ramon Berenguer III reclamà la promesa restitució de la ciutat i del comtat de Carcassona a Bernat Ató IV, però aquest s'hi negà, dimitint del compromís que havia contret com a vassall («maluit esse periurus quam reddere comitatum sicuti iuraverat»). Afectat per la greu carestia i mortaldat dels anys 1094-1096⁸⁸ i ocupat en el projecte de conquesta de Tortosa als sarraïns (1095, 1097),⁸⁹ Ramon Berenguer III no hauria pogut castigar la «traïció» del seu vassall i recuperar *manu militari* els dominis ultrapirinencs i s'hauria limitat a practicar la seva tradicional política de suport al partit filocatalà entre els carcassonencs en espera que una ocasió més propícia es presentés en el futur.

D'altra banda, l'absència del comte Ramon IV de Tolosa, que el 1096 partí cap a Terra Santa, permeté a Bernat Ató IV desenvolupar al Llenguadoc una política personal, fonamentada en un pla d'unificació dels seus estats, i al duc Guillem IX d'Aquitània reivindicar l'herència tolosana com a marit de Felipa, filla del comte Guillem IV de Tolosa i néta de Ramon IV. Per afermar els drets de la seva dona, l'any 1098 Guillem IX envià el Tolosà. L'ocupació militar del comtat fou, però, efímera, ja que el 1100 prengué també el camí de la croada i tornà Tolosa al comte Bertran, fill de Ramon IV.⁹⁰

1.4. Les revoltes dels carcassonencs i la campanya militar del 1112

De retorn de Terra Santa, vers 1105, Bernat Ató IV hagué d'afrontar almenys dues revoltes dels carcassonencs, instigades presumiblement per agents catalans. D'acord amb la versió dels benedictins Devic i Vaissete, que segueixen amb escasses variants els historiadors posteriors, l'any 1107 Ramon Berenguer III instigà la sublevació dels habitants de Carcassona, els quals foragitaren Bernat Ató i lliuraren la potestat de la ciutat al comte. Bernat Ató acudí aleshores al comte Bertran de Tolosa a demanar ajut per a recuperar la ciutat, li prestà homenatge i li oferí la senyoria de Carcassona, a canvi de reprendre-la en feu juntament amb el comtat. La memòria oral de vers 1179 ho explica d'aquesta manera:

1096 Avo autem vestro, milite facto, iam dictus vicecomes maluit esse periurus quam reddere comitatum sicuti iuraverat. Homines vero Carcassonenses, videntes tantam iniuriam et iniusticiam, noluerunt diu sustinere et, convocato consilio, reddiderunt se et civitatem domino suo, avuo vestro, sicut facere debuerunt. Quod Bernardus Atto vicecomes, indigne ferens, perrexit ad comitem Tolosanum et fecit ei hominum sub tali condicione quod si tantum ei conferret auxilium ut sepedictam civitatem posset recuperare, teneret pro eo civitatem et comitatum. Interea quia avus vester propter multas guerras sarracenorum non potuit plenarie sufficere ad deffendendum Carcassonam, homines ipsius civitatis composuerunt cum sepedicto vicecomite et reddiderunt ei civitatem. Ipse vero iuravit eis, tactis sacrosanctis evangeliis, quod pro hoc facto nullum malum inferret personis eorum neque rebus eorum.⁹¹

[1107]

88. Fritz CURSCHMANN, *Hungersnöte in Mittelalter. Ein Beitrag zur Deutschen Wirtschaftsgeschichte des 8. bis 13. Jahrhunderts*, Leipzig, 1900, p. 123-128.

89. Els comtes de Barcelona protagonitzaren diversos intents de conquerir Tortosa els anys 1092, 1095, 1097 i 1099. La primera expedició comptà, de manera segura, amb la col·laboració de les flotes pisana i genovesa. Cf. S. SOBREQÜÉS, *Els grans comtes de Barcelona*, p. 141; Vicenç RUIZ GÓMEZ, «...pergere in partes Hispaniae». *Senyors feudals a la conquesta d'al-Àndalus: el cas de Berenguer Donnuç*, «Recerca» (Tortosa, Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre), 4 (2000), p. 285-295; Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona i de la Corona catalanoaragonesa amb els estats italians en els segles XI-XII*, en aquest mateix volum.

90. A. DUPONT, *Le vicomte Bernard Aton IV (1074-1129)*, p. 160-161.

91. ACA, C, Pergamins de Ramon Berenguer IV, carp. 41, extrainventari núm. 2504, ed. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, v, col. 31-33, doc. 6-VI.

De produir-se vers 1107, la revolta dels carcassonencs s'esdevenia certament en una conjuntura crítica per al comte de Barcelona. A la darrereria del mes d'agost de 1107/1108, un cos de l'exèrcit almoràvit envai i arrasà el Penedès, destruint esglésies i castells, fent nombrosos captius i provocant la despoblació general de la regió. Tot i que els *moabites*, deturats potser per les hosts comtals a Martorell, no arribaren més enllà de Gelida, l'amenaça d'un assalt a la ciutat de Barcelona devia planar temps després d'aquesta incursió.⁹² La situació devia ser prou crítica com perquè, a començaments de 1109, Ramon Berenguer III decidís enviar una embaixada, encapçalada pel bisbe de Barcelona Ramon Guillem, a la cort del rei Lluís el Gros de França sollicitant ajut. El Capet es trobava aleshores embrancat en diverses guerres amb Enric I d'Anglaterra, a qui disputava el castell normand de Gisors, amb el duc Guillem IX d'Aquitània, amb Hug II, duc de Borgonya, i amb altres nobles que es negaven a prestar-li homenatge. Però en vista de la gravetat i l'urgència de l'afers, Lluís el Gros signà treves amb els seus enemics i es comprometé davant dels emissaris del comte de Barcelona a preparar una expedició per a socórrer llur país, tot i precisar que prèviament, com corresponia a la seva dignitat, sotmetria la decisió al consell de la seva cúria, que havia de reunir-se la propera Pentecosta. Tot i que, per raons que desconeixem, l'auxili militar no arribà a materialitzar-se, el bisbe de Barcelona i els seus companys tornaren contents per haver arrencat del rei de França el compromís personal i aparentment ferm de socórrer Ramon Berenguer III de l'amenaça almoràvit.

El fet és narrat per un testimoni de primera mà, l'abat Arnau de l'abadia benedictina de Sant-Pierre-le-Vif de Sens, que en aquell moment es trobava al domini d'Orcet, a Alvèrnia, prop de Clarmont (Clermond) i a només set milles de distància de la via pública que anava a Sant Gèli (Saint-Gilles), per raó de certs afers que havia de tractar amb el prior de Mauriac. Arnau conegué els fets de boca del mateix bisbe de Barcelona Ramon Guillem i dels seus companys, quan retornaven de la cort capeta, els quals afegiren que els estrangers no es trobaven gaire més lluny de cinc dies de camí de Montpeller i de Sant Gèli.⁹³

92. La font més precisa sobre l'atac almoràvit del Penedès, la carta de franquesa atorgada pel comte Ramon Berenguer III als futurs pobladors del castell d'Olèrdola el 26 de novembre de 1108 (any primer de Lluís el Gros), data els fets del 31 d'agost de l'any de l'Encarnació de 1106: «Anno Dominicæ incarnationis centesimo sexto post millesimum, indictione quinta decima, pridie kalendas septembris, terribili Dei iudicio ac permissione, exigentibus nostris peccatis, ingens multitudo moabitum ceterorumque paganorum inimici Christi ingressa est partes nostrae patriae, scilicet in Penitense. Qui invadentes plurimas terminationes et destruentes ecclesias, loca quoque sancta prophanantes, non minimas christianorum strages ediderunt. Incenderunt enim totam terram Penitensem usque ad castellum Gelida, et multos ferro necando, ac milia milium hominum captivando, totam depopulati sunt provinciam. Unde inter cetera flagitia sua castrum invadentes Olerdula, multis ibi hominum peremptis et innumerabiles ductis captivis» (ACA, Cartulari de Sant Cugat del Vallès, f. 124, doc. 408 a., ed. P. de MARCA, *Marca Hispanica*, col. 1232-1233, doc. CCCXL, i José RIUS SERRA, *Cartulario de Sant Cugat del Vallés*, Barcelona, CSIC, 1945-1947, III, p. 3, doc. 801). En canvi, el cronicó del monestir de Saint-Pierre-le-Vif de Sens, que recull informació de primera mà sobre l'ambaixada catalana enviada durant la quaresma de 1109 a la cort de Lluís el Gros per a sollicitar ajut militar, diu que *in hoc eodem anno* dos cossos dels exèrcits almoràvits arribaren a una distància d'entre dos i tres dies de la ciutat de Barcelona (Robert-Henri BAUTIER i Monique GILLES, *Chronique de Saint-Pierre-le-Vif de Sens, dite de Clarius. Chronicon Sancti Petri Vivi Sesonensis*, París, CNRS, 1979, p. 148-149). Per tant, o bé després de 1106 els almoràvits feren noves incursions sobre la frontera sud del comtat de Barcelona, o bé cal avançar la datació de la ràtzia del Penedès d'un any (31 d'agost de 1107, pressuposant l'ús de l'estil de l'Anunciació en el document) o, més probablement, de dos anys (31 d'agost de 1108, pressuposant un error de datació en la còpia de l'acte al Cartulari de Sant Cugat del Vallès). La incursió almoràvit s'hauria produït, plausiblement, després de la derrota de les tropes castellanques d'Alfons VI a Uclès per l'exèrcit de Yusuf ibn Taxfin (29 de maig de 1108).

93. «Item, in hoc eodem anno, venerunt aliene gentes, exeuntes de finibus suis transmarine, quas, quidam Amorreos, quidam Amirales vocabant, et fecerunt de se tres partes, quarum una tetendit super sarracenos, due super christianos, et venerunt non longius quam est iter trium aut duorum dierum a civitate Barcinona. Unde, consilio accepto, Barcinonenses co-

Concentrat en la defensa de Barcelona, Ramon Berenguer III no hauria pogut, doncs, auxiliar els carcassonencs, que es veieren obligats a capitular i rendir-se al vescomte, pactant prèviament que les seves persones i els seus béns serien respectats.⁹⁴ Bernat Ató romangué, doncs, encara uns anys senyor indiscutit dels comtats de Carcassona i Rasès, mantenint sempre el títol de vescomte sota la protecció dels comtes de Tolosa.

Si la revolta carcassonenca del 1107 contra Bernat Ató no passa de ser una mera hipòtesi basada únicament en la memòria anònima barcelonina de vers 1179, no hi ha dubte, en canvi, que des del seu retorn de Terra Santa el 1105 i fins al 1112 Bernat Ató IV desplegà una intensa activitat diplomàtica orientada a estrènyer els lligams amb antics enemics i amb els principats veïns amb l'objectiu de constituir una lliga preparada per fer front a una eventual intervenció militar barcelonina al Llenguadoc. Amb el nou arquebisbe de Narbona Ricard de Carlat, fill del comte Ricard II de Millau-Gavaldà i emparentat amb la casa vescomtal de Narbona i amb els Trencavell, signà una concòrdia que posava fi a antigues rivalitats. Els anys 1107-1109 s'alià amb el vescomte de Narbona Eimeric II, el qual es comprometé a ajudar-lo contra tothom, exceptutats els comtes de Tolosa, de Rodés i de Besalú i l'arquebisbe de Narbona.⁹⁵ I a través del casament de les seves dues filles s'aproximà al comte de Roselló i a la família bederresa d'Arnau de Sauvian.⁹⁶

Les prevencions de Trencavell estaven plenament justificades. Conjurat a la primavera de 1109 el perill almoràvit, maduraren a la cort barcelonina dos projectes ambiciosos que donarien un tomb inesperat a la història de les relacions entre Catalunya i Occitània: d'una banda, el casament del jove comte amb l'hereva única del comtat de Provença, Dolça, casament que comportava de manera automàtica l'annexió d'aquell comtat i de les terres de Millau i Gavaldà; i de l'altra, l'organització d'un gran exèrcit per expugnar Carcassona, sotmetre els Trencavell i recuperar la sobirania efectiva dels dominis ultrapiirinencs perduts d'ençà de 1082. De fet, l'un i l'altre projecte són inseparables, ja que hom podia esperar que el comte de Tolosa no acceptaria de grat els plans barcelonins d'annexió del comtat de Provença, on tenia i pretenia drets, i, per tant, l'organització de la host comtal per recuperar Carcassona significava avançar-se a un conflicte que es concebia com a inevitable.

---

mes scilicet et episcopus et proceres et conpatriote quibus incombebat necessitas reclamaverunt advocationem regis Hludovici et miserunt ad eum causidicos suos, episcopum scilicet ipsius civitatis cum paucis nontiis. Qui querimoniam suorum civium et cumpatriotarum suorum ipsi Francie regi referentes, invenerunt eum variis milicie bellis implicitum, scilicet versus regem Anglorum ducem Normannorum, qui contra ius et fas denegabat facere hominium quod debebat et debet regibus Francorum; similiter et consul Pictavorum et dux Burgundionum et multi alii consules qui sunt sub rege Francorum. Cum quibus omnibus, pro instante necessitate, pacem fecit supradictus rex, quibusdam inducias et trewas dando, de quibusdam hominium debitum accipiendo. Unde confidens plurimum rex sponndit legatis supradictis se vere preparaturum ad ferendum illi patrie auxilium et ad curiam suam, que in Pentecostes futura erat –nam hec fiebant in diebus precedentis Quadragesime– dixit se suum consilium, ut dignitatem regiam decebat, accepturum. Inde supradictus episcopus cum sociis suis letus cum regis gratia retrogradum iter arripuit. Tum temporis ego abbas Arnaldus apud Urticidum, quandam villam Sancti Petri et Sancti Saviniani, pro quibusdam oportunitatibus Mauriacensis loci demorabar; quae villa in pago Arvernico sita, non longius ab ipsa urbe scilicet Arvernus quam septem miliaribus abest, in publica via qua ad Sanctum Egidium itur. Illic didici a prefato episcopo et sociis eius quae scripsi. Addiderunt etiam et dixerunt quod suprascripse gentes a Montepessulo non longius erant quam itur itinere quinque dierum, similiter et de Sancto Egidio» (Robert-Henri BAUTIER i Monique GILLES, *Chronique de Saint-Pierre-le-Vif de Sens*, p. 148-151). Sobre aquest episodi, vegeu també: S. SOBRERQUÉS, *Els grans comtes de Barcelona*, p. 167-169.

94. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, III, p. 579.

95. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, V, p. 803-804.

96. H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 80-81; J. CAILLE, *Les seigneurs de Narbonne dans le conflit Toulouse-Barcelone au XIIe siècle*, «Annales du Midi», 97, núm. 171 (juliol-setembre 1985), p. 227-228.

Els preparatius de la host comtal a l'hivern de 1112 i la perspectiva d'una operació militar de gran envergadura sobre el Llenguadoc degueren almar el vescomte Bernat Ató IV, el qual, amb el suport del seu aliat incondicional, el comte de Tolosa, respongué a l'amenaça del comte barceloní amb l'organització d'un altre gran exèrcit:

1112 Porro avus vester huiusmodi iniuriam et iniusticiam indigne ferens, congregata inmensa multitudine exercitus armatorum, perrexit expugnare et expellere vicecomitem a prefato comitatu. Vicecomes quoque preparavit se cum ingenti exercitu ad dimicandum cum eo.⁹⁷

En aquest moment, el comte de Barcelona instigà, potser per segona vegada, la sublevació dels habitants de la ciutat de Carcassona, els quals, en un solemne jurament col·lectiu, posaren al seu servei la milícia ciutadana i es comprometeren a ajudar-lo i defensar-lo «en la guerra contra el vescomte de Besiers, la seva muller i els seus fills.»⁹⁸ En el diploma s'hi compten 485 signatures, xifra que, a parer de Sobrequés, mostra la importància del partit filocatalà de la ciutat. La llista és encapçalada per Ameli de Carcassona, Amic Raimond de Savadan i els germans Pere i Ponç de Vitrac, i entre els signants n'hi ha dos que es diuen Arnal Catalan, un altre Raimond Catalan i un quart General de Cataluing, cognoms de procedència que testimonien la importància de la presència catalana en aquesta ciutat del Llenguadoc. En cas de correspondre a la revolta del 1112, el jurament col·lectiu de Carcassona seria, des de la perspectiva de l'antropònimia històrica, el text més antic en què apareixen el corònim Catalunya i el cognom d'origen Català, anterior no tan sols a la composició del *Liber Maiolichinus de Gestis Pisanorum Illustris*, sinó probablement també als esdeveniments narrats per la crònica pisana.⁹⁹

Paral·lelament, el comte de Barcelona s'alià amb el seu germanastre, el vescomte Eimeric II de Narbona, al qual cedí en feu els castells fronterers de Fenollet (Fenouillet) i Pèirapertusa (Peyreper-tuse), que acabava d'heretar del comte Bernat III de Besalú, i encomanà la defensa dels territoris respectius, amb la promesa de cessió en feu, un cop conquerits, dels comtats de Carcassona i Rasès.¹⁰⁰ Com a resposta a la perversa iniciativa de Ramon Berenguer III que el desposseïa virtualment dels seus drets, Bernat Ató buscà l'aliança i el suport d'un altre gran poder rival de Barcelona, el rei d'Aragó Alfons I el Bataller, a qui lliurà en alou, tot encomanant-li'n la defensa, el comtat de Rasès, rebent a canvi la suma de 12.000 sous. Bernat Ató, que reprengué en feu el comtat, jurà fidelitat al Bataller i prometé ajudar-lo contra tothom, excepte contra els comtes de Tolosa i de Rodés. Un acord d'aquesta naturalesa equivalia a una declaració de guerra al comte de Barcelona.¹⁰¹ Hom dedueix dels acords

97. ACA, C, pergamins de Ramon Berenguer IV, carp. 41, extrainventari núm. 2504, ed. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, v, col. 31-33, doc. 6-vi.

98. Tant Cros-Mayrevieille com Mahul relacionen aquest jurament amb la revolta ciutadana del 1107, però la referència a la «guerra contra el vescomte de Besiers» ens inclina a situar-lo en el marc de la campanya de Ramon Berenguer contra Bernat Ató de la primavera de 1112. Sobre la datació, vegeu Corpus, doc. núm. 25, n. 1.

99. S. SOBREQÜÉS, *Els grans comtes de Barcelona*, p. 168-169; Federico UDINA MARTORELL, *Cataluña y su corónimo, así como el étnico «catalán», aparecen en el siglo XI*, «Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón», VII (1962), p. 563-576. Pel que fa als antropònims geogràfics i de procedència d'aquesta llista, vegeu també Ch. HIGOUNET, *Mouvements de population dans le Midi de la France du XIe au XIVe siècle*, «Annales Économies-Sociétés-Civilisations», 8 (1953), p. 13.

100. Corpus, doc. núm. 23 i 24. J. CAILLE, *Les seigneurs de Narbonne*, p. 228. Eimeric II de Narbona tingué una participació decisiva en la victòria de Martorell contra els almoràvits de 1114/1115, durant l'expedició de Ramon Berenguer III a les Balears. Cf. J. VENTURA, *Alfons el Cast, el primer comte rei*, Barcelona, Aedos, 1961, p. 76.

101. ACA, C, *LFM*, f. 301, ed. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, tom. v, col. 826-827, doc. 442-CCCLVII (orig., t. II, col. 381); MIQUEL ROSELL, *LFM*, II, p. 324, doc. 841; J. A. LEMA PUEYO, *Colección diplomática de Alfonso I de Aragón y de Pamplona*, 1990,

posteriors que Bernat Ató pactà una operació similar (cessió en alou i represa en feu) amb el comte de Tolosa pel que fa al comtat de Carcassona.¹⁰² Finalment, es procurà l'aliança d'un dels seus tradicionals rivals, el comte Roger II de Foix; ambdós havien signat un acord en virtut del qual s'instituíen recíprocament hereus dels respectius dominis en cas de manca de descendència legítima. Una mort sense descendència del vescomte significava que els dominis de Carcassona, Rasès, Agde i Besiers passaven a mans del comte de Foix i viceversa.¹⁰³

Entorn de l'afer de Carcassona i Rasès es congruïa, doncs, un conflicte supraregional que involucrava tots els estats des de l'Ebre fins a la Garona, a banda i banda dels Pirineus, i al llarg del litoral mediterrani des de Barcelona fins als confins orientals de Provença. Aquest seria, fins a la darrerria del segle XII, l'escenari de la Gran Guerra Occitana. A un costat, el comte de Barcelona comptava amb l'adhesió de l'arquebisbe de Narbona Ricard, oncle avi de la seva muller Dolça, i del vescomte Eimeric II i probablement també del comte de Melguèlh i del senyor de Montpeller; a l'altre, el vescomte Bernat Ató, protegit pel comte de Tolosa, comptava amb l'ajut incondicional del rei d'Aragó i del comte de Foix per a la defensa de Rasès. Si els acords de 1067-1070 havien posat els fonaments de la dominació catalana a Occitània, el casament de Ramon Berenguer III amb Dolça de Provença i l'expedició militar del 1112 es convertiren en els primers pròdroms de la Gran Guerra Meridional de la historiografia francesa.¹⁰⁴

L'exèrcit comtal, el mes de maig de 1112, degué partir cap al Llenguadoc i avançar cap a Carcassona, on l'esperaven les forces coalitzades del comte de Tolosa i del vescomte Bernat Ató. Les hosts estaven preparades per a entrar en combat quan, per mitjà de la intervenció de l'arquebisbe Ricard de Narbona, del seu nebot Ató, del senescal del comte de Barcelona Guillem Ramon i de diversos nobles, s'arribà a principis del mes de juny de 1112 a un acord entre Ramon Berenguer III i Bernat Ató IV que havia d'evitar *in extremis* l'enfrontament armat.

En virtut d'aquest pacte, signat el 8 de juny de 1112, el vescomte de Besiers reconeixia la senyoria del comte de Barcelona sobre Carcassona i Rasès; en contrapartida, mantenia la possessió efectiva d'aquests territoris com a feudatari del comte, del qual es reconeixia vassall. Però perquè això fos possible s'havien de complir prèviament dues condicions: que el comte de Tolosa evacués Carcassona i que el rei aragonès alliberés el comtat de Rasès en mans de Ramon Berenguer III. La negociació amb aquests dos sobirans es deixava, ambigüament, o bé en mans de Bernat Ató o bé en les del comte de Barcelona, però és evident que el pes de la negociació de la iniciativa requeia en el vescomte, que havia instigat l'aliança amb Tolosa i signat convíncions amb Alfons el Bataller. Ambdues condicions

p. 76-77, doc. 55. No és clar, però, si aquest acte no datat fou la resposta de Bernat Ató IV als preparatius bèl·lics de Ramon Berenguer III (1112) o si, tal com suggereix DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 81, n. 377, s'ha de situar en un moment anterior, vers 1108, quan el comte Bertran de Tolosa, en guerra amb Guillem IX de Poitiers, que s'havia emparat de Tolosa, repregué en feu d'Alfons el Bataller els comtats de Rodés, Narbona, Besiers i Agde (J. A. LEMA, *Colección diplomática*, doc. 29; document citat per J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, 1669, I, lib. I, cap. XLIII, i G. CATEL, *Histoire des comtes de Tolose*, Tolosa de Llenguadoc, Bosc, 1623, lib. I, p. 40-41); seria, aleshores, el detonant que precipità la decisió de Ramon Berenguer III d'intervenir militarment al Llenguadoc amb l'objectiu de recuperar els dominis usurpats.

102. Hélène DÉBAX, *À propos d'une figure du fief en Languedoc au début du XIe siècle: les accords de 1112 entre Ramon Berenguer III et Bernard Aton IV*, a H. DÉBAX (ed.), *Les sociétés méridionales à l'âge féodal (Espagne, Italie et sud de la France Xe-XIIIe siècle)*, Tolosa de Llenguadoc, CNRS-Publications de l'Université de Toulouse-Le Mirail, 1999, p. 327.

103. El document, extret dels arxius del castell de Foix i publicat per DEVIC-VAISSETE, *HGL*, tom V, col. 823-825, doc. 441-CCCLIV, és datat el divendres 2 de març de 1111, però bé podia correspondre al mateix dia de l'any següent, segons quin sigui el còmput que emprem (Nativitat/Encarnació; sistema pisà o sistema florentí). Segons el calendari perpetu, el 2 de març de 1111 s'escaigué en dijous.

104. H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 82.

eren, de fet, la contrapartida perquè el Trencavell pogués mantenir-se en el poder com a feudatari del comte de Barcelona, raó per la qual, com a garantia del compliment de l'acord, hauria de lliurar en alou al comte de Barcelona dotze castells situats a l'Albigès —Boixazò, Ambialet i Curvala—, al Tolosà —Rocaserera i Castèlnòu (Castelnaud)—, al país de Nimes —Castlar i Cauviçon (Calvisson)—, al Bederrès —Puget i Mercoirol— i a Agde —Sant Ponç de Mauchins (Saint-Pons-de-Mauchiens), Mesa (Mèze) i Pesenàs (Pézenas)—, els quals el comte tindria en feu i Bernat Ató recuperaria quan els dos territoris haguessin estat alliberats de la ingerència estrangera. Addicionalment, Bernat Ató lliurà al comte de Barcelona 15.000 sous melgoresos, probablement com a recompensa o indemnització per les despeses de mobilització de la host comtal.¹⁰⁵

Ambdues condicions tornaven problemàtic l'acompliment de l'acord de juny de 1112. L'ocupació de Carcassona no era només la conseqüència de la protecció d'un vassall, sinó la resposta de Tolosa a l'annexió de Provença per part del comte de Barcelona (febrer de 1112), i formava part de la seva política d'expansió territorial sobre el Llenguadoc. D'altra banda, l'alliberament per part del rei d'Aragó de Rasès no es preveia gens fàcil, tenint en compte les convinences escrites signades entre Bernat Ató i Alfons el Bataller: Bernat Ató no estava en condicions de negociar la retirada dels qui fins aleshores havien estat els seus aliats contra Barcelona.

Els esdeveniments immediatament posteriors així ho corroboren. Setmanes o mesos després de l'acord del 8 de juny de 1112,¹⁰⁶ el comte de Barcelona i Bernat Ató es trobaven novament per signar una concòrdia «de guerra et de querimoniis quas inter se habebant», per la qual ratificaven els homenatges i juraments de fidelitat prestats recíprocament amb motiu de l'acord anterior. Ramon Berenguer III lliurava en feu a Bernat Ató Carcassona i es comprometia a defensar-lo en cas que el comte Alfons Jordà de Tolosa «super hoc conquestus fuerit». És a dir, si s'havia produït l'evacuació de Carcassona, no sembla que Bernat Ató estigués en condicions de mantenir-la sense l'ajut de Ramon Berenguer III. Pel que fa al castell i al comtat de Rasès, en possessió del rei d'Aragó, hom preveia que si el comte de Barcelona pogués emparar-se'n o si el rei d'Aragó morís sense descendència, el vescomte de Besiers els tindria igualment en feu pel comte de Barcelona. El vescomte prometé ajudar el comte de Barcelona contra tothom, excepte contra el comte de Tolosa, Alfons Jordà, l'arquebisbe de Narbona, el vescomte Eimeric II de Narbona i Bernat d'Andusa.¹⁰⁷ Per a més seguretat, aquest segon conveni fou jurat pels fills del vescomte Bernat Ató IV i de la seva muller, Cecília de Provença, Roger i Trencavell.¹⁰⁸

Els acords del 1112 garantiren la pau entre Barcelona i Tolosa durant un temps, condició necessària per a assegurar l'èxit de l'expedició a Mallorca, una empresa promoguda amb caràcter de croada pel papa Pasqual II amb l'objectiu d'acabar amb les accions pirates sobre el litoral de la Mediterrània occidental i redimir captius cristians. L'expedició aplegà naus i efectius militars de diver-

105. Corpus, doc. núm. 26. L'acord es complementà amb la signatura, l'endemà, de quatre actes de cessió en alou i represa en feu dels dotze castells (doc. 27), alliberament dels comtats de Carcassona i Rasès per part del comte de Barcelona a Bernat Ató (doc. 28) i juraments mutus de fidelitat (doc. 29 i 30). Cf. H. DÉBAX, *À propos d'une figure du fief en Languedoc au début du XIe siècle*, p. 328-330, que destaca la importància de la represa en feu com a forma de solució dels conflictes i el sentit que adopta, en aquests acords, la «represa en feu» dels dotze castells: com a penyora que serveix per a una altra represa en feu molt més important, la dels vescomtats de Carcassona i Rasès.

106. Probablement abans del 25 d'octubre o, com a molt tard, del 26 de novembre de 1112, quan l'arquebisbe Ricard arribà a un acord amb el vescomte Eimeric sobre el repartiment de diversos drets senyorials a Narbona i als seus voltants (DEVIC-VAISSETE, *HGL*, v, 829-833).

107. Corpus, doc. núm. 31.

108. Corpus, doc. núm. 33 i 34.

ses ciutats italianes sota el comandament de Pisa, a les quals, després de la signatura a Girona, el 7 de setembre de 1113, del tractat de «societas et amicitia» amb el comte de Barcelona,¹⁰⁹ s'afegiren naus i contingents catalans, llenguadocians i provençals —del vescomte Eimeric II de Narbona, de Ramon de Baus, de Guillem VI de Montpeller i dels comtes de Cerdanya, Urgell i Empúries—, units tots sota el comandament de Ramon Berenguer III. Encara que a la primavera de 1115 els expedicionaris catalans i occitans hagueren de retornar ràpidament a Barcelona per defensar-la de l'atac llançat com a represàlia pels almoràvits, l'expedició havia acomplert plenament els seus objectius: després de saquejar l'illa d'Eivissa, els croats prengueren la ciutat de Mallorca, enderrocaren nombroses fortificacions, es feren amb un important botí i alliberaren nombrosos captius.¹¹⁰ L'èxit d'aquella operació de càstig i saqueig, just després del casament de Ramon Berenguer III amb l'hereva de Provença (1112), consagrà el «princeps catalaunicus» com el sobirà més poderós de la Mediterrània occidental i posà les bases per a una nova aliança de Barcelona amb Gènova i Pisa l'any 1116 amb l'objectiu de conquerir les terres dels sarraïns de Tortosa, a la qual el papa Pasqual II atorgà la condició de croada.¹¹¹

2. LA GRAN GUERRA OCCITANA (I): DE L'ANNEXIÓ DE PROVENÇA A LA SUBMISSIÓ DELS BAUS

2.1. El casament de Dolça de Provença

A finals del segle XI l'antic comtat de Provença es trobava dividit en tres branques de descendents del comte Bosó II (942-966) que reivindicaven la successió sobre el conjunt indivís. D'una banda, Ramon de Sant Gèli, comte de Tolosa (1065-1105), ostentava el títol de marquès de Provença com a nét d'Emma, muller del comte Guillem III Tallaferro de Tolosa, filla de Rotbald II, comte de Provença (985-1008), i néta de Bosó II. D'altra banda, Adelaida de Forcalquer (Forcalquier), casada amb el comte Ermengol IV d'Urgell, podia al·legar drets successoris com a rebesnéta del marquès Guillem II el Llibertador (970-993), fill de Bosó II. Quan l'any 1096 Adelaida marxà als dominis de l'alta Provença que acabava d'heretar, el seu fill gran, Guillem, la seguí, tot deixant el comtat d'Urgell al seu germà Ermengol V. Després de la mort de Ramon de Sant Gèli (1105), Guillem I de Forcalquer reivindicaria també el títol de marquès de Provença.¹¹²

Aquesta primera i efímera implantació d'un llinatge comtal català a l'est del Roine fou seguida d'una altra de decisiva, la que protagonitzà el febrer de 1112 el comte de Barcelona Ramon Berenguer III en casar-se, en terceres noces, amb la comtessa Dolça, filla del difunt comte Gilbert de Gavaldà i de la comtessa Gerberga d'Arle (Arles), una altra rebesnéta del marquès Guillem II (870-993), fill de Bosó II.

109. Corpus, doc. núm. 37.

110. Sobre els detalls de l'expedició, vegeu: S. SOBREQÜÉS, *Els grans comtes de Barcelona*, p. 174-180; F. SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, I, Barcelona, Alpha, 1934, p. 132-133; M. BARCELÓ, *Expedicions militars i projectes d'atac contra les Illes orientals d'al-Àndalus (al-Jaza'ir al-Sharqiyya al-Andalus) abans de la conquesta catalana (1229)*, «Estudi General», I, 1 (1981), p. 99-107; J. R. JULIÀ VIÑAMATA, *La situazione politica nel Mediterraneo occidentale all'epoca di Raimondo Berengario III: la spedizione a Maiorca del 1113-1115*, «Medioevo. Saggi e Rassegne», 16 (1992), p. 61-68; M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions*, dins d'aquest mateix volum.

111. Aquesta aliança, basada en uns acords orals, no arribà, però, a tenir conseqüències. Cf. S. SOBREQÜÉS, *Els grans comtes de Barcelona*, p. 180-182; M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions*, dins d'aquest mateix volum.

112. J. MIRET Y SANS, *La casa condal de Urgel en Provença*, BRABLB, 2 (1903), p. 31 i s.; V. L. BOURRILLY I R. BUSQUET, *La Provence au Moyen Âge. Histoire politique. L'Église. Les institutions (1112-1481)*, Marsella, 1924, p. 7; Guy de TOURNADRE, *Histoire du comté de Forcalquier (XIIe siècle)*, París, Auguste Picard, 1930, p. 38-40; M. AURELL, *Les noces del comte*, p. 43 i 48, n. 59.

Els dominis que Dolça lliurava al seu marit comprenien, a més de Provença, el comtat de Gavaldà, el vescomtat de Carlat i diverses possessions a Roergue que Dolça havia rebut del seu pare.¹¹³

La transmissió del títol comtal de Provença a Ramon Berenguer III es formalitzà en dos moments. L'1 de febrer de 1112 la comtessa vídua Gerberga cedí els drets que posseïa, per herència dels seus pares i del seu marit, als comtats de Provença, Gavaldà, Carlat i Rodés a la seva filla Dolça, tot descartant de la successió la seva altra filla, Estefania, que acabava de casar-se amb Ramon de Baus, cap del llinatge nobiliari més important de Provença.¹¹⁴ Dos dies després, Gerberga lliurà com a esposa a Ramon Berenguer III la seva filla Dolça amb tots els dominis que li havia transmès.¹¹⁵ Quan encara no havia transcorregut un any, el 13 gener de 1113, Dolça confirmà en la seva carta dotal la cessió d'aquests béns al seu marit per gaudir-ne plegats mentre visquessin i perquè el seu marit els posseís de manera plena en cas de sobreviure la seva muller.¹¹⁶ El comte de Barcelona esdevenia *de iure* senyor del comtat de Provença.

Facilitat i preparat, potser, pels monjos de Sant Víctor de Marsella, que tenien interessos a Catalunya,¹¹⁷ el casament de Ramon Berenguer III amb Dolça de Provença es convertia en un nou i important motiu d'enfrontament entre Tolosa i Barcelona. Mentre Bertran de Sant Gèli feia costat a Bernat Ató a Carcassona, la comtessa Gerberga, vídua del comte Gilbert de Gavaldà, cercava entre els seus aliats un protector dels seus dominis per fer front a les pretensions del tolosà.¹¹⁸

La incorporació de Provença permetria als comtes de Barcelona dominar de manera directa i indirecta tota la costa mediterrània, des de Salou (i ben aviat des de Tortosa) fins a Niça, territori en el qual —reconeix el tractat comercial signat amb Gènova l'any 1127— Ramon Berenguer III percebria un dret d'ancoratge sobre tota nau que hi arribés.¹¹⁹

Ara bé, la dominació de Provença fou durant bona part de la dotzena centúria més un projecte polític que una realitat. Des del començament els comtes de Barcelona toparen amb grans dificultats per imposar la seva sobirania sobre l'espai provençal: l'estat de guerra gairebé permanent amb Tolosa, solcat únicament per breus períodes de pau; les guerres amb els Baus, la principal família noble del Roine, que basava les seves reivindicacions en els drets d'Estefania, muller de Ramon de Baus i filla de la comtessa Gerberga, a part de l'herència provençal; l'estat de revolta i d'insubmissió gairebé permanent de la noblesa prealpina, i el poderós moviment comunal de les ciutats marítimes hostils tant als poders vescomtals i episcopals com a la dominació barcelonina representada per la figura del comte rei i dels seus comtes delegats.

L'any 1113, en el moment d'adquisició del comtat, el poder del comte de Barcelona sembla, si no limitat, centrat almenys a la regió del baix Roine, a l'entorn d'Arle, on Ramon Berenguer III estableix la seva residència principal, el palau de la Trouille, i de Tarascó, ciutats on deté, a més, amplis drets sobre el comerç del Roine.¹²⁰ La llista dels nobles provençals que presten homenatge a Ra-

113. Sobre aquests dominis, vegeu Martin AURELL, *Pouvoirs et contre-pouvoirs en Rouergue sous la domination catalane, a Libertés locales et vie municipale en Rouergue, Languedoc et Roussillon. Actes du LIXe Congrès de la Fédération historique du Languedoc méditerranéen et du Roussillon*, Montpellier, 1988, p. 127-136.

114. Corpus, doc. núm. 21.

115. Corpus, doc. núm. 22. M. AURELL, *Les noces du comte*, p. 372-373.

116. Corpus, doc. núm. 35.

117. Per concessió dels comtes de Barcelona, posseïen, des de finals del segle XI, una dotzena dels monestirs catalans, entre els quals Santa Maria de Ripoll, Sant Esteve de Banyoles i Sant Miquel de Cuixà. V. L. BOURRILLY i R. BUSQUET, *La Provence au Moyen Âge*, p. 14

118. V. L. BOURRILLY i R. BUSQUET, *La Provence au Moyen Âge*, p. 8.

119. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, III, p. 667. Corpus, doc. núm. 43.

120. M. AURELL, *L'expansion catalane en Provence*, p. 186.

mon Berenguer III en el moment de la seva entrada a Provença el mes de gener de 1113 revela que aquest compta, teòricament si més no, amb la fidelitat de la majoria dels grans llinatges nobiliaris del baix Roine, d'Arle i de Tarascó. En canvi, només quinze del total de noranta-tres nobles que el reconeixen com a sobirà procedeixen de les regions situades a l'est de la vila d'Ais de Provença (Aix-en-Provence).¹²¹

Entre els llinatges fidels al comte de Barcelona, ocupen un lloc preminent els Porcelet, una família de burgesos arlesians enriquits amb les activitats creditícies, els beneficis del comerç fluvial i l'explotació de la sal. Jofre Porcelet és l'únic provençal que ratifica les cartes de constitució de dot i de casament de Dolça amb Ramon Berenguer III del 1112.¹²²

Tan bon punt arribat a Arle, Ramon Berenguer III hagué de fer front a la revolta dels Brussans-Pallioli, responsables de la mort del comte Gilbert, que amenaçaven de fer perdre la ciutat d'Ais i tancar la ruta de l'est. L'ajut militar de Ramon de Baus, que prestà onze mil sous i trenta-tres cavalls al comte de Barcelona, es revelà indispensable per a sotmetre els rebels a Ais i a Sant Maissemin (Saint-Maximin), però no era desinteressat. L'any 1116 Ramon Berenguer III hagué de compensar la contribució de Ramon de Baus a la campanya cedint-li totes les possessions dels criminals acusats de l'assassinat del comte Gilbert situades al sud de la Durença (Durance), exceptuada la vila de Sant Maissemin, i els béns confiscats als rebels: la senyoria de Bèrra (Berre), la seva jurisdicció i els drets d'alberga, i l'alberga de Mijanes (Méjanes).¹²³

L'èxit de la campanya de les Balears esperonà el comte barceloní a organitzar una nova campanya contra els sarraïns amb l'objectiu d'expugnar Tortosa. L'any 1116 desembarcà novament a Provença i, acompanyat dels bisbes de Niça, Antíbol (Antibes) i Frejús (Fréjus), es dirigí cap a Gènova i Pisa, a cercar l'ajut d'ambdues potències en la croada que es proposava dirigir contra els sarraïns de Tortosa. Des de Pisa, una ambaixada anà a trobar el papa, el qual prengué el comte i tots els seus dominis sota la seva protecció. De retorn d'aquest viatge, a l'estiu de 1116, el comte de Barcelona lliurà una dura batalla per recuperar Fòs (Fos), que havia escapat a la seva jurisdicció.¹²⁴ Ponç de Fòs fou sotmès i obligat a prestar homenatge pel seu estratègic castell,¹²⁵ però Ramon de Baus, que probablement tingué un paper important en l'esclafament d'aquesta revolta nobiliària, aprofità per a exigir a Ramon Berenguer III la recompensa per la seva col·laboració en la guerra anterior contra els Brussans-Pallioli.

121. J. P. POLY, *La Provence et la société féodale (879-1166)*, París, Bordas, 1976, p. 326-329. Cal remarcar, però, que la relació és el fragment que s'ha conservat de l'acte d'homenatge copiat al *Liber Feudorum Maior* i que, per tant, molt probablement, és incompleta, fet que Poly no té en compte en el seu estudi antroponímic del document.

122. A mitjan segle XII, els Porcelet donaran suport amb els seus seguicis armats a les campanyes militars dels comtes contra els Baus. El seu ajut financer a les empreses dels comtes de Barcelona i del rei Alfons contra la noblesa rebel serà inestimable. Al llarg del darrer quart del segle XII, Porcel esdevé un dels homes de confiança d'Alfons I, que li encarrega tasques diplomàtiques delicades al Llenguadoc i el nomena membre del consell de regència del seu germà Ramon Berenguer. Cf. M. AURELL, *L'expansion catalane en Provence au XIe siècle, a La formació i expansió del feudalisme català*, «Estudi General», 5-6 (1985-1986), p. 189.

123. Corpus, doc. núm. 38. V. L. BOURRILLY i R. BUSQUET, *La Provence au Moyen Âge*, p. 15; J. P. POLY, *La Provence et la société féodale*, p. 325.

124. AHC B, Llibre Verd, I, f. 205, ed. Antonio de CAPMANY DE MONTPALAU, *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, t. II, Madrid, 1779, p. 1-2, doc. 1; J. P. POLY, *La Provence et la société féodale*, p. 329.

125. Fòs, al golf del mateix nom, a la punta meridional de la plana de la Crau. S. SOBREQÜÉS, *Els grans comtes de Barcelona*, p. 180-181.

2.2. De la guerra al repartiment de Provença (1120-1125)

L'any 1120* els habitants de Carcassona se sublevaren novament contra el vescomte Bernat Ató IV negant-se a obrir-li les portes de la ciutat (dimarts 24 d'agost).¹²⁶ Secundant la sedició hi havia el comte de Barcelona, el vescomte Eimeric II de Narbona, el comte de Rodés i el comte Guillem IX de Poitiers, duc d'Aquitània, que disputava Tolosa a Alfons Jordà. Ajudat per la noblesa carcassonenca, protegit per Alfons Jordà¹²⁷ i aliat amb Roger III de Foix i el comte de Comenge, Bernat Ató sotmeté la ciutat a un duríssim setge de tres anys.¹²⁸

La revolta de Carcassona, instigada possiblement per agents catalans, és, cronològicament parlant, el primer episodi conegut del nou enfrontament armat que ocupà Tolosa i Barcelona fins a la primavera de 1125. Aquesta guerra es dirimiria essencialment en dos fronts: d'una banda, Tolosa, que el duc d'Aquitània Guillem IX de Poitiers disputava a Alfons Jordà des de la mort del germà d'aquest, Bertran de Sant Gèli, el 1112; i, de l'altra, Provença, territori del qual els comtes de Tolosa i de Sant Gèli s'intitulaven marquesos i en reivindicaven la sobirania com a descendents de Bosó II, tot i posseir-ne només, de manera efectiva, una petita part, el Comtat Venaissí (Comtat Venaissin) i Avinyó.

Alfons Jordà reclamà els seus drets sobre Provença l'any 1121, quan hagué recuperat Tolosa de mans de Guillem IX de Poitiers.¹²⁹ Aleshores Ramon Berenguer III reaccionà donant suport a les queixes de l'abat de Sant Gèli davant del papa¹³⁰ i reclamant a Alfons Jordà l'Argença i Bèucaire (Beaucaire), terres de l'Església d'Arle. Al capdavant d'una gran coalició que agrupava l'Església, els nobles arlesians més fidels, el vescomte de Narbona, Bernat d'Andusa i Ramon Decan de Poscaris (Posquières), el comte de Barcelona s'enfrontà, a la dreta del Roine, a Sant Gèli, a Bèucaire i a la terra d'Argença, amb el jove Alfons Jordà, que comptava amb el suport dels provençals Ramon de Baus, Guillem de Sabran i Guillem Raimon de Vedèna (Vedènes). Els pisans feren costat a Ramon Berenguer III i els genovesos prestaren ajut militar al comte de Tolosa.¹³¹ El 1123 les tropes de Ramon Berenguer III destruïren Sòrgues (Sorgues), domini dels vescomtes d'Avinyó, fidels del comte de Tolosa, i assetjaren Aurenja (Orange), on es trobava Alfons Jordà, que fou alliberat *in extremis* per un exèrcit vingut de Tolosa.¹³²

126. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, III, p. 649, i v, col. 885, doc. 471-CCLXXXIV, extret d'un manuscrit de M. de Rignac, de Montpellier (avui ms. llatí 5256, *anc.* Colbert 2442, f. 155r).

127. Vers 1123 Alfons Jordà prestà un jurament de seguretat al vescomte Bernat Ató IV prometent-li ajuda i protecció contra el comte de Poitiers i el comte de Barcelona (Montpellier, Société Archéologique de Montpellier, Cartulari dels Trencavell (ms. 10), f. 200r-v, doc. 508); A. MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 257; J. DOVETTO, *Cartulaire des Trencavel. Analyse détaillée des 617 actes (957-1214)*, Carcassona, CRIHCC, 1997, p. 133, doc. 508.

128. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, III, p. 649-650 i 655-656, i v, col. 907-908, doc. 482-CCCXIII (orig. t. II, col. 124); A. MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 256.

129. Els drets d'Alfons Jordà sobre el Marquesat derivaven d'Emma de Provença, muller de Guillem III Tallaferro de Tolosa (avis de Guillem IV i de Ramon de Sant Gèli) i filla de Rotbald, comte de Provença. Aquest havia compartit amb el seu germà Guillem I de Provença, l'avantpassat de Gerberga, l'herència provençal heretada del seu pare Bosó II. Cf. S. SOBREQÜÉS, *Els grans comtes de Barcelona*, p. 172 i 188; Hélène DÉBAX, *Stratégies matrimoniales des comtes de Toulouse (850-1270)*, «Annales du Midi», 100, núm. 182 (abril-juny de 1988), p. 137.

130. Contra Alfons Jordà i els seus aliats, que havien envaït el monestir i n'havien foragitat l'abat i els monjos. Ran d'aquest fet, el papa Calixt II excomunicà el comte de Tolosa i els nobles que hi havien participat, entre els quals Ramon de Baus, Guillem de Sabran i Raimon de Vedèna. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, v, col. 901-902, doc. 478-CCCXC (22 d'abril de 1122); U. ROBERT, *Bullaire du pape Calixte II*, Paris, 1891, p. 464-466, doc. 243; E. SMYRL, *La famille des Baux*, «Cahiers du centre d'études des sociétés méditerranéennes», 2, Ais de Provença, Publications de la Faculté de Lettres et Sciences Humaines, 1968, p. 34.

131. V. L. BOURRILLY i R. BUSQUET, *La Provence au Moyen Âge*, p. 10; G. PISTARINO, *Genova e l'Occitania nel secolo XII*, a *Actes du 1er Congrès historique Provence-Ligurie. 2-5 octobre 1964*, Ais de Provença, Marsella, Fédération historique de Provence, Institut International d'Études Ligures, 1966, p. 77-78.

132. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, III, p. 654.

Ocupat en la guerra de Provença, Ramon Berenguer III no pogué acudir en defensa dels carcassonencs, els quals, a la darrerria de 1124, sucumbiren al setge que els havia imposat el vescomte. Si no era la primera vegada que Bernat Ató IV recuperava el control de la ciutat rebel, en aquesta ocasió, a diferència de les anteriors, la repressió, encomanada al seu fill gran i successor, el jove Roger, fou duríssima.¹³³ Segons la memòria oral del testimoni que havia conegut, en temps de Ramon Berenguer IV, els exiliats que sobrevisqueren a aquella cruel repressió, Roger Trencavell «agafà per la força molts dels seus habitants, els arrencà els ulls i les mandíbules, els amputà els nassos i els foragità de la ciutat.» Molts dels nafirats acudiren a la cort de Ramon Berenguer III, on trobaren asil i on romangueren la resta de la seva vida:

Interea quia avus vester propter multas guerras sarracenorum non potuit plenarie sufficere ad defendendum Carcassonam, homines ipsius civitatis composuerunt cum sepedicto vicecomite et reddiderunt ei civitatem. Ipse vero iuravit eis, tactis sacrosanctis evangeliis, quod pro hoc facto nullum malum inferret personis eorum neque rebus eorum. Rogerius autem, maior filius vicecomitis, noluit tenere iuramentum sui patris et, festinans ad Carcassonam, multos eorum violenter cepit, quos exoculavit et ementulavit ac nares eorum amputavit et a civitate turpiter eiecit. De quibus multi venerunt ad avum vestrum ut provideret eis necessaria in vita sua, quod utique fecit.¹³⁴

Aquesta tardana versió dels fets és avalada per les fonts coetànies, que documenten les terribles represàlies que prengueren els vescomtes de Besiers, després de fer-se amb el control de la ciutat. Els rebels foren severament castigats, no només corporalment, sinó també amb l'expropiació dels seus béns, els quals foren lliurats als pocs habitants que havien restat fidels als Trencavell. Els guardians de les torres de la ciutat, alguns dels quals amb noms tan significatius com Raimon Catalan, Arnau de Palajà, Pere de Vitrac o Pere Ramon Vaqueta, acusats de traïció, foren remoguts per senyors fidels als vescomtes pertanyents a la petita aristocràcia local.¹³⁵ Els vescomtes de Besiers installaren de manera permanent la seva cort a la ciutat.¹³⁶

Però l'ofensiva catalana a Provença havia compensat a bastament la pèrdua de Carcassona. El 5 de maig de 1125 Ramon Berenguer III havia ocupat Avinyó, centre neuràlgic dels dominis provençals del comte de Tolosa.¹³⁷ En aquest punt sembla que les hostilitats s'aturaren; és possible que, forçat per l'avenç de les tropes catalanes i provençals, Alfons Jordà s'avingués aleshores a entaular negociacions amb el seu oponent per a un acord estable sobre Provença. La fam, l'epidèmia¹³⁸ i l'esgotament dels exèrcits hi haurien fet la resta.

Les negociacions conclogueren el 16 de setembre amb la signatura d'un tractat de pau entre Alfons Jordà i Ramon Berenguer III que, per primera vegada, fixava el repartiment de Provença entre les dues cases comtals.¹³⁹ Tolosa mantenia un domini, més teòric que real, sobre la Provença conti-

133. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, III, p. 656-657; A. MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 250.

134. ACA, C, pergamins de Ramon Berenguer IV, carp. 41, extraintentari núm. 2504, ed. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, v, col. 31-33, doc. 6-vi.

135. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, v, col. 919-926, doc. 489-CCCXCVIII.

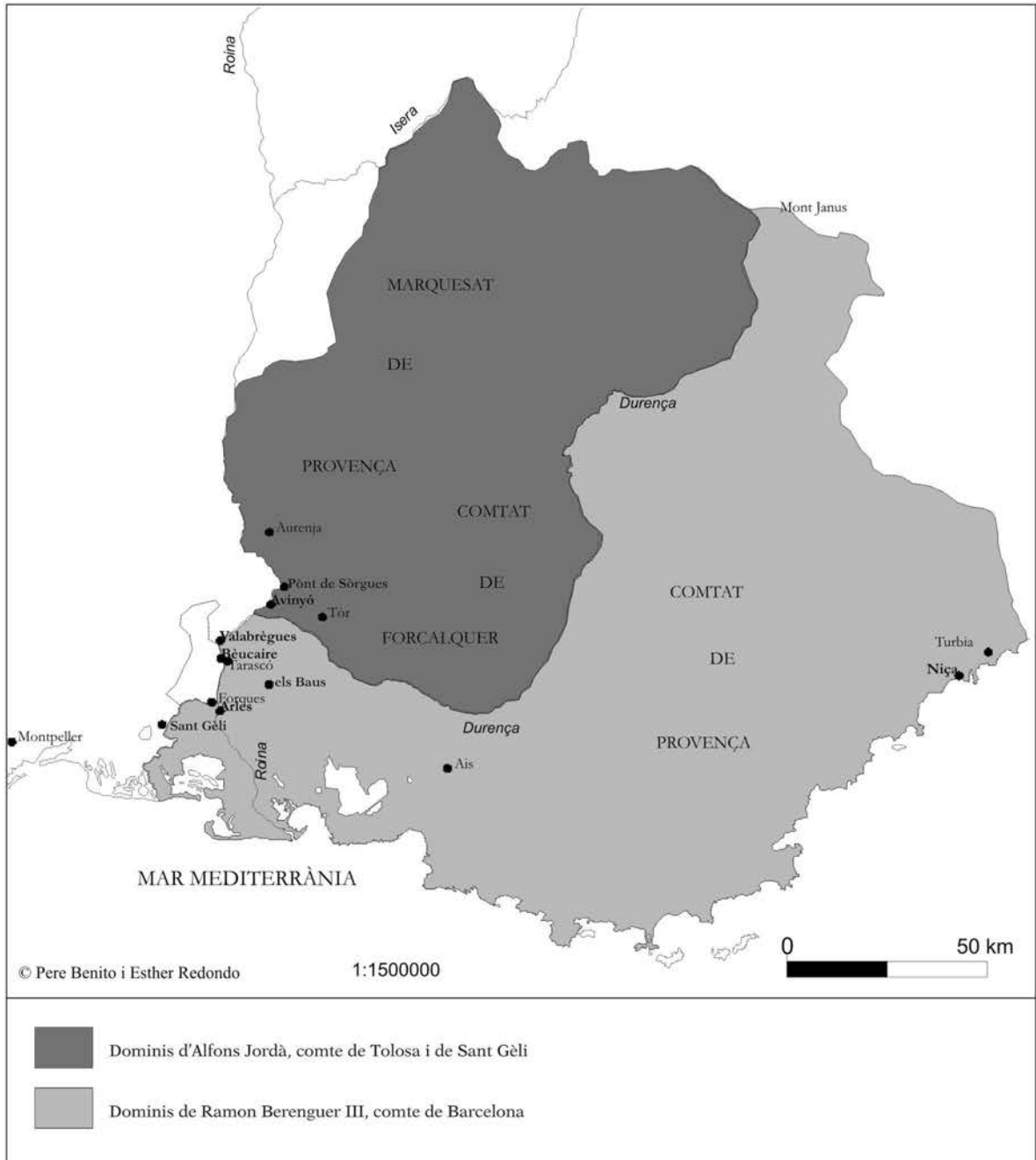
136. C. DUHAMEL-AMADO, *L'État toulousain sur ses marges: les choix politiques des Trencavels entre les maisons comtales de Toulouse et de Barcelone (1070-1209)*, a *Les troubadours et l'État toulousain avant la Croisade (1209)*, «Annales de Littérature Occitane», 1 (1995), p. 122.

137. J. P. POLY, *La Provence et la société féodale*, p. 330 i 332.

138. F. CURSCHMANN, *Hungersnöte in Mittelalter*, p. 132-133.

139. Corpus, doc. núm. 39. J. P. PAPON, *Histoire générale de Provence*, París, 1778, lib. III, t. II, p. 207; S. SOBREQÜÉS, *Els grans comtes de Barcelona*, p. 189-190.

MAPA 2. *Tractat de repartiment de Provença (1125)*

- Dominis d'Alfons Jordà, comte de Tolosa i de Sant Gèli
- Dominis de Ramon Berenguer III, comte de Barcelona

mental (el Marquesat), el territori situat entre la Durença i l'Isèra (Isère), inclosos el Comtat Venaissin¹⁴⁰ i el comtat de Forcalquer,¹⁴¹ l'Argença septentrional, inclosos Bèucaire i Valabrègues (Vallabrègues), aquesta considerada una illa de la vora dreta del Roine. Ramon Berenguer III i Dolça, per la seva banda, veien reconeguts els seus drets sobre la Provença marítima, delimitada pel Roine a l'oest, la Camarga i l'illa de Lobièras (Loubières) incloses, la Durença al nord, el Montgenebre i la Turbia (la Turbie), als confins d'Itàlia, territori que en bona mesura, com veurem, escapava encara al seu control. Pel que fa als enclavaments d'Avinyó, del castell i la vila de Pònt de Sòrgues (Pont-de-Sorgues), del castell i la vila de Caumont i del castell de lo Tòr (le Thor), hom preveia un *statu quo* especial de condomini. Finalment, una clàusula prohibia empenyorar o alienar cap dels honors dividits entre els dos comtes, els quals, a més, es nomenaven recíprocament hereus dels respectius territoris en cas de morir sense descendència legítima; clàusula aparentment estranya en un tractat entre belligerants sobre territoris annexos, però que s'explica, sens dubte, per la greu amenaça que les mortaldats representaven per a la continuïtat dels llinatges.¹⁴² Tot seguit, Alfons Jordà prestà jura-

140. El Comtat Venaissin i Avinyó constituïen la base originària de la senyoria dels comtes de Tolosa i de Sant Gèli a Provença. Cf. Henri DUBLED, *La seigneurie des comtes de Toulouse dans le comté d'Avignon et le Comtat Venaissin au milieu du XIIIe siècle*, a *Mélanges Pierre Tisset. Recueil de mémoires et travaux publiés par la Société d'histoire du droit et des institutions des anciens pays de droit écrit*, fasc. VI (1970), p. 157-170; Henri DUBLED, *Les comtes de Toulouse et la Provence (990-1274)*, a *Mélanges Roger Aubenas. Recueils de mémoires et travaux publiés par la Société d'histoire du droit et des institutions des anciens pays de droit écrit*, fasc. IX (Montpellier, 1974), p. 274-275.

141. En el tractat no es fa referència al comtat de Forcalquer que, implícitament, quedava comprès dins dels dominis provençals del comte de Tolosa. Tot i així, aquest petit estat, que comprenia les diòcesis d'Ate (Apt) i de Sisteron i la major part de les de Gap i d'Ambrun (Embrun), romangué independent de Provença, sense que se'n coneguïn amb precisió els límits, els quals quedaren reduïts per un acord entre Ramon de Sant Gèli i els comtes de Forcalquer, que li cediren tot el que era a la falda de la serra del Leberon (Luberon), prop de Cavalhon (Cavaillon). Aquest acord és recordat en un tractat del 1195 subscrit entre el comte de Tolosa i el de Forcalquer, on es diu que ambdós comtats eren aleshores separats per la serra del Leberon i que aquests límits havien estat antigament fixats entre els seus predecessors (ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 297, R15; PAPON, *HGP, lib. III, t. II*, p. 208-209). Segons Georges de MANTEYER (*La Provence du premier au douzième siècle*, París, Picard, 1908, p. 323-324), el repartiment entre Tolosa i Avinyó-Forcalquer s'hauria produït, potser, el 1168, en tot cas abans del 1174, data en què Guillem II, comte de Forcalquer, rebé la investidura del seu comtat per precepte imperial. El límit dels dominis dels comtes de Tolosa i de Forcalquer seguiria una línia que, de lo Vernègue de Lanhas (Vernègues de Lagnes) a la riba de la Durença, prop de Cavalhon, passaria pel coll de Cabra per assolir el pont Alt, sobre la Bòna (la Bonne), prop de la Mura (la Mure), deixant a un costat Carpentras (Carpentras), Vaison i Dià (Die) i a l'altre Gòrda (Gordes), Cavalhon, Ate, Sisteron i la regió de Gap, el Champsaur i Ambrun. Anteriorment, segons aquest mateix autor, Forcalquer hauria estat posseït en indivís entre les branques de Tolosa i Avinyó-Forcalquer. Per a Guy de Tournadre, en canvi, a començaments del segle XI hi havia ja un comtat independent a la dreta de la Durença. Addueix diversos documents en favor d'aquesta hipòtesi. El primer, per ordre cronològic, és el jurament de fidelitat prestat entre el 1101 i el 1105 per Ermessenda, muller de Rostand Berenguer, vescomtessa d'Avinyó, a Adelaida, vídua d'Ermengol V, en el qual prometé ajudar-la a conservar els castells i les viles provençals situades «des Durencia en za» (és a dir, la regió de la dreta de la Durença), dins les tres parts del comtat que pertanyien a la sobirania d'Adelaida, i a restituir-li els territoris de Forcalquer, Manòsca i Avinyó, exceptuat el quart, pertanyent al comte Ramon de Sant Gèli i al seu fill Bertran (ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 277). L'any 1110 apareix el títol comtal de Forcalquer i Guillem I s'anomena «comte de Forcalquer» quan l'any 1126 rep l'homenatge d'Hug de la Roca i del seu fill. El 1129, Adelaida, vídua de Guillem I, intitulada «comtessa d'Avinyó i de Forcalquer», dona tot el que posseïa a Provença als seus néts Bertran i Guigues. Finalment, el 1174 Frederic Barba-roja, per precepte imperial, investeix Guillem II amb el comtat de Forcalquer i tots els drets que aquest posseïa «pels seus avantpassats» (ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 287). En conclusió, el 1125 els comtes de Tolosa i de Barcelona ignoraren interessadament l'existència del comtat per tal d'afirmar la divisió entre Forcalquer i Tolosa. Cf. G. de TOURNADRE, *Histoire du comté de Forcalquier*, p. 45-46 i 52-57; V. L. BOURRILLY i R. BUSQUET, *La Provence au Moyen Âge*, p. 10 i 13.

142. Un tractat similar fou conclòs pocs mesos abans, el 31 de març de 1125,* entre Roger III de Foix i Bernat Ató IV. Roger i els seus germans renunciaren en favor del vescomte als seus drets sobre Carcassona i Rasès i es comprometeren a no alienar ni empenyorar el que posseïen a Tolosa, Comenge i Carcassona a ningú altre que no fos el vescomte de Besiers, la seva muller i els seus fills, els quals reconegueren com a hereus en cas que els seus fills morissin sense descendents (DEVIC-VAISSETE, *HGL*, III,

ment de fidelitat a Ramon Berenguer III i es comprometé a defensar-lo per l'honor que tenia contra tothom, excepte contra Eimeric de Narbona, Guillem de Montpeller, Bernat d'Andusa i el comte de Forcalquer.¹⁴³

2.3. *Beatriu de Melguèlh*

El tractat del 1125 obrí un breu interludi de pau entre Tolosa i Barcelona i d'estabilitat a la regió. A començaments de l'any 1130, Bernat Ató IV morí a Nimes, víctima de la *pestis ignea* que feia estralls per tot Europa. En el seu testament instituí hereus els seus fills: Roger, el gran, vescomte de Carcassona, de Rasès i d'Albi; Ramon, anomenat Trencavell, el segon, vescomte de Besiers i d'Agde; i Bernat Ató, el tercer, vescomte de Nimes (cinquè vescomte amb aquest nom).¹⁴⁴

Un any i mig després, el juliol de 1131, moria a Barcelona el qui havia estat el seu principal enemic, el comte Ramon Berenguer III. Prèviament havia dividit els seus dominis entre els seus dos fills: al gran, el futur Ramon Berenguer IV, li deixava el comtat de Barcelona (1131-1162), mentre que designava el fill segon, Berenguer Ramon (1131-1144), hereu dels dominis occitans.¹⁴⁵ Els comtats de Provença, Rodés, Galvaldà i Carlat quedaven, d'aquesta manera, constituïts en un heretament per als fills segons de la casa comtal barcelonina.

Ben aviat, però, el projecte de casament de Berenguer Ramon amb la filla i hereva del comte Ramon II de Melguèlh i de Guillemeta de Montpeller, Beatriu, acordat amb el seu tutor, Guillem VI de Montpeller, a canvi d'amples concessions (c. 1132),¹⁴⁶ desfermaria un nou enfrontament entre Tolosa i Barcelona. Alfons Jordà, que pretenia la regència d'aquest comtat i que tenia opcions per a esposar Beatriu, declarà la guerra al senyor de Montpeller, el qual hagué d'avenir-se a una fórmula de cogovern del comtat durant sis anys, fins que Beatriu arribés a la majoria d'edat i pogués casar-se. En l'acord Alfons Jordà i Guillem VI de Montpeller es delimitaren els drets recíprocs sobre el comtat de Melguèlh i es repartiren algunes garanties relatives a l'encunyació de moneda.¹⁴⁷ Però Guillem VI no

---

col. 647-648, i v, col. 927-928, doc. 490; Ch. BAUDON DE MONY, *Relations politiques des comtes de Foix avec la Catalogne jusqu'au commencement du XIVe siècle*, Paris, Alphonse Picard et fils, 1896, i, p. 40). L'any 1125 hi hagué a Europa una gran fam seguida d'una forta mortalitat: «Quo tempore hiemen asperrimam ver tempestuosum, fames validissima ac mortalitas crudelissima secutae, tantam stragem per universon provincias, maxime tamen de vulgaribus dederunt, ut pene tercia pars populi notetur occubuisse» (EKKEHARDI CHRONICON UNIVERSALE, MGH, VI, 263, 20-23).

143. Corpus, doc. núm. 40. Sobre el contingut del tractat: DEVIC-VAISSETE, *HGL*, III, p. 661-663.

144. A. MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 248. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, v, col. 957-958, doc. 504-CCCCXIII (orig. t. II, col. 450).

145. ACA, C, pergamins Ramon Berenguer IV, carp. 34, núm. 6.

146. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, v, col. 988-993, doc. 522; PAPON, *HGP, lib. IV*, t. II, p. 224. Archives Municipales de Montpellier, AA 1, *Liber instrumentorum memorialium*, f. 29v, ed. GERMAIN, *Liber instrumentorum memorialium*, Montpellier, Société Archéologique de Montpellier, 1884-1886, p. 126-131, doc. LXXI. A. GERMAIN, *Étude historique sur les comtes de Maguelone, de Substantion et de Melgueil*, Montpellier, Société Archéologique de Montpellier, 1854, p. 43-45.

147. Ambdós mandataris compartirien l'administració del comtat de Melguèlh amb la condició que Beatriu no podria casar-se sense llur consentiment mutu: «Transactis vero sex annis, filia Bernardi Melgoriensis comitis, ad quam praedictus honor pertinet, ducat maritum per consilium Ildefonsi comitis et Guillelmi de Montepessulo, et accepto ita marito Ildefonsus comes libere et sine ullo impedimento reddat puellae et viro suo castellum Melgorii et omnem praedictum honorem.» Archives Municipales de Montpellier, AA 1, *Liber instrumentorum memorialium*, f. 35r-36r, ed. GERMAIN, *Liber instrumentorum memorialium*, doc. LXXX i LXXXII, p. 149-152, 154-155; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, v, col. 984-988, doc. 521-CCCCXXVIII; L. BARTHÉLÉMY, *Inventaire des chartes de la maison des Baux*, Marsella, 1882, p. 523; L. MACÉ, *Les comtes de Toulouse et leur entourage (1112-1229)*, tesi doctoral, Tolosa de Llenguadoc, Université de Toulouse II-Le Mirail, 1998, t. III, doc. 21, p. 560-561. Comentat per A. GERMAIN, *Étude historique*, p. 39-42, i J. BAUMEL, *Histoire d'une seigneurie du Midi de la France, I (Naissance de Montpellier (985-1213))*, Montpellier, 1969, p. 115-116.

esperà el compliment del termini pactat i féu celebrar el matrimoni de la seva neboda amb el comte Ramon Berenguer de Provença (1135).¹⁴⁸

El comte de Tolosa, per la seva banda, aprofità la mort del seu vassall, el vescomte Eimeric II de Narbona, a la batalla de Fraga, el juliol de 1134, per a emparar-se d'aquest vescomtat durant la minoritat de les filles i de l'hereva del vescomte difunt, Ermengarda, allegant el dret de guarda sobre les menors. Aquest dret es fonamentava en el suposat vassallatge de Narbona envers els comtes de Tolosa i de Sant Gèli, que des del 1088, com a hereus del marquesat de Gòtia, s'intitulaven ducs de Narbona.¹⁴⁹ La voluntat del comte de Tolosa era —segons revela un cronista jueu contemporani— una altra: casar-se amb Ermengarda per tal d'incorporar Narbona als seus dominis. Amb aquest objectiu comptava amb el suport de l'arquebisbe de Narbona, Arnau de Levezon (Lévezon), un dels homes més importants de l'entourage del comte. Com era de preveure, l'oposició a la dominació d'Alfons Jordà seria encapçalada pel comte Ramon Berenguer IV, que exercia una mena de tutela familiar sobre la jove vescomtessa. Des d'aleshores Narbona quedà dividida entre els partidaris de Tolosa i els de Barcelona.¹⁵⁰

La victòria almoràvit sobre l'exèrcit aragonès a Fraga, el juliol de 1134, i la mort del rei Alfons el Bataller, el 7 de setembre del mateix any, precipitaren les treves entre Alfons Jordà i Ramon Berenguer IV, formalitzades a través d'un acord signat a Barcelona el 18 de setembre.¹⁵¹ En virtut d'aquest acord no conservat,¹⁵² el comte de Tolosa s'hauria avingut a acatar la decisió de l'arquebisbe metropolità de Narbona, a qui Innocenci II havia confiat la negociació de l'afer, i hauria acceptat finalment la conclusió del casament del comte de Provença amb Beatriu de Mauguïò (Mauguio).¹⁵³ D'altra banda, Ramon Berenguer IV recompensà la fidelitat de Guillem VI de Montpeller en l'afer de Melguèlh cedint-li en feu, a ell i als seus descendents, la ciutat de Tortosa (28 de desembre de 1136), amb la promesa que aquesta seria seva el dia que la prenguessin als sarraïns.¹⁵⁴

148. El casament hauria tingut lloc poc abans que l'any 1135 Berenguer Ramon confirmés a Guillem VI de Montpeller l'antier acord d'esposalles (c. 1132), excepte les clàusules referents al castell de Montferrand. En aquest mateix document, Berenguer Ramon, intítulat comte de Melguèlh i marquès de Provença, i la seva muller Beatriu, d'una banda, i Guillem VI, de l'altra, es prestaren un jurament d'amistat i ajuda mútua (Archives Municipales de Montpellier, AA 1, *Liber instrumentorum memorialium*, f. 30v-31r, ed. GERMAIN, *Liber instrumentorum memorialium*, p. 132-135, doc. LXXII; J. ROUQUETTE i A. VILLEMAGNE, *Cartulaire de Maguelone*, Montpeller, 1912-1913, t. 1, p. 123-126, doc. LXII). Per a neutralitzar l'oposició del comte de Tolosa, el papa Innocenci II havia ordenat negociar la conclusió del casament a l'arquebisbe de Narbona, Arnau de Levezon (Lévezon). Cf. A. GERMAIN, *Étude historique*, p. 46-47, i J. BAUMEL, *Histoire d'une seigneurie du Midi de la France*, 1, p. 116-117. Berenguer Ramon, però, utilitza ja els títols de comte de Melguèlh i marquès de Provença en una donació del 1132 a favor de l'abadia de Lerins (Lérins) (DEVIC-VAISSETE, *HGL*, III, p. 687).

149. En la seva condició de duc de Narbona, el comte de Tolosa s'arrogava una autoritat suprema sobre tota l'antiga Septimània, això és, les diòcesis de Narbona, Besiers, Agde, Carcassona, Lodeva (Lodève), Magalona (Maguelonne), Nimes i Usès (Uzès). Des del 1080 els ramondins reivindicaven la seva sobirania sobre gran part del Llenguadoc. Per a un seguiment dels títols que adopten, vegeu H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 76.

150. A. GRABOIS, *Une étape dans l'évolution vers la désagrégation de l'État toulousain au XIe siècle: l'intervention d'Alphonse-Jourdain à Narbonne (1134-1143)*, «Annales du Midi», 78 (1966), p. 26; J. CAILLE, *Les seigneurs de Narbonne*, p. 230; J. CAILLE, *Ermengarde, vicomtesse de Narbonne (1127/29-1196/97). Une grande figure féminine du Midi aristocratique*, a *La femme dans l'histoire et la société méridionales (IXe-XIXe siècle)*, Narbona, 1995, p. 11-12.

151. ZURITA, *Anales*, I, lib. 1, cap. LIV.

152. Miquel Rosell relaciona amb aquest acord la rúbrica d'un jurament de fidelitat d'Alfons Jordà a Ramon Berenguer IV copiat a l'LFM (Corpus, doc. núm. 45). Segons la datació de l'editor de l'LFM, aquest pacte seria uns dies posterior a la mort del rei Alfons el Bataller (7 de setembre de 1134).

153. Sobre el contingut de l'acord, vegeu DEVIC-VAISSETE, *HGL*, III, p. 697, i L. MACÉ, *Les comtes de Toulouse et leur entourage*, tesi, 1, p. 58.

154. Corpus, doc. núm. 46. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, III, p. 703. Sobre les vicissituds posteriors de la part de Tortosa concedida en feu a Guillem VI, vegeu J. BAUMEL, *Histoire d'une seigneurie du Midi de la France*, 1, p. 128-129.

La pau entre Tolosa i Barcelona de setembre de 1134 era una de les conseqüències polítiques de la crisi successòria oberta ran de la mort del rei Alfons el Bataller d'Aragó, que en el seu testament dictat el 1131 havia deixat el reialme als ordes militars del Sant Sepulcre, de l'Hospital i del Temple. La mort del rei precipità la ruptura de la unió entre Navarra i Aragó i el nomenament, per part de la noblesa aragonesa, del bisbe Ramir com a successor del Bataller. Per la seva banda, el rei de Castella Alfons VII es presentà a Saragossa el desembre de 1134 amb l'objectiu d'emparar-se de la ciutat i del seu reialme. Aleshores, cridats potser pels barons aragonesos per fer front a l'ofensiva sarraïna, el comte Alfons Jordà —cosí germà d'Alfons VII de Castella—, Ramon Berenguer IV i el comte Roger de Foix —cunyats del mateix rei—, el comte d'Urgell, el comte de Pallars i el comte de Comenge, així com el senyor de Montpeller, cessaren les hostilitats i es reuniren a Saragossa, sota la presidència de l'arquebisbe Oleguer, per fer de mitjancers en el conflicte entre el rei castellà i l'aragonès.¹⁵⁵ S'arribà d'aquesta manera a una solució de compromís (agost de 1136) per la qual Alfons VII acceptà de posseir el regne de Saragossa en feu de Ramir II.¹⁵⁶

2.4. *Ermengarda de Narbona i la batalla de Montpeller (1141-1143)*

De retruc, la unió de Catalunya i Aragó tindria conseqüències sobre el joc d'aliances polítiques del Llenguadoc en la guerra entre Tolosa i Barcelona. Vers 1141 els Trencavell posaren fi a la seva tradicional aliança amb Tolosa i prengueren partit per Barcelona renovant els acords de 1067-1070 i del 1112.¹⁵⁷ Aquest canvi, interpretat tradicionalment en relació amb el paper actiu que tingué la casa de Tolosa en les guerres de Provença i del Llenguadoc, representa, com bé ha posat en relleu Hélène Débax, una continuïtat respecte a la tradicional aliança entre els vescomtes de Besiers i Aragó, un regne que constituïa per als Trencavell el contrapès necessari entre el comte de Tolosa i la dominació barcelonesa. En efecte, els vescomtes es tornaren del costat de Barcelona a partir del 1137, quan Ramon Berenguer IV esdevingué, pel seu casament amb Peronella, príncep d'Aragó.¹⁵⁸

Mentre Alfons Jordà exercia la tutela sobre l'hereva del vescomtat de Narbona i dominava aquest territori (1134-1139),¹⁵⁹ els Trencavell es mantingueren encara, de grat o per la força, dins del seu cercle de fidelitats. El gener de 1138 c. p. (1139 c. f.) Alfons Jordà subscriuí un jurament de seguretat en favor dels tres germans Trencavell, Roger, Ramon i Bernat Ató, vescomtes respectivament de Carcassona i Albi, Besiers i Agde i Nimes.¹⁶⁰

Però les circumstàncies canviaren bruscament l'any 1141. Aleshores Alfons Jordà jugà una carta que recorda a la perfecció la política menada per Ramon Berenguer III a Carcassona i la del seu suc-

155. Segons Jordi VENTURA (*Alfons el Cast, el primer comte rei*, p. 15), la presència dels mandataris catalanooccitans a la cimera aragonesa s'explica essencialment pels interessos econòmics que uns i altres tenien a Saragossa i a la vall de l'Ebre. Sobre aquesta qüestió, vegeu també Carlos LALIENA CORBERA, «*Larga stipendia et optima praedia*». *Les «nobles francos» en Aragon au service d'Alphonse le Batailleur*, «*Annales du Midi*», 112 (2000), p. 166-169.

156. Sobre la successió d'aquests esdeveniments, vegeu DEVIC-VAISSETE, *HGL*, III, p. 694-696, i Percy E. SCHRAMM, *Ramon Berenguer IV*, a P. E. SCHRAMM, J. F. CABESTANY i E. BAGUÉ, *Els primers comtes-reis*, Barcelona, Vicens Vives, 1980, p. 14-15.

157. C. DUHAMEL-AMADO, *L'État toulousain sur ses marges*, p. 124; L. MACÉ, *Chronique d'une grande commotion: la rivalité entre les comtes de Toulouse et les Trencavel (XIe-XIIIe siècles)*, «*Revue du Tarn*», 176 (1999), p. 662.

158. H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 86.

159. La documentació conservada suggereix que, durant la minoria d'Ermengarda, Narbona es debat entre Tolosa i Barcelona. Si, d'una banda, els anys 1139-1140 Alfons Jordà actua com a gestor de béns vescomtals, en una venda de febrer de 1139 en favor del monestir de Santa Maria de Vallespir, Ermengarda, intitulada per primera vegada «vicecomitissa Narbonensis», apareix com a protegida de Ramon Berenguer IV. J. CAILLE, *Ermengarde, vicomtesse de Narbonne*, p. 11-12.

160. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, v, col. 1024, doc. 536-CCCCXXXVIII.

cessor a Narbona: instigà el descontentament dels burgesos de Montpeller, que l'any 1141 s'alçaren contra el seu senyor, Guillem VI.¹⁶¹

El suport a la revolta dels montpellerins, l'ocupació de Narbona i la invasió de l'Albigès i de Rasès per part del seu antic aliat, el comte Roger III de Foix,¹⁶² precipitaren la ruptura de Roger de Besiers amb Alfons Jordà i la formació d'una coalició internacional contra Tolosa liderada pels Trencavell, que comptaven amb el suport incondicional del comte de Barcelona Ramon Berenguer IV.¹⁶³ El moment no podia ésser més propici. El rei Lluís VII de França, per tal de fer valer els drets de la seva muller, Elionor d'Aquitània, sobre el comtat, atacà Tolosa el 1141,¹⁶⁴ fet que obligà Alfons Jordà a concentrar tots els seus efectius per contenir i repèllir l'agressió de l'exèrcit capet. Una pau signada el 26 de juny de 1142 c. f.* indica que Roger I havia sortit vencedor de les hostilitats; Alfons Jordà hauria d'ajudar-lo a fer la guerra al comte de Foix, a sotmetre els vassalls revoltats contra ell, i li hauria de tornar els juraments (*sacramentalia*) que havien exigit d'alguns detentors de castells.¹⁶⁵

Però després de l'estiu, desapareguda l'amenaça dels Capet, Alfons Jordà, que es mantenia encara en possessió de Narbona, desafià novament els aliats formalitzant el seu casament amb l'hereva del vescomtat, la jove Ermengarda. El contracte, signat el 21 d'octubre de 1142, preveia que Ermengarda faria donació del vescomtat al seu marit «per gaudir-ne conjuntament durant les seves vides i després transmetre'l als seus fills.»¹⁶⁶ La resposta dels adversaris no es faria esperar: els consellers de Ramon Berenguer IV s'afanyaren a convèncer la jove vescomtessa que refusés la mà d'Alfons Jordà i acceptés la de Bernat d'Andusa, un dels senyors de la regió de Nîmes aliat dels Trencavell.¹⁶⁷ La guerra reprenia amb més virulència i amb noves aliances «contra Tolosa»: Roger I amb el comte Hug de Rodés, cosí germà de Dolça de Provença, mare de Ramon Berenguer IV i del comte Berenguer Ramon de Provença, i cosí llunyà de la mateixa Ermengarda de Narbona (novembre de 1142 c. f.), i Ramon Trencavell amb Bernat d'Andusa, el nou marit de la vescomtessa.¹⁶⁸

El papa Innocenci II, per la seva banda, sublevà les diòcesis del Llenguadoc contra els adversaris de Guillem VI¹⁶⁹ i propicià l'aliança entre Gènova i Pisa i la senyoria de Montpeller, de la qual les dues potències navals esperaven, a canvi de l'ajut militar, importants avantatges fiscals.¹⁷⁰ Tot i així, l'em-

161. Sobre les causes i el desenvolupament d'aquesta revolta urbana, vegeu A. GERMAIN, *Histoire de la commune de Montpellier, depuis ses origines jusqu'à son incorporation définitive à la Monarchie française*, Montpeller, 1851, I, p. 11-15, i J. BAUMEL, *Histoire d'une seigneurie du Midi de la France*, I, p. 129-138.

162. Ch. BAUDON DE MONY, *Relations politiques des comtes de Foix*, p. 40-41.

163. V. L. BOURRILLY i R. BUSQUET, *La Provence au Moyen Âge*, p. 16.

164. Elionor era filla del duc Guillem X d'Aquitània i néta de Guillem IX, germà del comte Ramon IV de Sant Gèli, al qual havia disputat el comtat de Tolosa. Cf. R. BENJAMIN, *A Forty Years War: Toulouse and the Plantagenets, 1156-96*, «Historical Research», 61 (1988), p. 270.

165. París, BNF, Doat, CLXVI, 297-298, ed. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, v, col. 1058-1059, doc. 552-CCCLIV; A. MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 266. H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 87-88.

166. G. CATEL, *Mémoires de l'histoire du Languedoc*, Tolosa de Llenguadoc, 1633, p. 589; M. AURELL, *Les noces del comte*, p. 390; J. CAILLE, *Les seigneurs de Narbonne*, p. 231; J. CAILLE, *Ermengarde, vicomtesse de Narbonne*, p. 13; H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 88.

167. M. AURELL, *Les noces del comte*, p. 391. Sobre les circumstàncies del casament i la identitat d'Andusa, vegeu J. CAILLE, *Les seigneurs de Narbonne*, p. 231-232, i J. CAILLE, *Ermengarde, vicomtesse de Narbonne*, p. 14-15.

168. El novembre de 1142 c. f. el comte Hug de Rodés i el vescomte Roger I es prestaren recíprocament jurament de fidelitat i prometeren ajudar-se contra el comte de Tolosa (DEVIC-VAISSETE, *HGL*, v, col. 1059-1060, doc. núm. 553). H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 87-88; J. CAILLE, *Les seigneurs de Narbonne*, p. 231.

169. Archives Municipales de Montpellier, AA 1, *Liber instrumentorum memorialium*, f. 11v-13r, ed. GERMAIN, *Liber instrumentorum memorialium*, p. 35-36, 38-41 i 43-46, doc. v, VIII, IX, X, XIV, XVI i XVII.

170. G. PISTARINO, *Genova e l'Occitania*, p. 87-88.

branzida que havia agafat la sedició nobiliària i burgesa a Montpeller obligà Ramon Berenguer IV a intervenir militarment en ajut del seu aliat i vassall, que s'havia refugiat al castell de Latas (Lattes). L'estiu de 1143, mentre la host barcelonina lliurava una acarnissada batalla contra els rebels,¹⁷¹ genovesos i pisans, sota el comandament dels cònsols Lanfranco Peverè i Guglielmo Caïm, desplegaren una acció conjunta al litoral. Assetjats durant mesos per mar i per terra, els montpellerins es rendiren per manca de queviures i Guillem VI recuperà el control de la ciutat. La recompensa fiscal no es faria esperar: el setembre d'aquell mateix any, genovesos i pisans obtenien del senyor de Montpeller l'exempció dels peatges terrestres, la supressió de la taxa especial, una casa per a cada ciutat a Montpeller i garanties de protecció contra el comte de Tolosa que, ben aviat, serien innecessàries.¹⁷²

Mentre els montpellerins resistien endebades el setge, llur aliat, el comte Alfons Jordà, era capturat pels partidaris de Roger de Besiers i obligat a signar un «tractat» entre iguals, el primer punt del qual, condició prèvia per a la pau i perquè el comte recuperés la llibertat, era la restitució del vescomtat de Narbona a Ermengarda, casada ja amb Bernat d'Andusa. A més, hauria d'alliberar els presoners i els castells presos a l'Albigès i al Lauraguès, restituir els juraments de fidelitat que havia exigit als vassalls de Trencavell, sotmetre els homes revoltats i pagar la suma de 60.000 sous melgoresos. El respecte d'aquest acord havia d'ésser jurat per la vescomtessa amb quaranta cavallers del Narbonès, per Bernat d'Andusa amb vint cavallers, per Roger de Besiers amb vint cavallers del Carcassès i de Rasès, per Ramon Trencavell i Ramon Esteve de Servian amb vint cavallers del Bederrès i de l'Agadès, per Pere de Menèrba i els vescomtes Guillem i Sicard de Laurac amb vint altres *milites*, tots sota el control de Bernat de Canet,¹⁷³ en poder del qual romandria Alfons Jordà fins que no alliberés Narbona.¹⁷⁴ La pau entre Tolosa i els Trencavell contenia, implícitament, les garanties de no-ingerència a Provença, fet que permetria al comte de Barcelona concentrar totes les seves energies per sotmetre els Baus.

Genovesos i pisans aprofitarien la humiliant derrota del comte de Tolosa i de Sant Gèli per a imposar les condicions de la seva pròpia pau. En un tractat signat el 5 de setembre de 1143 c. f., assolit mitjançant la intervenció de l'abat i els cònsols de Sant Gèli, els habitants d'aquesta vila provençal, responent pel seu senyor, es comprometeren a pagar als cònsols pisans i genovesos la suma de 2.000 marcs de plata, a indemnitzar-los pels danys que el comte els havia causat durant la guerra i a garantir els seus béns i les seves persones a la vila de Sant Gèli. Alfons Jordà, per la seva banda, els féu promeses semblants en relació amb Narbona i al seu territori. A canvi, els mercaders de Sant Gèli obtenien de genovesos i pisans garanties similars a les ciutats italianes i el compromís de respectar el tràfic comercial interromput per la guerra.¹⁷⁵

171. 22 de setembre de 1143, adveració del testament del cavaller Ramon de sa Rovira, mort l'agost de 1143 «in lecto vulneratus iacens in expedicione de Monte Pessulano» (ACA, GP, Armari 28, perg. 86).

172. *I Libri iurium della Repubblica di Genova*, Roma, Ministero per i beni culturali e ambientali, 1992-2002, vol. 1/1, p. 113-114, doc. 68; PISTARINO, *Genova e l'Occitania*, p. 89.

173. Sobre la carrera política d'aquest fidel del vescomte Trencavell, vegeu C. DUHAMEL-AMADO, *L'indispensable Bernard de Canet. L'ascension d'un chevalier aux cours des Trencavels (1110-1154)*, a *Les sociétés méridionales à l'âge féodal (Espagne, Italie et sud de la France x^e-xiiie siècle)*, Tolosa de Llenguadoc, CNRS-Publications de l'Université de Toulouse-Le Mirail, 1999, p. 355-364.

174. Les condicions de la «rendició» són detallades en uns «capitula de ipsis placitis et assecuramentis» (París, BNF, Doat, CLXVII, f. 65-67v; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, v, col. 1069-1071, núm. 556), annexos a la «carta commemorationis concordiae et finis» entre el comte Alfons Jordà i Roger de Besiers de febrer de 1143 c. p.* (DEVIC-VAISSETE, *HGL*, v, col. 1071-1072, doc. 556 11). La datació pisana d'aquest acte, posterior a la donació que Alfons Jordà féu a l'arquebisbe Arnaud de Narbona, aliat seu en la guerra contra Roger de Besiers, el 12 de desembre de 1142 c. f. (1141 c. p.) (*Gallia Christiana*, t. VI, col. 49; *Instrumenta*, col. 37, doc. XLII), és segura. La restitució del vescomtat de Narbona per part d'Alfons Jordà tingué lloc abans de setembre de 1143. Cf. A. GRABOIS, *Une étape dans l'évolution*, p. 30-32; C. DUHAMEL-AMADO, *L'État toulousain sur ses marges*, p. 124; L. MACÉ, *Chronique d'une grande commotion*, p. 668-670; H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 88.

175. *I Libri iurium della Repubblica di Genova*, vol. 1/1, p. 108-111, doc. 66; G. PISTARINO, *Genova e l'Occitania*, p. 89.

2.5. La revolta dels Baus

Mentre l'exèrcit de Ramon Berenguer IV combatia a Montpeller, Guillem de Rians i altres nobles de la baixa Provença s'havien alçat en armes contra el comte de Provença Berenguer Ramon. Al capdavant de la rebel·lió hi havia Ramon de Baus, el gran perjudicat pel testament de Ramon Berenguer III, que liquidava les seves aspiracions a la successió del comtat provençal.¹⁷⁶

Ramon de Baus segellà novament el trencament de la fidelitat envers el comte de Provença aliant-se amb Alfons Jordà en el moment en què aquest articulava al seu voltant una àmplia coalició contra Barcelona. Senyors provençals de segon rang, com els Fòs o els Lambesc, membres de la clientela dels Baus, prengueren partit pel comte de Tolosa, que comptava, a més, amb el suport del nou arquebisbe d'Arle, Ramon de Montredon,¹⁷⁷ i de les flotes genovesa i pisana.

En efecte, després del tractat de setembre de 1143 amb el comte de Sant Gèli, Gènova considerà caducada la seva aliança de circumstàncies amb Barcelona. No és que la república lígur comencés aleshores una acció militar de gran abast, com havia estat el bloqueig naval de Montpeller, però un conjunt d'accions corsàries contra els interessos provençals acabaria tenint conseqüències tant o més funestes.¹⁷⁸ L'any 1144, havent-se embarcat en una expedició contra els genovesos, Berenguer Ramon de Provença fou assolit al port de Melguèlh per un tret de ballesta, llançat des d'una galera lígur, que li causà la mort.¹⁷⁹ Com a conseqüència d'aquest fet, durant tres anys Provença restaria sense comte, sota la dominació dels Baus, que aprofitaren per a percebre les albergues, instal·lar un teloni a Trencatalla (Trinquetaille) i emparar-se de les terres comtals a la Camarga.¹⁸⁰ En aquest endemig, l'emperador Conrad III, recelós de la influència barcelonina sobre Provença, com a sobirà teòric d'aquest comtat en la seva condició de rei de Borgonya¹⁸¹ atorgava a Ramon de Baus una butlla d'or que li reconeixia certes regalies (especialment la d'encunyar moneda a Arle, Ais o Trencatalla) i confirmava a títol de feu imperial, no només els béns que podia tenir per herència del seu pare Guillem Hug, sinó també totes les terres que pertanyien al comte Gerbert i a la comtessa Gerberga, pares de la seva muller, la comtessa Estefania, germana de Dolça (10 d'agost de 1145).¹⁸²

A començaments del 1146, Ramon Berenguer IV, que a la mort del seu germà s'havia encarregat de la tutela del seu nebot, anomenat com ell Ramon Berenguer,¹⁸³ era a Provença al davant de la seva host decidit a acabar amb la revolta de la noblesa rebel, sotmetre els Baus i restablir la seva sobirania sobre el comtat. En aquesta segona campanya, el català comptava amb el suport d'aquell a qui tot just

176. E. SMYRL, *La famille des Baux*, p. 31-32.

177. H. BOUCHE, *L'Histoire chronologique de Provence*, Ais de Provença, Charles David, 1664, II, p. 117; PAPON, *HGP*, lib. IV, t. II, p. 228; E. SMYRL, *La famille des Baux*, p. 35.

178. G. PISTARINO, *Genova e l'Occitania*, p. 90.

179. PAPON, *HGP*, lib. IV, t. II, p. 230; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, III, p. 729-730; A. GERMAIN, *Étude historique*, p. 49.

180. J. P. POLY, *La Provence et la société féodale*, p. 336-338.

181. Els drets teòrics de l'Imperi sobre Provença es fonamentaven en l'herència del rei de Borgonya, Rodolf III, que el 1016 havia deixat el regne a l'emperador Enric II. Cf. R. POUPARDIN, *Le royaume de Bourgogne (888-1038). Étude sur les origines du royaume d'Arles*, París, 1907, p. 126-127, 143-144 i 159-166. La butlla imperial fou seguida de tota una sèrie de confirmacions de drets als bisbes de Provença. Cf. E. SMYRL, *La famille des Baux*, p. 36.

182. PAPON, *HGP*, lib. IV, t. II, p. 227; P. FOURNIER, *Le royaume d'Arles et de Vienne (1138-1378)*, París, 1891, p. 7-10; V. L. BOURRILLY i R. BUSQUET, *La Provence au Moyen Âge*, p. 17; E. BARATIER (ed.), *Histoire de la Provence*, Tolosa de Llenguadoc, Privat, 1969, p. 137-138; E. SMYRL, *La famille des Baux*, p. 36.

183. Ramon Berenguer II, fill del comte Berenguer Ramon i de Beatriu de Melguèlh, succeí el seu pare al comtat de Provença i als vescomtats de Millau i de Gavalvà i una part de Carlat a l'edat de set anys (1144). El comtat de Melguèlh, però, restà en mans de Beatriu, que esposà Bernat Pelet, de la casa de Narbona, un dels nobles més poderosos de la regió. A. GERMAIN, *Étude historique*, p. 49-50.

feia dos anys havia combatut, el comte Alfons Jordà. El capgirament dels esdeveniments només sembla explicar-se per una aliança de circumstàncies entre Tolosa i Barcelona en virtut de la qual el comte de Barcelona es comprometia a ajudar Alfons Jordà a sotmetre Forcalquer¹⁸⁴ a canvi de la neutralitat o l'ajut de Tolosa en la seva lluita contra els Baus.¹⁸⁵ Ramon Berenguer IV trauria partit d'aquesta neutralitat per imposar, de camí cap a Provença amb el seu exèrcit, o de retorn de la mateixa campanya, l'homenatge als habitants de la vila i del castell de Melguèlh, territori que, després de la mort del seu germà, reivindicaria com a tutor i defensor dels drets del seu nebot, Ramon Berenguer II de Provença, enfront de la mare d'aquest, Beatriu, i del seu nou marit, Bernat Pelet.¹⁸⁶ Hauria renunciat també Alfons Jordà a les seves pretensions sobre Melguèlh a canvi de l'ajut català per a sotmetre Forcalquer? Únicament podem constatar, després de la partida del duc de Narbona a Síria l'any 1147, un clar afebliment dels atacs tolosans sobre el comtat de Melguèlh i la frontera del Roine que Ramon Berenguer IV aprofitarà convenientment per a combatre els Baus, sotmetre la noblesa rebel i pacificar Provença.

El febrer de 1146 c. p. (1147 c. f.), a Tarascó, el comte de Barcelona rebé el jurament de fidelitat i l'homenatge d'una trentena de barons provençals, entre els quals es trobaven els caps d'alguns dels grans llinatges alpins del nord-est. Tot seguit es dirigí a l'extrem nord del comtat, a Sanha (Seyne) i Dinha (Digne), on dues cerimònies similars sancionaren la submissió de cinquanta-set cavallers més.¹⁸⁷ Després seguí amb la seva host la marxa cap al sud, on aconseguí reduir la noblesa que li era hostil i fer presoner Ramon de Baus, el qual fou jutjat a Barcelona i forçat a renunciar a les seves pretensions sobre Provença i a prestar homenatge a Ramon Berenguer IV.¹⁸⁸

Les relacions entre Gènova i Barcelona també s'havien capgirat davant la perspectiva de l'expedició contra els sarraïns d'Almeria (febrer-octubre de 1147) i de la campanya catalana de conquesta de Tortosa i de les illes Balears. Sengles tractats d'aliança signats amb Alfons VII de Castella¹⁸⁹ i amb Ramon Berenguer IV (setembre de 1146) garantien a la república ligurel l'implicació dins dels projectes hispànics, una participació d'una tercera part de les futures conquestes territorials catalanoaragoneses i importants avantatges comercials.¹⁹⁰

184. En virtut del tractat de divisió de Provença del 1125, el comtat de Forcalquer, que comprenia les diòcesis d'Ate i Sisteron i la major part de les d'Ambrun i Gap, és a dir, el territori situat a la dreta de la Durença, vers els Alps, corresponia a la sobirania dels comtes de Tolosa. Tot i així, els comtes de Forcalquer se'n mantingueren virtualment independents fins al 1192. Sobre el comtat de Forcalquer, vegeu més amunt, n. 141. Cf. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, III, 663, i IV, nota XIV, p. 76-77.

185. D'aquesta aliança entre Tolosa i Barcelona contra Forcalquer ha sobreviscut un jurament no datat en el qual Alfons Jordà es comprometia amb Ramon Berenguer IV a ajudar-lo en les guerres que l'un i l'altre fessin contra el comte de Forcalquer (Corpus, doc. núm. 50). Sobre la datació d'aquest acte, vegeu L. MACÉ, *Les comtes de Toulouse et leur entourage (1112-1229)*, III, p. 570.

186. Corpus, doc. núm. 48. A. GERMAIN, *Étude historique*, p. 50 i 54.

187. Corpus, doc. núm. 49. J. P. POLY, *La Provence et la société féodale*, p. 338-339.

188. Corpus, doc. num. 57. F. DIAGO, *Historia de los condes de Barcelona*, Barcelona, 1603, lib. 2, cap. CXLVIII, f. 229r; PAPON, *HGP*, lib. IV, t. II, p. 230-231.

189. *I Libri iurium della Repubblica di Genova*, vol. 1/6, p. 3-7, doc. 932 i 933. La participació dels genovesos a la campanya d'Almeria (1147) al costat de les tropes de Ramon Berenguer IV i de Guillem de Montpeller és testimoniada també per les fonts narratives castellanes. La *Chronica Adefonsi Imperatoris* assenyala que mentre Alfons VII assetjava Còrdova arribaren els ambaixadors de Gènova i s'establiren davant d'Almeria (1 d'agost de 1147). El *Poema de Almeria* indica que a començaments d'agost arribaren davant d'Alfons VII ambaixadors dels genovesos i que aquests, en compliment del que havien acordat per escrit, esperaren davant d'Almeria juntament amb Ramon Berenguer IV i Guillem de Montpeller. Cf. ANTONIO UBIETO ARTETA (ed.), *Caffaro. De captione Almerie et Tortuose*, València, 1973, p. 23.

190. Corpus, doc. núm. 51 i 52; G. PISTARINO, *Genova e l'Occitania*, p. 91; M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions*, dins d'aquest mateix volum.

MAPA 3. *Campanya de Ramon Berenguer IV a Provença (1146/1147)*

Tortosa queia el 30 de desembre de 1148. Els genovesos sumaven al botí, als avantatges comercials i a les adquisicions territorials un benefici indirecte: la concessió que el mes de setembre de 1148, durant el setge de la ciutat, el comte de Barcelona Ramon Berenguer IV havia fet al poble de Narbona d'un alfòndec a Tortosa.¹⁹¹

191. Corpus, doc. núm. 53. Jordi VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 101, n. 78, remarca la peculiaritat que la concessió, que comptava amb el consentiment de l'arquebisbe de Tarragona i dels cònsols genovesos Giordano de Porta, Guglielmo Buiromus, Lanfranco Pevere i Ogerio Vento, fos feta en presència de l'abat de la Grassa i dels cònsols narbonesos Guglielmo Sigerio, Guglielmo della Volta i Laurentio Raimundo Multone, que també eren genovesos. Per a Ventura, això confirma que l'acord fou una conjuminació dels genovesos i referma la teoria de l'origen italià dels consolats occitanocatalans sostinguda per Josep M. FONT I RIUS, *Orígenes*, p. 365-371. Vegeu també Geo PISTARINO, *Genova e l'Occitània*, p. 92.

Entretant, aprofitant les campanyes de Lleida i Tortosa, la vídua Estefania de Baus i els seus fills Hug, Guillem, Bertran i Gerbert havien instigat una nova rebel·lió de la noblesa provençal contra el comte de Barcelona. Calgué esperar a la primavera de 1150 perquè Ramon Berenguer IV estigués en condicions de retornar a Provença i sotmetre els Baus.¹⁹² Les condicions de la rendició, formalitzades a través d'un «acord» («concordie pacis et conveniencie») signat a Arle el setembre de 1150 c. f., després que Estefania de Baus es negués a sotmetre's a la justícia comtal, i de quatre actes coetanis que desenvolupen les condicions de la concòrdia, no podien ésser més draconianes. En el primer acte, la «concòrdia» pròpiament dita, Estefania de Baus i els seus fills renunciaven als drets que pretenien sobre el comtat de Provença, reconeixien el comte Ramon Berenguer IV de Barcelona i el seu nebot Ramon Berenguer com a hereus del castell de Trencatalla, els feien definició de tots els usatges nous que havien imposat i percebut després de la mort del comte Gerbert, de l'honor de Rostany Alfany i de tot el que tenien a la vila de Bèrra i al seu territori productor de sal, es comprometien a no aixecar cap fortalesa a Mijanes i a donar-los la potestat del castell de Portaldosa (Porte Aldose),¹⁹³ els concedien que poguessin fer alberga amb els seus cavalls al burg nou d'Arle i, en esmena de les albergues que havien pres al comtat, els tornaven la penyora que Ramon de Baus havia rebut de Berenguer Ramon, germà del comte Ramon Berenguer III, com a garantia del préstec de 130 marcs de plata que li havia concedit, penyora a la qual afegien la suma de 4.000 sous. Finalment, trencaven i declaraven nuls tots els acords, juraments i homenatges que havien fet contra ells per a l'obtenció del comtat i prometien ésser-los fidels per tot el comtat de Provença, tal com el comte Ramon Berenguer III de Barcelona l'havia dividit amb el comte Alfons Jordà de Tolosa.¹⁹⁴ Tot seguit, en dos actes a part, Estefania de Baus i el seu fill Hug juraven fidelitat a Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona i marquès de Provença, i al seu nebot Ramon Berenguer, pel castell de Trencatalla,¹⁹⁵ pel castell de Portaldosa, per la ciutat d'Arle i per tot el comtat de Provença.¹⁹⁶ En un altre document, Estefania i els seus fills definien tots i cadascun dels «mals usos» que havien percebut a la ciutat d'Arle, a Trencatalla, al burg nou d'Arle i a la Crau, renunciant als drets de mercat a Trencatalla, a obligar les naus de pelegrins i de mercaderies a arribar aquest port i a percebre drets de circulació dels arlesians pel Roine.¹⁹⁷ Finalment, com a garantia del compliment de l'acord, Rostany de Poscaris i trenta-sis altres cavallers de la regió d'Arle juraven lliurar-se com a ostatges al comte de Barcelona i al seu nebot en cas que Estefania de Baus i els seus fills incomplissin els termes de l'acord i, en el termini de quaranta dies, no en fessin esmena, o en cas que Hug de Baus no es lliurés personalment en potestat del comte o del seu nebot o no els lliurés el castell de Trencatalla.¹⁹⁸

Una vegada reconciliats amb el poder comtal, Estefania de Baus i els seus fills assistiren com a testimonis a una donació de Ramon Berenguer IV als hospitalers i el mes de maig de 1151 c. f. Hug de Baus signà el jurament de fidelitat prestat en senyal de submissió per Guiu de Fòs, senyor de Ieras (Hyères), a Ramon Berenguer IV —que als títols de comte de Barcelona, príncep d'Aragó i marquès de Tortosa i de Lleida hi sumava el de *dux Provincie*— i al seu nebot Ramon Berenguer II.¹⁹⁹

192. Del seu periple per Provença, sabem que el 10 de maig de 1150 c. f. era a Tarascó, el 22 de maig a Ais, el 8 de juliol a leis Arcs (les Arcs), l'11 de juliol a Ieras (Hyères) i el 23 de juliol i el 17 d'agost a Lambesc. Cf. V. L. BOURRILLY i R. BUSQUET, *La Provence au Moyen Âge*, p. 18; J. P. POLY, *La Provence et la société féodale*, p. 339.

193. Portal fortificat d'Arle, situat prop del teatre romà.

194. Corpus, doc. núm. 57. E. SMYRL, *La famille des Baux*, p. 39.

195. Corpus, doc. núm. 59.

196. Corpus, doc. núm. 58.

197. Corpus, doc. núm. 60. E. SMYRL, *La famille des Baux*, p. 39.

198. Corpus, doc. núm. 61.

199. ADBR, B 281, 1 D, ed. E. SMYRL, *La famille des Baux*, p. 86-87, doc. 13.

2.6. L'homenatge de Ramon Trencavell

L'agost de 1150 c. f. (1149 c. p.), al castell de Fanjaus (Fanjaux), al Lauraguès, moria Roger de Besiers, vescomte de Carcassona i Rasès, sense fills dels seus dos matrimonis. En el seu testament, dictat el 12 d'agost d'aquell any, deixava els dominis heretats del seu pare, Bernat Ató IV, al seu germà Ramon, anomenat Trencavell, vescomte de Besiers i d'Agde.²⁰⁰

La mort de Roger de Besiers sobrevenia durant la segona campanya militar de Ramon Berenguer IV contra els Baus. El comte de Barcelona veié en la successió de Ramon Trencavell a Carcassona, contestada pel seu altre germà, el vescomte Bernat Ató V de Nimes, un moment propici per a recuperar els seus drets històrics sobre Carcassona i Rasès i el mes de novembre de 1150, de retorn de Provença amb la seva host, a Narbona, signà un acord amb Ramon Trencavell pel qual aquest es féu home seu, en reconegué la sobirania sobre els seus dominis i li prestà jurament de fidelitat. En contrapartida, Trencavell obtenia del comte el reconeixement com a hereu del vescomtat, inclosos el castell de Laurac, el Lauraguès i el Termenès, necessari per a negociar amb el seu germà Bernat Ató un acord de successió amb la corresponent indemnització (13 de novembre de 1150).²⁰¹

El conveni del 1150 obrí la porta a l'intervencionisme del comte de Barcelona en la política dels principats occitans amb l'objectiu de forjar i enfortir les aliances contra Tolosa. En presència de Ramon Berenguer IV, els dies 11 i 13 de juny de 1151 es féu realitat un projecte polític de la cort de Barcelona: les esposalles del comte Roger Bernat de Foix amb Cecília, filla de Ramon Trencavell i d'Adelaida. En un primer acte, «cum consilio igitur et voluntate Raimundi Berengarii, comitis Barchinonensis, principis Aragonensis, domini et avunculi mei», Roger Bernat féu donació a la seva futura esposa de l'honor que posseïa al bisbat de Carcassona, és a dir, els castells d'Arzens, Alairac, Preissa (Preixan) i Fontiès. Es tractava de la part de l'herència carcassonenca de Roger el Vell que els comtes de Foix havien mantingut i que els comtes de Barcelona no havien pogut integrar dins dels seus dominis d'ençà de les compres de 1068-1071. Aquesta donació era simplement una condició prèvia, imposada sens dubte per Ramon Berenguer IV, del contracte d'esposalles entre les dues famílies contraents, que es formalitzà dos dies més tard en dos actes independents. En el primer, Roger Bernat lliurava a la seva futura muller Besiers i els castells de Pàmias (Pamiers) i de Bèlpuèg (Belpech) en concepte d'esponsalici i en el segon, subscript el mateix dia en presència de Ramon Berenguer IV i de diversos nobles, Ramon Trencavell lliurà al comte Roger Bernat la seva filla Cecília com a muller amb 10.000 sous melgoresos, diversos castells i dominis com a dot i la féu hereva de Carcassona i del Carcassès sota la sobirania del comte de Barcelona en cas de morir sense fills legítims.²⁰² Un mes després, el 20 de juliol de 1151 c. f.,* Ramon Trencavell signava un pacte recíproc d'ajuda mútua amb la vescomtessa Ermengarda, del qual quedaven exclosos els comtes de Barcelona i de Rodés, l'arquebisbe de Narbona i el comte de Tolosa.²⁰³ La unió de Roger Bernat de Foix amb la filla de Ramon Trencavell tenia per als comtes de Barcelona un doble avantatge: d'una banda, lligava a la seva causa la casa de Carcassona i, de l'altra, sostreïa el jove comte de Foix de la influència del comte de Tolosa.²⁰⁴

200. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, V, col. 1118-1121, doc. 580-CCCLXXXI; A. MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 263 i 266; C. DUHAMEL-AMADO, *L'État toulousain sur ses marges*, p. 124.

201. Corpus, doc. núm. 62 i 63. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, III, p. 780-781.

202. Corpus, doc. núm. 64, 65 i 66.

203. París, BNF, Doat, XLVII, f. 9-10v, i CLXVII, f. 78-79; J. DOVETTO, *Cartulaire des Trencavel*, p. 100, doc. 403; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, v, col. 1142-1144. J. CAILLE, *Les seigneurs de Narbonne*, p. 232.

204. Ch. BAUDON DE MONY, *Relations politiques des comtes de Foix*, p. 42-42.

Cap a aquesta època s'ha de situar també el casament d'Ermessenda de Narbona, germana de la vescomtessa Ermengarda, amb Manrique de Lara, que des del 1139 detenia la senyoria de Molina de comú acord entre el rei de Castella, l'emperador Alfons VII, el seu senyor, i Ramon Berenguer IV, el seu padrí. El casament convenia de manera especial al comte de Barcelona en el seu treball d'aïllament polític del comte de Tolosa, Ramon V, el pare del qual havia tingut bones relacions amb Castella. Manrique de Lara, que exercia poders sobre diverses ciutats castellanques, assegurà des del 1158 la regència del jove Alfons VIII durant la seva llarga minoritat fins al 1166, és a dir, dos anys després de la seva mort el 1164.²⁰⁵

La reacció del nou comte de Tolosa, Ramon V, a la intromissió de Ramon Berenguer IV en la política dels seus estats feudataris no es faria esperar. A la tardor de 1152, esvaïda la fam que durant dos anys havia colpejat la ciutat de Tolosa,²⁰⁶ Ramon V, aliat amb el bisbe de Besiers, féu la guerra a Ramon Trencavell.²⁰⁷ En defensa del seu vassall, Ramon Berenguer IV concloué una aliança amb el comte Hug de Rodés (febrer de 1153 c. p.),²⁰⁸ però no aconseguí evitar que el vescomte fos capturat per les tropes de Ramon V (10 d'octubre de 1152 c. p.), el qual, d'aquesta manera, es venjava de la captura i empresonament del seu pare, el comte Alfons Jordà (1143).²⁰⁹ El 21 d'abril de 1153 c. p.,* «apud Tolosam, iniuste in captione manente», Ramon Trencavell féu redactar un testament secret que un dels seus homes portà a Carcassona i a Besiers. Hi encomanava el seu fill Roger sota la tutela de Guillem de Montpeller —capturat també per Alfons Jordà i posteriorment alliberat—, Bernat d'Andusa, Ermengarda de Narbona i el comte de Barcelona i ordenava el casament de la seva filla petita amb Guillem de Montpeller i, en cas que aquest no volgués acceptar-la, «pregava al comte de Barcelona que la donés com a muller al fill del comte Hug [d'Empúries]» i, si no, «que el comte de Barcelona la casés, amb el consell de Bernat d'Andusa i de Guillem de Montpeller i dels seus homes, als quals deixi la seva terra».²¹⁰ Queda clar, doncs, qui movia, vers 1150, els fils de la política matrimonial entre prínceps del Llenguadoc. Trencavell recuperà la llibertat l'any següent després de pagar al comte de Tolosa una fiança de 3.000 marcs de plata, de cedir-li diversos castells i de reconèixer-ne la sobirania sobre els seus territoris.²¹¹

2.7. La segona guerra bausenca

Els acords de setembre de 1150 amb els Baus, assolits per la força de les armes, no havien apai-vagat les velleïtats polítiques d'aquest poderós llinatge, raó per la qual ben aviat es revelaren efímers. Proveïts d'una butlla d'or emanada de la cancelleria de Frederic I Barba-roja (1155) que confirmava el diploma imperial de Conrad III²¹² i secundats pel comte Ramon V de Tolosa i pels geno-

205. J. CAILLE, *Les seigneurs de Narbonne*, p. 233; J. CAILLE, *Ermengarde, vicomtesse de Narbonne*, p. 16.

206. Per fer front a la greu carestia, l'any 1152 c. f. (1151 c. p.), el consolat de Tolosa de Llenguadoc aprovà unes ordenances que regulaven la revenda del blat i del vi (DEVIC-VAISSETE, *HGL*, v, col. 1165-1168, doc. 596; E.-G. LÉONARD, *Catalogue des actes des comtes de Toulouse*, III. Raymond V (1149-1194), París, Auguste Picard, 1932, p. 4, doc. 4 bis).

207. París, BNF, Doat, LXI, f. 186.

208. Corpus, doc. núm. 67.

209. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, III, p. 791-792; C. DUHAMEL-AMADO, *L'État toulousain sur ses marges*, p. 126.

210. El document original en què es basa l'edició de Devic i Vaissete indica «feria tertia», cosa que permet datar el document a l'any 1153 c. p. amb seguretat, però els benedictins, sense indicar-ne el motiu, corregeixen per *feria quarta*, fent retrocedir la datació a l'any 1154 c. f. París, BNF, Doat, CLXVII, f. 143-146; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, v, col. 1171-1174, doc. CCCXCIII; A. MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 271-272; J. DOVETTO, *Cartulaire des Trencavel*, p. 145-146, doc. 550; J. CAILLE, *Les seigneurs de Narbonne*, p. 235.

211. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, III, p. 793-794.

212. PAPON, *HGP*, lib. IV, t. II, p. 236; P. FOURNIER, *Le royaume d'Arles et de Vienne (1138-1378)*, p. 17; V. L. BOURRILLY i R. BUSQUET, *La Provence au Moyen Âge*, p. 19. Per obtenir l'ajut de l'emperador, Hug de Baus es valgué de la mediació de l'abat

vesos,²¹³ Estefania de Baus i els seus fills s'alçaren novament en armes contra el comte i feren diverses calçades des del castell de Trencatalla. Ramon Berenguer IV, amb el concurs de Trencavell de Besiers, Ermengarda de Narbona, Guillem de Montpeller i els seus fidels, assetjà Trencatalla (abril de 1156), s'emparà de diversos castells enemics (setembre de 1156) i forçà els Baus a subscriure un nou pacte de submissió que posava fi a una «maxima guerra» que li havia causat greus perjudicis («multa mala»²¹⁴).

Aquest nou «acord», signat el novembre de 1156 c. f., representava essencialment la ratificació de les condicions de la Concòrdia d'Arle de 1150. Estefania i els seus fills es comprometien, a més, a no construir més fortificacions al burg nou d'Arle, si no era per a la reconstrucció del castell de Portal-dosa, i a derruir una muralla annexa a la vila i al castell de Trencatalla, i feien definició al comte de Barcelona i a tots els seus amics i valedors de les pèrdues humanes i materials sofertes durant la guerra. En cas d'infringir algunes d'aquestes condicions, es comprometien a redreçar-ho en el termini de quaranta dies. Si no ho redrecessin, haurien de lliurar-se en potestat del comte o lliurar el castell de Trencatalla i, si no lliuressin aquest castell, haurien d'alliberar-lo juntament amb tot el que tenien a Arle i amb els castells de Baus, Vitròla (Vitrolles) i Castilhon (Castillon). Tot seguit, Estefania de Baus i els seus fills prestaren jurament de fidelitat a Ramon Berenguer IV i al seu nebot Ramon Berenguer, comte de Provença, pel castell de Trencatalla.²¹⁵

Ara bé, la fórmula que adopta, «concordie et pacis et conveniencie», assolida per intercessió del comte Ramon V de Tolosa i de l'arquebisbe d'Arle Ramon de Bolena, amics dels Baus, i de la vescomtessa Ermengarda de Narbona, i jurada solemnement davant de l'altar de Sant Tròfim de la catedral d'Arle, en presència de l'arquebisbe Ramon de Montredon i del bisbe de Frejús, revela que Ramon Berenguer IV volia, aquesta vegada, reunir el màxim de garanties possible que seria respectat en el futur. En la mateixa direcció cal entendre els juraments col·lectius dels nobles de la regió d'Arle que havien participat en la revolta al costat dels Baus: Bremon d'Usès i els seus fills, Ramon de Sant Privat, Guillem i Rostany de Sabran, Ramon Renau de Roca Mora, Pere Lauret i trenta-tres nobles, fidels seus. Cadascun d'ells, individualment, juraren a Ramon Berenguer IV i al seu nebot, el comte Ramon Berenguer de Provença, que si Estefania i els seus fills Hug, Guillem, Bertran i Gisbert de Baus refusaven lliurar als comtes el castell de Trencatalla, no els ajudarien i es lliurarien com a ostatges a l'illa de Valabrègues, on romandrien fins que els Baus no tornessin el castell; i en cas que es neguessin a fer-ho, pagarien als comtes un total de 56.000 sous: Bremon d'Usès i Guillem de Sabran 10.000 sous melgoresos cadascun i tots els altres ostatges 1.000 sous cadascun. Entre els vuit fiadors, cadascun per la quantitat de 2.500 sous, figuren Bernat d'Andusa, marit d'Ermengarda i Bertran Pellet, comte de Melguèlh. Si la victòria militar havia estat necessària per a derrotar els Baus, aquesta concòrdia posava les bases de l'aïllament polític d'aquest llinatge, que culminaria amb la sentència imperial del 1162.²¹⁶

Wibald de Stavelot (JAFFÉ, *Monumenta Corbiensia, Bibliotheca rerum germanicarum*, Berlín, 1864, I, doc. 428; E. SMYRL, *La famille des Baux*, p. 41 i 88, doc. 13 bis).

213. A començaments de 1155, Hug de Baus i els seus germans i l'arquebisbe d'Arle garantiren als genovesos assistència en els naufragis de les seves naus, tot renunciant al dret de saqueig i assegurant la lliure entrada al port d'Arle de les naus que seguissin una ruta costanera (*I Libri iurium della Repubblica di Genova*, vol. 1/2, p. 258-259, doc. 367). Cf. G. PISTARINO, *Genova e l'Occitania*, p. 97.

214. F. DIAGO, *Historia de los condes de Barcelona*, lib. 2, cap. CLXVI, f. 248r; V. L. BOURRILLY i R. BUSQUET, *La Provence au Moyen Âge*, p. 19; E. SMYRL, *La famille des Baux*, p. 41.

215. Corpus, doc. núm. 72 i 73.

216. Corpus, doc. núm. 74, 75 i 76. E. SMYRL, *La famille des Baux*, p. 41-42.

El paper d'Ermengarda de Narbona com a mediadora de la concòrdia i del seu marit Bernat d'Andusa com a fiador dels nobles rebels al costat del comte Bertran de Melguèlh planteja alguns interrogants. Participà Andusa en la sedició dels nobles arlesians contra el comte de Barcelona? El fet és que, de retorn de Provença, Ramon Berenguer IV passà factura a Ermengarda de Narbona «per les moltes i grans despeses» que havia fet per recuperar el seu honor de mans d'Alfons Jordà (juny de 1143), que li havia estat «arrabassat injustament». Poc després, el febrer de 1157 c. f. (1156 c. p.), a Perpinyà, en presència del nou arquebisbe de Narbona, l'abat Berenguer de la Grassa, Ermengarda reconegué l'enorme deute contret amb el comte de Barcelona i, incapaç d'esmenar-lo, es lliurà en persona i donà tot el seu honor —totes les possessions i rendes que tenia per herència del seu pare Eimeric al Narbonès i al Bederrès— a Ramon Berenguer IV, estipulant que, després del seu òbit, si no tingués descendència, el vescomtat romandria empenyorat en mans del comte de Barcelona per 5.000 marcs de plata fins a la restitució de totes les despeses que havia esmerçat. Com a garantia de l'acte, lliurà al comte dos dels principals barons de la seva terra, Ermengol de Leucata (Leucate) i Guillem de Peitieu (Peitieu) amb els seus castells, i es comprometé a encomanar els seus magnats sota l'homenatge i la fidelitat del comte quan aquest li ho requerís.²¹⁷ Només una traïció de Bernat d'Andusa sembla justificar aquest acte, pel qual, catorze anys després de l'alliberament de Narbona, el comte de Barcelona s'emparava del vescomtat i esdevenia senyor de la seva cosina Ermengarda.

D'altra banda, i potser en relació amb l'empara de Narbona, el 31 de gener de 1157 (1158 c. f.) la cort comtal de Barcelona intervingué en la pacificació dels interessos que oposaven la vescomtessa Ermengarda i el vescomte de Besiers. Ambdues parts ratificaren els acords escrits i els juraments anteriors i anul·laren els usatges i exaccions que Ramon Trencavell havia imposat o incrementat, després de la concòrdia i del jurament, sobre les salines, les lleudes i els homes de la terra de la vescomtessa, així com els que aquesta pogués imposar o incrementar en endavant sobre els dominis del vescomte «més enllà dels que estaven escrits».²¹⁸

A partir d'aquest moment, Ermengarda de Narbona participarà en totes les campanyes militars contra Tolosa (1159) i contra els Baus (1162) al costat del comte de Barcelona i del seu successor, el rei Alfons I (1183), i a partir del 1167 s'associarà en el seu govern del vescomtat als fills de la seva germana Ermessenda: Eimeric de Lara entre el 1167 i el 1176 i Pedro Manrique de Lara entre el 1179 i el 1189.²¹⁹ I retornant a la hipotètica traïció de Bernat d'Andusa i el seu més que probable suport a la revolta dels Baus, tindria alguna cosa a veure aquella amb la manca de compensacions per la participació narbonesa a la conquesta de Tortosa?²²⁰

2.8. L'aliança anglocatalana contra Tolosa

Les vacil·lacions dels Andusa entre Tolosa i Barcelona no són un fet aïllat en els principats occitans durant el període 1150-1162, dominat per una gran inestabilitat de les aliances al baix Llenguadoc; una actitud similar es troba en els Trencavell, que fins al 1140 havien estat aliats fidels del com-

217. Corpus, doc. núm. 77 i 78. ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. XVII; F. DIAGO, *Historia de los condes de Barcelona*, lib. 2, cap. CLXVII, f. 249v; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, III, p. 807; J. CAILLE, *Les seigneurs de Narbonne*, p. 236; *Ermengarde, vicomtesse de Narbonne*, p. 15-16.

218. Corpus, doc. núm. 80. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, III, p. 828, i v, col. 1264-1265, doc. 651-DXXX.

219. J. CAILLE, *Ermengarde, vicomtesse de Narbonne*, p. 16-19.

220. Ermengarda de Narbona participà a la conquesta de Tortosa en companyia del seu oncle, l'arquebisbe Berenguer, i de Guillem VI de Montpeller, però en absència del seu marit (DEVIC-VAISSETE, *HGL*, III, p. 739-740).

te de Tolosa. En pocs anys els Trencavell signen successivament pactes d'ajuda mútua i protecció amb el comte de Tolosa i amb el de Barcelona, sense que sapiguem si actuen forçats per les circumstàncies o si, ben al contrari, duen a terme una política pròpia d'equidistància per a preservar la seva independència i treure profit de les rivalitats. Aquest és un d'aquells moments en què «no se sap massa qui mou qui, qui dirigeix i qui és dirigit», expressió amb què Abadal defineix la vacil·lant política d'aliances dels petits principats llenguadocians durant la Gran Guerra Occitana.²²¹

El mes d'agost de 1156 c. p. (1157 c. f.) el comte Ramon V de Tolosa signava un pacte de protecció i d'aliança amb el vescomte Ramon Trencavell —a qui dos anys abans havia alliberat de la presó previ pagament d'una fiança— contra tothom excepte contra Bernat Ató V.²²² És difícil saber, però, si el vescomte actuava forçat per les circumstàncies o si el fet té relació amb les conseqüències de la rebel·lió d'Andusa i l'empara del vescomtat de Narbona. Un altre pacte posterior suggereix una equidistància dels Trencavell segons la qual la fidelitat deguda al comte de Barcelona no implica fer la guerra al comte de Tolosa i viceversa; el gener de 1157 c. p. (1158 c. f.) Ramon Trencavell i l'arquebisbe Berenguer de Narbona, en presència de Ramon Berenguer IV, es lligaren amb un jurament recíproc de seguretat i ajuda contra tothom, excepte contra el comte de Barcelona, el comte de Tolosa i llurs homes propis.²²³ Un acte similar havia tingut lloc mesos abans: el 30 de setembre de 1156 c. f.,* a Arle, la vescomtessa Ermengarda de Narbona havia fet les paus amb el seu oncle, l'arquebisbe Berenguer, en presència de Ramon Berenguer IV, «famosissimi Barchinonensium comitis».²²⁴ Berenguer i Ermengarda acompanyaren el comte de Barcelona, llur oncle i cosí respectivament, en el seu retorn fins a Perpinyà, on el febrer de 1157 c. f. (1156 c. p.), com hem vist anteriorment, la mateixa vescomtessa se li sotmeté en persona, amb tots els seus dominis, en reconeixement dels serveis que havia rebut d'ell i, com a recompensa per les grans despeses que el comte havia esmerçat en la seva defensa, li empenyorà el vescomtat de Narbona.²²⁵ Sembla, doncs, que a començaments de 1157 el comte de Barcelona havia reeixit a recompondre la seva tradicional xarxa d'aliances contra Tolosa.

Mesos després, la política, pretesa o forçada, d'equilibri dels Trencavell ja no se sostenia. El 20 d'agost de 1157 c. p. (1158 c. f.), a Montpeller, en presència de la vescomtessa Ermengarda de Narbona i de Guillem VII, Ramon Berenguer IV, junt amb els barons de la seva cúria, prometia sota jurament al seu fidel Trencavell («fidei meo Trencavello») que el socorreria en la guerra que tenia amb el comte de Tolosa («de ista guerra quam modo cum Raimundo, comite Tolosano et Sancti Egidii, habes») i que no signaria cap pacte, treva ni pau amb aquest sense el seu acord. A més, es comprometia que el seu fill o filla que fos «senyor de Barcelona» jurés i ratifiqués aquest conveni i el pacte que, anteriorment, ell havia signat amb Trencavell, en referència a l'acord del 1150.²²⁶

La guerra entre Tolosa i Carcassona havia esclatat novament i aquesta vegada, irònicament, era el comte de Barcelona qui havia infringit el pacte feudal dimitint del seu compromís d'ajut militar al seu

221. Ramon d'ABADAL, *La dominació de la casa comtal de Barcelona*, p. 301.

222. París, BNF, Doat, CLXVII, f. 169-170; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, v, col. 1206-1207, doc. 617-DVIII; A. MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 272; E.-G. LÉONARD, *Catalogue*, p. 8-9, doc. 10; J. DOVETTO, *Cartulaire des Trencavel*, p. 132, doc. 504.

223. París, BNF, Doat, CLXVII, f. 171-172; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, t. v, col. 1213-1214, doc. 621-DIX; A. MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 272.

224. *Gallia Christiana*, vi, *Instr.*, col. 40-41, doc. LXVII.

225. Corpus, doc. núm. 77 i 78. ZURITA, *Anales*, i, lib. II, cap. XVII; F. DIAGO, *Historia de los condes de Barcelona*, lib. 2, cap. CLXVII, f. 249v; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, III, p. 807. De tornada al seu palau de Carcassona, el 4 de març de 1158 c. p.*, Trencavell féu donació al seu fill Roger de les ciutats de Carcassona i Rasès amb les seves dependències (DEVIC-VAISSETE, *HGL*, III, p. 808, i v, col. 1215-1216, doc. 622-DX).

226. Corpus, doc. núm. 79.

vassall. Per mitjà d'aquest jurament escrit, Trencavell volgué assegurar-se no solament l'auxili immediat, sinó també la garantia que en el futur Ramon Berenguer IV i el fill o filla que el succeís com a «senyor de Barcelona» no l'abandonarien en les guerres que en endavant tingués amb el comte de Tolosa «per ell o per algú altre» («vel per te vel per alium»).

Si el vescomte de Carcassona i Besiers havia pogut obtenir del «seu senyor» i de la seva cúria de magnats un compromís escrit d'auxili era perquè en aquests moments s'estava formant una àmplia coalició contra Tolosa que agrupava, al voltant del comte de Barcelona i del rei d'Anglaterra, la majoria de governants dels principats independents del Llenguadoc: Guillem VII de Montpeller, Ramon Trencavell, Bernat Ató, Ermengarda de Narbona, Sicard de Lautrec (Lautrec) i els Andusa.²²⁷ Enfront d'ells, el comte de Tolosa, que l'any 1154 havia segellat la seva aliança amb el rei Lluís VII de França en casar-se amb la seva germana Constança, comptava amb el suport incondicional del comte Pelet de Melguèlh, enemic del senyor de Montpeller, i de diversos cavallers de la diòcesi de Magalona (Maguelonne), que sublevà contra Guillem VII.²²⁸ Començava, com una extensió de la Gran Guerra Occitana, fins aleshores centrada al Llenguadoc i a la Provença marítima, una guerra de quaranta anys que enfrontaria entre el 1156 i el 1196 els Plantagenet, aliats amb els reis d'Aragó, i els comtes de Tolosa, aliats amb el rei de França, en dos escenaris ben diferents: Aquitània i el Llemosí.²²⁹

Els orígens de l'aliança entre Aragó i Anglaterra han de cercar-se en un altre casament, el del rei Enric II Plantagenet amb Elionor de Peiteu (Poitou), cosina de la reina Peronella i hereva d'Aquitània (1152),²³⁰ territori que mantenia estrets vincles polítics i econòmics amb el regne d'Aragó.²³¹ Quan el 1154 morí el vescomte Pere de Bearn, els bisbes, nobles i burgesos d'aquella terra (bearnesos, morlanesos, aspesos i ossalesos), desitjosos de preservar la independència del territori de la ingerència dels Plantagenet, es reuniren a Canfranc i, davant del comte Pere de Bigorra, escolliren Ramon Berenguer IV com a «senyor i governador» («dominum et rectorem») mentre durés la minoritat del seu fill, el jove vescomte Gastó V, i li prestaren homenatge.²³² Aquell acte, que reconeixia la sobirania d'Aragó al damunt del Bearn, no provocà l'oposició del rei anglès.

A començaments de 1159, al castell de Blaia (Blaye), a la desembocadura de la Gironda, Enric II i Ramon Berenguer IV es trobaren per concertar el casament d'una de les filles del príncep aragonès amb Ricard Cor de Lleó; a canvi, hi havia la promesa de cessió de Guiena com a dot.²³³ Encara que el casament no arribà mai a celebrar-se, el rei d'Anglaterra i el comte de Barcelona segellaren aleshores una aliança militar contra Tolosa que donaria ben aviat els seus fruits.

227. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, III, p. 807-809; L. MACÉ, *Les comtes de Toulouse*, p. 29.

228. A. GERMAIN, *Étude historique*, p. 53.

229. R. BENJAMIN, *A Forty Years War*, «Historical Research», 61 (1988), p. 270.

230. Elionor d'Aquitània esposà Enric II d'Anglaterra el 21 de maig de 1152, sis setmanes després del seu divorci amb Lluís VII de França.

231. Sobre les relacions entre Bearn i Aragó, vegeu J. P. BARRAQUÉ, *Béarn et Aragon aux XIe et XIIe siècles*, a *Aquitaine et Espagne (VIIIe-XIIIe siècles)*, Poitiers, Université de Poitiers-CESCM, 2001, p. 175-188.

232. Corpus, doc. núm. 71. Cf. P. MARCA, *Histoire du Bearn*, p. 462-465. P. TUCCO-CHALA, *La vicomté de Béarn et le problème de sa souveraineté des origines à 1620*, Bordeus, 1961, p. 42-44.

233. ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. XVII, p. 69, que data l'entrevista l'any 1160; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, IV, p. 232. J. GONZÁLEZ (*El reino de Castilla en la época de Alfonso VIII*, Madrid, CSIC, 1960, I, p. 786) i A. UBIETO ARTETA (*Relaciones de Aragón y Portugal en el siglo XII*, a *Actas do Congresso Historico de Portugal Medievo*, I, Braga, 1963, p. 37) la daten el 30 de gener de 1160. J. VENTURA (*Alfons el Cast, el primer comte rei*, p. 64), més coherentment amb la seqüència dels esdeveniments, la situa entre finals de 1158 i començaments de 1159.

El mes de març de 1159 Enric II formulà el seu «clam» contra el comte de Tolosa en una assemblea de barons celebrada a Poitiers.²³⁴ Durant l'estiu de 1159 les tropes d'Enric II Plantagenet s'empararen de Càors (Cahors), de part del Carcí i de Roergue i, amb el concurs de les tropes de Ramon Berenguer IV,²³⁵ de Ramon Trencavell, de Guillem VII de Montpeller i d'Ermengarda de Narbona, avançaren per Verdun de Garona i Castèlnou d'Estretasfonts fins a encerclar Tolosa pel nord el mes d'agost.²³⁶ Ramon V, abandonat per tots els barons meridionals, pogué trencar el setge gràcies a l'ajut del seu cunyat, el rei de França.²³⁷

El maig de 1160, Enric II d'Anglaterra i Lluís VII de França signaren una treva que donà llum verda a les negociacions per a la pacificació del Llenguadoc entre els dos bàndols enemics;²³⁸ conseqüència immediata en fou la treva de cinc anys concloua el mes d'octubre de 1161 c. f. (1160 c. p.) entre Guillem VII de Montpeller i el seu rival, el comte Bernat Pelet de Melguèlh.²³⁹

El mes d'agost de 1162 moria al Borg Sant Dalmatz (Borgo San Dalmazzo), de camí cap a Torí, Ramon Berenguer IV; en el seu testament sacramental, adverat el mes d'octubre, deixava al seu hereu, Ramon —el futur rei Alfons I—, el regne d'Aragó, el comtat de Barcelona i tots els altres honors seus; al fill segon, Pere, el comtat de Cerdanya, la senyoria de Carcassona, tots els honors i feus que Trencavell tenia per ell i els seus drets sobre Narbona, béns que tindria en feu pel seu germà Ramon; nomenava el tercer fill, Sanç, substitut dels seus germans en cas de decés, i els col·locava a tots sota la protecció d'Enric II Plantagenet.²⁴⁰

Poc després el rei d'Anglaterra i el comte Ramon V de Tolosa iniciaren converses per a la pau. No hi ha cap evidència que fos signada una pau directament entre Ramon V i Alfons el Cast, tot i que a través d'una carta enviada pel comte de Tolosa a Lluís VII (entre agost de 1162 i juny de 1163) sabem de la intenció dels delegats del rei d'Anglaterra d'incloure el rei d'Aragó i Ramon Trencavell dins les negociacions que es duïen a terme amb Ramon V, possibilitat que aquest rebutjà taxativament.²⁴¹

234. R. BENJAMIN, *A Forty Years War*, p. 271.

235. Ramon Berenguer IV partí amb la seva host després del 14 de juliol de 1159 (any de l'Encarnació), i quan prometé al bisbe de Girona que «cum ab hoc presenti exercitu, in quem ire volo, Deo favente rediero», confirmaria en una assemblea general la restitució dels béns que els seus cavallers havien usurpat a l'Església de Girona (P. DE MARCA, *Marca Hispanica*, col. 1326-1327, doc. CCCXXXI).

236. «Anno illo quo fuerunt Raimundus Berenguer, cum illo rex Englensis super Tolosa» (Archivo Histórico Nacional, còdex 691, f. 161r-v). ZURITA, *Anales*, 1669, i, lib. II, cap. XVII, p. 69. E.-G. LÉONARD, *Catalogue*, p. IX. Sobre la data del setge de Tolosa, vegeu: DEVIC-VAISSETE, *HGL*, IV, p. 231-234, nota. LIV; A. UBIETO ARTETA, *Relaciones de Aragón y Portugal*, p. 37, i J. BOUSSARD, *Le gouvernement d'Henri II Plantagenêt*, París, 1956, p. 419-420.

237. R. BENJAMIN, *A Forty Years War*, p. 271.

238. Una clàusula del tractat de pau, conclòs el mes de maig de 1160, suggereix que el comte de Barcelona i Ramon Trencavell s'havien aliat amb el rei d'Anglaterra i l'havien reconegut com a sobirà, però es tracta d'una indicació massa vaga per a deduir-ne un possible homenatge: «...et si comes Bargolini et Trencavel, et ceteri homines regis Angliae illius patrie noluerint in trewiis istis esse...» (editat per L. DELISLE i E. BERGER, *Recueil des Actes de Henri II, Roi d'Angleterre et Duc de Normandie, concernant les Provinces françaises et les affaires de France*, París, 1909-1927, t. I, p. 252-253, doc. núm. 141).

239. Archives Départementales de l'Hérault, G 1123, Cartulari de Magalona, reg. F, f. 264v, reg. C, f. 43r; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, V, col. 1245-1246, doc. 641-DXXVII; J. ROUQUETTE i A. VILLEMAGNE, *Cartulaire de Maguelone*, t. I, p. 215-217, doc. CXI; A. GERMAIN, *Étude historique*, p. 53.

240. ACA, C, pergamins d'Alfons I, núm. 1, ed. P. de BOFARULL, *CODOIN*, IV, p. 387-390; MIQUEL ROSELL, *LFM*, I, p. 533-534, doc. 494. La divisió fou sancionada per les Corts de Lleida d'octubre de 1162, convocades per la reina Peronella.

241. A. du CHESNE, *Historiae Francorum Scriptorum*, París, 1636-1649, t. IV, p. 713, doc. CCCXII de les *Epistolae* (sense data), segons el recull de cartes atribuït a Hugues de Champfleuri, avui al Vaticà, núm. 179 dels fons de la reina; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, III, p. 833-834; BOUQUET-DELISLE, *RHF*, XVI, p. 69-70, doc. CCXIX; E.-G. LÉONARD, *Catalogue*, p. 19-20, doc. 25; R. BENJAMIN, *A Forty Years War*, p. 272.

La pau entre el comte de Tolosa i Ramon Trencavell trigaria, doncs, encara uns mesos a formalitzar-se; és lògic, si tenim en compte que la concòrdia del 8-9 de juny de 1163 c. f.* contenia dues contrapartides importants: el comte de Tolosa tornava a Trencavell la fiança de 3.000 marcs de plata que deu anys abans havia obtingut d'ell pel rescat de la seva captivitat i reconeixia al vescomte la plena possessió de certs castells i terres dins del Tolosà i de l'Albigès. Ramon V prometia ajudar-lo contra tothom, excepte contra el vescomte Bernat Ató de Nimes, nebot de Trencavell, i els seus propis vassalls. A més, es comprometia a donar quaranta dies de temps als vassalls del vescomte «que violessin la pau» al Tolosà o a l'Albigès perquè poguessin reparar-li els danys comesos. La presència a Òlmes (Olmes) dels bisbes de Tolosa i d'Albi, del comte Hug de Rodés, de Guillem de Montpeller, d'Ermengarda de Narbona, de Roger Bernat de Foix, de Guillem de Sabran, d'Hug de Baus i de Berenguer de Besiers acredita la transcendència de l'acte i la voluntat del comte de Tolosa d'envoltar-lo d'una gran solemnitat.²⁴² Paralelament, el juny de 1163 c. p. (1164 c. f.) Ramon V es reconcilià amb Guillem VII de Montpeller²⁴³ i l'any 1164 rebé la submissió del comte Bernat Pelet de Melguèlh,²⁴⁴ mentre que les diferències amb la vescomtessa Ermengarda de Narbona pel seu suport al senyor de Puègserguièr (Puisserguièr), rebel a la jurisdicció vescomtal, requeriren la intervenció de Lluís VII, a petició de Guillem de Montpeller, del bisbe de Magalona i del papa Alexandre III (març-abril de 1164).²⁴⁵

2.9. Provença dins l'Imperi (1162)

El fracàs relatiu que havia suposat la campanya contra Tolosa, Ramon Berenguer el compensaria a bastament a l'est per la via diplomàtica. Des del 1159 havia sorgit un antipapa, Víctor IV, que, sostingut per l'emperador Frederic Barba-roja, disputava el soli pontifici a Alexandre III, escollit per la majoria de cardenals. La diplomàcia del casal de Barcelona cregué propícia l'ocasió per a obtenir de l'emperador alemany, necessitat de suports per al seu papa, ajut en la lluita contra els Baus i, en darrera instància, la legitimació de la seva dominació al comtat de Provença. Amb aquest objectiu, Ramon Berenguer IV pactà el casament de la vídua d'Alfons VII de Castella, Riquilda de Polònia, neboda de l'emperador Staufen, amb el seu nebot Ramon Berenguer III de Provença.²⁴⁶

El febrer de 1162 c. f. (1161 c. p.), oncle i nebot, acompanyats del vescomte Ramon Trencavell, de Guillem de Montpeller i de la vescomtessa Ermengarda de Narbona, assetjaren i reduïren la fortalesa dels Baus.²⁴⁷ Aleshores l'emperador Barba-roja abandonà la defensa dels interessos dels qui havien estat

242. París, BNF, Doat, t. CLXVII, f. 239-240. El dissabte 8 de juny de 1163 c. f.* el comte Ramon V prometé a Ramon Trencavell protecció i ajuda contra tothom, excepte contra el vescomte Bernat Ató de Nimes (París, BNF, Doat, t. CLXVII, f. 245-246) i l'endemà li restituí la suma de 3.000 marcs de plata que deu anys abans havia obtingut d'ell com a fiança (BNF, Doat, t. CLXVII, f. 241-242v i 243-244). DEVIC-VAISSETE, *HGL*, v, col. 1267-1271, doc. 653-DXXXVIII; A. MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 275; E.-G. LÉONARD, *Catalogue*, p. 21-24, doc. 27-30; J. DOVETTO, *Cartulaire des Trencavel*, doc. 95-97, p. 28-29, i doc. 513, p. 135.

243. Archives Municipales de Montpellier, AA 1, *Liber instrumentorum memorialium*, f. 33v, ed. GERMAIN, *Liber instrumentorum memorialium*, p. 148-149, doc. LXXIX. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, III, p. 848, i v, col. 1285-1286, doc. 659-DXLIV; E.-G. LÉONARD, *Catalogue*, p. 28, doc. 37.

244. A. du CHESNE, *Historiae Francorum Scriptores*, IV, p. 716; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, III, p. 848-850.

245. BOUQUET-DELISLE, *RHF*, xv, p. 818, doc. CXXXV, i xvi, p. 88-91, doc. CCLXXII-CCLXXVI; J. CAILLE, *Les seigneurs de Narbonne*, p. 237.

246. El casament de Ramon Berenguer III de Provença amb Riquilda se celebrà l'any 1161 probablement a Lleida. Cf. PAPON, *HGP*, lib. IV, t. II, p. 237; M. AURELL, *Les noces del comte*, p. 376-377.

247. El 23 de febrer 1162 c. f. (1161 c. p.), «in obsidione Baucci», Hug i Guilabert de Montferrand donaren a Ramon Berenguer IV i al seu nebot Ramon Berenguer tot el que posseïen a Peralada, Rocaguda (Rochegude) i altres llocs a canvi dels drets

els seus tradicionals aliats a Provença a canvi de la promesa de Ramon Berenguer IV de reconèixer Víctor IV com a papa legítim i de rebre els seus ambaixadors. El mes de març pactà una concòrdia amb el comte Ramon Berenguer IV per la qual es comprometia a invertir al seu nebot Ramon Berenguer el comtat de Provença, la ciutat d'Arle —exceptuat el que pertanyia a l'arquebisbe— i el comtat de Forcalquer. Les terres d'Hug de Baus eren posades en mans de l'emperador en espera del seu judici per alta traïció.²⁴⁸

Però l'emperador Barba-roja volgué assegurar-se encara més el suport del comte barceloní a Víctor IV. Amb aquest propòsit —segons Percy Schramm—, el 9 de juny de 1162 c. f. conclougué un tractat amb Gènova pel qual reconeixia als genovesos la jurisdicció sobre tota la Ligúria, des de Mònaco fins a Portovenere, i es comprometia, entre altres coses, a cedir-los la tercera part de les conquestes «en tot el regne del rei Llop, i del rei de Mallorca i de Menorca» a canvi del seu ajut en la croada contra els sarraïns.²⁴⁹ Es tractava d'una interessada concessió de l'emperador als lígurs manifestament contrària als interessos del casal de Barcelona, el gran beneficiari de les paries que pagaven els reialmes sarraïns de Múrcia i les Balears, a qui l'emperador pretenia pressionar.²⁵⁰

Amb aquestes cartes sobre la taula, l'agost de 1162 Ramon Berenguer IV i el seu nebot empergueren el camí de Torí per trobar-se amb l'emperador a l'assemblea que havia de celebrar-se en aquesta ciutat. El motiu del viatge era, d'acord amb els termes convinguts el mes de març, formalitzar la investidura del comtat en favor de Ramon Berenguer i liquidar, en el pla jurídic, els drets dels Baus, que anteriorment havien obtingut de la cort dels Hohenstaufen sengles butlles que els confirmaven en la successió del comtat. Segons Schramm, hi havia també un motiu secret: l'emperador hauria arrancat de l'ambaixada catalanoprovençal el suport obert al seu antipapa a canvi de la no-injerència en l'expansió catalana a al-Àndalus.²⁵¹

Un cop hagueren travessat els Alps, la mort sobrevingué al comte barceloní al Borg Sant Dalmatz el 6 d'agost de 1162, envoltat dels seus cavallers, als quals confià el seu testament sacramental.²⁵² El comte Ramon Berenguer de Provença retornà, però, del seu viatge al Piemont amb un important document a les mans: un privilegi imperial, datat a Torí el 18 d'agost, que el reconeixia en la possessió del comtat i de la marca de Provença, de la ciutat d'Arle, junt amb les seves regalies, i del comtat de Forcalquer,²⁵³ territoris que tindria com a feudatari de l'emperador a canvi del pagament d'un cens de quinze marques d'or de Colònia que hauria de lliurar cada any, el dia de la Purificació, a la vila d'Arle, i d'una entrada de 12.000 morabatins a l'emperador, 2.000 a l'emperadriu i 1.000 a la cort imperial. A més, la investi-

---

senyoriais sobre Montjous (Montjoux), a la Droma (Drôme) (ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 284, 9a). L'acte fou signat en presència del vescomte Ramon Trencavell, de la vescomtessa Ermengarda, de Guillem de Montpeller i de diversos prelats i senyors catalans, d'on DEVIC-VAISSETE, *HGL*, III, p. 828, dedueixen que els tres primers havien renovat la seva aliança amb el comte de Barcelona, després que aquest posés pau entre ells el 31 de gener de 1162* (Corpus, doc. núm. 80). Sembla, doncs, que, després d'aquest arbitratge, els tres prínceps acompanyaren Ramon Berenguer IV amb les seves tropes a Provença per sotmetre els Baus. E. SMYRL, *La famille des Baux*, p. 43.

248. Corpus, doc. núm. 81.

249. MGH, *Constitutiones*, I, Hannover, 1893, doc. 211, p. 296; *I Libri iurium della Repubblica di Genova*, vol. I/2, p. 20-27, doc. 285; G. PISTARINO, *Genova e l'Occitania*, p. 102-104.

250. P. E. SCHRAMM, *Ramon Berenguer IV*, p. 33.

251. P. E. SCHRAMM, *Ramon Berenguer IV*, p. 34.

252. ACA, C, pergamins d'Alfons I, núm. 1, ed. P. de BOFARULL, *CODOIN*, IV, p. 387-390; MIQUEL ROSELL, *LFM*, I, p. 533-534, doc. 494.

253. L'emperador havia citat a Torí els Baus i el comte de Forcalquer perquè li prestessin homenatge per les terres que posseïen dins la marca de Provença. El comte de Forcalquer no s'hi presentà i l'emperador pogué infeudar els seus dominis a Ramon Berenguer. El comte de Forcalquer esdevenia, en conseqüència, vassall directe del comte de Provença, obligat a prestar-li homenatge igual que a l'emperador. Cf. G. de TOURNADRE, *Histoire du comté de Forcalquier*, p. 76-77.

dura liquidava les pretensions d'Hug de Baus a l'herència provençal, fonamentades en dues butlles anteriors, una atorgada per l'emperador Conrad III, oncle de Frederic I, i una altra pel mateix Frederic Barba-roja, les quals havien estat declarades nul·les de dret i destruïdes en presència dels prínceps i de tota la cúria reunida a Torí. En el mateix document, l'emperador es reservava el dret d'«entrar» a Provença i a Arle quan li plagués.²⁵⁴ La investidura es produïa després de la memorable expedició imperial que havia acabat amb la destrucció de Milà, en el cimadal de la fama de l'emperador Barba-roja.

El nou comte Ramon Berenguer III de Provença retornà tot seguit a Barcelona per assegurar la tutela d'Alfons I, hereu de la Corona d'Aragó, el qual confià a un consell de regència. Després tornà a Provença i preparà una campanya militar per a sotmetre el recalcitrant Hug de Baus i el comte Guillem IV de Forcalquer, que, desacatant la sentència imperial del 1162, es negà a prestar homenatge al comte de Provença pel seus dominis, inclosa la ciutat d'Avinyó. Obtingué, primer, la neutralitat dels genovesos per un tractat de pau conclòs a Arle l'octubre de 1165 c. f. (1164 c. p.).²⁵⁵ El mateix mes, a Bèucaire d'Argença (Beaucaire d'Argence), en presència de l'arquebisbe de Tarragona i dels bisbes de Girona i d'Osona, conclougué una aliança amb el comte de Tolosa en virtut de la qual, a canvi de l'ajut militar en la guerra contra Hug de Baus, el seu germà Bertran i el comte de Rodés i de la meitat de les adquisicions que fes al comtat de Forcalquer, exceptuant el que tenia el comte Delfi en el moment de morir, el comte de Provença es comprometia a lliurar la seva filla Dolça com a futura esposa del fill de Ramon V amb la meitat dels comtats de Forcalquer i de Melguèlh²⁵⁶ i la part d'Avinyó que pertanyia als comtes de Forcalquer com a dot.²⁵⁷ Es tractava d'una nova aliança entre Barcelona i Tolosa amb l'objectiu de fer la guerra al comte Guillem de Forcalquer i als seus aliats i emparar-se del seu comtat, que, a despit de la investidura imperial del 1162, es mantenia virtualment independent de Provença.²⁵⁸ Un cop conquerit, hom preveia que el territori seria repartit a parts iguals entre les dues cases comtals enemigues, de la mateixa manera que el comtat de Melguèlh i la ciutat d'Avinyó, en disputa entre Barcelona i Tolosa d'ençà del 1125.

En el decurs de la guerra contra Forcalquer els tolosans prengueren i destruïren el castell de Cadenet, situat sobre la Durença, i s'endugueren presoner el fill del senyor; però, deixant de banda aquest èxit puntual, no sembla que els aliats aconseguissin l'objectiu d'emparar-se de tot el comtat, que continuà en possessió del comte Guillem.²⁵⁹ Ramon Berenguer III de Provença, per la seva banda, aprofità la neutralitat de Tolosa per a combatre els Baus i sotmetre la part oriental del comtat. La primavera de 1166 conduí la seva host a Grassa (Grasse) i atacà Niça, ciutat rebel que escapava al seu control, però en el decurs del setge d'aquesta ciutat, a la darrerria del mes de març, fou ferit mortalment pel tret d'una ballesta enemiga.²⁶⁰

254. Corpus, doc. núm. 82.

255. *I Libri iurium della Repubblica di Genova*, vol. 1/2, p. 256-257, doc. 366; Geo PISTARINO, *Genova e l'Occitania*, p. 109.

256. Comtat llargament reivindicat per Ramon Berenguer III, la meitat del qual heretà, finalment, de la seva mare Beatriu. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, III, p. 13; A. GERMAIN, *Étude historique*, p. 57.

257. Corpus, doc. núm. 83. H. BOUCHE, *L'Histoire chronologique de Provence*, II, p. 236; PAPON, *HGP*, lib. IV, t. II, p. 243; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VI, p. 19; V. L. BOURRILLY i R. BUSQUET, *La Provence au Moyen Âge*, p. 22.

258. G. de TOURNADRE, *Histoire du comté de Forcalquier*, p. 78.

259. PAPON, *HGP*, lib. IV, t. II, p. 243.

260. L. BARRAU DIHIGO i J. MASSÓ TORRENTS (ed.), *Gesta Comitum Barcinonensium*, Barcelona, IEC, 1925, p. 13, 46, 135. La insurrecció dels niçards s'emmarcava dins la guerra que des del 1162 enfrontava Gènova i Pisa pel control dels ports occitans. Pisa comptava amb el suport de Niça, Sant Gèli, Arle i Montpeller (amb qui signà un tractat el novembre de 1168), del comte Ramon V de Tolosa i del vescomte Ramon Trencavell de Besiers i, inicialment, de la vescomtessa Ermengarda de Narbona (conveni d'abril de 1164), mentre que Gènova, aliada amb Marsella, s'assegurà el suport passiu del comte de Provença Ramon Berenguer III (octubre de 1165), més interessat a sotmetre la part oriental dels seus dominis que a fer la guerra a Tolosa i

3. LA GRAN GUERRA OCCITANA (II): L'IMPERI ULTRAPIRINENC D'ALFONS EL CAST (1166-1196)

3.1. La successió del comtat de Provença, de nou. La guerra amb Tolosa de 1166-1167

La mort de Ramon Berenguer féu ressorgir el vell problema de la successió al comtat de Provença i la guerra entre Tolosa i Barcelona. El comte de Provença deixava una única filla, el casament de la qual, com acabem de veure, havia estat concertat, l'octubre de 1165, amb Ramon, fill del comte Ramon V de Tolosa. Dolça, però, era una dona jove, fràgil i de salut estantíssima. Ramon V, no únicament no desaprofità l'ocasió que se li presentava per a fer valer els seus drets sobre el comtat, sinó que, a més, per acabar d'afermar-los, s'afanyà a repudiar Constança, germana del rei Lluís VII de França, i esposà Riquilda de Polònia, vídua del comte difunt, mare de l'hereva del comtat i néta de l'emperador germànic Frederic Barba-roja, sobirà del territori provençal.²⁶¹

Els consellers d'Alfons el Cast no trigaren a reaccionar. A finals de 1166 el senescal Guillem Ramon de Montcada i Guillem VII de Montpeller conduïren el jove rei a Arle. Allí s'asseguraren la possessió dels castells d'Albaron i de Fòs, punts estratègics de primer ordre per a la defensa de la Camarga i de l'estany de Bèrra, i l'arquebisbe Ramon de Bolena (Bollène) accedí a permutar al rei els drets que hi posseïa per donació dels comtes de Tolosa pels castells de Grans i d'Aurons i la facultat de portar l'aigua de la Durença a Selon (Salon) i al mar (març de 1167 c. p.).²⁶² Tot seguit, aconseguiren atreure a la causa reial els Baus, els tradicionals enemics dels interessos catalans a Provença, que ara acceptaven d'integrar-se amb els seus seguidors dins la host comtal.²⁶³ De la nova etapa col·laboracionista d'aquest llinatge, la historiografia àulica barcelonina immortalitzaria una gesta: la fugida a cavall de Bertran de Baus del castell d'Albaron, on l'arquebisbe de Tarragona i el bisbe de Vic resistien el setge de les tropes del comte de Tolosa, en la qual s'endugué el jove rei a Arle, frustrant l'intent de Ramon V de segrestar-lo.²⁶⁴ Caiguda aquesta plaça en mans tolosanes, el maig de 1167 c. f. els consellers del rei conclogueren amb Rodoano de Mauro, cònsol dels genovesos, un tractat d'aliança i d'ajuda mútua en virtut del qual Alfons el Cast, a canvi de l'ajut militar imprescindible per a recuperar el castell d'Albaron, es comprometia a salvaguardar i protegir els genovesos i els seus béns, que declarava francs de lleuda, ribatge i qualsevol altre usatge, i a no acollir els mercaders pisans en els ports dels seus dominis, des de Tortosa fins a Niça.²⁶⁵

Pisa, s'alià amb Roma (novembre de 1165) i forçà Narbona a trencar la seva aliança amb Pisa (novembre de 1166). Aquestes aliances es capgiraren posteriorment amb el tractat de maig de 1167 entre Alfons el Cast i Gènova contra Tolosa i amb les aliances entre Gènova i Niça (1170) i entre Gènova i el comte de Ramon V de Tolosa (maig de 1171). Cf. Geo PISTARINO, *Genova e l'Occitania*, p. 104-111.

261. El casament no durà gaire, puix que, per evitar un conflicte obert amb el papa, que havia prohibit la unió i llançat l'entredit sobre Tolosa, Ramon V se separà de Riquilda i entrà dins l'obediència d'Alexandre III. Aquest, aleshores, intentà en-debades de reconciliar el comte amb la seva esposa legítima, Constança. Cf. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VI, p. 22-23, i VII, nota 2 («Sur l'époque et la durée du divorce entre Raimond V, comte de Toulouse, et Constance, sa femme...»), p. 5-8; J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 107-108; H. DÉBAX, *Stratégies matrimoniales des comtes de Toulouse*, p. 143-144; R. BENJAMIN, *A Forty Years War*, p. 274; M. AURELL, *Les noces del comte*, p. 378-379.

262. L'acte fou signat a la comanda del Temple, prop de Montpeller. J.-H. ALBANÈS i U. CHEVALIER, *Gallia christiana novissima*, III [Arle], Valença, 1900, col. 241-242, doc. 615.

263. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VI, p. 23-24; V. L. BOURRILLY i R. BUSQUET, *La Provence au Moyen Âge*, p. 23; E. SMYRL, *La famille des Baux*, p. 44.

264. L. BARRAU DIHIGO i J. MASSÓ TORRENTS (ed.), *Gesta Comitum Barcinonensium*, p. 13, 46-47 i 136.

265. Corpus, doc. núm. 85. En un document a part, datat a Arle el mes d'octubre de 1167 c. f., es renegocià la liquidació del deute reial per la part genovesa de Tortosa (Corpus, doc. núm. 87). Sobre l'aliança catalanogenovesa del 1167, vegeu Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Les relacions*, dins d'aquest mateix volum.

Tot i que les temptatives genoveses de conquerir l'estratègica plaça no reeixiren, Ramon V, que combatia també contra el rei Enric II d'Anglaterra, hagué de renunciar a l'objectiu d'emparar-se de Provença.²⁶⁶ Estabilitzada la frontera del Roine, el rei Alfons, que, per legitimar la seva sobirania sobre el comtat, havia adoptat el títol de marquès de Provença, retornà als seus dominis peninsulars, deixant al capdavant del comtat el seu germà Pere, que, com a símbol de continuïtat dinàstica, canviaria el seu nom pel de Ramon Berenguer, i nomenant procurador del mateix territori Guiu Guerreat, germà de Guillem VII de Montpeller.²⁶⁷

La guerra, però, continuava en el flanc occidental, al baix Lenguadoc. Amb l'objectiu d'aïllar el comte de Tolosa, els consellers d'Alfons el Cast s'aproparen al comte Hug II de Rodés. La mediació de Guillem VII de Montpeller, dels germans Hug i Bertran de Baus i del bisbe Hug de Rodés, germà d'Hug II, fou decisiva per tal que el mes d'agost de 1167 c. f. (1166 c. p.), a Arle, el comte de Rodés s'avingués a reconèixer el vassallatge del rei Alfons pels vescomtats de Millau i de Gavaldà i la sobirania del rei sobre la meitat del Carladès que havia heretat en part del seu avi Ricard, territori que repregué en feu juntament amb l'altra meitat del comtat, la que pertanyia al comte Gerbert, besavi del rei. A canvi obtenia d'Alfons I la protecció dels seus dominis davant l'amenaça del comte de Tolosa. A l'acte, escenificat al palau comtal d'Arle, hi era present la plana major de l'Església catalana i aragonesa: l'arquebisbe de Tarragona i els bisbes de Barcelona, Osona i Saragossa.²⁶⁸

Ramon V reaccionà fomentant el descontentament dels habitants de Besiers i de Nimes contra els seus respectius vescomtes, Ramon Trencavell i Bernat Ató, oncle i nebot. La tensió arribà al punt culminant a Besiers el 15 d'octubre de 1167, quan Ramon Trencavell, de pas per la ciutat, fou degollat pels burgesos a l'església de Santa Magdalena.²⁶⁹ Al seu fill Roger II de Besiers, designat hereu universal en el codicil de Ramon Trencavell,²⁷⁰ el comte de Tolosa li oposà com a successor el comte Roger Bernat de Foix, gendre de Trencavell (4 de desembre de 1167 c. f.), que reivindicava l'herència de Carcassona-Rasès i de Besiers-Agde en nom de la seva muller, Cecília, filla de Ramon Trencavell i amb qui Ramon V s'havia reconciliat.²⁷¹ El desposseït Roger II demanà ajuda als consellers d'Alfons el Cast, els quals forçaren el rei a intervenir en favor del vescomte, que, amb l'ajut de la seva host, recuperà la ciutat a la primavera de 1168 i castigà els assassins.²⁷² Restaurada la seva au-

266. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, vi, p. 24-25; J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 108-111; G. PISTARINO, *Genova e l'Occitania*, p. 110-111.

267. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, vi, p. 33; J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 115.

268. Corpus, doc. núm. 86. Sobre aquest homenatge, vegeu DEVIC-VAISSETE, *HGL*, vi, p. 25-26; Jean-Luc BOUDART-CHOUK, *Le Carladès de l'Antiquité au XIIIe siècle. Terroirs, hommes et pouvoirs*, tesi doctoral inèdita, Université de Toulouse II-Le Mirail, 1998, p. 563.

269. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, vi, p. 27-32; A. MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 274; E.-G. LÉONARD, *Catalogue*, p. ix, que recullen totes les fonts relatives a l'episodi; J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 112-115. Segons Claude DUHAMEL-AMADO (*L'État toulousain sur ses marges*, p. 127) i Hélène DÉBAX (*La féodalité languedocienne*, p. 90-91), presumiblement fou assassinat per instigació de Ramon V. Sobre la interpretació d'aquest episodi, vegeu també P. A. SIGAL, *Bernard le Pénitent et la révolte de Béziers de 1167*, «Annales du Midi», t. 101, núm. 187 (1989), p. 275-277.

270. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, vi, p. 30-31, i VIII, p. 266-267, doc. 2-II; A. MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 273.

271. Ramon V concedí a Roger Bernat de Foix tots els dominis que Roger I, germà gran de Trencavell, posseïa en el moment de la seva mort a Carcassona, Rasès, Albi i altres llocs en presència de la vescomtessa Ermengarda de Narbona i del seu nebot Eimeric, els quals juraren en nom del comte de Tolosa que aquest observaria fidelment tots els articles (París, BNF, Doat, vol. 167, f. 299-301 i 302-304; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, vi, p. 31, i VIII, p. 273-275; A. MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 275; E.-G. LÉONARD, *Catalogue*, p. 34-35, doc. 47).

272. El desenllaç de la revolta és, però, obscur. Segons els autors de l'*HGL*, l'exèrcit reial topà amb la resistència dels habitants de Besiers i, per no allargar més el setge, Alfons I i Roger II s'avingueren a negociar la pau amb els representants de la ciutat. El vescomte perdonà els responsables de l'assassinat del seu pare sota certes condicions. Aleshores el rei llevà el setge i es retirà (DEVIC-VAISSETE, *HGL*, vi, p. 32). La crònica de Guillem de Neubridge, l, ii, 11, però, explica que, posteriorment, a la darrera del 1169,

toritat sobre la ciutat rebel, Roger II podia en endavant arrogar-se sense contestació el títol de procònsol de Besiers.²⁷³

Dos anys després, un altre marcatge territorial ultrapirinenca contra Tolosa, preparat des de feia temps des de la cort de Barcelona, donà els seus fruits. A començaments de 1170 morí sense fills dels seus matrimonis amb les filles dels reis de Navarra i de Castella el vescomte Gastó V de Bearn, i la seva germana Maria, muller de Guillem de Montcada, esdevingué hereva del vescomtat. El mes d'abril, a Jaca, Maria de Bearn, acompanyada de diversos representants de l'Església, la noblesa i les comunitats rurals dels seus territoris, i Alfons I, acompanyat dels bisbes de Saragossa, Osca i Lleida, i d'una representació de barons i burgesos aragonesos, segellaren, mitjançant un homenatge recíproc, l'aliança entre la casa vescomtal de Bearn i el rei d'Aragó. Alfons el Cast, que aquest cop semblava actuar més com a rei que com a comte de Barcelona, rebé els dominis de la vescomtessa, Bearn i les possessions gascones de Gabardan i Brulhois, sota la seva protecció i defensa i confirmà els dominis que aquesta havia heretat a Aragó.²⁷⁴ L'any següent, Guillem de Montcada confirmà, amb el seu homenatge al rei Alfons, la sobirania de Barcelona sobre Bearn.²⁷⁵

3.2. L'aliança Tolosa-Gènova i la batalla de Montpeller (1171-1174)

Ramon V intentà compensar els seus fracassos per la via matrimonial. El mes de novembre de 1171 c. f. casà la seva única filla, Adelaida, amb el vescomte Roger II de Besiers; Roger, que per aquest acte es veia reconegut pel tolosà com a vescomte legítim, lliurà en dot a la seva muller el castell i tot el comtat de Rasès junt amb altres castells dels seus dominis.²⁷⁶ A Sant Gèli, en presència de la vescomtessa Ermengarda, de l'arquebisbe Ponç de Narbona i del bisbe d'Albi, sogre i gendre intercanviaven els juraments de fidelitat,²⁷⁷ i poc després, el 30 de desembre, Roger II i la mateixa Ermengarda de Narbona es prometen fidelitat i ajuda mútua contra tothom, excepte contra el comte de Tolosa i els seus homes propis.²⁷⁸

---

amb el pretext de la guerra que li havia declarat el comte de Tolosa per castigar la seva traïció, el vescomte, per venjar-se de l'assassinat del seu pare, cridà les tropes del rei d'Aragó i pregà als habitants de Besiers que acollissin els «aragonesos» que venien al seu servei i els fornissin queviures. Els soldats del rei, barrejats entre la població, s'aixecaren en armes contra els seus amfitrions i els massacraren. Només el barri dels jueus, que no estaven implicats en l'assassinat de Ramon Trencavell, restà indemne (DEVIC-VAISSETE, *HGL*, vi, 38-39; A. MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 275-276; E.-G. LÉONARD, *Catalogue*, p. ix). Sobre la data de l'expedició i la represàlia posterior, vegeu també J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 115-116 i 119-120, i H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 91.

273. A. MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 277.

274. Corpus, doc. núm. 88. La submissió de Bearn a la Corona d'Aragó com a estat vassall estava preparada des de feia temps. El 1164 el gran senescal Guillem Ramon de Montcada, la persona més influent del consell de regència del rei Alfons I, casà el seu fill primogènit Guillem amb Maria, germana del vescomte Gastó V. Cf. J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 120-121, i M. AURELL, *Les noces del comte*, p. 388. Sobre el significat de l'acte de 1170, vegeu P. TUCCO-CHALA, *La vicomté de Béarn*, p. 44-45. Sobre les relacions entre el llinatge de Montcada i el vescomtat de Bearn, vegeu J. MIRET Y SANS, *La casa de Montcada y el vizcondado de Bearn*, *BRABLB*, i (1901-1902), p. 49-55, 130-142, 186-199, 230-245 i 280-303.

275. ACA, C, pergamins d'Alfons I, perg. núm. 102; J. SHIDELER, *A Medieval Catalan Noble Family*, Berkeley-Los Angeles-Londres, University of California Press, 1983, p. 109-110; P. TUCCO-CHALA, *La vicomté de Béarn*, p. 47.

276. Tot i així, el contracte precisa que, en cas de manca de descendència masculina, el dot i l'esponsalici hauran de retornar respectivament a les famílies d'origen. París, BNF, Doat, vol. 168, f. 21-22; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, viii, col. 278-279, doc. 8-viii; A. MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 276; E.-G. LÉONARD, *Catalogue*, p. 43-44, doc. 62; J. DOVETTO, *Cartulaire des Trencavel*, p. 81, doc. 346; L. MACÉ, *Chronique d'une grande commotion*, p. 679.

277. París, BNF, Doat, vol. 167, f. 23-24v; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, viii, col. 276, doc. 7-vii; A. MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 276; E.-G. LÉONARD, *Catalogue*, p. 43, doc. 61; J. DOVETTO, *Cartulaire des Trencavel*, p. 132, doc. 506.

278. París, BNF, Doat, vol. 168, f. 19-20v; J. DOVETTO, *Cartulaire des Trencavel*, p. 101, doc. 404; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, viii, col. 281-284, doc. 11-xi; A. MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 276; J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 129; J. CAILLE, *Les seigneurs de Narbonne*, p. 238.

El gener de 1172 c. f. els dos vescomtes signaven un nou acord per a la destrucció de la fortalesa de Vilamanha (Villemagne).²⁷⁹ Tutelant el joc d'aliances occitanes hi havia el rei Capet, Lluís el Jove, que el novembre de 1171 s'afanyà a felicitar el vescomte en ocasió del seu casament amb la filla del comte de Tolosa, la seva néta, oferint-li com a regal de noces el castell de Menèrba, que en endavant Roger II tindria en feu per la corona de França.²⁸⁰

Es conformava, d'aquesta manera, una lliga antibarcelonina que ràpidament s'ampliaria a Bernat Ató VI, vescomte de Nîmes, al comte Hug de Rodés i a Sicard de Lautrèc, fidel dels Trencavell,²⁸¹ i que comptava amb l'aliança de la república de Gènova en la seva pugna amb Pisa i Montpeller pel control de l'espai marítim dels ports mercantils de Provença i del Llenguadoc. De fet —com intuï Jordi Ventura—, l'amenaçadora aliança que Gènova i Tolosa havien signat el maig de 1171 estava, sens dubte, en el rerefons de l'apropament de Roger II al comte Ramon V i de la vescomtessa Ermengarda de Narbona a Roger II.²⁸²

Entre començaments de 1171 i la darrerria de 1173 Montpeller i Melguèlh foren la poma de la discòrdia tant de la guerra entre Gènova i Pisa —com quedava palès en el tractat entre Tolosa i Gènova de maig de 1171—²⁸³ com del nou enfrontament entre Barcelona i Tolosa. Coneixem, però, malament els episodis d'aquesta nova guerra entre Tolosa i els seus aliats i Barcelona. La manca de fonts i, novament, el dubte sobre el sistema de còmput (pisà o florentí) emprat en els documents llenguadocians compliquen les coses i multipliquen les possibilitats de successió dels esdeveniments i, per tant, la seva interpretació.

L'1 d'abril de 1171 c. p. (1172 c. f.) l'hereva del comtat de Melguèlh, la comtessa Beatriu, desheretà el seu fill Bertran Pelet —que des de la mort del seu pare, Bernat Pelet, i amb el suport de Guillem VII de Montpeller,²⁸⁴ s'intitulava «comte de Melguèlh»—, en favor de la seva filla Ermessenda, muller de Pere Bermon de Sauva, senyor d'Andusa, i de la seva néta Dolça de Provença, promesa en matrimoni al fill de Ramon V, el qual, en nom del seu fill, rebé la meitat dels dominis del comtat de Melguèlh. Pere Bermon, per la seva banda, reconegué rebre la resta en nom de la seva muller Ermessenda i tenir-ho en feu pel comte de Tolosa. La transacció no podia ésser més favorable a Ramon V, que esdevenia *de facto* sobirà d'un territori llargament cobejat.²⁸⁵

Aquest fulgurant èxit diplomàtic no sembla, però, casual, sinó fruit d'una campanya militar de Ramon V, que s'emparà de Melguèlh i, amb el concurs de la flota genovesa, sotmeté Montpeller a un rigorós bloqueig naval. El mes de juny de 1172 c. f. (1171 c. p.) Guillem VII de Montpeller, assetjat

279. París, BNF, Doat, vol. 168, f. 32-34; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VIII, col. 283-284.

280. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VIII, col. 279, doc. 9-IX; A. MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 276; J. DOVETTO, *Cartulaire des Trencavel*, p. 136, doc. 517.

281. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VIII, col. 306-307, 309 i 312; H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 91.

282. J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 125-129; G. PISTARINO, *Genova e l'Occitania*, p. 112-114.

283. *I Libri iurium della Repubblica di Genova*, vol. 1/2, p. 226-230, doc. 360 i 361; E.-G. LÉONARD, *Catalogue*, p. 39-40, doc. 57. Sobre el contingut d'aquest tractat en el marc de la guerra de Gènova contra Pisa i Montpeller, vegeu G. PISTARINO, *Genova e l'Occitania*, p. 113.

284. Per tal d'aferrar els seus drets sobre el comtat de Melguèlh, Bertran Pelet es procurà la protecció de Guillem VII de Montpeller, al qual, el mes de juny de 1171 c. f. (1170 c. p.), donà la vila de Grabels (Archives Municipales de Montpellier, AA 1, *Liber Instrumentorum Memorialis*, f. 39r, ed. A. GERMAIN, *Liber instrumentorum memorialium*, doc. XCIII, p. 171-172; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VIII, col. 279-280, doc. 10-x). El mateix mes infeudà a Guiu de Montpeller, fill de Guillem VII, el territori de Substantion (Archives Municipales de Montpellier, AA 1, *Liber Instrumentorum Memorialis*, f. 36v, ed. A. GERMAIN, *Liber instrumentorum memorialium*, doc. LXXXVI, p. 158-160). Cf. A. GERMAIN, *Étude historique*, p. 57.

285. Archives Départementales de l'Hérault, G 1123, Cartulari de Magalona, reg. C, f. 65v i s. i f. 71r i s.; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VIII, col. 280-281, doc. 10-x, III; J. ROUQUETTE i A. VILLEMAGNE, *Cartulaire de Maguelone*, t. 1, p. 282-287, doc. CLV; E.-G. LÉONARD, *Catalogue*, p. 37-38, doc. 55; GERMAIN, *Étude historique*, p. 57-58.

per terra i per mar, abandonava els interessos de Bertran Pelet, reconeixia Ramon V com a comte de Melguèlh i li retia homenatge pels beneficis que obtenia amb l'encunyació de la moneda melgoresa.²⁸⁶

L'ofensiva tolosanogenovesa sobre Montpeller degué alarmar els magnats i els eclesiàstics del Rosselló, que, davant la perspectiva del decés de Gerard II, el darrer comte de la dinastia autòctona, sense germans ni descendents, exercí tota la seva capacitat d'influència política per dotar el país del dirigent que millor podia garantir-los la seguretat i la integritat de les fronteres. Gerard II dictà testament el 4 de juliol de 1172 c. f.²⁸⁷ deixant hereu del comtat de Rosselló i de tots els drets que li pertanyien als comtats de Peralada i Empúries «el seu senyor», el rei d'Aragó. Tan bon punt conegué la notícia de la seva mort (entre el 17 i el 21 de juliol), Alfons I es personà a Perpinyà per prendre possessió de l'herència de Gerard II, rebre l'homenatge dels nobles del Rosselló i dels perpinyanesos²⁸⁸ i confirmar els costums i privilegis de Perpinyà aprovats i ampliat pel comte Gerard II (1162, 1170).²⁸⁹

La incorporació del Rosselló a Catalunya i a la Corona d'Aragó ha estat considerada per la historiografia catalana com una fita en el procés de construcció nacional de Catalunya, un procés que portava de manera natural i inevitable els diferents comtes independents, sobirans d'uns territoris que compartien una mateixa llengua i cultura i identitat, a acceptar el lideratge barceloní. La consciència d'unitat territorial concorria amb el sentiment que els comtats catalans es trobaven regits per dinasties sorgides d'un tronc comú i de les quals la branca de Barcelona era la principal.²⁹⁰ Martí Aurell ha matisat aquesta opinió recordant les diverses possibilitats que s'obrien a la successió de Gerard II; l'elecció del rei d'Aragó no era precisament la més evident ni des del punt de vista dels lligams de parentiu (atès que podien reclamar-hi drets els Trencavell, cosins germans de Gerard II) ni des del punt de vista de la recent història política del comtat rossellonenc, vinculat i enfrontat alhora al veí comtat d'Empúries, també independent del casal d'Aragó.²⁹¹

Del que no hi ha dubte és que l'elecció del rei d'Aragó com a successor de Gerard II, seguida o precedida d'una aclamació assembleària,²⁹² no fou fortuïta ni improvisada, puix que comptà amb el suport

286. Archives Départementales de l'Hérault, G 1123, Cartulari de Magalona, reg. F. f. 27r, ed. J. ROUQUETTE i A. VILLEMAGNE, *Cartulaire de Maguelone*, t. 1, p. 287, doc. CLVI; E.-G. LÉONARD, *Catalogue*, p. 44, doc. 63; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VI, p. 46; A. GERMAIN, *Étude historique*, p. 58; J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 130.

287. El comte féu testament el 4 de juliol de 1172 c. f. (MIQUEL ROSELL, *LFM*, II, p. 274-277, doc. 792) i morí pocs dies després (14 de juliol), víctima probable de l'epidèmia que féu estralls per tota l'Europa continental durant la tardor de 1172 i l'hivern de 1173 (ALFONSO CORRADI, *Annali delle epidemie occorse in Italia dalle prime memorie fino al 1850*, Bolonya, Gamberini e Parmeggiani, 1865-1894, I, p. 115-116; F. CURSCHMANN, *Hungersnöte in Mittelalter*, p. 151-152). Cf. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VI, p. 50-51. ROBERT VINAS, *Le roi Alphonse et le Roussillon (1172-1196)*, «La Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales», CIX (Perpinyà, 2002), p. 221-250, assenyala la decisiva influència, sobre la decisió del comte, de barons com Berenguer d'Orla, Ponç de Tatzó i Guillem de Sant Llorenç i del bisbe d'Elna, que feren costat a Gerard II en les seves darreres voluntats.

288. «...veni ad Pirpinianum emparare villam et comitatum, et homines Pirpiniani fecerunt mihi hominum et sacramentum ut essent semper mei fideles corporis mei et omnium membrorum meorum et tocius honoris et averis mei et omnium meorum.» L'homenatge col·lectiu conté el nom d'un total de cent quaranta-cinc *homines* de Perpinyà, setze nobles (*militares*) del comtat del Rosselló i tres homes de Banyuls. La cerimònia és representada en una miniatura del «Liber Feudorum Maior» (ACA, C, pergamins d'Alfons I, núm. 282, editat per D. M. J. HENRY, *Histoire du Roussillon comprenant l'Histoire du royaume de Majorque*, París, 1835, vol. 1, p. 508-513; MIQUEL ROSELL, *LFM*, II, p. 277-279, doc. 793).

289. D. M. J. HENRY, *Histoire du Roussillon*, I, p. 69, 71 i 79.

290. S. SOBREQÜÉS, *Els barons*, p. 24; J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 130-131.

291. M. AURELL, *Les noces del comte*, p. 329-332. Vegeu també DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VI, p. 50-51.

292. Segons Andreu Bosc, *Títols d'Honor de Catalunya, Rosselló i Cerdanya*, Perpinyà, 1628, els nobles del Rosselló i els burgesos de Perpinyà, reunits en assemblea general, convocats pel mateix comte, aclamaren el rei Alfons I com a hereu del comtat: «Gravat de una dolencia, trobant-se sense fills, convocà a molts vassalls e los syndichs de les viles e llochs del Rosselló, als quals exposà que per ses dolencies y anys no podia viure molt [...] y que deliberassen de quin Rey y Senyor volien esser despres de sos dies. Los dits vassalls, sens discrepar ningú suplicaren fos lo Rey d'Aragó.» Cap font documental no permet corroborar

de la major part de la classe nobiliària i burgesa d'aquell estat independent que, enfront de la incertesa que obria la successió, féu pinya entorn del candidat que millor podia garantir-los la pau interior i la protecció i la segurerat de les fronteres. Les primeres decisions polítiques del rei Alfons permeten pensar que fou també el resultat d'un pacte amb els perpinyanesos a canvi de certes garanties i concessions sobre l'autonomia municipal. L'aliança tolosanogenovesa de 1171 i l'ofensiva sobre Melguèlh i Montpeller i, en general, l'estat permanent de guerra al veí Llenguadoc són, sens dubte, circumstàncies clau per a explicar tant l'elecció del rei Alfons d'Aragó com a mandatari com el fet que la unió del Rosselló a la Corona d'Aragó perdurés sense ésser substancialment qüestionada a l'interior, possibilitant una integració no traumàtica d'aquest espai polític dins de Catalunya. *Volens nolens*, l'adhesió-annexió del Rosselló a Catalunya fou, igual que la de la Vall d'Aran, una conseqüència indirecta de la Gran Guerra Occitana.

El testament de Guillem VII de Montpeller suscita qüestions similars a les de la successió del comte Gerard II, per bé que de resultats sensiblement diferents: la inquietud de les classes dirigents montpellereses sembla també pesar sobre les darreres voluntats del senyor de la ciutat. Aquí no es tractava tant de qüestionar la successió de Guillem VII en favor del seu hereu legítim com de reblar la tradicional aliança amb Barcelona i reconèixer la supremacia del rei d'Aragó, un reconeixement que trontollava, ja ho hem vist, quan la figura del comte de Tolosa es trobava a prop. Així, el 29 de setembre de 1172 c. f., Guillem VII, afectat també per la pandèmia, nomenà hereu el seu fill menor, Guillem [VIII], a qui deixà, juntament amb els seus germans, sota el govern del seu germà, Guiu Guerrejat, i del bisbe Joan de Magalona, els quals haurien d'actuar de manera col·legiada amb els prohoms de Montpeller i, finalment, deixà els seus fills, el seu germà i els homes de Montpeller sota la guarda i custòdia del rei Alfons, que reconeixia com a senyor.²⁹³ Poc després, i malgrat el bloqueig naval genovès,²⁹⁴ el rei es dirigí a Montpeller per assegurar la defensa de la ciutat i resoldre afers referents al comtat de Melguèlh²⁹⁵ mentre el seu procurador a Provença, Guillem de Bell-lloc, recaptava nous ajuts financers per a la defensa del comtat.²⁹⁶

En l'endemig, els plans de Ramon V havien sofert alguns contratemps: el casament de Dolça i el fill de Ramon V no havia arribat a celebrar-se i Pere Bermon de Sauva havia mort prematurament. En aquestes circumstàncies, no restava altra opció que el casament de la vídua Ermessenda amb l'hereu del comte de Tolosa, el futur Ramon VI. El 12 de desembre de 1172 c. f., Beatriu confirmà a favor de Ramon V la donació que li havia fet de tot el comtat de Melguèlh ordenant a tothom qui en endavant

---

aquesta notícia, que tanmateix ha estat citada reiteradament pels historiadors per subratllar el caràcter assembleari de l'elecció del successor del comte i l'elevat grau de consens que suscità.

293. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VIII, col. 287-293, doc. 14-xiv; Archives Municipales de Montpellier, AA 1, *Liber instrumentorum memorialium*, f. 48r, ed. A. GERMAIN, *Liber instrumentorum memorialium. Cartulaire des Guillems de Montpellier*, p. 184-189, doc. XCVI (trasllat fet el 14 de març de 1179 (c. p. A. D. 1179), lluna XIII, al castell de Montpeller, «in porticu iuxta cameram castelli»).

294. L'11 d'octubre de l'any 10 del seu pontificat, Alexandre III adreçà sengles missives als còsols i a l'arquebisbe de Gènova queixant-se de les depredacions que Guillem de Montpeller havia sofert per part dels genovesos. Cf. Archives Municipales de Montpellier, AA 1, *Liber instrumentorum memorialium*, f. 13v, ed. GERMAIN, *Liber instrumentorum memorialium*, p. 49-50, doc. XXI-XXII, que data els dos documents el 1169, seguint *Histoire de la Commune de Montpellier*, I, XXXVI; GARIEL, *Series praesulum Magaloniensium*, Tolosa de Llenguadoc, 1652, I, 221, i BOUQUET-DELISLE, *RHF*, XV, p. 947-948, doc. CCCLXXV-CCCLXXVI, que data les cartes el 1174. J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 153-154.

295. Entre els actes extraviats del *Liber Feudorum Maior*, figura un acord entre el rei Alfons I i Ponç Gaucelm de Lunèl (Lunel) i Pere de Berniç (Bernis) sobre la guarda del castell de Melguèlh. MIQUEL ROSELL, *LFM*, II, p. 345, doc. 872, que no en localitzà l'original, el data el 12 d'octubre de 1173 c. f. (1172 c. p.). És possible que Alfons I, per assegurar la defensa de la ciutat, fos a Montpeller abans del desembre de 1172, quan Bertran Pelet li prestà homenatge pel comtat de Melguèlh.

296. Guillem de Bell-lloc empenyorà el castell d'Aigieras (Eyguières) per la suma de 2.000 sous melgoresos, que destinà a la defensa de Provença (ADBR, G, Archives d'Arles, Llibre negre, f. 40v).

el posseís que el tingués en feu pel comte de Tolosa o aquell dels seus successors que tingués el comtat de Sant Geli. Tot seguit, assignà el comtat en dot a la seva filla Ermessenda, preveient que, si aquesta moria sense fills, la meitat del comtat passaria a Ramon V en compensació de les despeses —de caràcter militar, com bé intuï A. Germain— que aquest hi havia fet o que podria fer-hi en el futur. Sens dubte, amb aquest nou pacte matrimonial, Ramon V s'assegurava rendibilitzar l'expedició militar que havia dut a terme sobre Melguèlh.²⁹⁷

La resposta de Bertran Pelet al nou pacte que lliurava la sobirania del comtat de Melguèlh a Ramon V no es féu esperar. El mateix mes de desembre de 1172 c. f., a Montpeller, Pelet féu donació del castell i el comtat de Melguèlh al rei Alfons d'Aragó, protector del seu tradicional aliat, el senyor de Montpeller, al qual prestà homenatge com a vassall per aquests mateixos territoris, que rebia de les seves mans en «feu honorat».²⁹⁸ L'operació comptava, a més, amb l'aval del papa, que excomunicava Ramon V per haver expulsat Bertran Pelet del castell de Mauguïd.²⁹⁹

Així les coses, el mes de febrer de 1173* el rei Enric II reuní a Montferrand, a Alvèrnia, els comtes de Maurièna (Maurienne) i de Viana (Vienne), el comte Ramon V de Tolosa i el rei Alfons I per tractar de la qüestió de Tolosa i de la guerra al Llenguadoc i a Provença. El cronista Roger de Howden afegeix que després es dirigiren plegats a Llemotges per celebrar el casament de Joan, fill petit del rei d'Anglaterra, amb l'hereva del comtat de Maurièna, i que en aquesta ocasió el Plantagenet apaivagà les diferències que enfrontaven Alfons I i Ramon V i aquest prestà homenatge a Enric II i als seus fills, el jove Enric i el comte Ricard de Peiteu, pel comtat de Tolosa, acceptant de posseir-lo per ells en feu hereditari contra la prestació d'un servei anual de 100 marques de plata (25 de febrer, primer diumenge de quaresma).³⁰⁰

El comte de Tolosa aconseguí d'aquesta manera veure's alliberat, pel flanc oest dels seus dominis, de la guerra que li feia el rei d'Anglaterra. Però l'aturada de les hostilitats entre Tolosa, Anglaterra i Aragó no fou benvista per tothom. Ermengarda de Narbona reaccionà aïradament contra l'homenatge del comte de Tolosa i en una carta adreçada a Lluís VII de França l'exhortà a intervenir a Occitània («a Garona usque Rodanum»), mentre l'arquebisbe Ponç d'Arsac prevenia el Capet de l'imperialisme dels Plantagenet i dels seus plans d'invasió del Llenguadoc i li pregava que intervingués contra els heretges.³⁰¹

Poc abans de l'homenatge prestat als fills d'Enric II, l'11 de febrer de 1173 c. f. (1172 c. p.), el comte Ramon V es trobà amb el rei Alfons I prop de Lunèl (Lunel), entre Nimes i Montpeller, i li jurà que durant els deu anys següents no tindria estrangers ni mercenaris («gentes extraneas et logadiras») dins les terres que el rei i els seus aliats posseïen entre la Durença i el mar, entre el Roine i la clusa de *Monte Molon* (Mormeiron, Mormoiron?), i entre Vivièrs (Viviers) i el mar.³⁰² La mesura,

297. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VI, p. 48-49, i VIII, col. 293-296, doc. 15-xv; E.-G. LÉONARD, *Catalogue*, p. 44-46, doc. 64; A. GERMAIN, *Étude historique*, p. 59-60; J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 151-152.

298. Corpus, doc. núm. 89 i 90. Segons J. ROUQUETTE i A. VILLEMAGNE, *Cartulaire de Maguelone*, t. I, doc. CLVII, p. 288-290, Bertran Pelet féu aquest homenatge molt probablement després del 12 de desembre de 1172 c. f., quan la seva mare donà el comtat a la seva filla Ermessenda, promesa amb l'hereu del comte Ramon V de Tolosa. Altres autors, inversament, situen el desheretament com a conseqüència de la desafecció que suposà la donació i l'homenatge al rei d'Aragó de Bertran Pelet, que des de la mort del seu pare Bertran VI disputava a la seva mare el títol comtal de Melguèlh. En qualsevol cas, no hi ha dubte de la correlació entre ambdós actes. Cf. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VI, p. 49-50; J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 129-130.

299. H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 94.

300. Tanmateix el comte de Tolosa precisa la reserva de fidelitat deguda envers el rei de França. Cf. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VI, p. 52-53; E.-G. LÉONARD, *Catalogue*, p. x; J. BOUSSARD, *Le gouvernement d'Henri II Plantagenêt*, p. 473; A. FLICHE, *L'état toulousain*, a F. LOT i R. FAWTIER (ed.), *Histoire des institutions françaises au Moyen Âge*, t. I (*Institutions seigneuriales*), Paris, Presses Universitaires de France, 1957, p. 87; R. BENJAMIN, *A Forty Years War*, p. 274-275.

301. BOUQUET-DELISLE, *RHF*, XVI, f. 158-160, doc. CDLXXII-CDLXXIII.

302. Corpus, doc. núm. 91.

dirigida a allunyar dels dominis del rei les tropes mercenàries que havien servit a l'exèrcit del comte de Tolosa³⁰³ i garantir la pau i l'ordre públic durant el període de la treva, responia també a les exigències de l'Església i de l'orde del Temple. El solemne jurament sacramental prestat pel comte al rei tenia lloc en presència dels bisbes de Nimes, Besiers i Viviers i del mestre del Temple Arnau de Torroja, probablement els grans perjudicats pel pas de tropes de desarrelats dins dels seus dominis. A més, com a garantia del pacte, el comte de Tolosa es comprometia a lliurar el seu conestable, Guillem de Sabran, com a ostatge; en cas d'incompliment del que havia estat pactat, aquest «tornaria» i roman-dria a Lunèl en poder del rei fins que li fos esmenat a arbitri dels bisbes de Magalona i de Nimes i dels frares templers i hospitalers. Pesava sobre Ramon V alguna amenaça d'excomunió?

Fa temps que Thomas Bisson demostrà la iniciativa i el lideratge de l'Església diocesana i dels ordes militars, principalment de templers i hospitalers, en la institucionalització de la pau pública a Occitània i Catalunya durant la fase més cruenta de la «guerra meridional».³⁰⁴ No és casual, doncs, que el jurament de Ramon V es produís dies després que el concili provincial de la Tarraconense, reunit a Lleida, aprovés i publicés, el 6 de febrer de 1173, tot un conjunt de mesures destinades a instaurar la pau i treva dins l'àmbit de les diòcesis catalanes, i que aquell mateix any el rei Alfons I promulgés a Fondarella i al Rosselló sengles constitucions de pau i treva que havien de tenir vigència «des de Salses fins a Tortosa i Lleida» i al comtat de Rosselló i a la diòcesi d'Elna, respectivament.³⁰⁵ Les constitucions del Concili de Lleida amenaçaven amb severes penes d'excomunió tant els causants materials del desordre i de la violència com els seus responsables polítics. Quan l'hivern de 1173 la fam, la pesta i la mortaldat s'abatien durament sobre una població delmada per la guerra, la pau pública, el manteniment de l'ordre i la seguretat dels camins, dels camps, dels masos, de les viles, dels mercats i de les esglésies i la protecció de la població desarmada havien esdevingut objectius prioritaris tant de l'Església diocesana com dels ordes militars, i el rei d'Aragó apareixia com l'autoritat pública capaç de fer-la respectar dins dels seus dominis.

3.3. *L'aliança militar tolosanogenovesa del 1174*

La treva de febrer de 1173, assolida gràcies a la mediació del rei d'Anglaterra i a la pressió dels ordes militars i mantinguda mitjançant la imposició de penes espirituals, era d'allò més fràgil. El cronista Jofre de Breuil explica que l'estiu de 1173 el comte de Tolosa, empès pel rei d'Anglaterra, convocà corts plenàries al castell de Bèucaire, a la terra d'Argença, per tractar de la reconciliació amb el rei d'Aragó. Per bé que la notícia generà l'adhesió dels prínceps i els senyors provençals, cansats de la guerra, que acudiren amb entusiasme a l'indret on havia de celebrar-se l'assemblea, ni Alfons I ni el mateix Ramon V s'hi presentaren, deixant perdre una nova oportunitat per acordar una pau estable a la regió.³⁰⁶

303. Eren, probablement, els brabançons, aragonesos i navarresos que set anys després condemnà el Concili III del Laterà (cànon 27) (MANSI, *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, xxii, Venècia, 1778, col. 232). Sobre el recurs als «mercenaris» en els exèrcits reials europeus al segle XII, vegeu E. PASCUA ECHEGARAY, *Guerra y pacto*, p. 20-21.

304. THOMAS N. BISSON, *La pau organitzada a la França meridional i a Catalunya (vers 1140-vers 1233)*, a *L'impuls de Catalunya. L'època dels primers comtes-reis (1140-1225)*, Vic, Eumo, 1997, p. 108-109.

305. THOMAS N. BISSON, *Une paix peu connue pour le Roussillon (A. D. 1173)*, a *Droit privé et institutions régionales. Études historiques offertes à Jean Yver*, París, 1976, p. 69-76; GENER GONZALVO I BOU, *Les constitucions de Pau i Treva de Catalunya (segles XI-XIII)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1994, p. 61-82, doc. 13-15.

306. Segons la mateixa font, hom celebrà una gran festa. El comte de Tolosa, a través de Raimon d'Agot, distribuí 100.000 sous entre els cavallers presents i la comtessa d'Urgell hi envià una corona estimada en 40.000 sous. BOUQUET-DELISLE, *RHF*, t. XII, f. 444; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, vi, p. 60-61.

Els esdeveniments posteriors palesen la manca d'interès de les parts per arribar a una solució negociada dels conflictes oberts d'ençà del tractat del 1125 i la decidida voluntat dels contendents de continuar la guerra.

Ramon V, no disposat a renunciar a les seves pretensions sobre Provença, l'agost de 1174 c. f., donant per trencada la treva de febrer de 1173, signà amb els còsols i el Comú de Gènova una nova aliança militar contra Alfons el Cast que renovava i ampliava el conveni del 1171. En virtut d'aquest tractat, els genovesos es comprometien a fornir al comte de Tolosa una esquadra de setze galeres per prendre Tarascó, Arle, Niça, Ieras i les altres ciutats del litoral provençal, des d'Arle fins a la Turbia, o per sufocar les eventuals rebel·lions que s'hi produïssin, una vegada conquerides, i atorgar plena llibertat de trànsit als súbdits del comte de Tolosa per tots els dominis genovesos, i exempció de la justícia i drets de peatge, duana, etc.

En contrapartida, Guillem de Sabran, en nom del comte Ramon V, que l'havia enviat a Gènova per negociar l'aliança, es comprometia a pagar la suma diària de 500 diners melgoresos per cada galera genovesa a partir del segon mes després de l'inici de les operacions i a posar a disposició dels genovesos un contingent de cent cavallers armats cada vegada que Gènova emprengués una expedició d'almenys deu galeres entre Marsella i Albenga, els quals costejaria íntegrament Tolosa si l'acció tenia lloc entre Marsella i Ventimiglia o Gènova si l'acció es produïa entre Ventimiglia i Albenga. A més, Ramon V concedia als genovesos en ple domini la ciutat de Marsella, el castell i el puig de Ieras, el puig de Mònaco, la meitat de la ciutat de Niça, les salines de Boc (Bouc), un alfòndec a Sant Gèli, un carrer comercial a la ciutat d'Arle i la meitat del domini i de les entrades de totes les altres places fortes marítimes, des d'Arle fins a la Turbia. També els atorgava plena llibertat per a navegar i mercadejar a tots els ports, des de la Turbia fins a Narbona, amb la facultat d'admetre-hi i excloure'n qui els convingués —els súbdits del comte de Tolosa no podrien mercadejar per mar sense el permís de la república de Gènova—, a més de l'exempció de lleudes i peatges ordinaris i de l'exempció de la justícia. Finalment, prometia que faria jurar aquell tractat a dos-cents barons i tres-cents burgesos escollits pels còsols i als batlles de les ciutats provençals, des d'Arle fins a la Turbia.³⁰⁷

En resum, no tan sols es regulava la contribució de cadascun dels aliats a la guerra contra el rei Alfons, sinó també el futur repartiment dels espais de poder i d'influència un cop conquerits aquells territoris. La república de Gènova es reservava el monopoli del comerç marítim, el domini de Marsella i Ieras i el condomini de la resta de ciutats portuàries del litoral provençal, mentre que Tolosa, que gaudiria de certs avantatges en l'espai controlat pels genovesos, conservaria la sobirania sobre tot el comtat, el condomini de la majoria de ciutats portuàries i el control de la part continental.

Es tractava, com és ben palès, d'un tractat sense precedents en la història de la república lígur, tant per l'ambició dels seus objectius —el somni genovès d'emparar-se *manu militari* del comtat de Provença— com per la liberalitat de les cessions del comte de Tolosa als genovesos. Amb una mica més de realisme, el mateix tractat preveia la renovació de l'aliança cada cinc anys, evidenciant que no es concebia assolir aquell objectiu a curt termini, en una única campanya militar. En el mateix sentit cal entendre la clàusula que comprometia les parts a no establir cap acord de pau o cap treva amb el rei Alfons ni amb els seus aliats per separat, sense el consentiment i l'acord de l'altra part. Podem, doncs, compartir plenament l'escepticisme de Geo Pistarino sobre la credibilitat que els mateixos genovesos atorgaven a les pròpies possibilitats d'èxit d'aquesta empresa, concebuda més com un projecte de llar-

307. *I Libri iurium della Repubblica di Genova*, vol. 1/2, p. 231-244, doc. 362-363; E.-G. LÉONARD, *Catalogue*, p. 47-49, doc. 66 bis i 66 ter. Comentat per G. PISTARINO, *Genova e l'Occitania*, p. 114-116, i J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 161-164.

ga durada i, sobretot, com una manera de lligar el comte de Tolosa a una aliança estable favorable als seus interessos. Per a Ramon V, en canvi, el tractat devia tenir un valor més conjuntural; seria essencialment una arma de pressió per a forçar l'adversari, el rei d'Aragó, a negociar, cosa que explicaria la seva generositat envers els genovesos.³⁰⁸

3.4. La campanya «contra Tolosa» i la Pau de Tarascó (1175-1176)

A finals del 1174 c. f. (1173 c. p.), Alfons I, acompanyat de Guillem VIII de Montpeller, era a Perpinyà,³⁰⁹ des d'on es dirigí cap al lloc anomenat Mesol (Mézous), situat prop de Montpeller, per entrevistar-se amb el comte Ramon V de Tolosa. A la trobada hi assistiren el senyor de Montpeller, l'arquebisbe de Narbona Ponç d'Arsa (Arce), el bisbe Joan de Magalona, l'abat d'Anhana (Aniane), Bernat d'Andusa, Guillem de Sabran i Guiu Guerrejat de Montpeller, entre altres figures rellevants.³¹⁰ Allí el comte de Tolosa atorgà un jurament de protecció a Guillem VIII de Montpeller (desembre de 1174 c. f.; 1173 c. p.)³¹¹ que només s'explica si les parts havien signat una pau definitiva o, almenys, havien acordat una treva.³¹²

No hi ha dubte que les negociacions bilaterals de Mesol, més enllà de si comptaven o no amb el vistiplau dels genovesos, foren una conseqüència de l'aliança militar de Tolosa i Gènova. Més discutible és l'opinió de Ventura, segons la qual el rei Alfons, alarmat pels preparatius bèl·lics dels seus oponents, s'hauria avingut a negociar a qualsevol preu una treva per tal de salvar la difícil situació en què es trobava davant l'amenaça de la coalició tolosanogenovesa.³¹³ Dels esdeveniments posteriors no sembla deduir-se'n precisament que el rei Alfons estigués en una situació de feblesa, sinó més aviat tot al contrari.

En efecte, avui sabem que Alfons el Cast, disposat a pagar un preu elevat per tal de no perdre el domini de Provença que tants esforços havia costat al casal català, respongué ràpidament a l'aliança tolosanogenovesa amb l'organització d'un gran exèrcit format per nobles i cavallers de tots els seus dominis que tenia com a objectiu atacar els dominis del comte Ramon V i/o del seu aliat circumstancial, el vescomte Roger II Trencavell. Correspon a Agustí Altisent el mèrit d'haver demostrat la hipòtesi, suggerida per Charles Higounet, d'aquesta expedició militar catalanoaragonesa contra Tolosa de Llenguadoc i d'haver-ne establert la cronologia a partir de les escadusseres fonts documentals que s'hi refereixen.³¹⁴

308. G. PISTARINO, *Genova e l'Occitania*, p. 116.

309. El mes de novembre de 1174, a Perpinyà, el rei Alfons I cedí al priorat de Santa Maria de Cassià o Cassà (Besiers) l'hospital de Larsac, al vescomtat de Millau (Roergue): «Actum est hoc apud Perpinianum, mense novembris, anno Dominice Incarnationis MCLXXIII, cum scilicet dominus rex, veniens de partibus Aragonie, ad colloquium comitis Raimundi tendebat» (DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VIII, col. 286-287, i doc. 13-XIII, II). J. MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso I de Cataluña y II en Aragón*, *BRABLB*, 2 (1903-1904), p. 391-392.

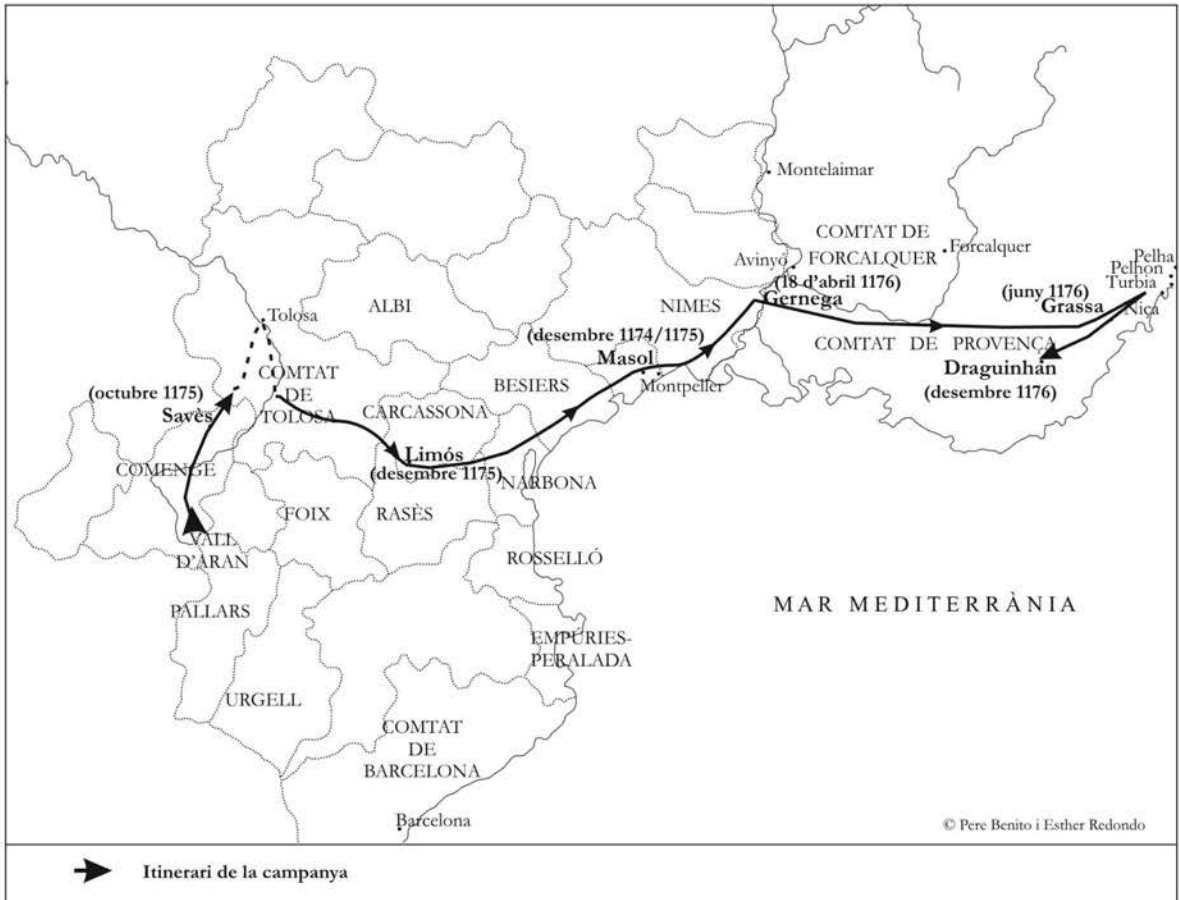
310. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VI, p. 61-62.

311. Archives Municipales de Montpellier, AA 1, *Liber instrumentorum memorialium*, f. 35v, ed. GERMAIN, *Liber instrumentorum memorialium*, p. 153-154, doc. LXXXI; E.-G. LÉONARD, *Catalogue*, p. 50-51, doc. 68.

312. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VI, p. 62.

313. J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 160-161. En la mateixa direcció interpreta Pistarino l'acostament entre Ramon V i Alfons el Cast: «Le stesse eccessive pretese del Comune dovettero avere un peso notevole nel facilitare il ravvicinamento di Raimondo V ed Alfonso II, mentre il potenziale politico, economico e militare, rappresentato dalle forze congiunte di Genova ed el conte di Tolosa, era tale da consigliare al conte-re catalano-aragonese la ricerca della tregua e del compromesso.» Cf. G. PISTARINO, *Genova e l'Occitania*, p. 117.

314. Agustí ALTISENT, *À propos de l'expédition d'Alphonse le Chaste à Toulouse en 1175*, «Annales du Midi», 79 (1967), p. 429-436, seguint la hipòtesi suggerida anteriorment per Ch. Higounet, *Le comté de Comminges. De ses origines à son annexion à la couronne*, Tolosa de Llenguadoc, Privat, 1949, p. 175-178. Segons Altisent, es tractaria de l'expedició militar d'Alfons I contra Tolosa de què parlen, sense datar-la, les tres versions de les *Gesta Comitum Barchinonensium*, que DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VI, p. 94, seguint ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. XXXIX, f. 84r, dataren l'any 1181. Segons Martí de RIQUER, *En torno a «Aronqueta de ton chantar m'azir»*, *BRABLB*, XXII (1949), p. 199-228, l'expedició del 1181, basada únicament en aquesta font, que no la data, no tingué lloc aquest any.

MAPA 4. *Campanya d'Alfons el Cast al Lenguadoc i a Provença (1175-1176)*

Seguint Altisent, durant la primavera i l'estiu de 1175 es feren els preparatius d'una gran expedició militar, integrada per catalans i aragonesos i dirigida personalment pel rei Alfons el Cast, que a finals de setembre o els primers dies d'octubre partí en direcció a la Vall d'Aran.³¹⁵ El mes d'octubre l'exèrcit reial es trobava a Savès (Savès), a Comenge, quan el rei Alfons féu donació de la Vall d'Aran al comte Cèntul II de Bigorra en ocasió del seu casament amb una cosina seva, Matella, vídua del vescomte Pere I de Bearn.³¹⁶ La Vall d'Aran havia entrat dins l'òrbita de la Corona d'Aragó anteriorment, en virtut d'un conveni signat al monestir de Sant Andreu de Barravés pel qual Alfons el Cast prenia

315. Agustí ALTISENT, *À propos de l'expédition*, p. 430, cita els testaments de Guerau, pare de Pere de Rocaverd, fet el 6 de setembre, «volens ire in exercitu Tolose cum rege Aragonensis» (ACA, C, pergamins d'Alfons I, perg. núm. 184), i de Bernat d'Anglesola, que el 24 de setembre, «mandato regis, domini mei», es disposava a seguir-lo «in exercitum ipsius, apud Tolosam» (Jaime SANTACANA TORT, *El monasterio de Poblet (1151-1181)*, Barcelona, CSIC, 1974, doc. 159, p. 617). Per la nostra banda, afegirem la darrera voluntat que el vescomte Hug de Bas, «volens pergere in hoste ac persequi inimicos domini nostri regis», féu redactar el 28 de setembre d'aquell any (Francisco MONTSALVATJE I FOSSAS, *Noticias históricas*, Olot, 1889-1919, vol. XI, p. 503-505, doc. DLX).

316. Corpus, doc. núm. 92.

sota la seva guarda i protecció els aranesos i aquests, a canvi, s'obligaven a pagar anualment al tresor reial un cens de blat per cada casa o foc.³¹⁷ Però la infeudació del 1175 constituïa un pas més dins la política de la corona d'eixamplament dels seus dominis i aliances ultrapirinençs; la Vall d'Aran era cedida pel rei en feu com un més dels seus dominis i esdevenia, per aquesta concessió, un estat vassall associat a Bigorra, que també, indirectament, entrava dins l'òrbita aragonesa, i en endavant el comte de Bigorra i els seus successors eren obligats a prestar vassallatge al rei pels seus dominis. Tot això s'esdevenia just després del pas de l'exèrcit reial per la vall, fora ja dels seus límits, i malgrat la voluntat dels seus habitants que havien, lliurement, contractat l'emparança reial. És significatiu que l'entrada de la vall dins la història de la Corona d'Aragó es produís ran d'una campanya militar que tenia un objectiu i, sobretot, un itinerari atípic que conferia, per primera vegada, un especial valor estratègic a aquell territori pirinenc, llargament aïllat. Posteriorment, el 1192 el rei Alfons rescabà l'Aran fent donació de Bigorra al vescomte Gastó de Bearn, que s'havia de casar amb una cosina seva, filla del comte de Comenge i néta de Cèntul de Bigorra i, tot unint ambdós territoris, es reservà per a ell i per als seus successors la Vall d'Aran.³¹⁸

Però quin era l'objectiu d'aquesta expedició *apud Tolosam*? Atacar la capital del Llenguadoc fins a subjugar-la, fer una demostració de força per obligar el comte de Tolosa a negociar o atacar els dominis del vescomte Roger II³¹⁹ com a càstig per la seva traïció? Malauradament, les fonts conservades únicament permeten conjecturar que les operacions militars es produïren entre la darrereria d'octubre i els primers dies del mes de desembre de 1175, quan el rei era a Limós (Limoux).³²⁰ A partir d'aquesta data i fins al mes de febrer de 1176 perdem les traces de l'itinerari reial,³²¹ però es planteja un dubte: la trobada de Mesol i l'insòlit jurament de guarda del comte Ramon V a Guillem de Montpeller (desembre de 1174 c. f. del document de Perpinyà, on es diu que el rei Alfons «venia d'Aragó»), són anteriors o posteriors a l'expedició catalanoaragonesa sobre el Llenguadoc (darrereria del 1175)? I en aquest cas, no serien una conseqüència de la campanya militar d'Alfons el Cast? Aquesta hipòtesi, si fos correcta, avalaria la intuïció de Devic i Vaissete segons la qual el que es decidí a Mesol, sota la pressió del rei d'Anglaterra i a esquena dels genovesos, no seria una treva que poc després les parts implicades haurien trencat, sinó els preparatius i les condicions que havien de fer possible una pau estable entre Tolosa i Barcelona que enterrés de manera definitiva l'aliança tolosanogenovesa d'abril de 1174.³²²

317. El document d'empara concedit pel rei Alfons I als aranesos, avui perdut, fou aportat pels procuradors del rei d'Aragó en les negociacions de Viella del 1312 per tal de demostrar que la Vall d'Aran pertanyia al rei d'Aragó i no al rei de França: ACA, Escrivania Reial, perg. núm. 66, f. 3r. Segons es desprèn de la documentació aportada pels testimonis d'aquest procés, els aranesos d'antuvi volien ser lliures i independents, però constantment eren vexats pels comtes de Comenge; per això acudiren al rei d'Aragó «rogandum eum quod dictam vallem et homines dicte vallis reciperet in emparantia.» Joan REGLÀ CAMPISTOL, *Francia, la Corona de Aragón y la frontera pirenaica. La lucha por el Valle de Arán (siglos XIII-XIV)*, Madrid, CSIC, 1951, I, p. 38, i II, p. 206, doc. 120.

318. Corpus, doc. núm. 132. J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 165-166.

319. Que des del juliol de 1175 c. f. (1174 c. p.) estava fortificant els seus dominis del Carcassès i del Menerbès. Cf. A. MAHUL, *Cartulaires et archives*, v, p. 277.

320. ACA, C, pergamins d'Alfons I, perg. núm. 187. Aquest document, signat pel rei, és redactat seguint l'estil i la forma característics de la cancelleria aragonesa, malgrat que el notari sigui Bernat de Caldes, raó per la qual J. Miret i Sans, *Itinerario del rey Alfonso I de Cataluña y II en Aragón*, p. 394, dubta que la localitat de Limos, on és datat, sigui Limós, al Llenguadoc, «a menos de que el documento deba reducirse al año 1174 y no al 1175, en cuyo caso, pudo el rey de Aragón, pasar por Limoux, al dirigirse a la entrevista de Mezouls con el conde de Tolosa.» Nosaltres creiem, amb ALTISENT (*A propos de l'expédition*, p. 432), que no hi ha problema a acceptar que el document aragonès fos redactat a Limós; en tot cas, confirmaria el que ja sabíem: que la participació aragonesa dins l'exèrcit reial fou important.

321. J. MIRET Y SANS, *Itinerario*, p. 394-395.

322. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VI, p. 61-62.

Del que no hi ha dubte és que la pau concloua el 18 d'abril de 1176 no fou fruit de la improvisació. En un escenari escollit pel seu simbolisme, l'illa del Roine anomenada de Gernega (Jarnègues), a la part baixa de la vila de Tarascó, i davant d'una àmplia representació política i eclesiàstica, el rei Alfons i el comte Ramon V de Tolosa juraren un acord assolit prèviament gràcies als bons oficis del mestre templer Hug Gaufred,³²³ al qual havien assistit Ramon de Montcada, fill del gran senescal difunt, Guiu Guerejat de Montpeller i Arnau de Vilademuls, per la part del rei d'Aragó, i la vescomtessa Ermengarda de Narbona, Ismidon de Pauta i el conestable Guillem de Sabran, per la part del comte de Tolosa, que actuaren com a àrbitres. Entre els assistents hi havia els arquebisbes de Narbona i de Viana, el bisbe de Nimes, els abats de Psalmodi i de Sant Tiberi d'Agde, l'ardiaca de Carcassona, el vescomte de Carcassona Roger II Trencavell, el comte Roger Bernat de Foix, Helisard de Castras (Castres), Hug de Romagós, veguer de Carcassona, Pere d'Albaron, els arquebisbes d'Arle i de Saragossa, Blasco Romeu, Blasco Maza, Artal d'Alagó, Guiu de Severac, Bernat i Ramon de Baus, Ramon de Vilademuls, Guillem de Claramunt i altres nobles de les corts dels comtes de Tolosa i de Provença i del rei d'Aragó.

En virtut d'aquest tractat,³²⁴ Ramon V renunciava a tots els drets que podia reclamar sobre el comtat de Provença i els vescomtats de Millau, Gavallda i Carladès, tant per raó del dot de Dolça, filla de Ramon Berenguer III, comte de Provença, promesa en matrimoni amb el seu fill Ramon, com per raó del dot de la seva muller, l'emperadriu Riquilda, vídua del comte Ramon Berenguer III de Provença i mare de Dolça.³²⁵ A canvi, Alfons I es comprometia a indemnitzar-lo amb 3.100 marcs de plata i empenyorava, per al seu pagament el castell d'Albaron —en poder de Ramon V des d'abans del 1167—, l'illa de Camarga, delimitada pels dos braços del Roine, i les illes de Lobièras i Lussa.³²⁶ Dins d'aquesta suma es considerarien inclosos els 15.000 sous melgoresos que el comte de Tolosa havia obtingut del rescat del vescomte de Marsella, Hug Gaufred II.

En segon lloc, les parts confirmaven i ratificaven el repartiment de Provença del 1125 entre Ramon Berenguer III i el comte Alfons Jordà, excepte que el rei i el comte, recíprocament, es comprometien a mantenir l'*statu quo* dels dominis en litigi, això és, del vescomtat de Gavallda, posseït pel primer, i del comtat de Melguèlh i el castell d'Albaron, posseïts pel segon, de manera que cadascú restaria en possessió del que ja tenia i en el futur les respectives pretensions o diferències sobre aquests territoris es dirimirien de manera pacífica, mitjançant arbitratges i acords escrits.

Finalment, els dos governants es perdonaven recíprocament tots els danys que s'havien fet durant la guerra i es comprometien a viure en endavant, ells i els seus vassalls, en bona amistat.

En resum, el rei Alfons renunciava a tots els drets sobre el Llenguadoc derivats de la compra de Ramon Berenguer I, és a dir, a tots els dominis dels Trencavell (Carcassona, Rasès, Besiers, Agde i Ni-

323. Aquest és un dels pocs documents en què Hug Gaufred apareix com a «mestre» del Temple. No sembla, però, que aquest membre de la família vescomtal de Marsella precedís Arnau de Torroja en el càrrec de màxima responsabilitat de l'orde militar a Provença i Espanya (segons Auguste Moliner, DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VII, nota 4, p. 10-11, hauria succeït Hug Gaufred el mateix any 1176), puix que Torroja ja era mestre del Temple el febrer de 1173 c. f., quan actuà com a testimoni en el jurament prestat pel comte Ramon V de Tolosa al rei Alfons I (Corpus, doc. núm. 91).

324. Corpus, doc. núm. 93. Comentat per DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VI, p. 68, i VII, nota 4, p. 10-11; Ramon d'ABADAL, *La dominació de la casa comtal de Barcelona*, p. 302; J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 167-168.

325. ABADAL (*La dominació de la casa comtal de Barcelona*, p. 302) precisa que els drets del comte Ramon V de Tolosa sobre Provença no es fonamentaven tant en el futur casament de la princesa Dolça amb el seu fill, previst en el contracte, com en el fet que si Dolça morís abans d'arribar a la pubertat i, per tant, de casar-se amb el fill del comte de Tolosa, aquest hauria de succeir el comtat i la resta de dominis dels quals ella era hereva.

326. Territoris que BOURRILLY i BUSQUET (*La Provence au Moyen Âge*, p. 25) suggereixen que estaven també en poder de Ramon V.

mes) i al comtat de Melguèlh, sota la sobirania efectiva de Tolosa d'ençà del 1172;³²⁷ a canvi, afermava el seu domini sobre el comtat de Provença i els vescomtats de Millau, Carladès i Gavaldà. La pau d'abril de 1176 enterrava definitivament l'aliança militar de Tolosa i Gènova d'abril de 1174 i, per tant, les aspiracions d'aquesta potència naval de fer-se amb el control del litoral provençal.

3.5. La rendició dels niçards

No podem perdre de vista encara el fet que l'equilibrat tractat de pau d'abril de 1176 fou possible perquè una vasta expedició militar havia estat dirigida personalment pel rei Alfons contra Tolosa i que, en el moment de signar-se el tractat, l'exèrcit reial romania encara destacat en terres occitanes. Un cop fetes les paus amb el comte de Tolosa i assegurat el seu domini sobre Provença, Alfons I, decidit a treure el màxim rendiment d'aquella costosa campanya militar, es dirigí, amb els seus germans, Ramon Berenguer i Sanç, cap a la Provença oriental, que escapava al seu control, amb el propòsit de sotmetre-la. El seguí el gran mestre del Temple Hug Gaufred, que havia actuat com a mediador en la pau amb Tolosa. Per assegurar-se l'èxit de l'operació, l'abril d'aquest any signà una aliança amb el marquès de Busca, Manfred, al qual concedí en feu el lloc de Drola, als confins orientals de Provença amb la Llombardia. Manfred, que es féu home del rei i li prestà homenatge corporal, es comprometé, a canvi, a ajudar-lo i ésser-ne valedor «tant en les guerres que emprengui com en els plets del comtat de Provença».³²⁸

El juny de 1176 el rei es trobava a Grassa, on confirmà els privilegis consulars i del bisbe d'Antíbol, el gran aliat en la lluita contra els senyors d'aquesta vila.³²⁹ Des d'allí, acompanyat per Hug Guasfred i pels seus dos germans Sanç i Ramon Berenguer, cavalcà amb la seva host fins a Niça, ciutat rebel on el comte Ramon Berenguer III de Provença havia perdut la vida (1166). Els cònsols niçards sortiren al seu encontre per demanar-li la pau, abans que les tropes reials, destacades a la riba dreta de la desembocadura del Var, al lloc d'Arinçana, assetgessin la ciutat. El cost de la submissió, però, era alt, àdhuc si tenim en compte que el rei accedí a confirmar les institucions consulars de Niça. S'imposà als cònsols una multa de 25.000 sous genovesos i, en endavant, l'obligació de tributar anualment 10.000 sous més al rei en concepte d'alberga. A més, per tal d'evitar futures re-

327. El Tractat de Tarascó deixà, doncs, sense efecte la donació que Bertran Pelet havia fet del comtat al rei d'Aragó. El setembre de 1176 c. f. (1175 c. p.), poc abans de morir, Ermessenda de Melguèlh llegà el comtat a Ramon V, el seu marit, i als fills d'aquest, sancionant la donació del 12 de desembre de 1172 c. f. (DEVIC-VAISSETE, *HGL*, vi, p. 69). Per bé que Melguèlh restà sota la possessió efectiva de Tolosa durant gairebé quaranta anys, entre el 1172 i el 1211 (A. GERMAIN, *Étude historique*, p. 62-63), el contenciós sobre aquest territori, un dels principals cavalls de batalla de la Gran Guerra Occitana, continuà, tal com ho palesa el tractat de pau de 1184 c. p. (1185 c. f.). El 8 de maig de 1184 Guillem VIII de Montpeller es declarà vassall del comte de Tolosa pels seus dominis (Montpeller, Castèlnou i Latas) i renuncià a les seves pretensions sobre Melguèlh (P. GARIEL, *Séries praesulum Magalonensium*, p. 233; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, vi, p. 110), i el 3 de març de 1189 c. p. (1190 c. f.), donant novament l'esquena al seu tradicional aliat, reconegué el fill de Ramon V com a comte de Melguèlh i, com a tal, li prestà homenatge per diversos castells, declarant tenir aquests dominis «en feu franc i honorat» pel comte de Tolosa (Archives Municipales de Montpellier, Arm. A, casset iv, núm. 1 [Louvet, 99], *Liber Instrumentorum Memorialis*, f. 37r-v, ed. A. GERMAIN, *Liber instrumentorum memorialium*, p. 160-163, doc. LXXXVII; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, viii, col. 400-402, doc. 69-XLVIII; Archives Départementales de l'Hérault, G, 1123, Cartulari de Magalona, reg. A., f. 222r, ed. J. ROUQUETTE i A. VILLEMAGNE, *Cartulaire de Maguelone*, t. i, p. 362-368, doc. CCII). A. GERMAIN, *Étude historique*, p. 64-66. L'any 1211 Melguèlh fou confiscat pel papa, que l'infeudà als bisbes de Magalona. Cf. H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 94.

328. Corpus, doc. num. 94. ZURITA, *Anales*, i, lib. ii, cap. xxxiii.

329. El rei Alfons atorgà a la vila el privilegi de tenir institucions consulars, no sabem si com a recompensa per la seva contribució a la guerra contra Niça i les zones rebels o, més aviat, com a conseqüència d'una negociació similar a la que tingué lloc pocs dies després a Niça. ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 288, YYY.

voltes, la milícia urbana fou integrada dins la host reial al servei dels objectius barcelonins a Provença: la ciutat hauria de contribuir amb cent servents («servientes») a les cavalcades que el rei fes des del Var fins a la Sianha (Siagne), un rierol situat entre la Napola (la Napoule) i Canas (Cannes), i amb cinquanta a les cavalcades fins al Roine.³³⁰ El tractat fou ratificat pels dos germans del rei, pels nobles catalans i aragonesos que els acompanyaven, pels mestres del Temple i de l'Hospital de Niça, pels cònsols de la ciutat i pels senyors de Castelana (Castellane) i Grassa, dues viles que depenien econòmicament tant del comerç amb Niça i les ciutats italianes com de Sant Honorat de Lerins, monestir amic i protegit dels comtes de Barcelona, al qual Ventura atribueix una influència decisiva en la signatura d'aquest tractat.³³¹

Per a la submissió de Niça el rei Alfons comptà, a més del marquès de Busca, amb l'ajut incondicional d'algunes poblacions estratègiques de la Provença oriental, enemigues de Niça. El rei Alfons havia fet un excel·lent treball d'aïllament de la ciutat rebel; un cop sotmesa, calia compensar degudament els aliats que l'havien ajudat. El desembre de 1176, a Draguinhan (Draguignan), el rei Alfons ordenà als cònsols i als homes de Pelha (Peille) que no responguessin davant dels niçards pels danys que els feren per raó de la guerra fins a la concòrdia de juny de 1176;³³² i el gener de 1177 recompensà la contribució de les viles de Pelha i Pelhon (Peillon) i de la Turbia en la guerra contra Niça amb la concessió d'un privilegi de confirmació de les seves institucions consulars «sicut tenebatis quando ego fui in partes Niciæ», que en el futur les protegiria de l'expansionisme niçard.³³³ Es tractava d'una política intel·ligent destinada a impedir que Niça, que excel·lia com a potència comercial i estenia la seva influència sobre el seu rerepaís, acabés conformant una república territorial del tipus que representaven Gènova o Pisa.

3.6. La submissió de Forcalquer (1177)

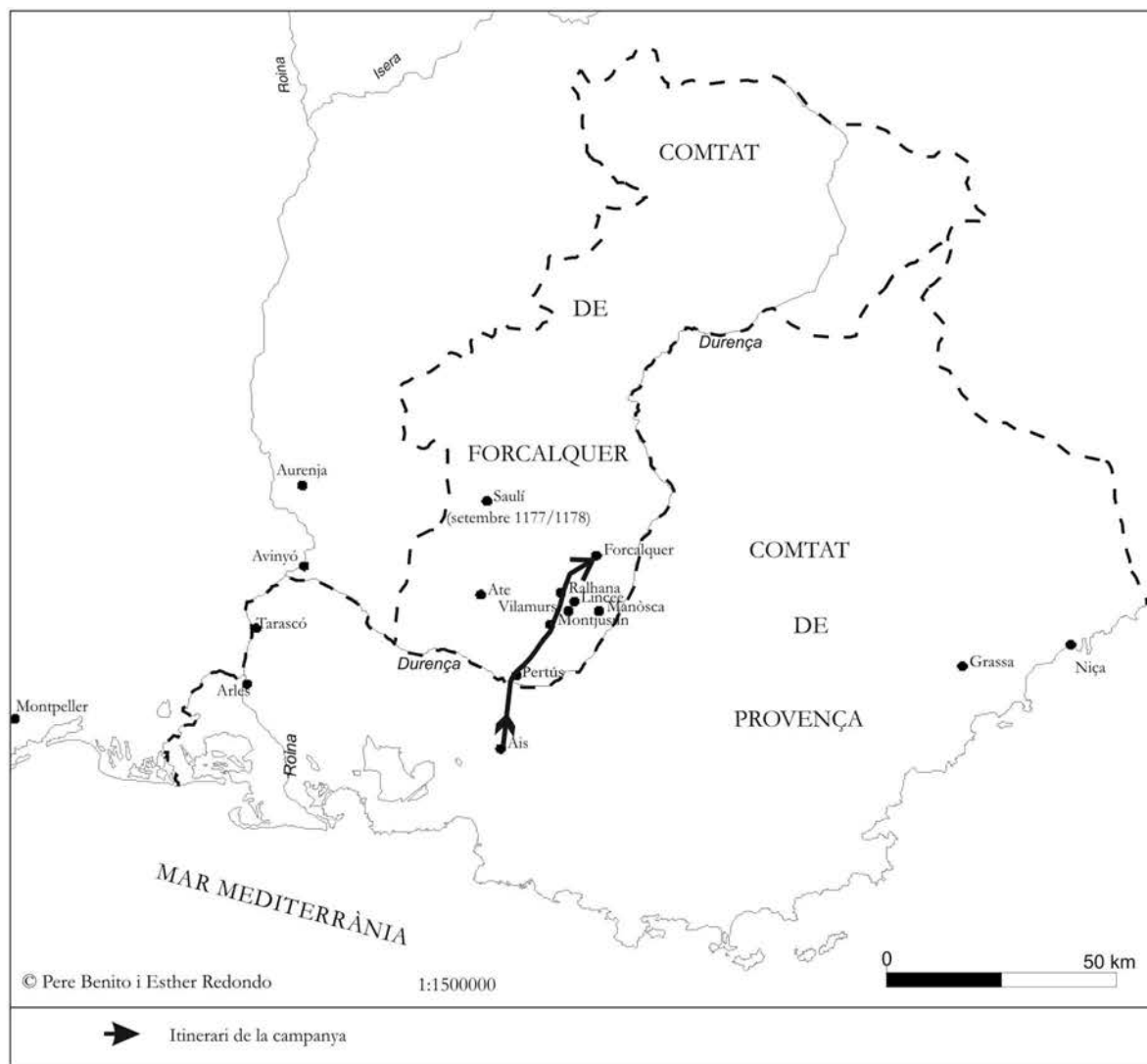
Quan l'hegemonia militar catalanoaragonesa arribava fins als confins de la Llombardia, Alfons I considerà el moment propici per a sotmetre Forcalquer a la seva sobirania, que el privilegi imperial del 1162 li reconeixia en el pla teòric. Aquest acte, però, no únicament no havia tingut a la pràctica cap conseqüència, puix que el comte Guillem IV, resistint-se a reconèixer la senyoria provençal, se'n mantenia independent *de facto*, sinó que, a més, una nova investidura imperial atorgada l'any 1174 al comte de Forcalquer l'havia anul·lat de dret. En efecte, el 21 de desembre de 1174 c. f., poc després de l'aliança tolosanogenovesa contra Alfons I (agost de 1174), Guillem de Forcalquer s'apropà de manera oportunista a l'emperador Frederic Barba-roja, que aleshores assetjava la vila de Roveredo, al Ti-

330. Corpus, doc. núm. 95, del qual Papon destaca el caràcter paritari: «On est surpris de voir une différence si peu marquée entre des contractants dont la condition étoit pourtant si inégale. Cette observation est essentielle pour bien juger de l'état de nos grandes villes et de l'espèce d'autorité que les comtes avoient sur elles» (PAPON, *HGP*, lib. IV, t. II, p. 252-253). La forma de «tractat entre iguals» podria respondre també a la voluntat del rei de donar a l'acord una llarga vigència i assentar un precedent jurídic que fonamentés en el futur la submissió definitiva de Niça a la Corona d'Aragó. El resultat, però, resta ben lluny del «tractat honorable» i de la «très-minime contribution de guerre» de què parla J. B. TOSELLI, *Précis historique de Nice depuis sa fondation jusqu'en 1860*, Niça, 1867, vol. I, p. 35.

331. J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 168-169.

332. «Notum sit cunctis quod ego Ildephonsus, Dei gratia rex Aragonae, comes Barchinonis et marchio Provinciae, mando vobis, consulibus et omnibus hominibus de Pela, quod nihil respondeatis aut faciatis hominibus Niciensibus sive alii alicui de qualicumque malefactura et dampno eis feceritis propter guerram et inimicitiam usque ad diem illum quod ego dignum duxi componere cum dictis Niciensibus et finem facere. Et dico vobis de illa xxx libris denariorum quas habuistis de ovibus dictorum Niciensium» (Pietro GIOFFREDO, *Storia delle Alpi Marittime*, «Monumenta Historiae Patriae», xxvi, Torí, 1839, col. 453).

333. P. GIOFFREDO, *Storia delle Alpi Marittime*, col. 454.

MAPA 5. *Campanya d'Alfons el Cast a Forcalquer (1177/1178)*

rol, i li sollicità una nova investidura del comtat i una sentència que revoqués les alienacions de jurisdiccions practicades pels seus predecessors.³³⁴ L'emperador, prèvia deliberació del seu consell, li atorgà la investidura de Forcalquer amb tots els seus drets i dependències «in plenitudine honoris», és a dir, amb la franquesa de tota subjecció al comtat de Provença. Tot seguit, Guillem IV prestà homenatge i jurà fidelitat a Frederic Barba-roja, de qui esdevenia vassall immediat.³³⁵

Decidit a recuperar-ne la sobirania perduda, l'any 1177 Alfons I envià a Forcalquer Hug de Baus i Raimond de Vilanova, els quals reclamaren al comte Guillem IV la prestació d'homenatge recor-

334. ADBR, B 287, R7.

335. G. de TOURNADRE, *Histoire du comté de Forcalquier*, p. 78-79; P. FOURNIER, *Le royaume d'Arles*, p. 59.

dant-li la infeudació del comtat feta per l'emperador al comte Ramon Berenguer III de Provença. Com era d'esperar, el comte rebutjà els ambaixadors declarant dependre només de la jurisdicció de l'emperador en virtut del precepte imperial de 1174, que revocava la investidura de 1162 al comte de Provença.

Segons els historiadors Nostradamus, Columbi i Ruffi, l'any 1178 (1177)³³⁶ Alfons I, venint del sud amb un nombrós exèrcit, travessà la Durença i s'emparà de Pertús (Pertuis), remuntà per l'interior del comtat i prengué Montfuron, Montjustin, Vilamurs (Villemus), Ralhana (Reillanne) i Lincel fins a posar setge a Forcalquer, la capital del comtat. La intervenció armada d'Alfons I a Forcalquer dividí ràpidament la noblesa del comtat; l'episcopat i els nobles que romanien fidels al comte aconsellaren a Guillem que abandonés la lluita i reconegués la sobirania del rei. Així, per mediació dels arquebisbes d'Arle, Ais i Ambrun (Embrun), dels bisbes de Frejús, Sisteron, Ate (Apt) i Marsella i dels senyors de Saut, d'Hug de Baus i de diversos altres barons amics de les dues parts, els dos contendents arribaren a un acord de principis que posava fi a les hostilitats i a la més que previsible desfeta de la guarnició que romania lleial al comte. Guillem IV s'avenia a sotmetre's al comte de Provença, a jurar-li fidelitat i lleialtat i a ésser-ne amic i aliat. Alfons I, per la seva banda, renunciava a prendre represàlies contra els senyors que havien pres partit a favor del comte de Forcalquer. Els dos prínceps es comprometien a no suscitar cap guerra en el futur i s'emplaçaven a entrevistar-se en una ciutat situada al límit dels comtats de Provença i Forcalquer per confirmar l'acord de pacificació, establir la forma de l'homenatge i el muntant dels danys causats per les tropes del rei sobre les terres de Guillem IV.³³⁷

Al castell de Saut, lloc escollit per a la trobada, el setembre de 1178 (1177) Alfons I i Guillem IV acabaren de rebaixar les condicions de la concòrdia: el rei acceptà que el comte de Forcalquer li presetés l'homenatge per procura, mentre que aquest condonà al sobirà les pèrdues sofertes durant la guerra. Poc després, Guillem IV envià a Alfons I un procurador que, en una solemne cerimònia presidida per Hug de Baus i el seu fill Ramon, li prestà homenatge i declarà que el comtat de Forcalquer depenia del comtat de Provença i que ell era home soliu i vassall del comte de Provença.

Si la investidura imperial de Forcalquer al comte Guillem IV l'any 1174 havia assestat un cop mortal a les relacions, de per si difícils, entre la cort dels Hohenstaufen i la del rei d'Aragó, la conquesta i submissió de Forcalquer i els moviments polítics d'Alfons I no farien res més que transformar la ruptura en una oberta hostilitat envers el poderós enemic, protector de Ramon V. La derrota de Frederic Barba-roja a Legnano (maig de 1176) en mans de la Lliga Llombarda brindà al rei d'Aragó l'ocasió per a consumir el trencament. En aquest moment Alfons I envià una ambaixada a la cort de l'emperador bizantí Manuel Comnè, enemic declarat de Frederic Barba-roja, per a negociar el casament del seu germà amb la princesa grega Eudòxia, reneboda del basileu.³³⁸ Després, quan el desembre de 1178 confià vitalíciament el comtat de Provença a Ramon Berenguer IV, desautoritzà el seu germà de prestar homenatge a l'emperador, excepte en cas que es veiés obligat a fer-ho.³³⁹ El mateix rei escenificà el seu desafiament a l'autoritat imperial en no assistir a la cerimònia

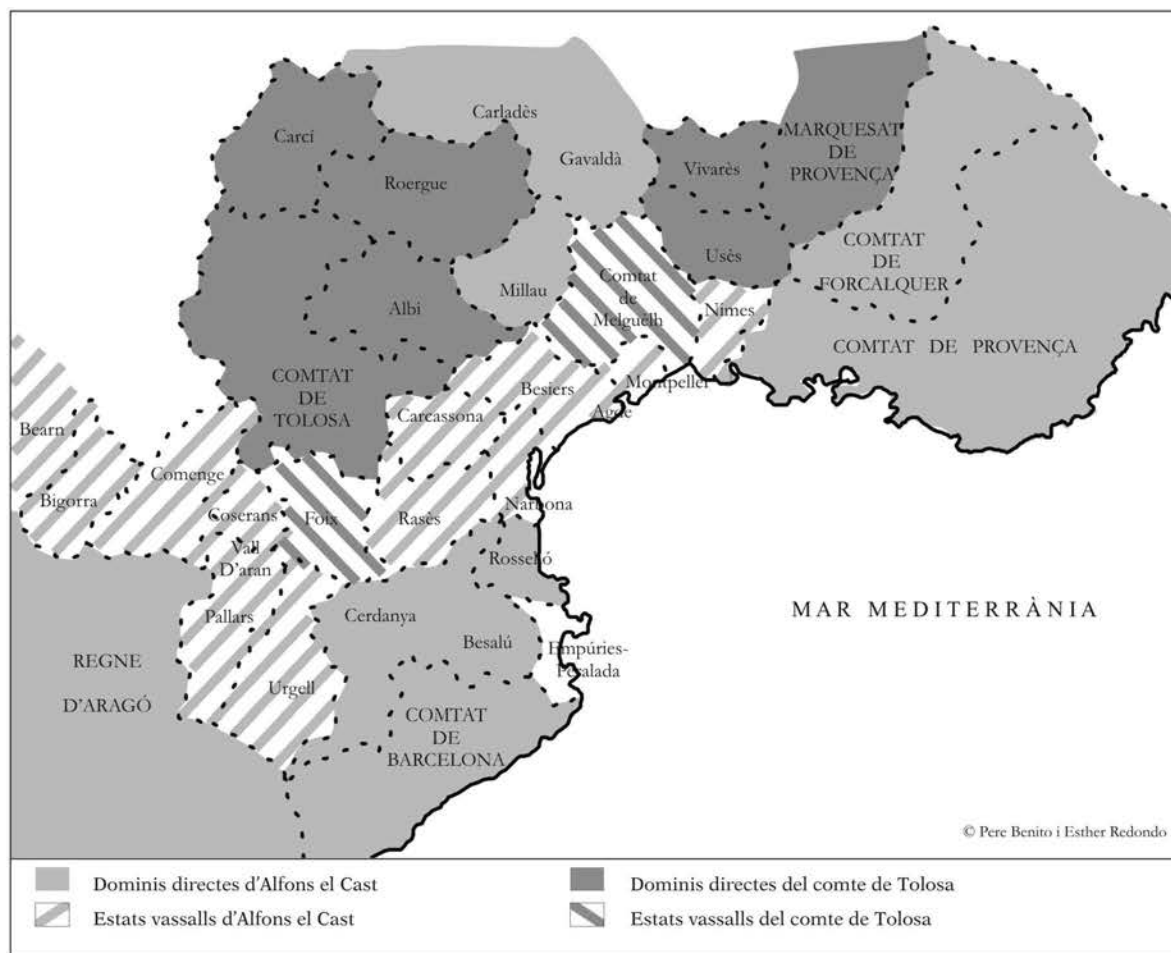
336. V. L. BOURRILLY i R. BUSQUET, *La Provence au Moyen Âge*, p. 26, situen la campanya de Forcalquer abans de la primavera de 1177.

337. C. de NOSTRADAMUS, *Histoire et chronique de Provence*, Lió, 1614; Père COLUMBI, *Opera Varia: Guillelmus Junior, comes Forcalquerii*; A. de RUFFI, *Histoire des comtés de Provence*, Ais de Provença, 1655, p. 79.

338. M. AURELL, *Les noces del comte*, p. 380; Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Les relacions*, dins d'aquest mateix volum.

339. Corpus, doc. núm. 97. Cf. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VI, p. 33, i P. FOURNIER, *Le royaume d'Arles et de Vienne (1138-1378)*, p. 58-59, que erròniament daten aquest acte el 1168.

MAPA 6. Els dominis ultrapirinencs d'Alfons el Cast (1180)

de la coronació de Barba-roja com a rei de Borgonya, oficiada per l'arquebisbe d'Arle a l'església de Sant Tròfim el 30 de juliol de 1178, on no faltà Ramon V de Sant Gèli, comte de Tolosa, ni altres enemics d'Alfons I. L'emperador atorgà àmplies exempcions fiscals al capítol d'Arle, i a Bertran de Baus el dret a intitular-se «príncep d'Aurenja» i a portar la corona com a símbol de sobirania.³⁴⁰ Aquesta simbòlica cerimònia, no obstant, aconsellava prudència i el comte Ramon Berenguer IV desistí finalment de casar-se amb Eudòxia per evitar l'enfrontament amb l'emperador.

Després de les reeixides campanyes de Niça i Forcalquer, el desembre de 1178 Alfons I encomanà els comtats de Provença, Gavalda i Roergue al seu germà Ramon Berenguer IV, reservant-se el domini directe dels estratègics castells de Tarascó i Albaron, la meitat del monedatge de Provença, la

340. J. H. ALBANÈS i U. CHEVALIER, *Gallia christiana novissima*, III [Arle], Valença, 1900, col. 248-249, doc. 637; H. BOUCHE, *L'Histoire chronologique de Provence*, II, p. 164-165; PAPON, *HGP, lib. IV*, t. II, p. 258; P. FOURNIER, *Le royaume d'Arles et de Vienne (1138-1378)*, p. 62-63; V. L. BOURRILLY i R. BUSQUET, *La Provence au Moyen Âge*, p. 26-27; M. AURELL, *L'expansion catalane en Provence*, p. 181.

vila de Millau i la facultat de manar absolutament quan estigués en persona a Provença, a Rodés o a Gavaldà. Ramon Berenguer IV es comprometia a no fer ni alienar res sense el consell i la voluntat del rei i sense l'assistència de l'arquebisbe d'Ais, de Porcelet d'Arle, de Blacas i de Guillem Ramon Gantelm o, almenys, de dos d'aquests consellers, i renunciava a tots els béns heretats del seu pare —és a dir, els comtats de Carcassona, Rasès i Cerdanya (1162)—³⁴¹ mentre durés la comanda del comtat de Provença.³⁴²

Aquesta delegació del poder polític sobre Provença, feta amb enormes precaucions i revocable a voluntat, es complementava amb una delegació dels afers econòmics provençals en la figura del procurador reial Guiu Guerrejat, germà de Guillem VII de Montpeller, i amb el trasllat de la capitalitat del comtat d'Arle a Ais. Situada en un centre neuràlgic de comunicacions, aquesta petita vila, que reportava un peatge anual de 2.000 sous, era un punt estratègic des del qual el rei podria dur a terme la seva política expansionista cap a la Provença marítima i oriental destinada a esclafar les revoltes dels nobles alpins i a neutralitzar el poder creixent de les ciutats marítimes. La proximitat d'Ais a Marsella permetria, a més, a Alfons I i als seus germans vigilar de prop i mantenir sota control el patriciat d'aquesta ciutat, hostil al poder comtal.

A la darrerria de 1178, Alfons I governava personalment un «imperi»³⁴³ que abraçava, per la costa, des de Niça fins a Tortosa. El projecte de conquesta de Provença definit pel tractat de repartiment del 1125 havia conclòs amb la submissió de Niça i Forcalquer. Guillem de Montpeller i la vescomtessa de Narbona romanien com a vassalls i aliats fidels d'Alfons I. Els Trencavell, els vescomtes Roger de Bersiers i Bernat Ató de Nimes, continuaven dins de l'òrbita tolosana, però ben aviat les circumstàncies els tornarien a fer decantar temporalment cap a la submissió a Barcelona (1179). El regne d'Aragó es projectava cap a l'interior fins a les fronteres amb Navarra, i més enllà del Pirineu incloïa Bearn, Bigorra i la Vall d'Aran com a estats feudataris, mentre que el Rosselló (1172) i el Pallars Jussà (1177) havien acabat per incorporar-se als dominis directes dels comtes de Barcelona. A l'interior d'Occità-

341. Vegeu més amunt, p. 59.

342. Corpus, doc. núm. 97. Cf. H. BOUCHE, *L'Histoire chronologique de Provence*, II, p. 1056-1057, i PAPON, *HGP*, lib. IV, t. II, p. 244-245, que daten erròniament l'acte del 1168. L'error és reproduït per DEVIC-VAISSETE (*HGL*, VI, p. 33-34), A. MAHUL (*Cartulaire et archives*, v, p. 275) i J. VENTURA (*Alfons el Cast*, p. 114-115) i reparat per V. L. BOURRILLY i R. BUSQUET, *La Provence au Moyen Âge*, p. 27.

343. Som conscients dels recels que suscita entre els especialistes el terme *imperi*, emprat per la historiografia nacional catalana i per la historiografia americana per a definir el resultat de l'expansió territorial ultrapirinena dels comtes de Barcelona al segle XII i de l'expansió mediterrània de la Corona d'Aragó a partir del 1229 (A. ROVIRA i VIRGILI, *Història Nacional de Catalunya*, Barcelona, Pàtria, 1922-1934, IV, p. 426, parla d'Alfons I com l'«emperador dels Pirineus»; S. SOBREQÜÉS i VIDAL, *Els grans comtes de Barcelona*, p. 90; J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 270-271; J. LEE SHNEIDMAN, *The Rise of the Aragonese-Catalan Empire, 1200-1350*, Nova York, New York University Press, 1970). Sobre aquesta qüestió vegeu: J. N. HILLGARTH, *El problema del imperio catalano-aragonés, 1229-1327*, «Anuario de Estudios Medievales», 10 (1980), p. 145-159; M. AURELL i CARDONA, *Autour d'un débat historiographique*, p. 33; M. ALVIRA, *El jueves de Muret*, p. 72-73, 166-169. Tot i que des d'un punt de vista institucional l'expressió resulta inapropiada per a definir la complexa realitat sorgida de l'expansió politicomilitar dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó a l'altre costat dels Pirineus al segle XII, en un sentit ampli el terme resulta admissible per a l'espai polític sobre el qual la Corona d'Aragó exercí l'hegemonia política durant la segona etapa del regnat d'Alfons I (1166-1196) i el regnat de Pere I (1196-1213), per tal com ni el procés de construcció d'aquest espai (per addició de principats conquerits, anexionats i/o sotmesos a la sobirania dels comtes reis) difereix substancialment dels processos endegats a la mateixa època per altres monarquies europees com l'angevina o la germànica, ni la mateixa estructura de la realitat política sorgida de l'expansió (conglomerat heterogeni de territoris sobre els quals la sobirania, basada més en els vincles feudovassallàtics que en unes sòlides bases materials de poder, s'exercia sovint de manera més teòrica que real) s'allunya gaire dels «imperis» europeus de l'època. El terme *imperi*, a més, permet incidir en l'espectacularitat, en l'espai i en el temps, de l'expansió territorial d'Alfons I durant aquests anys i la seva relació consubstancial amb la política bel·licosa, la freqüent mobilització i expedició de l'exèrcit reial i l'estat de guerra gairebé permanent al Llenguadoc i a Provença.

nia, l'herència provençal incloïa els vescomtats de Millau i Gavallda, Roergue i la meitat del Carladès, territoris pels quals el comte Hug de Rodés s'havia declarat feudatari del comte rei (1167).

El decenni 1166-1178 havia estat decisiu en la construcció de l'imperi ultrapirineu, però foren sens dubte les reeixides campanyes de 1175-1178 al Llenguadoc i a Provença les que encimbellaren el rei Alfons com el mandatari més poderós de la Mediterrània occidental. Un excés d'eufòria el portaria a voler anar encara més lluny i ressuscitar el vell projecte, mai del tot reeixit, de conquesta de les illes Balears. Amb aquest objectiu, el juny de 1178 pactà amb el comte sicilià Alfons la cessió de la meitat de les conquestes de les illes a canvi de la participació en l'expedició de l'estol del rei Guillem II de Sicília.³⁴⁴ Tot i que no sembla que aquesta expedició es dugués a terme, almenys immediatament,³⁴⁵ el rei de França no trigaria gaire a compartir amb l'emperador Frederic Barba-roja els recels envers el poder assolit per Alfons I i la seva ambició quasi il·limitada.

3.7. *Traïdors, heretges, perjurs fautors i encobridors d'heretges: acusats i acusacions del Concili III del Laterà (1179)*

Ramon V intentà altra vegada compensar els seus fracassos a Provença amb la política matrimonial. L'any 1176 casà el seu fill gran, el futur Ramon VI, amb Beatriu de Besiers, germana del vescomte Roger II Trencavell,³⁴⁶ i l'any següent, a la mort d'Eimeric de Lara, nebot d'Ermengarda, envai el vescomtat de Narbona.³⁴⁷ Immediatament, Roger II Trencavell, retornant a les velles aliances, liderà una coalició formada pel vescomte Bernat Ató VI de Nimes i d'Agde i pels aliats i fidels d'Alfons I, Guillem VIII de Montpeller i els seus germans Guiu Guerrejat i Borgonyó, als quals prometé defensar per tal que el comte de Tolosa no s'emparés de la terra d'Ermengarda o, en cas que així s'esdevingués, a fer la guerra a Ramon V fins que «algú o alguna de la parentela d'Eimeric II [pare d'Ermengarda] o de la del rei d'Aragó no hagués recuperat la ciutat i el territori de Narbona.»³⁴⁸

La reacció dels Trencavell obligà el comte de Tolosa a desistir del seu projecte i a retirar-se de Narbona, però Ramon V es guardava amagada una altra carta que, un cop llençada, es mostraria, a mitjà termini, infinitament més efectiva que l'ocupació militar de Narbona i que a llarg termini, més enllà de la conjuntura específica d'enfrontament amb els Trencavell, es tornaria com un bumerang contra els propis interessos dels comtes de Tolosa. El setembre de 1177 redactà una carta al capítol general del Cister denunciant l'extensió de l'heretgia càtara sobre les terres dels Trencavell i el mateix vescomte Roger II com a fautor, encobridor o còmplice d'heretges, i reclamant la intervenció del rei de França.³⁴⁹

Després de la Pasqua de 1178, Enric II i Lluís VII, informats de la situació religiosa al Llenguadoc, decidiren enviar una legació de prelats i barons, presidida per Pere de Pavia, cardenal de Sant Crisò-

344. J. ZURITA, *Anales*, lib. II, cap. XXXVI; J. MIRET Y SANS, *Itinerario*, p. 404, que dóna la referència «Varia 2 de Alfonso I, f. 66».

345. Una expedició naval siciliana, no sabem fins a quin punt en relació amb el projecte del 1178, tingué lloc a l'estiu de 1181, però no arribà a Mallorca. M. BARCELÓ, *Expedicions militars i projectes d'atac contra les Illes orientals d'al-Àndalus*, p. 105-106; Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Les relacions*, dins d'aquest mateix volum.

346. Les esposalles foren celebrades presumiblement l'any 1176, després de la mort de la primera dona del jove Ramon, Ermessenda de Mauguïó. Cf. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VI, p. 69; L. MACÉ, *Chronique d'une grande commotion*, p. 679.

347. J. CAILLE, *Ermengarde, vicomtesse de Narbonne*, p. 16-17.

348. París, BNF, col. Doat, vol. 168, f. 162r-164v; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VI, p. 70, i VIII, col. 325-326, doc. 29-XXIV; A. MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 278; J. DOVETTO, *Cartulaire des Trencavel*, p. 162, doc. 605; J. CAILLE, *Les seigneurs de Narbonne*, p. 239; J. CAILLE, *Ermengarde, vicomtesse de Narbonne*, p. 17.

349. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VI, p. 77-78; M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, I, Tolosa de Llenguadoc, Privat, 1970, p. 83-84.

gon, amb l'objectiu de combatre l'heretgia.³⁵⁰ La missió, de la qual formaven part el bisbe de Poitiers, el bisbe de Bath i l'abat de Claravall (Clairvaux), Enric de Marciac, arribà a Tolosa l'agost de 1178 i, després de condemnar el ric mercader Peire Maurand, penetrà a l'Albigès. Roger II Trencavell, havent evitat els missioners, fou declarat traïdor, heretge i perjur i excomunicat per la seva passivitat enfront de l'heretgia i per haver violat la seguretat que havia promès al bisbe d'Albi, el qual havia estat empresonat pel vescomte i romania sota la guarda d'heretges.³⁵¹

La situació es complicà amb la reunió a Roma, el març de 1179, del Concili III del Laterà, presidit pel papa Alexandre III. El concili s'ocupà a fons de la qüestió religiosa al Llenguadoc i decretà l'excomunió dels fautors i protectors de l'heretgia càtara i la confiscació dels seus béns, rellevant els seus súbdits del deure d'obediència i concedint recompenses espirituals de croada a aquells que els combatessin.³⁵² La mesura facultava plenament el comte de Tolosa per a actuar contra els vescomtes de Besiers i de Nimes, acusats d'ésser protectors i fautors d'heretges, i contra els seus vassalls, i confiscar-los els béns.

En aquestes circumstàncies, no quedava altra sortida als vescomtes de Nimes i de Carcassona-Rasès i Besiers que sol·licitar la protecció del rei d'Aragó. A Alfons el Cast, que havia projectat i conclòs tres anys abans la pau amb Tolosa per assegurar-se la possessió pacífica de Provença, ara se li proposava el retorn a la política de rivalitat; però, en contrapartida, se li ofería la possibilitat de recuperar els drets teòrics que en un temps llunyà, els anys 1067-1070, els comtes de Barcelona havien adquirit sobre Carcassona i Rasès, drets que mai no havien estat efectius i als quals el rei, implícitament, havia renunciat en virtut del tractat de pau amb Tolosa del 1176 que ratificava l'acord de repartiment de Provença del 1125.

Decidit a actuar, Alfons I volgué treure el màxim de profit possible de l'ocasió que se li presentava. Això explicaria que no solament Roger reconegués la sobirania de Barcelona sobre Carcassona i Rasès, sinó també que el seu nebot Bernat Ató oferís el seu vescomtat de Nimes, que el primer donés en alou al comte Ramon Berenguer de Provença, germà d'Alfons, castells que posseïa a Millau i que, com a garantia, fes jurar vassallatge al rei directament a tots els ciutadans, cavallers i notables de la ciutat i del comtat de Carcassona i de la ciutat de Limós.³⁵³ Per tot això, tant Ventura com Abadal afirmen amb raó que aquest fou «el moment culminant de la dominació de la casa de Barcelona-Aragó sobre les terres del Llenguadoc.»³⁵⁴

La submissió dels Trencavell al rei d'Aragó es formalitzà mitjançant un total de setze documents, signats a Besiers i a Carcassona els mesos d'octubre i novembre de 1179, corresponents a tres acords: entre el vescomte de Nimes Bernat Ató VI i Alfons I, entre el vescomte de Besiers Roger II Trencavell i el rei, i entre el mateix vescomte i el germà del rei, Ramon Berenguer, comte delegat de Provença. Cada acord es desenvolupava almenys en tres parts: la cessió en alou al comte rei d'uns dominis o el seu reconeixement com a sobirà, la retrocessió en feu de les possessions per part del senyor o sobirà

350. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, vi, p. 78-81; E.-G. LÉONARD, *Catalogue*, p. x; J. BOUSSART, *Le gouvernement d'Henri II Plantagenêt*, p. 526; J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 184.

351. Henri de Marcy, J. P. MIGNÉ, *Patrologie Latine*, París, 1844-1855, 204 (235-240); DEVIC-VAISSETE, *HGL*, vi, p. 81; A. MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, 278; M. ZERNER-CHARDAVOINE, *La croisade albigeoise*, París, Gallimard-Julliard, Collection Archives, 1979, p. 42-43.

352. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, vi, p. 85-86; J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 196-197; M. ZERNER-CHARDAVOINE, *La croisade albigeoise*, p. 56-57.

353. R. d'ABADAL, *La dominació de la casa comtal de Barcelona*, p. 305-306.

354. J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 199.

(«represa en feu» des de la perspectiva del feudatari) i el jurament de fidelitat del feudatari i sovint també el del senyor.

El primer grup d'actes, signats a Besiers el mes d'octubre de 1179, correspon als acords entre el vescomte de Nimes Bernat Ató VI, nebot de Roger II, i el rei Alfons el Cast.³⁵⁵ El vescomte de Nimes féu donació en alou al rei i als seus successors de la ciutat de Nimes, dels castells de las Arènes (les Arènes) i la Tor Manha (la Tour Magne) i de diversos castells del vescomtat —Margarida (Marguerittes), Caissargues, Berniç (Bernis), Bèuvesin (Beauvoisin), Candiac, Poscarias, lo Cailar (le Cailar), Aimargues, Albàs, Livières, Cauviçon i Clarençac (Clarensac)—, amb la condició de no alienar-los a cap altra persona o potestat que no fos qui tingués Provença pel rei o pel comte de Barcelona. Tot seguit prestà homenatge corporal i jurament de fidelitat al rei i al seu germà, el comte Ramon Berenguer de Provença, especificant que, en cas que el domini de Provença passés a algú altre diferent del comte de Barcelona, ell i els seus homes només prestarien homenatge i fidelitat al «senyor de Barcelona» i als seus successors.³⁵⁶ En un segon acte, el rei Alfons I retrocedí en feu a Bernat Ató els dominis que n'havia rebut en alou, especificant com a condició que el vescomte i els seus successors haurien de prestar homenatge i jurar fidelitat a Ramon Berenguer i als comtes de Provença, successors seus, salvada sempre la fidelitat al senyor de Barcelona, i fer prestar el mateix jurament de fidelitat al rei i als seus successors a Barcelona i observar i complir els termes d'aquest acord a tots els habitants de Nimes i de tots els castells que li havien estat infeudats. Aquesta convinença —s'especifica— vincularia, en el futur, el vescomte de Nimes i tots els seus successors i els habitants de la ciutat i dels castells infeudats, presents i esdevenidors, al rei Alfons com a «senyor de Barcelona» i als seus successors a Barcelona i als comtes de Provença i els seus successors.³⁵⁷ En un tercer acte, el vescomte Bernat Ató VI de Nimes prestà jurament de fidelitat al rei per la ciutat de Nimes i pels castells que n'havia rebut en feu, es féu home soliu seu i es comprometé, davant d'ell i del comte Ramon Berenguer de Provença, a no prendre res d'aquestes coses, a ajudar-los i auxiliar-los a defensar tota aquesta honor «in guerris vestris et faciendis» contra els seus enemics i a no robar res dels homes d'Aragó, Catalunya o Provença, vassalls seus o constituïts sota llur guiatge. Tot seguit, els cavallers Ponç Guillem de Montredon, Bernat de s'Arena (des Arènes) i Ramon de Vesenobre (Vézénobres), per ordre del vescomte Bernat Ató, juraren al rei i al comte de Provença observar i fer complir a aquest els termes de l'acord.³⁵⁸ Addicionalment, Ponç Guillem tindria el castell de Cauviçon en fidelitat del vescomte, per manament del rei, de tal manera que si el vescomte anés contra l'acord anterior, l'hauria de lliurar al rei. Igualment tindria el castell de Najas (Nages) i la Vaunaja (la Vaunage) i el castell de Livières.³⁵⁹ Segons Devic i Vaissete, aquests actes foren conclusos en presència de la vescomtessa Ermengarda de Narbona i del seu nebot, el comte de Molina Pere de Lara, que acompanyaren el rei en el seu periple pel Llenguadoc.³⁶⁰

Els acords entre Roger II i el rei Alfons i el seu germà, Pere, anomenat Ramon Berenguer, comte de Provença, conclusos a Carcassona el 2 de novembre de 1179, difícilment podrien reflectir millor

355. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VI, p. 88-89.

356. Corpus, doc. núm. 98.

357. Corpus, doc. núm. 99.

358. Corpus, doc. núm. 100.

359. Corpus, doc. núm. 101.

360. El 17 d'octubre de 1179 el vescomte Roger II augmentà els drets que Berenguer de Puègserguièr (Puisserguièr) percebia pel «guiatge» en el camí de Besiers a Narbona i de Sant Tibèri (Saint-Thibéry) fins a Marsella, en presència del rei, de la vescomtessa Ermengarda de Narbona i del seu nebot, Pere de Lara (DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VI, p. 89, i VIII, p. 337-338).

les compromeses circumstàncies en què es trobava el vescomte de Carcassona i Besiers. En primera persona, Roger II es retractava de la seva passada aliança amb el comte de Tolosa, atribuint-la a la manipulació de la qual havia estat víctima «quan era jove i no sabia discernir bé entre el bo i el dolent, l'útil i l'inútil» per part d'homes malvats —en referència indirecta als consellers de la seva cort—, i expressava la voluntat de retornar a l'observança dels pactes i convenis escrits entre el seu pare i el pare del rei (en al·lusió als acords signats a Narbona el 1150). Igual que Bernat Ató, es comprometia, com a garantia addicional, a fer jurar als homes de Carcassona i de Limós i a molts altres notables i magnats de la seva terra l'obediència directa al rei amb els honors i castells que tenien pel vescomte. Com que aquests pactes es preveïen de llarga vigència, hom regulava també la successió vescomtal: si Roger moria sense descendència legítima, tot el feu passaria al seu germà Ramon Trencavell sota els mateixos pactes; si aquest moria sense descendència, el rei Alfons escolliria entre els seus parents el successor.³⁶¹

La diferència amb Bernat Ató és ben palesa: excepte la vila de Menèrba i del Menerbès, que en un document a part Roger II cedia en alou al rei, perquè aquest prèviament no hi tenia drets,³⁶² de la resta de dominis vescomtals no hi havia cessió, sinó reconeixement d'haver-los alienat injustament en favor del comte de Tolosa i de tenir-los, de dret, pel comte rei i pels seus avantpassats. És clara, per tant, la voluntat dels assessors de la cúria reial de vincular la recuperació de la sobirania efectiva dels dominis del vescomte Roger II a l'adquisició de Carcassona i Rasés per part de Ramon Berenguer I els anys 1067-1070. Amb aquest objectiu, des de la cúria d'Alfons I s'obrí aleshores una enquesta sobre la «causa de Carcassona», és a dir, sobre l'origen i l'abast dels drets dels comtes de Barcelona sobre Carcassona i Rasés; amb aquest fi s'enquestaren alguns homes d'edat avançada propers a la cort de Ramon Berenguer IV i foren consultats els documents de l'arxiu reial.³⁶³

Si no hi havia, per tant, cessió en alou de tots els dominis del vescomte al rei, a la inversa, en canvi, sí que es formalitzava la retrocessió en feu a Roger II de tots els dominis, tant dels reconeguts (la ciutat de Carcassona i el Carcassès, el castell de Laurac i el Lauraguès, la ciutat de Rènnes i Rasès, la ciutat de Limós i la terra de Saut, el castell de Termes i el Termenès) com dels cedits en alou (el castell de Menèrba i el Menerbès), en el marc d'un típic pacte feudal en què el vescomte es comprometia, a canvi, a ésser fidel al rei, a ajudar-lo i a no fer guerra ni pau amb el comte de Tolosa i de Sant Gèli que no fos sota les ordres del rei i dels seus successors, senyors de Barcelona.³⁶⁴ Tot seguit, el vescomte jurava fidelitat al rei pels béns que en rebia en feu i prometia ajudar-lo en la guerra contra el comte de Tolosa. Recíprocament el rei Alfons i els barons de la seva cort juraven fidelitat al vescomte, prometien no prendre-li cap d'aquests béns i es comprometien a fer que els seus successors o els barons de la cort renovessin el mateix jurament al vescomte o als seus successors.³⁶⁵

361. Corpus, doc. núm. 102. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, vi, p. 90.

362. Corpus, doc. núm. 103.

363. El mateix curial que informà sobre els drets de Carcassona i Rasés, origen de la memòria escrita a què ens hem referit anteriorment (vegeu més amunt, nota 84), que Abadal data poc abans dels acords de setembre-octubre de 1179, aconsellà que es dugués a terme aquesta enquesta: «Consulimus autem vobis quatinus instrumenta quae ad causam Carcassonae pertinent, perlegere faciatis. Praeterea, exquirere si quos maioris aetatis invenire poteritis qui huius rei memores existant» (ACA, C, pergamins de Ramon Berenguer IV, carp. 41, extrainventari núm. 2504; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, tom. v, col. 31-33, doc. 6-vi; P. de BOFARULL, *Los condes de Barcelona*, II, p. 119-121). Tal com intuï Abadal, aquest fou un dels motius pràctics que decidiren el rei d'encarregar al degà Ramon de Caldes la preparació i composició del cartulari reial. Cf. R. d'ABADAL, *La dominació de la casa comtal de Barcelona*, p. 284-285.

364. Corpus, doc. núm. 104.

365. Corpus, doc. núm. 105 i 106.

Dos altres documents que desenvolupen els acords de Roger II i el rei Alfons el Cast específicament en allò relatiu a la guerra amb el comte de Tolosa evidencien que no es tractava d'un pacte circumstancial, sinó d'una aliança estable, que els successors del vescomte i del rei, i també els seus barons, haurien de renovar i mantenir. El vescomte es comprometia, sota jurament, a ajudar el rei Alfons «a fer la guerra contra el comte Ramon de Tolosa, a no signar cap pacte, treva, concòrdia ni pau amb aquest contra la seva voluntat i a estar sempre sota les seves ordres» i a fer que el seu successor a Carcassona mantingués aquest pacte i que, quan tingués l'edat, el jurés a ell o al seu successor a Barcelona.³⁶⁶ Recíprocament, el rei d'Aragó es comprometia a ajudar el vescomte en la guerra que feia contra el comte de Tolosa o que en el futur pogués fer contra ell o contra els seus successors «per te vel per alíquem modo alíquo» i «a no signar, ni ell ni els seus successors, cap pacte, pau, treva ni concòrdia sense el seu consentiment i la seva voluntat o la dels seus successors.» A més, feia jurar l'acord als barons de la seva cort i ordenava que el seu successor a Barcelona, o els barons de la seva cort en cas que el seu successor fos rei o reina, renovessin aquest jurament i ratifiquessin aquests acords al successor del vescomte Roger a Carcassona.³⁶⁷

En compliment de les condicions estipulades en els convenis, Bertran de Saissac, Ramon de Tèrmes (Termes), Bernat d'Alió i altres vassalls de Roger II, alguns dels quals passarien a la posteritat per la seva adhesió al catarisme,³⁶⁸ per ordre del vescomte prestaren jurament de fidelitat al rei Alfons I com a senyor de Barcelona, tot reconeixent-se homes propis seus, sotmesos al seu domini i a les seves ordres. També ho feren Guillem de Sant Feliu i més de quatre-cents «burgesos» de Carcassona i de Limós, la nòmina dels quals ocupa un dels documents més impressionants de la sèrie.³⁶⁹

Finalment, en un conveni a part, el vescomte Roger cedí en alou al germà del rei, el comte Pere, anomenat Ramon Berenguer, de Provença, com a senyor del comtat de Millau, els castells roergats de Brusca (Brusque), del Pònt (du Pont) i de Muraçon (Murasson). Tot seguit, el comte els hi retrocedí en feu contra servei d'ajuda i promesa de jurament de fidelitat, especificant, però, que si el comtat de Provença o Millau passés a una senyoria diferent de Barcelona, la donació i infeudació es consideraria feta al comte de Barcelona. En un tercer acte Roger II jurà fidelitat al comte de Provença, salvada la fidelitat al rei Alfons I d'Aragó.³⁷⁰

3.8. *La represa de la guerra Tolosa-Barcelona (1181-1183)*

Els acords de Besiers i Carcassona d'octubre i novembre de 1179 suposaren la ruptura de la fidelitat deguda pels Trencavell al comte Ramon V de Tolosa i els prolegòmens d'una nova guerra entre Tolosa i Barcelona, els episodis de la qual són mal coneguts. L'escenari principal dels enfrontaments fou aquesta vegada el vescomtat de Nimes. Per foragitar Bernat Ató VI dels seus dominis, el 28 d'abril de 1179 c. f. Ramon V conclougué una aliança amb els principals enemics del vescomte, Raimon d'Usès, Ponç Gaucelm de Lunèl i Pèire de Berniç, els quals, a canvi d'ajudar el comte de Tolosa «en la guerra present» i en totes les que en endavant tingués contra Bernat Ató, reberen de mans d'aquest diversos castells del vescomtat.³⁷¹

366. Corpus, doc. núm. 107.

367. Corpus, doc. núm. 108.

368. J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 198.

369. Corpus, doc. núm. 109 i 110.

370. Corpus, doc. núm. 111, 112 i 113. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VI, p. 91.

371. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VI, p. 87-88, i VIII, col. 335-337, doc. 34-XXIX; E.-G. LÉONARD, *Catalogue*, p. 63-64, doc. 87.

Els aliats de Ramon V acompliren àmpliament la seva comesa. A començaments de 1181 Ponç Gaucelm de Lunèl capturà Bernat Ató VI, el qual, per poder pagar la suma del rescat, hagué de vendre el vescomtat de Nimes a Ramon V.³⁷² Aquest, per la seva banda, envai el vescomtat de Narbona i combaté el comte Ramon Berenguer IV de Provença, que substituïa Alfons I al capdavant de la host reial, fins que aquest, víctima d'una emboscada prop de Montpeller, fou assassinat pels homes d'Ademar de Murvièlh (Murviel), partidari de Ramon V, el 5 d'abril de 1181*.³⁷³

En substitució de Ramon Berenguer, Alfons el Cast col·locà el seu germà Sanç com a comte delegat de Provença i reedità la seva aliança amb Guillem de Montpeller, Bernat d'Andusa, Guillem de Laurac i altres barons contra el comte de Tolosa (25 de març de 1182 c. f.; 1181 c. p.).³⁷⁴ Aleshores, per venjar l'assassinat del seu germà, travessà els Pirineus, assetjà la plaça tolosana de Forcas (Fourques), a l'Argença (maig de 1181),³⁷⁵ i expugnà i destruí el castell de Murvièlh, on degollà els «traïdors» (juny de 1181).³⁷⁶

En aquest moment, l'Església acudí novament en auxili del comte de Tolosa en la seva lluita particular al Llenguadoc heretge. El papa Alexandre III envià l'abat Enric de Claravall a una nova missió. Aquest, secundat per les tropes del comte de Tolosa, atacà les terres del vescomte Trencavell i posà setge al castell de la Vaur (Lavaur), on s'havien refugiat nombrosos càtars. El castell es rendí i dos dels principals heretges caigueren en poder seu: Bernat Ramon, un dels principals de Carcassona, i l'antic bisbe de la Vall d'Aran, Ramon de Baimiac.³⁷⁷

A l'amenaça d'una eventual intervenció armada del rei de França a Occitània, emparada en el cànon 27 del Concili III del Laterà (1179),³⁷⁸ Alfons el Cast respongué amb una decisió d'una gran significació política. Un concili provincial de bisbes reunit a Tarragona els mesos de setembre-octubre de 1180 ran de la celebració d'una cort plenària presidida pel rei acordà, poc després de la mort de Lluís VII de França (18 de setembre), canviar el sistema cronogràfic oficial dels documents catalans, fins aleshores basat en el còmput dels anys dels regnats dels reis francs, pel dels anys de l'Encarnació de Jesucrist adoptant l'estil de còmput anomenat florentí.³⁷⁹ Les connotacions polítiques d'aquesta simbòlica resolució no podien ésser superiors: hom cercava, d'una banda, guanyar-se la simpatia del papat i, de l'al-

372. R. MICHEL, *Les chevaliers du château des Arènes de Nimes*, «Revue historique», 1909, p. 50; F. MAZAUURIC, *Histoire du château des Arènes de Nimes*, Nimes, 1944, p. 223-225; L. MACÉ, *Chronique d'une grande commotion*, p. 671.

373. L. BARRAU DIHIGO i J. MASSÓ TORRENTS (ed.), *Gesta Comitum Barcinonensium*, p. 13 i 47; PAPON, *HGP*, lib. IV, t. II, p. 260; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VI, p. 93; E.-G. LÉONARD, *Catalogue*, p. X.

374. Corpus, doc. núm. 114 i 115.

375. «Actum apud Furcas, in obsidione et captione eiusdem castri, anno, 1181, mense maii» (G. DOUBLET, *Recueil des actes concernant les évêques d'Antibes*, Mònaco-París, 1915, p. 133-134). Posteriorment, el març de 1184 c. p. (1185 c. f.), el rei Alfons indemnitzà l'abadia de Franquevaux «pro damno, quod passi sunt iidem fratres in Argentia, cum obsidione obsedimus et circumdedimus Furcas» (DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VIII, col. 382, doc. 56-XXXVIII).

376. Segons ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. XXXIX, després d'assetjar Murvièlh, devastà les terres del comte de Tolosa i d'allí passà a Guiena per entrevistar-se amb el rei d'Anglaterra a Bordeus. És probable, però, que l'erudit aragonès confongués episodis corresponents a moments diferents. L'expedició contra Tolosa, narrada per les *Gesta Comitum Barcinonensium* després de la venjança de Murvièlh (L. BARRAU DIHIGO i J. MASSÓ TORRENTS (ed.), *Gesta Comitum Barcinonensium*, p. 13 i 47), podria correspondre a la campanya del 1175 (vegeu més amunt, nota 314). La trobada amb el rei d'Anglaterra a Guiena evoca l'entrevista que tingueren l'any 1159 al castell de Blaia, a la desembocadura de la Gironda, el monarca anglès Enric II i el comte Ramon Berenguer IV per concertar el casament d'una de les filles d'aquest amb Ricard Cor de Lleó (vegeu més amunt, p. 58). J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 201.

377. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VI, p. 94-96; J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 203.

378. J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 197.

379. A. M. MUNDÓ, *El concili de Tarragona de 1180: dels anys dels reis francs als de l'Encarnació*, «Analecta Sacra Tarracoenensia», 67/1 (*Actes del I Congrés d'Història de l'Església Catalana*), 1994, p. XXIII-XLIII.

tra, escenificar una ruptura de la legitimitat mantinguda políticament durant més de dos-cents anys amb els Capet com a resposta al seu posicionament en la qüestió de la persecució herètica a Occitània.³⁸⁰

La guerra entre el rei d'Aragó i els seus aliats i el comte Ramon V de Tolosa al Llenguadoc reprenqué després de l'expedició del cardenal Enric d'Alban la tardor de 1181³⁸¹ i continuà al llarg del 1182.³⁸² Alfons I oferí ajut al rei Enric II Plantagenet i als seus fills, Ricard Cor de Lleó, duc d'Aquitània, Enric el Jove i el comte Jofre de Bretanya, en la seva lluita contra la noblesa aquitana rebel. El rei d'Aragó i la vescomtessa Ermengarda de Narbona es reuniren amb el príncep Ricard a Periguers (Périgueux) i a la darrereria del mes de juny assetjaren plegats el castell de Sant Front.³⁸³ Però a finals de 1182 es produí la divisió entre els tres prínceps d'Anglaterra, i Enric el Jove i el comte Jofre s'aliaren amb els dos comtes d'Angulema, el vescomte de Llemotges, el vescomte de Turena i diversos altres barons contra el seu germà, el duc Ricard d'Aquitània. Enric II acudí aleshores a Llemotges per posar pau entre els seus fills, però Enric el Jove, amb el suport del comte de Tolosa, del duc de Borgonya i de Felip August, en oberta rebel·lia, s'hi féu fort. Aleshores, per castigar Enric el Jove i la noblesa rebel que el sostenia, el rei anglès sol·licità l'ajut d'Alfons I i d'altres prínceps aliats, que acudiren al Llemosí amb els seus exèrcits. El rei d'Aragó assistí l'anglès en el setge del castell de Llemotges, que es rendí el 24 de juny, i en el del castell d'Autafort (Hautefort), que capitulà l'1 de juliol; després de prendre aquesta plaça, retornà als seus estats.³⁸⁴ Poc abans, l'11 de juny de 1183, el jove Enric havia mort de disenteria a Martel, al vescomtat de Turena, i el rei d'Anglaterra quedà alliberat d'aquella preocupació i pogué concentrar les seves forces a fer la guerra contra el comte de Tolosa al costat d'Alfons I.³⁸⁵

3.9. *L'afer del comte Sanç i la pau de febrer de 1184*

Mentre combatia Ramon V, el mes de març de 1183 c. p. Alfons I cedí en feu al seu germà Sanç els drets que posseïa al comtat de Rodés, a Gavaldà i a la terra del Carladès, dominis que s'afegien al comtat de Provença que ja detenia per delegació règia. Aparentment es tractava d'una compensació dels serveis prestats en la guerra, però els esdeveniments posteriors ens porten a interpretar-ho en una altra direcció. La concessió d'aquests territoris fou efectuada en favor del comte i dels seus descendents contra la prestació d'homenatge.³⁸⁶ El mateix mes, a Montpeller, el rei obligà el vescomte Bernat Ató VI i els seus barons a renovar i confirmar amb noves garanties (cessió en feu del castell de Cauviçon a Ponç Guillem) els pactes de submissió del 1179 («omnes conveniencias quas ego et mei barones et milites, meo mandato, fecimus tibi usque in hodiernum diem»), la prestació d'homenatge i el jurament de fidelitat. Per la seva banda, Alfons I i els seus fidels Guillem de Claramunt, Gui-

380. Sobre la significació política d'aquesta decisió i la iniciativa que hi tingué el rei Alfons, vegeu Michel ZIMMERMAN, *Les rapports de la France et de la Catalogne du xe au xiie siècle*, a *Mélanges de la Bibliothèque Espagnole de Paris 1977-1978*, Madrid, 1982, p. 81-99, i Michel ZIMMERMAN, *La datation des documents catalans du ixe au xiie siècle: un itinéraire politique*, «Annales du Midi», 93 (1981), p. 345-375.

381. L'1 de setembre de 1181 c. f.^o el vescomte Roger II rebé l'homenatge de diversos vassalls seus de l'Albigès amb la promesa d'ajuda en totes les guerres contra el comte de Tolosa. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, vi, p. 99, i viii, col. 351-353, doc. 40-xxxiii.

382. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, vi, p. 102.

383. BOUQUET-DELISLE, *RHF*, xii, 392; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, vi, p. 102.

384. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, vi, p. 103-104. La presència d'Alfons I és acreditada a Besiers el mes d'abril de 1183 c. f. per un document de reconeixement d'un deute contret amb el batlle reial de Perpinyà Bernat Sanç «quando ego tendebam ad colloquium regis Anglie» (ACA, C, pergamins d'Alfons I, núm. 340). Cf. J. MIRET Y SANS, *Itinerario*, p. 418; J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 204; J. CARUANA, *Itinerario*, p. 141-142.

385. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, vi, p. 103-104; J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 205; R. BENJAMIN, *A Forty Years War*, p. 276-277.

386. Corpus, doc. núm. 118.

llem de Sabran, Bertran de Baus i Rostany de Sabran es comprometeren a fer costat al vescomte en la guerra que aquest, «per manament seu», feia al comte Ramon V de Tolosa.³⁸⁷ També Roger II de Besiers es trobava en guerra amb el comte de Tolosa i la vescomtessa de Narbona quan el mes de juny de 1183 c. p. (1184 c. f.) rebé l'homenatge de Raimond Vassadel de Puègserguièr.³⁸⁸

La preocupació del rei per assegurar-se la fidelitat dels seus vassalls estava plenament justificada. Mesos més tard, Sanç traí el seu germà en concloure un tractat amb la república de Gènova, que equivalia a una autèntica declaració de guerra contra el rei d'Aragó. S'hi comprometia a fer la guerra als seus aliats, a aportar deu mil homes en la presa i destrucció del port de Marsella i a fer jurar per escrit l'execució del tractat abans de la propera festa de l'Assumpció als cent burgesos més rics de la seva terra reunits prop de Montpeller, sots pena per a cada un d'una multa de 1.000 sous genovesos en cas de no obeir. El tractat fou signat pels altres dos aliats de Gènova, els comtes Ramon V i Guillem de Forcalquer.³⁸⁹ A la llum d'aquest estrany i en bona mesura fantasiós tractat, hom pot interpretar la concessió en feu de març de 1183 c. p., més que com una recompensa pel servei prestat en la guerra contra Tolosa, com un intent del rei d'Aragó d'afermar la fidelitat del seu germà i neutralitzar les temptadores ofertes que venien dels genovesos per a atreure'l cap a una eventual aliança antinatura, com finalment s'esdevingué.

L'acord genovès-provençal del 1184, instigat per Tolosa, era una peça —la més important, sens dubte— de la lliga anticatalana liderada per Ramon V, que implicava també, a banda del comte de Forcalquer, signatari del tractat, Guillem VIII de Montpeller. Aquest, el 9 de maig de 1184 c. f. (1183 c. p.), en presència del bisbe de Magalona, Joan de Montlaur, es declarà vassall de Ramon V per la ciutat de Montpeller, el castell de Latas i el lloc de Castèlnòu, tot renunciant a les seves pretensions sobre el territori de Substancion, és a dir, sobre el comtat de Melguèlh.³⁹⁰ En conseqüència, el rei Alfons I es trobava novament en una situació complicada, amb els seus tradicionals aliats en contra i amb la pèrdua momentània del control sobre Provença; al seu costat romanien únicament, obligats pel pacte de març de 1183, el vescomte de Nimes Bernat Ató VI, desposseït dels seus dominis pel comte de Tolosa, i el vescomte Roger II de Besiers.

L'única sortida a aquest atzucac era retornar a l'entesa amb Tolosa. El moment era procliu; el 1183, com a conseqüència de l'èxit del moviment pacifista sorgit entorn de la confraria de la Mare de Déu de lo Puèi, «la pau fou restablerta a tota la Gòtia i observada durant un cert temps.»³⁹¹ La notícia, proporcionada per alguns historiadors antics, que la festa de l'Assumpció de la Mare de Déu de l'any 1183 diversos prínceps, entre ells Ramon V i Alfons I, es trobaren a lo Puèi de Velai (le Puy-en-Velay) i juraren observar la pau, no és avalada per cap font històrica; no hi ha dubte, en canvi, que la pau

387. Corpus, doc. núm. 116 i 117.

388. París, BNF, Doat, vol. 168, 258-259; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, vi, p. 111.

389. *I Libri iurium della Repubblica di Genova*, vol. 1/2, p. 253-256, doc. 365; E.-G. LÉONARD, *Catalogue*, p. xxxi, n. 2, i 81-82, doc. 116. J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 207-209; G. PISTARINO, *Genova e l'Occitania*, p. 122.

390. Ignorem les circumstàncies que envoltaren aquest homenatge antinatura, que coneixem únicament a través de la notícia proporcionada per GABRIEL, *Series praesulum Magalonensium*, p. 233. Cf. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, vi, p. 110; A. GERMAIN, *Étude historique*, p. 63; BAUMEL, *Histoire d'une seigneurie*, i, p. 186. J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 208, que relaciona l'homenatge amb el Tractat de Gènova amb Tolosa del 1184, considera significatiu també que aquest no fos inclòs dins del «Cartulari dels Guilhems».

391. Entorn de la confraria de la Benaurada Verge Maria, fundada a lo Puèi de Velai (le Puy-en-Velay) vers 1182, sorgí un moviment pacifista que, ràpidament, s'estengué per Occitània, cansada dels horrors i la destrucció d'una guerra endèmica. Els confreres havien de portar una caputxa de tela blanca i sobre el pit una placa d'estany o de plom amb la imatge de la Mare de Déu. S'obligaven a prendre les armes sempre que els fos encomanat d'anar a destruir els enemics de la pau dins d'una ciutat o d'un territori. Cf. PAPON, *HGP, lib. IV, t. II*, p. 269; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, vi, p. 106-108; J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 240.

mariana fou proclamada en l'àmbit de les diòcesis del Llenguadoc l'any 1183³⁹² i que, en aquest context, les altres jerarquies de l'Església catalanonarbonesa treballaren per a la reconciliació de Ramon V i Alfons I amb l'objectiu de renovar i restablir la Pau de Tarascó del 1176, trencada d'ençà del 1179, i eventualment abordar les diferències que es poguessin plantejar entorn de la resolució dels conflictes pendents.

La mediació eclesiàstica donà els seus fruits i el febrer de 1184 c. p. (1185 c. f.), a Narbona,³⁹³ en presència de la vescomtessa Ermengarda, de l'arquebisbe Bernat Gaucelin de Narbona, del paborde d'Albi Guillem Pere,³⁹⁴ de l'arquebisbe de Tarragona Berenguer de Vilademuls i del bisbe Barcelona Bernat de Berga, Alfons I i Ramon V ratificaren el tractat del 1176, posant fi a les controvèrsies que havien sorgit posteriorment. Els dos mandataris es comprometien a mantenir l'*statu quo* del comtat de Melguèlh i de la mota d'Albaron, en poder de Ramon V, i dels bisbats de Rodés i Galvaldà, en poder del rei, en uns termes similars a l'acord del 1176: si el rei Alfons pretengués demanar o exigir quelcom al comtat de Melguèlh o a Albaron, el comte de Tolosa, de manera pacífica, li faria justícia segons arbitratge de prohoms nomenats per les dues parts; hom procediria de la mateixa manera si, a la inversa, el comte pretengués demanar quelcom als bisbats de Rodés i Galvaldà. Les diferències que en endavant poguessin sorgir sobre aquests pactes serien sotmeses a l'arbitratge de Berenguer de Vilademuls, arquebisbe de Tarragona, Galceran de Pinós, Guillem de Sabran, germà del conestable de Ramon V, i el jutge de palau Raimon d'Agot, que eren presents a l'acte, o, en llur defecte, d'un nombre similar de barons escollits paritàriament. Finalment, els dos mandataris es definiren recíprocament tots els danys que s'havien causat durant les guerres que els havien enfrontat d'ençà de l'acord anterior, es comprometeren a viure en lleial amiat, a entendre's i ajudar-se, en especial en allò referent a les seves comunes pretensions sobre la ciutat d'Avinyó, i es prometeren ajut mutu contra els seus enemics, exceptuant els reis de França i de Lleó i el comte de Forcalquer, des del coll de Clusa fins al Montgenebre (Montgenèvre) i per tots els comtats de Tolosa, Carcí i Provença.³⁹⁵ Com ha demostrat Jordi Ventura, complementàriament, la pau hagué necessàriament d'ésser assegurada per una important compensació econòmica d'Alfons I a Gènova, que es mantingué absolutament al marge d'aquelles negociacions.³⁹⁶

Després de signar l'acord que garantia la no-ingerència de Tolosa (i de Gènova) a Provença, Alfons I no esperà a restablir la seva autoritat perduda sobre aquest territori. En una assemblea de barons ce-

392. Una donació feta per Bernat d'Andusa, «intuitu divinae pietatis», a la confraria de Someire (Sommières) és datada «Anno ab Incarnatione Domini M CLXXXIII, Philippo Francorum rege regnante, Guillelmo Usetiae Nemausensi episcopo existente, eodem anno quo pax beatae Mariae incepit et divulgata fuit» (DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VI, p. 108-109, i VIII, col. 355, doc. 40-xxxiii-vii).

393. El document no indica el lloc on fou signat. Ara bé, el tractat conclòs entre Ramon V i Alfons I a l'illa de Gernega el 26 de gener de 1189/1190 es refereix explícitament a l'acord celebrat anys abans a Narbona entre el comte i el rei, on les parts havien elegit àrbitres o mediadors per a resoldre les diferències que poguessin sortir: «longo tempore fuerant, super pactionibus et conventionibus quas antea apud Narbonam habuerant, ex consensu utriusque partis, mediatores sive arbitros elegerunt» (Corpus, doc. núm. 131; L. MACÉ, *Les comtes de Toulouse*, t. III, doc. 34, p. 581).

394. Que el mateix any accedí al bisbat d'Albi. Cf. *Gallia Christiana*, t. I, París-Roma, 1870, col. 15.

395. Corpus, doc. núm. 119. En relació amb aquest tractat hi ha la confirmació que el rei Alfons féu al bisbe d'Avinyó del domini de la vila de Verqueris, a Avinyó, el 17 de febrer de l'any de l'Encarnació de 1185 c. p. (1186 c. f.), possiblement poc després de signar la pau amb el comte de Tolosa, amb qui el rei mantenia el condomini d'aquesta ciutat. El document és signat per Raimon d'Agot (Agout) i Guillem de Sabran, dos dels àrbitres nomenats en el tractat de pau per a resoldre les qüestions pendents entre les parts (ed. MARTENE Y DURAND, *Verum scriptorum et monumentorum amplissima collectio*, París, 1724, t. I, col. 966).

396. J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 210-211.

lebrada a Ais el mes de març de 1185 c. p. (1186 c. f.), després de «recuperar» Provença de mans del seu germà, el comte Sanç, el rei nomenà el seu cosí i aliat, el comte Roger Bernat de Foix, batlle o governador del comtat.³⁹⁷ Si per «recuperar» Provença li havia calgut l'ajut del comte de Foix, no sembla, en canvi, que la destitució de Sanç fos una operació traumàtica; per tal de disposar lliurement del comtat de Provença i dels vescomtats de Millau i Gavaldà en favor del seu fill Alfons, el rei intercanvià amb el seu germà aquests territoris pels comtats de Rosselló i Cerdanya.³⁹⁸

Tolosa no trigaria gaire a violar els termes del tractat de febrer de 1184 c. p. (1185 c. f.) que el rei d'Aragó, en una situació de gran feblesa, havia signat més amb l'objectiu peremptori de castigar la traïció del seu germà i recuperar a qualsevol preu el control de Provença que no pas amb la voluntat de negociar una pau estable. De fet, en la mesura que confirmava l'*statu quo* del 1176 dels diferents principats en disputa, la «pau» del 1184 fornïa a Ramon V la base legal per intervenir al baix Lenguadoc, circumstància que aprofità per a afermar el seu domini sobre Nîmes, d'on l'any 1181 havia expulsat el seu vescomte Bernat Ató VI,³⁹⁹ i hostilitzar els territoris del vescomte Roger II.

El mes d'abril de 1184 c. f. (1183 c. p.) la pau trontollava i el rei Alfons, preventivament, signava amb Roger II un compromís d'ajuda mútua contra Tolosa «en cas que el comte Ramon V no volgués estar sota el seu arbitratge i judici sobre les controvèrsies que els enfrontaven» (amb referència a les qüestions pendents del tractat de febrer de 1184 c. p.) o en cas que després fes la guerra contra Roger II.⁴⁰⁰

3.10. L'aliança aquitanoaragonesa i la represa de la guerra contra Tolosa (1185-1188)

A començaments de 1185 c. p. Ramon V intentà emparar-se de Carcassona, però les tropes d'Alfons I i els aliats angloaquitans acudiren ràpidament en auxili de Roger II i obligaren el tolosà a aixecar el setge (2 de febrer).⁴⁰¹ Poc després, a l'abril de 1185 c. f. (1184 c. p.), el rei Alfons es trobava a Najac, a Roergue, amb el comte Ricard de Peiteu, duc d'Aquitània, per reblar la seva aliança contra Tolosa; es comprometeren a reunir dos-cents cavallers armats per a fer la guerra a Ramon V. El comte Ricard definia al rei d'Aragó qualsevol dret o pretensió sobre els dominis de Roger i del seu germà Trencavell, i es comprometia a tornar-li diversos castells en possessió dels reis de Castella i de Navar-

397. El mes de març de 1185 c. p. (1186 c. f.), el rei reuní a Ais els nobles del país i atorgà una concessió a la catedral d'aquesta vila: «Datum apud Aquas per manus Poncii d'Odor, cum recuperavisset Provinciam a Sancio, fratre nostro. [...] Facta fuit haec donatio in presentia comitis de Foix, tunc temporis baiuli Provincie constituti...». Cf. H. BOUCHE, *L'Histoire chronologique de Provence*, II, p. 170-171; V. L. BOURRILLY i R. BUSQUET, *La Provence au Moyen Âge*, p. 28.

398. PAPON, *HGP*, II, lib. IV, t. II, p. 270; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VI, p. 113-114.

399. El 6 de març de 1184 c. p. (1185 c. f.) Ramon V, intítulat comte de Nîmes, confirmà als habitants d'aquesta ciutat la *indulgentiam* o exempció de toltes i quèsties que anteriorment els havien concedit Bernat Ató VI i els seus pares (DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VIII, col. 380.381, doc. 55-XXXVII; E.-G. LÉONARD, *Catalogue*, doc. núm. 113). El mes d'abril de 1184 c. p. (1185 c. f.) recompensà el seu principal aliat, Ramon d'Usès, infeudant-li diversos béns pertanyents al vescomte Bernat Ató (E.-G. LÉONARD, *Catalogue*, doc. núm. 114). El juliol de 1185 apareixen els primers batlles comtals a la ciutat de Nîmes i a Bèuvesin (Beauvoisin), antic castell controlat per Bernat Ató. Cf. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VI, p. 111; L. MACÉ, *Chronique d'une grande commotion*, p. 671.

400. Corpus, doc. núm. 120.

401. Segons un antic martirologi de la catedral de Carcassona, aquesta vila fou assetjada l'any 1185 c. p. (1186 c. f.) i l'exèrcit assetjant va ser derrotat el 2 de febrer. Segons Besse, *Histoire des ducs, marquis et comtes de Narbonne*, p. 332, Carcassona fou assetjada pel comte de Tolosa i alliberada pel rei Alfons I. Cf. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VI, p. 117; A. MAHUL, *Cartulaire et archives*, V, p. 282; J. L. BIGET, *Étapes, une intégration dans l'espace français, a Le Tarn, mémoire de l'eau, mémoire des hommes*, Tolosa de Lenguadoc, Belle Page, 1990, p. 15-40, p. 31.

ra.⁴⁰² Amb el concurs de les tropes del rei d'Aragó, Ricard envià les terres de l'Albigès i de l'Agenès i prengué nombrosos castells.⁴⁰³

Dos mesos més tard, el juny de 1185 c. f., la campanya contra Tolosa havia finalitzat i Roger II, vescomte de Besiers, Carcassona, Rodés i Albi, en agraïment i recompensa per l'ajut prestat pel rei contra els seus enemics, nomenà fill adoptiu i instituí hereu dels seus dominis «en cas de morir sense fills» el seu fill segon, l'infant Alfons. En el mateix acte, el rei féu donació de Provença, Millau i les terres de Gavaldà i Roergue a l'infant Alfons.⁴⁰⁴ Aquesta donació, que per a Alfons I representava una nova garantia jurídica de la possessió efectiva d'aquells dominis ultrapirinençs, que ja li pertanyien, i del vassallatge dels Trencavell envers l'hereu del comtat de Provença, no s'explica per una crisi successòria del llinatge, puix que just en aquell moment Adelaida de Tolosa, muller de Roger II, havia donat a llum un nen, el futur Ramon Roger II, que succeiria el seu pare el 1194.⁴⁰⁵ El seu objectiu, com ha posat en relleu Hélène Débax, era desheretar Ramon Trencavell, al qual el seu germà gran Roger II havia designat hereu dels seus dominis l'any 1179, com a mesura de càstig per la seva més que probable participació en la sedició del comte Sanç contra Alfons I.⁴⁰⁶

Roger Bernat de Foix, governador de Provença des del 1185, en morir el mes de novembre de 1188, va ser substituït en el càrrec pel vescomte Barral de Marsella⁴⁰⁷ i deixà hereu dels seus dominis el seu fill Ramon Roger, nascut del seu matrimoni amb Cecília de Besiers.⁴⁰⁸ El 14 de maig de 1188 c. f. (1187 c. p.) el rei Alfons concedí en feu a Ramon Roger i als seus successors, «ad forum sive consuetudinem terre Barchinone», el comtat de Foix, la ciutat de Carcassona i el Carcassès, Rasès, el Termenès i el Lauraguès, amb la jurisdicció sobre els cavallers i els homes habitants d'aquests territoris, retenint el palau comtal de Carcassona i la dominicatura de la ciutat i del seu territori, la meitat de totes les rendes pertanyents a la senyoria de Carcassona i la totalitat de l'encunyació de la moneda carcassonenca. L'acord estipulava que els batlles de les dues parts percebrien les rendes en comú i les repartirien a meitats. De la investidura s'exceptuaven els castells d'Arzens, Alairac, Preissa i Fontiès, que el comte de Foix posseïria en alou. Atemptat flagrant del rei contra els drets legítims de Roger II, que acabava de nomenar Alfons I fill adoptiu dels seus dominis, realitzat en el moment de màxima debilitat política dels Trencavell, aquesta investidura no tingué, per raons que se'ns escapen, conseqüències posteriors, però testimonia no gensmenys el tracte de favor del casal d'Aragó envers el llinatge comtal dels Foix en un context de creixent importància estratègica del comtat pirinenc en les relacions entre Tolosa i Barcelona.⁴⁰⁹

El juliol de 1187 c. f. (1186 c. p.) Ramon V cedí el vescomtat d'Agde en feu al bisbe d'aquesta vila. Pocs dies després, el vescomte Bernat Ató, que el 1181 havia estat desposseït de Nîmes, en presència de

402. Corpus, doc. núm. 121. ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. XL. La renúncia de Ricard als dominis dels Trencavell mostra que el vescomte Roger II s'havia sotmès a la sobirania del duc d'Aquitània per Carcassona i que l'havia reconegut com a senyor al comtat de Tolosa. Segons els autors de l'*HGL*, aquesta submissió s'hauria produït vers 1177, quan Roger I liderà una àmplia coalició contra el comte de Tolosa, que s'havia emparat del vescomtat de Narbona a la mort d'Eimeric de Lara. Sobre el context i el contingut del tractat, vegeu DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VI, p. 114, i Richard BENJAMIN, *A Forty Years War: Toulouse and the Plantagenets, 1156-96*, «Historical Research», 61 (1988), p. 277-285, que n'avança la datació al 1186.

403. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VI, p. 117.

404. Corpus, doc. núm. 122.

405. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VI, p. 114-116; J. CAILLE, *Ermengarde, vicomtesse de Narbonne*, p. 26.

406. Hélène DÉBAX, *Un cartulaire, une titulature et un sceau: le programme politique du vicomte Roger II (Trencavel) dans les années 1180*, a D. LE BLÉVEC (dir.), *Les cartulaires méridionaux*, París, École Nationale des Chartes, 2006, p. 135-136.

407. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VI, p. 127.

408. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VI, p. 126.

409. Corpus, doc. núm. 128. Ch. BAUDON DE MONY, *Relations politiques des comtes de Foix*, p. 47.

Ramon V, fou obligat a confirmar aquella cessió i a renunciar als seus dominis; entrà com a canonge a la catedral de Sant Esteve d'Agde i féu donació al bisbe d'aquesta vila i de tot el que posseïa a la diòcesi en feu pel comte de Tolosa. Poc després, el bisbe reconegué que havia de tenir el vescomtat sota homenatge i jurament de fidelitat de Ramon V.⁴¹⁰ Aquesta donació no sembla, però, que tingués més conseqüències, puix que Bernat Ató reapareix posteriorment intitulant-se vescomte d'Agde (1189, 1191 i 1195) —excepte en una ocasió en què qui actua com a tal és l'hereu de la branca principal, Ramon Roger (1204)— i és ell qui el 1214 lliurarà els drets sobre Nîmes i Agde en mans de Simó de Montfort.⁴¹¹

Entretant, la guerra entre Ricard Cor de Lleó, duc d'Aquitània, i el comte de Tolosa tornà a revifar-se. Aliat amb el comte d'Angulema i altres nobles aquitans contra Ricard de Peiteu, Ramon V, a través del seu domèstic Pere Saissun, capturà diversos comerciants aquitans que mercadejaven en els seus dominis. El jove príncep anglès, com a represàlia, capturà Pere Saissun i el mantingué empresonat. Després, amb les seves tropes reforçades amb un cos de mercenaris brabançons, envai el Carcí i s'emparà de les viles de Moissac i Càors i de disset castells.⁴¹² Tot i que no hi ha evidències que el rei d'Aragó s'impliqués de manera directa en la guerra aquitanotolosana, sembla que, com a mínim, Ricard comptà en el flanc sud amb el suport del seu aliat natural, Alfons I, que el 3 de febrer de 1187 c. f. (1186 c. p.), a Osca, rebé de Gastó VI de Bearn l'homenatge corporal per «tota la seva terra», exceptuat el que tenia pel comte Ricard de Peiteu, compromentent-se a ajudar-lo contra els seus enemics, excepte contra el mateix Ricard, duc d'Aquitània.⁴¹³

Ramon V, sorprès per la rapidesa de les conquestes angloaquitanes, sol·licità la protecció del seu aliat, el rei Felip August, que el mes de gener de 1187 havia signat una treva amb Enric II d'Anglaterra, amb qui havia pres la determinació d'anar a Terra Santa a fer la croada contra el sultà Saladí. Les accions de Ricard suposaven una ruptura d'aquest compromís i Felip August no dubtà a reunir els seus exèrcits i envair els dominis continentals del rei anglès. Així, al llarg dels anys 1187 i 1188 s'emparà del Berry i d'una part de la Turena, avançà fins al Borbonès i recuperà les terres del Carcí usurpades a Ramon V. Les conferències de pau del 16 d'agost i del 7 d'octubre de 1188 entre Enric II i el seu fill Ricard i Felip August no aconseguiren aturar les hostilitats; el rei de França avançà dins Alvèrnia, on prengué diverses places al rei d'Anglaterra, i arribà fins a lo Puèi de Velai a finals d'octubre de 1188.⁴¹⁴

Aleshores, Ricard Cor de Lleó, tement l'ambició del seu germà Joan sense Terra, es reconcilià secretament amb el rei de França i, a canvi de totes les places que havia pres al comte de Tolosa, li prestà homenatge per totes les possessions angleses d'aquest costat de l'Atlàntic, cosa que provocà la còlera del seu pare, Enric II d'Anglaterra. Ramon V no recuperà, doncs, les places del Carcí que havia perdut; Felip August les tornà en feu al príncep Ricard.⁴¹⁵

Entretant, la presència de les tropes de Ricard de Peiteu dins dels dominis de Ramon V havia donat ales als burgesos de Tolosa, que, cansats de la guerra, s'havien revoltat contra el seu comte a començaments de 1188. El bisbe de Tolosa Folcrand, representant d'un ampli moviment polític que te-

410. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, vi, p. 120-124; E.-G. LÉONARD, *Catalogue*, p. 87, doc. 124; P. CHASTANG, *Lire, écrire, transcrire. Le travail des rédacteurs de cartulaires en Bas-Languedoc (XIe-XIIIe siècles)*, París, CTHS, 2001, p. 317-321; H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 93.

411. A. CASTALDO, *L'Église d'Agde (Xe-XIIIe siècles)*, París, PUF, 1970, p. 74-80; H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 93-94.

412. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, vi, p. 127; E.-G. LÉONARD, *Catalogue*, p. x.

413. Corpus, doc. núm. 126. P. TUCOO-CHALA, *La vicomté de Béarn*, p. 48-50.

414. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, vi, p. 128-129; J. BOUSSARD, *Le gouvernement d'Henri II Plantagenêt*, p. 576-577.

415. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, vi, p. 130-131.

nia com a objectiu restablir la pau, estigué des del 1186 fins al 1189 al capdavant de les forces vives de la ciutat al costat dels dos nobles més destacats, els Toset de Tolosa i els Eimeric de Castèlnou. Dirigits pel bisbe, aquests dos notables i el consolat patrici portaren la vila a revoltar-se i a derrotar el comte. Dos tractats de gener de 1189 restabliren la pau tot afeblint el poder comtal.⁴¹⁶

3.11. *La campanya de Provença del 1189 i la pau amb Tolosa del 1190*

L'ofensiva anglesa contra Tolosa deixà les mans lliures al rei d'Aragó, que pogué ocupar-se novament de la Provença oriental. A la tardor de 1189 c. f. (1188, c. p.), acompanyat del seu fill segon, el futur comte Alfons de Provença (1196-1209), creuà el Roine i es dirigí cap a l'extrem oriental del comtat amb el propòsit de sotmetre Bonifaci de Castelana i altres nobles prealpins que s'havien declarat en rebel·lia. Amb l'ajuda dels homes de Blacàs d'Aups conquerí els castells de Salèrna (Salernes), Cores i Mostier (Moustiers) i assetjà Castelana (setembre de 1189 c. f.).⁴¹⁷ El 26 d'octubre de 1189 c. f. (1188 c. p.), a Grassa, en presència de l'arquebisbe d'Ambrun, dels bisbes d'Antíbol i de Senès (Senez) i de molts barons, Bonifaci escenificà la submissió al seu senyor, el rei d'Aragó, i al seu fill Alfons mitjançant la prestació d'homenatge i jurament de fidelitat pels castells que posseïa abans del setge reial, en especial els de Salèrna, Mostier i Cores, que el rei li concedí en feu.⁴¹⁸

Alfons I es dirigí aleshores cap a la ciutat de Niça, que havia dimitit de les seves obligacions i contribucions envers la corona. Amenaçats novament per les tropes reials, els còsols de la ciutat s'avinueren a signar, el mes d'octubre de 1188 c. p. (1189 c. f.), una concòrdia que renovava la pau del 1176. El rei renuncià a totes les reclamacions que pogués fer als còsols des que se signà l'anterior concòrdia i els confirmà els privilegis a canvi d'assegurar-se la lleialtat de les autoritats comunals. A principi de novembre, a casa dels templers, els còsols niçards obtingueren del rei l'autorització per a reprendre les relacions comercials amb Pisa, ciutat amb la qual signaren un tractat d'aliança el 29 de març de 1189 c. p. (1190 c. f.).⁴¹⁹ El mes de març de 1189 c. p. (1190 c. f.), a Draguinhan, el rei Alfons signà una concòrdia amb Hug de Mont-real, que li jurà fidelitat i prometé lliurar en el termini de sis mesos el castell de Roagons a l'infant Sanç, si venia a Provença, o als oficials reials.⁴²⁰

De retorn de la seva campanya provençal, el 26 de gener de 1190 c. f. (1189 c. p.), a l'illa de Gernega, entre Tarascó i Bèucaire, el rei renovà amb Ramon V de Tolosa els pactes de Narbona de 1184 c. p. (1185 c. f.). A aquest nou acord de pacificació, que pretenia resoldre definitivament les diferències sorgides després de Narbona, s'hi arribà per mediació de Jofre de Marsella, bisbe de Besiers, del vescomte Barral de Marsella, de l'abat de Bonesvalls, de Pere Rigau, mestre del Temple, i del comanador hospitaler de Sant Gèli. Aquests acordaren que les parts es definissin recíprocament els danys que es feren durant la guerra i que es dividissin per igual tot el que en endavant poguessin adquirir a la ciutat d'Avinyó.⁴²¹ Per a resoldre els conflictes territorials que poguessin sorgir en el futur, es nomenaren com a àrbitres l'arquebisbe de Tarragona Berenguer de Vilademuls, per part del rei, i l'arquebisbe Bernat

416. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, vi, p. 131-132; E.-G. LÉONARD, *Catalogue*, p. 90, doc. 129.

417. H. BOUCHE, *L'Histoire chronologique de Provence*, II, p. 171; PAPON, *HGP*, lib. IV, t. II, p. 271; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, vi, p. 135.

418. Corpus, doc. núm. 130.

419. Corpus, doc. núm. 129; J. B. TOSELLI, *Précis historique de Nice depuis sa fondation jusqu'en 1860*, Niça, 1867, vol. I, p. 36.

420. ADBR, *Trésor de chartes des comtes de Provence*, B 294, 23 A, reg. H. de GÉRIN-RICARD i E. ISNARD, *Actes concernant les vicomtes*, Mònaco-París, 1926, p. 85, doc. 292.

421. Corpus, doc. núm. 131. H. de GÉRIN-RICARD i E. ISNARD, *Actes concernant les vicomtes*, p. 81-83, doc. 288.

Gaucelin de Narbona, per part del comte, en els conflictes que poguessin sorgir a aquest costat de l'Erau (Hérault), i Dragonet i Rascàs, per part del comte, i el vescomte de Marsella Barral i Blacàs d'Aups, per part del rei, en els conflictes que es poguessin presentar entre el riu Erau, els Alps i el Montgenebre. De l'actuació d'aquests mediadors, s'exceptuaven, però, les demandes del rei contra el comte de Tolosa sobre el comtat de Melguèlh i la mota d'Albaron i les demandes del comte de Tolosa contra el rei sobre els bisbats de Rodés i de Gavaldà. Per complir i observar aquests pactes, a més, cadascuna de les parts lliurà en penyora dos castells, que serien tinguts per l'altra part durant deu anys.⁴²²

La presència dels arquebisbes de Narbona i de Tarragona, del mestre del Temple i del comanador hospitaler de Sant Gèli com a mediadors en la pau del 26 de gener de 1190 c. f. (1189 c. p.) entre Tolosa i Barcelona posa novament en relleu el protagonisme de l'Església diocesana i dels ordes militars en la pacificació d'Occitània. Aquest corrent de pacificació promogut per l'Església, previ a la croada a Terra Santa, havia de possibilitar també la reconciliació entre el comte Ramon V i el vescomte Roger II de Besiers. Gairebé coetàniament al Tractat de Gernega, el comte Ramon V de Tolosa, amb el consell del vescomte Roger de Besiers, del vescomte de Lautrèc i dels barons i notables de l'Albigès, publicà uns estatuts per fer observar la pau dins dels seus dominis.⁴²³ Conseqüència indirecta de la Pau de Gernega de gener de 1190, en la qual Alfons I hauria renunciat a la seva sobirania sobre els dominis dels Trencavell, aquest acord reconeixia implícitament la sobirania del comte de Tolosa, no tan sols sobre Melguèlh, sinó també sobre els dominis de Roger II. Aquest, per la seva banda, reconeixia el comte de Tolosa com a sobirà, deslligant-se dels seus compromisos amb el rei Alfons I, a qui havia declarat hereu dels seus dominis.⁴²⁴ El mateix any, a Arle, un concili eclesiàstic provincial, al qual assistiren el rei d'Aragó, els comtes de Tolosa i de Forcalquer, el vescomte Barral de Marsella i diversos barons de Provença, intentà aturar les devastacions causades pels bandolers.⁴²⁵

Cap a l'estiu de 1190, Ricard Cor de Lleó, hereu del rei Enric II d'Anglaterra, i Felip August de França, acompanyats d'una gernació de barons, partiren cap a Terra Santa. Les lluites entre Tolosa, França i Anglaterra cessaren temporalment per les treves que imposava la croada.⁴²⁶ La nova conjuntura donà un breu respir que Alfons I aprofità per a reconduir la seva política hispànica⁴²⁷ i completar la seva obra d'expansió territorial i de submissió de la Provença marítima i dels territoris limítrofs que escapaven al seu control.

El mes de juliol de 1191 el clergat de Narbona escollí el germanastre del rei, Berenguer, bisbe de Lleida i abat de Montaragó, com a arquebisbe d'aquella província eclesiàstica. El nou papa, Celestí III,

422. Per tercera i última vegada un tractat entre Tolosa i Barcelona mantenia l'*statu quo* en aquests dominis. Els problemes sorgien, però, de l'encavallament de drets del comte de Tolosa i del rei d'Aragó en els territoris respectius. És significatiu que, poc després d'aquest acord de pacificació, el mes de març de 1189 c. p. (1190 c. f.) Guillem VIII de Montpeller reconegués Ramon V com a comte de Melguèlh i li prestés homenatge pels castells de Càstias (Castries) i de Castèlnòu, pel lloc de *Centrairargues* (Sautairargues [Sauteyrargues]?) i per tot el que posseïa als castells de lo Poget (le Pouget) i de Pinhan (Pignan), declarant tenir aquests dominis per ell «en feu franc i honorat» (Archives Municipales de Montpellier, Arm. A, casset iv, núm. 1 (Louvet, 99); *Liber Instrumentorum Memorialis*, f. 37r-v, ed. A. GERMAIN, *Liber instrumentorum memorialium*, p. 160-163, doc. LXXXVII; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, viii, col. 400-402, doc. 69-XLVIII; Archives Départementales de l'Hérault, G 1123, Cartulari de Magalona, reg. A., f. 222r, ed. J. ROUQUETTE i A. VILLEMAGNE, *Cartulaire de Maguelone*, t. 1, p. 362-368, doc. CCII; E.-G. LÉONARD, *Catalogue*, p. 95-97, doc. 135 bis).

423. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, vi, p. 140; E.-G. LÉONARD, *Catalogue*, p. 102, doc. 144.

424. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, vi, p. 140-141; R. BONNAUD-DELAMARE, *La convention régionale de paix d'Albi de 1191, a Paix de Dieu et guerre sainte de Languedoc au XIIIe siècle*, «Cahiers de Fanjeaux», 4 (Tolosa de Llenguadoc, 1969), p. 91-101.

425. PAPON, *HGP*, lib. iv, t. ii, p. 271, que indica al marge «Archives du prieuré de Saint Gilles, d'Aix, liasse des bulles, n. 16».

426. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, vi, p. 134-135.

427. J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 242.

confirmà l'elecció i el fill bastard de Ramon Berenguer IV ocupà el lloc més important de l'Església a Occitània.⁴²⁸ Era clarament una opció de la Santa Seu per deturar l'avenç de l'heretgia i una garantia de pau entre els antics contendents.⁴²⁹

3.12. *Represa de la guerra amb Tolosa, annexió de Forcalquer i submissió de Marsella (1193-1194)*

L'aturada de la guerra a Occitània durà fins a la tornada dels exèrcits croats de Terra Santa, després de la fracassada campanya contra Saladí (octubre de 1192). Ricard Cor de Lleó, al qual un naufragi havia portat a Aquileia, prop de Venècia, entrà imprudentment dins dels estats de Leopold, duc d'Àustria, i els travessà vestit amb hàbit de templer per retornar cap a França. Aquesta precaució, però, no li estalvià ésser capturat pels homes del duc i venut tot seguit a l'emperador Enric VI, el seu pitjor enemic.⁴³⁰

El comte Ramon V de Tolosa aprofità l'ocasió per a hostilitzar els dominis del Plantagenet, però hagué de fer front a l'ofensiva de Sanç, fill del rei de Navarra i aliat de Ricard Cor de Lleó, que envai els seus dominis.⁴³¹ Alfons I, per la seva banda, el setembre de 1192, concedí en feu vitalici el comtat de Bigorra a Gastó VI de Montcada, vescomte de Bearn, pactant el seu casament amb la comtessa Peronella de Bigorra, filla de Bernat, comte de Comenge, i néta de Cèntul, exceptuada la Vall d'Aran, que es reservava per a ells i els seus successors. Davant l'eventualitat que Peronella morís abans del casament —víctima de l'epidèmia que s'havia declarat aquell any—,⁴³² hom preveia que Gastó pogués casar-se amb una altra noia de la família del comte Cèntul, per tal que pogués succeir-lo legalment, i que en cas de no consumir-se cap d'aquests matrimonis o de no tenir els contraents descendència legítima, el comtat revertís al rei Alfons i als seus successors. El rei volgué assegurar-se la fidelitat de Gastó i la inserció del comtat dins la Corona d'Aragó com a estat vassall imposant al vescomte de Bearn com a condició que fes que tots els magnats i cavallers del comtat i cent representants de la població de cada vila li juressin fidelitat i es comprometessin a servir aquest pacte.⁴³³

Per completar el marcatge territorial sobre Tolosa, el mes de juny de 1193 c. f. (1192 c. p.) Alfons I, trobant-se a Osca, confirmà al comte Ramon Roger de Foix, que acabava de tornar de Palestina, la donació que Pere de Lara, «sive alius quicumque sit vicecomes Narbone», li havia fet de tot el que tenia pel rei al vescomtat i a la vila de Narbona i del feu del Fenolledès i el Perapertusès, amb la condició que fes la guerra al comte de Tolosa, que ho tingués en feu per la corona i que, en cas de morir sense descendència, revertís tot en domini seu.⁴³⁴ La historiadora Jacqueline Caille ens aclareix que, amb aquesta donació, Pere de Lara, més que desprendre's dels seus dominis, el que feia era cercar, d'una banda, l'aval del comte de Foix i, a través d'ell, el del rei Alfons, en la seva usurpació del vescomtat de

428. J. GUIRAUD, *Histoire de l'Inquisition du Moyen Âge*, París, 1935, p. 333-336; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VI, p. 138-139.

429. J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 248.

430. PAPON, *HGP*, lib. IV, t. II, p. 272.

431. E.-G. LÉONARD, *Catalogue*, p. x.

432. La documentació testamentària catalana registra un període de mortalitat excepcionalment elevada entre el setembre de 1192 i el desembre de 1197. A. CORRADI, *Annali delle epidemie*, p. 122-123; F. CURSCHMANN, *Hungersnöte in Mittelalter*, p. 155-158; *Datos históricos sobre las epidemias de peste ocurridas en Barcelona*, Barcelona, Institut Municipal d'Història, 1965, p. 48 i 370.

433. Corpus, doc. núm. 132.

434. Corpus, doc. núm. 133; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VI, p. 150; Ch. BAUDON DE MONY, *Relations politiques des comtes de Foix*, p. 47; J. CAILLE, *Les seigneurs de Narbonne*, p. 240; *Ermengarde, vicomtesse de Narbonne*, p. 26.

Narbona, i, d'altra banda, una aliança per fer la guerra als vassalls que encara romanien fidels a la vella vescomtessa Ermengarda i al comte de Tolosa amb el qual aquesta, en el seu intent desesperat de conservar el títol, s'havia aliat. En efecte, el comte de Molina Pere de Lara, que havia retornat a Narbona el 1189, en una manifesta usurpació del títol vescomtal, actuà com a mandatari d'aquest principat a partir de setembre de 1192. El 28 d'abril de 1194 instituï el seu fill Eimeric com a hereu i successor de Narbona i del seu vescomtat, del Bederrès i de tots els llocs pertanyents al vescomtat de Narbona, després de la seva mort.⁴³⁵

La resposta de Ramon V a la ingerència d'Alfons I a Narbona no es féu esperar: el 29 de maig de 1194 c. f. (1193 c. p.) segellà una aliança amb Guillem VIII de Montpeller mitjançant l'intercanvi de castells i territoris, la prestació d'homenatge i juraments de fidelitat i la promesa d'ajuda recíproca contra els seus enemics comuns —Alfons I i els seus aliats. Guillem VIII s'obligà a prestar una alberga de vint-i-tres cavallers dins del castell de Frontinhan (Frontignan) cada vegada que el comte de Tolosa «tingués guerra entre l'Erau i el Roine.»⁴³⁶ Era la fi de les tradicionals relacions d'amistat i de vassallatge del llinatge dels Guillem de Montpeller amb el casal de Barcelona.

Pere de Lara, que marxava aleshores cap a Castella per a acompanyar Alfons VIII en la seva campanya contra els sarraïns al camp de Calatrava, sobrevisqué a la mortaldat que afectava Europa, i encara ostentaria el títol vescomtal de Narbona fins a la seva mort el 1202. Ben diferent fou la sort de la vella vescomtessa Ermengarda, desposseïda del seu títol i perdedora de la guerra contra el seu nebot. Convalescent de la mortífera epidèmia, en el seu testament dictat a Perpinyà el 30 d'abril de 1196, poc abans de morir, a la «domina de Narbona» no li quedà altra opció que resignar-se a acceptar la realitat i oferir al seu nebot la possibilitat d'una possessió legítima del vescomtat, perdonant-li «totum dampnum et malum et contrarietates et opressiones et infestaciones et penurias et calamitates et omnia mala quod mihi advenerint ex parte sua vel suorum» i nomenant-lo hereu de l'honor vescomtal si respectava els termes del seu testament i liquidava tots els seus deutes; altrament, cediria l'honor vescomtal al comte Ramon VI de Tolosa, «sicut melius patri sui dedi atque dimissi», referència clara a la seva donació dotal a Ramon V el 1142 que havia provocat la guerra amb Ramon Berenguer IV.⁴³⁷ Les darreres voluntats de la vescomtessa, però, ja no tenien força per a modificar el curs dels esdeveniments. Ramon VI, ocupat en el moviment comunal de Tolosa, es desinteressà dels afers provençals i llenguadocians, i Eimeric III, a qui Pere de Lara havia traspasat els drets, entrà tranquil·lament en possessió del vescomtat sense contestació del comte de Tolosa.

La política provençal d'Alfons I no estigué menys mancada de reflexos. L'octubre-novembre de 1192 el rei rebé amb grans honors a Marsella Berenguera de Navarra i Joana, vídua del rei Guillem II de Sicília, muller i germana, respectivament, de Ricard Cor de Lleó, que acabaven d'arribar de Palestina.⁴³⁸ Devia conèixer bé la intenció de l'emperador alemany, Enric VI el Cruel, que retenia el rei d'Anglaterra en captivitat, de convèncer la seva víctima que acceptés la investidura feudal de Provença. En efecte, a començaments de 1193, l'emperador alemany alliberà Ricard Cor de Lleó a canvi d'un rescat de 150.000 marcs de plata, una tercera part dels quals foren per al duc d'Àustria. A més, segons els annals de Roger de Hoveden, féu donació al Plantagenet del regne de Provença, del Vienès, de les ciutats de Marsella, Narbona, Arle i Lió, fins als Alps, amb el que posseïa a Borgonya i els homenatges del

435. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, vi, p. 151; J. CAILLE, *Les seigneurs de Narbonne*, p. 234-235; *Ermengarde, vicomtesse de Narbonne*, p. 21-22.

436. E.-G. LÉONARD, *Catalogue*, p. 106-109, doc. 151-153.

437. J. CAILLE, *Ermengarde, vicomtesse de Narbonne*, p. 26 i 44.

438. PAPON, *HGP, lib. IV*, t. II, p. 272; E.-G. LÉONARD, *Catalogue*, p. x.

rei d'Aragó i del comte de Tolosa i de Sant Gèli, amb la condició que es fes coronar rei el diumenge següent al seu alliberament, és a dir, el 18 de gener de 1193.⁴³⁹

Però ni el mateix Ricard Cor de Lleó, un cop alliberat, complí amb el seu compromís ni ningú es prengué seriosament aquella oferta, desesperat intent de l'emperador alemany de recuperar la sobirania d'uns territoris teòricament inclosos dins dels límits de l'Imperi, però que mai no havia posseït efectivament. Ben al contrari, davant les pretensions imperials, Alfons I menà al llarg de l'any 1193 una decidida política dirigida a afermar el seu domini sobre Provença amb dos objectius immediats: incorporar definitivament el comtat de Forcalquer i sotmetre la ciutat de Marsella.

Amb el primer objectiu, el mes de juliol de 1193 c. f., a Ais, el rei concertà les esposalles del seu fill, l'infant Alfons, hereu del comtat de Provença, amb la néta del comte Guillem IV de Forcalquer, fins aleshores aliat del comte de Tolosa. Guillem IV lliurà al comte Alfons II de Provença la mà de la seva néta Garsenda de Sabran amb el comtat de Forcalquer com a dot, reservant-se'n l'usdefruit vitalici i reservant els castells de Cucuron, la Mòta d'Aigas (la Motte-d'Aigües) Ansois (Ansois) i Robian (Roubia), situats a la part baixa del comtat, i els castells de Ventavon, Upais (Upaix), Ladet i Puget, situats al damunt de Sisteron, juntament amb el domini senyorial del monestir d'Alamon, dins la batllia de Sanha, per al germà i la germana de Garsenda, que els posseïrien en nom i sota homenatge del comte de Provença. D'aquesta manera, s'assegurava la renúncia dels seus dos altres néts, Rainier i Batriu, a reclamar, després de la seva mort, qualsevol dret sobre el comtat, mentre que el seu gendre Rainier de Sabran, pare de Garsenda, jurava la donació per la imposició de les seves pròpies mans. El mateix comte de Forcalquer, com a garantia addicional, hagué de jurar davant dels Sants Evangelis que respectaria la donació, i, després d'ell, tots els seus barons, cavallers i tot el poble juraren fidelitat a Alfons i li prestaren homenatge, sens perjudici de la que devien al seu senyor.⁴⁴⁰

El pacte matrimonial era la conseqüència d'una concòrdia que pretenia posar fi a la vella enemistat i segellar la nova aliança entre les dues cases comtals veïnes, Provença i Forcalquer. El mateix mes de juliol, a Ais, el rei i el comte Guillem IV de Forcalquer es remeteren recíprocament «*omnem iram, indignacionem et omnes querimonias*» que es tenien, es prometeren ajuda mútua en la pau i en la guerra contra tothom, excepte l'emperador Enric VI, i es comprometeren a reparar-se mútuament els danys que s'havien causat.⁴⁴¹ Com a garantia de l'acord, el rei d'Aragó lliurà en potestat de Pèire de Lambesc els castells provençals de Ronha (Rognes), Auset (Auzet) i Cananillas/Cananellas (Chénerilles/Chanolles), i Guillem IV de Forcalquer a Guillem de Lauger de l'Illa els castells de Montjustin, Vitrola i Aubinhòsc (Aubignosc), situats dins els seus dominis. Aquests cavallers haurien de guardar els castells fins al compliment dels pactes i condicions de la concòrdia en el termini de dos anys a partir de la propera festa de Nadal.⁴⁴² Hom estipulà que si el rei d'Aragó violava la concòrdia o si, requerit pel comte de Forcalquer o per un dels seus enviats, es negava a indemnitzar-lo pels danys comesos segons l'arbitratge de l'arquebisbe d'Ais, de Pèire de Lambesc, de Raimon d'Agot, de Pere, paborde de Forcalquer, de Guillem Bernat d'Ais i de Guillem de Lauger (Léger), hauria de lliurar al comte de Forcalquer, segons la importància del delictes, un, dos o tres castells, i si refusava acatar l'arbitratge seria declarat perjur, fals i punible de traïció. A més, el rei d'Aragó es comprometia a convocar els jutges

439. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, vi, p. 149. PAPON, *HGP*, lib. IV, t. II, p. 273; E.-G. LÉONARD, *Catalogue*, p. XI.

440. Corpus, doc. núm. 135. G. de TOURNADRE, *Histoire du comté de Forcalquier*, p. 95-97.

441. Corpus, doc. núm. 136. G. de TOURNADRE, *Histoire du comté de Forcalquier*, p. 93.

442. El lliurament de castells en mans de Pèire de Lambesc i Guillem de Lauger (Léger) és formalitzat en un acte a part. Corpus, doc. núm. 137.

dels seus dominis per pronunciar sentència cada vegada que fos necessari. La mateixa condició i el mateix compromís valien per al comte de Forcalquer.⁴⁴³ Com veurem, les garanties de la donació matrimonial i de la concòrdia que la precedí, amb el lliurament d'un total de sis castells, mesura d'una desconfiança covada per les rancúnies entre els dos vells enemics, estaven plenament justificades.

El casament d'Alfons II i Garsenda de Sabran no se celebrà immediatament, en part, possiblement, perquè els contraents encara no tenien l'edat requerida, però també perquè calia salvar un escull jurídic. L'any 1191 els comtes Guillem IV de Forcalquer i Ramon V de Tolosa s'havien elegit recíprocament hereus dels seus dominis a Provença, entre la Durença i l'Isèra, en cas de morir sense descendència masculina. El compliment de l'acord de juliol de 1193, el punt més important del qual era el casament d'Alfons II de Provença amb Garsenda de Sabran, passava per revocar aquesta donació abans de Nadal de 1195, dins el termini previst per la mateixa concòrdia. Aparentment aquest fou el motiu pel qual el mes de maig de 1195 Guillem IV i Ramon VI, en un nou acord, es garantiren mútuament els seus comtats, renunciaren a la donació recíproca que havien fet l'any 1191 i delimitaren les fronteres dels seus dominis.⁴⁴⁴ Segons aquesta darrera hipòtesi, el projectat matrimoni d'Alfons II i Garsenda de Sabran s'hauria celebrat presumiblement entre els mesos de maig i desembre de 1195, sens dubte abans d'abril de 1196.⁴⁴⁵

Ara bé, fins a quin punt l'acord del 1195 no significava una traïció de la concòrdia signada amb Alfons I i el principi del retorn a la tradicional aliança de Guillem IV amb el comte de Tolosa? Del que no hi ha dubte és que el comte de Forcalquer, si no havia estat portat per la força a acceptar aquell casament i la concòrdia que el precedí, com a mínim no l'havia signat de grat, perquè ben aviat se'n retractà.

En efecte, poc després de la mort del rei Alfons I, el mes d'abril de 1196, Guillem IV, davant del poble de Forcalquer, reunit a les portes de la parròquia de Santa Maria, protestà contra les pretensions del comte de Provença d'arrogar-se la sobirania del seu comtat, oposant-hi la vigència de la investidura del 1174 per la qual es reconeixia vassall immediat de l'emperador Frederic Barba-roja. Era el preludi d'una declaració de guerra al comte Alfons II de Provença.

Prenent la iniciativa de les hostilitats, Alfons II s'emparà de Sisteron i de la seva estratègica ciutadella, dominant la vall en la confluència de la Durença i del Buech (Buëch), però en aquesta ocasió Guillem de Forcalquer aconseguí atreure a la seva causa no només els tradicionals enemics del casal de Barcelona, el comte Ramon VI de Tolosa, els vescomtes de Marsella, els prínceps d'Aurenja (Orange) i els Baus, sinó també la noblesa del seu comtat, que devia observar amb gran recel la perspectiva de l'annexió a Provença, i, al capdavant d'un gran exèrcit, arrabassà el territori de Sisteron. Sota les seves ordres Ramon de Baus devastà el territori d'Ais, però, menys afortunat, caigué presoner dels habitants d'aquesta vila.⁴⁴⁶

La segona qüestió problemàtica del domini català a Provença era Marsella, ciutat amb un comerç esplendorós des del darrer quart del segle XII. Des de mitjan segle XII els vescomtes de Marsella eren un dels aliats més fidels dels comtes de Barcelona a la regió. A partir del 1183, Barral de Marsella acompanyà freqüentment el rei Alfons en els seus actes i entre el 1190 i el 1192 esdevingué l'únic pro-

443. Corpus, doc. núm. 136. Segons G. de TOURNADRE, *Histoire du comté de Forcalquier*, p. 93-94, aquest acte és anterior al pacte matrimonial d'Alfons amb Garsenda de Sabran.

444. ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 297, R15.

445. G. de TOURNADRE, *Histoire du comté de Forcalquier*, p. 90 i 99-100.

446. H. BOUCHE, *L'Histoire chronologique de Provence*, II, p. 182-183; G. de TOURNADRE, *Histoire du comté de Forcalquier*, p. 101-103.

curador reial autòcton de Provença, autoritat suprema del comtat durant les absències del rei d'Aragó. Es tractava d'una aliança estratègica per aturar l'ascens del principal enemic del poder vescomtal: la comuna de Marsella, que agrupava un gran nombre de mercaders i artesans enquadrats dins la confraria de l'Esperit Sant, i que a la darrerria del segle XII arribà a comprar la ciutat baixa als vescomtes.⁴⁴⁷

L'any 1193 c. f. el rei organitzà una campanya militar contra Marsella per sotmetre el moviment comunal hostil al poder vescomtal i a la ingerència barcelonina. El mes de juny la ciutat fou assetjada per la host reial.⁴⁴⁸ Per assegurar-se el relleu dels vescomtes, el rei signà un acord amb els fills de Bertran de Baus, Guillem i Hug, pel qual aquest darrer rebria la vila vescomtal en dot del seu casament amb Adelaida, filla d'Hug Jofre, darrer descendent laic de la família dels senyors de Marsella. Alfons I i els Baus es repartiren aleshores a meitats els drets sobre la ciutat.⁴⁴⁹ L'acord, però, fou conclòs precipitadament, ja que el patriciat urbà, desafiant el setge que el rei els havia imposat, envià el monestir de Sant Víctor, n'agafà l'abat Roncelin, germà del vescomte Barral, mort recentment, i el casà amb Adelaida. De cop i volta, les pretensions d'Alfons I i dels Baus se n'anaven en orris.⁴⁵⁰ L'emperador Enric VI, disposat a recuperar Provença a qualsevol preu, intimidà el rei d'Aragó aliant-se amb els genovesos i intentant llençar-los contra el litoral provençal, però Alfons I combaté amb èxit els uns i els altres.⁴⁵¹

Les relacions d'Alfons I amb la ciutat d'Arle i el seu patriciat foren més afortunades. El 16 de desembre de 1194, el rei, a petició dels arlesos, posà l'antiga capital del comtat sota la seva empara i protecció i enfranquí els seus habitants de lleuda, peatge i de tot usatge i costum a Catalunya, a Aragó i a totes les seves terres. L'acte fou signat per tots els habitants d'Arle, que prestaren homenatge i jurament de fidelitat al rei.⁴⁵² Poc després, el febrer de 1195 c. f. (1194 c. p.), signà amb l'arquebisbe d'Arle Imbert d'Aigieras (Eyguières) un pacte d'ajuda mútua i protecció contra els seus enemics comuns.⁴⁵³

4. PERE EL CATÒLIC: EL PROJECTE D'UNIFICACIÓ D'OCCITÀNIA (1196-1213)

4.1. *L'extinció dels protagonistes de la Gran Guerra Occitana*

Els anys 1194-1196 una de les epidèmies més mortíferes del període medieval, precedida d'una gravíssima carestia, féu estralls per tot Europa. La ràpida expansió del bacil coincidí amb la tornada dels exèrcits croats de Palestina i, malgrat totes les mesures higièniques que les ciutats prengueren per aturar-ne la difusió, una part important de la població periclità, víctima del contagi. La llarga llista de prínceps i governants de totes les dinasties europees que en només dos anys moriren del *mal*

447. M. AURELL, *L'expansion catalane en Provence*, p. 188.

448. André WILMART, *La composition de la petite chronique de Marseille jusqu'au début du XIIIe siècle (Regin. Lat. 123)*, «Revue bénédictine», XLV (1933), p. 142-159.

449. Corpus, doc. núm. 134.

450. V. L. BOURRILLY i R. BUSQUET, *La Provence au Moyen Âge*, p. 30-31; E. BARATIER, *Histoire de Marseille*, Tolosa de Llenguadoc, Privat, 1973, p. 66-68.

451. El 30 de maig de 1191 l'emperador Enric féu una concessió als genovesos per edificar una fortalesa a Mònaco i tenir-la en feu i servei de l'Imperi, preparada per a quan l'emperador volgués fer la guerra contra els marsellesos o altres provençals (*I Libri iurium della Repubblica di Genova*, vol. 1/2, p. 27-31, doc. 286).

452. Corpus, doc. núm. 138.

453. Corpus, doc. núm. 139.

de febres, el principal símptoma de la malaltia, dóna una idea de la virulència de la pandèmia i dels seus efectes.⁴⁵⁴

El vescomte Roger II de Besiers morí a Carcassona poc després del 17 de març de 1194 c. f.* deixant el seu fill Ramon Roger, de nou anys, hereu dels seus dominis. En el seu codicil anul·là la clàusula del testament del 1191 que designava el comte Ramon V tutor de Ramon Roger i nomenà governador general dels seus dominis durant la minoritat de Ramon Roger Trencavell l'antic company del seu pare, Bertran de Saissac, conegut per la seva adhesió al catarisme.⁴⁵⁵ Precisament les seves creences no trigarien a costar-li el càrrec. El 4 d'agost d'aquell mateix any el bisbe de Besiers, Jofre, l'obligà a renunciar a favor seu a la jurisdicció damunt la ciutat de Besiers, a fi i efecte de permetre-li l'expulsió dels heretges i dels valdesos que s'hi trobaven.⁴⁵⁶

Pocs mesos després, el desembre de 1194, morí a Nimes el comte de Tolosa, Ramon V, deixant hereu el seu fill Ramon, fill de Constança.⁴⁵⁷

El gran enemic de Ramon V, el rei Alfons I d'Aragó, expirà el 25 d'abril de 1196 a Perpinyà, on havia convocat els senyors i barons de Provença.⁴⁵⁸ Pocs dies després, el 30 d'abril, moria allí mateix la vella vescomtessa Ermengarda de Narbona.⁴⁵⁹ En el seu testament dictat el mes de desembre de 1194, Alfons I havia nomenat el seu fill primogènit, Pere I (1196-1213), hereu del regne d'Aragó, dels comtats de Barcelona i del Rosselló i de les terres situades entre Besiers i Portvendres, i confirmà la donació que havia fet el 1185 en favor del germà segon, Alfons II (1196-1209), de Provença i dels comtats de Rodés, Gavalvà i Carlat.⁴⁶⁰ El comte Alfons II confià la direcció de Roergue al seu oncle Sanç i després del 1200 cedí aquests dominis al seu germà, el rei Pere I.

L'epidèmia matà tota una generació de prínceps i aturà momentàniament la guerra. Ara bé, el canvi generacional dels protagonistes de la Gran Guerra Occitana no explica *per se* el tombant del darrer decenni del segle XII, l'aturada temporal de les hostilitats i la substitució de l'enfrontament secular entre Tolosa i Barcelona per una nova guerra moguda per un pretext religiós. La contribució fonamental cal atribuir-la a l'Església i a les crides desesperades que Celestí III i Innocenci III farien per a lluitar contra els enemics exterior i interior de la *Christianitas* que representaven, respectivament, l'expansionisme del moviment almohade i l'heretgia albigea.

En efecte, la derrota castellana d'Alarcos (19 de juliol de 1195) enfront de l'exèrcit almohade tingué un gran impacte a l'Occident cristià i provocà l'aturada de la guerra entre França i Anglaterra. Felip II i Ricard I signaren el Tractat de Louviers i repartiren les respectives àrees d'expansió, deixant els dominis del comte de Tolosa sota influència francesa. L'Església aprofità convenientment l'amenaça exterior per a forçar el canvi de la correlació d'aliances en l'àmbit internacional i endurir el seu discurs contra el catarisme.⁴⁶¹ El concili provincial de Narbona, reunit el mes de desembre de 1195 a

454. A. CORRADI, *Annali delle epidemie*, p. 122-123; F. CURSCHMANN, *Hungersnöte in Mittelalter*, p. 156-158; *Datos históricos sobre las epidemias de peste ocurridas en Barcelona*, Barcelona, Institut Municipal d'Història, 1965, p. 48 i 370.

455. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, vi, p. 153-156; A. MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 283-284; E.-G. LÉONARD, *Catalogue*, p. xi; L. MACÉ, *Chronique d'une grande commotion*, p. 680.

456. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, vi, p. 157-158.

457. E.-G. LÉONARD, *Catalogue*, p. xi.

458. Segons J. VENTURA, *Pere el Catòlic i Simó de Montfort*, Barcelona, Aedos, 1960, p. 41, «amb la idea de sol·licitar socors per a alleujar les necessitats de les terres catalanes.»

459. J. MIRET Y SANS, *El testamento de la vizcondesa Ermengarda de Narbona*, *BRALB*, 1, 1901-1902, p. 41-46; J. CAILLE, *Ermengarde, vicomtesse de Narbonne*, p. 23-24 i 43-49.

460. M. AURELL, *Pouvoir et contre-pouvoirs en Rouergue*, p. 128.

461. Sobre els canvis en l'escenari internacional, vegeu M. ALVIRA, *El jueves de Muret*, p. 86-87.

Montpeller sota la presidència de misser Miquel, legat del papa Celestí III, proclamà l'excomunió de tots els qui violessin la pau en aquelles terres i prometé l'entredit a tots els senyors que gosessin iniciar la guerra. El cànon tercer de les constitucions conciliars es dirigia directament contra els brigants aragonesos i els seus mainaders, equiparant-los als traficants d'armes. També, de conformitat amb els cànons del Concili III del Laterà, es comminà amb la pena d'excomunió els prínceps que no els castiguessin.⁴⁶²

4.2. *El capgirament de les aliances*

El nou ordre internacional instaurat pel Tractat de Louviers comportà canvis transcendentals en el joc d'aliances polítiques de l'espai occità. El primer fou la fi de la guerra que durant quaranta anys havia enfrontat Anglaterra i Tolosa pel domini dels territoris continentals dels Plantagenet. El mes d'octubre de 1196 els Sant Gèli i els Plantagenet signaren la pau i segellaren la seva aliança mitjançant el casament del jove Ramon VI amb Joana, germana del rei Ricard Cor de Lleó, i el lliurament com a dot de dos dels territoris més disputats, l'Agenès i el Carcí.⁴⁶³

L'aliança entre Tolosa i Barcelona que posava fi a gairebé noranta anys d'enfrontament armat (1112-1198) trigà una mica més a concretar-se per tal com formava part d'un complex i ambiciós pla de creació d'un espai polític occitanocatalà sobre la base del reconeixement de l'hegemonia políticomilitar de la Corona d'Aragó i la supremacia del rei Pere I,⁴⁶⁴ pla que, més enllà de la dinastia tolosana, involucrava tot un conjunt de petits principats i senyories sotmesos per vincles feudals a Tolosa i a Barcelona però que, com hem vist, es mantenien virtualment independents. Les bases d'aquesta aliança foren establertes a la conferència que Ramon VI, el seu cosí germà, el comte Bernat IV de Comenge, i Pere I tingueren a Perpinyà el mes de febrer de 1198.⁴⁶⁵ El contingut de l'assemblea no és conegut, però, segons Jordi Ventura, la presència de l'arquebisbe de Narbona, Berenguer, oncle de Pere el Catòlic,⁴⁶⁶ i el fet que se celebrés poc després de l'entronització al soli pontifical, amb el nom d'Innocenci III, del cardenal Lotari Conti (8 de gener), jurista que havia definit com a programa la derrota i eradicació del catarisme i la submissió de tots els prínceps cristians a l'Església catòlica, no era casual. De la mateixa opinió és Charles Higounet, que subratlla, ran de l'entronització del nou papa, la necessitat de Ramon VI, excomunicat per Celestí III i sospitós de fautor d'heretges, d'apropar-se al rei català, que començava a prendre mesures contra l'heretgia dins dels seus estats.⁴⁶⁷ Presumiblement, el comte de Tolosa i Pere el Catòlic haurien arribat a un acord de principis per a segellar l'aliança contra el rei Capet, perquè pocs dies després (29 de març) Ramon VI era a Le Mans per a signar amb el seu cunyat, Ricard Cor de Lleó, una aliança ofensiva contra el rei de França.⁴⁶⁸ Higounet va

462. MANSI, *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, París, 1901, xxii, col. 667; J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 258.

463. R. BENJAMIN, *A Forty Years War*, p. 282.

464. P. BONNASSIE, *Le comté de Toulouse et le comté de Barcelone du début du ixe au début du xiiie siècle (801-1213): esquisse d'une histoire comparée*, a *Actes del Vuitè Colloqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, vol. 1, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989, p. 45; L. MACÉ, *Les comtes de Toulouse et leur entourage (xiie-xiiie siècles)*, Tolosa de Llenguadoc, Privat, 2000, p. 34; M. ALVIRA, *El jueves de Muret*, p. 94.

465. Perpinyà, Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals, sèrie B 8. MIRET Y SANS, *Itinerario de Pedro I de Cataluña, II en Aragón*, BRABLB, III (1905-1906), p. 153.

466. Berenguer, arquebisbe de Narbona del 1191 al 1212, era fill natural del comte Ramon Berenguer IV de Barcelona i germà d'Alfons I.

467. J. VENTURA, *Pere el Catòlic*, p. 50; Ch. HIGOUNET, *Le comté de Comminges*, p. 82.

468. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, vi, p. 185.

més enllà i creu que durant aquesta entrevista, clau en el canvi en les relacions de la casa de Barcelona amb Tolosa, s'hauria decidit el casament de Pere el Catòlic amb Maria de Montpeller, que des de feia tot just dos mesos era la nova esposa del comte Bernat IV de Comenge.⁴⁶⁹ Després de la cimera, el rei Pere retornà als seus dominis i a Girona, en presència de l'arquebisbe de Tarragona i els seus sufraganis, promulgà una dura constitució contra els heretges dels seus regnes;⁴⁷⁰ es tractava, en opinió de Ventura, d'una mesura urgent d'aparador destinada a donar complaença a les exigències del nou papa.⁴⁷¹

Un conveni signat el setembre de 1198 entre el Comú de Gènova i Pere I posà fi a l'enfrontament entre Gènova i Barcelona per l'hegemonia del litoral occità. Gènova renovà el conveni estipulat amb Ramon Berenguer IV i després amb Alfons I, tot reconeixent la supremacia del rei català sobre Occitània.⁴⁷²

M. B. Bruguière creu, però, que l'aliança Barcelona-Tolosa i el capgirament de les relacions polítiques mantingudes durant decennis entre les dues cases rivals no es concretà fins a l'any 1200,⁴⁷³ quan, en una nova entrevista celebrada a Perpinyà, Ramon VI, vidu de la seva quarta muller, Joana d'Anglaterra,⁴⁷⁴ es comprometé a esposar la jove Elionor, germana del rei Pere I d'Aragó.⁴⁷⁵

Essent encara Elionor menor d'edat, calgué esperar al mes de gener de 1204 per a celebrar les esposalles i el lloc escollit fou, també, Perpinyà. Ramon VI lliurà en dot a Elionor els castells de Bèucaire, Valabrègues, Valaiguiera (Valligüieres), Sant Saturnin (Saint-Saturnin) i Bolena. Tot seguit, el rei

469. El casament entre Bernat IV i la filla de Guillem VIII de Montpeller i d'Eudòxia Comnè havia tingut lloc a Montpeller, el mes de desembre de 1197, en presència del comte Ramon VI de Tolosa (A. GERMAIN, *Liber instrumentorum memorialium*, p. 349-352, doc. CCIV; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VI, p. 182). El mateix dia, Maria renuncià, solemnement i de manera incondicional, a tots els seus drets sobre l'herència del seu pare i de la seva mare (A. GERMAIN, *Liber instrumentorum memorialium*, p. 353-357, doc. CCV; P. AMARGIER, *Éloge d'une reine: Marie de Montpellier, a La femme dans la vie religieuse du Languedoc* [«Cahiers de Fanjeaux», 23], Tolosa de Llenguadoc, Privat, 1988, p. 23-24). Tot això, més la celebració, a finals del mes de febrer de 1198, de la cimera de Perpinyà dels dos comtes cosins i del rei d'Aragó, porta Higounet a pensar que «à l'occasion de ce mariage se monta, en effet, entre le comte de Toulouse, le roi d'Aragon et Bernard IV une vaste intrigue et qu'en dépit de la promesse du comte de garder Marie pour femme toute sa vie, il se trama un marché de dupes.» En efecte, segons aquest autor, el casament de Bernat IV, conclòs sota els bons oficis del comte de Tolosa, seria una solució provisional per al rei d'Aragó: Bernat IV seria el marit de Maria de Montpeller fins a la mort del seu sogre, Guillem VIII, moment en què es plantejaria la successió de Montpeller; aleshores Bernat repudiaria la seva muller i, com que la renúncia a la successió hauria caducat per la ruptura de la unió, Pere I podria recollir-la i assegurar-se la senyoria desitjada. Assabentat de la maniobra, Guillem VIII induí el papa a actuar contra Bernat IV de Comenge; així, en tres ordres adreçades els dies 28 i 29 de desembre de 1201 a l'arquebisbe de Narbona, al bisbe de Comenge i als capitols d'Aush (Auch) i de Tolosa, Innocenci III fulminà el comte Bernat, acusant-lo d'abandonar la seva muller, i l'amenaçà amb l'excomunicació i l'entredit de les seves terres. Cf. Ch. HIGOUNET, *Le comté de Comminges*, p. 79-82 i 85.

470. MANSI, *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, París, 1901, XXII, col. 673.

471. J. VENTURA, *Pere el Catòlic*, p. 48 i 50; M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, I, p. 167-169.

472. Corpus, doc. núm. 140; *I Libri iurium della Repubblica di Genova*, vol. 1/2, p. 71-74, doc. 299. G. PISTARINO, *Genova e l'Occitania*, p. 129; Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Les relacions*, dins d'aquest mateix volum.

473. M. B. BRUGUIÈRE, *Un mythe historique: l'«impérialisme capétien» dans le Midi aux XIe et XIIIe siècles*, «Annales du Midi», 97 (1985), p. 245-267.

474. Joana d'Anglaterra, la quarta muller de Ramon VI, que aquest repudià, per a esposar, el 1196, una altra princesa de sang reial, Bourguigne, filla del rei de Xipre Amalric (Amaury) de Lusignan, morí el 1199. Sobre Joana i Elionor d'Aragó, vegeu H. DÉBAX, *Les comtesses de Toulouse: notices biographiques*, «Annales du Midi», t. 100, núm. 182 (abril-juny 1988), p. 230-231.

475. Segons Guillem de Puèglaurenç (Puylaurens), el comte Ramon VI de Tolosa, vidu, contractà a Perpinyà, l'any 1200, el seu casament amb Elionor, germana del rei Pere I d'Aragó. Basant-se en aquesta font, els autors de l'*HGL* creuen que l'any 1200 Elionor d'Aragó fou promesa en casament al comte Ramon VI de Tolosa i que, essent la princesa encara jove, el matrimoni no es consumà fins al mes de gener de 1204 (DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VI, p. 190). Segons Miret i Sans, ni la crònica de Puèglaurenç, ni els crònicons, ni les *Gesta Comitum Barcinonensium* provenen que el rei Pere I fos a Perpinyà a finals de 1199 o l'any 1200. Cf. J. MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Pedro I de Cataluña*, *BRABLB*, 3 (1905-1906), p. 238.

Pere i el seu germà, el comte Alfons II de Provença, prestaren jurament de fidelitat al comte de Tolosa i els comtes de Comenge i de Foix i altres barons, per la seva banda, per ordre del comte de Tolosa, juraren servir fidelitat a Elionor sobre aquests pactes.⁴⁷⁶

La unió de Ramon VI amb la germana de Pere I tenia una profunda significació política que no escapà als historiadors de la croada albigea, els quals no dubtaren a denunciar-la presentant-la com un estratagema del comte de Tolosa per a posar, de manera indirecta, els seus estats sota la protecció del rei d'Aragó i comte de Barcelona, salvaguardant-los de l'amenaça de la croada reial. La historiografia oficial barcelonina no desmentiria aquesta versió.⁴⁷⁷

Com a conseqüència d'aquesta unió, Barcelona i Tolosa es repartien els espais de poder que fins aleshores s'havien disputat: el comte de Tolosa afermava la seva autoritat sobre Foix i Carcassona i el vescomtat de Narbona,⁴⁷⁸ i el rei d'Aragó es guanyava el suport d'un poderós aliat i obtenia la via lliure per a incorporar la senyoria de Montpeller sense contestació.

A despit de la felicitació protocol·lària que adreçà als contraents, el jove vescomte Ramon Roger Trencavell era ben conscient que aquella unió matrimonial el deixava aïllat enfront de dos perills: un d'immediat, les apetències del seu oncle i tutor, el comte Ramon VI de Tolosa —que ja havia incorporat el vescomtat de Nimes als seus dominis i que, des dels inicis del seu regnat, l'any 1195, s'havia emparat d'un bon nombre de castells vescomtals situats al sud de l'Albigès aprofitant-se de la minoria i de la feblesa política del seu nebot—⁴⁷⁹ i un altre de més llunyà però no pas menys temible, l'amenaça del rei Capet de liderar una croada contra els seus dominis, secundant la crida que feia l'Església a lluitar contra l'heretgia.

Ramon Roger de Carcassona i Besiers intentà fer front a l'ofensiva tolosana signant, el març de 1202 c. f., una aliança amb el seu cosí, el comte Ramon Roger de Foix, que el prengué sota la seva protecció i li prometé, sota jurament, ajudar-lo contra tothom i, en particular, contra Ramon VI, amb qui estava enfrontat pel castell de Savardun (Saverdun). Ramon Roger Trencavell, en reciprocitat, nomenà el seu cosí successor del seu vescomtat en cas de morir sense fills.⁴⁸⁰ Aquest acte, però, romangué lletra morta perquè el 1203 el vescomte de Carcassona esposà Agnès, filla de Guillem VIII de Montpeller.⁴⁸¹

Per reunir el dot necessari per a casar-se amb Maria de Montpeller, el mes d'abril de 1204, a Millau, Pere I, hipotecat per les necessitats financeres derivades de la seva política expansionista, empenyorà a Ramon VI els comtats de Millau i Gavaldà per la suma de 150.000 sous melgoresos.⁴⁸² Com ja assenyalaren Devic i Vaissete, rere la hipoteca de Gavaldà hi havia raons polítiques. Pere el Catòlic transferia

476. Corpus, doc. núm. 142.

477. *Les Gesta Comitum Barchinonensium* afirmen que Pere I vingué al Llenguadoc a defensar la seva germana Elionor, a qui Simó de Montfort volia desheretar. M. AURELL, *Les noces del comte*, p. 385.

478. Dos mesos després (març de 1204 c. p.), Eimeric III de Lara, amb el consentiment de l'arquebisbe de Narbona, reconegué tenir el vescomtat en feu del comte de Tolosa i li'n prestà homenatge, exceptuant el que tenia per l'església de Sant Just (París, AN, J 314; TEULET, *Layettes du trésor des chartes*, t. 1, p. 248; M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, I, p. 174; J. CAILLE, *Les seigneurs de Narbonne*, p. 241, n. 112). La doble significació d'aquest acte no pot passar desapercebuda: Ramon VI reconeixia Eimeric III de Lara com a legítim hereu del vescomtat i aquest la sobirania del comte de Tolosa sobre els seus dominis.

479. Guillem de Puèglaurenc explica a la seva Crònica que l'any 1198 la muller de Ramon VI, la comtessa Joana, assetjà el castell dels senyors de les Casses (les Cassés), prop de Sant Félix de Lauragués (Saint-Félix-Lauragais), domini del vescomte, i que, com a conseqüència d'aquesta acció, perdé la vida. Cf. H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 95. J. DUVERNOY (ed.), *Chronique de Guillaume de Puylarens*, París, 1976, cap. v, p. 39; L. MACÉ, *Chronique d'une grande commotion*, p. 673.

480. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VI, p. 193, i VIII, col. 473-475; A. MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 285; L. MACÉ, *Chronique d'une grande commotion*, p. 680; H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 95.

481. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VI, p. 207-208; A. MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 286.

482. Corpus, doc. núm. 143.

temporalment a Ramon VI la responsabilitat de reduir la rebel·lió del bisbe de Mende, Guillem de Peire, que havia destituït els batlles del rei al Gavaldà i s'havia apoderat de la vila reial de Maruèjols (Marvejols).⁴⁸³ El rei d'Aragó es desfeia, d'aquesta manera, del més perifèric dels seus principats, irònicament el que havia jugat un paper estratègic cabdal en la lluita entre Tolosa i Barcelona al llarg del segle XII.

L'operació fou segellada per una *coniuratio*, un curiós pacte juramentat a tres bandes en el qual Ramon VI, Pere I i el seu germà, Alfons II de Provença, es comprometeren recíprocament a prestar-se «consilium, auxilium, valenciam atque deffensionem contra omnes homines in mundo sive in guerris sive in causis et in aliis omnibus.» D'aquest compromís en quedaven exclosos per raons d'ordre feudal o familiar: per part del comte de Tolosa, el rei de França, el rei d'Anglaterra, l'emperador —sobirà del marquesat de Provença— i l'Església d'Arle; per part del rei d'Aragó, el seu germà Alfons II, el rei Alfons VIII de Castella i el seu cunyat, el rei Eimeric d'Hongria;⁴⁸⁴ i per part del comte de Provença, el seu germà Pere I, el rei d'Hongria i l'emperador.⁴⁸⁵ Aquest acte, símbol del projecte d'unificació política d'Occitània de Pere I i garantia de la protecció que aquest estava disposat a oferir a Ramon VI en cas d'agressió externa, és una peça clau per a explicar que el comte de Tolosa resistís aïradament les reiterades amenaces de guerra que l'Església proferí contra ell.⁴⁸⁶

4.3. *Fi de la guerra de Forcalquer i pacificació entre Provença i Forcalquer*

La guerra típicament feudal, d'escaramusses i devastacions,⁴⁸⁷ entre Guillem IV de Forcalquer i Alfons II de Provença continuava el juny de 1202 quan al poble de Santa Eufèmia (Sainte-Euphémie), a la riba del Buech, prop de Sisteron, el comte de Forcalquer concertà el casament de la seva néta Beatriu de Sabran, germana de Garsenda, amb el delfí del Vienès Guigues André. El dot de Beatriu comprenia tot el territori des de Pont de Buech fins als límits del bisbat de Gap i de l'arquebisbat d'Ambrun, però aquesta donació no tindria efecte fins a la mort de Guillem IV i en cas que aquest morís sense hereu. El delfí, de qui Guillem IV esperava ajut militar en la guerra contra el comte Alfons de Provença, hagué de prometre que no faria cap pacte ni confederació amb l'enemic de l'avi de la seva esposa sense el consell i la voluntat d'aquest i que es mantindria sempre allunyat de la seva amistat. Es tractava d'un desafiament obert contra Alfons II, que, espoliat de les seves terres, es trobava ara davant d'un nou enemic.⁴⁸⁸

Alfons II sol·licità aleshores l'ajut del seu germà, Pere I, que, segons Zurita, arribà a Aigüesmortes (Aigües-Mortes) amb el seu exèrcit, però que abans de creuar el Roine envià ambaixadors al comte de Forcalquer per negociar una treva.⁴⁸⁹ Aquesta treva fou signada indubtablement abans de novembre

483. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VI, p. 211-212. Sobre el poder i l'autonomia dels bisbes de Mende, al Gavaldà, respecte dels comtes de Barcelona, vegeu M. AURELL, *Pouvoir et contre-pouvoir en Rouergue*, p. 130-131.

484. Eimeric d'Hongria estava casat amb Constança, germana de Pere I.

485. Corpus, doc. núm. 144.

486. M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, I, p. 172.

487. V. L. BOURRILLY i R. BUSQUET, *La Provence au Moyen Âge*, p. 32.

488. ADBR, B 301. Cf. H. BOUCHE, *L'Histoire chronologique de Provence*, II, p. 182; G. de TOURNADRE, *Histoire du comté de Forcalquier*, p. 105-107.

489. ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. I, f. 89v; H. BOUCHE, *L'Histoire chronologique de Provence*, II, p. 183. J. F. GAUFRIDI, *Histoire de Provence*, I, Ais de Provença, 1694, p. 116, ofereix una versió sensiblement diferent. Pere I travessà el Llenguadoc amb el seu exèrcit en direcció a Provença, però durant el camí pensà que valia més evitar la guerra i actuar com a mitjancer entre el seu germà i el comte de Forcalquer. Aleshores envià un missatge al comte de Forcalquer oferint-se a fer depositar les armes al seu germà en cas que ell fes el mateix. Guillem IV acceptà i fou signada una treva. Sobre la datació d'aquesta treva, vegeu G. de TOURNADRE, *Histoire du comté de Forcalquier*, p. 109-110, i J. MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Pedro I*, III, p. 268-269, que acredita la presència del rei d'Aragó, en companyia del seu germà, el comte Alfons II, a Montpeller el 28 de novembre de 1202.

de 1202 c. f., quan el comte Alfons II de Provença i el seu oncle, el comte Sanç, assistiren a una assemblea celebrada a Manòsca (Manosque), on el conestable del comte de Tolosa, Rostany de Sabran, arbitrà sobre certes diferències entre Guillem IV de Forcalquer i alguns dels seus vassalls,⁴⁹⁰ i ha de tenir relació directa amb un acte indatat pel qual els comtes de Provença, Sanç i Alfons II, i el comte de Forcalquer es comprometeren sota jurament a protegir i salvaguardar totes les esglésies i abadies dels dos comtats, els clergues i els monjos, els cavallers del Temple i de l'Hospital, els hospitals dels pobres, les leproseries, els ramats, etc., acatant un decret de Pau i Treva proclamat probablement per l'Església provençal amb el suport del seu braç armat, els ordes del Temple i de l'Hospital.⁴⁹¹

Aquest darrer document és indatat, però és probable que fos coetani o no gaire posterior a les corts de Cervera de setembre de 1202 c. f., en què Pere I, a petició de l'Església catalana i narbonesa, promulgà unes constitucions de Pau i Treva. Tot i que no se n'indica l'àmbit de vigència, la presència a l'assemblea dels arquebisbes de Tarragona i de Narbona, al costat dels magnats i els barons catalans, indueix a creure que la seva aplicació pogué fer-se extensiva també, a través de l'autoritat diocesana, al Llenguadoc, fora dels límits assenyalats per la Pau de Fondarella del 1173.⁴⁹² Una circumstància adversa podia haver aconsellat l'Església a propiciar aquesta mesura temporal: quan el record de la mortaldat extraordinària de 1194-1196 encara era recent, una nova carestia acompanyada de l'extensió d'una altra epidèmia mortífera s'havia declarat a l'àmbit mediterrani l'hivern de 1202 —l'«any de la fam» de les cròniques italianes.⁴⁹³

Sembla, doncs, que l'Església diocesana i els ordes militars es trobaven rere l'inesperat canvi d'actitud del rei Catòlic, que de secundar el seu germà Alfons II contra el comte de Forcalquer passà a oferir la seva mediació als dos veïns enemics; però acabar amb el conflicte provençal era també un objectiu de Pere I dins del seu projecte d'assolir la unitat dels territoris occitanocatalans, necessària per a fer front a l'amenaça del rei Capet.

En un primer acord no datat, posterior al conveni de Manòsca de novembre de 1202 i anterior al segon acord de pacificació de maig de 1204, Guillem IV de Forcalquer i Alfons II de Provença resolgueren les seves diferències sobre l'ocupació del castell de Sisteron, en mans del segon, i confirmaren la concòrdia del 1193 entre el rei Alfons el Cast i el comte de Forcalquer. Les parts acordaren que els hospitalers i els templers o, alternativament, dos senyors escollits per les parts es fessin càrrec de la guarda del castell. Com a garantia, diversos vassalls dels dos comtes comprometeren els seus béns i les seves persones. Després, en presència de tots els barons de Provença i de Forcalquer, els dos comtes es feren un petó en senyal de pau, i Guillem IV, prenent el comte de Provença de la mà, li donà possessió de les terres que constituïen el dot de la seva muller.⁴⁹⁴

Sembla, però, que aquest acord fracassà i que calgué la intervenció directa del rei Pere, del comte Ramon VI de Tolosa i de l'episcopat provençal i llenguadocià per trobar una solució estable a la qüestió del domini del castell i de la vila de Sisteron —la poma de la discòrdia que enfrontava les dues cases comtals veïnes— que fes viable el compliment de la «concòrdia» del 1193 entre Alfons el Cast i

490. Aquests prestaren homenatge al comte de Forcalquer i al comte Alfons II de Provença com a successor seu (ADBR, B 301, CCC6). Cf. H. BOUCHE, *L'Histoire chronologique de Provence*, II, p. 184; G. de TOURNADRE, *Histoire du comté de Forcalquier*, p. 107, apèndix doc. VI.

491. ADBR, B 299, R 19; B 339, RRRR 8 (còpia de finals del segle XIII); G. de TOURNADRE, *Histoire du comté de Forcalquier*, p. 110-111.

492. G. de TOURNADRE, *Histoire du comté de Forcalquier*, p. 108-109. G. GONZALVO I BOU, *Les constitucions de Pau i Treva de Catalunya*, p. 126-128, doc. 21.

493. F. CURSCHMANN, *Hungersnöte in Mittelalter*, p. 161.

494. ADBR, B 296 19 B.

Guillem IV i la incorporació del comtat de Forcalquer a Provença. Així, el mes de maig de 1204, a Ais, el comte Alfons II de Provença i el comte Guillem IV de Forcalquer es trobaren novament en presència de Pere I per ratificar el laude, d'obligat compliment, que aquest, després de deliberar llargament amb els seus consellers i assessors, amb el comte Ramon VI de Tolosa, amb els bisbes d'Ambrun, Arle i Ais i amb el consell de la resta de bisbes provençals i altres barons de la seva cúria, havia dictat.⁴⁹⁵

D'acord amb aquest arbitratge, el castell de Sisteron fou posat sota la guarda del rei d'Aragó a condició que aquest el tornés al comte de Forcalquer en cas que Alfons II de Provença i la seva muller Garsenda morissin sense fills del seu matrimoni. Pere I en confià la guarda a Gerard de Vilanova, senyor dels Arcs (les Arcs), al qual el comte de Provença, Alfons II, havia donat el 1201 els castells de Tranç (Trans), els Arcs, la Mòta i Esclans (Éclans), en reconeixement dels bons serveis que havia prestat al seu pare. El rei tindria la torre nova construïda al puig de davant de la vila, excepte en el cas que els homes en demanessin la demolició, mentre que la torre de l'església de Sisteron romandria en mans dels qui ja la posseïen. Hom estipulà també que Guillem IV atorgués l'amnistia i el perdó als habitants de Sisteron i als seus aliats pels danys que li havien causat durant la guerra, que fes i mantingués les paus amb ells i que els rebés sota la seva defensa i seguretat dins tota la seva terra.

El comte de Forcalquer conservaria, però, tots els deutes, usatges i rendes pròpies que posseïa a la vila de Sisteron. El seu batlle rebria les justícies dels plets i dels delictes futurs amb el consell d'aquell que tingués el castell pel rei. Els homes de Sisteron continuarien prestant el servei de cavalcada de cinc cavallers i cent peons a Guillem IV, tal com aquest el rebia dels homes de Forcalquer, excepte en el cas que ambdós comtes decidissin, a llur arbitri, tenir les cavalcades comunament. En canvi, quedaven alliberats del pagament de peatges als dos comtes dins de la vila i dins del comtat de Provença, tot i que haurien de pagar-ne a Guillem IV, com la resta de transeünts, quan circulessin pel comtat de Forcalquer. Els dos comtes tindrien en comú i es dividirien a meitats les salines i els peatges («pedagia») —les lleudes de les mercaderies i de les coses venals— que es percebessin en ambdós comtats, des de Tarascó fins a la Llombardia, exceptuats els peatges de les aigües del Roine i de la Durença. Els peatges i les salines de Tarascó romandrien íntegrament en mans del comte de Provença. Hom estipulà també el retorn de les «comandes» que els homes del comtat de Forcalquer havien fet als habitants de Sisteron i viceversa, i de les «comandes» d'or, plata i monedes que el comte havia fet als batlles i homes de Sisteron, fins al valor de cent quaranta marques de plata.

Tot seguit, l'arbitratge reial feia referència a la ratificació del contracte signat el juliol de 1193 entre el seu pare, el rei Alfons el Cast, i el comte Guillem IV de Forcalquer amb vista a les esposalles de l'infant Alfons, comte de Provença, i Garsenda de Sabran. El rei ordenà que les parts confirmessin aquests documents i els pactes que s'hi contenien i que Guillem IV i Alfons II es tinguessin en endavant com a pare i fill, que fossin amics i aliats i que, un cop remesos recíprocament totes les injúries i els danys comesos, hi hagués pau entre ells.

Guillem IV, després de confirmar i jurar al comte Alfons II de Provença que respectaria els pactes, els convenis i la constitució de dot que el seu pare havia fet del comtat de Forcalquer, féu les paus amb els homes de Sisteron, féu definició general de tot el que els reclamava i es comprometé a defensar-los de tota violència i injúria. Tot seguit jurà fidelitat a Pere I i li lliurà diversos ostatges, entre els quals el comte Sanç, Hug i Ramon de Baus, Guillem de Sabran, Raimbaud Guiraud, Bertran de Vilamurs, Isnard de Sant Vicenç i Guillem Laugier de l'Illa.

495. Corpus, doc. núm. 145; PAPON, *HGP*, lib. IV, t. II, p. 276-277; G. de TOURNADRE, *Histoire du comté de Forcalquier*, p. 111-112.

Alfons II jurà que observaria fidelment el conveni, prometé fidelitat al rei Pere, al qual lliurà com a ostatges, entre d'altres, Rostany Gantelm, Guillem Porcelet, Bertran d'Avinyó i Bertran de Tarascó, i lliurà en poder de Rostany de Sabran i de Pèire de Lambesc els castells de Sant Gabriel i d'Orgon, amb el pacte que els retornessin al comte de Forcalquer si el rei d'Aragó no complia els seus compromisos, és a dir, si no lliurava el castell de Sisteron a Guillem IV en cas que Alfons II i Garsenda morissin sense hereu. Si el comte de Forcalquer moria primer, els dos castells retornarien al comte de Provença.

Semblantment, el comte Ramon VI de Tolosa, per manament del comte Alfons II de Provença, jurà fidelitat a Guillem IV de Forcalquer i, per manament d'aquest darrer, a Alfons II de Provença i als homes de Sisteron. Finalment, Pere I manà a tots els homes de la seva terra, en virtut de la fidelitat que li devien, que en cas que el seu germà Alfons de Provença el succeís en el regne, no li donessin *copiam regni* o potestat de la terra fins que no hagués acomplert tots els pactes o convinençes esmentats al comte Guillem de Forcalquer.

4.4. *Montpeller: el tumultuós adveniment del rei d'Aragó*

Pacificada Provença i obtingut el finançament necessari, Pere I podia abordar el tercer gran objectiu del seu pla d'unificació política d'Occitània: el casament amb Maria de Montpeller. Per a tal fi, i comptant amb la complicitat de Ramon VI de Tolosa, incità el comte Bernat IV de Comenge a repudiar la filla de Guillem VIII de Montpeller, que havia pres per muller l'any 1197.⁴⁹⁶ Subjecte al rei d'Aragó com a feudatari des del 1201, el comte Bernat IV de Comenge accedí fàcilment, com no podia ser d'altra manera, a la petició del seu senyor i poc després s'inicià la causa del seu divorci.⁴⁹⁷ En efecte, el setembre de 1201, a Banhères de Luishon (Bagnères-de-Luchon), el rei li havia infeudat la Vall d'Aran amb tots els seus homes i dones i, en justa correspondència, Bernat IV l'havia reconegut com a senyor per aquest territori i pel comtat de Comenge prestant-li jurament de fidelitat i homenatge.⁴⁹⁸ Amb aquest acte es demostrava, segons Miret i Sans, que els reis d'Aragó utilitzaren la Vall d'Aran com un jòquer per a indemnitzar perjudicis causats o establir aliances; si el 1175 Alfons I havia aconseguit la submissió de Bigorra cedint l'Aran al comte Cèntul i el 1192 recuperà la vall fent donació de Bigorra al vescomte de Bearn,⁴⁹⁹ ara Pere el Catòlic, renovant el pacte de Perpinyà del 1198, cedia l'Aran per tal que el comte Bernat repudiés Maria de Montpeller, condició necessària per poder-s'hi casar i incorporar Montpeller als seus dominis.⁵⁰⁰

El camí era lliure d'entrebancs per tal de concertar el contracte d'esposalles entre Pere el Catòlic i Maria de Montpeller, però aquest casament no convertia el rei d'Aragó automàticament en senyor de Montpeller. Calia salvar un altre escull: la successió de Guillem VIII de Montpeller. En el seu testa-

496. Vegeu més amunt, nota 469.

497. Bernat IV repudià Maria de Montpeller amb el pretext que hi havia entre tots dos lligams de parentiu i perquè ell mateix no havia estat separat, mitjançant judici de l'Església, de la seva primera muller Estefania, que encara vivia. Cf. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VI, p. 213; Ch. HIGOUNET, *Le comté de Comminges*, p. 86.

498. Corpus, doc. núm. 141. J. REGLÀ, *Frància, la Corona de Aragó i la frontera pirenaica*, I, p. 41; Ch. HIGOUNET, *Le comté de Comminges*, p. 84-85.

499. Corpus, doc. núm. 92 i 132.

500. J. MIRET Y SANS, *La expansión y dominación catalana en los pueblos de la Galia meridional*, Barcelona, 1900, p. 47-48. Es tractava essencialment, segons Charles HIGOUNET, *Le comté de Comminges*, p. 84, d'una compensació a Bernat IV pel seu paper en l'afer de Montpeller (vegeu més amunt, nota 469). La possessió de l'alta vall de la Garona era, des de feia un segle, un objectiu de la família de Comenge.

ment dictat el 4 de novembre de 1202, pocs dies abans de morir, Guillem VIII havia instituït hereu de la senyoria de Montpeller el seu fill Guillem, nascut del seu casament il·legítim amb Agnès de Castella, en detriment dels drets hereditaris de Maria, filla única del seu primer casament amb Eudòxia Comnè, confiant l'administració de la senyoria, durant la minoria de Guillem IX,⁵⁰¹ a un consell de regència de quinze prohoms, el qual seria vigilat per un altre consell eclesiàstic integrat pels bisbes de Magalona i d'Agde i pel paborde de Magalona, i deixant el bastard menor, juntament amb els seus germans, sota la guarda del rei d'Aragó i del comte de Tolosa.⁵⁰²

Per Pasqua de 1204, diversos montpellerins prestaren a Esteve de Cervian, que actuava en nom del jove Guillem IX, juraments vàlids durant cinc anys. La *coniuratio* no anava contra Guillem IX, sinó en favor seu; però poc després, entre el 25 d'abril i el 15 de juny, Guillem IX i Esteve de Servian, en presència del rei d'Aragó, deslliuraren els conjurats de llurs juraments de fidelitat.⁵⁰³ Forçat, d'aquesta manera, a abdicar en favor de l'hereva legítima de la senyoria, la seva germanastra Maria, Guillem IX hagué d'exiliar-se amb la seva família i un petit grup de montpellerins incondicionals.⁵⁰⁴ En aquest precís moment, quan la figura de Guillem IX s'havia esvanit, Pere I concertà el matrimoni amb Maria de Montpeller; el 15 de juny de 1204, a la casa dels Templers de Montpeller, li lliurà en dot el comtat de Rosselló i rebé d'ella la senyoria de Montpeller. A més, es comprometé a no repudiar-la com a muller.⁵⁰⁵ Aquell mateix dia confirmava als burgesos de Montpeller, que el reconeixien com a nou senyor de la vila, la renovació de la seva *coniuratio* durant cinc anys i aprovava les *bonas consuetudines et bonos mores* de Montpeller, tot encarregant-ne la codificació a set prohoms.⁵⁰⁶ Dos dies més tard, a l'església de Santa Maria de Montpeller i en presència dels comtes de Tolosa, Provença i Rosselló, com a nou senyor de la vila, prestava jurament al bisbe Guillem d'Autinhac (Autignac) amb la mateixa fórmula, arcaica i estereotipada, per la qual Guillem IX encara no feia un any (l'1 d'agost de 1203) i els seus predecessors havien reconegut ésser homes del bisbe de Magalona per Montpeller i Latas.⁵⁰⁷ Finalment, el 15 d'agost, a l'església de Santa Maria de Taules, davant del poble reunit en assemblea, Pere I aprovava per jurament la nova versió revisada dels costums de Montpeller, la «Gran Carta», que fixava, al llarg de cent vint-i-tres articles, les competències del govern consular.⁵⁰⁸

501. Guillem IX tenia aleshores quinze anys. La majoria d'edat fou, doncs, elevada dels catorze als vint-i-cinc anys. La voluntat que un consell de regència format per una àmplia representació ciutadana governés la senyoria durant deu anys era, per tant, deliberada.

502. El document és signat per 189 testimonis. A. GERMAIN, *Liber instrumentorum memorialium*, p. 195-206, doc. xcix; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, vi, p. 201-204; J. BAUMEL, *Histoire d'une seigneurie du Midi de la France*, i, p. 228-230.

503. Cf. H. VIDAL, *L'Aragon et la révolution montpelliéraine de 1204, a Montpellier, la Couronne d'Aragon et les pays de langue d'oc (1204-1349)*. *Actes du XIIe Congrès d'histoire de la Couronne d'Aragon. Montpellier, 26-29 septembre 1985*, Montpellier, Société Archéologique de Montpellier, 1987, t. 1, p. 45; H. KATSURA, *La seigneurie de Montpellier aux XIe et XIIIe siècles. Formation et mutation d'une seigneurie en Bas-Languedoc*, tesi doctoral inèdita, Université de Toulouse II-Le Mirail, 1996, p. 190 i 192-193.

504. H. KATSURA, *La seigneurie de Montpellier*, p. 193-193 bis (taula 21).

505. Corpus, doc. núm. 146; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, vi, p. 213; J. BAUMEL, *Histoire d'une seigneurie du Midi de la France*, i, p. 234-235.

506. Es tractava, pròpiament, de la correcció i revisió d'una versió anterior dels «Costums», redactada vers 1190. Cf. A. GERMAIN, *Histoire de la commune de Montpellier*, i, p. 36, 317-319; André GOURON, «*Libertas hominum Montispessulani*». *Rédaction et diffusion des coutumes de Montpellier*, «*Annales du Midi*», 90 (1978), p. 289-318; J. BAUMEL, *Histoire d'une seigneurie du Midi de la France*, i, p. 211-216 i 235-236; H. VIDAL, *L'Aragon et la révolution montpelliéraine de 1204*, p. 46.

507. L. BARTHÉLEMY, *Inventaire chronologique et analytique des chartes de la maison de Baux*, Marsella, 1882, p. 31, doc. 116. Corpus, doc. núm. 147.

508. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, vi, p. 215; A. GERMAIN, *Histoire de la commune de Montpellier*, i, p. 39-40, 53-128; A. GOURON, «*Libertas hominum Montispessulani*». *Rédaction et diffusion des coutumes de Montpellier*, «*Annales du Midi*», 90 (1978), p. 289-318; H. KATSURA, *La seigneurie de Montpellier*, p. 194. Per a una anàlisi detallada dels continguts: J. BAUMEL, *Histoire d'une seigneurie du Midi de la France*, i, p. 236-259.

Els historiadors de Montpeller han vist en la revolució burgesa del 1204 la venjança de l'hereva legítima de Montpeller⁵⁰⁹ o el triomf del moviment comunal.⁵¹⁰ Hom ha assenyalat també l'oportunitisme del rei d'Aragó a l'hora d'aprofitar-se de les dissensions internes de Montpeller que tindrien com a base, segons André Gouron, el descontentament d'una part de la població per l'augment de la presió fiscal.⁵¹¹ És precisament aquest oportunitisme el que autoritza a veure la maquiavèlica ingerència del rei en el curs dels esdeveniments que portaren al canvi sobtat de dinastia. Confabulat amb el seu cunyat i finançador, el comte Ramon VI de Tolosa, Pere I, maldà per assolir, per tots els mitjans i a qualsevol preu, l'ambició objectiu que el portava de cap des del casament del comte de Comenge amb Maria de Montpeller el desembre de 1197: la incorporació als seus dominis de la senyoria de Montpeller.⁵¹² Les coses no anaren, però, tal com ell havia previst per l'oposició inesperada de Guillem VIII, que, coneixedor de les intencions del rei d'Aragó, el 1201 denuncià Bernat de Comenge davant del papa per desatendre la seva muller i desheretà Maria en favor dels seus fills il·legítics, de manera que l'única opció per a Pere I fou la confabulació amb el partit ciutadà que li era afecte i que protagonitzà, a canvi de certes concessions, l'anomenada revolució burgesa del 1204.

Montpeller tenia, pel seu potencial econòmic i demogràfic —entre dotze mil i quinze mil habitants vers 1200—⁵¹³ i per la seva situació geoestratègica, un interès evident per als comtes de Barcelona, que fins al darrer decenni del segle XII mantingueren, per mitjà de les relacions feudals, l'aliança amb el llinatge dels Guillem, sobre els quals exerciren, sovint *manu militari*, el seu protectorat, ja fos per sufocar les rebel·lions urbanes contra el poder senyorial, ja fos per fer front a l'expansionisme de Tolosa. Però l'adquisició del domini directe de la senyoria en el moment precís en què es produí tenia una especial significació política que no podem oblidar ni menystenir. Montpeller era una senyoria situada sota el domini eminent del bisbe de Magalona, protegida pel papat,⁵¹⁴ no contaminada per

509. Aquesta és la interpretació de Ch. AIGREFEUILLE, *Histoire de la ville de Montpellier*, Montpeller, Jean Martel, 1737, 1, p. 57, i d'A. GERMAIN, *Histoire de la commune de Montpellier*, 1, p. LXI. Archival R. LEWIS, *The Development of Town Government in Twelfth Century Montpellier*, «Speculum», XXII (gener de 1947), p. 63-67, fou el primer a criticar aquesta visió triomfalista de la historiografia montpelleresa. Per a l'historiador americà, la revolució del 1204 assenyalaria el final d'un procés de transferència de poder als burgesos i a les institucions comunals de la ciutat, però de cap manera l'origen de noves institucions.

510. A. GERMAIN, *Histoire de la commune de Montpellier*, 1, p. 39-52; J. ROUQUETTE, *Histoire du diocèse de Maguelone*, Montpeller, 1921, p. 403-408; J. BAUMEL, *Histoire d'une seigneurie du Midi de la France*, 1, p. 232.

511. Per fer front als deutes deixats per Guillem VIII en el seu testament, el consell de regència de quinze prohoms hauria recorregut a l'augment dels impostos sobre la circulació i el consum de mercaderies. Cf. A. GOURON, *Gestion et revenus seigneuriaux de Montpellier au temps du testament de Guilhem VIII (1202)*, «Annales du Midi», 102 (1990), p. 239-246; A. GOURON, *Grands bourgeois et nouveaux notables: l'aspect social de la «révolution» montpelliéraine de 1204*, «Recueil de Mémoires et Travaux de la Société d'Histoire du Droit et des Institutions des anciens Pays de Droit écrit», xv (1991).

512. Ch. HIGOUNET, *Le comté de Comminges*, p. 79-82; H. VIDAL, *L'Aragon et la révolution montpelliéraine de 1204*, p. 47-49; P. AMARGIER, *Éloge d'une reine*, p. 26; P. AMARGIER, *La politique matrimoniale du comte Bernard-de-Comminges*, «Revue du Comminges», 92 (1979), p. 174-178; C. DUHAMEL-AMADO, *Guillaume VIII de Montpellier, Marie et Pierre d'Aragon, a Majorque, Languedoc et Roussillon de l'Antiquité à nos jours. Actes du LIIIe Congrès de la Fédération historique du Languedoc méditerranéen et du Roussillon*, Montpeller, 1982, p. 39.

513. Segons l'estimació de J. C. RUSSEL, *L'évolution démographique de Montpellier au Moyen Âge*, «Annales du Midi», 74 (1962), p. 358.

514. Després que el papa Urbà II l'any 1091 es declarés protector de l'església de Magalona, l'Església de Roma actuà en diverses ocasions protegint els drets dels Guillem sobre Montpeller, com a feudataris dels bisbes de Magalona, davant les pretensions dels comtes de Tolosa. Innocenci II afavorí el casament del comte Ramon Berenguer de Provença amb Beatriu de Melguèlh (1135) i durant la revolta del 1141 intervingué activament, al costat de Ramon Berenguer IV, en favor de Guillem VI. Posteriorment, el 1162, Alexandre III prengué sota la protecció de l'Església romana els dominis de Guillem VII, com a recompensa pel seu suport contra l'antipapa Víctor III i l'emperador Federic Barba-roja. Cf. A. GERMAIN, *Étude historique*, p. 47-48 i 54-55; J. BAUMEL, *Histoire d'une seigneurie du Midi de la France*, 1, p. 152-158. L'any 1209, després de l'assassinat de Pèire de Castèlndou

l'heretgia i, per tant, aliena a la controvèrsia religiosa que sacsejava el Llenguadoc.⁵¹⁵ L'adquisició per via matrimonial de la senyoria de Montpeller creava, per tant, un vincle directe entre els reis d'Aragó i l'Església romana,⁵¹⁶ un vincle de subordinació, en el moment en què pesaven sobre el rei d'Aragó greus acusacions de connivència amb l'heretgia, en què la pressió de l'Església contra el catarisme i contra Ramon VI s'accentuava i en què l'amenaça d'una croada encapçalada pel rei Capet i per la noblesa del nord de França era més viva que mai.

4.5. *Pere el Catòlic coronat a Roma*

En efecte, les pressions i amenaces del papat al damunt del rei d'Aragó, lluny d'apaivagar-se, no havien cessat d'augmentar. El 28 de maig de 1204 Innocenci III havia escrit a Felip August demanant-li que ell, el seu fill o algun gran senyor francès que ell escollís intervingués al capdavant d'una expedició militar per a destruir l'heretgia meridional, autoritzant-lo a confiscar els béns dels comtes, barons i ciutadans que la protegien o la toleraven.⁵¹⁷ Paral·lelament havia ordenat al nou legat en cap, l'abat general del Cister Arnau Amalric, que es dirigís a Narbona per destituir l'arquebisbe Berenguer en cas que es demostrés que fossin certes les acusacions de connivència amb i de negligència envers el catarisme formulades contra ell.⁵¹⁸

En un moment tan delicat com aquest, el casament amb Maria de Montpeller brindava al rei d'Aragó una magnífica excusa per a demostrar públicament, davant del papat i de la resta del món cristià, la seva ortodòxia, prevenir-se de les acusacions de connivència amb l'heretgia i de protecció dels heretges i protegir-se al màxim de les ambicions de Felip August. Amb aquests objectius i seguint l'exemple d'altres mandatariis europeus, Pere I proposà al sant pare la infeudació dels seus regnes a la Santa Seu. Innocenci III acceptà veient-hi una ocasió per a guanyar-se un poderós aliat en la seva política mediterrània, reforçar la seva autoritat suprema enfront de l'emperador Felip de Suàbia, garantir la continuïtat de la política peninsular de la Corona d'Aragó i comprometre fermament Pere I, com a cap d'una potència hegemònica a Occitània, en la lluita contra l'heretgia al Llenguadoc. El sant pare també donà mostres d'un gran interès pel segon motiu oficial que portava el rei Pere a la capital eterna: procurar-se el suport de l'Església de Roma per obtenir de Gènova i Pisa una declaració de treva que li permetés dedicar-se plenament al seu projecte d'expugnar Mallorca als sarraïns.⁵¹⁹

Pere I s'embarcà a Marsella cap a Roma, a començaments del mes d'octubre, junt amb l'arquebisbe d'Arle, el seu oncle Sanç, Hug de Baus, Roncelí de Marsella i Arnau de Foixà, entre d'altres nobles. Prèviament, el 4 d'octubre, el rei i el seu germà, el comte Alfons II de Provença, s'havien nome-

---

i enmig dels preparatius de la croada, els burgesos de Montpeller obtindran de la Santa Seu una butlla de protecció de la ciutat, que serà renovada posteriorment (els anys 1215, 1217 i 1219). Cf. H. KATSURA, *La seigneurie de Montpeller*, p. 234 i 248, n. 27.

515. A. FLICHE, *La vie religieuse à Montpeller sous le pontificat d'Innocent III (1198-1216)*, a *Mélanges Louis Halphen*, París, Presses Universitaires de France, 1951, p. 217-224.

516. Després de la croada, a partir del 1217, el papat s'erigirà en el màxim defensor dels drets de Jaume I sobre Montpeller davant del consolat. Honorí III jugarà un paper clau en la restauració de la senyoria del rei d'Aragó sobre la ciutat, esvanida d'ençà de la revolta del 1206. Cf. H. KATSURA, *La seigneurie de Montpeller*, p. 235.

517. M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, I, 1970, p. 163-164.

518. J. VENTURA, *Pere el Catòlic*, p. 62; M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, I, p. 152.

519. D. MANSILLA, *La documentación pontificia hasta Inocencio III (965-1216)*, Roma, Instituto Español de Estudios Eclesiásticos, 1955, p. 339, doc. 306. Sobre els motius del rei i del papa i el significat de l'acte de coronació, vegeu: E. PASCUA, *Guerra y pacto*, p. 320-322; D. SMITH, *Motivo y significado de la coronación de Pedro II de Aragón*, «Hispania», LX/1 (2000), p. 163-179; D. SMITH, *Innocent III and the Crown of Aragon. The Limits of Papal Authority*, Aldershot-Burlington, Ashgate, 2004, p. 47-60; M. ALVIRA, *El jueves de Muret*, p. 95-98; Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Les relacions*, dins d'aquest mateix volum.

nat recíprocament hereus dels seus respectius estats en cas de manca de descendència masculina.⁵²⁰ Les cinc naus de l'estol reial arribaren al port d'Òstia el 8 de novembre. La cerimònia de coronació, d'una gran solemnitat, tingué lloc l'11 de novembre, diada de Sant Martí; després d'ésser ungit amb els olis sagrats pel bisbe de Porto, sufragani de Roma, Pere I fou coronat pel papa a l'església del màrtir Sant Pancraç i rebé les insígnies i els atributs de la reialesa —mantell, dalmàtica, ceptre, pom i mitra. A l'església de Sant Pere rebé l'espasa, símbol de la seva investidura com a cavaller de Sant Pere. Davant de la cort romana i dels senyors que l'havien acompanyat, Pere I jurà fidelitat i obediència al papa i a l'Església romana, es comprometé a conservar els seus regnes en la fe catòlica i a eradicar l'«herètica pravitat», s'obligà a pagar a la Santa Seu un cens anual de 250 masrudines i i renuncià al dret de patronat reial sobre les esglésies dels seus regnes. A canvi, el papa, posant el senyal heràldic del casal d'Aragó dins l'estendard pontifici, rebé el rei i els seus estats sota la seva empara i protecció i accedí que els futurs reis d'Aragó fossin coronats a Saragossa de la mà del metropolità de Tarragona.⁵²¹

Tan aviat el rei hagué marxat cap a Roma, a Provença tornaren a desfermar-se les lluites internes. Alfons II fou fet presoner pel comte Guillem IV de Forcalquer; per alliberar-lo, el rei Pere I, a la seva tornada de Roma,⁵²² hagué de pagar una fiança de 75.000 sous, que manlevà dels còsols de Montpeller lliurant-los a canvi el castell de Latas amb tots els seus dominis i rendes com a penyora (1 de març de 1205 c. f.).⁵²³

Les pretensions del comte de Forcalquer, però, continuaren, sostingudes per interessos estrangers i per alguns senyors provençals, desitjosos de mantenir-se independents dels dos sobirans. Per venjar-se del seu enemic i fer front a l'ofensiva de la noblesa hostil, el mes d'abril de 1206 Alfons II de Provença conclogué una aliança amb el comte de Tolosa. Ramon VI es comprometé a ajudar el provençal a fer la guerra fins a sotmetre el comte de Forcalquer o forçar-lo a negociar la pau; durant la contesa, podria quedar-se amb la meitat del botí d'or, plata, armaments, cavalls i moneda, però hauria de restituir a Alfons II tots els territoris que conquerís més amunt d'Aigas, Ate, devers Manòsca, Forcalquer i Sisteron fins al Buech. Aquest, en contrapartida, es comprometia a cedir a Ramon VI tot el que posseïa als territoris d'Aigas i Ate fins al Roine, a Cavelco i la meitat de la vila d'Illa, incloses la senyoria, la jurisdicció i les cavalcades, i renunciava a qualsevol dret que en el futur pogués reclamar en aquests territoris en virtut del dot de la seva muller, hereva del comte Guillem IV de Forcalquer. Finalment, les dues parts es comprometeren a repartir-se a meitats els peatges i els drets sobre la sal que poguessin establir dins del comtat de Forcalquer.⁵²⁴

520. Corpus, doc. núm. 148.

521. Corpus, doc. núm. 149. Sobre la cerimònia de la coronació del 1204 i les coronacions posteriors dels reis d'Aragó, vegeu B. PALACIOS MARTÍN, *La Bula de Inocencio III y la coronación de los reyes de Aragón*, «Hispania», p. 29-113 (1969), p. 485-504; B. PALACIOS MARTÍN, *La coronación de los reyes de Aragón, 1204-1410. Aportación al estudio de las estructuras políticas medievales*, València, 1975, p. 37-58; B. PALACIOS MARTÍN, *Los actos de coronación y el proceso de secularización de la monarquía catalano-aragonesa (siglos XIII-XIV)*, a J. Ph. GENET i B. VINCENT (ed.), *État et Église dans la genèse de l'État moderne. Colloque organisé par le CNRS et la Casa de Velázquez (Madrid, 30 novembre-1 décembre 1984)*, Madrid, Casa de Velázquez, 1986, p. 113-127; D. J. SMITH, *Motivo y significado de la coronación de Pedro II de Aragón*, p. 163-179; D. SMITH, *Innocent III and the Crown of Aragon*, p. 43-47; R. CONDE Y DELGADO DE MOLINA, *Las insignias de la coronación de Pedro I-II el Católico, depositadas en el monasterio de Sijena*, «Anuario de Estudios Medievales», 28 (1998), p. 147-156.

522. L. BARRAU DIHIGO i J. MASSÓ TORRENTS (ed.), *Gesta Comitum Barcinonensium*, p. 51-52; H. BOUCHE, *L'Histoire chronologique de Provence*, II, p. 185-186; ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. LI; PAPON, *HGP*, lib. IV, t. II, 277.

523. Archives de la ville de Montpellier, Louvet, perg. 101.

524. ADBR, B 303, 2D, ed. PAPON, *HGP*, vol. II, *preuves*, p. xxxiii-xxxv, doc. xxxii; MIRET Y SANS, *Itinerario de Pedro I*, BRABLB, 3 (1905-1906), p. 379-380 (edició fragmentària); F. BENOIT, *Recueil des actes des comtes de Provence appartenant à la maison de Barcelone. Alphonse II et Raimond Bérenger V (1196-1245)*, Mònaco-París, 1925, tom. II, p. 56-57, «Actes d'Alphon-

Alfons II comptava també amb el concurs de l'exèrcit del seu germà, Pere I, que el juliol de 1206 es trobava a Peirúis (Peyruis), a Provença, combatent el comte Guillem IV.⁵²⁵ No coneixem, però, ni el desenvolupament ni les conseqüències d'aquestes operacions militars, que degueren perllongar-se fins al mes de setembre, quan el rei encara es trobava a Marsella.⁵²⁶

Després, les hostilitats s'aturaren sense que en coneguem les causes. Segons Tournadre, la malaltia del comte de Forcalquer, primer, i la mort dels dos enemics, després, posà fi a la guerra. L'epidèmia declarada després de la carestia de 1205-1206 podria haver estat la responsable de la desaparició, gairebé simultània, dels dos comtes enemics.⁵²⁷ Guillem IV de Forcalquer féu testament al seu palau de Manòsca el 4 de febrer de 1209 c. f. (1208 c. p.).⁵²⁸ El seu enemic capital, Alfons II de Provença, morí poc després, a finals del mes de març, a Palerm, víctima de contagi; havia acompanyat la seva germana Constança a la celebració del seu casament amb el rei Frederic II de Sicília.⁵²⁹ L'avi de la seva muller el sobrevisqué uns mesos: morí el 7 d'octubre de 1209.⁵³⁰ Alfons II de Provença deixava, del seu matrimoni amb Garsenda de Sabran, un fill menor, anomenat Ramon Berenguer —que, en virtut del testament d'Alfons II, el 4 d'octubre de 1204,⁵³¹ fou posat sota la tutela del rei Pere I—, i una filla anomenada Garsenda. Per regir els destins de Provença durant la minoria de Ramon Berenguer [V], Pere I nomenà governador del comtat el seu oncle Sanç.⁵³² Ramon Berenguer V esdevingué l'hereu de Forcalquer quan la seva mare Garsenda, per assegurar-se el suport del rei Pere contra Guillem de Sabran, nebot del comte Guillem IV, que al·legava drets de successió sobre el comtat i que s'havia fet fort a Sisteron i a Avinyó, li'n féu cessió el 30 de novembre de 1209, amb l'única salvetat que si Ramon Berenguer moria sense descendència legítima, les seves possessions passarien a Garsenda, germana d'aquest. El seu pare, Rainier de Sabran, estigué present en aquesta donació i la confirmà.⁵³³ El 21 de gener de 1215 c. f. (1214 c. p.), a la cort del castell de Forcalquer, la vídua d'Alfons II, intitulada comtessa de Provença i de Forcalquer, renovà la donació del 1209 i confirmà la clàusula relativa a la seva filla Garsenda.⁵³⁴ El seu hereu, alliberat, després de la batalla de Muret (1213), de la tutela del seu oncle, el rei Pere I, anà a Provença a retrobar la seva mare, que n'assumí la tutela. Les reivindicacions de Guillem de Sabran persistiren fins que una sentència arbitral dictada el 29 de juny de 1220 dividí el comtat de Forcalquer entre els dos pretendents: el nord fou adjudicat al comte de Provença i la regió del sud s'atribuí a Guillem de Sabran, però a cadascuna d'aquestes regions hi havia enclavaments territorials pertanyents a la part adversa. Avinyó i Illa romangueren indivises. Guillem de Sabran esdevingué d'aquesta manera vassall del comte de Pro-

se II», núm. 43 (edició fragmentària); G. de TOURNADRE, *Histoire du comté de Forcalquier*, p. 116-119; J. VENTURA, *Pere el Catòlic*, p. 65-66 i 85 (n. 113).

525. «Datum in Provincia, apud Petrosium, quando nos eramus ibi cum exercitibus nostris super comitem Furcalcher per manum Petri de Blandis, notarii nostri, vi calendas augusti, anno Domini M CC sexto» (ACA, C, pergamins de Pere I, núm. 237).

526. MIRET Y SANS, *Itinerario de Pedro I*, p. 381.

527. A. CORRADI, *Annali delle epidemie*, p. 124; F. CURSCHMANN, *Hungersnöte in Mittelalter*, p. 162-163. A Catalunya es registren puntes de mortalitat els mesos de novembre de 1208-maig de 1209, setembre de 1210-maig de 1211 i gener-juny de 1212.

528. G. de TOURNADRE, *Histoire du comté de Forcalquier*, p. 120.

529. ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. LVIII.

530. V. L. BOURRILLY i R. BUSQUET, *La Provence au Moyen Âge*, Marsella, 1924, p. 33.

531. Corpus, doc. núm. 148.

532. Corpus, doc. núm. 159. G. de TOURNADRE, *Histoire du comté de Forcalquier*, p. 121-123.

533. Corpus, doc. núm. 158. G. de TOURNADRE, *Histoire du comté de Forcalquier*, p. 124.

534. ADBR, B 309. PAPON, *HGP*, prova núm. XXXVIII; G. de TOURNADRE, *Histoire du comté de Forcalquier*, p. 127-128.

vença, obligat a prestar-li ajuda en les guerres que fes dins dels límits dels dos comtats. Forcalquer deixava de ser un comtat independent.⁵³⁵

4.6. «*Cur me fraudare vultis?*»

Pel contracte d'esposalles del 15 de juny de 1204, Maria de Montpeller havia fet donació a Pere I de tota l'herència de Guillem VIII, amb reversió al primer fill mascle nascut del seu matrimoni o, en defecte de fills, a la seva filla més gran. Pere d'Aragó, per la seva banda, s'havia compromès a conservar intacte el patrimoni rebut en dot, sense alienar-ne res.

Tot just havien transcorregut quinze mesos quan el setembre de 1205 (1204 c. p.), a Cotlliure, la reina Maria subscriu una segona donació per la qual, «en reconeixement dels grans i nombrosos beneficis que li havia fet el seu marit», li lliurava Montpeller, Latas, Castèlnòu, Montferrièr (Montferrier), Pinhan (Pignan), Càstias (Castries), Lopian (Loupian), Frontinhan (Frontignan) i Aumelas, amb les seves dependències, amb la condició que els dos en tindrien en comú l'usdefruit mentre visquessin, el rei Pere després d'ella, i que, un cop mort el rei, aquells llocs pertanyerien al fill que tinguessin. En aquesta nova donació desapareixia, a més, la clàusula que prohibia l'alienació dels dominis.⁵³⁶

Maria es trobava aleshores encinta perquè poc després donà a llum una nena, a la qual posaren el nom de Sança. Aleshores, Pere I, per reblar la seva aliança amb el comte de Tolosa, s'apressà a prometre-la en matrimoni al fill de Ramon VI i de Joana d'Anglaterra juntament amb la ciutat de Montpeller. El pacte, signat en presència de nombrosos senyors, tingué lloc a Florensac, una vila situada a la riba esquerra de l'Erau, prop de la desembocadura, el mes d'octubre de 1205 (1204 c. p.), és a dir, tot just un mes després que Maria de Montpeller formulés la cessió de la ciutat al seu marit.

El rei d'Aragó, «per a vincular-se per sempre a Ramon VI» —diu el document—, es comprometé a donar en dot a la seva filla la vila i el castell de Montpeller junt amb el d'Aumelas, tot reservant-se ell —ell sol— l'usdefruit vitalici i el dret de recuperar-ne la plena propietat si no hi haguessin fills del casament de Ramon amb Sança o si, per mort prematura d'un dels dos nuvis, les noces no arribessin a celebrar-se. És a dir, que, menyspreant les restriccions que, d'acord amb el pacte d'octubre de 1205, asseguraven a la reina Maria l'usdefruit integral dels dominis de la senyoria de Montpeller fins a la fi dels seus dies, estipulà, sense tenir en compte el parer de la seva dona, el dret del jove Ramon d'entrar en possessió del dot de Sança tan aviat com ell hagués mort. Amb aquesta reserva, Pere prometé una amistat permanent al pare i al fill, i rebé el jove Ramon donant-li, com a garantia de la seva promesa, Castèlnòu, Càstias i Montferrièr, excepte el dret que el comte de Tolosa ja tenia sobre aquests pobles i castells en la seva condició de comte de Melguèlh.

Ramon VI, per la seva banda, instituï el seu fill Ramon hereu del ducat de Narbona, del comtat de Tolosa, entre el curs de l'Erau i les fronteres de Gascunya. A més, assignà com a dot a la seva futura jove Castèlnòu d'Arri (Castelnaudary), los Sarrasins (Castelsarrasin), Moissac i Montalban (Montauban), tot prometent tornar Sança al seu pare en el cas que el seu fill Ramon morís, ja fos abans o després de la celebració de les noces, i empenyorant com a garantia de la seva promesa els castells de Montredon, Cauviçon i Aubais. Finalment, el comte de Tolosa renovà i confirmà tots els pactes signats anteriorment amb Pere I i amb el seu germà, el comte Alfons de Provença.⁵³⁷

535. ADBR, B 312. G. de TOURNADRE, *Histoire du comté de Forcalquier*, p. 129-131.

536. Corpus, doc. núm. 150.

537. Corpus, doc. núm. 151.

L'enllaç entre Sança i el futur Ramon VII no arribà a celebrar-se perquè la infanta morí mesos després a Tolosa,⁵³⁸ però Maria de Montpeller deixaria constància per escrit i en primera persona de fins a quin punt aquest pacte s'havia fet contra la seva voluntat. Aquest sorprenent document, descobert al segle XIX per Léopold Delisle i donat a conèixer per primera vegada per A. Germain, confirma el que hom podria fàcilment intuir: Pere I, sense consultar-ho a la seva muller i malgrat ella, havia disposat de la mà de la infanta Sança, primer fruit de llur unió, en favor del fill del comte de Tolosa, Ramon VI.⁵³⁹

El document ens presenta una reina crucificada, humiliada i maltractada pel seu marit, un rei tirànic que acabà fent-li la vida impossible. Una dona tanmateix resistent i insubmissa a l'autoritat de Pere I, fins al punt que aquest, per obtenir el que desitjava, hagué d'amenaçar-la amb abandonar-la, a ella i als seus dominis, i a no donar-li en endavant cap auxili per a conservar-los. Sola, abandonada pels seus amics i consellers, i tement que la seva resistència contribuís a eternitzar la guerra, Maria acabà per accedir a les exigències del seu marit, però en el seu aïllament gairebé absolut, davant dels prohoms de Montpeller i dels seus servidors fidels, volgué deixar constància que ho feia forçada i a contracor, tot denunciant l'actuació del rei.

Escrit probablement poc després del pacte matrimonial d'octubre de 1205, aquest curiós document revela la ferotge resistència de Maria de Montpeller al contracte i a la cessió que el precedí, actes que la reina no dubtà a denunciar com a fraudulents per haver-li estat imposats pel seu marit amb l'objectiu d'espolar-la dels seus béns —«Cur me fraudare vultis?», pregunta la reina a Pere I—; i alhora posa al descobert la maquinació de Pere I, que no solament ordenà posar en boca de Maria de Montpeller la fórmula «Hoc autem totum facio propter multa et magna beneficia et maximum honorem quem ex tua gratia et benignitate me cognosco et confiteor recepisse» a l'escriu de la donació de setembre de 1205, sinó que, a més, presumiblement, ordenà suprimir en la segona donació la clàusula de la primera que prohibia tota alienació dels dominis.⁵⁴⁰

Així les coses, el matrimoni de Pere I amb Maria de Montpeller, un cop assolits els objectius pels quals havia estat concertat, no podia mantenir-se gaire temps. En un gest evident de realisme, el rei d'Aragó formulà una demanda de divorci, al·legant que Maria ja havia estat casada «en faç d'Església» amb el comte de Comenge i que, per tant, era parenta en cinquè grau del seu propi marit. Paral·lelament, el mes de maig de 1206 trameté ambaixadors a la cort d'Acre que iniciaren les negociacions del seu matrimoni amb Maria de Montferrat, reina de Jerusalem. Per a atreure's la simpatia d'Innocenci III, en l'acte que els seus ambaixadors portaren a Acre i a Roma Pere I es comprometia a llançar una expedició d'auxili a Terra Santa abans de Tots Sants de 1207.⁵⁴¹

Les negociacions donaren els seus fruits i el 21 de setembre, a Acre, en presència del patriarca de Jerusalem i dels bisbes i abats de Terra Santa, la filla del marquès Conrad de Montferrat i néta del difunt rei Amalric de Jerusalem jurà acceptar com a marit el rei Pere el Catòlic i consumir el matrimoni, juntament amb Maria, vídua del rei Amalric, el batlle reial, els magnats i nobles de la regió i els

538. Fou substituïda tanmateix per una altra Sança, tia de la nena i germana de Pere I. Les esposalles amb Ramon VII se celebraren el març de 1211, després del Concili de Montpeller, on Ramon VI fou excomunicat pel legat pontifical per la seva hostilitat envers els croats. Cf. M. AURELL, *Les noces del comte*, p. 383.

539. Corpus, doc. núm. 152, editat i comentat extensament per A. GERMAIN, *Une nouvelle charte inédite de Marie de Montpeller*, «Publications de la Société Archéologique de Montpellier», v (1860), p. 59-67. Vegeu també P. AMARGIER, *Éloge d'une reine*, p. 28-29; C. DUHAMEL-AMADO, *Femmes entre elles, Filles et épouses languedociennes (XIe-XIVe siècles)*, a *Femmes-Mariages-Lignages, XIe-XIVe siècle. Mélanges offerts à G. Duby*, Brusselles, 1992, p. 149.

540. A. GERMAIN, *Une nouvelle charte inédite*, p. 59-67.

541. POTTHAST, núm. 2814; J. VENTURA, *Pere el Catòlic*, p. 66; D. SMITH, *Innocent III*, p. 72.

burgesos de Sant Joan d'Acre i de Tir.⁵⁴² El projecte, però, fracassà perquè Innocenci III donà allargues a l'afer del divorci de Pere I i, finalment, l'hereva de Jerusalem es casà amb un cavaller francès.⁵⁴³

Després de la mort de Sança, el rei i la reina es veieren per darrera vegada a Mireval; segons el *Llibre dels Fets* en aquesta trobada tingué lloc l'engendrament del rei Jaume el Conqueridor,⁵⁴⁴ nascut el 8 de febrer de 1208.

Posteriorment, Pere I introduí a la cort de Roma una nova demanda de divorci acusant Maria d'usurpar els béns del seu germanastre Guillem, i després de l'assassinat del legat Pèire de Castèlnòu li prengué el fill i el lliurà en ostatge a Simó de Montfort.

L'octubre de 1212, Maria de Montpeller declarà a Roma sobre les acusacions fetes contra ella i en una butlla datada del 19 de gener de 1213 Innocenci III declarà la plena legitimitat del seu casament amb Pere I, reconeixent-la com a reina d'Aragó.⁵⁴⁵ La reacció de Pere I no es féu esperar; violant els juraments de 1204, 1205 i 1206, el 24 de gener de 1213 reconegué Guillem IX com a veritable senyor de Montpeller, el qual, seguint la tradició, prestà homenatge al bisbe de Magalona. Abandonada de tothom, Maria hagué d'exiliar-se de la seva vila natal enduent-se la victòria moral del reconeixement papal dels seus drets.⁵⁴⁶ Però, per voluntat divina, no pogué gaudir gaire d'aquest reconeixement: la mort se l'endugué poc després del 20 d'abril de 1213, data en què féu testament deixant hereu dels seus béns el seu fill Jaume.⁵⁴⁷

4.7. Escac al rei: la revolta dels montpellerins i la Concòrdia de Vilanòva (1206)

Mentre Pere I es trobava a Provença, combatent, al costat del seu germà, el comte Guillem de Forcalquer (juliol de 1206), els burgesos de Montpeller, aliats amb la reina Maria, s'aixecaren en armes contra el rei, assaltaren el castell reial de Montpeller i es feren forts a la ciutat. L'embranchida de la revolta obligà el rei a abandonar Provença i acudir amb el seu exèrcit als voltants de Montpeller, però els rebels l'assetjaren al castell de Latas, on s'havia refugiat, forçant-lo a avenir-se a negociar les condicions de la pau. La mediació del bisbe de Magalona, Guillem d'Autinhac, de l'arquebisbe d'Arle, dels bisbes de Nimes, Lodeva (Lodève) i Besiers i del legat papal Pèire de Castèlnòu fou decisiva tant en l'aturada de les hostilitats com en la fixació de les condicions de la concòrdia que el rei Pere I i els síndics de la vila de Montpeller signaren a Vilanòva (Villeneuve) de Montpeller, dins del palau episcopal de Magalona, el 27 d'octubre de 1206.⁵⁴⁸

El problema que ocupa la part central de la concòrdia, a banda de les compensacions mútues pels danys causats durant la revolta, són els empenyoraments de Montpeller i dels castells de Latas i de

542. Corpus, doc. núm. 154.

543. El procés s'inicià el 17 de juny de 1206 quan el papa Innocenci III ordenà als seus legats que iniciessin l'enquesta relativa a la legitimitat del casament de Pere I i Maria. El 28 de gener de 1207 confià al bisbe de Pamplona i a Pèire de Castèlnòu la tasca de menar l'enquesta. El litigi, però, durà més de set anys i no es resolgué definitivament fins el gener de 1213 (ACA, C, pergamins de Pere I, núm. 393, i cartes reials de Pere I, extra sèries núm. 19 i 20); D. SMITH, *Innocent III*, p. 107-110. La documentació de la causa matrimonial fou publicada per Johan Vincke, *Spanische Forschungen der Görres-Gesellschaft*, Münster-i-W., 1935.

544. P. AMARGIER, *Éloge d'une reine*, p. 30.

545. D. MANSILLA, *La documentación pontificia hasta Inocencio III*, p. 537-538, doc. 498.

546. D. MANSILLA, *La documentación pontificia hasta Inocencio III*, p. 540-542, doc. 500 i 501.

547. J. ROUQUETTE, *Marie de Montpellier. Reine d'Aragon*, Montpeller, 1914; C. DUHAMEL-AMADO, *Guillaume VIII de Montpellier, Marie et Pierre d'Aragon*, a *Majorque, Languedoc et Roussillon de l'Antiquité à nos jours*, Montpeller, 1982, p. 35-45; Henri VIDAL, *Le mariage dans la famille des Guillems, seigneurs de Montpellier*, «Revue historique du droit français et étranger», 62 (1984), p. 231-245; P. AMARGIER, *Éloge d'une reine*, p. 29-36.

548. Corpus, doc. núm. 155. El text és comentat per AIGREFEUILLE, *Histoire de la ville de Montpellier*, 1737, t. 1, p. 61; HGL, t. VIII, col. 534, i H. KATSURA, *La seigneurie de Montpellier*, p. 226-228.

Castèlnou, que constituïen el dot de Maria de Montpeller, efectuats pel rei als prohoms de Montpeller l'1 de març de 1205 i el 4 de juliol de 1206.⁵⁴⁹ Tots els empenyoraments foren confirmats i, per evitar futures suspicàcies, la gestió de les rendes provinents de les viles i castells empenyorats fora de la ciutat de Montpeller i la seva custòdia fou encomanada al bisbe de Magalona. Aquest, un cop deduïdes les despeses de manteniment i defensa dels castells i les viles, hauria de restituir les rendes de la penyora als prohoms de Montpeller i, un cop redimides les penyores, restituir els castells al rei i a la reina, sempre que es mantinguessin units en matrimoni. En cas que llur matrimoni es dissolgués, de fet o de dret, els restituiria únicament a la reina o als seus hereus legals.⁵⁵⁰

En un acte a part, signat el mateix dia, Pere I prometé al bisbe de Magalona i a Pere Llobet, síndic elegit per la comunitat de Montpeller, que no entraria «a cavall o a peu» a la ciutat ni a cap dels castells empenyorats fins que la penyora no fos redimida.⁵⁵¹ L'abandó del castell de Latas, on l'exèrcit reial es trobava aquarterat mentre duraven les negociacions, era una condició necessària perquè el bisbe de Magalona pogués prendre el control dels castells empenyorats, però les preocupacions dels montpellerins sembla que anaven més enllà. Aquests veien en l'exèrcit reial una amenaça per al manteniment de la pau i per al govern municipal i, per tant, pretenien allunyar-lo al màxim de la ciutat. Així ho revela el pacte privat que la reina Maria conclougué el 4 d'agost amb els cònsols de Montpeller, mentre es duïen a terme les negociacions per a l'acord de pacificació i al marge d'aquestes. La reina Maria, que era a Melguèlh, en presència del comte Ramon VI de Tolosa,⁵⁵² prometé al síndic Joan Bocados que, mentre durés la penyora, la universitat de Montpeller tindria el castell de Latas i el de Castèlnou sota domini i fidelitat d'ella i que no portaria els homes i dones de Latas al castell d'aquest lloc «fins que el rei d'Aragó amb els seu exèrcit no abandonés aquesta terra i hagués traspassat la font de Salses de retorn cap a la seva terra», no obstant un pacte col·locat en el futur acord entre el rei Pere I i ella mateixa i els homes de Montpeller.⁵⁵³ Es tractava, sens dubte, d'un acord previ a la Concòrdia de Vilanova, d'un pacte secret entre la reina i els representants de la ciutat fet al marge de les negociacions entre les parts i destinat a satisfer les demandes dels montpellerins. Dos dies més tard, a la casa del Comú de la ciutat, Maria, per donar encara major complaença als seus súbdits, facultà els cònsols de Montpeller a enderrocar completament la torre, les muralles i la resta de fortificacions del castell reial de la vila.⁵⁵⁴

549. L'1 de març de 1205, Pere I, per pagar la fiança del seu germà Alfons, comte de Provença, presoner del comte de Forcalquer, manlevà a la comunitat de Montpeller la quantitat de 75.000 sous melgoresos i lliurà als dotze prohoms *consiliatores* de Montpeller, en penyora, el castell de Latas amb tots els seus dominis i rendes. A canvi, el rei concedí als dotze prohoms de Montpeller plenes facultats jurisdiccionals i governatives per a governar la vila i garantí sota jurament que tots els castells i viles que constituïen el dot de la seva muller Maria estarien sempre sota el domini de la vila de Montpeller i no en serien mai separats, és a dir, que ell no podria separar-los, parcialment o total, ni alienar-los de cap manera (Archives de la Ville de Montpellier, Louvet, perg. 101, i cartulari «Le grand Talamus», f. 3, art. 4, 3v, art. 5). Aquest empenyorament fou confirmat i ratificat el mes de maig de 1205 per Aiglina, muller de Rostany de Poscaris (Archives de la Ville de Montpellier, cartulari «Le grand Talamus», f. 3v, art. 6). L'any següent, el 4 juliol, el rei manlevà dels dotze cònsols de Montpeller una nova suma de 100.000 sous melgoresos i empenyorà la vila de Montpeller, els castells de Latas i de Castèlnou i tots els altres castells i viles que constituïen el dot de Maria, amb el compromís que aquest empenyorament no comportaria cap canvi en les convíncions entre el rei i el comte de Tolosa referents a Castèlnou, al castell de Montferrièr i al castell de Càstias (cartulari «Le Grand Talamus», f. 3v, art. 7). Cf. H. KATSURA, *La seigneurie de Montpellier*, p. 223-225.

550. Aquest article explica, sens dubte, per què Maria, que s'havia negat a signar la penyora de 100.000 sous, aprovà aquesta concòrdia. L'any 1206 Pere el Catòlic ja havia demanat el divorci.

551. Corpus, doc. núm. 156. H. KATSURA, *La seigneurie de Montpellier*, p. 228.

552. H. KATSURA, *La seigneurie de Montpellier*, p. 229, en dedueix que el comte de Tolosa estaria del costat dels burgesos i de la reina Maria contra Pere I.

553. Corpus, doc. núm. 153.

554. Archives de la Ville de Montpellier, Louvet, perg. 108. L'acte és datat el 8 d'agost de l'any de l'Encarnació de 1207, però, per lògica, ha d'ésser reduït, igual que l'anterior, a l'any 1206, comptant segons l'estil pisà.

Els recels dels montpellerins envers el rei i el seu exèrcit trobaren també la seva plasmació en el text de la concòrdia. Hom estipulà que si el rei o la reina o algú per manament d'ells matés algun home o dona de la universitat de Montpeller o fes violència a les penyores o als seus detentors o mogués algun plet contra la universitat o els singulars de la vila, o els causés danys per més de 100 marcs de plata i no volgués restituir-los en el termini de tres mesos després de l'advertència episcopal, el bisbe restituiria els castells empenyorats als homes de Montpeller.

Pel que fa al capítol de les indemnitzacions, el bisbe de Magalona ordenà al rei i als seus vassalls que restituïssin als homes de Montpeller el valor de les coses que els prengueren tant al castell com a la vila, i tant a Catalunya com a Aragó. Els homes de Montpeller declararien davant del bisbe el valor taxat de les coses perdudes i es redactarien documents validats amb el segell episcopal. Se'ls pagaria a partir de les penyores, les quals romandrien obligades fins a la completa indemnització dels danys. El rei hauria també d'alliberar les persones que foren capturades i deportades a la terra de Rostany de Sabran perquè caminaven sota el seu guiatge, i restituir els seus béns i les sumes que havien pagat pel seu rescat. Els homes de Montpeller, per la seva banda, en el termini d'un mes, haurien d'indemnitzar el rei amb 40.000 sous per a la reconstrucció del castell reial de Montpeller i la reparació dels valls, que havien estat destruïts.

Hom estipulà també la pròrroga de la *coniuratio* jurada anteriorment pels burgesos de Montpeller durant cinc anys a partir de l'expiració dels cinc anys primers. El rei, a més, demanà al bisbe que dissolgués el jurament que havia fet contra els exiliats en ocasió de la confirmació de la *coniuratio*.

Al final, els montpellerins havien aconseguit bona part dels seus objectius, entre els quals el de mantenir la ciutat allunyada de la figura del rei i del seu exèrcit. Mentre Pere I, que en endavant ja no portaria més el títol de senyor de Montpeller, desapareixia de la ciutat, els burgesos es feien amb el control gairebé absolut dels castells i viles tinguts en penyora, prescindint de la intermediació del bisbe de Magalona, contràriament al que estipulava la Concòrdia de Vilanòva.⁵⁵⁵ Si es tractava d'una conseqüència del compromís que aquests havien arrancat de la reina Maria, el bisbe de Magalona no hauria estat res més que un instrument d'una pau netament beneficiosa per als interessos dels montpellerins. No és d'estranyar, doncs, que fos a petició d'aquests que el 13 d'abril de 1207 el papa Innocenci III expedís una butlla de confirmació del Tractat de Pau de Vilanòva de Magalona.⁵⁵⁶

4.8. *La croada albigesa (1): conquesta i submissió dels vescomtats dels Trencavell*

Per predicar la fe catòlica al Llenguadoc i lluitar contra la difusió de l'heretgia càtara, Innocenci III elegí dos legats originaris del Narbonès, Pèire de Castèlnòu, que havia estat ardiaca de Magalona i monjo de Cîteaux, el seu germà Raül i l'abat de Cîteaux, Arnau Amalric (Amaury). A aquest pe-

555. El 27 d'agost de 1207 c. f. (1206 c. p.) encomanen a Guillem Gasc la guarda del castell de Latas durant dos anys i el 12 de maig de 1208 c. f. conclouen un acord amb els jueus de Montpeller que intenta posar fi a les diferències entre les dues parts sobre el servei que els primers havien de prestar per a la defensa de la ciutat i dels castells de la seva senyoria. Els cònsols pretenien que quan algun poderós (*aliqua potestas*) vingués a atacar amb el seu exèrcit la vila de Montpeller o un castell de la seva senyoria, o establís un camp prop de la vila o del castell, tots els jueus de Montpeller estarien obligats a contribuir a la defensa de la vila i del castell, igual que quan el comú de Montpeller enviés una milícia a algun lloc i hi establís un campament durant un dia. Els jueus pretenien limitar el seu servei en cas d'atac exterior a la ciutat o a Castèlnòu de Latas o quan s'establís un campament als voltants durant dos o tres dies.

El consolat de Montpeller actua com a senyor únic dels béns dotals de Maria de Montpeller. Aquest estat de coses es manté fins al 1217, quan el papa obliga els montpellerins de reconèixer la senyoria de Jaume I com a rei d'Aragó i institueix la figura del procurador reial. Cf. H. KATSURA, *La seigneurie de Montpellier*, p. 228-234.

556. Corpus, doc. núm. 157.

tit grup s'hi afegiren, a partir del 1206, capellans castellans, el bisbe Diego d'Osma i Domènec (de Guzmán), i abats del nord de França.⁵⁵⁷

Mentre Domènec de Guzmán predicava, intentava convertir i fundava convents,⁵⁵⁸ el legat Pèire de Castèlnòu dirigí una violenta campanya política contra Ramon VI. El 1207 reuní els Baus i altres barons provençals vassalls del comte de Tolosa en una «lliga de pau» destinada a combatre l'heretgia; Ramon VI fou convidat a afegir-s'hi, però, conscient de les intencions del legat, refusà, i fou excomunicat per Castèlnòu, que deslliurà els seus vassalls de la fidelitat que li devien. El 20 maig d'aquell any Innocenci III confirmà, en una amenaçadora butlla, l'excomunió de Ramon VI, acusant-lo per enèsima vegada de no fer res contra el desenvolupament de l'heretgia que el seu pare havia denunciat, i en una altra butlla expedida el 17 de novembre exhortà el rei Felip August i l'alta noblesa de França a combatre l'heretgia amb les armes oferint-los com a recompensa les terres occitanes i les mateixes indulgències que per a la croada de Terra Santa.⁵⁵⁹ Aleshores el comte, potser aconsellat pel seu cunyat, el rei Pere I, se sotmeté i signà la pau amb els Baus i altres barons provençals, que ja s'havien armat contra ell, i convocà a Sant Gèli Pèire de Castèlnòu i el bisbe Navar de Coserans, sense obtenir, però, l'aixecament de l'excomunió.⁵⁶⁰

El 14 de gener de 1208, però, un esdeveniment inoportú accelerà de manera imprevista el curs dels esdeveniments. De retorn de Sant Gèli, al burg de Trencatalla d'Arle, on passà la nit, el legat pontifici Pèire de Castèlnòu fou assassinat, presumptament per un escuder al servei del comte de Sant Gèli.⁵⁶¹

L'assassinat de Castèlnòu desfermà la còlera d'Innocenci III, que, en una carta enviada als arquebisbes de Narbona, Arle, Ambrun, Ais i Viana, acusà directament el comte de Tolosa com a culpable de la mort d'aquell «sant home», el tornà a excomunicar, declarà deslligats dels seus juraments tots els qui haguessin promès fidelitat, societat o aliança a aquest príncep i facultà tot catòlic no només per a perseguir la persona de Ramon VI, sinó també per a ocupar i guardar els seus dominis (10 de març de 1208). El mateix dia expedí una altra carta a Felip August i als comtes, barons i cavallers del regne de França apressant-los a armar-se per venjar la mort del legat i exterminar els heretges.⁵⁶² La croada espiritual quedava definitivament enterrada i donava pas a la croada militar contra els albigesos.

L'abat Amalric de Cîteaux i els religiosos del seu orde publicaren tot seguit la croada contra el comte de Sant Gèli i els seus vassalls. Secundant la crida dels legats, el duc de Borgonya i el comte de Nevers, autoritzats per Felip August, decidiren prendre la creu i amb ells acudiren combatents de totes les províncies de França.⁵⁶³

Alarmat pels sorolls de la croada, Ramon VI es lliurà a una intensa activitat diplomàtica, de la qual les fonts ens informen, de manera confusa, sobre el seu intent fracassat de constituir un front comú contra els croats amb el seu nebot Ramon Roger Trencavell. Segons la «Chanson», Ramon VI acudí a Aubenas, prop de l'abadia de Cîteaux, amb el propòsit de sotmetre's a Arnau Amalric, però aquest es negà a escoltar-lo i l'envià directament al papa (febrer de 1209). Aleshores el comte proposà

557. Sobre aquesta fase inicial de la croada, anomenada «croada espiritual» (1206-1207), en què l'Església posà en marxa tot un seguit d'instruments no violents per a convèncer els heretges de la necessitat de convertir-se a la fe catòlica, vegeu M. ALVIRA, *El jueves de Muret*, p. 98-100.

558. Sobre la predicació de sant Domènec, vegeu, M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, I, p. 183-200 i 206-210.

559. M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, I, p. 201-206; M. ALVIRA, *El jueves de Muret*, p. 101.

560. D. SMITH, *Innocent III*, p. 77.

561. PAPON, *HGP*, lib. IV, t. II, p. 286. Sobre l'assassinat de Castèlnòu, vegeu M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, I, p. 211-219.

562. PAPON, *HGP*, lib. IV, t. II, p. 287; M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, I, p. 221-225; M. ALVIRA, *El jueves de Muret*, p. 103; D. SMITH, *Innocent III*, p. 80.

563. M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, I, p. 223-227.

al seu nebot Trencavell de fer les paus i organitzar la defensa comuna de les seves terres, però aquest, incomprendiblement, refusà. El fet és que a partir d'aleshores Ramon Roger Trencavell quedà definitivament aïllat, a mercè dels croats.⁵⁶⁴ A Besiers fou dreçada abans del 1209 una llista d'heretges; hi foren inscrits un total de dos-cents vint-i-dos burgesos, la majoria menestrals, xifra que, a parer de Louis Domairon, testimonia la feble implantació del catarisme a la vila, que devia comptar aleshores amb uns deu mil habitants.⁵⁶⁵

Fracassat l'intent de constituir una aliança amb Trencavell, Ramon VI intentà per enèsima vegada la submissió al papa. A començaments de 1209 envià una ambaixada a la cort de Roma i el 18 de juny del mateix any, a Valença, prometé la submissió total al papa lliurant en penyora al seu legat set castells, tres dels quals eren les principals fortaleses del Comtat Venaissí. Ultra aquestes garanties de fidelitat, hom exigí als cònsols d'Avinyó, Nîmes i Sant Gèli que es comprometessin sota jurament a no obeir més el comte de Tolosa, sinó l'Església romana, en cas que aquell no complís els seus compromisos, un dels quals era la promesa de guardar els heretges i els qui els afavorien per lliurar-los amb tots els seus dominis als croats. Posteriorment, a Sant Gèli, el comte escenificà la seva reconciliació amb l'Església fent penitència pública i fou absolt dels pecats pels quals havia estat excomunicat el maig de 1207. Tot seguit prengué la creu i es posà a disposició dels legats.⁵⁶⁶ Els gestos de Ramon VI arribaven massa tard per a aturar la maquinària de la guerra, però a temps per a salvar els dominis provençals de la casa de Sant Gèli de la devastació de l'exèrcit croat. L'objectiu era ara desviar el perill cap a les terres dels Trencavell.

Cap al 24 de juny de 1209, croats procedents de diverses regions, barons i vassalls del rei de França, nobles i cavallers de diferent rang, encapçalats per diversos prelats, es reuniren a Lió. Els acompanyaven una gernació d'escuders, auxiliars, homes i dones que havien acudit atrets per l'afany d'aventura, l'avidesa del botí i la promesa de beneficis espirituals. En total, s'ha estimat que l'exèrcit croat, la direcció del qual Innocenci III havia encomanat a l'abat Amalric, estava constituït per uns cinc mil genets i entre deu mil i quinze mil peons.⁵⁶⁷

Ramon VI, a qui havia estat aixecada l'excomunió, juntament amb l'arquebisbe de Narbona, anà a l'encontre dels croats, però fou refusat. Un mes després, el 22 de juliol, dia de Santa Magdalena, l'exèrcit arribà davant Besiers; els ribalds assaltaren les muralles, massacraren la població i saquejaren i incendiaren la ciutat.⁵⁶⁸

Després de Besiers, vingué Carcassona. La host croada passà de llarg de Narbona, que pagà una forta suma per veure's alliberada de l'atac dels croats i avançà per un país desert seguint el curs de l'Aude, mentre els senyors de les Corberes rendien els castells i se sotmetien i Ramon Roger es preparava per resistir el setge. Els croats arribaren davant dels murs de Carcassona el primer d'agost i dos dies més tard començaren l'assalt en presència del comte de Tolosa, que havia conduït l'exèrcit fins a les terres del seu nebot.⁵⁶⁹

564. M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, I, p. 227-228; M. ALVIRA, *El jueves de Muret*, p. 106; D. SMITH, *Innocent III*, p. 81.

565. L. DOMAIRON, *Rôle des hérétiques de la ville de Béziers à l'époque du désastre de 1209*, «Le Cabinet Historique» (XIX, Paris, 1863), p. 95-103.

566. M. ZERNER-CHARDAVOINE, *La croisade albigeoise*, p. 95-96; M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, I, p. 229-230, 235-239; D. SMITH, *Innocent III*, p. 81.

567. M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, I, p. 235; M. ALVIRA, *El jueves de Muret*, p. 104.

568. Les cròniques, com sempre exagerades, parlen de quinze mil i quaranta mil morts. Sobre l'assalt i el saqueig de Besiers: M. ZERNER-CHARDAVOINE, *La croisade albigeoise*, p. 98-104; J. VENTURA, *Pere el Catòlic*, p. 94-101; M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, I, p. 245-265; M. BOURIN, *La massacre de 1209*, a *Histoire de Béziers*, Tolosa de Llenguadoc, 1986, p. 95-113; M. ALVIRA, *El jueves de Muret*, p. 107.

569. L. MACÉ, *Chronique d'une grande commotion*, p. 682; H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 95.

En aquests moments, Pere I, informat de la massacre de Besiers per l'arquebisbe Berenguer de Narbona, decidí entrevistar-se amb Ramon VI i junts anaren a veure el legat Arnau de Cîteaux i els principals caps de la croada en un gest desesperat d'aturar l'assalt de Carcassona i salvar Ramon Roger del desastre més absolut. La seva mediació resultà, com era de preveure, infructuosa. La condició, imposada pel legat, que Ramon Roger havia d'abandonar la ciutat amb dotze cavallers deixant la guarnició i els burgesos a mercè dels vencedors, era inacceptable. El 15 d'agost els croats autoritzaren els habitants de Carcassona a sortir de la ciutat, i poc després Ramon Roger fou capturat i empresonat.⁵⁷⁰

Immediatament després de la presa de Carcassona, una comissió presidida pel legat Arnau elegí l'amic de Guiu des Vaux de Cernay, el comte de Leicester Simó IV de Montfort, membre del seguici del duc de Borgonya, com a cap dels croats. Aquest intentà en va assegurar-se la fidelitat de la resta de cavallers participants que, havent acomplert la quarantena de la croada i obtingudes les corresponents indulgències, no esperaven altra cosa que retornar als seus dominis. Entre els nobles croats que se'n tornaren hi havia el comte de Nevers i el comte de Tolosa.⁵⁷¹

Tot i així, durant la tardor de 1209, les tropes de Montfort aconseguiren la submissió de Mont-real (Montréal), Limós, Fanjaus, Castras i Lombèrs (Lombez), però els croats sofriren un revés quan intentaven assaltar per sorpresa la ciutadella de Cabaret, fet que motivà l'abandó del duc de Borgonya i de molts cavallers croats.⁵⁷² Envoltat del seu cercle de parents i amics fidels, Simó de Montfort prosseguí tanmateix el seu avenç i s'emparà de Mirapeis (Mirepoix), Pàmias, Savardun, Lombèrs i diversos castells de l'Albigès, i posà setge a Preissa (Preixan), plaça forta que pertanyia al comte de Foix. Aquest, alarmat per la desposseïció de Pàmias i Savardun, volgué evitar el conflicte i li obrí les portes, lliurant-li el seu fill petit Eimeric com a ostatge i obligant-se a complir els mandats de l'Església.⁵⁷³

Els quatre vescomtats dels Trencavell es trobaven ja sota el control de Simó de Montfort, quan el 10 de novembre Ramon Roger Trencavell morí a la presó on l'havien confinat, probablement enverinat.⁵⁷⁴ Aleshores Pere I anà a entrevistar-se amb el cabdill dels croats. Simó de Montfort necessitava del rei d'Aragó l'acceptació del seu vassallatge per a acabar de fer legal la possessió de les terres conquerides. Inicialment, el rei rebutjà l'homenatge i es negà a rebre'l a Narbona, però Montfort prosseguí les seves maniobres i finalment aconseguí reunir-se amb Pere I a Montpeller. Allí, el 24 de novembre, Montfort es comprometé a indemnitzar Agnès, vídua de Ramon Roger, amb una pensió anual vitalícia de 3.000 sous melgoresos; a canvi, aquesta renuncià a tots els seus drets sobre els vescomtats de Besiers, Carcassona, Albi, Agde i Rasès, desheretant el seu fill Ramon Roger, un infant de cinc anys que, abans de l'arribada dels croats, havia estat confiat al comte de Foix.⁵⁷⁵ Sengles butlles papals datades a Roma l'11 i el 12 de novembre de 1209 confirmaven al comte de Leicester i als seus hereus la possessió plena i perpètua de les ciutats de Carcassona i Rasès i de la resta de terres conque-

570. A. MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 287-288; M. ZERNER-CHARDAVOINE, *La croisade albigeoise*, p. 104-109; M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, i, p. 267-278.

571. M. ZERNER-CHARDAVOINE, *La croisade albigeoise*, p. 110-111; M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, i, p. 279-290.

572. M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, i, p. 291-318.

573. M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, i, p. 318-322.

574. A. MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 289; J. VENTURA, *Pere el Catòlic*, p. 111-112. Al Concili del Laterà del 1215, Ramon de Rocafel, un dels senyors de la croada, es planyerà davant del papa de la manera cruel i injusta amb què Simó de Montfort havia fet morir el vescomte Ramon Roger. Cf. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, vi, p. 471; A. MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 293. Sobre la mort del vescomte Trencavell, vegeu també: C. DUHAMEL-AMADO, *L'État toulousain sur ses marges*, p. 132; M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, i, p. 323-326; M. ALVIRA, *El jueves de Muret*, p. 109, n. 351.

575. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, vi, p. 314, i viii, col. 579-581, doc. 148; A. MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 291-292; J. VENTURA, *Pere el Catòlic*, p. 115; H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 95; D. SMITH, *Innocent III*, p. 85-86.

rides als heretges, salvant el dret dels senyors principals i d'altres, i li atribuïen tots els béns confiscats als heretges que no es convertissin immediatament.⁵⁷⁶ Posteriorment, durant el setge de Menèrba (5 de juny de 1210), Simó de Montfort obtindria de Ramon Trencavell, oncle de Ramon Roger, la renúncia als seus drets sobre els vescomtats que havien pertangut al seu pare, esdevenint de ple dret el nou vescomte de Carcassona i de Besiers.⁵⁷⁷

De retorn de Montpeller, però, els vassalls dels Trencavell havien començat a aixecar-se en armes contra els cavallers de Montfort i l'Església es mobilitzà a la recerca de reforços per a una segona campanya. Nombroses butlles foren adreçades als sobirans veïns, entre els quals Pere I, i als bisbes dels seus regnes exhortant-los a predicar altra vegada la croada.⁵⁷⁸

Mentre al Llenguadoc els croats guerrejaven per mantenir-se amb el domini efectiu dels territoris conquerits, la situació a Provença esdevenia potencialment delicada per als interessos del casal d'Aragó. El 7 d'octubre havia mort Guillem IV, comte de Forcalquer, sogre del germà del rei Pere, el comte Alfons II de Provença, el qual, havent sortit el mes de juny cap a Sicília per assistir al casament de la seva germana Constança, vídua del rei Emeric I d'Hongria, amb Frederic II, morí poc després a la ciutat de Palerm, víctima de contagi. Provença quedava sense comte en plena croada i l'hereu dels dos comtats, el de Provença i el de Forcalquer, el petit Ramon Berenguer, es trobava a mercè de les circumstàncies. Calia actuar amb celeritat i Pere I, acompanyat del bisbe de Vic, es traslladà al castell de Lamanon, prop d'Ais de Provença. Allí, el 30 de novembre, la comtessa Garsenda III de Sabran, vídua d'Alfons II de Provença, amb el consentiment del seu pare, Rainier de Sabran, féu donació del comtat de Forcalquer al seu fill Ramon Berenguer V, el qual deixà sota la custòdia del rei, com a tutor legítim.⁵⁷⁹ El 18 de desembre, a Tarascó, abans de retornar a Catalunya amb el seu nebot Ramon Berenguer, Pere I lliurà el comtat de Provença en penyora al comte Sanç i al seu fill Nunó —diu el document— com a compensació per la cessió que Sanç havia fet l'any 1204 del comtat de Millau, quan el rei i el seu germà Alfons II havien hagut d'empenyorar-lo al comte de Tolosa per obtenir un emprèstit. La cessió es justificava perquè Sanç havia invertit la suma que prestà al comte de Tolosa sobre Millau en negocis del comte de Provença.⁵⁸⁰

Entretant, l'Església reprenia la seva ofensiva contra el comte de Tolosa. Una ambaixada de l'abat Arnau Amalric i de Simó de Montfort comminà Ramon VI, sota pena d'excomunió i d'entredit, a lliurar-los uns súbdits seus sospitosos d'heretgia. No podent obtenir res del comte, l'abat excomunicà els cònsols de Tolosa i llançà l'entredit sobre la ciutat. El concili celebrat a Avinyó el 4 de setembre de 1209 reprengué Ramon VI per no haver respectat cap dels quinze articles que havia jurat observar per tal d'ésser absolt pel Concili de Sant Gèli. Els legats excomunicaren altre cop el comte de Tolosa i posaren tots els seus dominis en entredit si abans de Tots Sants no es justificava sobre els articles que pesaven contra ell.⁵⁸¹

La dinastia tolosana confiava encara en la diplomàcia per a protegir-se d'aquelles acusacions. A finals de gener de 1210 Ramon VI arribà a Roma, acompanyat de delegats tolosans. El papa ordenà als croats que no toquessin els dominis del comte de Tolosa, concedí a aquest una pròrroga de tres me-

576. POTTHAST, núm. 3833-3834. MIGNE, *Patrologia Latina*, CCXVI, c. 151, 152; A. MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 291-292; D. SMITH, *Innocent III*, p. 87.

577. La definició seria encara confirmada per Ramon Trencavell el 5 de juny de 1211, trobant-se els exèrcits croats prop del Tarn. A. MOLINIER, *Catalogue*, p. 459, doc. 44.

578. M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, I, p. 329-333; M. ALVIRA, *El jueves de Muret*, p. 109-110.

579. Corpus, doc. núm. 158.

580. Corpus, doc. núm. 159.

581. M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, I, p. 335-339; D. SMITH, *Innocent III*, p. 88.

sos per a complir les obligacions que l'Església li imposava i ordenà la celebració d'un nou concili per a jutjar-lo sobre les dues principals acusacions que pesaven sobre ell: la fe i l'assassinat de Pèire de Castèlnòu. Ramon VI tindria una nova oportunitat per a defensar-se; si es justificava canònicament, de la manera que havia estat prescrita, seria absolt, declarat catòlic i innocent del crim de Castèlnòu i se li tornarien els castells confiscats.⁵⁸²

4.9. Els fracassos de la diplomàcia

Entretant, el mes de març de 1210 un gran nombre de croats de procedència diversa, responent a la crida papal, s'havien concentrat a Pesenàs i es disposaven a iniciar la segona campanya de la croada. Els comtes de Foix i de Tolosa citaren Pere I a Pàmias perquè presenciés com lliuraven a Simó de Montfort els ostats tolosans. Allí, a principis de maig, el rei intentà reconciliar el seu principal aliat a la zona, el comte de Foix, i Simó de Montfort, però l'únic que aconseguí fou una treva fins a Pasqua.⁵⁸³ Després, Pere I i Ramon VI es dirigiren plegats cap a Tolosa per entrevistar-se amb el legat Arnau Amalric i comminar-lo a respectar les ordres donades pel papa.

Aprofitant la presència de Pere I al Llenguadoc, alguns antics vassalls dels Trencavell intentaren sostreure's a la sobirania de Montfort i retre homenatge directe al rei d'Aragó a canvi d'ajut militar, però les negociacions no prosperaren.⁵⁸⁴ Sense suports externs, les principals places de les terres dels Trencavell caigueren en poder dels croats els mesos següents. Menèrba es rendí a començaments de juliol després de cinc setmanes de setge; cent quaranta heretges hi moriren cremats. El mes d'agost Simó de Montfort inicià el setge del castell de Tèrmes, que resistí fins al 23 de novembre, quan una epidèmia de disenteria forçà Ramon de Tèrmes a capitular. Seguiren la rendició del castell de Puèg-verd (Puivert) i de les viles de Castras i Lombèrs. A la darrera de 1210 Simó de Montfort havia reeixit a recuperar pràcticament tots els territoris perduts el 1209.⁵⁸⁵

El Concili de Sant Gèli, convocat a finals de setembre de 1210 per a jutjar el comte de Tolosa, no comportà cap novetat; els legats recordaren a Ramon VI que en virtut de les ordres pontificals la seva justificació resultava inadmissible i l'excomunicaren per tercera vegada.⁵⁸⁶

A mitjan gener de 1211, Simó de Montfort aturà temporalment les hostilitats per assistir a Narbona a una nova conferència a la qual els legats pontificis havien convocat Ramon VI, Ramon Roger de Foix i Pere I. Aquest hi acudí decidit a negociar la pau i a salvar els seus vassalls i el seu cunyat (22 de gener), però únicament obtingué dels legats una treva indefinida per al comte de Foix a canvi de comprometre's per ell a obeir les ordres papals.⁵⁸⁷ Ramon Roger de Foix recuperà Savardun i totes les terres ocupades pels croats, amb l'excepció de Pàmias, però, en contrapartida i davant les instàncies reiterades dels legats papals, Pere I, en la seva condició de comte i senyor sobirà de Carcassona, hagué de consentir a rebre l'homenatge de Simó de Montfort pels antics dominis dels Trencavell. Aquest homenatge tenia, però, implicacions paradoxals; si, d'una banda, significava la legitimació de la domi-

582. M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, I, p. 339-343; D. SMITH, *Innocent III*, p. 88.

583. Henri MAISONNEUVE i Pascal GUÉBIN (trad.), *Histoire albigeoise (de Pierre des Vaux-de-Cernay)*, París, J. Vrin, 1951, p. 63-64; M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, I, p. 345-353; D. SMITH, *Innocent III*, p. 89.

584. M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, I, 1970, p. 350-352; M. ALVIRA, *El jueves de Muret*, p. 110.

585. M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, I, 1970, p. 355-366; M. ALVIRA, *El jueves de Muret*, p. 111.

586. M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, I, 1970, p. 370-371.

587. H. MAISONNEUVE i P. GUÉBIN (trad.), *Histoire albigeoise*, p. 54 i 80-81; A. MOLINIER, *Catalogue*, p. 457, doc. 41a; M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, I, 1970, p. 372-374; D. SMITH, *Innocent III*, p. 94.

nació de Montfort sobre les terres conquerides als Trencavell, de l'altra el col·locava sota el vassallatge del rei d'Aragó i reconeixia la sobirania d'aquest sobre aquelles terres.⁵⁸⁸

Els assistents a la cimera de Narbona quedaren emplaçats a Montpeller per a continuar amb les negociacions que havien de conduir a regular la situació de Ramon VI. Allí Montfort proposà al rei la unió matrimonial de la seva filla Amícia amb l'hereu de la Corona d'Aragó. Pere I acceptà aquella aliança i el 27 de gener de 1211 lliurà a Simó de Montfort el seu fill Jaume, aleshores un nen de tres anys, per a custodiar-lo fins que tingués l'edat de divuit anys. Amb l'hereu del regne, el rei cedia també a Montfort la senyoria de Montpeller per a regir-la durant els quinze anys que durés la custòdia.⁵⁸⁹ Poc després, entre mitjan mes de març i el 3 d'abril, se celebrà el matrimoni de Sança, germana del rei d'Aragó, amb el primogènit del comte de Tolosa, concertat el mes d'octubre de 1205 a Florensac, on el rei d'Aragó s'havia compromès a lliurar en dot Montpeller al comte de Tolosa, reservant-se'n l'usdefruit vitalici.⁵⁹⁰ La concessió de la senyoria de Montpeller com a dot del seu fill Jaume entrava en flagrant contradicció amb aquell pacte matrimonial signat cinc anys abans, cosa que suscità el descontentament i la desconfiança dels croats envers el rei.⁵⁹¹ Simó de Montfort s'assegurà també la renúncia de Ramon Trencavell, oncle del difunt Ramon Roger, a tots els seus drets sobre els comtats de Besiers, Carcassona, Rasès i Albi a través d'un acte signat el 5 de juny de 1211, trobant-se tots dos «in exercitu Domini, iuxta ripam Tarnis».⁵⁹² L'adquisició dels drets de conquesta es féu, per tant, sota l'aparença de la més rigorosa legalitat.

Ramon VI, present a la reunió, abandonà Montpeller i els legats interpretaren la fugida com un refús a acomplir les condicions que se li imposaven. L'excomunicaren novament (6 de febrer de 1211) i enviaren l'abat Arnau de Sant Ruf a Roma perquè sol·licités a Innocenci III la confirmació de l'excomunió.⁵⁹³ L'excomunió, confirmada pel papa el 15 d'abril, facultava novament els croats per a apoderar-se dels seus dominis.⁵⁹⁴

4.10. *La croada albigesa (II): Tolosa encerclada*

Els acords de Narbona i de Montpeller deixaren a Simó de Montfort les mans lliures per acabar la conquesta dels vescomtats dels Trencavell. Durant la primavera de 1211 Montfort assetjà i prengué el castell de Cabaret (abril 1211), rebé l'homenatge de Roger de Comenge per totes les seves possessions, prengué el castell de la Vaur (3 de maig) i penetrà dins dels dominis del comte de Tolosa.⁵⁹⁵ A partir d'aleshores l'avenç dels croats no tingué aturador i les conquestes de castells i viles al Lauraguès, al Carcassès i a l'Albigès anaren encadenant-se l'una rere l'altra.⁵⁹⁶

El 17 de juny de 1211 l'exèrcit croat arribà a les portes de Tolosa. En aquest moment la ciutat havia estat declarada en entredit mentre el seu bisbe Folquet amb el capítol de canonges, enfrontat amb el comte, havia hagut de fugir. Ramon VI havia convocat el seu cosí germà Bernat IV de Comenge, el comte Ramon Roger de Foix i el seu gendre, el navarrès Hug d'Alfaro, senescal de l'Agenès, per a as-

588. H. MAISONNEUVE i P. GUÉBIN (trad.), *Histoire albigeoise*, p. 80-81, 85-86; A. MOLINIER, *Catalogue*, p. 457, doc. 41b; M. ALVIRA, *El jueves de Muret*, p. 112; D. SMITH, *Innocent III*, p. 94.

589. Corpus, doc. núm. 161. M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, I, 1970, p. 375.

590. Corpus, doc. núm. 151.

591. H. MAISONNEUVE i P. GUÉBIN (trad.), *Histoire albigeoise*, p. 86.

592. DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VI, p. 362; A. MAHUL, *Cartulaire et archives*, V, p. 292-293.

593. POTTHAST, núm. 4225-4227.

594. M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, I, 1970, p. 376-379; D. SMITH, *Innocent III*, p. 95.

595. H. MAISONNEUVE i P. GUÉBIN (trad.), *Histoire albigeoise*, p. 88-89 i 94-95; A. MOLINIER, *Catalogue*, p. 457-458, doc. 41 i 42; M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, I, 1970, p. 383-390.

596. M. ALVIRA, *El jueves de Muret*, p. 113; D. SMITH, *Innocent III*, p. 100.

segurar-ne la defensa. Tots es trobaven dins les seves muralles quan els croats francesos de Simó de Montfort i alemanys del comte Teobald de Bar i de Luxemburg iniciaren el setge. Dotze dies més tard, Simó de Montfort optà per aixecar el setge i els croats que havien acomplert quaranta dies de servei se'n tornaren a les seves terres. Montfort, amb l'ajuda de les tropes del comte de Bar, decidí envair les terres del comte de Foix i després es dirigí cap al Carcí, on sotmeté Càors i Ròc Amador (Rocamadour), abans de tornar a Carcassona.⁵⁹⁷

La invasió dels dominis de Ramon VI i l'ofensiva contra Tolosa de Llenguadoc constituïren un punt d'inflexió en la història de la croada, un salt qualitatiu que portà el rei d'Aragó al convenciment de la necessitat d'implicar-se plenament en la defensa dels seus vassalls i que l'única solució passava per l'enfrontament armat amb els croats. L'exèrcit dirigit per Simó de Montfort havia mostrat el seu veritable rostre; l'heretgia apareixia com un mer pretext per a apoderar-se del Llenguadoc. Les posicions es polaritzaren i els poders occitans tancaren files entorn de la figura del rei Pere I, l'únic que podia garantir-ne la defensa.⁵⁹⁸

El juliol de 1211 els cònsols de Tolosa enviaren una carta a Pere I esgrimint la seva ortodòxia religiosa i denunciant per injust el setge i l'intent dels croats d'assaltar la ciutat així com els danys materials que els havien causat (juliol de 1211).⁵⁹⁹ Pere I, però, es trobava en greus dificultats econòmiques i aclaparats pels negocis hispànics des que a començaments de 1211 arribaren notícies que el califa Abu-Abd-Allah Muhàmmad ibn Yaqub an-Nàssir, al capdavant del seu poderós exèrcit d'almohades, preparava una gran expedició a la Península. En aquestes circumstàncies, el rei envià a Tolosa el vescomte de Bearn, Gastó IV de Montcada, que es posà a les ordres de Ramon VI. El rei anglès Joan sense Terra, per la seva banda, donà ordre al seu senescal d'Aquitània, Savaric de Maulion (Savarics de Mauleón), d'anar a socórrer Ramon VI. Aquest, amb l'ajut dels comtes de Foix, de Comenge i de Bearn i del senescal Maulion, projectà el setge de Carcassona i cap a finals de setembre reuní un gran exèrcit per a dur-lo a terme.

Tot i que el setge no reeixí, les guarnicions de Simó de Montfort patiren nombroses emboscades i un estat de revolta es generalitzà al Llenguadoc mentre arribaven nous reforços croats de França i d'Alemanya i s'afegien les tropes de Guiu de Montfort, germà de Simó.⁶⁰⁰ Durant l'hivern els Montfort continuaren llurs atacs per tota la regió d'Albi, recuperaren tots els castells que Ramon VI els havia pres durant i després del setge de Castèlnou d'Arri⁶⁰¹ i el juny de 1212 feren una incursió a les terres de l'Agenès, que el comte de Tolosa tenia en feu del rei anglès pel dot de la seva muller Joana, germana de Ricard Cor de Lleó. Al llarg de l'estiu els principals castells i viles d'aquesta regió, des d'Agen (juny 1212) fins a Moissac (setembre 1212), se sotmeteren al pas dels croats, en alguns casos després de llargs i duríssims setges.⁶⁰² Els comtes de Tolosa, Foix i Comenge, després d'assegurar la defensa de Tolosa, s'havien fet forts al castell de Foix per a impedir la submissió de Coserans i de Comenge, però les tropes dels Montfort s'apoderaren de Muret i penetraren a Gascunya fins a Sent Gaudenç (Saint-Gaudens), on la major part de la noblesa de Comenge, incitada pels bisbes, se li sotmeté. Els exèrcits croats havien aconseguit encerclar Tolosa.

597. M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, I, 1970, p. 413-426; D. SMITH, *Innocent III*, p. 100.

598. M. ALVIRA, *El jueves de Muret*, p. 114.

599. A. TEULET, *Layettes du Trésor des Chartes*, I, doc. 968; M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, I, 1970, p. 422-423; D. SMITH, *Innocent III*, p. 100.

600. M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, I, 1970, p. 435-451; D. SMITH, *Innocent III*, p. 101.

601. M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, I, 1970, p. 453-465.

602. H. MAISONNEUVE i P. GUÉBIN (trad.), *Histoire albigeoise*, p. 96-98; A. MOLINIER, *Catalogue*, p. 461-462, doc. 51a-55a; M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, I, 1970, p. 467-483; M. ALVIRA, *El jueves de Muret*, p. 114-115.

L'octubre de 1212 Simó de Montfort anà a Coserans per castigar el vescomte Roger de Comenge, que, després d'haver-se-li sotmès, havia retornat a la seva aliança natural amb Ramon VI⁶⁰³ i a Sent Gaudenc rebé el jurament dels nobles de Gascunya i de Comenge.⁶⁰⁴ Durant l'hivern establí el seu quarter a Pàmias, des d'on podia vigilar de prop el comte de Foix. Montfort havia conquerit l'Albigès, el Tolosà, Roergue, el Carcí, l'Agenès i Comenge. Ramon VI ja només posseïa la capital dels seus dominis i Montalban. Una vegada sotmesa la quasi totalitat del comtat de Tolosa, els croats podien iniciar el «setge estratègic» de la capital per tal de bloquejar-la i ofegar-la.⁶⁰⁵ La situació no podia ésser més crítica i Ramon VI fugí cap a Catalunya per demanar socors a la cort del rei d'Aragó.⁶⁰⁶ Les amargues notícies del camp tolosà arribaven a Barcelona en el moment en què, irònicament, la victòria cristiana contra els almohades a Las Navas de Tolosa havia consagrat Pere el Catòlic com el defensor de l'ortodòxia davant de tot Occident.⁶⁰⁷

Simó de Montfort aprofità la treva de l'hivern per a organitzar i posar ordre dins dels dominis que havia conquerit i el novembre de 1212 convocà a Pàmias una assemblea dels bisbes, nobles i burgesos dels seus nous estats amb l'objectiu de consagrar la legalitat de les seves noves possessions. Al llarg dels seus quaranta-cinc articles i un *postscriptum*, els «Estatuts de Pàmias», aprovats l'1 de desembre de 1212, proclamaven els francesos com a senyors dels castells i els territoris conquerits i sancionaven la imposició del dret feudal francès als vençuts i la destrucció de les formes d'organització de la societat occitana.⁶⁰⁸

4.11. *L'esgotament de la via diplomàtica. El Concili de la Vaur i els juraments de Tolosa*

Assabentat per Ramon VI de la crítica situació al Tolosà i en un darrer intent desesperat de deturar la croada per la via diplomàtica, Pere I, fent valer el prestigi assolit després de Las Navas de Tolosa i les seves bones relacions amb el papat, envià una ambaixada a Roma per tractar amb Innocenci III.⁶⁰⁹ Parallelament, per protegir la ciutat de Tolosa, que Ramon VI lliurà a la seva discreció, hi establí un governador, Guillem de l'Escala, amb un reforç de mainaders catalans.

Cap al 6 de gener de 1213, Pere I es traslladà a Tolosa amb l'arquebisbe de Tarragona i els bisbes de Barcelona i de Vic.⁶¹⁰ A mitjan gener Innocenci III havia convocat un concili a la ciutat de la Vaur, on el comte de Tolosa havia de tenir la darrera possibilitat de disculpar-se. Pere I volia guanyar temps i convocà el legat Arnau Amalric i Simó de Montfort a una entrevista amb la finalitat de negociar la pau i mirar d'obtenir un acord entre els croats i els comtes occitans. A l'entrevista hi assistí l'arquebisbe de Narbona acompanyat d'una vintena de prelats del concili dirigits pel bisbe Folquet, i Simó de Montfort amb el seu germà i els seus fills.⁶¹¹

Entretant, a Roma, els ambaixadors del rei d'Aragó, el bisbe Hispà d'Albarrasí i mestre Colom, procurador i notari reial, aconseguiren decantar Innocenci III cap als seus punts de vista i quatre lle-

603. H. MAISONNEUVE i P. GUÉBIN (trad.), *Histoire albigeoise*, p. 94-95 i 139; A. MOLINIER, *Catalogue*, p. 459, doc. 42.

604. H. MAISONNEUVE i P. GUÉBIN (trad.), *Histoire albigeoise*, p. 139; A. MOLINIER, *Catalogue*, p. 463, doc. 58a.

605. M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, I, 1970, p. 489-490; M. ALVIRA, *El jueves de Muret*, p. 145-146.

606. M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, II, 1977, p. 43-44.

607. D. SMITH, *Innocent III*, p. 115-116.

608. H. MAISONNEUVE i P. GUÉBIN (trad.), *Histoire albigeoise*, p. 141-143; A. MOLINIER, *Catalogue*, p. 463-465, doc. 60 i 61; M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, I, 1970, p. 495-513; M. ALVIRA, *El jueves de Muret*, p. 146; D. SMITH, *Innocent III*, p. 117-118.

609. M. ALVIRA, *El jueves de Muret*, p. 155; D. SMITH, *Innocent III*, p. 116-117.

610. M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, II, 1977, p. 90-91; M. ALVIRA, *El jueves de Muret*, p. 158-159.

611. H. MAISONNEUVE i P. GUÉBIN (trad.), *Histoire albigeoise*, p. 145-160; A. MOLINIER, *Catalogue*, p. 465-466, doc. 62a; M. ALVIRA, *El jueves de Muret*, p. 159-160.

tres, expedides des de Sant Joan del Laterà els dies 15, 17 i 18 de gener, foren adreçades als caps de la croada reprenent-los per la seva actuació i per haver distorsionat l'esperit i els objectius d'aquella empresa. Innocenci III ordenava a Arnau Amalric que cessés el pillatge, les predicacions, les indulgències i les quarantenes d'aquella croada i que entrés en negociacions amb el rei d'Aragó.⁶¹² A Simó de Montfort li adreçava un blasme greu, desaprovant tota la seva política i les seves conquestes, i li ordenava que complís els deures que obligaven els vescomtes de Besiers envers el rei d'Aragó —que, a instància de l'Església de Roma, havia acceptat el seu homenatge per Carcassona— i que anés a fer la croada contra els sarraïns d'Espanya.⁶¹³ Roma i l'ambaixada catalana es posaren també d'acord en l'abdicació de Ramon VI i el traspàs del feu tolosà al seu fill Ramon VII. En definitiva, Innocenci III acceptava el «pla de pau» presentat pels ambaixadors de Pere I en els seus punts principals: protecció aragonesa del comtat de Tolosa, tutela reial de l'hereu de Ramon VI, penitència per al comte i garantia de respecte a l'ortodòxia a tota la regió.⁶¹⁴

Però el Concili de la Vaur anà en una direcció ben diferent. El 16 de gener Pere I es presentà personalment davant dels prelats congregats a l'església de Sant Alà de la Vaur i féu una defensa aferrissada de Ramon VI, per a qui demanà clemència, i dels seus vassalls, els comtes de Comenge i de Foix i el vescomte de Bearn, per a acabar sollicitant que Simó de Montfort vingués a fer la croada a Espanya, on la cristianitat estava novament amenaçada.⁶¹⁵ Davant la intransigència dels prelats, Pere I intentà arrancar del concili una aturada temporal de les hostilitats, però el legat papal, l'arquebisbe Arnau Amalric de Narbona, no només respongué amb una carta violenta (18 de gener),⁶¹⁶ sinó que, a més, inicià una contraofensiva diplomaticopropagandística destinada a guanyar-se el suport papal per a continuar la guerra i neutralitzar, d'aquesta manera, el treball que duia a terme l'ambaixada catalana prop de la cúria romana.⁶¹⁷

El rei, però, avançant-se a la resposta positiva d'Innocenci III al pla dels seus ambaixadors, desafia les postures intransigents sostingudes pel legat i pels prelats assistents al Concili de la Vaur posant sota la seva protecció Tolosa, Montalban i els dominis dels aliats occitans amenaçats per Simó de Montfort. El diumenge 27 de gener de 1213 els comtes Ramon VI de Tolosa, Ramon Roger de Foix i Bernat IV de Comenge i el vescomte Gastó VI de Bearn posaren els seus dominis en mans de Pere I i prestaren homenatge i jurament de fidelitat al monarca com a garantia del compliment de les ordres papals. El jurament del comte de Tolosa Ramon VI fou ratificat, addicionalment, en un acte a part, pels vint-i-quatre còsols de la ciutat de Tolosa.⁶¹⁸ S'establia d'aquesta manera un protectorat català sobre els estats amenaçats pels exèrcits croats, l'objectiu immediat del qual era evitar, o eventualment afrontar, els atacs de Simó de Montfort i impedir el segrest de les terres occitanes. L'hegemonia política sobre l'espai occità que la Corona d'Aragó exercia des dels darrers anys del segle XII fou convertida pels Juraments de Tolosa en una realitat legal per la voluntat i la necessitat de la noblesa i dels mandataris dels estats amenaçats per la croada de procurar-se un protector que pogués garantir-ne la supervivència.⁶¹⁹

612. D. MANSILLA, *La documentación pontificia*, p. 555, doc. 515; p. 522-523, doc. 491.

613. D. MANSILLA, *La documentación pontificia*, p. 522, doc. 490; p. 524-525, doc. 493.

614. A. MOLINIER, *Catalogue*, p. 466, doc. 63 i 64; A. MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 293; M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, II, 1977, p. 81-88; M. ALVIRA, *El jueves de Muret*, p. 170-171; D. SMITH, *Innocent III*, p. 119-121.

615. D. MANSILLA, *La documentación pontificia*, p. 523-524, doc. 492.

616. D. MANSILLA, *La documentación pontificia*, p. 528-531, doc. 495.

617. M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, II, 1977, p. 92-98; M. ALVIRA, *El jueves de Muret*, p. 160-163; D. SMITH, *Innocent III*, p. 121-124.

618. Corpus, doc. núm. 163, 164, 165, 166 i 167.

619. M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, II, 1977, p. 99-104; M. ALVIRA, *El jueves de Muret*, p. 164-166; D. SMITH, *Innocent III*, p. 124-125.

La transcendència dels Juraments de Tolosa no escapà a la historiografia catalana: Pere el Catòlic esdevenia, finalment, sobirà «de dret» de totes les terres occitanes.⁶²⁰

Des del castell Narbonès de Tolosa, Pere I despatxà els afers de Catalunya i dels seus nous estats vassalls, mentre esperava les notícies de Roma.⁶²¹ Després passà a Perpinyà (21 de febrer), on féu fer còpies de les actes en què els senyors occitans es posaven sota el seu comandament, les féu certificar pels prelats catalans i les remeté directament al seu ambaixador, mentre els legats, per convèncer el papa, confiaren als seus enviats cartes personals de tots els bisbes de terres occitanes. Diversos arquebisbes enviaren lletres al papa per reclamar la caiguda de Ramon VI de Tolosa.⁶²² A Roma es lliuraria una veritable batalla diplomàtica.

El mes de febrer de 1213, el fill primogènit del rei de França féu el vot, amb els seus cavallers, de participar a la croada i el 3 de març Felip August convocà a París una assemblea per decidir el nombre de cavallers que haurien d'acompanyar el seu fill. Poc després, Pere I envià a París una ambaixada presidida pel bisbe de Barcelona Berenguer de Palou amb dos objectius complementaris: aturar la croada reial i demanar per al rei d'Aragó la mà de la filla de Felip August, Maria, vídua de Felip de Namur. Pere I cercava l'aliança amb el rei Capet per deixar definitivament aïllat Simó de Montfort.⁶²³ Un greu impediment eclesiàstic feia, però, impossible aquest projecte: el 19 de gener Innocenci III havia proclamat la indissolubilitat del matrimoni de Pere I amb Maria de Montpeller.⁶²⁴ En canvi, tot un seguit de circumstàncies afavoriren que el contingent francès de croats no sortís; el 8 d'abril, Felip August suspengué la campanya occitana per fer la guerra al seu enemic Joan sense Terra, que preparava una gran coalició contra el rei Capet.

A aquest brusc tombant dels esdeveniments al nord del Loira, induït —no sabem en quina mesura— pels ambaixadors catalans i tolosans enviats secretament a la cort de Joan sense Terra, s'hi sumà una victòria de l'ambaixada del bisbe Palou a la cort dels Capet. El rei de França ratificà la cessió que Pere I havia fet de Montpeller a favor de Guillem, fill il·legítim del pare de Maria de Montpeller. Pere I prengué Montpeller a Maria, però la reina d'Aragó acudí a la cort de Roma en defensa dels seus drets i dels del seu fill Jaume I i romangué a la Ciutat Eterna fins a la seva mort el 20 d'abril. La seva proximitat al sant pare havia de tenir, sens dubte, una gran influència en la pèrdua de confiança d'Innocenci III envers el rei d'Aragó.⁶²⁵

Dies després, a mitjan mes de maig, els delegats del Concili de la Vaur arribaren a Roma i el papa ordenà la confrontació entre la continuïtat de la croada que aquests defensaven i el «pla de pau» dels ambaixadors catalans. La decisió papal no podia ésser més decebedora per a Pere I: l'1 de juny Innocenci III prohibí a Simó de Montfort de fer cap pacte amb els heretges tolosans i revocà tot el que Pere I havia obtingut d'ell en favor dels comtes de Foix i de Comenge i de Gastó de Bearn.⁶²⁶ Tot seguit, ordenà al rei d'Aragó que abandonés la defensa dels comtes de Tolosa, Foix i Comenge i del vescomte de Bearn i que signés una treva amb Montfort, mentre enviava un cardenal investit amb tots els poders per a fer justícia als querellants.⁶²⁷ Les ordres pontificals, però, ja no tenien

620. J. VENTURA, *Pere el Catòlic*, p. 201.

621. M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, II, 1977, p. 107-110; M. ALVIRA, *El jueves de Muret*, p. 174-176.

622. M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, II, 1977, p. 120-128.

623. M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, II, 1977, p. 133-136; M. ALVIRA, *El jueves de Muret*, p. 184-185.

624. D. MANSILLA, *La documentación pontificia*, p. 533-537, doc. 497.

625. Corpus, doc. núm. 162. P. AMARGIER, *Éloge d'une reine*, p. 32; M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, II, 1977, p. 134-135; M. ALVIRA, *El jueves de Muret*, p. 196; D. SMITH, *Innocent III*, p. 127-130.

626. A. MOLINIER, *Catalogue*, p. 467-468, doc. 70.

627. D. MANSILLA, *La documentación pontificia*, p. 546-550, doc. 505.

força per a convèncer Pere I de canviar la seva determinació d'anar a la guerra per defensar els seus vassalls.⁶²⁸

4.12. *La batalla de Muret*

Els preparatius de la campanya militar de Pere I contra Simó de Montfort havien començat, però, força abans, al marge de les iniciatives diplomàtiques, senyal que la confrontació amb els croats s'albirava gairebé inevitable. L'exèrcit catalanoaragonès havia estat mobilitzat a començaments de març, tot i que, indubtablement, el canvi d'opinió d'Innocenci III el mes de maig de 1213 accelerà els preparatius de la campanya.⁶²⁹

Determinat a enfrontar-se en batalla amb Simó de Montfort, el 9 de setembre Pere I travessà els Pirineus per reunir-se, a les terres del comte de Comenge, amb les tropes dels tres comtes vassalls; des d'allí, es dirigiren plegats a posar setge a la vila de Muret, on Simó de Montfort tenia una petita guarnició.⁶³⁰ Davant la gravetat de la situació, el legat Arnau Amalric i els bisbes occitans, reunits a Fanjaus, decidiren d'anar a Muret a negociar la pau amb Pere I. Era massa tard per a deturar el pla de batalla.⁶³¹

Assabentat de l'arribada dels reforços de Simó de Monfort, Pere I preferí deixar que tots els croats penetressin a Muret i ordenà que la milícia i els còsols de Tolosa es retiressin. Al matí del 12 de setembre, el rei i els tres comtes occitans decidiren l'estratègia a seguir. El rei prengué les disposicions per a iniciar l'atac i repartí el comandament de les seves tropes, dividides en dos campaments, un de tolosà i un de catalanoaragonès, a la rodalia de Muret. La cavalleria fou dividida en tres cossos diferents comandats pel comte de Foix, pel rei i pel comte de Tolosa. Els campaments eren reforçats per la infanteria.⁶³²

Simó de Montfort dividí també la cavalleria en tres cossos. El seu pla d'atac era que els peons guardarien la plaça contra un atac dels tolosans i els tres cossos de cavalleria marxarien contra el campament del rei català per a atraure'l a camp ras i matar-lo.⁶³³

Els tres cossos de Simó de Montfort sortiren per la porta de l'est, resseguint les muralles al llarg de la Garona fins a arribar al peu del castell, on travessaren el Loja (Louge) pel pont de Sant Serní. La tàctica consistia a simular que eludien el combat, després tornar enrere, caure per sorpresa damunt l'enemic i batre'l per separat. El primer cos de croats atacà els homes del comte de Foix que assetjaven la porta de Tolosa i en poc temps la netejà. Havent desfet l'avantguarda dels aliats, el primer cos francès tornà a travessar el Loja per llançar-se contra la cavalleria catalanoaragonesa, que es trobava a la plana de Pesqueirs, mentre el segon cos, per l'altre costat, atacava el flanc comandat pel rei. El combat agafà desprevingut el rei, que, sense ordre ni tàctica, es llançà a socórrer el comte de Foix sembrant el desconcert enmig del camp català.⁶³⁴ L'embranchida organitzada pels francesos fou irresistible per als grups desorganitzats de la cavalleria reial i —segons la crònica de Balduí d'Avesnes— Pere I,

628. Corpus, doc. núm. 169. M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, II, 1977, p. 140-143; M. ALVIRA, *El jueves de Muret*, p. 194-197; D. SMITH, *Innocent III*, p. 134-136.

629. D. SMITH, *Innocent III*, p. 134-135.

630. M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, II, p. 169-171; M. ALVIRA, *El jueves de Muret*, p. 201-203.

631. M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, II, 1977, p. 176-178; M. ALVIRA, *El jueves de Muret*, p. 219-220.

632. M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, II, 1977, p. 184-186 i 199-200; M. ALVIRA, *El jueves de Muret*, p. 294-303.

633. M. ALVIRA, *El jueves de Muret*, p. 293-294.

634. M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, II, p. 208-224.

que s'havia canviat d'armadura per no ésser reconegut, fou assolit pels cavallers Alà de Roucy i Florent de Ville, els quals, confosos, el perseguiren i acabaren per aclaparar-lo a cops d'espasa fins a ferir-lo mortalment.⁶³⁵ Mentre això es produïa, Simó de Montfort pujà per la riba dreta del Loja, travessà un rierol que el separava del camp dels aliats i els atacà pel costat esquerre, ja en plena confusió pel desordre que havia causat la mort del rei.

La notícia de la mort de Pere I desfermà el pànic entre les files de l'exèrcit del comte de Tolosa, que encara no havia intervingut a la batalla, i els peons tolosans emprengueren riu avall la fugida en desbandada. Aleshores els francesos els encaçaren i els combateren aferrissadament fins a massacrar-los. Les barques que havien transportat els aparells de guerra i les provisions resultaren insuficients per a transportar els fugitius i molts moriren ofegats.⁶³⁶

Acabada la batalla, Simó de Montfort anà a cercar el cos de Pere I i el lliurà al prior de l'orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem, que s'endugué les despulles a Tolosa.⁶³⁷ Després envià missatgers al rei de França per fer-li saber la derrota del comte de Tolosa i del rei d'Aragó. Amb la mort del rei Pere, la Corona d'Aragó passava al seu fill, l'infant Jaume, que es trobava en poder de Simó de Montfort a Carcassona. El comte de Tolosa i el seu fill haurien d'exiliar-se a Anglaterra, mentre que el comte de Foix es refugiaria als boscos de Sant Bartomeu.⁶³⁸ Els set bisbes i els tres abats occitans proclamaren arreu aquell meravellós fet d'armes.

El desenllaç de la batalla de Muret i el seu esdeveniment central, la mort del rei d'Aragó, àmpliament difós per la historiografia àulica i eclesiàstica, commocionà el món cristià. El seu impacte polític i mental en les monarquies europees en general i en la societat occitana en particular fou enorme, com ho fou també el ressò que tingué en la cronística medieval. Per a la historiografia moderna catalana, Muret representa un tombant decisiu en la història política de la Corona d'Aragó, l'esfondrament d'un somni, el de la construcció d'un estat catalanooccità sobre les bases de les conquestes i annexions dels predecessors de Pere I i la fi de l'hegemonia catalanoaragonesa a Occitània. Per a la historiografia tolosana, Muret suposa un punt d'inflexió en la història del comtat de Tolosa, l'inici de la seva definitiva annexió a França i la fi de la brillant civilització occitana dels càtars i dels trobadors.⁶³⁹ Darrerament, Martín Alvira ha matisat de manera sensible aquestes interpretacions, tributàries en part de la pròpia concepció que forjà la cronística medieval de la mítica batalla, recordant que les conseqüències militars i polítiques foren només temporals. La derrota de l'exèrcit aragonès i la mort de Pere I no suposà la fi de la croada albigesa, que hagué de fer front a un ampli moviment de resistència occitana que acabaria amb la pròpia vida del cabdill croat Simó de Montfort (1218). Muret tampoc no significà l'abandó definitiu del projecte d'unificació occitana i de restauració de la sobirania del casal d'Aragó sobre els territoris ultrapirineus; la conjuntura internacional brindaria a Jaume I una darrera oportunitat per a fer realitat el «somni» anhelat per la resistència occitana, poc després que la difusió de la seva segona gran victòria militar, la conquesta de València (1238), consagrés la seva fama arreu del món cristià.⁶⁴⁰

635. M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, II, p. 228-229; M. ALVIRA, *El jueves de Muret*, p. 331-333; D. SMITH, *Innocent III*, p. 139.

636. M. ALVIRA, *El jueves de Muret*, p. 352-360.

637. M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, II, 1977, p. 234-236; M. ALVIRA, *El jueves de Muret*, p. 367-369.

638. M. ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, II, 1977, p. 240-242.

639. M. ALVIRA, *El jueves de Muret*, p. 523-524; D. SMITH, *Innocent III*, p. 140-141.

640. M. ALVIRA, *El jueves de Muret*, p. 525-530 i 546-557.

5. BIBLIOGRAFIA

5.1. Edicions de fonts

- ACHÉRY, Luc d', *Spicilegium sive collectio veterum aliquot scriptorum qui in Galliae bibliothecis delituerant*, París, 1655-1677, 13 vols.; París, 1723 (reedició ampliada), 3 vols.
- AURELL, Martin, *Actes de la famille Porcelet d'Arles (972-1320)*, París, Éditions du Comité des Travaux historiques et scientifiques, 2001.
- BALUZE, Étienne, *Epistolarum Innocentii III*, París, 1682, 2 vols.
- BARRAU DIHIGO, L.; MASSÓ TORRENTS, J. (ed.), *Gesta comitum Barcinonensium*, Barcelona, IEC, 1925.
- BENOIT, Fernand, *Recueil des actes des comtes de Provence appartenant à la maison de Barcelone. Alphonse II et Raimond Bérenger V (1196-1245)*, Mònaco-París, 1925.
- BLANCAS, Gerónimo de, *Coronaciones de los serenísimos reyes de Aragón*, Saragossa, 1641.
- BOFARULL Y MASCARÓ, Próspero de, *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, Barcelona, 1847-1910, 41 vols.
- BOUQUET, Martin; DELISLE, Léopold (dir.), *Rerum Gallicarum et Franciarum scriptores. Recueil des Historiens des Gaules et de la France*, París, 1738-1904, 24 vols.
- CHESNE, Andre du, *Historiae Francorum Scriptores*, París, 1636-1649, 5 vols.
- DOUBLET, G., *Recueil des actes concernant les évêques d'Antibes*, Mònaco-París, 1915.
- FELIU, Gaspar; SALRACH, Josep M. (dir.), *Els pergamins de l'arxiu dels comtes de Barcelona de Ramon Borrell a Ramon Berenguer I (992-1076)*, Barcelona, Fundació Noguera, 1999, 3 vols.
- GÉRIN-RICARD, Henri de; ISNARD, Émile, *Actes concernant les vicomtes de Marseille et leurs descendants*, Mònaco-París, 1926.
- GERMAIN, Alexandre (ed.), *Liber instrumentorum memorialium. Cartulaire des Guillemes de Montpellier*, Montpellier, Société Archéologique de Montpellier, 1884-1886.
- GONZALVO I BOU, Gener, *Les constitucions de Pau i Treva de Catalunya (segles XI-XIII)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1994.
- LABBÉ, Philippe; COSSART, Gabriel, *Sacrosancta Concilia*, Venècia, 1728-1733, 21 vols.
- I Libri iurium della Repubblica di Genova*, Roma, Ministero per i beni culturali e ambientali, 1992-2002, 2 vols.
- MAISONNEUVE, Henri; GUEBIN, Pascal, *Histoire albigeoise (de Pierre des Vaux-de-Cernay)*, París, J. Vrin, 1951.
- MANSI, J. D., *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, Florència-Venècia-París, 1759-1927, 53 vols.
- MANSILLA, Demetrio, *La documentación pontificia hasta Inocencio III (965-1216)*, Roma, Instituto Español de Estudios Eclesiásticos, 1955.
- MARTÈNE, Edmond; DURAND, Ursin, *Thesaurus novus anecdotorum*, París, 1717, 5 vols.
- MARTÈNE, Edmond; DURAND, Ursin, *Veterum scriptorum amplissima collectio*, París, 1724-1733, 9 vols.
- MIGNE, Jacques Paul (ed.), *Patrologiae cursus completus. Series latina*, París, 1844-1855, 217 vols.; Turnhont, Brepols, 1958-1970 (reedició).
- MIQUEL ROSELL, Francisco (ed.), *Liber Feudorum Maior, Cartulario real que se conserva en el Archivo de la Corona de Aragón*, Barcelona, CSIC, 1945.
- Monumenta Germaniae Historica. I. Constitutiones et acta publica imperatorum et regum inde ab a. DCCCCXI usque ad a. MCXCVII (911-1197)*, Hannover, 1893.
- Monumenta Historiae Patriae. Leges municipales, I*, Torí, 1838.

- MOUYNÈS, Germain, *Inventaire des Archives Communales antérieures à 1790. Ville de Narbonne*, Narbonne, 1879.
- POTTHAST, Augustus, *Regesta Pontificum Romanorum inde ab anno post Christum natum 1198 ad annum 1304*, Berlín, 1874-1875, 2 vols.
- RAVIER, Xavier, *Le cartulaire de Bigorre: XIe-XIIIe siècle*, París, CTHS, 2005.
- ROUQUETTE, Jean; VILLEMAGNE, Augustin, *Cartulaire de Maguelone*, Montpellier, 1912-1913, 2 vols.
- SÁNCHEZ CASABÓN, Ana Isabel, *Alfonso II, Rey de Aragón, Conde de Barcelona y Marqués de Provenza. Documentos (1162-1196)*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1995.
- STUMPF, *Die Reichkanzler vornehmlich des x, xi und xii Jahrhunderts*, Innsbrück, 1965.
- TEULET, Alexandre; DELABORDE, Henri François, *Layettes du trésor des chartes*, París, 1863-1909, 5 vols.
- TUCOO-CHALA, Pierre, *La vicomté de Béarn et le problème de sa souveraineté des origines à 1260: publication et commentaire d'un recueil de textes*, Bordeus, Imprimerie Bière, 1961.
- UDINA I ABELLÓ, Antoni, *Els testaments dels comtes de Barcelona i dels reis de la Corona d'Aragó*, Barcelona, Fundació Noguera, 2001.
- VALLS TABERNER, Ferran, *Privilegis i ordinacions de les valls pirenenques. I. Vall d'Aran*, Barcelona, 1915.
- VINCKE, Iohannes, *Documenta selecta mutuas civitatis Arago-Cathalaunicae et ecclesiae relationes illustrantia*, Barcelona, 1936.

5.2. Obres que contenen edicions de fonts

- ALBANÈS, J. H.; CHEVALIER, Ulysse, *Gallia christiana novissima. Histoire des archevêchés, évêchés et abbayes de France*, Valença, 1899-1916, 7 vols. (I [Aix], II [Marseille], III [Arles], IV [Saint-Paul, Trois-Châteaux], V [Toulon] i VI [Orange]).
- BALAGUER, Víctor, *Historia de Cataluña y de la Corona de Aragón*, Barcelona, Manero, 1860-1863, 5 vols.
- BAUDON DE MONY, Charles, *Relations politiques des comtes de Foix avec la Catalogne jusqu'au commencement du XIVe siècle*, París, Alphonse Picard et fils, Libraires-éditeurs, 1896, 2 vols.
- BOFARULL Y MASCARÓ, Próspero de, *Los condes de Barcelona vindicados*, Barcelona, 1836, 2 vols.
- BOUCHE, Honoré, *L'Histoire chronologique de Provence*, Ais de Provença, Charles David, 1664, 2 vols.
- BOUGES, Thomas-Augustin, *Histoire ecclésiastique et civile de la ville et diocèse de Carcassonne, avec les pièces justificatives*, París, 1741.
- CAPMANY Y DE MONTPALAU, Antonio de, *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, Madrid, 1779-1792, 4 vols.
- CATEL, Guillaume de, *Histoire des comtes de Tolose, avec quelques traités et chroniques anciennes concernant la mesme histoire*, Tolosa de Llenguadoc, Pierre Bosc, 1623.
- CATEL, Guillaume de, *Mémoires de l'histoire de Languedoc, curieusement et fidèlement recueillis de divers auteurs grecs, latins, français et espagnols*, Tolosa de Llenguadoc, 1633.
- CROS-MAYREVIEILLE, *Histoire du comté et de la vicomté de Carcassonne*, I [Documents], París, 1846.
- DEVIC, Claude; VAISSETE, Joseph, *Histoire générale de Languedoc*, 1730-1745 (1a ed.); Tolosa de Llenguadoc, Privat, 1872-1904, 14 vols. (2a ed. augmentada); Otto Zeller Verlag, Osnabrück, 1973 (3a ed.).
- FORNERY, Joseph, *Histoire du Comté Venaissin et de la ville d'Avignon*, Avinyó, Roumanille, [1910], 2 vols.
- GERMAIN, Alexandre, *Histoire de la Commune de Montpellier, depuis ses origines jusqu'à son incorporation définitive à la Monarchie française*, Montpellier, 1851, 3 vols.

- GERMAIN, Alexandre, *Une nouvelle charte inédite de Marie de Montpellier*, «Publications de la Société Archéologique de Montpellier», v (1860), p. 58-59.
- GIOFFREDO, Pietro, *Storia delle Alpi Marittime*, «Monumenta Historiae Patriae», xxvi, Torí, 1839.
- HENRY, D. M. J., *Histoire du Roussillon comprenant l'Histoire du royaume de Majorque*, París, 1835, 2 vols.
- MAHUL, Alphonse, *Cartulaire et archives des communes de l'ancien diocèse et de l'arrondissement administratif de Carcassonne*, París, 1857-1882.
- MARCA, Petrus de, *Histoire du Béarn, contenant l'origine des rois de Navarre, des duc de Gascogne, marquis de Gothie, princes de Béarn, comtes de Carcassonne, de Foix et de Bigorre*, París, 1640; Pau, A. Dubarat, 1894-1912 (reedició).
- MARCA, Petrus de, *Marca Hispanica sive limes Hispanicus...*, París, Baluze, 1688; Barcelona, Base, 1972 (reedició facsimil).
- PAPON, Jean-Pierre, *Histoire générale de Provence*, París, 1778, 4 vols.
- PUJADES, Gerónimo, *Crónica universal del Principado de Cataluña*, Barcelona, J. Torner, 1829-1832, 4 vols.
- PUJADES, Hyeronim, *Coronica universal del Principat de Catalunya*, Barcelona, 1609, 4 vols.
- REGLÀ CAMPISTOL, Joan, *Francia, la Corona de Aragón y la frontera pirenaica. La lucha por el Valle de Arán (siglos XIII-XIV)*, Madrid, CSIC, 1951, 2 vols.
- ROBERT, Ulysse, *Bullaire du pape Calixte II (1119-1124)*, París, 1891, 2 vols.
- SAINTE-MARTHE, Denis de; HAUREAU, B., *Gallia Christiana in Provincias ecclesiasticas distributa*, París, 1715-1785 (vols. I-XIII), 1856-1865 (vols. XIV-XVI); París, 1870-1877 (2a ed.).
- SMYRL, Edwin, *La famille des Baux*, «Cahiers du Centre d'études des sociétés méditerranéennes», 2, Ais de Provença, Publications de la Faculté de Lettres et Sciences Humaines, 1968, p. 5-108.
- TOURNADRE, Guy de, *Histoire du comté de Forcalquier (XIIe siècle)*, París, August Picard, 1930.
- VILLANUEVA, Joaquín Lorenzo, *Viage literario a las iglesias de España*, Madrid-València, 1803-1852, 22 vols.
- ZERNER-CHARDAVOINE, M., *La croisade albigeoise*, París, Gallimard-Julliard, 1979 (Collection Archives).

5.3. Catàlegs i inventaris

- Archives de la Ville de Montpellier. Inventaires et documents publiés par les soins de l'administration municipale*, t. III: *Inventaire des cartulaires de Montpellier (980-1789)*, Montpellier, 1901-1907.
- BARTHÉLÉMY, Louis, *Inventaire chronologique et analytique des chartes de la maison de Baux*, Marsella, Barlatier-Fussat, Père et Fils, 1882.
- BRÉQUIGNY, Louis-Georges de, *Table chronologique des diplomes, chartes, titres et actes imprimés concernant l'histoire de France*, París, 1769-1783, 3 vols.
- CASTEX, Sylvie, *Carcassonne sous la domination des Trencavel, 1083-1209. Catalogue des documents*, memòria de *maîtrise* inèdita, Université de Toulouse, 1968.
- Catalogue général des manuscrits des bibliothèques publiques de France. Départements*, t. xxxvi [Carpentras, t. III], París, Ministère de l'Instruction Publique et des Beaux-Arts, 1902.
- DOVETTO, Joseph, *Cartulaire des Trencavel. Analyse détaillée des 617 actes (957-1214)*, Carcassona, CRIHCC, 1997.
- LÉONARD, Émile-G., *Catalogue des actes des comtes de Toulouse*, III. *Raymond V (1149-1194)*, París, Auguste Picard, 1932.

- LÓPEZ OLIVÁN, José, *Repertorio diplomático español: Índice de los tratados ajustados por España (1125-1935) y de otros documentos internacionales*, Madrid, Instituto Francisco de Vitoria, 1944.
- MIQUEL ROSELL, FRANCISCO J., *Regesta de Letras Pontificias del Archivo de la Corona de Aragón: Sección Cancillería Real (Pergaminos)*, Madrid, [Cuerpo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos], 1948.
- MOLINIER, Auguste, *Catalogue des actes de Simon et d'Amauri de Montfort*, «Bibliothèque de l'École des chartes», 34 (1873), p. 153-203 i 445-501.
- PAZ, Julián, *Documentos relativos a España existentes en los Archivos Nacionales de París. Catálogo y extractos de más de 2.000 documentos de los años 1276 a 1844*, Madrid, 1934.
- POLY, Jean Pierre, *Catalogue des actes des comtes de Provence (954-1166)*, annexos inèdits de la tesi d'estat, Université de Paris II, 1972.
- SAIGE, G.; DIENNE, L. de, *Documents historiques relatifs à la vicomté de Carlat*, II, Mònaco, 1900.
- TORROJA MENÉNDEZ, Carmen; MENÉNDEZ VIVES, Concepción, *Tratados internacionales suscritos por España y convenios entre los reinos peninsulares (siglos XII al XVII)*, Madrid, Ministerio de Cultura. Dirección de Archivos Estatales, 1991.

5.4. *Estudis*

- ABADAL, Ramon d', *À propos de la «domination» de la maison comtale de Barcelone sur le Midi français*, «Annales du Midi», 76 (1964), p. 315-346. Traducció catalana: *La dominació de la casa comtal de Barcelona sobre el Migdia de França*, a ABADAL, Ramon d', *Dels visigots als catalans*, II, Barcelona, Edicions 62, 1970, p. 281-309.
- AIGREFEUILLE, Charles d', *Histoire de la ville de Montpellier. Depuis son origine jusqu'à notre temps*, Montpellier, Jean Martel, 1737.
- ALTISENT, Agustí, *À propos de l'expédition d'Alphonse le Chaste à Toulouse en 1175*, «Annales du Midi», 79 (1967), p. 429-436.
- ALVIRA CABRER, Martín, *El jueves de Muret. 12 de septiembre de 1213*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2002.
- AMARGIER, Paul, *Éloge d'une reine: Marie de Montpellier*, a *La femme dans la vie religieuse du Languedoc*, «Cahiers de Fanjeaux», 23 (Tolosa de Llenguadoc, Privat, 1988), p. 21-36.
- AMARGIER, Paul, *La politique matrimoniale du comte Bernard-de-Comminges*, «Revue du Comminges», 92 (1979), p. 175-178.
- AMMANNATI, Giulia, *Saint-Victor di Marsiglia e la sua espansione nell'area pirenaica. Tre lettere della seconda metà del sec. XI*, «Studi Medievali», 3a sèrie, XLVIII, fasc. I (juny de 2007), p. 41-64.
- AURELL, Martin, *Le personnel politique catalan et aragonais d'Alphonse I en Provence (1166-1196)*, «Annales du Midi», 93 (1981), p. 132-139.
- AURELL, Martí, *Els fonaments socials de la dominació catalana a Provença sota Alfons el Cast (1166-1196)*, «Acta Historica et Archaeologica Medievalia», 5-6 (1984-1985), p. 83-110.
- AURELL, Martin, *L'expansion catalane en Provence au XIe siècle*, a *La formació i expansió del feudalisme català*, «Estudi General», 5-6 (1985-1986), p. 175-195.
- AURELL, Martin, *Autour d'un débat historiographique: l'expansion catalane dans les pays de langue d'oc au Moyen Âge*, a *Montpellier, la Couronne d'Aragon et les pays de langue d'oc (1204-1349). Actes du XIIIe Congrès d'histoire de la Couronne d'Aragon. Montpellier, 26-29 septembre 1985*, Montpellier, Société archéologique de Montpellier, 1987, p. 9-41.

- AURELL, Martin, *Pouvoirs et contre-pouvoirs en Rouergue sous la domination catalane*, a *Libertés locales et vie municipale en Rouergue, Languedoc et Roussillon*. Actes du LIXe Congrès de la Fédération historique du Languedoc méditerranéen et du Roussillon, Montpellier, 1988, p. 127-136.
- AURELL, Martin, *Les noces du comte. Mariage et pouvoir en Catalogne (785-1213)*, París, Publications de la Sorbonne, 1995. Traducció catalana: *Les noces del comte. Matrimoni i poder a Catalunya (785-1213)*, Barcelona, Omega, 1998.
- AURELL, Martin, *Du nouveau sur les comtesses catalanes (IXe- XIIe siècles)*, «Annales du Midi», 109, núms. 219-220 (1997), p. 357-380.
- AURELL, Martin, *L'empire des Plantagenêt: 1154-1224*, París, Perrin, 2003.
- AVENTÍN, Mercè, *Relacions catalano-occitanes i expansió ultrapirenaica (segle XII)*, a *El somni d'Occitània. Vuitè centenari d'Alfons el Cast, primer rei de Catalunya-Aragó (1154-1196)*, Barcelona, Fundació Jaume I, 1996, p. 23-38.
- BARATIER, Édouard (dir.), *Histoire de la Provence*, Tolosa de Llenguadoc, Privat, 1969.
- BARATIER, Édouard, *Histoire de Marseille*, Tolosa de Llenguadoc, Privat, 1973.
- BARATIER, Édouard; DUBY, Georges; HILDESHEIMER, Ernest, *Atlas historique. Provence. Comtat. Orange. Nice. Monaco*, París, Armand Colin, 1969.
- BARCELÓ, Miquel, *Expedicions militars i projectes d'atac contra les Illes orientals d'Al-Andalus (al-Jaza'ir al-Sharquiyya al-Andalus) abans de la conquesta catalana (1229)*, «Estudi General», 1, 1 (1981), p. 99-107.
- BARRAQUÉ, J. P., *Béarn et Aragon aux XIe et XIIe siècles*, a *Aquitaine et Espagne (VIIIe-XIIIe siècles)*, Poitiers, Université de Poitiers-CESCM, 2001, p. 175-188.
- BAUMEL, Jean, *Histoire d'une seigneurie du Midi de la France. 1. Naissance de Montpellier (985-1213)*, Montpellier, 1969.
- BELMON, Jérôme, *Les vicomtes de Rouergue-Millau (X^e- XIe siècles)*, tesi dactilografiada, École nationale des chartes, 1991.
- BENJAMIN, Richard, *A Forty Years War. Toulouse and the Plantagenets, 1156-1196*, «Historical Research», 61 (1988), p. 270-285.
- BISSON, Thomas N., *Some Characteristics of Mediterranean Territorial Power in the Twelfth Century*, a *Proceedings of the American Philosophical Society*, 1975, p. 143-150.
- BISSON, Thomas N., *Une paix peu connue pour le Roussillon (A. D. 1173)*, a *Droit privé et institutions régionales. Études historiques offertes à Jean Yver*, París, 1976, p. 69-76.
- BISSON, Thomas N., *Medieval France and her Pyrenean neighbours. Studies in early institutional history*, Londres, The Hambledon Press, 1989.
- BISSON, Thomas N., *L'impuls de Catalunya. L'època dels primers comtes-reis (1140-1225)*, Vic, Eumo, 1997.
- BONNASSIE, Pierre, *La Catalogne du milieu du Xe à la fin du XIe siècle, croissance et mutations d'une société*, Tolosa de Llenguadoc, Publications de l'Université de Toulouse-Le Mirail, 1975-1976, 2 vols. Traducció catalana: *Catalunya mil anys enrera*, Barcelona, Edicions 62, 1979-1981, 2 vols.
- BONNASSIE, Pierre, *L'Occitanie, un État manqué?*, «L'Histoire», 14 (1979), p. 31-40.
- BONNASSIE, Pierre, *Le comté de Toulouse et le comté de Barcelone du début du IXe au début du XIIIe siècle (801-1213): esquisse d'une histoire comparée*, a *Actes del Vuitè Colloqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Tolosa de Llenguadoc, 12-17 de setembre de 1988*, vol. 1, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989, p. 27-45.
- BONNAUD-DELAMARE, R., *La convention régionale de paix d'Albi de 1191*, a *Paix de Dieu et guerre sainte de Languedoc au XIIIe siècle*, «Cahiers de Fanjeaux», 4 (Tolosa de Llenguadoc, 1969), p. 91-101.

- BORDES, Maurice, *Histoire de Nice et du pays niçois*, Tolosa de Llenguadoc, Privat, 1976.
- BOUDARTCHOUK, Jean-Luc, *Le Carladez de l'Antiquité au XIIIe siècle. Terroirs, hommes et pouvoirs*, tesi doctoral inèdita, Université de Toulouse II-Le Mirail, 1998.
- BOURIN, Monique, *La massacre de 1209*, a *Histoire de Béziers*, Tolosa de Llenguadoc, 1986, p. 95-113.
- BOURRILLY, Victor-Louis; BUSQUET, Raoul, *La Provence au Moyen Âge. Histoire. Politique. L'Église. Les Institutions (1112-1481)*, Marsella, 1924.
- BOUSQUET, J., *Les vicomtes de Millau, souche des comtes de Barcelone. Le Rouergue et les rois d'Aragon, a Montpellier, la Couronne d'Aragon et les pays de langue d'oc (1204-1349). Actes du XIIe Congrès d'histoire de la Couronne d'Aragon. Montpellier, 26-29 septembre 1985*, Montpellier, Société archéologique de Montpellier, 1987, t. 1, p. 61-64.
- BOUSSARD, Jacques, *Le gouvernement d'Henri II Plantagenêt*, París, 1956.
- BRUGUIÈRE, M. B., *Un mythe historique: l'«impérialisme capétien» dans le Midi aux XIe et XIIIe siècles*, «Annales du Midi», 97, núm. 171 (1985), p. 245-267.
- CAILLE, Jacqueline, *Les seigneurs de Narbonne dans le conflit Toulouse-Barcelone au XIIe siècle*, «Annales du Midi», 97, núm. 171 (juliol-setembre de 1985), p. 227-244.
- CAILLE, Jacqueline, *Le consulat de Narbonne, problème des origines*, a *Les origines des libertés urbaines. Actes du XVIe Congrès des historiens médiévistes de l'enseignement supérieur (Rouen, 7-8 juin 1985)*, Rouen, 1990, p. 243-263.
- CAILLE, Jacqueline, *Ermengarde, vicomtesse de Narbonne (1127/29-1196/97). Une grande figure féminine du Midi aristocratique*, a *La femme dans l'histoire et la société méridionales (IXe- XIXe siècle). Actes du LXVIe Congrès de la Fédération historique du Languedoc méditerranéen et du Roussillon*, Narbonne, 1995, p. 9-50.
- CANELLAS LÓPEZ, Ángel: *Relaciones políticas, militares y dinásticas entre la Corona de Aragón, Montpellier y los países de Languedoc de 1204 a 1349*, «Revista de Historia Jerónimo Zurita», 53-54 (1986), p. 7-36.
- CARUANA, Jaime: *Itinerario de Alfonso II de Aragón*, «Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón», VII (Saragossa, 1962), p. 73-298.
- CASTALDO, A., *L'Église d'Agde (Xe-XIIIe siècles)*, París, Presses Universitaires de France, 1970.
- CASTILLON D'ASPET, H., *Histoire du comté de Foix depuis les temps anciens jusqu'à nos jours*, Tolosa de Llenguadoc, 1852 (reedició 1978).
- CHEYETTE, Frederic L., *The «Sale» of Carcassonne to the Counts of Barcelona (1067-1070) and the Rise of the Trencavels*, «Speculum», 63 (1988), p. 826-864.
- CHEYETTE, Frederic L., *Ermengard of Narbonne and the World of the Troubadours*, Ithaca, Cornell University Press, 2001.
- CHOLVY, Gérard (dir.), *Histoire de Montpellier*, Tolosa de Llenguadoc, Privat, 1985.
- COMET, Rémy, *L'enclave espagnole du Val d'Aran. Son passé, ses anciens privilèges, coutumes et relations pastorales dans les Pyrénées centrales*, Sent Gaudenç, L'Adret, 1985 (ed. original 1929).
- CROS-MAYREVIEILLE, Jean-Pierre, *Histoire du comté et de la vicomté de Carcassonne*, París, Dumoulin, 1846.
- DÉBAX, Hélène, *Stratégies matrimoniales des comtes de Toulouse (850-1270)*, «Annales du Midi», 100, núm. 182 (abril-juny de 1988), p. 131-151.
- DÉBAX, Hélène, *Les comtesses de Toulouse: notices biographiques*, «Annales du Midi», 100, núm. 182 (abril-juny de 1988), p. 215-234.
- DÉBAX, Hélène, *Le cartulaire des Trencavel (Liber Instrumentorum Vicecomitalium)*, a O. GUYOT-JEANNIN, L. MORELLE i M. PARISSÉ (comp.), *Les cartulaires. Actes de la table ronde organisée par*

- l'École Nationale des Chartes et le GDR 121 du CNRS*, Paris, École Nationale des Chartes, 1993, p. 291-299.
- DÉBAX, Hélène, *À propos d'une figure du fief en Languedoc au début du XIe siècle: les accords de 1112 entre Ramon Berenguer III et Bernard Aton IV*, a H. DÉBAX (ed.), *Les sociétés méridionales à l'âge féodal (Espagne, Italie et sud de la France x^e-XIIIe siècle)*, Tolosa de Llenguadoc, CNRS-Publications de l'Université de Toulouse II-Le Mirail, 1999, p. 325-330.
- DÉBAX, Hélène, *La féodalité languedocienne, XIe-XIIe siècles. Serments, hommages et fiefs dans le Languedoc des Trencavel*, Tolosa de Llenguadoc, Presses universitaires du Mirail, 2003.
- DÉBAX, Hélène, *Un cartulaire, une titulature et un sceau: le programme politique du vicomte Roger II (Trencavel) dans les années 1180*, a D. LE BLÉVEC (dir.), *Les cartulaires méridionaux*, Paris, École Nationale des Chartes, 2006, p. 125-143.
- DÉJEAN, Jean-Luc, *Les comtes de Toulouse (1050-1250)*, [Paris], Fayard, 1994.
- DIAGO, Francisco, *Historia de los victoriosísimos antiguos condes de Barcelona*, Barcelona, 1603, 3 vols.
- DIDIER, Noel, *Les dispositions du statut de Guillaume II de Forcalquier sur les filles dotées (1162)*, «Le Moyen Âge», 56 (1950), p. 247-278.
- DOMAIRON, L. *Rôle des hérétiques de la ville de Béziers à l'époque du désastre de 1209*, «Le Cabinet Historique», t. XIX (Paris, 1863), p. 95-103.
- DOVETTO, Joseph, *La politique intérieure des Trencavel*, «Bulletin de la Société d'études scientifiques de l'Aude», xcvi (1996), p. 77-83.
- DUBLED, Henri, *La seigneurie des comtes de Toulouse dans le comté d'Avignon et le Comtat Venaissin au milieu du XIIIe siècle*, a *Mélanges Pierre Tisset. Recueil de mémoires et travaux publiés par la Société d'histoire du droit et des institutions des anciens pays de droit écrit*, fasc. vi (1970), p. 157-170.
- DUBLED, Henri, *Les comtes de Toulouse et la Provence (990-1274)*, a *Mélanges Roger Aubenas. Recueil de mémoires et travaux publiés par la Société d'histoire du droit et des institutions des anciens pays de droit écrit*, fasc. ix (Montpellier, 1974), p. 259-279.
- DUHAMEL-AMADO, Claudie, *Guillaume VIII de Montpellier, Marie et Pierre d'Aragon, a Majorque, Languedoc et Roussillon de l'Antiquité à nos jours. Actes du LIIIe Congrès de la Fédération historique du Languedoc méditerranéen et du Roussillon*, Montpellier, 1982, p. 35-45.
- DUHAMEL-AMADO, Claudie, *Les Guillemes de Montpellier à la fin du XIIe, un lignage en péril*, «Revue des langues romanes», 89 (1985), p. 13-28.
- DUHAMEL-AMADO, Claudie, *L'État toulousain sur ses marges: les choix politiques des Trencavels entre les maisons comtales de Toulouse et de Barcelone (1070-1209)*, a *Les troubadours et l'État toulousain avant la Croisade (1209)*, «Annales de littérature occitane», 1 (1995), p. 117-138.
- DUHAMEL-AMADO, Claudie, *La famille aristocratique languedocienne. Parenté et patrimoine dans les vicomtés de Béziers et d'Agde (900-1170)*, tesi doctoral d'estat inèdita, Université Paris IV, 1995.
- DUHAMEL-AMADO, Claudie, *Genèse des lignages méridionaux, t. 1: L'aristocratie languedocienne du xe au XIIe siècle*, Tolosa de Llenguadoc, CNRS-Université de Toulouse II-Le Mirail, 2001.
- DUHAMEL-AMADO, Claudie, *L'entourage des Trencavel au XIIe siècle*, a *Les voies de l'hérésie...*, 2001, p. 11-43.
- DUPONT, André, *Les comtes de Toulouse et la Provence (fin du xe-milieu du XIIIe siècle)*, a *XXVIIe-XXVIIIe Congrès de la Fédération historique du Languedoc méditerranéen et du Roussillon (Perpignan-Saint-Gilles, 1953-1954)*, Montpellier, 1956, p. 67-86.
- DUPONT, André, *La seigneurie d'Anduze-Sauve des origines à la fin du XIe siècle*, «Bulletin des séances académiques de Nîmes», 43 (1968), p. 95-96.

- DUPONT, André, *Le vicomte Bernard Aton IV (1074-1129)*, «Mémoires de l'Académie de Nîmes», LVI (1965-1967), Nîmes, 1971, p. 153-177.
- DURLIAT, Marcel: *Histoire du Roussillon*, Paris, Presses Universitaires de France, 1969.
- DUVERNOY, J., *Le Donnezan à l'époque cathare*, «Heresis», 1988, p. 51-56.
- FABRE, Ghislaine; LOCHARD, Thierry, *Montpellier, la ville médiévale*, Paris, Imprimerie Nationale, 1992.
- FEDIÉ, Louis, *Le comté de Razès et le diocèse d'Alet, Étude historique sur le Haut-Razès*, Carcassona, 1880, p. 42-92.
- FLICHE, Augustin, *La vie religieuse à Montpellier sous le pontificat d'Innocent III (1198-1216)*, a *Mélanges Louis Halphen*, Paris, Presses Universitaires de France, 1951, p. 217-224.
- FLICHE, Augustin, *L'état toulousain*, a F. LOT; R. FAWTIER (ed.), *Histoire des institutions françaises au Moyen Âge*, vol. I («Institutions seigneuriales»), Paris, Presses Universitaires de France, 1957, p. 71-99.
- FONT RIUS, Josep Maria, *Narbonne et la Catalogne*, a *Narbonne, archéologie et histoire. XLVe Congrès de la Fédération historique du Languedoc méditerranéen et du Roussillon*, Montpellier, 1973, vol. 2, p. 5-8.
- FOURNIER, Paul, *Le royaume d'Arles et de Vienne (1138-1378). Étude sur la formation territoriale de la France dans l'est et le sud-est*, Paris, Alphonse Picard, 1891.
- GARIEL, Pierre, *Series praesulum Magalonsium et Monspelisium*, Tolosa de Llenguadoc, 1652.
- GARRIGUES, Damien, *Les styles du commencement de l'année dans le Midi. L'emploi de l'année pisane en pays toulousain et en Languedoc*, «Annales du Midi», 53 (1941), p. 237-270 i 337-362.
- GAUFRIDI, Jean-François de, *Histoire de Provence*, Ais de Provença, Charles David, 1694, 2 vols.
- GAZANYOLA, Jean de: *Histoire du Roussillon par Jean de Gazanyola*, Perpinyà, J. B. Alzina, 1857.
- GERMAIN, Alexandre, *Étude historique sur les comtes de Maguelone, de Substantion et de Melgueil*, Montpellier, Société Archéologique de Montpellier, 1854.
- GERMAIN, Alexandre, *Géographie historique du comté de Melgueil et de la seigneurie de Montpellier*, «Bulletin de la Société languedocienne de géographie», 1882.
- GOURON, André, «*Libertas hominum Montispessulani*». *Rédaction et diffusion des coutumes de Montpellier*, «Annales du Midi», 90 (1978), p. 289-318.
- GOURON, André, *Gestion et revenus seigneuriaux de Montpellier au temps du testament de Guilhem VIII (1202)*, a *Cadres de vie et société dans le Midi médiéval*, «Annales du Midi», 102 (1990), p. 239-246.
- GOURON, André, *Grands bourgeois et nouveaux notables: l'aspect social de la «révolution» montpelliéraine de 1204*, «Recueil de Mémoires et Travaux de la Société d'Histoire du Droit et des Institutions des anciens Pays de Droit écrit», xv (1991).
- GRABOÏS, Aryeh, *Une étape dans l'évolution vers la désagrégation de l'État toulousain au XIIe siècle: l'intervention d'Alphonse-Jourdain à Narbonne (1134-1143)*, «Annales du Midi», 78 (1966), p. 23-36.
- GRIFFE, Elie, *Le Languedoc cathare de 1190 à 1210*, Paris, Letouzey et Ané, 1971.
- GUICHARD, Pierre, *Participation des Méridionaux à la Reconquista dans le royaume de Valence*, a *Islam et chrétiens du Midi (XIIIe-XIVe)*, «Cahiers de Fanjeaux», 18 (1983), p. 115-131.
- GUILAINE, Jean; FABRE, Daniel (dir.), *Histoire de Carcassonne*, Tolosa de Llenguadoc, Privat, 1984.
- HIGOUNET, Charles, *Comté et maison de Comminges entre France et Aragon au Moyen Âge*, «Bulletin Hispanique», 1947, p. 316-317.
- HIGOUNET, Charles, *Le comté de Comminges. De ses origines à son annexion à la couronne*, Tolosa de Llenguadoc, Privat, 1949; Sent Gaudenç, L'Adret, 1984 (reedició).
- HIGOUNET, Charles, *Un grand chapitre de l'histoire du XIIe siècle. La rivalité des maisons de Toulouse et de Barcelone pour la prépondérance méridionale*, a *Mélanges Louis Halphen*, Paris, 1951, p. 313-322.

- HIGOUNET, Charles, *Le style pisan. Son emploi. Sa diffusion géographique*, a «Le Moyen Âge», 58 (1952), p. 31-42.
- HILL, J. L., *Raimond IV de Saint-Gilles, comte de Toulouse*, Tolosa de Llenguadoc, 1959.
- JULIÀ VIÑAMATA, José Ramon, *La situazione politica nel Mediterraneo occidentale all'epoca di Raimondo Berengario III: la spedizione a Maiorca del 1113-1115*, «Medioevo. Saggi e Rassegne», 16 (1992), p. 61-68.
- KATSURA, Hideyuki, *La seigneurie de Montpellier aux XIIe et XIIIe siècles. Formation et mutation d'une seigneurie en Bas-Languedoc*, tesi doctoral *nouveau régime*, Université de Toulouse II-Le Mirail, 1996.
- KOSTO, Adam J., *Making Agreements in Medieval Catalonia. Power, Order, and the Written Word, 1000-1200*, Cambridge, Cambridge University Press, 2001.
- LEWIS, Archibald R., *The Development of Town Government in Twelfth Century Montpellier*, «Speculum», xxii, 1 (gener de 1947), p. 51-67.
- LEWIS, Archibald R., *Seignorial Administration in Twelfth Century Montpellier*, «Speculum», xxii, 4 (octubre de 1947), p. 562-577.
- LEWIS, Archibald R., *The Development of Southern French and Catalan Society, 718-1050*, Austin (Texas), University of Texas Press, 1965.
- LEWIS, Archibald R., *The formation of Territorial States in Southern France and Catalonia (1050-1270 A. D.)*, a *Mélanges Roger Aubenas. Recueil de mémoires et travaux publiés par la Société d'histoire du droit et des institutions des anciens pays de droit écrit*, Montpellier, 1974, p. 505-516.
- LEWIS, Archibald R., *Jaume the Conqueror, Montpellier and Southern France 1208-1276*, a *Medieval Society in Southern France and Catalonia*, (Variorum Reprints, xvi), Londres, 1984, p. 1-16.
- LIMOUZIN-LAMOTHE, Robert, *La commune de Toulouse et les sources de son histoire (1120-1249)*, Tolosa de Llenguadoc-París, Privat-Didier, 1932.
- MACE, Laurent, *Les comtes de Toulouse et leur entourage (1112-1229)*, Tesi doctoral *nouveau régime*, Université de Toulouse II-Le Mirail, 1998.
- MACE, Laurent, *Chronique d'une grande commotion: la rivalité entre les comtes de Toulouse et les Trencavel (XIIe-XIIIe siècles)*, «Revue du Tarn», 176 (1999), p. 661-683.
- MACE, Laurent, *Les comtes de Toulouse et leur entourage (XIIe-XIIIe siècles). Rivalités, alliances et jeux de pouvoir*, Tolosa de Llenguadoc, Privat, 2000.
- MANTEYER, Georges de, *La Provence du premier au douzième siècle*, Paris, Picard, 1908.
- MARTIN-CHABOT, F. E., *La politique hors d'Espagne d'Alphonse II, roi d'Aragon (1162-1196) et marquis de Provence*, 1903; Mâcon, 1902.
- MENETRIER, H., *Antibes sous les comtes de Barcelone, 1113-1208*, «Annales de la Société scientifique et littéraire de Cannes-Grasse», xiii (1951-1954), p. 51 i s.
- MIRET Y SANS, Joaquín, *Discurso leído en la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, en la recepción pública de D. Joaquín Miret y Sans. El día 3 de junio de 1900 [La expansión y dominación catalana en los pueblos de la Galia meridional]*, Barcelona, Hijos de Jaime Jepús, 1900.
- MIRET Y SANS, Joaquín, *La casa de Montcada y el vizcondado de Bearn*, BRABLB, 1 (1901-1902), p. 49-55, 130-142, 186-199, 230-245 i 280-303.
- MIRET Y SANS, Joaquín, *El testamento de la vizcondesa Ermengarda de Narbona*, BRABLB, 1 (1901-1902), p. 41-46.
- MIRET Y SANS, Joaquín, *La casa condal de Urgel en Provenza*, BRABLB, 2 (1903), p. 31 i s.
- MIRET Y SANS, Joaquín, *Itinerario del rey Alfonso I de Cataluña, II en Aragón*, BRABLB, 2 (1903-1904), p. 257-278, 389-423 i 437-474.

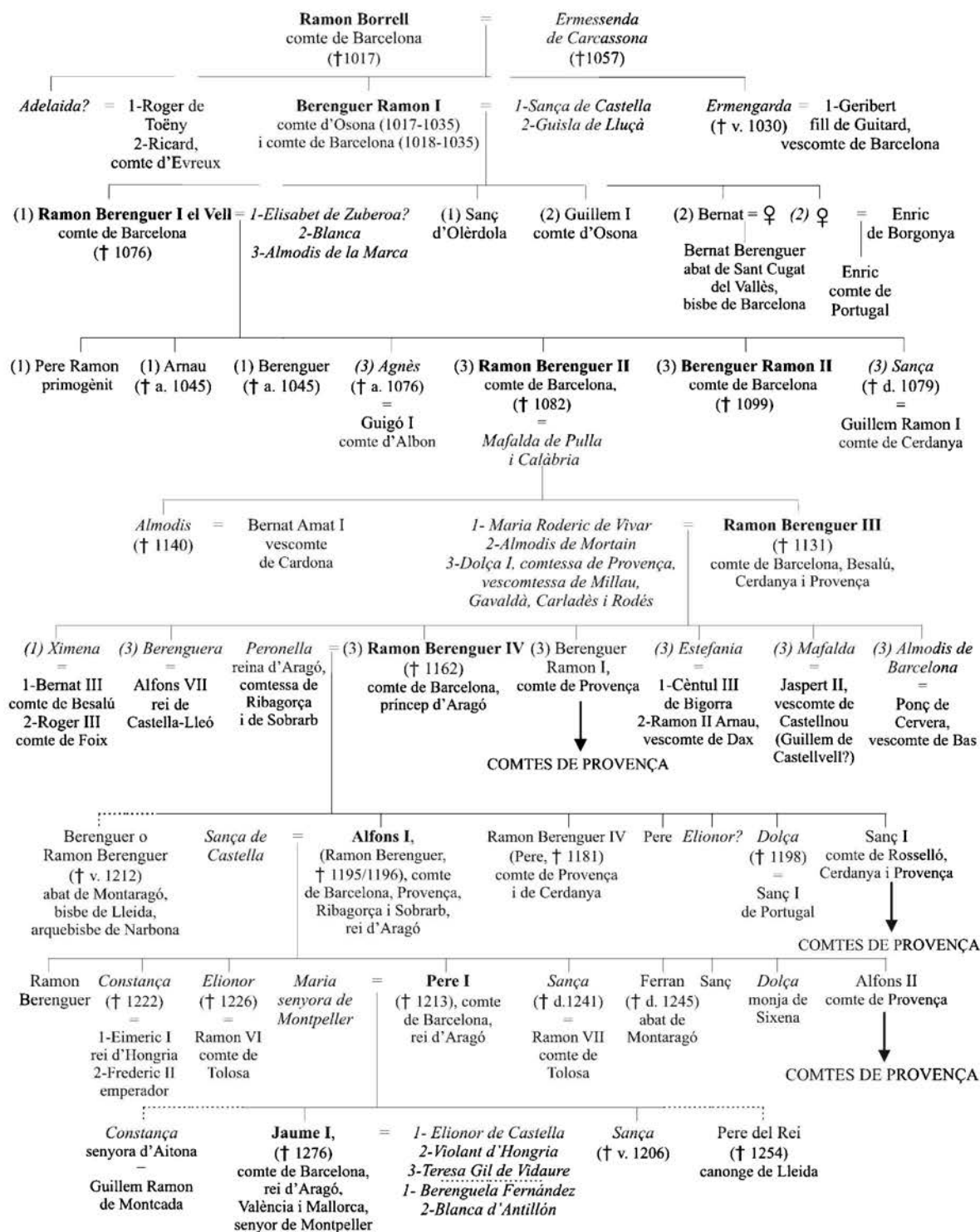

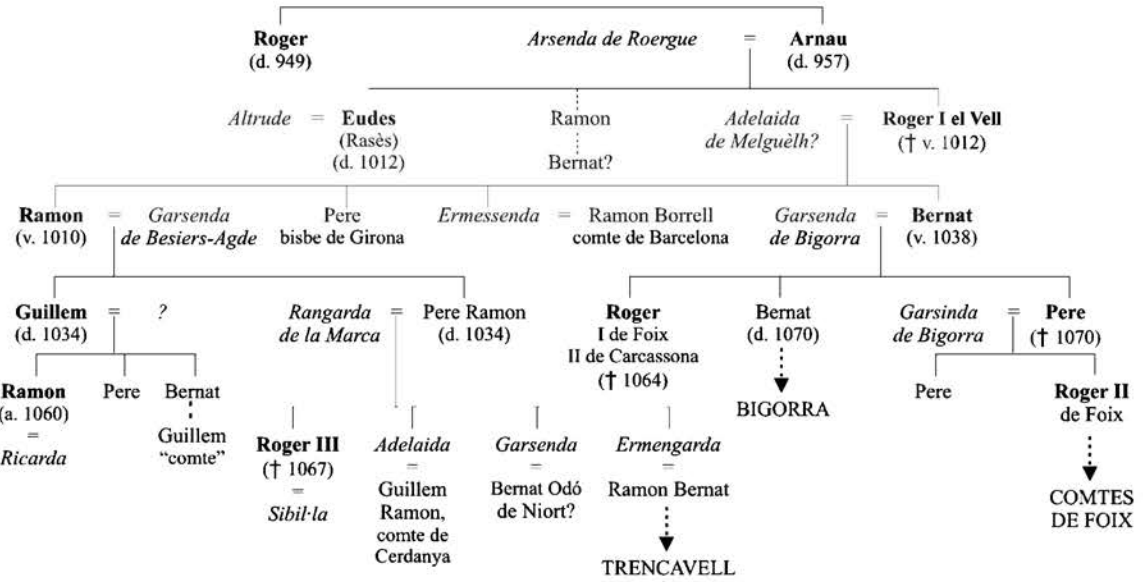
- MIRET Y SANS, Joaquín, *Itinerario del rey Pedro I de Cataluña, II en Aragón*, BRABLB, 3 (1905-1906), p. 79-87, 151-160, 238-249, 265-284, 365-387, 435-450 i 497-519, i 4 (1907-1908), p. 15-36 i 91-114.
- NELLI, René, *Le vicomte de Béziers (1185-1209) vu par les troubadours, a Paix de Dieu et guerre sainte en Languedoc au XIIIe siècle*, «Cahiers de Fanjeaux», 4 (1969), p. 301-314.
- NOBLEMAIRE, Georges, *Histoire de la maison des Baux*, París, H. Champion, 1913.
- NOGUIER, L., *Les vicomtes de Béziers*, «Bulletin de la Société archéologique de Béziers», 2a sèrie, XIII, 1885, p. 237-505.
- NOGUIER, L., *Les vicomtes de Béziers. Précis historique et archéologique*, Besiers, 1894.
- NOSTRADAMUS, Caesar de, *Histoire et chronique de Provence*, Lió, 1614.
- PAILHÈS, Claudine, *Le jeu du pouvoir en comté de Foix pendant et après la croisade contre les Albigeois*, «Bulletin de la Société ariégeoise des sciences, lettres et arts», XLVII (1992), p. 113-158.
- PAILHÈS, Claudine (dir.), *Histoire de Foix et de la Haute Ariège*, Tolosa de Llenguadoc, Privat, 1996.
- PALACIOS MARTÍN, Bonifacio, *La Bula de Inocencio III y la coronación de los reyes de Aragón*, «Hispania», 29 (1969), p. 485-504.
- PASCUA ECHEGARAY, Esther, *Guerra y pacto en el siglo XII: la consolidación de un sistema de reinos en Europa occidental*, Madrid, CSIC, 1996.
- PISTARINO, Geo, *Genova e l'Occitania nel secolo XII*, a *Actes du Ier Congrès historique Provence-Ligurie. 2-5 octobre 1964*, Ais de Provença-Marsella, Fédération historique de Provence-Institut international d'Études Ligures, 1966.
- POLY, Jean Pierre, *La Provence et la société féodale (879-1166)*, París, Bordas, 1976.
- PONSICH, Pierre, *Le comté de Razès des temps carolingiens au traité de Corbeil (759-1258)*, «Études Roussillonaises», 9 (1989), p. 31-54.
- POUPARDIN, René, *Le royaume de Bourgogne (888-1038). Étude sur les origines du royaume d'Arles*, París, 1907.
- ROQUEBERT, Michel, *L'épopée cathare*, Tolosa de Llenguadoc, Privat, 1970-1994, 4 vols.
- ROUILLAN-CASTEX, Sylvie, *De nouvelles datations languedociennes en style pisan*, «Annales du Midi», 81 (1969), p. 313-319.
- ROUILLAN-CASTEX, Sylvie, *Bernard Aton Trencavel et les Carcassonnais*, a *Carcassonne et sa région. Actes du XLIIe Congrès de la Fédération historique du Languedoc méditerranéen et du Roussillon*, Carcassona, 1970, p. 147-151.
- ROUQUETTE, Jean, *Marie de Montpellier. Reine d'Aragon*, Montpellier, 1914
- ROUQUETTE, Jean, *Histoire du diocèse de Maguelone*, Montpellier, 1921.
- ROVIRA I VIRGILI, Antoni, *Història Nacional de Catalunya*, Barcelona, Pàtria, 1922-1934, 7 vols.
- RUFFI, Antoine de, *Histoire des comtés de Provence*, Ais, 1655.
- SAGE, O., *Les relations entre le comté de Toulouse et Barcelone-Aragon au XIe siècle (1070-1213)*, memòria de màitria inèdita, Université de Toulouse-Le Mirail, 2000.
- SAGNES, Jean (dir.), *Histoire de Béziers*, Tolosa de Llenguadoc, Privat, 1986.
- SALRACH, Josep Maria, *El procés de feudalització. Segles III-XII*, a P. VILAR (dir.), *Història de Catalunya*, vol. II, Barcelona, Edicions 62, 1987, p. 348-358 i 390-398.
- SALRACH, Josep Maria, *Relacions catalano-occitanes a la primera època feudal (segle XI)*, *El somni d'Occitània. Vuitè centenari d'Alfons el Cast, primer rei de Catalunya-Aragó (1154-1196)*, Barcelona, Fundació Jaume I, 1996, p. 12-22.
- SARRAND, J., *Origine du consulat dans la cité et le bourg de Carcassonne et les communautés avoisinantes*, a *Carcassonne et sa région*, Carcassona, 1970, p. 153-158.

- SCHRAMM, Percy E., *Ramon Berenguer IV, a Els primers comtes-reis* (Biografies Catalanes, 4), Barcelona, Vicens Vives, 1980.
- SIGAL, Pierre-André, *Bernard le Pénitent et la révolte de Béziers de 1167*, «Annales du Midi», 101, núm. 187 (1989), p. 275-277.
- SMITH, Damian J., *Motivo y significado de la coronación de Pedro II de Aragón*, «Hispania», LX/1, 204 (2000), p. 163-179.
- SMITH, Damian, *Innocent III and the Crown of Aragon. The Limits of Papal Authority*, Aldershot-Burlington, Ashgate, 2004.
- SOBREQUÉS I VIDAL, Santiago, *Els grans comtes de Barcelona*, Barcelona, Vicens Vives, 1961.
- SOLDEVILA, Ferran, *Història de Catalunya*, Barcelona, Alpha, 1934-1935, 3 vols.
- STASSER, Thierry, *La maison vicomtale de Narbonne aux xe et xie siècles*, «Annales du Midi», 105 (1993), p. 489-507.
- STASSER, Thierry, *Autour de Roger le Vieux. Les alliances matrimoniales des comtes de Carcassonne*, «Annales du Midi», 108 (1996), p. 165-187.
- STOUFF, Louis, *Arles à la fin du Moyen-Âge*, Ais de Provença, Université de Provence, 1986.
- TOSSELLI, Jean-Baptiste, *Précis historique de Nice depuis sa fondation jusqu'en 1860*, Niça, 1867, 2 vols.
- TRENCHS ODENA, José, *La escribanía de Ramon Berenguer III (1097-1131). Datos para su estudio*, «Saitabi», 1981, p. 11-36.
- TUCOO-CHALA, Pierre, *La vicomté de Béarn et le problème de sa souveraineté des origines à 1620*, Bordeaux, 1961.
- UBIETO ARTETA, Antonio, *Relaciones de Aragón y Portugal en el siglo XII*, a *Actas do Congresso Histórico de Portugal Medieval*, I, Braga, 1963, p. 29-40.
- UDINA MARTORELL, Federico, *Catalunya y su corónimo, así como el étnico «catalán», aparecen en el siglo XI*, «Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón», 7 (1962), p. 564-568.
- VAJAY, Szabolcs de, *Etiennette dite Douce, comtesse de Provence (xie siècle)*, «Provence Historique», XII, fasc. 49 (1962), p. 189-213.
- VAJAY, Szabolcs de, *Mahaut de Pouille, comtesse de Barcelone et vicomtesse de Narbonne dans le contexte social de son temps, a Béziers et le Biterrois, a XLIIIe Congrès de la Fédération historique du Languedoc méditerranéen et du Roussillon*, Montpellier, Fédération historique du Languedoc méditerranéen et du Roussillon, 1971, p. 129-150.
- VAJAY, Szabolcs de, *Comtesses d'origine occitane dans la Marche d'Espagne aux xe et xie siècles*, «Hidalguía», 1981, p. 585-616 i 755-788.
- VENTURA, Jordi, *El catarismo en Cataluña*, «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XXVIII (1959-1960), p. 75-168.
- VENTURA, Jordi, *Pere el Catòlic i Simó de Montfort*, Barcelona, Aedos, 1960.
- VENTURA, Jordi, *Alfons el Cast, el primer comte rei*, Barcelona, Aedos, 1961.
- VENTURA, Jordi, *Catarisme i valdesia als Països Catalans, a VII Congrès d'Història de la Corona d'Aragó*, vol. III, Barcelona, 1962, p. 122-133.
- VENTURA, Jordi, *Els occitans a Catalunya en temps de Ramon Berenguer IV*, «Boletín Interior Informativo del Centro Comarcal Leridano», 73 (març 1964), p. 89-94.
- VIDAL, Henri, *Le mariage dans la famille des Guillems, seigneurs de Montpellier*, «Revue historique du droit français et étranger», 62 (1984), p. 231-245.
- VIDAL, Henri, *L'Aragon et la révolution montpelliéraine de 1204, a Montpellier, la Couronne d'Aragon et les pays de langue d'oc (1204-1349). Actes du XIIe Congrès d'histoire de la Couronne d'Aragon*.

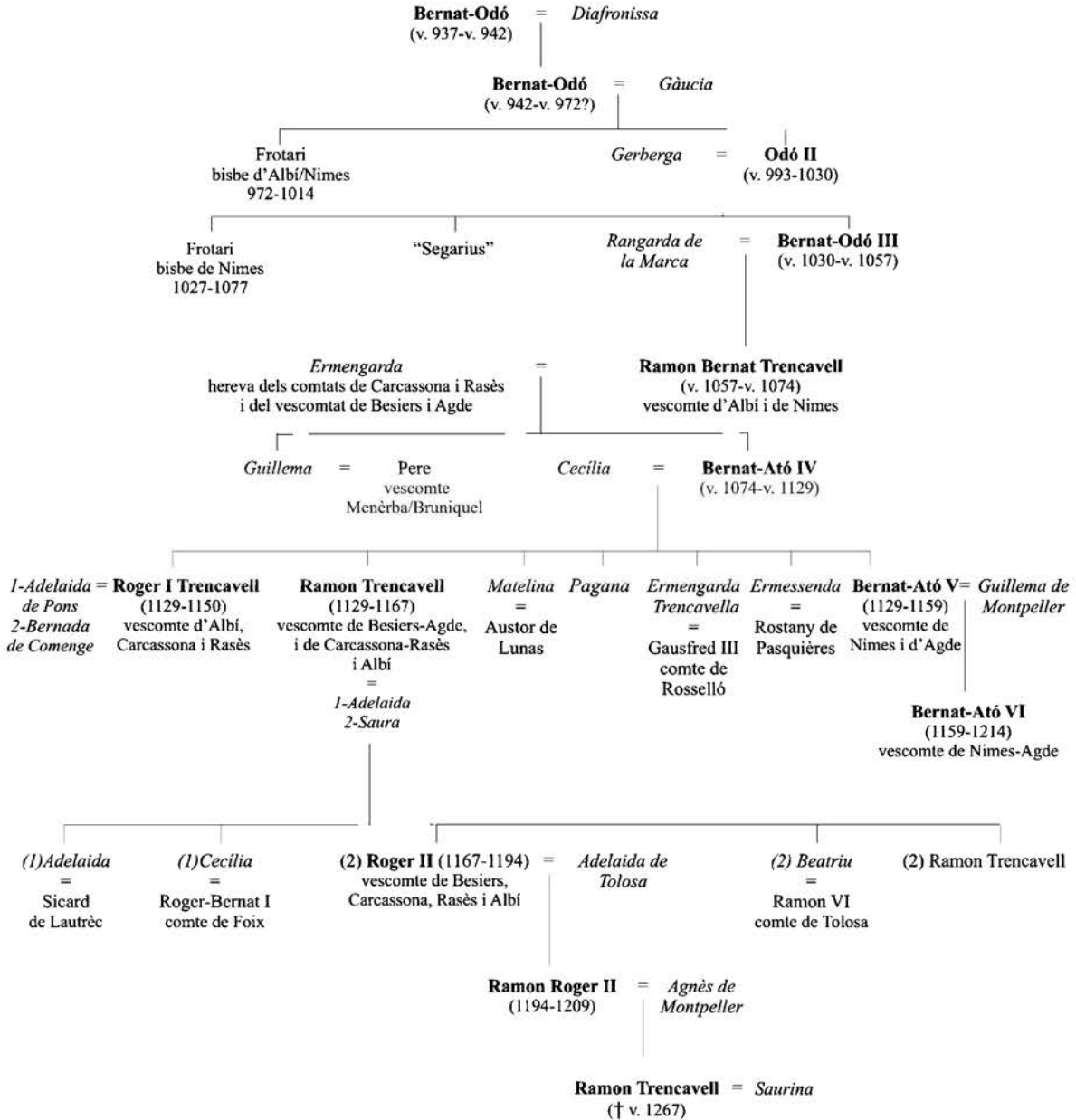
- Montpellier, 26-29 septembre 1985*, Montpellier, Société archéologique de Montpellier, 1987, t. 1, p. 43-60.
- VINAS, Robert, *Le roi Alphonse et le Roussillon (1172-1196)*, «La Société agricole, scientifique et littéraire des Pyrénées-Orientales», CIX (Perpinyà, 2002), p. 221-250.
- WOLFF, Philippe (dir.), *Histoire du Languedoc*, Tolosa de Llenguadoc, Privat, 1967.
- WOLFF, Philippe (dir.), *Histoire de Toulouse*, Tolosa de Llenguadoc, Privat, 1974.
- WOLFF, Philippe (dir.), *Histoire de Perpignan*, Tolosa de Llenguadoc, Privat, 1985.
- ZIMMERMANN, Michel, *La datation des documents catalans du IXe au XIIe siècle: un itinéraire politique*, «Annales du Midi», 93 (1981), p. 345-375.
- ZIMMERMANN, Michel, *Les rapports de la France et de la Catalogne du Xe au XIIe siècle*, a *Mélanges de la Bibliothèque Espagnole de Paris, 1977-1978*, Madrid, 1982, p. 81-99.
- ZURITA, Jerónimo, *Anales de la Corona de Aragón*, Saragossa, 1610, 4 vols.; Saragossa, 1669; Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1973 (reedició).

GENEALOGIA 1. *Comtes de Barcelona*

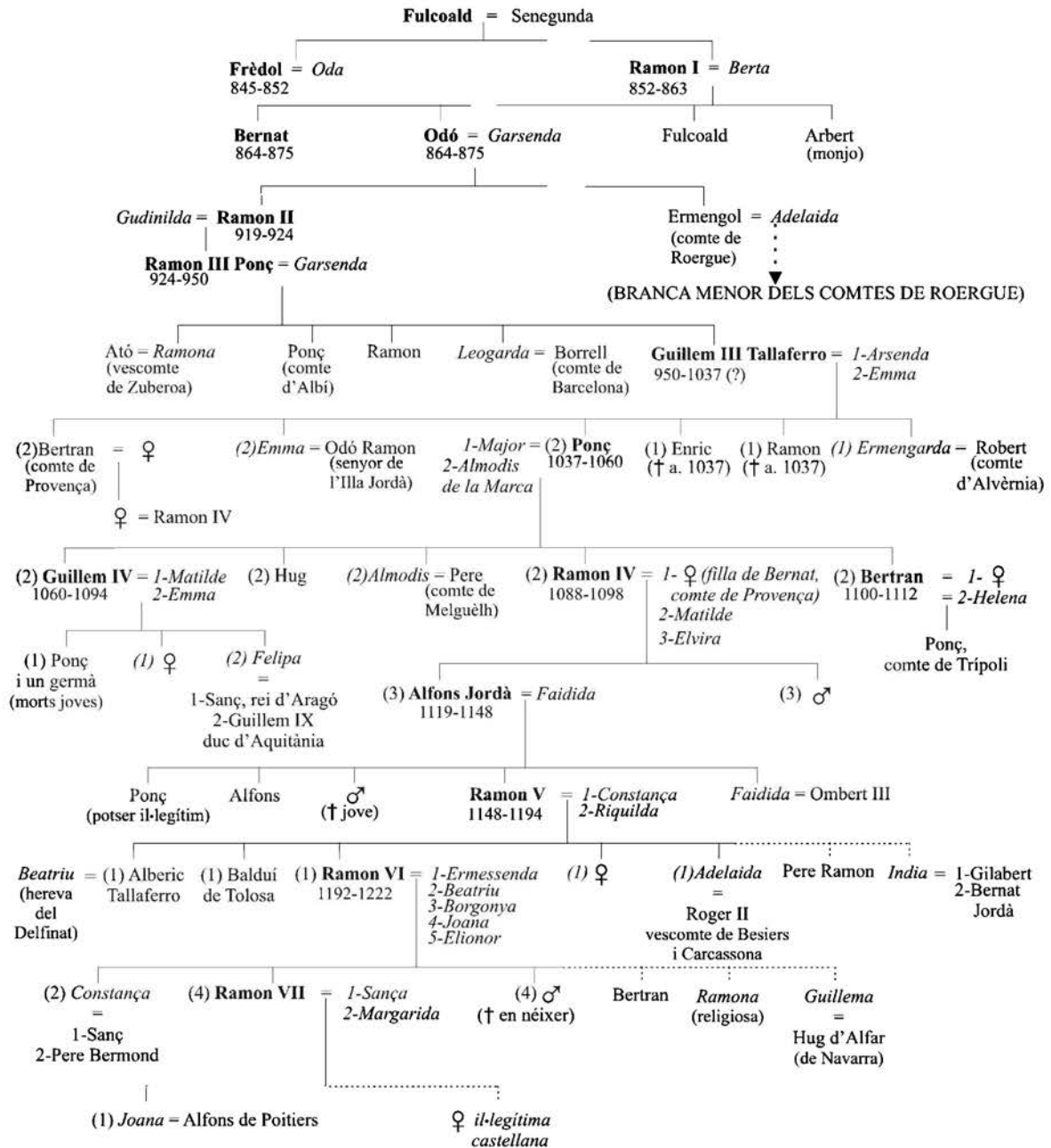
GENEALOGIA 2. *Comtes de Carcassona*

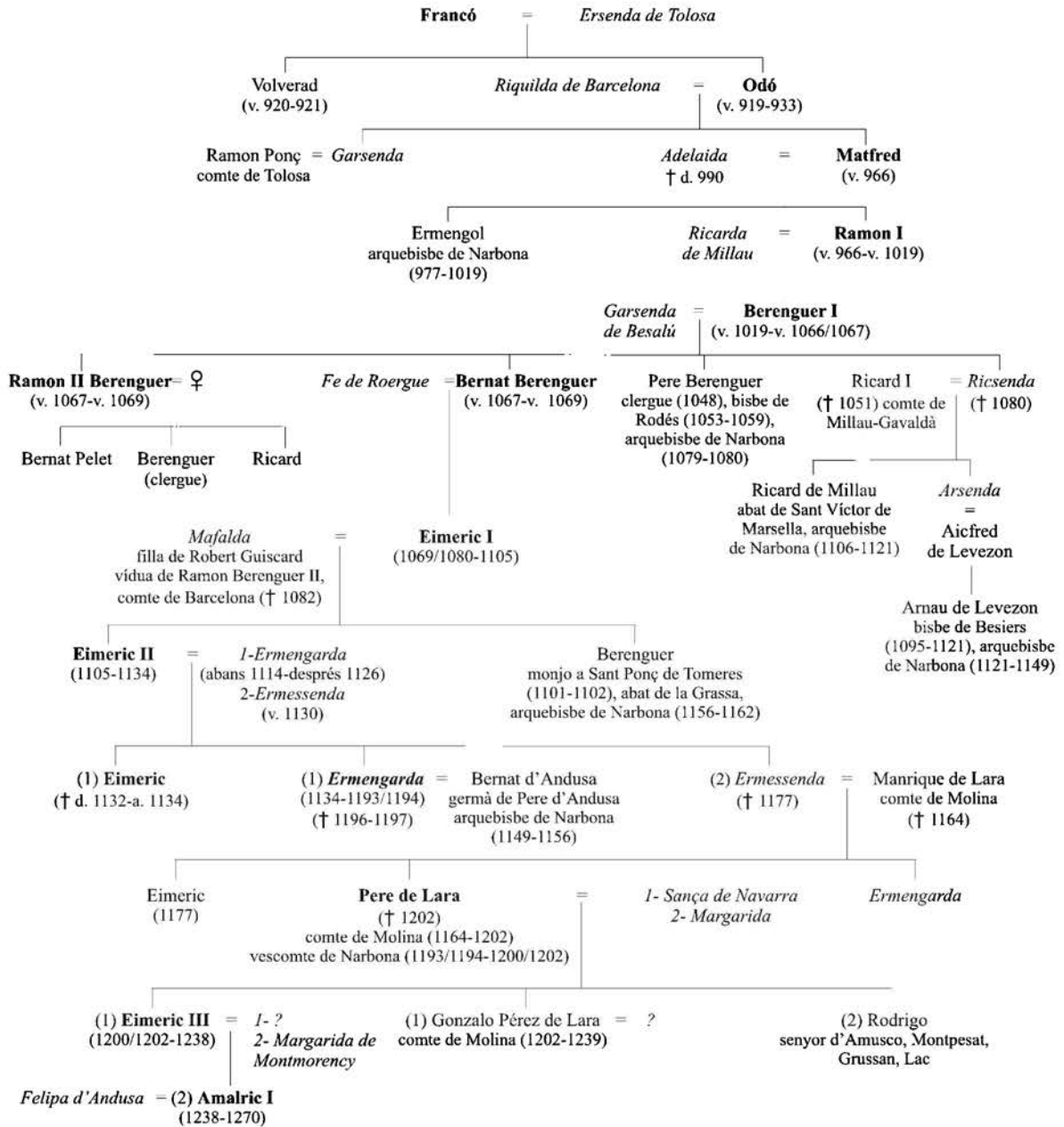
Informació extreta de: DÉBAX, Hélène, *La féodalité languedocienne, XIe-XIIe siècles. Serments, hommages et fiefs dans le Languedoc des Trencavel, Tolosa de Llenguadoc*, Presses Universitaires du Mirail, 2003, p. 344.

GENEALOGIA 3. *Els Trencavell*

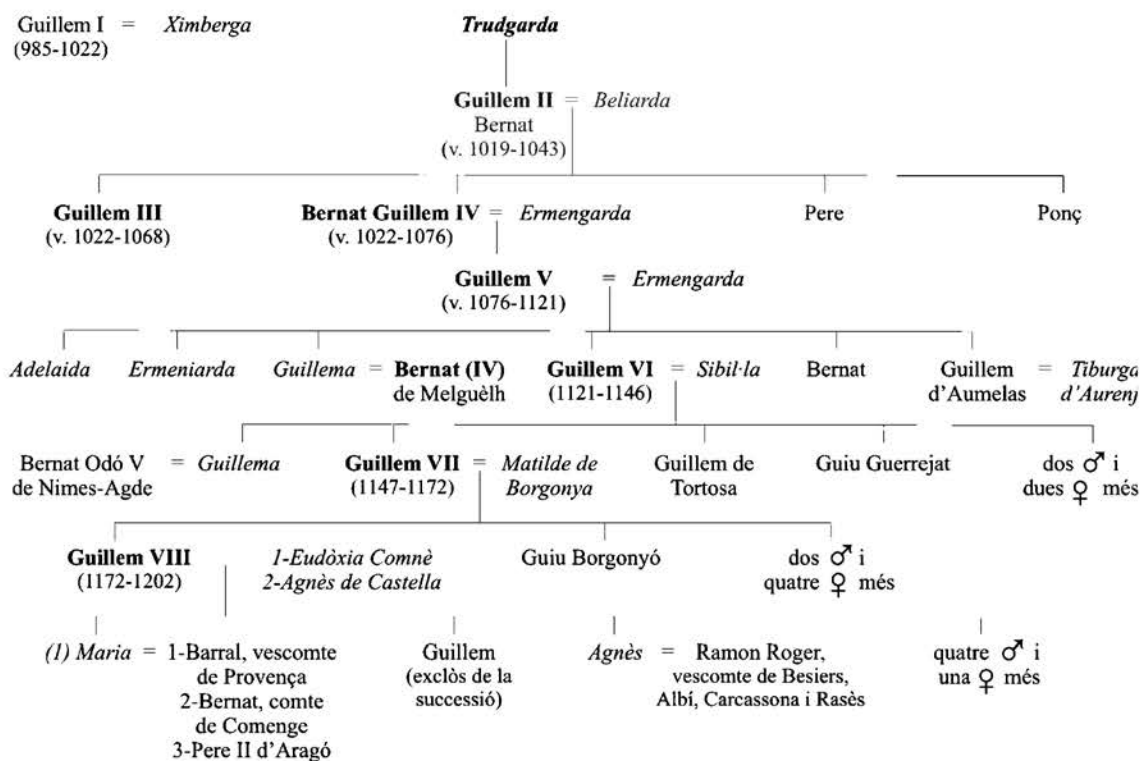
Informació extreta de: DÉBAX, Hélène, *La féodalité languedocienne, XIe-XIIe siècles. Serments, hommages et fiefs dans le Languedoc des Trencavel*, Tolosa de Llenguadoc, Presses Universitaires du Mirail, 2003, p. 345.

GENEALOGIA 4. Comtes de Tolosa

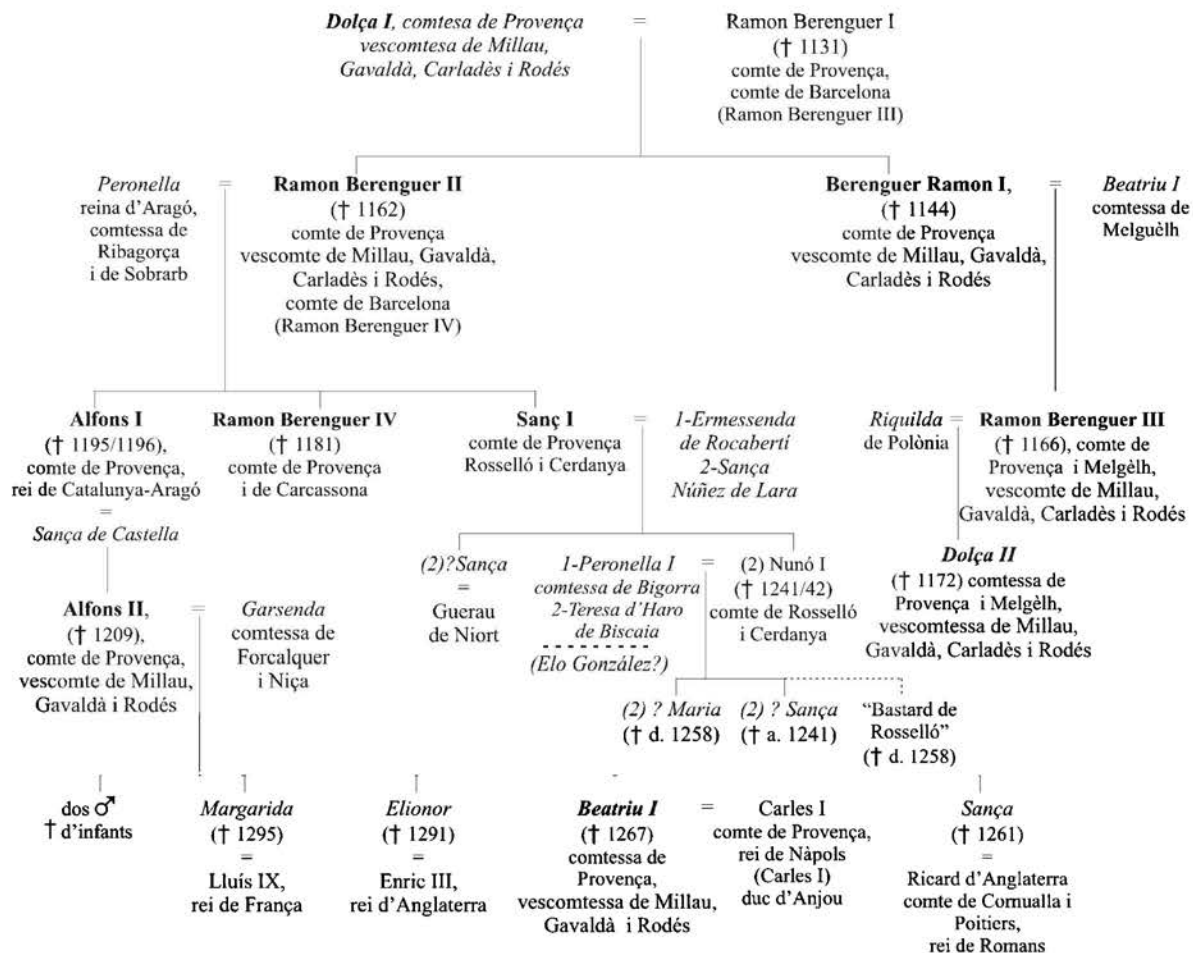
GENEALOGIA 5. *Vesomtes de Narbona*

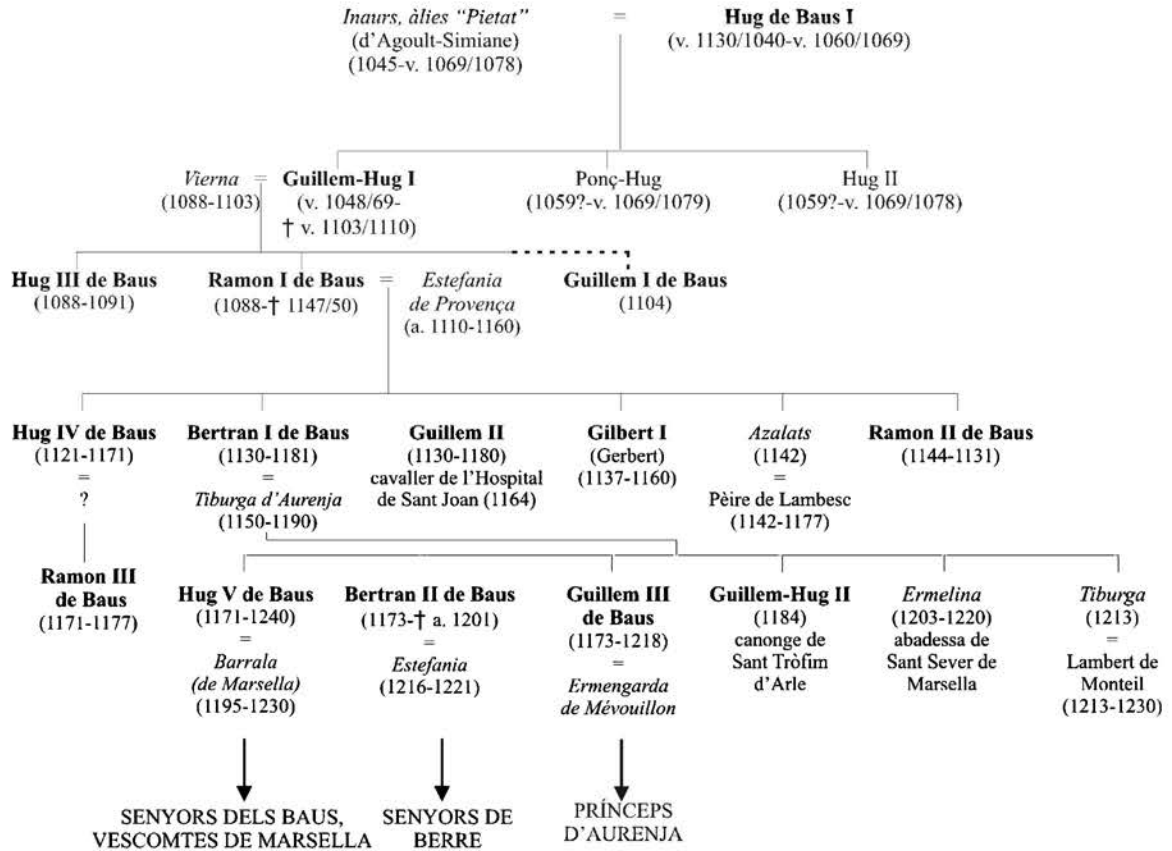
GENEALOGIA 6. *Els Guillem de Montpeller*

Informació extreta de: DÉBAX, Hélène, *La féodalité languedocienne, XIe-XIIe siècles. Serments, hommages et fiefs dans le Languedoc des Trencavel, Tolosa de Llenguadoc*, Presses Universitaires du Mirail, 2003, p. 346.

GENEALOGIA 7. Comtes de Provença

Informació extreta de: FLUVIÀ I ESCORSA, Armand de, «Els comtes de Provença, línia del casal de Barcelona», *Gran enciclopèdia catalana*, vol. 18, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1988, p. 403.

GENEALOGIA 8. *Els Baus*

Informació extreta de: MAZEL, Florian, *La noblesse et l'Église en Provence, fin X^e-début XIVe siècle. L'exemple des familles d'Agoult-Simiane, de Baux et de Marseille*, París, Comité des Travaux Historiques et Scientifiques, 2002, p. 629.

Les relacions del comtat de Barcelona i de la Corona catalanoaragonesa amb els estats italians en els segles XI-XII

Maria Teresa FERRER I MALLOL

Els comtats catalans nuaren relacions des de ben aviat amb diferents estats de la península Italiana i de les seves illes, tan properes per via marítima. Els normands instal·lats al sud d'Itàlia i després a Sicília, els pisans i els genovesos foren els interlocutors i sovint aliats dels catalans. Els contactes existiren, però són poc documentats en el segle XI, mentre que són més coneguts en el XII. En aquesta primera època, no pas sempre les aliances consten en un tractat redactat formalment; sovint foren pactades verbalment i assegurades amb un enllaç matrimonial, si es tractava de famílies nobles o de famílies amb sobirania sobre algun territori. Les aliances amb els comuns italians no podien adoptar aquesta fórmula i per aquest motiu en tenim més constància escrita, tot i que tampoc dels primers moments. Malgrat que els contactes amb els normands establerts a Itàlia no tingueren tanta projecció en la política catalana com les relacions amb els comuns de Pisa i de Gènova, els tractem en primer lloc perquè són, cronològicament, els més antics.

1. LES ALIANCES AMB ELS NORMANDS ESTABLERTS A ITÀLIA

Els catalans entraren en contacte amb els normands a causa de la necessitat de recórrer a una flota estrangera per tal de defensar el litoral i el mar propers, ja que sembla que en aquell moment no tenien una flota pròpia.

No havia estat sempre així. Després de la invasió de la Península pels àrabs, l'any 711, havia perdurat al litoral català, de moment, la marina visigòtica, hereva de la romana. En els primers temps de la conquesta carolíngia d'una part del territori català, fins a Barcelona, hi havia prou vaixells al litoral català perquè l'any 813 el comte d'Empúries, Ermengol, pogués organitzar un estol i derrotar una flota de moros d'Espanya, que tornaven de Còrsega. Segons la crònica franca que reporta la notícia, el comte els prengué vuit naus amb més de cinc-cents captius corsos i botí. La batalla naval tingué lloc prop de Mallorca. Els vençuts encara conservaren prou forces i intentaren rescabalar-se del botí perdut fent una nova ràtzia contra Niça, Civitavecchia i Sardenya; en aquesta illa foren derrotats pels sards.¹ Aquesta

1. «Mauris de Corsica ad Hispaniam cum multa praeda redeuntibus Ermingarius Comes Emporitani in Maiorica insidias posuit, et octo naves eorum cepit, in quibus quingentos et eo amplius corsos captivos invenit. Hoc Mauri vindicare volentes, Centumcellas Tusciae civitatem et Nicaeam, provinciae Narbonensis vastaverunt, Sardiniam quoque adgressi comissoque cum sardis proelio pulsi ac victi et multis suorum amissis recesserunt»: *Annales que dicuntur Einhardi*, a *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores*, I, ed. PERTZ, Hannover, 1826, p. 200; el fragment és reportat per Petrus de MARCA, *Marca Hispanica*

notícia no és recollida pels historiadors àrabs coneguts per ara.² P. Guichard creu que aquest silenci es deu al fet que no eren flotes oficials de l'emirat omeia de Còrdova, sinó més aviat de dissidents i rebels a l'emirat situats al País Valencià, que buscaven botí humà, és a dir, captius, per vendre'ls com a esclaus.³

Encara l'any 889 el comte Sunyer II d'Empúries podia dedicar-se al cors contra l'Espanya islàmica, arribar fins a les costes d'Almeria, a Pechina, amb quinze vaixells i incendiar els que s'hi trobaven ancorats.⁴ Posteriorment, i durant uns anys, hi ha notícies de vaixells pesquers a la costa emporitana, però la marina capaç d'emprendre accions com les descrites sembla haver desaparegut, no se sap per quina causa, potser per la combinació de les devastacions dels vikings (coneguts també com a normands) i dels musulmans; l'any 860 els vikings devastaren des del Roine, on s'havien instal·lat, fins a València i les Balears i destruïren Empúries,⁵ mentre que els musulmans efectuaren diverses expedicions marítimes contra el litoral català i també contra el litoral italià. Si el 935 hi hagué un important atac contra la costa catalana, l'any 934 una flota fatimita havia atacat i devastat Gènova, passant abans pels mars ibèrics, on havia pres alguns vaixells mercantils i els seus tripulants, d'origen no especificat,

---

sive limes Hispanicus, París, 1688, ed. facsímil Barcelona, ed. Base, 1998, col. 297; per Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, *Catalunya carolíngia*, I. *El domini carolíngi a Catalunya*, edició a cura de Jaume SOBREQÜÉS I CALLICÓ, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1986, p. 215, i també per Pierre GUICHARD, *Los inicios de la piratería andalusí en el Mediterráneo occidental (798-813)*, a *Estudios sobre historia medieval*, València, Institució Alfons el Magnànim, 1987, p. 102; entre les p. 100 i 103 ha recollit tots el textos que contenen mencions dels atacs piràtics contra cristians entre les dates indicades.

2. Dolors BRAMON, *De quan érem o no musulmans. Textos del 713 al 1010 (continuació de l'obra de J. M. Millàs i Vallicrosa)*, Vic, Eumo-Institut d'Estudis Catalans-Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives, 2000, p. 55.

3. P. GUICHARD, *Los inicios de la piratería andalusí*, p. 88-89 i 94-99.

4. «Sunyer [II], comte d'Empúries, del país d'al-Faranga, es presentà amb quinze naus que atracà a la costa d'Almeria, al port de Pechina. Moltes de les seves naus [dels catalans], i d'altres, foren incendiades i dispersades durant l'atac, fins al punt que fou mort a la part dragada del port Halaf b. Zuhri, que era un dels principals [marins de Pechina]. Hi acudiren de nit tots els marins dels voltants d'Almeria i, quan estaven a punt d'arribar-hi, els infidels els espantaren i es replegaren. Preferiren pactar la treva, bo i optant pel rescat [dels captius] i [la signatura] d'un conveni comercial que els marins de [Pechina] acceptaren. El pacte es tancà per mitjà del seu senyor, 'Abd al-Rahman b. Mutarrif [b.'Abd al-Rahman b. Asbag al-Ta'i] al-Hagg, que havia fet bon efecte a l'infidel Sunyer i que anava vestit amb una formosa i bella indumentària, cosa que agradà a l'infidel. Li encomanà de fer la pau amb el seu poble, li concedí el que sollicitava i el complagué en el que desitjava. Conclòs l'afer entre ells i l'infidel des de llavors, aquest se n'anà amb les seves naus.» IBN HAYYAN, *al-Muqtabis*, traducció i anotació de Dolors BRAMON, *De quan érem o no musulmans*, p. 235-236. R. d'ABADAL I DE VINYALS, *Els primers comtes catalans*, Barcelona, Teide, 1958, p. 183-185.

5. P. de MARCA, *Marca Hispanica*, col. 328 i 329. Sobre la destrucció de Santa Maria d'Arle: R. d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, II, p. 20-21. Sobre la destrucció d'Empúries: José PELLA Y FORGAS, *Historia del Ampurdán. Estudio de la civilización en las comarcas del noreste de Cataluña*, Olot, segona ed. facsímil, 1980, p. 321-322, que es fonamenta en un document posterior, del 976, del cartoral de Santa Maria de Roses, en el qual el comte justificava la possessió de les terres i béns que donava al monestir en el fet que havien pervingut al fisc per la destrucció d'una vila, que devia ser Empúries, en època més antiga: «quando venerunt pagani et diripuerunt totam villam necnon et predones huius regionis ad eremum perduxerunt; incole vero sive cultores loci illius plures fuerunt in captivitate transducti et plures iterum per obpressionem malorum predonum, sua omnia deserentes, ad loca alia demigrarunt.» Pella i Forgas prengué aquest fragment de J. VILLANUEVA, *Viage literario a las iglesias de España*, Madrid-València, 1803-1852, XIV, p. 234-235; ha estat publicat íntegrament per Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *El cartoral de Santa Maria de Roses (segles X-XIII)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1986 (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, XXXVII), doc. 1. El mateix document fa menció, abans, d'una presa de Barcelona pels pagans, regnant l'emperador Carles el Calb, i de la destrucció de tota la regió fins a la muntanya. L'editor del cartoral creu que aquesta menció es refereix a les ràtzies sobre Barcelona de 852 i 856: *ibidem*, p. 13, però és dubtós que arribessin per terra fins a Empúries. No és un document decisiu per demostrar la destrucció d'Empúries per part dels normands, però és cert que la referència a «predones» fa pensar en pirates, que tant poden ser sarraïns com normands. Segons Pella, les darreres notícies sobre Empúries són dels anys 842 i 843 i per això pensà que la destrucció de la ciutat fou causada pels normands, atès que les fonts esmentades abans per Marca deien que havien assolat tot el litoral des del Roine fins a València. Veurem, però, a la nota següent, que Empúries encara fou atacada per una flota d'al-Àndalus el 935.

i dels quals es diu només que eren cristians; la flota fatimita tornà a la seva base de Mahdia l'any 935 carregada de botí i de captius.⁶ Pel que fa a l'expedició califal contra la costa catalana del 935, se centrà en un atac contra Empúries, on foren cremats els vaixells que hi eren ancorats, la ciutat fou assetjada i morta la gent dels ravals i la rodalia. Quan la defensa començà a organitzar-se, la flota es retirà i atacà altres llocs del Baix Empordà. Cal dir que és un atac que no sempre ha estat localitzat pels historiadors a la costa catalana a causa del nom estrany donat a Empúries ('nys), bé que altres topònims són més recognoscibles.⁷ Segurament cal relacionar aquest atac amb el trasllat de la residència comtal d'Empúries a Castelló, una mica més arrecerada dels perills del mar, decisió presa pel comte Gaufred (931-991).⁸ Tantes ràtzies sofertes i l'abandó degueren portar la vella capital a la ruïna, cosa que també degué tenir repercussions en la marina emporitana, ja que, com hem dit, foren incendiats els vaixells que hi havia i segurament quedaren afectades les drassanes, esmentades a la crònica àrab. D'aquesta època, malgrat tot, hi ha notícies d'algun vaixell català que comerciava a Mallorca a la fi del segle x.⁹ Posteriorment hi ha notícies de barques i llaguts que es dedicaven a la pesca i al transport pel litoral, però res que pogués assegurar la defensa costanera i el mar proper.¹⁰

Pel que fa als comtes de Barcelona, no sembla pas que tinguessin flota, altrament la comtessa Ermessenda no hauria hagut de demanar ajut fora de Catalunya l'any 1018, com veurem. Potser la col·laboració entre els comtats de Barcelona i els d'Empúries i Rosselló hauria pogut aplegar prou vaixells per a la defensa, però precisament les relacions entre Barcelona i Empúries no eren bones perquè el comte d'Empúries, aprofitant la mort del comte de Barcelona Ramon Borrell, el 1017, s'apoderà d'Ullastret, que pertanyia al comte barceloní, però Ermessenda s'hi oposà enèrgicament i aconseguí un pronunciament favorable d'una gran assemblea de bisbes i jutges. D'altra banda, Empúries i Rosselló també s'havien enfrontat, després de la mort del comte de Rosselló, Guislabert, cap al 1014, perquè Hug d'Empúries intentà reunificar els dos comtats, desheretant el seu nebot Gaufred II. Aquesta guerra, en la qual intervingué el comte de Besalú, Bernat Tallaferro, en defensa de Gaufred, no va concloure fins al 1020.¹¹

El casament d'Estefania, filla de la comtessa Ermessenda, amb Roger de Tosny vers 1018

Les víkings, originaris d'Escandinàvia, s'havien establert durant el segle x a Normandia, on havien assimilat la cultura francocristiana i havien integrat al propi grup algunes famílies de la noblesa

6. Benjamin Z. KEDAR, *Una nuova fonte per l'incursione musulmana del 934-935 e le sue implicazioni per la storia genovese, a Oriente e Occidente tra Medioevo ed Età Moderna. Studi in onore di Geo Pistarino*, a cura de Laura BALLETO, Gènova, Glauco Brigati, 1997, p. 605-616.

7. D. BRAMON, *De quan érem o no musulmans*, p. 278-282, cf. també p. 296-297 i 308. L'atac seria, però, anterior a les darreres notícies que es tenen sobre Empúries, esmentades abans. En canvi, les fonts àrabs no parlen de la presència de cap estol ni vaixell enemic en la presa de Barcelona per al-Mansur, cosa que no exclou que hi fos, però no està documentada: Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *La expedición de Al-Mansur contra Barcelona en el 985 según las fuentes árabes*, a *Catalunya i França meridional a l'entorn de l'any mil*, Barcelona, Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 1991, p. 293-301.

8. Santiago SOBREQÜÉS I VIDAL, *Els barons de Catalunya*, Barcelona, Vicens Vives, reimpressió del 1961, p. 14.

9. La notícia prové d'un relat hagiogràfic d'una monja de Sant Pere de les Puellas que, després de l'expugnació de Barcelona per al-Mansur, fou portada captiva a Mallorca, d'on fugí en el vaixell d'un cosí seu, que era mercader: Miquel COLL I ALENTORN, *La crònica de Sant Pere de les Puellas, a I Col·loqui d'Història del Monaquisme català*, Santes Creus, Publicacions de l'Arxiu Bibliogràfic de Santes Creus, 1969, p. 35-50 i concretament p. 47.

10. P. de MARCA, *Marca Hispanica*, col. 892-893. Arcadi GARCIA I SANZ, *Història de la marina catalana*, Barcelona, Aedos, 1977, p. 32-33.

11. S. SOBREQÜÉS I VIDAL, *Els barons de Catalunya*, p. 14-15.

autòctona. Aquest sembla haver estat el cas dels Tosny, emparentats amb la família ducal normanda. Un exili a causa de diferències amb el duc de Normandia portà Raoul de Tosny en pelegrinatge a Roma, des d'on entrà en contacte amb diversos senyoriis longobards de la Itàlia meridional. Sembla que fou dels primers normands a prestar serveis militars a aquests senyors en les lluites contra els sarraïns o contra els bizantins.¹² Molts altres senyors normands s'establiren a la Itàlia meridional, amb senyoriis territorials des del 1030.¹³ No sembla haver estat el cas de Raoul de Tosny, que tornà a Normandia, després de recuperar la gràcia del duc, abans del 1024.¹⁴ L'havia acompanyat a Itàlia el seu fill Roger, que aviat apareix en relació amb els catalans.

La historiografia ha recollit la notícia que l'any 1018 Ermessenda, la comtessa vídua de Ramon Borrell de Barcelona, reclamà l'ajut naval del normand Roger, que per aquest motiu s'hauria casat amb una filla seva. Roger, amb la col·laboració del bisbe Pere de Tolosa, hauria lluitat contra «Mujahid» (Mujahid de Dénia). L'origen d'aquesta informació és el cronista francès del segle XI Adémar de Chabannes, del qual Baluze recollí la notícia i fou difosa per Devic i Vaissete a la *Histoire de Languedoc*.¹⁵ Sempre s'havia dubtat molt d'aquesta dada, però recentment, i a través d'una altra crònica, la del monjo Clarius de Sens, Martí Aurell ha identificat aquest normand Roger amb Roger de Tosny, el fill de Raoul de Tosny que participà en les operacions militars a la Itàlia meridional; Roger es casà efectivament amb Estefania, filla del comte Ramon Borrell de Barcelona i d'Ermessenda,¹⁶ com a part del tracte pel qual aquest normand, que tenia naus, ajudà Ermessenda contra Mujahid, que havia esdevingut senyor de les Balears i havia convertit les illes en un centre corsari des d'on era atacada la costa catalana; l'obligà a fer la pau i a pagar un tribut a Ermessenda, que seria l'exemple més antic de pagament d'una paria.¹⁷ Segons Amari, Mujahid tingué marins normands al seu servei,¹⁸ de manera que és possible que després de signar la pau amb Ermessenda el mateix Roger de Tosny servís Mujahid en alguna empresa.¹⁹

Després de viure quinze anys a Catalunya i atès que el seu exèrcit havia resultat delmat i que no gaudia de l'estima local, Roger de Tosny decidí tornar a Normandia, cridat pel duc Ricard vers 1035;²⁰ abandonà, doncs, la muller, la qual es casà novament, l'any 1038, amb el rei Garcia de Navarra, dit de Nájera, fill de Sanç el Major de Navarra, i també Roger de Tosny tornà a casar-se.

12. L. MUSSET, *Aux origines d'une classe dirigeante: les Tosny, grands barons normands du Xe au XIIIe siècle*, «Francia», 5 (1977), p. 45-80, en concret p. 47-51.

13. J.-M. MARTIN, *Italiens normandes XIe-XIIe siècles*, París, Hachette, 1994, p. 35-41 i 56-67. H. HOUBEN, *Ruggero II di Sicilia. Un sovrano tra Oriente e Occidente*, Bari, Centro Europeo di Studi Normanni-Laterza, 1999, p. 3-4 i 13-14 (Collana di Fonti e Studi, 8).

14. L. MUSSET, *Aux origines*, p. 51.

15. C. DEVIC i J. VAISSETE, *Histoire générale de Languedoc*, reimpressió de la segona edició ampliada per E. ROSCHACH, A. MOLINIER i altres de Tolosa de Llenguadoc de 1872-1904 (la primera era de Tolosa, 1730-1745), Osnabrück, Otto Zeller Verlag, 1973, III, p. 253 i 480.

16. Es creia que aquesta Estefania era filla de Berenguer Ramon I el Corbat, és a dir, del seu germà, bé que no s'acabava d'entendre per què no sortia en el testament d'aquest comte: R. D'ABADAL, *Els primers comtes*, p. 46.

17. M. AURELL i CARDONA, *Les avatars de la viduité princière: Ermessende (ca 975-1058) comtesse de Barcelone*, a M. PARRISSE, *Veuves et veuvage dans le haut Moyen Âge*, París, Picard, 1993, p. 213-215. M. AURELL i CARDONA, *Les noces del comte. Matrimoni i poder a Catalunya (785-1213)*, Barcelona, Omega, 1998, p. 45-47. Sobre el tribut de Mujahid de Dénia a la comtessa Ermessenda, que seria el primer pagament d'una paria: Miquel BARCELÓ, *Ermessenda i el «rei» de Dénia. Una comtessa, de tribut, ben servida*, «Estudi General», 21 (2001). *Miscel·lània d'homenatge a Modest Prats*, I, p. 211-219.

18. Michele AMARI, *Storia dei musulmani in Sicilia. Seconda edizione modificata e accresciuta dall'autore. Pubblicata con note a cura di Carlo Alfonso Nallino*, Catània, Romeo Prampolini, 1933-1939², III, p. 4 i s.

19. Santiago SOBREQÜÉS i VIDAL, *Els grans comtes de Barcelona*, Barcelona. Vicens Vives, 1961, p. 39.

20. Vers 1035 fundà el monestir de Conches: L. MUSSET, *Aux origines*, p. 53.

Aquest primer enllaç de la dinastia barcelonina amb un senyor normand fou circumstancial i es desféu;²¹ cadascun dels membres del matrimoni seguí un camí més lligat al seu propi àmbit polític.

Cal dir, però, que resulta sorprenent aquest abandó d'Estefania per part del seu marit i la facilitat amb què tornà a casar-se amb el rei de Navarra; per aquest motiu em pregunto si Estefania s'arribà a casar amb Roger de Tosny o si simplement se celebrà una cerimònia de prometatge solemne, quan Estefania era encara una nena, i després el prometatge no desemboqués en matrimoni a l'església perquè es considerés que ja no era convenient en el moment que el concurs guerrer de Roger de Tosny deixà d'ésser necessari. El prometatge permetia, en el cas de les promeses a un rei, prendre el títol de reina des d'aquell moment i, en el cas d'un home que es prometés amb una nena hereva, com fou el cas de Ramon Berenguer IV i Peronella, podia accedir al govern dels seus béns, concretament del regne d'Aragó, és a dir, que Roger de Tosny pogué gaudir de l'estatus de gendre de la comtessa Ermessenda des del mateix moment del prometatge. No sabem l'edat d'Estefania quan morí el seu pare Ramon Borrell, l'any 1017. El seu germà Berenguer Ramon havia nascut vers 1006,²² però Estefania podia haver nascut tant abans com després d'aquesta data perquè el comte Ramon Borrell i Ermessenda ja eren casats el gener de l'any 993.²³ De tota manera, hi ha la possibilitat que Estefania fos més jove que el seu germà; no podem dir res més perquè no hi ha documentació que aclareixi aquest punt i ens hem de moure en el camp de les hipòtesis. Si és que Estefania arribà a casar-se realment amb Roger de Tosny, no en degué tenir fills; en canvi, sí que en tingué del rei Garcia de Navarra.

Pel que fa al comte Berenguer Ramon I, fill de Ramon Borrell i d'Ermessenda, es casà primer amb Sança, filla de Sanç Garcia de Castella, i després amb Guisla, filla del comte d'Empúries (1027); morí jove, el 1035.²⁴ El seu fill Ramon Berenguer I el Vell (1035-1076) també establí aliances matrimonials per a ell mateix amb els veïns occitans, però fou qui tingué la idea de lligar una nova aliança amb els normands.²⁵

El matrimoni de Ramon Berenguer II amb Mafalda o Mahaut, filla de Robert Guiscard (1076/1077)

Des del 1030, els normands que, fins llavors, estaven al servei dels diferents prínceps longobards de la Itàlia meridional aprofitaren els enfrontaments entre aquests prínceps per erigir senyoriis propis a les seves terres. El primer fou Rainulf Drengot, que prengué el títol de comte d'Aversa, títol que veié reconegut per l'emperador germànic Conrad II el 1038; aquest senyoriu s'estengué després cap a Càpia i des del 1058 el comte d'Aversa esdevingué príncep de Càpia.

21. M. AURELL, *Les avatars*, p. 213-215. M. AURELL, *Les noces*, p. 45-47. Sobre aquest rei navarrès, cf. Àngel MARTÍN DUQUE, *Don García Sánchez III «el de Nájera». biografía de un reinado*, a A. MARTÍN DUQUE, *García Sánchez III el de Nájera. Un rey y un reino en la Europa del siglo XI*, Logronyo, Instituto de Estudios Riojanos, 2005, p. 17-37, concretament p. 30, bé que l'autor creu que era filla del comte Bernat Roger de Foix-Coserans i de Garsenda, hereva del comtat de Bigorra i neboda de la comtessa Ermessenda. Creu que és germana de Gisberga-Ermessenda, que es casà amb Ramir, el germà natural del rei Garcia Sanxes de Pamplona. Cf. la carta d'arres del rei Garcia a la seva esposa Estefania, del 25 de maig de 1040, a Ildefonso RODRÍGUEZ DE LAMA, *Colección Diplomática Medieval de la Rioja (923-1225)*. II, *Documentos (923-1168)*, Logronyo, Instituto de Estudios Riojanos. Diputación Provincial, 1976, doc 3, p. 24-26. Ens ocuparem del casament d'Estefania amb Garcia Sanxes III de Navarra en el segon tom del primer volum d'aquesta obra.

22. S. SOBREQÜÉS, *Els grans comtes de Barcelona*, p. 37.

23. Àngel FÀBREGA I GRAU, *Diplomatari de la catedral de Barcelona*, I, *Documents dels anys 844-1000*, amb l'estudi: *Datació dels documents de la catedral de Barcelona (segles IX-XIII)* de Josep BAUCCELLS I REIG, Barcelona, Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona, 1995, doc. 236; cf. també, del mateix any, el doc. 247.

24. S. SOBREQÜÉS, *Els grans comtes*, p. 41, 45 i 46.

25. S. SOBREQÜÉS, *Els grans comtes*, p. 55-114.

Altres senyoriis foren formats per diversos caps normands a l'entorn de Melfi, però destacà sobretot, perquè tindria un gran futur, el creat l'any 1042 per Guillem Bras-de-Fer, un dels germans Hauteville. El 1047, l'emperador Enric III donà la investidura del feu tant a Rainulf d'Aversa com a un altre Hauteville, Drogon, que havia succeït el seu germà Guillem Bras-de-Fer. Un altre germà Hauteville, Onfroi, s'anà imposant a poc a poc als caps normands de Melfi i assegurà l'expansió del seu senyoriu per la Pulla i el principat de Benevento, ciutat que es donà al papa el 1051. El papa Lleó IX intentà expulsar els normands d'Itàlia l'any 1053, però el seu exèrcit fou derrotat i ell mateix caigué presoner. S'avingué llavors a reconèixer les conquestes dels caps normands. Era el primer pas en la reivindicació del poder de l'Església sobre la Itàlia meridional, basant-se en la pseudodonació feta al seu favor per l'emperador Constantí. L'any 1059, el papa Nicolau II, que presidí un concili a Melfi, rebé la fidelitat de Robert Guiscard —successor dels seus germans Drogon i Onfroi— i de Ricard de Càpua i els concedí la investidura de llurs territoris. Des de llavors, els estats normands d'Itàlia foren considerats vassalls de la Santa Seu, situació que tindria una gran importància en el futur.

Robert Guiscard (1057-1085) continuà l'expansió iniciada per Onfroi pel territori d'Abruzzo; el 1073 s'apoderà d'Amalfi i el 1077 de Salern. Abans d'esdevenir duc, després de la mort del seu germà, ja havia començat la conquesta de Calàbria, tasca en la qual l'ajudà un altre germà, Roger; Reggio caigué a les seves mans l'any 1060, el mateix any en què Roger començà a efectuar raïds contra Sicília, ocupada pels sarraïns, amb la presa de Messina (1060) i Palerm (1072); controlà així una bona part de l'illa, bé que no quedà sotmesa enterament fins al 1091, quan caigué Noto. Tota aquesta expansió formidable fou aconseguida amb poques tropes, davant d'enemics molt superiors en nombre; l'audàcia, l'experiència militar i l'ús de màquines de guerra per als setges els asseguraren la victòria.²⁶ H. Besc assenyala també com a elements que feren possible aquestes grans victòries el suport entusiasta dels cristians sicilians sotmesos, la desconfiança entre l'exèrcit sicilià i l'exèrcit magribí, que intentava ajudar-lo o que potser pretenia conquerir l'illa, i la divisió interna dels musulmans sicilians, molts dels quals eren xiïtes descontents; el fet és que alguns caps locals s'aliaren amb els invasors, mentre que altres es convertiren al cristianisme.²⁷ Però a Catalunya la notícia que degué arribar degué ésser la de les victòries militars espectaculars i, si arribaren aquests altres detalls, no podien més que millorar la imatge de gent capaç tant de lluitar com de dividir l'enemic i atreure'n una part.

Aquesta progressió fulgurant explica la bona disposició de la cort comtal de Barcelona per lligar una aliança amb Robert Guiscard, duc d'Apúlia i Calàbria, mitjançant el matrimoni de Ramon Berenguer II amb una de les filles del duc, Mafalda o Mahaut, noces que ja s'havien celebrat l'any 1078.²⁸ Segons S. de Vajay, el casament degué ésser negociat pel pare del nuvi, Ramon Berenguer I, entre el 1073 i el 1074, després de l'assassinat de la seva muller Almodis de la Marca pel fill del primer matrimoni del comte, fet que s'esdevingué el 1071 i que propicià la intervenció papal en els afers de la família comtal per al càstig del culpable; aprofitant l'ocasió, el papa exigí també que el comte reprengués la seva segona muller, repudiada per casar-se amb Almodis.²⁹

26. J.-M. MARTIN, *Itálie normandes*, p. 56-61. Cf. també Huguette TAVIANI-CAROZZI, *La terreur du monde. Robert Guiscard et la conquête normande en Italie. Mythe et histoire*, París, Fayard, 1996.

27. Henri BRESCH, *La Sicile, de la pré croisade à la monarchie oecuménique (1060-1190)*, «Les Cahiers de Saint-Michel de Cuxa», xxxv (2004), p. 21-36, concretament p. 24.

28. S. SOBREQÜÉS, *Els grans comtes*, p. 124-125. També ho afirma S. de VAJAY, *Mahaut de Pouille, comtesse de Barcelone et vicomtesse de Narbonne dans le contexte social de son temps*, a *Fédération historique du Languedoc méditerranéen et du Roussillon. XLIIIe Congrès (Béziers, 1970)*, Besiers, 1971, p. 129-150, concretament p. 130, basant-se en un document del 13 de juliol, atorgat per ella al costat del marit.

29. S. de VAJAY, *Mahaut de Pouille*, p. 136-137.

Els *Gesta Comitum Barcinonensium* afirmen que el casament fou negociat per Ramon Berenguer I:

Huic denique pater dederat uxorem, filiam scilicet Roberti Giscard, ducis Apuliae et Messinae, ex qua genuit filium suo similiter nomine Raimundum Berengarii nuncupatum.³⁰

Mafalda o Mahaut era la filla gran de Robert Guiscard i de Sikelgaita, una dama longobarda, els quals tingueren sis fills —Roger dit Bursa, Isabel o Helena, promesa a Constantí Ducas, casada després amb Hug d'Este, Gui, Mabilla, casada amb Guillaume de Grandmesnil, i Sibilla, esposa d'Eble II de Roucy— a més de Mahaut.³¹

Si bé el matrimoni fou negociat per Ramon Berenguer I, les noces degueren celebrar-se després de la seva mort, entre el 1076 i el 1077. Segons el poema històric de Guillem Appuli sobre els normands, el jove comte viatjà fins a Roma per recollir la núvia i potser es casà allà mateix:

Partibus Hesperie, que Barçilona tremebat,
Venerat insignis comes hanc Raymundus ad urbem,
Ut nuptura ducis detur sibi filia poscens.³²

L'enllaç amb Mafalda inaugurarà una política matrimonial nova, que sortia dels àmbits occità i hispànic en què fins llavors s'havia mogut, ja que el matrimoni de la filla d'Ermessenda amb Roger de Tosny havia estat circumstancial i acabat amb divorci o abandonament o potser ni tan sols s'havia portat a terme i només havia estat un prometatge solemne o esposalles. S. de Vajay ha fet notar que la unió adulterina de Ramon Berenguer I amb Almodis de la Marca, esposa del comte Ponç de Tolosa, devia fer difícil trobar aliances matrimonials en aquesta àrea a causa de l'escàndol que hi havia hagut. No fou l'únic matrimoni amb normands dins la família comtal, perquè un fill de la comtessa Almodis, Ramon de Sant Geli (Saint-Gilles), es casà amb una altra Mafalda, filla de Roger I de Sicília, germà de Robert Guiscard, mentre que un altre fill, Guillem IV de Tolosa, es casava amb Emma, filla de Robert de Mortain, normand de Normandia, neboda de Guillem I el Conqueridor d'Anglaterra i tia d'aquesta darrera Mafalda.³³

S. Sobrequés veia en aquest enllaç matrimonial amb els normands del sud d'Itàlia la mà del papa Gregori VII, que cercava de crear una xarxa d'aliances, basada en l'amistat del papat envers els normands, que li permetés superar amb èxit l'enfrontament amb l'emperador germànic Enric IV en la lluita per les investitures; l'entrevista de Canossa, on l'emperador havia anat a demanar perdó al papa, sense aconseguir resoldre les divergències, s'havia esdevingut el 1077,³⁴ malgrat que el matrimoni havia estat pactat abans i potser ja hi havia intervingut aquest papa, que havia arribat al solí pontifici l'any 1073.

L'aliança de la família comtal barcelonina amb els normands era a més, per al papa, l'oportunitat per a relançar la croada antiislàmica a terres hispàniques. El papa, que assegurava que la Península pertanyia a la Santa Seu, confià a Eble de Roucy, un altre dels gendres de Robert Guiscard, ja que es casà l'any 1082 amb Sibilla, la direcció de la croada a la península Ibèrica. Eble i el papa Gregori VII

30. *Gesta Comitum Barcinonensium*, textos llatí i català editats i anotats per L. BARRAU DIHIGO i J. MASÓ TORRENTS, Barcelona, Fundació C. Rabell, 1925 (Cròniques Catalanes, publicades sota la direcció de l'Institut d'Estudis Catalans, II), p. 36.

31. S. de VAJAY, *Mahaut de Pouille*, p. 134.

32. Guillelmi APPULI, *Historicum Poema De rebus normannorum in Sicilia, Appulia et Calabria gestis usque ad mortem Roberti Giscardii Ducis, scriptum ad filium Rogerium*, a L. A. MURATORI, *Rerum Italicarum Scriptores*, 1724 (reedició anastàtica d'A. Forni), v, p. 270.

33. S. SOBREQÜÉS, *Els grans comtes*, p. 125.

34. S. SOBREQÜÉS, *Els grans comtes*, p. 124-125. S. de VAJAY, *Mahaut de Pouille*, p. 136-137.

signaren un conveni per regular les futures conquestes a Hispània, que havien de pertànyer directament a la Santa Seu; el cardenal Hug Candi, que havia estat legat papal a terres ibèriques, havia d'encarregar-se de vetllar pels interessos de Roma en tota aquesta qüestió. Segons el cronista Suger, Eble marxà amb un gran exèrcit cap a la Península, però cap altra font no en parla, raó per la qual se suposa que el projecte quedà suspès i no hi arribà.³⁵

Deixant de banda la conveniència del papa en aquesta política matrimonial, per al comte de Barcelona l'aliança amb els normands italians era una operació de prestigi i molt profitosa en cas de guerra amb els sarraïns. Havien demostrat un potencial bèl·lic per terra i per mar molt notable i, sobretot, havien protagonitzat una expansió fulminant, darrerament a costa dels sarraïns de Sicília.

L'assassinat de Ramon Berenguer II per ordre del seu germà Berenguer Ramon, l'any 1082, truncà qualsevol possibilitat de col·laboració en aquest sentit. Berenguer Ramon, el Fratricida, que governà durant catorze anys després de la mort del seu germà, sí que reprengué les lluites contra els sarraïns, però sense cap col·laboració normanda, com és comprensible.

El segon matrimoni de Mafalda amb Eimeric de Narbona des del 1085, almenys,³⁶ degué contribuir a l'allunyament dels catalans de l'aliança normanda. Mafalda o Mahaut no tornà a Catalunya, concretament a Girona, on fixà la residència, fins després de la mort del seu segon marit, el 1105, a Terra Santa, ja que participà i es distingí molt en la primera croada.³⁷

Degué ésser Mafalda la que buscà una nova esposa per al seu fill, Ramon Berenguer III, que havia quedat vidu de la primera muller, Maria Ruiz de Vivar, filla del Cid. Aquesta vegada la núvia fou de família normanda de Normandia, no de la Itàlia meridional, com Mafalda, i resident a Aquitània. Fou Almodis, filla de Robert, comte de Mortain, germà uterí de Guillem el Conqueridor d'Anglaterra. Fou un matrimoni de curta durada i sense descendència. El comte s'hi casà l'any 1105, però Almodis morí el 1110. Només dos anys després, el comte es casava amb Dolça de Provença, hereva de Provença.³⁸

2. L'ALIANÇA AMB GENOVESOS I PISANS PER A UN PRIMER ATAC A TORTOSA L'ANY 1092

Des d'època molt primerenca, genovesos i pisans col·laboraren en empreses militars dels catalans contra els sarraïns. Eren també en profit propi: tant els uns com els altres tenien records de destrucció a les seves ciutats a càrrec d'estols sarraïns. Ja hem dit que Gènova fou presa i saquejada per un estol fatimita l'any 934, operació que s'allargà durant part del 935,³⁹ mentre que Pisa sofrí dos gravíssims atacs. En el primer, l'any 1005, la ciutat fou presa i incendiada per una flota sarraïna, atac al qual Pisa respongué, l'any següent, amb un enfrontament amb tropes o amb una flota islàmica prop de Reggio; en el segon, l'any 1012, la ciutat fou destruïda de nou per un altre estol, aquest hispànic.⁴⁰

35. P. KEHR, *El papat i el principat de Catalunya fins a la unió amb Aragó* (traducció de R. d'ABADAL I DE VINYALS de l'obra *Das Papsttum und der Katalanische Prinzipat bis zur Vereinigung mit Aragon*, 1926), «Estudis Universitaris Catalans», XIII (1298), p. 291-292. S. de VAJAY, *Mahaut de Pouille*, p. 136. Cf. també J. GOÑI GAZTAMBIDE, *Historia de la bula de la cruzada en España*, Vitòria, Editorial del Seminario, 1958, p. 52-55.

36. Mafalda lliurà abans el seu fill als tutors, que foren primer el comte de Cerdanya, el 1083, i després el seu oncle el Fratricida: S. de VAJAY, *Mahaut de Pouille*, p. 144-145.

37. *Ibidem*, p. 144-147.

38. S. de VAJAY, *L'aspect politique des trois mariages de Raymond Bérenger le Grand*, a *I Assemblea d'Estudis sobre el comtat de Besalú. Actes*, Besalú, Amigos de Besalú y su Condado, 1968, p. 35-73.

39. B. KEDAR, *Una nuova fonte per l'incursione musulmana del 934-935*, p. 605-616.

40. OTTAVIO BANTI, *I rapporti tra Pisa e gli stati islamici dell'Africa settentrionale tra l'XI e il XIV secolo*, a O. BANTI, *Scritti di Storia, Diplomatica ed Epigrafia*, edició a cura de Silio P. SCALFATI, Pisa, Pacini, 1995, p. 307.

En els anys següents, totes dues ciutats, llavors amigues, uniren les forces contra l'enemic comú; els anys 1015 i 1016 portaren a terme conjuntament dues expedicions victorioses contra Mujahid, el senyor de Dénia, que havia intentat apoderar-se de Sardenya i, a més, havia saquejat Luni, a la costa lígur;⁴¹ Pisa efectuà després una expedició contra Bona el 1034 i ajudà els normands en una de les expedicions per a la conquesta de Sicília el 1064; més endavant, Gènova i Pisa organitzaren una altra expedició conjunta contra Mahdia el 1087, sota el patrocini del papa Víctor III.⁴²

En la lluita contra l'islam, tant Pisa com Gènova desenvoluparen una marina potent que, al mateix temps, era la base de l'expansió comercial. Els atacs directes a totes dues ciutats no es repetiren, però sí als seus vaixells mercants. Molts dels corsaris que els atacaven sortien dels ports ibèrics dominats per l'islam; hi havia, doncs, la possibilitat de trobar nous aliats entre els prínceps hispànics que lluitaven contra els sarraïns. Per als comtes de Barcelona, genovesos i pisans foren fonamentals per a les empreses projectades contra Tortosa i Mallorca, en les quals ells podien aportar la flota i els nostres comtes un exèrcit de terra, ja que la marina catalana encara no s'havia desenvolupat prou per assumir la part naval de l'expedició, necessària no només a Mallorca sinó també a Tortosa.

A la fi del segle XI, pisans i genovesos s'havien acreditat com les potències marítimes més importants de la Mediterrània, per això tothom recorria a ells. Poc abans del 1092, quan encara era fresc el record de l'expedició contra Mahdia, Alfons VI de Castella requerí l'ajuda de totes dues ciutats marítimes per a una empresa contra València, connectada prèviament o posteriorment amb una expedició contra Tortosa. Segons Menéndez Pidal, totes dues operacions tenien en comú que, a més d'ésser intents expansius sobre l'islam, anaven dirigits contra els interessos del Cid, del qual eren tributàries en aquells moments tant València com Tortosa. L'any 1092, doncs, Alfons VI es dirigí amb el seu exèrcit cap a València i inicià el setge de la ciutat, mentre esperava l'arribada de la flota pisanogenovesa. Sembla que la flota es retardà i, mentrestant, arribaren notícies a Alfons VI que el Cid, que es trobava a Saragossa, havia efectuat una expedició de càstig contra la ribera d'Ebre castellana, a les terres del comte García Ordóñez, casat amb una infanta navarresa. Per aquest motiu i perquè li mancaven provisions, Alfons VI aixecà el setge de València per tal d'anar a auxiliar el comte, sense esperar la flota pisanogenovesa. Quan l'estol arribà, no pogué fer altra cosa que retirar-se.⁴³ No sembla, doncs, que la retirada pogués imputar-se a les divisions entre pisans i genovesos, que ja començaven

41. Ottavio BANTI, *I rapporti tra Pisa e gli stati islamici*, p. 307, i Teofilo Ossian DE NEGRI, *Storia di Genova*, Milà, A. Martello, 1974, p. 186-187.

42. Giuseppe SCALIA, *Contributi pisani alla lotta anti-islamica nel Mediterraneo centro-occidentale durante il secolo XI e nei primi decenni del XII*, «Anuario de Estudios Medievales», 10 (1980), p. 135-144, i del mateix autor, *Il Carme pisano sull'impresa contro i Saraceni del 1087*, a *Studi di Filologia romanza. Scritti in onore di Silvio Pellegrini*, Pàdua, 1971, p. 565-627. Cf. també O. BANTI, *I rapporti tra Pisa e gli stati islamici*, p. 307-308.

43. R. MENÉNDEZ PIDAL, *La España del Cid*, Madrid, Plutarco, 1929, I, p. 441-444. La traducció de l'obra d'IBN AL-KARDABUS, *Historia de al-Andalus (Kitab al-Iktifa)*, edició de Felipe MAILLO, Madrid, Akal, 1986, p. 123, es refereix a aquest episodi amb aquestes paraules: «Entretanto Alfonso aligeró su corazón y reanimó su espíritu, entonces reclutó [tropas], acopió [provisiones], se preparó y salió dirigiéndose a sitiar Valencia y asediarla, después que hubo escrito a [los habitantes de] Génova y Pisa que viniesen a él por mar; como consecuencia, ellos llegaron en unas cuatrocientas velas. Acrecentóse, entonces, su deseo de tomarla [junto] con todas las costas de la Península, porque todos aquellos [que habitaban] en las costas le tenían miedo; pero Dios, ensalzado sea, metió la contradicción en sus palabras y permitió su desunión, y, así, sucedió que [Alfonso] hubo de levantar el campo sin haber obtenido beneficio [alguno]. Cuando Alfonso bajó contra Valencia, el Campeador se enojó y montó en cólera, entonces reclutó y reunió [tropas] porque la consideraba de su propiedad y Al-Qadir en ella su lugarteniente, puesto que no tenía fuerza ni poder para su defensa, entonces fue en ausencia de él [Alfonso] a Castilla, incendiando y devastando y fue esa la más poderosa de las causas en la dispersión de aquella multitud de Valencia. Alfonso marchó entonces a Castilla rápidamente, pero ya el Campeador se había tornado.»

a sorgir a causa de Còrsega, que l'any 1091 fou donada formalment pel papa Urbà II a l'Església de Pisa, donació arrodonida l'any següent amb el nomenament del bisbe de Pisa com a arquebisbe metropolità de l'illa.⁴⁴

Després del fracàs de l'operació contra València, l'armada pisanogenovesa posà proa cap al nord per tal de portar a terme l'atac contra Tortosa, el mateix any 1092, en col·laboració amb el comte Berenguer Ramon II de Barcelona i el rei Sanç Ramires d'Aragó. Ibn al-Kardabus, que és la font principal per a l'atac a Tortosa, menciona la flota dels genovesos i d'altres, sense especificar els pisans, però com que els havia esmentat en l'operació contra València, queda prou clara la seva participació.⁴⁵

Una altra font que esmenta l'atac dels genovesos és la crònica castellana del 1344, redactada en aquesta part sobre la *Historia Roderici* i la del valencià Ben Alcama, perduda; presenta, però, altres dificultats: parla només de la participació dels genovesos i del rei d'Aragó i no diu res ni dels pisans ni del comte Berenguer Ramon II de Barcelona.

L'estol pisanogenovès bloquejà Tortosa per mar i probablement remuntà el riu, mentre que Berenguer i Sanç Ramires d'Aragó assetjaven la plaça per terra. L'empresa, però, fracassà i la ciutat no pogué ésser presa. No es conserva cap acord escrit entre els diversos participants per portar a terme aquesta empresa, de manera que no es poden aclarir aquests punts obscurs.⁴⁶

Foren més afortunades altres empreses portades a terme conjuntament en els decennis successius. Els pisans col·laboraren amb el comte de Barcelona Ramon Berenguer III, a la primera i efímera conquesta de Mallorca, als anys 1114-1115, mentre que els genovesos participaren, alguns anys després, a la conquesta de Tortosa, com veurem.

3. L'ALIANÇA AMB PISA (1113) I LA CONQUESTA DE MALLORCA DE 1114-1115

Durant els primers anys del segle XII, els pisans se sentien amenaçats, en les seves activitats, pels nius de pirateria radicats a Mallorca. Hi ha constància, fins i tot de banda àrab, que el senyor de Mallorca, Mubassir, havia fet expedicions marítimes constants contra els cristians.⁴⁷ Per tal d'eliminar aquest perill i alliberar els captius cristians, decidiren organitzar una expedició contra el regne islàmic

44. T. O. DE NEGRI, *Storia di Genova*, p. 212-214. M. RONZANI, *Chiesa e «Civitas» di Pisa nella seconda metà del secolo XI. Dall'avvento del vescovo Guido all'elevazione di Daimberto a metropolita di Corsica (1060-1092)*, Pisa, 1997 (Piccola Biblioteca Gisem, 9).

45. IBN AL-KARDABUS, *Historia de al-Andalus*, p. 124, presenta l'atac a Tortosa amb aquestes paraules: «Entretanto la flota de Génova y otras atacaron Tortosa, siendo secundados por Ibn Ramiro y el señor de Barcelona, pero Dios la mantuvo firme y los apartó de ella, y todos se marcharon fracasados de ella.»

46. El fragment de la *Crònica de 1344* que parla de l'empresa contra Tortosa es troba a R. MENÉNDEZ PIDAL, *La España del Cid*, p. 792: «E él avia su postura con los de Genua que fuese çercar Tortosa con el rey de Aragón, que ellos fuesen por mar e él por tierra e desta guisa la tomarían. E tardaron mucho los de las naos, e al rey don Alfonso fallaçióle la vianda e non los pudo atender, e tornóse e non pudo ninguna cosa acabar de lo que quisiera. E después que él fue partido, llegaronle los otros de las naos e los que eran de aquella fabla, e combatieron a Tortosa por parte del mar e el rey de Aragón por tierra, mas non la pudieron tomar, e partiéronse dende muy perdidosos. E el rey de Aragón tornóse para su tierra, e tóvole Aben Hut, que era sennor de Lérida, un puerto por que avía de pasar, e fizole gran danpnno», cf. també p. 795. Cf. també F. SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, Barcelona, Alpha, 1962², I, p. 115 i 124-125, i S. SOBREQUÉS, *Els grans comtes*, p. 133-141. Sobre l'obra de Ben Alcama, redactada cap al 1110, utilitzada per diversos cronistes castellans dels segles XIII i XIV, que es perdé posteriorment: R. MENÉNDEZ PIDAL, *La España del Cid*, p. 3-5.

47. AL-QALQASANDI, *Subh al-acsa fi sinaat al-insa*, traducció de Luis SECO DE LUCENA, València, 1975, p. 72: «Mubassir se declaró independiente en Mallorca, realizando constantes expediciones marítimas a las poblaciones del enemigo hasta que el infiel de Barcelona reunió tropas para combatirlo y lo sitió en Mallorca», apud l'edició d'IBN AL-KARDABUS, *Historia de al-Andalus*, edició de Felipe Maíllo, p. 149, nota 307.

de Mallorca. La historiografia catalana ha dit des de fa temps que l'any 1085 el papa Gregori VII havia concedit les illes Balears a Pisa en feu honorat, un motiu de més, doncs, per intervenir-hi.⁴⁸ Sembla, però, que aquesta afirmació no descansa sobre proves segures.⁴⁹ L'única cosa certa és que el papa Pasqual II concedí a l'expedició del 1113 la categoria de croada i que envià a Pisa el cardenal Bosó per preparar-la. Gènova no hi participà perquè les relacions amb Pisa ja eren molt tenses —a causa de les pretensions de domini sobre Còrsega de totes dues potències marítimes— malgrat que la guerra no esclatà fins al 1118; en canvi, les ciutats i regions properes a Pisa i altres de més llunyanes —Lucca, Siena, Florència, Volterra, Pistoia, la Llombardia, Roma, Sardenya i Còrsega— donaren suport a l'empresa i hi participaren amb homes, provisions, etc. Pisa féu un gran esforç per construir els vaixells necessaris a les seves drassanes per tal de transportar els croats.

Segons el *Liber Maiorichinus de gestis Pisanorum illustribus*, que narra l'expedició,⁵⁰ la flota destinada a la conquesta de Mallorca salpà de Pisa el mes d'agost de 1113, però fou desviada del seu objectiu per una tempesta i féu una arribada forçosa a la costa catalana, on després de posar-se en contacte amb el comte de Barcelona, Ramon Berenguer III, negocià un tractat amb ell, en el qual es va comprometre a participar a l'empresa.⁵¹ La versió del *Liber Maiorichinus* no és acceptada per alguns autors, que han dit que la presència de la flota pisana a la nostra costa no era una casualitat, sinó que hi anà expressament perquè necessitava l'ajut del comte. S. Sobrequés remarcà que el comte ja havia negociat la participació de personalitats que no es trobaven pas al seu costat: el seu germà Eimeric II de Narbona, el seu cunyat Ramon de Baus i Guillem VI de Montpeller, a més de diversos comtes catalans: el de Cerdanya, el d'Urgell i el d'Empúries, i de nombrosos prelats i magnats, i havia pactat encara la seva pròpia capitania de l'empresa; el mateix historiador remarcà que tot això no ho podia haver fet en els pocs dies que anaven de l'arribada de l'estol, cap a la fi del mes d'agost, a la signatura del tractat, el 9 de setembre.⁵² De tota manera, ni els senyors occitans ni els comtes catalans, llevat del de

48. F. SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, p. 132.

49. Aquesta notícia prové de la primera edició de F. SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, I, Barcelona, Alpha, 1934, p. 103, procedent d'alguna de les obres i treballs que esmenta en nota. Aquest text es mantingué igual a la segona edició de l'obra, l'any 1962, p. 132. G. Scalia, a la discussió en el Col·loqui Internacional sobre «El *Liber Maiorichinus* y la sociedad Mediterránea del siglo XII» el 1991 a Tossa, declarà que aquesta pretesa infeudació no és certa: José-Ramón JULIÀ VIÑAMATA, *La situazione politica nel Mediterraneo occidentale all'epoca di Raimondo Berengario III: la spedizione a Maiorca del 1113-1115*, «Medioevo. Saggi e Rassegne», 16 (1992), p. 67, nota 47.

50. *Liber Maiorichinus de gestis pisanorum illustribus*, ed. L. A. MURATORI, *Rerum Italicarum Scriptores*, VI; i la de C. CALISSE, Roma, Istituto Storico Italiano per il Medioevo, 1904. Hi ha una traducció catalana a cura de M. MULET I MAS, Palma de Mallorca, Societat Arqueològica Lulliana, 1991. Cf. també l'estudi de J. VIDAL I ALCOVER, *El llibre de Mallorca (Liber Maiorichinus o Maiorichinus). Introducció a l'edició del poema llatí i la seva traducció catalana, a Mallorca. La primera conquesta cristiana. El 1114, cent quinze anys abans de Jaume I*, Barcelona, Fundació Jaume I, Nadala, 1979, p. 20-78. El prof. G. Scalia preparava una nova edició del *Liber Maiorichinus*. Cf. també: Joan ARMANGUÉ, *El Liber maiorichinus de gestis pisanorum illustribus* (s. XII), «Randa» 58 (2007). Homenatge a Jordi Carbonell/4, p. 5-12.

51. Cf. també S. SOBREQÜÉS, *Els grans comtes*, p. 174-180; F. SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, I, p. 132-133; M. BARCELÓ, *Expedicions militars i projectes d'atac contra les Illes orientals d'Al-Andalus (al-Jaza'ir al-Sharqiyya al-Andalus) abans de la conquesta catalana (1229)*, a «Estudi General», I, 1 (1981), p. 99-107. J. R. JULIÀ, *La situazione politica*, p. 61-68, on fa una síntesi de la política internacional del comte Ramon Berenguer III. Cf. també els breus comentaris de G. SCALIA, *Contributi pisani*, p. 137-140. Cf. també St. P. BENSCH, *Barcelona and its rulers, 1096-1291*, Londres, Cambridge University Press, 1995, p. 223-224; trad. catalana: *Barcelona i els seus dirigents 1096-1291*, Barcelona, Seminari d'Història de Barcelona-Proa, 2000. Cf. una síntesi de les relacions entre Pisa i Catalunya fins a mitjan segle XIII a S. ORVIETANI BUSCH, *Pisa and Catalonia between the Twelfth and Thirteenth Centuries*, «International Medieval Research», 1. *Across the Mediterranean Frontiers. Trade, Politics and Religion 650-1450*, ed. D. A. AGIUS i I. R. NETTON, Turnhout, Brepols, 1997, p. 139-155.

52. S. SOBREQÜÉS, *Els grans comtes*, p. 176, n. 73; A. SANTAMARÍA, *Determinantes de la conquista de Baleares (1229-1232)*, lliçó inaugural del curs 1972-1973, Palma de Mallorca, Universidad de Barcelona-Estudio General Luliano, 1972, p. 90.

Cerdanya, no figuren mencionats en el tractat, de manera que la seva participació pogué ésser negociada posteriorment. En tot cas, cal tenir en compte que el resum del tractat, que fou negociat llavors, diu que l'estol pisà que es dirigia a Mallorca, «divino ducatu», arribà al port de Sant Feliu de Guíxols. Sembla que l'expressió «divino ducatu» indica una arribada forçosa, cosa que coincideix amb la versió del *Liber Maiorichinus*. El resum del tractat —cal no oblidar que no és l'original— no comenta negociacions prèvies, sinó a partir de l'arribada de l'estol.

Atès el cost que suposava mantenir un estol armat, és a dir, amb tripulacions i gent d'armes a qui calia alimentar i pagar en part, resulta difícil de creure que, si hi havia hagut negociacions prèvies, el comte i els seus no estiguessin ja a punt per unir-se a l'estol, i és evident que no hi estaven; no hi estigueren fins més de tres mesos després, que era el temps mínim per armar-se. D'altra banda, si, com també s'ha dit, els organitzadors de la croada pensaven que necessitarien el concurs del comte de Barcelona i per això van tocar primer Catalunya, sorprèn que no s'hi haguessin posat en contacte abans, cosa que hauria estalviat moltes despeses i l'endarreriment del projecte tot un any, ja que els catalans i els occitans estigueren a punt als volts de Nadal, quan ja no era temps per a una empresa d'aquesta mena. Em semblen raons de pes per rebutjar la interpretació d'una vinguda programada a Catalunya i acceptar l'explicació del *Liber Maiorichinus* d'una arribada forçosa a Catalunya. Un cop arribat l'estol, li fou feta al comte l'oferta de participació, que acceptà immediatament, cosa perfectament comprensible perquè, si ell mateix no podia organitzar una operació de tanta envergadura en l'àrea d'influència pròpia, li convenia intervenir-hi per tenir, almenys, una part del pastís i, si la conquesta es consolidava, no deixar-la totalment en mans de potències que podien coartar en el futur l'expansió pròpia des d'un territori tan proper. Els organitzadors de la croada degueren trobar interessant la participació del comte, que ampliava el nombre de combatents amb gent molt experimentada en la guerra amb els sarraïns i que podia facilitar l'abastament de la flota durant l'operació a Mallorca, atesa la proximitat dels territoris del comte amb Mallorca. I, especialment, els responsables pisans de l'estol havien d'estar interessats a tenir bones relacions amb l'home que, des de feia un any, governava per matrimoni el comtat de Provença, on Pisa tenia tants interessos comercials. Cal remarcar que el *Liber Maiorichinus* esmenta per primera vegada el comte de Barcelona com a «dux catalanensis» i el seus súbdits com a catalans quan el denominatiu ètnic *català* encara no havia aparegut, ni tampoc el corònim *Catalunya*.

La participació del comte fou fixada en un tractat, definit com a societat, que no s'ha conservat, en la seva forma original, ni a Catalunya ni a Pisa. A Catalunya, sembla que ja s'havia perdut cent anys després, mentre que els pisans encara el tenien, almenys en una forma de breu o memòria, que fou presentada més de cent anys després al rei Jaume I perquè fos confirmada, cosa que aquest monarca va fer, transmetent-nos un document que altrament s'hauria perdut totalment. En aquest document, Ramon Berenguer III es comprometé a participar a l'empresa contra Mallorca amb l'estol pisà i, a més, concedí als pisans privilegis comercials, exempció d'impostos i de dret de naufragi, tant a la costa catalana com a la provençal, com també a Mallorca i a altres terres per conquerir. Cal subratllar que el text d'aquest tractat indica que els principals interessos comercials dels pisans no eren a les terres catalanes sinó a les provençals, que pertanyien al mateix comte, per casament, des de feia molt poc. Quan el tractat es refereix a la seguretat dels mercaders pisans, els llocs especificats són la ciutat d'Arle (Arles) i el burg de Sant Gèli, llocs que són esmentats novament quan parla de l'exempció d'impostos a favor dels pisans, mentre que la resta dels dominis del comte són esmentats d'una manera general i imprecisa. Tot fa suposar, doncs, que en aquells moments la presència dels mercaders pisans era encara dèbil a terres catalanes. Preferien, sens dubte, llocs amb una organització econòmica més

consolidada que la de les nostres terres frontereres, on els canals comercials devien ésser encara precaris. Com que el document conservat, a través de còpia, és el que corresponia als pisans, no tenim notícia dels compromisos assumits per aquests, que devien constar a l'exemplar del comte, ni de si foren previstos privilegis per als catalans que anessin a Pisa.⁵³

El document esmenta algunes personalitats catalanes que foren presents a la signatura del tractat i s'hi comprometeren al costat del comte: el bisbe Ramon Guillem de Barcelona (1107-1115), que precisament havia de morir a l'expedició; el bisbe de Girona, Berenguer; Oleguer, abat de Sant Ruf, que fou després bisbe de Barcelona i arquebisbe de Tarragona i que apareix amb el nom estafet de Nogelario; el comte Bernat Guillem de Cerdanya; el vescomte Guillem Arnau; Guillem Gaufred de Cervià, i Guillem Ramon, entre d'altres.⁵⁴ Pel que fa a les personalitats eclesiàstiques, el bisbe Ramon Guillem de Barcelona no solament col·laborà en la preparació de l'armada sinó que lliurà al comte de Barcelona cent morabatins d'or per a necessitats de l'expedició, en penyora dels quals la catedral rebé dos molins que el comte tenia al riu Besòs.⁵⁵ El bisbe de Girona ha d'ésser Berenguer Dalmau (1113-1146), que tot just havia iniciat el seu govern a la diòcesi,⁵⁶ mentre que Oleguer, llavors abat del monestir provençal de Sant Ruf, és sant Oleguer, que participà a l'expedició, tal com quedà reflectit a la seva biografia, a la qual ens referirem després.⁵⁷

Entre els nobles esmentats en el tractat, Guillem Ramon II de Montcada, que ocupà el càrrec de senescal, alt càrrec cortesà tradicional a la família i que, gràcies al seu matrimoni amb Beatriu de Montcada, d'una altra línia del llinatge, reuní un patrimoni importantíssim.⁵⁸ El comte Bernat Guillem de Cerdanya († el 1118) havia succeït en el comtat el seu germà Guillem Jordà, mort el 1109 a Palestina, on havia lluitat en la primera croada, al costat del comte Ramon de Tolosa i on era senyor de Tortosa i Arga. Morí sense successió, motiu pel qual el comtat de Cerdanya-Conflent-Berguedà passà a mans del seu germà Bernat Guillem, que ja el governava en absència de Guillem Jordà. Poc després, Bernat Guillem també aspirà a la successió al comtat de Besalú, en oposició al comte Ramon Berenguer III de Barcelona, que l'uní al seus comtats; aviat aquestes diferències desaparegueren i el comte de Cerdanya acompanyà el de Barcelona en l'expedició a Mallorca.⁵⁹ El vescomte Guillem Arnau, que també apareix entre els qui negociaren el tractat, era el vescomte de Cerdanya,⁶⁰ mentre que Guillem Gaufred de Cervià era conegut també com a Guillem Gaufred Bastons, nom o malnom heretat del seu pare Gaufred Bastons; Guillem Gaufred era senyor dels castells de Púbol i de Cervià, a l'Empordà,⁶¹ i fou designat marmessor seu pel comte Ramon Berenguer III en el seu testament del 1130, com altres dels personatges que acabem d'esmentar, con-

53. Corpus, doc. núm. 37.

54. Recordem que el tractat es troba copiat o resumit en el document del 1233; sembla una còpia prou fidedigna perquè els personatges corresponen als que realment existiren.

55. S. PUIG Y PUIG, *Episcopologio de la sede barcinonense*, Barcelona, 1929, p. 136-140 i doc. LX, p. 402-403 (10 de juny de 1114). El comte hi confessà al bisbe que prenia les cent monedes d'or per al viatge a Mallorca: «suscepimus de bonis prefate ecclesie et de tuo mobili centum morabatinos aureos obtimos ad iter Maiorice expeditionis peragendum.»

56. Cf. documents sobre aquest bisbe a *Cartoral, dit de Carlemany, del bisbe de Girona (s. IX-XIV)*, edició a cura de Josep Maria MARQUÈS, Barcelona, Fundació Noguera, 1993, doc. 212-278.

57. Sobre sant Oleguer: Lawrence J. McCRANK, *Santo y héroe: Oleguer de Barcelona*, «Butlletí Arqueològic», 19-20 (Tarragona, 1997-1998), p. 231-243. J. M. MARTÍ I BONET, *Oleguer servent de les esglésies de Barcelona i Tarragona*, 2003.

58. J. C. SHIDELER, *Els Montcada: una família de nobles catalans a l'edat mitjana (1000-1230)*, Barcelona, Edicions 62, 1987, p. 71-76.

59. S. SOBREQÜÉS, *Els barons de Catalunya*, p. 12-13.

60. S. SOBREQÜÉS, *Els grans comtes*, p. 208.

61. *Els castells catalans*, Barcelona, R. Dalmau, 1967-1979, II, p. 713.

cretament el bisbe de Girona i sant Oleguer, llavors arquebisbe de Tarragona.⁶² Vivia encara l'any 1149, quan vengué els castells de Púbol i de Cervià a la família Llers, probablement perquè no tenia successió.⁶³

Per banda pisana, els negociadors sembla que foren els cònsols de Pisa, Azzo del fu Marignani («Athonem, filium domini Marignani») i Enrico, fill de Guinizzo, de la família Sismondi («Enthonem, filium dompni Emphthonis»),⁶⁴ que, en representació dels altres cònsols pisans, foren investits de la donació que el comte feia al poble pisà amb les concessions que hem esmentat abans, mitjançant un bes en senyal de fe o compromís i el jurament sobre el missal que portaven els pisans i que anomenaven vulgarment «Bulchone». La cerimònia de jurament i ratificació del pacte fou pública, davant dels marquesos, comtes i prínceps de Roma, Lucca, Florència, Siena, Volterra, Pistoia, Llombardia, Sardenya i Còrsega, que formaven part de l'exèrcit croat. Un altre dels cònsols, anomenat Bernardo, que era el canceller, rebé l'encàrrec de posar el pacte per escrit i de fer-lo confirmar.⁶⁵ Al final del document, després de la data, només hi consten els testimonis pisans, l'arquebisbe Pere (1105-1119), Gerardo (Gherardo Gherardeschi), Pietro (Pietro Gualandi), Gerardo visconte, Azzo Marignano, ja esmentat, Enrico (Enrico Masca), Iddeo (Ildebrando Orlandi), Dodo (Duodo Duodi o Duodo Teperti), Lamberto (Lamberto Ricucchi), Enrico (Enrico, fill de Guinizzo, de la família Sismondi), ja esmentat, Loyteria (Lotario Gusmari), Roberto (Roberto Francardi)⁶⁶ i Rodolfo (Rodolfo Parlascio?), tots de famílies nobles de Pisa.⁶⁷

62. Antoni UDINA i ABELLÓ, *Els testaments dels comtes de Barcelona i dels reis de la Corona d'Aragó. De Guifré Borrell a Joan II*, Barcelona, Fundació Noguera, 2001, doc. 12, p. 97-103. S. SOBREQUÉS, *Els grans comtes*, p. 195, i *Els castells catalans*, III, p. 195-196.

63. *Els castells catalans*, II, p. 713.

64. Hem seguit les identificacions de C. CALISSE, *Liber Maiolichinus*, p. 7, n. 3 i p. 8, n. 1, llevat del cònsol Enrico, que Calisse anomena Enrico Erici, mentre que M. Ronzano diu que el cònsol Enrico era fill de Guinizzo, de la família que ja llavors començava a ésser coneguda com a Sismondi; el «Liber Maiorichinus» ja li aplica aquest nom familiar: «Sigimundia de Vinithone creatus». Mauro RONZANI, *La «casa di Gontolino». Origine, sviluppo genealogico e attività pubblica della famiglia dei Sismondi fino ai primi decenni del Duecento*, a *In memoria di Marco Tangheroni*, Pisa, Società Storica Pisana-Pacini, 2005. «Bollettino Storico Pisano», LXXIV (2005), p. 509. Sobre la família dels Marignani, però per als segles XIII i XIV, cf. Emilio CRISTIANI, *Nobiltà e popolo nel comune di Pisa. Dalle origini del podestariato alla signoria dei Donoratico*, Nàpols, Istituto Italiano per gli studi Storici, 1962, p. 418.

65. Corpus, doc. núm. 37.

66. Sobre l'arquebisbe de Pisa, cf. M. L. CECCARELLI LEMUT i G. GARZELLA, *Optimus antistes. Pietro vescovo di Pisa (1105-1119), autorità religiosa e civile*, «Bollettino Storico Pisano», LXX (2001), p. 79-103, particularment p. 91-93 sobre la seva participació a la croada; sobre els Dodi i els Gusmari: C. STURMANN, *La «domus» dei Dodi, Gaetani e Gusmari, a Pisa nei secoli XI e XII: formazione e caratteri di una classe di governo*, a cura de G. ROSSETTI, Pisa, 1979, p. 225-236. Sobre els Gherardeschi: M. L. CECCARELLI LEMUT, *Nobiltà territoriale e comune: i conti Della Gherardesca e la città di Pisa (secoli XI-XIII)*, a *Progetti e dinamiche nelle società comunali italiane*, a cura de R. BORDONE i G. SERGI, Nàpols, 1995, p. 101-239; el pare d'Azzo del fu Marignano també havia estat cònsol: *ibidem*, p. 29. Gerardo visconte, fill del vescomte Gerardo, que havia governat Pisa abans de la instauració del marquès Goffredo il Barbuto, també era membre de l'estament consular pisà ja el 1109: Mauro RONZANI, *Le prime testimonianze dell'attività dei consoli pisani in quattro documenti del 1109 relativi ai rapporti fra l'autogoverno cittadino e i discendenti dei conti dell'età ottoniana*, a *Quel mar che la terra inghirlanda. In ricordo di Marco Tangheroni*, a cura de Franco CARDINI i Maria Luisa CECCARELLI LEMUT, Pisa, CNR-Pacini, 2007, p. 679-705, concretament p. 695-696, nota 62. Sobre els Gualandi, els Masca, els Orlandi o els Ricucchi, cf. E. CRISTIANI, *Nobiltà e popolo*, p. 393-394, 419, 421-423 i 326, sempre per un període posterior a la croada mallorquina. Es conserven a Pisa dues làpides sepulcral de persones que participaren a la conquesta de Mallorca: el cònsol Enrico i un tal Ugo, no identificat: O. BANTI, *La giustizia, la guerra giusta e la «missione storica» di Pisa in tre epigrafi del secolo XII*, «Bollettino Storico Pisano», LXX (2001), p. 43-52, concretament p. 46-52.

67. Calisse identificà aquest Rodolfo amb el cognom Parlascio, però ara se'n discuteix la identitat; podria ésser un que era cònsol el 1135 i que fou empresonat i potser mort en una expedició a Gaeta: Ernesto STAGNI, *Fra epigrafi e cronache: Pisa, consoli e Pandette dal 1135 alla «Leggenda Amalfitana»*, a *In memoria di Marco Tangheroni*, Pisa, Società Storica Pisana-Pacini, 2005, «Bollettino Storico Pisano», LXXIV (2005), p. 557-559 i nota 29.

Hom ha remarcat que la decisió de Ramon Berenguer III de prendre part a l'expedició era una mica arriscada, tenint en compte el perill que representava en aquell moment la puixança dels almoràvits, que els anys 1107-1108 havien envaït les seves terres;⁶⁸ en aquell moment, la situació arribà a ésser tan greu que Ramon Berenguer demanà ajuda al rei de França, Lluís el Gros, mitjançant una ambaixada presidida pel bisbe de Barcelona. Si el monarca francès li hagués enviat ajuda, que no ho va fer, hauria tornat a donar vigència a la relació de vassallatge que hi havia hagut en altre temps entre els comtes de Barcelona i els reis de França. El pas fet pel comte, que no ho ignorava pas, dóna idea de la gravetat de la situació. Tenint en compte aquest precedent, la possibilitat d'un nou atac almoràvit, aprofitant l'absència del comte a Mallorca, era ben real i el comte la devia tenir present. Si, doncs, decidí participar a l'expedició degué ésser perquè els corsaris de Mallorca devien causar tants danys a les seves terres i als seus súbdits com les que causaven als pisans i a altres italians⁶⁹ i perquè no podia deixar de participar en una empresa que es feia, com dèiem, a la seva àrea d'influència.

L'acompanyaren en l'expedició nombrosos nobles catalans, com el comte d'Empúries, que era llavors Hug II (1078-1116), esmentat pel *Liber Maiorichinus* i que morí tot just després de tornar de Mallorca, on s'havia distingit molt.⁷⁰ Hi participà també un Cardona,⁷¹ que ha estat identificat com Bernat Amat de Claramunt, vescomte de Cardona.⁷² La mateixa font es refereix també a un Gerard Lemana, que era l'abanderat del comte de Barcelona, esmentat després com a comte Gerard, senyor de Levà. Calisse l'identificà amb Guerau Alemany de Cervelló.⁷³ Tomic esmentà entre els assistents Dalmau Berenguer, vescomte de Rocabertí,⁷⁴ i el vescomte de Bas, que en realitat era conegut llavors com a vescomte de Besalú, ja que la denominació Bas és de pocs anys després: sembla que podria tractar-se del vescomte de Besalú, Udalard Bernat, bé que no és segur que visqués el 1114, ja que alguns autors el fan morir el 1106; hi podia haver participat el seu fill Pere Udalard, que fou conegut ja com a vescomte de Bas.⁷⁵ Tomic hi fa participar molts altres nobles i cavallers, però, com assenyala S. Sobrequés, molts dels llinatges que esmenta encara no existien en aquella època. Altres nobles romangue-

68. El comentari d'aquesta incursió i del botí pres, a IBN AL-KARDABUS, *Historia de al-Andalus*, p. 136-137.

69. S. SOBREQUÉS, *Els grans comtes*, p. 167-168.

70. Fou un home molt religiós, que protegí els monestirs i féu llargs viatges de pelegrinatge a Sant Jaume de Galícia i al Sant Sepulcre de Jerusalem: S. SOBREQUÉS, *Els barons de Catalunya*, p. 16. El *Liber Maiorichinus de gestis Pisanorum illustribus* ens diu que era vell: llibre v, p. 35 de l'edició de M. MULET MAS.

71. Llibre vi, p. 43 de l'edició de M. MULET MAS, *Liber Maiorichinus de gestis Pisanorum illustribus*.

72. S. SOBREQUÉS, *Els barons de Catalunya*, p. 53, esmenta la seva participació a l'empresa de Mallorca, mentre que a *Els grans comtes*, p. 208, diu que potser fou un dels pròcers que el comte Ramon Berenguer III deixà a Catalunya per defensar-la, al·legant que ho diu Tomic; en aquest cas, caldria identificar aquest Cardona amb algun dels seus fills Guillem o Ramon Folc Bernat Amat, que ja era vescomte l'any 1103, morí vers 1155, més tard que els seus fills.

73. Llibre v, p. 35 de l'edició de M. MULET MAS, *Liber Maiorichinus de gestis Pisanorum illustribus*. C. CALISSE, *Liber Maiorichinus*, p. 33, nota 2. En realitat la identificació havia estat feta per A. CAMPANER, *Bosquejo histórico de la dominación islámica en las islas Baleares*, Palma de Mallorca, 1888, p. 280, n. 1. Guerau Alemany havia estat un cap militar destacat al servei del comte Berenguer Ramon II el Fratricida i era senyor d'un nombre important de castells i llocs: Cervelló, Montagut, Querol, Pinyana, Pontils, Taradell, Santa Perpètua, Veciana, Copons, Vilademàger i Montclar: S. SOBREQUÉS, *Els grans comtes*, p. 195.

74. El vescomte Dalmau Berenguer de Rocabertí està documentat entre els anys 1099 i 1137; era senyor de Rocabertí, Querquandó i Peralada, a l'Alt Empordà, i sembla que la família era una branca del llinatge d'Empúries: *Els castells catalans*, II, p. 438-439.

75. Joaquim MIRET I SANS, *Los vescontes de Bas en la illa de Sardenya. Estudi historich sobre los Jutges d'Arborea de raça catalana*, Barcelona, 1901, p. 10-14. Cf. un resum a L. L. BROOK, F. C. CASULA, M. M. COSTA, A. M. OLIVA, R. PAVONI i M. TANGHERONI, *Genealogie medioevali della Sardegna*, Càller-Sàsser, Due D Editrice Mediterranea, 1984, p. 134 i 374.

ren a Catalunya per tal d'assegurar-ne la defensa, com Guerau Ponç, vescomte de Girona, vescomtat que passa a denominar-se després de Cabrera,⁷⁶ i, segons el *Liber Maiorichinus*, també els comtes d'Urgell i de Cerdanya.⁷⁷

Entre els eclesiàstics hi anaren el bisbe de Girona⁷⁸ i el de Barcelona, Ramon Guillem, que, com ja hem dit, morí a l'expedició. Per aquest motiu n'informa la Vida de sant Oleguer, que el succeí a la seu de Barcelona:

...enim episcopus in campo Balearium Insularum viam universae carnis tenerat. Ipse enim pro liberatione fratrum et captivorum, Majoricam ex praecepto et obedientia bonae memoriae Paschalis Romanae Ecclesiae Summi Pontificis, profectus fuerat, cum Bosone venerabili legato, quem praefatus papa ad communionem, et consolationem Pisanae classis, et totius exercitus miserat, cum praedicto autem legato ipse Barchinonensis et alii pontifices, et magna pars cleri, tam ceterarum urbium et oppidorum que per loca marina sita sunt, ad excidium Majoricae perrexerant.⁷⁹

Acompanyaren també el comte Ramon Berenguer III en l'expedició a Mallorca el seu germà uterí Eimeric II de Narbona, el seu cunyat Ramon de Baus i Guillem VI, senyor de Montpeller, entre els més notables, que hi acudiren amb tropes i vaixells.⁸⁰

Un primer intent de sortida, cap a Nadal, portà l'estol croat per la costa de Tarragona fins a Salou, però en vista del mal temps que s'acostava s'acordà deixar l'expedició per a l'any següent. Una part de l'estol pisà tornà a Itàlia i una altra part es quedà a hivernar als ports catalans, llenguadocians o provençals. A la primavera de 1114 l'estol es tornà a aplegar. Comprenia un total de cinc-cents vaixells, segurament una xifra exagerada, dels quals unes vuitanta naus eren pisanes i la resta de Provença, el Llenguadoc i Catalunya; l'estol portava nou-cents cavalls. Sortí de Barcelona a finals de juny, es proveí d'aigua a les goles de l'Ebre i es dirigí a Eivissa, illa que fou conquerida durant el mes d'agost. L'alcàsser es reté després d'un setge de trenta dies i totes les fortificacions foren enderrocades; els captius cristians foren alliberats i l'illa, saquejada.⁸¹

A continuació, l'estol es dirigí cap a Mallorca, on arribà el 24 d'agost. Els croats derrotaren un contingent de tropes que havia intentat impedir el desembarcament, en una platja propera a la Ciutat, i, seguidament, l'exèrcit inicià el setge de la capital, que s'allargà durant tot l'hivern. Al començament de febrer aconseguiren prendre el primer clos de la muralla i el 22 del mateix mes s'apoderaren de la ciutat, menys de l'Almudaina, que caigué a primers de març, i la Suda, que resistí fins al 3 d'abril de 1115. Els sarraïns havien ofert retre's pel febrer; Ramon Berenguer volia acceptar l'oferta, però els aliats i especialment el cardenal Bosó s'hi negaren.⁸² Excloure la rendició, quan l'enemic l'oferia, no corresponia als costums de conquesta hispànics, ja que allargava inútilment la guerra i costava més

76. S. SOBREQÜÉS, *Els grans comtes*, p. 177 i 208.

77. Llibre VI, p. 48 de l'edició de M. MULET MAS, *Liber Maiolichinus de gestis Pisanorum illustribus*.

78. C. CALISSE, *Liber Maiolichinus*, p. 22, n. 2.

79. *Vita sancti Ollegarii*, atribuïda al gramàtic mestre Renall († 1143). Es conserva en un santoral de la catedral de Barcelona i fou publicada a P. FLÓREZ, *España Sagrada*, xxix, p. 472-491, en concret p. 474.

80. S. SOBREQÜÉS, *Els grans comtes*, p. 176.

81. A més del *Liber Maiolichinus*, també informa de l'atac a Eivissa la crònica d'IBN AL-KARDABUS, *Historia de al-Andalus*, p. 148: «En el año 508 (1114-1115) se juntaron las gentes de Pisa y Génova, construyeron trescientas embarcaciones y salieron hacia la isla de Ibiza, de la jurisdicción de Mallorca, entonces la dominaron, la saquearon y cautivaron [a sus gentes]; luego, se fueron a la isla de Mallorca.» Cf. també: Catalina VANRELL BERGA, *La ràtzia pisanocatalana contra Mayurqa segons el Kitab al-iktifa d'ibn al-Kardabus (xii-xiii)*, «Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana», lvi (2000), p. 403-406.

82. S. SOBREQÜÉS, *Els grans comtes*, p. 176-178.

vides, però el comte ho hagué d'acceptar. Hi hagué la compensació d'un botí important i totes les fonts coincideixen a dir, com a resultat valuós de l'expedició, que foren alliberats molts captius cristians. El *Liber Maiorichinus* afirma que eren més de trenta mil els captius cristians a Mallorca, sense comptar els que havien estat venuts a terres llunyanes o els que havien mort; malgrat que la xifra és, segurament, exagerada, devien ésser molts. També ho afirma una altra crònica pisana, el *Breviarium Pisanae Historiae*.⁸³ La Vida de sant Oleguer destaca, com les altres fonts, l'alliberament de molts captius cristians, però sense donar xifres:

Post aliquot annos contigit Raymundum, comitem Barchinonensem, filium filiae Roberti Gisardi, principis Apuliae, quem Pisa suae classis et principem militiae fecerat, destructa Majorica, eversa Ebuso, Balearibus Insulis devastatis, liberata et educta de carcere maurorum innumera multitudine christianorum captivorum, remeasse Barchinonam cum laeta victoria.⁸⁴

Els cristians no pogueren mantenir Mallorca a les seves mans gaire temps, ni sembla que ho haguessin programat; es tractava més que res d'una expedició de càstig i de saqueig i per aquest motiu fou celebrada a Pisa com un gran triomf.⁸⁵ Hom ha assenyalat que si Ramon Berenguer III hagués volgut o hagués pogut retenir les Illes, les hauria hagut de compartir amb Pisa; malgrat que fou una conquesta efímera, creà un precedent jurídic i un dret.⁸⁶

El mateix any 1115, els almoràvits reprengueren Mallorca, on portaren una flota de tres-cents vaixells, però els cristians ja havien evacuat l'illa i no hi hagué lluita.⁸⁷ El comte de Barcelona hagué de retornar a la seva capital per defensar-la, ja que els almoràvits també havien llançat una incursió de represàlia contra els seus dominis.⁸⁸

És curiós que algunes cròniques catalanes, escrites vers la fi del segle XIII, fan protagonistes de la croada contra Mallorca els genovesos en comptes dels pisans i diuen que, quan el comte hagué de marxar precipitadament per defensar Barcelona, els genovesos abandonaren l'illa, malgrat que li havien promès que la custodiarien fins que tornés. Per això, si el 1229 Jaume I hagué de reconquerir Mallorca, la culpa era dels genovesos, que no havien sabut conservar-la. Aquesta és la versió que recull el cronista Desclot. En altres versions, els genovesos són acusats directament d'haver traït la Ciutat de Mallorca per diners. En una, els responsables són pisans i genovesos junts; en una altra, la conquesta és feta pel comte amb els pisans, però la traïció és dels genovesos, que ajudaren els sarraïns a recuperar-la.⁸⁹ Contenen errors històrics greus, però són molt interessants per l'intent de presentar

83. *Liber Maiorichinus*, edició de M. MULET, p. 3, i edició CALISSE, p. 6, n. 2.

84. *Vita sancti Ollegarii*, p. 473-474.

85. Cf. el comentari sobre la làpida commemorativa a O. BANTI, *La giustizia, la guerra giusta e la «missione storica» di Pisa*, p. 43-46. Cf. també *Gesta triumphalia per Pisanos facta. De captione Hierusalem et Civitatis Maioricarum et aliarum civitatum et de triumpho habito contra Ianuensis*, a L. MURATORI, *Rerum Italicarum Scriptores*, vi.

86. F. SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, p. 132.

87. IBN AL-KARDABUS, *Historia de al-Andalus*, p. 150-151, explica com, durant el setge, el rei de Mallorca Mubassir demanà ajuda a l'emir i que aquest ordenà la construcció de tres-cents vaixells: «cuando el enemigo supo la salida de aquella flota, evacuó la isla y salió [de ella], muy contento con los cautivos y las riquezas que llevaba. Cuando llegó la flota (los musulmanes de ella) hallaron la ciudad desierta, sus casas quemadas, negras, oscuras y cegadas. Entonces el general de la flota, Ibn Taqartas, la reconstruyó con aquellos almorávides y combatientes de la guerra santa, y otras categorías de gentes que estaban en su compañía. [También] acudieron a él quienes habían huido de ella (de la ciudad) hacia las montañas; así pues, se establecieron en ella, la reconstruyeron y la habitaron. Y la flota se marchó hacia su lugar, volviendo a su base y asentamiento.»

88. S. SOBREQUÉS, *Els grans comtes*, p. 174 i 178-179.

89. B. DESCLOT, *Crònica*, a JAUME I, Bernat DESCLOT, Ramon MUNTANER, PERE III, *Les quatre grans cròniques*, ed. de F. SOLDEVILA, Barcelona, Selecta, 1971, cap. XXIX, p. 425 (p. 78-79 de la reedició a cura de J. BRUGUERA i M. T. FERRER): «que els ge-

malament els genovesos; projecten sobre fets de cent cinquanta anys abans els sentiments antigenevesos que començaven a aflorar a la fi del segle XIII, malgrat que oficialment encara hi havia pau i amistat amb ells.⁹⁰

4. DE NOU L'OBJECTIU DE TORTOSA I LA REPOBLACIÓ DE TARRAGONA. NEGOCIACIONS AMB PISA I AMB LA SANTA SEU

Malgrat la durada tan breu de l'ocupació cristiana de Mallorca, l'experiència de col·laboració entre el comte de Barcelona i els pisans fou considerada positiva per ambdues bandes. Per als catalans era molt important poder comptar amb un aliat capaç d'aportar una flota poderosa a la lluita contra l'islam, mentre que per als pisans, a més del possible ajut militar del comte per a altres empreses destinades a donar més seguretat al comerç marítim, era fonamental gaudir del favor i de l'amistat del nou senyor de Provença, una regió on tenien tants interessos econòmics.

L'any després de la pèrdua de Mallorca, el 1116, Ramon Berenguer III visità Gènova i Pisa amb una flota a fi de demanar col·laboració per tal d'organitzar una croada contra l'islam; l'objectiu era conquerir Tortosa i repoblar Tarragona. Segons la Vida de sant Oleguer, que ens informa del viatge, les naus que portaren el comte foren construïdes a Barcelona, bé que no ens diu quantes eren; les conduïren mariners i remers, que abundaven a la ciutat, i el comte s'hi embarcà amb gran acompanyament de clergues i de nobles per dirigir-se cap a Provença, on els bisbes de Niça, d'Antíbol (Antibes) i de Frejús (Fréjus) s'afegiren al seguici, per continuar després vers Gènova.⁹¹ Malgrat l'èxit d'haver construït i armat una flota, el comte continuava, doncs, sense confiar en les pròpies forces, potser més a causa de la mancança de màquines de guerra i d'experts a construir-ne que no pas per la possibilitat o no de tenir una flota. Genovesos i pisans, en canvi, eren experts en la construcció d'aquestes màquines.

Tant a Gènova com a Pisa, el comte fou acollit amb joia i amb molts honors; hi exposà els seus projectes de croada i demanà la col·laboració de les dues poderoses ciutats marítimes, ja que la flota catalana encara no podia assumir una operació de tanta envergadura i calien també els experts en màquines de guerra per al setge. Sembla que a totes dues ciutats obtingué promeses de col·laboració. A Pisa, aprofità l'ocasió, a més, per ratificar l'aliança pactada el 1113.⁹² Les notícies sobre aquest viatge procedeixen especialment de la Vida de sant Oleguer:

---

novesos havien desemparada la ciutat de Malorques e que els sarraïns l'havien cobrada» [...] «E si els genovesos haguessen retengut ço que el bon comte de Barcelona havia gasaiat, ja aquesta vegada no calgra lo rei treballar ne sos barons.» St. M. CINGOLANI, *Historiografia al temps de Pere II i Alfons II (1276-1291)*. Edició i estudi de textos inèdits, 3. *Gesta comitum Barchinonensium IV*, «Llengua i Literatura», 15 (2004), p. 7-30. Aquest autor publica a la p. 13 un fragment del ms. O, BC 152, f. 32v-33r, sobre la conquesta de la Ciutat de Mallorca pel comte Ramon Berenguer III, on apareix l'acusació als pisans i als genovesos d'haver traït la Ciutat de Mallorca per diners: el comte de Barcelona, que havia retornat a Catalunya, rebé la notícia «que ls pisans e ls genovesos a qui ell l'havia fiada, per diners que n'havien haüts, havien trahida la ciutat de Mallorcha e la havien liurada als sarrahins.» El ms. BC 487, f. 114v-115v, del qual publica un fragment a les p. 15-16, atribueix només als genovesos la traïció de la ciutat, que els pisans comunicaren al comte: «E feren-li assaber que janovesos, per diners que n'avien presos de sarrayns, avien trayda la ciutat de Mallorcha. Los cals sarrayns hi foren alba de matí ab moltes naus e galeas, ab los janovesos qui-y ajudaren, los cals vengren sobtosament e descuydade, que no-n saberen res aquells de la ciutat fins que ls sarrayns foren dins, la cal cosa feren los janovesos.»

90. M. T. FERRER I MALLOL, *I Genovesi visti dai Catalani nel Medioevo. Da amici a nemici, a Genova. Una «porta» del Mediterraneo*, a cura de Luciano GALLINARI, CNR. Istituto di Storia dell'Europa Mediterranea (Cagliari-Genova-Torino), Gènova, Brigati, 2005, p. 137-174, concretament p. 140-141.

91. *Vita sancti Ollegarii*, p. 475-476.

92. S. SOBREQÜÉS, *Els grans comtes*, p. 180-181.

Proposuit itaque praedictus comes sancto ac liberali animo et catholico desiderio tendere navigio Romam, visere Papam, et senatum Romae, reddere gratias Papae Paschali de triumpho Baleari, quod orationibus suis, sancta christianorum militia super mauros obtinuerat... Postea erat comiti in animo a domino papa consilium et auxilium petere, litteras remissionis et obedientiae ad commovenda regna fidei contra populos perfidiae, contra saracenos cismarinae Hispaniae. Fiunt naves, fit magnificus apparatus navium, adest nautarum et remigum, quibus pollet Barchinona, ingens multitudo. Intrat comes Raymundus navim, cum glorioso comitatu clericorum et militum. Vela dant nautae, intrant naves Rhodanum, susceptis Forejuliensi, Niseno, Antipolitano in navi episcopis. Venit comes Genuam, ubi cum magno honore a genuensibus susceptus est. Quaerit comes auxilium adversos filios Agar et Moab. Promittunt genuenses. Inde venit Pisas: pisani audito desiderabili adventu comitis laetati sunt: convocant clerum, ordinant processionem, egregii cives Pisa exeunt obviam comiti; fit magnum gaudium, tota civitas impletur laetitia; recipitur comes in processione, applaudit tota Pisa comiti. Mirantur formam comitis, et laudant ejus strenuitatem, referunt et memorant inter se memoranda facta comitis in militaribus negotiis, et ejus miram eloquentiam in concionibus in campis Majoricae. Sequenti autem die venerunt comes et senatus Pise, et populus in coetum. Quaerit comes auxilium a senatu et populo contra barbaras nationes Citerioris Hispaniae. Laudato eloquio comitis, et sancta postulatione ejus, alacris Pisa pollicetur adjutorium. Comes vero congaudens bonae devotioni et promissioni Pisae, gratias agit glorioso senatui et venerabili populo.⁹³

Des de Pisa, el comte volia anar a Roma per demanar al papa Pasqual II la concessió de croada per a la conquesta de Tortosa i la repoblació de Tarragona.⁹⁴

Interessava especialment obtenir un document papal que confirmés els drets catalans a la conquesta de Tortosa, ja que també hi aspiraven els aragonesos. Encara l'any 1131, Alfons I d'Aragó, el Bataller, declarava al testament que donaria Tortosa, si reeixia a conquerir-la, a l'orde dels Hospitalers, cosa que vol dir que no havia pas renunciat a la conquesta.⁹⁵

De fet, el papa ja havia intervingut, en certa manera, en l'atribució de les conquestes als uns o als altres quan, només dos anys abans, el 1114, havia exhortat el rei d'Aragó, Alfons el Bataller, a conquerir Lleida, igualment ambicionada pels catalans.⁹⁶

A més, el comte desitjava que el papa l'acollís a ell, la seva família i els seus dominis sota la seva protecció perquè se sentia amenaçat per l'emperador germànic. Finalment, Ramon Berenguer III no anà personalment a Roma, sinó que hi envià ambaixadors, mentre que ell romaní a Pisa, perquè les autoritats d'aquesta ciutat li havien desaconsellat el viatge pel fet que l'emperador Enric V estava en guerra amb el papa. El comte podia caure en mans de gent de l'emperador germànic, cosa que provocaria el deteriorament de les relacions entre ambdós, prou tenses, ja que l'emperador considerava

93. *Vita sancti Ollegarii*, p. 475-476.

94. Sobre la repoblació de Tarragona i les concessions al bisbe de Barcelona i després al normand Robert, cf. José M. FONT RÍUS, *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, I, Madrid-Barcelona, CSIC. Instituto J. Zurita-Escuela de Estudios Medievales, 1969, doc. 51-52, 66, 69 i 73-74, i el comentari a II, Madrid-Barcelona, Instituto de Geografía, Etnología e Historia, 1983, p. 1003-1004. Lawrence J. McCRANK, *The foundation of the confraternity of Tarragona by archbishop Oleguer Bonestruga, 1126-1129*, «Viator», 9 (1978), p. 157-177, i del mateix autor: *Restoration and Reconquest in Medieval Catalonia: The Church and Principality of Tarragona, 971-1177*, Ann Arbor (Michigan), University Microfilm International, 1983; *Restauración canónica e intento de reconquista de la sede Tarraconense 1076-1108*, «Cuadernos de Historia de España», 61-62 (1977), p. 145-245, i *Tarragona medieval: reconquista y restauración*, «Butlletí Arqueològic», 19-20 (1997-1998), p. 207-218.

95. Próspero de BOFARULL, *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón* (d'ara endavant CODOIN), IV, Barcelona, 1849, doc. 2. F. SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, I, p. 143-144.

96. Josep ALANYÀ i ROIG, *Els costums d'Orta i el fur de Saragossa, dues arrels per a un conflicte*, a *VII Centenari dels Costums d'Orta (1296/1996)*. *Actes de les Jornades d'Estudi* (1996), Horta de Sant Joan, Ajuntament, 1997, p. 245.

el comte i la seva esposa com a usurpadors del comtat de Provença, feu de l'imperi; a més, els camins eren insegurs i perillosos.⁹⁷

Cum autem propositam vellet tenere viam et visere Romam papam excellentis memoriae Paschalem, et romanum Senatum, et beatorum Petri et Pauli limina, et martyrum venerandam ecclesiarum constructionem: prudentia Pisae dat consilium remanendi, et internuncios suos mittendi ad dominum papam. Timebant enim tyrannidem et violentiam Henrici Teuthonicorum imperatoris, qui tunc erat in Italia, qui in romanam ausus est insurgere majestatem. Regis vero animus erat, sicut pisanis intimatum fuerat, si posset mittere manus in comitem, qui ducatum Provinciae cum uxore sua acceperat. Dicebat enim Imperator ducatum Provinciae esse sui juris. Laudat comes consilium, elegit legatos, scriptae litterae sigillantur... Postulabant etiam a domino papa consilium et auxilium, et litteras remissionis et obedientiae ad commovenda regna fidei in filios perfidiae et superstitionis, ad exaltandam humilitatem benedicti fontis christianorum, ad deprimendam superbiam maledictae circumcissionis.⁹⁸

El papa rebé solemnement els ambaixadors del comte, els millors oradors del seu seguici: els bisbes de Niça i d'Antfòbol, els ardiaques de Barcelona i de Girona i el mestre de la catedral de Barcelona, i dos nobles, el nom dels quals no és indicat. El papa concedí les peticions que li feia el comte en una butlla del 23 de maig, en què el posava sota la seva protecció, amb la seva família i regne durant la conquesta de Tortosa; era una protecció moral i immaterial, però tenia un preu: trenta morabatins d'or, que el comte hauria d'enviar al papa cada any.⁹⁹ El papa designà també un legat per a l'organització de la croada, el cardenal Bosó, que ja ho havia estat en l'expedició a Mallorca. El legat es dirigí a Pisa amb els ambaixadors per unir-se al seguici del comte.¹⁰⁰ La Vida de sant Oleguer exposa així l'ambaixada:

Legati magnae eloquentiae et prudentiae viri veniunt Romam, duo episcopi Nisenus, et Antipolitanus, unus Barchinonae et alter Gerundae, duo archidiaconi et Barchinonensis ecclesiae magister: duo praeclari genere et militia viri. Praesentantur litterae marchionis domino papae, quae quaerebant religiosum Ollegarium dari sibi in episcopum: praesentantur et aliae litterae in quibus quaerebant consilium et litteras ad commovendam militiam et populum fidei contra mauros, ex praecepto apostolicae obedientiae, in gratiam caelestis remissionis. Verba nunciorum comitis et litterae ejus lectae laetificant dominum Paschalem Summum Pontificem, senatum Romae, et curiam. Accepto a domino papa in Spiritu Sancto consilio, remisit eundem legatum, scilicet Bosonem, cum litteris suis, ut vicem suam in legatione sua impleret, videlicet ut beatum Ollegarium ex mandato apostolicae et obedientiae consentire suae electioni praeciperet, et consecratum Barchinonensem pontificem, legatus Boso redderet. Venit igitur Boso venerabilis cardinalis ad comitem Pisis, legatum Romae, et legatos suos expectantem. Legatum vero comes secum rediens adduxit in Provinciam... Interea mag-

97. *Vita sancti Ollegarii*, p. 476. S. SOBREQÜÉS, *Els grans comtes*, p. 180-181.

98. *Vita sancti Ollegarii*, p. 476. Una de les peticions que calia fer al papa era la confirmació d'Oleguer com a bisbe de Barcelona, nomenament que l'interessat no volia acceptar, mentre que la clerecia, el poble i el mateix comte el volien. El viatge a Itàlia afectava directament la vida del sant, i per això l'autor hi presta tanta atenció. Cf. també: Martí AURELL, *Prédication, croisade et religion civique. Vie et miracles de l'évêque Oleguer (†1137) de Barcelone*, «Revue Mabillon», 1999, p. 113-168, i Josep M. MARTÍ I BONET, *Oleguer servent de les esglésies de Barcelona i Tarragona*, Barcelona, Arxiu Diocesà de Barcelona, 2003.

99. Cf. la concessió papal a Demetrio MANSILLA, *La documentación pontificia hasta Inocencio III*, Roma, Instituto Español de Estudios Eclesiásticos, 1955, doc. 50, p. 69-70. La butlla del papa Pasqual II es troba a ACA, Butlles Pontificies, carpeta 1, lligall 1, núm. 12 (1116, maig, 23). J. ALANYÀ I ROIG, *Els costums d'Orta*, p. 245. La regesta a Francisco J. MIQUEL ROSELL, *Regesta de Letras Pontificias del Archivo de la Corona de Aragón: sección Cancillería Real (Pergaminos)*, Madrid, [Cuerpo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos], 1948, p. 23-24, doc. 12.

100. S. SOBREQÜÉS, *Els grans comtes*, p. 180-182. F. SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, II, p. 133.

nae simplicitatis Boso totus in obedientia Papae, commovet regna fidei in filios iniquitatis et maledictae legis agarensis.¹⁰¹

El legat, doncs, acompanyà els ambaixadors del comte fins a Pisa i aquí s'embarcà a la flota de Ramon Berenguer III que es dirigí cap a Provença per tornar després a Catalunya. Però a Provença el comte ensopegà amb un problema: la revolta del castell de Fòs (Fos), i hagué d'utilitzar la flota per tal de reduir-la. Precisament per agrair la col·laboració dels homes de Barcelona que formaven part de l'estol, concedí a la ciutat exempció del dret del quint a les galeres barcelonines que anessin en cors; era un dret (un usatge) que havia implantat poc abans, però sembla que l'exempció era vàlida només si s'esqueia que ell era a la ciutat quan els corsaris tornessin.¹⁰²

El cardenal Bosó es traslladà a la península Ibèrica i la Vida de sant Oleguer certifica, com hem vist, que predicà la croada contra els sarraïns als dominis del comte. Consta també que anà a Castella,¹⁰³ però la tasca primordial d'organitzar la croada no pogué accomplir-la perquè no pogué dur-se a terme per diversos motius: en primer lloc, per un canvi de prioritats del comte, que s'inclinà per fer una campanya contra Lleida abans de la de Tortosa; en segon lloc, per les complicacions de la política occitana, que el comte havia d'afrontar, i en tercer lloc, per la mort del papa Pasqual i les dificultats del seu successor Gelasi II, en un moment de lluites a Roma,¹⁰⁴ i, finalment, per l'enfrontament de Gènova amb Pisa. Ambdues ciutats ja havien protagonitzat un incident violent després que el papa Gregori VII nomenés vicari apostòlic per Còrsega el bisbe de Pisa Landolfo, l'any 1077. Era, aparentment, només un càrrec eclesiàstic, però de fet s'interpretava com un domini territorial. De moment, les diferències s'apaivagaren i encara totes dues ciutats portaren a terme conjuntament l'expedició contra Mahdia el 1087 i la de València i Tortosa del 1092.

Com ja hem dit abans, però, l'any 1091 el papa Urbà II, que volia assegurar-se el suport de Pisa contra l'antipapa Climent III, renovà la concessió de Còrsega a l'Església de Pisa i l'any següent proclamà Daimberto arquebisbe metropolità de l'illa. La reacció de Gènova obligà, però, el papa Urbà a revocar el nomenament a favor de Daimberto i la querella es calmà durant uns anys, fins al 1118. Aquest any, quan el papa Gelasi II passà per Pisa, tot fugint de Roma, ocupada per l'antipapa Gregori VIII, convertí el bisbat de Pisa en arquebisbat i li concedí com a sufragànies les esglésies de Còrsega, mentre que quan passà per Gènova, en el seu camí cap a Provença, es limità a consagrar la nova catedral. Gènova prengué les armes contra Pisa en un conflicte que durà quinze anys. Durant aquest temps, Gènova aconseguí que el papa Gelasi revoqués la concessió feta a Pisa i el Concili del Laterà del 1123 confirmà la revocació, però l'any 1126 el papa Honori II tornà a concedir el govern eclesiàstic de l'illa a Pisa. Sant Oleguer, arquebisbe de Tarragona, fou un dels eclesiàstics savis als quals el papa demanà parer sobre aquesta qüestió; la major part dels bisbes i arquebisbes consultats eren italians i pocs de fora d'Itàlia, l'arquebisbe Oleguer i el bisbe de Magalona. La qüestió es resolgué el 1133

101. *Vita sancti Ollegarii*, p. 476-477.

102. A. de CAPMANY Y DE MONTPALAU, *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, 2a ed. a cura d'E. GIRALT Y RAVENTÓS i C. BATLLE Y GALLART, Barcelona, 1962, II, doc. 1. M. T. FERRER MALLOL, *Corso y piratería entre Mediterráneo y Atlántico en la Baja Edad Media*, a *La Península ibérica entre el Mediterráneo y el Atlántico. Siglos XIII-XIV*, V Jornadas Hispano-Portuguesas de Historia Medieval (Cadis, 1-4 abril 2003), Sevilla-Cadís, Diputación de Cádiz. Servicio de Publicaciones-Sociedad Española de Estudios Medievales, 2006, p. 255-322, en concret, p. 310. Sobre la revolta del castell de Fòs, cf. P. BENITO, *L'expansió territorial ultrapirinènca de Barcelona i de la Corona d'Aragó: guerra, política i diplomàcia (1067-1213)*, en aquest mateix volum, p. 39.

103. S. SOBREQÜÉS, *Els grans comtes*, p. 182.

104. S. SOBREQÜÉS, *Els grans comtes*, p. 180-183. F. SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, II, p. 133.

mitjançant l'arbitratge d'Innocenci II i de Bernat de Claravall, que acordaren la divisió eclesiàstica de l'illa entre totes dues ciutats, amb totes les conseqüències que això tenia en el domini territorial.¹⁰⁵

5. LA GUERRA D'OCCITÀNIA: EL COMTE DE BARCELONA I GÈNOVA EN CAMPS OPOSATS. ELS TRACTATS DEL 1126 I DEL 1127

Gènova, com hem dit, havia aollit amb grans honors Ramon Berenguer III quan visità la ciutat l'any 1116, i prometé col·laboració per als seus projectes de croada contra Tortosa, de la mateixa manera que ho féu Pisa després, però aquesta situació d'amistat i col·laboració amb totes dues ciutats italianes no es pogué mantenir gaire temps. Pocs anys després, el 1119, començava una guerra entre Gènova i Pisa pel predomini a Còrsega, que havia de durar fins al 1133.¹⁰⁶ Potser Ramon Berenguer III hauria pogut mantenir-se neutral entre aquests aliats, però la guerra que esclatà a Occitània poc després ho féu impossible; en aquesta guerra, els comtes de Barcelona i de Tolosa es disputaven el domini de Provença, ja que els comtes de Tolosa s'intitulaven marquesos de Provença i en reivindicaven la sobirania com a descendents de Bosó II. Ja hem vist en aquest mateix llibre que quan Alfons Jordà, comte de Tolosa, recuperà aquesta ciutat de mans de Guillem IX de Poitiers, duc d'Aquitània, l'any 1121, reclamà a Ramon Berenguer III els seus drets a Provença i aquest, al seu torn, reclamà al comte de Tolosa la devolució d'alguns territoris provençals que havia ocupat, l'Argença (Argence) i Bèucaire (Beaucaire), que pertanyien a l'església d'Arle. La guerra esclatà immediatament; de la banda del comte de Barcelona s'alinearen l'Església i els nobles d'Arle, el vescomte de Narbona (germà uterí de Ramon Berenguer III) i el duc d'Aquitània, i al costat del comte de Tolosa se situaren Ramon de Baus, el cunyat del comte Ramon Berenguer III, que reclamava part de l'herència de Provença, i Bernat Ató IV de Besiers, que lluitava contra Carcassona, que s'havia aixecat contra ell, atida pel comte Ramon Berenguer III.¹⁰⁷ En aquesta lluita, Pisa se situà al costat de Ramon Berenguer III, amb qui s'havia aliat el 1113; a més, sembla que Narbona l'havia ajudada en l'enfrontament contra Gènova. Naturalment, doncs, aquesta ciutat se situà en el bàndol contrari d'on es trobava Pisa, és a dir, al costat del comte de Tolosa.¹⁰⁸

No sabem si hi hagué algun enfrontament directe entre catalans i genovesos en el curs d'aquesta guerra d'Occitània, però és ben probable que es produís algun incident. Permet suposar-ho el fet que el projecte d'acord entre catalans i genovesos després de la guerra esmenti la «discordia et querimonias» que el comte de Barcelona i la comtessa Dolça de Provença tenien contra Gènova.¹⁰⁹ Per aquest motiu, quan el comte Ramon Berenguer III i el comte de Tolosa signaren, l'any 1125,¹¹⁰ la pau que consagrava la divisió de Provença entre tots dos, Gènova degué considerar necessari tancar les hostilitats amb el comte de Barcelona i signar algun pacte que li permetés reprendre l'activitat comercial amb els seus dominis i amb l'Espanya islàmica, que devien haver quedat tancats durant la guerra.

105. T. O. DE NEGRI, *Storia di Genova*, p. 212-216; M. L. CECCARELLI LEMUT, *Per la storia della Chiesa pisana nel Medioevo: La famiglia e la carriera ecclesiastica dell'arcivescovo Uberto (1133-1137)*, a *Società, istituzioni, spiritualità. Studi in onore di Cinzio Violante*, Centro Italiano di Studi sull'alto Medioevo, 1994, p. 207-219, concretament p. 216-217. J. M. MARTÍ I BONET, *Oleguer*, doc. 73, p. 432-434.

106. G. PISTARINO, *Genova e Occitania nel secolo XII*, a *Actes du Ier Congrès historique Provence-Ligurie*, Ais de Provença-Marsella-Bordighera, 1966, p. 76-77.

107. Cf. P. BENITO, *L'expansió territorial*, p. 39-40.

108. G. PISTARINO, *Genova e Occitania nel secolo XII*, p. 76-77.

109. Corpus, doc. núm. 41.

110. Cf. P. BENITO, *L'expansió territorial*, p. 41-42.

En data no concretada, que pot ésser el 1125 o el 1126, l'ambaixador Lanfranco Avvocato, acompanyat per uns socis innominats, acudí a la cort del comte Ramon Berenguer III de Barcelona i de Provença per tal de negociar un tractat.¹¹¹ En el document que es conserva d'aquestes negociacions, ambdues parts garantien el trànsit i l'estada dels súbdits de l'altre signant a les pròpies terres i els genovesos es comprometien a pagar les lleudes i els usatges que les naus genoveses, com les d'altres orígens, acostumaven a satisfer als comtes de Barcelona quan entraven a les seves mars: deu unces d'or, equivalents a setanta morabatins, per cada vaixell carregat i noliejat a Gènova que entrés en algun port de Ramon Berenguer. Totes les naus genoveses que volguessin anar a Espanya —corònim usat en el sentit de territori ocupat pels musulmans—¹¹² havien d'anar a Barcelona i pagar els usatges i les lleudes que pertocaven; és a dir, que el comte de Barcelona exercia un control sobre el comerç amb l'Espanya musulmana. A més d'aquestes qüestions purament comercials, el tractat es referia a la guerra amb els sarraïns, que permet diverses interpretacions:

...et quod Ianuensis populus quiete habeat transitum et stare per comitis et comitisse terram ad faciendam pacem et guerram cum voluerit Sarracenis.

Tradicionalment, hom ha cregut que els genovesos s'havien compromès a combatre els sarraïns al costat del comte quan aquest ho volgués.¹¹³ Aquest compromís hauria significat reprendre les antigues col·laboracions de croada hispàniques, però amb un caràcter d'una certa supeditació per part de Gènova, que hauria hagut d'acudir a la guerra quan el comte ho demanés, talment hi hagués una relació de vassall a senyor; costa d'imaginar que Gènova hagués acceptat aquesta supeditació. Una altra de les interpretacions possibles de la frase és que el poble de Gènova tenia assegurat el pas i l'estada per la terra del comte i de la comtessa quan volgués per fer pau o guerra als sarraïns; el subjecte de *voluerit* pot ésser *Ianuensis populus*. Si la intenció dels genovesos era aquesta, podia posar en perill la terra del comte, si es trobava en pau amb els sarraïns i acollia un estol de guerra hostil contra aquells. Hi ha també la possibilitat d'interpretar aquesta frase com l'obligació dels genovesos de respectar la pau o la guerra que el comte tingués amb els sarraïns, una obligació lògica per a qui transitava per les seves terres o pels seus mars. En aquest cas, el subjecte de *voluerit* seria el comte, malgrat que apareix associat a la comtessa i que, per tant, el verb hauria hagut d'anar en plural; però era fàcil deixar de considerar aquest plural, perquè tothom sabia prou que la comtessa no decidia la pau i la guerra.

La frase discutida té un paral·lel en la que es refereix als drets dels catalans a terres genoveses, que diu que els catalans tenen estada i trànsit segur a Gènova quan vulguin, és a dir, que el subjecte del verb *voler* és *els catalans*; lògicament, a la frase precedent, el subjecte de *voler* hauria d'ésser *els genovesos* o *el poble de Gènova* i, per tant, la interpretació correcta hauria d'ésser la segona des del punt de vista de la redacció, però des del punt de vista històric, la tercera interpretació és la més lògica. La segona part de la frase referent als catalans no conté afirmacions tan compromeses com la dels genovesos i es refereix només a la justícia:

Et similiter homines comitis et comitisse habeant transitum quiete et stare, quando voluerint, in Ianuensi terra, salva tamen in omnibus utriusque partis iusticia, sicut suprascriptum est.

111. Corpus, doc. núm. 41. Aquest document no té data, però és evident, per la seqüència dels fets, que correspon al 1126 o a primers de 1127.

112. El terme no correspon a Marca Hispànica com interpretà L. VALLE, *Di due documenti che riguardano le relazioni di Genova con la Catalogna nel secolo XII*, a *Il R. Liceo-Ginnasio 'C. Colombo' di Genova negli anni 1931-32, 1932-33, 1933-34*, Gènova, 1935, estratto, p. 14.

113. G. PISTARINO, *Genova e Occitania nel secolo XII*, p. 79-80.

El tractat preveia una multa de cent mil sous melgoresos pels incompliments de cadascuna de les parts, si no eren esmenats en el termini de cent dies després de la formulació d'una protesta per la part perjudicada. Havien de pagar aquesta suma entre tots els fiadors de cadascun dels contractants. Per banda genovesa, el comte de Tolosa i els homes del burg de Sant Gèli es feien càrrec de cinquanta mil sous, mentre que Eimeric de Narbona i els homes de Montpeller assumien els altres cinquanta mil sous. Per banda catalana, els fiadors foren, conjuntament, Guillem Porcelet, Ramon Sagristà i Guillem i Ramon Gaufred (o Jofre) de Marsella i els bisbes de Frejús i Antíbol, els homes de Ieras (Hyères), Ramon i els seus germans i Folc i Guillem de Grassa (Grasse).¹¹⁴

Val la pena aturar-nos, encara que sigui breument, en els personatges que apareixen en el document. El negociador genovès, Lanfranco Avvocato, pertanyia, segons Leopoldo Valle, a una família genovesa distingida que havia pres aquest cognom pel fet d'haver administrat el patrimoni del monestir de Sant Siro de Gènova i en general de l'Església, professió que era coneguda com a *advocatus*; aquest autor el documenta des del 1100 a Gènova fins al 1144 en què apareix com a difunt.¹¹⁵ Pel que fa als fiadors, hi surten personatges significats de cadascun dels bàndols de la guerra occitana, cosa que prova la relació d'aquest projecte de tractat amb el conflicte i priva de credibilitat la data proposada per J. Ruiz Doméneq, 1116-1117, els anys del viatge a Itàlia del comte, amb el qual el relaciona. Per la banda de Gènova, els fiadors són el seu antic aliat, el comte Alfons Jordà de Tolosa, que després de la pau amb Ramon Berenguer podia ésser acceptable com a fiador, i el burg de Sant Gèli, un centre important de comerç, prop d'Arle, que es trobava en poder de Ramon Berenguer III el 1113, però que el 1122 havia passat a mans del comte de Tolosa, en poder del qual quedà en la pau del 1125.¹¹⁶ Pel que fa a Eimeric de Narbona, no era un partidari del comte de Tolosa, sinó del comte de Barcelona, ja que era el seu germà, però era també feudatari del comte de Tolosa; potser el seu nomenament de fiador de Gènova, com el del senyor de Montpeller o els dels mateixos homes de Sant Gèli, corresponia al perfil de persones que podien pressionar els genovesos perquè complissin el tracte, ja que els genovesos freqüentaven aquestes localitats per als seus negocis. Com a fiadors del comte figuraven partidaris seus molt notables, com un membre de la família Porcelet, senyors d'una part d'Arle, Ramon Sagristà, que seria el sagristà d'Arle o el cap dels cavallers del bisbe, Guillem i Ramon Jofre, vescomtes de Marsella, i els bisbes de Frejús i d'Antíbol, els homes de Ieras, un desconegut Ramon i els seus germans i Folc i Guillem de Grassa, senyors d'aquesta localitat, tots vassalls de Ramon Berenguer III.¹¹⁷

El document que acabem de comentar, malgrat que era en forma de carta partida, com si ja hagués d'ésser definitiu, no fou ratificat finalment per la comunitat del poble de Gènova, reunida en consell general, com era previst, i ni tan sols hi fou posada la data. Era el projecte d'acord presentat

114. Corpus, doc. núm. 41. Publicat per L. VALLE, *Di due documenti*, p. 3-4. Publicat novament, en edició menys acurada, per J. E. RUIZ DOMÉNEQ, *En torno a un tratado comercial entre las ciudades de Génova y Barcelona en la primera mitad del siglo XII*, a *Acti del I Congresso Storico Liguria-Catalogna* (1969), Bordighera, 1974, doc. 1, amb data 1116-1117, que no encaixa en la situació política d'aquell moment, exposada per G. PISTARINO, *Genova e Occitania nel secolo XI*, p. 79-80. L. Valle assenyala que les deu unces d'or equivalien a 266,683 grams d'or; cf. nota 10 del treball esmentat.

115. L. VALLE, *Di due documenti*, p. 11.

116. L. VALLE, *Di due documenti*, p. 12.

117. L. VALLE, *Di due documenti*, p. 12-13. Sobre la família dels vescomtes de Marsella, cf. Florian MAZEL, *La noblesse et l'Église en Provence, fin x^e-début xive siècle. L'exemple des familles d'Agoult-Simiane, de Baux et de Marseille*, París, Comité des travaux historiques et scientifiques-Éditions du CTHS, 2002, p. 203-272; a la p. 265 i a la 640 hi ha quadres genealògics. Sobre la família Porcelet, cf. Martin AURELL, *Une famille de la noblesse provençale au Moyen Âge, les Porcelet*, Avinyó, Aubanel, 1986, i, del mateix autor: *Actes de la famille Porcelet d'Arles: 972-1320*, París, Comité des Travaux Historiques et Scientifiques, 2001.

pel comte i els seus assessors a Lanfranco Avvocato i que aquest rebutjà? Durant aquestes negociacions hi hagué incidents, bé que se'n desconeixen els detalls, i Lanfranco i altres homes de Gènova foren empresonats. S'havien comportat de manera injuriosa durant les negociacions, atesa la duresa del tracte proposat pel que feia als impostos que calia pagar a Barcelona? L'historiador Jeroni Pujades creia que el motiu de la ruptura era la presa d'una galera pisana per part dels genovesos al lloc d'*Aquilam* (ara la Ciotat) el 1127, vulnerant, doncs, una regalia com era la dels ports, caps i aigües territorials del comte, que havien d'ésser segurs per a tothom.¹¹⁸ La situació era tan difícil que Gènova envià dos ambaixadors: Centrago, del qual no sabem res, i Caffaro, que era cònsol de la capital lúgür i també el seu cronista.¹¹⁹ En nom dels còsols i del Comú de Gènova, Centrago jurà als comtes de Barcelona Ramon Berenguer III i Dolça que acceptava la detenció de Lanfranco Avvocato i dels altres genovesos i el dany i perjudici que els havia estat fet, i el mateix jurà Caffaro pel que feia al seu fill Bonifacio, que també havia estat pres. Ambdós ambaixadors prometeren no venjar-se en les persones dels súbdits del comte.¹²⁰ Aquesta promesa era garantida per un salconduit —que no s'ha conservat, però del qual hi ha constància en un antic inventari de pergamins de l'arxiu reial— que els homes de la ciutat de Gènova concediren als súbdits del comte de Barcelona i als seus fills, en garantia del qual prestaven plet i homenatge.¹²¹ Cap d'aquests documents, com el projecte de tractat, no té data.

Una nova ambaixada portada a terme pocs mesos després pel cònsol Caffaro i per Ansaldo Crispini, el novembre de 1127, finalment aconseguí un acord. El tractat redactat en aquesta ocasió aclareix que havia sorgit una discòrdia entre el comte Ramon Berenguer III i el poble de Gènova sobre les naus genoveses que anaven vers l'Espanya musulmana contra la voluntat del comte. Recordem que el projecte de tractat del 1126 o de començament de 1127 volia que aquestes naus toquessin el port de Barcelona i paguessin al comte un dret de pas considerable. Per trobar una solució a aquestes diferències, que devien significar molts diners d'impostos i el control del comerç amb l'Espanya musulmana, calgué la intervenció de l'arquebisbe de Tarragona, sant Oleguer, i del marquès de Gènova, esmentats tots dos com a presents a l'acte de signatura del tractat. El marquès de Gènova era probablement Alberto Malaspina, de l'antiga família noble dels Obertenghi.¹²² Des de la darrerria del segle XI els marquesos que governaven aquest territori com a representants del regne itàlic havien anat quedant arraconats; els ciutadans de Gènova procuraven defugir la seva jurisdicció i s'organitzaren primer en una mena de societat, la Compagna, des de l'inici del segle XII, mentre que a partir del 1122 crearen un primer govern col·lectiu amb uns còsols nomenats pels ciutadans cada any.¹²³ Malgrat aquesta incipient organització, veiem que els marquesos tenien encara un prestigi de cara a l'exterior;

118. Jeroni PUJADES, *Crónica universal del Principado de Cataluña*, vol. 8, Barcelona, 1832, p. 267. La notícia provenia dels *Annali* de GIUSTINIANI, que l'havia presa de Caffaro: L. T. BELGRANO, *Annali Genovesi di Caffaro e de' suoi continuatori dal MDCIX al MCCXCIII*, Roma, Istituto Storico Italiano, 1890, I, p. 24. Cf. també L. VALLE, *Di due documenti*, p. 5-6 i 14. G. PISTARINO, *Genova e l'Occitania*, p. 80.

119. L. T. BELGRANO, *Annali Genovesi di Caffaro*. La biografia de Caffaro és a les p. LXIX-XC; sobre el viatge a Catalunya: p. LXXVII. Centrago era el nom que hom donava al pregoner de Gènova.

120. Corpus, doc. núm. 42.

121. El pergami es conservava a l'armari de negocis entre reis, núm. 20, sac D, núm. 177: ACA, Inventari de pergamins.

122. Alberto Malaspina era fill del marquès Opizzo II Obertengo; està documentat entre el 1120 i el 1141, any en què ja consta com a difunt. Cf. la genealogia dels Malaspina, a partir d'Alberto, a L. L. BROOK, F. C. CASULA, M. M. COSTA, A. M. OLIVA, R. PAVONI i M. TANGHERONI, *Genealogie medioevali della Sardegna*, p. 116-117 i 307.

123. Valeria POLONIO, *Da Provincia a signora del mare. Secoli VI-XIII*, a *Storia di Genova. Mediterraneo. Europa, Atlantico*, a cura de Dino PUNCUH, Gènova, Società Ligure di Storia Patria, 2003, p. 125-136.

probablement, el comte Ramon Berenguer demanà la seva mediació. Pel que fa a sant Oleguer, era una persona que tenia fama de bon jurista i els genovesos el devien respectar, particularment el bisbe de Gènova, malgrat que possiblement s'havia decantat pels drets de l'arquebisbe de Pisa sobre els bisbats de Còrsega a la declaració papal de 1126, a la qual ja ens hem referit. El bisbe de Gènova, que potser recomanà sant Oleguer com a mediador, era Sigfred, que governà la seu genovesa entre 1123 i 1129; el bisbe tenia un paper important a la capital lligur; del bisbe, dels còsols i del poble emanaven els poders dels ambaixadors genovesos.

El text del tractat garantia, recíprocament, la seguretat en el trànsit i l'estada dels súbdits propis i les seves naus per les aigües i les terres sotmeses a la jurisdicció de l'altra part contractant en qualsevol circumstància, inclòs el cas de naufragi, un dret que podia ésser molt oneros; aquesta contingència era coberta incloent en la seguretat totes les naus, «fractas et non fractas». El tractat fixava, a més, els impostos que haurien de pagar els genovesos a les terres i mars del comte, qüestió que sembla que havia originat diferències entre ambdues parts; ara, el cens que haurien de pagar quedava reduït a deu morabatins per nau —dels setanta de la primera versió del tractat— i només hi estaven obligades aquelles que toquessin terra entre Niça i el cap de Tortosa, les quals quedarien sota la salvaguarda del comte a tota la ribera sota el seu domini; les que passessin mar enfora no haurien de pagar impost, però no gaudirien de la protecció del comte. Igualment quedaven subjectes a impost els mercaders estrangers que anessin en naus genoveses i els diners que els genovesos portessin pertanyents a estrangers i que haguessin de servir per negociar en terres musulmanes; en aquests casos, el cens que caldria pagar seria el mateix que pagaven els homes de Montpeller, la quantia del qual desconeixem per ara. El pagament de l'impost havia de fer-se a Barcelona o bé a Sant Feliu de Guíxols, que ja llavors era un port important. Els perceptors de l'impost eren el comte i la seva família o bé, en nom seu, els homes de Barcelona que tenien cedida l'administració del fisc comtal en l'àmbit marítim.

Aquest darrer tractat no mencionava ja la frase «ad faciendam pacem et guerram cum voluerit saracenis», que admetia interpretacions diverses.¹²⁴

6. UNA ALIANÇA SENSE CONSEQÜÈNCIES AMB ROGER II DE SICÍLIA EL 1128

L'aliança normanda iniciada amb el matrimoni de Mafalda amb Ramon Berenguer II havia quedat un temps somorta. L'assassinat de Ramon Berenguer II, el govern del seu germà, el Fratricida, i el segon matrimoni de Mafalda amb Eimeric de Narbona expliquen aquest allunyament. Però la successió als comtats de Barcelona-Girona de Ramon Berenguer III, el fill de Mafalda o Mahaut, forní una nova possibilitat d'acord. L'any 1097 arribà a fer-se càrrec del govern dels comtats, en solitari, bé que des d'alguns anys abans ja governava conjuntament amb el seu oncle. De moment, provà fortuna tot sol i sense sort contra Tortosa els anys 1095 i 1097¹²⁵ i després hagué de defensar les seves fronteres contra els almoràvits. Més endavant, els afers d'Occitània reclamaren la seva atenció, especialment des de la unió amb Provença, a causa del seu casament amb l'hereva del comtat, Dolça de

124. Corpus, doc. núm. 43. Publicat per: A. de CAPMANY, *Memorias históricas*, p. 4-5; F. de BOFARULL Y SANS, *Antigua marina catalana*, «Memorias de la Real Academia de Buenas Letras», VII, Barcelona, 1901, doc. 4; C. IMPERIALE DI SANT'ANGELO, *Codice diplomatico della Repubblica di Genova*, a «Fonti per la Storia d'Italia», Roma, 1936-1942, I, doc. 46; J. E. RUIZ DOMÉNEC, *En torno a un tratado comercial*, doc II. Cf. també Corpus, doc. núm. 22. J. M. MARTÍ I BONET, *Oleguer*, p. 198 i doc. 75, p. 435 (amb alguns errors).

125. Cf. S. SOBREQÜÉS, *Els grans comtes*, p. 127-150, sobre la mort de Ramon Berenguer II, el govern del Fratricida i les temptatives de Ramon Berenguer III contra Tortosa.

Provença. L'expedició a Mallorca de 1114-1115, en col·laboració amb Pisa, l'animà a planejar una croada contra els sarraïns, que, com hem vist, proposà a Gènova i a Pisa i al papa, però que no pogué dur-se a terme de moment, per diverses causes.

Una nova proposta d'empresa contra els sarraïns fou plantejada per Ramon Berenguer III als seus parents normands, concretament al seu cosí Roger II, fill de Roger I i nebot, per tant, de Robert Guiscard. Llavors Roger ostentava els títols de duc d'Apúlia i comte de Sicília i de Calàbria, títols que canvià pel de rei de Sicília a partir del 1130.¹²⁶

S'ignora totalment quin era l'objectiu d'aquesta empresa conjunta, atès que la documentació no el declara. Els historiadors catalans han suposat sempre que l'objectiu era Tortosa, perquè Ramon Berenguer havia demostrat un gran interès per conquerir aquesta ciutat, però la historiografia sobre els normands fa pensar que més aviat era Mallorca. El juliol de 1127, pirates musulmans havien saquejat Patti i Siracusa i els habitants de Catània pogueren salvar-se al darrer moment. Roger II de Sicília creia que calia fer una operació contra els nius de pirates, especialment les Balears, des d'on els almoràvits feien insegura la Mediterrània occidental, i també es plantejà la represa de Malta, ocupada novament el mateix any 1127.¹²⁷ Segurament Ramon Berenguer III coneixia aquestes notícies i pensà que Roger II seria molt receptiu a una proposta d'atac contra els almoràvits. El record de l'empresa conjunta de Pisa i del comte de pocs anys abans era, a més, una credencial prou bona de cara a una empresa conjunta. El comte, doncs, envià dos missatgers a Palerm per negociar amb Roger II; foren Pere ardiaca i Ramon. El document no ens dóna més detalls d'aquests personatges, cosa que no ens permet identificar-los.¹²⁸

En una data discutida entre el 17 de gener, el 15 de febrer i el 15 de març de 1128 fou pactat, doncs, a Palerm un conveni entre Ramon Berenguer III i el seu cosí Roger II de Sicília. Tal com expliquem a la nota del document, les dues parts del tractat, corresponents l'una a Roger i l'altra a Ramon Berenguer, presenten datació cadascuna; això, en principi, no seria cap problema, perquè hi hagué una proposta del comte i l'acceptació de Roger II i, per tant, hi hagué dos moments de datació, però resulta que en tots dos casos la datació és contradictòria: «mense martii», «xv kalendas februarii». Un altre punt discutit és l'any; tradicionalment havia estat acceptat l'any 1127 pensant en una datació d'estil pisà, però Brühl afirmà que Sicília seguia l'estil florentí, i per tant l'any és el 1128, perquè Roger es nomena duc d'Apúlia, cosa que no hauria pogut fer el 1127, ja que llavors encara vivia el seu antecessor. El document, que no mostra signes de validació, degué ésser una còpia tramesa pels ambaixadors al comte Ramon Berenguer.¹²⁹

En el tractat, Roger es comprometé a contribuir a l'expedició que havia d'emprendre el comte l'any següent contra els sarraïns amb un estol de cinquanta naus, que seria a Hispània el primer de juliol següent. La importància de la seva oferta dóna idea del poder naval que tenia. S'estipulà que les terres conquerides fossin repartides a mitges entre ambdós aliats i que Ramon Berenguer jurés el pacte davant de dos missatgers de Roger II, Guillem de *Pinciannico* i Samsó de *Surdavalle*, en el termini de vuit dies des que arribessin a la seva cort. Dos barons del seguici del duc d'Apúlia, Roberto de Terona i Roberto de Miliaco, eren els garants de la paraula del duc. Per la seva banda, el comte Ramon Berenguer III prometé estar a punt amb el seu exèrcit a Hispània el primer de juliol següent i ajudar els

126. H. HOUBEN, *Ruggero II di Sicilia*, p. 68.

127. *Ibidem*, p. 54.

128. L'any 1133, a la catedral de Barcelona hi havia un ardiaca anomenat Pere: S. PUIG Y PUIG, *Episcopologio*, p. 414.

129. Corpus, cf. nota al doc. 44.

homes de Roger i la flota mentre es trobés a Hispània, flota que tenia un nom curiós: «Història», que potser pretenia suggerir uns èxits que serien recordats en el futur. El comte es comprometia també a acollir els homes de Roger II i la flota a les seves terres, ciutats, viles i llocs, a facilitar la compra de viualles per a l'estol i a lliurar-li la meitat de les conquestes i la meitat del botí. Es comprometia també a fer justícia de qualsevol malifeta perpetrada contra els homes de Roger II en el termini de vuit dies.¹³⁰

Però l'empresa no es dugué a terme. Sembla que el motiu de l'abandó del projecte per part de Roger II fou la successió al ducat d'Apúlia, després de la mort inesperada del duc d'Apúlia, nebot de Roger, el 25 de juliol de 1127. Ja hem vist que Roger es titulava duc d'Apúlia en el tractat amb Ramon Berenguer III, però no dominava encara el ducat; la presa de possessió d'aquesta herència no fou una empresa fàcil, perquè tenia males relacions amb el papa Honori II, que l'havia excomunicat, i molts senyors normands no acceptaven el seu domini. L'estiu de 1128, només amb l'amenaça del seu exèrcit i una política astuta d'allargar el conflicte fins a cansar l'adversari, aconseguí l'èxit de fer canviar de parer el papa, que li donà la investidura dels ducats d'Apúlia, Calàbria i Sicília, bé que li calgué fer una nova campanya militar l'any 1129 per completar el domini de les terres normandes de la Itàlia meridional.¹³¹

Malgrat tot, sembla que les relacions entre Barcelona i Sicília continuaren, ja que Roger II regalà a al-Idrisi una nau carregada de mercaderies europees de qualitat reial que provenia de Barcelona.¹³²

El que sí que anà endavant fou la repoblació i la defensa de Tarragona i del Camp, encarregada l'any 1129 per l'arquebisbe Oleguer a un cavaller normand, Robert Bordet, senyor de Culley, ara Robodanges, que havia participat en les guerres d'Alfons el Bataller contra els sarraïns, especialment en la conquesta de Saragossa, al costat de Rotró II de Perche i de Mortain, parent probablement de la comtessa Mafalda. La missió de Robert Bordet era la de defensar la gent que s'hi establís dels atacs dels sarraïns de Tortosa i de les muntanyes de Prades. Li fou concedit el territori de Tarragona com a comtat, bé que no el podia alienar sense el consentiment de l'arquebisbe i amb la condició que el nou titular fes jurament i homenatge a aquest darrer, ja que era un territori que el comte de Barcelona havia infeudat a la Santa Seu, que l'havia encomanat a l'arquebisbe. Les relacions d'aquest senyoriu normand amb l'arquebisbe Bernat Tort es deterioraren vers 1148, i Bordet i els seus veieren els seus drets reduïts a un terç del senyoriu i hagueren de retre vassallatge no solament a l'arquebisbe sinó també a Ramon Berenguer IV; finalment, vers 1171, el senyoriu desaparegué, després de la mort de Robert (entre el 1155 i el 1157).¹³³

Pel que fa al regne normand de Sicília, malgrat que l'expedició conjunta amb Ramon Berenguer III no havia estat possible, mantingué l'interès per castigar les illes Balears, que eren un niu de corsaris i pirates que pertorbaven la navegació i amenaçaven les costes sicilianes. L'any 1157, regnant el fill de Roger II, Guillem I, una flota siciliana atacà Eivissa i la saquejà;¹³⁴ més endavant, durant el regnat

130. Corpus, doc. núm. 44.

131. H. HOUBEN, *Ruggero II*, p. 55-66. Cf. també Vincenzo D'ALESSANDRO, «Fidelitas normannorum». *Note sulla fondazione dello stato normanno e sui rapporti col papato*, «Annali della Facoltà di Magistero dell'Università di Palermo», 1969, p. 75-81.

132. H. HOUBEN, *Ruggero II*, p. 54-55, 102 i 137. Cf. També S. SOBREQÜÉS, *Els grans comtes*, p. 191-192.

133. E. MORERA I LLAURADÓ, *Tarragona cristiana. Historia del arzobispado de Tarragona y del territorio de su provincia (Cataluña la nueva)*, I, Tarragona, 1898, p. 389 i s. J. MIRET I SANS, *La familia de Robert Bordet, lo restaurador de Tarragona*, a *II Congreso de Historia de la Corona de Aragón (Dedicado al siglo XI)*. *Actas y Memorias*, Osca, 1920, p. 53-74. S. SOBREQÜÉS, *Els grans comtes*, p. 192-193. L. J. MCCRANK, *Norman crusaders in the Catalan reconquest: Robert Burdet and the principality of Tarragona, 1129-1155*, «Journal of Medieval History», VII (1981), p. 67-82.

134. David ABULAFIA, *The norman kingdom of Africa and the norman expeditions to Majorca and the muslim Mediterranean, a Italy, Sicily and the Mediterranean 1100-1400*, Londres, Variorum Reprints, 1987, p. 42.

de Guillem II, hi hagué altres intents, ja que aquest monarca orientà la seva política vers la Mediterrània, almenys des del 1177; una primera mostra, poc documentada, seria un projecte d'expedició a Mallorca, per al qual fou consultada la cort catalanoaragonesa. L'any 1178, un ambaixador de Sicília, el comte Alfonso, visità la cort del rei Alfons el Cast per proposar-li de col·laborar en una expedició per conquerir Mallorca, expedició per a la qual el rei de Sicília proporcionaria l'estol; l'illa seria repartida a mitges entre tots dos expedicionaris. La notícia fou recollida tant per Zurita com per Miret i Caruana.¹³⁵ Potser perquè aquest projecte no arribà a bona fi, entre el 1180 i el 1181 una flota siciliana fou preparada per atacar les illes Balears, i el regne normand de Sicília no es dirigí aquesta vegada als catalans per demanar-los col·laboració, sinó que intentà convèncer Gènova de participar en la incursió, però els genovesos preferiren signar la pau amb el regne de Mallorca el juny o el juliol de 1181. Finalment, quan la flota siciliana intentà atacar Mallorca, el 1182, comandada per Guillem de Moac, fracassà perquè fou dispersada per un temporal. Encara el 1185 es planejava una altra expedició contra la Mallorca islàmica, però finalment la flota fou dirigida contra Tessalònica.¹³⁶

7. RECELS PISANS DESPRÉS DEL TRACTAT DE RAMON BERENGUER III AMB GÈNOVA

L'aproximació catalanogenovesa iniciada amb el tractat del 1127 continuà en temps del comte Ramon Berenguer IV, de manera que els pisans temien que no desemboqués en una operació conjunta per conquerir les Balears; no solament consideraven que Pisa tenia un dret preferent en aquesta conquesta, sinó que no volien que Gènova se n'apoderés amb el concurs català o sense. L'alarma pisana es manifestà en una carta a Ramon Berenguer IV, sense data, però que segurament cal datar a l'entorn del 1146.¹³⁷

Els cònsols de Pisa recordaren a Ramon Berenguer IV l'amistat que la ciutat havia tingut amb el seu pare, el comte Ramon Berenguer III, que ells havien respectat mentre vivia i desitjaven mantenir amb el seu successor. Desitjaven, concretament, no sofrir perjudici en els honors que ells havien ajudat a adquirir al seu pare, en referència explícita a Mallorca. Els cònsols pisans comparaven el cas de València, que devien considerar un dels objectius d'expansió del comte, amb el de Mallorca. Segons ells, no era cap deshonra per al comte el fet que algun tercer volgués intervenir a València, que es trobava en poder dels sarraïns, després d'haver estat retinguda un temps pel seu pare, mentre que els semblava una infàmia que després d'haver estat conquerida Mallorca per ells, conjuntament amb el comte Ramon Berenguer III, algú altre volgués apoderar-se'n, malgrat que en aquell moment era ocupada pels sarraïns.

En el repartiment de futures conquestes entre catalans i castellans es tenien en compte les incursions efectuades contra territoris en discussió i el domini exercit a través del pagament de paries, de manera que no té res d'estrany que Pisa considerés que tenia drets sobre Mallorca, com en tenia el comte, pel fet de la conquesta de 1114-1115. El domini de Ramon Berenguer III sobre València, que

135. J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, edició a cura d'A. CANELLAS LÓPEZ, 1, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1967, 1, p. 278. JOAQUIM MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso I de Cataluña, II en Aragón*, BRABLB, 2 (1903-1904), p. 404. J. CARUANA, *Itinerario de Alfonso II de Aragón*, «Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón», VII (1962), p. 175. M. BARCELÓ, *Expedicions militars*, p. 100.

136. DAVID ABULAFIA, *The norman kingdom of Africa and the norman expeditions to Majorca*, p. 42-45. M. BARCELÓ, *Expedicions militars*, p. 104-106. H. HOUBEN, *Ruggero II*, p. 216.

137. Corpus, doc. 47. Sobre aquesta carta: BLANCA GARÍ, *Pisa y el control del Mediterráneo nordoccidental. Carta de los cónsules de Pisa a Ramón Berenguer IV a mediados del siglo XII*, «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 13 (1992), p. 9-16.

li atribuïen els pisans, és menys clar. Sens dubte, per als pisans era mèrit del comte la conservació del domini de València per part de la seva sogra Ximena durant tres anys després de la mort del Cid; efectivament, el comte Ramon Berenguer III, casat amb una de les filles del Cid, Maria Roderic, ajudà la seva sogra a mantenir el senyoriu d'aquella ciutat, però no tingué prou força per resistir l'escomesa dels almoràvits, com tampoc no la tingué Alfons VI de Castella, que també intentà ajudar Ximena a resistir-hi, però hagué d'abandonar l'empresa.¹³⁸ Malgrat que els drets de Ramon Berenguer III per aquesta ajuda eren ben minsos i que els almoràvits havien reprès la ciutat el maig de 1102, Ramon Berenguer IV no podia estar d'acord amb l'opinió pisana que la presa de València per algú altre que no fos ell no el deshonorava. El pensament dels cònsols pisans té una certa lògica: no era el mateix un territori que s'havia conquerit amb el propi esforç, com Mallorca, que un territori, com València, que havia conquerit un altre i que el comte havia retingut un cert temps. Però el comte Ramon Berenguer IV no es guiava per aquests raonaments, sinó pel disseny de l'estat futur que desitjava per a ell i la seva dinastia i en el qual entraven tant València com també Múrcia i Mallorca. L'esment de València per part dels pisans, com si fos un objectiu de Ramon Berenguer IV, ens mostra que era una qüestió de la qual es parlava. Veurem que també els genovesos hi feren esment, tot acceptant les pretensions del comte, en les negociacions que hi mantingueren entre el 1146 i el 1147.

Els pisans asseguraven que, malgrat que Mallorca havia tornat a poder dels sarraïns, es trobava sota la tutela del comte de Barcelona i dels mateixos pisans; per tant, opinaven que qualsevol atac que els genovesos fessin a Eivissa o a Mallorca era una injúria per a ells.¹³⁹ L'alarma pisana responia segurament a la incursió de saqueig contra Menorca i Almeria de 1145-1146, capitanejada per Caffaro i Oberto di Torre; els genovesos saquejaren l'illa durant quatre dies abans de marxar cap a Almeria.¹⁴⁰

La carta s'ocupava, encara, d'una protesta de Ramon Berenguer IV per un incident piràtic de pisans contra catalans. Els pisans asseguraven que s'havien ocupat de recuperar part de les mercaderies o béns presos, que podien ésser recollides per qui el comte disposés, i s'oferien a vigilar altres persones que havien participat en l'incident per tal de recuperar la resta de béns presos.¹⁴¹

Ramon Berenguer IV no féu gens de cas de la protesta pisana i l'any 1146, quan signà amb Gènova el tractat per a la conquesta de Tortosa, preveí que la flota genovesa seria aprofitada per a fer una expedició contra les Balears.¹⁴² Però, un cop conquerida Tortosa, l'any 1148, aquest projecte no es portà a terme, potser per cansament, ja que l'expansió territorial per zones ocupades per l'islam era més complexa que un simple raid com els que solien fer els genovesos.

Certament, Mallorca no fou oblidada i més endavant, com veurem, iniciaren noves negociacions per a la conquesta conjunta.

138. Manuel SANCHIS GUARNER, *Època musulmana, a Història del País Valencià*, 1, Barcelona, Edicions 62, 1965, p. 286.

139. Corpus, doc. núm. 47.

140. La font sobre aquesta incursió és la crònica de Caffaro: L. T. BELGRANO, *Annali Genovesi di Caffaro*, 1, p. 33-35. Cf. l'edició amb index CAFFARO, *De captione Almerie et Tortuose*, a cura d'Antonio UBIETO ARTETA, València, Anubar, 1973. Sobre aquesta expedició de saqueig a Menorca i Almeria: G. PISTARINO, *Genova e l'Islam nel Mediterraneo occidentale (secoli XII-XIII)*, «Anuario de Estudios Medievales», 10 (1981), p. 191-192. Els habitants d'Almeria s'espantaren tant que oferiren cent tretze mil morabatins als genovesos perquè es retirassin, dels quals els genovesos només en pogueren aconseguir vint-i-cinc mil; la resta no fou pagada i per això els genovesos atacaren la ciutat amb les màquines de guerra. Cf. també B. GARÍ, *Pisa y el control del Mediterráneo*, p. 14-15, i *Caffaro. Storia della presa di Almeria e Tortosa (1147-1149)*, a cura de Marina MONTESANO, Gènova, Fratelli Frilli, 2002, amb estudis i la traducció a l'italià de la narració llatina, amb índex de noms.

141. Corpus, doc. núm. 47.

142. F. SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, p. 178-179.

8. EL TRACTAT AMB GÈNOVA DEL 1146 PER A LA CONQUESTA DE TORTOSA

L'enfrontament de Berenguer Ramon de Provença amb els genovesos, que havia causat la seva mort l'any 1144,¹⁴³ no impedié l'aproximació catalanogenovesa, que s'havia fet patent des del començament del govern de Ramon Berenguer IV. Aquesta aproximació es concretà en la conquesta de Tortosa. Quan el comte Ramon Berenguer IV projectà l'expedició, l'any 1146, els genovesos demostren la seva força militar en la primera expedició contra Almeria, capitanejada, com ja hem dit, per Caffaro i Oberto di Torre. Almeria era una ciutat portuària que havia conegut un gran desenvolupament en època califal i que encara llavors, malgrat que travessava una crisi, era un port important, d'on els atacants podien esperar treure un bon botí.¹⁴⁴

La conquesta de Tortosa fou pactada en combinació amb una altra nova expedició contra Almeria, organitzada per Alfons VII de Castella en col·laboració amb els genovesos. Hi havia de participar també Ramon Berenguer IV, que hi estava obligat pel vassallatge prestat per Saragossa al rei de Castella.

En el pacte convingut amb Alfons VII, els genovesos havien estipulat que la tercera part de la conquesta havia d'ésser per a ells i les dues terceres parts per a l'emperador, detall important que no és comentat per la historiografia castellana. L'emperador hagué de pagar als genovesos un total de vint mil morabatins d'or per les màquines de guerra que havien de portar al setge: deu mil a un ambaixador genovès en el termini d'un mes i deu mil més que es comprometia a fer-los pagar a Barcelona abans de la Pasqua del 1147; sembla, a més, que l'emperador havia de pagar la despesa de cadascuna de les galeres que els genovesos conduïssin al setge, llevat de les que hi portava el comte de Barcelona, que anaven a càrrec d'aquest. Els genovesos deixaren ben clar que no estaven obligats a prosseguir la campanya més enllà d'Almeria i que, si no arribaven a un acord amb el comte de Barcelona, tampoc no estaven obligats a portar a terme aquesta expedició; el comte jugava, doncs, un paper central en la col·laboració genovesa, perquè comptar amb la seva aliança era important per als genovesos de cara a la rivalitat amb Pisa, que s'estava debatent en aquells anys.¹⁴⁵

La conquesta conjunta

També aquell mateix any 1146 Ramon Berenguer IV signà un tractat amb Gènova per acordar la participació de la capital lúgur en la conquesta de Tortosa, que es portà a terme el 1148, tractat que fou negociat amb un ambaixador genovès anomenat Filippo, que podria ésser Filippo de Lamberti, que fou cònsol l'any següent, o bé Filippo Ansalite. El tractat no té data, però hom creu que és de setembre de 1146. Els genovesos hi prometien ajudar el comte en aquesta conquesta després de la tornada

143. P. BENITO, *L'expansió territorial*, p. 47.

144. G. PISTARINO, *Genova e l'Islam*, p. 191-192. B. GARÍ, *Why Almeria? An Islamic port in the compass of Genoa*, «Journal of Medieval History», 18 (1992), p. 211-231. Cf. també Àngel TAPIA GARRIDO, *Almeria musulmana, 1 (711/1172)*, Almeria, Editorial Cajal, 1986. Sobre la croada contra Almeria, p. 367-470.

145. Cf. els dos documents del tractat de Gènova amb Alfons VII de Castella del mateix any 1146 a *I Libri iurium della Repubblica di Genova*, 1/6, Roma, Ministero per i Beni e le attività culturali. Ufficio Centrale per i Beni Archivistici, 2000, doc. 932 i 933, p. 3-7. Cf. també Manuel RECUERO ASTRAY, *Alfonso VII, emperador. El imperio hispánico en el siglo XII*, Lleó, Centro de Estudios e Investigación San Isidoro-Caja de Ahorros y Monte de Piedad-Archivo Histórico Diocesano, 1979, p. 177-183, que no esmenta aquests documents del *Liber Iurium*, reeditat ara. Cf. també B. F. REILLY, *The contest of christian and muslim Spain (1031-1157)*, Cambridge (Massachusetts)-Oxford, Blackwell, 1992, p. 211-212, 214 i 222-223. Del mateix autor: *The kingdom of Leon-Castilla under King Alfonso VII, 1126-1157*, Filadèlfia, University of Pennsylvania Press, 1998.

de l'expedició de l'emperador, és a dir, la que projectava Alfons VII de Castella a Almeria, en la qual, com ja hem dit, participà també Ramon Berenguer IV. Gènova i el comte volien aprofitar la flota i l'exèrcit per atacar, a la tornada, les Balears, però després de la conquesta de Tortosa.¹⁴⁶

El pacte es conserva en dues versions diferenciades, una que detalla més les obligacions genoveses, conservada a Gènova —bé que una minuta, amb igual contingut, es troba a l'Arxiu de la Corona d'Aragó—, i una altra conservada a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, la que corresponia al comte. En el document genovès, i en la minuta, a més de l'objectiu principal de l'expedició, que era la conquesta de Tortosa, de la qual el comte retindria dues terceres parts i els genovesos una, es menciona també la possibilitat d'efectuar altres conquestes, projecte al qual em referiré seguidament. De la mateixa manera que la ciutat de Gènova havia d'obtenir la tercera part de les conquestes, també l'Església de Gènova havia de percebre la tercera part de les coses espirituals, és a dir, parròquies i esglésies.

Els genovesos es comprometeren a aportar les màquines de guerra necessàries per a la conquesta de Tortosa, a parer dels còsols de la ciutat, i a romandre a l'exèrcit prop d'aquesta ciutat, amb el comte de Barcelona, mentre fos necessari, llevat que amb el comte acordessin una altra cosa. Donaren paraula d'actuar de bona fe i de no ésser causa que el comte perdés les seves dues parts de la ciutat o dels territoris conquerits, sinó que, ben al contrari, haurien d'ajudar-lo a conservar-los; els participants genovesos havien de jurar aquest compromís. Una conquesta compartida obligava a fer aquesta mena de previsions, perquè era ben freqüent que els aliats es barallessin i que miressin de perjudicar l'altra part.

El pacte regulava també alguns aspectes de la convivència dels súbdits del comte amb els súbdits de Gènova que s'establissin a la tercera part de Tortosa que correspondria a la ciutat lígur. Qualsevol reclamació que un genovès, habitant o no a Tortosa, fes contra un súbdit del comte havia d'ésser vista davant d'un jutge del comte i, al revés, les reclamacions presentades per súbdits del comte contra genovesos haurien d'ésser vistes per la persona a la qual els genovesos confiessin l'exercici de la justícia en la seva part de la ciutat, en ambdós casos tant si es tractava de qüestions civils, concretament de diners, com criminals. Els genovesos, a més, prohibien que els homes del comte organitzessin batalles en llur districte. El mateix pacte preveia l'ampliació d'aquestes regulacions per part dels còsols que fossin a l'exèrcit i del comte.

Un altre dels punts inclosos en el pacte era més general i es referia a la franquícia de portatges, peatges i ribatges dels súbdits del comte al territori i al mar de Gènova, on els garantia seguretat amb les seves coses, respectant, però, la legislació de la ciutat. El comte, per la seva banda, es comprometia a ésser amb el seu exèrcit a Tortosa abans que els genovesos tornessin a la seva ciutat, de retorn de l'expedició de l'emperador.

Tal com havien fet els genovesos, el comte es comprometia a romandre a l'exèrcit amb ells a Tortosa, llevat d'un cas de just impediment o d'un acord d'ambdues parts, a defensar les persones i béns dels seus aliats genovesos i a lliurar-los la tercera part de Tortosa un cop conquerida, mentre que ell en retindria les dues terceres parts restants, un acord, doncs, similar al d'Almeria. També declarava que l'Església genovesa rebria la seva tercera part de drets espirituals, tal com la ciutat lígur tenia els

146. Corpus, doc. núms. 51 i 52. C. IMPERIALE DI SANT'ANGELO, *Codice diplomatico*, I, doc. 168 i 169; l'última edició és a *I Libri iurium della Repubblica di Genova*, vol. 1/2, a cura de Dino PUNCUH, 1996, doc. 297. *I Libri iurium*, 1/6, doc. 934, p. 8-11: aquest tractat del 1146 és d'un contingut pràcticament igual al de la minuta genovesa, que no inclou, però que cita, conservada a l'Arxiu de la Corona d'Aragó i publicada a P. BOFARULL, *CODOIN*, IV, Barcelona, 1849, doc. CXLIV, p. 337-339. Cf. l'exemplar del tractat de Ramon Berenguer IV a *ibidem*, IV, p. 332-337.

temporals. Fins i tot es comprometé a donar a l'Església de Gènova una església amb els béns necessaris per a mantenir-la amb cinc clergues, als llocs que conquerís sense l'ajut de la capital lligur, mentre que la ciutat rebria un forn, un alfòndec dels millors i un bon hort.

Igual com ho feien els genovesos al seu document, el comte es comprometia a no fer res que pogués fer perdre aquesta part de Tortosa als genovesos, cosa que els seus homes també haurien de jurar, sinó que, al contrari, els ajudaria a conservar-la i defensar-la. Es comprometé igualment a ésser-los lleial durant la campanya, a no pactar pel seu compte, a no abandonar l'empresa per diners, se suposa que oferts pels assetjats, i a no fer res sense consultar els cònsols genovesos que fossin a l'exèrcit; també es comprometé a fer signar aquest pacte al seu hereu. Naturalment, l'estol genovès gaudia de la seguretat del comte a l'anada i a la tornada, per mar i per terra, i estava autoritzat a comprar i vendre a les seves terres.

També, com en el document genovès, hi hagué algunes referències a l'estatut jurisdiccional dels genovesos que s'establissin a la part genovesa de Tortosa, que haurien de reconèixer el domini del comte i del seu hereu, bé que la posseïrien lliurement i franca; haurien de jurar a ell i el seu hereu per les dues terceres parts de la ciutat i ell i els seus hereus haurien de jurar defensar la seva tercera part.

Ja hem vist que els genovesos concedien als súbdits del comte franquícia de portatges, peatges i ribatges al territori i al mar de Gènova i els garantien seguretat amb les seves coses. El comte també féu la mateixa promesa de donar als genovesos seguretat i franquícia a totes les seves terres, des del riu Roine fins a occident, límit imprecís per aquesta darrera banda, que esperava concreció amb la conquesta de Tortosa; però mentre els genovesos no fixaven cap límit temporal, Ramon Berenguer IV assenyala l'inici de la franquícia genovesa en el moment que els genovesos se li reunirien en l'exèrcit contra Tortosa i declarà que seria vàlida tant si prenien la ciutat com si es retia a ambdós, se li retia a ell sol o era presa per unes galeres que, diu el document, eren a Espanya («sive iste guelee que modo sunt in Yspania Tortuosam ceperint»). És possible que el comte es refereixi d'aquesta manera a les galeres genoveses de l'estol destinat a Almeria i a la possibilitat que elles soles prenguessin Tortosa; però també és possible que es referís a les galeres de croats que anaven cap a Terra Santa i que començaven a arribar a les costes peninsulars: el 1147 participaren a la conquesta de Lisboa i acabaren prenent part també en la conquesta de Tortosa.

Si per algun impediment el comte no podia complir el seu compromís, declarava que ho farien per ell els seus comtes i cavallers i tots els seus homes. Com en el document genovès, el comte declarava que el pacte es podia modificar suprimint o ampliant clàusules més endavant.

Altres projectes de conquesta

El tractat feia referència igualment a la possibilitat d'efectuar altres conquestes amb l'exèrcit i l'estol catalanogenovès. El document genovès esmenta el litoral situat entre l'Ebre i Almeria com a marc d'aquesta acció complementària, si es presentava una oportunitat i si el comte de Barcelona hi consentia; els genovesos es comprometien, en aquest cas, a lliurar al comte dues terceres parts del que hi conquerissin, fins i tot si prenien alguna vila o ciutat ells sols i la retenien. És, de fet, el reconeixement dels drets d'expansió catalans sobre aquesta zona. La declaració genovesa en el tractat del 1146 amb Ramon Berenguer IV és la primera que menciona una atribució de futures conquestes; la idea no sembla sortida, doncs, de la cort d'Alfons VII, sinó de la de Ramon Berenguer IV i sembla indicar que hi havia ja unes pretensions declarades obertament, abans de la signatura del tractat de Tudellén, sobre el territori reservat a l'expansió catalana. Soldevila ja indicà la connexió d'aquest reconeixement

genovès dels drets del comte amb el mateix reconeixement del tractat de Tudellén, signat pocs anys després, el 1151.¹⁴⁷

El document del comte també es referia a possibles conquestes d'altres territoris marítims, juntament amb els genovesos, però posposava la darrera decisió sobre aquest punt al moment en què es trobarien al setge d'Almeria. La decisió sobre una possible ampliació de les conquestes no depenia només del comte i dels genovesos, ja que Ramon Berenguer IV declarava explícitament que ho negociaria amb l'emperador. És a dir, era un afer que afectava la distribució de les futures conquestes i el comte no volia actuar de manera unilateral, sinó d'acord amb Castella, sens dubte per evitar possibles reaccions irades dels castellans.

No tenim cap indici de com es desenvoluparen aquestes negociacions a Almeria entre el comte Ramon Berenguer IV i Alfons VII de Castella sobre la futura expansió de cada estat. Mentre que pel que feia a Mallorca és molt probable que Castella no reivindicés res, no era igual el cas dels regnes de València i Múrcia, sobre els quals Castella tenia ambicions i podia utilitzar com a precedent de domini el del Cid. La contradicció d'interessos se centrava en els regnes del rei Abdallà ibn Mardanix, conegut pels cristians com a rei Llop, que s'estenien, efectivament, pel País Valencià i per Múrcia.¹⁴⁸ Sembla que Alfons VII de Castella tenia projectes d'expansió entre Dénia i Sevilla, projectes que ja havia comunicat als genovesos, segurament en el setge d'Almeria; els genovesos devien haver promès la seva col·laboració en les mateixes condicions que a Almeria, ja que en la infeudació de la part genovesa d'Almeria a Ottone Bonvillano per part del Comú de Gènova el 1147 li fou promesa en feu la part que correspongués a Gènova en aquestes altres conquestes.¹⁴⁹ Una part del que pretenia Ramon Berenguer IV també ho volia Castella, almenys des de Dénia fins al territori d'Almeria. Potser, però, el que havien pactat Alfons VII i Ramon Berenguer IV a Almeria era precisament que la frontera de l'expansió entre tots dos estats passés exactament per Dénia, cosa que no coincideix amb el que aconseguí finalment al tractat de Tudellén, que amplià l'atribució de conquestes per a catalans i aragonesos fins i tot al regne de Múrcia, llevat de Lorca. Les idees exposades i discutides a Almeria anaren madurant i foren a l'origen del tractat de Tudellén.

L'expedició contra Almeria de castellans i genovesos, amb la col·laboració de Ramon Berenguer IV de Barcelona, i l'expedició projectada per aquest darrer amb els genovesos contra Tortosa deixaven els regnes del rei Llop enmig d'una tenalla. El rei Llop era ben conscient que es trobava en el punt de mira de l'expansió de catalans i castellans; per aquest motiu és ben comprensible que els genovesos n'obtinguessin tan bones condicions en el tractat de pau que hi signaren l'any 1149, el mes de juny.¹⁵⁰ El tractat de pau era per deu anys i era com una mena d'assegurança per al rei Llop perquè semblava evident que en aquells moments ni castellans ni catalans podien portar a terme una gran expedició de conquesta contra ciutats costaneres sense el concurs de l'estol i de les màquines de guerra genoveses —o pisanes—: contra l'única promesa dels genovesos de no atacar-lo ni molestar-lo, el rei Llop es comprometé a pagar-los deu mil morabatins en el termini de dos anys, a més de cinc mil morabatins que lliurà a l'ambaixador genovès, i els concedí encara franquícia d'impostos als seus dominis, un alfondec a València i un altre a Dénia i l'ús gratuït d'un bany públic.

147. F. SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, 1, p. 176-178, i del mateix autor, *La unió amb Aragó i la partició d'Espanya*, a R. D'ABADAL, J. RUBIÓ, F. SOLDEVILA, M. TARRADELL i J. VICENS I VIVES, *Moments crucials de la història de Catalunya*, Barcelona, Vicens Vives, 1962, p. 62. Sobre la participació genovesa: G. PISTARINO, *Genova e l'Islam*, p. 191-193.

148. M. SANCHIS GUARNER, *Època musulmana*, p. 298-301.

149. *I Libri iurium*, 1/1, doc. 94.

150. *Ibidem*, 1/1, doc. 118.

Els genovesos degueren decidir signar aquesta pau tan profitosa en vista que el comte no programaria una expedició contra València, ja que havia decidit portar a terme la conquesta de Lleida. L'any 1151 el tractat de Tudellén amb Castella reconeixia a Ramon Berenguer IV els drets de conquesta sobre València i Múrcia, bé que sota el vassallatge del rei de Castella. Era un acord entre aquests dos estats, però no podia impedir que un altre estat se n'apoderés si els catalans trigaven, com s'esdevingué realment, a portar a terme la conquesta. De fet, en el tractat signat entre Gènova i l'emperador Frederic Barba-roja el mes de juny de 1162 els genovesos li oferiren ajuda per a una expedició contra el regne del rei Llop, que dominava València i Múrcia, i també contra Mallorca i Menorca, amb la condició que els concedís la tercera part del territori conquerit.¹⁵¹ Tampoc aquest projecte no fou portat a terme.

Els juramentats catalans

El document del comte Ramon Berenguer IV fou jurat per un nombre considerable de nobles i membres del seu consell i el mateix s'esdevingué amb el document propi de Gènova, que fou jurat per un nombre encara més elevat de prohoms genovesos; aquesta extensió del compromís jurat entre tantes persones tenia l'objectiu de donar seguretat a l'altra part contractant que el compromís militar assumit, que era de gran importància, es duria a terme i que el domini conjunt de Tortosa, un cop conquerida, seria respectat. Pel que fa al document català, els personatges que hi figuren devien haver promès ja precedentment el seu concurs, i el dels seus feudataris, a l'expedició. Que hi havia un compromís previ ho demostra el fet que la llista de nobles compromesos es divideix en dues parts, una part que inclou els nobles presents a l'acte de corroboració de la pau, que juraren el document, que consta exactament de trenta-tres noms, i una altra llista dels que havien de jurar el tractat, formada per vint-i-nou personatges que devien haver assumit aquest compromís previ que suposem. A la llista, com es pot veure seguidament, no hi ha eclesiàstics, només els nobles; no era, doncs, un compromís dels notables del regne, sinó de l'estament militar, que havia d'assegurar la formació de l'exèrcit. Tampoc no hi apareixen els homes de ciutat, que encara no comptaven per a les grans decisions, però que sí que resultaren imprescindibles durant la campanya militar per tal de furnir recursos financers addicionals. A la llista figuren noms molt destacats tant de l'alta noblesa com de la noblesa de segon rengle, però que tenim documentats com a consellers molt propers al comte rei Ramon Berenguer IV, ja que apareixen al seu costat en un gran nombre de documents com a testimonis. Entre els membres de l'alta noblesa trobem el nom d'Arnau Mir, comte del Pallars Jussà, que fou una gran figura del consell de Ramon Berenguer IV i després del seu fill Alfons. Prengué part en la conquesta de Lleida i segurament també en la de Tortosa i ajudà el comte, igualment, en la guerra contra Sanç de Navarra.¹⁵² Artal de Castellnou és un membre d'una altra família vescomtal, la dels vescomtes rossellonesos de Castellnou; era fill del vescomte Guillem III Uzalgar i d'Ermessenda, però no en sabem res més.¹⁵³ Un altre dels personatges més destacats fou Guillem Ramon d'Àpifer, és a dir, senescal; es tracta de Guillem Ramon (II) de Montcada, que fou senescal de Ramon Berenguer III i després de Ramon Berenguer IV i tingué una gran influència sobre aquest darrer; a més de Montcada posseïa Besora, Torelló, Tona, Curull, Clarà, Vacarisses, Ribatallada i Castellar. Participà en les campanyes d'Almeria, Torto-

151. C. IMPERIALE DI SANT'ANGELO, *Codice diplomatico*, I, p. 396-494.

152. Es casà en primeres núpcies amb Estefania, filla d'Ermengol VI d'Urgell, que repudià més tard i es casà amb Òria d'Entença: S. SOBREQÜÉS, *Els barons de Catalunya*, p. 34.

153. J. CAPEILLE, *Dictionnaire de biographies roussillonaises*, Marsella, Laffitte reprints, 1978 (1a ed. Perpinyà, 1914), p. 115.

sa, Lleida i Fraga. La de Tortosa fou tan important que li valgué el senyoriu de la tercera part de la ciutat; fou present a totes les negociacions destacades del seu temps.¹⁵⁴

Altres barons importants de la cúria del comte eren els Bell-lloc, grans senyors al Vallès, representats per Pere Bertran i els seus fills Pere i Bernat; Pere Bertran, casat amb Sança, figura al costat del comte en documents importants entre el 1133 i el 1157. El seu fill gran, Pere, prengué part a l'expedició a Almeria del 1147 i apareix sovint amb el seu pare o amb el seu germà en documents d'importància del comte rei; fou enterrat a Sant Pau del Camp. Pel que fa a Bernat, casat amb Adalgarda, és molt present a la documentació comtal des del 1148; a més de la castlania del castell de Bell-lloc, la família posseïa els castells de la Roca, el Far, Mataró, Montornès, Montbui, Tagamanent, Foix, Font-rubí i Subirats, mentre que Bernat rebé de Ramon Berenguer IV el lloc de l'Aldea, en el terme de Tortosa, l'any 1148, sens dubte com a premi per la seva participació en la conquesta, demostrada per la seva presència com a testimoni en documents datats en el setge de la ciutat.¹⁵⁵ Ignorem si són parents de Pere Bertran de Bell-lloc quatre Bertran més que apareixen a la llista: Berenguer, Pere, Bernat i Ramon Bertran.

Un altre personatge de gran importància és Bertran de Castellet, documentat en un arc cronològic amplíssim, entre el 1128 i el 1187, bé que les primeres referències potser corresponen al seu pare; altres notícies posteriors, del 1191 i del 1194, sobre límits amb territoris seus, no pressuposen que fos viu. En aquests darrers anys un Bertran de Castellet, germà de Guillem de Granada, devia ser un fill o un nebot seu.¹⁵⁶ Era persona de confiança del comte, que li encarregà el cobrament de les paries que pagaven els senyors sarraïns del País Valencià; a més, per encàrrec de Ramon Berenguer IV, redactà l'inventari del seu patrimoni entre el 1151 i el 1152. Degué participar en la conquesta de Tortosa perquè rebé alguns béns a la ciutat, i a la de Siurana; el comte el nomenà cavaller seu en aquesta localitat, l'any 1153, a fi que s'ocupés de distribuir terres entre els repobladors. Fou un dels nobles que juraren el testament sacramental de Ramon Berenguer IV i, com a persona propera al nou comte rei, l'any 1171, rebé el jurament de fidelitat en nom seu de mans de diversos nobles. Apareix sovint com a testimoni de documents comtals, prova de la seva presència freqüent a la cort. Fou àrbitre en plets entre altres nobles o amb monestirs per causa de les propietats i intervingué en el plet entre l'arquebisbe de Tarragona i els descendents de Robert Bordet i entre el rei Alfons i els Aguiló pel domini de Tarragona l'any 1163, cosa que prova que era persona de prestigi. L'any 1154 l'arquebisbe li cedí Reus en feu, amb un territori molt extens, a fi que s'ocupés d'organitzar-ne la repoblació; per aquest motiu, conjuntament amb el rei i l'arquebisbe, concedí la carta de població de Mont-roig; abans de marxar al Marroc, Berenguer Saguardia redactà testament, del qual Bertran de Castellet fou marmessor, i li deixà el castell de Pierola, l'any 1187. A més dels llocs que hem esmentat, tenia alous a Vilafranca del Penedès.¹⁵⁷

154. S. SOBREQÜÉS, *Els barons de Catalunya*, p. 60-61. J. C. SHIDELER, *Els Montcada: una família de nobles catalans*, p. 95-116.

155. *Els castells catalans*, I, p. 682; II, p. 226, 230, 246, 260-266, 391, 800, 737 i 813. J. M. FONT RIUS, *Cartas de población*, I, doc. 67, 75, 76, 86, 88, 91, 94, 97, 98, 99, 109 i 110 i p. 785-786; II, doc. 391-392. A. VIRGLI, *Els conqueridors de mitjan segle XII: com aprenen a ser-ho*, a *El feudalisme comptat i debatut. Formació i expansió del feudalisme català*, M. BARCELÓ, G. FELIU, A. FURIÓ, M. MIQUEL, J. SOBREQÜÉS (ed.), València, Universitat de València, 2003, p. 253-292, concretament p. 261-262.

156. *Cartulari de Poblet. Edició del manuscrit de Tarragona*, a cura de Joan PONS i MARQUÈS, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1938, p. 171.

157. *Els castells catalans*, II, p. 162; III, p. 490, 725, 732, 733, 782-783, 831, 840, 880 i 888; IV, p. 78, 116, 152, 187, 376, 420 i 424; V, p. 190 i 196. J. M. FONT RIUS, *Cartas de población*, I, doc. 94, 95, 110, 113, 133, 159, 188, 197 i 198 i p. 727, 732 i 759-760; II, p. 285. T. N. BISSON, *Fiscal Accounts of Catalonia under the Early Count-Kings (1151-1213)*, Berkeley, Los Angeles-Londres, University of California Press, 1984, I, p. 52-66. A. UDINA, *Els testaments*, doc. 13, p. 106. A. VIRGLI, *Els conqueridors*, p. 263-265. Josep M. SALRACH, *La renta feudal en Cataluña en el siglo XII: estudio de las honores, censos, usos y dominios de la casa de Barcelona*, a M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ (comp.), *Estudios sobre renta, fiscalidad y finanzas en la Cataluña bajomedieval*, Barcelona, CSIC. Institución Milá y Fontanals, 1993, p. 30-32.

Guerau de Jorba és un altre dels consellers més destacats de Ramon Berenguer IV i posteriorment del seu fill el rei Alfons. Era nét de Guillem Dalmau de Cervera per banda de la seva mare Laureta i fill, segons sembla, de Guillem de Pujalt i germà de Guillem i de Ramon de Cervera, que degueren prendre el cognom de l'avi per raons d'herència. Guerau, en canvi, quan obtingué el castell i senyoriu de Jorba, adoptà com a cognom el del seu nou senyoriu. Estava casat amb Saurina i tingué un fill, Guillem Ramon d'Alcarràs, i una filla, Gueralda, casada amb Pere de Puigverd. Fou present a la cort amb molta assiduïtat, perquè fou un conseller molt apreciat tant pel comte Ramon Berenguer IV com pel rei Alfons; per aquest motiu apareix com a testimoni o subscriuint molts documents oficials des del 1146, entre d'altres la venda dels drets de Gènova sobre Tortosa, l'any 1153; havia participat en la conquesta de Tortosa i en la de Lleida; acompanyà el comte a Narbona, el 1150, amb motiu dels pactes amb el vescomte Trencavell i el 1174 seguí el rei Alfons a Perpinyà; fou un dels nobles que juraren el testament de Ramon Berenguer IV el 1162. Com abans ho havia fet Bertran de Castellet, Guerau de Jorba s'ocupà de cobrar les paries que pagava el rei Llop de València i Múrcia des del 1167, almenys, i fou mediador en la pau que signà el rei Alfons amb el rei Llop l'any 1168. Rebé molts béns a Lleida i el seu territori després de la conquesta: els senyories d'Alcarràs i de Raimat, motiu pel qual prengué durant un temps el nom d'Alcarràs, bé que després quedà per al seu fill i ell retornà al de Jorba; altres béns rebuts foren Sudanell i Montoliu, cases a Lleida i terres a Casteldans i a Palau de l'Horta. Tenia terres a Santes Creus que, com Guerau Alamany i Guillem de Montagut, cedí als monjos de Valldaura per a la construcció del monestir de Santes Creus; també tenia béns a Sant Feliu d'Arraona; l'any 1177 el rei Alfons li concedí en feu els castells de Montblanc i de la Riba, consolidant el domini sobre una penyora que li havia concedit per un préstec de dos mil morabatins que li havia fet Guerau de Jorba, però quan ja era vell hagué d'empenyorar Montblanc al rei. També posseïa el castell de Montbrió, que encomanà a Arnau de Pontils l'any 1168; algunes de les terres que tenia a Lleida i altres de prop de Manresa les donà a l'orde del Temple; la seva filla Gueraua rebé d'ell feus i alous a Vinaixa, Vallclara, les Piles, etc. Tenia a més Montmaneu, Veciana, Tous, Òdena, Castellolí, Pinyana, el Talladell, Montagut de Llitera, etc. Moltes d'aquestes possessions li havien pervingut per herència dels Cervera. A la darrerria del segle XII els templers li confiaren la defensa de Selma i la castlania del castell; també tenia la castlania del castell de Montagut, que li havia confiat Guerau Alemany, on posà un substitut perquè no hi podia residir de manera continuada; devia tenir un talent militar reconegut. Morí vers 1189, a una edat avançada, després d'haver fet testament l'any 1185, i fou sepultat a Poblet.¹⁵⁸

Ramon de Pujalt, originari, segurament, del castell de Pujalt, a la Segarra, és un dels personatges que apareixen sempre al costat del comte aquests anys, el mateix any 1146 a la donació de Siurana i a cartes de població i donacions comtals dels anys 1147, 1148 i 1150, alguna de tan important com la de Lleida. L'any 1150 acompanyà el comte a Narbona i el 1151 apareix de nou a Catalunya actuant com a àrbitre entre l'arquebisbe de Tarragona i els Aguiló i com a testimoni en almenys dues cartes de població, les de Vinaixa i Vimbodí, i continuà al costat del comte els anys 1152, 1153, 1154, 1155, 1158 i 1159, ja que apareix entre els testimonis de donacions i cartes de població atorgades aquests anys.¹⁵⁹ Un al-

158. *Els castells catalans*, II, p. 109-110; III, p. 503, 559 i 561; IV, p. 252, 271 i 334; V, p. 239-241 i 246; VI, p. 162, 166, 180, 182, 822, 854, 855 i 893. J. M. FONT RIUS, *Cartas de población*, I, doc. 64, 67, 79, 88, 90, 120, 140, 148, 153, 157, 161, 167, 175 i 183. Agustí ALTISENT, *Seguint el rastre de Guerau de Jorba i el seu llinatge*, «Aplec de treballs», Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, 1 (1978), p. 33-83. L. M. FIGUERAS FONTANALS, *El senyoriu de Celma. (Una aproximació històrica)*, Valls, Institut d'Estudis Vallencs, 1985, p. 35 i 43. A. UDINA, *Els testaments*, doc. 13, p. 106.

159. *Els castells catalans*, IV, p. 423; V, p. 361; VI, p. 822. J. M. FONT RIUS, *Cartas de población*, I, doc. 64, 67, 71, 76, 86, 88, 91, 94, 97, 109 i 113; II, doc. 392, p. 681.

tre personatge notable fou Guillem de Sentmenat, membre d'una família que eren els feudataris més importants dels Montcada i que els acompanyaren a totes les expedicions bèl·liques d'Almeria, Tortosa i Lleida. Eren els castlans dels Montcada al castell de Sentmenat i tenien béns a Sabadell, Arraona, Tiana, Badalona, etc. El 1149, Ramon Berenguer IV li cedí béns a Tortosa. Era germà d'Arnau Pere de Gurb i de Pere de Sentmenat.¹⁶⁰ També pertanyia a una bona família del Maresme Guillem de Sant Vicenç, fill de Gelvira i de Berenguer; tenia diversos germans: Vidià, Bertran de Badalona, Berenguer Guadall, Ramon de Cabanyes i Anglesa. No era l'hereu i consta que tenia béns a Sant Andreu de Palomar.¹⁶¹ El Guillem de *Subiran* que apareix al document, cal interpretar-lo com de Subirats. Guillem de Subirats era fill del senyor del castell de Subirats, Alemany Bertran de Subirats, i està documentat almenys entre els anys 1132 i 1147; el seu nom apareix entre els testimonis de documents comtals dels anys 1146-1147, per exemple en la concessió del castell de Siurana i de la carta de població d'Almenar, però, com en molts altres casos, no sabem si participà a l'expedició de Tortosa.¹⁶²

Altres personatges menys coneguts, però que devien tenir una rellevància militar en el seu temps, són Berenguer de Baiona, membre d'una família que senyorejaven el castell de Baiona, situat prop de Sabadell, i que obtingué la castlania del castell d'Arraona;¹⁶³ Ramon Berenguer de Canet, que no hem pogut documentar adequadament: trobem referències a un Berenguer de Canet i a un Ramon de Canet, frare del Temple, que arribà a mestre de l'orde a Catalunya, però cap Ramon Berenguer de Canet;¹⁶⁴ tampoc no hem pogut documentar Guillem de Capella, malgrat que podem suposar que provenia del castell de Capella, al comtat de Ribagorça;¹⁶⁵ menys notícies encara de Rostany de Carbonera, que podria ésser provençal; pel que fa a Arnau d'Estopanyà, suposem que pertanyia a la família que posseïa el lloc d'Abella en feu pel comte d'Urgell. Segurament participà a la conquesta de Tortosa i a la de Lleida, que fou portada a terme tot seguit; acompanyà el comte novament a Tortosa, on era el 2 de novembre de 1149.¹⁶⁶ Tampoc no podem donar gaires precisions sobre Bernat de Foixà, que devia pertànyer a la família que posseïa el castell de Foixà,¹⁶⁷ i menys notícies encara de Ramon Jofre *de Fosso*, o d'un Lledó (*Letosus*) o d'uns tals *Raynes*, Ramon de *Mosteiol* o Pere *Senis*. Hi apareixen dos Mata, Pere de Mata i Guillem de Mata. Hi ha referències d'un Guillem de Mata, fill de Dispòdia, que senyorejaven el castell de Mata, al terme del municipi de Porqueres, l'any 1144 i que el 1163 tenia drets a la parròquia de Borrassà; més tard, dos germans, Pere i Guillem de Mata, es repartien a mitges el castell de Mata l'any 1208, una data que és massa tardana per als qui signaren l'any 1146.¹⁶⁸ Bernat de Navata, sembla ésser el senyor del castell de Navata. Un Bernat de Navata, documentat els anys 1188 i 1190, podria ésser el seu fill o potser ell mateix.¹⁶⁹ Un personatge anomenat només *Reamballus*, podria ésser Riambau, senyor del Montseny, germà de Guillem Humbert de Basella, que esmentarem més endavant, o potser un Guillem *Ram-*

160. *Els castells catalans*, II, p. 138-139; IV, p. 520 i 790. J. M. FONT RIUS, *Cartas de población*, I, p. 773.

161. Coral CUADRADA, *El Maresme medieval: Les jurisdiccions baronals de Mataró i Sant Vicenç/Vilassar (hàbitat, economia i societat, segles x-xiv)*, Mataró, Caixa d'Estalvis Laietana-R. Dalmau, 1988, p. 385 i 392.

162. *Els castells catalans*, III, p. 710; IV, p. 423; VI, p. 822. J. M. FONT RIUS, *Cartas de población*, I, doc. 64.

163. *Els castells catalans*, II, p. 111.

164. *Ibidem*, IV, p. 276 i 277. J. M. FONT RIUS, *Cartas de población*, I, doc. 116; II, p. 569.

165. *Els castells catalans*, VI, p. 221.

166. J. M. FONT RIUS, *Cartas de población*, I, p. 661. J. ALTURO I PERUCHO, *L'arxiu antic de Santa Anna de Barcelona del 942 al 1200 (Aproximació històrico-lingüística)*, Barcelona, Fundació Noguera, 1985, doc. 268, p. 294-295.

167. *Els castells catalans*, II, p. 668.

168. *Ibidem*, III, p. 204, 252 i 253.

169. *Ibidem*, II, p. 469; III, p. 129.

balli o *Riamballi* que apareix com a testimoni en una donació feta pel comte l'any 1154.¹⁷⁰ Guerau de Rupjà està documentat entre el 1128 i el 1146; el 1138, una concòrdia entre el comte Ramon Berenguer IV i el comte d'Empúries preveia que Guerau de Rupjà havia de recuperar un alou al vil·lar de Sant Mateu; probablement tenia drets en el lloc de Rupjà i està documentat que posseïa un alou a Sant Jordi Desvalls que, precisament, donà a l'orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem.¹⁷¹

El document del tractat conté, com ja hem dit, una segona llista de noms de nobles que no eren presents però que també havien de jurar-lo. Hi figuren homes poderosos, com els comtes Ponç Hug d'Empúries, Gaufred, comte del Rosselló, i Ermengol, comte d'Urgell. Ponç Hug I (1116-1154), fill d'Hug II i de Sança d'Urgell, tingué durant el seu llarg govern diversos enfrontaments amb els comtes de Barcelona, Ramon Berenguer III i Ramon Berenguer IV a causa de les seves ambicions territorials; però l'any 1138 no gosà resistir davant l'exèrcit del comte Ramon Berenguer IV i li prestà jurament de fidelitat i homenatge. Com a bon vassall des de llavors, sembla que acompanyà el comte a l'expedició a Almeria del 1147 i a la de Lleida del 1149, però es tracta de notícies provinents d'historiadors del segle XVII;¹⁷² no hi ha constància, per ara, de la seva participació a la conquesta de Tortosa, empresa per a la qual estava previst que es comprometés en aquest document; pels volts del 1147 lluitava contra Jofre de Rocabertí i el comte del Rosselló per la possessió del castell de Requesens i ignorem si aquesta operació personal pogué apartar-lo de les seves obligacions de vassall del comte de Barcelona; malgrat la falta de documentació, que només pot provar la participació en pocs casos, cal suposar que prengué part en l'empresa. Les mateixes dificultats ens trobem amb el cas del comte Gaufred de Rosselló, del qual tampoc no hi ha constància expressa que hi participés; durant el seu govern hagué d'afrontar les hostilitats amb el comte d'Empúries en diverses ocasions, la darrera vers 1147 pel castell de Requesens; hagué de defensar-se contra els atacs del seu cunyat, Ramon Trencavell de Besiers, i contra la revolta del seu fill Girard.¹⁷³ Pel que fa al comte d'Urgell, Ermengol VI (1102-1154), fill d'Ermengol V i Maria Ansúrez, malgrat les seves estades a Castella, durant els anys que ens interessin es trobava a Catalunya i sovint acompanyava el comte de Barcelona, del qual fou conseller destacat. Es coneix la seva participació en l'empresa d'Almeria, bé que ho féu com a vassall del rei Alfons VII de Castella, i també en la de Lleida el 1149, en la qual representà un paper importantíssim, que li valgué la concessió d'un terç de la senyoria de la ciutat.¹⁷⁴ Seria molt estrany que no hagués participat a la de Tortosa.

La noblesa no titulada estava representada a la llista per molts membres de famílies de gran prestigi com, si seguim l'ordre en què apareixen, Guillem de Santmartí, fill de Jordà de Santmartí i d'Er-messenda, que havia nascut abans del 1108; posseïa el castell de Sant Martí Sarroca, que havia donat nom a la família, emparentada amb els vescomtes de Barcelona, i els d'Eramprunyà, Olèrdola, Castell i Subirats; a més, posseïa Selma, que el 1142 cedí als templers, i el castell de Lavit. Es casà en primeres núpcies amb Beatriu de Montcada i en segones segons uns autors amb Alamanda de Castellvell, senyora de Falset i de Siurana, i segons uns altres amb Guisla de Banyeres, senyora dels castells de Banyeres, Castellvell, el Montmell, Marmellar, Albinyana i Tivissa. Testà el 1189.¹⁷⁵ Degué partici-

170. J. M. FONT RIUS, *Cartas de población*, II, doc. 392, p. 682.

171. *Els castells catalans*, II, p. 37, 40 i 742; III, p. 320.

172. Boades i Feliu de la Peña. S. SOBREQÜÉS, *Els barons de Catalunya*, p. 19.

173. S. SOBREQÜÉS, *Els barons de Catalunya*, p. 22-23.

174. *Ibidem*, p. 27-28.

175. *Els castells catalans*, I, p. 414-415; III, p. 879-880, 496, 699-700, 711, 720, 782 i 790; V, p. 695; VI, p. 384 i 977. Armand de FLUVIÀ, article de la família Santmartí i arbre genealògic a *Gran enciclopèdia catalana*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 13, 1979, p. 266.

par, efectivament, a l'expedició de Tortosa perquè apareix com a testimoni a la donació feta pel comte als jueus de Tortosa del barri de la Darracina.¹⁷⁶

Guerau Alemany (IV) pertanyia a la família dels Cervelló i fou un membre destacat de la cort del comte Ramon Berenguer IV. Era fill de Guerau Alemany (III), mort el 1131, i d'Arsendis, es casà amb Saurina i tingué almenys quatre fills: Guerau Alemany (V), que l'heretà, Hug, que fou arquebisbe de Tarragona, Guillem i Ermessenda; morí vers 1167. Posseïa els castells de Cervelló, Montagut, Querol, Pinyana, Roqueta, Miralles, Aguiló, Santa Perpètua, Pontils, Montclar, Gelida, Vilademàger i Tardell;¹⁷⁷ era present a la cort el 1163, quan Alfons I confirmà els privilegis de Barcelona. Degué participar efectivament a l'expedició de Tortosa perquè apareix com a testimoni a la donació feta pel comte als jueus de Tortosa del barri de la Darracina.¹⁷⁸

Guillem Humbert o Umbert de Basella pertanyia a una família noble radicada a la zona del Montseny; més endavant s'establiren a Montclús i prengueren aquest nom; era fill de Guillem Umbert I i de Guillema; es casà amb Agneta i fou pare de Beatriu, casada amb Ramon Ademar (tal vegada de Santa Pau); posseïa els castells de les Agudes i Miravalls i la localitat de Sant Celoni, que llegà a l'orde de l'Hospital, mentre que deixava altres béns mobles i immobles a la seva muller i a la seva filla. Quan morí, l'any 1151, el llegat als hospitalers fou impugnat pel seu germà Rimbau de Montseny, que reivindicà un acord anterior entre tots dos germans; Ramon Berenguer IV assignà Sant Celoni als hospitalers i els altres béns a Rimbau mitjançant sentència arbitral de 1157. És molt probable que participés a la conquesta de Tortosa i a la de Lleida; el 2 de novembre de 1149 era novament a Tortosa, on acompanyà el comte, que volia acabar de prendre disposicions sobre el repartiment de la ciutat.¹⁷⁹ No hi ha constància documental de la seva participació a l'exèrcit que conquerí Tortosa.

Guillem de Cervera, un altre dels nobles que juraren el tractat, pertanyia a una de les branques de la poderosa família dels Cervera, concretament a la branca dels senyors de Juneda i Cérvoles. El nostre Guillem era el segon amb aquest nom dins aquesta branca del llinatge i era fill de Guillem i de Maria; es casà amb Ermessenda i posseï un patrimoni format per Juneda, Castellans, Cérvoles, Timor, la Guardiola i Rubinat; morí entre el 1172, any en què redactà testament, i el 1181. Formà part dels consellers de Ramon Berenguer IV i apareix sovint entre els testimonis dels documents comtals: en una donació del 1141, a la carta de població de Lleida del 1150 i en el testament de Ramon Berenguer IV; ja en temps d'Alfons I, el 1163, fou testimoni de la concessió de franquícies a la ciutat de Barcelona el 1163. Com en altres casos, ignorem si participà realment a l'expedició contra Tortosa, mentre que és segur que ho féu en l'exèrcit contra Lleida el 1149 i en la campanya contra Siurana del 1153. Fou l'administrador de la part de Lleida que correspongué al comte d'Urgell. Fou un dels ostatges que el comte havia de donar a Gènova per la compra de la tercera part de Tortosa que tenia la capital lígur.¹⁸⁰

176. J. M. FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia*, I, doc. 76.

177. *Els castells catalans*, III, p. 543-544 i 551; V, p. 384; VI, p. 327. *Cartulari de Poblet*, p. 141. Mercè COSTA, S. SOBREQÜÉS i Armand de FLUVIÀ, article de la família Cervelló i arbre genealògic a *Gran enciclopèdia catalana*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 5, 1973, p. 31-32.

178. J. M. FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia*, I, doc. 76 i 120.

179. Josep M. PONS I GURI, *La successió de Guillem Umbert de Basella*, a J. M. PONS I GURI, *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*, Barcelona, Fundació Noguera, 1989, p. 31-53. J. M. MARQUÈS, *Cartoral de Carlemany*, doc. 287. J. ALTURO, *L'arxiu antic de Santa Anna*, doc. 268, p. 294-295.

180. *Els castells catalans*, II, p. 737; IV, p. 366 i 413; V, p. 400; VI, p. 130, 195, 199, 202, 578, 579, 591, 855, 990, 1016 i 1074. *Cartulari de Poblet*, doc. 157 i 184. Vegeu l'article de la família Cervera d'A. DURAN i l'arbre genealògic d'Armand de FLUVIÀ, a *Gran enciclopèdia catalana*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 5, 1973, p. 39 i 42; A. Duran identifica el nostre Guillem de Cervera amb el tercer de la nissaga, però crec que no és possible per raons cronològiques: aquest darrer es casà el 1163 i, per tant,

Ramon Guillem d'Òdena pertanyia a una família noble propietària del castell d'Òdena, a la comarca de l'Anoia; estigué casat primer amb Ermessenda, filla de Pere Bernat de Queralt, després amb Sança i finalment amb Berenguera, que era la seva esposa el 1149. A més d'Òdena, posseïa Pontons, que era deshabitat el 1138, a causa de la incursió sarraïna del 1108; també posseïa els castells de Passanant i d'Arraona, Rubinat, Lavit i Castellcir, entre d'altres; devia tenir dificultats econòmiques, ja que el 1101 empenyorà Arraona i el 1121 Òdena i Pontons; degué superar aquesta situació perquè el 1138 tornava a posseir Pontons, com ho demostra el fet que en cedí la dominicatura als hospitalers perquè repoblessin el lloc i, poc abans de morir, recuperà Arraona; compartia amb el monestir de Sant Cugat el domini de la vila d'Igualada, que es trobava dins el terme d'Òdena, cosa que comportà problemes entre ambdues bandes; morí entre el 3 i el 25 de gener de 1158, dates de redacció i de publicació del seu testament;¹⁸¹ ignorem si finalment participà en l'expedició contra Tortosa del 1148.

Arnau Berenguer d'Anglesola, fill d'un altre Arnau Berenguer, era senyor d'Anglesola i posseïa també el castell de Verdú, que l'any 1164 donà a la seva filla Berenguera i al seu marit Guillem de Cervera; posseïa també els castells de Térrens, Miralcamp, Paganell, Golmés, les Ventoses, Sidamon i Fondarella; morí abans del 1184; fou un dels signants de la donació de l'hort de Poblet als monjos de Fontfreda, els anys 1150/1151, per fer-hi un monestir. Prengué part en la conquesta de Lleida i apareix com a testimoni a la carta de població d'aquesta ciutat. No tenim documentada la seva participació en la conquesta de Tortosa, però probablement hi prengué part, com la major part de l'exèrcit, que de Tortosa passà a la conquesta de Lleida. Tornà amb el comte de Lleida a Tortosa el novembre de 1149.¹⁸²

Berenguer Arnau està documentat entre el 1130 i el 1174; el comte Ramon Berenguer IV li concedí, l'any 1146, el castell de Siurana, segurament per animar-lo a emprendre'n la conquesta, cosa que no féu. Ignorem si després prengué part efectiva a la conquesta de Tortosa; segurament ho féu, com la major part de l'exèrcit, que de Tortosa passà a la conquesta de Lleida. Els magnats tornaren amb el comte de Lleida a Tortosa el novembre de 1149 i aquí està documentat Berenguer Arnau, que suposem que és Berenguer Arnau d'Anglesola.¹⁸³

Berenguer de Torroja fou un dels personatges que figuraren de manera més seguida a la cort de Ramon Berenguer IV entre el 1143 i el 1158 i apareix com a testimoni en els documents comtals més importants i també en el testament sacramental del comte el 1162. Degué participar a la conquesta de Tortosa amb el seu contingent militar perquè rebé l'honor de Xerta, encara que no de manera immediata, sinó el 1160, dins del llarg procés de repartiment. Prengué part igualment a la conquesta de Lleida i subscriuí la carta de població de la ciutat. Fou un dels ostatges designats per garantir el pacte de venda al comte de la tercera part de Tortosa que pertanyia als genovesos. L'any 1158 acompanyà el comte en el seu viatge a Castella per tal de negociar el vassallatge pel regne de

era una criatura el 1146, si és que havia nascut. J. M. FONT RIUS, *Cartas de población*, I, doc. 71, 79 i 120. A. UDINA, *Els testaments*, doc. 13, p. 106.

181. *Els castells catalans*, II, p. 202; III, p. 686-687, 690, 720 i 751; IV, p. 120 i 283; V, p. 269-271 i 281. J. M. FONT RIUS, *Cartas de población*, I, doc. 55 i 56 i 671-672; II, p. 101, 337, 405, 494 i 706. Maria del Carmen ÁLVAREZ MÁRQUEZ, *La Baronía de la Conca d'Òdena*, Barcelona, Fundació Noguera, 1990, doc. 33, 37 i 38.

182. *Els castells catalans*, VI, p. 404, 539, 854, 855 i 976. J. M. FONT RIUS, *Cartas de población*, I, doc. 79, 149 i 174; II, p. 712. A. ALTISENT, *Història de Poblet*, Abadia de Poblet, 1974, p. 30. J. ALTURO, *L'arxiu antic de Santa Anna*, doc. 268, p. 294-295.

183. *Els castells catalans*, IV, p. 144, 412, 411 i 423. J. M. FONT RIUS, *Cartas de población*, I, doc. 56 i 100. J. ALTURO, *L'arxiu antic de Santa Anna*, doc. 268, p. 294-295.

Saragossa amb el rei Sanç III, tal com ho demostra la seva signatura al peu del tractat de Nájima o Haxama.¹⁸⁴

Haucerrandus de Pinós és, naturalment, Galceran de Pinós, membre d'una família noble notable, que s'aniria engrandint al llarg de l'edat mitjana. No sabem si qui apareix en aquesta llista del tractat del 1146 és Galceran (II) de Pinós, que morí precisament pels volts d'aquest any, o més aviat el seu fill i hereu Galceran (III) de Pinós, casat amb Berenguera, pertanyent, potser, a la família Montcada, que morí vers 1196. Posseïa els castells i llocs de Pinós, Espà, Gósol, Saldes, el Querforadat, Vallmanya i Llo. No tenim constància per ara de la seva participació a la conquesta de Tortosa, mentre que està documentada la seva intervenció a la de Lleida, el 1149, on li fou donada una casa. Figurà amb freqüència en el seguici del rei Alfons I i intervingué en un arbitratge entre el monarca i el comte Ramon de Tolosa el 1194; abans, el 1157, havia estat valedor de Pere de Puigverd en el seu plet amb el comte Ramon Berenguer IV per alguns castells. Com altres membres de la seva família, protegí l'orde del Temple i li donà els seus drets a les muntanyes del Sitjar i la Palomera el 1170; també afavorí el monestir de Santes Creus, on la seva família tenia la sepultura; li donà el dret de pasturatge a les valls del castell de Llo i a la d'Eina, i també terres a Soses.¹⁸⁵

Bernat de Manresa era un altre dels magnats compromesos en el tractat amb Gènova; en tenim poques notícies, des del 1135 fins al seu testament, redactat el 1169 i encara alguns anys més, ja que vivia encara entre el 1175 i el 1178. Fou veguer de Manresa i deixà els seus béns al monestir de Sant Benet de Bages i a esglésies de Manresa. No tenim cap notícia de la seva participació en empreses militars.¹⁸⁶ Encara tenim menys notícies de Berenguer Guadall, que presenta problemes d'identificació perquè Guadall no sembla cognom sinó part del nom. Hi ha més d'un Berenguer Guadall en aquesta època: un pertanyia a la família dels Sant Vicenç, castlans i després senyors del castell de Sant Vicenç, al Maresme, mentre que un altre Berenguer Guadall pertanyia al llinatge dels Montbui. No podem determinar quin dels dos era o si encara hi havia algun altre Berenguer Guadall en alguna altra família.¹⁸⁷

Arnaldus de Lerc, és a dir, Arnau de Llers, està més ben documentat; pertanyia a una família empordanesa molt significativa que sembla que després adoptà el nom de Cervià. Arnau de Llers era un dels comdors del comtat de Besalú, jerarquia considerada inferior a la del vescomte, però superior a la del varvassor. Malgrat que es mostrà sempre fidel als comtes de Barcelona, el 1128 fou obligat pel comte d'Empúries a lluitar al seu servei contra Ramon Berenguer III; el 1138 signà el conveni que posà fi als intents expansionistes del comte emporità. Fou persona molt lligada a la cort de Ramon Berenguer IV i el trobem com a testimoni habitual dels documents del comte entre el 1134 i el 1162. Sembla segur que participà en l'exèrcit contra Tortosa del 1148, ja que apareix com a testimoni de la carta de població del barri de la Darracina de Tortosa. Igualment participà en l'expedició de conquesta de Lleida del 1149 i signà la carta de població de la ciutat; al cap d'uns anys, el 1155, acom-

184. *Els castells catalans*, vi, p. 782, 784, 792 i 854-855. J. M. FONT RIUS, *Cartas de población*, i, doc. 67, 71 i 79. A. UDINA, *Els testaments*, doc. 13, p. 106. A. VIRGILI, *Ad detrimentum Yspanie. La conquesta de Turtusa i la formació de la societat feudal (1148-1200)*, València, Publicacions de la Universitat de València-Universitat Autònoma de Barcelona, 2001, p. 102.

185. *Els castells catalans*, iv, p. 50, 936 i 957; vi, p. 106, 854, 935, 1046-1047, 1171 i 1221. J. M. FONT RIUS, *Cartas de población*, i, doc. 120. J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, Tàrraga, 1972, p. 121 i 150. A. FOREY, *The Templars in the Corona de Aragón*, Londres, Oxford University Press, 1973, p. 120. M. RIU, *Formación de las zonas de pastos veraniegos del monasterio de Santes Creus en el Pirineo, durante el siglo XI*, «Santes Creus. Boletín del Archivo Bibliográfico», II (1961), p. 137-153, concretament p. 146-147.

186. *Els castells catalans*, v, p. 654, 658-659 i 664.

187. *Ibidem*, i, p. 610. M. C. ÁLVAREZ MÁRQUEZ, *La Baronia de la Conca d'Òdena*, doc. 40.

panyà el comte a Narbona i el 1158 fou un dels ostatics designats per garantir al vescomte de Besiers el compliment de l'acord de no fer pau ni treva amb el comte de Tolosa. Era senyor de Llers i adquirí, a més, Púbol i Cervià. Fou designat marmessor en el testament de la reina Peronella i fou un dels testimonis de la publicació del testament sacramental de Ramon Berenguer IV el 1162.¹⁸⁸

Ramon de Vilademuls era un altre noble empordanès que, com Arnau de Llers, formà part del consell de Ramon Berenguer IV. Participà en l'expedició de conquesta de Tortosa el 1148, com ho demostra el fet que sigui un dels testimonis de la carta de població del barri de la Darracina el 1149; ignorem si participà en la conquesta de Lleida, però el 1151 era en aquesta ciutat al costat del comte i no solament signà com a testimoni en documents comtals sinó que, a més, com a membre de la cúria, participà en algun judici, com ara la qüestió que enfrontà Riambau Humbert amb els hospitalers a causa de l'herència del seu germà Guillem; també hi participaren Arnau de Llers, Berenguer de Torroja i Ramon de Pujalt, a més d'alguns eclesiàstics. L'any 1155 acompanyà el comte a Narbona i el 1158 fou un dels ostatics designats per garantir al vescomte de Besiers el compliment de l'acord de no fer pau ni treva amb el comte de Tolosa; degué morir poc després perquè no apareix més als documents comtals; era senyor del lloc de Vilademuls i estava casat amb Adalés i tingué un fill anomenat Guillem Ramon.¹⁸⁹

Guerau de Cabrera s'anomenava, en realitat, Guerau Ponç, el tercer amb aquest nom a la família, bé que era esmentat sovint només com a Guerau. Pertanyia al llinatge dels vescomtes de Girona i fou el darrer que s'anomenà així; des del 1145 canvià la denominació del vescomtat de Girona per la de Cabrera; a més, era vescomte d'Àger i era, per tant, un dels magnats més destacats de Catalunya. Ha estat identificat com el trobador Guerau de Cabrera. Es casà amb Berenguera de Queralt, fou pare de Ponç III de Cabrera i morí vers 1180. No hi ha constància de la seva participació en la conquesta de Tortosa, mentre que n'hi ha de la seva presència a l'expedició de Lleida, bé que no participà en el repartiment a causa de la seva enemistat amb els comtes d'Urgell, que tingueren un protagonisme tan destacat en l'empresa.¹⁹⁰

Haucerandus de Sales és Galceran de Sales, que cal no confondre amb Galceran de Salàs, germà d'Ermengol VII d'Urgell. El castell de Sales, nucli del domini de Galceran de Sales, es troba a l'Alta Garrotxa, mentre que Salàs es troba al Pallars Jussà; el senyoriu de Sales es trobava a les terres entre el Llierca i el Fluvià. Galceran era fill d'Arnau Joan de Sales i d'Ermessenda, es casà amb Arsendis i tingué almenys un fill, anomenat Arnau Joan. El 1147 Galceran i el seu fill Arnau figuraren entre els qui asseguraren el compromís de Jofre de Rocabertí i el comte de Rosselló. Signà alguns acords amb el bisbe de Girona tant sobre el castell de Sales (1129) com sobre el lloc de Bàscara, on també tenia drets (1138). Des del 1140, posseï el castell de Ribes i també el castell de Cornellà, pel qual mantingué un plet amb el comte Ramon Berenguer IV l'any 1150, ja que aquest es queixava que no li havia prestat els serveis que pertocaven.¹⁹¹ No tenim constància de la seva participació en les conquestes de Tortosa i Lleida.

188. *Els castells catalans*, II, p. 84, 91, 332, 449, 450, 515, 713 i 719; III, p. 24; VI, p. 851 i 853-855. J. M. FONT RIUS, *Cartas de población*, I, doc. 76, 79, 94, 98, 119 i 120. A. UDINA, *Els testaments*, doc. 13, p. 106.

189. *Els castells catalans*, II, p. 84; III, p. 24 i 304-307. J. M. FONT RIUS, *Cartas de población*, I, doc. 76 i 98. J. M. PONS I GURI, *La successió de Guillem Umbert de Basella*, p. 46-47 i 51.

190. Joaquim MIRET I SANS, *Notes per la biografia del trobador Guerau de Cabrera*, «Estudis Universitaris Catalans», IV (1910), p. 299-331. M. de RIQUER, *Història de la literatura catalana*, I, Barcelona, Ariel, 1964, p. 56-66. S. SOBREQÜÉS, *Els barons de Catalunya*, p. 46. *Els castells catalans*, I, p. 246; III, p. 227; IV, p. 711; VI, p. 212, 222, 239 i 256.

191. *Els castells catalans*, II, p. 428, 434, 440 i 447; III, p. 95 i 96 i 203; V, p. 75, 92 i 145.

Sembla que podem identificar el *Deodatus* del tractat amb Deodat o Deusdé de Claramunt, fill de Fortuny i de Beatriu, que el 1134 jurà fidelitat a Ramon Berenguer IV pel castell de Tamarit, una possessió important perquè s'hi cobrava una lleuda marítima. També posseïa el castell de Montoliu, prop de Tarragona, i béns a Terrassa, lloc que regí, força despòticament un temps, per encàrrec del comte de Barcelona. Morí el desembre de 1152. No tenim informació sobre la seva possible participació en la conquesta de Tortosa.¹⁹²

Guillem Pere de Castellet pertanyia a una família notable, senyora del castell de Castellet; era el germà petit de Bertran de Castellet, al qual ja ens hem referit; està documentat entre el 1121 i el 1187. Degué participar efectivament en l'expedició de conquesta de Tortosa perquè hi rebé alguna propietat. L'any 1153 figurà entre els ostatsges oferts als genovesos com a garantia del pagament del preu estipulat per a la compra de la tercera part de Tortosa que posseïa Gènova.¹⁹³

Guillem Ademar, un altre dels compromesos, posseïa el lloc de Porqueres i era castlà del castell de Finestres; està documentat entre el 1136 i el 1167 i consta que estava casat amb Agnès i que tenia un fill anomenat Ademar; degué participar en la conquesta de Tortosa perquè un Ademar (que Virgili identifica amb un Ademar de Puig) rebé un mas, en el terme de Tortosa, l'any 1149; també degué participar en la conquesta de Lleida perquè el 1154 hi rebé uns casals.¹⁹⁴

També figuren en aquesta llista de nobles compromesos per a l'expedició a Tortosa Ramon Bernat de la Guàrdia o Saguàrdia i Guillem de la Guàrdia. De Ramon Bernat, en sabem poca cosa. Entre el 1118 i el 1141 succeí Arnau de la Guàrdia al castell de la Guàrdia de Ripoll. Figurà com un dels dotze marmessors del comte Ramon Berenguer III. Des del 1141 apareix com a testimoni en documents comtals. Es casà amb Ponça i tingué diversos fills: Ramon, Ponç, Bernat i Estefania, un dels quals, Ponç, fou trobador. No tenim cap notícia sobre la seva participació en l'expedició a Tortosa.¹⁹⁵

Guillem de la Guàrdia pertanyia a la família vescomtal de Barcelona, era fill d'Arsenda, filla del vescomte Gelabert Udalard, i de Guillem Ramon, castlà, d'una família de vassalls vinculats al Castellvell de Barcelona, que pertanyia als vescomtes; Arsenda rebé del seu pare el castell de Collbató. El germà d'Arsenda, Reverter, havia marxat al Marroc amb el seu fill Berenguer per posar-se al servei del sultà Alí ibn Yussuf, encara en vida del seu pare; mort aquest, reivindicà l'herència. Un dels seus nebots, el nostre Guillem de la Guàrdia, el visità al Marroc i l'oncle li confià el castell de la Guàrdia del Bruc o de Montserrat. El 1133, Guillem fou nomenat pel comte de Barcelona per exercir les funcions del seu oncle Reverter, però actuà amb tan poc seny que hagué de substituir-lo Berenguer Ramon de Castellet; el 1135, Reverter tornà a Catalunya per posar en ordre el seu patrimoni, però retornà aviat al Marroc i encomanà abans els seus béns al seu nebot Guillem, el qual cometé una nova atzagaiada, l'any 1138, des del castell de la Guàrdia, que molestà molt el comte; després d'aquest incident, Reverter tornà novament a Catalunya per fer-se càrrec del seu patrimoni; segons Ruiz-Doménec, potser Guillem es casà amb la filla de Reverter, Guisla; això explicaria que el vescomte li concedís la meitat

192. *Ibidem*, IV, p. 68. Th. N. BISSON, *Veus turmentades*, Barcelona, Curial, 2003, p. 44, 107, 111 i 113-114. A. CALAMARRO, *Petita comunitat, mala senyoria i economia moral. Poders i resistències a Terrassa (segles XI i XII)*, «Terme», 21 (novembre de 2006), p. 61.

193. *Els castells catalans*, II, p. 162 i 737; III, p. 760, 879-880 i 889; IV, p. 187; V, p. 773. J. M. FONT RIUS, *Cartas de población*, I, doc. 84. A. VIRGILI, *Els conqueridors*, p. 264.

194. *Els castells catalans*, III, p. 110, 114 i 256. J. M. FONT RIUS, *Cartas de población*, I, p. 808. J. M. MARQUÈS, *Cartoral de Carlemany*, doc. 296. A. VIRGILI, *Ad detrimentum Yspanie*, p. 101.

195. *Els castells catalans*, V, p. 48. A. UDINA, *Els testaments*, doc. 13, p. 106.

dels seus béns el 1139; seguidament, Reverter tornà al Marroc, on morí el 1144; com que no es tenien notícies del seu fill Berenguer, Guillem es féu càrrec de l'herència fins que el seu cosí Berenguer tornà del Marroc; el comte havia perdonat a Guillem el comportament eixelebrat de joventut i el 1147 li encomanà la castlania del castell de Piera; heretà el castell d'Olost, de Ramon d'Olost, el 1155, testà el 1157 i degué morir poc després, abans del 1159; consta que llavors la seva esposa era Dolça. No tenim cap notícia sobre la seva participació en l'expedició a Tortosa.¹⁹⁶

De Guillem de Portella o Saportella, senyor del castell de la Portella, en sabem molt poc. És esmentat ja en un document del 1127, però el senyor de la Portella era llavors Pere Guerau; el senyoriu passà a les seves mans més tard; vivia encara el 1170, quan amb la seva muller Marquesa encomanà el castell de Montmajor a Berenguer de Corrà. No tenim constància documental que participés a la conquesta de Tortosa.¹⁹⁷

Pel que fa als Berga, Guillem Ramon i Guillem de Berga, tenim algunes notícies de Guillem Ramon i cap de Guillem. El primer era fill de Sicardis i castlà pel comte a Berga; estigué casat amb Sibilla; entre el 1117 i el 1131 jurà fidelitat al comte Ramon Berenguer III pels castells de Peguera, Fígols i Vallmanya, a més de la casa de Berga, i el 1135 prestà jurament a Ramon Berenguer IV; ara, a més, posseïa el lloc de Torredella. Morí abans del 1162, ja que aquest any fou el seu fill Pere qui prestà jurament al rei Alfons I.¹⁹⁸

Bernat Guillem de Lluça pertanyia a la família que senyorejava el castell de Lluça i un terme força ampli; era fill de Guillem i pare de Pere, que el succeí. Morí el 1154 i algunes vegades apareix el seu nom entre els testimonis dels documents comtals. No tenim informació sobre la seva possible participació en l'expedició a Tortosa.¹⁹⁹

No hem trobat informació de Bernat de Monells, mentre que de Berenguer de Taradell sabem només que era senyor de Taradell. No sabem si pot ésser el que està documentat entre el 1181 i el 1184, que estava casat amb Timbors. Tampoc no tenim notícies de la seva participació a l'expedició de Tortosa.²⁰⁰

Els juramentats genovesos

La llista dels genovesos que juraren el tractat amb el comte de Barcelona fou més llarga que la dels catalans; també hi ha dues llistes, la dels que juraren en presència del comte i la dels que ho havien fet en un altre lloc. La primera d'aquestes llistes consta de cent quaranta-un noms, mentre que la segona, en la qual hi ha repetits alguns noms de la primera, consta de vint-i-quatre. Es pot dir, doncs, que tota l'elit dirigent genovesa es comprometé amb el tractat.

He pogut comprovar que quaranta-nou noms de la primera llista corresponen a persones que havien ostentat el càrrec de cònsol del Comú o cònsol de justícia (*de placitis*) o l'ostentaren en els anys següents, fins al 1163, que és el darrer any comprovat. Per exemple, Lanfranco Alberico,²⁰¹ Ugo de

196. *Els castells catalans*, III, p. 883; IV, p. 881; V, p. 186-189. José Enrique RUIZ-DOMÉNEC, *Quan els vescomtes de Barcelona eren. Història, crònica i documents d'una família catalana dels segles X, XI i XII*, Barcelona, Fundació Noguera, 2006, p. 169, 179-188, 190 i 194-195, doc. 166, 168, 170, 173-175, 177, 178-179 i 184.

197. *Els castells catalans*, V, p. 925 i 991.

198. *Ibidem*, V, p. 857 i 888.

199. *Ibidem*, V, p. 857 i 888.

200. *Els castells catalans*, IV, p. 966 i 973.

201. L. T. BELGRANO, *Annali Genovesi di Caffaro*, p. 59.

Baldizone,²⁰² *Balduinus*,²⁰³ Belamuto,²⁰⁴ Boiamons o Boiamundo,²⁰⁵ Guglielmo Bombello,²⁰⁶ Guglielmo *Brosssetus* o *Bruxedus*,²⁰⁷ Guglielmo *Buferius*,²⁰⁸ Otto de Caffaro, fill del cronista,²⁰⁹ Bonvicino de Campo,²¹⁰ Ceba,²¹¹ Guglielmo Cigala,²¹² Ansaldo Doria, al qual ens referim després, Ingo Galleta,²¹³ Rainaldo Gauson,²¹⁴ Ansaldo Golias,²¹⁵ Froenzo Gontardo,²¹⁶ Ido Gontardo,²¹⁷ Amico Grillo,²¹⁸ Ogerio de Guido,²¹⁹ Ido de Guiscardo²²⁰ i Filippo Lamberto, bé que aquest darrer quedà apartat dels oficis públics l'any 1147 per l'arquebisbe i els cònsols de la ciutat a causa d'una conjura contra ell d'alguns altres notables, que fou descoberta poc després;²²¹ també Guido Laude,²²² Opizzo Lecavello,²²³ Malocello,²²⁴ Ansaldo Mallone,²²⁵ Guglielmo Mauro,²²⁶ Martino Mauro,²²⁷ Tancredo Mauro,²²⁸ Guglielmo Nigro,²²⁹ el canceller de Gènova Oberto,²³⁰ Oto *iudex*,²³¹ Bonvassallo di Odone,²³² Guglielmo Piccamiglio,²³³ Guglielmo Peverè,²³⁴ Lanfranco Peverè,²³⁵ Guglielmo *Porcus*,²³⁶ Giordano de Porta,²³⁷ Marino de Porta,²³⁸ Rodoano,²³⁹ Corrado Ruffo,²⁴⁰ Otto Ruffo,²⁴¹ Guglielmo

202. *Ibidem*, p. 46 i 73.

203. *Ibidem*, p. 35.

204. *Ibidem*, p. 21, 23, 25, 29, 30 i 32.

205. *Ibidem*, p. 27, 29, 33, 36, 41, 47, 53 i 64.

206. *Ibidem*, p. 21, 25 i 29.

207. *Ibidem*, p. 28.

208. *Ibidem*, p. 15, 33, 36, 37, 49 i 60.

209. *Ibidem*, p. LXIX-LXXI i 49.

210. *Ibidem*, p. 29.

211. *Ibidem*, p. 31 i 33.

212. *Ibidem*, p. 37, 41, 47, 51 i 60.

213. *Ibidem*, p. 27.

214. *Ibidem*, p. 28-29.

215. *Ibidem*, p. 60.

216. *Ibidem*, p. 36, 37 i 47.

217. *Ibidem*, p. 27, 33, 37, 46 i 49.

218. *Ibidem*, p. 46, 47, 59 i 73.

219. *Ibidem*, p. 26, 29, 31, 37, 53 i 65.

220. *Ibidem*, p. 30 i 33.

221. *Ibidem*, p. 29, 30, 32, 35 i 60. *I Libri iurium*, t/1, doc. 143-144.

222. L. T. BELGRANO, *Annali Genovesi di Caffaro*, p. 48, 51 i 60.

223. *Ibidem*, p. 36.

224. *Ibidem*, p. 30 i 37. Com que no és indicat el nom, l'identifico amb Giovanni Malocello, que fou cònsol el 1140 i el 1153; hi ha un Oberto, anterior, i un Giovanni i un Enrico, posteriors.

225. *Ibidem*, p. 27, 28, 29, 31, 33, 35, 36, 49 i 53.

226. *Ibidem*, p. 18.

227. *Ibidem*, p. 30 i 37.

228. *Ibidem*, p. 28 i 32.

229. *Ibidem*, p. 25, 29, 30, 33, 35, 36 i 37.

230. *Ibidem*, p. c-cviii, 35, 37, 41, 47, 59 i 73.

231. *Ibidem*, p. 31, 33 i 37.

232. *Ibidem*, p. 29, 30 i 51.

233. *Ibidem*, p. 23, 25 i 35.

234. *Ibidem*, p. 22, 24, 29 i 36.

235. *Ibidem*, p. 28, 29, 30, 31, 33, 35, 36, 37, 45, 53 i 73.

236. *Ibidem*, p. 23, 31 i 41.

237. *Ibidem*, p. LXXII, 28 i 35.

238. *Ibidem*, p. 22, 25, 30, 32 i 36.

239. *Ibidem*, p. 33, 36 i 60.

240. *Ibidem*, p. 37.

241. *Ibidem*, p. 36.

Stangon o *Stanconius*,²⁴² Ugo *iudex*,²⁴³ Oberto Usodimare,²⁴⁴ Baldizone Usodimare,²⁴⁵ Ogerio Vento²⁴⁶ i Ingo della Volta;²⁴⁷ alguns personatges tenen identificacions més dubtoses, com un Anfossus Boter, que podria ser Botericus,²⁴⁸ o un tal Serro, que podria ser Corsus Serra.²⁴⁹

Alguns d'aquests homes, concretament Ansaldo Mallone, Ceba i Guglielmo Piccamiglio, juntament amb altres que no figuren a la llista, participaren en el consorci privat destinat a treure profit de les possessions que Gènova adquirí a Tortosa arran de la conquesta; aquest consorci fou concedit primer per vint-i-cinc anys i finalment per vint-i-nou pels cònsols de Gènova l'any 1150.²⁵⁰ Altres, com la família Della Volta, tingueren un paper molt important a la conquesta de Tortosa fins al punt que Bonifacio, fill d'Ingo, rebé Flix en feu l'any 1154.²⁵¹

A la segona llista, hem pogut comprovar que almenys setze noms o bé havien estat cònsols o bé havien portat a terme missions diplomàtiques o militars, com ara Griffò Alberico, enviat amb altres notables genovesos a negociar amb l'emperador Frederic I, el 1158, en moments de tensió,²⁵² Lanfranco Alberico, cònsol el 1160, i Balduino, cònsol el 1147, que figuren tots dos a la llista anterior; Ogerio de Bocheron formà part del grup de notables genovesos enviat a negociar amb l'emperador Frederic I el 1158,²⁵³ mentre que Bonvassallo de Castro fou cònsol judicial el 1158;²⁵⁴ Otto Bonvillano havia participat a l'empresa d'Almeria i el novembre de 1147 els cònsols genovesos presents a Almeria li havien concedit la ciutat en feu per trenta anys,²⁵⁵ també foren cònsols Ansaldo Doria, Ido Gontardo, Filippo de Lamberto, Martino de Mauro i Guglielmo Piccamiglio, tots els quals apareixen a la llista precedent, bé que en el cas d'Ido Gontardo potser es tracta de persones diferents, ja que en aquest cas és qualificat de *minor* per distingir-lo de l'altre.²⁵⁶ Igualment foren cònsols Ansaldo Pizzo,²⁵⁷ Nicola Rozza,²⁵⁸ Oberto Spinola, Oberto Torre —que, a més, capitanejà amb Caffaro l'expedició a Almeria del 1146²⁵⁹— i Guglielmo della Volta.²⁶⁰

Alguns foren persones molt notables, com Ansaldo Doria, que ocupà el càrrec de cònsol diverses vegades i, a més, portà a terme missions diplomàtiques, com una ambaixada al rei Guillem de Sicília el 1156, juntament amb Guglielmo Vento.²⁶¹ Encara més notable fou l'activitat d'Oberto Spi-

242. *Ibidem*, p. 36, 37, 41 i 47.

243. *Ibidem*, p. 31 i 35.

244. *Ibidem*, p. 29.

245. *Ibidem*, p. 37 i 49.

246. *Ibidem*, p. 31, 35 i 45.

247. *Ibidem*, p. 27, 29, 35, 49 i 64.

248. *Ibidem*, p. 36.

249. *Ibidem*, p. 53.

250. *I Libri iurium*, II, doc. 114-117.

251. Robert I. BURNS, *The della Volta: A Genoese Family in the Service of the Crown of Aragon (1140-1340)*, XIV Congreso di Storia della Corona d'Aragona (Sassari-Alghero 1990). *La Corona d'Aragona in Italia (secc. XIII-XVIII)*, 2, vol. 3, Sàsser, C. Delfino, 1996, p. 187-228.

252. L. T. BELGRANO, *Annali genovesi*, p. 51.

253. *Ibidem*, p. 51.

254. *Ibidem*, p. 49.

255. *I Libri iurium*, I/1, doc. 94-95.

256. L. T. BELGRANO, *Annali genovesi*, p. 36. Afegeixo una altra dada, bé que no puc assegurar que correspongui al *minor* ni les indicades abans al *maior*.

257. *Ibidem*, p. 35.

258. *Ibidem*, p. 41, 59 i 60.

259. *Ibidem*, p. 25, 30, 31, 33-34 i 35.

260. *Ibidem*, p. 18, 23, 25, 26, 29, 30, 31 i 65.

261. *Ibidem*, p. 27, 30, 35, 37, 46, 59 i 60.

nola, que formà part del grup de notables genovesos enviat a negociar amb l'emperador Frederic I el 1158 i novament el 1162, mentre que el 1161, al cap d'una petita flota, havia vigilat els mars de Còrsega i Sardenya per dirigir-se després a Dènia per negociar amb el rei Llop la renovació d'un tractat per deu anys.²⁶²

L'operació contra Tortosa

La participació de Gènova a la conquesta de Tortosa confirma l'interès de la capital lligur per castigar els centres de poder islàmic que pertorbaven el desenvolupament del seu comerç²⁶³ i, com hem dit, per conservar l'aliança amb Ramon Berenguer IV, important per al seu enfrontament amb Pisa. Ramon Berenguer, a més, és clar, de la participació dels seus súbdits, havia aplegat també ajuts de Montpeller i de Narbona amb els seus senyors Guillem de Montpeller i la vescomtessa Ermengarda de Narbona al front de les tropes; hi prengueren part igualment cavallers normands, anglesos o flamencs croats, que havien participat abans en la conquesta de Lisboa. Els ordes militars dels templers i els hospitalers hi col·laboraren amb forces importants.²⁶⁴ El comte havia obtingut també el suport de la Santa Seu, ja que el papa Eugeni III havia concedit a l'expedició el títol de croada l'any 1147 amb els mateixos privilegis i remissions dels pecats dels qui anaven a lluitar a Terra Santa.²⁶⁵

La flota genovesa que participà a l'expedició a Almeria constava de seixanta-tres galeres i cent seixanta-tres vaixells d'altra mena i portava dotze mil homes d'armes, segons les fonts genoveses. Sortí de Gènova a la fi de maig de 1147, portà a terme les operacions bèl·liques durant l'estiu i, a l'octubre, els expedicionaris aconseguiren prendre la ciutat amb un gran botí i molts captius. Seguidament, la flota genovesa es retirà a hivernar a Barcelona i preparar-se per a l'expedició a Tortosa, reparant i fent noves màquines de guerra per a l'assalt de Tortosa. Només dues galeres anaren a Gènova a portar el botí.²⁶⁶

L'estol d'Almeria fou ampliat amb noves unitats, soldats i material procedents de Gènova i també se li uniren vaixells catalans i potser també occitans o fins i tot vaixells dels croats anglesos i d'altres procedències que havien participat a la conquesta de Lisboa i que havien vingut per mar.

262. *Ibidem*, p. 32, 36, 37, 47, 51, 60, 65 i 73.

263. G. PISTARINO, *Genova e l'Islam*, p. 191-193. G. JEHEL, *Les Génois en Méditerranée Occidentale (fin XIe-début XIVe siècle)*, París, Université de Picardie. Centre d'Histoire des Sociétés, 1993, p. 34-35.

264. A. VIRGILI, *Ad detrimentum Yspanie*, p. 50-53 i 62-65. Cf. també R. HIESTAND, *Reconquista, Kreuzzug und heiliger Grab. Die Eroberung von Tortosa 1148 im Lichte eines neuen Zeugnisses*, «Gesammelte Aufsätze zur Kulturgeschichte Spaniens», 31 (1984), p. 136-157. J. B. WILLIAMS, *The making of a crusade: the Genoese anti-Muslim attacks in Spain, 1146-1148*, «Journal of Medieval History», 23 (1997), p. 29-53. L. PAGAROLAS I SABATÉ, *Els templers de les terres de l'Ebre (Tortosa). De Jaume I fins a l'abolició de l'orde (1213-1312)*, Tarragona, Diputació de Tarragona, 1999, i, p. 151-156. N. JASPERT, «*Capta est Dertosa, clavis Christianorum*». *Tortosa and the Crusades, a The second Crusade. Scope and consequences*, ed. Jonathan PHILLIPS i Martin HOCH, Manchester-Nova York, Manchester University Press, 2001, p. 90-110. M. T. FERRER I MALLOL, *La Corona catalano-aragonesa i Castella (segles XII-XIV): elements de coincidència i de divergència*, a *El comtat d'Urgell a la península Ibèrica*. Reunió científica. II. Curs d'Estiu Comtat d'Urgell (juliol de 1997), coord. F. SABATÉ i J. FARRÉ, Lleida, Pagès, 2002, p. 56-58, inclòs també, traduït al castellà, al llibre: M. T. FERRER I MALLOL, *Entre la paz y la guerra. La Corona Catalano-aragonesa y Castilla en la Baja Edad Media*, Barcelona, Institución Milá y Fontanals. CSIC, 2005, p. 10-12. Cf. també les visions generals de F. SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, p. 178-179, i J. M. SALRACH, *Història dels Països Catalans*, i, p. 267-268.

265. CODOIN, IV, doc. CXXVIII. En una altra butlla de l'11 d'abril de 1147, el mateix papa ja havia animat els cristians orientals a lluitar contra els eslaus, posant l'exemple del «*rex quoque Hispaniarum contra Saracenos de partibus illis potenter armatur, de quibus iam per Dei gratiam saepius triumphavit*» MIGNE, *Patrologia Latina*, vol. 180, doc. CLXI.

266. J. B. WILLIAMS, *The making of a crusade*, p. 34-35.

El 29 de juny de 1148 l'exèrcit i aquest estol sortiren de Barcelona i s'adreçaren a l'Ebre. Mentre l'exèrcit organitzava el setge de la ciutat, la flota la bloquejà per mar i pel riu, que havia remuntat fins a dues milles del nucli urbà; la flota, a més, assegurà el proveïment de l'exèrcit. La presa del castell d'Ascó, Ebre amunt, impedí també que arribessin auxiliis a Tortosa. Els annals genovesos de Caffaro informen del descontentament de les tropes del comte Ramon Berenguer IV per manca de pagament de la soldada; per aquest motiu el comte hagué de cercar diners empenyorant patrimoni, primer a la catedral de Barcelona²⁶⁷ i després a un grup de nou prohoms rics de Barcelona, que li deixaren set mil set-cents sous.²⁶⁸ Finalment, després de sis mesos de setge, Tortosa es reté el 30 de desembre del mateix any; foren pactades capitulacions amb els sarraïns vençuts i una carta de població, retocada i redactada en la forma definitiva uns mesos després, el 30 de novembre de 1149.²⁶⁹

El 29 de juny de 1149 es partí la ciutat, en un acte presidit per l'arquebisbe de Tarragona; el repartiment fou fet per Guillem Ramon de Montcada en representació del comte, i per Caffaro en nom del Comú de Gènova. Segons A. Virgili, s'establiren tres àrees de repartiment: a la ciutat, al castell o Suda i als ravals; a cadascuna, els genovesos n'obtingueren un terç; dins del recinte emmurallat els genovesos obtingueren la porció anomenada Vila-seca, des del mur fins a la Suda, el sector més allunyat del riu; reberen igualment una tercera part de la Suda, la part inferior; la resta eren les dues parts comtals. Pel que fa als ravals, mentre el comte retenia el barri de Remolins, al nord de la ciutat, per als seus dos terços, els genovesos reberen *Tevizola* i la *Villa Ollariis*, al sud-est de la ciutat, tal com l'autor esmentat mostra en un plànol; Gènova obtingué també una tercera part de l'illa situada al mig de l'Ebre, que després donà a la catedral genovesa de Sant Llorenç; el comte també donà a la catedral genovesa les seves dues parts de l'illa; s'ignora quina fou la part del territori de Tortosa adjudicada a Gènova perquè les notícies són molt limitades. Segons Shideler, els genovesos no quedaren contents del repartiment fet de la ciutat.²⁷⁰

El novembre de 1149 els cònsols genovesos, encara presents a Tortosa, disposaren d'algunes de les terres i cases que havien rebut per tal de fer una donació a l'orde del Sant Sepulcre de Jerusalem; concretament, donaren la tercera part d'una terra, situada extramurs de la ciutat prop d'una de les portes de la muralla on hi havia un pou, que limitava amb un torrent, un camí que anava cap al riu, un altre que anava cap a la muntanya, i amb un altre que era un camí de sortida de la ciutat, potser a *Tevizola* i *Villa Ollaria*, que A. Virgili atribueix als genovesos. Pel document, sabem els noms dels cònsols genovesos que eren presents a Tortosa i que denoten la importància donada a l'operació: Giordano Porta, Lanfranco Pevero, Guglielmo Burone i Ogerio Vento, i a més el notari Gandolfo, el jutge Ugo i Ido de Carmadino; de molts d'aquests personatges ja n'hem parlat abans. Els genovesos també donaren a l'orde del Sant Sepulcre una casa al raval de Tortosa.

La causa d'aquesta donació és probablement la mateixa que el comte Ramon Berenguer IV féu explícita en la donació al mateix orde d'unes cases al barri de Remolins, datada el 2 de novembre. La donació fou feta per complaure els pelegrins, és a dir, els croats, anglesos, flamencs i lorenesos que havien participat en la conquesta de la ciutat. Els capitans o *stabularii* d'aquests grups figuren com a testimonis: *Ballinus de Carona* era el capità dels anglesos, *Gilibertus de Bruies*, el capità dels flamencs, i *Galterius*, dels lorenesos.²⁷¹

267. El comte li empenyorà la vila i la batllia de Viladecans: T. N. BISSON, *Fiscal Accounts*, I, p. 142.

268. El comte els empenyorà els molins de la ciutat i altres drets: J. MIRET I SANS, *Los ciudadanos de Barcelona en 1148*, «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», IX (1917-1920), p. 137-140.

269. A. VIRGILI, *Ad detrimentum Yspanie*, p. 50-53 i 62-65. Cf. també R. HIESTAND, *Reconquista, Kreuzzug*, p. 136-157.

270. A. VIRGILI, *Ad detrimentum Yspanie*, p. 75-78. J. C. SHIDELER, *Els Montcada: una família de nobles catalans*, p. 187, n. 11.

271. J. ALTURO, *L'arxiu antic de Santa Anna*, doc. 267 i 268, p. 293-295.

Acabada la conquesta de Tortosa, no hi hagué cap expedició contra Mallorca, probablement pel cansament tant dels catalans com dels genovesos. L'expansió territorial sobre terres ocupades per l'islam era molt més difícil que els raids que practicaven els genovesos normalment, i els genovesos ja no volgueren repetir l'experiència.

Ampliació de les franquícies concedides als genovesos que es dirigien a Espanya

L'any 1149, un cop conquerida Tortosa, Ramon Berenguer IV volgué recompensar els grans serveis que li havien prestat els genovesos i els concedí una nova franquícia que sembla que no havia quedat compresa en la que els havia atorgat en el tractat del 1146. Es tractava ara de la franquícia del peatge, ribatge i portatge que els genovesos i la gent del seu districte havien de pagar a Tamarit anant a Espanya i tornant-ne o bé anant a altres llocs. Els impostos de Tamarit devien haver quedat fora de la franquícia perquè es trobaven en mans del noble Deusdó de Claramunt o de Tamarit, que tenia aquest castell marítim en feu del comte; probablement, el comte hagué de negociar aquesta franquícia amb Deusdó, que precisament fou un dels testimonis d'aquesta concessió.²⁷² A partir de llavors, ni els hereus del comte ni ningú per ells no els podrien demanar aquests impostos. Els genovesos havien de gaudir des d'aquell moment de plena llibertat per anar vers Espanya, és a dir, vers terres islàmiques.²⁷³

D'aquest document, se'n conserven dues versions, una del mes de gener i una altra del mes de maig. El contingut és pràcticament igual, per bé que en el segon document desapareix la menció a la llibertat dels genovesos per anar vers Espanya. Els testimonis també varien una mica entre l'un document i l'altre. Ignorem quina fou la causa d'aquesta duplicació.

Els testimonis foren Guillem Ramon d'apifer, és a dir, Guillem Ramon de Montcada, magnat del qual ja hem donat una petita notícia biogràfica abans; Guillem de Montpeller, el senyor de Montpeller, que havia participat a la conquesta de Tortosa i es trobava encara a la cort comtal; el mestre de l'orde del Temple Pere, que era fra Pere de Rovera, mestre a Provença, Catalunya, Aragó i Navarra;²⁷⁴ Galceran de Pinós; Deusdó de Tamarit o de Claramunt; Guillem d'Obilet, esmentat altres vegades com d'Obilot o d'Ibelot, i Pere de Bell-lloc. De tots n'hem parlat abans, llevat de Guillem d'Obilet, que potser era occità, ja que només el tenim documentat en el temps de la conquesta de Tortosa.²⁷⁵ En el segon document, Guillem d'Obilet i Guillem Ramon hi continuen presents, però els altres són testimonis diferents: Arnau Berenguer d'Anglesola, Arnau, comte de Pallars i Ramon de Pujalt, als quals ja ens hem referit abans, i un bisbe, el bisbe Guillem, que segurament era el bisbe de Barcelona, Guillem Torroja.

El fracàs de la colònia genovesa. Venda de la tercera part de la ciutat al comte Ramon Berenguer IV

La nova colònia genovesa de Tortosa, que havia de tenir església, alfòndec, forn, banys i un hort i que semblava que tenia totes les condicions per donar un gran impuls al comerç genovès, tant dins de Catalunya i Aragó com vers l'Espanya musulmana, no prosperà; no ho féu, almenys, tan ràpidament

272. Sobre Deusdó de Claramunt, vegeu més amunt les breus notícies biogràfiques sobre els compromesos en el tractat del 1146.

273. Corpus, doc. núms. 55 i 56. Publicats per C. IMPERIALE DI SANT'ANGELO, *Codice diplomatico*, I, doc. 190-191; l'última edició és la d'*Il Libro iurium della Repubblica di Genova*, I/2, a cura de Dino PUNCUH, 1996, doc. 294-295.

274. L. PAGAROLAS, *Els templers*, p. 112.

275. També figura com a testimoni a la carta de població del barri de la Darracina de Tortosa: J. FONT RIUS, *Cartas de población*, I, doc. 76.

com hauria convingut a Gènova, que tenia greus dificultats financeres a causa del cost de l'expedició a Tortosa. El final del setge amb capitulació i no pas amb assalt i saqueig féu disminuir el botí i, per tant, la possibilitat de recuperar de manera ràpida l'esmerç fet en la flota, les màquines de guerra i el manteniment de l'exèrcit; és un fet que han destacat diversos historiadors.²⁷⁶

Per posar remei a la difícil situació financera, ja des del febrer de 1149 els còsols genovesos cediren diversos impostos a consorcis d'arrendadors ciutadans per tal d'obtenir ingressos per pagar els deutes de l'expedició a Tortosa. Primer foren cedit per quinze anys tots els impostos sobre la mercaderia, llevat de les ametlles i el sèu, per mil tres-cents una lliures; després, l'any 1150, fou cedida per vint-i-nou anys a un altre consorci la collecta dels impostos del port (la ripa) i dels escars, és a dir, dels llocs destinats a atracar i amarrar els vaixells, i, a més, el peatge de Voltaggio i els profits de l'encunyació de la moneda d'or i d'argent per mil dues-cents lliures, mentre que l'arrendament de les taules de canvi fou cedit a un altre consorci pel mateix temps i per un preu de quatre-cents lliures, casos en tots els quals es feia referència a la necessitat de pagar els deutes contrets per a l'expedició a Tortosa.²⁷⁷ Els historiadors genovesos lliguen a les dificultats financeres altres operacions que no esmenten explícitament la necessitat de pagar els deutes generats per l'expedició: el nou impost creat el 1149 sobre la construcció naval, que acabà causant una retracció en el sector, i sobre diverses mercaderies; la infeudació del castell de Fiaccone per cent set lliures; l'arrendament del monopoli de la venda de la sal per vuit-cents deu lliures; l'administració del castell i peatge de Rivarola per dos anys i per un preu de quaranta-cinc lliures anuals, el 1152, i la infeudació per vint-i-nou anys de Gibelleto i el que els genovesos tenien a Laodicea per dos-cents setanta besants anuals i un palli per a l'església de Sant Llorenç; tot el que el Comú tenia a Acre per cinquanta lliures i els béns a Antioquia per vuitanta besants. Aquests tres contractes per al Llevant mediterrani foren conclusos el 1154.²⁷⁸

Abans, també Tortosa fou objecte de contractes d'explotació. L'any 1150, el Comú de Gènova, tal com féu en diverses de les seves colònies al llarg de la història, arrendà l'administració de la seva tercera part de Tortosa a un consorci. El gener de 1150 s'havia decidit que la cessió fos per vint-i-cinc anys, però el desembre el període ja s'havia allargat a vint-i-nou anys; en el primer arrendament el preu era de mil quatre-cents morabatins marins, meliquins o marroquins, mentre que el desembre el contracte preveïé un preu a pagar per cadascun dels membres del consorci: quatre-cents lliures anuals en un primer document i tres-cents en el que sembla el darrer. Els socis eren: Ansaldo Mallone, Ceba, Guglielmo Lusio, Guglielmo Piccamiglio, Gandulfo Cittadino i Lanfranco Bocca, noms als quals un altre document afegeix Opizzo Scaramango; el total a percebre pel Comú hauria estat, doncs, de dues mil cent lliures.²⁷⁹

Aquest sistema, però, no degué funcionar i el Comú no esperà que passés el temps de l'arrendament; ben poc temps després de la conquesta, l'any 1153, preferí revendre al comte Ramon Berenguer IV la seva part de Tortosa, llevat de l'illa de l'Ebre, per 16.640 morabatins, per tal de recuperar la forta inversió financera que havia fet per a la conquesta de la ciutat.²⁸⁰ A. Virgili ha fet notar que la tercera part assignada als genovesos en el moment de la partició de la ciutat havia estat valorada en vint-i-quatre mil morabatins, quantitat molt superior al preu de venda,²⁸¹ però cal tenir present que con-

276. A. VIRGILI, *Ad detrimentum Yspanie*, p. 81.

277. *I Libri iurium*, 1/1, doc. 113, 122 i 125.

278. *I Libri iurium*, 1/1, doc. 123, 149, 150, 159, 164, 165 i 166. T. O. DE NEGRI, *Storia di Genova*, p. 263-266.

279. *I Libri iurium*, 1/1, doc. 114-117.

280. Corpus, doc. núm. 68. Cf. J. VENTURA, *Alfons el Cast, el primer comte-rei*, Barcelona, 1961, p. 79-82, i G. PISTARINO, *Genova e l'Occitania*, p. 91-96.

281. A. VIRGILI, *Ad detrimentum Yspanie*, p. 80.

tinuaven mantenint la propietat de l'illa de l'Ebre i que diversos genovesos havien rebut béns en el repartiment, que podien retenir.

Concretà la venda a la cort comtal, a Lleida, el cònsol Enrico Guercio, amb l'acord dels altres cònsols, que aquell any eren Martino de Mauro o Moro, Guglielmo Nigro i Guglielmo Lusio, i el consentiment de tot el consell de Gènova i del poble. Les condicions que Gènova posà foren diverses. En primer lloc, tots els genovesos residents des de Portovenere fins a Mònaco no haurien de pagar mai en el futur cap impost a Tortosa, mentre que el comte Ramon Berenguer IV i els seus successors haurien de pagar un cens cada any a la catedral de Sant Llorenç de Gènova consistent en un palli que valgués quinze morabatins.

Els genovesos que s'haguessin establert a Tortosa i que hi haguessin construït una casa, plantat una vinya o un hort i volguessin romandre-hi sota el domini del comte haurien de conservar aquests béns, que el comte no els podria prendre, llevat que fossin convictes d'alguna malifeta. Si no hi volien romandre i ho notificaven, el comte els hauria de tornar les despeses que hi haguessin fet, que haurien d'ésser cregudes sota jurament de dos prohoms, dins un termini de quaranta dies si les despeses eren de més de cent sous; si eren de menys d'aquesta quantitat havien d'ésser retornades en el termini de quinze dies. Els qui haguessin comprat cases, vinyes o horts i hi volguessin romandre podrien continuar-hi, però sota la fidelitat del comte, deixant la fidelitat a Gènova, és a dir, com diríem avui, s'havien de «nacionalitzar». Si no hi volien romandre, podien vendre les propietats a qui volguessin, i quedarien sota la jurisdicció del comte. El comte i Gènova renunciaven a qualsevol querella que tinguessin l'un contra l'altre per causa de Tortosa, però no detallaren quines eren, si és que realment n'hi havia.

Del preu convingut, 16.640 morabatins, el comte es comprometé a pagar-ne 10.400 a mitjan gener següent, és a dir, al cap de dos mesos, i els altres 6.440 a mitjan maig següent. Tots dos pagaments s'havien de fer a Niça i es podien fer en morabatins de diverses encunyacions: marroquins, marins, aiadins, meliquins i lupins, però el pes havia de calcular-se segons el dels morabatins lupins. Si el Comú de Gènova, per tal de disposar de la quantitat ajornada fins al mes de maig, havia de pagar algun interès o usura, aquest interès aniria a càrrec del comte. Tan bon punt el comte hagués efectuat el primer pagament previst, és a dir, els 10.400 morabatins, podria prendre possessió de la tercera part de Tortosa pertanyent als genovesos.

La garantia del pagament del segon termini del preu foren cinc ostatices. Els primers semblaven clars: el primer, un dels fills de Guillem Ramon dàpifer, és a dir, Guillem Ramon de Montcada; el segon, Berenguer de Torroja o el seu germà Arnau o el seu nebot Ramon; el tercer, Guillem de Castellvell o el seu germà Arbert o el seu fill Guillem; el quart ostatic era un dels fills de Pere Bertran de Bellloc, però tot seguit el document enumera tot un seguit de personatges que no se sap si eren alternatives al quart ostatic o ho eren tots del cinquè ostatic: Guillem de Cervera o el seu germà, Guillem Pere de Castellet o el seu fill, Dalmau de Peratallada o bé el seu germà o el seu fill o bé, finalment, Arnau de Llers. Hem parlat de tots, llevat de Guillem de Castellvell i Dalmau de Peratallada. El primer era senyor de Castellvell o Castellví de Rosanes, al Baix Llobregat, i de Castellvell de la Marca, a l'Alt Penedès; havia estat veguer de Barcelona entre el 1127 i el 1135 i s'havia casat amb Mafalda, una filla del comte Ramon Berenguer III de Barcelona; participà amb el seu germà Arbert a l'expedició a Tortosa i després a la conquesta de Lleida;²⁸² Dalmau de Peratallada era el senyor de Peratallada, al Baix Empordà.²⁸³ Tots

282. Bonaventura PEDEMONTE I FALGUERA, *Notes per a la història de la baronia de Castellvell de Rosanes*, Martorell, *Abre- ra, Castellví de Rosanes, Castellbisbal, Sant Andreu de la Barca i Sant Esteve Sesrovires*, Barcelona, 1929, p. 105-115.

283. *Els castells catalans*, II, p. 725-726.

eren gent molt propera al comte, menys Dalmau de Peratallada, que apareix poc entre els signants de documents comtals. Si algun del ostatges fugia o moria, havia d'ésser substituït pel comte per algun altre de la mateixa categoria. Els ostatges havien d'ésser lliurats al cònsol Enrico Guercio a mitjan gener, després que el comte hagués pagat la primera part del preu a Niça.

Hi ha diversos exemplars d'aquest document, de contingut pràcticament idèntic, bé que un enumerava els testimonis presents tant de banda genovesa com de banda catalana. Els genovesos que havien acompanyat el seu cònsol eren: Guglielmo *Cabdergul* o *Caput Argolium*,²⁸⁴ Bonvassallo Bolferici, Ober-to Lusio, Fabiano Superbi, Guglielmo Capellani i Enrico Guercio, fill del cònsol. Per la banda del comte, els testimonis foren Guillem Ramon d'apifer, Guillem de Castellvell, Guillem de Cervera, Ot d'apifer, és a dir, un altre Montcada, Guerau de Jorba, Ramon de Cardona, Berenguer de Torroja, Arnau de Torroja, Pere de Pujalt, Berenguer de Benavent, Bernat d'Erill, Guillem Arnau, Pere de Bell-lloc, Guillem Ibelot, que hem trobat esmentat abans com a Guillem d'Obilet o d'Obilot i que pensem que potser era occità, Otger Agaza, potser del mateix origen, i Bonvassallo de Moro. Cal fer notar que aquest Bonvassallo de Moro havia rebut en penyora béns a Tortosa, de mans de Lanfranco Bocca i Opizzo Scaramango, que eren membres del consorci creat el 1150 per administrar la part genovesa de Tortosa; aquests béns eren un terç de l'illa de Sant Llorenç de Tortosa, que continuava en poder de Gènova i que Bonvassallo mantingué al seu poder fins al 1158;²⁸⁵ significativament, però, Bonvassallo de Moro figura entre els testimonis catalans, potser per escenificar que passava a ésser natural del comte Ramon Berenguer IV, tal com havia establert el contracte de venda per als genovesos que romanguessin a Tortosa.

Malgrat totes les precaucions preses, fins i tot els ostatges lliurats pel comte, per garantir el pagament, el Comú només cobrà de manera immediata una part del preu, que fou menor del que havia estat estipulat: 8.640 morabatins; suposem que el comte, com els genovesos, també es trobava en dificultats financeres. Tenim constància que només es pagà aquesta quantitat perquè el segon i darrer pagament de vuit mil morabatins no és féu sinó gairebé un segle després, a l'època de Jaume I. No tenim informació de com els genovesos reaccionaren davant d'aquesta situació, però podem suposar que les relacions entre ambdues parts es degueren refredar notablement. Quan Jaume I conquerí Mallorca reconegué aquest deute de vuit mil morabatins l'any 1230 i disposà que fos pagat, juntament amb la indemnització per alguns actes piràtics, amb el producte d'un dret o *lou* que els catalans i tots els seus súbdits que portessin mercaderies a Gènova haurien de satisfer. El dret era de dotze diners per lliura, és a dir, el cinc per cent del valor, igual que el que havien de pagar els genovesos a terres catalanes per indemnitzar algunes captures piràtiques, segons decisió acordada al mateix pacte. Suposem que així el deute fou pagat finalment perquè recaigué sobre els mercaders i no sobre el rei. Per fer-se perdonar aquesta llarga dilació, Jaume I prometé concedir als genovesos, quan li ho demanessin, una plaça a la Ciutat de Mallorca on poguessin construir edificis útils per a ells i els prometé també una església, un hort i terrenys a l'illa que rendissin prou per mantenir cinc capellans. L'infant Pere de Portugal, a qui Jaume I havia confiat el senyoriu de Mallorca, s'encarregà d'executar aquestes concessions, assignant una antiga mesquita per a habilitar-la com a església i les altres propietats el 1233.²⁸⁶

284. Està documentada una Mabilia casada amb un «Caput Argolium» que enviava comandes de mercaderies a Ceuta entre el 1182 i el 1191: Erik BACH, *La cité de Gènes au XIe siècle*, Copenhaguen, 1955, p. 117-118.

285. A. VIRGILI, *Ad detrimentum Yspanie*, p. 80.

286. E. GONZÁLEZ HURTEBISE, *Recull de documents inèdits del rey en Jaume I, a I Congrès d'Història de la Corona d'Aragó*, II, Barcelona, 1909, p. 1186-1188, doc. III. L'edició més recent és la d'*Il Libro iurium della Repubblica di Genova*, vol. 1/2, a cura de D. PUNCUH, doc. 300; cf. també doc. 301 i 307. M. T. FERRER I MALLOL, *Catalans i genovesos durant el segle XIII*, «Anuario de Estudios Medievales», 26/2 (1996), p. 786.

La venda de la tercera part de Tortosa fou decidida per autoritats del bàndol contrari al format pels homes que havien acordat i portat a terme l'expedició. La conquesta de Tortosa havia estat un èxit militar per a Gènova, però també un fracàs financer, i aquest fracàs havia determinat canvis polítics. Ja hi havia hagut conflictes anteriorment, fins i tot amb manifestacions violentes, però el corrent polític que estava en desacord amb la política del Comú no tingué oportunitat d'apoderar-se del govern de la ciutat fins al col·lapse financer postcroada. Els historiadors de Gènova assenyalen noms nous en el govern de la ciutat entre el 1147 i el 1153, exponents d'aquest corrent crític. Foren els responsables de les mesures tendents a buscar solucions financeres, que acabaren amb la venda de la tercera part de Tortosa, però que tampoc no resolgueren la qüestió perquè el comte només pagà una part del preu. Mentrestant, s'havia produït una certa paràlisi en la política emprenedora de la ciutat, retracció en la construcció naval, etc. L'any 1154, fallits els intents d'estabilització financera portats a terme per aquest grup dissident, tornà al poder l'antic grup. Tanmateix els cònsols electes, de l'any 1154, es negaren a acceptar el càrrec davant de les greus responsabilitats financeres que havien d'afrontar. Finalment, sota la pressió de l'arquebisbe i dels conciutadans, l'acceptaren i esmerçaren les seves energies a buscar una solució als problemes financers; aconseguiren encarrilar el pagament del deute de quinze mil lliures contractat amb els placentins i amb altres persones i feren construir galeres per tal d'assegurar la defensa de la ciutat. Gènova començà a reprendre l'antic dinamisme en els negocis i en la política exterior.²⁸⁷

Malgrat que l'activitat dels genovesos a terres catalanes fou més aviat migrada en aquest període, Benjamí de Tudela, que passà per Barcelona el 1160, no deixa d'esmentar-los, al costat dels pisans i els sicilians i dels procedents de l'Imperi bizantí i de les costes síries i africanes, entre els mercaders que visitaven el port barceloní.²⁸⁸

9. PROJECTES PER A LA CONQUESTA DE MALLORCA VERS 1162

En una data incerta, que la majoria d'autors situa vers 1162, tant pisans com genovesos tornaren a posar entre els seus objectius la conquesta de Mallorca.

El juny de 1162 els genovesos havien negociat un tractat molt important amb l'emperador Frederic Barba-roja que, entre molts altres punts, confirmava l'autonomia política del Comú. En aquest tractat els genovesos oferiren a l'emperador Barba-roja d'ajudar-lo en una expedició contra el regne del rei Llop, que dominava València i Múrcia,²⁸⁹ i també contra Mallorca i Menorca, amb la condició que els concedís la tercera part del territori conquerit, passats, però, els vuit anys de la pau signada el 1160 amb el rei de Mallorca.²⁹⁰ S'ha dit que era una oferta per quedar bé perquè no era probable que interessés l'emperador,²⁹¹ però ens sembla que l'aspecte més important és que reflecteix un deteriorament

287. T. O. DE NEGRI, *Storia di Genova*, p. 263-267. V. POLONIO, *Da provincia a signora del mare*, p. 160.

288. I. GONZÁLEZ LLUBERA, *Viajes de Benjamín de Tudela (1160-1173)*, Madrid, 1918, p. 52. Cf. també: *Libro de viajes de Benjamín de Tudela*, versió castellana, introducció i notes per J. R. MAGDALENA NOM DE DÉU, Barcelona, Riopiedras, 1982, p. 54.

289. Abdallà ibn Mardanix, conegut pels cristians com a rei Llop, regnava des del 1147 i procurava tenir bones relacions amb els cristians per tal de poder enfrontar-se amb èxit als almohades que tenien l'objectiu d'expandir-se per la península Ibèrica i pel nord d'Àfrica: M. SANCHIS GUARNER, *Època musulmana*, p. 298-301.

290. C. IMPERIALE DI SANT'ANGELO, *Codice diplomatico*, I, p. 396-494. I *Libri iurium*, t/2, doc. 285.

291. Percy E. SCHRAM, *Ramon Berenguer IV*, a *Els primers comtes-reis. Ramon Berenguer IV, Alfons el Cast, Pere el Catòlic*, Barcelona, Vicens Vives, 1960, p. 33. G. PISTARINO, *Genova e l'Islam*, p. 195-196. D. ABULAFIA, *Gli inizi del commercio genovese a Maiorca e il patto maiorchino genovese del 1160, a Oriente e Occidente tra Medioevo ed Età Moderna*. Studi in onore di Geo Pistarino, a cura de L. BALLETTTO, Gènova, Glauco Brigati, 1997, p. 3-11, concretament p. 7-10, i després a D. ABULAFIA, *Mediterranean Encounters, Economic, Religious, Political, 1100-1550*, Aldershot, Ashgate, 2000, III.

de l'amistat amb el comte Ramon Berenguer IV perquè aquesta proposta semblava adreçada directament a perjudicar-lo o a amenaçar-lo; d'altra banda, tampoc no era una manifestació d'amistat l'exclusió dels mercaders provençals de Sicília, pactada amb l'emperador per a quan aquest portés a terme la conquesta de l'illa amb l'ajut dels genovesos. La jugada, dictada pel ressentiment, podia sortir malament als genovesos, perquè la reacció del comte podia ésser la d'acostar-se als seus enemics pisans, que és el que s'esdevingué, bé que sense conseqüències, a causa de la mort sobtada del comte.

Malgrat els dubtes que sorgeixen sobre l'interès real dels genovesos per portar a terme aquestes conquestes, tenint en compte la pesant càrrega financera que suposaven, com ara sabien prou bé, hi havia alguna cosa de certa en aquests objectius: la conveniència de contenir les activitats piràtiques dels territoris que Gènova proposava de conquerir. L'any 1161, Gènova havia enviat una flota de cinc galeres, capitanejada per Oberto Spinola, per donar seguretat a les mars a l'entorn de Còrsega i Sardenya i per arribar fins a Dènia; segons els *Annali* de Caffaro, els sarraïns s'espantaren per la presència de la flota genovesa i deixaren d'armar galeres i posaren veles i remos sota custòdia, cal suposar que per evitar sortides descontrolades de corsaris. El rei Llop s'afanyà a enviar missatgers a la flota genovesa per oferir un tractat de pau que inclouria el compromís de pagar-los deu mil morabatins —d'una sola vegada— i d'atorgar el monopoli del comerç del regne als mercaders genovesos. La primera d'aquestes condicions ja figurava en el tractat signat el 1149, juntament amb la franquícia d'impostos i la concessió d'espais per fer alfòndecs a València i a Dènia,²⁹² mentre que l'oferta del monopoli era nova. Foren enviats missatgers a Gènova per tal de demanar la tramesa d'ambaixadors amb els poders necessaris per cloure el tractat de pau i cobrar la quantitat promesa. Segons Caffaro, foren enviats efectivament al rei Llop dos ambaixadors, però no diu que arribessin a signar la pau.²⁹³ El tractat amb l'emperador fa referència a un tractat vigent amb el regne de Mallorca, mentre que no diu res de cap tractat vigent amb el rei Llop.²⁹⁴

Sembla que el comte tingué notícia del tractat signat entre Gènova i l'emperador el mes de juny de 1162, quan ja es trobava de camí cap a Itàlia per tal d'entrevistar-se amb l'emperador. Ramon Berenguer IV, que no sabia si l'emperador tindria o no un interès real en el projecte de conquerir les illes Balears i el regne de València, el veié com una intervenció perillósíssima en el seu espai d'expansió. Pensà, doncs, que calia actuar immediatament i buscar un soci per tal de portar a terme la seva pròpia expedició abans que ho fessin els genovesos amb l'emperador. Ningú millor que Pisa, enfrontada amb Gènova i aliada del seu pare en l'expedició contra Mallorca del 1114, per col·laborar en l'expedició.

Per tal d'evitar que Gènova tingués notícia de les negociacions inicials que podien significar un canvi d'aliances per part catalanoprovençal en un moment en què Gènova i Pisa es trobaven enfrontades en una guerra,²⁹⁵ el comte decidí recórrer a la mediació del jutge d'Arborea, Barisó, casat amb la catalana Agalburza de Cervera, neboda del comte Ramon Berenguer IV.²⁹⁶ El comte li envià, doncs, uns missatgers d'origen provençal que, atès el domini de la dinastia catalana a Provença, eren propers al comte i li inspiraven prou confiança per portar a terme una missió tan delicada; d'altra banda, contribuïen a dissimular els contactes, que haurien estat més evidents si hi hagués enviat algun dels conse-

292. *I Libri iurium*, II, doc. 118.

293. L. T. BELGRANO, *Annali Genovesi di Caffaro*, p. 36 i 61-62.

294. *I Libri iurium*, IV, p. 20-27, doc. 285 (1162, juny, 9. Pavia).

295. Sobre els enfrontaments a Constantinoble i la guerra oberta a mar entre pisans i genovesos l'any 1162: L. T. BELGRANO, *Annali Genovesi di Caffaro*, p. 67-72.

296. J. MIRET I SANS, *Los Vescomtes de Bas*. VICENTE SALAVERTE Y ROCA, *Cerdeña y la expansión mediterránea*, Madrid, CSIC. Escuela de Estudios Medievales, 1956, II, doc. 1. L. L. BROOK i F. C. CASULA, *Casate indigene dei giudici di Arborea* (2), a *Genealogie della Sardegna*, p. 168.

llers catalans que l'acompanyaven i, a més, així no havia de desprendre's d'una part del seu seguici, que necessitava per a l'entrevista amb l'emperador. Ramon Berenguer no pensava pas anar en contra de Gènova directament, però sí que volia aturar un projecte d'expansió genovès que el podia perjudicar.

Els missatgers escollits foren Jofre de Marsella i Solimà. Jofre de Marsella era un dels vescomtes de Marsella i, per tant, un personatge important. No feia gaires anys, el 1154, havia signat un tractat amb els còsols de Gènova, juntament amb els germans Hug Jofre i Bertran, contra un altre germà, Ramon Jofre de Marsella.²⁹⁷ Solimà, conegut com a *Solimanus* de Salern, és un personatge prou conegut, també d'origen provençal, almenys d'origen immediat, ja que s'havia dit que era un oriental resident a Gènova; era propietari d'una nau amb la qual feia viatges a Alexandria, a l'Espanya islàmica i també, segurament, a Catalunya, i residia normalment a Gènova.²⁹⁸ Es tracta, doncs, de dos personatges que tenien bones relacions amb Gènova i, almenys Solimà, també amb Pisa. És possible que Ramon Berenguer IV els hagués enviat a Sardenya des de Barcelona, però és més probable que ho hagués fet des d'algun port de Provença, on era per sotmetre la família rebel dels Baus, abans d'emprendre el viatge cap a la cort imperial. Des de l'interior de Provença passà els Alps, en ruta directa cap a Torí. Caffaro es fa ressò de la seva mort al Borg Sant Dalmatz (Borgo San Dalmazzo).²⁹⁹

Tenim notícia de la tramesa d'aquests missatgers per una carta de Barisó d'Arborea, sense data, dirigida al comte Ramon Berenguer IV, a qui esmenta amb els títols de comte de Barcelona, príncep d'Aragó i marquès de Tortosa i de Provença, que serveixen per fer una aproximació cronològica al document, ja que marquès de Tortosa no ho fou fins després de la conquesta de la ciutat el 1149. D'altra banda, la carta de Barisó recomana al comte la seva sogra, germana del comte, i els seus fills, i per tant ha d'ésser posterior al casament de Barisó amb Agalburza, que fou celebrat l'any 1156. Però és la menció de la presència a Sardenya de l'arquebisbe de Pisa, Villano (1146-1175), la que permet de datar la carta l'any 1162, ja que, efectivament, hi havia anat com a legat papal aquell any per resoldre una controvèrsia entre l'arquebisbe de Càller i el prior de San Saturnino.³⁰⁰ El mateix any és el límit del període possible de datació, ja que Ramon Berenguer IV morí el 6 d'agost de 1162 al Borg Sant Dalmatz, al Piemont, quan anava a Torí a entrevistar-se amb l'emperador Frederic Barba-roja per tal d'acabar de resoldre algunes qüestions pendents de l'acord previ sobre Provença, especialment l'adhesió de Ramon Berenguer IV a la causa del papa Victor IV, sostingut per l'emperador, contra el papa Alexandre III.³⁰¹ El jutge Barisó s'intitula en aquesta carta jutge i rei, tal com feien sovint els jutges sards, que consideraven el seu territori com un *regnum*.³⁰² Cal no confondre aquest títol amb el de rei de Sardenya que li concedí l'emperador Frederic Barba-roja l'any 1164.³⁰³

297. Régine PÉRNAUD, *Moyen Âge jusqu'en 1291*, a *Histoire du commerce de Marseille*, I, París, Plon, 1949, p. 183. Sobre la família vescomtal de Marsella: F. MAZEL, *La noblesse et l'Église en Provence*.

298. Vsevolod SLESSAREV, *I cosidetti orientali nella Genova del Medioevo. Immigrati dalla Francia meridionale nella città ligure* (traducció del text original alemany per M. A. FORGIONE), «Atti della Società Ligure di Storia Patria», n. s., VII (1967), p. 39-85, especialment p. 43, 59 i 62-64.

299. L. T. BELGRANO, *Anali genovesi di Caffaro*, p. 72.

300. Dionigi SCANO, *Il giudice Barisone d'Arborea, intermediario fra il conte di Barcellona e il comune pisano per una spedizione contra Maiorca*, «Archivio Storico Sardo», XXII (1939-1940), p. 247-252, concretament p. 251.

301. V. Salavert i J. Ventura creuen que la carta de Barisó fou escrita l'any 1162: V. SALAVERT, *Cerdeña y la expansión mediterránea*, I, p. 53, i II, doc. 2. J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 82-83. F. SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, I, p. 176, la data l'any 1151, sense explicar-ne el motiu.

302. Geo PISTARINO, *Genova e la Sardegna nel secolo XII*, a *La Sardegna nel mondo mediterraneo*. Atti del primo convegno internazionale di studi geografico-storici (Sassari 7-9 aprile 1978), Sasser, Università di Sassari-Ed. Gallizzi, II, a cura de M. BRIGAGLIA, 1981, p. 33-125, concretament p. 75.

303. *Ibidem*, p. 74-84.

Sembla que el comte sabia que l'arquebisbe de Pisa, Villano, es trobava a Sardenya en aquells moments i, per aquest motiu, demanà a Barisó que li parlés de l'afer de Mallorca de part seva; la carta no especifica que es tractés d'una expedició a Mallorca, però se sobreentén. Barisó s'afanyà a exposar la qüestió a l'arquebisbe Villano, el qual prometé la seva ajuda i participació si la ciutat de Pisa s'adheria al projecte. A més, Barisó envià els mateixos missatgers als cònsols i als senadors de Pisa amb les seves cartes per tal d'exposar-los el projecte, amb el benentès que el comte també hi enviaria els seus missatgers directament. Barisó afegia que si l'arquebisbe i la ciutat de Pisa es decidien a fer l'expedició, el papa podria ajudar-hi molt, especialment per tal de fer signar la pau entre Pisa i Lucca.³⁰⁴

Probablement el comte no pogué llegir la resposta del jutge perquè, com ja hem dit, morí inesperadament abans d'arribar a Torí. La seva mort impedí que el projecte prosperés, ja que el seu successor era menor d'edat i aquesta mena d'operacions bèl·liques no s'emprenien en aquestes circumstàncies. Pisa, doncs, no proporcionà l'ajut promès temps abans i abandonà el projecte. L'any 1161 havia signat un acord comercial amb el regne islàmic de Mallorca, acord que fou seguit per altres pactes entre Pisa i Mallorca els anys 1173 i 1184.³⁰⁵ Els pisans, i també els genovesos, que igualment havien signat un tractat amb Mallorca el 1160, preferien ara les negociacions diplomàtiques amb la Mallorca islàmica que no pas la intimidació militar. A causa d'aquest canvi polític a les ciutats marítimes italianes, els catalans pogueren considerar-se lliures de qualsevol compromís pres amb els pisans o amb els genovesos pel que fa a Mallorca.

Poc després de la mort del comte Ramon Berenguer, Barisó d'Arborea, que el 1162 tenia molt bones relacions amb Pisa, es decantà per Gènova, que li oferí el seu suport per obtenir de l'emperador Frederic I el títol de rei de Sardenya; fou un suport financer, a més de diplomàtic, ja que calgué avançar-li els quatre mil marcs d'argent que l'emperador exigia pel nomenament i diners per a altres despeses, deute que després el jutge no pogué pagar, motiu pel qual hagué de romandre a Gènova molt de temps, fins al 1172. La despesa no fou gaire profitosa perquè l'emperador concedí l'illa en feu a Pisa només un any després, el 1165, i els altres jutges no el reconegueren com a rei.³⁰⁶

10. L'ALIANÇA AMB GÈNOVA CONTRA PISA DEL 1167

Si fins a mitjan segle XII les aliances dels comtes catalans amb Gènova o amb Pisa havien tingut com a objectiu la lluita contra l'islam, a partir d'aquell moment s'insertaren en el joc d'aliances continentals pel domini de Provença i resultaren afectades també per l'enfrontament entre Gènova i Pisa.

Una primera mostra d'intervenció d'ambdues ciutats en els afers d'Occitània la tenim el 1143, quan els catalans, amb l'ajuda dels genovesos i dels pisans, restituïren el domini de Montpeller al seu senyor, Guillem VI, després d'una revolta ciutadana sostinguda per Tolosa.³⁰⁷ Però aquesta triple aliança no es repetí a la guerra per la successió de Provença perquè totes dues ciutats ja estaven molt enfrontades.

304. Corpus, doc. núm. 54.

305. G. B. DOXEY, *Genovesos i pisans a les Illes Balears (1146-1229)*, a *XIV Congresso di Storia della Corona d'Aragona. La Corona d'Aragona in Italia (secc. XIII-XVIII)*, 2. *Presenza ed espansione della Corona d'Aragona in Italia (secc. XIII-XV)* (1990), III, Sàsser, C. Delfino, 1996, p. 371 i 374. D. ABULAFIA, *Gli inizi del commercio genovese*. La regesta del tractat del 1184 a: C. CALISSE, *Liber Maiolichinus*, doc. IX, p. 145.

306. G. PISTARINO, *Genova e la Sardegna nel secolo XII*, p. 74-99.

307. L. MACÉ, *Les comtes de Toulouse*, p. 26. P. BENITO, *L'expansió territorial*, p. 46.

La mort sense fills mascles, l'any 1166, del comte de Provença, Ramon Berenguer III, nét de l'homònim de Barcelona i, per tant, cosí d'Alfons el Trobador, obrí un conflicte entre aquest rei, que reivindicava el dret a succeir-lo, i el comte de Tolosa, que aspirava igualment al domini de Provença i havia pactat el matrimoni del seu fill, el futur Ramon VI, i Dolça, la filla del comte difunt; aquest matrimoni, finalment, no se celebrà, però Ramon V es casà amb la vídua del comte de Provença, Riquilda o Riclísia, neboda de l'emperador germànic, i intentà ocupar el comtat.³⁰⁸ Alfons el Trobador hagué de menester la flota genovesa, que es trobava a la costa provençal, per assegurar la successió a Provença. Els genovesos es mostraren disposats a ajudar-lo fins a la presa del castell d'Albaron, que havia estat ocupat per Ramon V de Tolosa i que pertanyia a Alfons per donació feta a ell per l'arquebisbe d'Arle. La possessió del castell d'Albaron, a la desembocadura del Roine, era fonamental per controlar la Camarga i l'estany de Bèrra (Berre) i des d'allà es podia bloquejar Sant Gèli. L'ajuda dels genovesos era, doncs, preciosa.

La situació de destret en què arribà a trobar-se el rei Alfons explica que els genovesos obtinguessin disposicions contra els pisans en els pactes signats l'any 1167 amb aquest monarca, com veurem seguidament.

Un primer pacte fou negociat el mes d'abril a Provença pel cònsol Rodoano Mauro, en nom de Gènova, i pel rei Alfons i els seus consellers més propers per banda de Catalunya-Aragó.

El punt més important, imposat pels genovesos i posat en primer lloc, fou el que prohibia als pisans l'accés al litoral català i occità des de Sant Feliu de Guíxols fins a Niça, és a dir, sembla que podien ésser admesos de Blanes a Tortosa, malgrat que no s'especifica.

En el segon capítol, el rei es comprometé a salvaguardar les persones i béns dels genovesos a tota la seva terra, tant la que tenia llavors com la que podia tenir en el futur, i renovà la concessió de franquícia de pesatge, lleuda, ribatge i qualsevol usatge, però amb una precisió que exclouia d'aquesta franquícia la lleuda de Tamarit («nisi in Tamarito»). Sorpren l'excepció perquè, com hem vist més amunt, Ramon Berenguer IV havia concedit als genovesos franquícia d'aquesta lleuda, després de la conquesta de Tortosa, en document especial. L'ambaixador genovès devia protestar per aquesta limitació i el rei Alfons, que no tenia a mà la documentació de l'arxiu reial per comprovar si els genovesos tenien concedida o no aquesta franquícia, solucionà la diferència de criteri amb una clàusula que deia que si el pacte de Ramon Berenguer IV amb els genovesos contenia coses millors que el propi, en tràmit de firmar, el contingut d'aquell valdria com el del pacte present.

El tercer punt contenia la promesa del rei de pagar el deute del seu pare als genovesos, només en aquests termes.

Al quart capítol, el rei prometia de fer justícia als genovesos que haguessin estat damnificats pels seus súbdits; en cas de dubte o de malifetes desconegudes, obligaria els responsables a estar a dret amb els homes de Gènova.

Els compromisos dels genovesos foren, en primer lloc, salvaguardar les persones i els béns dels súbdits del rei Alfons, salvades les ordinacions i interdiccions genoveses i els costums de les terres del rei.

En segon lloc, es comprometeren a ajudar el rei Alfons a prendre el castell d'Albaron amb les seves galeres i els seus homes.

Igual que el rei, el cònsol Rodoano assegurarà justícia ràpida als súbdits del rei Alfons, si eren damnificats per genovesos, amb un redactat similar al del rei Alfons respecte als genovesos. També els ge-

308. M. AURELL, *Les noces del comte*, p. 377-380. L. MACÉ, *Les comtes de Toulouse*, p. 29-30. P. BENITO, *L'expansió territorial*, p. 72.

novesos inclogueren una clàusula per donar validesa a les coses acordades en el pacte amb Ramon Berenguer IV si n'hi havia alguna que fos més favorable al rei Alfons i als seus súbdits que les del present pacte, que tenien validesa juntament amb aquelles. Fa l'efecte que tant els uns com els altres no tenien la documentació a mà i procuraren salvar la validesa dels acords anteriors.

El document fou subscrit pel rei Alfons i pel cònsol Rodoano; aquesta darrera signatura sembla autògrafa. El pacte fou jurat per diversos testimonis: Arbert de Castellvell, Hug de Baus, de la famosa família noble provençal emparentada amb la del rei, Guillem Ramon d'apifer, és a dir, Guillem Ramon de Montcada, i Porcell, d'una altra família provençal important. Aquest document es conserva només a l'arxiu reial dins l'ACA, en pergamí, dividit per ABC.³⁰⁹

Un mes després, el maig, fou signat novament un pacte entre totes dues parts; aquesta versió del pacte és força similar a l'anterior, però presenta algunes variacions en l'articulat.

En el primer capítol, el rei es comprometé a salvaguardar les persones i els béns dels genovesos a tota la seva terra, tant la que tenia llavors com la que podia tenir en el futur, i renovà la concessió de franquícia de pesatge, lleuda, ribatge i qualsevol usatge. No s'hi fa referència a cap excepció respecte a Tamarit perquè els genovesos segurament havien pogut documentar, mentrestant, que també tenien franquícia en aquest port per concessió específica del comte Ramon Berenguer IV.

El segon punt del tractat preveia l'exclusió dels pisans, amb els quals els genovesos es trobaven en guerra, dels ports catalans, occitans i provençals, de Tortosa a Niça. És a dir, el litoral afectat s'ampliava molt respecte al pacte del mes d'abril perquè arribava fins als confins de les terres del comte rei, però s'hi introduïa una excepció a favor de les naus pisanas que transportessin pelegrins, les quals podrien accedir al port de Barcelona, però no hi podrien comerciar. Els pelegrins tant podien ésser els que anaven a Sant Jaume de Compostella com els que volien anar cap a Terra Santa:

Promitto eis etiam me non recepturum Pisanos in Tortosia neque a Tortosia usque ad Nisciam nec Pisanis a me vel a meis hominibus aliquo in loco sustentabuntur. In Barchinonia, vero, recipiam Pisanorum naves non cum aliqua negotiatione sed ad portandos peregrinos.

El tercer punt del tractat contenia la promesa del rei de pagar el deute del seu pare als genovesos; no s'hi esmenta la causa d'aquest deute, per bé que suposem que és per la resta del preu de compra de la tercera part de Tortosa. El rei declarava que estava disposat a establir un termini de pagament i a donar als genovesos tota la seguretat que volguessin.

El quart punt era la promesa de fer justícia als genovesos que haguessin estat damnificats pels seus súbdits i es comprometia també a observar les ampliacions d'aquest pacte si ell i els genovesos es posaven d'acord a fer-ho.

L'acord per part del rei es tancà amb el compromís de complir el tractat si en els dies següents obtenia el castell d'Albaron; hem de suposar, doncs, que si no obtenia aquest castell no es considerava obligat a mantenir el pacte.

Per banda genovesa, Rodoano Mauro es comprometé a salvaguardar les persones i els béns dels súbdits del rei Alfons i a ajudar-lo a prendre el castell d'Albaron. Igual que el rei, assegurarà justícia ràpida als súbdits del rei Alfons, si eren damnificats per genovesos, i es comprometé a fer justícia en quaranta dies després que la demanda fos presentada als cònsols de Gènova.³¹⁰

309. Corpus, doc. núm. 84.

310. Corpus, doc. núm. 85. Cf. J. VENTURA, *Alfons el Cast, el primer comte-rei*, Barcelona, 1961, p. 110, i G. PISTARINO, *Genova e l'Occitania*, p. 110-111.

Aquest exemplar de l'acord, que no inclou els testimonis, és el conservat a Gènova en còpia autèntica en els *Libri iurium*, i no es conserva a l'arxiu reial.

Segons la crònica genovesa de Caffaro, continuada aquests anys pel canceller Oberto, el castell d'Albaron no pogué ésser pres pel rei Alfons, malgrat que els genovesos hi havien enviat reforços i hi reuniren un total de vuit galeres per assetjar el castell amb màquines de guerra; la notícia de la mort del vescomte Ramon Trencavell en una revolta ciutadana a Besiers féu canviar els plans al rei Alfons, que decidí aixecar el setge.

El tractat entrà en vigor amb totes les seves conseqüències, inclosa la part contrària als pisans. La mateixa crònica genovesa afirma que dues naus pisanes ancorades al port de Barcelona foren confiscades pel rei Alfons, que donà la meitat de les mercaderies que portaven als genovesos i concretament al cònsol Rodoano; segons el cronista, el tractat estipulava que la meitat de les naus i mercaderies confiscades als pisans fossin lliurades als genovesos, però ja hem vist que aquesta clàusula no figurava a cap de les dues versions del tractat.³¹¹

No tenim documentació que avaluï aquesta informació dels *Annales Ianuenses*. En canvi, tenim constància d'un acord signat per Guillem de Montcada en nom del rei Alfons per tal d'establir un calendari per al pagament del deute de Ramon Berenguer IV envers els genovesos per la venda de Tortosa el mes d'octubre del mateix any 1167. Segons aquest acord, el rei pagaria la meitat del deute en el termini d'un any a comptar des de la festa de Tots Sants, és a dir, el primer de novembre, mentre que l'altra meitat es comprometia a pagar-la l'any després. Com en temps de Ramon Berenguer IV, el mateix Guillem de Montcada havia de constituir-se en ostatge a Montpeller fins que el pagament del deute fos completat. Per sortir d'aquesta ciutat hauria de demanar llicència als genovesos i tornar-hi després. Com a creditor no és esmentat el Comú de Gènova, sinó diverses persones privades, amb les quantitats degudes a cadascuna, de manera que no sabem si el Comú havia constituït un consorci per obtenir el pagament del deute o bé si es tractava de persones que havien tingut béns a la part genovesa de Tortosa i a les quals calia retornar-ne el preu; ens inclinem més aviat per aquesta darrera possibilitat. La promesa del rei de pagar el deute degué mobilitzar els particulars creditors del rei i degueren ésser aquests els qui pogueren cobrar, ja que el deute al Comú no fou pagat fins a l'època de Jaume I. Els creditors genovesos del rei que figuren al document són: Lanfranco Bocca, a qui eren deguts dos mil tretze besants —recordem que era un dels membres del consorci per a l'administració de Tortosa l'any 1150—; el fill de Rolando Alcherio, cent besants; Ingo della Volta, que havia estat cònsol diverses vegades, vuit-cents besants; Guglielmo Crispino i Ottone Pisano, mil cinquanta besants, i altres que poguessin provar amb testimonis o documents el deute del comte envers ells.³¹²

El document fou jurat pel mateix Guillem de Montcada, Ximèn d'Artusella —que era l'alferes del rei—,³¹³ Pelegrí de Castellaçol i Ximèn Romeu, en nom del rei i de tota la cúria. Juraren l'acord per banda genovesa: Rodoano Mauro i Rogerio Marabotto, que eren còsols aquell any, Lanfranco Bocca, Guglielmo Arduino, Rolando Bormio, Bulbonoso Arnaldi de Turca —potser el fill de l'Arnaldo de Turca que havia estat membre del consorci per a l'administració de Tortosa—, Baldezono Visconti, Nicola Alcheri, Guasco Bonifazio della Volta i Baldezono Giordano de Porta.

És possible que la llista de danys causats per genovesos a mercaders catalans, que fou publicada per Stephen Bensch, correspongui al període de les negociacions d'aquesta pau o a l'etapa d'execució

311. L. T. BELGRANO, *Annali genovesi di Caffaro*, I, p. 205-206.

312. Corpus, doc. núm. 87.

313. J. M. FONT RIUS, *Cartas de población*, p. 729.

dels acords per tal d'indemnitzar els damnificats. El document no està datat i Bensch l'atribuí al període del regnat d'Alfons el Cast (1162-1196). Com que és mencionat el rei d'Aragó com a sobirà dels mercaders catalans afectats, ha d'ésser posterior a la mort del comte Ramon Berenguer IV el 1162.³¹⁴

El tractat amb Gènova de 1186 no estableix res sobre els incidents mutus, només s'ocupa de la successió dels Arborea a Sardenya i de la possible guerra amb Pisa. També podria correspondre al període proper al tractat de 1198, negociat pel rei Pere el Catòlic, que sí que s'ocupà de la indemnització dels danys inferits mútuament, com veurem, però en forma de condonació mútua d'aquests danys, cosa que deixava la indemnització als damnificats catalans dins l'àmbit intern de Catalunya. No ens ajuden a precisar la cronologia de les captures i d'aquesta llista les mencions documentals d'alguns dels mercaders catalans damnificats que hem pogut recollir; només permeten confirmar que alguns visqueren en aquest període, entre el 1155 i el 1200.

Una de les reclamacions era contra el genovès Nicola *Arrozal*, que el mes d'agost d'un any no determinat havia pres a Berenguer de Cavalleria dues càrregues de grana, dues pells de conill i seixanta lliures de cera, d'un valor no indicat. Un Berenguer de Cavalleria és mencionat com a testimoni en un document de 1184, de manera que queda confirmada l'existència del personatge en el període esmentat.³¹⁵

Un altre genovès, *Rotulinus de Augerius de Castello*, havia pres a Guerau Escasset pells de conill i de gat i llanetes per un valor de quaranta-dues lliures, quantitat a la qual calia sumar cent seixanta sous de les despeses fetes pel damnificat per tal de reclamar la indemnització. El fet que Escasset hagués jurat haver rebut aquests danys a Magalona i a Barcelona fa suposar que l'atac genovès s'havia esdevingut prop de Magalona. Escasset està documentat l'any 1175.³¹⁶

També a l'àrea occitana, però al grau de Narbona, s'havia registrat un altre incident. Un genovès anomenat *Bocha Daniel* havia pres a un català esmentat només amb el nom de Pinet cinc-centes boquines, és a dir, pells de cabra, que costaven cent vint morabatins, i dos farcells de draps de Chartres al seu nebot; els damnificats ja havien reclamat a Gènova sense èxit, i per tant al capital havien acumulat despeses, la qual cosa feia pujar el dany a cinquanta lliures de Barcelona. El mateix genovès havia pres també a Pere Estirat tres milers i mig de pells de conill, que no són valorades. No hem pogut documentar Pinet i el seu nebot, mentre que hi ha mencions de Pere Estirat, entre els anys 1153 i 1175, que el situen a Barcelona.³¹⁷

En un àmbit diferent, prop d'Almeria, la galera del genovès *Petrus Clericus*, que sortia d'Almeria, havia pres en el lleny d'Arnau de Santpol tretze quintars de cera de Guillem d'Alfou, un prohom barceloní, sogre de Guillem Durfort, que està documentat entre el 1155 i el 1190.³¹⁸ La mercaderia presa devia procedir bé d'Almeria mateix, bé del Magrib, i també devia tenir aquesta mateixa procedència la grana i la cera de la presa que hem comentat en primer lloc.

Les reclamacions catalanes es tancaven amb la queixa contra els excessos d'una galera genovesa que sembla que es trobava en missió oficial (*in galea de comune Ianue*), patronejada per *Papa Rancaios*, el qual prengué trenta-dos draps de *fuag* o *fuac* (uns draps lleugers) a Ramon Pellicer, gendre d'un tal *Patx*, i, a més, catorze draps de *fuag* que pertanyien a Guerau de Someres, de Barcelona; només és indicat el cost dels primers trenta-dos draps, que era de seixanta-quatre lliures melgoreses; po-

314. S. BENSCH, *Barcelona i els seus dirigents*, p. 208 i doc. II, p. 378.

315. J. ALTURO, *L'arxiu antic de Santa Anna*, doc. 515.

316. J. ALTURO, *L'arxiu antic de Santa Anna*, doc. 451.

317. J. ALTURO, *L'arxiu antic de Santa Anna*, doc. 285, 447 i 457.

318. J. ALTURO, *L'arxiu antic de Santa Anna*, doc. 297, 412-413, 448 i 555. S. BENSCH, *Barcelona i els seus dirigents*, p. 208.

dem suposar un preu similar, proporcionalment, per als altres catorze draps. D'aquests mercaders, només he pogut identificar *Patx* o *Pax*, que seria Guillem de Pau, documentat entre el 1195 i el 1200, perquè Bernat Marcús li deixà dos masos en testament.³¹⁹

Durant els anys que seguiren el tractat del 1167, les aliances encara canviaren dues vegades de signe, segons com es desenvolupava la guerra entre pisans i genovesos i la guerra occitana entre Alfons el Cast, o el Trobador, juntament amb el seu germà Ramon Berenguer, i el comte Ramon V de Tolosa.

11. L'APROXIMACIÓ A PISA I L'INTENT D'ALIANÇA AMB L'IMPERI BIZANTÍ EN EL CONTEXT DE LA GUERRA OCCITANA

Des del 1168 el rei Alfons havia cedit el govern de Provença al seu germà Ramon Berenguer, que prengué el títol de comte, mentre que ell es reservava el de marquès per assenyalar la seva preeminència. Malgrat la concessió feta al germà, Alfons no es desinteressà dels afers d'Occitània, que representaven un dels punts de tensió de la política europea, on les potències de l'època prenién partit per l'una o l'altra de les parts enfrontades.

El comte Ramon V de Tolosa, el rival d'Alfons, tenia un aliat molt poderós, l'emperador Frederic Barba-roja; resultava necessari, doncs, cercar el suport de llurs enemics, entre els quals es trobava l'emperador de Constantinoble, Manuel Comnè. L'enemistat entre tots dos emperadors provenia del projecte de Manuel Comnè de recuperar els antics dominis bizantins de la Itàlia meridional, cosa que l'emperador germànic interpretava com una intromissió en la seva àrea d'influència. Manuel Comnè s'havia aliat amb les ciutats de la Lliga Llombarda, hostils a l'emperador germànic, i féu tot el possible per guanyar els favors de Gènova i de Pisa, a les quals concedí substanciosos privilegis entre el 1169 i el 1170.³²⁰

L'aproximació del rei Alfons a l'Imperi bizantí no trigà a produir-se, atès que tenien enemics comuns. És probable que Pisa fos la intermediària d'aquesta aproximació; potser els primers contactes es produïren amb els ambaixadors de l'emperador Manuel I, entre els quals figurava un membre de la família imperial. Aquests ambaixadors arribaren a Pisa el 1171 i hi romangueren durant tres anys; durant aquest període negociaren amb diverses ciutats italianes a fi de teixir una xarxa d'aliances contra l'emperador Frederic I i contra Venècia, que no havia seguit les directives de Bizanci.³²¹

L'any 1171, Gènova s'havia aliat amb el comte de Tolosa, el seu antic enemic, amb un pacte que el 1174 es transformà en una aliança ofensiva precisament contra el rei Alfons, bé que Gènova atenuà les seves obligacions, en cas de guerra, quan li semblés necessari per salvaguardar les persones i els béns dels nombrosos genovesos que es trobaven a les terres del rei Alfons.³²² Cal assenyalar que el monarca catalanoaragonès no canvià de sobte les aliances, com hauria estat lògic. No foren enviats am-

319. J. ALTURO, *L'arxiu antic de Santa Anna*, doc. 609 i 641.

320. P. CLASSEN, *La politica di Manuele Comneno tra Federico Barbarossa e le città italiane*, a *Popolo e stato in Italia nell'età di Federico Barbarossa. Alessandria e la Lega Lombarda*, Torí, Deputazione Subalpina di Storia Patria, 1970, p. 265-276, especialment p. 270. P. MAGDALINO, *The empire of Manuel I Komnenos, 1143-1180*, Cambridge, 1993, p. 98-108. M. T. FERRER i MALLOL i D. DURAN i DUELT, *Una ambaixada a Constantinoble el 1176 i el matrimoni de la princesa Eudòxia*, «Anuario de Estudios Medievales», 30/2 (2000), p. 964-965.

321. O. BANTI, *Il trattato tra Pisa e Ragusa del 1169, nel quadro dei rapporti tra Pisa e Constantinopoli e dell'antagonismo con Venezia nell'Adriatico nella seconda metà del secolo XII*, «Studi Livornesi», III (1988), reed. a O. BANTI, *Scritti di Storia, Diplomatica ed Epigrafia*, a cura de P. P. SCALFATI, Pisa, Pacini, 1995, p. 298-299. M. T. FERRER i D. DURAN, *Una ambaixada a Constantinoble el 1176*, p. 965.

322. G. PISTARINO, *Genova e Occitania nel secolo XIII*, p. 113 i 114-117. P. BENITO, *L'expansió territorial*, p. 63-69.

baixadors a Constantinoble fins a la fi del 1176, tot i que hi degué haver abans contactes previs, com ja hem dit. L'aliança amb Pisa, la rival de Gènova, no fou signada fins el 1177.³²³ La prudència guiava els passos del rei Alfons, que se'n guardà prou de provocar l'emperador germànic, el qual hauria pogut enviar a Provença un exèrcit més temible que el del comte de Tolosa. Després de fer una demostració de força amb un gran exèrcit que portà cap a Tolosa, l'any 1175 el rei Alfons acceptà negociacions per tal d'arribar a una entesa amb el seu enemic, Ramon V de Tolosa, amb el qual signà una treva el 1176; el mateix any reeixí a recuperar Niça, que el 1166 no l'havia reconegut com a comte de Provença.³²⁴

A quin criteri obeïa, doncs, l'aproximació a l'emperador bizantí i a Pisa tan tard? El maig de 1176 Frederic Barba-roja havia sofert una greu derrota a Legnano a mans de la Lliga Llombarda. La potència de l'emperador germànic semblava mortalment ferida; en el tractat de Venècia del 1177, hagué de reconèixer les llibertats a les ciutats italianes i arribar a un acord amb el papa Alexandre III, que figurava igualment entre els seus enemics. Sembla clar que el rei Alfons cregué que havia arribat el moment de tractar amb els enemics de Gènova i de l'emperador.

Fou en aquestes circumstàncies que el rei envià una ambaixada a l'emperador Manuel Comnè. Sabem que era encapçalada pel noble Ramon de Montcada, per Guillem de Claramunt i Berenguer de Barcelona. Tenien la missió de tractar el matrimoni del germà d'Alfons, Ramon Berenguer IV, amb una princesa grega. Tenim notícia d'aquesta ambaixada, estudiada per diversos autors,³²⁵ pel canvi de moneda fet per un dels ambaixadors a Pisa el 3 d'octubre de 1177, que, tenint en compte la datació pisana, ha d'entendre's com de 1176. El canvi pujava a tres-centes lliures, pisanes o luqueses, que calia restituir a Constantinoble amb quatre-cents setze besants. Els donadors del canvi foren, a Pisa, els luquesos Ildebrando di ser Cerioli i Lamberto di ser Verardi. Havien de cobrar el canvi a Constantinoble Guido di Bella, Pietro di ser Casci o un altre pisà en llur nom. Dos còsols de Pisa foren presents en aquest contracte de canvi, cosa que demostra l'interès de la ciutat per l'ambaixada.

El document és un bell exemple de canvi per l'Orient, la finalitat del qual, fet encara menys freqüent, era la cobertura de despeses diplomàtiques.³²⁶ Ens mostra, a més, com Pisa servia als catalans, almenys en aquest moment, de base logística per als contactes amb Constantinoble. Els ambaixadors degueren embarcar en una nau catalana, protegida per dues galeres d'un corsari pisà, anomenat Trepezino, que era un home d'un historial poc recomanable, però molt expert en navegació i bon coneixedor de la Mediterrània oriental. Havia estat acusat d'haver assassinat a traïció un grup de musulmans embarcats en el seu vaixell, o d'haver permès que ho fes la seva tripulació, vers el 1153. Aquest crim comportà greus problemes per als pisans que comerciaven a Alexandria i provocà un incident diplomàtic entre Pisa i el sultà d'Egipte. Entre el 1162 i el 1164 fou condemnat pels còsols de Pisa per aquesta causa i fou privat dels beneficis del ciutadanatge pisà, però ja cap al 1160 s'havia

323. Corpus, doc. núm. 96.

324. G. PISTARINO, *Genova e Occitania nel secolo XII*, p. 118. P. BENITO, *L'expansió territorial*, p. 70-74.

325. Sobre l'ambaixada o sobre els documents que ens en parlen: J. SHIDELER, *Els Montcada: una família de nobles catalans*, p. 120-121; T. N. BISSON, *Fiscal Accounts*, vol. 1, p. 82 n. 14; P. MAGDALINO, *The empire*, p. 102 n. 309; E. MARCOS HIERRO, *Die byzantinisch-Katalanischen beziehungen im 12. und 23. Jahrhundert unter besonderer berücksichtigung der chronik Jacobs I. von Katalonien-Aragon*, Munic, Institut für Byzantinistik, Neugrichische Philologie und Byzantinische Kunstgeschichte der Universität, 1996 («Miscellanea Byzantina Monacensia», 37), p. 139-144. M. T. FERRER i D. DURAN, *Una ambaixada a Constantinoble el 1176*, p. 963-977.

326. ACA, C, Pergamins d'Alfons I, carpeta 214, núm. 227 (1176, octubre, 3. Pisa), publicada per M. T. FERRER i D. DURAN, *Una ambaixada a Constantinoble el 1176*, doc. 1, p. 974-975.

exiliat de Pisa i havia ofert els seus serveis als genovesos, enemics dels pisans, i col·laborà amb ells des del 1165 fins al 1175.³²⁷

Es conserva el contracte de noli establert entre el rei Alfons i l'esmentat Trepezino per les seves dues galeres i que fa una única menció a una nau que formava part de l'expedició i que devia ésser la nau catalana on anaven els ambaixadors. Probablement, aquesta nau degué ésser la que permeté l'arribada dels ambaixadors a Pisa, on prengueren el canvi que hem mencionat abans, ja que, si les relacions entre Trepezino i la seva pàtria eren tan dolentes, resulta difícil de creure que s'aventurés a entrar en el port pisà, llevat que els ambaixadors portessin el guiatge oportú. El noli entre el rei i Trepezino és un document sense data i sense validació notarial, però amb testimonis, potser un esborrany i, com a única referència cronològica, el preu del noli fixat fins al maig següent (segurament el del 1176), que pujava a cinc mil sous melgoresos; Ramon de Montcada havia de pagar les despeses suplementàries que fes Trepezino per a les dues galeres i la nau amb el que rebés de l'emperador per a les dues galeres, a raó de quatre perpres per vint sous i Trepezino havia de rebre, a més, uns altres dos mil perpres del guany fet per les galeres o bé dels diners que l'emperador donava als ambaixadors que el visitaven. Les galeres, doncs, podien atacar els enemics en el trajecte d'anada i de tornada de Constantinoble i el botí havia de servir, en part, per a pagar Trepezino, descomptat prèviament el quint de les galeres i la part que en rebien els còmits i els nauers i una quantitat per a les despeses de navegació; si sobraven diners, s'havien de repartir proporcionalment entre les parts implicades.³²⁸

La permanència dels ambaixadors a Constantinoble no degué durar més que alguns mesos, o potser només el mes previst en el noli amb Trepezino. Ramon de Montcada aprofità l'estada a Constantinoble per demanar la traducció d'una obra de Joan Crisòstom a un intel·lectual pisà, Leone Tusco, que es trobava a la capital oriental amb Ugo Eteriano; el traductor esmentà l'encàrrec al pròleg de la traducció.³²⁹

Finalment, la princesa escollida com a esposa del comte de Provença fou Eudòxia, que Szabolcs de Vajay ha identificat com una reneboda de l'emperador Manuel Comnè, filla de Joan Comnè Ducas, sebastocràtor i amb dret a usar el títol imperial.³³⁰ La historiografia catalana, seguint Zurita, l'ha considerada filla del mateix emperador Manuel i destinada en matrimoni al mateix Alfons, sense resoldre la contradicció amb el fet que el rei ja estigués promès a una infanta castellana, Sança, filla d'Alfons VII de Castella, amb la qual es casà efectivament el 1174. La causa d'aquest error es troba a la crònica de Jaume I, que informa equivocadament sobre aquest episodi, dient que la princesa grega era filla de l'emperador Manuel i que havia estat promesa al seu avi, el rei Alfons, el qual, mentre espera-

327. E. SALVATORI, *Corsairs' Crews and Cross-Cultural Interactions: The Case of the Pisan Trapelcinus in the Twelfth Century*, «Medieval Jewish, Christian and Muslim Culture Encounters in Confluence and Dialogue», 13/1 (2007). *Cross-Cultural Encounters on the High Seas (Tenth-Sixteenth Centuries)*, p. 32-55.

328. ACA, C, Pergamins d'Alfons I, extrainventaris núm. 2621. Publicat per Ana Isabel SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II rey de Aragón, conde de Barcelona y marqués de Provenza: documentos (1162-1196)*, Saragossa, Institución «Fernando el Católico», 1995, apèndix, doc. 63, p. 871-872, publicat i analitzat per M. T. FERRER i D. DURAN, *Una ambaixada a Constantinoble el 1176*, doc. 2, p. 975-977 i p. 967-969. Cf. també E. MARCOS, *Die byzantinisch-Katalanischen beziehungen*, p. 141-142. Sobre el botí de les activitats corsàries i el quint o quinta que corresponia al rei, cf. M. T. FERRER MALLOL, *Curso y piratería entre Mediterráneo y Atlántico en la Baja Edad Media*, a *La Península ibérica entre el Mediterráneo y el Atlántico. Siglos XIII-XV*, V Jornadas Hispano-Portuguesas de Historia Medieval (Cádiz 1-4 abril 2003), Sevilla-Cádiz, Diputación de Cádiz. Servicio de Publicaciones - Sociedad Española de Estudios Medievales, 2006, p. 255-322, en concret, p. 310-313.

329. E. MARCOS, *Die byzantinisch-Katalanischen beziehungen*, p. 143, comenta l'encàrrec i indica la bibliografia sobre aquesta traducció. Cf. també M. T. FERRER i D. DURAN, *Una ambaixada a Constantinoble el 1176*, p. 970.

330. S. de VAJAY, *Eudoquia Comnena, abuela bizantina de Jaime el Conquistador*, a *Jaime I y su época. X Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, Comunicaciones, 1-2, Saragossa, 1980, p. 611-631, amb un quadre genealògic.

va que arribés l'esposa grega, acabà casant-se amb la infanta castellana. Segons la crònica, la cort bizantina no fou informada del matrimoni del rei i la princesa Eudòxia viatjà cap a territori català, acompanyada per un bisbe i dos consellers imperials. Quan la comitiva arribà a Montpeller, sabé que el promès ja s'havia casat amb una altra princesa. Llavors, el jove senyor de Montpeller, Guillem VII, demanà la seva mà i els consellers consentiren que la princesa s'hi casés. El futur s'encarregà d'esmenar aquest greu error protocol·lari: la filla d'Eudòxia, Maria de Montpeller, es casà amb el fill d'Alfons, Pere el Catòlic, i fou, doncs, la mare de Jaume I.³³¹

Que el promès de la princesa no era Alfons, sinó el seu germà el comte de Provença, ho aclareixen els *Annales Pisani* de Bernardo Maragone, que expliquen també el motiu del rebuig de la princesa:

L'anno 1180, indictio xi, l'imperatore Emanuel mando per sua numptii, cioè Comuniano, et il conte Alexo, Raynieri Strambo et Balduino Guercio, una sua nepote per darla per donna al fratello del Re d'Aragona, el quale la recuso per timore dello Impera di Alemania, et per questo di poi la denno per donna a Goglielmo homo bello del Montepozolano...³³²

Hi hagué, doncs, efectivament una ruptura dels acords matrimonials, no pas per part del rei, sinó del seu germà, per por de l'emperador germànic. Quan la núvia arribà a Pisa, el 1179 (recordem que l'estil de l'encarnació pisà compta un any de més des d'aquesta festa fins a la fi de l'any), l'emperador Barba-roja s'havia recuperat de la derrota de Legnano i havia anat a Arle, el juliol de 1178, per fer-se coronar rei de Borgonya. Ramon Berenguer IV no gosà casar-se amb la princesa grega per por que el fet no comportés un enfrontament amb l'emperador. Per donar una sortida honorable a la princesa rebutjada i garantir-ne la seguretat, fou ràpidament negociat un altre matrimoni amb Guillem VII de Montpeller, els dominis del qual es trobaven més enllà del Roine, on acabava l'imperi, i on l'emperador no tenia dret d'intervenció. Els ambaixadors aprofitaren el viatge per tractar un altre matrimoni, el d'una filla del rei de França amb un fill de l'emperador Manuel. La núvia fou acompanyada, en el trajecte marítim, per una flota en la qual era present Guillem de Montpeller, ara parent de l'emperador. Els *Annales* de Maragone expliquen que la flota arribà a Pisa el 5 de maig de 1179; el viatge d'Eudòxia devia ésser, doncs, uns quants mesos abans.³³³ Així, Pisa fou novament un centre important en les comunicacions entre l'Imperi bizantí i l'Occident.

12. EL TRACTAT DEL 1177 AMB ELS PISANS

Les bones relacions amb Pisa durant aquests anys desembocaren en la signatura, el 1177, d'un tractat de pau entre la ciutat i el rei Alfons, en un moment en què aquest monarca estava a punt de concloure les seves campanyes per tal de subjugar els rebels a la seva autoritat a Provença.³³⁴

La pau fou signada a Tarascó per dos representants del rei, Ramon de Teçon i Dalmau de Biert, i un dels cònsols de Pisa, Ildebrandino. A prec dels pisans, s'acordà renovar l'antiga amistat que havia comportat tants beneficis per a ambdues bandes. Els súbdits del rei, des de Salses fins a la frontera

331. JAUME I, *Llibre dels feits*, a F. SOLDEVILA, *Les quatre grans cròniques*, Barcelona, Selecta, 1971, cap. 2, p. 4; reedició revisada per J. BRUGUERA i M. T. FERRER I MALLOL, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2007, p. 49-50. J. ZURITA, *Anales*, p. 272 (lib. II, cap. XXXIII). F. SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, I, p. 207-208; J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 156-159.

332. B. MARAGONE, *Annales Pisani*, a *Rerum Italicarum Scriptores*, VI, part II, Bolonya, 1936, p. 68.

333. E. MARCOS, *Die byzantinisch-Katalanischen beziehungen*, p. 134-146. Cf. M. T. FERRER i D. DURAN, *Una ambaixada a Constantinoble el 1176*, p. 970-973.

334. P. BENITO, *L'expansió territorial*, p. 75-77.

amb Espanya, és a dir, en terra musulmana, no podrien ésser atacats ni en terra ni en mar pels pisans, que els haurien de donar plena seguretat. Igualment, els pisans, les seves mercaderies i béns gaudirien de total seguretat a les terres i mars sota la jurisdicció del rei Alfons.

El monarca es comprometia a no exigir-los altres impostos que els que haguessin acostumat a pagar des d'antic i els enfranquia de qualsevol altra demanda. Renunciava també al dret de naufragi, si es donava el cas que algun vaixell pisà naufragués de manera fortuïta a les seves aigües, renúncia que es veia corresposta amb idèntica promesa per part pisana.

Ambdues bandes es comprometien mútuament a atendre qualsevol queixa de l'altra part, presentada per escrit i degudament segellada, en el termini dels quaranta dies següents a la data de l'escrit de denúncia, de manera que el querellant pogués obtenir justícia i només depengués d'ell reunir la documentació o les proves necessàries.

S'acordà també que si algun dels contractants volia trencar aquesta pau havia de deixar passar un any, des del moment que hauria comunicat a l'altra part les seves intencions, abans d'obrir les hostilitats, temps durant el qual s'hauria de respectar també l'acord sobre els naufragis. Sobre aquest punt, però, la part catalana feia notar que l'exempció del dret de naufragi es referia només al territori comprès entre Torroella i la frontera amb Espanya, és a dir, quedava exceptuat el litoral dels comtats de Rosselló i Empúries, entre Salses i Torroella, perquè el dret de naufragi pertanyia a altres persones i, per tant, el rei no en podia disposar. Era una limitació important perquè comprenia la zona del cap de Creus, molt perillosa per a la navegació i on els naufragis eren freqüents.³³⁵

Pisa aprofità aquesta ocasió favorable per a signar acords amb Guillem VII de Montpeller i amb Niça i Grassa, ciutats favorables al rei Alfons.³³⁶ Aquests pactes li permeteren millorar la seva situació a la Mediterrània occidental, ja que a la pau entre Pisa i Gènova del 1175, Pisa havia hagut d'acceptar de limitar el seu comerç amb Catalunya i amb les costes occitanes a un simple cabotatge, sense poder superar el cap de Salou, és a dir, sense poder comerciar amb l'Espanya musulmana, les mateixes limitacions que li havien estat imposades el 1169.³³⁷

13. NOVA ALIANÇA DEL REI ALFONS AMB GÈNOVA EL 1186 PER LA SUCCESSION A ARBorea

Durant el període d'aliança d'Alfons el Cast amb Pisa, les pressions de Gènova per contrarestar-la amb una nova aliança amb Tolosa i amb altres senyors occitans foren molt fortes i hàbils, tant que aconseguí fins i tot atreure el germà del rei Alfons, Sanç, comte de Provença per delegació del seu germà des del 1181. L'infant Sanç cregué que tenia autonomia per decidir la política a seguir a Provença i, conjuntament amb els antics enemics del seu germà, Ramon V de Tolosa i Guillem de Forcalquer, signà un tractat amb Gènova l'any 1184. El tractat contenia un bon nombre de coses enraonades i factibles, com defensar els genovesos a les seves terres, en particular els naufragis i els que haguessin estat víctimes de robatoris, que havien d'ésser ajudats a recuperar els seus béns; els genovesos havien d'obtenir justícia en llurs demandes en el termini d'un mes, excepte per delictes de sang o adulteri, i no els podien ésser imposats nous drets i mals usatges. Però el punt més important del tractat era que Sanç, el comte de Tolosa i el de Forcalquer es comprometien a reunir un exèrcit de cinc-cents cavallers armats i deu mil peons armats per tal de destruir Marsella i el seu port. Els aliats

335. Corpus, doc. núm. 96.

336. G. PISTARINO, *Genova e Occitania nel secolo XII*, p. 119.

337. *Ibidem*, p. 118.

es comprometien a romandre a Marsella fins a l'arribada de l'estol genovès i la destrucció de la ciutat i el seu port. Es comprometien, a més, a impedir la reconstrucció de la ciutat, a no fer pau amb Marsella sense el consentiment de Gènova i a reunir cent burgesos dels millors de les seves terres per fer-los jurar el tractat, sota pena per a cadascun de pagar mil sous als genovesos si el pacte no era observat.³³⁸ El pacte encaixava en la política practicada per Gènova des de feia temps, que mirava de destruir els centres comercials que li podien fer la competència o impedir que poguessin navegar a destinacions llunyanes, però era forassenyat per a l'infant Sanç, que, almenys per la lletra del tractat, no es veu quin profit n'havia de treure.

El pacte amb Gènova en el qual participà l'infant no té data, però tant Jordi Ventura com G. Pistrino el situen a l'any 1184. De fet, l'infant Sanç fou cessat del càrrec de comte de Provença de manera fulminant el 1185, cosa que avalaria la data del 1184.³³⁹

L'aliança amb Gènova, pel que feia a Provença, quedà desautoritzada, però no passaren més de dos anys perquè Alfons el Cast canviés de parer i optés per una nova aliança amb la ciutat lígur per tal de resoldre una qüestió ben allunyada de l'escenari occità. La causa que provocà aquesta nova aproximació a Gènova fou la successió del regne d'Arborea, a Sardenya. S'enfrontaven Pere I, fill del primer matrimoni de Barisó, amb Huguet, vescomte de Bas, nét de Barisó, sostingut per la seva tia Agalburza de Cervera, vídua del rei, i per la seva mare Sinispella de Lacon-Serra, filla de Barisó, casada en primeres noces amb Hug Ponç de Cervera, vescomte de Bas. Pisa sostenia els drets de Pere I, mentre que Gènova s'inclinà per Huguet; era natural que el rei Alfons desitgés ajudar Huguet, ja que era català per banda paterna i, a més, Agalburza era cosina seva.³⁴⁰ Agalburza tenia, a més, al seu costat alguns contingents de soldats catalans, que havien vingut a l'illa amb els vescomtes de Bas.³⁴¹ Atès que els genovesos ajudaven l'aspirant d'origen català, el rei Alfons es veié obligat a aliar-se amb els genovesos contra els pisans.

L'ajut a Huguet de Bas fou el motiu únic del tractat acordat entre Alfons el Cast i els genovesos el mes d'octubre de 1186. En conservem dues versions. La primera, del mes d'octubre, fou negociada pel comte de Foix amb l'ambaixador Ogerio Pane. Pane era un home amb experiència: havia estat present, com a escrivà, en el tractat de Gènova amb Venècia del 1177 i més tard, entre el 1197 i el 1219, fou el cronista oficial de Gènova i continuador dels *Annali* de Caffaro.³⁴²

Aquesta primera versió pren la forma d'un compromís del comte de Foix de fer aprovar el tractat, redactat en nom del rei —tractat que inclou—, i de prendre una sèrie de mesures a Provença similars a les que havia d'adoptar el rei a favor dels genovesos i contra els pisans. El compromís l'assumí Roger Bernat de Foix respecte al cònsol genovès Guglielmo Tornello, que segurament formava part de l'ambaixada, però que no és esmentat als capítols acordats amb Ogerio Pane, potser perquè aquest havia de portar el document al rei, com veurem, i, en cas que fos necessari, retocar-ne algun aspecte.

338. *I Libri iurium*, 1/2, doc. 365.

339. P. BENITO, *L'expansió territorial*, p. 84.

340. F. C. CASULA, *La Storia della Sardegna*, Pisa, ETS e C. Delfino, 1992, p. 327. Cf. també A. M. OLIVA, *La successione dinastica femminile nei troni giudicali sardi*, a *Miscellanea di studi medioevali sardo-catalani*, Càller, 1981, p. 27-28. L. L. BROOK, F. C. CASULA, M. M. COSTA, A. M. OLIVA, R. PAVONI i M. TANGHERONI, *Genealogie medioevali*, p. 59, 76, 135, 168-169, 378-379 i 381.

341. J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 222.

342. DINO PUNCUH, *Caffaro e le cronache cittadine del Medio Evo*, «Atti della Società Ligure di Storia Patria», XLVI-1 (2006), *All'ombra della Lanterna. Cinquantanni tra archivi e biblioteche: 1956-2006*, p. 157-166, concretament p. 161; D. PUNCUH, *Trattati Genova-Venezia, secc. XII-XIII, ibidem*, p. 755-784, concretament p. 763. Cf. també Georges JEHEL, *The struggle for Hegemony in the Eastern Mediterranean: an Episode in the Relations between Venice and Genoa according to the Chronicles of Ogerio Pane (1197-1219)*, «Mediterranean Historical Review», 11-2 (1996), p. 196-207.

El rei es comprometia, segons aquest tractat, a fer la guerra contra Pisa i al costat de Gènova, si es declarava per causa d'aquell conflicte successori, amb els seus homes i les seves terres, a no acceptar els pisans en territori català, a empresonar-los i a emparar-se de llurs naus i mercaderies, si hi anaven:

Si Pisani vel aliqua alia persona, excepto Romano imperatore vel filio eius, guerram fecerit Ianuensibus vel comuni lanue ea occasione quod conferre promiserunt consanguinee mee, Arboriensium regine, ad recuperandum regnum et iudicatum Arborensem sibi et nepoti eius, filio quondam Ugonis de Bassis, ego quamdiu guerra illa duraverit illis personis guerram faciam per me et homines meos nec in tota terra mea ipsos recipiam nec recipere consentiam mari vel terra. Et si contigerit ipsos in partibus meis applicare, personas et res eorum capiam...³⁴³

El rei es comprometia també a vetllar perquè es complís el que la seva cosina havia negociat amb els genovesos i a retirar-los el suport si els seus parents no respectaven els pactes. Al compromís del rei, el comte de Foix i governador de Provença afegí que, si els pisans feien guerra als genovesos, ell mateix faria guerra als pisans, amb els provençals, mentre durés el conflicte i mentre ell fos governador de Provença, en els mateixos termes que ho feia el rei. No admetria els pisans a Provença i, si hi arribaven, els empresonaria. Hauria de vigilar que la reina Agalbursa i el seu nebot complissin els compromisos amb els genovesos, altrament deixaria d'ajudar-los.

Els testimonis foren els catalans Arnau de Palou, Ramon Gilabert, Ponç Dodó de Barcelona, Gui de Fosses, que podria ésser provençal, Pere de Déu i Pere de Girona; per Gènova ho foren Ingo de Fressia, Enrico Tancleri, Andrea Doria i Guglielmo Burone. Arnau de Palou tenia béns a Celrà, conjuntament amb la seva muller Bernada i els cunyats Arnau i Jofre Bastons, i també a Cervià; a més, havia adquirit béns a Provença i havia acompanyat el rei en algunes ocasions en els seus viatges per aquest territori.³⁴⁴ Pere de Déu era un cavaller que havia rebut en donació del rei, amb l'encàrrec de poblar-les, diverses localitats del Priorat, les Garrigues, etc., que no feia pas tant de temps que havien estat conquerides: el terme de Falset el 1168, la terra de Sant Marçal a la vall de Porrera el 1180, o el lloc de Pradell al terme de Siurana; a més, fou el poblador de Vinaixa i el batlle de Prades.³⁴⁵ Pel que fa a Pere de Girona, només en tenim documentat un que era frare del Temple el 1167.³⁴⁶ En el grup dels genovesos destaca Ingo de Fressia, que era fill d'Ingo della Volta; aquesta família genovesa tenia possessions al districte de Tortosa, concretament el senyoriu de Flix; potser per aquest motiu una branca de la família prengué el nom de Fressia, amb diverses variants més properes al nom de Flix, com Flexio i Flexia. Ingo fou cònsol nombroses vegades i fou assassinat el 1193. Guglielmo Burone havia estat ambaixador prop d'Ibn Mardanix de València el 1161 i pertanyia a la mateixa facció política que els Della Volta.³⁴⁷

343. Corpus, doc. núm. 124. P. TOLA, *Codex diplomaticus Sardiniae*, a «Historiae Patriae Monumenta», Torí, 1831, I, p. 257-259, i C. IMPERIALE DI SANT'ANGELO, *Codice diplomatico*, II, doc. 164 i 167. *I Libri iurium*, 1/2, doc. 296 e 298. A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, doc. 432, p. 575-576.

344. J. MIRET, *Itinerario del rey Alfonso I*, p. 397 i 446. *Els castells catalans*, III, p. 189, 196, 200 i 327. Cf. també: Martí AURELL, *Le personnel politique catalan et aragonais en Provence sous Alphonse Ier (1162-1196)*, «Annales du Midi», 93 (1981), p. 136-137.

345. J. MIRET, *Itinerario de Alfonso I*, p. 414. *Els castells catalans*, IV, p. 164, 427 i 453. J. M. FONT RIUS, *Cartas de población*, I, p. 744, 763 i 817.

346. *Els castells catalans*, VI, p. 988.

347. Sobre Ingo de Fressia (Frexia, Flexia o Flexio en els documents) i Guglielmo Burone: E. BACH, *La cité de Gènes*, p. 152-156. R. I. BURNS, *The della Volta*, p. 188-190.

La versió del tractat del 30 de novembre de 1186, la definitiva, fou negociada pel mateix rei Alfons, o potser més aviat per Ponç de Cervera en nom seu, i per l'ambaixador Ogerio Pane a Rueda de Jalón, on es trobava llavors el rei.³⁴⁸ Ponç de Cervera es titulava vescomte de Bas i era parent del rei i dels Arborea de Sardenya. Era, doncs, natural que el rei li hagués confiat la negociació d'aquest pacte. En la nostra edició presentem el fragment corresponent al compromís del rei de la primera versió, malgrat que publiquem el document complet, en segona columna amb aquesta versió definitiva, a fi que es puguin apreciar les modificacions introduïdes. La variació més important fou l'ampliació de la clàusula en què el rei es comprometia a empresonar els pisans que arribessin a les seves terres. El rei afegí que ordenaria a les galeres que s'armessin a les seves terres d'atacar els pisans. La resta continuà igual que en la primera versió. Naturalment, canviaren la datació i els testimonis. Fins aquí no havien arribat els nombrosos genovesos presents a la primera versió. El rei es trobava en un setge i les formalitats foren les mínimes. Els testimonis foren el bisbe de Lleida, Berenguer, Guillem d'Anglesola i l'escrivà Pere de Blanes.³⁴⁹ Cal destacar que eren pocs, però significatius: el bisbe Berenguer de Lleida era el germà del rei, elegit per a aquesta diòcesi el 1177,³⁵⁰ mentre que Guillem d'Anglesola pertanyia a una família important, amb diverses branques; ell concretament era de la branca de Bellpuig i, a més de Bellpuig, posseïa també Utxafava, Seana i Sant Martí de Maldà; pocs anys després el rei agraïa els seus serveis amb la donació del castell del Mor.³⁵¹

El litigi que havia conduït a aquest pacte, la disputa successòria pel domini del judicat d'Arborea, a Sardenya, es resolgué finalment amb un govern associat de tots dos aspirants i no hi hagué guerra.

L'incident amb Guglielmo de Caffaro

L'any 1186, mentre el comte de Foix negociava a Provença el tractat d'aliança entre el rei Alfons el Cast i Gènova, el monarca, que es trobava a Calataiud, signà un conveni amb els genovesos Guglielmo de Caffaro i Arnaldo de Burdin, als quals acusava d'una malifeta, que no és concretada del tot. Devia tractar-se d'algun atac piràtic contra catalans, perquè el rei els havia confiscat una galera; finalment, gràcies a la mediació d'alguns nobles, el rei els perdonà i, en una definició mútua, també ells condonaren les injúries que els havia causat el rei. Ambdós personatges prometeren al rei que serien fidels vassalls seus de llavors en endavant i li prestaren jurament i homenatge. Això fa pensar que potser eren genovesos que encara tenien béns a Tortosa; recordem que Ramon Berenguer IV havia pactat amb el Comú de Gènova que serien vassalls seus. Almenys en aquest cas, però, la integració a terres catalanes no s'havia produït, ben diferentment del cas dels Della Volta. No queda clara tampoc la raó per la qual aquest acord havia d'ésser confirmat pels cònsols de Gènova; en cas que els cònsols no el confirmessin, tots dos genovesos haurien de tornar a Catalunya i posar-se en poder del rei. Per la seva banda, el monarca prometé que els tornaria la galera amb les eixàrcies i que els donaria provisions suficients per armar-la. Els testimonis d'aquest conveni foren l'arquebisbe de Tarragona, el bisbe Berenguer de Lleida, el comte Ponç Hug d'Empúries i Ponç de Cervera, vescomte de Bas, i fou redactat per l'escrivà Bernat de Caldes.³⁵²

348. Carles Vela ha raonat aquesta identificació a les notes del document 125. Fins ara, des de Miret, s'havia identificat aquesta Roda amb Roda de Ribagorça, però com que el rei es trobava abans a Berdejo i Calataiud i després tornà a ésser a Calataiud, sembla més correcta aquesta altra identificació.

349. Corpus, doc. núm. 125.

350. J. MIRET, *Itinerario del rey Alfonso I*, p. 404.

351. J. MIRET, *ibidem*, p. 459-460. *Els castells catalans*, v1, p. 991-992.

352. Corpus, doc. núm. 123.

Al cap d'un any i alguns mesos, l'incident amb Guglielmo de Caffaro no estava solucionat i aquest genovès de família il·lustre es trobava empresonat pel rei Alfons, sota l'acusació d'haver causat molts danys a la seva terra. Els cònsols de Gènova adreçaren una petició al rei Alfons perquè l'alliberés i fins i tot aconseguiren que el papa també intercedís per ell prop del monarca. El rei accedí finalment a alliberar-lo i Guglielmo de Caffaro prestà homenatge al rei i es comprometé a ésser un home propi fidel i a no fer ni maquinari cap mal contra les seves terres, on precisament declarà que pensava residir més sovint. Es comprometé també a fer signar la seguretat que prestava al rei pels cònsols de Gènova, que hi haurien de posar el seu segell. Aquest compromís fou signat a Barbastre i escrit per l'escrivà Pere de Blanes. En foren testimonis l'arquebisbe de Tarragona, que era Berenguer de Vilademuls, Ricard, bisbe d'Osca, Arnau d'Erill, Berenguer de Santa Eugènia, Dodón d'Alcalà, Assalit de Gúdal, Ponç d'Osor i Pere d'Estopanyà.³⁵³ Pel que fa a Arnau d'Erill, un noble pirinenc, senyor d'Erill, Taüll, Malpàs, de les valls de Boí, Viu i Barravés, a més d'altres llocs, era un dels consellers de confiança del rei Alfons i figura sovint en el seu seguici; està documentat entre el 1170 i el 1195; estigué casat amb Sibília i sembla que succeí el seu germà Ramon en part de l'herència.³⁵⁴ Berenguer de Santa Eugènia fou un bon servidor d'Alfons I i de Pere I, era d'una família originària de Berga que s'uní als Torroella de Torroella de Montgrí; aquests reis li concediren les albergues, franqueses i *tonnatas* de les parròquies de Llerona, el Corró i Marata amb caràcter vitalici per tres-cents sous doblencs, concessió que s'acabà en temps de Jaume I.³⁵⁵ Dodón o Dot d'Alcalà, senyor d'Alcalà, figurava sovint a la comitiva del rei Alfons, fins i tot fora d'Aragó, a Montpeller, a Perpinyà, etc.³⁵⁶ Assalit de Gúdar o de Gúdal era un jurista molt proper tant al rei Pere el Catòlic com a Jaume I i, com podem veure, també havia format part de la comitiva del rei Alfons en els darrers anys del regnat.³⁵⁷ Pere d'Estopanyà posseïa el lloc d'Abella de la Conca en feu pel comte d'Urgell.³⁵⁸ Pel que fa a Ponç d'Osor, era un dels notaris del rei.³⁵⁹

14. LES RELACIONS AMB GÈNOVA ENTRE ELS REGNATS D'ALFONS EL CAST I DE PERE EL CATÒLIC. EL TRACTAT AMB GÈNOVA DEL 1198

Durant tot el regnat del rei Alfons, l'enfrontament entre Pisa i Gènova tingué greus repercussions en la política catalana a Occitània, en les aliances polítiques i també en la vida econòmica, ja que nombroses ciutats i ports es veieren obligats a vedar-hi l'accés als pisans, cosa sens dubte perjudicial per als negocis. Queda patent en la petició dels niçards al rei Alfons, el 1188, en l'acord que signaren amb el monarca quan demanaren de reprendre les relacions comercials amb Pisa, petició a la qual el rei Alfons accedí.³⁶⁰

A Provença hi havia, a més, sempre pendent la possible intervenció conjunta de l'emperador i de Gènova contra els interessos catalans. Encara en vida del rei Alfons, la notícia del tractat de l'empera-

353. Corpus, doc. núm. 127.

354. Joaquim MIRET I SANS, *La casa senyorial d'Erill*, «Anuari de la Societat Catalana d'Heràldica», 1 (1917), p. 142-143.

355. Pere BENITO I MONCLÚS, *Senyoria de la terra i tinença pagesa al comtat de Barcelona (segles XI-XIII)*, Barcelona, CSIC. Institució Milà i Fontanals, 2003, p. 580.

356. J. MIRET I SANS, *Itinerario del rey Alfonso I*, p. 262, 274 i 440, i J. CARUANA, *Itinerario*, p. 95, 138 i 232.

357. A la reedició de JAUME I *Llibre dels feits*, nota 265 de la p. 91, hi ha molta informació i bibliografia sobre aquest personatge, tant l'aportada per F. Soldevila com la que hi ha afegit M. T. Ferrer.

358. J. M. FONT RIUS, *Cartas de población*, 1, p. 661.

359. J. MIRET, *Itinerario del rey Alfonso I*, p. 451, per exemple.

360. P. BENITO, *L'expansió territorial*, p. 89-90.

dor Enric VI amb Gènova del 1191 degué molestar i preocupar el monarca. L'emperador confirmà als genovesos les seves institucions consulars i, tot lloant llur perícia en el mar, anuncià que els volia emprar per a les batalles navals que haurien d'estendre l'Imperi. Els concedí en feu tot el territori litoral des de Mònaco fins a Portovenere i llicència per edificar un castell a Mònaco per a defensa contra els sarraïns i els cristians, que tindrien en feu i podria servir de base per a la guerra que ell mateix o els seus successors volguessin fer contra Marsella i altres llocs de Provença. Entre altres concessions, cal destacar la donació en feu de Siracusa als genovesos, juntament amb un cert nombre de cavalleries a la vall de Noto, també a Sicília, illa que havia passat a dominar a través de la seva esposa Constança, hereva de Guillem II de Sicília. A més, els autoritzà a expulsar els provençals o els francesos que anessin a Sicília, la Maremma, Calàbria i Pulla per mar i els prometé una *ruga* o carrer per als seus negocis, amb església, bany, alfòndec i forn, a més d'exempció d'impostos, a tots els llocs que l'emperador conquerís. L'oferta dels genovesos a l'emperador fou una repetició de les del 1162 a l'emperador Frederic I, és a dir, conquesta del regne del rei Llop i de Mallorca i Menorca en les mateixes condicions: dues terceres parts per a l'emperador i una per als genovesos.³⁶¹

Els objectius de l'emperador eren agressius respecte als dominis catalans a Provença, mentre que de la proposta genovesa ja no calia fer-ne gaire cas. De tota manera, ni Alfons ni el mateix emperador no visqueren gaire més i aquests objectius foren oblidats. Alfons el Cast morí l'any 1196 i l'emperador el 1197.

El fill i successor d'Alfons el Cast, Pere el Catòlic, tornà a la política d'aliança amb Gènova i signà un tractat amb el Comú lúgur l'any 1198, que confirmava el del 1186 i el del 1146.³⁶²

El tractat fou signat a Gènova el 3 de setembre de 1198 i l'ambaixador que el negocià fou Ramon de Fressia, membre de la família genovesa Della Volta. Des de la conquesta de Tortosa, en la qual havien participat membres de la família, havien tingut propietats a l'àrea de Tortosa i la Ribera d'Ebre; a Ramon de Fressia, fill d'Ingo de Fressia i nét d'Ingo della Volta, li havia pervingut per herència el senyoriu de Flix, a la Ribera d'Ebre, i, per tant, era vassall del rei Pere el Catòlic, al mateix temps que seguia mantenint lligams estrets amb la seva família a Gènova i els seus interessos.³⁶³ Semblava, doncs, un candidat apropiat per a una missió diplomàtica com aquesta, ja que era persona de confiança per a ambdues bandes. Gènova fou representada pel seu *podestà*, Alberto de Mandello. Les guerres exteriors i, especialment, la lluita de faccions dins de Gènova havien desgastat la institució del consolat com a òrgan de govern de la ciutat; per aquest motiu s'imposà, com a altres llocs d'Itàlia, la figura del *podestà* foraster, que havia de governar la ciutat superant les intrigues per ocupar el poder entre les famílies de l'elit local; un primer *podestà*, Manegoldo di Tetocio, originari de Brescia, ocupà el càrrec el 1191 i cobrí un buit de poder en un moment en què els prohoms genovesos més destacats eren fora a la croada; el consolat retornà els dos anys següents i seguidament foren nomenats *podestà* anualment fins a l'any 1200.³⁶⁴ Alberto de Mandello, ciutadà de Milà, havia estat escollit *podestà* justament aquell any.³⁶⁵

El tractat era una renovació dels pactes anteriors, el del comte Ramon Berenguer IV per a la conquesta de Tortosa, del 1146, i el del rei Alfons per a la presa d'Albaron, del 1167, segons constava en

361. *I Libri iurium*, 1/2, doc. 286.

362. J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 184, i G. PISTARINO, *Genova e l'Occitania*, p. 124-125 i 129. Cf. també G. JEHEL, *Les Génois en Méditerranée occidentale*, p. 40-42.

363. R. I. BURNS, *The della Volta*, p. 190 i 228. L'any 1164 ja apareixia com a testimoni en una carta de població atorgada per l'arquebisbe de Tarragona, Hug de Cervelló: J. M. FONT RIUS, *Cartas de población*, doc. 125.

364. T. O. DE NEGRI, *Storia di Genova*, p. 303-307.

365. *Annales Ianuenses*, II, p. 72-73.

els pergamins dividits per ABC i guarnits dels segells propis de cada part. No entraven dins la renovació els continguts que haguessin quedat antiquats, és a dir, els referents a l'exèrcit per a Tortosa i per a Albaron. No es féu menció del tractat del 1186, segurament perquè encara havia quedat més antiquat, malgrat que era més recent.

El document es divideix en dues parts: la primera conté els compromisos assumits pel rei Alfons i la segona els assumits per Alberto de Mandello en nom del Comú de Gènova; abandona, doncs, la pràctica anterior dels compromisos de cada part en documents diferents.³⁶⁶

A més de la renovació dels continguts vàlids dels tractats anteriors, la primera clàusula del nou tractat exonerava el rei Pere de tota obligació jurada de pagar els deutes del seu avi Ramon Berenguer i del seu pare Alfons envers Gènova; bàsicament, el deute per la compra de Tortosa. Recordem que els seus antecessors havien assumit declaracions jurades i fins i tot amb ostatges per al pagament del deute. La confirmació en el tractat dels pactes precedents es podia haver interpretat com una obligació similar del rei respecte al deute, per això Pere el Catòlic procurà esvanir l'equívoc, ja que estava tan endeutat que no li era possible assumir el dèbit. Gènova asumí gentilment aquesta negativa —cosa que vol dir que estava molt interessada en la renovació del tractat—, però no va pas renunciar al deute, com ho demostrà en reclamar-lo a Jaume I el 1230.

Ambdues bandes es condonaren mútuament les querelles i indemnitzacions per malifetes, robatoris i ofenses, a fi d'evitar afers que podien perjudicar la pau. Sembla que, malgrat l'aparent amistat oficial, havia perdurat la tensió entre catalans i genovesos nascuda de l'enfrontament a Occitània, que s'havia traduït en nombrosos incidents de pirateria.

En absència del rei, fou un altre membre de la família Della Volta, *Vivianus de Flexia*, cavaller, que a Catalunya era conegut com a Vidià de Flix, qui s'encarregà de jurar els compromisos del tractat en nom del rei, que hauria de fer-lo observar pels seus prínceps i magnats, batlles i tots els homes de la seva terra de Narbona cap avall fins al límit de les seves terres i les que pogués adquirir en el futur. A través de Vidià, el rei es comprometia a no revocar el tractat.³⁶⁷

A la part del document que conté els compromisos assumits per Gènova, el *podestà* Alberto de Mandello confirmà els tractats precedents tal com ho havia fet Vidià en nom del rei i en els mateixos termes, és a dir, exceptuant-ne les clàusules que haguessin quedat antiquades i també l'obligació jurada de pagar els deutes del seu pare i del seu avi envers Gènova. Conté la mateixa condonació de les malifetes, robatoris i injúries feta pel rei.

Igual que Vidià havia jurat observar el tractat en nom del monarca, Alberto de Mandello el féu jurar per Filippo Centrago en nom del *podestà*, dels cònsols del Comú i els cònsols «de placitis», consellers i poble, tant presents com futurs. Per tal que els successors respectessin el tractat mentre fos vigent, l'haurien de jurar cada any quan accedissin al càrrec, ja que havia d'ésser inscrit en el breu del Comú o de la Compagna.

El tractat fou aprovat «in pleno parlamento», és a dir, en una assemblea general, i no hi consten testimonis, segurament per aquesta raó: era un acte tan públic que no hi calien els testimonis.

El tractat fa referència, com hem vist, a incidents violents esdevinguts entre totes dues parts. Sembla que aquests incidents continuaren després de signada la pau i el rei Pere el Catòlic prengué la nau

366. Sobre aquests canvis en la manera de redactar els tractats: D. PUNCUH, *Trattati Genova-Venezia, secc. XII-XIII*, p. 755-784.

367. Apareix com a testimoni en dues donacions del 1184 com a Vidianus, en una altra del 1191 com a Vidià de Flix i en el testament d'Ermessenda, vídua d'Arnau de Tamarit, del 1194, i també com a testimoni en una concessió a cens feta a Arnau d'Arenys, del 1196: Antoni VIRGLI, *Diplomatari de la catedral de Tortosa (1062-1193)*, doc. 434, 439 i 454, i *Diplomatari de la catedral de Tortosa (1193-1212)*, doc. 506 i 536, Barcelona, Fundació Noguera, 1997 i 2001, respectivament.

genovesa S. *Biagio*, valorada en catorze mil lliures, per Pasqua de 1213; retornava de Sicília i naufragà prop de Cotlliure; les mercaderies foren confiscades i els tripulants empresonats, bé que foren alliberats més tard, atenent la reclamació d'Oberto Della Volta, que era cònsol de Gènova. Desconeixem les causes d'aquesta captura, perquè no ens n'informen ni les fonts genoveses ni les catalanes. Se'n fan ressò els tractats i convenis entre Jaume I el Conqueridor i Gènova del 1230, en què fou prevista la indemnització d'aquesta presa.³⁶⁸

Com hem vist, aquesta vegada els pisans no foren esmentats per a res. L'actitud exclusivista i de força, adoptada fins llavors per Gènova, mirant de tancar-li els ports, havia estat abandonada en el tractat entre tots dos comuns del 1188 i, des de llavors, pisans i genovesos freqüentaren els ports catalans sobre la base d'una competència normal.³⁶⁹

De tota manera, l'amistat que hi havia hagut amb els pisans a l'època de Ramon Berenguer III no s'havia restablert, ni tampoc el tractat del 1188 havia fet desaparèixer del tot la tensió entre genovesos i pisans. Aquesta tensió es manifestà també a la costa catalana; l'any 1204, alguns pisans arribaren a Barcelona perseguint una nau genovesa, que fou acollida i protegida. Els pisans que la perseguien —Bonacorso, Tedesco, Aldobrandino, Paganello, Xixen, Ugolino i Benassay— demanaren autorització per a comprar vitualles i els fou concedida, amb la condició que no ataquessin ni catalans ni genovesos a la costa barcelonina; la decisió fou presa conjuntament pel sagristà de la catedral de Vic i per Guillem Durfort, que, segons Miret i Sans, actuaven com a regents de Catalunya pel rei Pere mentre era absent a Provença, i pels prohoms de Barcelona, i l'acord fou redactat pel secretari del rei, Pere de Blanes, cosa que li conferia un caràcter oficial.³⁷⁰

Durant el darrer període del regnat de Pere el Catòlic i els primers anys del de Jaume I, fins a la conquesta de Mallorca, no tenim notícies de cap altre conveni o negociació amb Gènova. Cal esperar, doncs, a l'any 1230 per retrobar el fil d'aquestes relacions.

15. EL MATRIMONI DE CONSTANÇA, GERMANA DE PERE EL CATÒLIC, AMB FREDERIC I (II), REI DE SICÍLIA I FUTUR EMPERADOR

Roger II, de qui hem parlat abans, fou succeït en el regne de Sicília per Guillem I i per Guillem II. Després de la mort d'aquest sense fills, la corona siciliana passà a la seva germana Constança, casada amb l'emperador alemany Enric VI i, seguidament, al fill d'ambdós Frederic, primer de Sicília i segon d'Alemanya. Després de la mort de l'emperador Enric VI, l'any 1197, la reina Constança el féu coronar a Palerm; ella mateixa passà a ésser regent en nom del seu fill, menor d'edat, i en confià la tutela al papa Innocenci III, que aviat l'hagué d'exercir perquè Constança morí l'any següent, el 1198.

La situació a Sicília era complicada. Hi havia hagut una guerra civil entre el 1190 i el 1194 que havia estat continguda pels alemanys de l'emperador Enric VI, que havia reivindicat els drets al tron sicilià de la seva esposa Constança. Però la mort d'Enric VI el 1197 i, l'any següent, la de l'emperadriu

368. A. SHAUBE, *Il commercio dei popoli latini alla fine delle Crociate*, Torí, 1915, p. 666; L. NICOLAU D'OLWER, *Entre les dues conquestes: 1115-1229*, p. 257-528; M. T. FERRER, *Catalans i genovesos durant el segle XIII*, «Anuario de Estudios Medievales», 26/2 (1996), p. 783-823.

369. A. SHAUBE, *Il commercio dei popoli*, p. 659 i 664; J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 184; G. PISTARINO, *Genova e l'Occitania*, p. 124-125 i 129.

370. CODOIN, VIII, doc. XXXV. J. MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Pedro I de Cataluña, II en Aragón (1196-1213)*, BRABLB, 3 (1905-1906), p. 276-277. C. BATLLE, *La presenza degli stranieri a Barcellona nei secoli XII e XIII, a Dentro la città. Stranieri e realtà urbane nell'Europa dei secoli XII-XVI*, Nàpols, GISEM-Liguori, 1989, p. 96-97.

Constança tornaren a atiar la guerra entre el 1197 i el 1202 i encara després; la població musulmana, maltractada, s'havia refugiat a les muntanyes, dirigida per emirs, que s'aliaren amb alguns caps alemanys, com Markwald d'Anweiler.³⁷¹

En virtut de la tutela que tenia sobre Frederic, el papa es preocupà de cercar-li un bon matrimoni que pogués suposar també ajut militar per al seu pupil. Segons Zurita, la reina Sança, vídua del rei Alfons el Cast, proposà al papa casar el rei Frederic de Sicília amb la seva filla. Per a Zurita, com per a la major part dels historiadors, aquesta filla era Constança, mentre que altres historiadors creuen que els tractes inicials foren fets pensant en la seva germana Sança com a núvia. De la butlla del papa Innocenci III, del 5 de juny de 1202, no es desprèn tan clarament que la proposta de matrimoni hagués sortit de la reina Sança. En aquesta butlla, adreçada al seu cosí germà i mariscal, el papa explicava que el rei Pere i la seva mare, la reina Sança, li havien enviat cartes i un ambaixador per comunicar que estaven disposats a lliurar la germana del rei Pere —sense dir-ne el nom— com a esposa al rei Frederic de Sicília. Havien promès que hi enviarien dos-cents cavallers a despeses seves, si calia per alliberar el rei; tant l'arquebisbe, com els bisbes i els nobles familiars del rei havien proposat que la mateixa reina mare anés a Sicília amb quatre-cents o cinc-cents cavallers a defensar el rei, però demanaren seguretats per si el matrimoni no arribava a consumir-se. Sollicitaven, concretament, una donació *propter nuptias* per a la núvia i, si la reina mare anava a Sicília per ocupar-se de l'educació del rei, hauria de rebre una assignació de rendes que li permetessin mantenir-se ella i la seva filla honorablement.

El papa creia que aquest tracte matrimonial era útil per al regne de Sicília tant en aquelles circumstàncies difícils com si es restablía la pau, però no volia decidir res sense coneixement de les persones que havien intervingut en la negociació; per tant, aquest no n'era el moment inicial. El papa volia que el seu cosí i el cardenal legat Goffredo, del títol dels sants Marcellí i Pere, deliberessin sobre aquest afer i li comunicuessin la seva decisió a fi de poder enviar un ambaixador al rei i a la reina per concertar les esposalles. Cartes similars foren enviades al cardenal Goffredo i als consellers del rei Pere.³⁷²

Sembla que la cort catalanoaragonesa estava preocupada per la possibilitat que la intervenció armada a Sicília acabés sense profit si el matrimoni no es portava a terme per la mort del nuvi. Ja hem vist que aquesta preocupació traspuava a la butlla papal, sense fer esment de la mort com a causa de l'anul·lació del matrimoni. Segons Zurita, en el curs de les negociacions, la reina Sança plantejà a Innocenci III la possibilitat d'una donació de Sicília al seu fill, l'infant Ferran, si Frederic moria abans de la celebració del matrimoni; el mateix Zurita afirma que aquesta proposta desplaqué al papa.³⁷³ Les aspiracions sobre Sicília havien començat, doncs, ben aviat, però el matrimoni, més que cap altra cosa, obria la porta a grans possibilitats polítiques. Emparentar-se amb la família imperial alemanya era l'aspiració de moltes famílies reials europees i podia ésser molt útil per a la posició dels catalans a Provença i en general a Occitània.

Mentre es negociava aquest casament, arribà la notícia de la mort, el mes de novembre de 1204, d'Eimeric I d'Hongria, espòs de la filla gran d'Alfons el Cast, Constança. La seva mare, la reina Sança, proposà al papa canviar la candidata al matrimoni amb Frederic i substituir Sança per Constança; de moment hi havia la dificultat que Constança tenia un fill i havia de defensar els seus drets a la corona hongra-

371. HENRI BRESCH, *La Sicile, de la pré croisade à la monarchie oecuménique*, p. 30.

372. D. MANSILLA, *La documentación pontificia*, doc. 261, p. 282-283. La butlla destinada a l'arquebisbe, als bisbes i als nobles familiars del rei es conserva a la Biblioteca de Catalunya, fons Miret i Sans, doc. 3530. Sobre altres butlles adreçades pel papa a la reina Sança i les obres sobre Sixena que les han utilitzat: MARTÍN ALVIRA CABRER, DAMIAN J. SMITH, *Política antiherética en la Corona de Aragón: una carta inédita de Inocencio III a la reina Sancha (1203)*, «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 27-28 (2006-2007), p. 65-88. Cf. també J. ZURITA, *Anales*, I, p. 323.

373. J. ZURITA, *Anales*, I, p. 323-324.

resa, però aquest fill morí l'any 1205 i llavors Constança retornà a la cort del seu germà.³⁷⁴ Tots els preparatius fets per al matrimoni de la seva germana Sança foren aprofitats per a Constança; sens dubte, el fet que fos més gran que el seu futur marit i que ja tingués experiència en el càrrec de reina degueren pesar molt en el canvi de candidata, ja que podia ésser una bona consellera per al rei Frederic. Mentre que Constança sembla que tenia uns vint-i-cinc anys el 1204, el rei Frederic, nascut l'any 1194, en tenia deu.³⁷⁵

El papa acceptà la candidatura de Constança i es posà en contacte amb el rei Pere el Catòlic el mateix any 1204 per tal d'apressar els preparatius per al matrimoni; el monarca ja tenia el projecte d'anar a Roma, però desitjava passar primerament per Gènova i per Pisa per tal d'induir genovesos i pisans a acceptar la pau o treva que ell proposava, a fi que poguessin col·laborar amb ell en la conquesta de Mallorca. El rei volia que el papa enviés un legat a ambdues ciutats perquè l'ajudés en la seva labor persuasiva, però el papa no accedí a la seva proposta. De fet, no semblava gaire interessat per les guerres hispàniques contra l'islam. Poc abans havia refusat d'enviar un legat a la Península per aquesta causa.³⁷⁶

En canvi, el papa tenia pressa per resoldre el casament del rei Frederic i demanà al rei Pere que es dirigís directament a Roma per entrevistar-se amb els emissaris del rei Frederic de Sicília i donar la conformitat al matrimoni de la seva germana Constança amb aquest darrer.³⁷⁷ D'acord amb les indicacions del pontífex, el rei Pere es dirigí per mar de Marsella a Ostia i d'aquí per terra a Roma, on fou coronat i prestà homenatge al papa pels seus regnes. Anava molt ben acompanyat d'eclesiàstics i de nobles, entre els quals destacaven el seu oncle el comte Sanç, Hug de Baus, Rocelin de Marsella i Arnau de Foixà, és a dir, catalans i provençals.³⁷⁸

A la reunió del papa amb el rei Pere el Catòlic, el casament de la seva germana amb Frederic de Sicília fou un dels afers tractats; el papa hi estava molt interessat perquè, com hem dit, Frederic era el seu pupil. Sembla que hi hagué acord per a aquest matrimoni, però les negociacions continuaren després de la tornada del rei Pere als seus regnes, com veurem.

El viatge a Roma fou aprofitat també pel rei Pere per fer-se coronar pel papa i prestar-li vassallatge pels seus regnes. La major part dels historiadors creu que l'anada a Roma i la prestació de vassallatge obeïa al desig del rei de posar-se sota la protecció del papa en vista de l'acció armada contra els albigesos i en general contra els estats occitans que estava a punt d'ordenar. Alguns autors diuen que el rei volia proposar al papa una croada per a la conquesta de Mallorca, malgrat que l'acta papal de la visita no en fa esment, però la major part creu que no era el motiu principal de la visita.³⁷⁹ Ja hem vist

374. Damian J. SMITH, *Innocent III and the Crown of Aragon: The limits of Papal Authority*, Aldershot, Ashgate, 2004, p. 67-69. Cf. també *Gesta comitum*, p. 50. György SZABADOS, *Constança d'Aragó, reina d'Hongria, a Princeses de terres llunyanes. Catalunya i Hongria a l'Edat Mitjana*, Barcelona, Museu d'Història de Catalunya-Magyar Nemzeti Múzeum, 2009, p. 165-177.

375. M. AURELL, *Les noces del comte*, p. 396, dedueix l'edat de Constança del fet que sembla que es casà amb el rei Eimeric d'Hongria l'any 1190 i necessàriament havia de tenir llavors dotze anys.

376. D. MANSILLA, *La documentació pontificia hasta Inocencio III*, doc. 295, p. 329-330 (1204, febrer, 14).

377. La lletra closa del papa al rei Pere del 8 d'agost, en la qual li manava anar directament a Roma: F. MIQUEL ROSELL, *Regesta de Letras pontificias*, doc. 51. D. MANSILLA, *La documentació pontificia hasta Inocencio III*, doc. 306, p. 339. F. SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, I, p. 227. Sobre el matrimoni de la germana: F. MIQUEL ROSELL, *Regesta*, doc. 58 i 59, i D. MANSILLA, *La documentació pontificia hasta Inocencio III*, doc. 359, 382 i 389.

378. D. MANSILLA, *La documentació pontificia hasta Inocencio III*, doc. 307 (1204, novembre, 10), p. 339-341. Cf. la concessió per la coronació dels seus successors per l'arquebisbe de Saragossa: *ibid.*, doc. 314 (1205, juny, 16), p. 346-347, i de les reines: *ibid.* doc. 346 (1206, juny, 17). Damian J. SMITH, *Innocent III and the Crown of Aragon*, p. 43-47.

379. J. MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Pedro I*, p. 282-283. F. SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, I, p. 222-227. J. VENTURA, *Pere el Catòlic i Simó de Montfort*, Barcelona, Aedos, 1960, p. 63-64. Recentment s'han ocupat d'aquest tema: D. SMITH, *Motivo y significado de la coronación de Pedro II de Aragón*, «Hispania», LX/1 (2000), p. 163-179, i M. ALVIRA CABRER, *El jueves de Muret. 12 de septiembre de 1213*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2002, p. 95-98.

que les lletres papals dirigides al rei Pere sí que hi feien referència; encara el 1205 el papa accedí a la petició del rei d'establir una seu episcopal a Mallorca, quan fos conquerida.³⁸⁰

De tota manera, és possible que aquest projecte no fos res més que un pretext per atreure l'atenció del papa cap a una qüestió que no fos la repressió contra els càtars, que amenaçava de destruir Occitània; potser el rei Pere pensava convertir en croats els senyors occitans i impedir així l'acció francesa. Formalment, el papa encoratjà la croada, però el fet que posés impediments a la concertació amb els pisans i els genovesos, per a la qual el rei Pere havia demanat la seva mediació, ens mostra que de moment no hi estava realment interessat; volia abans extirpar l'heretgia càtara d'Occitània mitjançant una croada francesa. Tots dos personatges cercaven de portar l'altre al seu terreny, però fou el papa qui imposà els seus interessos. D. Smith ha estudiat les motivacions del papa en l'entrevista i ha enumerat tots els motius del rei Pere per anar a Roma: la fama que li donaria el fet d'ésser coronat pel papa, la peregrinació a la tomba de Sant Pere, el matrimoni de la seva germana, la croada contra Mallorca, el problema dels càtars i l'expansió de França, com també la necessitat d'aparèixer com a campió de l'ortodòxia; per a Smith, les motivacions del rei foren múltiples; les opinions dels seus contemporanis, que aquest autor ha recollit, s'inclinen per l'aspecte propagandístic del viatge.³⁸¹

Després del viatge a Roma continuaren encara durant uns anys les negociacions entre el rei Pere i el papa per al matrimoni de Constança amb el rei Frederic de Sicília per tal de fixar el dot i la possible ajuda armada que caldria trametre a Sicília. Quatre cartes papals, dues del 1204, una del 1207 i una altra del 1208, s'interessaren pel matrimoni; des de Sicília foren enviats a la cort del rei el comte Guerrerio el 1207 i el bisbe de Mazzara l'any 1208; el papa es queixava perquè el rei Pere diferia el casament, bé que agraià que hagués enviat a Frederic dues galeres i li recomanava que enviés tot seguit la seva germana a Sicília amb un seguici honorífic, sense evitar despeses; sembla que els rumors sobre la ilegitimitat de Frederic, que havien corregut en un cert moment, també havien retardat la decisió final.³⁸² Finalment, el matrimoni se celebrà per poders a Saragossa el 1208, en presència dels ambaixadors de Sicília,³⁸³ abans del 16 d'agost, ja que en aquesta data la reina Sança envià una carta al papa Innocenci III donant-li les gràcies per la intervenció que havia tingut en l'enllaç, ja realitzat. En resposta a la petició del papa perquè acompanyés la núvia a Sicília i s'hi quedés un temps per dirigir i aconsellar el seu gendre, que era massa jove per governar, la reina respongué que no podria acompanyar la seva filla a Sicília, perquè les malalties li impedié viatjar, però que ho faria el germà de la núvia, Alfons, comte de Provença. Afegia que no creia que Frederic necessités ésser dirigit per una dona perquè, deia, usant una citació bíblica, de fet, és millor la iniquitat de l'home que el benfer de la dona («melior est enim iniquitas viri quam mulier benefaciens»), tota una declaració misògina, estranya en boca d'una reina que havia exercit la tutoria del seu fill. De fet, hi ha dubtes sobre l'autenticitat d'aquesta carta de la reina. No es conserva la carta ni tampoc una butlla papal que inclogués les seves paraules. En un dels seus primers treballs sobre el monestir de Sixena, Mariano de Pano havia recollit aquesta notícia, procedent, sembla, de l'obra del prior de Sixena del segle xvii Jaime Juan Moreno, cronista del monestir, però en el darrer treball de Pano sobre Sixena, que havia

380. F. MIQUEL ROSELL, *Regesta de Letras pontificias*, doc. 53. D. MANSILLA, *La documentación pontificia hasta Inocencio III*, doc. 318 (1205, juny, 16), p. 349.

381. D. SMITH, *Innocent III*, p. 47-60.

382. F. MIQUEL ROSELL, *Regesta de letras pontificias*, doc. 51, 52, 58 i 59. D. SMITH, *Innocent III*, p. 50.

383. J. ZURITA, *Anales*, I, p. 324. Damian J. SMITH, *Innocent III and the Crown of Aragon*, p. 49-50.

romàs inèdit i que ha estat publicat fa pocs anys, manifestà la convicció que la carta de la reina Sança era falsa.³⁸⁴

El mes d'octubre de 1208 el matrimoni per poders de Constança amb el rei Frederic de Sicília ja s'havia dut a terme: en un document del rei Pere el Catòlic del 27 d'octubre d'aquest any 1208 Constança apareix esmentada ja com a reina de Sicília.³⁸⁵

El rei envià tres vaixells més a Sicília, l'any 1209, per ajudar Frederic, però naufragaren.³⁸⁶ Finalment, la núvia, que llavors ja devia tenir uns trenta anys, emprengué el juny de 1209 el viatge cap a Sicília, on se celebrà el matrimoni solemne amb Frederic, que en tenia quinze. La núvia fou acompanyada pel seu germà Alfons, comte de Provença, i cinc-cents cavallers catalans, entre els quals figuraven el comte Sanç, el vescomte Rocelin de Marsella i Arnau de Foixà i potser també el fill del comte Sanç, Nunó Sanç. El contingent català resultà delmat per la pesta, de la qual morí el germà de la reina, Alfons de Provença, l'any 1209.³⁸⁷

El comte Sanç, oncle de Constança, havia acompanyat el seu nebot el rei Pere en els viatges a través dels seus regnes durant els anys 1208 i 1209 fins al 23 de maig d'aquest any; després desapareix entre els testimonis dels documents reials i no torna a aparèixer fins al 13 de desembre del mateix any a Ais, quan el rei Pere cedí a ell i al seu fill Nunó Sanç el comtat de Provença en penyora pel deute que ell i el difunt comte de Provença tenien envers ells. Es tractava d'una cessió temporal perquè amb les rendes del comtat poguessin rescabalar-se de la cessió que havien fet del comtat de Millau al rei i al seu germà el comte Alfons per tal de lliurar-lo en penyora al comte de Tolosa, que els havia fet un préstec. L'empenyorament comportà que el comte Sanç es fes càrrec del govern de Provença, solucionant així el problema provocat per la mort del comte de Provença, Alfons II, a Sicília, ja que el seu fill, Ramon Berenguer V, era menor d'edat.³⁸⁸

En aquestes circumstàncies era difícil que el comte pogués acceptar la invitació que li féu el rei Frederic de Sicília per lluitar contra els rebels a la seva autoritat, oferta extensiva al seu fill Nunó Sanç, el mes d'octubre de l'any 1210. Per tal d'aconseguir la col·laboració d'ambdós, el rei Frederic concedí al comte Sanç, en donació perpètua, el comtat d'Agrirent, mentre que el seu fill el comte Nunó Sanç rebé el comtat de Ragusa, amb tot el que li pertanyia, tant a Sicília com «in toto regno nostro», tal com l'havia tingut el comte Silvestre i el seu fill el comte Guillem, i a més la terra de Noto amb el castell i les seves pertinences, llevat dels serveis corresponents a la cort del rei de Sicília.³⁸⁹

La donació era, segons el monarca, una mostra de la seva liberalitat i munificència, però era també una manera d'aconseguir ajuda d'aquells a qui afavoria, per tal de lluitar contra els rebels. No sabem si els territoris concedits eren rebels i, per tant, els agraciats els havien de conquerir, o si es trobaven sota l'obediència del rei; en tot cas, no tenim constància per ara que els dos comtes agraciats acudissin a prendre possessió d'aquest regal sicilià, ni que anessin a ajudar el rei Frederic. El novembre de 1210 Nunó Sanç es trobava a Lleida amb el rei Pere, a la fi de gener de 1211 era amb el monar-

384. Mariano de PANO Y RUATA, *Real monasterio de Santa María de Sigüenza*, a cura de José Ángel SESMA MUÑOZ, Wifredo RINCÓN GARCÍA, Juan Fernando UTRILLA UTRILLA, M. Carmen LACARRA DUCAY, Saragossa, Caja Inmaculada, 2004, p. 63.

385. J. MIRET, *Itinerario del rey Pedro I*, p. 447. Miret havia trobat la notícia de la carta de la reina al llibre de Mariano PANO, *Real monasterio de Sigüenza*.

386. F. MIQUEL ROSELL, *Regesta de Letras Pontificias*, p. 46, núm. 61.

387. J. VENTURA, *Pere el Catòlic i Simó de Montfort*, p. 114. M. AURELL, *Les noces del comte*, p. 396-397. D. SMITH, *Innocent III*, p. 67-69.

388. J. MIRET, *Itinerario del rey Pedro I*, p. 443, 444, 446, 447, 448, 449, 498, 499, 500, 501 i 507.

389. Corpus, doc. núm. 160. D. SMITH, *Innocent III*, p. 69-70.

ca prop de Montpeller i el 10 de març era a Barcelona, amb el seguici del rei, mentre que el comte Sanç es trobava, prou ocupat, a Provença.³⁹⁰

Pel que fa a la reina Constança, fou molt ben considerada pel seu jove marit, a qui aconsellava en els afers polítics i a qui encomanà el gust per la música i la poesia, que havia adquirit a la cort del seu pare, un dels sobrenoms del qual era «el Trobador». Tingué un fill, anomenat Enric, que més tard, morta ja Constança (1222),³⁹¹ es revoltà contra el seu pare i el premorí. La descendència de Constança, doncs, no continuà la trajectòria fulgurant dels Hohenstaufen, però, de tota manera, la reina i emperadriu deixà molt bon record i obrí el camí per a una nova aliança, en temps del rei Jaume I, que sí que tingué conseqüències en la implantació de la casa de Barcelona a Sicília.

16. BIBLIOGRAFIA

- ABADAL I DE VINYALS, Ramon d', *Els primers comtes catalans*, Barcelona, Teide, 1958.
- ABADAL I DE VINYALS, Ramon d', *Catalunya carolíngia*, II. *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1926-1950 i 1952.
- ABADAL I DE VINYALS, Ramon d', *Catalunya carolíngia*, vol. I: *El domini carolíngi a Catalunya*, edició a cura de Jaume SOBREQÜÉS I CALLICÓ, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1986.
- ABULAFIA, David, *The norman kingdom of Africa and the norman expeditions to Majorca and the muslim Mediterranean, a Italy, Sicily and the Mediterranean 1100-1400*, Londres, Variorum Reprints, 1987.
- ABULAFIA, David, *Gli inizi del commercio genovese a Maiorca e il patto maiorchino genovese del 1160, a Oriente e Occidente tra Medioevo ed Età Moderna*. Studi in onore di Geo Pitarino, a cura de L. BALLETTO, Gènova, Glauco Brigati, 1997, i després a D. ABULAFIA, *Mediterranean Encounters, Economic, Religious, Political, 1100-1550*, Aldershot, Ashgate, 2000, III.
- AL-QALQASANDI, *Subh al-acsa fi sinaat al-insa*, traducció de Luis SECO DE LUCENA, València, 1975.
- ALANYÀ I ROIG, Josep, *Els costums d'Orta i el fur de Saragossa, dues arrels per a un conflicte, a VII Centenari dels Costums d'Orta (1296/1996)*. Actes de les Jornades d'Estudi (1996), Horta de Sant Joan, Ajuntament, 1997.
- ALTISENT, Agustí, *Història de Poblet*, Abadia de Poblet, 1974.
- ALTISENT, Agustí, *Seguint el rastre de Guerau de Jorba i el seu llinatge*, a «Aplec de treballs», Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, 1 (1978), p. 33-83.
- ÁLVAREZ MÁRQUEZ, María del Carmen, *La Baronía de la Conca d'Òdena*, Barcelona, Fundació Noguera, 1990.
- ALVIRA CABRER, Martín, *El jueves de Muret. 12 de septiembre de 1213*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2002.
- AMARI, Michele, *Storia dei Musulmani di Sicilia. Seconda edizione modificata e accresciuta dall'autore. Pubblicata con note a cura di Carlo Alfonso Nallino*, Catania, Romeo Prampolini, 1933-1939², 3 vols.
- Annales que dicuntur Einhardi*, a *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores*, I, ed. PERTZ, Hannover, 1826.
- Annali Genovesi di Caffaro*, vegeu BELGRANO, Luigi Tommaso.

390. J. MIRET, *Itinerario del rey Pedro I*, p. 518-519 (BRABLB, III), i p. 18 i 21 (BRABLB, IV).

391. M. AURELL, *Les noces del comte*, p. 397-398.

- APPULI, Guillelmi, *Historicum Poema De rebus normannorum in Sicilia, Appulia et Calabria gestis usque ad mortem Roberti Guiscardi Ducis, scriptum ad filium Rogerium*, a L. A. MURATORI, *Rerum Italicarum Scriptores*, 1724 (reedició anastàtica d'A. Forni), v.
- ARMANGUÉ, Joan, *El Liber maiorichinus de gestis pisanorum illustribus* (s. XII), «Randa», 58 (2007). Homenatge a Jordi Carbonell/4, p. 5-12.
- AURELL, Martí, *Le personnel politique catalan et aragonais en Provence sous Alphonse Ier (1162-1196)*, «Annales du Midi», 93 (1981), p. 121-139.
- AURELL, Martin, *Une famille de la noblesse provençale au Moyen Âge, les Porcelet*, Avinyó, Aubanel, 1986.
- AURELL, Martin, *Les avatars de la viduité princière: Ermessende (ca 975-1058), comtesse de Barcelone*, a M. PARISSÉ, *Veuves et veuvage dans le haut Moyen Âge*, París, Picard, 1993, p. 201-232.
- AURELL, Martí, *Les noces del comte. Matrimoni i poder a Catalunya (785-1213)*, Barcelona, Omega, 1998.
- AURELL, Martin, *Prédication, croisade et religion civique. Vie et miracles de l'évêque Oleguer († 1137) de Barcelone*, «Revue Mabillon» (1999), p. 113-168.
- AURELL, Martin, *Actes de la famille Porcelet d'Arles: 972-1320*, París, Comité des Travaux Historiques et Scientifiques, 2001.
- BACH, Erik, *La cité de Gênes au XIIe siècle*, Copenhague, 1955.
- BANTI, Ottavio, *I rapporti tra Pisa e gli stati islamici dell'Africa settentrionale tra l'XI e il XIV secolo*, a O. BANTI, *Scritti di Storia, Diplomatica ed Epigrafia*, edició a cura de Silio P. P. SCALFATI, Pisa, Pacini, 1995.
- BANTI, Ottavio, *Il trattato tra Pisa e Ragusa del 1169, nel quadro dei rapporti tra Pisa e Constantinopoli e dell'antagonismo con Venezia nell'Adriatico nella seconda metà del secolo XII*, «Studi Livornesi», III (1988), reed. a O. BANTI, *Scritti di Storia, Diplomatica ed Epigrafia*, a cura de P. P. SCALFATI, Pisa, Pacini, 1995.
- BANTI, Ottavio, *La giustizia, la guerra giusta e la «missione storica» di Pisa in tre epigrafi del secolo XII*, «Bollettino Storico Pisano», LXX (2001), 43-52.
- BARCELÓ, Miquel, *Expedicions militars i projectes d'atac contra les Illes orientals d'al-Àndalus (al-Jaza'ir al-Sharqiyya al-Andalus) abans de la conquesta catalana (1229)*, a «Estudi General», I, 1 (1981), p. 99-107.
- BARCELÓ, Miquel, *Ermessenda i el «rei» de Dénia. Una comtessa, de tribut, ben servida*, «Estudi General», 21 (2001), *Miscel·lània d'homenatge a Modest Prats*, I, p. 211-219.
- BARTHÉLEMY, L., *Inventaire chronologique et analytique des chartes de la maison de Baux*, Marsella, Barlatier-Fussat, Père et Fils, 1882.
- BATLLE, Carme, *La presenza degli stranieri a Barcellona nei secoli XII e XIII*, a *Dentro la città. Stranieri e realtà urbane nell'Europa dei secoli XII-XVI*, Nàpols, GISEM-Liguori, 1989.
- BAYERRI BERTOMEU, Enrique, *Historia de Tortosa y su comarca*, Tortosa, 1954, 9 vols.
- BEHRING, W., *Sicilianische Studien II*, Elbing, 1887.
- BELGRANO, Luigi Tommaso (cur.), *Annali Genovesi di Caffaro e de' suoi continuatori dal MDCIX al MCCXCIII*, Gènova, Istituto Storico Italiano, 1890, vol. I.
- BENITO I MONCLÚS, Pere, *Senyoria de la terra i tinença pagesa al comtat de Barcelona (segles XI-XIII)*, Barcelona, CSIC. Institució Milà i Fontanals, 2003.
- BENSCH, Stephen P., *Barcelona and its rulers, 1096-1291*, Londres, Cambridge University Press, 1995. Traducció catalana: *Barcelona i els seus dirigents 1096-1291*, Barcelona, Seminari d'Història de Barcelona-Proa, 2000.

- BISSON, Thomas N., *Fiscal Accounts of Catalonia under the Early Count-Kings (1151-1213)*, Berkeley, Los Angeles-Londres, University of California Press, 1984.
- BISSON, Thomas N., *Veus turmentades*, Barcelona, Curial, 2003.
- BOFARULL Y MASCARÓ, Próspero de, *Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón*, vol. IV, Barcelona, 1849; vol VIII, Barcelona, 1950.
- BOFARULL SANS, Francisco de Asís de, *Antigua marina catalana*, Barcelona, Est. typ. de Hijos de Jaime Jepús, 1898.
- BRAMON, Dolors, *De quan érem o no musulmans. Textos del 713 al 1010 (continuació de l'obra de J. M. Millàs i Vallicrosa)*, Vic, Eumo-Institut d'Estudis Catalans-Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives, 2000.
- BRESC, Henri, *La Sicile, de la précroisade à la monarchie oecuménique (1060-1190)*, «Les Cahiers de Saint-Michel de Cuxa», xxxv (2004), p. 21-36.
- BROOK, L. L.; CASULA, F. C.; COSTA, M. M.; OLIVA, A. M.; PAVONI, R.; TANGHERONI, M., *Genealogie medioevali della Sardegna*, Càller-Sàsser, Due D Editrice Mediterranea, 1984.
- BRÜHL, Carlrichard (ed.), *Rogierii II regis diplomata Latina*, Colònia [etc.], Böhlau, 1987.
- BURNS, Robert I., *The della Volta: A Genoese Family in the Service of the Crown of Aragon (1140-1340)*, XIV Congresso di Storia della Corona d'Aragona (Sassari-Alghero 1990). *La Corona d'Aragona in Italia (secc. XIII-XVIII)*. 2, vol. 3, Sàsser, C. Delfino, 1996, p. 187-228.
- CAFFARO, *De captione Almerie et Tortuose*, a cura d'Antonio UBIETO ARTETA, València, Anubar, 1973.
- CAFFARO E I SUOI CONTINUATORI, *Annali di Genova dall'anno 1100 all'anno 1294*, Gènova, Dai tipi di Luca Carniglia, 1828.
- Caffaro. Storia della presa di Almeria e Tortosa (1147-1149)*, a cura de Marina MONTESANO, Gènova, Fratelli Frilli, 2002.
- CALAMARO, Andrés, *Petita comunitat, mala senyoria i economia moral. Poders i resistències a Terrassa (segles XI i XII)*, «Terme», 21 (novembre de 2006).
- CALISSE, Carlo (ed.), *Liber Maiolichinus de gestis pisanorum illustribus: poema della guerra balearica secondo il Cod. Pisano Roncioni aggiuntevi alcune notizie lasciate da M. Amari*, Roma, Forzani e C. Tip. del Senato. Istituto Storico Italiano per il Medioevo, 1904.
- CAMPANER, A., *Bosquejo histórico de la dominación islamita en las islas Baleares*, Palma de Mallorca, 1888.
- CAPEILLE, J., *Dictionnaire de biographies roussillonaises*, Marsella, Laffitte reprints, 1978 (1a ed. Perpinyà, 1914).
- CAPMANY y de MONPALAU, Antonio de, *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, reedició anotada i revisada per E. GIRALT Y RAVENTÓS i C. BATLLE Y GALLART, Barcelona, Cámara Oficial de Comercio y Navegación, 1961-1963.
- Cartoral, dit de Carlemany, del bisbe de Girona (s. IX-XIV)*, edició a cura de Josep Maria MARQUÈS, Barcelona, Fundació Noguera, 1993.
- Cartulari de Poblet. Edició del manuscrit de Tarragona*, a cura de Joan PONS I MARQUÈS, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1938.
- CARUANA GÓMEZ DE BARREDA, Jaime, *Itinerario de Alfonso II de Aragón*, «Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón», VII (1962), p. 35-226.
- CASPAR, Erich, *Roger II (1101-1154) und die Gründng der Normannisch Sicilischen Monarchie*, Innsbruck, Verlag der Wagner'chen Universitats Buchhandlung, 1904.
- Castells catalans, Els*, Barcelona, R. Dalmau, 1967-1979.

- CASULA, Francesco Cesare, *La Storia della Sardegna*, Pisa, ETS e C. Delfino ed., 1992.
- CECCARELLI LEMUT, Maria Luisa, *Per la storia della Chiesa pisana nel Medioevo: La famiglia e la carriera ecclesiastica dell'arcivescovo Uberto (1133-1137)*, a *Società, istituzioni, spiritualità. Studi in onore di Cinzio Violante*, Centro Italiano di Studi sull'alto Medioevo, 1994.
- CECCARELLI LEMUT, Maria Luisa, *Nobiltà territoriale e comune: i conti Della Gherardesca e la città di Pisa (secoli XI-XIII)*, a *Progetti e dinamiche nelle società comunali italiane*, a cura de R. BORDONE i G. SERGI, Nàpols, 1995, p. 101-239.
- CECCARELLI LEMUT, Maria Luisa; GARZELLA, Gabriella, *Optimus antistes. Pietro vescovo di Pisa (1105-1119), autorità religiosa e civile*, «Bollettino Storico Pisano», LXX (2001), p. 79-103.
- CINGOLANI, Stefano M., *Historiografia al temps de Pere II i Alfons II (1276-1291). Edició i estudi de textos inèdits: 3. Gesta comitum Barchinonensium iv*, «Llengua i Literatura», 15 (2004), p. 7-30.
- CLASSEN, P., *La politica di Manuele Comneno tra Federico Barbarossa e le città italiane*, a *Popolo e stato in Italia nell'età di Federico Barbarossa. Alessandria e la Lega Lombarda*, Torí, Deputazione Subalpina di Storia Patria, 1970, p. 265-276.
- COLL I ALENTORN, Miquel, *La crònica de Sant Pere de les Puelles*, a *I Col·loqui d'Història del Monacisme Català*, Santes Creus, Publicacions de l'Arxiu Bibliogràfic de Santes Creus, 1969, p. 35-50.
- COSTA, Mercè; SOBREQÜÉS, Santiago; FLUVIÀ, Armand de, *Cervelló*, família, article i arbre genealògic, a *Gran enciclopèdia catalana*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 5, 1973.
- CRISTIANI, Emilio, *Nobiltà e popolo nel comune di Pisa. Dalle origini del podestariato alla signoria dei Donoratico*, Nàpols, Istituto Italiano per gli studi Storici, 1962.
- CUADRADA, Coral, *El Maresme medieval: Les jurisdiccions baronals de Mataró i Sant Vicenç/Vilassar (hàbitat, economia i societat, segles X-XIV)*, Mataró, Caixa d'Estalvis Laietana-R. Dalmau, 1988.
- CUNEO, Carlo, *Memorie sopra l'antico Debito Pubblico. Mutui, compere e Banca di S. Giorgio in Genova*, Gènova, Stampa dei Sordi Muti, s. d. [1842].
- D'ALESSANDRO, Vincenzo, «*Fidelitas normannorum*». *Note sulla fondazione dello stato normanno e sui rapporti col papato*, «Annali della Facoltà di Magistero dell'Università di Palermo», 1969.
- DAMETO, Juan; MUT, Vicente; ALEMANY, Gerónimo, *Historia General del Reino de Mallorca*, edició corregida i il·lustrada, amb notes i documents i continuada per Miquel MORAGUES i Joaquín María BOVER, Palma de Mallorca, [s.n.], 1840-1841, 3 vols.
- DE NEGRI, Teofilo Ossian, *Storia di Genova*, Milà, A. Martello, 1974.
- DESCLOT, Bernat, *Crònica*, a JAUME I, Bernat DESCLOT, Ramon MUNTANER i PERE III, *Les quatre grans cròniques*, ed. de F. SOLDEVILA, Barcelona, Selecta, 1971; reedició revisada per J. BRUGUERA i M. T. FERRER i MALLOL, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2008.
- DEVIC, Cl.; VAISSETE, J., *Histoire générale de Languedoc*, reimpressió de la segona edició ampliada per E. ROSCHACH, A. MOLINIER i altres, Tolosa de Llenguadoc, 1872-1904 (la primera era de Tolosa, 1730-1745), Osnabrück, Otto Zeller Verlag, 1973.
- DOXEY, Gary B., *Genovesos i Pisans a les Illes Balears (1146-1229)*, a *XIV Congresso di Storia della Corona d'Aragona. La Corona d'Aragona in Italia (secc. XIII-XVIII)*, 2. *Presenza ed espansione della Corona d'Aragona in Italia (secc. XIII-XV)* (1990), III, Sàsser, C. Delfino, 1996, p. 367-381.
- DURAN I SANPERE, Agustí; SOBREQÜÉS, Santiago; FLUVIÀ, Armand de, *Cervera*, llinatge, article i arbre genealògic a *Gran enciclopèdia catalana*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 5, 1973, p. 38-39.
- FÀBREGA I GRAU, Àngel, *Diplomatari de la catedral de Barcelona*, 1. *Documents dels anys 844-1000*, amb l'estudi: *Datació dels documents de la catedral de Barcelona (segles IX-XIII)* de Josep BAUCCELLS I REIG, Barcelona, Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona, 1995.

- FERRER I MALLOL, Maria Teresa, *Catalans i genovesos durant el segle XIII. El declivi d'una amistat*, «Anuario de Estudios Medievales», 26/2 (1996), p. 783-823.
- FERRER I MALLOL, Maria Teresa; DURAN I DUELT, Daniel, *Una ambaixada catalana a Constantinoble el 1176 i el matrimoni de la princesa Eudòxia*, «Anuario de Estudios Medievales», 30/2 (2000), p. 963-977.
- FERRER I MALLOL, Maria Teresa, *La Corona catalano-aragonesa i Castella (segles XII-XIV): elements de coincidència i de divergència*, a *El comtat d'Urgell a la península Ibèrica*. Reunió científica. II. Curs d'Estiu Comtat d'Urgell (juliol de 1997), coordinat per F. Sabaté i J. Farré, Lleida, Pagès, 2002.
- FERRER I MALLOL, Maria Teresa, *I Genovesi visti dai Catalani nel Medioevo. Da amici a nemici*, a *Genova. Una «porta» del Mediterraneo*, a cura de Luciano GALLINARI, Gènova, CNR. Istituto di Storia dell'Europa Mediterranea (Cagliari-Genova-Torino), Gènova, Brigati, 2005, p. 137-174.
- FERRER I MALLOL, Maria Teresa, *Entre la paz y la guerra. La Corona Catalano-aragonesa y Castilla en la Baja Edad Media*, Barcelona, Institución Milá y Fontanals. CSIC, 2005.
- FERRER MALLOL, Maria Teresa, *Corso y piratería entre Mediterráneo y Atlántico en la Baja Edad Media*, a *La Península ibérica entre el Mediterráneo y el Atlántico. Siglos XIII-XV*, V Jornadas Hispano-Portuguesas de Historia Medieval (Cadis, 1-4 abril 2003), Sevilla-Cadix, Diputación de Cádiz. Servicio de Publicaciones-Sociedad Española de Estudios Medievales, 2006, p. 255-322.
- FIGUERAS FONTANALS, L. M., *El senyoriu de Celma. (Una aproximació històrica)*, Valls, Institut d'Estudis Vallencs, 1985.
- FLÓREZ, Enrique (i continuadors), *España sagrada. Theatro geográfico histórico de la Iglesia de España*, 1747-1879, 52 vol.
- FLUVIÀ, Armand de, *Sanmartí, llinatge i arbre genealògic*, a *Gran enciclopèdia catalana*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 13, 1979, p. 265-266.
- FONT RIUS, José M., *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, I, Madrid-Barcelona, CSIC. Instituto J. Zurita-Escuela de Estudios Medievales, 1969; II, CSIC. Instituto de Geografía e Historia, 1983.
- FOREY, A., *The Templars in the Corona de Aragón*, Londres, Oxford University Press, 1973.
- GARCIA I SANZ, Arcadi, *Història de la marina catalana*, Barcelona, Aedos, 1977.
- García Sánchez III el de Nájera. Un rey y un reino en la Europa del siglo XI*, a *XV Semana de Estudios Medievales. Nájera, Tricio y San Millán de la Cogolla, 2004*, Logronyo, Instituto de Estudios Riojanos, 2005.
- GARÍ, Blanca, *Pisa y el control del Mediterráneo nordoccidental. Carta de los cónsules de Pisa a Ramón Berenguer IV a mediados del siglo XII*, «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 13 (1992), p. 9-16.
- GARÍ, Blanca, *Why Almería? An Islamic port in the compass of Genoa*, «Journal of Medieval History», 18 (1992), p. 211-231.
- Gesta Comitum Barcinonensium*, textos llatí i català editats i anotats per L. BARRAU DIHIGO i J. MASÓ TORRENTS, Barcelona, Fundació C. Rabell, 1925 (Cròniques Catalanes, publicades sota la direcció de l'Institut d'Estudis Catalans, II). Nova edició: Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2008.
- Gesta triumphalia per Pisanos facta. De capione Hierusalem et Civitatis Maioricarum et aliarum civitatum et de triumpho habito contra Ianuensis*, L. MURATORI, *Rerum Italicarum Scriptores*, VI.
- GIUSTINIANI, A., *Annali della Repubblica di Genova (1537)*, Gènova, 1935, 2 vol.
- GONZÁLEZ HURTEBISE, Eduard, *Recull de documents inèdits del rey en Jaume*, a *Congrés d'Historia de la Corona d'Aragó dedicat al Rey en Jaume I y a la seua época = Congreso de Historia de la Corona de Aragón dedicado al Rey D. Jaime I y a su época*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1909-1913, vol. 2, p. 1181-1253.
- GONZÁLEZ LLUBERA, I., *Viajes de Benjamín de Tudela (1160-1173)*, Madrid, 1918.

- GOÑI GAZTAMBIDE, J., *Historia de la bula de la cruzada en España*, Vitòria, Editorial del Seminario, 1958.
- GUICHARD, Pierre, *Los inicios de la piratería andalusí en el Mediterráneo occidental (798-813)*, a *Estudios sobre historia medieval*, València, Institució Alfons el Magnànim, 1987, p. 73-103.
- HIESTAND, R., *Reconquista, Kreuzzug und heiliger Grab. Die Eroberung von Tortosa 1148 im Lichte eines neuen Zeugnisses*, «Gesammelte Aufsätze zur Kulturgeschichte Spaniens», 31 (1984), p. 136-157.
- HOUBEN, H., *Ruggero II di Sicilia. Un sovrano tra Oriente e Occidente*, Centro Europeo di Studi Normanni, Bari, Laterza, 1999 (Collana di Fonti e Studi, 8).
- HUICI MIRANDA, Ambrosio, *Colección diplomática de Jaume I el Conquistador*, València, 1916-1926.
- HUICI MIRANDA, Ambrosio; CABANES PECOURT, María Desamparados (ed.), *Documentos de Jaime I de Aragón*, València, Anubar, 1976-1982, 5 vols.
- IBN AL-KARDABUS, *Historia de al-Andalus (Kitab al-Iktifa)*, edició de Felipe MAILLO, Madrid, Akal, 1986.
- IMPERIALE DI SANT'ANGELO, Cesare, *Caffaro e i suoi tempi*, Torí-Roma, L. Roux e C., 1894.
- IMPERIALE DI SANT'ANGELO, Cesare (ed.), *Codice diplomatico della Repubblica di Genova*, Roma, Istituto Storico Italiano, 1936-1942, 3 vols. (Fonti per la Storia d'Italia)
- JASPERT, Nikolas, «*Capta est Dertosa, clavis Christianorum*»: *Tortosa and the Crusades*, a *The second Crusade. Scope and consequences*, ed. Jonathan PHILLIPS i Martin HOCH, Manchester-Nova York, Manchester University Press, 2001, p. 90-110.
- JAUME I, *Llibre dels feits*, a SOLDEVILA, F., *Les quatre grans cròniques*, Barcelona, Selecta, 1971; reedició revisada per J. BRUGUERA i M. T. FERRER i MALLOL, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2007.
- JEHEL, Georges, *Les Génois en Méditerranée occidentale (fin XIe-début XIVe siècle)*, París, Université de Picardie. Centre d'Histoire des Sociétés, 1993.
- JEHEL, Georges, *The struggle for Hegemony in the Eastern Mediterranean: an Episode in the Relations between Venice and Genoa according to the Chronicles of Ogerio Pane (1197-1219)*, «Mediterranean Historical Review», 11-2 (1996), p. 196-207.
- JULIÀ VIÑAMATA, José-Ramón, *La situazione politica nel Mediterraneo occidentale all'epoca di Raimondo Berengario III: la spedizione a Maiorca del 1113-1115*, «Medioevo. Saggi e Rassegne», 16 (1992), p. 41-84.
- KEDAR, Benjamín Z., *Una nuova fonte per l'incursione musulmana del 934-935 e le sue implicazioni per la storia genovese*, a *Oriente e Occidente tra Medioevo ed Età Moderna. Studi in onore di Geo Pistarino*, a cura de Laura BALLETO, Gènova, Glauco Brigati, 1997, p. 605-616.
- KEHR, P., *El papat i el principat de Catalunya fins a la unió amb Aragó* (traducció de R. d'ABADAL i DE VINYALS de l'obra *Das Papsttum und der Katalanische Prinzipat bis zur Vereinigung mit Aragon*, 1926), «Estudis Universitaris Catalans», XII (1927), p. 321-347; XIII (1928), p. 1-12 i 289-323; XIV (1929), p. 14-32 i 213-226; XV (1939), p. 1-20.
- La Corona de Aragón y Pisa 1113-1406: Exposición documental*, selecció i catàleg de Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA i Laura GALOPPINI, Barcelona, Ministerio de Cultura. Dirección General de Bellas Artes y Archivos. Dirección de Archivos Estatales, 1991.
- Liber Iurium Reipublicae Genuensis*, a *Historiae Patriae Monumenta*, VII i IX, Torí, 1854-1857.
- Liber Maiolichinus de gestis pisanorum illustribus*, ed. L. A. MURATORI, *Rerum Italicarum Scriptores*, VI. Cf. també CALISSE, Carlo.
- Liber Maiolichinus de gestis pisanorum illustribus*, traducció catalana a cura de M. MULET i MAS, Palma de Mallorca, Societat Arqueològica Lulliana, 1991.
- Libri iurium della Repubblica di Genova, I*, a cura de Dino PUNCUH i Antonella ROVERE, Roma, Ufficio Centrale per i Beni Archivistici, 1992-2000.

- Libro de viajes de Benjamín de Tudela*, versió castellana, introducció i notes de J. R. MAGDALENA NOM DE DÉU, Barcelona, Riopiedras, 1982.
- LISCIANDRELLI, *Trattati e negoziazioni politiche della Repubblica di Genova (958-1797). Regesti*, «Atti della Società Ligure di Storia Patria», n. s., I (1960), p. 1-242.
- LLADONOSA, Josep, *Història de Lleida*, Tàrraga, 1972.
- MAGDALINO, P., *The empire of Manuel I Komnenos, 1143-1180*, Cambridge, 1993.
- MANSILLA, Demetrio, *La documentación pontificia hasta Inocencio III*, Roma, Instituto Español de Estudios Eclesiásticos, 1955.
- MARAGONE, B., *Annales Pisani, a Rerum Italicarum Scriptores*, VI, part II, Bolonya, 1936.
- MARCA, Petrus de, *Marca Hispanica sive limes Hispanicus*, París, 1688, ed. facsímil Barcelona, Base, 1998.
- MARCOS HIERRO, Ernest, *Die byzantinisch-Katalanischen beziehungen im 12. und 23. Jahrhundert unter besonderer berücksichtigung der chronik Jacobs I. von Katalonien-Aragon*, München, Institut für Byzantinistik, Neugrichische Philologie und Byzantinische Kunstgeschichte der Universität, 1996 (*Miscellanea Byzantina Monacensia*, 37).
- MARQUÈS I PLANAGUMÀ, Josep M., *El cartoral de Santa Maria de Roses (segles x-xiii)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1986 (*Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica*, xxxvii).
- MARTÍ I BONET, Josep M., amb la col·laboració d'Anna Rich i Abad (transcripció de documents) i de Joan Bellés i Salleny (transcripció de la vida de sant Oleguer del canonge Renall), *Oleguer servent de les esglésies de Barcelona i Tarragona*, Barcelona, Arxiu Diocesà de Barcelona, 2003.
- MARTIN, Jean-Marie, *Italiens normandes XIe-XIe siècles*, París, Hachette, 1994.
- MARTÍN DUQUE, Àngel, *Don García Sánchez III «el de Nájera»: biografía de un reinado*, a *García Sánchez III el de Nájera. Un rey y un reino en la Europa del siglo xi. XV Semana de Estudios Medievales. Nájera, Tricio y San Millán de la Cogolla, 2004*, Logronyo, Instituto de Estudios Riojanos, 2005, p. 17-37.
- MARTÍNEZ FERRANDO, Jesús Ernesto, *Índice cronológico de la colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, Barcelona, Dirección General de Archivos y Bibliotecas, 1958.
- MAZEL, Florian, *La noblesse et l'Église en Provence, fin x^e-début xive siècle. L'exemple des familles d'A-goult-Simiane, de Baux et de Marseille*, París, Comité des travaux historiques et scientifiques-Éditions du CTHS, 2002.
- MCCRANK, Lawrence J., *Restauración canónica e intento de reconquista de la sede Tarraconense 1076-1108*, «Cuadernos de Historia de España», 61-62 (1977), p. 145-245.
- MCCRANK, Lawrence J., *The foundation of the confraternity of Tarragona by archbishop Oleguer Bonestruga, 1126-1129*, «Viator», 9 (1978), p. 157-177.
- MCCRANK, Lawrence J., *Norman crusaders in the Catalan reconquest: Robert Burdet and the principality of Tarragona, 1129-1155*, «Journal of Medieval History», VII (1981), p. 67-82.
- MCCRANK, Lawrence J., *Restoration and Reconquest in Medieval Catalonia: The Church and Principality of Tarragona, 971-1177*, Ann Arbor (Michigan), University Microfilm International, 1983.
- MCCRANK, Lawrence J., *Tarragona medieval: reconquista y restauración*, «Butlletí Arqueològic», 19-20 (1997-1998), p. 207-218.
- MCCRANK, Lawrence J., *Santo y héroe: Oleguer de Barcelona*, «Butlletí Arqueològic», 19-20 (Tarragona, 1997-1998), p. 231-243.
- MENÉNDEZ PIDAL, Ramon, *La España del Cid*, Madrid, Plutarco, 1929.
- MIGNE, J. P., *Patrologia Latina Database* [recurs electrònic], Proquest-CSALLC, 1996-2007, vol. 180.

- MIQUEL ROSELL, FRANCISCO (ed.), *Liber Feudorum Maior: cartulario real que se conserva en el Archivo de la Corona de Aragón*, Barcelona, CSIC. Sección de Estudios Medievales, 1945-1947, 2 vols.
- MIQUEL ROSELL, FRANCISCO J., *Regesta de Letras Pontificias del Archivo de la Corona de Aragón: sección Cancillería Real (Pergaminos)*, Madrid, [Cuerpo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos], 1948.
- MIRET Y SANS, JOAQUIM, *Los vescomtes de Bas en la illa de Sardenya: estudi historich sobre los jutges d'Arborea de raça catalana*, Barcelona, La Catalana, 1901.
- MIRET Y SANS, JOAQUÍN, *Itinerario del rey Alfonso I de Cataluña, II en Aragón*, «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», 2 (1903-1904), p. 257-278, 389-423 i 437-474.
- MIRET Y SANS, JOAQUÍN, *Itinerario del rey Pedro I de Cataluña, II en Aragón (1196-1213)*, «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», 3 (1905-1906), p. 79-87, 151-160, 238-249, 265-284, 365-387, 435-450, 497-519, i 4 (1907-1908), p. 15-36, 91-114.
- MIRET I SANS, JOAQUIM, *Notes per la biografia del trovador Guerau de Cabrera*, «Estudis Universitaris Catalans», IV (1910), p. 299-331.
- MIRET I SANS, JOAQUIM, *La casa senyorial d'Erill*, «Anuari de la Societat Catalana d'Heràldica», I (1917), p. 131-195.
- MIRET I SANS, JOAQUIM, *Los ciudadanos de Barcelona en 1148*, «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», IX (1917-1920), p. 137-140.
- MIRET I SANS, JOAQUIM, *La familia de Robert Bordet, lo restaurador de Tarragona*, a *II Congreso de Historia de la Corona de Aragón (Dedicado al siglo XII). Actas y Memorias*, Osca, 1920, p. 53-74.
- MORERA I LLAURADÓ, E., *Tarragona cristiana. Historia del arzobispado de Tarragona y del territorio de su provincia (Cataluña la nueva)*, I, Tarragona, 1898.
- MUSSET, L., *Aux origines d'une classe dirigeante: les Tosny, grands barons normands du xe au xiiie siècle*, «Francia», 5 (1977), p. 45-80.
- OLIVA, ANNA MARIA, *La successione dinastica femminile nei troni giudicali sardi*, a *Miscellanea di studi medioevali sardo-catalani*, Càller, 1981.
- ORVIETANI BUSCH, S., *Pisa and Catalonia between the Twelfth and Thirteenth Centuries*, «International Medieval Research», 1. *Across the Mediterranean Frontiers. Trade, Politics and Religion 650-1450*, ed. D. A. AGIUS i I. R. NETTON, Turnhout, Brepols, 1997, p. 139-155.
- PAGAROLAS SABATÉ, LAUREÀ, *La comanda del Temple de Tortosa: primer periode (1148-1213)*, Tortosa, Institut d'Estudis Dertosenses, 1984.
- PAGAROLAS I SABATÉ, LAUREÀ, *Els Templers de les terres de l'Ebre (Tortosa). De Jaume I fins a l'abolició de l'orde (1213-1312)*, Tarragona, Diputació de Tarragona, 1999.
- PANO Y RUATA, MARIANO DE, *Real monasterio de Santa María de Sijena*, a cura de JOSÉ ÀNGEL SESMA MUÑOZ, WIFREDO RINCÓN GARCÍA, JUAN FERNANDO UTRILLA UTRILLA, M. CARMEN LACARRA DUCAY, Saragossa, Caja Inmaculada, 2004.
- PEDEMONTE I FALGUERA, BONAVENTURA, *Notes per a la història de la baronia de Castellvell de Rosanes, Martorell, Abrera, Castellví de Rosanes, Castellbisbal, Sant Andreu de la Barca i Sant Esteve Sesrovires*, Barcelona, 1929.
- PELLA Y FORGAS, JOSÉ, *Historia del Ampurdán. Estudio de la civilización en las comarcas del noreste de Cataluña*, Olot, segona ed. facsímil, 1980.
- PERNOUD, RÉGINE, *Moyen Âge jusqu'en 1291*, a *Histoire du Commerce de Marseille*, I, París, Plon, 1949.
- PIFERRER, PABLO, *Recuerdos y bellezas de España*, lams. de F. J. Parcerisa, II. *Mallorca*, Barcelona, 1842.

- PIFERRER, Pablo; QUADRADO, José M., *España. Sus monumentos y artes. Su naturaleza e historia. Islas Baleares*, Barcelona, Establecimiento Tipográfico-Editorial de Daniel Cortezo y C.^a, 1888.
- PISTARINO, Geo, *Genova e Occitania nel secolo XII*, «Actes du Ier Congrès historique Provence-Ligurie», Ais de Provença-Marsella-Bordighera, 1966, p. 64-130.
- PISTARINO, Geo, *Genova e l'Islam nel Mediterraneo occidentale (secoli XII-XIII)*, «Anuario de Estudios Medievales», 10 (1981). *Actas del I Congreso Internacional de Historia Mediterránea. La Península ibérica y el Mediterráneo centro-occidental (siglos XII-XV)* (Mallorca 1973), p. 189-205.
- PISTARINO, Geo, *Genova e la Sardegna nel secolo XII*, a *La Sardegna nel mondo mediterraneo*. Atti del primo convegno internazionale di studi geografico-storici (Sassari 7-9 aprile 1978), Sàsser, Università di Sassari-Ed. Gallizzi, II, a cura de M. BRIGAGLIA, 1981, p. 33-125.
- POLONIO, Valeria, *Da Provincia a signora del mare. Secoli VI-XIII*, a *Storia di Genova. Mediterraneo. Europa, Atlantico*, a cura de Dino PUNCUH, Gènova, Società Ligure di Storia Patria, 2003, p. 111-231.
- PONS I GURI, Josep M., *La successió de Guillem Umbert de Basella*, a J. M. PONS I GURI, *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*, III, Barcelona, Fundació Noguera, 1989, p. 31-53.
- POTTHAST, August, *Regesta Pontificum Romanorum: inde ab a. post Christum natum MCXCVIII ad a. MCCCIV*, Berlín, Rudolf de Decker, 1874-1877, 2 vols. (facsimil: Graz, Akademische Druck-u. Verlagsanstalt, 1957).
- PUIG Y PUIG, Sebastián, *Episcopologio de la sede barcinonense*, Barcelona, Biblioteca Balmes, 1929.
- PUJADES, Jeroni, *Crónica universal del Principado de Cataluña*, Barcelona, 1829-1832, 8 vols.
- PUNCUH, Dino, *Caffaro e le cronache cittadine del Medio Evo*, «Atti della Società Ligure di Storia Patria», XLVI-I (2006). *All'ombra della Lanterna. Cinquantanni tra archivi e biblioteche: 1956-2006*, p. 157-166.
- PUNCUH, Dino, *Trattati Genova-Venezia, secc. XII-XIII*, a *Genova, Venezia, il Levante nei secoli XII-XIV*, *Atti del Convegno internazionale di studi (marzo 2000)*, a cura de D. PUNCUH i G. ORTALLI, Gènova, Società Ligure di Storia Patria, (2000), p. 129-158, republicat a «Atti della Società Ligure di Storia Patria», XLVI-I (2006), *All'ombra della Lanterna. Cinquantanni tra archivi e biblioteche: 1956-2006*, p. 755-784.
- RECUERO ASTRAY, Manuel, *Alfonso VII, emperador. El imperio hispánico en el siglo XII*, León, Centro de Estudios e Investigación San Isidoro-Caja de Ahorros y Monte de Piedad-Archivo Histórico Diocesano, 1979.
- REILLY, B. F., *The contest of christian and muslim Spain (1031-1157)*, Cambridge, Massachusetts-Oxford, Blackwell, 1992.
- REILLY, B. F., *The kingdom of Leon-Castilla under King Alfonso VII, 1126-1157*, Filadèlfia, University of Pennsylvania Press, 1998.
- RIQUER, Martí de, *Història de la literatura catalana*, I, Barcelona, Ariel, 1964.
- RIU, Manuel, *Formación de las zonas de pastos veraniegos del monasterio de Santes Creus en el Pirineo, durante el siglo XII*, «Santes Creus. Boletín del Archivo Bibliográfico», II (1961), p. 137-153.
- RODRÍGUEZ DE LAMA, Ildelfonso, *Colección Diplomática Medieval de la Rioja (923-1225)*. II. *Documentos (923-1168)*, Logronyo, Instituto de Estudios Riojanos. Diputación Provincial, 1976.
- RONZANI, Mauro, *Chiesa e «Civitas» di Pisa nella seconda metà del secolo XI. Dall'avvento del vescovo Guido all'elevazione di Daimberto a metropolita di Corsica (1060-1092)*, Pisa, 1997 (Piccola Biblioteca Gisem, 9).
- RONZANI, Mauro, *La «casa di Gontolino». Origine, sviluppo genealogico e attività pubblica della famiglia dei Sismondi fino ai primi decenni del Duecento*, a *In memoria di Marco Tangheroni*, Pisa, Società Storica Pisana-Pacini, 2005. «Bollettino Storico Pisano», LXXIV (2005), p. 503-522.

- RONZANI, Mauro, *Le prime testimonianze dell'attività dei consoli pisani in quattro documenti del 1109 relativi ai rapporti fra l'autogoverno cittadino e i discendenti dei conti dell'età ottoniana*, a *Quel mar che la terra inghirlanda. In ricordo di Marco Tangheroni*, a cura de Franco CARDINI i Maria Luisa CECCARELLI LEMUT, Pisa, CNR-Pacini, 2007, p. 679-705.
- RUIZ-DOMÉNEC, José Enrique, *En torno a un tratado comercial entre las ciudades de Génova y Barcelona en la primera mitad del siglo XII*, a *Acti del I Congreso storico Liguria-Catalogna: Ventimiglia, Bordighera, Albenga, Finale, Genova, 14-19 ottobre 1969*, Bordighera, Istituto Internazionale di Studi Liguri, 1974, p. 151-160.
- RUIZ-DOMÉNEC, José Enrique, *Quan els vescomtes de Barcelona eren. Història, crònica i documents d'una família catalana dels segles X, XI i XII*, Barcelona, Fundació Noguera, 2006.
- SALAVERT Y ROCA, Vicente, *Cerdeña y la expansión mediterránea de la Corona de Aragón*, Madrid, CSIC. Escuela de Estudios Medievales, 1956.
- SALRACH, Josep Maria (en col·laboració amb Eulàlia DURAN), *Dels orígens a 1714*, a *Història dels Països Catalans*, dirigida per Albert BALCELLS, I, Barcelona, Edhasa, 1981.
- SALRACH, Josep M., *La renta feudal en Cataluña en el siglo XII: estudio de las honores, censos, usos y dominios de la casa de Barcelona*, a M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ (comp.), *Estudios sobre renta, fiscalidad y finanzas en la Cataluña bajomedieval*, Barcelona, CSIC. Institución Milá y Fontanals, 1993, p. 29-70.
- SALVATORI, ENRICA, *Corsairs' Crews and Cross-Cultural Interactions: The Case of the Pisan Trapellicinus in the Twelfth Century*, «Medieval Encounters Jewish, Christian and Muslim Culture in Confluence and Dialogue», 13/1 (2007). *Cross-Cultural Encounters on the High Seas (Tenth-Sixteenth Centuries)*, p. 32-55.
- SÁNCHEZ CASABÓN, Ana Isabel, *Alfonso II, rey de Aragón, conde de Barcelona y marqués de Provenza: documentos (1162-1196)*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1995.
- SÁNCHEZ MARTÍNEZ, Manuel, *La expedición de Al-Mansur contra Barcelona en el 985 según las fuentes árabes*, a *Catalunya i França meridional a l'entorn de l'any mil*, Barcelona, Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 1991.
- SANCHIS GUARNER, Manuel, *Època musulmana*, a *Història del País Valencià*, I, Barcelona, Edicions 62, 1965. Segona edició, 1988.
- SANTAMARÍA, Álvaro, *Determinantes de la conquista de Baleares (1229-1232)*, lliçó inaugural del curs 1972-1973, Palma de Mallorca, Universidad de Barcelona-Estudio General Luliano, 1972, i «Mayurqa», 8 (1972), p. 63-133.
- SCALIA, Giuseppe, *Il Carme pisano sull'impresa contro i Saraceni del 1087*, a *Studi di Filologia romanza. Scritti in onore di Silvio Pellegrini*, Pàdua, 1971, p. 565-627.
- SCALIA, Giuseppe, *Contributi pisani alla lotta anti-islamica nel Mediterraneo centro-occidentale durante il secolo XI e nei primi decenni del XII*, «Anuario de Estudios Medievales», 10 (1980), p. 135-144.
- SCANO, Dionigi, *Il giudice Barisone d'Arborea, intermediario fra il conte di Barcellona e il comune pisano per una spedizione contro Maiorca*, «Archivio Storico Sardo», xxii (1939-1940), p. 247-252.
- SHAUBE, A., *Il commercio dei popoli latini alla fine delle Crociate*, Torí, 1915.
- SHIDELER, J. C., *Els Montcada: una família de nobles catalans a l'edat mitjana 1000-1230*, Barcelona, Edicions 62, 1987. Traducció de: SHIDELER, J. C., *A Medieval Noble Catalan Family: The Montcadas (1000-1230)*, Berkeley-Los Angeles-Londres, 1983.
- SCHRAM, Percy E., *Ramon Berenguer IV*, a *Els primers comtes-reis. Ramon Berenguer IV, Alfons el Cast, Pere el Catòlic*, Barcelona, Vicens Vives, 1960.

- SLESSAREV, Vsevolod, *I cosidetti orientali nella Genova del Medioevo. Immigrati dalla Francia meridionale nella città ligure* (traducció del text original alemany per M. A. FORGIONE), «Atti della Società Ligure di Storia Patria», n. s., VII (1967), p. 39-85.
- SMITH, Damian J., *Motivo y significado de la coronación de Pedro II de Aragón*, «Hispania», LX/1 (2000), p. 163-179.
- SMITH, Damian J., *Innocent III and the Crown of Aragon: The limits of Papal Authority*, Aldershot, Ashgate, 2004 (Church, Faith and Culture in the Medieval West).
- SOBREQUÉS I VIDAL, Santiago, *Els grans comtes de Barcelona*, Barcelona, Vicens Vives, 1961.
- SOBREQUÉS I VIDAL, Santiago, *Els barons de Catalunya*, Barcelona, Vicens Vives, reimpressió del 1961.
- SOBREQUÉS, Santiago; FLUVIÀ, Armand de, *Cervelló*, llinatge, article i arbre genealògic a *Gran enciclopèdia catalana*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 5, 1973, p. 31-32.
- SOLDEVILA, Ferran, *Història de Catalunya*, Barcelona, Alpha, 1962², 3 vols.
- SOLDEVILA, Ferran, *La unió amb Aragó i la partició d'Espanya*, a R. d'ABADAL, J., RUBIÓ, F. SOLDEVILA, M., TARRADELL I J. VICENS I VIVES, *Moments crucials de la història de Catalunya*, Barcelona, Vicens Vives, 1962, p. 51-86.
- STAGNI, Ernesto, *Fra epigrafi e cronache: Pisa, consoli e Pandette dal 1135 alla «Leggenda Amalfitana, a In memoria di Marco Tangheroni*, Pisa, Società Storica Pisana-Pacini ed., 2005. «Bollettino Storico Pisano», LXXIV (2005), p. 540-590.
- STURMANN, C., *La «domus» dei Dodi, Gaetani e Gusmari, a Pisa nei secoli XI e XII: formazione e caratteri di una classe di governo*, a cura de G. ROSSETTI, Pisa, 1979, p. 225-236.
- SZABADOS, György, *Constança d'Aragó, reina d'Hongria, a Princeses de terres llunyanes. Catalunya i Hongria a l'Edat Mitjana*, Barcelona, Museu d'Història de Catalunya-Magyar Nemzeti Múzeum, 2009, p. 165-177.
- TAPIA GARRIDO, Ángel, *Almería musulmana, i. 711/1172*, Almeria, Editorial Cajal, 1986.
- TAVIANI-CAROZZI, Huguette, *La terreur du monde. Robert Guiscard et la conquête normande en Italie. Mythe et histoire*, Paris, Fayard, 1996.
- TOLA, Pasquale, *Codex diplomaticus Sardiniae, a Historiae Patriae Monumenta*, Torino, 1831.
- TOLA, Pasquale, *Codice diplomatico della Sardegna*, Sàsser, Carlo Delfino, cop., 1984-1985², 2 toms.
- UDINA I ABELLÓ, Antoni, *Els testaments dels comtes de Barcelona i dels reis de la Corona d'Aragó. De Guifré Borrell a Joan II*, Barcelona, Fundació Noguera, 2001.
- UDINA I MARTORELL, Frederic, *Documents cabdals de la història de Catalunya*, Barcelona, Fundació Catalana, D. L., 1985, 2 vols.
- VAJAY, Szabolcs de, *L'aspect politique des trois mariages de Raymond Bérenger le Grand, a I Assemblea d'Estudis sobre el comtat de Besalú. Actes*, Besalú, Amigos de Besalú y su Condado, 1968, p. 35-73.
- VAJAY, Szabolcs de, *Mahaut de Pouille, comtesse de Barcelone et vicomtesse de Narbonne dans le contexte social de son temps, a Fédération Historique du Languedoc Méditerranéen et du Roussillon. XLIIIe Congrès (Béziers, 1970)*, Besiers, 1971, p. 129-150.
- VAJAY, Szabolcs de, *Eudoquia Comnena, abuela bizantina de Jaime el Conquistador, a Jaime I y su época. X Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, Comunicacions, 1-2, Saragossa, 1980, p. 611-631.
- VALLE, Leopoldo, *Di due documenti che riguardano le relazioni di Genova con la Catalogna nel secolo XII*, a Il R. Liceo-Ginnasio 'C. Colombo di Genova negli anni 1931-32, 1932-33, 1933-34, Gènova, Libreria Italiana, 1935.
- VANRELL BERGA, Catalina, *La ràtzia pisanocatalana contra Mayurqa segons el Kitab al-iktifa d'ibn al-Kardabus (XII-XIII)*, «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVI (2000), p. 403-406.

- VENTURA, Jordi, *Pere el Catòlic i Simó de Montfort*, Barcelona, Aedos, 1960.
- VENTURA, Jordi, *Alfons el Cast, el primer comte-rei*, Barcelona, Aedos, 1961.
- VIDAL I ALCOVER, Joan, *El llibre de Mallorca (Liber Maiolichinus o Maiorichinus). Introducció a l'edició del poema llatí i la seva traducció catalana, a Mallorca. La primera conquesta cristiana. El 1114, cent quinze anys abans de Jaume I*, Barcelona, Fundació Jaume I, Nadala, 1979, p. 20-78.
- VILLANUEVA, Joaquín Lorenzo, *Viage literario a las iglesias de España*, Madrid-Valencia, 1803-1852, vol. xiv.
- VIRGILI, Antoni, *Diplomatari de la catedral de Tortosa (1062-1193)*, Barcelona, Fundació Noguera, 1997.
- VIRGILI, Antoni, *Ad detrimentum Yspanie. La conquesta de Turtúsa i la formació de la societat feudal (1148-1200)*, València, Publicacions de la Universitat de València-Universitat Autònoma de Barcelona, 2001.
- VIRGILI, Antoni, *Diplomatari de la catedral de Tortosa (1193-1212)*, Barcelona, Fundació Noguera, 2001.
- VIRGILI, Antoni, *Els conqueridors de mitjan segle XII: com aprenen a ser-ho*, a *El feudalisme comptat i debatut. Formació i expansió del feudalisme català*, edició a cura de M. BARCELÓ, G. FELIU, A. FURIÓ, M. MIQUEL i J. SOBREQÜÉS, València, Universitat de València, 2003, p. 253-292.
- Vita sancti Ollegarii*, [del mestre Renall († 1143)], a P. FLÓREZ, *España Sagrada*, xxix, p. 472-491.
- WILLIAMS, J. B., *The making of a crusade: the Genoese anti-Muslim attacks in Spain, 1146-1148*, «Journal of Medieval History», 23 (1997), p. 29-53.
- ZURITA, Jerónimo, *Anales de la Corona de Aragón*, edició a cura d'A. CANELLAS LÓPEZ, I, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1967-1986.

Corpus documental

Pere BENITO I MONCLÚS,
Pilar SENDRA I BELTRAN
i Carles VELA I AULESA,
amb la col·laboració de
Rafael GINEBRA I MOLINS,
Roberto PILI
i Esther REDONDO GARCÍA

Taula d'abreviacions

ABREVIATURES GENERALS

*	datació segura	mbr.	<i>membranaceo</i>
(signatura)	signatura autògrafa	ms.	manuscrit
ab.	abans	n.	nota
ap.	apèndix	núm.	número
arm.	armari	p.	pàgina
art.	article	perg.	pergamí
carp.	carpeta	publ.	publicat
cap.	capítol	r	<i>recto</i>
c.	<i>circa</i>	ref.	referenciat
c. f.	còmput florentí	reg.	regestat, registre
c. p.	còmput pisà	s. d.	sense data
col.	columna	s. l.	<i>sine loco</i>
d.	després	t.	tom
doc.	document	v.	<i>verso</i>
ed.	edició	vol.	volum
f.	foli		

REFERÈNCIES ARXIVÍSTIQUES

AC	Archives Communales
ACA	Barcelona, Arxiu de la Corona d'Aragó
ADBR	Marsella, Archives Départementales des Bouches-du-Rhône
AHCB	Barcelona, Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona
AN	París, Archives Nationales
ASG	Gènova, Archivio di Stato di Genova
BNF	París, Bibliothèque Nationale de France
BUG	Gènova, Biblioteca Universitaria di Genova
C	Reial Cancelleria
GP	Gran Priorat
LFM	<i>Liber Feudorum Maior</i>
LT	<i>Liber Testamentorum</i>

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AURELL, *Actes de la famille Porcelet* AURELL, M., *Actes de la famille Porcelet d'Arles 972-1320*, París, Comité des travaux historiques et scientifiques, 2001.
- BARTHÉLEMY, *Inventaire chronologique* BARTHÉLEMY, L., *Inventaire chronologique et analytique des chartes de la maison de Baux*, Marsella, Barlatier-Fussat, Père et Fils, 1882.
- BRABLB «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona».
- CARUANA, *Itinerario de Alfonso II* CARUANA GÓMEZ DE BARREDA, J., *Itinerario de Alfonso II de Aragón*, «Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón», VII (1962), p. 35-226.
- CODOIN BOFARULL I MASCARÓ, P. de, *Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón*, Barcelona, 1847-1910, 41 vols.
- DEVIC-VAISSETE, HGL DEVIC, Cl.; VAISSETE, J., *Histoire générale de Languedoc*, Tolosa de Llenguadoc, Privat, 1872-1904, 14 vols. (2a edició ampliada).
- DOVETTO, *Cartulaire des Trencavel* DOVETTO, J., *Cartulaire des Trencavel. Analyse détaillée des 617 actes (957-1214)*, Carcassona, CRIHCC, 1997
- FELIU-SALRACH, *Els pergamins* FELIU, G.; SALRACH, J. M. (dir.), *Els pergamins de l'arxiu dels comtes de Barcelona de Ramon Borrell a Ramon Berenguer I (992-1076)*, Barcelona, Fundació Noguera, 1999, 3 vols.
- I Libri iurium* *I Libri iurium della Repubblica di Genova*, a cura de D. PUNCUH i A. ROVERE, Roma, Ufficio Centrale per i Beni Archivistici, 1992-2000.
- IMPERIALE, *Codice diplomatico* IMPERIALE DI SANT'ANGELO, C. (ed.), *Codice diplomatico della Repubblica di Genova*, Roma, Istituto Storico Italiano, 1936-1942, 3 vols.
- Liber iurium* *Liber iurium Reipublicae Genuensis*, a *Historiae Patriae Monumenta*, VII i IX, Torí, 1854-1857.
- LISCIANDRELLI, *Trattati e negoziazioni politiche* LISCIANDRELLI, P., *Trattati e negoziazioni politiche della Repubblica di Genova (958-1797)*. *Regesti*, «Atti della Società Ligure di Storia Patria», n. s., I (1960), p. 1-242.
- MAHUL, *Cartulaire et archives* MAHUL, A., *Cartulaire et archives des communes de l'ancien diocèse et de l'arrondissement administratif de Carcassonne*, París, 1857-1882.
- MARCA, *Histoire du Bearn* MARCA, P. de, *Histoire du Bearn, contenant l'origine des rois de Navarre, des duc de Gascogne, marquis de Gothie, princes de Béarn, comtes de Carcassonne, de Foix et de Bigorre*, París, 1640.
- MARCA, *Marca Hispanica* MARCA, P. de, *Marca Hispanica sive limes Hispanicus...*, París, Baluze, 1688; Barcelona, Base, 1972 (reedició facsímil).
- MGH *Monumenta Germaniae Historica*.
- MIGNE, PL MIGNE, J.-P. (ed.), *Patrologiae cursus completus, Series latina*, t. CCXIV-CCXVII: *Saeculum XIII. Innocentii III Romani Pontificis Opera Omnia*, París, 1855, t. I-IV.
- MIQUEL ROSELL, LFM MIQUEL ROSELL, F. (ed.), *Liber Feudorum Maior, Cartulario real que se conserva en el Archivo de la Corona de Aragón*, Barcelona, CSIC, 1945.
- MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso I* MIRET Y SANS, J., *Itinerario del rey Alfonso I de Cataluña, II en Aragón*, BRABLB, 2 (1903-1904), p. 257-278, 389-423 i 437-474.
- MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Pedro I* MIRET Y SANS, J., *Itinerario del rey Pedro I de Cataluña, II en Aragón (1196-1213)*, BRABLB, 3 (1905-1906), p. 79-87, 151-160, 238-249, 265-284, 365-387, 435-450, 497-519, i 4 (1907-1908), p. 15-36, 91-114.
- PAPON, HGP PAPON, *Histoire générale de Provence*, París, 1777-1786, 4 vols.
- POTTHAST POTTHAST, A., *Regesta pontificum Romanorum*, Graz, 1957, 2 vols.
- RHF BOUQUET, M.; DELISLE, L., *Rerum Gallicarum et Franciarum scriptores. Recueil des Historiens des Gaules et de la France*, París, 1738-1904, 24 vols.

SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*

VILLANUEVA, *Viage literario*

ZURITA, *Anales*

SÁNCHEZ CASABÓN, A. I., *Alfonso II, rey de Aragón, conde de Barcelona y marqués de Provenza: documentos (1162-1196)*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1995.

VILLANUEVA, J. L., *Viage literario a las iglesias de España*, Madrid-València, 1803-1852, 22 vols.

ZURITA, J., *Anales de la Corona de Aragón*, Saragossa, 1610, 4 vols.; Saragossa, 1669; Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1973 (reedició).

Corpus documental

1

1067 (o 1068), març 2¹

Ramon Bernat i Ermengarda, vescomtes d'Albi, Nimes, Besiers i Agde, renunciem a favor dels comtes de Barcelona, Ramon Berenguer I i Almodis, a tots els seus drets sobre la ciutat, el vescomtat i el bisbat de Carcassona, l'abadia de Santa Maria, el castell i la vila de Confolenç (Couffoulens), la vila de Casilhac (Cazilhac), les abadies de Santa Maria de la Grassa (la Grasse) i de Sant Hilari de Carcassona, i sobre diversos feus situats al Carcassès i al Tolosà, a canvi de 1.100 unces d'or.

[A. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[B. Còpia de final del segle XII, perduda. ACA, LFM, f. 285r.]

C. Còpia del segle XIII (incompleta). ACA, C, Pergamins de Ramon Berenguer I, carp. 16, núm. 393, 102 × 318 mm. Bon estat de conservació.

D. Còpia del segle XVII, ex B (incompleta). París, Bibliothèque Nationale, Collection Baluze, vol. 108, f. 47v-48r.

Publ.: MARCA, *Marca Hispanica*, col. 1132-1133, ap. doc. CCLXI; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, v, col. 548-549, doc. 280-CCXXXV-I, ex A; CROS-MAYREVIELLE, *Histoire du comté et de la vicomté de Carcassonne*, I [*Documents*], París, 1846, p. 54-55, doc. XLIII; MAHUL, *Cartulaire et archives*, p. 242 (edició fragmentària);

1. Per a la datació d'aquest acte i dels dos següents s'han considerat dues possibilitats: la primera —1067—, adoptada per Devic-Vaissete i Feliu-Salrach i avalada per H. Débax, pressuposa un estil pisà en el còmput de l'any de l'Encarnació i un càlcul de l'any del regnat de Felip a partir de la coronació del rei Felip (1059); la segona —1068—, seguida per Miquel Rosell, F. L. Cheyette i G. Ammannati, suposa un còmput florentí i un càlcul de l'any del regnat de Felip a partir de la mort del seu predecessor, Enric I (1060). H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 61, n. 248, sosté que aquests tres actes, datats el 2 de març, s'avançaren en un any a la definició dels comtes de Barcelona a Ramon Bernat i Ermengarda de l'1 de març de 1068 (doc. núm. 8), tot i que la coincidència de dates indueixi a pensar el contrari. La seva hipòtesi es basa en els arguments següents: en primer lloc, perquè per lògica aquests tres textos han d'ésser anteriors a la definició, altrament els comtes de Barcelona no haurien pogut desfer-se d'uns béns que prèviament no posseïen; perquè inclouen llistes de testimonis diferents dels de la definició; perquè és possible que fossin redactats al Llenguadoc, on els comtes de Barcelona viatjaren a final de 1066 i on es trobaven a començaments de 1067 (concretament el 5 de febrer eren a Nimes, on reberen un empenyorament del vescomte de Narbona [DEVIC-VAISSETE, *HGL*, v, 546], document, de l'any vuit de Felip, que hom pot datar de manera segura el 1067 mercès a la concordança de les nones de febrer amb la fèria II —el di lluns 5 de febrer correspon a l'any 1067—). Contràriament, G. Ammannati, *Saint-Victor di Marsiglia*, p. 57, sosté que aquests tres actes foren redactats l'endemà de la definició dels comtes de Barcelona a Ramon Bernat i Ermengarda l'1 de març de 1068 (doc. núm. 8). Aquesta autora aporta proves que demostren que l'escrivà dels comtes de Barcelona Petrus datava els documents segons l'estil florentí.

MIQUEL ROSELL, *LFM*, II, p. 301-302, doc. 818; FELIU-SALRACH, *Els pergamins*, III, p. 1223-1224, doc. 695, ex C.

Ref.: F. L. CHEYETTE, *The «Sale» of Carcassonne*, p. 836-837, doc. 4; H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 61; G. AMMANNATI, *Saint-Victor di Marsiglia*, p. 57 i 59.

“In nomine Domini. Ego Raimundus Bernardi vicecomes et uxor eius Ermengardis vicecomitissa, nos simul in unum, facimus vobis, domno Raimundo, Barchinonensi comiti, et domne Adalmodi comitisse^b hanc diffinicionem, evacuacionem et guirpicionem^c de tota ipsa civitate de Carcassona, et de totos ipsos burgos qui in circuitu iam dicte civitatis sunt, et de totas ipsas *leddas* et monetas de ipsa civitate et de ipsos burgos, et totos ipsos mercatos de ipsa civitate et de ipsos burgos, et totas ipsas iusticias de ipsa civitate et de ipsos burgos et de ipsos mercatos, et totas ipsas terras que donant decimas et primicias ad ipsas ecclesias que in ipsa civitate et in ipsos burgos sunt, et totum ipsum vicecomitatum, et quantum ad ipsum vicecomitatum pertinet vel pertinere debet. Item, evacuamus et diffinimus et guirpimus^d vobis, prescriptis comiti et comitisse, totum ipsum episcopatum et sedem Sancti Nazarii de Carcasona, et quantum pertinet ad iam dictum episcopatum et ad iam dictam sedem. Insuper et ipsam abbaciam de Sancta Maria que est in ipso burgo iam dicte civitatis, et totas ipsas ecclesias que sunt in iam dicta civitate et in eius burgos, et omnes res et possessiones pertinentes ad iam dictam abbaciam et ad iam dictas ecclesias. Item, evacuamus et diffinimus et guirpimus^e vobis, prescriptis comiti et comitisse, ipsum castrum de *Confolent*, et ipsam villam cum suo terminio, et ipsam villam de *Casiliag* cum suo termino et cum suis pertinenciis, et ipsam abbaciam Sancte Marie Crasse, et ipsam abbaciam Sancti Hilarii, et hoc totum quod pertinet ad iam dictas ambas abbacias aut debet pertinere qualicumque modo in possessionibus et rebus omnibus, et totos ipsos fevos quod comes de Carcassona tenuit qualicumque modo per comitem de Tolosa in comitatu de *Carcasses*, et totos ipsos fevos quos Petrus Raimundi comes tenuit per comitem de Tolosa in *Carcasses* et in Tolosano, et totos ipsos alodios et fevos et totam ipsam honorem quem Rodgarius, comes de Fox, habuit et tenuit, aut homines per illum, in cunctis locis in diebus Petri Raimundi comitis et de Rodgario, filio suo. Item, evacuamus et diffinimus et guirpimus^f vobis, predictis comiti et comitisse, totos molendinos et molendinariis, et ipsa ribera cum suis caput aquis et pertinenciis, et pratis, pascuis et pasturas, et omnibus aliis rebus de isto supradicto terminio de Carcassona. Accepimus autem a vobis per supradicta omnia, in precium, mille centum uncias auri monete Barchinone^g ad pensum.^h Predicta vero omnia, cum suis terminis et affrontacionibus et cum omnes res vel possessiones que ad iam dicta omnia pertinent vel pertinere debent vel possunt, nos, predicti Raimundus vicecomes et predicta Ermengardis vicecomitissa, diffinimusⁱ et evacuamus et guirpimus^k in potestate predictis comiti et comitisse, per directam fidem, sine ullo malo ingenio.

Facta hac diffinicionem, evacuacionem et gurgipione,^l ita firmiter et sinceriter et integriter, ut nullus homo vel femina non possit eam disrumpere, sed semper omni tempore maneat inconvulsa.

Fuit facta hec diffinicio,^m evacuacio et gurgipizo,ⁿ vi nonas marcii, anno ab incarnatione Christi M LXVII, VIII° regni Philippi regis.

Sig+num Raimundi Bernardi vicecomitis, sig+num Ermengardis vicecomitisse, qui hanc diffinicionem, evacuacionem et gurgipionem^p fecimus et firmavimus, et testes firmare rogavimus.^q Petrus, presbiter, qui huius scedulam largicionis rogatus scripsit et subscripsit die annoque prefixo.^r

a. *B avantpòsa la rúbrica* Carta deffinitionis et evacuationis quam fecit Raimundus Bernardi vicecomes et uxor eius Ermengardis Raimundo, comiti Barchinonensi, de tota civitate Carcassone et aliis quibusdam, ut in instrumento continetur. – b. comitisse *omès C.* –

c. guarpizonem *C i D.* – d. definimus et guarpimus *C i D.* – e. deffinimus et guarpimus *C i D.* – f. deffinimus et guarpimus *C i D.* – g. Barcheone *D.* – h. a penso *C i D.* – i. deffinimus *C i D.* – k. guarpimus *C i D.* – l. deffinitionem, evacuacionem et guarpizonem *C i D.* – m. deffinico *C i D.* – n. guarpizone *C i D.* – o. viii omès *D.* – p. guarpizonem *D.* – q. *D afegeix et cetera ometent les signatures dels testimonis.* – r. ab incarnacione... annoque prefixo omès *C.*

2

1067 (o 1068), març 2¹

Ramon Bernat i Ermengarda, vescomtes d'Albi, Nimes, Agde i Besiers, venen als comtes de Barcelona, Ramon Berenguer I i Almodis, el comtat i el vescomtat de Rasès amb els seus castells, castlanies i abadies pel preu de 1.000 unces d'or.

[A. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[B. Còpia de final del segle XII, perduda. ACA, LFM, f. 284v.]

C. Trasllet del segle XIII ex A (incomplet). ACA, C, Pergamins d'Alfons I, núm. 275 (perg. en rotllo), doc. 1.

D. Còpia del segle XVII ex B (incompleta). BNF, Collection Baluze, vol. 108, f. 47r-v.

Publ.: MARCA, *Marca Hispanica*, col. 1133-1134, doc. CCLXII; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, v, col. 549-551, doc. 280- CCXXXV-II (edició incompleta); MIQUEL ROSELL, *LFM*, II, p. 300-301, doc. 817.

Reg.: MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 242-243.

Ref.: F. L. CHEYETTE, *The «Sale» of Carcassonne*, p. 836, doc. 3; H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 61; G. AMMANNATI, *Saint-Victor di Marsiglia*, p. 57 i 59.

“In nomine Domini. Ego Raimundus Bernardi vicecomes et Ermengardis vicecomitissa, uxor eius, nos simul in unum, venditores sumus vobis, domno Raimundo, Barchinonensi comiti, et domne Adalmodi comitisse. Per hanc scripturam nostre vendicionis vendimus vobis totum ipsum comitatum de *Redes* cum omnibus suis pertinentibus,^b et ipsos ambos castros de *Redes*, et totos alios castellos qui in iam dicto comitatu sunt vel que ad ipsum comitatum pertinent vel pertinere debent vel pertinuerunt, et totas illorum castellanias, insuper et totas abbatias que in iam dicto comitatu sunt vel que ad ipsum comitatum pertinent vel pertinere debent vel pertinuerunt, cum totos illorum alodios, decimas et primicias et fidelium oblaciones, et omnes illarum pertinencias. Vendimus vobis iam dictum comitatum cum supradictis omnibus castellis vel abbatiis, ecclesiis, villis et totis dominicaturis que pertinent vel pertinere debent vel pertinuerunt ad iam dictum comitatum, et cum totis aliis honoribus et usaticos, et totum eremum vel condirectum, et puos et rocas et^c silvas cum totis pratis et pascuais, tam montuosis similiter et planis, domibus et molendinis et molendinariis, aquis aquarum, mercatis et toloneis^d et leddas, pascuariis, garricis, albergas, placitos, vieductibus vel reductibus, et omnes alias res que possunt dici vel nominari que pertinent vel pertinere debent ad iam dictum comitatum, et totum ipsum vicecomitatum, et totas earum pertinencias, et iusticias et omnes alias res que pertinent ad iam dictum comitatum vel ad vicecomitatum qualicumque modo. Affrontat autem predictus comitatus, a parte orientis in comitatu Narbonensi,^e de meridie in comitatu Rosselionense et Confluyente et Ceritanie, de occiduo in comitatu Tolosanensi, de aquilone in comitatu Carcassensi. Sicut includitur iam dictus comitatus infra has predictas affrontaciones, sic vendimus vobis predictum comitatum et predicta omnia, ut sit vester proprius alodius ad faciendum quodcumque volueritis. Ac-

1. *Vegeu més amunt, doc. núm. 1, n. 1.*

cepimus autem a vobis in precium pro predicto comitatu uncias auri mille ad pensum. Predictum comitatum et predicta omnia vendimus vobis et iachimus^f et deffinimus integriter sine ulla minoratione, et sine ulla reservacione,^g et sine ulla nostra retentione, ad faciendum hoc totum quod volueritis de predicto comitatu et de omnibus rebus sibi pertinentibus. Quod si nos venditores aut ullus homo vel femina contra hanc nostram venditionem et deffinitionem^h venerimus vel venerit ad inrumpendum predictum comitatum vel predicta omnia, in duploⁱ vobis aut vestre posteritati componamus vel componat, et insuper hec nostra vendicio vel diffinicio omni tempore firma permaneat.

Actum est hoc vi^o nonas marcii, anno ab incarnatione Christi M^k LXVII, anno VIII regni Philippi regis.

Sig+num Raimundi Bernardi vicecomitis, sig+num Ermengardis vicecomitisse,^l uxor eius, qui hanc vendicionem et diffinicionem fecimus et firmavimus et testes firmare rogavimus.^m

Petrus presbiter, qui huius scedulam largicionis rogatus scripsit et subscripsit die et anno prefixo.ⁿ

a. B avantposa la rúbrica Instrumentum venditionis quam fecit Raimundus Bernardi vicecomes et Ermengardis vicecomitissa Raimundo, comiti Barcinonensi, super comitatu et vicecomitatu Redensi. – b. pertinenciis D. – c. et omès C i D. – d. teloneis Marca. – e. Narbonensis C i E. – f. iachimus Marca. – g. et sine ulla reservacione omès C. – h. diffinitionem D. – i. duplum D. – k. millesimo Marca. – l. comitisse D. – m. D afegeix et cetera ometent les signatures dels testimonis. – n. ab incarnatione Christi... die et anno prefixo omès C.

3

1067 (o 1068), març 2¹

Els comtes de Barcelona Ramon Berenguer I i Almodis i el seu fill Ramon Berenguer II cedeixen en feu a Ramon Bernat i Ermengarda, vescomtes d'Albi, Nimes, Agde i Besiers, els feus i l'honor que el comte Pere Ramon i el seu fill Roger havien tingut als comtats de Carcassona i de Tolosa pels comtes de Tolosa, les abadies de Valsiger, a Montoliu (Montolieu), i Caunas (Caunes) i, en general, la meitat de les justícies, lleudes i altres drets de mercat (teloneos) i albergues del comtat de Carcassona. S'exceptuen de la cessió la ciutat, el bisbat i el vescomtat de Carcassona i les abadies de la Grassa i de Sant Hilari, anteriorment definits (doc. núm. 1).

[A. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[A1. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[A2. Original a l'arxiu vescomtal de Carcassona, perdut.]

B. Còpia del segle XII ex A1. ACA, C, Pergamins de Ramon Berenguer I, carp. 16, núm. 392a (*olim* 7, arm. de Concòrdies Reials, sac de Sant Josep, núm. 63), 529 × 384 mm. Document copiat sobre el primer de dos pergamins juxtaposats verticalment i cosits amb fil horitzontal. Bon estat de conservació.

[C. Còpia de final del segle XII ex A1, perduda. ACA, LFM, f. 300r.]

D. Còpia de final del segle XII, ex A2. Montpellier, Société Archéologique de Montpellier, Cartulari dels Trencavell (*Liber Instrumentorum Vicecomitalium*) [ms. 10], f. 188v-189v, doc. 482.

E. Còpia del segle XVII ex C. BNF, Collection Baluze, vol. 108, f. 52v-53r.

F. Còpia del segle XVII. BNF, Collection Doat, vol. 167, f. 305-308.

Publ.: MARCA, *Marca Hispanica*, col. 1135-1135 bis, doc. CCLXIV; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, v, col. 551-554, doc. 281-CCXXXVI; T. A. BOUGES, *Histoire ecclésiastique et civile de la ville et diocèse de Carcassonne, avec*

1. *Vegeu més amunt, doc. núm. 1, n. 1.*

les pièces justificatives, Paris, 1741, p. 529, preuve xxv; CROS-MAYREVIELLE, *Histoire du comté et de la vicomté de Carcassonne*, I [Documents], p. 56-58, doc. XLV; MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 243-244; MIQUEL ROSELL, *LFM*, II, p. 322-324, doc. 839; FELIU-SALRACH, *Els pergamins*, p. 1220-1223, doc. 694. Reg.: DOVETTO, *Cartulaire des Trencavel*, p. 124. Ref.: F. L. CHEYETTE, *The «Sale» of Carcassonne*, p. 837, doc. 5; H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 61; G. AMMANNATI, *Saint-Victor di Marsiglia*, p. 57 i 59.

^aIn nomine Domini. Ego Raimundus, comes Barchinonensis, et Adalmodis comitissa et Raimundus, filius noster, donamus vobis Raimundo Bernardi vicecomiti et uxori eius Ermengardis^b et ad infantes vestros, ad fevum, totos ipsos fevos et totam ipsam^c honorem quod Petrus Raimundi comes et Rodgarius,^d filius eius, tenuerunt et habuerunt, et homines per illos, in comitatu Carcassense et in comitatu Tolosano per comitem Tolosanum, exceptus^e ipsa civitate de Carcassona et ipsos burgos^f qui in circuitu eius sunt, et exceptus ipsas ecclesias^g que in ipsa civitate et in ipsos burgos^h sunt, et exceptus ipsas terras quiⁱ donant decimas et primicias ad ipsas ecclesias que in ipsa civitate et in ipsos burgos^k sunt, et exceptus ipsum episcopatum^l et quantum ad ipsum episcopatum^m pertinet, set ipse episcopus fiat homo de Raimundo Bernardi et iuret ei fidelitatem, salva fidelitate de iam dicto comite et comitissa et Raimundo, filio eorum, et siⁿ dederit precium aut datum fuerit^o per ipsum episcopatum per nullum ingenium, habeat Raimundus vicecomes iam dictus vel uxor eius aut infantes eorum medietatem de ipso precio vel de ipso dono, et exceptus^p abbatias^q Sancte Marie Crasse et de^r Sancti Ylarii et quantum ad ipsas abbas pertinet, et exceptus ipsum vicecomitatum^s de Carcassona et quantum ad ipsum vicecomitatum pertinet. Et si iam dictus Raimundus comes vel comitissa Adalmodis^t vel filius eorum Raimundus aut posteritas eorum miserint vicecomitem in predicto vicecomitatu, ipse vicecomes fiat homo de predicto vicecomite Raimundo et iuret ei fidelitatem, salva fidelitate de predicto comite et comitissa et Raimundo, filio eorum, et apprehendat medietatem de ipsum vicecomitatum^u per manum dicti^v Raimundi vicecomitis et uxoris eius Ermeniardis^w et de posteritate eorum, exceptus^x hoc de ipsa civitate de Carcassona et de ipsos burgos, et exceptus totos molendinos et molendinarios, et exceptus^y ipsa ribera cum suis caput aquis et pertinenciis, et pratos et pasturales et omnes alias res^z de predicto termino^{aa} de iam dicta Carcassona. Et damus nos, predicti comes et comitissa et filius noster predictus, vobis, predictis^{ab} Raimundo vicecomiti et Ermengardis^{ac} vicecomitisse et posteritati vestre, ipsam abbaciam Sancti Iohannis^{ad} de^{ae} Valle Segerii et electionem predicte abbacie, et ipsam totam albergam de ipsa abbatia et de tota sua^{af} honore, et quantum ad ipsam abbatiam pertinet vel pertinere debet in omnibus locis, et quantum in ipsa abbacia vel^{ag} in suis domibus^{ah} habemus et ad^{ai} habere debemus, ad fevum, exceptus^{ak} ipsum servicium quod vos debetis facere nobis. Et iterum damus vobis, de toto predicto comitatu Carcassense et^{al} de quantum^{am} ad ipsum comitatum pertinet et pertinere debet, medietatem de totas ipsas^{an} iusticias, exceptus de ipsos homines et feminas^{ao} qui stant vel steterint in predicta civitate, scilicet^{ap} Carcassona, per staticam, vel in ipsos burgos^{aq} qui in circuitu eius sunt, et exceptus iusticiam de ipsos mercatos de ipsa civitate et de predictos burgos.^{ar} Et^{as} si ipsi^{af} homines et femine de predicta civitate et de predictos burgos^{aw} foris de ipsa civitate, et de predictos burgos^{av} et de predicto terminio, fecerint homicidium aut fregerint pacem aut habuerint aliquid placitum unde batalia sit estacada, similiter damus vobis medietatem de ipsas iusticias et de ipsos placitos suprascriptos,^{aw} tali modo, ut comes Carcassonensis placitet et faciat totas ipsas iusticias, et de hoc quod exierit de ipsos placitos et de ipsas iusticias^{ax} habeatis vos, predicti vicecomes et vicecomitissa, et posteritas vestra totam ipsam medietatem. Et si^{ay} comes Carcassonensis non faciebat vel nolebat facere ipsas iusticias vel placitare ipsos placitos, vos,^{az} predicti Raimundus et Ermengardis, et posteritas vestra placitetis ipsos placitos et faciatis ipsas iusticias et

aprehendatis medietatem^{ba} de totas ipsas iusticias,^{bb} et aliam medietatem dimitatis comiti Carcassonensi. Iterum nos, predicti comites et comitissa, damus vobis, predictis^{bc} Raimundo et Ermengardis,^{bd} et posteritati vestre totam ipsam leddam de^{be} abbacia de^{bf} valle^{bg} Segerii predicta;^{bh} et de totas alias leddas^{bi} et de totos ipsos teloneos^{bk} que et qui sunt^{bl} et erunt in predicto comitatu Carcassonensi et in eius terminis, totam ipsam medietatem, exceptus de ipsa civitate Carcassona et de ipsos burgos et de ipsos mercatos de predicto terminio civitatis predictae; et de ipsas iusticias et de ipsas leddas^{bm} et de ipsos toloneos^{bn} de predicto comitatu simus inter nos unus ad alterum adiutores sine enganno. Et si nos, predicti comes et comitissa, vel filius noster qui fuerit comes Carcassone potuerimus vel potuerit acaptare abbatiam Sancti Petri de Caunas de comite Rodensi,^{bo} damus vobis, predictis vicecomiti Raimundo et Ermengardis^{bp} et posteritati vestri abbatiam predictam et electionem et albergam, et quantum pertinet et pertinere debet ad iam dictam abbaciam, ad fevum, et alias albergas de predicto comitatu, exceptus abbacias suprascriptas et quantum pertinet ad eas, et excepto hoc quod unus lacxat ad alterum dividamus per medium in consilio nostrorum bonorum hominum fide firma, sine enganno. Et predictam abbaciam de Caunas et quantum ad ipsam pertinet non emparent^{bq} predictos comes et comitissa ad Raimundum predictum vicecomitem neque^{br} ad uxorem eius neque^{bs} ad eorum homines usque acaptent abbaciam predictam^{bt} de comite Rutensi,^{bu} et Raimundus vicecomes predictus neque uxor eius non vetent comiti Rutensi^{bv} ipsum donum de predicta abbatia ut donet^{bw} predictam abbatiam ad comitem predictum vel ad comitissam predictam vel ad filium eorum qui fuerit comes Carcassone predictae.

Facta ista carta donationis^{bx} et conventionis vi^o nonas marcii, anno m^o lx^o vii^o incarnationis Domini,^{by} regnante Philippo reggis.^{bz}

Sig+num Gaucelmi Arnaldi.^{ca} Sig+num Raimundi Stephani.^{cb} Sig+num Bernardi Tedmaret.^{cc}

[(A1), B, (C), E]

[(A2), D]

Petrus, presbiter, qui huius scedulam largitionis rogatus scripsit et subscripsit die annoque prefixo.

Bernardus, presbiter, scripsit die et anno quo supra.

a. *Cavantposa la rúbrica* Sit primum, convenientia in qua ipse comes et filius eius Raimundus, Carcassonensis comes, Raimundo Bernardi dicto comitatum Carcassonae dederunt, excepta tamen civitate et quae ad episcopatum et vicecomitatum pertinebant (fol. 300); *D avantposa la rúbrica* De donatione comitis Barchinone. – b. Hermengard *D*. – c. totum ipsum *D*. – d. Rogarius *D*. – e. exceptis *D*. – f. ipsis burgis *D*. – g. exceptis ipsis ecclesiis *D*. – h. ipsis burgis *D*. – i. et exceptis ipsis terris que *D*. – k. ipsis burgis *D*. – l. excepto episcopatu *D*. – m. episcopatum omès *D*. – n. si omès *D*. – o. datum fuerit omès *D*. – p. *E afegeix* ipsas. – q. exceptis abbaciis *D*. – r. de omès *D*. – s. excepto vicecomitatu *D*. – t. Almodis *D* i *E*. – u. ipso vicecomitatu *D*. – v. dicti omès *D*. – w. Hermengardis *D*. – x. excepto *D*. – y. ipsis burgis et exceptis ipsis molendinis et molendinariis et excepta *D*. – z. pratis et pastoralibus et omnibus aliis rebus *D*. – aa. terminio *D*. – ab. predicto *E*. – ac. Hermengardi *D*. – ad. Sancti Iohannis *interlineat* B. – ae. de omès *D*. – af. toto suo *D*. – ag. et *D*. – ah. omnibus *D*. – ai. ad omès *D* i *E*. – ak. preter *D*. – al. et omès *D*. – am. de toto quod *D*. – an. ipsas *interlineat* B. – ao. omnibus iusticiis, exceptis ipsis hominibus et feminibus *D*. – ap. scilicet omès B i *E*. – aq. ipsis burgis *D*. – ar. excepta iusticia de ipsis mercatis de Carcassona et de predictis burgis *D*. – as. et omès B. – at. ipsi omès *D*. – au. predictis burgis *D*; Et si ipsi homines et femine de predicta civitate et de predictos burgos omès *E*. – av. foris de ipsa civitate, et de predictos burgos omès *D*. – aw. ipsis iusticiis et de ipsis placitis suprascriptis *D*. – ax. ipsis placitis et de ipsis iusticiis *D*. – ay. si omès B i *E*. – az. nos B. – ba. Et si comes... aprehendatis medietatem omès *D*. – bb. totis ipsis iusticiis *D*. – bc. predicto *E*. – bd. Hermengardi *D*. – be. leddam de *escrit sobre raspat* B. – bf. de omès B i *E*. – bg. vallis *E*. – bh. Sigerii predictam *D*, que *afegeix* et de totis. – bi. leudas *E*. – bk. tolones *D*; toloneos *E*. – bl. fiunt *E*. – bm. leudas *E*. – bn. tolones *D*. – bo. Rotonensi *D*; Rotensi *E*. – bp. Hermengardi *D*. – bq. inparent *D*. – br. et *D*. – bs. nec *E*. – bt. prescriptam *D*. – bu. Rotonensi *D*. – bv. Rotenensi *D*. – bw. donent *E*. – bx. donationis *interlineat* B. – by. Domine *D*. – bz. rege *D*. – ca. Arnaldi *E*. – cb. Raimundi Stephani omès *Marca*, *Devic-Vaissete* i *LFM*. – cc. Tedmari *E*; Azedmari *Marca*, *Devic-Vaissete* i *LFM*.

4

s. d. [1067 (o 1068), març 2]¹

Ramon Bernat, vescomte d'Albi, Nimes, Agde i Besiers, presta jurament de fidelitat als comtes de Barcelona Ramon Berenguer I i Almodis pels honors, abadies, drets i rendes del comtat de Carcassona que n'ha rebut en feu.

[A. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[B. Còpia de final del segle XII ex A, perduda. ACA, LFM, f. 301.]²

Reg.: MIQUEL ROSELL, LFM, II, p. 324, doc. 840 (transcriu únicament la rúbrica per no haver trobat el document).

Ref.: H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 60.

5

1067, març 13.³ Dins del soler de l'església de Davejan (Davejean), al Termenès

En presència de l'arquebisbe Guifré de Narbona, de tres vescomtes i de diversos nobles, Rangarda, comtessa de Carcassona, fa donació de Rènmas (Rennes) i del comtat de Rasès amb les seves abadies al seu gendre, el comte Guillem Ramon I de Cerdanya. El comte ho posseirà en condomini amb Rangarda mentre aquesta visqui; després de la seva mort, tot passarà a Guillem Ramon, a la seva muller Adelaida i als seus fills.

[A. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[B. Còpia de final del segle XII, perduda. ACA, C, LFM, f. 284r]

C. Còpia del segle XVII ex B. BNF, Collection Baluze, vol. 108, f. 45v-46r.

Publ.: MARCA, *Marca Hispanica*, col. 1135-1136, doc. CCLXV, ex A; DEVIC-VAISSETE, HGL, v, col. 554-556, doc. 282-CCXXXVII, ex A; CROS-MAYREVIELLE, *Histoire du comté et de la vicomté de Carcassonne*, I [*Documents*], p. 59-60, doc. XLVI; MIQUEL ROSELL, LFM, II, p. 296-298, doc. 814.

Ref.: F. L. CHEYETTE, *The «Sale» of Carcassonne*, p. 840; H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 66; G. AMMANNATI, *Saint-Victor di Marsiglia*, p. 56, n. 58.

“Hec est convenientia que facta est inter Rengardis comitissa et Guillelmum comitem, generum suum. Convenit Rengardis predicta ad Guillelmum predictum ut donet ei Redes cum omni comitatu de Redensi et cum omnes abbas que in predicto comitatu sunt, seu omnes usus et census que de prefato comitatu exeunt vel exire debent, et cum omnibus terminis et pertinenciis que ad predictum

1. El jurament de fidelitat sembla remetre a la convinença anterior. Sobre la datació, vegeu més amunt, doc. núm. 1, n. 1.

2. B avantposa la rúbrica Sequitur sacramentale eiusdem Raimundi Bernardi.

3. La datació, donada per HGL i Miguel Rosell i adoptada com a segura per H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 59, es justificaria per un còmput pisà de l'any de l'Encarnació i un còmput dels anys del regnat del rei Felip a partir de la mort d'Enric I (1060). Aquesta és, certament, l'única datació possible, atès que un còmput segons l'Anunciació florentina donaria 1068 i una datació a partir de la coronació de Felip (1059) donaria 1066. G. AMMANNATI, *Saint-Victor di Marsiglia*, p. 56, n. 58, manté la datació de 1067, però creu que el document podria també ésser datat segons l'estil de la Nativitat o el de la Circumcisió.

comitatum pertinent et cunctos castellos que in predicto comitatu sunt aut in antea erunt; hoc totum, sicut superius scriptum est, dono prescripta Rengardis ad predictum Guillelmum, sine suo *engan*. Et ipsos castellos quos ego, predicta Rengardis, habeo vel habere potuero in predicto comitatu, in potestate de Guillelmo iam dicto *los metrè e poderós l'en faré* sine suo *engan*, e *affidar los s-i faré* ad omnes homines qui eos tenent per me aut in antea tenuerint, sine suo *engan*. Et si de ipsos castellos *en poderosa no so*, adiutor *en seré* ad Guillelmum predictum, sine suo *engan*, usque predictus Guillelmus eos habeat sine suo *engan*, in tali vero conventu, ut dum prescripta Rengardis viva fuerit, teneat et possideat hec omnia prescripta cum Guillelmo prescripto. Et si ad predicta Rengardis *venia en talent que se stegess per so chaball ad una part, que tengess* Rengardis predicta *la medietad de las* dominaturas et de omnes usus et censos que de predicto comitatu exeunt et in antea exierint, et de omnia que de predicto comitatu pertinent ad comitem, et ipso avere que exierit de ipsos placitos et de ipsas iusticias. Et de iam dicto comitatu, habeat prescripta Rengardis medietatem dum viva fuerit, et post obitum Rengardis predictae, remaneat ad Guillelmum prescriptum et ad uxorem suam Adalez et ad filios eorum omnes honores et dominaturas et usus et censos et placitos que de predicto comitatu exeunt aut in antea exierint. Et item, convenit Rengardis predicta ad predictum Guillelmum, ut de ista hora in antea in iam dicta omnia *encombre no li meta* per ullum ingenium, *ne li faça* ad damnum predicti Guillelmi, et ipsas honores supradictas *non do ne les donen encombre* Rengardis predicta sine consilio Guillelmi predicti. Et similiter convenit Guillelmus predictus ad Rengardis iam dictam, ut de ista hora in antea in iam dicta omnia *encombre no li meta ne li faça* per ullum ingenium ad damnum prescripte Rengardis, et de ipsas honores supradictas *no les do, ne'n do, ne'n encombre* Guillelmus predictus sine consilio Rengardis predictae. Et si homo est aut homines, femina vel femine, qui in iam dictum comitatum vel in iam dicta omnia tibi, Guillelmo iam dicto, aliqua contrapellaverit, ego, Rengardis prescripta, *guarents te'n seré* per directam fidem, sine tuo *engan*. Et si Guillelmus prescriptus mortuus fuerit et filium vel filiam de prescripta uxore non habuerit, veniat prescriptus honor in potestate de predicta Rengardis sine *engan*.

Actum est hoc pactum anno LXVII post M, in VII anno regnante rege Philippo, et in III idus marci, in *Termenes*, in villa Davegano, intus in solarium prope ipsa ecclesia.

Fuit autem hoc pactum factum et iuratum, sicut in ipsos sacramentales resonat, in presencia domni archiepiscopi Narbonensis Guifredi, et Udalgarii vicecomitis, et Berengarii vicecomitis, et Udalgarii vicecomitis Castri Novi, et Olivarii, et Petri Berengarii, et Remundi Riculfi, et Bernardi Petronis, et Bertrandi Bernardi, et Ademar Guillelmi, et *Bernard* de Valle Magna, et Enrici, filii comitis Remundi, et Berengarii Remundi, et Poncii Remundi, et Guillelmi Ioannis, et clericorum Remundi Ermengaudi cum suo filio, et Petri Gifredi, et Adalberti, et Alexandri de Redes, et *Bernard Sesmon*, et *Bernard Remon de Ponça*, et *Sesmon Pere*.

a. *B avantposa la rúbrica* Convenientia et donatio quam fecit Rangardis comitissa Guillelmo comiti, genero suo, de comitatu Redensi.

6

1067, desembre 27¹

El comte Guillem Ramon I de Cerdanya defineix a Ramon Berenguer I, comte de Barcelona, els drets que tenia sobre la ciutat, el comtat i el bisbat de Carcassona i sobre el comtat de Rasès com a marit d'Adalaida, filla del comte Pere Ramon de Besiers, i en virtut de la donació que li féu la comtessa Rangarda de Besiers dels drets del seu difunt marit, a canvi de 4.000 mancusos d'or de Barcelona.

[A. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[B1. Còpia de final del segle XII, perduda. ACA, C, LFM, f. 284r.]

[B2. Còpia de final del segle XII, perduda. ACA, C, LFM, f. 288r.]

C1. Còpia del segle XVII ex B1 (incompleta). BNF, Collection Baluze, vol. 108, f. 46r-v.

C2. Còpia del segle XVII ex B2 (incompleta). BNF, Collection Baluze, vol. 108, f. 51r-v.

Publ.: MARCA, *Marca Hispanica*, col. 1136-1137, doc. CCLXVI; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, v, col. 555-557, doc. 283-CCXXXVIII; CROS-MAYREVIELLE, *Histoire du comté et de la vicomté de Carcassonne*, I [Documents], p. 60-61, doc. XLVII; MIQUEL ROSELL, *LFM*, II, p. 298-299, doc. 815, p. 311, doc. 824.

Ref.: F. L. CHEYETTE, *The «Sale» of Carcassonne*, p. 834-836, doc. 1; H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 65-67; G. AMMANNATI, *Saint-Victor di Marsiglia*, p. 59.

“In nomine Domini. Ego Guillelmus Raimundus, filius Adale, comitisse de Ceritania, donator et diffinitor et evacuator sum vobis, domno Raimundo, comiti Barchinone, et domne Adalmodi, comitisse. Satis est verum et multis bene cognitum quia ego accepi uxorem Adalaidem, que fuit filia Petri Raimundi, comitis Biterrensis, et Rangardis comitissa^b dedit mihi omne suum directum et omnes suas voces quas predictus Petrus^c comes, vir suus, dederat et dimiserat ei in civitate Carcassone et in toto comitatu et episcopatu Carcassone^d sive in *Redes* et in toto comitatu de *Redes* et in omnibus finibus eius, tam in castellis quam in omnibus aliis edificiis, et in omnibus terris, montuosis et planis. Et dedit mihi etiam prefata Rengardis, cum predicta filia sua, omne directum et omnes voces quas ipsa Adalaidis proclamabat et habebat, et habere debebat, in prelibata civitate et in supradictis comitatibus et episcopatibus sive in omnibus rebus supradictis et pertinentiis cunctis. Et ego, supradictus Guillelmus, per hanc meam donacionis et evacuacionis ac diffinicionis scripturam, dono vobis ac diffinio et personam prefate Adalaidis et omne directum et omnes voces quas per^e prefatam Rangardem comitissam et per^f filiam suam, supradictam Adalaidem, habeo et habere debeo in omnibus supradictis comitatibus et episcopatibus et abbaciis, et in cunctis rebus aliis supranominatis. Et trado hoc totum in vestrum dominium eternaliter, ad habendum et^g quod volueritis faciendum, sine ulla reservatione et absque ullo vestro enganno. Et voluntarie, sic me evacuo, tam ex predictis personis quam ex supradictis cunctis aliis rebus, atque diffinio, ut nunquam^h ibi aliquid requiram vel retineam nec habeam, nec ego nec ullus homo per me. Et accipio a vobis pro hac donacione, libenti animo, et pro hac diffinicionem et evacuacionem, IIII^{or} millia mancusos Barchinonenses. Ideoque, qui hoc vobis volue-

1. Necessàriament posterior a l'acord entre la comtessa Rangarda i el comte Guillem Ramon de Cerdanya (doc. núm. 5), aquest document ha estat datat generalment el 1067, comptant els anys del rei Felip a partir de la mort del seu predecessor, Enric I (1060), i no de la seva coronació (1059), que donaria 1066, fet que porta H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 65, n. 277, a considerar la possibilitat d'un error del copista de l'LFM en la consignació del numeral de l'any del regnat de Felip (VIII en lloc de IX), tenint en compte que la venda dels germans Pere i Bernat Guillem als comtes de Barcelona (doc. núm. 7) és datada el mateix dia, 27 de desembre, de l'any novè de Felip i, per tant, presumiblement coetània d'aquest acte.

rit disrumpere aut per quemcumque modum tollere, nullo modo possit facere, sed pro sola presumptione in duplo hoc vobis totum componat, et postea hec scriptura firma permaneat.

Actum est hoc vi kalendas ianuarii, anno viii regni Philippi regis.

Sig+num Guillelmi Raimundi, qui hanc donacionis vel diffinicionis sive evacuacionis scripturam fieri iussi et firmavi et testes firmare rogavi.ⁱ

Sig+num Raimundi Guillelmi vicecomitis.^k

Petrus, presbiter, qui hoc scripsit et subscripsit die annoque^l prenotato.

a. B1 avantposa la rúbrica Instrumentum donationis, deffinitionis et venditionis quam fecit Guillelmus comes Raimundo, comiti Barchinonensi, super Carcassona et aliis; *B2 avantposa la rúbrica* Carta diffinitionis quam fecit Guillelmus Raimundi, comes Ceritanensis, domno Raimundo, comiti Barchinonensi, super civitate Carcassona et eius comitatu, et Redensi ac multis aliis. – *b. C2 afegeix* uxoris eius. Et ipsa Rangardis comitissa. – *c. Petrus omès C2. – d. et in toto comitatu et episcopatu Carcassone omès C2. – e. per omès C2. – f. per omès C2. – g. C2 afegeix ad. – h. unquam C2. – i. C1 i C2 afegeixen* et cetera ometent les signatures dels testimonis. – *k. C1 i C2 afegeixen* et cetera ometent les signatures dels testimonis. – *l. et anno C2.*

7

1067, desembre 27¹

Pere i Bernat, fills de Guillem d'Agde-Besiers, venen als comtes de Barcelona Ramon Berenguer I i Almodis els seus drets sobre la ciutat, el bisbat i el comtat de Carcassona, el castell i el comtat de Rasès i el comtat de Narbona, pel preu de 500 mancusos de Barcelona, entre or i plata.

[A1. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[A2. Original a l'arxiu vescomtal de Carcassona, perdut.]

[B. Còpia de final del segle XII, ex A1, perduda. ACA, LFM, f. 285v.]

C. Còpia de final del segle XII, ex A2. Montpellier, Société Archéologique de Montpellier, Cartulari dels Trencavel (*Liber Instrumentorum Vicecomitalium*) [ms. 10], f. 117v-118r, doc. 349.

D. Trasllat del segle XIII ex A1 (incomplet). ACA, C, Pergamins d'Alfons I, núm. 275 (perg. en rotllo), doc. 5.

E. Còpia del 13 de desembre de 1667, ex A2. BNF, Collection Doat, vol. 165, f. 179r-181r.

F. Còpia del segle XVII, ex B (incompleta). BNF, Collection Baluze, vol. 108, f. 48r-v.

Publ.: MARCA, *Marca Hispanica*, col. 1147-1148, doc. CCLXXI (incompleta); DEVIC-VAISSETE, *HGL*, v, col. 562-563, doc. 286-CCXL (incompleta); CROS-MAYREVIELLE, *Histoire du comté et de la vicomté de Carcassonne*, I [Documents], p. 62-63, doc. XLIX; MIQUEL ROSELL, *LFM*, II, p. 302-303, doc. 819.

Reg.: MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 245; DOVETTO, *Cartulaire des Trencavel*, p. 82.

Ref.: F. L. CHEYETTE, *The «Sale» of Carcassonne*, p. 838; H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 67; G. AMMANNATI, *Saint-Victor di Marsiglia*, p. 56, 57 i 59.

I. La coincidència de la data d'aquest acte (6 de les calendes de gener = 27 de desembre) amb la de venda del comte Guillem Ramon de Cerdanya (doc. núm. 6), amb un únic any de diferència, no sembla fortuïta. El més versemblant és que els dos actes fossin redactats coetàniament i que o bé un dels dos escrivans, o posteriorment un dels copistes, cometé un error a l'hora de consignar el numeral de l'any del regnat de Felip (VIII en lloc de VIII o viceversa; vegeu més amunt, doc. núm. 6, n. 1), o bé que els dos escrivans comptaven a partir de dates diferents (1060, any de la mort d'Enric I, en el document anterior, i 1059, any de la coronació de Felip, en aquest). Ambdós documents admetrien, doncs, la datació de 1067 i 1068, però la primera sembla la més coherent amb la seqüència dels esdeveniments. Cf. H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 59, 65-67. G. AMMANNATI, *Saint-Victor di Marsiglia*, p. 56-57.

“In nomine Domini. Nos Petrus Guillelmi et Bernardus Guillelmi, fratres, simul in unum, venditores sumus vobis, domno Raimundo comiti et domne Almodis comitisse, emptoribus. Per hanc scripturam vendicionis nostre vendimus vobis illas nostras hereditates, partes vel porciones que nobis advenerunt vel advenire debuerunt, habuimus vel^b habere debuimus in ipsa civitate que dicitur Carcassona, vel in ipso comitatu Carcassensi,^c vel in ipso castro quod dicitur *Redes*,^d vel in ipso Redensi comitatu, vel in Narbonensi comitatu,^e vel in ipsis castris vel castellis que in predictis comitatibus sunt vel fuerunt, et in ipso episcopatu Sancti Nazarii, vel in ipsis abbaciis, ecclesiis parrochialibus vel cellis aut^f capellis que in predicto episcopatu vel comitatibus sunt vel fuerunt, cum silvis et pratis, et mercatis, et cum^g aque ductibus, planicie vel montuosis, cum culto videlicet vel inculto, quantum dici vel nominari potest. Adveniunt^h namque nobis hec omnia per successionesⁱ vel hereditates parentum nostrorum vel per qualescumque voces. Ille vero affrontaciones includunt hec omnia que ambiunt iam dictos comitatus vel episcopatum.^k Ideoque nos, predicti Petrus vel Bernardus, predicta omnia que includuntur infra terminos vel affrontaciones predictorum comitatum vel episcopatus prescripti,^l vendimus vobis prenominatis comiti et comitisse, libere et solide et sine *engan*, propter precium d mancusorum Barchinonensis monete inter aurum et platam, quod precium vos nobis dedistis et nos a vobis accepimus, et nihil de ipso precio apud vos remansit ad persolvendum. Et^m est manifestum. Que omnia de nostro iure in vestrum tradimus dominium et potestatem ad faciendum omnia quecumque volueritis, cum illorum terminis, pertinenciis et affrontacionibus omnibus,ⁿ sine *engan* et sine ulla reservacione. Quod si nos venditores vel ullus alius homo vel femina, sive nostre posteritatis sive aliquis alterius persone, venerimus vel venerint contra hanc scripturam vendicionis, non hoc valeamus vel valeant vendicare quod requisierint vel requisierimus, sed componamus vel componant vobis^o predicta omnia in duplo cum omni^p sua immelioracione,^q et postmodum^r hec scriptura vendicionis firma et stabilis permaneat modo vel^s omni tempore.

Facta^t scriptura vendicionis vi kalendas ianuarii, anno viiii^o regni Philippi regis.

Sig+num Petri Guillelmi, sig+num Bernardi Guillelmi, qui hanc vendicionem fecimus, firmavimus et testes firmare rogavimus.

Sig+num Geriberti Guitardi. Sig+num Bernardi Raimundi Sancti Menati. Sig+num Fulchonis de *Durfort*. Sig+num Arnaldi *Gauzel*. Sig+num Guillelmi Arlucino.^u Sig+num *Adalbert Raimund* de Cheralto. Sig+num Ugonis de *Sexac*.^v

Berengarius, clericus, qui hanc scripturam vendicionis scripsit^w cum litteris suprapositis in verso iii,^x die et anno quo supra.^y

a. *B avantposa la rúbrica* Instrumentum venditionis quam fecerunt Petrus Guillelmi et Bernardus Guillelmi, fratres, Raimundo, comiti Barcinonensi, super hereditate quam habebant in civitate Carcassone et eius comitatu et in comitatu Redensi; *C avantposa la rúbrica* De Carcassona. – b. et *C i F*. – c. Carcassonensi *D*. – d. Reddas *C i E*. – e. vel in Narbonensi comitatu *omès E*. – f. vel *C i E*. – g. cum *omès C i E*. – h. Advenerunt *F*. – i. successores *C i E*. – k. episcopatus *C i E*. – l. et episcopatum *C i E*. – m. *C i E afegeixen* hoc. – n. omnibus *omès C i E*. – o. vobis *omès C i E*. – p. omni *omès C i E*. – q. melioracione *C i E*. – r. postea *C i E*. – s. et *C i E*. – t. *Marca i Devic-Vaissete afegeixen* hec. – u. Alverno *E*. – v. Sig+num Geriberti Guitardi... Sig+num Ugonis de Sexac *omès F*, que *afegeix* et cetera. – w. scripsit *omès C i E*. – x. cum litteris suprapositis in verso iii *omès F*. – y. viiii^o regni Philippi regis... die et anno quo supra *omès D*.

8

1068, març 1. [Girona]¹

Els comtes de Barcelona Ramon Berenguer I i Almodis defineixen a Ramon Bernat i Ermengarda, vescomtes d'Albi, Nimes, Besiers i Agde, i als seus fills tots els castells, viles i alous que tenen als comtats de Carcassona, Tolosa, Narbona i Menèrba (Minerve), exceptuat el castell de Confolenc i la vila de Casilhac.

[A. Original a l'arxiu vescomtal de Carcassona, perdut.]

B. Còpia de final del segle XII. Montpellier, Société Archéologique de Montpellier, Cartulari dels Trencavell (*Liber Instrumentorum Vicecomitalium*) [ms. 10], f. 82v-83r, doc. 258.

Publ.: MARCA, *Marca Hispanica*, col. 1137-1138, doc. CCLXVII; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, v, col. 557-558, doc. 284-CCXXXIX-I; CROS-MAYREVIELLE, *Histoire du comté et de la vicomté de Carcassonne*, I [Documents], p. 61-62, doc. XLVIII; MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 244-245 (edició fragmentària).

Reg.: DOVETTO, *Cartulaire des Trencavel*, p. 60.

Ref.: F. L. CHEYETTE, *The «Sale» of Carcassonne*, p. 836, doc. 2; H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 62-63; G. AMMANNATI, *Saint-Victor di Marsiglia*, p. 57, n. 62, i p. 59.

“In nomine Domini. Ego Raimundus Berengarii, Barchinonensis comes, et Adalmudis comitissa, et infantes nostri, guirpimus et diffinimus et evacuamus ad Raimundum Bernardum^b vicecomitem et ad uxorem eius Hermengardem et ad infantes eorum, totos ipsos castros et totas ipsas villas cum suis totis terminis et ecclesiis, et totos ipsos alodes quos Petrus Raimundus comes et Rogarius, filius eius, habuerunt et tenuerunt, et homines per illos, in comitatu Carcassense aut femine,^c et in comitatu Tolosano, et in comitatu Narbonensi et Menerbensi, excepto ipso castro de Confolent cum suo terminio et excepta ipsa villa de Casiliag cum suo terminio. Ista omnia superius dicta guirpimus et diffinimus et evacuamus ego, superius dictus comes Raimundus Berengarii, et Adalmudis comitissa et infantes nostri ad^d Raimundum Bernardi vicecomitem et uxorem eius Hermengardem et infantes eorum, per fidem, sine ullo ingano et sine ullo reservo, ut ab hodierno die non habeamus licentiam appellare vel inquietare per ullum ingenium hec omnia superius dicta, neque nos neque posteritas nostra, ad vos neque ad posteritatem vestram, sed segura vobis et posteritati vestre permanent omni tempore.

Facta carta guirpicionis et evacuationis et securitatis istius kalendis marcii, anno Dominico M L XVIII.

1. Segons H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 63, aquest acte és un any posterior als acords dels comtes de Barcelona amb Ramon Bernat Trencavell i Ermengarda signats el 2 de març de 1067 (doc. núm. 1, 2 i 3), raó per la qual caldria pressuposar un estil pisà en el còmput de l'any de l'Encarnació. Débax es basa, en primer lloc, en el contingut del document: els comtes de Barcelona no podrien haver alliberat uns béns quan encara no els havien adquirit. D'altra banda, tant aquest document com la convenença no data da que segueix a continuació (doc. núm. 9) inclouen els noms de l'arquebisbe de Narbona i d'altres bisbes i abats del Llenguadoc com a testimonis presents, prova conclouent, segons l'autora, que els actes foren conclusos durant el concili de Girona del 1068, presidit pel cardenal legat d'Alexandre II, Hug Càndid. G. AMMANNATI, *Saint-Victor di Marsiglia*, p. 57, n. 62, desvincula aquest acte i el següent del Concili de Girona, que hauria tingut lloc a la darrera de novembre de 1068, i creu que precedeixen d'un dia els acords dels comtes de Barcelona amb Ramon Trencavell i Ermengarda (doc. núm. 1, 2 i 3) amb els quals formen una única transacció.

El difícil encaix d'aquesta definició, transmesa únicament a través de la còpia del Cartulari dels Trencavell, amb el contingut dels acords del 2 de març entre els vescomtes de Besiers i els comtes de Barcelona, portà S. SOBREQUÉS, *Els grans comtes*, p. 87, n. 175, i p. 92, n. 189, a dubtar de la seva autenticitat, extrem inversemblant si considerem els paral·lelismes que aquest acte presenta amb la definició dels vescomtes Ramon Bernat i Ermengarda als comtes de Barcelona, no copiada al Cartulari dels Trencavell (doc. núm. 1), així com la coincidència de testimonis amb el conveni següent (doc. núm. 9). Cf. F. L. CHEYETTE, *The «Sale» of Carcassonne*, p. 837-838, n. 33.

Signum Raimundi Berengarii^e comitis et Adalmudis comitisse et filiorum nostrorum, Petri, Raimundi et Berengarii, qui hanc cartam guirpitionis fieri iussimus, firmavimus manibus nostris et firmari rogavimus.

Signum Geraldi Alamandi. Signum Dalmacii Bernardi de Petra Taliada. Signum Imberti Gaucebti. Signum Guiraldi Lupi. Signum Sigerii Salomonis. Signum Raimundi Recunii.

Hec guirpicio fuit facta in presencia domini Guifredi archiepiscopi, et Froterii, Nemausensis episcopi, et Tolosani Durandi episcopi, et Clarensis^f Elephantis episcopi, et Guillelmi de Monte Pestelario, et Matfredi abbatis, et Bernardi Tetmari, et Raimundi Stephani de Ceritano,^g et ceterorum bonorum hominum qui adfuerunt in ipso placito.

Bernardus presbiter rogatus scripsit.

a. B avantposa la rúbrica Guirpicio. – b. Bernardum Raimundum B. – c. Redensi conjectura errònia de Devic-Vaissete. Cf. H. DÉBAX, La féodalité languedocienne, p. 63. – d. Segueix Bernardum cancellat per punts B. – e. Bernardi B. – f. Aptensis Marca i Devic-Vaissete – g. Ceriniano Marca; Cerviano Devic-Vaissete.

9

s. d. [1068, març 1. Girona]¹

Acord entre els comtes de Barcelona Ramon Berenguer I i Almodis i Ramon Bernat i Ermengarda, vescomtes d'Albi, Nimes, Besiers i Agde, i els seus fills sobre la successió de l'honor de Rasès, del Carcassès, del Menerbès i del Tolosà que havia estat del comte Pere Ramon i del seu fill Roger. Si els vescomtes moren sense fills legítims o aquests, al seu torn, morissin sense fills de legítim matrimoni, l'honor revertirà als comtes de Barcelona. Inversament, si els comtes de Barcelona moren sense fills legítims, l'honor revertirà als vescomtes.

[A. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[B. Còpia de final del segle XII, ex A, perduda. ACA, LFM, f. 284v.]

C. Trasllat del 14 d'agost de 1353, a València, fet per Francesc Foix, notari del rei Pere el Cerimoniós, ex A. AN, J 587, Aragon, núm. 1.

D. Còpia del segle XVII ex B. BNF, Collection Baluze, vol. 108, f. 46v-47r.

Publ.: MARCA, *Marca Hispanica*, col. 1134-1135, doc. CCLXIII; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, v, col. 558-560, doc. 284-CCXXXIX-II (ex C); CROS-MAYREVIELLE, *Histoire du comté et de la vicomté de Carcassonne*, I [Documents], p. 55-56, doc. XLIV; A. TEULET, *Layettes du trésor des chartes*, I, París, 1863, p. 565, doc. 18 bis (ex C); MIQUEL ROSELL, *LFM*, II, p. 299-300, doc. 816.

Reg.: MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 245.

Ref.: F. L. CHEYETTE, *The «Sale» of Carcassonne*, p. 837, doc. 6; H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 63; G. AMMANNATI, *Saint-Victor di Marsiglia*, p. 57, n. 62, i p. 59.

^aHec est conveniencia que est facta inter dominum Raimundum, Barchinonensem comitem,^b et dominam Adalmodem comitissam, et infantes predicti Raimundi comitis, et Raimundum Bernardi

1. Segons H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 63, aquest acte i la definició anterior (doc. núm. 8) foren redactats durant la celebració del Concili de Girona de març de 1068. Això justificaria la presència de l'arquebisbe Guifré de Narbona, de l'abat Matfred de Sant Pau de Narbona i del bisbe Berenguer Miró d'Agde com a testimonis. Aquesta hipòtesi és rebatuda per G. AMMANNATI, *Saint-Victor di Marsiglia*, p. 57, n. 62, que situa la celebració del Concili de Girona a la darrerria de 1068.

vicecomitem et Ermengardem vicecomitissam, uxorem eius, et infantes illorum, de tota ipsa honore de *Redes*, et de *Carcasses*, et de *Narbones*,^c et de *Menerbes*, et de Tolosano, qui fuit Petri Raimundi comitis et de Rodgario, filio suo. Conveniunt namque predicti vicecomes et vicecomitissa ad predictos comitem et comitissam ut, si predicti vicecomes et vicecomitissa^d moriuntur sine infantes de legitimo coniugio, aut si ipsi infantes simili modo moriuntur sine infantes de legitimo coniugio, revertatur totam istam supradictam honorem qui fuit iam dicti Petri Raimundi comitis et de filio suo Rodgario ad Raimundum iam dictum comitem et ad Almodem comitissam aut ad infantes predicti comitis Raimundi. Item conveniunt namque predicti comes et comitissa ut, si predictus comes Raimundus moritur sine infante de legitimo coniugio, aut si infantes iam dicti Raimundi comitis moriuntur sine infantes de legitimo coniugio, similiter revertatur totam istam supradictam honorem qui fuit Petri Raimundi comitis et de Rodgario filio suo ad iam dictum Raimundum vicecomitem et ad iam dictam Ermengardem vicecomitissam aut ad infantes illorum. Item, conveniunt inter se ut de tota ista supradicta honore unus non donet nec incombret ullam rem ad nullum hominem neque ad feminam nisi inter se, unus ad alterum, exceptus ad homines illorum, nec unus de istis supradictis non impignoret ullam rem de istam supradictam honorem nisi inter se, unus ad alterum. Et hoc quod modo est impignoratum de supradicta honore, qualiscumque de istis supradictis valeat redimere ipsa pignora, faciat et teneat tantum hoc in pignora donec alter, cui ipsa pignora debet esse, redimat eam.

Fuit hoc factum in presencia Matfredi abbatis, et Guillelmi de Monte Pislarii,^e et Sicarii Salamonis, et Ugoni Viscafredi, et Dalmacii Bernardi de Petra Talliata, et Umberti^f Gauceberti, et Guillelmi Raimundi senescalci,^g et Raimundi Inardi, et Miro Mironis, et Guillelmi Adalberti de Iudigas, et Guiltardi Lupi, et Renouardi de *Medenes*,^h et Rostangni de *Poscheres*,ⁱ et Guillelmi *Belarot*, et Renardi Salamonis, et Petri Geraldi clerici, et Bernardi Tediuni,^k et Petri Guillelmi de *Mont Pestler*, et dompni Guifredi, archiepiscopi de Narbona, et Berengarii Mironis episcopi, et aliorum multorum bonorum hominum qui hoc totum quod suprascriptum est viderunt et audierunt.

a. B avantposa la rùbrica Convenientia inter Raimundum, comitem Barcinonensem, et Raimundum Bernardi, vicecomitem, et eorum uxores facta super honoribus qui fuerunt Petri Raimundi comitis et Rogerii, filii sui, quos habebant in Carcassona, Narbona, Menerbensi, Redensi ac Tholosano. – *b.* comitem Barchinone C. – *c.* et de Narbones *omès* C. – *d.* comitissa C. – *e.* Pislarii C i D. – *f.* Ymbertus C; Umbertus D. – *g.* senescalcus C i D. – *h.* Menedes C. – *i.* Roctangno de Poscheras C i D. – *k.* Rediu C.

10

1069 (o 1068), setembre 3¹

Bernat Odó de Niort, la seva muller Garsenda i els seus fills Guillem, amb la seva muller Nèvia, i Bertran venen als comtes de Barcelona Ramon Berenguer I i Almodis, i al seu fill Ramon Berenguer, el castell de Dorna (Dourne), al país de Saut (Sault),² pel preu de 500 mancusos en moneda de Barcelona, 100 sous en diners de Carcassona i una mula valorada en 100 sous.

1. 1069, comptant a partir de la mort d'Enric I (1060); 1068, comptant a partir de la coronació de Felip (1059).

2. Castell abandonat del país de Saut, dins l'actual terme municipal de Fontanes (Fontanès-de-Sault). Apareix com a castell en runes al mapa de Cassini (segle XVIII).

[A1. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[A2. Original a l'arxiu vescomtal de Carcassona, perdut.]

[B. Còpia de final del segle XII ex A1, perduda. ACA, LFM, f. 289]

C. Trasllat del segle XIII ex A1 (incomplet). ACA, C, Pergamins d'Alfons I, núm. 275 (perg. en rotllo), núm. 7.

D. Còpia del 13 de desembre de 1667, ex A2, localitzada a l'arxiu reial del castell de Foix, caixa 15. BNF, Collection Doat, vol. 165, f. 182v-184r.

E. Còpia del segle XVIII. BC, ms. 729: J. PASCUAL, *Sacrae Cathaloniae antiquitatis monumenta*, v, f. 144r-v. Publ.: DEVIC-VAISSETE, *HGL*, v, col. 567-568, doc. 289-CCXLIII (ex D); MIQUEL ROSELL, *LFM*, II, p. 312-313, doc. 825.

Ref.: F. L. CHEYETTE, *The «Sale» of Carcassonne*, p. 850; H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 67-68; G. AMMANNATI, *Saint-Victor di Marsiglia*, p. 59.

“In nomine Domini. Ego Bernardus Odonis et uxor mea Garsindis et filius noster Guillelmus et uxor eius Nevia et alius noster filius Bertrandus vinditores sumus vobis, domno^b Raimundo, Barchinonensis^c comiti, et domne^d Adalmodis, comitisse, et^e filio vestro Raimundo Berengarii, emptoribus. Per hanc scripturam nostre vendicionis vendimus vobis ipsum castrum de Dorna cum omnibus rebus pertinentibus ad iam dictum castrum.^f Est autem iam dictum castrum in comitatu de Redes.^g Et advenit nobis per vocem parentorum nostrorum sive per alias quascumque voces. Affrontat autem predictum castrum, ex parte orientis in flumine Adde^h sive in terminio de *Sarabans*, ex parte meridiei in ipso Tolneo,ⁱ de occiduo in *Font Porcel*,^k ex parte vero circii in ecclesia Sancti Iohannis de Fontanes.^l Sicut includitur predictum castrum infra has predictas IIII° affrontationes, sic vendimus vobis predictum castrum sine ullo vestro enganno,ⁿ cum omnibus rebus pertinentibus ad eum, propter precium quingentos^o mancos auri fini monete Barchinone et centum^p solidos de denarios de^q Carcassona et una mula per centum^r solidos, simili modo de Carcassona, quos nobis dedistis et nos recepimus. Quod predictum castrum, cum omnibus suis pertinenciis, de nostro iure in vestrum tradimus dominium et potestatem, cum exitibus et regressibus earum, ad faciendum hoc totum de predicto castro et de omnibus suis pertinenciis quod volueritis facere.^s Quod si nos aut^t ullus homo vel femina venerimus vel venerint ad inrumpendum, non valeamus vel valeant vindicare quod requisierimus vel requisierint, sed componamus aut componant vobis predictum castrum et predicta omnia in tripulum; et deinceps hec scriptura nostre vendicionis libentissime a nobis facta omni tempore stet^u inconvulsa.

Que fuit facta III° nonas septembris, anno x regni Philippi regis.

Sig+num Bernardi Odonis, sig+num Garsendis, uxoris eius, sig+num Guillelmi, filii eius, sig+num Neviae, eius uxoris, sig+num Bertrandi, alius filii eius, qui hanc vendicionem fieri iussimus et firmavimus et audivimus et laudavimus et testes firmare rogavimus.

Sig+num Bernardi Adalberti. Sig+num Guillelmi Bernardi. Sig+num Arnalli Guasconis. Sig+num Guillelmi Raimundi *senescal*. Sig+num Bernardi, fratris eius. Sig+num Mironi Fogeth. Sig+num Mironi Riculfi.

Petrus sacerdos, qui hoc scedulum largicionis scripsit et sub die et anno prefixo.

In villa de Carboneira, cum hominibus et feminabus et suis pertinenciis, et casalem de Festa et casalem Poncii Porquerii et casalem Boneti et casalem Bernardi Dega et casalem Laurete et casalem Arnaldi Raimundi de Rivosico.^v

a. *B avantposa la rúbrica* Carta vendicionis quam fecerunt Bernardus Odonis et uxor eius Garsendis et eorum filii, Guillelmus atque Bertrandus, Raimundo, comiti Barchinonensi, et uxori eius Adalmodi [super castro de Dorna]. – b. domino *Devic-Vaissete*. – c. Barchinonensi *Devic-Vaissete*. – d. domine *Devic-Vaissete*. – e. et omès *Devic-Vaissete*. – f. cum omnibus rebus ad ipsum castrum pertinentibus *De-*

vic-Vaissete. – g. Redez Devic-Vaissete. – h. Alde Devic-Vaissete. – i. Tolneu Devic-Vaissete. – k. Portel Devic-Vaissete. – l. Fontaneis Devic-Vaissete. – m. quatuor Devic-Vaissete. – n. inganno Devic-Vaissete. – o. D Devic-Vaissete. – p. c Devic-Vaissete. – q. omès Devic-Vaissete. – r. c Devic-Vaissete. – s. que facere volueritis Devic-Vaissete. – t. vel Devic-Vaissete. – u. stet omni tempore Devic-Vaissete. – v. x regni Philippi regis... Arnaldi Raimundi de Rivosico omès C.

11

1070 (o 1069), juny 26.¹ [Girona]²

Els vescomtes d'Albi, Nimes, Agde i Besiers, Ramon Bernat, anomenat Trencavell, i Ermengarda venen als comtes de Barcelona Ramon Berenguer I i Almodis i a llur fill Ramon Berenguer els drets que tenen sobre Rasès, Coserans, Comenge, Carcassona, el Narbonès, el Menerbès i el Tolosà, com a hereus de Roger el Vell, comte de Carcassona, i dels seus descendents, i d'Odó, el seu germà, exceptuades les abadies de Sant Joan de Valsiger i de Sant Pere de Caunas, que ja tenen pels comtes de Barcelona en feu, pel preu de 2.000 unces d'or cuit, en moneda de Barcelona, tot confirmant les vendes i definicions que prèviament ja havien fet d'aquests béns. Dins d'aquesta venda es comprenen també els castells d'Ornaisons (Ornaisons) i de Peiriac (Peyriac) de Menerbès, però no els alous que Guillem, vescomte de Besiers, avi de Pere Ramon, tenia als comtats de Narbona i Menerbès, ni tampoc els feus que Pere Ramon tenia per l'arquebisbe de Narbona als mateixos comtats.

[A. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[B. Còpia de final del segle XII, perduda. ACA, LFM, f. 286r.]

C. Trasllat del segle XIII ex A (incomplet). ACA, C, Pergamins d'Alfons I, núm. 275 (perg. en rotllo), doc. 6.

D. Còpia del segle XVII, ex B. BNF, Collection Baluze, vol. 108, f. 48v-49v.

Publ.: MARCA, *Marca Hispanica*, col. 1154-1157, doc. CCLXXVII; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, v, col. 573-576, doc. 293-CCXLVII (incompleta); CROS-MAYREVIELLE, *Histoire du comté et de la vicomté de Carcassonne*, I [Documents], p. 65-67, doc. LI; MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 245-246 (incompleta); MIQUEL ROSELL, *LFM*, II, p. 303-305, doc. 820.

Ref.: F. L. CHEYETTE, *The «Sale» of Carcassonne*, p. 851-852; H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 63-64;

G. AMMANNATI, *Saint-Victor di Marsiglia*, p. 58-59.

“In Christi nomine. Nos, Remundus Bernardi vicecomes, cognomento *Trencavells*, et Ermengardis vicecomitissa, coniux mea, filia que sum Rangardis comitisse, simul in unum, venditores, diffini-

1. *Aquest acte, de l'any onzè del rei Felip, de l'any de l'Encarnació de 1070 i de l'any 1108 de l'Era d'Espanya, ha estat datat generalment el 1070, malgrat no admetre aquesta datació ni comptant a partir de la mort d'Enric (29 d'agost de 1060) —l'any onzè de Felip aniria del 29 d'agost de 1070 al 28 d'agost de 1071— ni partint de la coronació del rei Felip (23 de maig de 1059) —l'any onzè de Felip aniria del 23 de maig de 1069 al 22 de maig de 1070. Segons H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 63-64, l'única datació possible que permetria conciliar els diferents sistemes emprats seria el 26 de juny de 1069, prenent com a punt de partida la coronació de Felip i pressuposant un còmput pisà en l'any de l'Encarnació i de l'Era. Això no obstant, un canvi d'any per Sant Joan (24 juny), seguint el costum de la documentació catalana d'època comtal, vigent almenys des de l'època del rei Robert fins al concili del 1180 (cf. Anscari M. MUNDÓ, *La datació dels documents del rei Robert a Catalunya*, “*Anuario de Estudios Medievales*”, 4 (1967), p. 13-34, i A. M. MUNDÓ, *El concili de Tarragona de 1180: dels anys dels reis francs als de l'Encarnació*, “*Analecta Sacra Tarraconensia*”, *Actes del I Congrés d'Història de l'Església Catalana*, 1994, p. XXIII-XLIII), permetria mantenir la datació tradicional.*

2. *La signatura de membres del capítol de l'església de Girona i la referència que fa la convenença coetània (doc. núm. 13) als ostatges lliurats a Girona («miserunt se in ostaticum... apud Gerundam») semblen indicar que aquest document i potser també la convenença foren conclusos en aquesta ciutat. Cf. F. L. CHEYETTE, *The «Sale» of Carcassonne*, p. 852.*

tores et evacuatores sumus vobis, Raimundo, comiti Barchinone, et Almodi comitisse, coniugi tue, et filio vestro, Raimundo Berengarii. Per hanc scripturam vendicionis, diffinicionis vel evacuacionis nostre vendimus, diffinimus et evacuamus vobis omnes voces et dretaticos, possessiones vel auctoritates, quas nos habemus vel habere debemus, et homines vel femine habent vel habere debent per nos, per fevos vel per alodia vel per baiulias sive per conveniencias vel per qualescumque voces, in comitatu Redensi, et Coseranensi, et Comeiensi, et Carcassonensi, et Narbonensi, et Menerbensi,^b et Tolosano, sicut fuerunt predicta omnia de Rodgario, comite vetulo Carcassonensi, et Otone, fratre eius, comite Redensi, et de Bernardo Rodgarii, et Raimundo Rodgarii, et Petro, episcopo, filiorum predicti Rodgarii, et sicut fuerunt Petri Raimundi comitis, et Rodgarii, filii sui, et Rangardis comitisse, quantum isti supradicti qualicumque modo ibi tenuerunt vel habuerunt, et homines vel femine per eos. Sunt namque predicta omnia, civitates, comitatus, episcopatus, vicecomitatus, et alii honores et dignitates, castra vel castella, municiones sive fortedas, ecclesie, parrochie, ville, domus, census, redditus, mercata, telonea, *leddes*, *pedadges*, fire, rafege, *alberges*, pascuaria, silve, garrice, arbores, orti, cultum vel heremum, montes et podii et petre, condirectum vel discondirectum, rusticum et urbanum, malla vel placita, prata vel pascua, fontes, flumina cum eorum decursionibus et piscatoriis, et molendinis et molendinariis, sive cum omnibus terris vel vineis, cultis vel heremis, vieductibus vel reductibus, sive cum omnibus^c abbatiis, monasteriis, cellis, possessionibus, prediis vel capellis earum, cum omnium illarum terminis et pertinenciis cunctis que in predictis comitatibus, episcopatibus vel vicecomitatibus fuerunt, sunt vel erunt, exceptis duabus abbaciis, videlicet de Sancto Ioanne de Valle Segarii et de Sancto Petro de Caunas, cum illarum pertinenciis, quas nos, predicti venditores, Raimundus et Ermengardis, habemus per vos, iam dictos emptores, per fevum ad vestrum servicium. Advenerunt^d ergo nobis predicta omnia, ad me, quidem Raimundum prescriptum, per vocem et dretaticum iam dicte coniugis mee Ermengardis et per fevos et conveniencias sive per quascumque voces, et ad me, predictam Ermengardem, per hereditatem vel successionem predictorum parentum vel propinquorum meorum sive per donacionem iam dicti Rodgarii, fratris mei, sive per qualescumque voces. Que vero predicta omnia superius scripta, cum omnibus terminis, pertinenciis et affrontacionibus illorum cunctis, nostro libenti et grato animo, libere et solide et integriter ac sine ullo retentu, de nostro iure et potestate in vestrum tradimus dominium et potestatem et proprietatem ad facienda omnia quecumque volueritis, propter precium quod est duo millia uncie auri cocti Barchinonensis monete ad directum pensum. Quod precium vos emptores nobis dedistis et nos venditores a vobis accepimus, et nihil de ipso precio apud vos emptores remansit ad persolvendum. Et est manifestum. Et insuper, collaudando, confirmamus vobis ipsas vendiciones et donaciones et diffiniciones, evacuaciones et *iachidons*^e quas, transactis temporibus, fecimus vobis de supradictis rebus. Quod si nos venditores, diffinitores, evacuatores vel collaudatores, vel aliquis ex posteritate vel consanguinitate nostra vel ex successoribus nostris utriusque sexus, vel aliquis alius homo vel femina, venerimus, venerint vel venerit ad irrumpendum contra hanc scripturam vendicionis, diffinicionis, evacuacionis vel collaudacionis, non hoc valeamus vel valeant vindicare quod requisierimus vel requisierint, sed componamus vel componant vobis, predictis emptoribus aut successoribus vestris, suprascripta omnia in duplo cum omni sua inmelioracione, et postmodum presens scriptura vendicionis, diffinicionis, evacuacionis vel collaudacionis firma et stabilis permaneat omni tempore. In qua scriptura vendicionis libere et solide vendimus vobis per predictum precium ipsum castrum de *Ornadons* cum omni suo honore quod pertinet ad ipsum castrum, cum omnibus terminis et pertinenciis suis, et ipsum castrum de *Periag* Menerbensi cum ipsa dominicatura nostra que ibi est, cum omni honore qui pertinet ad ipsum castrum et cum omnibus terminis et pertinenciis suis, simul cum suprascriptis

omnibus rebus, exceptis ipsis alodis que Guillelmus, vicecomes Biterrensis, qui fuit avus Petri Raimundi prescripti, habuit in ipso comitatu Narbonensi vel^f Menerbensi, et exceptis ipsis fevis quos predictus Petrus Remundi habuit per archiepiscopum Narbonensem in ipso comitatu^g Narbonensi vel Menerbensi.

Facta scriptura presenti vi kalendas iulii, anno Dominice incarnationis M LXX, era M CVIII, indicione VIII, anno XI regni Philippi regis.

Sig+num Raimundi vicecomitis, cognomento *Trencavels*, sig+num Ermengardis vicecomitis, qui hanc scripturam vendicionis, diffinicionis, evacuacionis vel collaudacionis fieri iussimus, firmavimus et testes firmare rogavimus.

Sig+num Guillelma, filia Ermengardis vicecomitis, prescripta omnia, libenti animo, confirmans.

Guifredus archiepiscopus +. Guillelmus, sancte Gerundensis ecclesie archilevita. Sig+num Rangardis comitis. + Bernardus, clericus et iudex Gerunde. Sig+num Raimundi iudicis, Boni Filii prolis, qui hanc scripturam legaliter confirmo.^h

Sig+num Adalaidis, femine, filie Rangardis comitis.

Adalbertus levita, qui hanc scripturam presentem scripsi rogatus ac subscripsi die et anno prescriptis.ⁱ

a. B avantposa la rúbrica Instrumentum venditionis et deffinitionis quam fecit Raimundus Bernardi vicecomes et uxor eius Ermengardis super omni honore que habebant in comitatu Redensi, Cosseranensi, Comeiensi, Narbonensi, Menerbensi et Tholossano. – *b.* et Menerbensi *omès D.* – *c.* sive cum omnibus *omès D.* – *d.* Adveniunt *D.* – *e.* iactiones *Marca*; iactiones *HGL.* – *f.* et *Marca.* – *g.* *C repeteix* in ipso comitatu. – *h.* *D afegeix* et cetera. – *i.* Dominice incarnationis M LXX... ac subscripsi die et anno prescriptis *omès C.*

12

s. d. [1070 (o 1069), juny 26. Girona]¹

Ramon Bernat, vescomte d'Albi, Nimes, Agde i Besiers, presta jurament de fidelitat als comtes de Barcelona Ramon Berenguer I i Almodis i a llur fill Ramon Berenguer, com a garantia de la venda anterior.

[A. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[B. Còpia de final del segle XII, perduda. ACA, LFM, f. 289.]²

Reg.: MIQUEL ROSELL, LFM, II, p. 314, doc. 828 (transcriu únicament la rúbrica per no haver trobat el document).

Ref.: H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 61.

1. No és possible saber si aquest jurament extraviat i sense data del Liber Feudorum Maior remet a la venda del 26 de juny de 1070 (doc. núm. 11) o a la venda del 2 de març de 1067 del comtat de Rasès (doc. núm. 2). La primera hipòtesi se sosté únicament en l'ordre dels documents copiats dins del cartulari.

2. *B avantposa la rúbrica* Sacramentale Raimundi Bernardi, vicecomitis, qui iam dicta vendidit, ut superius scriptum est.

13

1070 (o 1069), juny 27. [Girona]¹

Ramon Bernat, anomenat Trencavell, i Ermengarda de Carcassona, vescomtes d'Albi, Nimes, Agde i Bessiers, convenen amb els comtes de Barcelona Ramon Berenguer I i Almodis que no alienaran les abadies de Sant Joan de Valsiger, a Montoliu, i Sant Pere de Caunas que tenen en feu per ells i que no trencaran la definició i venda que els en feren amb escriptura dels drets que tenien als comtats de Rasès, Coserans, Comenge, Carcassès, Narbonès, Menerbès i Tolosà. Per a complir tot això lliuren en potestat dels comtes de Barcelona set ostatges.

[A. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[B. Còpia de final del segle XII, perduda. ACA, C, LFM, f. 287r.]

C. Trasllet del segle XIII ex A (incomplet). ACA, C, Pergamins d'Alfons I, núm. 275 (perg. en rotllo), doc. 2.

D. Còpia del segle XVII, ex B. BNF, Collection Baluze, vol. 108, f. 49v-50v.

Publ.: MARCA, *Marca Hispanica*, col. 1157-1159, doc. CCLXXVIII (ex B); DEVIC-VAISSETE, *HGL*, v, col. 576-579, doc. 294-CCXLVIII; CROS-MAYREVIELLE, *Histoire du comté et de la vicomté de Carcassonne*, I [*Documents*], p. 67-70, doc. LII; MAHUL, *Cartulaire et archives*, IV, París, 1863, p. 76-77; MIQUEL ROSELL, *LFM*, II, p. 305-307, doc. 821.

Reg.: MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, París, 1867, p. 246.

Ref.: F. L. CHEYETTE, *The «Sale» of Carcassonne*, p. 852; H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 63-65; G. AMMANNATI, *Saint-Victor di Marsiglia*, p. 58-59.

“Hec est convenientia quam faciunt Raimundus vicecomes, cognomento *Trencavells*, et Ermengardis vicecomitissa, coniux eius, Remundo, comiti Barchinonensi, et Almodi comitisse et Remundo Berengarii, illorum filio. Conveniunt namque eis predictis iam dicti vicecomes et vicecomitissa ut ipsas abbacias, videlicet de Sancto Iohanne de Valle Segarii et de Sancto Petro de Caunas cum illarum pertinentiis, quas ipsi habent per fevum per iam dictos comitem et comitissam et illorum filium ad illorum servicium, non vendant neque inalienent, nec incombrent neque donent alicui homini vel femine ab hac die et deinceps, nisi predicto comiti Barchinonensi et comitisse prescripte, aut filiis vel filiabus illorum, aut monachus^b ibi misso propter servicium Dei, exceptis ipsis *incombres* vel donationibus que erant facte in predictis abbatiiis et excepto ipso seguio qui per predictos *incombres* vel donationes advenit per directum ad ipsos successores de ipsos tenentes iam dictas donationes, sed ita maneant ipse abbatie, exceptis predictis *incombres* et eorum seguio prescripto, sicut consistebant ipsa die quando Remundus Stephani de Cirviano et Arnaldus Guillelmi de Salviano miserunt se in ostaticum de iam dictis comite et comitissa et illorum filio^c apud Gerundam; et hoc sit factum sine *engan*. Et si predicti vicecomes et vicecomitissa mortui fuerint sine filio masculino de illo vel de illa, predictae abbacie solide et libere revertantur in potestatem predicti Barchinonensis comitis et Almodi^d comitisse et filiorum vel filiarum illorum, excepto ipso fevo qui fuit de Atone vicecomite vetulo de Ambiledo. Et si iam dicti vicecomes et vicecomitissa filium habuerint masculum, ille de uxore aut illa de marito, similem convenientiam habeat cum filiis vel filiabus de iam dicto comite et comitissa de predictis abbatiiis sine illorum *engann*. Et predicti vicecomes et vicecomitissa non faciant castella neque fortedas in predictis abbatiiis nec in earum pertinentiis, neque ipsi neque homines vel femine per illorum consilium vel ingenium.

1. *L'acte sembla que seguí la darrera venda de Ramon Bernat i Ermengarda als comtes de Barcelona, conclosa el dia anterior (doc. núm. 11). Vegeu més amunt, doc. núm. 11, notes 1 i 2.*

Item, iam dicti vicecomes et vicecomitissa conveniunt iam dictis comiti et comitisse et illorum filio ut non disrumpant neque infringant neque aliquo modo removeant, neque ipsi neque aliquis per illorum consilium aut ingenium, iam dictis comiti et comitisse et filiis eorum omnibus diebus vite illorum, et ipsam vendicionem et evacuationem vel collaudationem quam habent^e eis factam iam dicti vicecomes et vicecomitissa per scripturam vendicionis, diffinicionis vel evacuacionis de omnibus vocibus et dretaticis quos ipsi habebant vel habere debebant, et homines vel femine per eos, in comitatu Redensi, et Coseranensi, et Comeiensi et Carcassonensi, et Narbonensi, et Menerbensi et Tolosano, sicut ipsa scriptura a nobis facta ipsis continet. Et predicti vicecomes et vicecomitissa, ut hec omnia suprascripta^f fideliter teneant et attendant iam dictis comiti et comitisse et illorum filio prescripto, mitant^g in illorum potestate et ostaticum Reimundum Stefani de Cirviano,^h et Arnaldum Guillelmi de Salviano, et Alcherium de Cornelano, et Guitardum Lupi de Biterris,ⁱ et Guillelmum Petri de Biterris,^k et Petrum Sicardi, et Ademarum^l Rodstagni, tali modo ut, si predicti vicecomes et vicecomitissa disrumperint aut infregerint^m prescriptam vendicionem vel evacuacionem vel collaudationem seu convenienciam per se ipsos, aut alii homines vel femine per illorum consilium vel ingenium, infra primos xx dies postquam predicti comes aut comitissa, aut filius eorum, aut homines per eos, commonuerint inde omnes istos ostaticos predictos, aut unum aut duos ex illis, faciant emendare ipsum omne malum sine *engann* ad iam dictos comitem et comitissam et illorum filium vel ad illorum querelantes. Et si hoc non fuerit emendatum infra primos xx dies iam dictos, sicut superius scriptum est, omnes ostatici iam dicti revertantur in potestatem de iam dictis Barchinonensi comite et comitissa et filio eorum Remundo, aut in civitate Carcassona, aut in castro de *Sexag*, aut in castro *Laurag*, aut in castro *Rodes*,ⁿ quod^o in uno de istis castris de quo comoniti fuerint ut ibi revertantur. Et hoc sit factum infra alios primos x dies sine *engann*. Et inde non exeant sine licentia et voluntate predicti comitis et comitisse et de illorum filio iam dicto. Et postquam inde exierint cum licencia comitis et comitisse^p et illorum filii, similiter stent^q in ipso ostatico cum illorum confirmatione, sicut superius scriptum est. Et ipsi ostatici non vetent se inde comunire, et^r ipse vel ipsi qui eos inde comonuerint, regardum ibi non habeant. Et iam dicti ostatici tales habeant iam dictum vicecomitem et vicecomitissam, si noluerint emendare ipsum malum, ut excondigant per sacramentum et per batalam per unum caballarium, qui numquam fecisset batalam iuratam cum scuto et bastone, se non fecisse ipsum malum, nec ille, qui hoc fecit, non fecit per illorum consilium vel ingenium, neque pro dirumptione^s iam dicte vendicionis vel conveniencie se fecisse. Et si caballarius iam dicti vicecomitis et vicecomitisse victus fuerit, emendet ipsam malefactam^t in duplo, simul cum ipso malefacto de ipso caballario quod accepit in ipsa batalia et hoc quod comes et comitissa dederint^u ad ipsum caballarium per ipsam batalam. Et si caballarius iam dicti comitis et comitisse victus fuerit, definant ipsum malum iam dictis vicecomiti et vicecomitisse et illorum caballario emendent^v ipsa malefacta que acceperit in ipsa batala et hoc quod predicti vicecomes et vicecomitissa dederint ad eum per ipsam batalam. Et ista batala sit facta in comitatu Carcassensi ad laudamentum de quatuor hominibus bonis, quos eligant ex ambabus partibus, qui inde velint finem et pacem sine *engann*. Et si aliquis de predictis ostaticis mortuus fuerit, iam dicti vicecomes et vicecomitissa mitant alium ostaticum vel alios non minus valentes in potestatem iam dicti comitis et comitisse et filiis eius in loco mortuorum vel mortui infra primos x dies postquam inde comoniti fuerint. Quod si et ipsi restaurati mortui fuerint, assidue restaurarentur^w et alii^x predictis vicecomite et vicecomitissa quamdiu vixerint. Quod, si non fecerint, incurrant iam dicti ostatici aut loco eorum missi in potestatem iam dicti comitis et comitisse et filiorum eius.

Actum est hoc v kalendas iulii, anno xi regni Philippi regis.^y

a. *B avantposa la rúbrica* Carta convenientie quam fecit, sequenti die, Raimundus Bernardi vicecomes domino Raimundo, comiti Barcinonensi, super duobus monasteriis Sancti Ioannis de Valle Segarii et Sancti Petri de Caunas. – b. monacho *D i Marca*. – c. filiorum *Marca*. – d. Almodis *D i Marca*. – e. habeant *Marca*. – f. scripta *D i Marca*. – g. mittunt *Marca*. – h. Cerviano *D i Marca*. – i. Guerris *D i Marca*. – k. Guerris *D i Marca*. – l. Aldemarum *Marca*. – m. infringerint *Marca*. – n. Redes *D i Marca*. – o. aut *Marca*. – p. et de illorum filio iam dicto, et postquam inde exierint cum licencia comitis et comitisse omès HGL. – q. sicut *D i Marca*. – r. et omès *Marca*. – s. disruptio-ne *D i Marca*. – t. ipsam malefactam *D i Marca*. – u. dederunt *D i Marca*. – v. emendet *D i Marca*. – w. restaurentur *D i Marca*. – x. *Marca afegeix a*. – y. xi regni Philippi regis omès C.

14

1070, agost 2¹

Adelaida, filla dels comtes de Carcassona Pere Ramon i Rangarda, fa donació als comtes de Barcelona Ramon Berenguer I i Almodis, i a llur fill Ramon Berenguer, dels drets que té als comtats de Rasès, Coserans, Comenge, Carcassès, Narbonès, Menerbès i Tolosà, com a hereva de Roger el Vell, comte de Carcassona, i del germà d'aquest Odó, comte de Rasès, dels germans Bernat, Ramon i Pere, bisbe, fills de Roger el Vell, dels comtes Pere Ramon i Rangarda, pares de la donadora, i de Roger, germà de la donadora.

[A. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[B. Còpia de final del segle XII, perduda. ACA, C, LFM, f. 287v.]

C. Trasllat del segle XIII ex A (incomplet). ACA, C, Pergamins d'Alfons I, núm. 275 (perg. en rotllo), doc. 3.

D. Còpia del segle XVII, ex B (incompleta). BNF, Collection Baluze, vol. 108, f. 50v-51r.

Publ.: MARCA, *Marca Hispanica*, col. 1159-1160, doc. CCLXXIX; DEVIC-VAISSETE, HGL, v, col. 579-580, doc. 295-CCXLIX (incompleta); CROS-MAYREVIELLE, *Histoire du comté et de la vicomté de Carcassonne*, I [Documents], p. 70-71, doc. LIII; MIQUEL ROSELL, LFM, II, p. 308-309, doc. 822.

Reg.: MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 246-247.

Ref.: F. L. CHEYETTE, *The «Sale» of Carcassonne*, p. 851; H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 68; G. AMMANNATI, *Saint-Victor di Marsiglia*, p. 56 i 59.

“Lex Gotorum precipit in libro v^o eiusdem legis, titulo II°, capitulo VI°, ut res donate, si in presenti tradite sint, nullo modo repetantur a donatore. Ideoque, in Dei nomine, ego Adalaidis, filia que sum Rangardis comitisse, donatrix sum vobis Raimundo, comiti Barchinone, et Almodi comitisse, coniugi tue, et filio vestro Raimundo Berengarii. Per hanc scripturam donacionis mee dono vobis omnes voces et dretaticos, et^b possessiones vel auctoritates quas ego habeo vel habere debeo, et homines vel femine habent vel habere debent per me, per fevos vel per alodia, vel per baiulias sive per conveniencias, vel per qualescumque voces, in comitatu Redensi, et Coseranensi, et Comeniensi, et Carcassonensi, et Narbonensi, et Menerbensi, et Tholosano, sicut fuerunt predicta omnia de Rodga-

1. *La relació d'aquest document amb la venda dels Trencavell del 26 de juny (doc. núm. 11) és evident: mateixos sistemes de datació, mateixa relació de comtats, mateixa llista de possessors, etc. Unes mateixes consideracions sobre la datació dels documents núm. 11 i 13 poden fer-se extensives, per tant, a aquest acte, que sembla formalitzat només sis dies després. La datació generalment admesa, del 1070, per tal com concorda amb l'any 1108 de l'Era d'Espanya i la indicció VIII, es justificaria amb un còmput florentí de l'any de l'Encarnació i un còmput de l'any del regnat de Felip a partir de la mort del seu pare (1060) amb canvi d'any per Sant Joan o per cap d'any (25 de març), com proposa G. Ammannati; altrament, una Encarnació pisana i un còmput a partir de la coronació de Felip (1059) amb canvi per Sant Joan donaria 1069, incompatible amb els altres dos sistemes amb què és datat el document. Cf. G. AMMANNATI, *Saint-Victor di Marsiglia*, p. 56 i 59. Vegeu més amunt, doc. núm. 11, notes 1 i 2.*

rio, comite vetulo Carcassonensi, et Otone, fratre eius, comite Redensi, et de Bernardo Rodgarii et Raimundo Rodgarii et Petro episcopo, filiorum predicti Rodgarii, et sicut fuerunt Petri Raimundi comitis, patris mei, et Rodgarii, filii sui, fratris mei, et Rangardis comitisse, matris mee, quantum isti supradicti qualicumque modo ibi tenuerint vel habuerint,^e et homines vel femine per eos. Sunt namque predicta omnia civitates, comitatus, episcopatus, vicecomitatus et alii honores et dignitates, castra vel castella, municiones sive fortedas, ecclesie, parrochie, ville, domus, census, redditus, mercata, tolonea,^d *leddes*, *pedadges*, fire, rafega, *alberges*, pascuaria, silve, garrice, arbores, orti, cultum vel heremum, montes et podii et petre, monete, condirectum vel discondirectum, rusticum et urbanum,^e malla vel placita, prata vel pascua, fontes, flumina cum eorum discursionibus et piscatoriis et molendinis et molendinariis, sive cum omnibus terris vel vineis, cultis vel heremis, vieductibus vel reductibus, sive cum omnibus abbaciis, monasteriis, cellis, possessionibus, prediis vel capellis earum, cum omnibus illarum terminis et pertinenciis cunctis que in predictis comitatibus, episcopatibus vel vicecomitatibus fuerunt, sunt vel erunt. Advenerunt ergo mihi predicta omnia per vocem et dretaticum vel hereditatem iam dicti patris mei et fratris mei, seu per maternam vocem, sive per qualescumque voces, vel successionem predictorum parentum vel propinquorum meorum. Que vero predicta omnia superius scripta, cum omnibus terminis,^f pertinenciis et affrontacionibus illorum cunctis, ego predicta Adalaidis, meo libenti et grato animo, libere et solide et integriter ac sine ullo retentu, dono vobis, iam dictis^g Raimundo, videlicet comiti, et Almodi comitisse, et filio vestro Raimundo Berengarii, et de meo iure et potestate in vestrum trado dominium et potestatem et proprietatem ad facienda omnia quecumque volueritis. Et est manifestum. Quod si ego donatrix vel aliquis ex posteritate vel consanguinitate mea vel aliquis alius homo vel femina venero vel venerint ad irrumpendum contra hanc scripturam donacionis, non hoc valeam vel valeant vindicare quod requisiero vel requisierint, set componam vel componant vobis aut successoribus vestris supradicta omnia in duplo cum omni sua inmelioratione, et postmodum presens scriptura donacionis firma et stabilis permaneat omni tempore.

Facta scriptura donacionis IIII° nonas augusti, anno Dominice incarnationis M LXX, era M CVIII, indiccione VIII, anno XI regni Philippi regis.

Sig+num Adalaidis femine, que hanc donacionem feci et spontanea voluntate firmavi et firmare rogavi.^h

Petrus, presbiter, qui huius scedulam largicionis rogatus scripsit et subscripsit die annoque prenotato.ⁱ

a. B avantposa la rúbrica Carta donationis quam fecit Adalaidis, filia Rangardis comitisse, Raimundo, comiti Barcinonensi, super omni iure quod habebat in comitatu Redensi, Coseranensi, Comeniensi, Carcassonensi, Narbonensi et Menarbensi. – *b. et omès D i Marca.* – *c. tenerunt vel habuerunt D i Marca.* – *d. telonea Marca.* – *e. inurbanum D.* – *f. Marca afegeix et.* – *g. iam dicto D i Marca.* – *h. D afegeix et cetera ometent les signatures dels testimonis.* – *i. Dominice incarnationis M LXX... die annoque prenotato omès C.*

15

1071 (o 1070), abril 22¹

Rangarda, comtessa de Carcassona, ven a Ramon Berenguer I, comte de Barcelona, els seus drets sobre els comtats de Rasès, Coserans, Comenge, Carcassès, Narbonès, Menerbès i Tolosà, pel preu de quaranta unces d'or.

[A. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[B. Còpia de final del segle XII, perduda. ACA, C, LFM, f. 288.]

C. Trasllet del segle XIII ex A (incomplet). ACA, C, Pergamins d'Alfons I, núm. 275 (perg. en rotllo), doc. 4.

D. Còpia del segle XVII, ex B (incompleta). BNF, Collection Baluze, vol. 108, f. 51v-52r.

Publ.: MARCA, *Marca Hispanica*, col. 1153-1154, doc. CCLXXVI; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, v, doc. 300-CCLIII, col. 586-588; CROS-MAYREVIELLE, *Histoire du comté et de la vicomté de Carcassonne*, I [Documents], p. 63-65, doc. I; MIQUEL ROSELL, *LFM*, II, p. 309-310, doc. 823.

Reg.: MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 247.

Ref.: F. L. CHEYETTE, *The «Sale» of Carcassonne*, p. 851; H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 68; G. AMMANNATI, *Saint-Victor di Marsiglia*, p. 58-59.

“In Christi nomine. Ego Rangardis comitissa, filia que fui Amelie comitisse, vinditrix sum vobis, domno Raimundo, comiti Barchinonensi, et Almodi comitisse, coniugi vestre, sorori mee, et filio vestro Raimundo Berengarii. Per hanc scripturam vendicionis mee vendo vobis omnes voces et dretaticos, possessiones vel auctoritates, quas ego habeo vel habere debeo, et homines vel femine habent vel habere debent per me, per fevos vel per alodia, vel per bauias sive per conveniencias, vel per dimisiones vel iachidones,^b seu luctuosum sive decimum, vel per qualescumque voces, in comitatu Redensi, Coseranensi, et Comeniensi, et Carcassonensi, et Narbonensi, et Minerbensi, et Tolosano, sicut fuerunt predicta omnia de Redgario, comite vetulo Carcassonensi, et Otone, fratre eius, comite Redensi, et de Bernardo Rodgarii et Raimundo Rodgarii et Petro episcopo, filiorum predicti Rodgarii, et sicut fuerunt Petri Raimundi comitis, mariti mei, et Rodgarii, filii mei, quantum isti supradicti qualicumque modo ibi tenuerunt vel habuerunt, et homines vel femine per eos. Sunt namque predicta omnia, civitates, comitatus, episcopatus, vicecomitatus et alii honores et dignitates, castra vel castella, municiones sive fortedas, ecclesie, parrochie, ville, domus, census, redditus, mercata, telonea, *leddes*, *pedadges*, fire, raffege, *alberges*, pascuaria, silve, garrice, arbores, orti, cultum vel heremum, montes et podii, petre et monete, condirectum vel discondirectum, rusticum et urbanum, malla vel placita, prata vel pascua, fontes, flumina cum eorum discursionibus et piscatoriis et molendinis vel molendinariis, sive cum omnibus terris vel vineis, cultis vel heremis, vieductibus vel reductibus, sive cum omnibus abbaciis, monasteriis, cellis, possessionibus, prediis et alodiis, vel capellis earum, cum omnibus illarum terminis et pertinenciis cunctis que in predictis comitatibus, episcopatibus vel vicecomitatibus fuerunt, sunt vel erunt. Adveniunt^c ergo mihi, prescripte Rangardi, iam dicta omnia per voces et

1. 1071, partint de la mort d'Enric I (1060) amb canvi d'any per Sant Joan. Segons G. AMMANNATI, *Saint Victor di Marsiglia*, p. 58-59, aquest acte és probablement anterior als acords dels Trencavell amb els comtes de Barcelona del 26-27 de juny de 1070 (doc. núm. 11 i 13), en els quals la comtessa Rangarda i la seva filla Adelaida subscriuen com a testimonis. Aquesta autora sosté que l'escrivà Pere comptà els anys del rei Felip a partir de la mort de Felip (1060), avançant el canvi d'any al 25 de març i datant en estil florentí.

dretaticos, vel per dimissionem seu iachidonem,^d per scripturam testamenti a iam dicto viro meo, marito vel coniuge mihi factam, seu^e per meum decimum, sive per luctuosam hereditatem iam dicti filii mei Rodgarii comitis, seu per qualescumque voces vel auctoritates. Que vero predicta omnia superius scripta cum omnibus terminis et pertinenciis seu^f affrontacionibus illorum cunctis, ego, predicta Rangardis comitissa, meo libenti et grato animo, sine vi et metu et forcia, libere et solide et integriter, ac sine ullo retentu, vendo sine *engann* vobis iam dictis domno Raimundo, videlicet comiti, et Almodi comitisse, et filio vestro Raimundo Berengarii, propter precium, id sunt, quadringente uncie auri puri et optimi pensate ad pensum legitimum. Quod precium vos, predicti, mihi dedistis et ego a vobis accepi, et nihil de ipso precio apud vos, emptores, remansit ad persolvendum. Et est manifestum. Que vero ego predicta Rangardis comitissa prescripta omnia, simul cum ipso castro de *Confolent*, cum terminis et pertinenciis suis, sive cum ipso castro de *Redes*, et cum ipso castro de *Ventagon*, et cum ipso castro de *Camp Pendud*, et cum ipso castro de *Periag*, cum illorum terminis et ecclesiis et pertinenciis omnibus, simul^g cum ipso castro de *Auriag* cum terminis et pertinenciis suis, simul^h cum omnibus ipsis fortedis et dominicaturis, villis et census et redditus, et usaticos, et moneitis, et *alberges*, et staticas, et placitis, et batalias, et iusticiis, et redireccionibus, simulⁱ cum omnibus ritinimentis^k quos ego predicta Rangardis in predictis omnibus usque nunc adquisivi, habui vel retinui aliquo modo, vel habere vel retinere debui, et homines vel femine habent vel retinent, vel habere vel retinere debent vel debuerunt per me aliquo modo, de meo iure in vestrum trado dominium et potestatem ad vestrum proprium ad faciendum inde quecumque volueritis propter suprascriptum precium quadringentarum videlicet unciarum auri, inter me et vos apreciatum et per me a vobis susceptum et receptum, meo libenti animo. Quod si ego venditrix aut aliquis ex posteritate vel consanguinitate mea vel aliquis alius homo vel femina venero vel venerint ad inrumpendum contra hanc scripturam vendicionis, non hoc valeam vel valeant vendicare quod requisiero vel requisierint, sed componam vel componant vobis aut successoribus vestris supradicta omnia in duplo cum omni sua immelioracione, et postmodum presens scriptura vendicionis firma et stabilis permaneat omni tempore.

Facta scriptura vendicionis x^o kalendas madii, anno xi regni Philippi regis.

+ Signum Rangardis comitissa, qui hoc firmavit et firmare rogavit.^l

Petrus presbiter, qui huius scedulam largitionis rogatus scripsi et subscripsi die annoque prenotato.^m

a. B avantposa la rúbrica Instrumentum venditionis quam fecit Rangardis, comitissa, super omni hereditate quam habebat in comitatu Redensi, Coseranensi, [Comeniensi, Carcassonensi], Narbonensi, Menerbensi et Tholossano. – *b.* iachidons *D*; iactitiones *Marca i HGL*. – *c.* Advenerunt *Marca i HGL*. – *d.* iactitionem *Marca i HGL*. – *e.* sive *Marca i HGL*. – *f.* et *HGL*. – *g.* similiter *D*, *Marca i HGL*. – *h.* similiter *D*, *Marca i HGL*. – *i.* similiter *D*, *Marca i HGL*. – *k.* retiniments *D*. – *l.* *D* *afegeix* et cetera *ometent les signatures dels testimonis*. – *m.* xi regni Philippi regis... et subscripsi die annoque prenotato *omès C*.

16

s. d. [1069/1070, juny 26 - 1071]

Ramon Arnau, vescomte de Carcassona, jura fidelitat al comte Ramon Berenguer I de Barcelona pels castells de Carcassona, Blancafort (Blanquefort), la Besòla (la Bézole) i altres.

[A. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[B. Còpia de final del segle XII, perduda. ACA, C, *LFM*, f. 289.]¹

Publ.: MIQUEL ROSELL, *LFM*, II, p. 314, doc. 829 (transcriu únicament la rúbrica per no haver trobat el document).

17

s. d. [1069/1070, juny 26 - 1071]

Ramon Gausbert, vescomte de Rasès, presta homenatge corporal als comtes de Barcelona, Ramon Berenguer I i Almodis, i a llur fill Ramon Berenguer, senyors seus, i es compromet a lliurar-los la potestat dels castells de Rasès i d'Agremont² quan li ho demanin.

[A. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[B. Còpia de final del segle XII, perduda. ACA, C, *LFM*, f. 290.]

C. Trasllat del segle XIII ex A. ACA, C, Pergamins d'Alfons I, núm. 275 (perg. en rotllo), doc. 10 (incomplet).

Publ.: MIQUEL ROSELL, *LFM*, II, p. 314-315, doc. 830.

“Turo ego Raimundus Gauceberti, vicecomes de Redes, vobis domno Raimundo, Barchinonensis comiti, et domne Almodi comitisse et filio vestro Raimundo Berengarii, senioribus meis, quod ab hac hora et deinceps fidelis ero vobis de vestra vita et de omnibus vestris menbris que se tenent in corporibus vestris. Et iuro vobis quod dederò vobis potestatem de ipsos castros de Redes et de Agremont cum forisfacto aut sine forfacto,^b et de totas ipsas fortedas que modo sunt ibi vel in antea erunt, per quantas vices vos predicti aut unus ex vobis requisieritis mihi ipsam potestatem, per vos ipsos aut per vestros nuncios vel nuncium. Et ipse missus vel missi qui comonuerint me, de hoc regardum non habebunt ibi. Et si est ullus homo vel femina qui tollat aut voleat vobis tollere predictos castros aut aliqua res pertinentes ad iam dictos castros, adiutor ero vobis de illo vel de illis hominibus qui fecerint hoc vobiscum et sine vobis, ut melius potuero, sine vestro *engan*. Sicut superius scriptum est, *sí o tendré et o atendré* ego iam dictus R. Gauceberti vobis, prescriptis senioribus meis, sine enganno et malo ingenio et fraude et ulla vestra deceptione me sciente, per Deum et hec sancta, etc.

a. *B avantposa la rúbrica Sacramentale Raimundi Gauceberti, vicecomitis de Redes, super castris de Redes et aliis.* – b. aut sine forfacto *interlineat* C.

18

s. d. [1069/1070, juny 26 - 1071]

Ramon Gausbert, vescomte de Rasès, jura fidelitat als comtes de Barcelona, Ramon Berenguer I i Almodis, i a llur fill Ramon Berenguer, senyors seus, i es compromet a ajudar-los a defensar la ciutat, el

1. *B avantposa la rúbrica Sacramentale Raimundi Arnaldi, vicecomitis de Carcassona, quod fecit Raimundo, comiti Barchinonensi, super castro de Carcassona, [Blancafort, Albedun] et aliis.*

2. *Castell no identificat. Podria correspondre a la muntanya d'Agremont del municipi d'Alanha (Alaigne) (SABARTHÈS, Dictionnaire topographique du département de l'Aude, Paris, 1912, p. 295).*

comtat i el bisbat de Carcassona i el comtat de Rasès contra tothom, excepte contra Roger, comte de Foix, el seu germà Pere Bernat, Bernat Odó de Niort i els seus fills.

[A. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[B. Còpia de final del segle XII, perduda. ACA, C, LFM, f. 290.]

C. Trasllat del segle XIII ex A. ACA, C, Pergamins d'Alfons I, núm. 275 (perg. en rotllo), doc. 11 (incomplet).

Publ.: MIQUEL ROSELL, LFM, II, p. 315, doc. 831.

“Iuro ego Raimundus Gauceberti vicecomes vobis, domno Raimundo, Barchinonensi comiti, et domne Almodis comitisse et filio vestro Raimundo Berengarii, senioribus meis, quod ab hac hora et deinceps fidelis ero vobis de vestra vita et de omnibus membris que se tenent in corporibus vestris. Et ero vobis adiutor a tenere et ad habere et ad defendere et ad guerreiare, per directam fidem, sine vestro *engan*, ipsam civitatem de Carcassona et eius comitatum et episcopatum et omnes castros et abbacias et aliqua res pertinentes ad iam dictum comitatum et episcopatum, et ipsum comitatum de Redes et omnes castros et abbatias et alias res pertinentes ad iam dictum comitatum, et omnes terras quas modo habetis vel in antea adquisieritis cum meo consilio contra cunctos homines vel feminas qui tollant ad voleant vobis tollere predicta omnia aut aliquid de predictis omnibus, excepto Rodgario, comite de *Fox*, et Petro Bernardi, fratre eius, et Bernardo Otonis de *Aniort* et filiis suis et illis hominibus qui plus sunt vel erunt mei quam de nullo alio homine, unde ego voluero facere vobis directum aut tale placitum quale potuero invenire cum vestra mercede. Sicut suprascriptum est, *si o tenré et o atenderé* ego iam dictus R. Gauceberti vobis, prescriptis senioribus meis, sine enganno et malo ingenio et fraude et ulla vestra deceptione, me sciente, per Deum et hec sancta, etc.

a. B avantposa la rúbrica Sacramentale Raimundi, vicecomitis de Redes. Et addidit quedam que non posuerat in altero sacramentali, videlicet, civitatem Carcassonensem et alia.

19

1070 (o 1071), setembre 7¹

Acord entre Guillem IV, comte de Tolosa, i Ramon Berenguer I, comte de Barcelona i de Carcassona, sobre el castell de Laurac. El comte de Tolosa lliura el castell a Ramon Berenguer I perquè el tingui en feu, ell i els successors seus que siguin comtes de Carcassona i rep, a canvi, la suma de 10.000 mancussos d'or de Barcelona, de la qual s'exceptua el que el comte de Barcelona ja ha donat a la muller de Guillem, comtessa de Tolosa.

A. AN, J. 879, perg. núm. 8 (Signatura antiga: arxiu reial del castell de Foix, caixa 20, núm. XIII), 126 (alt) × 432 (ample). Bon estat de conservació.

B. Còpia de final del segle XII. Montpeller, Société Archéologique de Montpeller, Cartulari dels Trencavell (*Liber Instrumentorum Vicecomitalium*) [ms. 10], f. 195v-196r, doc. 496.

C. Còpia del mes de desembre de 1667, ex A. BNF, Collection Doat, t. 168, f. 13r-15r.

1. 1070, còmput pisà; 1071, còmput florentí de l'any de l'Encarnació.

D. Còpia del segle xvii. BNF, Collection Duchesne, t. 108, f. 3.

Publ.: L. D'ACHÉRY, *Spicilegium*, x, p. 162 i s.; *Spicilegium sive collectio veterum aliquot scriptorum qui in Galliae bibliothecis delituerant*, III, París, 1723, p. 417; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, v, col. 588-590, doc. 301-CCLIV.

Reg.: MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 247; TEULET-DELABORDE, *Layettes du trésor des chartes*, v, París, 1909, p. 1094, doc. 28 (edició fragmentària); J. PAZ, *Documentos relativos a España existentes en los Archivos Nacionales de París. Catálogo y extractos de más de 2.000 documentos de los años 1276 a 1844*, Madrid, 1934, doc. 2; DOVETTO, *Cartulaire des Trencavel*, p. 129.

Ref.: F. L. CHEYETTE, *The «Sales» of Carcassonne*, p. 850; H. DÉBAX, *La féodalité languedocienne*, p. 74.

“In nomine Domini. Notum sit omnibus hominibus quod facta est concordia inter Wuiellmum, Tolosanum comitem, et Raimundum, comitem Barchinonensem et Carchanonensem,^b et Raimundum, filium eius, de discordia quam habuerunt de ipso castello de Laurago, in quo iam dictus Tolosanus comes querebat *adfida-^lment* per sacramentum et non potuit habere ullum hominem videntem nec audientem qui vidisset aut audisset facere afidamentum per sacramento^c de predicto castro ad avum nec ad patrem^d de predicto Tolosano comite. Et propter hoc facta est talis concordia inter predictos comites, quod iam dictus Guillelmus, Tolosanus comes,^l donavit hoc totum quod adquisivit de Raimundo Guillelmi et de Bernardo, fratre eius, et quantum^e ipse iam dictus Tolosanus comes habebat et habere debebat in predicto castello Laurago et in omnibus suis terminis atque pertinentiis, ad iam dictum Raimundum, comitem Barchinonensem^f et Carchasonensem,^g et ad filium eius, Raimundum,^h et^h eorum posteritatiⁱ qui habuerit comitatum Carchassonensem,^k qualicumque modo; tali tenore, ut predictus Raimundus comes^l et predicta eius posteritas habeat hoc totum ad fevum per predictum Tolosanum comitem et per posteritatem eius que habuerit Tolosanum comitatum, quantum predictus Tolosanus comes habebat et abere^l debebat^m qualicumque modo in castro Laurago et in eius terminis atqueⁿ omnibus aiacenciis et pertinentiis. Et propter hoc dedit iam dictus Barchinonensis comes atque Carchassonensis ad predictum Tolosanum comitem^o x millia mancusos^p monete Barchinone, excepto hoc quod^q dedit uxori eius Tolosanae comitisse.^l6

Facta est hec concordia atque^r donum sive evvacuacio viii idus septembris, anno millesimo lxx^o r^{os} ab incarnatione Domini, regnante Philipo rege, in presentia Raimundi, comitis Rutenensis,^l et episcopi Caturicensis et Rodgarii,ⁿ comitis de Fluxo, et domni abbatis Frotardi Sancti Pontii Tomeriensis,^y et Petri, vicecomitis Minerbensis, et^l Bernardi Rotgerii de Pattes,^w et Ugoni Eschafredi et filiorum Petri et Ugonis et Guillelmi Raimundi de Castello Novo, et Arnalli,^x fratris eius, et Guillelmi, prepositi Tolosani, et Bernardi Pontii de Auriago, et Guilaberti et fratris eius Petri de *Laurag*, et Isarni et Iordanis, fratris eius, et Pontii Fortonis et Guillelmi, fratris eius, et Ugonis de Sexago^l et Raimundi, fratris eius, et Umberti, electi Barchinonensi, et Geraldi Alamanni, et Gumberti Guitardi, et Raimundi Guillelmi vicecomiti, et Guillelmi Raimundi *senescalc* et fratrem eius, et Umberti Gauzberti, et Gaufredi Bastonis, et Renardi Amati, et Segarii Salamonis, et Guitardi Lupi de Biterris,^l et Augerii Gaufredus,^y et Ugo, filio Pontio, comiti Ympurias, et Mironi *Foghet*,^z et Guillelmi Pontii de Carchassona et fratris eius Deusdedit,^{aa} et Raimundi Amelii de *Avezola*^{ab} et Raimundi Odalrici de Pontiano.

a. *B avantposa la rúbrica* De Lauracho. – b. et Barchinonensem Raimundum comitem B. – c. sacramentum B. – d. latrem B. – e. quatum A. – f. comitem Barchinonensem Raimundum B. – g. Carchasonesem A. – h. *B afegeix* ad. – i. posteritatem B. – k. Carchasonesem A. – l. comes Raimundus B. – m. debeat B. – n. *B afegeix* in. – o. comitem Tolosanum B. – p. × m marcas B. – q. quod omès A i B. – r. sive B. – s. m^o c^o lxxi^o B. – t. Ructenensis B. – u. Rogarii B. – v. Temeriensi B. – w. Pares B. – x. Arnaldi B. – y. Gaufredi Augerii B. – z. Folguet B. – aa. Deusde B. – ab. de Avezola omès B.

20

s. d. [1070, setembre 7 - 1071, octubre 16]¹

Guillem IV, comte de Tolosa, presta jurament de fidelitat al seu germanastre Ramon Berenguer, fill dels comtes de Barcelona Ramon Berenguer I i Almodis, com a comte de Carcassona i Rasès.

[A. Original a l'arxiu reial de Barcelona perdut.]

[B. Còpia de final del segle XII, perduda. ACA, C, LFM, f. 291.]

Publ.: MARCA, *Marca Hispanica*, col. 1166-1167, doc. CCLXXXVII; MIQUEL ROSELL, *LFM*, II, p. 319, doc. 833.

“Iuro ego Guilelmus, Tholosanus comes, filius qui sum Adalmodis comitisse, quod de ista hora in antea non decepero te, Raimundum Berengarii, filium Adalmodis comitisse, Carcassonensem comitem, fratrem meum, de tua vita neque de tuis membris qui in corpore tuo [se] tenent neque de tuas civitates neque de tuos comitatos neque de tuos episcopatos neque de omnem tuam honorem quem hodie habes adquisitam aut in antea cum meo consilio adquisieris. Hec omnia supradicta ego, iam dictus Guilelmus, *no la-t tolré ne te'n tolré, ne te'n decebré ne te'n enganaré*, nec ego, predictus Guilelmus, nec homo nec homines, femina vel feminas, qui tibi, Raimundo suprascripto, tollere voluerit aut tolerit ista omnia suprascripta, aut de ista omnia adiutor *en seré* ego, prescriptus Guilelmus, ad te, Raimundum prescriptum, sine tuo engan, contra cunctos homines vel feminas qui tibi tollere voluerint aut tulerint ista omnia suprascripta aut de omnia suprascripta, *de qui tu me'n comonràs* per te ipsum aut per tuum nuncium vel nuncios. Et *comunir no me'n devedaré* nec de ipso adiutorio *no-t engannaré* per quantas vices tu *me'n commonueris* per te ipsum vel per tuum nuncium vel nuncios, exceptis illis meis honoribus unde possum tibi facere directum, et faciam si in te non remanet. Sicut suprascriptum est, *sí o tenré et o atendré* ego, iam dictus Guilelmus tibi, predicto fratri meo, sine enganno et malo ingenio et fraude et ulla tua deceptione, me sciente, per Deum et hec sancta, nisi quantum tu me absolveras tuo gradiente animo sine forcia.

a. *B avantposa la rúbrica* Sacramentale Guilelmi Tholosani quod fecit Raimundo, comiti Barcinonensi.

21

1112, febrer 1

La comtessa Gerberga d'Arle (Arles) fa donació a la seva filla Dolça del comtat de Provença, de Gavaldà, del Carladès i de l'honor que posseïx a Roergue per herència dels seus pares i donació del seu difunt marit, el comte Gerbert.

1. *L'assassinat de la comtessa Almodis per part del seu fillastre Pere Ramon el 16 d'octubre de 1171 ens dóna la data ante quem d'aquest jurament de fidelitat que presumiblement es relaciona amb l'acord del 7 de setembre de 1070 (o 1071) entre el comte Guillem IV de Tolosa i Ramon Berenguer I, intitulat comte de Barcelona i de Carcassona, i el seu fill pel castell de Laurac (doc. núm. 19). El jurament ha de ser, però, necessàriament posterior a aquest acord, ja que el jove Ramon Berenguer hi apareix en solitari intitulat «comte de Carcassona».*

A. ACA, C, Pergamins de Ramon Berenguer III, núm. 146, 140 × 285 mm. Bon estat de conservació.

[B. Còpia de final segle XII, perduda. ACA, C, *LFM*, f. 358v.]

C. Còpia del segle XIV en un registre de la cambra de comptes d'Ais de Provença. Marsella, ADBR, B 1377, f. 7.

D. Còpia del segle XVII ex B. BNF, Collection Baluze, vol. 108, f. 59v.

Publ.: MARCA, *Marca Hispanica*, col. 1237-1238, doc. CCCXLVII (ex B); MIQUEL ROSELL, *LFM*, II, p. 345-346, doc. 875 (ex A).

Reg.: J. P. POLY, *Catalogue*, doc. 233; AURELL, *Actes de la famille Porcelet*, p. 35, doc. 67.

“Omnibus innotescat hominibus quod ego Giberga, comitissa, dono tibi, Dulci, filie mee, omnem /² honorem quem habeo vel habere debeo quocumque modo, comitatum videlicet Provincie et Gavalda- /³ nensis et Cartladensis et illum honorem qui est in comitatu Rutenensis. Que omnia advenerunt mihi voce pa- /⁴ rentorum meorum et largicione viri mei, Giriberti comitis, patris tui. Prescriptum quoque honorem, sicuti ego /⁵ habeo et abere debeo, sic dono eum tibi, ut abeas et possideas omnibus diebus vite tue sine blandimento alicuius /⁶ persone, et de meo iure tuo trado dominium et potestati ut facias exinde quicquid tibi placuerit. Hanc autem /⁷ donacionem meam, si quis in crastinum disrumpere presumpserit, nil valeat, sed reintegratis et compositis omnibus, /⁸ scripture hec perhenne robur obtineat.

Quod est actum kalendas februarii, anno IIII Ludoici regis regni. /⁹

Sig+num Girberge comitisse, que hanc donacionem feci et firmavi testibusque subscriptis firmare rogavi. /¹⁰

Sig+num Guasfredi Porcelleti. Signum+ Bernardi Bertrandi. Signum+ Aldeberti de *Kanilaz*. Sig+num+ Raimundi Ainrici. /¹¹

Sig+num Poncii, modo die et anno prefixo, qui hec scripsit.

a. *B avantposa la rúbrica* Donatio quam fecit Gerberga, comitissa, Dultiae, comitissae, filiae suae, super comitatu Provintiae, Gaval-danensis, Carladensis et quibusdam aliis.

22

1112, febrer 3

Gerberga, comtessa d'Arle, lliura al comte de Barcelona Ramon Berenguer III la seva filla Dolça com a esposa i li cedeix tots els seus drets sobre els comtats de Provença i Gavalda i el vescomtat de Carladès i tot l'honor que posseix a Roergue, tal com ho havia posseït el seu difunt marit, el comte Gerbert.

[A. Original perdut.]

[B. Còpia de final segle XII, perduda. ACA, C, *LFM*, f. 358v.]

C. Còpia del segle XVII, ex B. BNF, Collection Baluze, vol. 108, f. 59v-60r.

Publ.: MARCA, *Marca Hispanica*, col. 1238, doc. CCCXLVIII; MIQUEL ROSELL, *LFM*, II, p. 346, doc. 876.

Reg.: J. P. POLY, *Catalogue*, doc. 234; AURELL, *Actes de la famille Porcelet*, p. 36, doc. 68.

“Ad cunctorum noticiam hominum deducere volumus quod ego Gerberga, comitissa Arelatensis, trado tibi, Raimundo Berengarii comiti, filiam meam in coniugium, nomine Dulcem, cum omni honore meo et cum illo honore qui fuit Giriberti comitis, patris puelle, ut habeatis et possideatis vos et filii vestri, proienies atque posteritas vestra, omni tempore absque alicuius contrarietatis obstaculo, nominatim Provinciam, quod ibi habeo et habere debeo, et comitatum Gavallanensem et vicecomi-

tatum Carladensem et omnem honorem quem habeo in comitatu Rutense, sicut fuit Girberti comitis, et habuit et habere debuit, et ego, comitissa Gerberga, habeo et habere debeo. Advenerunt autem mihi, comitisse Gerberge, prescripta omnia, partim voce parentum meorum, partim largicione viri mei Girberti comitis. Hanc nimirum largicionem, si quis dirumpere temptaverit, non valeat, sed componat in duplo prelibata omnia, et hoc semper maneat inconvulsum.

Actum est hoc III nonas februarii, anno IIII regni Ledovici regis.

Sig+num Gerberge comitisse, que hanc donacionem feci et firmavi testibusque subscriptis firmare rogavi.

Sig+num Gaufredi Porcelleti. Sig+num Bernardi Bertrandi. Sig+num Olleberty de *Canilag*.

a. B avantposa la rúbrica Carta donationis et traditionis qua Gerberga comitissa tradidit Dulcem comitissam, filiam suam, in uxorem Raimundo, comiti Barcinonensi, cum dicto comitatu Proventiae et aliis quibusdam.

23

s. d. [ab. maig 1112]

Eimeric II, vescomte de Narbona, jura fidelitat al seu germanastre Ramon Berenguer III, comte de Barcelona, pel castell de Fenollet (Fenouillet) i el Fenolledès i pel castell de Pèirapertusa (Peyrepertuse) i el Perapertusès.

[A. Original a l'arxiu reial de Barcelona perdut.]

[B. Còpia de final del segle XII, perduda. ACA, C, LFM, f. 269r.]

C. Trasllat del segle XIII. ACA, C, Pergamins de Berenguer Ramon I, carp. 7, núm. 36 quadrupl. 2-h, 60 × 335 mm. Document cosit a altres. Bon estat de conservació.

D. Còpia del segle XVII ex B. BNF, Collection Baluze, vol. 108, f. 43v-44r.

Publ.: MARCA, *Marca Hispanica*, col. 1223-1224, doc. CCCXXIX; MIQUEL ROSELL, LFM, II, p. 293-294, doc. 808; FELIU-SALRACH, *Els pergamins*, III, p. 1516-1517, doc. 950.

“[Iu]ro ego Eimericus, qui fui filius Mahaltis femine, tibi Raimundo, Barchinonensi comiti, qui fuisti filius eiusdem Mahaltis, quod ab ista horta in antea fidelis tibi ero per fidem, sine *engan*, de corpore tuo et de membris tuis et de omne honore quem hodie habes, vel homo per te, vel in antea adquisieris per meum consilium, et de isto castro de Fonogled et de Fonogledes et de omnibus fortedis quae in terminios eius modo sunt aut in antea erunt, et de ipso castro de Petrapertusa et de Perapertuses et de omnibus fortedis quae in ipso sunt vel in antea erunt. Et de hiis omnibus fidelis tibi ero adiutor contra cunctos homines et feminas, sine tuo *engan*, et dabo tibi potestatem de ipso castro de Fonogled et de ipsis fortedis que ibi sunt vel in antea erunt, et de ipso castro de Petrapertusa et de ipsis fortedis que ibi sunt vel in antea erunt, cum forfeitura et sine forfeitura, per quantas vices tu michi eam requisieris per te ipsum vel per tuum missum. Et *comonir no me'n vedarai*. Et si aliquis homo vel femina haec suprascripta vel aliquid ex ipsis tibi tulerit aut vetaverit, pacem cum illo aut treguam aut amorem non habebis donec tu Raimundus comes recuperatum habeas totum ipsum, sine tuo *engan*. Sicut superius scriptum est, *si t'o tenré et atendré* ad te ipsum, sine tuo *engan*. Et post mortem tuam, filiis tuis vel illi cui tu ipsum honorem dimiseris hanc eandem fidelitatem faciam et sacramentum per fidem rectam, sine *engan*, per Deum et hec sancta.

a. *B avantposa la rúbrica* Et primum, sacramentale quod fecit Eimericus, pater eius, venerabili Raimundo, comiti Barcinonensi, super castro de Fonoglet et Perapertussa et omnibus ad ea pertinentibus.

24

s. d. [ab. maig 1112]

Eimeric II, vescomte de Narbona, presta jurament de fidelitat al seu germanastre Ramon Berenguer III, comte de Barcelona, pels comtats i les ciutats de Carcassona i Rasès. Promet ajudar-lo i defensar-lo en la guerra contra el vescomte de Besiers, la seva muller i els seus fills.

[A. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[B. Còpia de final del segle XII, perduda. ACA, C, LFM, f. 269r.]

C. Trasllat del segle XIII. ACA, C, Pergamins de Berenguer Ramon I, carp. 7, núm. 36 quadrupl. 2-i, 45 × 335 mm. Document cosit a altres. Bon estat de conservació.

D. Còpia del segle XVII ex B. BNF, Collection Baluze, vol. 108, f. 44r.

Publ.: MARCA, *Marca Hispanica*, col. 1224, doc. CCCXXIX; MIQUEL ROSELL, *LFM*, II, p. 294, doc. 809; FELIU-SALRACH, *Els pergamins*, III, p. 1517-1518, doc. 951.

“[I]uro ego Emericus, qui fui filius Mahaltis femine, tibi Raimundus, Barchinonensi comiti, qui fuisti filius eiusdem Mahaltis, quod ab ista hora in antea fidelis adiutor ero tibi et filiis tuis de Carcassona et de Carcasses, et de Redes et de Rederes, et de omnibus eorum terminis. Et adiuvabo vos secundum posse, sine exaccione peccunie et honoris, quam ibi non faciam tenere, et deffendere et guerriare contra vicemcomitem Biterrensem et uxorem eius et filios, et contra cunctos homines qui vobis ipsum honorem vel de ipso honore aliquid tollere voluerint, et faciam guerra illis cum vobis et sine vobis, et non faciam cum illis finem neque treguam cum illis accipiam sine consilio vestro. Sicut superius scriptum est, *sí o tenré et o atendré* vobis suprascriptis per rectam fidem, sine *engan*, nisi in quantum vos me gratis absolveritis, per Deum et haec sancta.

a. *B avantposa la rúbrica* Sequitur sacramentale eiusdem Eimerici quod fecit eidem domino, comiti Barcinonensi, super Carcassona et aliis quibusdam, et quod iuaret eum contra vicemcomitem Biterrensem.

25

s. d. [ab. maig 1112 o 1120]¹

Els homes de Carcassona presten jurament de fidelitat al comte Ramon Berenguer III de Barcelona i es comprometen a ajudar-lo i defensar-lo en la guerra contra Bernat Ató IV, vescomte de Besiers, la seva muller i els seus fills.

1. De manera general, la historiografia ha relacionat aquest homenatge col·lectiu amb una suposada revolta dels habitants de Carcassona contra Bernat Ató instigada per Ramon Berenguer III l'any 1107. Bernat Ató, amb l'ajuda del comte Bertran de Tolosa,

[A. Original perdut.]

[B. Còpia de final del segle XII, perduda. ACA, C, LFM, f. 290.]

C. Trasllat del segle XIII. ACA, C, Pergamins d'Alfons I, núm. 275 (perg. en rotllo), doc. 15.

Publ.: CROS-MAYREVILLE, «Mémoires de la Société des Arts et des Sciences de Carcassonne», I, Carcassona, 1849-1851, p. 227-228; MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 251-252 (edició fragmentària); MIQUEL ROSELL, LFM, II, p. 316-319, doc. 832 (ex C); F. UDINA MARTORELL, *Catalunya y su corónimo, así como el étnico «catalán»*, aparecen en el siglo XI, «Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón», 7 (1962), p. 564-568.

Ref.: CH. HIGOUNET, *Mouvements de population dans le Midi de la France du XIe au XIVe siècle*, «Annales Économies-Sociétés-Civilisations», 8 (1953), p. 13.

“Iuramus nos, tui homines de Carcassona, tibi Raimundo, Barchinonensi comiti, qui fuisti filius Mahaltis, quod ab ista hora in antea fideles adiutores erimus tibi et filiis tuis, per fidem rectam, sine engan, de corpore tuo et de membris tuis et de omni honore quem hodie habes vel in antea, Deo adiuvante, adquisieris, et de Carcassona et de Carcasses et de Redas et de Redes et de omnibus eorum terminis et de omnibus illorum fortitudinibus que ibi hodie facte sunt et in antea ibi facte erunt. Et erimus tibi fideles adiutores et deffensores contra vicecomitem Biterrensem et uxorem eius et filios et contra cunctos homines et feminas qui tibi vel tuis ipsum honorem vel de ipsis honoribus aliquid tollere voluerint. Et faciemus guerram illis, cum vobis et sine vobis, et cum illis non habebimus pacem nec treguam sine consilio tuo ad tuum dampnum. Sicut superius scriptum est, *si o tenré et o atenré* tibi vel tuis per directam fidem, sine engan, per Deum et hec sancta.

Ameli de Carcassona. Amicus Raimundus de Salvadan. Petrus de Vitrag. Poncius, frater eius. *Bomacip*. *Pere Ameli*. Berengarius Raimundus de *Lavinera*. Petrus Guillelmi. Raimundus de Carcassona. Arnaldus, filii Bernardi Arnalli. Raimundus de Escobion. Bernardus de Carcassona. Guillelmi Renaldi. Iohannes. *Bernard de Soreden*. Raimundi Renaldi. Guillelmi Tedberti. Petri, fratri sui. A. Dominico. Bernardi, fratris eius. Petri Belli Homini. Raimundi Suan. Poncii *Forrol*. Arnalli Guilia. Raimundi *Catalan*. *Pere Balb*. *Bernard de Carcassona*. Poncio, frater eius. Poncio de Carcassona. Arnalli, fratri eius. Bernardi Amelii. Raimundi Guillelmi. Petri de ipsa *Vezola*. Bernardi de *Palaian*. Bernardi *Modela*. Petri de *Matelhes*. Petri *Forrol*. Guido. Arnalli Guilaberti. Guillelmi de Claustro. *Calvet Zaba-ter*. Poncio Renaldi. Pelegrino. Guillelmi Arberti. Guillelmi Ugoni. Raimundi de *Marcelhecs*. Guillelmi de *Mardhes*. Poncio, filio Ameli. Bernardi de *Mardhes*. Arnaldi de Savadi. Petri de *Ermins*. Guillelmi de

---

hauria recuperat la ciutat aprofitant que Ramon Berenguer III, ocupat en la defensa del seu territori, envaït pels almoràvits cap a 1107-1108, no estava en condicions de socórrer els carcassonencs (DEVIC-VAISSETE, HGL, III, p. 578-579; MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, Paris, 1867, p. 251-252; S. ROUILLAN-CASTEX, Bernard Aton Trencavel et les Carcassonnais, a Carcassonne et sa région, Carcassona, 1970, p. 147-151). A priori, la datació de vers 1107 seria admissible in extremis, ja que la comtessa vídua Mafalda, mare de Ramon Berenguer III, ja era morta el 28 d'agost de 1108 (ACA, C, Ramon Berenguer III, perg. 114; MIQUEL ROSELL, LFM, I, p. 217-218, doc. 209). Morí a Girona un 19 de setembre, probablement de l'any anterior (S. de VAJAY, Mahaut de Pouille, comtesse de Barcelone et vicomtesse de Narbonne dans le contexte social de son temps, a Béziers et le Biterrois. XLIIIe Congrès de la Fédération historique du Languedoc méditerranéen et du Roussillon, Montpellier, Fédération historique du Languedoc Méditerranéen et du Roussillon, 1971, p. 147). La revolta del 1107, però, no passa de ser una mera conjectura, basada en una única font, la memòria andnima de vers 1179, que barreja i confon episodis i circumstàncies corresponents a diversos moments, entre la mort del «Cap d'Estopes» el 1082 i la represàlia de Roger Trencavell de 1123-1124 (CHEYETTE, The «Sale» of Carcassonne, p. 832); en canvi, la promesa d'ajut militar dels carcassonencs al comte Ramon Berenguer III «en la guerra contra el vescomte de Besiers» que conté aquest jurament col·lectiu sembla remetre o bé als esdeveniments del 1112 (aquest és el parer de S. SOBREQÜÉS, Els grans comtes de Barcelona, p. 205, n. 35), o bé a la revolta del 1120 (segons CHEYETTE, The «Sale» of Carcassonne, p. 860). D'aquestes dues possibilitats, la primera seria més coherent amb una memòria recent de la mort de la comtessa Mafalda d'Apúlia; la segona s'allunyaria massa d'aquest esdeveniment. En qualsevol cas, la datació del 1096, proposada per F. UDINA (Catalunya y su corónimo, p. 570-572), no és admissible.

Mardhes. Guillelmi Arnalli Molton. Renal Belli Homini. Arnalli Bernardi. Petri Guillelmi. Raimundi Goire. Bruno de Villa Aldegud. Raimundi, fratri eius. Raimon Guasch. Stevan, eremita. Arnal Molton. Arnal de Pont Labeg. Raimundi Gaufredi. Arnalli de Erminis. Bruno. Bernards Bels. Raimundi Suniarii. Poncio Vitali. Guillelmi Ebrini. Petri Suniarii. Morret. Amelii. Boni Filii. Raimundi Faber. Petri Ugoni. Guillelmi de Confolent. Bovert. Arnal Tedgard. Silvester. Bernardi Politus. Guillelmi Ponz de Cavag. Bonet. Raimundi Umberti. Constanti. Petri Lingua Dalmol. Guillelmi Pelegrin. Peronel. Pere Bels. Martini. Poncii. Raimundi. Bernardi Iohannis. Raimundi Guaschoni. Poncio Bels. Pere Gulaoire. Bernardi Pelicer. Raimundi Pastor. Pere de Mardhes. Poncio Ebrino. Otho de Rodolenhs. Petri Renovardi. Amelii Carbonelli. Bernardo de Furno. Petri Sine Collo. Petro Blancher. Guillelmi de Vico. Raimundi Guilielmi. Galtherio Poncio de Villa Mostanzo. Petri Faber. Petri de Preixan. Arnalli Magistri. Raimundi de Ovezinas. Pere Grasset. Ramon Martina. Maurin. Raimon de Tolosa. Guilielm de Pruins. Bernard Faber. Bernardi Ameli. Ponz de Bruguera. Bernard de Mildas. Pere Burdi. Gaucelm Auger. Guilielm Barba Bruna. Pere Oculo de Vino. Raimon Vei. Guilielm Arnal Magnus. Amelii Faber. Ponç Bertran. Pere de Vico. Pere de Preixan. Amigueth. Bernad Ug. Bernard de Porta. Bernard de Ovezinas. Martin de Sen Caprasii. Calvet de Tholosa. Richard Mercer. Bernard de Vila Domiz. Bruno Faber. Stephanus Episcopus. Guilielm de Feneia. Pere Correyer. Renal de Porta. Pere Pelicer. Ponz Martina. Calvet Moneder. Raimon Gaubert. Pere de Venanza. Guilielm Ysarni. Iovan de Mont Long. Stevan Garrig. Raimon Stevan. Pere Nedel. Porcel. Stevan Mercer. Pere Faris. Arnal de Vila Mostanzon. Pere de Vila Domiz. Berenguer. Ponç Labeia. Pere Silvestre. Poncio Piscator. Arnal Tort. Arnal Bona Fide. Arnal Draper. Arnal de Goienchs. Reiambal. Stevan Rex. Bernard Molton. Arnal Correger. Guarino Pelicer. Falcheth Guilabert. Arnal de Garsan. Arnal de Leuhc. Lovan. Tedmar Piocha. Raimon Arti. Arnal Pontoner. Guilielm de Covanach. Stevan Bona Fide. Pere de Vilaler. Bernard Geral. Pere de Laurag. Rodger de Prexan. Raimon de Vila Legud. Arnal Cigarra. Bernard de Confolent. Raimon de Confolent. Guilielm de Cadalona. Raimon Georig. Bernard de Confolent. Marti Breht. Pere Gairig. Ponc Mazota. Calveht de Forn. Ponc de Sen Iulian. Stevan de Soreden. Poncio. Geral Guarin. Guilielmus. Stevan. Arnal Guasch. Bernard Gitard. Tedfert. Pere Guifre. Stevan Gairan. Ponc de Faiag. Pere de Lairal. Pere Tixneire. Calveht Bocher. Raimon Isarn. Pere Berenguer. Pere Geral. Pere Duran. Arnal. Pere Seger. Pere Americus. Raimon Gauzbert. Pere Deusde. Arnal de Camon. Guilielm Berenguer. Ponc de Soler. Pere Gilabert. Martin. Ponc Iovan. Lanzolin. Raimon Tedmar. Pere Amei. Bernard Tort. Stevan Pungera. Raimon de Laredorta. Ponc Pere. Ponc Ortolan. Andreu Homo Dei. Raimon Golman. Amei Atorh. Pere Pere. Bernard Raimon. Raimon Baron. Pere Homo Dei. Guillelm Amblard. Arnal Carbonel. Raimon Bocher. Pere Iohannes. Pere de Alverger. Stevan Sicard. Guillelm Iocon. Guillelm de ipsa Barra. Stevan Amelii. Pere Adam. Bernard Gruer. Ponç Martin. Arnal de Cumingan. Raimon de Traginaza. Pere Barran. Adalbert. Pere Urtiger. Bernard Capuzaz. Benedeth Forner. Rodbert. Bernard Ricolf. Guillelm Tixere. Pere Sabrosan. Bernard Bremon. Bernard Pelicer. Pethit. Pere Baptizad. Martin Poncio. Ameli Cornel. Bernard de SAVEDAN. Guillelm Comarre. Boneht. Ponç Umberto. Stephano. Ameli. Ponc Geral. Arnal Raimon Gitard. Pere de Sorede. Stephano de Venanzan. Poncio. Pere Guia. Raimon Pere. Arnal Catalan. Raimon de Camins. Petro Petro Tedmar. Bernard Raimon. Ponc Seger. Pere Pugnera. Raimon Gauzbert. Pere Tuitier. Raimon de Flazan. Ponc de Rodolehs. Bonus Homo. Ademar. Bernard Barrera. Guillelmo. Raimon Rascos. Bernard Brages de Asino. Pere Mercer. Bernard Vidal. Pere de Cabaret. Cicero. Petro. Bernard Guerra. Pere Forner. Guidoni. Raimon Pere de Burgo. Pere Mazaribes. Pere de Machehnes. Pere Arpedela. Pere de Clamos. Estevingo. Raimon de Palacio. Ponc de Mossolencs. Arnal Colom. Stevan de Brom. Rossel. Pere Pistor. Constanz. Ponc Gozan. Ponc Tixeire. Pere Sadol. Marti Tort. Bernard Sabater. Raimon Creatura. Stevan de Confolent. Gili Mulner. Bernard Redon. Pere de Cadoval.

Bernard Raimon. Raimon de Verezzlan. Gauzbert. Bermon. Mainard. Bernard d'Azag. Ponc Tort. Bernard Escudler. Pere de Porzan. Bernard Stevan. Bernard Ortolan. Pere de Sancti Caprassii. Stevan Tixere. Bernard de Erminis. Pere Piscator. Raimon de Corbonag. Ponc de Flazan. Ponc de Bassiag. Guillelm Tedmar. Estevan Rossel. Raimon Mulner. Pere de Mathenhcs. Martino de Fonte. Guillelm Piscator. Ponc Novel. Pere Burcafols. Oliver de Urgel. Pere Baron. Guillelm de Suran. Raimon de Erminis. Ponc Terros. Guillelm de Fonte. Bernard Tedmar. Arnal de Campian. Pere Desiran. Stevan Vei. Raimon de Seian. Lovan. Lombar. Dalmacio. Raimon Mal Ordi. Bernard Bruneht. Guillelm Freder. Arnal Truga. Guillelm Lera. Guilalbert Capra. Vidian. Bernard Tixere. Berenger. Fuger. Bernard Isarn. Guillelm Tedmar. Boneth. Ponc Barba Bruna. Ponc Magister. Guillelm Sabrosa. Pere d'Alaian. Pere Dominico. Guillelm de Sera. Raimon Faris. Pere Bernard. Ponç de Porzan. Geral de Cervera. Ponc de Cervera. Raimon Molton. Bon Mercad. Rodger de Confolent. Bernard Barbera. Renal de Pruins. Vidal. Arnal Pilicer. Guillelm Arover. Lovan Adam. Uvasler. Arnal Vidal. Arnal Pelicer. Raimon Guillelm, Homo Dei. Pere Baptizad. Iovan Mulner. Ermengaud Malras. Pere Isarn. Pere de Salvadan. Raimon clerico. Raimon Amei. Udalguer. Guillelm Amei de Ierad. Stevan. Arnal de Brom. Lovan. Pere Sirvehnt. Raimon de Mildars. Arnal Morel. Guillelm Besarri. Pere Geral. Stevan. Arnal de Casiag. Guillelm de Palagan. Bernard de Sent Feliu. Raimon Escordga. Pere Maran. Guillelm de Lavaur. Pere Tixere. Calveht. Arnal Paraire. Bernard de Seyan. Guillelm Bels Om. Bernard Neura. Pere Manu de Cera. Geral Gruer. Pere de Berriag. Guillelm III^{or} Polices. Arnal Guasc. Guillelm Isarn Forner. Reimon de Pooiag. Bernard Sadol. Guillelm de Foreden. Guillelm Correger. Pere Goiran. Ponc. Arnal Catalan. Arnal Silver. Geral de Cataluing. Raimon de Felgeroles. Bernard Guirau. Pere Pauc. Guillelm de Beinag. Guillelm Cortes. Ponc Golman. Bernard Picaire. Tedbert Barba Bruna. Guillelm Zabater. Pere Gir. Rodger de Boionag. Geral Barrau. Sanz. Ug Gauzbert. Pere Cerdan. Isarn. Bernard. Esgarrabeu. Stevan Margai. Bernard de Palaianes. Pere Videll. Pere de Tominian. Ponc de Ioc. Guillelm Cap de Fust. Ponc de Badeons. Stevan. Arnal Mulner. Arnal Faber. Raimon Tingos. Ponc Amblard. Ponc Faber.

a. B avantposa la rùbrica Sacramentale quod fecerunt homines de Carcassona Raimundo, comiti Barchinonensi, tempore quo eam adquisivit; C avantposa la rùbrica Hec sunt translata fideliter sumpta ab originalibus registris domini regis quorum tenor talis est.

26

1112, juny 8

Acord de pacificació entre Ramon Berenguer III, comte de Barcelona, i Bernat Ató IV, vescomte de Besiers, sobre Carcassona i Rasès, assolit mitjançant la mediació de l'arquebisbe Ricard de Narbona, del seu nebot Ató, de Guillem Ramon, senescal del comte de Barcelona, i de diversos nobles. Bernat Ató lliura al comte de Barcelona dotze castells en alou, els quals reprèn en feu de les seves mans, amb la condició que quan el comte de Tolosa alliberi Carcassona, Bernat Ató la reprendrà en feu de mans del comte de Barcelona i recuperarà sis dels dotze castells. Semblantment, quan Bernat Ató o Ramon Berenguer III ho acordin amb el rei d'Aragó, el comte de Barcelona lliurarà Rasès en feu a Bernat Ató i aquest recuperarà els altres sis castells. Bernat Ató lliura al comte de Barcelona 15.000 sous i soldades de moneda de Melguèlh (Melgueil).

- A1. ACA, C, Pergamins de Ramon Berenguer III, carp. 30, núm. 151 (*olim* 6 arm. de Mallorca, sac P., núm. 841), 192 × 278 mm. Carta partida horitzontalment per ABC a la part inferior. Bon estat de conservació.
- [A2. Original en pergamí a l'arxiu de la ciutat de Carcassona, perdut.]
- B. Còpia de final del segle XII en pergamí, extreta d'un llibre-cartulari. ACA, C, Pergamins de Ramon Berenguer III, carp. 30, núm. 151 dupl., doc. A, 167 × 281. Bon estat de conservació.
- C1. Còpia de final del segle XII. Montpellier, Société Archéologique de Montpellier, Cartulari dels Trencavell (*Liber Instrumentorum Vicecomitalium*) [ms. 10], f. 196r-v, doc. 497.
- C2. Còpia de final del segle XII. Montpellier, Société Archéologique de Montpellier, Cartulari dels Trencavell (*Liber Instrumentorum Vicecomitalium*) [ms. 10], f. 210v-211r, doc. 542.
- D. Còpia del 17 de juliol de 1668, ex A3. BNF, Collection Doat, vol. 64, f. 5r-7v.
- E. Còpia del segle XVII, ex C1 i C2. BNF, Collection Baluze, vol. 70, f. 44r-v.
- Publ.: E. MARTÈNE, *Thesaurus novus anecdotorum*, París, 1727, I, p. 334; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, v, col. 827-829, doc. 443-CCCLVIII; MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 253.
- Reg.: DOVETTO, *Cartulaire des Trencavel*, p. 130 i 142.
- Ref.: H. DÉBAX, *À propos d'une figure du fief en Languedoc au début du XIIIe siècle: les accords de 1112 entre Ramon Berenguer III et Bernard Aton IV*, a H. DÉBAX (ed.), *Les sociétés méridionales à l'âge féodal (Espagne, Italie et sud de la France xe-xiiie siècle)*, Tolosa de Llenguadoc, CNRS-Publications de l'Université de Toulouse-Le Mirail, 1999, p. 325-330.

"In nomine Domini. Haec est carta de placito^b quod fuit inter^c Raimundum Berenguarii,^d Barchinonensem comitem, et inter Bernardum Atonis, Biterensem vicecomitem. Conquerebatur supradictus comes de Bernardo Atonis, prescripto vicecomite,^e de Carcassona et de honoribus ad Carcassonam pertinentibus et de Redas et de honoribus ad Redas pertinentibus. Ad hoc^f igitur Bernardus vicecomes dixit se inde^g sibi facturum rectum. Ex utraque vero parte convenerunt ad hoc Ricardus, Narbonensis archiepiscopus, et Ato, eius nepos, et Guillelmus Raimundi, comitis dapifer, et Raimundus Rainardi de *Rocha* et frater eius Guillelmus et Raimundus^h et Bernardus Bertrandiⁱ de Ameliano. Et ex alia parte, Raimundus Udalardi^k de Ponciano et Poncius Deodati de Tolosa^l et Bernardus Amatus de Monte Sereno et Bernardus de *Canned*^m et Petrus Rainardi de Biterris et alii multi inter utrosque pacem simul et finem inquirentes. Et concordaverunt quodⁿ fuisset homo comitis Bernardus Atonis et daret illi^o duodecim^p castella per alodem, scilicet Boxazonem, Rocham Cezeiram,^q Ambiletum, Curvallem, *Castlar*, *Pedenaz*, Castellum Novum, Mesoam, Castellum Sancti Poncii, Poietum, *Mercoirol*^r et Calvincionem,^s et quod^t comes Raimundus redderet ipsa duodecim^u castella per fevum ad Bernardum Atonis^v vicecomitem et ipse Bernardus fuisset inde suus homo et iuraret illi fidelitatem.

Ego Bernardus Atonis, Biterrensis vicecomes, dono tibi Raimundo, Barchinonensi comiti, duodecim^w supradicta^x castella per alodem, per talem convenientiam, quod^y quando ego vel tu invenerimus cum domno de Tolosa quod donet tibi Carcassonam cum honoribus ad Carcassonam pertinentibus, quod tu illam mihi dones cum suis honoribus^z et ego accipiam illam per tuam manum et recuperem similiter^{aa} medietatem per alodem^{ab} de supradictis duodecim^{ac} castellis. Et quando ego vel tu invenerimus cum Aragonensi rege quod accipiam de te Redas cum honoribus ad Redas pertinentibus,^{ad} quod tu illam mihi dones cum suis honoribus et ego accipiam illam per tuam manum et recuperem similiter per alodem aliam medietatem de supradictis duodecim^{ae} castellis.^{af} Propter supradictum placitum et convenientias, ego Bernardus Atonis donavi tibi Raimundo comiti quindecim^{ag} milia^{ah} inter^{ai} solidos et solidatas Melgorienses.^{ak} Et dono tibi cum hac carta^{al} duodecim^{am} supradicta castella per supradictas^{an} convenientias.

Hec^{ao} omnia facta sunt cum consilio Cecilie,^{ap} uxoris Bernardi Atonis^{aq} vicecomitis.^{ar}

Facta fuit hec^{as} carta^{at} vi^o idus iunii, anno Dominicæ^{au} incarnationis^{av} m^o c^o xii^o, regnante rege Lo-
doico, in presentia supradictorum virorum^{aw} et aliorum,^{ax} Guillelmi Raimundi de *Redorta*, Berenga-
rii Bernardi de *Sobiraz* et aliorum multorum.

Stefanus Sicfredi scripsit.^{ay}

a. C1 avantposa la rúbrica De Carcassona et ceteris civitatibus et castris; C2 avantposa la rúbrica De placito. – b. placiti C2 i E. – c. B afegeix se. – d. Berengarii omès C2 i E. – e. comite C1. – f. hoc omès C2. – g. tandem B. – h. et Raimundus omès A1, B, C2, D i E. – i. Bertrandus Bernardus C1. – k. Idalardi A1 i D. – l. Tolosla A1. – m. Canet C1. – n. quod interlineat A1. – o. illi omès C2 i E. – p. duo x^{cim} B; xii C1 i C2. – q. Cizerram C1; Cederram C2. – r. Mercovol C2. – s. Calumcionem D. – t. quod interlineat B. – u. xii B, C1 i C2. – v. Atonis omès A1, B, C2 i D. – w. xii B, C1 i C2. – x. supradicta omès C2. – y. quod omès B. – z. cum suis honoribus omès A1, B, C2 i D. – aa. similiter omès A1, B i C2. – ab. per alodem omès C1 i E. – ac. xii B, C1 i C2. – ad. cum honoribus suis C1 i E. – ae. xii B, C1 i C2. – af. Et quando ego vel tu invenerimus cum Aragonensi rege... et recuperem similiter per alodem aliam medietatem de supradictis duodecim castellis omès D i edicions de Martène i Devic-Vaissete. – ag. xv C2. – ah. quindecim milia omès C1. – ai. inter omès B. – ak. Mulgorienses A1 i D. – al. cum hac carta omès C1, C2, D, E i edicions de Martène i Devic-Vaissete. – am. xii C1 i C2. – an. predictas C2. – ao. e caudada. – ap. La segona e caudada. – aq. Atonis omès A1, B, C1, D i E. – ar. Hec omnia facta sunt cum consilio Cecilie, uxoris Bernardi vicecomitis escrit al marge esquerre del pergami, en direcció vertical, A1. Després del jurament de fidelitat (doc B), B afegeix As duas cartas repetimus scriptas in libris nostris. Corpora vero istarum neque aliarum que vestre sint in cartulario nostro nullo modo invenire possumus. – as. e caudada. – at. Facta fuit hec carta omès C2. – au. e caudada. – av. Dominicæ Incarnationis anno A1, C2 i D. – aw. virorum omès C1. – ax. et aliorum omès edicions de Martène i Devic-Vaissete. – ay. A1 i D afegeixen cum emendatione in margine facta.

27

s. d. [1112, juny 9]

En compliment de l'acord signat el dia anterior, el comte Ramon Berenguer III de Barcelona dóna en feu a Bernat Ató IV, vescomte de Besiers, els dotze castells que n'ha rebut en alou.

[A1. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[A2. Original en pergami a l'arxiu de la ciutat de Carcassona, perdut.]

[B. Còpia de final del segle XII, ex A1, perduda. ACA, C, LFM, f. 302.]

C. Còpia de final del segle XII, ex A2. Montpellier, Société Archéologique de Montpellier, Cartulari dels Trencavel (Liber Instrumentorum Vicecomitalium) [ms. 10], f. 196v, doc. 497.

D. Còpia del 17 de juliol de 1668, ex A2. BNF, Collection Doat, vol. 64, f. 7v.

E. Còpia del segle XVII, ex C. BNF, Collection Baluze, vol. 70, f. 44v.

Publ.: E. MARTÈNE, *Thesaurus novus anecdotorum*, I, p. 334; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, v, col. 827-829, doc. 443-CCCLVIII; MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 253; MIQUEL ROSELL, *LFM*, II, p. 326, doc. 844.

Reg.: DOVETTO, *Cartulaire des Trencavel*, p. 130.

“Ego Raimundus Berengarii, Barchinonensis comes, dono ad fevum tibi Bernardo Atonis, Biterrensi vicecomiti, Boxazon,^b Roccam Cedam,^c Ambiletum, Curvallem, *Castlar*, *Pedenaz*, Castellum Novum, Messoam, Castellum Sancti Poncii, Poietum, *Mercoirol* et Calvitionem,^d quod reddas illos mihi quando ego illos^e tibi requiram per me aut per meum missum et quod^f servias illos mihi.

a. B avantposa la rúbrica Donatio quam fecit Raimundus, comes Barchinonensis, Bernardo Atonis super duodecim castellis Carcassona. – b. Boxahonem D. – c. Rocham Cezieram D; Rocham Cedenam E. – d. Calumcionem D. – e. illos omès E i HGL. – f. aut HGL.

28

1112, juny 9

En compliment de l'acord signat el dia anterior, el comte Ramon Berenguer III de Barcelona allibera i defineix a Bernat Ató IV, vescomte de Besiers, els comtats de Carcassona i Rasès.

- A1. ACA, C, Pergamins de Ramon Berenguer III, carp. 30, núm. 152 (*olim* 1 arm. de Catalunya, sac C, núm. 360), 115 × 177 mm. Bon estat de conservació.
 [A2. Original en pergamí a l'arxiu de la ciutat de Carcassona, perdut.]
 [B. Còpia de final del segle XII ex A1, perduda. ACA, C, LFM, f. 302.]
 C. Còpia de final del segle XII, ex A2. Montpellier, Société Archéologique de Montpellier, Cartulari dels Trencavell (*Liber Instrumentorum Vicecomitalium*) [ms. 10], f. 196v, doc. 497.
 D. Còpia del 17 de juliol de 1668, ex A2. BNF, Collection Doat, vol. 64, f. 7v-8r.
 E. Còpia del segle XVII, ex C. BNF, Collection Baluze, vol. 70, f. 44v.
 Publ.: D. MARTÈNE, *Thesaurus novus anecdotorum*, I, p. 334; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, v, col. 827-829, doc. 443-CCCLVIII; MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 253-254; MIQUEL ROSELL, *LFM*, II, p. 326, doc. 844.
 Reg.: DOVETTO, *Cartulaire des Trencavel*, p. 130.

Ego Raimundus Berengarii, Barchinonensis comes, absolvo et guirpisco cum hac carta^a tibi Bernardo Atonis, Biterrensi vicecomiti, Carcassonam cum honoribus sibi pertinentibus et Redas cum honoribus sibi pertinentibus, salvis convenienciis inter me et te factis.

Facta fuit hec guirpicio v idus iunii, anno Dominico^b m^o c^o xii^o, regnante rege Lodoico, et in presencia Ricardi, archiepiscopi Narbonensis, et^c Atonis, sui nepotis, Guillelmi Raimundi, comitis dapiferi, et^d Raimundi Reinardi de *Rocha* et fratris eius Guillelmi, Bernardi de *Canned*,^e Bernardi Bertrandi de Ameliavo, Raimundi Udalardi,^f Poncii Deodati, Bernardi Amati de Monte Sereno, Guillelmi de Cobiatis,^g Petri Signuarii de Biterris et^h Petri Rainardi et aliorum multorum, quorum nomina hic non sunt scripta. Stephanus Sicfredi scripsit hanc cartam.ⁱ

a. cum hac carta omès A1. – b. Domini C I E. – c. et omès A1 i D. – d. et omès A1, D i E. – e. Cauneto C; Caneto E. – f. Idalardi A1; Idolardi D. – g. Colnatis C, D i E. – h. et omès B i E. – i. Stephanus Sicfredi scripsit hanc cartam omès A1; hanc cartam omès D.

29

s. d. [1112, juny 9]

El comte Ramon Berenguer III de Barcelona presta jurament de fidelitat a Bernat Ató IV, vescomte de Besiers.

- [A1. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]
 [A2. Original a l'arxiu vescomtal o a l'arxiu de la ciutat de Carcassona, perdut.]
 [B. Còpia de final del segle XII, ex A1, perduda. ACA, C, LFM, f. 302.]
 C. Còpia de final del segle XII, ex A2. Montpellier, Société Archéologique de Montpellier, Cartulari dels Trencavell (*Liber Instrumentorum Vicecomitalium*) [ms. 10], f. 82r i 83r, doc. 256 i 259.
 Publ.: D. MARTÈNE, *Thesaurus novus anecdotorum*, I, p. 334; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, v, col. 827-829, doc. 443-CCCLVIII; MIQUEL ROSELL, *LFM*, II, p. 326, doc. 844.
 Reg.: DOVETTO, *Cartulaire des Trencavel*, p. 60.

“De ista hora in antea ego Raimundus, comes Barchinone, filius Mahaldis femine, non *decebrei* te Bernardum, vicecomitem de Biterris, de tua vita neque de tuis membris que in corpore tuo se tenent, neque tollam tibi tuas civitates neque tua castella que hodie habes et tenes aut homines per te aut in antea cum meo consilio adquisieris. Sicut superius scriptum est, *si o tenrei et o atendrei* tibi Bernardo iam dicto per hec sancta.

a. C avantposa la rúbrica De sacramentali.

30

s. d. [1112, juny 9]

Bernat Ató IV, vescomte de Besiers, presta jurament de fidelitat a Ramon Berenguer III, comte de Barcelona.

[A. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[B. Còpia de final del segle XII, ex A, perduda. ACA, C, LFM, f. 303.]

C. Còpia de final del segle XII en pergamí, ex B. ACA, C, Pergamins de Ramon Berenguer III, carp. 30, núm. 151 dupl., doc. B, 167 × 281 mm. Bon estat de conservació.

Reg.: MIQUEL ROSELL, LFM, II, p. 327, doc. 848 (transcriu únicament la rúbrica per no haver trobat el document).

“De ista hora in antea ego Bernardus, vicecomes Biterrensis, filius Emengardis femine non *dezebrai* te Raimundum, comitem Barchinonensem, filium Mahaldis femine, de tua vita neque de tuis membris que in corpore tuo se tenent neque tollam tibi civitates tuas aut castella que hodie habes vel tenes aut homines per te aut in antea cum meo consilio adquisieris, sed fidelis ero tibi per fidem sine enganno sicut homo debet esse ad suum seniore cum propriis manibus se comendavit. Sicut superius scriptum est, *si o tenrai et o atendrai* ego Bernardus prescriptus tibi Raimundo iam dicto per hec sancta.^b

a. B avantposa la rúbrica Sacramentale Bernardi Athonis quod fecit Raimundo, comiti Barcinonensi. – *b. B afegeix* As duas cartas repetimus scriptas in libris nostris. Corpora vero istarum neque aliarum que vestre sint in cartulario nostro nullo modo invenire possumus.

31

s. d. [1112, juny 9 - novembre 26]¹

Acord entre Bernat Ató IV, vescomte de Besiers, i el comte de Barcelona Ramon Berenguer III que posa fi a les diferències hagudes entre ells amb posterioritat a l'acord del 8 de juny de 1112 (doc. núm. 26). Bernat Ató i Ramon Berenguer III ratifiquen els homenatges i juraments de fidelitat prestats recípro-

1. Probablement abans del 25 d'octubre o, com a molt tard, del 26 de novembre de 1112, quan l'arquebisbe Ricard arribà a un acord amb el vescomte Eimeric II sobre el repartiment de diversos drets senyoriais a Narbona i als seus voltants (DEVIC-VAISSETE, HGL, v, 829-833).

cament amb motiu de l'acord anterior (doc. núm. 27-30). Bernat Ató rep la ciutat de Carcassona i el Carcassès en feu de mans del comte de Barcelona, el qual promet defensar-lo si el comte Alfons Jordà de Tolosa es querellés contra ell. Pel que fa al castell i al comtat de Rasès, en possessió del rei d'Aragó, hom preveu que si el comte de Barcelona pogués emparar-se'n o si el rei d'Aragó morís sense descendència, el vescomte de Besiers els tingui igualment en feu pel comte de Barcelona. Entretant, tindrà sis castells pel comte, tal com es contenia en l'acord del 8 de juny. El vescomte de Besiers promet ajudar el comte de Barcelona contra tothom, excepte contra el comte Alfons Jordà de Tolosa, l'arquebisbe de Narbona, el vescomte Eimeric II de Narbona i Bernat d'Andusa.

- A. Document no datat ni validat. ACA, C, Pergamins de Ramon Berenguer III, sense data, carp. 33, núm. 2., 178 × 209 mm. Carta partida per DS...SMLW...? a la part inferior. Bon estat de conservació.
 [B. Còpia de final del segle XII, perduda. ACA, C, LFM, f. 302v.]
 C. Còpia del segle XIII. ACA, C, Pergamins de Ramon Berenguer I, carp. 16, núm. 392b. Document copiat sobre el primer de dos pergamins juxtaposats verticalment i cosits amb fil de pergamí.
 D. Còpia del segle XVII ex B. BNF, Collection Baluze, vol. 108, f. 53v-54r.
 Publ.: P. de BOFARULL, *Los condes de Barcelona vindicados*, Barcelona, 1836, II, p. 63; MIQUEL ROSELL, LFM, II, p. 325-326, doc. 843; FELIU-SALRACH, *Els pergamins*, III, p. 1518-1519, doc. 952.
 Ref.: H. DÉBAX, *À propos d'une figure du fief en Languedoc au début du XIIIe siècle: les accords de 1112 entre Ramon Berenguer III et Bernard Aton IV*, a H. DÉBAX (ed.), *Les sociétés méridionales à l'âge féodal (Espagne, Italie et sud de la France xe-xiiiè siècle)*, Tolosa de Llenguadoc, CNRS-Publications de l'Université de Toulouse-Le Mirail, 1999, p. 325-330.

^aNotum sit omnibus hominibus qualiter Raimundus, Barchinonensis atque Provincie comes et marchio,² et domnus Bernardus Atonis, Biterrensis vicecomes, venerunt ad concordiam de guerra et de querimoniis ³ quas inter se habebant. Et vicecomes recognovit ei et fidelitatem et hominium^b et sacramentum quod fecerat ei,⁴ sicut in scripto illius continetur. Et ipse comes^c recognovit ei securitatem et sacramentum quod ei fecerat, sicut in scriptura ⁵ ipsius habetur. Iterum autem ipse vicecomes accepit prephatum comitem ad fevum Carchassonam et totum Carchassensem^d et habe-⁶ ret eam ad servitium et fidelitatem eius. Et si Ellefonsus comes super hoc^e conquestus fuerit, predictus comes stet ei ad iusticiam ⁷ per ipsum vicecomitem, ita tamen ut ipse Ellefonsus stet ipsi comiti ad iusticiam de eadem re. Castrum vero *Redes* et comi-⁸ tatum Redensem, si comes impetrare potuerit a rege Aragonensi vel rex sine filio mortuus fuerit, accipiat ea^f et ⁹ habeat vicecomes per manum comitis eo modo quem diximus de Carchassona. Interim vero habeat sex^g castra vice-¹⁰ comes per ipsum comitem, sicut in primis eorum scriptis continetur. Convenit etiam vicecomes prephato comiti adiuto-¹¹ rium contra omnes homines, excepto Ellefonso^h et archiepiscopo Narbonensi et Aimerichoⁱ et Bernardo de Andusia et ¹² suis hominibus, qui ipsi comiti ad iusticiam stare^k voluerint. Et non faciat ei guerram pro aliquo homine cui ¹³ comes ad iusticiam stare voluerit. Et hec omnia se tenere et observare vicecomes firmat prephato comiti sacramento proprie manus et suorum filiorum et uxoris^l et xx^{ti} baronum suorum.¹⁴

a. B *avantposa la rúbrica* Modo incipiunt convenientiae inter venerabilem Raimundum, comitem Barchinonensem, et Barnardum Atonem, vicecomitem Biterrensem, factae. Et primum, concordia inter eundem Raimundum comitem et Barnardum Atonis super civitate Carcassonae. – b. et hominium et fidelitatem C i D. – c. vicecomes C i D. – d. Carcassonensem D. – e. super hoc *interlineat a A*; omès C i D. – f. ea omès C i D. – g. vi C i D. – h. Illefonso C i D. – i. Eimericho C i D. – k. stare *interlineat a C*. – l. filiorum et uxoris omès D.

32

s. d. [1112, juny 9 - novembre 26]

Bernat Ató IV, vescomte de Besiers, promet a Ramon Berenguer III, comte de Barcelona i de Provença, servir les convinences anteriors.

A. ACA, C, Pergamins de Ramon Berenguer III, carp. 33, sense data, núm. 2, 178 × 209 mm. Carta partida per DS...SMLW...? a la part inferior. Bon estat de conservació.

[B. Còpia de final del segle XII, perduda. ACA, C, *LFM*, f. 302.]

C. Còpia del segle XIII. ACA, C, Pergamins de Ramon Berenguer I, carp. 16, núm. 392b. Document copiat sobre el primer de dos pergamins juxtaposats verticalment i cosits amb fil de pergami.

Publ.: MIQUEL ROSELL, *LFM*, II, p. 327, doc. 845; FELIU-SALRACH, *Els pergamins*, III, p. 1519, doc. 952.

“Iuro ego Bernardus Atonis, filius Ermengardis, tibi Raimundo Berengarii, Barchinonensi et Pro-
vintie comiti, quod ab hac ora in antea tenebo et aten-² dam tibi suprascriptas convenientias per fi-
dem, sine *engan*. Sic Deus me adiuvet et hec sancta Evangelia.

a. B avantposa la rúbrica Sacramentale quod fecit Bernardus Atonis, vicecomes Biterrensis, Raimundo, comiti Barcinonensi.

33

s. d. [1112, juny 9 - novembre 26]

Roger, fill de Bernat Ató IV i de Cecília de Provença, promet al comte Ramon Berenguer III de Barcelona que el seu pare complirà les convinences fetes.

[A. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[B. Còpia de final del segle XII, perduda. ACA, C, *LFM*, f. 302.]¹

Publ.: MIQUEL ROSELL, *LFM*, II, p. 327, doc. 846 (transcriu únicament la rúbrica per no haver trobat el do-
cument).

34

s. d. [1112 juny 9 - novembre 26]

Trencavell, fill de Bernat Ató IV i de Cecília de Provença, promet al comte Ramon Berenguer III de Barcelona que el seu pare complirà les convinences fetes.

1. *B avantposa la rúbrica Sacramentale Rogerii (vicecomes) [filii Ceciliae], quod fecit Raimundo, comiti Barcinonensi, [in quo promittit patrem eius adimpleturum esse convenientias factas].*

[A. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[B. Còpia de final del segle XII, perduda. ACA, C, *LFM*, f. 303.]¹

Publ.: MIQUEL ROSELL, *LFM*, II, p. 327, doc. 847 (transcriu únicament la rúbrica per no haver trobat el document).

35

1113, gener 13²

La comtessa Dolça de Provença lliura al seu marit, el comte Ramon Berenguer III de Barcelona, tots els seus drets sobre Provença i el comtat de Rodés (Rodez). El comte ho posseirà conjuntament amb la seva muller mentre ambdós visquin i de manera plena en cas de sobreviure a la seva muller.

A1. ADBR, Trésor des chartes des comtes de Provence, B 277, 1 A, 170 × 277 mm. Bon estat de conservació malgrat la presència d'un tall a la part superior dreta i d'algunes taques que no dificulten la lectura del text.

[A2. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[B. Còpia de final del segle XII, ex A2, perduda. ACA, C, *LFM*, f. 359.]

C. Còpia del segle XVII, ex B. BNF, Collection Baluze, vol. 108, f. 60r.

Publ.: MARCA, *Marca Hispanica*, col. 1238-1239, doc. CCCXLIX (ex A2); MIQUEL ROSELL, *LFM*, II, p. 347, doc. 877; E. SMYRL, *La famille des Baux*, «Cahiers du centre d'études des sociétés méditerranéennes», núm. 2, Ais de Provença, Publications de la Faculté de Lettres et Sciences Humaines, 1968, p. 72-73, doc. 3.

Reg.: J. P. POLY, *Catalogue*, doc. 235.

“Quod iustum est, ideo literis commendari debet ne gestorum veritas oblivione deleatur. Unde ego Dulcia, Bar-/² chinonensis et Provincie^b comitissa, per hanc scripturam omnibus innotescere volo qualiter tibi, venerabili comiti /³ Raimundo, quem Dei dispositione^c mihi iusto matrimonio copulavit,^d dono atque concedo totum meum honorem quem habeo vel /⁴ habere debeo per paternam sive maternam hereditatem vel alio modo in Provincia et in Rutinensi^e comitatu vel ubicumque sit,^f et in tuam potestatem omnin[o tr]ado^f ut libere et sine ulla diminucione mecum, quando vixero, habeas et,^g post nos, soboles /⁶ que^h ex nobis utrisque superst[es fue]rit,ⁱ vel si forte post obitum meum Deus te vivere concesserit, totum ipsum honorem quiete et /⁷ libere absque ulla contradictione habeas et possideas quando tibi vita comes fuerit. Hanc itaque donacionem, quam tibi, gra-/⁸ to et libero animo facio, si quis disrumpere temptaverit, si nostre dominacionis fuerit, in potestatem tuam, cum omnibus^k que habuerit,⁹ redigatur; si vero alienus eorum que auferre molitus fuerit, duppla emendacionis pena satisfaciat.¹⁰

Actum est hoc idus ianuarii, anno Dominice incarnationis millesimo c^o xii^o.

Sig+num Dulcie^l comitisse.^m Sig+num Bernardi /¹¹ Bertrandi de Amiot.ⁿ Sig+num Decani de Poscheres. Sig+num Raimundi de Balcio. Sig+num Guiberti Arelatensis.¹² Sig+num Guillelmi de Bol-

1. *B avantposa la rúbrica* Sacramentale Trencavelli [filii Ceciliae], quod fecit Raimundo, comiti Barcinonensi, [in quo promittit patrem eius adimpleturum esse convenientias factas].

2. *Necessàriament posterior a l'heretament de la comtessa Gerberga de Provença en favor de la seva filla Dolça amb vista al seu casament amb Ramon Berenguer III, l'1 de febrer de 1112 (doc. núm. 21), i al lliurament, dos dies després, de Dolça al comte de Barcelona com a esposa (doc. núm. 22), la data d'aquesta confirmació dotal només admetria un còmput florentí en l'any de l'Encarnació.*

bon. Sig+num Petri de *Taraschon*. Sig+num Guillelmi Renardi. Sig+num Berengarii Bernardi. Sig+num Um-/¹³ berti de Basilia. Sig+num Berengarii de Fraxine.^o Sig+num Berengarii de *Cheralt*. Sig+num Petri Albarici.

a. *B avantposa la rúbrica* Carta donationis quam fecit eadem Dulcia, comitissa Barcinonensis et Provincie, nobili Raimundo, comiti Barchinonensi, super eodem comitatu Provincie et Rutensi. – b. e *caudada* A1. – c. dispositio C. – d. copulavi A1. – e. Rutensi C. – f. *Entre claudàtors il·legible a causa d'una taca* A1. – g. et omès C. – h. e *caudada* A1. – i. *Entre claudàtors il·legible a causa d'una taca* A1. – k. pluribus C. – l. e *caudada* A1. – m. e *caudada* A1. – n. de Anfort *Marca*. – o. de Frexano C.

36

s. d. [d. 1113, gener 13]¹

Relació de noranta-quatre nobles provençals que presten jurament de fidelitat al comte Ramon Berenguer III de Barcelona com a nou comte de Provença ran de les seves esposalles amb la comtessa Dolça.

[A. Original perdut.]

B. Còpia de final segle XII, incompleta. ACA, C, LFM, f. 86a-c.

Publ.: MIQUEL ROSELL, LFM, II, p. 347-348, doc. 878.

Reg.: J. P. POLY, *Catalogue*, doc. 235 bis.

Ref.: J. P. POLY, *La Provence et la société féodale (879-1166)*, Paris, Bordas, 1976, p. 326-329.

“Alfain Muges de Lambisco, Raimundus *Pere*, Guido de *Alen*, Raimundus de Sancto Amando, Bertrannus, filius eius, Guillelmus *Rapaut*, Poncius *Isnart* de Lambisco, Uguo de *Laberbent*, Petrus de Lambisco, Raimundus de *Guardena*, Fulcho de *Poig* de Lambisco, Giraldus *Pere*, Fulcho de *Rugnis*, Petrus *Trunc* de Sancto Amando, Uguo de Sancto Amando, Goffredus de Sancto Amando, Uguole-nus de Sancto Amando, Dalmacius de *Mala Mort*, Petrus de *Roignes*, Guillelmus Rostagnus de *Mala Mort*, Goffredus *Guillelm de Mala Mort*, Dodonus de *Gauser*, Raimundus de *Gravesont*, *Bautugaz* de Sancto Remigio, Rostagnus *Mataro de Castel Rainart*, *Emens de Castel Reinart*, Guillelmus Bertran de *Castello Novo*, Goffredus de Sancto Remigio, Guillelmus Rostagnus de *Castel Reinairo*, Uguo Ber-mundus de *Castel Reinard*, Poncius *Acardi de Castel Reinard*, Giraudus de *Graveson*, Guillelmus *Casteron* de *Novis*, Vbertus de *Gauser*, Guillelmus *Umberti de Castel Reinard*, *Umbertus Scot*, Guillelmus *Amati de Sancto Remigio*, Petrus de *Novis*, *Gantelmus d’Alverne*, Petrus *Belerot d’Arlede*, Guillelmus de *Boriana*, Rostagnus *Guirant*, Raimundus *Adalra de Pelisana*, Bertrannus *dol Burg*, Raimundus *Iordanus*, Bertrannus Guillelmus, Guillelmus *Rufus de Velausio*, Poncius Guillelmi de *Boriana*, Guillel-mus, filius eius, Raimundus de *Larena*, Raimundus de *Cabenis*, Uguo de la *Landa*, *Guillelm de Castel Doble*, *Isciardus de Sancto Romano*, *Wuillelmus Petri de Bolbon*, Guillelmus, filius Petri *Lautaudi*, Goffredus *Aimo*, Poncius de *Trans*, Guillelmus *d’Espairon*, Bertrannus *Udolricus*, Goffredus de *Agu-la*, Goffredus de *Ledenana*, *Ricavus de Marsilia*, Petrus de *Boc*, Raimundus de *Boc*, Willelmus *Aldebertus de Ledanana*, *Bremundus de Torreves*, Rostagnus de *Torreves*, Uguo *Girannus*, Petrus *Dodonus de Torreves*, Guillelmus de *Gaileng*, Goffredus de *Kaignos*, *Umbertus de Gardena*, Raimundus

1. *Aquest homenatge col·lectiu dels nobles provençals seguí, molt probablement, l’acte de confirmació de la carta de dot del comtat de Provença atorgada per Dolça al comte Ramon Berenguer III el 13 de gener de 1113 (doc. núm. 35).*

Lautaudus de *Torreves*, Raimundus Guillelmi, Bertrannus de *Iuncar*, Rainelm de *Poi*, Guiguo de *Agu-la*, Petrus Gantelmus, frater eius, Guido de *Torredis*, Petrus *Loger*, Gaufredus de *Ruignis*, Isnardus de *Ruignis*, Isnardus de *Latorre*, Petrus Lautaldus de *Aix*, Esmido de *Madalgues*, Guillelmus Flavius, Raimundus Petrus de *Eras*, Arnilius de *Eris*, Rostaignus de *la Isla*, Uguo *Ermengau*, Raimundus Lamberti, Poncius Fulco, Isnardus de *Castel Doble*.

a. *B avantposa la rúbrica Sacramentale quod fecerunt homines Provinciae nobili dicto Raimundo, comiti Barcinonensi, tempore quo eam adquisivit.*

37

1113, setembre 7. Sant Feliu de Guíxols¹

Societat, amistat i donació feta per Ramon Berenguer III, comte de Barcelona, als pisans. Havent arribat l'exèrcit pisà a Sant Feliu de Guíxols, de camí cap a Mallorca en una expedició per alliberar captius cristians, es reuniren amb Ramon Berenguer III, el qual, acompanyat de molts magnats de la terra, es comprometé a guiar l'expedició, tot prenent la creu de l'arquebisbe de Pisa, present a l'expedició com a legat apostòlic. A més, Ramon Berenguer III concedí als pisans seguretat a les seves persones i béns a Arle i a Sant Gèli (Saint-Gilles), juntament amb l'exempció de pagar el cens anomenat usatge a aquestes ciutats, la protecció per als seus béns i el dret de naufragi. Després de les concessions, Ramon Berenguer III va invertir cònsols dels pisans Azzo del fu Marignano i Enrico Ericsi, en presència de tots els magnats de la terra i dels romans, luquesos, florentins, senesos, volterrencs, pistoians, llombards, sards i corsos que formaven l'exèrcit pisà.

[A1. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[A2. Original a l'arxiu de Pisa, perdut.]

[B. Original de la confirmació de Jaume I, del 8 d'agost de 1233, que conté la notícia del tractat, ex A2, perdut.]

[C. Trasllet del 29 de novembre de 1244 fet per Feliu, notari de Mallorca, ex B, perdut.]

[D. Trasllet del 8 de maig de 1254 fet per Bernat Suriguer, notari de Mallorca, ex C, perdut.]

E. Trasllet de l'1 d'octubre de 1271 fet per Sebastià de Mas, notari de Tortosa, ex D. ACA, Pergamins de Jaume I, carp. 75, núm. 496, 292 × 336 mm. Estat de conservació regular per la presència de forats coincidents amb els plec del pergami.²

1. *Per tal de datar correctament aquest document, cal tenir present que l'any segueix l'estil pisà de l'Encarnació —lògicament, tractant-se d'un document pisà—, és a dir, que cal restar una unitat a l'any entre el 25 de març i el 31 de desembre, i que la indicció segueix l'estil constantinià o cesari —comú a Pisa—, que inicia la indicció el 24 de setembre, la qual cosa implica que fins a aquesta data encara ens trobem en la indicció sisena, tal com especifica el document, que s'escau del 24 de setembre de 1112 al 23 de setembre de l'any següent.*

2. *La transmissió d'aquesta amistat entre Ramon Berenguer III i la ciutat de Pisa té un caràcter atzarós que cal comentar, ja que solament la coneixem per trobar-se inserida en un triple trasllet d'una renovació i ampliació concedides per Jaume I. Poc després de la conquesta del regne de Mallorca, el 1233, els pisans es dirigiren al rei català demanant la renovació de l'amistat signada per Ramon Berenguer III l'any 1113, que havia donat lloc l'any següent a l'efímera conquesta de l'illa mallorquina. Jaume I no solament renovà la societat, amistat i donació del seu avantpassat, sinó que la va ampliar amb la concessió als pisans d'un alfòndec, d'un forn de pa i d'una església dotada amb terres per mantenir quatre clergues a la ciutat de Mallorca, a més d'un guiatge per a tots els pisans i els seus béns. Aquesta renovació i ampliació fou copiada en forma de trasllet el 1244, el 1254 i el 1271, i és aquest darrer trasllet que*

F. Trasllet probablement coetani de l'anterior, no datat ni signat, ex E. ACA, Pergamins de Jaume I, carp. 75, núm. 496 dupl., 262 × 435 mm. Bon estat de conservació.

Publ.: J. DAMETO, V. MUT i G. ALEMANY, *Historia general del Reino de Mallorca*, edició corregida i il·lustrada, amb notes i documents i continuada per M. MORAGUES i J. M. BOVER, Palma de Mallorca, [s. n.], 1840-1841, 3 vols., t. II, p. 1302-1304; P. PIFERRER, *Recuerdos y bellezas de España. Mallorca*, Barcelona, 1842, p. 13-21; P. PIFERRER i J. M. QUADRADO, *España. Sus monumentos y artes. Su naturaleza e historia. Islas Baleares*, Barcelona, Establecimiento Tipográfico-Editorial de Daniel Cortezo y C.^a, 1888, p. 568-570, núm. 2; C. CALISSE (ed.), *Liber Maiolichinus de gestis pisanorum illustribus: poema della guerra balearica secondo il Cod. Pisano Roncioni aggiuntevi alcune notizie lasciate da M. Amari*, Roma, Forzani e C. Tip. del Senato-Istituto Storico Italiano per il Medioevo, 1904, p. 137-140, doc. 1 ex E; E. GONZÁLEZ HURTEBISE, *Recull de documents inèdits del rey en Jaume*, a *Congrés d'Historia de la Corona d'Aragó dedicat al Rey en Jaume I y a la seua época = Congreso de Historia de la Corona de Aragón dedicado al Rey D. Jaime I y a su época*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1909-1913, vol. 2, p. 1195-1197, doc. x; A. HUICI MIRANDA, *Colección diplomática de Jaime I el Conquistador*, València, 1916-1926, n. 115; A. HUICI MIRANDA i M. D. CABANES PECOURT (ed.), *Documentos de Jaime I de Aragón*, València, Anubar, 1976-1982, vol. I, p. 318-321, doc. 186.

“In omnipotentis Dei, Patris et Filii^b et Spiritus Sancti, nomine. Breve recordacionis ad futuri temporis memoriam societatis et amicitie atque donacionis quam Raimundus Berengarii, Barchinonensis gloriosissimus comes, Pisanis fecit et cum eis firmavit. Siquidem cum Pisanorum exercitus, qui pro christianorum ereptione captivorum ad Maioricha proficiscebatur, divino ducatu in portu Sancti Felicis, prope Gerundam, apud Barchinonam applicuisset, prenominate Raimundus, excellentissimus comes, cum Raimundo Barchinonensi atque Berengario Gerundensi, venerabilibus episcopis, ac Nogelario, ecclesie Sancti Ruffi religioso abbate, necnon et Bernardo Guilelmi de Sardagna, strenuissimo comite, Guilelmo Arnaldo vicecomite, Guilelmo Gaufredi de Cerviano, Guilelmo Raimundi, aliisque suis militibus, causa confirmande societatis et amicitie quam ab utriusque partibus militis, transmissis legacionibus, copulare desiderasse ad invicem promiserant ad Pisanos, in predictum portum Sancti Felicis venisset; postquam sanctissime crucis signum a Petro reverentissimo Pisanensi ecclesie archiepiscopo, qui dompni apostolice in predicto exercitu vicem gerebat, [ad uberio-rem] omnium christianorum salute suo humero susceperat, necnon et Sancte Dei genitricis et virginis Marie Pisanensis ecclesie ad Dei et Sanctissime Romane Ecclesie et omnium sanctorum honorem ita de eiusdem [archiepiscopo moribus, ut] quocienscumque Pisani exercitum facerent supra sarracenos per Hyspaneam eorum vexillif[r] atque] guidator foret vexillum receperat, hoc donum consilio predictorum episcoporum, abbatibus, aliorumque [qui] secum [ad]erant, prenominate prenetissimus comes Pisanis, causa corroborande societatis et amicitie, concessit ut quocienscumque ipsi Pisani vel aliquis ex Pisano populo per terram [vel] per mare nobilissimi comitis negociatum^c aliquo modo deambulaverint, salvi persone cum avere in Aralateni civitate et in burgo Sancti Egidii et per totam suam virtutem et forsam quam habere vel in antea acquisierit, vadant atque morentur, et nullus census, nullusque reddi[tus, que^d vu]lgo usagium appellant, qui sibi pertinet, neque in Aralateni civitate neque in burgo Sancti Egidii neque per totam suam virtutem vel forsam quam habet vel in antea acquisierit, alicui Pisano queratur. Et insuper ubicumque Pisani vel Aralateni civitate vel in burgo Sanc[ti Eg]idii et per totam eius virtutem et forsam quam habet vel in antea acquisierit, in terra

---

conté, a més dels documents de Ramon Berenguer i Jaume I, les signatures notaries d'autenticació dels anteriors trasllats, cosa que ens ha permès conèixer el primigeni acord del 1113. En la present edició s'ha reconstituït el document original tot eliminant-ne les clàusules posteriors, que s'han fet constar en nota. Malauradament, però, el document només conté els compromisos presos per Ramon Berenguer III, mentre que s'ha perdut el document que contenia els compromisos dels pisans.

vel in mari, applicuerit ab omni homine eos debebit deffendere. Et si qua Pisanorum navis per totam eius terram periculis imminentibus naufragium passa fuerit, salve debent esse persone cum avere. Igitur postquam predictum donum consilium iam nominatorum episcoporum et abbatis ac comitum aliorumque, qui secum aderant, strenuissimus comes populo Pisano concessit, Athonem, filium domini Marignani, et Enthonem, filium dompni Emphthonis, Pisanorum consules, obscuro sub fidei signo dato per quoddam missille,^e quod vulgo Bulchonem vocamus, vice aliorum consulum tocisque Pisani populi coram marchionibus, comitibus, principibus, Romanis, Lucensibus, Florentinis, Senensibus, Vulterraris, Pistoriensibus, Longobardis, Sardis et Corcis, aliisque innumerabilibus gentibus qui in predicto exercitu aderant, investivit. Ut autem omnia que superius dicta sunt confirmarentur et proprio munimine habeantur, iam notatus prenetissimus comes, coram predictis hominibus Bernardonem, Pisanorum consulem, cancellarium, in scriptis redigere et omnia confirmare precepit.

Acta anno Dominice incarnationis millesimo c^o xiiii^o, sub Petro Pisano, venerabili ecclesie archiepiscopo, atque Gerardo, Petro, Gerardo vicecomitibus, Athone, Eritho, Iddeo, Dodone, Lamberto, Erithon, Loyteria, Ruberto, Rodulfo, consulibus, prope ecclesiam Sancti Felicis de Gerunda, septimo ydus septembris, indicione sexta.^f

a. E avantposa Hoc est translatum a quodam alio translato de verbo ad verbum fideliter et bene sumptum kalendas octobris, anno ab incarnatione Domini m^o cc^o lxx^o primo, cuius series sic habetur. Hoc est translatum ab alio translato fideliter sumpto cuius tenor talis est et sic se habet. Hoc est translatum sumptum fideliter a quodam autentico instrumento non abolito, non cancellato neque in aliqua parte sui viciato, set quod in sua propria figura apparebat, cuius series talis est. Manifestum sit omnibus quod nos Iacobus, Dei gratia rex Aragonum et regni Maioricarum, comes Barchinone, Urgelli et dominus Montis Pessulani, nunc apud Barchinonam comorantes, per manum Sigerii Gaytani, nobilis viri et specialis nuncii Pisanorum, transcriptum cuiusdam instrumenti nobis extitit presentialiter presentatum cuius tenor talis erat. *F avantposa a l'anterior* Hoc est translatum sumptum fideliter a quibusdam aliis translatis cuius tenor sequitur in hunc modum. – *b. et Filii omès E i F.* – *c. negociarum F.* – *d. que omès F, que deixa en lloc seu un espai en blanc.* – *e. missalle F.* – *f. E i F afegeixen* Nos igitur rex prefatus, strenuissimi comitis predecessoris nostri piam intencionem in domino comendantes, omnia et singula supradicta ex certa sciencia nostra liberaliter confirmamus, ea omnia per nos et successores nostros promittimus tenere firmiter et servare. Insuper, propter reverencia Pisanorum et amorem ac benivolenciam qua gerimus circa ipsos, cum presenti instrumento nostro proprio valituro donamus, laudamus atque concedimus populo Pisano et suis successoribus universis in Maiorica venientibus, morantibus et redeuntibus infra civitatem Maioricarum, quam divina operante gratia acquisivimus, alfondacum, si factum fuerit, aut plateam vel locum sufficientem et competentem in quo possint facere et constituere (construere *F*) alfondacum ad recipiendum se cum ibi venerint cum suis possessionibus et mercibus, et furnum similiter in eodem loco ad coquendum panes. Et habeant illam ecclesiam que magis vel contigua fuerit illi alfundico, et tantam terram sive honorem de cuius redditibus possint vivere iiii^{or} clerici qui ad servicium ipsius ecclesie faciendum fuerint pro tempore deputati. Recipientes preterea ipsos Pisanos et res eorum omnes in nostra fide et legalitate atque guidatico speciali. Datum apud Barchinonam, vi^o ydus augusti, anno Domini millesimo (m^o F) cc^o xxx^o tercio. Signum (*senyal*) Iacobi, Dei gratia regis Aragonum et regni Maioricarum, comitis Barchinone et Urgelli et domini Montis Pessulani. Huius rei sunt testes Petrus Hugonis, comes Ympuriarum, Gaufredus de Rochabertino, Bernardus de Cintillis, Gerras de Orta, Berengarius, Tarachonensis electus, Tricanbellus, vicecomes Biterrensis, Ottonus de Sancto Beato, Bernardus de Pulcro Loco, Suerus Malendi, frater Hugo de Folio Alquerii, magister Hospitalis, Petrus Cornelli, Assalitus, vicarius Catalonie, Gaucerandus de Carcelano, Amelus Fredoli, Nuno Sancii comes, Guilelmus de Sancto Vincencio, Bernardus de Sancta Eugenia, Bernardus de Burgo, Ferrandus Didaci, maior domus curie. Sig(*senyal*)num Petri Iohannis scriptoris, qui mandato domini regis et Guilelmi de Sala, notarii sui, hec scripsit loco die et anno prefixis. Sig(*senyal*)num Petroli de Villacrassa, notarii publici Maioricarum, testis. Sig(*senyal*)num Guilelmi Ferrarii, notarii publici Maioricarum, testis. Sig(*senyal*)num (Signum+num *E sic*) Petri Romei, notarii publici Maioricarum, testis. Sig(*senyal*)num Felicis, notarii publici Maioricarum, qui hoc translatum a dicto autentico instrumento fideliter translavit iiii^o (tercio *F*) kalendas decembris, anno Domini m^o cc^o xl. quarto (iiii^o *F*). Sig(*senyal*)num Petri Mercearii, notarii publici Maioricarum, testis. Bernardus Surigarius, notarius publicus Maioricarum, qui hoc fecit scribere translatum, viii^o ydus madii, anno Domini m^o cc^o l. quarto (*senyal*). Sig(*senyal*)num Petri de Tamarito, notarii publici Dertuse, qui me pro teste subscribo et dictum sumptum cum originali predicto comprobavi. Sig(*senyal*)num Petri Oliverii, notarii publici Dertuse, qui me pro teste subscribo (Sig(*senyal*)num Petri Oliverii ... subscribo *afegit per una altra mà amb letra més clara*). Sig(*senyal*)num Sebastiani de Manso, notarii publici Dertuse, qui hoc translatum scripsit die et anno prenotatis.

38

1116. Fòs (Fos)

Ramon Berenguer III, comte de Barcelona, i la seva muller Dolça donen a llur cunyat, Ramon de Baus, les possessions dels criminals acusats de la mort del comte Gerbert, situades a aquest costat de la Durença, exceptuada la vila de Sant Maissemin (Saint-Maximin). També li donen la senyoria, la jurisdicció i l'alberga de Bèrra (Berre), l'alberga de Mijanes (Méjanes), les cases que hi construeixi i els homes que hi habitaran. El comte reconeix deure a Ramon de Baus 11.000 sous i trenta-tres cavalls que aquest li forní durant la guerra, després de la mort de Gerbert, i li demana que, en virtut d'aquesta donació, renunciï a cobrar-los.

[A. Original perdut.]

B. Còpia del segle XIII. ADBR, registre B 1069, f. 230v-231r.

Reg.: BARTHÉLEMY, *Inventaire chronologique*, Marsella, 1882, p. 7, doc. 29; J. P. POLY, *Catalogue*, doc. 237.

Comentat: J. P. POLY, *La Provence et la société féodale (879-1166)*, p. 325, n. 63.

Notum sit omnibus quod Raimundus Berengarii, Barchinonensis comes, et Dulcia, coniux eius, fecerunt placitum cum Raimundo de Baucio. Illud vero placitum fuit tale quod comes dedit Raimundo de Baucio omnem honorem illorum sceleratorum qui fuerunt de morte Girberti comitis inculpati, qui est citra Durantiam, excepto villa Sancti Maximiani. Et dedit ei dominium quod habebat in Berra et iusticiam et albergia. Et dedit illi in villa de Meianis albergia et bastimenta que faciet ibi, et homines qui ibi advenerunt, exceptis illis de Albarone. Et debebat ei prefatus comes XI milia solidorum et XXXIII caballos. Et recognovit ei ipse comes et uxor eius de debito et quos manulevaverat eis ipse Raimundus de Baucio et quos ipse Raimundus de Baucio expenderat in guerra post morte Girberti comitis. Et voluit comes ut hoc debitum finiret ei Raimundus de Baucio prope donum quod fecerat ei et finium.

Factum est hoc placitum in villa de Fos, in secundo anno postquam redierunt de Maiorgas, in presentia Decani de Poscheriis et Guillelmi Raimundi dapiferi et Bernardi Bertranni et Guiberti de Arelati et Raimundi Guiberti et Rostagni Guiberti et Guillelmi de Bellone et Hugonis Arvei et Umberti Cambas Longas et Hugonis de Landa et Bertranni de Baucio.

Anno Dominice incarnationis M^o C^o XVI°.

39

1125, setembre 15

Tractat de pau entre Alfons I, comte de Tolosa i de Sant Gèli, i Ramon Berenguer III, comte de Barcelona i marquès de Provença, que posa fi a l'enfrontament entre els dos pel domini del castell de Bèucaire (Beaucaire), del territori d'Argença i de Provença. Els comtes de Barcelona defineixen als comtes de Tolosa els seus drets sobre la Provença continental, el territori comprès entre els rius Durença (Durance) i Isèra, inclòs el castell de Valabrègues (Vallabrègues). Els comtes de Tolosa, per la seva banda, defineixen als comtes de Barcelona i als seus fills tota la Provença marítima, delimitada, a una ban-

da, pel naixement de la Durença al Montgenebre (Montgenèvre), als confins d'Itàlia, i per la Turbia (Turbie) fins al mar, i a l'altra, pel curs de la Durença fins al Roine i seguint el curs d'aquest riu fins a la vila de Sant Gèli i el mar. S'exceptuen del repartiment la ciutat d'Avinyó, el castell i la vila de Pònt de Sòrga (Pont-de-Sorgues), el castell i la vila de Caumont i el castell de lo Tòr (le Thor), que els dos comtes tindran en condomini. Ambdues parts es comprometen a no empenyorar ni alienar res dels honors que divideixen i es nomenen recíprocament hereus dels respectius territoris en cas de mort sense descendència legítima.

[A1. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

A2. Còpia coetània imitativa de l'original. ADBR, Trésor des chartes des comtes de Provence, B 277, 1 B, 506 × 229 mm. Bon estat de conservació.

[B. Còpia de final del segle XII ex A1, perduda. ACA, C, LFM, f. 373r.]

C. Còpia de vers 1230 ex A2. ADBR, Trésor des chartes des comtes de Provence, B 277, 470 (alt) × 286 mm. Bon estat de conservació.

D. Còpia del segle XIII, ex A2. ADBR, Trésor des chartes des comtes de Provence, B 277, 374 × 223 mm. Bon estat de conservació.

E. Trasllet del 17 de març de 1274 c. f. ADBR, Trésor des chartes des comtes de Provence, B 277, ZZ 1 (signatura antiga), doc. A, 473 × 405 mm. Restes de tres segells, un fragment de segell penjant i tres cordills sense segell a la plica. Bon estat de conservació.

F. Còpia de començaments del segle XIV en un registre de la cambra de comptes d'Ais de Provença. ADBR, *Reg. Pergamenorum*, B, 2, f. 46v.

G. Trasllet del 6 de març de 1307 c. f., ex E. ADBR, B. 277, R 2 (signatura antiga), 516 × 444 mm. Restes de segell pendent a la plica. Bon estat de conservació.

H. Trasllet del 6 de març de 1307 c. f., ex E. ADBR, B. 277, R 1 (signatura antiga), doble d'H, 590 × 493 mm. Bon estat de conservació.

I. Trasllet del 19 de març de 1331 c. f. fet per Nicolau Gentil de Bar, notari públic al comtat de Provença i de Forcalquer a partir d'un registre de l'arxiu reial d'Ais de Provença, per ordre de l'arxiver mestre Hug Honorat. ADBR, B. 277, O 1 (signatura antiga), 433 × 535 mm. Bon estat de conservació.

J. Trasllet del segle XIV. Avinyó, AC Avignon, boîte 40, núm. 34, côté KK.

K. Trasllet del 9 de juny de 1486. Avinyó, AC Avignon, boîte 40, núm. 35, côté LL.

L. Còpia del segle XV. ADBR, reg. B 204, fol. 29-31v.

M. Còpia del segle XV, no datada, feta a partir del fol. LX del *Registrum pergamenorum* conservat «in regiis Provinciae archivis». AN, J. 847, núm. 1.

N. Còpia del segle XV, no datada, feta a partir del fol. LX del *Registrum pergamenorum* conservat «in regiis Provinciae archivis». AN, J. 848, núm. 1, fol. 1.

O. Còpia dels segles XVI-XVII. Nimes, Archives Départementales du Gard, 39 J. 7, núm. 12.

P. Còpia dels segles XVI-XVII. Tarascó, AC Tarascon, AA2.

Q. Còpia del segle XVII. Avinyó, Bibliothèque Municipale d'Avignon, ms. 2807, f. 22.

R. Còpia del segle XVIII. BNF, Collection Languedoc-Doat, vol. 76, f. 188, 191 i 194.

S. Còpia del segle XVII ex B. BNF, Collection Baluze, vol. 108, f. 62r-63v.

Publ.: G. CATEL, *Histoire des comtes de Tolose*, Tolosa, 1623, II, cap. 4, p. 188-190; H. BOUCHE, *Histoire chronologique de Provence*, II, Ais de Provença, 1664, p. 105-106; PAPON, *HGP*, II, p. XI-XIII, doc. XIII; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, V, col. 935-939, doc. 492-CCCCII; J. FORNERY, *Histoire du Comté Venaissin et de la ville d'Avignon*, Avinyó, Roumanille, [1910], II, P. J. núm. 1, p. 363-366; MIQUEL ROSELL, *LFM*, II, p. 357-360, doc. 895.

Reg.: *Inventaire des titres de la sénéchaussée de Beaucaire*, t. II, f. 19 (Montpellier, Archives Départementales de l'Hérault, B. 456); Inventari del segle XVII, BNF, Collection Doat, vol. 257, f. 193r-v; L.-G. de BRÉQUIGNY, *Table chronologique des diplômes, chartes, titres et actes imprimés concernant l'histoire de France*, París, 1769-1783, II, p. 530; H. F. DELABORDE, *Layettes du trésor des chartes*, V, París, 1909, p. 1129, doc. 41 (edició fragmentària a partir de C i D); G. MANTEYER, *La Provence du premier au douzième siècle*, París, Picard, 1908, p. 322; J. P. POLY, *Catalogue*, doc. 255; L. MACÉ, *Les comtes de Toulouse et leur entourage*, tesi doctoral, III, doc. 5, p. 554-555; AURELL, *Actes de la famille Porcelet*, p. 37-38, doc. 72.

Citat: J. LÓPEZ OLIVAN, *Repertorio diplomático español: Índice de los tratados ajustados por España (1125-1935) y de otros documentos internacionales*, Madrid, Instituto Francisco de Vitoria, 1944, p. 17. doc. 1.

“In nomine Domini. Sit notum cunctis presentibus atque futuris quia hec^b est pax et concordia inter Illefonsum, Tolosanum /² comitem et Sancti Egidii, et Raimundum, Barchinonensem comitem, et uxorem eius Dulciam comitissam, ac filios eorum et filias, de ipsis /³ querimoniis quas inter se habebant de ipso castro de *Belqaire* et de *Argentia* et de toto territorio *Argentie*^c et de toto /⁴ comitatu tocius *Provincie*.^d

Deffinimus namque et evacuamus nos predicti Raimundus, Barchinonensis comes, et uxor mea Dulcia comi- /⁵ tissa et filii nostri ac filie^e predicto Illefonso, comiti predictum, castrum de *Belqaire* et predictam terram de *Argentia* cum omnibus sibi pertinentibus,^f et totam terram de *Provincia* sicut habetur et continetur ab ipso flumine^f *Durentie*^g usque ad flumen de *Isera* cum ipso castro de *Volobrega*, quantum /⁷ infra predictos terminos habemus vel habere debemus nos vel homines per nos aliqua ratione vel auctoritate, excepta medietate civita- /⁸ tis de *Avinione* et de castro et de fortitudinibus qui ibi sunt vel erunt et de territoriis et de hominibus omnibus et de universis his que^h ad predictam /⁹ civitatem quocumque modo pertinent, et excepta medietate de ipso castro de *Ponte de Sorgia* et de ipsa villa et eius territorio et de his omnibus queⁱ ad /¹⁰ predictam villam vel castrum de *Ponte de Sorga* quocumque modo pertinere videntur, et excepta medietate de ipso castro de *Caumont* et de ipsa villa et eius /¹¹ territorio et de his omnibus que^k ad predictam villam vel castrum de *Caumont* quocumque modo pertinere^l videntur, et excepta medietate de ipso castro de *Tor* /¹² et de ipsis villis^m et de eorum territoriis et de his omnibus que ad predictum castrum de *Tor* vel ad ipsas villas pertinere videntur.¹³ Sicut superius scriptum est, nos predictus Raimundus, Barchinonensis comes, et uxor mea Dulcia comitissa et filii nostri ac filieⁿ sic diffinimus /¹⁴ et evacuamus, laxamus atque donamus tibi predicto Illefonso comiti per fidem sine *engan*, sicut tu vel aliquis per te ad utilitatem tuam melius /¹⁵ intelligere potest, cum civitatibus et castellis et episcopatibus omnibus universis in se existentibus et ad se qualicumque modo pertinentibus, excepta medietate /¹⁶ ipsius civitatis de *Avinione* et de ipsius castro et fortitudinibus ac territoriis, et similiter de ipso castro de *Ponte* et de ipsa villa, et de ipso de *Caumont* /¹⁷ et de *Tor*, que^o omnia, sicut superius dictum est, nobis fideliter reservamus. In predicta autem civitate de *Avinione* vel in predictis castris de *Ponte* /¹⁸ scilicet de *Caumont* et de *Tor*, si quis predictorum comitum Illefonsi scilicet atque Raimundi, per se aut per suos aliqua occasione aliquid honoris /¹⁹ adquisierint alter sine alterius consilio, communiter totum habeant sine missione pecunie^p vel honoris, quam ibi non faciat ipse sine cuius consi- /²⁰ lio facta fuerit acquisitio illa.

Et ego Illefonsus predictus, comes Tolosanus, et coniux mea *Faidida* diffinimus, evacuamus, laxamus atque /²¹ donamus tibi Raimundo, Barchinonensium comiti et *Provincie*^q marchioni, et uxori tue^r *Dulcie*^s comitisse^t et filiis ac filiabus vestris medietate- /²² tem ipsius civitatis de *Avinione* et de ipso castro et de fortitudinibus que ibi sunt vel erunt et de hominibus omnibus et territoriis et de his omnibus que /²³ ad predictam civitatem pertinent, et similiter medietatem de ipso castro de *Ponte Sorgia* et de ipsa villa et territoriis et de hominibus omnibus que^u ad predictum /²⁴ castrum de *Ponte de Sorga* pertinere videntur, et medietatem de ipso castro de *Caumont* et de ipsa villa et territoriis et omnibus hominibus et de his /²⁵ omnibus que^v ad predictum castrum pertinere videntur, et medietatem de ipso castro de *Tor* et de ipsis villis et de territoriis et hominibus omnibus et de his omnibus /²⁶ que ad predictum castrum pertinere videntur, totam terram *Provincie*^w cum ipso castro de *Mesoaga*, sicut in monte *Iani* flumen *Durentie*^x nascitur /²⁷ et vadit usque in ipsum flumen *Rodani*, et ipse *Rodanus* vadit inter insulam de *Lupariis* et *Argentiam* et transit per *Furchas* et vadit ante /²⁸ villam *Sancti*

Egidii et transit usque in ipsum mare. Sicut superius dictum est, ego Illefonus et uxor mea Faidida sic diffinimus et eva-^{/29} cuamus, laxamus atque donamus tibi Raimunde, Barchinonensium comiti et Provincie^y marchioni, et uxori tue^z Dulcie^{aa}/³⁰ comitisse^{ab} et filiis ac filiabus vestris predictam terram totam, sicut superius scriptum est, et Durentia in monte Iani nascitur, et ipse mons ^{/31} per fines Italie^{ac} descendit ad ipsam terram^{ad} turbiam in mare et usque in medium maris, et ipsa Durentia vadit in Rodanum,^{/32} et ipse Rodanus, sicut dictum est, descendit in mare, et usque in medium maris, cum civitatibus et castellis omnibus et fortitudinibus uni-^{/33} versis, archiepiscopatibus, episcopatibus et villis et territoriis omnibus, quantum dici vel numerari potest infra predictos terminos et nos ^{/34} habemus vel aliqua ratione vel auctoritate habere debemus, cum universis in se existentibus et ad se qualicumque modo pertinentibus,^{/35} sicut vos vel aliqui per vos ad utilitatem vestram melius intelligere potestis, per fidem sine engan.

De predictis autem honoribus ^{/36} quos inter nos dividimus, ego Illefonus non dabo nec inpignorabo nec post mortem meam alicui laxabo nisi tantum infan-^{/37} tibus meis quos de propria uxore habuerim, et si pignorationem facere voluero, suscipiam a vobis quatuor propinquos quos alia persona ^{/38} fideliter mihi prestare voluerit, et de hoc expectabo vos sine vestro engan per menses vi. Militibus autem et hominibus ceteris^{ae} qui in ^{/39} honore illo sunt quem vobis diffinivi, laxavi atque donavi, omni occasione post posita mando ut vobis prescriptis Raimundo,^{/40} scilicet Barchinonensi comiti, et uxori vestre^{af} Dulcie^{ag} comitisse^{ah} et filiis ac filiabus vestris fidelitatem faciant et ab illa quam mihi fecerunt ^{/41} fidelitate, hac indicante scriptura, de hominio et sacramento absolvo. Et si hobiero sine infante de propria uxore, totum quod ^{/42} superius dictum est vobis prescriptis sine omni dubitatione dimitto, laxo atque concedo. Et Aimericus habeat in *Belquarre* et in ^{/43} Argentia per vos illum fevum quem per me debet habere et Bernardus de Andusia habeat illum fevum per Aimericum.

De predictis ^{/44} autem honoribus quos inter nos dividimus ego Raimundus, predictus comes Barchinonensis, et Dulcia comitissa non dabimus nec in-^{/45} pignorabimus nec post mortem nostram alicui laxabimus, nisi tantum infantibus nostris. Et si inpignorationem facere voluerimus,^{/46} suscipiamus a vobis quatuor propinquos quos alia persona fideliter nobis prestare voluerit, et de hoc expectabimus vos sine vestro enganno ^{/47} per menses vi. Militibus autem et hominibus ceteris^{ai} qui in honore illo sunt quem vobis diffinivimus, laxavimus atque donavimus, omni ^{/48} occasione postposita mandamus ut tibi prescripto Illefonso comiti fidelitatem faciant et ab illa que^{ak} nobis fecerunt fidelitate, hac ^{/49} indicante scriptura, de hominio et sacramento absolvimus. Et si hobierimus sine infante, totum quod superius dictum est tibi prescripto sine ^{/50} omni dilatione dimittimus, laxamus atque^{al} concedimus. Si quis autem hanc concordationis, diffinicionis, evacuationis sive donationis ^{/51} scripturam dirrumpere temptaverit, non valeat, sed predicta omnia in duplum componat et presens scriptura perhenniter inviolabile ma-^{/52} neat.

Que^{am} acta est xvii kalendas octobris, Dominice etiam incarnationis anno cxxv post millesimum.^{/53}

Sig+num Raimundi comes. Sig+num Dulcie comitisse.^{/54}

Sig+num Illefonsi, Tolosani comitis. Sig+num Faidide, predicti Illefonsi uxoris. Sig+num Berengarii dapiferi.^{/55} Sig+num Gaufredi Porcelliti. Sig+num Guilelmi Porcelliti. Sig+num Raimundi sacriste. Sig+num Gaufredi de Man-^{/56} sia. Sig+num Bertran Porcellet. Sig+num Ugo Fulco. Sig+num Guilelm Folc. Sig+num Guilelm Bertran. Sig+num Bertran ^{/57} Albaric. Sig+num Petri de Morers. Sig+num Raimundi de Bariag. Sig+num Rostagni de Poscheras. Sig+num ^{/58} Ramoardi de Medenas. Sig+num Guilelmi Raincardi. Sig+num Giraldis de Paernas. Sig+num Guilelm Rannes.^{/59} Sig+num Gaucelmi de Clareth. Sig+num Ugo de Belqaire. Sig+num Bernardi de Andusia. Sig+num

Aimericus /⁶⁰ de Narbona. Sig+num Elsiardi de Uzez. Sig+num Raimundi Giral. Sig+num Raimundi Cadel. Sig+num Guilelmi /⁶¹ de Sancto Saturnino.

Raimundi Ollegarii, levite, qui hoc scripsit die et anno quo supra +.^{an}

a. B avantposa la rúbrica Incipiunt cartae Raimundi, comitis Tholosani. Et primum, carta deffinitionis et evacuationis quam ad invicem fecerunt venerabilis Raimundus, comes Barcinonensis, et nobilis comes Ildefonsus Tholosanus, pater eiusdem comitis, super comitatu Provinciae et castro de Belcaire, de Argentia ac super quibusdam multis aliis. – *b. e caudada.* – *c. La segona e caudada.* – *d. e caudada.* – *e. e caudada.* – *f. e caudada.* – *g. La segona e caudada.* – *h. e caudada.* – *i. e caudada.* – *k. e caudada.* – *l. pertinere omès A2.* – *m. et de ipsis villis repeteix A2.* – *n. e caudada.* – *o. e caudada.* – *p. La segona e caudada.* – *q. e caudada.* – *r. e caudada.* – *s. e caudada.* – *t. e caudada.* – *u. e caudada.* – *v. e caudada.* – *w. e caudada.* – *x. La segona e caudada.* – *y. e caudada.* – *z. e caudada.* – *aa. e caudada.* – *ab. e caudada.* – *ac. e caudada.* – *ad. terram omès A2.* – *ae. La primera e caudada.* – *af. e caudada.* – *ag. e caudada.* – *ah. e caudada.* – *ai. La primera e caudada.* – *ak. e caudada.* – *al. atque omès A2.* – *am. e caudada.* – *an. Raimundi Ollegarii, levite, qui hoc scripsit die et anno quo supra + omès A2.*

40

1125, setembre 15

En compliment del tractat de pau signat aquell mateix dia, el comte Alfons I de Tolosa jura fidelitat al comte Ramon Berenguer III de Barcelona i es compromet a defensar-lo per l'honor que té contra tot-hom, excepte contra Eimeric de Narbona, Guillem de Montpeller, Bernat d'Andusa i el comte de Forcalquer (Forcalquier).

A. ACA, C, Pergamins de Ramon Berenguer III, carp. 32, núm. 270 (*olim* 1 arm. de Catalunya, sac C, núm. 403), 78 × 181 mm. Bon estat de conservació.

[B. Còpia de final segle XII, perduda. ACA, C, LFM, f. 374.]

Publ.: MIQUEL ROSELL, LFM, II, p. 360, doc. 897.

“Iuro ego Ildefonsus, filius Alvire femine, tibi Raimunde, Barchinonensium comiti et Provincie marchioni, filio Maaltis femine, et uxori tue Dulcie comitisse quod de ista hora in antea fidelis ero vobis de vita vestra et de corporibus vestris et de membris vestris que corporibus vestris iuncta sunt et de omnibus honoribus vestris quos hodie habetis vel habere debetis vel in antea, cum consilio meo, adquisieritis, vos vel homines per vos, que non vobis illos honores tollam nec tollere faciam, partem nec totum. Et si quis vobis aliquid de predicto honore inde tulerit vel tollere voluerit, ero vobis inde fidelis adiutor et defensor per fidem, sine *engan*, contra cunctos homines vel feminas, per quantas vices me inde monueritis vel moniri feceritis, excepto Aimerico de Narbona et Guilermo de Monte Pessulano et Bernardo de Andusa et comes Furno Chalcherii et illis meis hominibus qui directum vobis facere voluerint. Sicut superius scriptum est, sic faciam et attendam vobis ego Ildefonsus vobis suprascriptis comiti et comitisse per Deum et hec sancta.

Actum est hoc xvii kalendas octobris, anno Dominice incarnationis cxxv post millesimum.

Sig+num Ildefonsus comes.

a. B avantposa la rúbrica Sequitur etiam alterum sacramentale quod fecit Ildefonsus, comes praedictus, venerabili Raimundo, comiti Barcinonensi ac principi Aragonensium.

41

s. d. [1125-1127]¹

Acord entre Ramon Berenguer III, comte de Barcelona, i la seva muller Dolça i el Comú de Gènova, representat per Lanfranco Avvocato, que posa fi a les querimònies dels comtes de Barcelona contra el poble d'aquesta ciutat. Ambdues parts acorden que, en endavant, es garantirà el trànsit i l'estada dels súbdits de l'altra part signant a les pròpies terres i que els genovesos pagaran les lleudes i usatges acostumats quan entrin a les mars del comte: deu unces d'or per cada vaixell carregat i noliejat a Gènova que entri en algun port de Ramon Berenguer. També acorden que les naus que volguessin anar a Espanya —és a dir, a al-Àndalus— hauran de passar per Barcelona i pagar els usatges i lleudes que per toquin. Finalment, acorden que, si el comte vol fer la guerra als sarraïns, Gènova l'haurà d'ajudar —o, segons una altra intepretació possible, que els genovesos podran fer la guerra als sarraïns quan vulguin i tindran el pas i l'estada segurs per les terres del comte i la comtessa o, encara, segons una tercera interpretació, que els genovesos es comprometran a respectar la pau o la guerra que el comte tingui amb els sarraïns. L'acord preveu una multa de 100.000 sous melgoresos si alguna de les parts incomplèix els pactes i no avisa l'altra part en el termini de cent dies.

A. Còpia simple no datada ni validada. ACA, C, Pergamins de Ramon Berenguer III, carp. 33, extrainventari núm. 2402, 202 × 247 mm. Carta partida horitzontalment per ABC a la part superior. Bon estat de conservació.

Publ.: L. VALLE, *Di due documenti che riguardano le relazioni di Genova con la Catalogna nel secolo XII*, Gènova, Libreria Italiana, 1935, p. 3-4; J. E. RUIZ DOMÉNEC, *En torno a un tratado comercial entre las ciudades de Génova y Barcelona en la primera mitad del siglo XII*, dins *Acti del I Congreso storico Liguria-Catalogna: Ventimiglia, Bordighera, Albenga, Finale, Genova, 14-19 ottobre 1969*, Bordighera, Istituto Internazionale di Studi Liguri, 1974, p. 159, doc. 1.

Hec est concordacionis scriptura que facta est inter Raimundum, Barchinonensem comitem, et uxorem eius Dulciam comitissam, et Lanfranchum, Ianuensem Advocatum, et socios eius de discordia et querimoniis quas predictus comes et comitissa super Ianuensi populo faciebat. Pacti sunt namque inter se quod amicabiliter semper Ianuensis populus persolvat Barchinonensi comiti ipsas leudas et usaticos omnes, quas vel quos moraliter^a dare consueverant civitatis Barchinone comitibus, id est, de illis navibus que in Ianua fuerint honerate x uncias auri. De ceteris vero navibus, sicut mos urbis Barchinone existit. Hoc adiciendo quod comunitas Ianuensis populi hanc concordiam, insimul cum consulibus congregata, patenter asserrat et affirmet.

Item, fecerunt concordiam inter se ut perpetua pax sit inter Ianuensem populum et consules, qui modo sunt vel erunt, et predictum comitem et comitissam et eorum filios et terram et homines; et quod Ianuensis populus quiete habeat transitum et stare per comitis et comitisse terram ad faciendam pacem et guerram cum voluerit Sarracenis. Et similiter homines comitis et comitisse habe-

1. J. E. Ruiz Doménech atribueix a aquest primer tractat la data de 1116-1117, perquè són els anys del viatge a Itàlia del comte Ramon Berenguer III, amb el qual el relaciona. Tanmateix és més lògic pensar que aquest acord fou signat després de concloure la guerra de Provença el 1125, en la qual genovesos i catalans havien estat en bàndols rivals i els catalans, a més, s'havien aliat amb els pisans, en guerra amb els genovesos. Els fiadors que cadascuna de les parts presenta al tractat proven la relació amb la política provençal: el comte de Tolosa i altres del seu bàndol per part de Gènova, i els senyors i els homes de diverses localitats de la Provença marítima, atribuïda pel tractat de 1125 al comte Ramon Berenguer III, per banda catalana. Com a data límit, cal pensar en el novembre de 1127, quan una nova ambaixada, portada a terme pel cònsol Caffaro i per Ansaldo Crispini, va aconseguir finalment un acord (vegeu doc. núm. 43).

ant transitum quiete et stare, quando voluerint, in Ianuensi terra, salva tamen in omnibus utriusque partis iusticia, sicut suprascriptum est. Si vero, quod absit, Ianuensis populorum comunitas de predictis omnibus totum vel partem infregerit et infra dies centum amonitis subscriptis fidei iussoribus recte non emendaverint, quinquaginta milia solidorum denariorum melguriensium monete sumam predictis comiti et comitisse persolvant, quos Illelfonsus, comes Tolosanus, et homines Sancti Egidii, sub vere fidei pollitacione firmant. Similiter Eimericus Narbonensis cum hominibus Montis Pessulani, alios L milia persolvant. Si vero, quod absit, predictus comes et comitissa, de predictis omnibus totum vel partem infregerint, c milia solidorum denariorum Melguriensium monete sumam Ianuensi populo persolvant, quos per Guillelmum *Porcelet* et Raimundum Sacristam et Guillelmum et Raimundum Gaucefredi de Massilia et Foroiuliensem et Antipolitanum episcopos et homines de Ariis et Raimundum et fratres eius^b et Fulconem de *Grassa* et Guillelmum, fratrem eius, firmant, hac conditione servata, ut infra c dies quo predicti fidei iussores fuerint amoniti, universa malefacta recte restituantur. Et ut omnes naves Ianuensium populorum in Ispaniam intrare volencium veniant in civitatem Barchinone et ibi supradictos usaticos reddant et leudas sine utriusque partis *engan*.^c

a. Tot i que la lectura és clara, probablement el text hauria de dir immemorialiter. – b. et Raimundum et fratres eius afegit amb una tinta més clara al final de la línia i al començament de la següent en l'espai entre línies. – c. Et ut omnes naves... sine utriusque partis engan afegit al final amb tinta més clara, en part al damunt de raspat.

42

s. d. [1125-1127]¹

Centrago, per ordre dels cònsols i del poble de Gènova, jura als comtes de Barcelona, Ramon Berenguer III i Dolça, que, en nom dels cònsols i el poble de Gènova, accepta la captura de Lanfranco Avvocato i d'altres genovesos i que considera tancat l'afer. Seguidament, Caffaro, cònsol de Gènova, jura als comtes que accepta la captura del seu fill Bonifacio i d'altres genovesos i que considera tancat l'afer.

A. ACA, C, Pergamins extrainventari, carp. 357, núm. 3137, 103 × 151 mm. Bon estat de conservació.

Iuro^a ego Centragus, precepto^b consulum et populi Ianuensis, vobis Raimundo, Bar-/²chinonensi comiti, et Dulcie comitisse ac filiis vestris quod consules et Ianu-/³ensis^c populus de capcione Lanfranci Advocati et hominum Ianue^d et de pe-/⁴cunia et de dampno^e atque iniuria illis facta, hab ista hora in antea finem /⁵ faciunt et tenebunt, sine malo ingenio et fraude, et malum meritum /⁶ non reddent ex hoc vobis vel hominibus vestris vel terre^f vestre.^g Et sicut super-/⁷ius scriptum est, sic vobis tenebunt per Deum et hec IIII evangelia. /⁸

Iuro ego Chafarus, consul Ianuensis, vobis Raimundo Barchinonensi comiti et Dulcie comi-/⁹tisse^h et filiis vestris quod de capcione filii mei Bonefacii et hominum Ianueⁱ et de /¹⁰ dampno et pecunia atque iniuria illis facta, finem vobis facio et tenebo sine /¹¹ malo ingenio, et malum meritum non reddam ex hoc vobis vel hominibus vestris /¹² vel terre^k vestre. Et sicut superius scriptum est, sic tenebo vobis per Deum et hec IIII /¹³ evangelia.

1. Per a la datació d'aquest document, vegeu les observacions al doc. núm. 41, n. 1.

a. Escrit inicialment amb minúscula, iuro, posteriorment s'hi afegí al costat una I majúscula. – b. Abans de precepto, una P majúscula, que no transcrivim. – c. -is interlineat. – d. e caudada. – e. et de dampno interlineat. – f. e caudada. – g. e caudada. – h. e caudada. – i. e caudada. – k. La segona e caudada.

43

1127, novembre 28

Concòrdia entre Ramon Berenguer III, comte de Barcelona i Besalú i duc i marquès de Provença, i la senyoria de Gènova sobre els drets que havien de pagar les naus genoveses que feien port en els dominis del comte, signada en presència de l'arquebisbe Oleguer de Barcelona i del marquès de Gènova, actuant com a ambaixadors de Gènova el cònsol Caffaro i Ansaldo Crispini. L'acord rebaixa els drets d'entrada de les naus genoveses als ports dels dominis del comte de Barcelona a deu morabatins i n'estableix la protecció. Les naus genoveses que portin mercaders estrangers o moneda estrangera a Espanya i arribin als ports dels dominis del comte de Barcelona, des de Niça fins a Salou, pagaran el mateix cens que els homes de Montpeller i estaran sota la mateixa protecció.

A. ACA, C, Pergamins de Ramon Berenguer III, carp. 32, núm. 293, 186 × 272 mm. Carta partida horitzontalment per ABC a la part superior. Bon estat de conservació.

Publ.: A. de CAPMANY Y DE MONPALAU, *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, reedició anotada i revisada per E. GIRALT Y RAVENTÓS i C. BATLLE Y GALLART, Barcelona, Cámara Oficial de Comercio y Navegación, 1961-1963, vol. II, p. 4-5, doc. 2 (IV, 1); F. de A. de BOFARULL SANS, *Antigua marina catalana*, Barcelona, Est. typ. de Hijos de Jaime Jepús, 1898, p. 65-66, doc. 4; J. E. RUIZ DOMÉNEC, *En torno a un tratado comercial entre las ciudades de Génova y Barcelona en la primera mitad del siglo XII*, p. 160, doc. 2; J. M. MARTÍ I BONET, *Oleguer, servent de les esglésies de Barcelona i Tarragona. Comentaris als documents de sant Oleguer*, Barcelona, Claret, 2003, p. 435, doc. 75.

Reg.: *La Corona de Aragón en el Mediterráneo, un legado común para Italia y España. La corona d'Aragó a la Mediterrània, un llegat comú per a Espanya i Itàlia. 1282-1492*, Madrid, Dirección General de Bellas Artes y Archivos, 1988, p. 63, doc. 1.

Universitati hominum significare curamus qualiter fuit mota discordia inter Raimundum, Barchinonensem comitem et^a Bisullunensem ac Provincie /² ducem et marchionem, et populum Ianuensem de negociacione navium contra voluntatem iam dicti comitis Yspaniam euncium. Tandem ne aliqua /³ inter eos ex hoc decetero sit disceptacio, presenti edicto ad terminacionem diffinicionis veniunt, presente venerabili archiepiscopo Ollegario Tarracho- /⁴ nensi et Ianuensi marchione, et hoc postulacione Ianuensis populi legatos suos mitentis iam dicto comiti, scilicet Chafarum, consulem Ianuen- /⁵ sem, et Ansallum Crispini. Concordia si quidem facta tale est inter eos. Convenit namque Sigifredus, Ianuensis episcopus, et consules ac populus predicto comiti /⁶ et uxori sue^b Dulcie comitisse^c ac filio eorum Raimundo, quod de unaquaque navi Ispaniam eunte donent illis aut hominibus Barchinone per eos censum /⁷ scilicet x mohabatinos, in Barchinona vel in Sancto Felice de Gixals, de illis videlicet navibus que ceperint terram a Nicia usque caput /⁸ Tortuose, et sint secure in potestate comitis. Que vero tenerint profunda pelagi, si non dederint x mohabatinos in constitutis /⁹ locis, non sint in hac securitate. Et si naves Ianuensium negociatores extraneos aut pecuniam alienam portaverint in Yspaniam, /¹⁰ a Nicia usque Salod, donent censum hominibus Barchinone,^d sicut homines Montis Pessulani per consuetudinem iam dicti comitis donant. Et /¹¹ quod dubium inde fuerit, duo homines de navi sacramento demons-

trent. Et iam dictus comes et uxor eius et filii eorum faciunt securos Ianuen- /¹² ses personas, pecuniam, naves, et iam fractas et non fractas, ubique in eorum potestate cum consuetudine debita et in maritimis /¹³ eorum in locis omnibus securas faciunt. Et Sigifredus Ianuensis et consules ac populus Ianuensis faciunt securum comitem et comi- /¹⁴ tissam et filios eorum et eorum homines personas, pecuniam, naves, fractas et non fractas, ubique in eorum potencia et maritimis /¹⁵ ac locis omnibus eorum cum consuetudine debita. Si quis ex parte Ianuensium vel^e prephati comitis huius diffinicionis placitum for- /¹⁶ te fregerit, infra XL dies quibus inde fuerit ammonitus^f emendet alteri cui hoc fregerit, secundum hanc determinacionem prescrip- /¹⁷ tam, et insuper placitum presens maneat firmum, sine fraude et malo ingenio. Et quod comes vel filii eius de predicto placito /¹⁸ Ianuensibus dimiserit gratis, sit dimissum.

Actum est hoc IIII kalendas decembris, anno Dominice incarnationis c xx /¹⁹ VII post millesimum.

a. et interlineat. – b. e caudada. – c. e caudada. – d. e caudada. – e. et in maritimis... ex parte Ianuensium vel escrit al damunt de raspat. – f. Segueix cui ratllat.

44

1128, gener 17 / març, o febrer, 15. Palerm¹

Roger II, príncep i duc d'Apúlia i comte de Sicília i Calàbria, en resposta a la sollicitud presentada pels ambaixadors de Ramon Berenguer III a la cort de Palerm, es compromet a contribuir amb un estol de cinquanta naus a la campanya que el comte de Barcelona porti a terme contra els sarraïns d'Espanya. El comte de Barcelona, per la seva banda, es compromet a ajudar-lo i a donar-li la meitat de les terres, dels homes i dels béns conquerits als sarraïns.

A. Esborrany o còpia coetània.² ACA, C, Pergamins de Ramon Berenguer III, carp. 32, núm. 258, 178 × 220 mm. Bon estat de conservació.

1. Aquest document presenta problemes de datació que convé explicar amb detall. Les dues parts del document són datades simultàniament al mes de març i al 15 de les calendes de febrer, és a dir, el 17 de gener, la qual cosa implica, aparentment, una contradicció. Per tal d'explicar aquesta contradicció s'han formulat diverses hipòtesis. La primera i més antiga apunta l'existència d'un error d'escriptura en el document i opta per substituir l'expressió mense martii per mense januarii, tal com fa C, on januarii és corregit sobre martii. Amari segueix aquesta interpretació i en la seva edició solament dona la forma mense januarii. Udina, en canvi, pensa en una dislocació: 15 de les calendes de març, que s'escau el 15 de febrer; Udina, doncs, data el document el 15 de febrer. Ara bé, si fos un error de l'escriu o una dislocació, no s'entén com l'un o l'altra es repeteixen a les dues datacions del document. Adonant-se d'aquest fet, Brühl proposa un tercera via: es tracta d'una datació doble, ja que el document s'hauria redactat en dos moments, primer el 17 de gener i després al març. La hipòtesi de Brühl permet eliminar la contradicció en la datació, però presenta la dificultat que, en cas de ser certa, semblaria més lògic esmentar primer la data més reculada, el 17 de gener, i després la més recent, el mes de març, i no pas a la inversa; a més, sintàcticament s'hauria hagut d'indicar amb una conjunció copulativa que manca a les dues datacions. Com que totes les hipòtesis tenen punts de versemblança i res no permet decantar-se per cap, en la present edició s'ha optat per apuntar totes les datacions possibles.

A més del dia i mes, l'any en què cal datar el document també presenta problemes. Tradicionalment, i suposant una datació en l'estil pisà, s'ha donat com a bo l'any 1127 (Amari, Udina); tanmateix Brühl considera que en aquesta ocasió —que no seria l'única en el diplomatarí de Roger II— se segueix l'estil toscà i, per tant, cal datar el document l'any 1128. Argüeix com a justificació que fins a aquest any Roger II no s'intitulà duc. L'esment de la indicció sisena avala aquesta datació, ja que entre gener i març de 1128 aquesta és la indicció correcta.

2. És qüestió controvertida l'autenticitat del compromís doble entre Roger II i Ramon Berenguer III, així com, derivat d'aquest fet, l'originalitat del document conservat. En relació amb l'autenticitat, ni paleogràficament ni historiogràficament res no permet dubtar de l'autenticitat del document transcrit, si bé és cert que no compta amb cap dels signes autenticadors habituals en aquests do-

- B. Còpia del segle XVII. Palerm, Biblioteca Comunale di Palermo, Qq. E. 165, fol. 7r-8v.
 C. Còpia del segle XVIII. Palerm, Biblioteca Comunale di Palermo, Qq. G. 1, fol. 6r-v.
 D. Còpia del segle XVIII. Palerm, Biblioteca Comunale di Palermo, Qq. G. 2, fol. 2r-v.
 E. Còpia del segle XVIII. Agrigent, Biblioteca Lucchesiana d'Agrirento, Cod. II. 1.12 B.41, fol. 4r-v.
 Publ.: M. AMARI, *Storia dei Musulmani di Sicilia*, Catània, Romeo Prampolini, t. III¹, p. 389-390, n. 1 = t. III/2², p. 396-398, n. 1, ex C; F. UDINA I MARTORELL, *Documents cabdals de la història de Catalunya*, Barcelona, Fundació Catalana, D. L. 1985, vol. I, p. 91-94 (edició parcial); C. BRÜHL (ed.), *Rogerii II regis diplomata Latina*, Colònia [etc.], Böhlau, 1987, p. 22-24, doc. 9.
 Reg.: W. BEHRING, *Sicilianische Studien II*, p. 24; E. CASPAR, *Roger II (1101-1154) und die Gründng der Normannisch Sicilischen Monarchie*, Innsbruck, Verlag der Wagner'schen Universitäts Buchhandlung, 1904, 53; *La Corona de Aragón en el Mediterráneo, un legado común*, p. 63, doc. 2.

[1]

Ego Rogerius,^a Dei gratia princeps et dux Apulie^b, Sicilie^c et Calabrie^d comes, concedo tibi domino Raimundo, eadem gratia comiti /² Barchinonensi^e, per honestissimos legatos tuos, videlicet Petrum archidiaconum et Raimundum, venientes ad nos Panormum /³ gratia requirendi^f auxilium et consilium propter guerras et multiplices incursus Sarracenorum in partibus Hispanie,^g hanc subscrip- /⁴ tam pactionem. Concedo tibi per securitatem baronum meorum, videlicet Roberti de Terona et Roberti de Miliaco, quia, si^h in /⁵ presentia legatorum meorum, videlicet Guillelmi de Pinciniaco et Samsonis de Surda Valle ad presentiam tuam proficiscentium /⁶ iuraveris infra octo dies eorum adventus ad te cartulas presentes mearum pactionum legatis tuis vel legato pro hoc /⁷ negotio ad me venturis vel venturo, iurabo, quia in futura estate septime indictionis, in kalendas iulii, vel ante, /⁸ gal[ea]s quinquaginta in servicium Dei et auxilium exercitus, ad exercitum in Hispaniam, excepta occasione que propter /⁹ hoc non sit reperta, mittam.

Facta Panormi, in palatio domini ducis, anno Dominiceⁱ incarnationis M^o C^o XX^k VII,¹⁰ mense martii,^l xv kalendas februarii, indictione VI.^m/¹¹

[2]

Ego Raimundus, Dei gratia Barchinonensisⁿ comes, iuro et a[se]curo tibi domino Rogerio, eadem gratia duci, quod ibo in kalendas iulii, septime indictionis,¹² vel ante cum exer[c]itu meo in Hispania in servicium Dei et auxilium tuum; et adiuvabo homines tuos, terra et mari, per fidem;¹³ et in auxilio tuo et hominum tuorum permanebo quamdiu classis tua que Historia dicitur, terra et mari, Hispanie^o fuerit; et /¹⁴ galeis tuis et aliis navibus tuis et hominibus Istorie tue^p et rebus eorum secreta receptacula, in mari et in terra, in civitatibus,¹⁵ castellis et villis, dabo ad posse meum et liberam vicualium et stipendiorum emptionem. Et aseculo tibi de universa acquisitione /¹⁶ nostra tempore exercitus tui, terra et mari, in partibus Hispanie,^q scilicet civitatum, castellorum, castrorum, burgorum, casalium, villarum,¹⁷ omnium denique terrarum, hominum, auri, argenti et rerum omnium, tam mobilium quam et stabilium, integram medietatem habendam tibi et /¹⁸ hominibus tuis super

cuments. Això es pot explicar pel fet que el compromís fou tractat entre els legats de les dues parts i que possiblement no es va arribar a jurar mai. Tot i la manca de signes autenticadors, també es pot acceptar gairebé amb plena certesa que es tracta de l'original o, més exactament, d'un dels dos originals, en concret la còpia de l'acord que els legats van fer arribar a Ramon Berenguer III. L'original partició del document en dues parts, el compromís de Roger II i el compromís de Ramon Berenguer III, respon a la forma en què es va desenvolupar la negociació de l'acord. Brühl atribueix aquesta partició a la participació de dues mans en la redacció del document, però no és tan clara l'existència d'aquestes dues mans, en vista del document.

hanc causam, tua iussione ordinatis, sine contrarietate vel contradictione vel vi eis illata; et non queram,¹⁹ neque querere faciam, neque consentiam, quomodo eam perdas. Et adiuuabo tibi eam tenere, defendere et hominibus et baiulis tuis, per fidem, sine ²⁰ fraude et ingenio, contra omnes homines et feminas qui predictam partem tibi vel hominibus tuis ad tollendum invaserint. Quod si forte de his ²¹ predictis pactionibus aliquid minusfactum in exercitu tuo factum fuerit, infra octo dies emendabo vel emendari faciam ²² per iusticiam, si inde requisitus fuero, vel per concordiam, que sit grata illi vel illis cui vel quibus minusfactum fuerit factum, si ex eo ²³ vel ex eis, qui recipere debet, non remanserit. Hec attendam et observabo per fidem, sine fraude et ingenio, tibi et baiulis tuis ²⁴ et hominibus tuis, sicut suprascriptum est in presenti cartula.

Facta Panormi, in palacio domini ducis, anno Dominice^s ²⁵ incarnationis M^o C^o XX° VII°, mense martii,^t xv kalendas februarii, indictione vi.^u

a. Sobre R., de Rogerius, de nou Rogerius afegit al damunt per una mà d'època moderna (segles XVI-XVII). – b. e caudada. – c. e caudada. – d. e caudada. – e. Barcinonensi B i C. – f. d corregit sobre t. – g. e caudada. – h. quasi enlloc de quia, si C. – i. e caudada. – k. Segueix x raspat. – l. januarii corregit sobre martii C. – m. sexta C. – n. Barcinonensi B i C. – o. e caudada. – p. e caudada. – q. e caudada. – r. e caudada. – s. e caudada. – t. januarii corregit sobre martii C. – u. sexta C.

45

s. d. [1134, setembre 18]¹

Jurament de fidelitat prestat pel comte Alfons Jordà de Tolosa al comte Ramon Berenguer IV de Barcelona ratificant l'acord signat entre els dos.

[A. Original perdut.]

[B. Còpia de final del segle XII, perduda. ACA, C, *Liber Feudorum Maior*, f. 374.]²

Publ.: MIQUEL ROSELL, *LFM*, II, p. 360, doc. 896 (transcriu únicament la rúbrica per no haver trobat el document).

46

1136, desembre 28

Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona, cedeix en feu al seu fidel Guillem VI de Montpeller la ciutat de Tortosa amb tots els dominis pertanyents al seu bisbat, per tal que quan la prengui als sarraïns aquest i els seus descendents la tinguin per ell. Guillem de Montpeller, per la seva banda, es fa home propi del comte i es compromet a ajudar-lo a tenir i defensar aquesta honor contra tothom.

1. Segons Miquel Rosell, la rúbrica d'aquest homenatge, copiat al *Liber Feudorum Maior* i actualment perdut, correspondria a l'acord signat el 18 de setembre de 1134 entre el comte Alfons Jordà de Tolosa i Ramon Berenguer IV que cita J. ZURITA, *Anales*, I, lib. I, cap. LIV. Sobre el contingut de l'acord, vegeu DEVIC-VAISSETE, *HGL*, III, p. 697, i L. MACÉ, *Les comtes de Toulouse et leur entourage*, I, p. 58.

2. *B avantposa la rúbrica* Sequitur sacramentale quod fecit Ildefonsus, comes dictus Tholosanus, nobili Raimundo, comiti Barcinonensi iam dicto.

- A. ACA, C, Pergamins de Ramon Berenguer IV, carp. 35, núm. 73 (*olim* 14 arm. de Tortosa, sac de Sant Ruf, núm. 11), 214 × 394 mm. Carta partida per ABC. Estat de conservació regular a causa de set forats de mida decreixent d'esquerra a dreta que afecten la part central del pergami.
- B. Còpia de començaments del segle XIII. Montpellier, Archives de la ville de Montpellier, AA 1, Cartulari dels Guillems (*Liber Instrumentorum Memorialium*), f. 69v-70r.
- Publ.: MARCA, *Marca Hispanica*, col. 1281-1282, doc. CCCXC; VILLANUEVA, *Viage literario*, xvii, p. 319, ap. doc. I (A); P. de BOFARULL, *CODOIN*, iv, p. 53-54, doc. xxii (A); A. GERMAIN (ed.), «*Liber Instrumentorum Memorialium*». *Cartulaire des Guillems de Montpellier*, Montpellier, Société Archéologique de Montpellier, 1886, p. 284-285, doc. CLII (B).
- Ref.: DEVIC-VAISSETE, *HGL*, III, p. 703.

“Hec est conveniencia que est facta inter domnum Raimundum, Barchinonensem comitem, et Guillelmum de Monte Pessulano. Donat namque iam dictus comes Raimundus prephato fideli suo Guillelmo de Monte Pessulano per fevum^b civitatem Tortuosam, cum omnibus terris et castris et municionibus, et omnibus ad eius dominatum pertinentibus, secundum determinacionem ipsius episcopatus. Propter hoc autem donum superius comprehensum ipse Guillelmus de Monte Pessulano efficitur homo eius manibus propriis et convenit ei ut sit fidelis eius et amicus per fidem, sine malo ingenio, et quod adiuvet eum tenere et defendere omnem honorem quem hodie habet vel in antea adquisierit^c per eius consilium, contra cunctos homines et feminas, per fidem,^d sine *engan*. Et ipse comes convenit ipsi Guillelmo ut adiuvet eum^e tenere et defendere, sicut fideli homini suo, omnem suum proprium honorem quem hodie habet vel in antea habuerit per eius consilium, contra omnes homines et feminas. Quando vero, [auxiliante D]eo, ipsa civitas Tortu[osa in po]testatem christianorum deve[nerit], habeat eam predictus Guillelmus et proienies eius^f [per i]psum comitem, cum omnibus sibi pertinentibus, sicut superius scriptum est. Et tunc fac[iat ei fideli]tates suas et servi[cia, et sit ho]mo eius solidus et adi[utor con]tra omnes homines [et feminas, p]aganos et christian[os, et t]eneat pacem pro [eo, et f]aciat guerram quandocumque prepha[tus come]s ei^g mandaverit.

Hactu[m est] hoc v kalendas ianuarii, anno Dominice incarnationis c^{mo} xxx vi^{to} post millesimum.^h
 *Signum+ Raimundus comes,^{i*} qui hoc donum fecit, firmavit et testes firmare rogavit.
 Signum Guillelmi Montis Pessulani.

A

Sig+num Raimundi Fulconis. Sig+num Raimundi de Monte Lauro. Signum+ Bernardi de Pinnano. Signum+ Guilelmi Airtadi. Signum+ Petri Girberti. Signum+ Gauceberti, vicecomitis Castelli Novi. Signum+ Gaucerandi de *Pinos*. Signum+ Reamballi. Signum+ Guillelmi de Pugalto. Sig+num Guillelmi de Castro Vetulo. Signum+ Petri Bertrandi de *Belog*. Signum+ Bernardi de *Belog*. Signum+ Artalli de Castello Novo. Sig+num Petri Raimundi Mainardi. Signum+ Gerberti, cannonici Sancti Ruphi.

B

Signum Oldegarii archiepiscopi.
 Sig+num Raimundi Fulconis. Signum Arnaldi, Barchinonensis ecclesie sacriste atque diaconi. Signum Bernardi de Pinnano. Signum Guillelmi Airadi. Signum Petri Girberti. Signum Gauzberti, vicecomitis Castelli Novi. Signum Gaucerandi de *Pinos*. Signum Reiambal-di. Signum Guillelmi de Pugalto. Signum Guillelmi Castri Vetuli. Signum Petri Bertrandi de *Belloc*. Signum Bernardi de *Bellog*. Signum Artaldi Castelli Novi. Signum Petri Raimundi Mamardi. Signum Gerberti, canonici Sancti

Sig+num Poncii, scriptoris comitis, qui hoc scripsit suprapositis literis in linea VI^{ta} que dicunt “proienies eius.”

Rufi et presbiteri. Signum Stephani, canonici Sancti Rufi. Signum Raimundi Montis Lauri. Signum Poncii, scriptoris.

a. B avantposa la rúbrica Scriptura donacionis super civitate Tortosa quam fecit Raimundus comes Guillelmo, domino Montis Pessulani, et convenientia quam fecerunt ad invicem. – *b. feudum B.* – *c. adquisierit B.* – *d. B afegeix et.* – *e. ut adiuvet eum interlineat A.* – *f. et proienies eius interlineat A.* – *g. ei omès B.* – *h. m^o c^o xxx^o vi B.* – *i. Raimundi comitis B.*

47

s. d. [1127-1147, més probablement 1145-1146]¹

Carta dels cònsols de Pisa al comte de Barcelona Ramon Berenguer IV en la qual li recorden l'amistat de la ciutat amb el seu pare, li expressen els desigs de mantenir-la amb ell i li pregunuen que no doni suport a Gènova en els seus intents de conquerir les Balears. Finalment, els cònsols fan referència a una injúria comesa pels pisans en contra dels catalans, de la qual diuen que ja han respost a bastament.

A. ACA, C, Pergamins de Ramon Berenguer IV, carpeta 41, sense data núm. 22, 105 × 267 mm. Bon estat de conservació.

Publ.: J. DAMETO, V. MUT i G. ALEMANY, *Historia general del Reino de Mallorca*, p. 726-727; CODOIN, IV, p. 371-372, doc. CLIV; P. PIFERRER i J. M. QUADRADO, *España. Sus monumentos y artes. Su naturaleza e historia. Islas Baleares*, p. 575-576, doc. 7 (parcial); B. GARÍ, *Pisa y el control del Mediterráneo nordoccidental. Carta de los cónsules de Pisa a Ramón Berenguer IV a mediados del siglo XII*, «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 13 (1992), p. 15-16.

Raimundo, Dei gratia prudentissimo et honorabili comiti Barcinonie^a, principi et marchioni Aragonie, consules Pise cum dilectione, salutem. Scripsimus vobis iam multotiens qualiter in amic[itia] /² fuimus cum patre vestro bone memorie et quam nobis karissima fuit dum ipse viveret, quomodo vel qualiter vestram volumus et desideramus honorifice retinere, in quibus sciatis nos equidem firmiter existere /³ nec umquam cessare ac discedere velle.^b Ideo rogamus vos obnixè ut quicquid honoris patris vestri inclitus egregie^c memorie^d civitati nostre^e iuvit ac querere ita iuvetis nos id ipsum retinere /⁴ quod inde non possimus pati aliquam capitis diminutionem. Patet evidenter vestre^f quidem sagacie Valentiam a vestro patre retentam fuisse, nunc autem a saracenis possessam, quam /⁵ si quis extra-

1. El contingut de la carta és l'únic element que ens permet datar-la amb una certa aproximació. Seguint l'argumentació de B. Garí, p. 13-15, el document ha de ser posterior al 1127 (Garí, per error, indica 1137), ja que l'assumpte de la carta és, per un costat, mantenir la teòrica hegemonia pisana sobre Mallorca i la seva aliança amb el comte de Barcelona, mentre que, per un altre costat, cerca contrarestar la iniciativa genovesa, plasmada en la concòrdia del 1127 (vegeu doc. núm. 43). Com a data límit, cal donar l'any 1147, moment en què la campanya per la conquesta de Tortosa exemplifica l'aliança oberta entre Barcelona i Gènova. Ara bé, si tenim en compte que Gènova va enviar motu proprio i sense cap aliança una expedició contra Menorca i Almeria el 1145-1146, i si es té present que els acords per a la participació genovesa en la campanya catalana contra Tortosa inclouen la previsió de dirigir-se, després de prendre Tortosa, contra les Balears, tot indica que havia de ser en aquestes dates, 1145-1146 —en què l'interès genovès per les illes Balears es va fer més evident—, quan els cònsols de Pisa van enviar la missiva que pretenia recordar al comte barceloní els antics lligams amb Pisa i els drets que Pisa, fos per la conquesta del 1115, fos per les donacions pontifícies de la tutela de les illes a Pisa, creia tenir sobre les Balears.

neus vellet opprimere vestra, ut credimus, non pateretur nobilitas. Item, ut noscitis, vestro cum patre nos Maioricam cepimus, que^g licet a saracenis incolitur, sub vestri /⁶ tamen nostrique tutela remansit, que si quam sub nostri solatio pateretur iniuriam non illorum quidem, sed nostrorum, esset infamia. Unde si Ianuenses, uti didicimus, prefate civitati /⁷ vel Evise atque Maiorice^h quicquam iniurie inferre temptaverint, ut vestra nobilitas in hoc sibi nec faveat, sed in quibus prevalet obsistere studeat, rogamus pernimum. Nos /⁸ quidem eisdem litteris frequenter ac proprio ore illud idem iam proibuimus quod sine nostrorum eorumque sanguinis effusione nequaquam fieri potest. De iniuria quam vestris a nostris quidem dixistis /⁹ illatam, respondimus vobis sufficienter. Unde iterato scribimus excellentieⁱ vestre^k ut in veritate sciatis nos quicquid potuimus inde recuperasse; illi, quidem qui rediere testati sunt, se cum iustitia /¹⁰ et pro illata sibi iniuria id quod fecerunt fecisse. Tamen quodcumque potuimus, ut dictum est, fecimus cum magno amore. Mittite igitur quando vobis placet pro eo quod inde iam recuperatum est. Redeuntibus /¹¹ enim aliis qui noxe interfuere, parati erimus eos decenter recipere et ab eis omnia in integrum que iniuste^l acta sunt viriliter extorquere, et patientibus, nutu vestro, nichilominus reddere amore karissimo.

a. e caudada. – b. La segona e caudada. – c. e caudada. – d. e caudada. – e. e caudada. – f. e caudada. – g. e caudada. – h. Inicialment escrit Minorice, que es corregeix a Maiorice, interlineant una a sobre la i i corregint la n en i. – i. e caudada. – k. e caudada. – l. e caudada.

48

s. d. [c. 1146 / 1147, febrer]¹

Els homes del castell i de la vila de Melguèlh presten homenatge i juren fidelitat al comte de Barcelona.

1. Per a la datació d'aquest homenatge col·lectiu s'han considerat dues hipòtesis. La primera es basa en la suposada relació entre aquest jurament al «comte de Barcelona» i la promesa de cessió de Beatriu de Melguèlh com a muller feta per Guillem VI de Montpeller al comte Berenguer Ramon de Provença. El problema és que, en virtut d'aquest acord indatat, el comtat de Melguèlh fou donat a Berenguer Ramon, el qual a partir del 1132, tres anys abans d'esposar Beatriu, s'intitula comte de Melguèlh, i no a Ramon Berenguer IV, absent del tot de l'acord esmentat. La segona hipòtesi és que seguís la cessió en alou que el mes de desembre de 1172 Bertran Pelet féu al rei Alfons el Cast d'Aragó de la vila, el castell i el comtat de Melguèlh, i la subsegüent represa en feu d'aquests béns de mans del rei (doc. núm. 89). Miquel Rosell, en l'edició del Liber Feudorum Maior, fou el primer a relacionar els dos actes, malgrat que la rúbrica del cartulari explicitava clarament que aquest fou prestat al «comte de Barcelona» (MIQUEL ROSELL, LFM, II, p. 342-344, doc. 869 i 870), i la seva datació ha estat adoptada posteriorment per J. BAUMEL, Histoire d'une seigneurie du Midi de la France, t. 1, p. 209, i J. VENTURA, Alfons el Cast, p. 153. Thomas N. BISSON, The problem of Feudal Monarchy. Aragon, Catalonia and France, a Medieval France, p. 246, i n. 32, creu també que és de l'època d'Alfons I i el considera pròxim d'un altre homenatge col·lectiu, el que prestaren al rei els homes de Perpinyà després de la mort del darrer comte independent del Rosselló (1172). En la cessió que Bertran Pelet féu de Melguèlh a Alfons el Cast s'especificava que aquest no podria alienar ni donar el comtat a ningú altre que no fos el «senyor de Barcelona», hereu seu. Aquesta insistència en la vinculació de Melguèlh a l'herència comtal barcelonina podria explicar que, inusualment, el jurament prestat pels habitants de la vila i del comtat s'adreçés al comte de Barcelona i no al rei d'Aragó. Tot i així, la suplantació de la dignitat reial pel títol comtal en un document redactat per escrivans de la cort de Barcelona no deixa d'ésser una anomalia difícil d'explicar, raó per la qual F. UDINA MARTORELL, Catalunya y su corónimo, así como el étnico «catalán», aparecen en el siglo XI, «Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón», 7 (1962), p. 573, rebutja la datació proposada per Miquel Rosell. El fet que l'homenatge dels melgoresos no porti data és, per a Udina, una prova addicional que no correspon al regnat d'Alfons el Cast, època en la qual tots els sacramentals són datats.

Hi ha, però, una tercera possibilitat que permetria situar l'homenatge col·lectiu dels homes de Melguèlh dins l'etapa de govern del comte Ramon Berenguer IV: el comte de Barcelona hauria exigít aquest homenatge en el decurs de la seva campanya de càs-

[A. Original perdut.]

B. Còpia de final del segle XII. ACA, C, LFM, f. 85a-86c (numeració actual). Precedeix el document una miniatura que representa dos homes agenollats prestant homenatge al rei Alfons el Cast, assegut al tron.

Publ.: MIQUEL ROSELL, LFM, II, p. 342-343, doc. 869 (incompleta).

“Homines Melgorienses iuraverunt ad comitem Barchinonensem fidelitatem de corpore suo et de castello et de villa de Melguir et de toto honore Melgorii. Et fecerunt ei hominum propriis manibus. In primis, iuravit Poncius, miles de Obelo. Raimon de Bellog, miles. Oliver, miles. Rater. Bertran Mallos. Raimon Gandalmar. Isti sunt milites.

Ugo de Gavernes. Guillem Rostan. Raimon Gido. Ugo Rigall. Poncius Echard. Bernard de Pina. Pelagez. Raimon Eimovi. Peiro Ginan. Guillem Iorda. Ceriol. Raimon de Sentantuli. Bernad Belí. Guillem Adalger. Iohannes Poma. Peiro Olmera. Peiro Seger et filius eius. Petrus Seger. Bertran de Melguir. Guillem Segui. Guillem de Verdu. Petrus Rostan. Petrus Eimerig. Raimon de Sen Marcel. Ugo de Boxeires. Petrus Aloard.

Fecerunt hominum. Ugo de Mont Ferran. Raimon de Caniag. Gari de Castelnod.

Isti sunt burgenses. Geral de Mont Agud. Ricard. Bernard Mergre. Pere Guillem. Berenger Vifranc. Stephe Adalger. Raimon de Sentantuli. Guillem Iozbert. Iohan Maurici. Iohan Allebert. Berenger Vifranc. Pere Maler. Geral Estephe. Pere Raino. Pere Rostan. Ponc de Bececi. Ponc Berenger. Raimon de Sen Marcel. Raimon Xedbal. Arnal Bona. Guillem Bertolmeu. Pere Bernard Forner. Guillem Pelicer. Bernad de Calverag. Geral de Baianeges. Bernard de Carcassona. Bernard Bilacher. Auger de Carag. Raimon Bego. Pere de Baies. Pere Ross. Bru. Guillem Pelicer. Arnal de Periag. Guillem Ortola. Stephe Zabater. Porcel. Michel. Geral de Someire. Pere de Folos. Guillem Egilfre. Guillem Lauter. Ponc Cadonel. Ugo Magister. Raimon Andreu. Guillem Andreu. Ponc Andreu. Bonafoss. Michel. Pere Alo. Pere Galter. Bernard Catala. Stephe Calvet. Guillem Albarig. Ponc Ossmon. Pere Gaubert. Gari. Ponc de Pina. Ponc Mal Irad. Pere Forner. Pere Pelicer. Geral del Portal. Stephe. Ponc Tixeire. Stephe. Pere Mariscalc. Pere Xeu. Bernad Ortola. Guillem Rocha. Pere Barlot. Guillem Albarig. Marti. Pere Berenger. Ponc Renal. Raimon. Bernad. Pere Stephe. Guillem Eimerig. Bernad d'Aleraneges. Galicia. Stephe Pinall. Guillem de Lader. Deusde Maleires. Guillem Cannabacer. Pere Rossela. Pere de Grads. Raimon de Torola. Geral Aloni. Rodbert de Mont Agud. Guillem Laiet. Bertran Gerard. Stephe Benedet. Guillem Daganie. Peiro Mazot. Guillem Magister. Guillem Catala. Ponc Eimerig. Stephe Eimerig. Ponc Iohan. Guillem Aqua Mol. Marti. Geral

---

tig i submissió de la noblesa rebel de Provença l'hivern de 1146 c. p. (1147 c. f.). Cal recordar que aquesta campanya tingué lloc després de l'assassinat l'any 1144, a l'estany de Melguèlh, en mans de la tripulació d'una nau genovesa, del comte de Provença Berenguer Ramon, germà de Ramon Berenguer IV i marit de Beatriu de Melguèlh. Aquesta acció tingué dues grans conseqüències negatives per al casal de Barcelona; d'una banda, el comtat de Provença romangué durant tres anys sense comte sota la dominació dels Baus, i de l'altra, el fill i hereu del comte difunt, el futur Ramon Berenguer II de Provença, col·locat sota la tutoria del seu oncle, Ramon Berenguer IV, perdé l'herència del comtat de Melguèlh, que passà a la seva mare, la vídua Beatriu, la qual fou casada ràpidament (abans de març de 1146) amb Bernat Pelet, de la casa de Narbona (DEVIC-VAISSETE, HGL, III, p. 730-731 i 734; A. GERMAIN, Étude historique, p. 50). És plausible, per tant, que el comte de Barcelona, com a tutor del seu nebot i defensor dels seus drets, aprofités l'expedició militar contra la noblesa provençal per a imposar aquest homenatge als homes del comtat de Melguèlh, territori que en endavant Ramon Berenguer II de Provença, com a hereu del comte Berenguer Ramon, reivindicaria enfront de Bernat Pelet intitulant-se «comte de Melguèlh» (DEVIC-VAISSETE, HGL, III, p. 819; A. GERMAIN, Étude historique, p. 54). Exigit, probablement, durant el pas de l'exèrcit comtal pels dominis de Guillem VI de Montpeller en direcció a Arle la tardor de 1145/1146 o l'hivern de 1146/1147, l'homenatge dels melgoresos hauria estat la resposta de Ramon Berenguer IV al casament de Beatriu amb Bernat Pelet. El moment no podia ser més propici: Ramon Berenguer IV hauria comptat amb la neutralitat del comte de Tolosa, Alfons Jordà, que, interessat en la submissió del comte de Forcalquer, es comprometé a prestar-li ajuda per sotmetre els Baus.

se Terc. Guillem Galafrit. Pere de Iohcho. Ponc de Rocha Forcada. Raimon Arnal de Melguir. Peiro Seger. Ugo Dobilo. Pere Aloard. Guillem Rostan. Bertran de Lanzaneges. Guillem Bertran.

a. *B avantposa la rúbrica* Incipiunt carte Melgorii et primum sacramentale et hominium quod fecerunt homines Melgorii venerabili domino Raimundo, comiti Barchinonensi (f. 353).

49

1146 (o 1147), febrer.¹ [Tarascó, Sanha i Dinha]

Els barons de Provença, reunits a Tarascó en nombre de trenta-dos, a Sanha (Seyne-les-Alpes) en nombre de vint-i-quatre i a Dinha (Digne-les-Bains) en nombre de trenta-tres, reconeixen la sobirania de Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona, príncep d'Aragó i marquès de Provença, i li juren fidelitat com a vassalls seus.

A1. ADBR, Trésor des chartes des comtes de Provence, B 278, QQQQ2 (signatura antiga), 245 × 191 mm. Bon estat de conservació.

[A2. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[B. Còpia de final del segle XII, ex A2, perduda. ACA, C, LFM, f. 361.]

C. Còpia de començaments del segle XIV en un registre de la cambra de comptes d'Ais de Provença, ex A1 (incompleta). ADBR, reg. *Pergamenorum*, B 2, f. 148.

D. Còpia del segle XIV en el registre *Pedis* de la cambra de comptes d'Ais de Provença, ex A1 (incompleta). ADBR, B 143, f. 73v.

E. Còpia del segle XVII, ex C o D: H. Carpentras Bibliothèque Inguimbertaine, ms. 1881, f. 74r.

Publ.: H. BOUCHE, *Histoire chronologique de Provence*, II, p. 123; PAPON, *HGP*, II, p. 230-232, nota 1; H. de GÉRIN-RICARD i E. ISNARD, *Actes concernant les vicomtes de Marseille et leurs descendants*, Mònaco-París, 1926, p. 63-64, doc. 234; MIQUEL ROSELL, *LFM*, II, p. 350, doc. 882 (transcriu únicament la rúbrica per no haver trobat el document); E. SMYRL, *La famille des Baux*, p. 75-76, doc. 6.

Reg.: J. P. POLY, *Catalogue*, doc. 299; AURELL, *Actes de la famille Porcelet*, p. 51, doc. 98.

Ref.: *Catalogue général des manuscrits des bibliothèques publiques de France. Départements*, t. xxxvi [Carpentras, tom. III], París, Ministère de l'Instruction Publique et des Beaux-Arts, 1902, p. 344; J. P. POLY, *La Provence et la société féodale (879-1166)*, p. 338-339.

“Anno Dominice incarnationis millesimo centesimo quadragesimo sexto, mense februarii, apud Taraschonem barones Provincie /² fecerunt hominaticum ad Raimundum, comitem Barchinonensem et Aragonensium principem ac Provincie marchionem et ma- /³ nibus propriis iuraverunt ei fidelitatem de corpore suo et de omnibus suis membris et de omni honore suo et nominatim /⁴ de Provincia.

Primum, Bonefacius de Petra *Castelana*. Guilelmus de *Castel Reinard*. Reamballus de *Bel Iog*. Fer- /⁵ rallus de *Toarz*. *Isnard Gari de Toarz*. Bertrandus Emiso. Guilelmus de *Corbonis*. *Peiro Gili*. Raimundus *Lauger*. /⁶ *Ollebert Targa Vaira*. *Ollebert Ega Vaira*. *Peiro de Galbert*. *Ferrallet*. *Gigo de Romoles*. *Iaufre de Bolbo*. *Rostan Por- /⁷ celet*. *Raimon Sacrista*. *Guilem Porcelet*. *Porcel*. *Raimon Porcelet*. *Ugo*

1. *Datat generalment el 1147, comptant l'any de l'Encarnació segons l'estil florentí, aquest homenatge podria correspondre també a l'any anterior segons el còmput pisà.*

de Fuiel. Ranolf de Lambesc. Guilem de Lambesc. Guilem /⁸ de Montanag. Lauger d'Orgo. Ugo de Mont Ross. Raimon Iofre de Foss. Rostan d'Alvernge. Lauger de Lambesc. Ollebert /⁹ d'Alamano. Guilem Raimon de Cadaraxa. Raimon de Pera Verd.

Isti subscripti iuraverunt in Sedena. *Radolf de Fada.*/¹⁰ *Pere de Falco. Ugo Tortorel. Ponc de Merindol. Petro del Esxarena. Guilem del Exarena.*^b *Bertran de Bel Vilar. Atenolf de Bel* /¹¹ *Vilar. Gaudemar de Bel Vilar. Lantelm Exsarid. Lantelme de Mont Clar. Pere de Mont Clar. Ioufre de Valona.*/¹² *Geral de Mont Clar. Guilem de Turries. Leonz de Pontidz. Ponc Richau de Laused. Ugo de Falcho. Guilem Ug de* /¹³ *Falcho. Rostan de Falcho. Guilem de Falcho. Alau de Falcho. Guilem Isnard. Lantelme de Falcho.*

Isti subscripti /¹⁴ iuraverunt in Digna. *Pere Isnard de Rocha Bruna. Giri de Laudera. Geral de Laudera. Rostan de Sen Iorz.*/¹⁵ *Iofre de Igina. Ollebert Iari. Guilem Ollebert. Guillem de las Dorbas. Ugo de las Dorbas. Mal Pel. Guilem de Sen Iorz.*/¹⁶ *Bertran Richau. Guilem Ramon de Cadaraxa. Guilem Richau. Ademarius de Braz. Truan de Laurada. Isnardus de* /¹⁷ *Barreira. Guilemus de Moster. Raimon de Moster. Ugo de Auresone. Isnard de Volo. Ponc Arbert. Isnardus de Ro-*/¹⁸ *moles. Guilemus Auger. Cordel, frater eius. Gigo de Mont Briso. Guilem de Marseia. Folc de Solers. Bertran de* /¹⁹ *Sinna. Aicard Saumada. Berenger de Torreves. Iofre de Torredes. Folc de Ponteves.*/²⁰

Sig+num Poncii, qui hoc scripsit.

a. B avantposa la rúbrica Sacramentale quod homines Provinciae post mortem Berengarii, comitis, fratris sui, fecerunt venerabili Raimundo, comiti Barcinonensi ac Aragonensi principi. – b. Guilem del Exarena interlineat A1.

50

s. d. [1146 o 1147]¹

Alfons Jordà, comte de Tolosa, promet al comte Ramon Berenguer IV de Barcelona que l'ajudarà en les guerres que aquest i ell facin contra el comte Guillem de Forcalquer.

A. ACA, C, Pergamins d'extraintentari, carp. 360, núm. 3266 (*olim* 1 arm. de Catalunya, sac C, núm. 424), 43 × 182 mm. Bon estat de conservació.

Reg.: L. MACÉ, *Les comtes de Toulouse*, tesi, III, doc. 49, p. 570.

Iuro ego Illefonsum, Tolosanus comes, tibi Raimunde, Barchinonensium comiti et Provincie marchio, quod de ista hora in antea fideliter adiuvabo te de ipsis guerris quas feceris cum Guilelmo, comite de Forn Calcher; et de ipsis guerris quas ego fero cum eo, faciam tibi fieri finem sine *engan* cum ad concordiam et pacem venero cum illo et, facta pace et concordia, faciam tibi fideliter adiutorium, sicut superius scriptum est, per Deum et hec sancta.

1. Segons Laurent MACÉ, *Les comtes de Toulouse et leur entourage (1112-1229)*, tesi doctoral nouveau régime, Université de Toulouse II-Le Mirail, 1998, III, p. 570, aquesta aliança entre el comte de Tolosa i el de Barcelona correspondria a la campanya que Ramon Berenguer IV dirigí a partir de febrer de 1146 c. p. (1147 c. f.) contra la noblesa rebel de la Provença oriental. El comte de Tolosa s'ocuparia de fer la guerra al comte de Forcalquer.

s. d. [1146, setembre?]¹

Aliança entre el comte Ramon Berenguer IV de Barcelona i el Comú de Gènova per a la conquesta de Tortosa i de les Illes Balears. El comte es compromet a estar amb el seu exèrcit, a la tornada de l'exèrcit genovès de l'expedició de l'emperador (Alfons VII de Castella), primer a Tortosa, després a les Illes Balears i allà on acordi amb l'emperador i amb els cònsols del Comú de Gènova, a romandre amb els genovesos i a salvaguardar els seus béns. Els concedeix la tercera part de les ciutats i dels llocs que conquereixin conjuntament. A les ciutats que conquereixi el comte de Barcelona, els genovesos hi tindran una església, un forn, un bany, un alfòndec i un jardí. Els declara francs de portatge, peatge i ribatge per tota la seva terra i per mar, des del Roine fins a ponent, a partir del dia que seran amb ell en el setge d'alguna ciutat.

- A1. Original. ASG, Archivio Segreto, núm. 2720/22, 450 × 215 mm. Bon estat de conservació. Amb traces de segell pendent. Al revers: «Barcenonie comitis et regis Aragonum conventio cum Genuensis. Cantera 4».
- A2. Minuta o esborrany en paper, ple d'esmenes i afegits. Manquen la data i les signatures. ACA, C, Pergamins de Ramon Berenguer IV, carp. 41, sense data, núm. 6. En paper, 251 × 187 mm. Estat de conservació regular per la presència de taques d'humitat i de talls coincidents amb els plecs.
- [B. Còpia autèntica en registre, del 1229, feta per Simone Donati, notari, ex A1. Perduda.]
- C1. Còpia autèntica en registre, de 1253, feta per Nicolò di San Lorenzo, notari, ex B1. ASG, *Liber iurium*, 1: *Vetustior*, f. 59v-60r.² Estat de conservació regular a causa de l'esvaniment de la tinta en gran part dels folis.
- C2. Còpia autèntica en registre, del 1301, feta per Rolandino de Riccardo, notari, ex B1. ASG, mbr. LXXXVI: *Duplicatum*, f. 439r-v.³
- D. Còpia autèntica en registre, del 1267, feta per Guglielmo di San Giorgio, notari, ex C1. ASG, *Liber iurium*, VII: *Settimo*, f. 59v.⁴ Al marge extern, l'anotació següent de Iacopo Doria: «Supra in LVIII^a, infra in LX.»
- E. Còpia simple en registre, del 1301, feta per Rolandino de Riccardo, notari, ex D. BUG, ms. B. IX. 2: *Liber A* o *Liber de Camera*, f. 59v.⁵

1. Tot i que el document no està datat, per l'estreta vinculació del seu assumpte amb el tractat castellanogenovès de setembre de 1146 (cf. I *Libri iurium*, I/6, doc. 932 i 933, p. 3-7) i la projectada expedició d'Almeria, es pot suposar que la part catalana d'aquest pacte també fou redactada a les mateixes dates. Per a les condicions de la contrapart genovesa, vegeu el doc. 52.

2. Autenticada al f. 61r: «Ego magister Nicolaus de Sancto Laurentio, sacri palatii notarius, transcripsi hec et exemplificavi ut supra ab illis que Symon Donati notarius sumpsit ab autenticis et originalibus regis Aragonum et comitis Barchinone sicut in subscriptione sua continetur per manum eiusdem Symonis in registro comunis scriptum est, nichil addito vel dempto nisi forte littera vel sillaba, titulo seu puncto plus minusve aut causa abbreviationis litterarum, sententia in aliquo non mutata nec viciata, precepto tamen domini Henrici Confalonerii, potestatis Ianue, m^o cc^o LIII°, indictione XI, die prima octubris, presentibus testibus Rufino de Ast iudice et Oberto de Langasco, scriba comunis, in quorum presentia statuit et laudavit quod hoc eandem vim et fortiam habeat cum originali.»

3. Autenticada al f. 442r: «Ego Rollandinus de Richardo, sacri palatii notarius, hec exempla extraxi et exemplavi ex registro veteri comunis Ianue sicut in eo vidi et legi, nichil addito vel diminuto nisi forte littera vel sillaba, titulo seu puncto abbreviationis causa, sententia non mutata, de mandato tamen domini Daniai de Osenaygo, civitatis Ianue potestatis, presentibus testibus Iohanne Bonihominis, Loysio Calvo, cancellariis comunis Ianue, et Iacobo de Albario notario, m^o ccc^o I^o, indictione XIII, die xx iunii.»

4. Autenticada al f. 60v: «Ego Guillelmus de Sancto Georgio, sacri Imperii notarius, transcripsi et exemplificavi ut supra de registro et autentico comunis Ianue scripto manu Symonis Donati notarii, translato et exemplificato manu magistri Nicolosi de Sancto Laurentio notarii, nichil addito vel diminuto nisi forte littera, sillaba, titulo seu puncto, de mandato domini Guidotti de Rodobio, potestatis Ianue, testibus presentibus Rubeo de Orto, magistro Alberto de Casali et Ianuino Osbergerio, scribis comunis Ianue, millesimo ducentesimo LXVII, die VIII novembris, x^e indictionis.»

5. Al f. 60v es copia l'autenticació de Guglielmo di San Giorgio per a D, cf. nota anterior.

Publ.: CAFFARO e i suoi continuatori, *Annali di Genova dall'anno 1100 all'anno 1294*, Genova, Dai tipi di Luca Carniglia, 1828, p. 93-94; CODOIN, IV, p. 332-334, doc. cxli, ex A2; *Liber iurium*, I, col. 125-127, doc. 127; C. IMPERIALE DI SANT'ANGELO, *Caffaro e i suoi tempi*, Torí-Roma, L. Roux e C., 1894, p. 402-404, doc. 27[a]; IMPERIALE, *Codice diplomatico*, I, p. 214-217, doc. 169, ex A1; *I Libri iurium*, I/2, p. 62-69, doc. 297, ex C i A2.

Reg.: J. E. MARTÍNEZ FERRANDO, *Índice cronológico de la colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, Barcelona, 1958, doc. 76; LISCIANDRELLI, *Trattati e negoziazioni politiche*, p. 8, doc. 30.

[A1]

“Ad honorem Dei omnipotentis, Patris et Filii et Spiritus sancti, Amen^b. Ego Raimundus Berengarii, gratia Dei Barchinonensium comes /² et princeps regni Aragonensis, tale pactum et convencionem vobiscum Ianuenses facio quod in primo reditu vestro ab expedicione imperatoris, ante-/³ quam Ianuam redeatis, ero cum exercitu^c meo pro posse, bona fide, sine fraude, primitus in Tortuosa^d et in aliis maritimis,^e si ex hoc concordavero /⁴ cum imperatore et^f consulibus comunis Ianue^g qui in illo exercitu fuerint. Et in exercitu morabor cum Ianuensibus qui in illo exercitu fuerint /⁵ et moram ibi fecerint nisi iusto Dei impedimento remanserit aut consilio eorum et nostro. Et salvabo vos et res vestras bona fide secundum meum /⁶ posse. Et habeatis libere et sine omni gravamine terciam partem civitatum atque^h locorum cum eorum pertinentiis et rebus mobilibus quas vel que nosⁱ /⁷ simul ceperimus aut mihi^k vel vobis sese reddiderint, duabus partibus michi retentis. Et non ero in consilio neque in facto, ego vel^l heres meus,⁸ ut comune Ianue^m suam terciam partemⁿ amitat.^o Insuper faciam iurare eos homines quibus partem meam^p comitam^q et similiter heredes mei /⁹ faciant ut non sint in consilio neque in facto quod terciam partem amitatis^r aliquo in^s tempore. Et si quis voluerit eam vobis auferre, quod adiu-/¹⁰ vent eam defendere vobis et retinere sine fraude et malo ingenio. Eandem vero partem quam civitas vestra habebit in temporalibus,^t ecclesia vestra /¹¹ habeat in spiritualibus^u. Et in omnibus illis civitatibus^v quas ego acquisiero in quibus ter-

[A2]

Ad honorem Dei omnipotentis Patris et Filii et Spiritus sancti. Ego Raimundus Berengarii, gratia Dei Barchinonensium [c]omes /² ac princeps regni Aragonensis, tale pactum et convencionem vobiscum Ianuenses facio quod in primo /³ discessu^{ac} vestro^{ad} ab^{ae} expedicionem imperatoris antequam Ianuam redeatis,^{af} ero cum exercitu meo pro posse, bona fide, sine fraude, primo /⁴ in Tortosa, deinde ad insulas Baleares, scilicet Maioricam, Minoricam, Evi[çam], Fromenteram /⁵ et ad alia maritima, et deinde,^{ag} sicut^{ah} ego concordavero ex hoc cum imperatore et sicut concordavero cum consuli[bus] /⁶ comunis Ianue^{ai} qui in illo exercitu fuerint. Et in exercitu morabor cum Ianuensibus qui in exercit[u] /⁷ fuerint et moram ibi fecerint, nisi iusto Dei impedimento remanserit aut consilio eorum et nostro. Et s[e]r-/⁸ vabo vos et res vestras bona fide secundum meum posse. Et habeatis libere et sine omni gravamine terciam partem /⁹ civitatum atque locorum cum eorum pertinentiis quas vel quos nos simul ceperimus aut michi vel vobis sese reddiderint, duabus par-/¹⁰ tibus michi retentis. Et non ero in consilio neque in facto, ego vel heredes^{ak} mei, ut comune Ianue suam terciam partem amittat. In-/¹¹ super faciam iurare eos homines quibus partem meam comittam et similiter heredes mei faciant ut non sint in consilio neque in fac-/¹² to ut terciam partem amitant aliquo in tempore. Et si quis voluerit eam vobis auferre, quod adiuvent eam vobis [de]fendere et re-/¹³ tinere sine fraude^{al} et malo ingenio. Eandem vero partem quam civitas^{am}

ciam partem non debetis habere, habeatis^w unam ecclesiam /¹² cum tanto honore et domibus unde quinque^x clerici possint honorifice vivere. Et habeatis unum furnum et unum balneum et unam alfondecham^y /¹³ de melioribus et jardinum^z bonum. Et in omni terra mea quam^{aa} habeo vel deincebs^{ab} adquisiero salvi et securi eritis vos et homines /¹⁴ vestri districti cum rebus vestris.

Nullum enim portaticum neque pedaticum^{ap} neque ribaticum dabit in tota mea terra vel mari a Ro- /¹⁵ dano usque in occidentem ab illo die in antea quo vos eritis mecum [i]n obsidione alicuius civitatis, sive illam capiamus sive mihi^{aq} /¹⁶ et vobis reddatur sive mihi^{ar} singillatim sive^{as} iste galee^{at} que modo sunt in Ispania^{au} Tortuosam ceperint. Et quamdiu in exercitu insimul /¹⁷ erimus non faciam pactum vel convenienciam aliquam de reddenda^{av} mihi^{aw} aliqua civitate vel loco in prenomiatis maritimis vel de recipi- /¹⁸ enda^{ax} pecunia vel de aliqua diminucione Ianuensis exercitus sine consilio Ianuensium consulum qui in exercitu fuerint. Hoc pac- /¹⁹ tum^{ay} iurabit heres meus cui terra mea post me remanebit quando consules comunis Ianue^{az} voluerint. Preterea Ianuenses illi qui /²⁰ tenebunt partem illam recognoscent dominium comitis et suorum heredum sic tamen ut partem illam libere et sine gravamine aliquo /²¹ possideant, ita ut Ianuenses illi iurent meis heredibus duas partes^{ba} et mei heredes^{bb} illis terciam partem salvare et fideliter de- /²² fendere bona fide. Ille navalis exercitus Ianuensium, postquam in expeditionem^{bc} movebitur sit securus et salvus cum omnibus sibi /²³ pertinentibus in eundo et redeundo per totum meum honorem^{bd} maris et terre^{be} ubicumque potenciam habeam^{bf} vendentes et /²⁴ ementes secure quecumque^{bg} voluerint et^{bh} quod ego aut ulla mea persona non offendam illos in aliquo, set^{bi} illos et sua /²⁵ se-

vestra habet in temporalibus, ecclesia vestra^{an} habeat in spiritualibus. Et in omnibus /¹⁴ illis civitatibus quas ego adquisiero in quibus terciam partem non debetis habere, habeatis unam ecclesiam cum tanto honore /¹⁵ et domibus unde quinque^{ao} clerici possint honorifice vivere. Et habeatis unum fornium et unum balneum et unam /¹⁶ alfundecham de melioribus et gardinum bonum. Et in omni terra mea quam habeo vel deincebs adquisiero /¹⁷ salvi et securi eritis vos et homines vestri districti cum rebus vestris.

Nullum enim portaticum neque pedati- /¹⁸ cum neque ribaticum^{bk} dabit in tota terra^{bl} mea vel mari a Rodano usque in occidentem,^{bm} /¹⁹ et illud portaticum et pedaticum sive ribaticum non dabit in terra mea vel mari ab illo die in antea /²⁰ quo vos eritis mecum pariter in obsidione alicuius civitatis aut illam pariter capiamus vel reddatur michi et /²¹ vobis, aut singillatim vobis aut singillatim michi, aut si iste galee qui modo sunt in Ispania Tortuosam prendiderint.^{bn} Et quandiu in exercitu et insimul erimus, non /²² faciam pactum neque convenienciam aliquam de reddenda michi aliqua civitate vel loco in pre[nominatis maritimis vel de] /²³ recipienda pecunia neque de aliqua dimi[n]ucione Ianuensis exercitus sine consilio Ianuensium consulum qui in exerci- /²³ tu fuerint. Hoc pactum iurabit heres meus cui terra mea post me remanebit quando consules comunis Ianue /²⁴ voluerint. Preterea Ianuenses illi qui tenebunt partem illam recognoscent dominium comitis et suorum heredum sic tamen /²⁵ ut partem illam libere et sine gravamine aliquo possideant, ita ut Ianuenses illi iurent meis heredibus duas partes^{bo} et mei here- /²⁶ des illis^{bp} terciam^{bq} partem^{br} salvare et fideliter defendere bona fide. Et ille navalis exercitus /²⁷ Ianuensium, postquam in expeditionem movebuntur sit securus et salvus cum omnibus sibi pertinentibus in eundo et redeun- /²⁸ do per totum meum honorem maris et terre ubi potenciam habeam, et vendant^{bs} et emant secure et

cundum posse meum bona fide salvabo atque defendam.

Hec autem observabo omnia^{bu}, bona fide, sine omni^{bv} fraude, nisi iusto /²⁶ Dei impedimento remanserit aut per parabolam consulatus^{bw} comunis Ianue qui in exercitu fuerint. Et si mihi^{bx} forte, quod absit, /²⁷ aliquod impedimentum evenerit aut ego venire non possem, predictum pactum et convenienciam principes et comites et milites mei /²⁸ cum aliis meis hominibus compleant et in omni terra mea vel mari salvi et securi erunt homines vestri cum rebus eorum, /²⁹ salvis meis vetitis de armis et de conducto. In tota vero convenienciam suprascripta possit addi vel minui secundum quod mihi^{by} /³⁰ et consulibus comunis Ianue^{bz} placuerit vel heredi meo per nos medipsos^{ca} vel per legatum^{cb} seu per legatos nostros. /³¹

Iuro ego Raimundus Berengarii, comes Barcinonensis et princeps regni Aragonensis, quod hec omnia suprascripta observabo bona /³² fide, sine fraude, si comune Ianue^{cg} assecuraverit exercitum Yspanie^{ch} sicut nos concordavimus^{ci} eum^{ck} cum Philippo, ^{cl} misso comunis Ian- /³³ ue, ^{cm} vel adhuc concordavero, ego aut nuncius meus, cum comuni Ianue. ^{cn}

Isti sunt qui hoc iuraverunt: Arnallus Mironis, comes Palearen- /³⁴ sis, Willelmus^{co} Raimundi^{cp} dapifer, Raimundus de Podioalto, Bernardus de^{cq} Navata, Guillelmus de Capella, Guillelmus de Mata, ^{cr} Raimundus^{cs} Iofre- /³⁵ di^{ct} de Fosso, Rostagnus de Carbonera, Bernardus de Foxano, Petrus Senis, Reamballus, ^{cu} Guillelmus de Subiran^{cv}, Petrus de Bello loco, ^{cw} /³⁶ Petrus de Mata, Arnallus de Stopanano^{cx}, Letosus, Raines^{cy}, Bernardus de Bello loco, Gerallus^{cz} de Iorba, Petrus Bertrandi de /³⁷ Bellog, Artallus de Castelnou, Gerallus de Rupiano, Raimundus Berengarii de Canned, Guillelmus de Sancto Vincencio, Raimundus de /³⁸ Mosteiol, Bertrandus de Castelet, Berenger Bertran, Petrus Bertrandi, Bernardus Bertrandi, Guillelmus

quocumque voluerint, et /²⁹ quod ego aut ulla mea persona non offendam illos in aliquo, sed illos et sua bona fide salvabo et secundum posse /³⁰ meum defendam^{bt}.

Hec omnia observabo, bona /³¹ fide, sine omni fraude, nisi iusto Dei impedimento remanserit aut per parabolam consulatus comunis Ianue^{cc} qui in exer- /³² citu fuerint. Et si michi forte, quod absit, aliquod impedimentum evenerit ut ego venire non possem, predictum pactum /³³ et convencionem principes^{cd} et comites et milites mei cum aliis meis hominibus compleant. In tota vero convenienciam suprascripta possit addi vel minui secundum quod michi^{ce} et consulibus^{cf} /³⁴ communis Ianue placuerit vel heredi meo per nosmedipsos vel per legatos nostros.

Sancti Minati, Berengarius /³⁹ de Baiona, Raimundus Bertrandi^{da} /⁴⁰

Isti sunt qui adhuc iurare debent: Poncius Ugonis, comes Impuriarum, Gaufridus^{db} comes Rossilionensis, Ermengaudus^{dc} comes Urgellensium,⁴¹ Guillelmus Sancti Martini, Gerallus Alamagni,^{dd} Guillelmus Umberti,^{de} Guillelmus de Cervera^{df}, Raimundus Guillelmi de Odena, Arnallus Berengerii de Anglerola^{dg} /⁴² Berengarius Arnalli,^{dh} Berengarius de Torroia^{di}, Gaucerandus^{dk} de Pinos, Bernardus de Minorisa^{dl}, Berengarius Guadalli^{dm}, Arnallus^{dn} de Lerc^{do}, Rai- /⁴³ mundus^{dp} de Villa de Mulis, Gerallus^{dq} de Cabrera, Gaucerandus^{dr} de Sales, Deodatus, Guillelmus Petri de Castelet^{ds}, Guillelmus Ademar^{dt}, Raimundus^{du} Bernardi /⁴⁴ de la^{dv} Guardia, Guillelmus de Guardia^{dww}, Guillelmus de Portella, Guillelmus Raimundi^{dx} de Berga^{dy}, Guillelmus de Berga^{dz}, Bernardus Guillelmi de Luciano^{ea}, Berengarius /⁴⁵ de Taradel, Bernardus de Mulnellis.^{eb}

a. C1 i D *avantposen la rúbrica* Conventio domini Raimundi Berengerii, comitis Barchinonensium et regni Aragonum principis; C2 *avantposa la rúbrica* De eodem facto i +; E *avantposa la rúbrica* Conventio domini Raimundo Berengerii, comitis Barchinonie. – b. Amen manca a C1, C2, D i E. – c. *Segueix i cancel·lat amb un punt sota*, C2. – d. Tortosa C1, D, E; C1 i C2 *afegeixen* deinde in Balearibus insulis, videlicet Maiorica, Minorica, Eviza, Fromentera, i D i E, deinde in Balearibus insulis, videlicet Maiorica, Minorica, Eviza, Fromentera. – e. C1, C2 i D *afegeixen* ac deinde sicut; E *afegeix* ac si deinde sicut, *amb si cancel·lat amb dos punts sota*. – f. C1, C2, D i E *afegeixen* cum. – g. e *caudada*. – h. et D i E. – i. nos omès E. – k. michi C2, D i E. – l. et E. – m. e *caudada*. – n. partem omès C, D i E. – o. amittat C1, C2, D i E. Al marge exterior de D l'anotació següent de Iacopo Doria Non inveni autenticum. – p. meam omès C2. – q. committam C2, D i E. – r. amittatis C1, C2, D i E. – s. in omès C2. – t. r *interlineada* corregint p. – u. La primera u possiblement corregida sobre o. – v. civitatibus illis E. – w. habea D i E. – x. v C2. – y. alfondecam C2, D i E. – z. ardinum A1, que corregim segons C1, D i E; giardinum C2. – aa. E *afegeix* quam. – ab. deinceps C1, C2, D i E. – ac. discessu *interlineat* sobre reditu *ratllat*. – ad. *Segueix p ratllat*. – ae. ab *interlineat*. – af. ante quam lanuam redeatis *interlineat*. – ag. et deinde *interlineat*. – ah. cut *interlineat*. – ai. e *caudada*. – ak. h *interlineat*. – al. sine fraude *interlineat*. – am. civitas *interlineat* sobre ecclesia *ratllat*. – an. ecclesia vestra *interlineat*. – ao. *Segueix* presbiteri *ratllat*. – ap. neque pedaticum omès C2. – aq. michi C2 i D. – ar. michi C2 i D. – as. C1, C2, D i E *afegeixen* vobis sive. – at. galee C1, C2, D i E. – au. Yspania C1, D i E. – av. redenda D. – aw. michi C2 i D. – ax. pi *interlineat*; reccienda D. – ay. c *interlineat*. – az. e *caudada*. – ba. duas partes manca a C2. – bb. heredes mei C1, D i E. – bc. expedicione C1, C2 i D. – bd. *Segueix* et C1, D i E. – be. L'última e *caudada*; terram E. – bf. habeam omès C1, D i E. – bg. quando-cumque E. – bh. et omès C2. – bi. sed C1, C2, D i E. – bk. tic *interlineat*. – bl. terra omès. – bm. *Segueix* et dum in exercitu *ratllat*. – bn. aut si iste galee qui modo sunt in Ispania Tortuosam prendiderint *interlineat*. – bo. duas partes *interlineat*. – bp. *Segueix* unusquisque alteri *ratllat*. – bq. terciam *interlineat*. – br. *Segueix* suam *ratllat*. – bs. v *interlineat* sobre em *ratllat*. – bt. Et ille navalis... defendam *collocat* després de Hec omnia observabo... cum aliis meis hominibus compleant. – bu. omnia observabo C1, C2, D i E. – bv. omni omès D. – bw. consulutis C2. – bx. michi C2 i D. – by. michi C2 i D. – bz. e *caudada*. – ca. metipsos C1, 2, D i E. – cb. C1, D i E *afegeixen* suum. – cc. e *caudada*. – cd. La segona i *corregeix* e. – ce. michi *interlineat* sobre nobis *ratllat*. – cf. *Segueix* ianuensibus *ratllat*. – cg. e *caudada*. – ch. e *caudada*. – ci. concordaverimus C1, C2, D i E. – ck. eum *interliniat*; eam C1, D i E. – cl. Filipo C1 i C2. – cm. e *caudada*. – cn. e *caudada*. – co. Guillelmus C1, C2, D i E. – cp. Raymundi D. – cq. de omès E. – cr. Malta C2, *amb un punt sota* la l. – cs. Raymundus D. – ct. Gaufredi C1, D i E; Gaufridi C2. – cu. Reambaldus C1, C2, D i E. – cv. Subirandis C1, D i E; Subirande C2. – cw. Beloloco D. – cx. Stopaiano C1, C2, D i E. – cy. Raynes C1, D i E. – cz. Herallus C2, D i E. – da. Petrus Bertrandi de Bellog... Raimundus Bertrandi manca a C1, C2, D i E. – db. Gaufredus C2, D i E. – dc. Ermengadus E. – dd. *Segueix* Petrus Bertrandi de Beloloco C1, C2, D i E. – de. Uberti C2; Huberti D i E. – df. Cerveria C2; Cerveria D i E. – dg. *Segueix* et C2, D i E. – dh. Arnali C2, D i E. – di. Corrogia C1; Cortogia C2; Cortogio D; Coiregio E. – dk. Huacerandus C2; Haucerandus D i E. – dl. Minorifa E. – dm. Guadalli C1; Husuadali, D; Usuadali E. – dn. Arnalus E. – do. Lerz C1 i C2; Lerz D i E. – dp. Raymundus D. – dq. Geraldus C1, D i E; Gerardus C2. – dr. Haucerandus D i E. – ds. Castellet C2; Deodatus, Guillelmus Petri de Cas-

telet, manca a Imperiale. – dt. de Emar C2; C1, C2, D i E afegeixen Bernardus Adalberti de Numeratra. – du. Raymundus D. – dv. la manca a C1, C2, D i E. – dw. Guillelmus de Guardia manca a C1, D, E i Imperiale. – dx. Raymundi D i E. – dy. Bege da C1; Bega C2. – dz. Bege da C1, C2 i D; Begrda E. – ea. Luca C1; Lucca C2, D i E. – eb. Mulinellis C1, C2, D i E. C1, C2 i E afegeixen Ego Symon Donati notarius hoc exemplum ab autentico et originali predicti Raimundi comitis, eius cereo sigillo sigillato, in quo erat quasi forma sculpta militis armati sedentis in equo, cuius circumscrip tio legi vel videri non poterat propter nimiam vetustatem, sicut in eo vidi et legi per omnia transcripsi et exemplificavi, nichil in eo addito vel diminuto in litterarum oratione preter forte litteram vel sillabam, titulum seu punctum et hoc absque omni mutatione, corruptione vel diminutione dictionum ac sensus, ad quod corroborandum, iussu prescripti domini Iacobi de Balduino, lanuensium potestatis, propria manu subscripsi, anno Dominice nativitat is millesimo ducesimo vigesimo nono (C2, m° cc° xxviii°; E, m° ducesimo xxviii), indictione prima, mense augusti; D afegeix Ego Symon Donati notarius hoc exemplum ab autentico et originali predicti Raymundi comitis, eius cereo sigillo sigillato, in quo erat quasi forma sculpta militis armati sedentis in equo, cuius circumscrip tio legi vel videri non poterat propter nimiam vetustatem, sicut in eo vidi et legi per omnia transscripsi et exemplificavi, nichil in eo addito vel diminuto in litterarum oratione preter forte litteram vel sillabam, titulum seu punctum et hoc absque omni mutatione, corruptione vel diminutione dictionum ac sensus, ad quod corroborandum, iussu prescripti domini Iacobi de Balduino, lanuensium potestatis, propria manu subscripsi, anno Dominice nativitat is millesimo ducesimo vicessimo nono, indictione prima, mense augusti.

52

s. d. [1146, setembre]¹

Aliança entre el comte Ramon Berenguer IV de Barcelona i el Comú de Gènova per a la conquesta de Tortosa i de les Illes Balears. Els cònsols de Gènova es comprometen a enviar l'exèrcit del Comú de la ciutat, un cop hagi retornat de l'expedició de l'emperador (Alfons VII de Castella), a la conquesta de Tortosa i després a les Illes Balears, i a no assetjar cap ciutat ni castell des de l'Ebre fins a Almeria sense el permís del comte de Barcelona. De les ciutats i castells que conquereixin, dues terceres parts seran del comte de Barcelona i la tercera part restant del Comú de Gènova.

[A1. Original, perdut.]

A2. Minuta o esborrany en pergamí, manquen els signants. ACA, C, Pergamins de Ramon Berenguer IV, carp. 41, sense data, núm. 10, 225 × 246 mm. Bon estat de conservació malgrat la presència de forats al marge dret del pergamí.

A3. Minuta o esborrany en pergamí, ple d'esmenes fetes per una altra mà i recollides a B; manquen la data i les signatures. ASG, Archivio Segreto, núm. 2720/21, 190 × 310 mm. Al revers, les anotacions següents: «Non est in registro nec est opus», segurament de Iacopo Doria, i «Cantera 6», de mà moderna.

B. Còpia autèntica del 1301, feta per Rolandino de Riccardo, notari, [ex A1]. BUG, ms. B. IX. 2: *Liber A o Liber de Camera*, f. 294r-v.²

Publ.: J. DAMETO, V. MUT i G. ALEMANY, *Historia general del Reino de Mallorca*, p. 725, ex A2: CODOIN, IV, p. 337-339, doc. CXLIV, ex A2; *Liber iurium*, I, col. 118-121, doc. 124, ex B; C. IMPERIALE DI SANT'ANGELO, *Caffaro e i suoi tempi*, p. 405-406, doc. 27[b], ex B; IMPERIALE, *Codice diplomatico*, vol. I, p. 210-214, núm. 168, ex B; *I Libri iurium*, I/6, p. 8-11, ex B.

Reg.: LISCIANDRELLI, *Trattati e negoziazioni politiche*, p. 8, doc. 29, ex A3.

1. *Per a la datació d'aquest document, vegeu les observacions al doc. núm. 51, n. 1.*

2. *Autenticada al f. 294v*: «Ego Rollandinus de Ricardo, sacri palacii notarius, ut supra extrassi et exemplificavi ex autentico et originali privilegio predicto scripto in pergamento, bullato duobus sigillis pendentibus, unum quorum erat cereum cuius formam et circumscriptionem cognoscere aut discernere non potui propter eius nimiam vetustatem, aliud vero erat plumbeum sigillum antiquum comunis Ianue, sicut in eo vidi et legi, nichil addito vel diminuto nisi forte littera vel sillaba, titulo seu puncto causa abreviacionis, sententia non mutata, et hoc de mandato domini Danii de Osaigo, civitatis Ianue potestatis, presentibus Iohanne Bonihominis et Loysio Calvo, cancellariis comunis Ianue, Iacobo de Albario et Brancha de Isacurte notariis, m°ccc° primo, indictione XIII, die xx iunii.»

[B]

“Sub nomine sancte Trinitatis, Patris et Filii^b et Spiritus Sancti. Nos Ianuenses^c promittimus facere exercitum pro comuni in primo reddito nostro post expeditionem^d imperatoris, ante quam Ianuam redeamus ibimus^e ad obsidendam et expugnandam Tortosam^f et de Hybero^g usque ad Almariam non obsidebimus aliquam urbem vel castrum cum aliqua gente sine licentia vel parabola comitis Barchinonensis. Si autem evenerit quod per nosmetipsos accipiamus urbem vel castrum et ea retineremus, infra terminos prenominatos dabimus duas partes comiti, terciam vero nobis tenebimus.^h Et habebimus in exercitu machinas et cetera que in nostro arbitrio, scilicet consulatus comunis Ianue,ⁱ qui tunc fuerint, in his^k fuerint necessaria, et in eodem exercitu apud Turtuosam^l cum comite Barchinonensi vel cum suis morabimur quamdiu in exercitu fuerint, nisi iusto Dei impedimento remanserit aut consilio comitis supradicti et nostro, et salvabimus pro posse nostro comitem^m et omnes res suas bona fide.

Tali conditione^o habita inter nos et comitem, quod civitatum atque locorum cum eorum pertinentiis quas vel que cum comite ceperimus aut ipsi vel nobis sese reddiderint, duas partes comes^p habeat, tercia nobis retenta, quam libere et sine omni gravamine^q possidere debemus; et non erimus in consilio neque in facto ut comes suas duas^r partes amittat; et faciemus iurare eos homines quibus partem nostram comitemus^s ut non sint in consilio vel in facto quod comes suas duas partes amittat.^t Et si quis voluerit sibi eas auferre, quod adiuvent eas sibi retinere et defendere, bona fide, sine aliqua fraude. Et ecclesia nostra eandem partem^u habere debet in spiritualibus quam civitas nostra habet in temporalibus. Et dum in exer-

[A2]

Sub nomine sancte Trinitatis, Patris et Filii et Spiritus Sancti. Nos Ianuenses promittimus face[re] /² exercitum pro comuni in primo reddito nostro post expeditionem imperatoris, ante quam Ianuam redea- /³ mus, ut eamus primitus ad obsidendam et expugnandam Tortuosam, deinde ad Baleares insulas, videlicet /⁴ Maioricam, Minoricam, Evizam, Fromenteram, et de Ibero usque ad Almariam non obsidebimus aliquam urbem /⁵ vel castrum cum aliqua gente sine licentia vel parabola comitis Barchinonensis. Si autem evenerit quod /⁶ per nosmetipsos accipiamus urbem vel castrum et ea retineremus, infra terminos prenominatos dabimus /⁷ duas partes comiti, terciam vero nobis retinebimus. Et habebimus in exercitu machinas et cetera qu[e] /⁸ in nostro arbitrio, scilicet consulatus comunis Ianue,ⁿ qui tunc fuerint, in his que tunc fuerint necessaria, et in /⁹ eodem exercitu apud Tortuosam, deinde apud insulas supradictas, cum comite Barchinonensi vel cum suis mora- /¹⁰ bimur quamdiu in exercitu fuerint, nisi iusto Dei impedimento remanserit aut consilio comitis supradicti /¹¹ et nostro, et salvabimus pro posse nostro comitem et suos et omnes res suas bona fide.

Tali conventionem ha- /¹² bita inter nos et comitem, quod civitatum atque locorum cum eorum pertinentiis quas vel que cum comite ceperimus /¹³ vel ipsi vel nobis sese reddiderint, duas partes comes omni tempore habeat, tercia nobis retenta, quam libere et sine /¹⁴ omni gravamine omni tempore retinebimus; et non erimus in consilio neque in facto ut comes suas dua[s] /¹⁵ partes amitat; et faciemus iurare eos homines quibus partem nostram comitemus ut non sint in consilio vel in /¹⁶ facto quod comes suas duas partes amitat. Et si quis voluerit eas sibi auferre, quod adiuvent eas sibi retinere /¹⁷ et defendere, bona fide, sine aliqua fraude. Et ecclesia nostra eandem partem habeat in spiritualibus quam civitas nostra /¹⁸ habet in temporalibus. Et dum

citu erimus, non faciemus pactum nec convenienciam aliquam de reddenda nobis aliqua civitate vel loco vel de reccipienda^v pecunia, neque de ulla diminucione exercitus comitis sine parabola comitis, si ibi fuerit, aut suorum qui ibi aderunt, si ipse defuerit. Et nullum portaticum neque pedagium^w neque ribaticum^x dabunt homines vestri in tota terra nostra vel mari ex his que pertinent^y ad comune Ianue.^z Et in omni terra nostra vel mari quam modo habemus vel in antea acquisierimus salvi et securi erunt homines vestri districti cum rebus eorum, salvis nostris vetitis.

Si aliqua persona Ianuensis districti vel aliqua persona que habitat^{ac} in porcione Ianuensium aliquam reclamacionem fecerit supra^{ad} aliquam personam que sit sub iurisdictione^{ae} comitis, causa illa tractabitur ante iudicem comitis, et e converso si aliqua persona de iurisdictione^{af} comitis fecerit aliquam reclamacionem super aliquam personam Ianuensis districti, causa illa tractabitur et diffinietur sub iudicio illorum quibus Ianuenses partem suam commiserint et hoc sit tam in pecuniariis causis quam in criminalibus. Preterea^{ag} homines districti comitis non cogantur facere bataliam in districtu nostro.^{ah}

Hec omnia observabimus bona fide sine fraude, nisi iusto Dei impedimento aut parabola comitis aut suorum certorum remanserit^{ai} missorum.

In tota predicta convenientia possit addi vel minui secundum quod consules qui in exercitu fuerint cum^{ak} comite seu^{al} eius missis concordati fuerint.

Isti sunt qui iuraverunt: Lanfrancus Piper, Willelmus Niger, Ansaldus Malon, Marinus de Porta, Sigismundus, Boiamons, Willelmus Piper, Obertus cancellarius, Guido de Laude, Anfosus Guercius, Tancredus de Mauro, Oto iudex, Obertus Usus de Mari, Marchio iudex, Ingo de Volta, Willelmus Malusocellus, Willelmus Picamillium, Ogerius de Guido, Ansaldus de Auria, Rodoanus, Gabernia, Guillelmus Guer-

in exercitu erimus, non faciemus pactum neque convenienciam aliquam de reddenda /¹⁹ nobis aliqua civitate vel loco vel de recipienda pecunia, neque de ulla diminucione exercitus comitis sine parabol[a] /²⁰ comitis, si ibi fuerit aut suorum qui ibi aderunt, si comes defuerit. Et nullum portaticum neque pedaticum neque riba- /²¹ ticum dabunt homines vestri in tota terra nostra vel mari ex his que pertinent ad comune Ianue.^{aa} Et in omni /²² terra nostra et mari^{ab} quam habemus vel in antea acquisierimus salvi et securi erunt homines vestri districti cum rebus eorum, /²³ salvis nostris vetitis.

In tota predicta conveniencia possit addi vel minui secundum quod consules qui in exer- /²⁴ citu fuerint cum comite seu cum eius missis concordati fuerint.

Hec omnia observabimus bona fide sine /²⁵ fraude, nisi iusto Dei impedimento aut parabola comitis aut suorum certorum missorum.

cius, Ugo iudex, Willelmus Boron, Willelmus Stangon, Philipus Lamberti, Obertus de Insula, Willelmus de Nigro, Ugo de Baldizone, Iordanus de Porta, Bonefacius Lamberti, Willelmus Porcus, Obertus de Belamuto, Ceba. Gandulfus Sardena, Rubaldus Albericus, Willelmus de Mauro, Lambertus de Marino, Ido Gontardus, Rainaldus Gauson, Willelmus de Murta, Ogerius Ventus, Willelmus Buferius, Vassallus de Campo, Opizo Lecavellum, Martinus de Mauro, Otto Bucella, Villanus de Castello, Trentavellate, Guidotus Surlus, Albericus Vicecomes, Rozeron Asalite, Lanfrancus de Pallo, Guinegisus, Ido de Datalo, Ugo de Bulgaro, Anselmus Albericus et Lanfrancus frater eius, Oto Lecavellum, Enricus Mazal, Odezon Mastal, Willelmus Tornellus, Marabotus Iusol, Bernizon Seria, Raimundus Crispin, Marchio Castagna, Merlus Guaracus, Lanfrancus Mollis, Ingo Galeta, Bucacafurni, Merlus de Gallus, Fulco Buferius, Marchio Culierada, Lambertus Mussus, Merlus de Mari, Willelmus Brusetus, Bertramus de Marino, Guido Almerii, Belmustus, Otto de Cafaro, Ido de Guiscardo, Obertus de Carbo, Dodo Bolfericus, Otto Ruffus, Willelmus Filardus, Willelmus Saccus, Willelmus Cigalla, Iohannes Simia, Iohatas (*sic*) de Gandulfo Rufo, Gandulfus Bucafuria, Bonvassal de Cantano, Ugo Leccar, Obertus Malus Avellus, Balduinus et Enricus, Rainaldus de Berizo, Bonefacius Mortussitis, Baldizon Ususmaris, Amicus Grillus, Willelmus de Vualdo, Bonefacius Roza et Bardinon frater eius, Anfossus Boter, Belamutus, Ingo Phariseus, Anselmus Signoraldus, Ionatas de Merlo, Montexellus, Conradus Rufus, Rubaldus de Curia, Ottobon Vicecomes, Petrus Golias, Butericus, Ugo Guaracus, Bonusvicinus de Campo, Obertus Picamilium, Bonusvassallus Cimademar, Ido de Campo, Bonefacius Vicecomes, Conradus Botar, Ogerius Baltealdus, Bonusvassallus de Medolico, Willelmus de Bombello, Froenzo Gontardus, Rolandus Advocatus, Willelmus Bibensaqua, Merlo de Brasil, Rubaldus de Alcherio,^{am} Ugo de Castro, Io-

hannes Novedela, Ansaldus Bolachese, Alber-
tus de Volta, Rubaldus Cavaruncus, Alvernacius
Stralandus, Lanfrancus Argemme, Girardus
Scotus, Otto Binzerrus, Ansaldus Golias, Ioel,
Willelmus Guercius de Ponte, Serrus. Isti iura-
verunt in presencia comitis Barchinonensis:
Ansaldus de Auria, Obertus Turris, Willelmus
Picamilium, Philipus de Lamberto, Baldui-
nus, Ansaldus Pizo, Martinus de Mauro, Bo-
nusvassal de Castro, Obertus Spinda,^{an} Gui-
llelmus de Volta, Paganus de Volta, Oger de
Bocheron, Rainaldus de Ceba, Otto de Bonvil-
lan, Ido Scotus, Lanfrancus Albericus, Ido
Gontardus minor, Willelmus Polesin, Roge-
ron Derdone, Nicola Roza, Philipus Ansalite,
Grifus Albericus.^{ao}

a. B avantposa De Tortuosa i +. – *b.* et Filii *interlineat* A3. – *c.* Ianuens B. – *d.* La primera e caudada A3. – *e.* ibimus *interlineat*, sobre ut eamus primitus, *ratllat* A3. – *f.* Tortuosam A3; A3 *afegeix* deinde ad Baleares insulas, videlicet Maioricam, Minoricam, Evizam, Fromenteram *ratllat*. – *g.* Ibero A3. – *h.* retinebimus A3. – *i.* e caudada A3. – *k.* A3 *afegeix* que tunc *ratllat*. – *l.* A3 *afegeix* deinde apud insulas supra-
dictas *ratllat*. – *m.* A3 *afegeix* et suos. – *n.* e caudada. – *o.* conventione A3. – *p.* A3 *afegeix* omni tempore *ratllat*. – *q.* A3 *afegeix* [atque] pos-
sidere debemus, *interlineat*, sobre omni tempore retinebimus, *ratllat* A3. – *r.* duas, *interliniat* A3. – *s.* comitemus A3. – *t.* amitat A3. – *u.* A3
afegeix abere debet *interlineat*, sobre habeat *ratllat*. – *v.* recipienda A3. – *w.* pedaticum A3. – *x.* ribatum B i A3, que *corregim*. – *y.* pertinet B.
– *z.* e caudada A3. – *aa.* e caudada. – *ab.* et mari *interlineat*. – *ac.* abitet A3. – *ad.* super A3. – *ae.* iurisdicione A3. – *af.* iurisdicione A3. – *ag.*
preptea A3. – *ah.* Si aliqua... districtu nostro *afegit al peu d'A3 amb signe de remissió (+) al text*. – *ai.* remanserit *interlineat* A3. – *ak.* com B.
– *al.* A3 *afegeix* cum. – *am.* *Segueix* Ido de Campo, ja *esmentat*. – *an.* Spinda, *probablement per* Spinola. – *ao.* Isti sunt qui iuraverunt... Gri-
fus Albericus *manca a* A3. *Tot el paràgraf dels signants és en columnes.*

53

1148, setembre 24. Prop de Tortosa, al lloc anomenat Banyera

El comte de Barcelona Ramon Berenguer IV, d'acord amb el senescal Guillem Ramon de Montcada i amb Bernat de Bell-lloc, assessors seus, i amb el consentiment de l'arquebisbe de Tarragona i dels cònsols genovesos Giordano de Porta, Guglielmo Burone, Lanfranco Pevere i Ogerio Vento, en presència de l'abat de la Grassa i dels cònsols narbonesos Guillem Sigerio, Guglielmo della Volta i Llorenç Raimon Moltó (Laurentio Raimundo Multone), atorga al poble de Narbona un alfòndec dins la ciutat de Tortosa i l'exempció de tots els drets usuals, tant per terra com per mar, declarant-los lliures per entrar i sortir sense traves.

A. Narbona, Archives Municipales de Narbonne, AA 73. Bon estat de conservació.

B. Còpia del segle XIV. Narbona, Archives Municipales de Narbonne, AA 99, 1r Thalamus, f. 258.

C. Còpia del segle XIV. Narbona, Archives Municipales de Narbonne, AA 101, 2n Thalamus, f. 33.

D. Còpia del segle XIV. Narbona, Archives Municipales de Narbonne, AA 106, 6è Thalamus, f. 110v.

Publ.: G. MOUYNÈS, *Inventaire des Archives Communales antérieures à 1790. Ville de Narbonne*, Narbona, 1879, «Annexes de la série AA», text 1, p. 3.

Ref.: J. VENTURA, *Alfons el Cast, el primer comte rei*, Barcelona, Aedos, 1961, p. 77 i 101.

+ Constitucionibus quidem sacris sancti-^{/2} tum esse licet quatinus viris contra mauros ac bar-^{/3} baros ceterosque catholice fidei contrarios con-^{/4} tendentibus meritorum beneficia irrogentur,^{/5} necnon potestatibus, quarum obsequio sese crebris ^{/6} inestimandisque minime recusant subia-^{/7} cere periculis, sedulo decorentur, seu censorum ^{/8} ordine triumphatores scribantur, quo tam ^{/9} posteris quam presentibus perpetim memorie ^{/10} obtineantur. Idcirco nos Raimundus Beren-^{/11} garius, Dei nutu Barchinonensium comes re-^{/12} gnique Aragonensis princeps, consensu Wi-^{/13} lielmi Raimundi et Bernardi Belli Loci, meorum ^{/14} assessorum, precipue quoque permissione venerabilis Ber-^{/15} nardi, archiepiscopi Tarraconensis, peritique Ianuen-^{/16} sium consules Iordanis de Porta, Wilielmus ^{/17} Buironus, Lanfrancus Piper, Oglerius Ventus,^{/18} senatorum consilio, cuncto populo Nerbonensi/¹⁹ presenti et futuro, fondicum in civitate Tortuose ^{/20} concedimus, condonamus ac mera liberalitate tradimus,^{/21} itemque nullum ius a quacumque parte, mare vel terra, quis ^{/22} si iam Nerbonensium advenerit, ullo tempore,^{/23} potestati vel potestatibus in eam preminentem vel pre-^{/24} minentibus exhibere decernimus, set eos libere et ^{/25} inexquisitos eam ingredi et regredi concordem ^{/26} voce statuimus, venerabili Berengario, cenobii ^{/27} de Grassa abbate ac probis consulibus Nerbonensium,^{/28} Guilielmo Sigerio, Wilielmo de Volta, Laurentio,^{/29} Raimundo Multone,^a presentibus, qui ad decus ^{/30} et utilitatem Arnaldi, Nerbonensi archiepiscopi eidemque ^{/31} successorum, seu prudentis Enmeniardis, eiusdem ci-^{/32} vitatis domine, et populi procuratores estitere, animi corporisque ^{/33} possessionem mancipientes. Ius illud esse ferimus ^{/34} quod ex longa consuetudine civitatis ab foricis mer-^{/35} catoribus summitur.

Actum circa Tortuosam,^{/36} loco qui nominatur Bagneria, scilicet anno mille-^{/37} simo centesimo quadragésimo octavo, octavo kalendas ^{/38} octubris, indictione undecima.

Ego Bonus Vasallus, notarius, precepto comitis ^{/39} et consulum, scripsi.^{/40}

Signum+ Raimundi, comes.^{/41} Sig+num Guilelmi Montis Pessulani. Sig+num Guilelmi, filii eius.^{/42} Sig+num Guilelmi Raimundi, *senescalc.* Sig+num Bernardi ^{/43} de *Belog.*^{/44} Sig+num Petri Raimundi de Narbona. Sig+num Petri de *Sossa.*^{/45} Sig+num Bernardi, Tarrachonensis archiepiscopi.

a. *Segueix quia ratllat.*

54

s. d. (1149-1162)¹

Carta de Barisó, jutge d'Arborea, a Ramon Berenguer IV comunicant-li les gestions fetes davant Pisa amb vista a una possible renovació de l'aliança per a una nova expedició contra Mallorca.

A. ACA, C, Pergamins de Ramon Berenguer IV, carp. 41, sense data núm. 19, 112 × 141 mm. Bon estat de conservació.

1. *Les dates extremes en què es pot emmarcar aquesta carta són els anys 1149, data de la presa de Tortosa, que permet a Ramon Berenguer IV ser-ne intitulat marquès, i 1162, data de la mort del comte barceloní. Tot i que CODOIN no la data, D. SCANO, p. 248-251, proposa circumscriure-la al quinquenni 1157-1162, adduint que la carta hauria de ser posterior al matrimoni de Barisó i Agalbursa, que data el 1157. V. SALAVERT, p. 3, seguint aparentment Scano, proposa datar-lo a l'inici de l'estiu de 1162, possiblement vinculant la carta a la visita a l'illa de Villano, arquebisbe de Pisa. Ferran SOLDEVILA, Història de Catalunya, Barcelona, Alpha, 1962², vol. 1, p. 176, proposa, sense justificar-ho, l'any 1151 com a data per a l'acord amb els pisans, Barisó d'Arborea i el papa Eugeni III.*

Publ.: CODOIN, IV, p. 365-366, doc. CLI; D. SCANO, *Il giudice Barisone d'Arborea, intermediario fra il conte di Barcellona e il comune pisano per una spedizione contro Maiorca*, «Archivio Storico Sardo», XXII (1939-1940), p. 247-248; V. SALAVERT Y ROCA, *Cerdeña y la expansión mediterránea de la Corona de Aragón*, Madrid, CSIC. Escuela de Estudios Medievales, 1956, vol. II, p. 3, doc. 2.

Reg.: *La Corona de Aragón en el Mediterráneo, un legado común*, p. 64, doc. 5; *La Corona de Aragón y Pisa: 1113-1406. Exposición documental*, selecció i catàleg de R. CONDE Y DELGADO DE MOLINA i L. GALOPPINI, Barcelona, Ministerio de Cultura. Dirección General de Bellas Artes y Archivos. Dirección de Archivos Estatales, 1991, s. p., doc. 1.

Raimundo, Dei gratia comiti Barchinone, principi Aragonum, Tortose et Provincie marchioni, illustri amico et affini, precipuo Parason, Dei /² nutu Arvorensis rex et iudex, victorie, dilectionis et bonorum plenitudinem. Vobis et vestre celsitudini, amicitia et affinita- /³ te unanimiter et indissolubiliter adnexus vester sum prorsus et omnia pro voto vestro vobis evenire cupimus. Eapropter, sicut vos per /⁴ Iuffredum de Massilia et nostros fideles et Solimanum et litteras vestras rogastis de Maiorica cum domino Villano Pisanorum archiepiscopo, /⁵ quando nobiscum pro legatione in proximo vere fuit, pro vobis locuti sumus et cum noster sit amicissimus pro posse ei inde preces fecimus. /⁶ Ipse vero satis benivole respondit et promisit quod in adiutorio et obsequio vestro et nostro in hac causa esset in quantum posset et etiam /⁷ personam suam venturam dixit, si civitas eius aderit. Insuper, per fideles et amicos nostros quos vidistis et alios, et per litteras nostras, consules /⁸ Pisanorum et senatores, quorum consilio ipsa civitas regitur, pro posse rogavimus uti in hoc facto unanimiter sint vobiscum. Preterea /⁹ fidum damus consilium uti per legatos et litteras apud ipsos Pisanos studeatis quatinus, sicut vos et eos decet, sint in hoc facto vobiscum et sapi- /¹⁰ enter hoc ostendatur eis quod vos potius cum ipsis quam cum aliis qui eis sint proximi vel longinqui, hoc facere velitis. Verumtamen, si ipsi omni- /¹¹ no defuerint vos quoquomodo poteritis, id efficietis. Item, dominus papa in hoc facto plurimum prodesse potest si pisanum archiepiscopum et civita- /¹² tem ipsam pro suo posse ad id posuerit, et maxime si treugam vel pacem inter Pisam et Lucam fecerit. Et immo, cum causa ista Dei sit et vos ipse /¹³ diligat pernimum pro Deo et vobis studium dabit in istud, si per legatos et litteras vestras omnino exoraveritis eum. His et aliis modis, per /¹⁴ domini Dei et vestram virtutem, hec et alia, ad honorem et commodum Dei et vestrum pro velle vestro, perficietis, sic quod laus vestra perpetuo vi- /¹⁵ gebit. Quid autem super hoc facturis sitis et quid inde composueritis citius quam potestis, litteris vestris nobis insinuetis et de prosperita- /¹⁶ te et gratia et voluntate vestra nos letificetis. De sorore^a vestra, socru nostra et filiis eius, tamquam de vestris et nostris propriis, vos /¹⁷ deprecamur et eos vobis commendamus.

a. sorore que corrigim.

1149, gener.¹ Prop de Tortosa

Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona, príncep d'Aragó i marquès de Tortosa, en agraïment pels serveis prestats pels genovesos en la conquesta de Tortosa, concedeix a tots els genovesos que vagin a Es-

1. Segons I Libri iurium, la indicció no concorda amb l'any, ja que el 1149 s'escau la dotzena indicció; tanmateix Cappelli esmenta que a Gènova la indicció —començada el 24 de setembre segons l'estil constantinià o cesari— anava un any endarrerida en

panya o que en vinguin i vagin cap a altres parts, exempció de peatge, ribatge i portatge al port de Tamarit i els permet anar a Espanya i venir-ne lliurement i exempts.

- A. Original. ASG, Archivio Segreto, núm. 2720/26, 310 × 210 mm. Bon estat de conservació.
 [B. Còpia autèntica en registre, del 1234, feta per Lantelmo, notari, ex A. Perduda.]
 C1. Còpia autèntica en registre, del 1253, feta per Nicolò di San Lorenzo, notari, ex B. ASG, *Liber iurium*, I: *Vestustior*, f. 58v-59r.² Estat de conservació regular a causa de l'esvaniment de la tinta en gran part dels folis.
 C2. Còpia autèntica en registre, del 1301, feta per Rolandino de Riccardo, notari, ex B. ASG, mbr. LXXXVI: *Duplicatum*, f. 438v.³
 D. Còpia autèntica en registre, del 1267, feta per Guglielmo di San Giorgio, notari, ex C1. ASG, *Liber iurium*, VII: *Settimo*, f. 58v-59r.⁴ Al marge extern, l'anotació següent de Iacopo Doria: «Supra in ista.»
 E. Còpia simple en registre, del 1301, feta per Rolandino de Riccardo, notari, ex D. BUG, ms. B. IX. 2: *Liber A* o *Liber de Camera*, f. 58v.⁵
 Publ.: CAFFARO e i suoi continuatori, *Annali di Genova dall'anno 1100 all'anno 1294*, p. 112-113; C. CUNEO, *Memorie sopra l'antico Debito Pubblico. Mutui, compere e Banca di S. Giorgio in Genova*, Gènova, Stamp. dei Sordi Muti, s. d. [1842], p. 252-253, doc. 11, ex D; *Liber iurium*, I, col. 138, doc. 145; C. IMPERIALE DI SANT'ANGELO, *Caffaro e i suoi tempi*, p. 410-411, doc. 30; IMPERIALE, *Codice diplomatico*, I, p. 238-240, doc. 191, ex A; *I Libri iurium*, I/2, p. 57-58, doc. 294, ex C1.
 Reg.: LISCIANDRELLI, *Trattati e negoziazioni politiche*, p. 9, doc. 35; E. BAYERRI BERTOMEU, *Historia de Tortosa y su comarca*, Tortosa, 1954, p. 12.

«In Dei nomine. Illa est donacio tituli iuris firmissimi, que sponte et bona voluntate /² intervenit. Et ideo ego Raimundus,^b gratia Dei^c Barchinonensis comes regnique Aragonensium /³ princeps ac Tortose marchio, pro maximo et amicabili servicio quod Ianuensis populus in captione^d /⁴ Tortose mihi unanimiter exhibuerunt,^e sponte dono a presenti die ex mea plenissima largietate^f /⁵ cuncto Ianuensi populo ceterisque hominibus sui districti cunctum pedaticum totumque ribaticum /⁶ seu portaticum quod vel que Ianuenses vel homines sui districti soliti erant dare apud Ta- /⁷ maricem eundo et redeundo^g in Ispaniam^h et in alias partes ita quod ego nec meus heres nec ali- /⁸ quis per me sive aliquis in Tamarice aliquo modo habitans habeamⁱ vel habeat ullam potestatem /⁹ accipiendi per quodvis ingenium ab aliquo Ianuensi seu ab aliquo homine sui districti ullum portaticum /¹⁰ ullumque pedaticum seu ri-

relació amb els altres llocs, de forma que entre el 25 de desembre i el 23 de setembre comptaven una unitat menys que els llocs que seguien l'estil romà (CAPELLI, Cronologia, cronografia, p. 7); així, doncs, el gener de 1149 a Gènova comptaven encara l'onzena indicció, tal com indica el document.

2. *Autenticada al f. 61r*: «Ego magister Nicolaus de Sancto Laurentio, sacri palatii notarius, transcripsi hec et exemplificavi ut supra ab illis que Symon Donati notarius sumpsit ab autenticis et originalibus regis Aragonum et comitis Barchinone sicut in subscriptione sua continetur per manum eiusdem Symonis in registro comunis scriptum est, nichil addito vel dempto nisi forte littera vel sillaba, titulo seu puncto plus minusve aut causa abbreviationis litterarum, sententia in aliquo non mutata nec viciata, precepto tamen domini Henrici Confalonerii, potestatis Ianue, M^o CC^o LIII°, indictione XI, die prima octubris, presentibus testibus Rufino de Ast iudice et Oberto de Langasco, scriba comunis, in quorum presentia statuit et laudavit quod hoc eandem vim et fortiam habeat cum originali.»

3. *Autenticada al f. 442r*: «Ego Rollandinus de Richardo, sacri palatii notarius, hec exempla extraxi et exemplavi ex registro veteri comunis Ianue sicut in eo vidi et legi, nichil addito vel diminuto nisi forte littera vel sillaba, titulo seu puncto abbreviationis causa, sententia non mutata, de mandato tamen domini Daniie de Osenaygo, civitatis Ianue potestatis, presentibus testibus Iohanne Bonihominis, Loysio Calvo, cancellariis comunis Ianue, et Iacobo de Albario notario, M^o CCC^o I^o, indictione XIII, die xx iunii.»

4. *Autenticada al f. 60v*: «Ego Guillelmus de Sancto Georgio, sacri Imperii notarius, transcripsi et exemplificavi ut supra de registro et autentico comunis Ianue scripto manu Symonis Donati notarii, translato et exemplificato manu magistri Nicolosi de Sancto Laurentio notarii, nichil addito vel diminuto nisi forte littera, sillaba, titulo seu puncto, de mandato domini Guidotti de Rodobio, potestatis Ianue, testibus presentibus Rubeo de Orto, magistro Alberto de Casali et Ianuino Osbergerio, scribis comunis Ianue, millesimo ducentesimo LXVII, die VIII novembris, X^e indictionis.»

5. *Al f. 60v es copia l'autenticació de Guglielmo di San Giorgio per a D, cf. nota anterior.*

baticum in predicta^k Tamarice, set sit illis omni tempore dimissum vel dimi-/¹¹ ssa sicut per totam aliam meam^l terram in aliis scriptis eis dimiseram vel condonaveram et libere et sine omni /¹² gravamine si-ve^m impedimento vadant et redeant in Ispaniamⁿ et in alias partes quascumque /¹³ voluerint et faciant sine mea heredumque meorum contradictione^o quicquid^p eis placuerit que /¹⁴ sit eorum utilitas./¹⁵

Signum+ Raimundi comes./¹⁶

Actum apud Tortuosam^q feliciter, millesimo centesimo xL^{mo} nono^r,/¹⁷ mense ianuarii, indicio-
ne^s xI^a./¹⁸

Sig+num Guillelmi^t Raimundi dapiferi. Sig+num Guillelmi Montispessulani.^u/¹⁹

Signum Petri, magistri^v Milicie^w Templi. Sig+num Gaucerandi^x de Pinos./²⁰

Sig+num Guillelmi Obiloti. Sig+num Deusde de^y Tamarice./²¹

Sig+num Petri Bertrandi de Belog./²²

Sig(signe)num Poncii scriptoris qui hoc scripsit mense et anno superius anno-/²³ tato.^z

a. C1 i D avantposen la rúbrica De comite Barchinonensi et principe Aragonie; C2, De eodem; D, De comite Barchinone. – b. Raimundus E. – c. Dei gratia C2. – d. capcione C1, C2, D i E. – e. exhibuerunt C1 i D; exhibuerunt C2 i E. – f. largitate C1 (no es llegeix, però deduïble ex D), C2, D i E. – g. reddeundo C2. – h. Yspaniam C1, D i E. – i. m corregeix [t] A; habeant, C1, D i E. – k. predicta omès C1, D i E. – l. meam omès C1, D i E. – m. sine C1, C2, D i E. – n. Yspaniam C1 (no es llegeix, però deduïble ex D), C2, D i E. – o. contradictione D. – p. quid A, que corrigim segons C1, C2, D i E. – q. Turtuosam D i E. – r. xlviii^o E. – s. indictione C1, D i E. – t. Gulelmi C1 (no es llegeix, però deduïble ex D), D i E. – u. Montispesulani C1, C2, D i E. – v. Nigri C1 (no es llegeix, però deduïble ex D), C2, D i E. – w. milie al ms. – x. Gauçerandi C1, D i E. – y. de omès C1, D i E. – z. C1, C2, D i E afegeixen: (signe) Ego Lantelmus, notarius sacri palatii, hoc exemplum, de mandato domini Willelmi (Guillelmi, D i E) de Guliençono, iudicis et assessoris domini Remedii (Romedei, C2; Romedii, D i E) Rusche, lanuensium potestatis, ab auctentico originali domini Raimundi, regni Aragonensium principis, eius sigillo cereo sigillato, in quo erat ab una parte forma cuiusdam militis armati sculpta sedentis in equo, cuius littere circumscripse propter vetustatem legi non poterant, transcripsi et exemplavi secundum quod in eo vidi et legi per omnia contineri (per omnia contineri omès C2, D i E), nichil addito vel diminuto nisi forte littera vel (vel omès D i E) sillaba, titulo seu puncto, absque ulla mutatione, corruptione seu diminutione dictionum ac sensus, et ad ipsum corroborandum, iussu dicti iudicis, propria manu subscripsi.

56

1149, maig

Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona, príncep d'Aragó i marquès de Tortosa, en agraïment pels serveis prestats pels genovesos en la conquesta de Tortosa, concedeix a tots els genovesos que vagin a Espanya o que en vinguin i vagin cap a altres parts, exempció de peatge, ribatge i portatge al port de Tamarit.¹

[A. Original. Perdut.]

[B. Còpia autèntica en registre, del 1234, feta per Lantelmo, notari, ex A. Perduda.]

C1. Còpia autèntica en registre, del 1253, feta per Nicolò di San Lorenzo, notari, ex B. ASG, *Liber iurium*, 1: *Vetustior*, f. 59r.²

1. *Aquest document és pràcticament idèntic al doc. núm. 55. Se'n diferencia en la data, els testimonis i el final del dispositiu, en què manca la concessió de llibertat de moviments als genovesos.*

2. *Autenticada al f. 61r: «Ego magister Nicolaus de Sancto Laurentio, sacri palatii notarius, transcripsi hec et exemplifica-
vi ut supra ab illis que Symon Donati notarius sumpsit ab autenticis et originalibus regis Aragonum et comitis Barchinone si-
cut in subscriptione sua continetur per manum eiusdem Symonis in registro comunis scriptum est, nichil addito vel dempto
nisi forte littera vel sillaba, titulo seu puncto plus minusve aut causa abbreviationis litterarum, sententia in aliquo non mutata
nec viciata, precepto tamen domini Henrici Confalonerii, potestatis Ianue, m^o cc^o liii^o, indictione xi, die prima octubris, pre-*

- C2. Còpia autèntica en registre, del 1301, feta per Rolandino de Riccardo, notari, ex B. ASG, mbr. LXXXVI: *Duplicatum*, f. 438v-439r.³
- D. Còpia autèntica en registre, del 1267, feta per Guglielmo di San Giorgio, notari, ex C1. ASG, *Liber iurium*, VII: *Settimo*, f. 59r.⁴ Al marge extern de D, l'anotació següent de Iacopo Doria: «Supra in LVIII^a, infra LX^a.»
- E. Còpia simple en registre, del 1301, feta per Rolandino de Riccardo, notari, ex D. BUG, ms. B. IX. 2: *Liber A o Liber de Camera*, f. 59r.⁵
- Publ.: IMPERIALE, *Codice diplomatico*, I, p. 238-240, en nota al doc. 191, ex C1; *I Libri iurium*, 1/2, p. 59-60, doc. 295, ex C1.

^aIn Dei nomine. Illa est donacio tituli iuris firmissimi que sponte et bona voluntate intervenit. Et ideo ego Raimundus, Dei gratia Barchinonensis comes, regni Aragonensium princeps ac Tortose marchio, pro maximo et amicabile servitio quod Ianuensis populus in captione Tortose unanimiter exhibuerunt, sponte dono a presenti die ex mea plenissima largitate cuncto populo Ianuensi ceterisque omnibus sui districti cunctum pedaticum totumque ribaticum seu portaticum quod vel que Ianuenses vel homines sui districti soliti erant dare apud Tamaricem eundo et redeundo^b in Yspaniam et in alias partes ita quod ego nec meus heres nec aliquis per^c me sive aliquis in Tamarice aliquo modo habitans habeant^d vel habeat ullam potestatem accipiendi per quodvis ingenium ab aliquo Ianuensi seu ab aliquo homine sui districti ullum portaticum ullumque pedaticum seu ripaticum in predicta Tamarice, set sit illis omni tempore dimissum vel dimissa sicut per totam aliam terram meam in aliis scriptis eis dimiseram vel condonaveram. Facta carta mense maio,^e anno dominice incarnationis millesimo^f C^og XLVIII°, in era millesima C LXXXVII°.^h

Sig+num Raimundi comes.

Sig+num Arnalliⁱ Berengarii de Anglerola.^k

Sig+num Guillelmi episcopi. Sig+num Guillelmi Obilot. Sig+num Arnalli,^l comitis Palearensis.

Sig+num Guillelmi Raimundi. Sig+num Raimundi de Pugalt.^m

Sig+num Pontii qui hoc scripsit ex precepto comitis.ⁿ

a. C1, C2, D i E *avantposen la rúbrica* De eodem. – b. *redeundo D*. – c. *pro D i E*. – d. *habeam C2*. – e. *mayo D i E*. – f. *M^o C2*. – g. *centesimo E*. – h. *LXXXVII D i E*. – i. *Arnaldi D i E*. – k. *Anglelola E*. – l. *Arnaldi D i E*. – m. *A C1, C2, D i E, sobre la l sembra llegir-se un signe d'abreviatura. D i E, en lloc de Sig+num Guillelmi Raimundi. Sig+num Raimundi de Pugalt escriuen Sig+num Guillelmi Raymundi de Pugalt (E escriu Raimundi)*. – n. *C1, C2, D i E afegixen: (signe) Ego Lantelmus, notarius sacri palatii, hoc exemplum, de mandato domini Willelmi (Guillelmi, D i E) de Guilienzono (Guilienzono, C2), iudicis et assessoris domini Romodei (Romedei, C2, D i E) Rusche (Rusche, D i E), lanuensium potestatis, extraxi (extrasi, D; extrassi, E) et exemplavi ab auctentico originali domini Raimundi, regni (regni omès C2) Aragonensium principis eius sigillo cereo sigillato, habenti ex una parte formam cuiusdam militis armati residenti (residentis, C2, D i E) in equo, cuius littere circumscripte (circumspecte, D) clare legi non poterant nec videri, secundum quod in eo vidi et legi per omnia contineri, nichil addito vel diminuto nisi forte littera vel sillaba, titulo seu puncto, absque ulla mutatione, corruptione seu diminutione dictionum (dicionum, D) vel sensus, ad quod corroborandum, iussu dicti iudicis, propria manu subscripsi.*

sentibus testibus Rufino de Ast iudice et Oberto de Langasco, scribe comunis, in quorum presentia statuit et laudavit quod hoc eandem vim et fortiam habeat cum originali.»

3. *Autenticada al f. 442r*: «Ego Rollandinus de Richardo, sacri palatii notarius, hec exempla extraxi et exemplavi ex registro veteri comunis Ianue sicut in eo vidi et legi, nichil addito vel diminuto nisi forte littera vel sillaba, titulo seu puncto abbreviationis causa, sententia non mutata, de mandato tamen domini Danii de Osenaygo, civitatis Ianue potestatis, presentibus testibus Iohanne Bonihominis, Loysio Calvo, cancellariis comunis Ianue, et Iacobo de Albario notario, M^o CCC^o I^o, indictione XIII, die XX iunii.»

4. *Autenticada al f. 60v*: «Ego Guillelmus de Sancto Georgio, sacri Imperii notarius, transcripsi et exemplificavi ut supra de registro et auctentico comunis Ianue scripto manu Symonis Donati notarii, translato et exemplificato manu magistri Nicolosi de Sancto Laurentio notarii, nichil addito vel diminuto nisi forte littera, sillaba, titulo seu puncto, de mandato domini Guidotti de Rodobio, potestatis Ianue, testibus presentibus Rubeo de Orto, magistro Alberto de Casali et Ianuino Osbergerio, scribis comunis Ianue, millesimo ducentesimo LXVII, die VIII novembris, X^e indictionis.»

5. *Al f. 60v es copia l'autenticació de Guglielmo di San Giorgio per a D, cf. nota anterior.*

1150, setembre. Arle

Acord de pacificació entre Estefania, vídua de Ramon de Baus, i els seus fills Hug, Guillem, Bertran i Gerbert, d'una banda, i Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona i marquès de Provença, i el seu nebot Ramon Berenguer, de l'altra, que posa fi a la primera guerra bausenca. Estefania de Baus i els seus fills renuncien als drets que pretenien sobre el comtat de Provença, reconeixen el comte de Barcelona i el seu nebot com a senyors del castell de Trencatalla (Trinquetaille), els fan definició de tots els usatges nous que havien imposat i percebut després de la mort del comte Gerbert, de l'honor de Rostany Alfany i de tot el que tenien a la vila de Bèrra i al seu territori, es comprometen a no aixecar cap fortalesa a Mijanes, trenquen i anul·len tots els acords, juraments i homenatges que havien fet contra ells per a l'obtenció del comtat i prometen ésser-los fidels per tot el comtat de Provença, tal com el comte Ramon Berenguer III de Barcelona el dividí amb el comte Alfons Jordà de Tolosa.

- A1. ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 279, 14 B (signatura antiga), 330 × 556 mm. Estat de conservació regular degut a la mutilació de la part dreta del pergami. Carta partida horitzontalment per ABC a la part inferior.
- [A2. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]
- B. Còpia coetània. ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 279, 14 A (signatura antiga), 276 × 548 mm. Bon estat de conservació malgrat la presència d'un estrip al marge superior esquerre del pergami.
- C. Còpia coetània, ex A1. ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 279, RR 2 (signatura antiga), 276 × 583 mm. Bon estat de conservació.
- [D. Còpia de final del segle XII ex A2, perduda. ACA, C, LFM, f. 364v.]
- E. Còpia de vers 1260 en un registre de la cambra de comptes d'Ais de Provença que conté els documents lliurats pels Baus als comtes de Provença. ADBR, B 1067, f. 7.
- F. Còpia de final del segle XIII en el registre *Pedis* de la cambra dels comptes d'Ais de Provença. ADBR, B 143, f. 42v.
- G. Còpia de començaments del segle XIV en un registre de la cambra de comptes d'Ais de Provença. ADBR, reg. *Pergamenorum*, B 2, f. 29v.
- H. Còpia del segle XIV en un registre de la cambra de comptes d'Ais de Provença. ADBR, B 145, f. 15v-18r.
- I. Còpia del segle XIV en un registre de la cambra de comptes d'Ais de Provença. ADBR, B 176, f. 44r-v.
- J. Còpia del segle XVII ex D. BNF, Collection Baluze, vol. 108, f. 60v-61v.
- Publ.: H. BOUCHE, *Histoire chronologique de Provence*, II, p. 124-126; MARCA, *Marca Hispanica*, col. 1306-1309, doc. CCCCX; MIQUEL ROSELL, LFM, II, p. 351-353, doc. 887; E. SMYRL, *La famille des Baux*, p. 81-84, doc. 10 (ex A1).
- Reg.: BARTHÉLEMY, *Inventaire chronologique*, p. 11, doc. 45; J. P. POLY, *Catalogue*, doc. 315; AURELL, *Actes de la famille Porcelet*, p. 55, doc. 103.
- Ref.: F. DIAGO, *Historia de los condes de Barcelona*, lib. 2, cap. CXLVIII, f. 229r, i cap. CLIX, f. 240v; E. SMYRL, *La famille des Baux*, p. 39.

“Notum sit omnibus^b diu^c fuisse rixam atque discordiam inter Berengarium Raimundi, comitem Provincie,^d ac^e Raimundum de Baucio et uxorem suam Stephaniam ac filios eorum Ugonem de Baucio et alios eorum filios, eo quod Stephania, uxor [predicti Raimundi de Baucio, et filii sui]^f /² partem et hereditatem in comitatu Provincie requirebant, sed prephatus comes Berengarius Raimundi nichil se^e eis dare inde debere recognoscebat, quia Girbertus comes, pater suus, et mater sua Girberga, comitissa, eam maritave[rant] et hereditaverant. Illis vero super hoc diu^h /³ litigantibus et guerram sibi alterutrum facientibus, contigit prenominatum comitem Berengarium Raimundi ab hoc

seculo emigrare. Post cuius obitum, comitatus tocius Provincieⁱ remansit fratri suo Raimundo Berengarii, comiti Barchinonensi, sicut ei contingebat. [Predictus, autem, Raimundus de Bau-]^k /⁴ cio et uxor illius Stephania ac filii eorum prenominati in eadem guerra et contencione cum predicto comite Barchinonense^l longo tempore permanserunt. In qua contencione et guerra tamdiu cum eodem comite et cum suis hominibus Arelatensibus et cum aliis adiutoribus suis [extiterunt donec]^m /⁵ predictus Raimundus de Baucio, sponte sua, adiit Barchinonam ibique se ipsum in manu comitis misit pro complendis et exsequendis suis mandatis et dedit ei potestatem de castro Trenga Trales,ⁿ ideo quia patri et matri iam dicti comitis, retroactis temporibus, eam dederat et iurav[e- /⁶ rat].^o Sed ante quam predictus comes Raimundus Berengarii omnia mandata sua ei fecisset, accidit Raimundum de Baucio ex hoc mundo transire. Quo defuncto, supradictus comes^p Raimundus Berengarii venit in Provinciam ibique Stephania, uxor Raimundi de Baucio, et /⁷ [filii e]ius^q Ugo atque Guilelmus et Bertrandus atque Girbertus, propria voluntate, se ipsos miserunt in manu^r sua pro faciendis atque complendis suis mandatis. Comes vero Raimundus iam dictus, consilio illustrium sapientumque virorum, tale fecit eis mandatum, scilicet ut facerent comiti et /⁸ [suis]^s iusticiam et directum idemque a comite^t et a suis reciperent. Quod ipsi omnino facere recusaverunt. Curia vero predicti comitis Barchinonensis et qui aderant viri utique^u sapientes ac nobiles cognoscentes eos rectum et iusticiam nolle facere nec posse, subscriptam pacem atque /⁹ [con]cordiam^v inter eos composuerunt^w sicut modo hic incipit.

In Dei nomine. Ego Stephania iam dicta et filii mei Ugo et Guilelmus et Bertrandus atque Girbertus totum ius^x quod in comitatu Provincie^y requirebamus omnino solvimus, dimitimus et finimus et perpetuum silencium ibi imponimus, ita ut neque /¹⁰ Raimundum Berengarii, comitem Barchinonensem, neque nepotem suum Raimundum Berengarii, filium fratris sui Berengarii Raimundi, aut aliquem successorum^z eorum nos aut aliqui successorum nostrorum ex hoc ulterius inquietemus. Et recognoscimus iam dicto Raimundo, comiti Barchi[nonensi],¹¹ et nepoti suo Raimundo Berengarii eorumque heredibus castrum de Trenga Traies et omnes fortitudines que ibi sunt vel erunt esse suas, et deinceps erimus eis inde fideles et potestatem inde dabimus eis et omnibus successoribus eorum, nos et omnes successores [nostri post nos, sicut scri-]^{aa} /¹² ptum est in ipso sacramentale^{ab} quod eis fecimus. Difinimus etiam et solvimus eis omnes usaticos novos quos post mortem Girberti comitis imposuimus vel accepimus tam in terris quam in aquis dulcibus vel salsis.^{ac} Difinimus etiam et dimi[timus eis totum honorem Rostagni]^{ad} /¹³ Alfanni et aliorum proditorum, videlicet castrum de Mairanges et castrum de Tranz et castrum de Cordolor et castrum de Ledinana et castrum de Aquis et totum honorem quem Rostagnus^{ae} Alfanni habebat et tene[bat]^{af} aut aliquis per eum. Difinimus etiam]^{ag} /¹⁴ eis atque laxamus et omnino exsolvimus quicquid habebamus vel tenebamus vel habuimus vel tenuimus aliquo modo in villa de Berra vel in toto territorio eius. Et in Meianes non faciemus aliquam fortitudinem nec ull[um populamentum, sed ita stabit et remanebit]^{ai} /¹⁵ sicut^{ak} stabat et erat ea die qua pater noster, Raimundus de Baucio, ipsum bastimentum acquisivit a Raimundo, comite Barchinonense, patre istius comitis. Difinimus etiam illis atque dimittimus ipsas condaminas de Gagero q[ue Girberti comitis fuerunt. Difinimus etiam et solvi-]^{al} /¹⁶ mus omnia sacramenta et convenciones et omnia hominia que accepimus contra comitem propter comitivum Provincie.^{am} Et convenimus vobis fidelitatem de vita vestra et de corporibus vestris et de omnibus membris que corporibus vestris [sunt iuncta et de omni comitatu Provincie,]^{an} /¹⁷ sicut pater vester Raimundus Berengarii illum divisit cum comite Adefonso. Et convenimus vobis et omnibus successoribus vestris dare potestatem de ipso castro Portal Dosa per quantas vices eam requisieritis^{ao} per vos aut per vestrum nuncium vel nuncios [sine vestro *engan*. Et laudamus]^{ap} /¹⁸ atque concedimus

vobis, dominis nostris supradictis Raimundo Berengarii et vestro nepoti Raimundo Berengarii, quod habeatis ospicium vos et vestri cum suis equitaturis in burgo nostro novo Arelatense cum vestra expensa in omnibus locis quibus volueritis, [exceptis domibus militum et]^{aq/19} operatoriiis mercatorum. Et reddimus ac solvimus vobis illud pignus de Camarges, quod pater noster Raimundus de Baucio accepit a Berengario Raimundi, fratre vestro, per centum et xxx^{ar} marchas argenti, quod facimus pro emendacione ospicior[um que accepimus in Provin-]^{as/20} cia propter comitivum. Et addimus vobis IIII milia solidos propter ospicia eadem. Et facimus finem absque ullo enganno omnibus adiutoribus et amicis comitis quos aliquo modo in hac gerra inimicos habuimus, tam de precipiciis quam de mortibus [militum sive]^{at/21} peditum, et de omnibus que aliquatenus possunt enumerari, totum ad intellectum comitis. Et si quid de predicto placito et de fine suprascripto infractum fuerit vel transgressum per nos aut per nostros, si infra XL dies ex quo amoniti fuerimus per vos vel per vestros,^{/22} hoc non habuerimus emendatum vel redirectum, ego Ugo de Baucio iam dictus veniam in potestatem vestram et inde aliquo ingenio non egrediar donec totum habeam emendatum ad intellectum vestrum et redderem castrum de Trenca Talles^{au} in potestatem vestram ^{/23} [done]c totum esset emendatum ad intellectum vestrum sine *engan*. Et convenimus vobis quod adiuvemus vos et valeamus vobis contra omnes homines et feminas cum omni honore nostro et cum omnibus hominibus nostris sine vestro *engan*^{av} per quantas vices^{aw} nos inde monu-^{/24} [eriti]s per vos aut per nuncium vestrum vel nuncios.

Facta ista carta concordie,^{ax} pacis et conveniencie apud urbem Arelatem, mense septembris, in presencia subscriptorum testium, anno Dominice^{ay} incarnationis ^{/25} millesimo^{az} c^o l^o.

Sig+num Stephanie,^{ba} sig+num Ugonis de Baucio, filii eius, sig+num Guilelmi, filii Stephanie,^{bb} sig+num Bertrandi, filii sui, sig+num Gibberti,^{bc} filii sui, qui predictam concordiam^{bd} et convenien-^{/26} cias sive diffiniciones facimus et manibus propriis confirmamus.

Sig+num Guilelmi Raimundi dapiferi. Sig+num Arnalli de Lercio. Sig+num Guilelmi de *Montcada*. Sig+num Poncii de *Cervera*. Sig+num Bern[ardi de]^{be/27} *Belog*.^{bf} Sig+num Petri Bertrandi de *Belog*.^{bg} Sig+num Guilelmi de *Castel Renard*. Sig+num Rostagni^{bh} de *Tarasco*. Sig+num Porcelli. Sig+num Bertrandi Reamballi. Sig+num Ginandi de *S[imiana]*.^{bi/28}

Sig+num Poncii, qui hoc scripsit suprapositis literis in linea xxiii et xxv.^{bk}

a. *D avantposa la rúbrica* Incipiunt cartae Ugonis de Bautio et fratrum suorum. Et primum, carta deffinitionis quam fecerunt Stephania ac eius filii Ugo, scilicet de Bautio, Bertrandus et alii venerabili Raimundo, comiti Barcinonensi, super omni iure quod requirebant in comitatu Provinciae et super quibusdam malis usaticis quos in terra Provinciae miserant, ac super multis aliis. – b. *B afegeix* hominibus. – c. die B. – d. e caudada. – e. et B. – f. *A1 mutilat; restituït a partir de C.* – g. se omès B. – h. *A1 mutilat; restituït a partir de C.* – i. e caudada. – k. *A1 mutilat; restituït a partir de C.* – l. Barchinonensi B i C. – m. *A1 mutilat; restituït a partir de C.* – n. Traies B i C. – o. *A1 mutilat; restituït a partir de C.* – p. *Segueix Berengarii cancel·lat A1.* – q. *A1 mutilat; restituït a partir de C.* – r. -nu *interlineat A1.* – s. *A1 mutilat; restituït a partir de C.* – t. comiti B. – u. atque B. – v. *A1 mutilat; restituït a partir de C.* – w. composuerunt *interlineat A1*; fecerunt B i C. – x. ius *interlineat A1.* – y. e caudada. – z. successorem B. – aa. *A1 mutilat; restituït a partir de C.* – ab. sacramentali B i C. – ac. sive dulcibus sive salsis B i C. – ad. *A1 mutilat; restituït a partir de C.* – ae. Rostannus B. – af. tenebat vel habebat B i C. – ag. *A1 mutilat; restituït a partir de C.* – ah. aut B i C. – ai. *A1 mutilat; restituït a partir de C.* – ak. quo modo B. – al. *A1 mutilat; restituït a partir de C.* – am. e caudada. – an. *A1 mutilat; restituït a partir de C.* – ao. *B afegeix* a nobis. – ap. *A1 mutilat; restituït a partir de C.* – aq. *A1 mutilat; restituït a partir de C.* – ar. c xxx B i C. – as. *A1 mutilat; restituït a partir de C.* – at. *A1 mutilat; restituït a partir de C.* – au. Traies B i C. – av. enganno B i C. – aw. vices *interlineat A1.* – ax. e caudada. – ay. e caudada. – az. m^o B. – ba. e caudada. – bb. e caudada. – bc. Girberti B i C. – bd. concordiam *interlineat A1.* – be. *A1 mutilat; restituït a partir de C.* – bf. *Bel Log B i C.* – bg. *Bel Log B i C.* – bh. Rostan B i C. – bi. *A1 mutilat; restituït a partir de C.* – bk. suprapositis literis in linea xxiii et xxv omès B i C. *B afegeix* die et anno quo supra.

58

1150, setembre. [Arle]

Estefania de Baus i els seus fills Hug, Guillem, Bertran i Gerbert juren fidelitat a Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona i marquès de Provença, i al seu nebot Ramon Berenguer, pel castell de Portaldosa (Porte Aldose), per la ciutat d'Arle i per tot el comtat de Provença, tal com el comte de Barcelona Ramon Berenguer III el dividí amb el comte Alfons de Tolosa.

A1. Original. ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 280, QQQQ 6 (signatura antiga), 212 × 182 mm. Carta partida horitzontalment per ABC a la part inferior.

[A2. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

B. Còpia coetània. ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 280, QQQQ 4 (signatura antiga), 198 × 212 mm. Bon estat de conservació.

C. Còpia coetània. ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 280, QQQQ 5 (signatura antiga), 152 × 207 mm. Bon estat de conservació.

[D. Còpia de final del segle XII ex A2, perduda. ACA, C, LFM, f. 366-367.]

E. Còpia del segle XIII ex A1. ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 280, RR 8. Fragment *reco-té* QQQQ 8 ter. 139 × 250 mm. Bon estat de conservació.

F. Còpia de final del segle XIII en el registre *Pedis* de la cambra de comptes d'Ais de Provença. ADBR, B 143, f. 72.

G. Còpia del segle XIV en un registre de la cambra de comptes d'Ais de Provença. ADBR, B 145, f. 18r-v.

Publ.: H. BOUCHE, *Histoire chronologique de Provence*, II, p. 127; MIQUEL ROSELL, LFM, II, p. 354, doc. 888-2 (transcriu únicament la rúbrica per no haver trobat el document); E. SMYRL, *La famille des Baux*, p. 79-80, doc. 9.

Reg.: BARTHÉLEMY, *Inventaire chronologique*, p. 11-12, doc. 47; J. P. POLY, *Catalogue*, doc. 317.

“Iuramus nos videlicet Stephania, filia Girberge comitisse, et Ugo de Baucio et Guilemus atque Bertrandus ^{/2} ac Girbertus, fratres, filii iam dicte Stephanie, ^b quod ab hac ora et deinceps fideles erimus tibi domino nostro Raimundo, ^{/3} comiti Barchinonensi, Aragonensium principi, Provincie marchioni, et nepoti tuo Raimundo Berengarii, filio fratris ^{/4} tui Berengarii Raimundi, de vita vestra et de corporibus vestris ac de omnibus membris que corporibus vestris iuncta sunt ^{/5} et de omni honore vestro quem modo habetis vel in antea, Deo annuente, adquisieritis, et de ipso castro de Portaldosa ^{/6} et de civitate Arelatensi et de omni comitatu vestro Provincie, ^c sicut pater tuus Raimundus Berengarii comes illum ^{/7} terminavit atque divisit cum Adefonso comite. Et quod fideles erimus vobis de omnibus episcopatibus et de omnibus ^{/8} monasteriis et comuniter de omnibus que in predicto comitatu vobis aliquo modo pertinent. Et quod reddemus vobis supra- ^{/9} dictum castrum de Portaldosa et plenariam potestatem vobis inde dabimus sine vestro *engan* per quantas vices eam ^{/10} requisieritis per vos aut per vestrum nuncium vel nuncios. Et erimus vobis recti adiutores et valitores contra omnes homines ^{/11} et feminas cum omni honore nostro et cum omnibus hominibus nostris sine *engan*. Insuper iuramus nos fratres prescripti ^{/12} Guilelmus et Bertrandus atque Girbertus, filii Stephanie ^d iam dicte, tibi Raimundo, comiti suprascripto, et nepo- ^{/13} ti tuo Raimundo Berengarii supradicto quod si castrum de Trenca Traies vel de Portaldosa aut fortitudines ^{/14} que ibi sunt vel in antea erunt aliquo modo in potestatem nostram devenerint, eandem fidelitatem et sa- ^{/15} cramentum vobis inde tenebimus que vobis inde fecit et iuravit frater noster Ugo de Baucio sine aliqua ^{/16} fraude et malo ingenio. Et tenebimus sine *engan* finem qui factus est aut factus fuerit omnibus ^{/17} adiutoribus et amicis comitis quos aliquo modo de hac guerra inimicos habuimus et de precipiciis et ^{/18} de mortibus militum

sive peditum ac de omnibus que nominari possunt aliquo modo ad intellectum comitis./¹⁹ Et tenebimus firmiter finem et placita omnia et conveniencias que fecimus vobis et omnibus adiutoribus /²⁰ vestris atque amicis sine ullo *engan*. Et sicut superius scriptum est, sic tenebimus et atendemus ego /²¹ Stephania et filii mei, predicti Ugo et Guilelmus atque Bertrandus ac Girbertus, per Deum et hec sancta IIII^{or} /²² Evangelia.

Sig+num Stephanie.^e Sig+num Ugonis, filii eius,^f de Baucio. Sig+num Guilelmi, filii /²³ eius. Sig+num Bertrandi, filii eius. Sig+num Girberti, filii eius.

Facto isto sacramentali /²⁴ mense septembris, anno Dominice incarnationis millesimo c l.

Signum+ Poncii, qui hoc scri- /²⁵ psit.

a. D avantposa la rúbrica Sequitur et aliud sacramentale quod fecerunt dicta Stephania et filius eius Ugo Berengarii et alii fratres [Raimundo, comiti Barchinonensi, et eius nepoti Raimundo Berengarii, filio Berengarii Raimundi, fratris eius, cum promissione eis tradendi potestatem castri de Portaldosa et civitatem de Arle]. – *b. La segona e caudada A1.* – *c. e caudada A1.* – *d. La segona e caudada A1.* – *e. La segona e caudada A1.* – *f. eius interlineat A1.*

59

1150, setembre. Arle

Estefania, vídua de Ramon de Baus, i el seu fill Hug juren fidelitat a Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona i marquès de Provença, i al seu nebot Ramon Berenguer pel castell de Trencatalla i es comprometen a respectar totes les definicions que es facin als amics del comte, que han estat llurs enemics durant la guerra, incloses les indemnitzacions pels ferits i pels cavallers i peons morts.

A1. ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 279, QQQQ 3 (signatura antiga), 261 × 392 mm.

Carta partida horitzontalment per ABC a la part inferior. Bon estat de conservació malgrat la presència de taques a la meitat inferior dreta del pergami.

[A2. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

B. Còpia coetània. ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 279, QQQQ 7, 214 × 422 mm. Bon estat de conservació.

[C. Còpia de final del segle XII ex A2, perduda. ACA, C, LFM, f. 365.]

D. Còpia del segle XIII ex A1. ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 279, RR 8. Fragment *re-coté* QQQQ 8 bis (signatures antigues), 223 × 250 mm. Bon estat de conservació.

E. Còpia de començaments del segle XIV en un registre de la cambra de comptes d'Ais de Provença. ADBR, *Reg. Pergamenorum*, B, 2, f. 17.

F. Còpia del segle XIV en un registre de la cambra de comptes d'Ais de Provença. ADBR, B 145, f. 14r-v.

Publ.: H. BOUCHE, *Histoire chronologique de Provence*, II, p. 126; MIQUEL ROSELL, LFM, II, p. 354, doc. 888-1 (transcriu únicament la rúbrica per no haver trobat el document); E. SMYRL, *La famille des Baux*, p. 78-79, doc. 8.

Reg.: BARTHÉLEMY, *Inventaire chronologique*, p. 12, doc. 48; J. P. POLY, *Catalogue*, doc. 316.

“Iuro ego Stephania, filia Girberge^b comitisse,^c et iuro ego Ugo de Baucio, filius supradicte Stephanie,^d tibi seniori nostro Raimundo Berengarii, comiti /² Barchinonensi et Provincie marchioni, filio Dulcie^e comitisse,^f et nepoti tuo Raimundo Berengarii, filio fratris tui, Berengarii Raimundi, quod ab hac ora in antea fideles /³ erimus vobis de illo castro de *Trenca Traies* et de ipsa villa que ibi est vel erit

et de omnibus fortitudinibus que ibi sunt vel erunt. Et dabimus vobis potestatem sine ullo *engan* /⁴ de iam dicto castro de *Trenca Traies* et de ipsa villa et de omnibus fortitudinibus que ibi sunt vel in antea erunt per quantas vices nos inde requisieritis per vos aut per vestros nuncios vel nuncium, et potentes /⁵ vos inde faciemus sine ullo malo ingenio. Et comoneri non vetabimus nos. Et nuncius aut nuncii vestri non habebunt regardum de nobis vel de nostris in eundo vel redeundo. Et quod de iam dicto castro /⁶ aut de ipsa villa non exiat vobis ullum malum vel dampnum ab aliquo homine vel femina nobis scientibus. Et erimus vobis recti adiutores et boni fideles cum iam dicto castro et villa et cum ipsis /⁷ hominibus, per fidem, sine *engan*, contra omnes homines et feminas unde nos comoueritis vel mandaveritis per vos aut per vestrum nuncium vel nuncios. Et quod habeatis in predicto castro de *Trenca Traies* et in /⁸ ipsa villa et in omnibus fortitudinibus que ibi sunt vel erunt introitum et exitum et stare ibi et guerriare inde contra omnes homines et feminas quocienscumque volueritis vos et omnes successores /⁹ vestri post vos sine ullo vestro vel eorum enganno. Et sicut superius scriptum est, ita tenebo et atendam ego Stephania iam dicta et ego Ugo, filius istius Stephanie,^g vobis iam dictis Raimundo, comiti /¹⁰ Barchinonensi et Provincie^h marchioni, et vestro nepoti Raimundo Berengarii, filio fratris vestri Berengarii Raimundi, vobis scilicet ambobus et uni ex vobis, per fidem rectam, sine aliqua fraude. Et tenebimus finem /¹¹ qui factus est aut factus erit sine ullo *engan* omnibus adiutoribus et amicis comitis quos aliquo modo de hac guerra inimicos habuimus et de precipiciis et de mortibus militum sive peditum /¹² ac de omnibus que nominari possunt aliquo modo ad intellectum comitis. Et sicut superius scriptum est, ego Stephania et ego Ugo, filius Stephanie, ita tenebimus et atendemus per fidem rectam, totum /¹³ ad intellectum comitis, sine *engan*, per Deum et hec sancta Evangelia.

Facto sacramentaleⁱ mense septembris, apud urbem Arelatem,^k anno Dominice incarnationis millesimo c l./¹⁴

Sig+num Stephanie.^l Sig+num Ugonis de Baucio, filii sui./¹⁵

Sig+num Poncii, qui hoc scripsit.

a. *C avantposa la rúbrica* Sacramentale pro dicta deffinitione tenenda et observanda, quod fecerunt eadem Stephania et Ugo, filius eius, eidem nobili Raimundo, comiti [cum promissione dandi potestatem castri de Trenca Traies et eius villae]. – b. Giberge B. – c. e caudada. – d. La segona e caudada. – e. e caudada. – f. e caudada. – g. e caudada. – h. e caudada. – i. sacramentali B. – k. Arelaten B. – l. e caudada.

60

1150, setembre. [Arle]

Estefania de Baus i els seus fills Hug, Guillem, Bertran i Gerbert, per ordre de Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona i de Provença, defineixen els mals usos que havien percebut a la ciutat d'Arle, a Trenca, al Burg Nou i a la Crau.

A1. Original. ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 280, 14 D (signatura antiga), 205 × 196 mm. Bon estat de conservació malgrat la mutilació dels angles superior dret i esquerre del pergami.

[A2. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[B. Còpia de final del segle XII ex A2, perduda. ACA, C, LFM, f. 369.]

C. Còpia del segle XIII ex A1. ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 280, RR 4 (signatura antiga), 148 × 200 mm. Bon estat de conservació malgrat la presència de dos petits forats a la part superior del pergami.

- [D. Trasllat del 1268, fet per Guillem d'Aurasica, notari públic d'Arle, a partir de la primera pàgina d'un full utilitzat com a coberta d'un homiliari localitzat a l'església de Sant Tròfim d'Arle, en un llibre o registre en pergamí.]
- E. Còpia de final del segle XIII en el registre *Pedis* de la cambra dels comptes d'Ais de Provença. ADBR, B 143, f. 73.
- F. Còpia de començaments del segle XIV en un registre de la cambra de comptes d'Ais de Provença. ADBR, *Reg. Pergamenorum*, B. 2, f. 47v.
- G. Trasllat del 16 d'abril de 1345 fet per Esteve Gairaud, notari públic d'Arle, ex D. ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 280, 14 C (signatura antiga), 364 × 266 mm. Bon estat de conservació.
- H. Còpia del segle XIV en un registre de la cambra de comptes d'Ais de Provença, ex A1. ADBR, B 145, f. 26v-27r.
- I. Còpia del segle XIV en un registre de la cambra de comptes d'Ais de Provença. ADBR, B 176, f. 41.
- Publ.: MIQUEL ROSELL, *LFM*, II, p. 354, doc. 888-4 (transcriu únicament la rúbrica per no haver trobat el document); E. SMYRL, *La famille des Baux*, p. 84-85, doc. 11.
- Reg.: BARTHÉLEMY, *Inventaire chronologique*, p. 12, doc. 49; J. P. POLY, *Catalogue*, doc. 318.
- Ref.: E. SMYRL, *La famille des Baux*, p. 39.

^a[Isti sunt] mali usatici quos dimittunt Stephania de Baucio et filii eius Ugo et Guillelmus et Bertrandus [atque]^{/2} [Giber]tus per mandatum Raimundi, comitis Barchinonensis ac Provincie. Primum, ut non facia[nt]^{/3} nundinas aut merchatum in *Trencaatrales* nec ibi habeant cordam nec chintale; et si [ha-]^{/4}buerint ibi cordam vel chintalem, sit comitis et archiepiscopi. Et naves peregrinorum et navigia [omnia]^{/5} que veniunt de mari, non accipiant ibi ripam neque ibi arripent. Sex denarios in va[sis]^{/6} vinariis de *trulla*^b in sussum neque alios usaticos quos comes vel archiepiscopus debeant aut velint accip[ere],^{/7} non prohibeant neque in ripa de burgo novo neque in ripa de *Trencaatrales*. Usaticos *dels*^c *dexes*,^d/⁸ accipiant comes et archiepiscopus in ripa de *Trenchataies* sicut in ripa Arelatis. Pascherium de *Crau*,^{/9} dent homines de *Trencataies* comiti et archiepiscopo sicut dant homines pischatores de Arelate qui non sunt ^{/10} milites, et passaticum de ponte,^e dent homines de *Trencaatraies* Ugoni de Arenis sicut dant homines maior ^{/11} pars de Arelate qui non sunt milites. Levatam de piscibus et alios usaticos de *Trenca Traies* usque ^{/12} ad Durenzolam et usque ad *Adau*, dent pischatores de *Trencaatraies* comiti et archiepiscopo sicut ^{/13} dant homines pischatores de Arelate. Usaticos in peciis, lineis vel laneis et in aliis rebus, accipiant ^{/14} comes et archiepiscopus in burgo novo et in ripa eius sicut accipiunt in aliis locis de Arelate. Homines vero ^{/15} vel femine habitantes in Arelate non donent ullum usaticum per *Rodaned* nisi quando transierint per Ro-^{/16} danetum in transversum vel in longum. Insuper, salientibus navium, nichil omnino accipiant.^{/17} Cretam non vetent pellipariis nec accipiant inde ullum usaticum de xx solidos et v denariis ^{/18} quos accipiebant in navigis de Montados.^f Dimittunt omnino xv solidos, et de^g v solidos et v denarios qui ^{/19} remanent, recognoscunt eis comes et archiepiscopus xiii denarios. Aliud vero quod remanet, in cogni-^{/20} cione comitis consistit. Pascherium de Istro,^h ultra terminos eiusdem castris non accipiant.

Facta ^{/21} ista diffinicio mense septembris, anno millesimo CL ab incarnatione Domini.

Sig+num Ste-^{/22} phanie. Sig+num Ugonis de Baucio. Sig+num Guillelmi, fratris sui. Sig+num Bertrandi,^{/23} fratris eius. Sig+num Gisberti, fratris eius. Sig+num Bermundi de Udez.ⁱ Sig+num Guillelmi de ^{/24} *Castel Renardi*.^k

Sig+num Poncii, scriptor qui hoc scripsit.^l

a. B *avantposa* la rúbrica Commemoratio malorum usaticorum quos dimisserunt Stephania dicta et filii eius. – b. trolia *C i E*. – c. del A. – d. deises *C i E*. – e. del Pont *C i E*. – f. Montazons *C i E*. – g. de omès A. – h. Iustrio E. – i. Uzes *C i E*. – k. Castello Raynardo *C i E*. – l. Sig+num Poncii, qui iussu comitis scripsit cartullam illam de qua presens scriptum translaturum fuit. Bertrandus de Claustro scripsit *C i E*.

61

1150, setembre. [Arle]

Rostany de Poscarias (Posquières) i trenta-sis altres cavallers de la regió d'Arle juren al comte Ramon Berenguer IV de Barcelona, marquès de Provença, i al seu nebot Ramon Berenguer que en cas que Estefania de Baus i els seus fills incomplissin els acords que signaren amb ells i en el termini de quaranta dies no ho esmenessin, o en cas que Hug de Baus no es lliurés en potestat del comte o del seu nebot o no els lliurés el castell de Trencatalla, es lliuraran a ells com a ostatges.

A1. Original. ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 280, RR7 (signatura antiga), 198 × 235 mm. Bon estat de conservació.

[A2. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

B. Còpia coetània. ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 280, 14 E (signatura antiga), 308 × 209 mm. Bon estat de conservació.

[C. Còpia de final del segle XII ex A2, perduda. ACA, C, LFM, f. 368.]

D. Còpia del segle XIV en un registre de la cambra de comptes d'Ais de Provença. ADBR, B 145, f. 14v-15r. Publ.: MIQUEL ROSELL, LFM, II, p. 354, doc. 888-3 (transcriu únicament la rúbrica per no haver trobat el document); E. SMYRL, *La famille des Baux*, p. 85-86, doc. 12.

Reg.: BARTHÉLEMY, *Inventaire chronologique*, p. 13, doc. 51; J. P. POLY, *Catalogue*, doc. 319.

“Turo ego Rostagnus de *Poscheires*,^b filius Ermessendis, tibi Raimundo Berengarii, comiti Barchinonensi /² et Provincie marchioni, et nepoti tuo Raimundo Berengarii quod, si Stephania vel filii sui, Ugo de Baucio /³ et Guillelmus atque Bertrandus et Gisbertus,^c aliquo modo transgredierentur vel infringerent, per se aut per suos, ipsa placita /⁴ vel finem sive convenientias quas fecerunt vobis et vestris adiutoribus, si infra XL dies ex quo amoniti fuerint per vos /⁵ aut per unum^d nuncium vel nuncios, non haberent totum redirectum et emendatum ad intellectum vestrum vel nepotis /⁶ vestri, aut Ugo de Baucio tunc non rediret in potestatem vestram aut nepotis vestri Raimundi Berengarii, et tunc non /⁷ redderet uni ex vobis vel ambobus castrum de Trencataliis^e cum omnibus fortitudinibus suis sine vestro^f *engan*, ego Rostagnus^g /⁸ iam dictus veniam in potestatem vestram vel nepotis vestri iam dicti ad decem^h dies ex quo a vobis vel vestris commonitusⁱ fuero vel /⁹ illud sciero in locum scilicet quo me venire mandaveritis, et inde aliquo modo non egrediar donec Ugo predictus de Balcio^k /¹⁰ sit reversus in potestatem vestram vel nepotis vestri et habeat vobis redditum castrum de^l Trencataliis^m cum fortitudinibus /¹¹ suis, sicut melius intelligitis, ad vestram utilitatem. Et sicut superius scriptum est, ita tenebo et attendam ego Rostagnus,ⁿ filius /¹² Ermessendis, tibi Raimundo Berengarii, comiti Barchinonensi iam dicto, et tuo nepoti Raimundo Berengarii, filio /¹³ fratris tui, Berengarii Raimundi, vobis ambobus aut uni ex vobis, totum ad intellectum vestrum, sine vestro *engan*. Et de supra- /¹⁴ dicto commonimento^o non vetabo me videri vel commoneri aliquo modo. Et sicut superius sunt omnia scripta, ita tenebo et attendam /¹⁵ ego Rostagnus^p supradictus sine ullo *engan* per Deum et hec III^{or} Evangelia.

Suprascriptum sacramentum similiter tenere et /¹⁶ attendere iuravit ad Raimundum, comitem Barchinonensem, et ad nepotem suum, Raimundum Berengarii, Bremundus de *Udez*.^q/¹⁷ Guillelmus de Castello Rainardo^r similiter. Guillelmus de Randon^s similiter. Petrus de Remulinis similiter. Raimundus de Sancto Privato^t similiter.^u/¹⁸ Guillelmus Petri de Poscheriis^v similiter.^w Bernardus de^x *Bosc* similiter.^y Bertrannus^z de Margaritis similiter.^{aa} Petrus Guersus de Trencataliis^{ab} similiter.^{ac} Raimundus de /¹⁹ Romanino^{ad} similiter.^{ae} Raimundus de Villa Nova similiter.^{af} Ugo de Aquis similiter.^{ag} Ber-

trannus Cauferius^{ah} similiter.^{ai} Raimundus Volvera^{ak} similiter.^{al} Iaufredus^{am} Basto similiter.^{an}/²⁰ Petrus Guillelmi similiter.^{ao} Raimundus *Bellarot*^{ap} similiter.^{aq} Guillelmus *d'Aiguera*^{ar} similiter.^{as} Guillelmus *Bellarot* similiter.^{at} Ugo de Arena similiter.^{au} Guillelmus Ugo similiter.^{av} Rainaldus /²¹ Altardi^{aw} similiter.^{ax} Guillelmus Bertrannus^{ay} similiter.^{az} Pontius Ainardi^{ba} similiter.^{bb} Guillelmus Petrus^{bc} similiter.^{bd} Guillelmus Guitberti^{be} similiter.^{bf} Guillelmus de Vitrola similiter.^{bg} Petrus Isnardi de Balcio similiter.^{bh}/²² Amalricus^{bi} similiter.^{bk} Bertrannus *Bellaroti*^{bl} similiter.^{bm} Raimundus de *Noves* similiter.^{bn} Guillelmus Arvei^{bo} similiter.^{bp} Mataronus de Balcio^{bq}. Gaufredus de Maira-/²³ nicis^{br} similiter.^{bs} Gantelmus de *Ventabren* similiter.^{bt} Bertrannus de Malo Consilio^{bu} similiter.^{bv} Quod superius iuravit Rostagnus de Poscheriis,^{bw} hoc /²⁴ idem iuraverunt isti suprascripti.

Facto isto sacramento mense septembris, anno dominice incarnationis millesimo c^o l^o.^{bx}

a. *C avantposa la rúbrica* Adhuc aliud sacramentale [Rostangi de Posquieres et aliorum] pro omnibus dictis tenendis et observandis dicto venerabili Raimundo, comiti. – b. Poscheres B. – c. Girbertus B. – d. vestrum B. – e. Trencra Traies B. – f. vestro omès B. – g. Rostannus B. – h. x B. – i. comonitus B. – k. Baucio B. – l. castrum de omès B. – m. Trencra Traies B. – n. Rostannus B. – o. comunimento B. – p. Rostannus B. – q. Breimundus d'Udez B. – r. Castel Reinard B. – s. Rando B. – t. Sen Privad B. – u. similiter omès A1. – v. Posceres B. – w. similiter omès A1. – x. dez B. – y. similiter omès A1. – z. Bertrandus B. – aa. similiter omès A1. – ab. Gers de Trencra Traies B. – ac. similiter omès A1. – ad. Romani B. – ae. similiter omès A1. – af. similiter omès A1. – ag. similiter omès A1. – ah. Bertrandus Chaufer B. – ai. similiter omès A1. – ak. Olvera B. – al. similiter omès A1. – am. Iofredus B. – an. similiter omès A1. – ao. similiter omès A1. – ap. Balart B. – aq. similiter omès A1. – ar. d'Aigera B. – as. similiter omès A1. – at. similiter omès A1. – au. similiter omès A1. – av. similiter omès A1. – aw. Renallus Autardi B. – ax. similiter omès A1. – ay. Bertrandi B. – az. similiter omès A1. – ba. Eicardi B. – bb. similiter omès A1. – bc. Petri B. – bd. similiter omès A1. – be. Gidberti B. – bf. similiter omès A1. – bg. similiter omès A1. – bh. similiter omès A1. – bi. Amalrig B. – bk. similiter omès A1. – bl. Bertran Belart B. – bm. similiter omès A1. – bn. similiter omès A1. – bo. Aurici B. – bp. similiter omès A1. – bq. Mataro del Baucio B. – br. Gaufer de Mairanges B. – bs. similiter omès A1. – bt. similiter omès A1. – bu. Bertrandus de Mal Consel B. – bv. similiter omès A1. – bw. Rostannus de Poscheres B. – bx. Facto isto sacramento mense septembris, anno dominice incarnationis millesimo c^o l^o omès A1.

62

1150,¹ novembre. Narbona

Acord entre Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona i príncep d'Aragó, i Ramon Trencavell, vescomte de Besiers i Carcassona. El comte de Barcelona lliura en feu a Ramon Trencavell la ciutat de Carcassona i el Carcassès, la ciutat i el territori de Rasès i el castell de Laurac i el Lauraguès.

[A1. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[A2. Original a l'arxiu vescomtal de Carcassona, perdut.]

[B. Còpia de final del segle XII ex A1, perduda. ACA, C, LFM, f. 304r.]

C. Còpia de final del segle XII ex A2. Montpellier, Société Archéologique de Montpellier, Cartulari dels Trencavell (*Liber Instrumentorum Vicecomitalium*) [ms. 10], f. 31r-v, doc. 102.

D. Còpia del segle XIII ex A1. ACA, C, Pergamins de Ramon Berenguer I, carp. 16, núm. 392c (*olim* 7 arm. Concòrdies Reials, sac de Sant Josep, núm. 63), 529 × 384 mm. Document copiat sobre el primer de dos pergamins juxtaposats verticalment i cosits amb fil de pergami. Bon estat de conservació.

E. Còpia del segle XIII ex A1 (incompleta). ACA, C, Pergamins d'Alfons I, núm. 275 (perg. en rotllo), doc. 13.

F. Còpia del segle XVII ex B (incompleta). BNF, Collection Baluze, vol. 108, f. 54r-v.

Publ.: MARCA, *Marca Hispanica*, col. 1309, doc. CCCCXI; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, v, col. 1125-1126, doc. 583-CCCCCLXXXIV; MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 268-269; MIQUEL ROSELL, *LFM*, II, p. 328-329, doc. 852 (ex D); FELIU-SALRACH, *Els pergamins*, III, p. 1527-1529, doc. 961.

Reg.: J. DOVETTO, *Cartulaire des Trencavel. Analyse détaillée des 617 actes (957-1214)*, p. 30.

Ref.: F. DIAGO, *Historia de los condes de Barcelona*, lib. 2, cap. CLIX, f. 240v-241r.

“Hoc est placitum atque convenientia que facta est inter illustrem Raimundum,^b comitem Barchinonensem et Aragonensium principem, et venerabilem Trencavellum, vicecomitem Biterrensem atque Carcassensem. Donat namque et laudat prenominatus Raimundus, comes Barchinonensis, iam dicto Trencavello, vicecomiti Biterrensi, civitatem Carcassone et omnem regionem Carcassonensem, cum omnibus castris et fortitudinibus et villis que ibi sunt vel in antea erunt. Item donat et laudat eif civitatem que dicitur *Redas* et omnem regionem Redensem, cum omnibus castris et fortitudinibus et villis que ibi sunt vel in antea erunt, et ipsum castrum de *Laurag*,^d cum omnibus que sibi pertinent aliquo modo in cunctis locis, et totum *Laurages*, cum castris et fortitudinibus et villis que ibi sunt et in antea erunt.^e Tali quoque modo ut iam dictus vicecomes Trencavellus habeat omnia suprascripta ad fevum per Raimundum, comitem Barchinonensem prenominatum, et ad fidelitatem suam omni tempore, et quod donet ei inde potestatem quando eam illi quesierit^f per se vel per suum missum vel^g per suos missos.^h Propter hanc quoque donationem sive laudationemⁱ superius comprehensam, predictus vicecomes Trencavellus efficitur homo iam dicti comitis Barchinonensis et accipit omnem prenominatum honorem per manum suam ad fevum et ad fidelitatem suam, et convenit ei inde dare sibi et suis heredibus potestatem sine inganno,^k quando predictus comes Raimundus vel sui successores eam requisierit ei vel requisierint^l per se vel per suos. Et hoc totum predictus^m vicecomes Trencavellus convenit complere et firmiter adtendere ad Raimundum comitem suprascriptum et ad suos successores, ita ut ipsi heredes eius qui post eum Barchinonam habuerint faciant Trencavello vel successoribus eius istam eandem convenientiam et faciant ei, manibus propriis, istudⁿ idem sacramentum quod comes Barchinonensis nunc ei, per suos homines, fecit.

Facto isto dono atque convenientia apud Narbonam, mense novembris, anno ab incarnatione Domini^o M^o C^o L^o.

Signum+ Raimundi comes. Signum+ Raimundi Trencavelli.

Signum+ Bernardi de *Caned*. Signum+num Guillelmi de *Durban*. Sig+num Guillelmi Arnaldi de Biterris. Sig+num Petri Seguerii. Sig+num Guillelmi de Sancto Felice. Sig+num Guillelmi Xeberti. Sig+num Hermengaudi Udalrici. Sig+num Guillelmi Raimundi dapiferi. Sig+num Raimundi de Podio Alto. Sig+num Geraldii de *Iorba*. Sig+num Guillelmi de Sancto Minato. Sig+num Bernardi d'*Eril*. Sig+num Arnaldi de *Torroia*. Sig+num Rostagni de Tharascone.^p

Ego Andreas hanc cartam scripsi et hoc signum (*senyal*) feci.

Sig+num Poncii scriptoris.^q

a. *B avantposa la rúbrica* Sequitur carta convenientiae facta inter illustrem Raimundum, comitem Barchinonensem, et Trencavellum, vicecomitem Biterrensem, super civitate Carcassonae et sibi pertinentibus et Redas ac Redensi ac aliis quibusdam; *C avantposa la rúbrica* De Carcassona. – b. Raimundum illustrem E. – c. donat ei et laudat D, E i F. – d. Laurach E. – e. et ipsum castrum de Laurag, cum omnibus que sibi pertinent aliquo modo in cunctis locis, et totum Laurages, cum castris et fortitudinibus et villis que ibi sunt et in antea erunt omès C. – f. requisierit D, E i F. – g. per suum missum vel omès D, E i F. – h. missos omès D, E i F. – i. laudacionem sive donacionem E. – k. engan D, E i F. – l. quando eam supradictus comes Raimundus vel sui successores ei requisierit vel requisierint D, E i F. – m. iam dictus D, E i F. – n. istud omès F. – o. *Segueix* quo supra *ratllat* C. – p. Signum+ Bernardi de Caned... Sig+num Rostagni de Tharascone omès F, que *afegeix* et cetera. – q. et hoc signum (*senyal*) feci. S+ Poncii scriptoris omès C; ab Incarnatione Domini M^o C^o L^o... S+ Poncii scriptoris omès E, que *afegeix* et cetera.

63

1150,¹ novembre. Narbona

Ramon Trencavell, vescomte de Besiers i Carcassona, presta jurament de fidelitat a Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona i príncep d'Aragó, per la ciutat de Carcassona, el Carcassès, Rasès, Tèrmes (Termes), el Termenès, Laurac i el Lauraguès, segons els termes de l'acord anterior (doc. núm. 62).

[A1. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[A2. Original a l'arxiu vescomtal de Carcassona, perdut.]

[B. Còpia de final del segle XII ex A1, perduda. ACA, C, LFM, f. 304.]

C. Còpia de final del segle XII ex A2. Montpeller, Société Archéologique de Montpeller, Cartulari dels Trencavell (*Liber Instrumentorum Vicecomitalium*) [ms. 10], f. 39r, doc. 120.

D. Trasllat del segle XIII ex A1. ACA, C, Pergamins d'Alfons I, núm. 275 (perg. en rotllo), doc. 14.

Publ.: DEVIC-VAISSETE, *HGL*, V, col. 1126, doc. 583-CCCLXXXIV; MIQUEL ROSELL, *LFM*, II, p. 329, doc. 853.

Reg.: DOVETTO, *Cartulaire des Trencavel*, p. 36.

Ref.: DEVIC-VAISSETE, *HGL*, III, p. 783.

“Iuro ego Trencavellus, vicecomes Biterrensis et Carcassensis, filius qui fui Cecilie vicecomitis, tibi Raimundo, comiti Barchinonensis et Aragonensium principem,^b filio qui fuisti Dulcie comitis, quod ab hac hora in antea fidelis ero tibi de vita tua et de corpore tuo et de omnibus membris tuis, et quod non prendam te neque occidam neque hoc fieri faciam nec homo nec femina meo stabilimento nec^c meo consilio sive ingenio, et quod fideliter tibi complebo et adtendam de civitate Carcassone et de Carcassense et de Reda et de Redense et de Termeno et de Termenense et de Laurago et de Lauragense et de omnibus fortitudinibus que in eis sunt, sicut ipsa convenientia resonat que est inter me et te facta et manibus nostris firmata. Et sicut superius scriptum est, sic tenebo firmiter et adtendam per fidem rectam sine aliqua fraude, per Deum et hec III^{or} sancta^d Evangelia.

Facto sacramento apud Narbonam, mense novembris, anno ab incarnatione Domini M^o C^o L^o.

Sig+num Guillelmi Raimundi dapiferi. Sig+num Raimudi de Podio Alto. Sig+num Guillelmi de Durban.^e

a. B avantposa la rúbrica Sacramentale Trencavelli, vicecomitis. – b. principi D. – c. vel D. – d. sancta III^{or} D. – e. ab Incarnatione... Durban omès D, que afegeix et cetera.

64

1151,² juny 11

Roger Bernat I, comte de Foix, amb el consell i la voluntat del seu oncle Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona, fa donació a la seva futura muller Cecília, filla del vescomte Ramon Trencavell de Besiers, dels castells d'Arzens, Alairac, Preissa (Preixan) i Fontiès, que posseeix dins del bisbat i comtat de Carcassona.

1. Còmput florentí.

2. Còmput florentí.

[A. Original a l'arxiu reial del castell de Foix, perdut.]

B. Còpia del segle XVII «ex veteri membrana Fuxensi». BNF, Collection Baluze, vol. 70, f. 51r.

Publ.: MARCA, *Marca Hispanica*, col. 1311, doc. ccccxiii.

Reg.: MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 269.

In nomine Domini nostri Iesu Christi. Hec est carta donationis quam facio ego Rogerius Bernardus, comes Foxensis, tibi Cecilie, filie Raimundi Trencavelli, vicecomitis Biterrensis. Cum consilio igitur et voluntate Raimundi Berengarii, comitis Barchinonensis, principis Aragonensis, domini⁹ avunculi mei, dono et trado tibi, predicte Cecilie, ad omnem tuam plenissimam voluntatem faciendam, in vita tuta, ut tamen nec vendere nec impignorare nec alienare possis, totum ipsum meum honorem quem habeo in Carcassensi episcopatu, videlicet Ardenis et Alairag et Preixa et Frontia, cum eorum pertinenciis et adiacentiis omnibus, sine tuo *engan*. Totum predictum honorem plenissime habeas in vita tua, sicut supradiximus, et post mortem tuam revertatur integritur ad meos heredes.

Actum est hoc III idus iunii anno Dominice incarnationis M C LI, regni Lodoici iunioris XIV.

Sig+num Rogerii, comitis Foxensis, qui hanc donationem facio per presentem scripturam, quam firmo.

Sig+num Raimundi comitis. Sig+num Berengarii Biterrensis. Sig+num Guillelmi Arnaldi de *Beders*. Sig+num Petri *Sege de Beders*. Sig+num Petri Raimundi de *Lavineria*. Sig+num Artalli de *Castelnou*. Sig+num Guillelmi Sancti Felicis. Sig+num Raimundi Atonis de *Alta Riba*. Sig+num Raimundi de *Du*. Sig+num Guillelmi de Sancto Saturnino.

Sig+num Poncii, scribe, qui hoc scripsit die annoque prefixo.

a. B *afegeix* de.

65

1151,¹ juny 13

Roger Bernat I, comte de Foix, fa donació a la seva muller Cecília, filla del vescomte Ramon Trencavell de Besiers, dels castells de Pàmias (Pamiers) i Bèlpuèg (Belpèch) i de la meitat del seu honor en concepte d'esponsalici.

[A. Original a l'arxiu reial del castell de Foix, perdut.]

B. Còpia del segle XVII, «ex alia veteri membrana Fuxensi». BNF, Collection Baluze, vol. 70, f. 51v.

Publ.: MARCA, *Marca Hispanica*, col. 1312, doc. ccccxv.

Quoniam legali sanctione decretum est quod res donate, si in presenti tradite fuerint, nullo modo a donatore reperi possint, ideo ego Rogerius, comes Foxensis, sub huius legis titulo, dono tibi Cecile, uxori mee, per sponsalicium et beneficium, castrum de Pamias cum suis terminis et pertinenciis et dominium quod habeo in castro Belpug et medietatem alterius totius mei honoris, ita quod quamdiu vixerimus habeamus hec omnia insimul et, si te Cecília, vivente me, obire contigerit, habeas tu in vita

I. *Còmput florentí.*

tuta et possideas absque vinculo filii vel filie vel alicuius alterius persone donationem superius scriptam; post obitum vero tuum, revertantur ad me vel ad meos heredes, si sine filiis vel filiabus de me in te procreatis mortua fueris. Iterum, dono tibi et laudo quod, si filium de te habuero masculum, ipse habeat comitatum Foxensem integriter post obitum nostrum. Si vero absque legitimo filio masculino tui vel alterius uxoris me mori contigerit, dono et laudo uni ex filiabus nostris de me in te procreatis comitatum Foxensem integriter, quemadmodum de filio superius dixi.

Facta ista carta donationis et confirmationis idibus iunii, anno incarnationis Domini M C LI, regniq[ue] Ludovici iunioris XIV.

Sig+num Rogerii, comitis Fuxensi, qui hanc donationem fecit et firmavit.

Sig+num Raimundi Atonis de *Altariba*. Sig+num Raimundi de *Durban*. Sig+num Raimundi de *Varngnola*.

Sig+num Poncii, qui hoc scripsit die annoque prescripto.

66

1151,¹ juny 13

Ramon Trencavell, vescomte de Besiers, en presència del comte Ramon Berenguer IV de Barcelona i de diversos nobles, lliura a Roger Bernat I, comte de Foix, la seva filla Cecília com a muller amb 10.000 sous melgoresos, els castells de Senta Gabèla (Cintegabelle) i de Montaut i la seva part del bosc de Bolbòna (Boulbonne) i de tots els dominis que té des del coll d'Alfapans fins a l'Arièja (Ariège) com a dot.

[A. Original a l'arxiu reial del castell de Foix, perdut.]

B. Còpia del segle XVII, «ex veteri membrana Fuxensi». BNF, Collection Baluze, vol. 70, f. 52r-v.

Publ.: MARCA, *Marca Hispanica*, col. 1311-1312, doc. CCCCXIV.

Reg.: MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 269.

Sub sacrosancte et individue Trinitatis nomine. Ego Raimundus Trencavellis, vicecomes Biterrensis, in presentia domini Raimundi, comitis Barchinonensis et Aragonensium principis aliorumque quamplurium nobilium virorum, dono tibi Rogerio Bernardo, comiti Fuxensi, filiam meam Ceciliam in uxorem, et cum illa dono tibi et illi decem milia solidorum Melgoriensium, quinque milia in denariis et quinque milia in solidis, et duo castra, videlicet Sancta Gavella et *Montalt*, cum eorum terminis et pertinenciis, et totam meam partem de bosco Bolbono, et insuper totum dominium quod habeo et habere debeo de collo de *Alfapans* usque Aregiam, ubicumque sit. Hoc autem donum in presentiarum vobis concedo, tali conditione, quod si filiam meam Ceciliam absque legitima prole mori contigerit te superstite, habeas et possideas hec omnia quamdiu vixeris, et post mortem tuam revertantur ad me vel ad meos heredes, et supradictum avere habeam in ipso honore quod tu Rogeri, filio meo, Cecilie per scripturam donasti. Quicquid mihi vel heredibus meis reddatur, iterum dono vobis in manu et fidelitate prenominati comitis Barchinonensis et principis Aragonensis, domini mei. Quod si me, absque legitimo filio masculino, mori contigerit, vobis viventibus, habeat filia mea et filii

aut filia eius qui nobis de vobis supervixerint Carcassonam et Carcasses, de Redas et Redes et in Tolosano quantum ad dominium Carcassona pertinere videtur. Et dono vobis simili conditione *Beders* et *Bederes*.

Facta ista carta idus iunii, anno incarnationis Domini M C LI, regni que Ludovici iunioris XIV.

Sig+num Raimundi Trencavelli, vicecomitis, qui hanc donationem fecit, firmavit, testes que firmare mandavit.

Sig+num Berengarii de *Beders*. Sig+num Guillelmi Sancti Felicis. Sig+num Guillelmi Arnaldi de *Beders*.

Sig+num Poncii, qui hoc scripsit.

67

1153, febrer¹

El comte Hug II de Rodés presta jurament de fidelitat a Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona i príncep d'Aragó, i promet ajudar-lo en la guerra contra Ramon V, comte de Tolosa i de Sant Gèli.

[A. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[B. Còpia de final del segle XII, perduda. ACA, C, LFM, f. 362v.]

C. Còpia del segle XVII ex B. BNF, Collection Baluze, vol. 108, f. 60v-61r.

Publ.: MARCA, *Marca Hispanica*, col. 1315-1316, doc. CCCCXX; MIQUEL ROSELL, LFM, II, p. 350, doc. 885.

Ref.: G. SAIGE i L. de DIENNE, *Documents historiques relatifs à la vicomté de Carlat*, II, Mònaco, 1900, p. xcvi.

^aHec est conveniencia quam ego^b Hugo, comes Rutensis, facio tibi, Raimundo Berengarii, inclito comiti Barchinonensi et Aragonensium principi. Convenio namque tibi, bona fide, ut amodo sim tibi fidelis de vita mea et de corpore tuo et de omni honore tuo, quem hodie habes et deinceps, meo consilio, adquisieris, et quod valeam et adiuvem te per bonam fidem, sine *engan*, contra omnes homines et feminas, et nominatim contra comitem Sancti Egidii et Tolose, exceptis illis meis hominibus de quibus tibi directum facere possem et vellem. Et ut hoc totum tibi fideliter compleam et attendam, facio inde tibi hominum et fidelitatem, et iuro tibi mea propria manu ut, sicut superius scriptum est, ita firmiter compleam tibi et attendam per Deum et hec sancta quatuor Evangelia.

Facto sacramento, mense februarii anno ab incarnatione Dominici M C LIII.

Sig+num Hugonis, comitis Rutensis.^c Sig+num Raimundi, comes. Sig+num Raimundi de *Nant*. Sig+num Bernardi de *Nant*. Sig+num Raimundi de *Canilag*.

Sig+num Poncii, scriptoris, qui hoc scripsit die et anno quo supra.

a. *B avantposa la rubrica* Convenientia quam Ugo, Rutensis comes, fecit comiti Barcinone et sacramentale quod ei esset fidelis et quod iuaret eum contra comitem Raimundum. – b. ego omès C. – c. Rutenensis *Marca*.

1. *Correspon amb tota probabilitat a l'any 1153, comptant l'any de l'Encarnació segons l'estil pisà. L'aliança de Ramon Berenguer IV amb el comte Hug de Rodés contra Tolosa respondria a les hostilitats de Ramon V contra el vescomte Ramon Trencavell, que el novembre de 1150 c. f. havia renovat el seu vassallatge amb el comte de Barcelona. Ramon Trencavell fou capturat per Ramon V el 10 d'octubre de 1152 c. p. i dictà testament el dimarts 21 d'abril de 1153 c. p.* Cf. DEVIC-VAISSETE, HGL, III, p. 791-792.*

1153, novembre. Lleida

Proposta d'acord de venda entre Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona, i Enrico Guercio, cònsol de Gènova, de la tercera part de Tortosa pertanyent al Comú de Gènova, per manament dels cònsols Martino de Moro, Guglielmo Nigro i Guglielmo Lusio i de la majoria del consell de Gènova, i amb l'acord i la voluntat del poble de Gènova, retinguda l'illa de Sant Llorenç, que posseiran plenament, i exceptuada també l'exempció d'impostos a Tortosa per als genovesos que visquin de Porto Venere a Mònaco. El comte i els seus successors hauran de donar de cens cada any a l'església de Sant Llorenç, per Nadal, un palli que valgui quinze morabatins. Amb relació als genovesos provinents de Porto Venere a Mònaco ja establerts a Tortosa, que el comte no els pugui expropiar, llevat que siguin convictees d'alguna culpa, i, si volen marxar-ne, que el comte els indemnizzi de les despeses fetes. Si algun dels genovesos residents a Tortosa compra béns i vol seguir vivint-hi, que hi pugui romandre i hi tingui les seves propietats en la fidelitat del comte, abandonant la fidelitat a Gènova. Si, en canvi, vol marxar, que pugui vendre-ho tot a un altre habitant de Tortosa, que ho tindrà a fidelitat del comte. El comte i Gènova es remeten mútuament totes les altres accions i querimònies que es tenen per Tortosa. La venda es fa per 16.690 morabatins, dels quals el comte en donarà 10.400 abans del proper gener i els restants 6.240 abans del maig següent, pagaments que es faran a Niça. Tan bon punt el comte faci el primer pagament, podrà prendre possessió de la part genovesa de Tortosa. Gènova rebrà a Niça com a ostatsges, fins que no es pagui tot el preu, cinc dels següents vuit «candidats»: un dels fills de Guillem Ramon, dàpifer; Berenguer de Torroja o el seu germà Arnau o el seu nebot Ramon; Guillem de Castellvell o el seu germà Asbert o el seu fill Guillem; un dels fills de Pere Bertran de Bell-lloc; Guillem de Cervera o el seu germà; Guillem Pere de Castellet o el seu fill; Dalmau de Peratallada o el seu germà o el seu fill, i Arnau de Llers.

A. Original, sense signatures. ACA, C, Pergamins de Ramon Berenguer IV, carp. 39, núm. 266 quintupl., 220 × 336 mm. Carta partida horitzontalment per ABC, corresponent a B. Bon estat de conservació.

B. Original, sense signatures. ACA, C, Pergamins de Ramon Berenguer IV, carp. 39, núm. 266 quadrupl., 220 × 343 mm. Carta partida horitzontalment per ABC, corresponent a A. Bon estat de conservació malgrat la mutilació d'una petita part de l'angle superior esquerre del pergami.

Publ.: CODOIN, IV, p. 214-216, doc. LXXVIII.

In Dei omnipotentis nomine. Ego Enricus, consul Ianuensis, facio convenienciam de vendicione nostre tercie partis Tortose^a que ad comune Ianue pertinet /² et tocius termini eius cum comite Barchinonensi, ex mandato videlicet Ianuensium consulum Martini de Moro et^b Guillelmi Nigri atque Guillelmi Lusii, et ex maiori parte tocius consilii /³ Ianue,^c qui sunt consiliatores electi, et ex comuni consensu ac voluntate tocius populi Ianuensis, retenta insula beati Laurencii, sicut melius eam solide et libere possidebat, retento /⁴ etiam hoc quod ullus homo Ianuensis qui habitet a portu Veneris usque ad portum Monacum^d non donet in Tortosa ullum usaticum nec ullam ligiam^e neque aliquam consuetudinem in perpetuum. /⁵ Et quod comes et sui post eum heredes donent inde per censum singulis annis in natale Domini ecclesie^f Sancti Laurencii unum pallium quod valeat xv morabetinos. Et si aliqui Ia- /⁶ nuensium de Portu Veneris usque Monacum venerint habitare Tortosam, et construxerint ibi edificium aliquod, vel vineam plantaverint aut gardinum construxerunt, et voluerint /⁷ inibi habitare sub potestate^g et dominio comitis, comes vel sui heredes non auferant eis sua nisi pro

convicta alia culpa. Quod si ibi remanere noluerint, comes reddat eis /⁸ expensas sub sacramento duorum bonorum hominum infra xl^a dies, si expense fuerint ultra c solidos; quod si minus fuerint,^h infra xv dies infra quos recedere voluerit /⁹ et notum sibi fecerit. Si vero aliqui ex supradictis Ianuensium habitatoribus emit usque hodie terram, domum vel vineam, gardinum, et voluerit habitare ibi, habitet et secure /¹⁰ sua possideat ad fidelitatem comitis, dimissa Ianuensium fidelitate. Et si noluerit habitare ibi, habeat potestatem vendendi quod emit cuicumque habitatori Tortoseⁱ /¹¹ voluerit, qui ad fidelitatem comitis teneat. Et comes remittit omnes acciones et querimonias quas habuit vel habet adversus comune Ianue de causa Tortose, salvo alio /¹² conventu quem comes habebat cum comune Ianue. Et comune Ianue remittit^k omnes actiones et querelas si quas habet vel habuit contra comitem usque nunc de causa /¹³ Tortose. Predictam quoque convenienciam vendicionis facio prenominato comiti Barchinonensi sine aliqua fraude pro precio xvi^{ciml} milium et DC^{rummm} xl^a morabetinorum marrochinorum,^l /¹⁴ marinorum, aiadinorum, melechinorum, lupinorum, quorum comes debetⁿ dare x milia et cccc^{tosso} mediante ianuario primo veniente, et alios vi milia et cc^{tos} xl^a mediante /¹⁵ mayo primo veniente. Et isti morabatini debent dari apud Niciam. Et quotcumque morabetinis^p de predictis singulis monetis amplius vel^q minus ibi habeantur, omnes accipiantur /¹⁶ ad pensum de lupinis. Si vero comune Ianue dederit aliquod lucrum vel usuram de medio ianuario in antea usque ad medium maium^r propter vi milia et cc^{tos} xl^a morabetinos /¹⁷ de medio mayo, comes donet predictum lucrum vel usuram de suo. Si vero comes dederit x milia morabetinos et cccc^t mediante ianuario sicut supra scriptum est, intret comes^u /¹⁸ et habeat possessionem iam dicte nostre tercię^y partis Tortose,^w potenter et integriter, cum termino eius. Et comune Ianue tenebit obsides comitis pro hoc quod remanserit^x /¹⁹ donec tota sit persoluta pecunia. Quorum obsidum erit, unus ex filiis Guillelmi Raimundi dapiferi; et alius erit Berengarius de Torroia, aut frater eius Arnaldus^y, vel^z nepos eius Raimundus;²⁰ tercius erit Guillelmus de Castro Vetulo,^{aa} aut frater eius Arbertus, aut filius eius Guillelmus; quartus erit unus ex filiis Petri Bertrandi de Bellog,^{ab} aut Guillelmus de Cervaria vel frater eius, aut Guillelmus /²¹ Petri de Castelet vel filius eius, aut Dalmacius de Petra^{ac} Taiata^{ad} aut frater eius^{ae} vel filius eius. Ex supradictis viii genibus dabit comes^{af} v obsides quales habere potuerit /²² cum ipsa companna^{ag} Arnalli de Lercio que est in viii^{voah} numero. Et si postquam comune Ianue tenuerit predictos obsides, fugeret inde aut moreretur aliquis ex eis, comes Barchi- /²³ nonensis mitat ibi alium vel alios convalentes. Et convenit comes Barchinonensis quod persolvat et pachet supradictam^{ai} pecuniam, sicut superius scriptum est. Et quod suprascriptum censum /²⁴ Sancti Laurentii^{ak} reddat annuatim sine enganno comunis Ianue,^{al} nisi de quanto^{am} maior pars consulum^{an} comunis Ianue^{ao} sua voluntate prolongare voluerit. Et comes debet dare /²⁵ suprascriptos v obsides modo Henrico consuli, si eos accipere voluerit vel mediante ianuario, soluta peccunia quam tunc debet persolvere apud Niciam.

a. e caudada. – b. et omès A. – c. e caudada. – d. Monachum B. – e. La primera i corregeix una e B. – f. Les dues e caudades. – g. Malgrat que es llegeix clarament potestate, l'escrivà va afegir una e a l'espai interlineal sobre la e primera. – h. et si fuerint minus B. – i. e caudada. – k. remit B. – l. xvi B. – m. DC^{torum} et B. – n. Segueix comes, B. – o. quadringentos B. – p. mohabitinis B. – q. aut B. – r. mayum B. – s. cc^l B. – t. milia et cccc morabetinos B. – u. comes interlineat, B. – v. tercię interlineat. – w. e caudada. – x. remaserit A. – y. Arnaldus B. – z. aut B. – aa. Castel Vel B. – ab. Bello Loco B. – ac. Pera B. – ad. Taiada B. – ae. aut frater eius, interlineat B. – af. Repeteix dabit comes. – ag. copanna A. – ah. octavo B. – ai. suprascriptam B. – ak. Laurentii amb r interlineada A. – al. e caudada. – am. quantum B. – an. consulum interlineat. – ao. e caudada.

1153, novembre. Lleida

Enrico Guercio, cònsol de Gènova, per manament dels còsols de Gènova, Martino de Moro, Guglielmo Nigro i Guglielmo Lusio, de la major part del consell de Gènova i amb l'acord i voluntat del poble de Gènova, ven a Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona i príncep d'Aragó, a perpetuïtat, la tercera part de Tortosa que pertany a Gènova, pel preu de 16.640 morabatins, tot retenint l'illa de Sant Llorenç, que Gènova té plenament, i exceptuada també l'exempció d'impostos a Tortosa dels genovesos que viuen de Porto Venere a Mònaco. El comte i els seus successors hauran de donar un cens anual perpetu a l'església de Sant Llorenç, per Nadal, consistent en un palli que valgui quinze morabatins. Amb relació als genovesos provinents de Porto Venere a Mònaco ja establerts a Tortosa, que el comte no els pugui expropiar, llevat que siguin convictes d'alguna culpa, i, si volen marxar-ne, que el comte els indemnitzï de les despeses fetes. Si algun dels genovesos residents a Tortosa compra béns i vol seguir vivint-hi, que hi pugui romandre i hi tingui les seves propietats en la fidelitat del comte, abandonant la fidelitat a Gènova. Si, en canvi, vol marxar, que pugui vendre-ho tot a un altre habitant de Tortosa, que ho tindrà a fidelitat del comte. El comte i Gènova es remetent mútuament totes les altres accions i querimònies que es tenen per Tortosa.

A. Original, amb signatures autògrafes. ACA, C, Pergamins de Ramon Berenguer IV, carp. 39, núm. 266, 285 × 327 mm. Estat de conservació regular per la presència de taques de tinta de color blau a la part dreta del pergami.

B. Còpia coetània. ACA, C, Pergamins de Ramon Berenguer IV, carp. 39, núm. 266 dupl., 287 × 321 mm. Bon estat de conservació.

[C. Còpia de final del segle XII. ACA, C, LFM, f. 455. Perduda.]¹

Publ.: CODON, IV, p. 212-214, doc. LXXVIII; MIQUEL ROSELL, LFM, I, p. 485-487, doc. 463.

Nunc et in eternum sit cunctis hoc manifestum quoniam ego Henricus^a, consul Ianuensis, ex mandato et consilio Ianuensium consulum, videlicet Martini de ² Moro et Guillelmi Nigri atque Guillelmi Lusii, ac^b tocius electi consilii Ianue, ^c ex^d maiori parte, et ex comuni consensu et voluntate tocius populi Ianuensis,³ vendo et trado Raimundo Berengarii, comiti Barchinonensi, Aragonensium principi, et suis heredibus, in perpetuum, nostram terciam partem Tortose^e et ⁴ tocius termini eius que ad comune Ianue^f pertinet, cum omni integritate, sine aliqua fraude. Et *de iure* ac potestate nostra trado et transfero ⁵ prephatam terciam partem Tortose,^g cum pertinentiis suis,^h in ius et dominium suprascripti Raimundi Berengarii, comitis Barchinone et Aragone principis, pro precio ⁶ videlicet xvi^{cimi} milium et DC^{torumk} XL^{al} morabitorum marrochinorum, marinorum, aiadinorum, lupinorum, melechinorum, qui quotcumque ibi sint mix-⁷ tim, ad pensum de lupinis reddantur. Predictam quoque vendicionem facio iam dicto Raimundo, comiti Barchinonensi, et suis heredibus, retenta insula Beati ⁸ Laurencii, sicut melius solide et libere illam tenebat et possidebat, retento etiam hoc quod ullus homo Ianuensis qui habitet a Portu Veneris usque ad portum ⁹ Monacum non donet in Tortosa ullum usaticum, nec ullam ligiam, nec aliquam consuetudinem, in perpetuum. Et quod comes et sui post eum heredes donent inde ¹⁰ per censum singulis annis, in natale Domini, ecclesie^m Sancti Laurencii, unum pallium quod valeat xv morabetinos. Et si aliqui Ianuensium de Portu Veneris usque ad

1. Se'n coneix l'existència pel regest de Mateu Botella, circa 1306, ACA, *Memoriales* 1, f. xxx: «Carta venditionis quam fecerunt Ianuenses venerabili Raimundo, comiti Barcinonsi, super tertia parte Dertussae.»

/¹¹ Monacum venerint habitare Tortosam et construxerint ibi edificium aliquod, vel vineam plantaverint, aut gardenum construxerint, et voluerint inibi habitare /¹² sub potestate et dominio comitis, comes vel sui heredes non auferant eis sua nisi pro convicta alia culpa. Quod si ibi remanere noluerint, comes reddat eis /¹³ expensas sub sacramento duorum bonorum hominum infra XL dies, si expense fuerint ultra c solidos; et si fuerint minus, infra xv dies infra quos /¹⁴ recedere voluerint^r et notum sibi fecerint. Si vero aliqui ex supradictis Ianuensium habitatoribus emit^o usque hodie terram, domum vel vineam, gardenum, et voluerit /¹⁵ habitare ibi, habitet et secure sua possideat ad fidelitatem comitis, dimissa Ianuensium fidelitate. Et si noluerit habitare ibi, habeat potes- /¹⁶ tatem vendendi quod emit^p cuicumque habitatori Tortose voluerit, qui ad fidelitatem comitis teneat. Et comes remittit omnes actiones et querimonias quas ha- /¹⁷ buit vel habet adversus comune Ianue^q de causa Tortose^r, salvo alio conventu quem comes habebat cum comune Ianue.^s Et comune Ianue^r /¹⁸ remittit omnes acciones et querelas, si quas habet vel habuit, contra comitem usque nunc de causa Tortose.^u

Facta est hec vendicio mediante /¹⁹ novembrio, apud urbem Ylerdam, in presencia sociorum predicti consulis Henrici qui cum eo advenerant, videlicet Guillelmi Cabdergol^v, et Boniva- /²⁰ ssalli Bolferici, et Oberti Lusii, et Fabiani Superbi atque Guillelmi Capellani, et Henrici Guersii, filii iam dicti consulis Henrici, et aliorum quam plu- /²¹ rium virorum nobilium inibi asistencium, scilicet Guillelmi Raimundi dapiferi, Guillelmi de Castrovetulo, Guillelmi de Cervera, Otonis dapiferi, Geralli de Iorba, /²² Raimundi de Cardona, Berengarii de Torroia, Arnalli de Torroia, Petri de Podioalto, Berengarii de Benavent, Bernardi d'Eril, Guillelmi Arnalli, Petri /²³ de Belloloco,^w Guilelmi Ibeloti, Ogerii Agaza,^x Bonivassalli de Moro, qui supradicti huius vendicionis visores et auditores advocati sunt testes, anno ab in- /²⁴ carnacione Domini millesimo c^o l^o III°, in era millesima c xc^a l. /²⁵

Ego Martinus de Mauro supscripsi.^y/²⁶

Ego Willelmus Niger subscripsi.^z/²⁷

Ego Willelmus Guercius de Ponte, clavarius, scripsi.^z

a. Enricus B. - b. ac interlineat B. - c. e caudada A i B. - d. ex omès B. - e. e caudada A i B. - f. e caudada A i B. - g. e caudada A i B. - h. eius B. - i. xvi^{ci} B. - k. vi^{xi} centorum B. - l. et xi.³ B, i a més, interlineat. - m. La primera i l'última e caudades A; l'última e caudada B. - n. voluerint interlineat. - o. emerit B. - p. emerit B. - q. e caudada A i B. - r. e caudada A. - s. e caudada A i B. - t. e caudada A i B. - u. e caudada A i B. - v. Cabdergul B. - w. Bellog B. - x. Agaza interlineat A. - y. supscripsi per subscripsi. - z. Les tres signatures són autògrafes i manquen a B.

70

s. d. [1154]¹

Baldovino, cònsol de Gènova, present a Barcelona per manament dels cònsols i del Comú de Gènova i en possessió de cartes dels cònsols i del consell de Gènova en què s'estipula que allò que ell acordi amb el comte

1. Es pot apuntar una datació hipotètica per a aquest document a partir del fet que va ser redactat pel cònsol Baldovino i que l'assumpte tractat es relaciona amb altres documents de l'any 1153. Solament l'any 1154 es documenta un cònsol del mateix nom, Baldovino Usodimare (Baldionus Ususmaris), un dels quatre cònsols de placitis (cf. Annali Genovesi di Caffaro e de' suoi continuatori del MDCIX al MCCXCIII, edició a cura de Luigi Tommaso BELGRANO, Gènova, Tipografia del R. Istituto Sordo-Muti, 1890, vol. 1, p. 37). Tanmateix aquesta identificació presenta problemes. En primer lloc, Baldovino Usodimare no era cònsol del Comú, com ho eren, en canvi, els altres cònsols que negociaren amb el comte Ramon Berenguer (vegeu doc. núm. 68 i 69); però, d'altra banda, en aquests anys no es documenta cap cònsol del Comú de nom Baldovino. En segon lloc, pel contingut del document, sembla més lògic que es tracti d'u-

de Barcelona en relació amb el fet de Tortosa els dits cònsols i consell ho tindran per ferm, fa, comptant amb l'acord i la voluntat dels cònsols i de tot el Comú de Gènova, una convinença amb el comte de Barcelona per la venda de la tercera part genovesa de Tortosa i del seu terme, a excepció de l'illa de Sant Llorenç, que Gènova tindrà plenament, i exceptuada també l'exempció d'impostos a Tortosa dels genovesos que viuen de Porto Venere a Mònaco. El comte i els seus successors hauran de donar un cens anual perpetu a l'església de Sant Llorenç, per Nadal, consistent en un palli que valgui quinze morabatins. Amb relació als genovesos provinents de Porto Venere a Mònaco que vulguin residir a Tortosa, que hi visquin en la fidelitat del comte. Si, en canvi, en volen marxar, que puguin vendre-ho tot. Si algun genovès compra a partir d'ara algun bé, el tindrà pel comte. El comte i Gènova es remeten mútuament totes les altres accions i querimònies que es tenen per Tortosa. La venda es fa pel preu de 16.000 morabatins.

A. Original o còpia coetània. ACA, C, Pergamins de Ramon Berenguer IV, carp. 39, núm. 266 trip., 228 x 275 mm. Bon estat de conservació.

Notum sit omnibus qualiter venerabilis Balluvinus, consul Ianuensis, ex mandato Ianuensium consulum et comunis /² Ianue, veniens Barchinonam atulit litteris consulum et tocius consilii Ianue^a in quibus litteris continebatur ut quiquid cum /³ comite Barchinonensi de causa Tortose idem Balldoinus faceret vel statueret apud eos firmum haberetur et ratum. Igitur ego iam- /⁴ dictus Balldoinus ex consensu et voluntate consulum ianuensium et tocius comuni Ianue^b ac tocius populi Ianuensis, facio convenien- /⁵ ciam cum comite Barchinonensi de vendicione nostre tercie partis Tortose et tocius termini eius, retenta insula Beati Laurentii, sicut eam /⁶ habebat et possidebat solide et libere, retento etiam hoc quod ullus homo Ianuensis qui habitet a Portu Veneris usque ad portum Monacum non donet in Tor- /⁷ tosa ullum usaticum, nec ullam ligiam, nec aliquam consuetudinem, in perpetuum. Et quod comes et sui heredes post eum donent inde per censum^c singulis annis, /⁸ in natale Domini, ecclesie^d Sancti Laurentii, unum pallium quod valeat xv morabetinos. Et si aliqui Ianuensium de Portu Veneris usque ad Monacum venerint habi- /⁹ tare Tortosam et construxerint ibi edificium aliquod, vel vineam plantaverint, vel gardinum construxerint, et voluerint inibi habitare sub potestate et dominio comi- /¹⁰ tis, comes non auferat eis sua nisi pro convicta alia culpa. Quod si ibi remanere noluerint, comes reddat eis expensas sub sacramento duorum bono- /¹¹ rum hominum infra xl dies, si expense fuerint ultra c solidos; quod si fuerint minus, infra xv dies infra quos recedere voluerit et notum sibi fecerit. /¹² Si vero aliquis ex supradictis Ianuensium habitatoribus emit usque hodie^e terram, domum vel vineam, gardinum, et voluerit habitare ibi, habitet et secure /¹³ sua possideat ad fidelitatem comitis, postposita Ianuensium fidelitate. Et si noluerit habitare ibi, habeat potestatem vendendi quod emit cui- /¹⁴ cumque habitatori Tortose voluerit, qui ad fidelitatem comitis teneat. Et comes remittit omnes actiones et querimonias quas habet adversus comune Ianue^f tam /¹⁵ pro dispendio Tortose quam pro aliis omnibus quibuslibet causis, salvo alio conventu quem comes habebat cum comune Ianue.^g Et comune Ianue remi- /¹⁶ tit omnes actiones et querelas, si quas habet vel habuit, contra comitem usque nunc. Predic- tam quoque convenienciam vendicionis facio prenominato comiti Barchinonensi /¹⁷ sine aliqua fraude pro precio xvi milium morabetinorum marrochinorum, marinorum, aiadinorum et lupinorum.

a. e caudada. – b. e caudada. – c. cesum A. – d. Les dues e caudades. – e. hodie interlineat. – f. e caudada. – g. e caudada.

na fase prèvia als acords del 1153 ja esmentats i, per tant, datables abans d'aquesta data. Tanmateix, tot acceptant la identificació entre el cònsol Baldovino del document i el cònsol Baldovino Usodimare del 1154, mantenim aquesta data com a hipòtesi de datació.

71

1154, abril. Canfranc

El bisbe Arnau d'Auloron (Oloron), el bisbe Raimon de Lascar, l'abat Ramon de Sant Sever de Gasconya, Fontaner d'Escòt (Escot), Raimon de Domi, Raimon Garsias de Gabaston, Raimon Arnaud de Gerderest, Gaiard de Morlana, Arnau d'Alascun (Lescun) i un gran nombre de bearnesos, morlanesos, aspesos i aussalesos, reunits a Canfranc, en presència del comte Pere de Bigorra, se sotmeten a Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona i príncep d'Aragó i li presten homenatge i jurament de fidelitat, elegint-lo senyor i governador del vescomtat sota la reserva expressa de la fidelitat deguda als fills del vescomte difunt, Pere II de Bearn.

[A. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[B. Còpia de final del segle XII, perduda. ACA, C, LFM.]

C. Còpia del segle XII, ex B. ACA, C, Pergamins de Ramon Berenguer IV, carp. 39, núm. 268 (olim 2, arm. de Barcelona, sac I, núm. 711), 348 × 163 mm. Estat de conservació regular a causa de l'esvaniment de la tinta al marge dret del pergami. Al dors: *Iuratores Gasconie; Carta qua homines vicecomitatus Bearnensis mortua vicecomitissa se posuerunt in posse Raimundi comitis Barchinone et principis Aragonum* (escrit amb una mà del segle XIII); sac xv: *Translatum unius videtur carte qua mortua vice comitissa Bearnensis homines sui miserunt se in potestatem domini comitis* (segle XIV?); *Carte tracte de cartoralí Arag. et translata* (mà del segle XV?).

Publ.: MARCA, *Histoire du Bearn*, p. 465, ex C (edició fragmentària); P. TUCCO-CHALA, *La vicomté de Béarn et la probléme de sa souveraineté des origines à 1620: publication et commentaire d'un recueil de textes*, Bordeaux, Imprimerie Bière, 1961, p. 147-148, doc. 5, ex C.

Ref.: MARCA, *Histoire du Bearn*, p. 462-465; P. TUCCO-CHALA, *La Vicomté de Bearn*, p. 42-44.

Anno ab incarnatione Domini millesimo c l iiii¹⁰, mortua vicecomitissa Bearnensis nomine Guiscarda, in mense aprilis, convenerunt in unum apud Campum Franchum omnes illius terre proceres, videlicet episcopi venerabiles^a Olerensis et Laschurrensis, cum abbate Sancti Severii de Gaschonia, et Fortanerus d'Eschot, Raimundus de Dumis, Raimundus Garsias de Gavasto,^b Raimundus Arnallus de Gerderes, Gaiardus de Morlana, Arnallus d'Alazchu, cum magna^c multitudine Beariesium, scilicet ac Morlanesium, et Aspensium atque Orsalensium, ante presentiam incliti Raimundi, comitis Barchinonensis, Aragonensium principis, qui omnes, tam per se quam per illos qui deerant, dicioni et dominio comitis iam dicti, se subponentes fecerunt ei hominum, sacramenta^d et fidelitates, eligentes eum sibi in dominum et rectorem, salva fidelitate filiorum^e Petri, vicecomitis Bearnensis, olim defuncti.

Facta sunt hec apud Camp Franchum, in presencia Petri, comitis Bigorre, et multorum nobilium inibi pariter assistentium, in mense aprilis, in Era millessima c xc ii^a.

In primis, Arnaldus, episcopus Olerensis. Raimundus, episcopus Laschurrensis. Raimundus, abba[s] Sancti Severii de Gaschonia. Fortaner d'Eschot. Raimundus de Domi. Raimundus Garsias de Gavasto. Raimundus Arnallus de Gerderes. Garsias Arnallus de Domi. Gaiard de Morlana. Raimundus Garsias de Spelunca. Raimundus Guilelmi d'Alaruz. Oto de Castello. Raimundus de Vila. Raimundus Guilelmi de Bescad. Raimundus Guilelmi de Lobier. Raimundus Guaiard de Bileles.

Orsales.^f Guilelmus de^g Casal Bo. Raimundus Sicard de Bila. Garsia Donad de Bila. Tron de Guaiter. Arnaldus de Iera. Raimundus de Bileles. Raimundus de Begeria. Guilem Arnallus de Bidos. Raimundus de Caba Pont. Bernedet de Mediabila. Fortaner de Bileles. Gerallus de Lobier. Arnallus de Busa. Rodlan de Leschar.

Homines Aspa. Arnallus de Alaschu.^h Fortun Dat. Sancius Parra de Oza. Moxag de Sossenzs. Petrus d'Achoss. Cenebru d'Olza. Ato de Sossents. Guilem Fort de Bedos. Garsia d'Alta Piz. Sanc de Pont. Lop Donat de Bedos. Bru de Bedos. Raimundus Escherra d'Alaxe. Afaitad d'Orchum. Agud Dorcha. Calvet d'Alaxe. Argiol de Delz. Azbeg d'Achos. Gaiard d'Achoss. Gai de Ioez. Sanc Assi de Less. Raimundus d'Atass. Raimundus Garsia de Les. Calvet d'Atass. Garsia Bernedet de Les. Guilem de Les. Arnallus de Les. Bernad de Marrochs. Guilelmus Blasc d'Olza. Garcia Roi d'Olza. Gaiard d'Olza. Arnallus d'Alagu. Raimundus Guaiard d'Olza. Doat d'Olza. Arnallus Bastard d'Olza. Bernedet d'Olza. Guilelmus de Lagu. Benedet de Berger. Arnallus de Busa. Garsio d'Aspa. Garsia Donad d'Orsal. De Sesta. Sanc Aiul de Seta, Aspa.ⁱ Donat Garsia de Seta, Aspa.^k Garsia Lup de Seta, d'Aspa.^l Raimundus de Seta, Aspa.^m Raimundus Sancii de Seta, Aspa.ⁿ Braç de Seta, d'Aspa.^o Garsia de Seta, d'Aspa.^p Petrus de Seta, d'Aspa.^q Bonet de Seta, d'Aspa.^r Guilelmus d'Urdoss, d'Aspa.^s Lop Fuert Durdoss, Aspa.^t Ramon Garsia de Salt, d'Aspa.^u Bernedet de Seta, d'Aspa.^v Bernard de Lobier, Orsal.^w Guilem de Lusa, Orsal.^x Alaman de Salt, Aspa.^y Sanzaner de Salt, Aspa.^z Aiol de Salt, Aspa.^{aa} Lup Sanc de Salt, Aspa.^{ab} Arnal d'Urdoss, Aspa.^{ac} Sanc Aner de Salt, Aspa.^{ad} Petrus d'Urdoss, Aspa.^{ae} Agud de Salt, Aspa.^{af} Garsia Donad de Borza, Aspa.^{ag} Sanc Assi de Borza, Aspa.^{ah} Guilelmus Agud de Borza, Aspa.^{ai} Calvet de Borza, Aspa.^{aj} Lop Donat de Borza, Aspa.^{ak} Raimon de Borza, Aspa.^{al} Guarnier de Borza, Aspa.^{am} Fort Sanc de Borza, Aspa.^{an} Ramon Cortes de Borza, Aspa.^{ao} Raimon de Borza, Aspa.^{ap} Assaiol de Salt, Aspa.^{aq} Aiol de Salt, Aspa.^{ar} Pere de Salt, Aspa.^{as} Aiol Assi de Salt, Aspa.^{at}

Geral de Pau, vicarius de Morlanis, Morlanis.^{av} Petrus Alleberti, Morlanis.^{aw} Aldebertus de Morlanis, Morlanis.^{ax} Oliver Davi, Morlanis.^{ay} Iohan Orch, Morlanis.^{az} Vidal d'Esteve, Morlanis.^{ba} Galan Arbert, Morlanis.^{bb} Desbela Xe, Morlanis.^{bc} Richard de Morlanis, Morlanis.^{bd} Guilelmus de Figeres, Morlanis.^{be} Oliver de Bixed, Morlanis.^{bf} Girard de Morlanis, Morlanis.^{bg}

a. i corregeix a. – b. Gavas- interlineat. – c. magna interlineat. – d. -menta interlineat. – e. filiorum interlineat. – f. Orsales interlineat. – g. C repeiteix de. – h. Alaschu interlineat al damunt d'Aspa ratllat. – i. Aspa interlineat. – k. Aspa interlineat. – l. d'Aspa interlineat. – m. Aspa interlineat. – n. Aspa interlineat. – o. d'Aspa interlineat. – p. d'Aspa interlineat. – q. d'Aspa interlineat. – r. d'Aspa interlineat. – s. d'Aspa interlineat. – t. Aspa interlineat. – u. d'Aspa interlineat. – v. d'Aspa interlineat. – w. Orsal interlineat. – x. Orsal interlineat; segueix Guilem de ratllat. – y. Aspa interlineat. – z. Aspa interlineat. – aa. Aspa interlineat. – ab. Aspa interlineat. – ac. Aspa interlineat. – ad. Aspa interlineat. – ae. Aspa interlineat. – af. Aspa interlineat. – ag. Aspa interlineat. – ah. Aspa interlineat. – ai. Aspa interlineat. – aj. Aspa interlineat. – al. Aspa interlineat. – am. Aspa interlineat. – an. Aspa interlineat. – ao. Aspa interlineat. – ap. Aspa interlineat. – aq. Aspa interlineat. – ar. Aspa interlineat. – as. Aspa interlineat. – at. Aspa interlineat. – au. Aspa interlineat. – av. Morlanis interlineat. – aw. Morlanis interlineat. – ax. Morlanis interlineat. – ay. Morlanis interlineat. – az. Morlanis interlineat. – ba. Morlanis interlineat. – bb. Morlanis interlineat. – bc. Morlanis interlineat. – bd. Morlanis interlineat. – be. Morlanis interlineat. – bf. Morlanis interlineat. – bg. Morlanis interlineat.

1156, desembre. Arle, església de Sant Tròfim

Acord de pacificació entre Estefania de Baus i els seus fills Hug, Guillem, Bertran i Gerbert i Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona i marquès de Provença, i el seu nebot Ramon Berenguer, assolit mitjançant la intervenció del comte Ramon V de Tolosa, de l'arquebisbe d'Arle Ramon de Montredon i de la vescomtessa Ermengarda de Narbona, amics d'Hug de Baus. Estefania i els seus fills ratifiquen i es comprometen a servir els termes de l'acord del 1150 (doc. núm. 57), en especial a lliurar la potestat del castell de Trencatalla tan bon punt els ho requereixin, i fan definició als comtes de Barce-

lona i de Provença i a tots els seus amics i valedors de les pèrdues humanes i materials sofertes durant la guerra.

- A. ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 282, 14 F (signatura antiga), 500 × 596 mm. Bon estat de conservació.
- B. Còpia del segle XIII. ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 282, RR 3 (signatura antiga), 497 × 262 mm. Bon estat de conservació.
- C. Còpia del segle XIV en un registre de la cambra de comptes d'Ais de Provença. ADBR, B 145, f. 10r-13v.
- D. Còpia del segle XIV en un registre de la cambra de comptes d'Ais de Provença. ADBR, B 176, f. 43r-v.
- Publ.: E. SMYRL, *La famille des Baux*, p. 88-92, doc. 14.
- Reg.: BARTHÉLEMY, *Inventaire chronologique*, p. 13, doc. 53; J. P. POLY, *Catalogue*, doc. 340; AURELL, *Actes de la famille Porcelet*, p. 60, doc. 116.
- Ref.: E. SMYRL, *La famille des Baux*, p. 41-42.

Notum sit omnibus hominibus quod anno ab incarnatione Domini millesimo c^o l^o facta fuit concordia inter Raimundum, Barchinonensium comitem, et Stephaniam, uxorem Raimundi de Baucio, et filios eorum Ugonem et Guilelmum et Bertrandum /² atque Gisbertum de discordia et guerra quam Raimundus de Baucio primum ac filii eius habuerant cum Berengario Raimundi, comite Provincie, fratre eiusdem Raimundi Berengarii, Barchinonensium comitis, et, post eius obitum, postquam devolutus /³ fuit comitatus Provincie ad Raimundum, Barchinonensium comitem, habuerunt eandem guerram cum eodem Raimundo, Barchinonensium comite, eo quod Stephania, uxor predicti Raimundi de Baucio, partem et hereditatem in comitatu Provincie /⁴ requirebat, sed adversa pars eam ibi nichil habere recognoscebat quia Gisbertus comes, pater suus, et mater sua Girberga comitissa eam maritaverant et hereditaverant. Cumque super hoc diu guerram habuissent, sua sponte, Raimundus de /⁵ Baucio misit se ipsum in potestate comitis et dedit ei potestatem de castello de *Trencatraies* pro more quia patri et matri eiusdem comitis retro actis temporibus eam inde dederat et iuraverat. Et interim mortuus est. Placuit autem Stephanie, /⁶ uxori eius, et Ugoni de Baucio et Guilelmo et Bertrando et Girberto, filiis eorum, in locum patris succedentibus, per manum predicti comitis Barchinonensis a supradicta controversia magis amicabili concordia quam iudiciali sententia discedere. Fuit autem /⁷ talis concordia amicabilis composita inter eos, videlicet Raimundum Berengarium, Barchinonensium comitem, et Stephaniam, uxorem Raimundi de Baucio, et filios eorum Ugonem et Guilelmum et Bertrandum et Girbertum sicut in hoc instrumento continetur./⁸

In Dei nomine. Ego Stephania iam dicta et filii mei Ugo et Guilelmus et Bertrandus et Girbertus totum ius quod in comitatu Provincie requirebamus omnino solvimus, dimitimus et finimus et perpetuum silencium ibi imponimus, ita ut neque Raimundum Berengarii, Barchinonensium comitem, neque nepotem suum Raimundum Berengarii, filium fratris sui Berengarii Raimundi, aut aliquem successorum eorum nos aut aliqui successorum nostrorum ex hoc ulterius inquietemus. Et recognoscimus iam dicto Raimundo, Barchinonensi comiti, et nepoti suo, Raimundo Berengarii, eorumque heredibus castrum de *Trencatraias* et omnes fortitudines que ibi sunt vel erunt esse suas, et deinceps erimus eis inde fideles et potestatem inde dabimus eis et omnibus successoribus eorum, /¹¹ nos et omnes successores nostri post nos, sicut scriptum est in ipso sacramentale quod eis fecimus. Diffinimus etiam et solvimus eis omnes usaticos novos quos post mortem Girberti comitis imposuimus vel accepimus tam in terris quam in aquis dulcibus vel salsis./¹² Diffinimus etiam et dimitimus eis totum honorem Rostagni Alfanni et aliorum proditorum, videlicet castrum de *Mairaneges* et castrum de *Tranz* et castrum de *Cordolor* et castrum de *Ledinans* et castrum de Aquis et totum

honorem quem Rostagnus Al-^{/13} fanni habebat et tenebat aut aliquis per eum. Diffinimus etiam eis atque laxamus et omnino solvimus quicquid habebamus vel tenebamus vel tenuimus vel habuimus aliquo modo in villa de *Berra* et in toto territorio eius. Et in *Meianas* non faciemus aliquam forti-^{/14} tudinem nec ullum populamentum, sed ita stabit et remanebit sicut stabat et erat ea die qua pater noster, Raimundus de Baucio, ipsum bastimentum adquisivit a Raimundo, Barchinonensium comite, patre istius comitis. Diffinimus etiam eis atque ^{/15} dimitimus ipsas condaminas de *Gandageron* que Gisberti comitis fuerunt. Diffinimus etiam et solvimus omnia sacramenta et convenciones et omnia hominia que accepimus contra comitem propter comitatum Provincie. Et convenimus vobis fidelitatem ^{/16} de vita vestra et de corporibus vestris et de omnibus membris que corporibus vestris sunt iuncta et de omni comitatu Provincie, sicut pater vester Raimundus Berengarii illum divisit cum comite Adefonso. Et convenimus vobis et omnibus successoribus vestris ^{/17} dare potestatem de ipso castro *Portaldosa* per quantas vices eam requisieritis per vos aut per vestrum nuncium vel nuncios sine vestro *engan*. Et laudamus atque concedimus vobis, dominis nostris supradictis Raimundo Berengarii et nepoti vestro Rai-^{/18} mundo Berengarii, quod habeatis ospicium vos et vestri cum suis equitaturis in burgo novo nostro Arelatense cum vestra expensa in omnibus locis quibus volueritis, exceptis domibus militum et operatoriis mercatorum. Et reddimus ac solvimus vobis ^{/19} illud pignus de *Carmargas*, quod pater noster Raimundus de Baucio accepit a Berengario Raimundi, fratre vestro, per c et xxx marcas argenti, quod facimus pro emendatione ospiciorum que accepimus in Provincia propter comitivum. Et addimus ^{/20} vobis IIII^{or} milia solidorum propter eadem ospicia. Et facimus finem absque ullo enganno omnibus adiutoribus et amicis comitis quos aliquo modo in hac guerra inimicos habuimus, tam de precipiciis quam de mortibus militum sive peditum, et de omnibus ^{/21} que aliquatenus possunt numerari, totum ad intellectum comitis. Et si quid de predicto placito et de fine supra scripto infractum fuerit vel transgressum per nos aut per nostros, si infra xl^a dies ex quo amoniti fuerimus per vos aut per vestros,^{/22} hoc emendatum vel redirectum non habuerimus, ego Ugo de Baucio iam dictus veniam in potestatem vestram et inde aliquo modo non egrediar donec totum ad intellectum vestrum habeam emendatum et redderem castrum de *Trencataias* in potestate ^{/23} vestra donec totum sine enganno ad intellectum vestrum esse emendatum. Et convenimus vobis quod adiuvemus vos et valeamus vobis contra omnes homines et feminas cum omni honore nostro et cum omnibus hominibus nostris sine vestro enganno per quantas ^{/24} vices nos inde monueritis per vos aut per nuncium vestrum vel nuncios.

Deinde, procedenti tempore, cum emersisset guerra inter Raimundum, Barchinonensium comitem, et homines eius et Ugonem de Baucio et fratres eius, quia Stephania et ^{/25} predicti filii eius tenori prefate concordie contra ire videbantur, antedictus Raimundus, comes Barchinonensis, requisivit et voluit habere potestatem de castello de *Trencataias* pro tenore sacramenti quo ei iuraverant predicta Ste-^{/26} phania et Ugo de Baucio, filius eius. Qui requisiti et comoniti noluerunt reddere ipsum castellum de *Trencatraias* et exinde maxima guerra fuit inter prefatum Raimundum, Barchinonensium comitem, et Stephaniam et filios eius Ugonem et Guilelmum ^{/27} et Bertrandum atque Gisbertum. Cumque per aliquantum temporis durasset guerra illa et hinc inde multa mala exorta essent, placuit Ugoni de Baucio se ipsum in manu comitis miteri pro complendis et exsequendis suis mandatis et dedit ^{/28} ei potestatem de castello de *Trencataias*. Comes vero, recuperato castello, non multa interposita mora ex deliberatione sui consilii, tale fecit Ugoni de Baucio mandatum, scilicet, ut faceret comiti et suis iusticiam idemque a comite et a suis ^{/29} reciperet. Asserebat enim comes se non modice fore gravatum propter non servatum tenorem concordie et conventionis qui in primo placito comprehensus fuerat, tum propter multa mala et dampna que inde passus fuerat, tum propter im-

pensas quas /³⁰ propter hoc in menssas fecerat. Ea propter, visum est Ugoni de Baucio et his qui cum eo et pro eo comitem interpellabant pocius convenire et concordare ad mercedem comitis cum comite quam sub ire iudiciale calculum super guerra et discordia que alterutrum /³¹ versabatur. Cumque vidisset comes quod Ugo de Baucio in iusticia ei respondere volebat, sed magis ad mercedis nutum se conferebat, rogatu amicorum Ugonis de Baucio, videlicet Raimundi, comitis Sancti Egidii, et Raimundi, Arelatensis /³² archiepiscopi, et Ermengardis, Narbonensis vicecomitis, et intercessione aliorum amicorum Ugonis de Baucio, eorundem amicorum tractatu et precipue Raimundi comitis, cuius precibus dompnus Raimundus, Barchinonensis comes, ad id peragendum maxime mo- /³³ vebatur, talem inter se et Stephaniam et filios suos Ugonem de Baucio et Guilelmum et Bertrandum et Gisbertum permisit atque laudavit fieri compositionem pacis, cuius tenor hoc modo comprehenditur in hoc instrumento./³⁴

In nomine Domini nostri Ihesu Christi, anno ab incarnatione eius millesimo c^o l^o vi^o. Ego Stephaniana, uxor Raimundi de Baucio, et ego Ugo de Baucio et ego Guilelmus et ego Bertrandus et ego Gisbertus, filii eius, per fidem et sine enganno, recognosci- /³⁵ mus et laudamus, et firmum et illibatam inperpetuum nos servare promittimus, tibi Raimundo Berengarii, Barchinonensi comiti, et nepoti tuo Raimundo Berengarii, filio fratris tui Berengarii Raimundi, placitum quod olim nobiscum fecimus, /³⁶ sicut superius comprehensum est, ad intellectum vestrum. Et preterea convenimus vobis quod in burgo novo nostro Arelatensi nos et successores nostri portale, muros, turrem, nullas omnino municiones deinceps faciamus nisi tantum vellemus re hedificare /³⁷ castrum de *Portaldosa* in eodem loco quo prius constructum fuerat. Item, convenimus vobis quod non manuteneamus vobis vel eis qui locum vestri tenebunt homines comitatus vestri si per manum vestram aut eorum qui locum vestri tenebunt iusticiam facere noluerint, neque /³⁸ acaptabimus honorem vestrum absque vestro consilio. Item, convenimus vobis ut videlicet murum qui videtur impedimentum strate publice que discurrit super ripam Rodani iuxta villam et castellum de *Trencataias* destruamus aut talem viam faciamus que remaneat /³⁹ libera sine in comoda transeuncium. Item, convenimus vobis quod si aliqua de nobis querimonia facta fuerit per manum baiuli vestri, iusticiam faciamus. Et^a preterea facimus vobis finem absque enganno et omnibus amicis atque adiutoribus vestris quos in hac guerra vel in alia /⁴⁰ supradicta aliquo modo inimicos habuimus, tam de precipiciis quam de mortibus, militum sive peditum, tam de iniuriis quam de capturis hominum et de omnibus que aliquatenus numerari possunt, totum ad intellectum vestrum. Et si quid de predicto placito et de fine suprascripto infractum /⁴¹ vel transgressum fuerit per nos aut per nostros, si infra xl^a dies ex quo amoniti fuerimus per vos aut per vestros nuncios vel nuncium hoc non habuerimus emendatum vel redirectum, ego Ugo de Baucio iam dictus veniam in potestatem vestram et inde aliquo modo non egrediar donec totum /⁴² habeam emendatum ad intellectum vestrum. Et propter hoc, comonitus per vos vel per vestros, redderem castrum de *Trencataias* in potestatem vestram donec totum esset emendatum ad intellectum vestrum. Et si per quantas vices per vos aut per vestros nos comonueritis reddere castrum de /⁴³ *Trencataias*, vobis non reddiderimus sicut comprehensum est in sacramentali, prorsus solvimus vobis et inquiete desemparamus castrum de *Trencataias* cum omnibus pertinentiis suis et quiquid habemus in Arelate et in toto terminio eius, exceptis fevalibus, et castrum de Baucio /⁴⁴ cum pertinentiis eius et ea que sunt in valle eius, et insuper castrum de Castillone cum pertinentiis suis et castrum de Vitrola cum omnibus pertinentiis suis.

Carta huius concordie et pacis et conveniencie facta est apud urbem Arelatensem, in mense decembrio, in ecclesia Sancti /⁴⁵ Trofami, et firmata consensu utriusque partis in presencia Raimundi, Arelatensis archiepiscopi, et Petri, Foroiuliensis episcopi, et Guilelmi Raimundi Dapiferi, Alberti de

Castelli Veteri, Bernardi de Bello Locho, Guinandi de Simiana, Ugonis sacriste, /⁴⁶ Guilelmi Porcelletti, Rostagni de Tarascone, Raimundi de Tarascone, Isnardi de Tarascone, Guilelmi Gantelmi, Rostagni Gantelmi, Gantelmi, Guilelmi Raimundi Gantelmi, Bertrandi Gantelmi, Raimundi de Mercuer, Guilelmi de Tarascon, fratris eius /⁴⁷ Petri de Mercuer, Alfanni de Tarascone, Guilelmi de Tarascone, filii Rostagni de Tarascone, Petri de Cabannis./⁴⁸

Si+gnum Guilelmi Petri scribe, qui hoc scripsit die et anno quo supra, fuis et emendatis literis in octo proximis lineis suprascriptis et in hac etiam ultima linea.

a. Et interlineat.

73

1156 [desembre, Arle]

Estefania de Baus i els seus fills presten jurament de fidelitat a Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona, príncep d'Aragó i marquès de Provença, i al seu nebot Ramon Berenguer pel castell de Trencatalla i es comprometen a lliurar-ne la potestat tantes vegades com els ho demanin; en cas contrari, desempararan el castell junt amb tot el que tenen a Arle i els castells de Baus, Vitrola (Vitrolles) i Castilhon (Castillon).

A1. ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 282, RR 5 (signatura antiga), 186 × 345 mm. Estat de conservació regular a causa de la mutilació de part de l'angle inferior dret del pergamí.

A2. ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 279, QQQQ 8 (signatura antiga), 214 × 351 mm. Bon estat de conservació malgrat la presència d'un petit forat a la part inferior dreta del pergamí.

B1. Còpia del segle XIV en un registre de la cambra de comptes d'Ais de Provença, ex A1. ADBR, B 145, f. 23v-24v.

B2. Còpia del segle XIV en un registre de la cambra de comptes d'Ais de Provença, ex A2. ADBR, B 145, f. 25v-26v.

Publ.: E. SMYRL, *La famille des Baux*, p. 93-94, doc. 16 (A1 i B1).

Reg.: J. P. POLY, *Catalogue*, doc. 341.

[A1, B1]

[A2, B2]

Anno ab incarnatione Domini M^o C^o L^o VI°.

Ego Stephania, filia Gisbergue comitisse, et ego Ugo de Baucio et Guillelmus et Bertrandus atque Gisbertus, fratres et filii iam dicte Stephanie, iuramus quod ab hac hora in antea /² et deinceps fideles erimus tibi domino nostro Raimundo Berengario, Barchinonensi comiti, Aragonensium principi, Provincie marchioni, et nepoti tuo Raimundo Berengarii, filio fratris tui

Anno Dominice incarnationis millesimo C^o L^o VI°.

Ego Stephania, filia Girberte comitisse, et ego Ugo de Baucio, filius supradicte Stephanie, iuramus tibi, seniori nostro /² Raimundo Berengarii, comiti Barchinonensi et Provincie marchioni, filio Dulcie comitisse, et nepoti tuo Raimundo Berengarii, filio fratris tui Beren- /³ garii Raimundi, quod ab hac hora in antea fideles erimus vobis de illo castro de *Trencatraies* et

Berengarii Raimundi, de vita vestra et de /³ corporibus vestris ac de omnibus membris que corporibus vestris iuncta sunt, et de omni honore vestro quem modo habetis vel in antea, Deo annuente, adquisieritis, et de ipso castro de *Trencataies* et de ipsa villa que ibi est vel erit, et de /⁴ omnibus fortitudinibus que ibi sunt vel erunt.

de ipsa villa que ibi est vel erit et de omnibus fortitudi- /⁴ nibus que ibi sunt vel erunt.

Et dabimus vobis potestatem sine ullo *engan* de iam dicto castro de *Trencataies*^a et de ipsa villa et de omnibus fortitudinibus que ibi sunt vel in antea erunt per quantas vices /⁵ nos inde requisieritis per vos aud^b per vestros nuncios vel nuncium. Et potentes vos inde faciemus sine ullo malo ingenio. Et comoneri non vetabimus nos. Et nuncius aut nuncii vestri non habebunt regardum de nobis vel de nostris in /⁶ eundo vel^c redeundo. Et quod de iam dicto castro aut de ipsa villa non exeat vobis ullum malum vel^d dampnum ab aliquo homine vel femina, nobis scientibus. Et erimus vobis recti adiutores et boni fideles cum iam /⁷ dicto castro et villa et cum ipsis hominibus, per fidem, sine *engan*, contra omnes homines et feminas unde nos comoueritis vel mandaveritis per vos aut per vestrum nuncium vel nuncios. Et quod habeatis in predicto cas- /⁸ tro de *Trencataies*^e et in ipsa villa et in omnibus fortitudinibus que ibi sunt vel erunt introitum et exitum et stare ibi et guerreiare inde contra omnes homines et feminas quocienscumque volueritis vos et omnes /⁹ successores vestri post vos, sine ullo vestro vel eorum enganno. Et sicut superius scriptum est, ita tenebo et atendam ego Stephania iam dicta et ego Ugo, filius istius^f Stephanie vobis, iam dictis Raimundo, comiti Barchi- /¹⁰ nonensi et Provincie marchioni, et vestro nepoti Raimundo Berengarii, filio fratris vestri Berengarii Raimundi, vobis scilicet ambobus et unī ex vobis, per fidem rectam, sine aliqua fraude. Et tenebimus finem absque *engan*^g /¹¹ vobis et omnibus amicis atque adiutoribus vestris quos in hac guerra vel in alia aliquo modo inimicos habuimus, tam de precipiciis quam de mortibus militum sive peditum, tam de iniuriis quam de capturis hominum et de o[mnibus que]^h /¹² aliquatenus numerari possunt. Hunc inquam finem facimus et tenebimus ad intellectum vestrum. Et si per quantas vices per vos aut per vestros nos comoueritis reddere castrum de [*Tren*]cataias, vobis non reddideri[mus,] /¹³ omnino solvimus vobis inperpetuum et inquiete desemparamus castrum de *Trencatallas* cum omnibus pertinenciis suis et quiquid habemus in Arelate et in toto terminio eius, exceptis fevalibus et [castrum] de Baucio cum omnibus per[tinen-] /¹⁴ ciis suis et ea que habemus in valle eius, et insuper castrum de Castellone cum omnibus pertinenciis suis et castrum de Vitrola cum omnibus pertinenciis suis. Et tenebimus firmiter finem et p[lacita omnia] et convenciones q[uas fe-] /¹⁵ cimus vobis et omnibus adiutoribus vestris atque amicis.

Sicut superius scriptum est, ego Stephania et ego Ugo, filius Stephanie, et Guillelmus et Bertrandus et Guirbertus, [nos omnes fratres] cum predic[ta matre] /¹⁶ nostra Stephania, ita tenebimus et atendemus per fidem rectam, totum ad intellectum vestrum, sine *engan*, per Deum et hec sancta Evangelia.

Sicut superius scriptum est ego Stephania et ego Ugo, filius /¹⁹ Stephanie, ita tenebimus et attendemus per fidem rectam totum ad intellectum vestrum sine *engan* per [Deum] et hec sancta Evangelia.

a. *Trencatraies* A2. – b. aut A2. – c. vel *repetit* A1. – d. malum vel omēs A2. – e. *Trencatraies* A2. – f. istius omēs A1. – g. enganno A2. – h. *Mutilat* A1. – i. *Mutilat* A1.

1156 [desembre. Arle]

Bremon d'Usès (Uzès) i els seus fills, Ramon de Sant Privat i set altres cavallers de la regió d'Arle juren a Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona, i al seu nebot Ramon Berenguer, que si Estefania i els seus fills Hug, Guillem, Bertran i Gilbert de Baus refusen lliurar als comtes el castell de Trencatalla no ajudaran els Baus i es lliuraran com a ostatges dels comtes a l'illa de Valabrègues, on romandran fins que els Baus no tornin el castell o, en cas que es neguessin a fer-ho, pagaran al comte, Bremon d'Usès, 10.000 sous melgoresos i a Ramon de Sant Privat i els altres set senyors 1.000 sous cadascun. Donen com a fiances Pere Guerau de Nimes, Bernat d'Andusa (Anduze), Guillem Ibilot i Alfany de Mesoarga (Mézoargues).

A. ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 283, QQQQ 9 (signatura antiga), 405 × 390 mm. Estat de conservació regular per la presència d'estrips i rebrecs als marges dret i esquerre i d'un tall i cosit al marge superior del pergami.

B. Còpia del segle XIV en un registre de la cambra de comptes d'Ais de Provença. ADBR, B 145, f. 19v-21v. Publ.: E. SMYRL, *La famille des Baux*, p. 97, doc. 17-II (incompleta).

Reg.: BARTHÉLEMY, *Inventaire chronologique*, p. 14, doc. 56; J. P. POLY, *Catalogue*, doc. 342.

Anno ab incarnatione Domini millesimo c^o l^o vi^o.

Iuro ego Bermundus de Udez tibi Raimundo Berengarii, comiti Barchinonensi, et nepoti tuo Raimundo Berengarii,² filio fratris tui, Berengarii Raimundi, quod si Stephania, uxor Raimundi de Baucio, et Ugo et Guillelmus et Bertrandus et Gisbertus, filii eius, comoniti per vos aut per unum /³ nuncium vel nuncios vestros, uni ex vobis vel ambobus, castrum de *Trencatallas* cum omnibus fortitudinibus suis sine vestro enganno non redderent, exinde ad tollendum vobis castrum de /⁴ *Trencatalla* aut de guerra quam propter hoc facerent vobis, eis adiutor non ero neque vobis nocebo ullo ingenio, nec homo de tota terra mea eis adiutor erit, meo consi- /⁵ lio ne meo mandato nec mea voluntate gratuita, neque vobis nocebit ullo ingenio. Ut omnia suprascripta fideliter tenebo et servabo sine vestro enganno, per Deum et hec /⁶ sancta IIII^{or} Evangelia iuramus nos *Elsiar de Udez* et Raimundus de Udez, filii Bermundi de Udez, tibi Raimundo Berengarii, comiti Barchinonensi, et nepoti tuo Raimundo Be- /⁷ rengarii, filio fratris tui, Berengarii Raimundi, quod si Stephania, uxor Raimundi de Baucio, et Ugo et Guillelmus et Bertrandus et Gisbertus, filii eius, comoniti per vos aut per unum nun- /⁸ cium vel nuncios vestros, uni ex vobis vel ambobus, castrum de *Trencatallas* cum omnibus fortitudinibus suis sine vestro enganno non redderent, ego *Elsiar de Udez* et ego Raimundus de Udez, /⁹ filii Bermundi de Udez, veniemus in potestatem vestram, vel nepotis vestri vel illorum qui locum vestrum tenebunt, ad decem dies ex quo a vobis vel vestris comoniti fuerimus^a vel illud scierimus^b in Volobricis /¹⁰ insula, sicut undique circum clauditur Rodano, ita tamen quod ibi securi simus a vobis per omnia propter ostaticum tenendum sine vestro enganno, et inde aliquo modo non egrediremur donec supradicti Stephe- /¹¹ nia et Ugo et Guillelmus et Bertrandus et Girbertus, filii eius, reddant vobis castrum de *Trencatallas* cum omnibus fortitudinibus suis sicut melius intelligi potest ad vestram utilitatem aut, si reddere /¹² noluerint castrum de *Trencatallas* cum omnibus fortitudinibus suis sine vestro enganno, reddamus nos vobis x^{cem} milia solidos Mergoriensis monete sine vestro enganno. Et insuper /¹³ convenimus vobis quod ex quo Stephania supradicta et Ugo et Guillelmus et Bertrandus et Girbertus, filii eius, comoniti per vos vel per vestros, castellum de *Trencatallas* vobis

sine vestro enganno /¹⁴ reddere noluerint, exinde ad tollendum vobis castrum de *Trencatallas* aut de guerra quam propter hoc facerent vobis, eis adiutor non erimus neque vobis nocebimus ullo ingenio,¹⁵ nec aliquis homo de tota terra nostra eis adiutor non erit, nostro consilio nec nostro mandato nec nostra voluntate gratuita, neque vobis nocebit ullo ingenio; et hoc /¹⁶ totum ad intellectum vestrum sine vestro enganno. Sicut superius scriptum est, ita tenebimus et attendemus nos *Elsiar de Udez* et Raimundus de *Udez*, filii Bermundi de *Udez*,¹⁷ tibi Raimundo Berengarii, comiti Barchinonensi, et nepoti tuo Raimundo Berengarii, filio fratris tui, Berengarii Raimundi, vobis ambobus aut uni ex vobis, totum /¹⁸ ad intellectum vestrum, sine vestro enganno. Et de supradicto comonimento non iurabimus nos videri vel commoneri aliquo modo, sed fideliter tenebimus et servabimus omnia suprascripta,¹⁹ sine vestro enganno, per Deum et hec sancta IIII^{or} Evangelia.

Iuro ego Raimundus de Sancto Privato tibi Raimundo Berengarii, comiti Barchinonensi, et nepoti tuo Raimundo Beren-²⁰ garii, filio fratris tui, Berengarii Raimundi, quod si Stephania, uxor Raimundi de Baucio, et Ugo et Guillelmus et Bertrandus et Gisbertus, filii eius, comoniti per vos aut per unum nuncium /²¹ vel nuncios vestros, uni ex vobis vel ambobus, castrum de *Trencatallas* cum omnibus fortitudinibus suis sine vestro enganno non redderent, ego Raimundus de Sancto Privato iam dictus /²² veniam in potestatem vestram vel nepotis vestri, vel illorum qui locum vestrum tenebunt, ad decem dies ex quo a vobis vel vestris comonitus fuero vel illud sciero in Volobricis insula,²³ sicut undique circum clauditur Rodano, ita tamen quod ibi securus sim propter ostaticum tenendum sine vestro enganno, et inde aliquo modo non egrediar donec iam dicti Stephania /²⁴ et Ugo et Guillelmus et Bertrandus et Gisbertus, filii eius, reddant vobis castrum de *Trencatalla* cum omnibus fortitudinibus suis, sicut melius intelligi potest, ad vestram utilitatem, /²⁵ aut, si castrum de *Trencatalla* vobis reddere noluerint, reddam ego vobis mille solidos Melgoriensis monete sine vestro enganno.

Ego Bertrandus de *Colliaz* iuro /²⁶ similiter. Ego Guillelmus Raimundi de Poscheriis iuro similiter. Ego Guillelmus Umberti^c de Sancto Boneto iuro similiter. Ego Bertrandus de Poscheriis iuro similiter. Ego Raimundus /²⁷ de *Dions* iuro similiter. Ego Bernardus Mascaron de Poscheriis iuro similiter. Ego Guillelmus Petri de Poscheriis iuro similiter.²⁸

Et pro istis supradictis sunt fidei iussores, scilicet Petrus Giraldi de Nemse per duo milia et quingentos solidos, Bernardus de Andusia per duo /²⁹ milia et quingentos solidos, Guillelmus Ibiloti per duo milia et quingentos solidos, Alfannus de Mesoaga per duo milia et quingentos solidos.

a. -imus interlineat corregeix -o. – b. -imus interlineat corregeix -o. – c. Umberti interlineat.

75

1156 [desembre. Arle]

Guillem i Rostany de Sabran, Ramon Renau de Ròcamaura (Roquemaure) i set altres cavallers de la regió d'Arle juren a Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona, i al seu nebot Ramon Berenguer que si Estefania i els seus fills Hug, Guillem, Bertran i Gilbert de Baus refusen lliurar als comtes el castell de Trencatalla no ajudaran els Baus i es lliuraran com a ostatges dels comtes a l'illa de Valabrègues, on romandran fins que els Baus no tornin el castell o en cas que es neguessin a fer-ho, pagaran als comtes, Guillem i Rostany de Sabran, 10.000 sous melgoresos cadascun i a Ramon Renau de Ròcamaura

i els altres set nobles 1.000 sous cadascun. Donen com a fiances Guinand de Simiana, Rainés de lo Cailar (le Cailar), Bertran Pelet, comte de Melguèlh, i Bertran d'Aimargues.

- A. Original o còpia. ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 283, QQQQ 10 (signatura antiga), 232 × 471 mm. Bon estat de conservació.
 B. Còpia del segle XIII. ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 283, RR 6 (signatura antiga), 336. 309 × 237 mm. Bon estat de conservació.
 C. Còpia del segle XIV en un registre de la cambra de comptes d'Ais de Provença. ADBR, B 145, f. 21v-23v. Publ.: H. BOUCHE, *Histoire chronologique de Provence*, II, p. 128-129; E. SMYRL, *La famille des Baux*, p. 94-97, doc. 17-I.
 Reg.: BARTHÉLEMY, *Inventaire chronologique*, p. 13-14, doc. 54; J. P. POLY, *Catalogue*, doc. 344.

Anno ab incarnatione Domini millesimo c^o l^o vi^o.

Iuro ego Guillelmus de Sabrano tibi Raimundo Berengarii, comiti Barchinonensi, et nepoti tuo Raimundo Berengarii, filio fratris tui, Berengarii Raimundi, quod si Stepha-^{/2} nia, uxor Raimundi de Baucio, et Ugo, filius eius, et Guillelmus et Bertrandus et Gisbertus, comoniti per vos aut per unum nuncium vel nuncios vestros, uni ex vobis vel ambobus, castrum de *Trencatallas* cum omnibus fortitudinibus suis ^{/3} sine vestro enganno non redderent, ego Guillelmus de Sabrano iam dictus veniam in potestatem vestram vel nepotis vestri, vel illorum qui locum vestrum tenebunt, ad decem dies ex quo a vobis vel vestris comonitus fuero vel illud ^{/4} sciero in Volobricis insula, sicut undique circum clauditur Rodano, ita tamen quod ibi securus sim a vobis per omnia propter ostaticum tenendum sine vestro enganno, et inde aliquo modo non egrediar donec supradicti Stephania ^{/5} et Ugo, filius eius, et Guillelmus et Bertrandus et Gisbertus reddant vobis castrum de *Trencatallas* cum omnibus fortitudinibus suis sicut melius intelligi potest ad vestram utilitatem, aut, si reddere noluerint castrum de *Trencatallas* ^{/6} cum omnibus fortitudinibus suis sine vestro enganno, reddam ego vobis x^{cem} milia solidos Melgoliensis monete sine vestro enganno. Et insuper convenio vobis quod ex quo Stephania supradicta et Ugo, filius eius, et Guillelmus et Bertran-^{/7} dus et Gisbertus, comoniti per vos vel per vestros, castellum de *Trencatallas* vobis sine vestro enganno reddere noluerint, exinde ad tollendum vobis castrum de *Trencatallas* aut de guerra quam propter hoc facerent vobis,^{/8} eis adiutor non ero neque vobis nocebo ullo ingenio, nec aliquis homo de tota terra mea eis adiutor erit meo consilio, nec meo mandato, nec mea voluntate gratuita, neque vobis nocebit ullo ingenio.^{/9} ^a Et hoc totum ad intellectum vestrum sine vestro enganno. Sicut superius scriptum est, ita tenebo et attendam ego Guillelmus de Sabrano tibi Raimundo Berengarii, comiti Barchinonensi, et ^{/10} ^b nepoti tuo Raimundo Berengarii, filio fratris tui, Berengarii Raimundi, vobis ambobus aut uni ex vobis, totum ad intellectum vestrum sine vestro enganno. Et de supradicto comoni-^{/11} mento non vetabo me videri vel comoneri aliquo modo, sed fideliter tenebo et servabo omnia suprascripta sine vestro enganno, per Deum et hec sancta Evangelia.^{/12}

Iuro ego Rostagnus de Sabrano tibi Raimundo Berengarii, comiti Barchinonensi, et nepoti tuo Raimundo Berengarii, filio fratris tui, Berengarii Raimundi, quod si Stephania, [uxo]r^c ^{/13} Raimundi de Baucio, et Ugo et Guillelmus et Bertrandus et Gisbertus, comoniti per vos aut per unum nuncium vel nuncios vestros, uni ex vobis vel ambobus, castrum de *Trencatallas* cum omnibus fortitudinibus ^{/14} suis sine vestro enganno non redderent, ego Rostagnus de Sabrano iam dictus veniam in potestatem vestram vel nepotis vestri vel illorum qui locum vestrum tenebunt ad decem dies ex quo a vobis vel vestris comonitus fuero vel illud sciero in Volo-^{/15} bricis insula, sicut undique circum clauditur Rodano, ita tamen quod ibi securus sim a vobis per omnia propter ostaticum tenendum sine

vestro enganno, et inde aliquo modo non egrediar donec supradicti Stephania et Ugo et Guillelmus et Bertrandus /¹⁶ et Gisbertus, filii eius, reddant vobis castrum de *Trencatallas*, sicut melius intelligi potest, ad utilitatem vestram, aut, si reddere noluerint castrum de *Trencatallas* cum omnibus fortitudinibus suis vobis sine vestro^d enganno, reddam /¹⁷ ego vobis x^{cem} milia solidos Mergoriensis monete sine vestro enganno. Et omnia suprascripta fideliter tenebo et servabo per Deum et hec sancta IIII^{or} Evangelia.

Iuro ego Raimundus Renaldi de Roca Maura tibi Raimundo /¹⁸ Berengarii, comiti Barchinonensi, et nepoti tuo Raimundo Berengarii, quod si Stephania, uxor Raimundi de Baucio, et Ugo et Guillelmus et Bertrandus et Gisbertus, comoniti per vos aut per unum nuncium vel nuncios vestros,^{/19} uni ex vobis vel ambobus, castrum de *Trencatalla* cum omnibus fortitudinibus suis sine vestro enganno non redderent, ego R. Renaldi de Roca Maura iam dictus veniam in potestatem vestram vel nepotis vestri, vel illorum /²⁰ qui locum vestrum tenebunt, ad decem dies ex quo a vobis vel vestris comonitus fuero vel illud sciero in Volobricis insula, sicut undique circum clauditur Rodano, ita tamen quod ibi securus sim propter ostaticum tenendum /²¹ sine vestro enganno, et inde aliquo modo non egrediar donec supradicti Stephania, et Ugo et Guillelmus et Bertrandus et Gisbertus, filii eius, reddant vobis castrum de *Trencatalla*, sicut melius intelligi potest, ad vestram /²² utilitatem, aut, si reddere castrum vobis noluerint, reddam ego vobis mille solidos Melgoriensis monete sine vestro enganno.

Ego Stephanus de Sancto Egidio iuro similiter. Ego Willelmus de Sancto /²³ Stephano iuro similiter. Ego Petrus *del Serre* iuro similiter. Ego Bertrandus de *Laudim* iuro similiter. Ego Willelmus de *Roca Maura* iuro similiter. Ego Bernardus Ademarii de *Veneian* iuro /²⁴ similiter. Ego Bertrandus *Rabinel* iuro similiter.

Et sunt fidei iussores pro istis supradictis, scilicet Guinandus de *Simiana* per II^a milia et quingentos solidos, et *Raines de Castlar* per II^a milia et /²⁵ quingentos solidos, et comes Melgoriensis B. Peleti per II^a milia et quingentos solidos, et Bertrandus de *Armadanicis* per II milia et quingentos solidos.

S+ignum Guillelmi Petri, scribe, dampnatis literis in VIII^a linea.

a. *Segueix et impedire pote ratllat A. – b. et repeteix A. – c. A illegible a causa d'una taca d'humitat. – d. vestro interlineat A.*

76

1156 [desembre. Arle]

Pere Lauret i dinou altres cavallers de la regió d'Arle juren a Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona, i al seu nebot Ramon Berenguer que si Estefania i els seus fills Hug, Guillem, Bertran i Gilbert de Baus refusen lliurar als comtes el castell de Trencatalla no ajudaran els Baus i es lliuraran com a ostatges dels comtes a l'illa de Valabrègues, on romandran fins que els Baus no tornin el castell o, en cas que es neguessin a fer-ho, pagaran als comtes 1.000 sous melgoresos cadascun.

A. Original. ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 283, 14 G (signatura antiga), 235 × 238 mm.

Bon estat de conservació.

B. Còpia del segle XIII. ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 283, RR 8 (signatura antiga), 214 × 250 mm. Bon estat de conservació.

C. Còpia del segle XIV en un registre de la cambra de comptes d'Ais de Provença. ADBR, B 145, f. 24v-25v.
 Publ.: E. SMYRL, *La famille des Baux*, p. 97, doc. 17-III (incompleta).
 Reg.: BARTHÉLEMY, *Inventaire chronologique*, p. 14, doc. 55; J. P. POLY, *Catalogue*, doc. 343.

Anno ab incarnatione Domini millesimo c^o l^o vi^o.

Iuro ego Petrus Laureti tibi Raimundo Berengarii, comiti /² Barchinonensi, et nepoti tuo Raimundo Berengarii, filio fratris tui, Berengarii Raimundi, quod si Stephania, /³ uxor Raimundi de Bauccio, et Ugo et Guillelmus et Bertrandus et Gisbertus, filii eius, comoniti per vos aut per unum /⁴ nuncium vel nuncios vestros, uni ex vobis vel ambobus, castrum de *Trencatallas* cum omnibus fortitudinibus suis /⁵ sine vestro enganno non redderemus, ego Petrus Laureti iam dictus veniam in potestatem vestram vel nepotis vestri /⁶ iam dicti ad decem dies ex quo a vobis vel vestris commonitus fuero vel illud sciero in Volobricis insula, sicut undique /⁷ circum clauditur Rodano, ita tamen quod ibi securus sim a vobis per omnia propter ostaticum tenendum sine vestro enganno, /⁸ et inde aliquo modo non egrediar donec supradicti Stephania et Ugo et Guillelmus et Bertrandus et Girbertus, filii eius, reddant /⁹ vobis castrum de *Trencatallas* cum omnibus fortitudinibus suis, sicut melius intelligi potest, ad vestram utilitatem, /¹⁰ aut, si reddere noluerint castrum de *Trencatallas* vobis sine enganno, reddam ego vobis mille solidos Mer- /¹¹ goriensis monete sine vestro enganno. Et insuper convenio vobis quod ex quo Stephania supradicta et Ugo /¹² et Guillelmus et Bertrandus et Gisbertus, filii eius, commoniti per vos vel per vestros, castellum de *Trencatallas* vobis sine vestro enganno /¹³ reddere noluerint, exinde ad tollendum vobis castrum de *Trencatallas* aut de guerra quam propter hoc facerent /¹⁴ vobis, eis adiutor non ero neque vobis nocebo ullo ingenio. Sicut superius scriptum est, ita tenebo et attendam /¹⁵ ego Petrus Laureti tibi Raimundo Berengarii, comiti Barchinonensi iam dicto, et nepoti tuo, Raimundo Be- /¹⁶ rengarii, filio fratris tui, Berengarii Raimundo, vobis ambobus aut uni ex vobis, totum ad intellectum vestrum, sine /¹⁷ vestro enganno. Et de supradicto comonimento non vetabo me videri vel comoneri aliquo modo, sed fideliter tenebo /¹⁸ et servabo omnia suprascripta sine vestro enganno, per Deum et hec sancta IIII Evangelia.

Suprascriptum sacramentum similiter /¹⁹ tenere et attendere iuraverunt ad Raimundum, comitem Barchinonensem, et ad nepotem suum, Raimundum Berenga- /²⁰ rii, Raimundus Aldeberti, Berengarius de Aquis, Petrus Aicardi de *Landa*, Gaufredus *Baston*, Guillelmus *Arveu*, Raimun- /²¹ dus *Ugulen*, Bertrandus de Malo Consilio, Guillelmus Bernardi Rapina, Guillelmus Ugo, Reinaldus Aurtardi, Ugo de *Agueira*, /²² Bernardus *Reniarada*, Garinus, Ugo de *Landa*, Petrus Folco, Raimundus *Mal Erba*, Ugo de *Zarena*, filius Poncii Aicardi, /²³ Cambas Longas, Bertrannus Causerius.

77

1157 (o 1158),¹ gener 31

Concòrdia entre el comte Ramon Berenguer IV de Barcelona i els barons de la seva cúria, Ermengarda, vescomtessa de Narbona, i Trencavell, vescomte de Besiers. Les parts ratifiquen els acords escrits i els juraments anteriors i anul·len els usatges i exaccions que Trencavell havia imposat o incrementat, després de la concòrdia i del jurament, sobre les salines, les lleudes i els homes de la terra de la vescom-

1. Vegeu més avall, la nota b.

tessa Ermengarda, així com els que aquesta pugui imposar o incrementar en endavant sobre els dominis del vescomte Trencavell, més enllà dels que hi són escrits.

[A. Original en pergamí a l'arxiu vescomtal de Carcassona, perdut.]

B. Còpia de final del segle XII, ex A. Montpellier, Société Archéologique de Montpellier, Cartulari dels Trencavell (*Liber Instrumentorum Vicecomitalium*) [ms. 10], f. 195r-v, doc. 495.

C. Còpia del segle XVII. BNF, Collection Doat, vol. 167, f. 237-238.

Publ.: DEVIC-VAISSETE, *HGL*, v, col. 1264-1265, doc. 651-DXXX.

Reg.: DOVETTO, *Cartulaire des Trencavel*, p. 129.

“Hec est carta concordie et pacis quam Raimundus Berengarii, comes Barchinone, cum curia sua inter Hermengardam, Narbone vicecomitissam, et vicecomitem Trencavellum super querimoniis quas inter se habebant et habere ostendebant fecerunt. Visis scripturis quas inter se nuper ex utraque parte fecerant nuper et concedebant, laudaverunt que ille scripture et sacramentalia firmiter ab utraque parte tenerentur et denuo super illam scripturam et sacramentalia iurare fecerunt. Item, laudaverunt et mandaverunt quod omne augmentum vel usaticum quod Trencavellus, post quam ad concordiam et sacramentale venerunt, in salinis vel usaticis, leddis, hominibus terre iam dicte Hermengardis ullo modo crecierat, omnino descidant. Similiter laudaverunt et concordaverunt quod si Hermengardis ullum augmentum vel usaticum super homines Trencavelli, ab ipsa hora usque modo decident et amodo ullus alio ullum augmentum vel usaticum, nisi quod scriptum est, augmentare presumat.

Huius rei testes Guillelmus Raimundi dapifer, Arnaldus de Lercio^b, Raimundus de *Villa de Muls*, Petrus de Minerba, Guillelmus de Pictavis, Hermengaudus de Leucata, Guillelmus Sancti Felicis, Aimericus de Barbarano, Guillelmus Petri de *Altpol*.

Facta carta concordie et pacis anno ab incarnatione Domini M^o C^o LVII^{oc}, II° kalendas februarii, regnante Lodovico rege.

Sig+num Petri Aicardi, scribe curie Barchinonis comitis, qui hoc scripsit.

*a. B avantposa la rúbrica De concordia. – b. Caldria llegir Lercio. – c. De lectura difícil en la versió del cartulari, el numeral només admet dues possibilitats: MCLVII o MCLXIII. Aquesta darrera sembla improbable perquè, essent Ramon Berenguer IV ja mort el mes de gener de 1163 c. p., caldria suposar un error de l'escrivà (una repetició de la xifra «I»). En el primer cas, en canvi, l'acte podria relacionar-se amb la concòrdia de gener de 1157 c. p. (1158 c. f.) entre Ramon Trencavell i l'arquebisbe Berenguer de Narbona, signada també en presència del comte de Barcelona (París, BNF, Doat, CLXVII, f. 171-172; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, tom. v, col. 1213-1214, doc. 621-DIX).*

78

1157 (o 1156) febrer,¹ Perpinyà

Ermengarda, vescomtessa de Narbona, empenyora a Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona, la ciutat de Narbona, el Narbonès i el Bederrès per la suma de 5.000 marques de plata.

[A. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[B. Còpia de final del segle XII, perduda. ACA, C, *LFM*, f. 269v.]

1. Datat l'any de l'Encarnació de 1156, pot correspondre a aquest any segons el còmput pisà o al 1157 segons l'estil florentí.

C. Còpia del segle XVII, ex B. BNF, Collection Baluze, vol. 108, f. 44r-v.

Reg.: MIQUEL ROSELL, *LFM*, II, p.294, doc. 810 (transcriu únicament la rúbrica per no haver trobat el document).

“Manifestum sit omnibus hominibus quoniam tu, Raimundum Berengarii, comes Barchinonensis regnique princeps Aragonis et marchio, venisti ad me, Ermengardem, vicecomitissam Narbone, et requisisti a me restitutionem et emendationem de innumerabilibus missionibus et expansionibus magnis quas sepe feceras in me et in meis necessitatibus multis et magnis pro honore meo recuperando, qui mihi fuerat iniuste sublatus. Quas missiones atque expensas ego Ermengardis prefata recognovi multas et magnas fuisse, et quia eas tibi, Raimundo comiti, aliter ad plenum redirigere vel emendare non valeo, dono atque concedo tibi, suprascripto Raimundo comiti, me ipsam cum omni honore meo quem ubique paterna voce habeo et habere debeo, ad omne servitium tuum et voluntatem tuam omni tempore vite mee. Post obitum vero meum, si obiero sine infante, mitto in pignore tibi, prenominato Raimundo comiti, totum meum honorem qui de patre meo Aimerico mihi remansit, quem habeo vel habere debeo, aut homo vel femina per me, tam in Narbona quam in Narbonensi sive in Biterrensi, ubicumque habeo vel habere debeo, ut teneas et possideas post obitum meum in pignore totum suprascriptum honorem meum integritate et potenter, sine blandimento ullius hominis vel femine, per v milia marchas argenti purissimi pro restitutione scilicet et emendatione supradictarum missionum omnium et expensarum quas in servitio meo et in negociis meis magnis sepissime fecisti. Concedo insuper et firmiter laudo tibi, supra memorato Raimundo, comiti Barchinonensi, ut quicquid ex hac die in antea qua presens carta conscribitur miseris vel expenderis in me aut in meo servitio vel negotio aut meorum hominum per me, totum similiter habeas super honorem meum iam dictum, ultra v milia marchas argenti prescriptas. Si autem post obitum meum aliquis heres meus mihi propinquus existeret cui deberet iam dictus honor iure succedere, reddat tibi, prenominato comiti, vel tuis iam dictas v milia marchas argenti fini sine ulla diminutione simul cum omnibus missionibus et expensis quas ex hoc die in antea in me vel in servitio meo fecisses. Predictam quoque emendationem tibi facio, bono animo ac spontanea voluntate, pro reductione et emendatione expensarum omnium et innumerabilium missionum quas hactenus te in meis servitiis et negotiis fecisse fideliter recognosco. Et ut hoc totum plenius et firmiter tibi compleatur et attendatur, comendabo tibi sub hominio et fidelitate magnates meos quot et quos tibi placuerit cum idoneum tempus videris et hoc a me requisieris. Interim vero, pro tenuitione prefati honoris, concedo tibi, Raimundo, comiti suprascripto, et in potestatem tuam trado duos ex nobilibus meis, videlicet Guillelmum de Pietavis et Ermengaudum de Leucata, cum castris eorum et honoribus quos per me tenent ubique. Omnia suprascripta tibi facio sine tuo enganno, sicut plenius et perfectius ad utilitatem tuam intelligere possis, pro redirectione videlicet ac restitutione omnium servitorum et innumerabilium missionum quas in me et in negotiis meis et in necessitatibus multis te fideliter recognosco fecisse. Retineo quoque in predicto honore ut quod inde, tam pro elemosina quam pro redemptione anime mee, ecclesiis aut sanctis Dei convenienter dedero, firmum et stabile habeatur in perpetuum. Si qua autem persona presentem concessionis vel restitutionis scripturam disrupere vel infringere presumpserit, nihil proficiat, sed duplam compositionem persolvat et postmodum inconvulsa perenniter maneat.

Que facta est apud Pirpinianum, mense februarii, anno ab incarnatione Domini M C L VI, in presentia venerabilis Berengarii, Narbonensis archiepiscopi, et Ermengaudi de Leucata atque Guillelmi de Pictavis, et Bernardi de Bello Loco, ac Raimundo de Podio Alto, et Arnalli de Lertio atque Raimundi Arnalli de Villa de Mulis et aliorum nobilium.

Sig+num Ermengardis vicecomitisse, que presentem cartam redirectionis et emendationis fieri iussit et, propria manu firmando, prescriptos testes firmare mandavit.

+ Ego Berengarius, Dei gratia Narbonensis archiepiscopus.

Sig+num Ermengaudi de Leucata. Sig+num Guillelmi de Pictavis. Sig+num Bernardi de Bello Loco. Sig+num Raimundi de Podio Alto. Sig+num Arnalli de Lercio. Sig+num Raimundi de Villa de Mulis.

Sig+num Poncii scribe, qui hoc scripsit iussione Ermengardis vicecomitisse suprascripte, die et anno quo supra.

a. B avantposa la rúbrica Carta in qua supposuit pignori dicta Ermengardis, vicecomitissa Narbonensis, nobili Raimundo, comiti Barchinonensi, Narbona et Narbonense et quae ubique habebat per quinque mille marchas argenti.

79

s. d. [1157 (o 1156) febrer,¹ Perpinyà]

Ermengarda, vescomtessa de Narbona, jura fidelitat a Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona, per la penyora de la ciutat de Narbona i el Narbonès.

[A. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[B. Còpia de final del segle XII, perduda. ACA, C, LFM, f. 269v.]

C. Còpia del segle XVII, ex B. BNF, Collection Baluze, vol. 108, f. 44v-45r.

Reg.: MIQUEL ROSELL, LFM, II, p.294, doc. 811.

“In Christi nomine. Ego Ermengardis, vicecomitissa Narbonensis, facio fidelitatem et hominium propriis manibus meis tibi, domino meo et consanguineo Raimundo, comiti Barchinonensi atque Aragonensium principi, et iuro tibi quod de ista hora in antea fidelis ero tibi et de ipso placito quod tibi conveni quando feci hominium, non te decipiam nec te engannabo, et secundum mandatum et consilium tuum deinceps me continebo. Et sicut superius scriptum est, sic tenebo et attendam sine aliqua fraude, me sciente, per Deum et hec sancta IIII^{OR} Evangelia.

a. B avantposa la rúbrica Sacramentale eiusdem Ermengardis quod eidem domino comiti super dicto pignore fecit.

80

1157 (o 1158), agost 20.² Montpellier

Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona, promet al seu «fidel» Trencavell, vescomte de Besiers, que l'ajudarà en la guerra que té amb el comte Ramon V de Tolosa i que ni ell ni els seus successors no sig-

1. Datat l'any de l'Encarnació de 1156, pot correspondre a aquest any segons el còmput pisà o al 1157 segons l'estil florentí.

2. 1157 o 1158 segons s'empri el còmput pisà o florentí de l'any de l'Encarnació. L'ús de l'estil pisà és documentat a Montpellier entre el 1113 i el 1124. Cf. J. F. CAPDEVIELLE, Le style ou calcul pisan; son emploi dans la chronologie des cartulaires des

naran cap pacte, treva ni pau amb el comte de Tolosa contra la seva voluntat o la dels seus successors. Juren el mateix pacte vuit barons de la seva cúria. Igualment, farà que el seu fill o filla que sigui «senyor de Barcelona» juri aquesta convinença i les convinences que anteriorment féu amb Trencavell, tal com consta en aquesta carta i en d'altres, a Trencavell o al seu fill o filla que sigui «senyor de Carcassona».

[A. Original en pergamí a l'arxiu vescomtal de Carcassona, perdut.]

B. Còpia de final del segle XII, ex A. Montpellier, Société Archéologique de Montpellier, Cartulari dels Trencavell (*Liber Instrumentorum Vicecomitalium*) [ms. 10], f. 189v-190r, doc. 483.

C. Còpia del segle XVII, ex A. BNF, Collection Baluze, t. 70, f. 57r-v.

D. Còpia del segle XVII. BNF, Collection Doat, vol. 167, f. 191-193.

Publ.: DEVIC-VAISSETE, *HGL*, v, col. 1221-1222, doc. 626-DXII; MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 272 (edició fragmentària).

Reg.: DOVETTO, *Cartulaire des Trencavel*, p. 125; AURELL, *Actes de la famille Porcelet*, p. 64, doc. 122.

“Notum sit omnibus hominibus quod ego Raimundus, comes Barchinonensis et princeps Aragonensis, bono animo et spontanea voluntate, convenio tibi Trencavello, fideli meo, quod ab hac hora in antea, cum omni terra mea et hominibus meis, de ista guerra quam modo cum Raimundo, comite Tolosano et Sancti Egidii, habes^b et de omni guerra quam cum ipso Raimundo, comite Tolosano et Sancti Egidii iam dicto vel cum omni posteritate eius, de cetero vel per te vel per^c alium, aliquo modo, habueris, per bonam fidem et sine omni inganno, tibi et tuis adiutor ero in perpetuum. Convenio in super Trencavello, fideli meo iam dicto, quod ab hac hora in antea, per bonam fidem et sine omni inganno, cum predicto Raimundo, comite Tolosano et Sancti Egidii, vel cum posteritate eius nullam faciam, ego nec mea posteritas, conventionem nec treugam nec finem nec concordiam nec pacem sine tua tuorumque voluntate. Et sicut supra^d scriptum est, sic tibi ac tuis attendam et adimplebo per bonam fidem et credentiam meam in loco sacramenti, sine omni inganno. Et ut ita tibi et tuis firmissime teneam,^e dono tibi Trencavello, fideli meo iam dicto, iuratores, videlicet Petrum de Bello Loco, Guillelmum Porcelleti, Dalmacium de Petra Taiada maiorem, Rembaldum *de Besech*, Arnaldum de Lercio, Raimundum de Villa Mulorum, Gofridum de Rocabrundo,^f Arnaldum^g de Castro Novo.

Nos quoque omnes predicti iuratores iuramus et convenimus vobis, Trencavello iam dicto, quod sicut superius scriptum est,^h sic vobis et vestris adimpleatur et attendatur per bonam fidem et sine omni inganno, per Deum et hec sancta IIII^{ori} Evangelia.

Ego etiam iam dictus Raimundus, comes Barchinonensis, volo et mando ut filius meus vel filia qui dominus vel domina Barchinone erit, tales conventiones quales ego Raimundus, comes Barchinonensis iam dictus, tibi, fideli meo Trencavello, feci, sicut in hac carta et in aliis cartis continetur, faciat tibi vel filio tuo vel filie qui dominus vel domina Carcassone erit post obitum meum cum etatem habuerit, et conventiones eas de quibus per fidem meam te loco sacramenti securum feci, filius meus vel filia qui dominus vel domina erit^k Barchinone iuret tibi, si me supervixeris, vel filio tuo vel filie qui dominus vel domina Carcassone erit, et donet tibi vel filio tuo vel filie qui dominus vel domina Carcassone erit iuratores de suis nobilibus quantos ego dedi tibi, sicut in hac et in aliis continetur. Volo etiam et mando ut omnis posteritas mea faciat has conventiones et sacramenta, que in hac et in aliis cartis inter me et te superius factis continentur,^l omni tue posteritati.

Guillems de Montpellier et des abbayes d'Aniane et de Gellone, «*Mémoires de la Société Archéologique de Montpellier*», ix (1924), p. 11-40.

Actum est hoc anno ab incarnatione Domini M^o C^o LVIII°, XIII°, kalendas septembris, in villa que vocatur Montis Pessulanus, in presentia domine Hermengardis vicecomitisse^m Narbone, Guillelmi Raimundi dapiferi, Guillelmi de Monte Pessulano, Guillelmi de Sancto Felicio, Poncii *de Venzan*, Petri Siquierii de Biterris, Guillelmi *Girbert*, Petri *d'Ezimbar*, Aimerici *de Barbairan*, *Porrames de Marcellan*.

a. *B* avantposa la rúbrica De fidelitate. – b. habebis *B*. – c. per omès *B*. – d. superius *B*. – e. adtendatur *B*. – f. Rocabertino *B*. – g. Artaldum *B*. – h. est omès *B*. – i. quatuor *C*. – k. Carcassone erit *cancelat* *B*. – l. continentur omès *B* i *C*. – m. vicecomitisse omès *B*.

81

s. d. [1162, març]

Concordia entre l'emperador Frederic I Barba-roja i el comte Ramon Berenguer IV de Barcelona i el seu nebot, el comte Ramon Berenguer III de Provença. L'emperador convé a donar en feu a Ramon Berenguer III de Provença el comtat de Provença, tal com oncle i nebot el posseïxen, la ciutat d'Arle, excepte el que pertany a l'arquebisbe, i el comtat de Forcalquer. El comte de Provença haurà de prestar a Frederic I i als seus successors, cada any, per la purificació de Santa Maria, a Arle, un servei de quinze marques d'or a pes de Colònia, i abans de Nadal lliurarà 12.000 morabatins a l'emperador, 2.000 a l'emperadriu i 1.000 a la cort imperial. A més, reconeixerà i obeirà el papa Víctor com a cap de l'Església catòlica. Una vegada el comte de Provença hagi estat investit d'aquests béns i hagi prestat homenatge, l'emperador atindrà la demanda del comte de Barcelona de jutjar a la cort imperial Hug de Baus per delictes d'alta traïció.

[A1. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

A2. ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 285, R 6 (signatura antiga), 241 × 252 mm. Bon estat de conservació. Restes de fil de pergami pendent a la plica. Manca el segell.

B. Còpia coetània ex A2. ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 285, 14 H (signatura antiga), 320 × 163 mm. Estat de conservació regular per la presència de taques a les parts superior i inferior del pergami.

[C. Còpia de final del segle XII ex A1, perduda. ACA, C, LFM, f. 379r.]

D. Còpia del segle XVII, ex C. BNF, Collection Baluze, vol. 108, f. 65v-66r.

Publ.: MARCA, *Marca Hispanica*, col. 1331-1332, doc. ccccccxxxvii; MGH, *Constitutiones et acta imperatorum et regum*, Legum sectio IV, I, Hannover, 1893, p. 304-305, núm. 215; MIQUEL ROSELL, LFM, II, p. 366-367, doc. 901; STUMPF, *Die Reichkanzler vornehmlich des x, xi und xii Jahrhunderts*, Innsbrück, 1965, reg. 4537a; E. SMYRL, *La famille des Baux*, p. 99-101, doc. 20.

Reg.: L.-G. de BRÉQUIGNY, *Table chronologique*, III, p. 318; BARTHÉLEMY, *Inventaire chronologique*, p. 16, doc. 63; J. H. ALBANÈS i U. CHEVALIER, *Gallia christiana novissima*, III [Arle], Valença, 1901, col. 235, doc. 601; J. P. POLY, *Catalogue*, doc. 363 bis.

Ref.: E. SMYRL, *La famille des Baux*, p. 43.

^aHec est concordia facta inter imperatorem Romanorum Fredericum et comitem Barcilonensem^b Raimundum^c et filium fratris eius, comitem Provincie,^d Raimundum. Imperator concedit ^f et dat in feodum comitatum Provincie^e sicut tenet nunc comes Barchilonensis^f et predecessores eius tenuerunt, a Durentia scilicet usque ad mare et ab Alpibus usque ^g ad Rodanum, et sicut divisit cum^g comite Amfuso,^h et quod habet ultra Durentiam sive in Aviniona seuⁱ aliis castris, cum omnibus perti-

nentiis suis et pertinentibus, ad re-⁴ gale seu imperiale servicium. Insuper, dat ei in feodum civitatem Arelatensem, ita ut omnes cives sint ad eius fidelitatem et servicium, sicut esse deberent ad ⁵ servicium ipsius imperatoris, tam milites quam populares, ita quod omnia regalia ipsius sint tam in monetis quam in portibus⁴ et in ripaticis, pratis, pascuis, salinis et omnibus aquis ⁶ aquarumque decursibus et omnino omnia hec que⁴ ad ius imperiale spectant, excepto eo quod archiepiscopus et ecclesia Arelatensis habet vel habuit a centum annis retro in ea. Prete-⁷ rea, dat ei in feodum comitatum de Foro Chalkerii,^m cum omnibus regalibus suis pertinentibus ad comitatum, ita quod idem comes de Foro Chalkeriiⁿ faciat ho-⁸ minium et fidelitatem comiti Provincie^o quem admodum deberet imperatori; et, si noluerit, perdat comitatum.

Comes Provincie^p iurabit fidelitatem domino im-⁹ peratori Frederico contra omnes homines et hominum faciet ei et servicium faciet imperio pro supradicto feodo. Pro regalibus autem que concedit ei, tam in Arelate quam in supradicto feodo,^{9/10} dabit singulis annis in Purificatione Sancte^r Marie,^s apud Arelatum, tam ipse quam eius successores, imperatori eiusque successoribus, regibus et imperatoribus, xv^{cim} marcas ¹¹ auri boni ad iustum pondus Coloniense. Et comes faciat nuncium eius secure^f conduci et ei bene serviri per totam terram suam. Et cum placuerit impera-¹² tori intrare Provinciam seu civitatem Arelatensem, tam comes quam comitatus et civitas et tota terra sint ad eius fidelitatem et servicium et mandatum.¹³ Comes etiam Provincie^u dabit domino imperatori xii^{cim} milia marbutinorum bonorum, et domine^v imperatrici ii milia, et curie^m mille usque ad nativitatem Domini.¹⁴ Comes quoque Provincie^x dominum papam Victorem recipiet et per totam terram suam, tamquam catholicum et universalem papam, reci[p]i faciet et obediet et ei obediri faciet,¹⁵ bona fide^v absque fraude et malo ingenio, et legatos suos recipiet. Et si aliquem episcopum dominus papa Victor deposuerit, comes eum non manutenebit et labora-¹⁶ bit, bona fide, quod alius substituat qui ei obediat. Rolandum autem et eius cardinales ceterosque nuncios eius terram suam intrare non permittet et ubicumque poterit, ¹⁷ bona fide, capiet eos et tamquam hostes tractabit. Si quos etiam dominus imperator in banno suo posuerit, eos comes Provincie,^z tamquam hostes, persequatur.

Postquam comes ¹⁸ Provincie^{aa} investitus fuerit a domino imperatore de his que suprascripta sunt et fidelitatem iuraverit et hominum prestiterit secundum quod suprascriptum est, tunc, si placuerit ¹⁹ comiti Barzilonensi^{ab} et nepoti eius, comiti Provincie,^{ac} impetere Hugonem de Balzio^{ad} de periurio et hominio,^{ae} et Hugo se defendere noluerit aut confessus ²⁰ fuerit, dominus imperator de hoc iusticiam faciet secundum quod curia eius dictaverit. Si autem de tradicionem et feloniam eum appellaverint et Hugo se defendere per ²¹ pugnam in propria persona contra suum parem ad laudamentum curie^{af} noluerit, vel si in pugna victus fuerit vel confessus in pugna vel extra pugnam, dominus imperator Bal-²² zium dabit in feodum comiti Provincie^{ag} et Hugo terram suam et honorem^{ah} amittet et imperator eum de cetero non manutenebit nec in hoc negocio matrem vel ²³ fratres Hugonis manutenebit.^{ai} Si autem Hugo se per pugnam defenderit, comes Barchilonensis^{ak} et comes Provincie^{al} facient iusticiam Hugoni in curia domini ²⁴ imperatoris. Balzium autem, nunc reddent in potestatem nunciorum domini imperatoris, quos ad hoc destinaverit, et nec ipsi per se nec per alios auferent a potestate domini ²⁵ imperatoris vel nunciorum suorum et, si necesse fuerit, adiuvabunt eos retinere bona fide.

Quecumque vero a comite Provincie^{am} domino^{an} imperatori promissa sunt et in sacra-²⁶ mento fidelitatis non firmanantur, hec et alia quecumque^{ao} in supradictis promissa sunt, in complemento concordie^{ap} securitatibus convenientibus domino imperatori firmabuntur. In ²⁷ proximis vero kalendis augusti comes Barzilonensis et comes Provincie^{aq} venient ad curiam et supradicta complebuntur.^{ar} Statuimus etiam quod nepti nostre Richildi, nunc^{as} comi-²⁸ tisse^{at} Provincie,^{au} semper dos eius salva permaneat.

a. *C avantposa la rúbrica Instrumentum concordiae et convenientiae quo dedit Federicus, imperator Romanorum, comitatum Provinciae, cum civitate Arelatensi et comitatu Forcalcherii, in feudum venerabili Raimundo, comiti Barcinonensi, et fratris sui filio Raimundo, comiti Provinciae.* – b. Barchinonensem B. – c. Raimundum omès B. – d. e caudada. – e. e caudada. – f. Barchinonensis B. – g. cum omès B. – h. Amphuso B. – i. B afegeix in. – k. portibus B. – l. e caudada. – m. Calcherii B. – n. Calcherii B. – o. e caudada. – p. e caudada. – q. Pro regalibus autem, que concedit ei, tam in Arelate quam in supradicto feodo omès B. – r. e caudada. – s. e caudada. – t. eius secure omès B. – u. e caudada. – v. e caudada. – w. e caudada. – x. e caudada. – y. B afegeix et. – z. e caudada. – aa. e caudada. – ab. Barchinonensi B i D. – ac. e caudada. – ad. Bauzio B; Baucio D. – ae. homicidio B. – af. e caudada. – ag. e caudada. – ah. B afegeix suum. – ai. nec in hoc negocio matrem vel ²³ fratres Hugonis manutenebit omès B. – ak. Barchinonensis B. – al. e caudada. – am. e caudada. – an. domino omès B. – ao. cum-que omès B. – ap. e caudada. – aq. e caudada. – ar. Terminus autem quando hec complebuntur erit in proximis kalendis augusti B, en lloc de In proximis vero kalendis augusti comes Barzilonensis et comes Provincie venient ad curiam et supradicta complebuntur. – as. nunc omès B. – at. e caudada. – au. e caudada.

82

1162, agost 18. Torí

L'emperador Frederic I Barba-roja confirma al comte Ramon Berenguer III de Provença i als seus successors la donació en feu del comtat de Provença, de la ciutat d'Arle i del comtat de Forcalquer que havia fet al seu oncle, el comte Ramon Berenguer IV de Barcelona (II de Provença), i es pronuncia en contra de les pretensions d'Hug de Baus, fonamentades en dos privilegis atorgats per l'emperador Conrad III, oncle de Frederic I, i pel mateix Frederic, que, segons ell, el confirmaven en la possessió del comtat i de la marca de Provença com a successor dels seus avis, els quals són declarats falsos i destruïts en presència dels prínceps i de tota la cúria reunida a Torí.

[A1. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[A2. Original a l'arxiu dels comtes de Provença, perdut.]

[B. Còpia de final del segle XII ex A1, perduda. ACA, C, LFM, f. 379v.]

C. Còpia del segle XIII, ex A2. ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 285, R 4 (signatura antiga), 322 × 346 mm. Estat de conservació regular per la presència de taques d'humitat i per l'esvaniment de l'escriptura del pergami.

D. Còpia del segle XIII, ex A2 (incompleta). ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 285, RR 9 (signatura antiga), 412 × 237 mm. Bon estat de conservació.

E. Trasllet del 17 de març de 1274 c. f., ex A2. ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 285, R 5 (signatura antiga), 555 × 470 mm. Restes de set segells penjant a la plica. Estat de conservació regular per la presència de taques d'humitat a la part superior del pergami.

F. Còpia del segle XVII ex B. BNF, Collection Baluze, vol. 108, f. 66v-67v.

Publ.: F. DIAGO, *Historia de los victoriosísimos antiguos condes de Barcelona*, Barcelona, 1603, llibre 2, f. 256v; H. BOUCHE, *Histoire chronologique de Provence*, II, p. 132-134; E. MARTÈNE, *Veterum scriptorum amplissima collectio*, I, París, 1725, col. 860-863; G. PUJADES, *Crónica universal del Principado de Cataluña*, VIII, llibre XVIII, Barcelona, 1832, p. 516-518; *Monumenta historiae patriae. Leges municipales*, I, Torí, 1838, col. 41-44; *MGH, Constitutiones et acta imperatorum et regum*, Legum sectio IV, I, Hannover, 1893, p. 306-307, núm. 216; MIQUEL ROSELL, LFM, II, p. 368-371, doc. 902; E. SMYRL, *La famille des Baux*, p. 97, doc. 17-II (incompleta); E. SMYRL, *La famille des Baux*, p. 101-104, doc. 21.

Reg.: L.-G. de BRÉQUIGNY, *Table chronologique*, III, p. 308; BARTHÉLEMY, *Inventaire chronologique*, p. 16, doc. 62; J. H. ALBANÈS i U. CHEVALIER, *Gallia christiana novissima*, III [Arle], col. 235, doc. 602; J. P. POLY, *Catalogue*, doc. 366.

Ref.: V. L. BOURRILLY; R. BUSQUET, *La Provence au Moyen Âge. Histoire. Politique. L'Église. Les Institutions (1112-1481)*, Marsella, 1924, p. 20-21; E. SMYRL, *La famille des Baux*, p. 43-44.

“In nomine sancte et individue Trinitatis.^b Fredericus, divina favente clementia^c Romanorum imperator augustus. Cum Romani imperii dignitas, sicut^d nulli mortalium in dubium venit, per se principaliter ac singulariter, nullo nisi divino innixa podio, totius honestatis omniumque virtutum sit adornata fulgoribus, tanto, comparatione solis quam habet ad alia sidera, excellentiori gloria et magnitudine omnia regna et reliquas potestates vel dignitates videtur precellere, quanto illustrium principum ac sapientum virorum, qui portant orbem, ampliori numero et merito^e decoratur. Unde nos, qui divino munere Romani orbis regimus^f habenas, preclara merita, fidelium devocionem ac fidem amicorum pre oculis semper habentes et imperialibus^g beneficiis que vel in meritis prestare consuevimus, remunerare cupientes, sub taciturnitate et silencio, vel ut ingrati, nec debemus preterire nec possumus. Verum, per presentes apices ad noticiam universorum imperii fidelium deducere et dignum duximus palam omnibus declarare, quam sincera, quam diligens, quam prona et quam fervens circa gloriam et honorem imperii et circa nostram dilectionem fides et devotio nostri carissimi Raimundi, Barchilonensis comitis et illustrissimi principis, extiterit. Et revera, magnifica eius obsequia et preclara opera subsecuta apertius declarassent quante fidei ac devotionis circa nostram personam fuerit, nisi, divina vocante gratia, que aufert spiritum principum, de medio ipse sublatus fuisset, de cuius indigno obitu non possumus in perpetuum non dolere. Huc^h accedit quod nostra precordialis dilectio erga talem ac tantum amicum ociosa esse nullatenus potuit, presertim cum eius sincerum amorem et studium circa personam et honorem carissime neptis nostre Richildis, Hispaniarum regine, oculata fide perspeximusⁱ et ipso rerum effectu veraciter ita esse probavimus.

Ea propter, cognoscant universi fideles imperii, presentes et futuri, quod nos ob^k memoriam tante fidei et dilectionis, que a nostro corde nunquam^l recedet, eiusdem prefati comitis carissimi amici nostri nepotem, Raimundum, scilicet, predicte neptis nostre illustrem maritum, vice patrum cum plenitudine dilectionis et gratie amplectimur et diligimus eique, sicut dilecto et fideli principi nostro, eiusque heredibus omnibus comitatum Provincie concessimus et in feodum dedimus, sicut tenuit eum comes Barchilonensis et predecessores eius incliti principes tenuerunt, a Durentia, scilicet, usque ad mare et ab Alpibus usque ad antiquum Rodanum, et sicut divisit cum comite Amphonso et quod habuit ultra Durentiam, sive in Avinione seu aliis castris, cum omnibus pertinentiis suis et pertinentibus ad regale seu^m imperiale servitium. Insuper, concessimus ei in feodum civitatem Arelatensem, ita utⁿ omnes cives sint ad eius fidelitatem et servitium, sicut esse deberent ad servicium^o nostrum, tam milites quam populares, et quod omnia regalia ipsius sint, tam^p in monetis quam portibus, ripaticis, pratis, pascuis, salinis et omnibus aquis aquarumque decursibus et omnia omnino hec que ad ius imperiale spectant, excepto eo^q quod archiepiscopus et^r ecclesia Arelatensis habet vel^s habuit a centum annis retro in eadem civitate. Preterea, damus ei^t in feodum comitatum Forocalquerii, cum omnibus regalibus suis pertinentibus ad comitatum, ita quod idem comes de Forocalquerio faciat hominum et fidelitatem comiti Provincie quemadmodum nobis deberet; quod si facere noluerit, perdat comitatum. Hoc, ideo, de Forcalquerii comite fecimus, quoniam ex quo Romani imperii diadema divinitus adepti sumus, ad curiam nostram venire et beneficium suum a manu nostra recipere contumaciter supersedit, cuius comitatus iusto iudicio ita nobis adiudicatus est, quod inde faciamus quidquid nobis placuerit. Predictus vero Raimundus, illustris comes Provincie, iuravit nobis fidelitatem contra omnes homines, et hominum^u prestitit et faciet^v servitium nobis et imperio pro predicto feudo. Pro regalibus, autem, que concessimus ei, tam in Arelate quam in supradicto feudo, dabit nobis seu successoribus nostris, regibus et imperatoribus, singulis annis, in purificatione Sancte Marie, apud Arelatum, tam ipse quam eius successores legitimi, heredes cuncti, xv^{cim} marcas auri boni ad iustum pondus Colonie; et comes faciet legatum vel legatos nostros nostrumque successorum secure

conduci, et ei vel eis, prout decet et convenit, honeste serviri per totam terram suam. Si autem placuerit nobis seu nostris successoribus aliquo tempore intrare Provinciam seu civitatem Arelatensem, tam comes quam comitatus et civitas et tota terra^w erunt ad nostram fidelitatem et servitium et mandatum vel successorum nostrorum. Sane, ne contra hanc nostram donationem vel confirmationem quis temere venire presumat vel aliquod rescriptum presenti pagine obviare vel refragari valeat, omni corroborationis munimine eam confirmamus.

Veniens enim ad presentiam nostram, apud Taurinum, Hugo de Baucio, duo privilegia aureis bullis signata attulit, unum, videlicet, dive memorie Conradi, regis dilectissimi patruis nostri, et aliud nostrum, in quibus continebatur quod patruus noster et nos concessimus ei omnem terram quam tenebat quondam Guislabertus, avus eius, et avia eius. Occasione autem illorum verborum nitebatur probare marchiam et totum comitatum Provincie ab utroque sibi esse concessum. Cuius probationem, utpote frivolam et omni veritate vacuam, verborumque illorum iniustam interpretationem, in presencia principum et totius curie cassavimus, et quod comitatus Provincie seu marchia predictorum privilegiorum auctoritate nullo modo ad prefatum Hugonem de Baucio spectare deberet hac ratione promulgavimus: ex uno, quod regem Conradum, dilectissimum patruum nostrum, nunquam oculis suis vidit nec corporalem investituram alicuius terre ab eo unquam suscepit;^x ex alio, vero, quia cum^y investituram^z terre avi sui et avie sue a nobis peteret, de comitatu vel marchia Provincie nullam mentionem fecit, neque nos eundem comitatum, neque marchiam illo vel aliquo tempore ei concessimus. Si, ergo, predictus Hugo de Baucio eadem privilegia ad reiterandum probationem suam pro obtinenda marchia vel comitatu Provincie aliquo tempore protulerit, frivola sit et omni vigore carens privilegiorum predictorum interpretatio, quem nos supradicto illustri comiti Raimundo specialiter et nominatim cum omni iure et honore concessimus et presentis privilegii auctoritate confirmamus, adhibitis idoneis testibus, quorum nomina sunt hec: Conrandus, Maguncine^{aa} ecclesie electus,^{ab} Voldaricus, Aquilegensis ecclesie electus,^{ac} Hermannus, Fardensis^{ad} episcopus, Henricus, Leodiensis episcopus,^{ae} Udo, Cisensis episcopus, Hermannus, Hildenesheimensis^{af} episcopus, Unicio, Vercellensis episcopus, Hermannus, Herisfeldensis^{ag} abbas, Erleboldus, Stapulensis^{ah} abbas, Fridericus, dux Suevorum, filius regis Conradi, Conradus, Palatinus comes Rheni,^{ai} germanus domini imperatoris, Ladislaus,^{ak} dux Polonorum, Uldaricus, dux^{al} Bohemorum, Albertus, marchio Saxonie, Otto Palatinus, comes de^m *Witelinesbach*, Burgardus, castellanus Magdeburgensis, Ulricus de *Huringen*, Wilelmus, marchio de Monteferrato,^{am} Menfridus, marchio de Wasto, Hugo, magnus marchio de Wasto, Henricus *Werze*, marchio^{ao} de Wasto, Humbertus, comes de *Blandalron*,^{ap} Marguardus de *Grumbach*,^{aq} Gebeardus de *Luchemberga*, Conradus de *Baluhusen*,^{ar} Rodolphus, dapifer, Hermanus,^{as} camerarius, Bertolfus, triscamerarius, et alii quamplures.

Sig+num domini Friderici, Romanorum imperatoris invictissimi.

Ego Rainaldus, archicancellarius et sancte Coloniensis ecclesie archiepiscopus, recognovi.

Acta sunt hec anno Dominice incarnationis M^o C^o LXII°, indictione x^a, regnante domno Friderico, Romanorum imperatore gloriosissimo, anno regni eius x^o, imperii vero VII°.

Datum apud Taurinum, post destructionem Mediolani, xv^o kalendas septembris.^{at}

a. *B avantposa la rùbrica* Privilegium eiusdem imperatoris, aurea bulla signatum, quo confirmavit venerabili Raimundo, comiti Provinciae, et successoribus suis comitatum dictum Provinciae et alia quae in dicta convenientia continentur; *D avantposa* Privilegium imperiale. – b. In nomine sancte et individue Trinitatis omès Martène. – c. gratia *Pujades i Martène*. – d. *D afegeix* non. – e. et merito omès Martène. – f. gerimus *Pujades i Martène*; regiminis *D*. – g. temporalibus *Pujades i Martène*. – h. Hinc *Martène*. – i. inspexerimus *D*. – k. in *Pujades*, ob omès *Martène*. – l. unquam *Pujades*. – m. vel *Pujades i Martène*. – n. item *Pujades*. – o. sicut esse deberent ad servicium omès *Pujades i Martène*. – p. tam omès *D*. – q. eo omès *Martène*. – r. et omès *Martène*. – s. et *Martène*. – t. et *Martène*. – u. hominum omès *Martène*. – v.

quod faciat *Pujades i Martène*. – w. *Pujades I Martène afegeixen* erit et. – x. susceperit *Martène*. – y. dum *Pujades i Martène*. – z. *Pujades i Martène afegeixen* alicuius. – aa. Maguncie *Pujades*; Moguntie *Martène*. – ab. *Pujades afegeix* Hermannus. – ac. Hermannus, Voldaricus, Aquileiensis ecclesie electus *omès Martène*. – ad. Fredensis *Pujades*. – ae. Henricus, Leodiensis episcopus *omès Martène*. – af. Hildeiresci-prensis *D*, Ildeshenensis *E*, Hildeshemiensis *Pujades*. – ag. Herifledensis episcopus *D*. – ah. Hapulensis *Pujades*. – ai. comes Rheni *omès Pujades i Martène*. – ak. Latilau *D*. – al. dux *omès Pujades i Martène*. – am. de *omès Pujades i Martène*. – an. Monferrato *Pujades*. – ao. marchio *omès Pujades i Martène*. – ap. Blandrato *E*; Blandatro *Pujades*. – aq. Marcardus Grumbrasch *E*. – ar. Balbusen *E*. – as. Hartimannus *E*. – at. Witelinesbach, Burgardus... Mediolani, quinto decimo kalendas septembris *omès D*; *E afegeix* Dictum autem privilegium est sigillatum bulla aurea pendenti, in qua bulla ab una parte est impressa forma cuiusdam palacii seu civitatis et, super ipsum, littere apariebant hec: «Aurea»; inferius, vero, seu de subtus palacium seu civitatem, littere appariebant hec: «Roma»; et in circium eiusdem bulle ab illa parte est superscriptio talis: «+ Roma caput mundi regit orbis frena rotundi»; et ex alia vero parte ipsius bulle est forma imperatoris; et ex illa parte in circuitu eiusdem bulle est superscriptio talis: «+ Fredericus, Dei gratia Romanorum imperator augustus.»

83

1165 (o 1164) octubre. Bèucaire

Aliança entre els comtes Ramon V de Tolosa i Ramon Berenguer III de Provença. El comte de Tolosa es compromet a ajudar el de Provença en la guerra contra Hug de Baus i el seu germà Bertran i contra el comte de Rodés i a donar-li la meitat de les adquisicions que faci al comtat de Forcalquer, excepte el que tenia el comte Delfi en el moment de la seva mort. El comte de Provença, per la seva banda, promet donar la seva filla com a futura esposa del fill del comte de Tolosa amb la meitat dels comtats de Forcalquer i de Melguèlh com a dot.

A. Còpia coetània. ACA, C, Pergamins d'Alfons I, carp. 42, núm. 27 (*olim* núm. 193), 260 × 250 mm. Carta partida horitzontalment per ABC a la part superior. Bon estat de conservació.

[B. Còpia de final del segle XII, perduda. ACA, C, *LFM*, f. 374v.]

C. Còpia del segle XVII ex B. BNF, Collection Baluze, vol. 108, f. 63v-64r.

Publ.: MIQUEL ROSELL, *LFM*, II, p. 361-362, doc. 898.

Reg.: E.-G. LÉONARD, *Catalogue des actes des comtes de Toulouse. III. Raymond V (1149-1194)*, París, 1932, p. 32-33, doc. 44; J. P. POLY, *Catalogue*, doc. 371 bis; AURELL, *Actes de la famille Porcelet*, p. 66-67, doc. 129.

Ref.: ZURITA, *Anales*, lib. 1/2, cap. 25, p. 74-75; G. CATEL, *Histoire des comtes de Tolose*, II, cap. 5, p. 209; H. BOUCHE, *Histoire chronologique de Provence*, II, p. 136; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VI, p. 19.

“In nomine Domini. Hoc est pactum seu conveniència ac sacramentalis convencio que facta est inter Raimundum, comitem Sancti Egidii, et Raimundum, comitem Provincie.^b Convenio siquidem ac firmiter promitto ego Raimundus, comes Sancti Egidii, tibi Raimundo, comiti Provincie,^c quod sim tibi fidelis amicus et adiutor atque defensor contra cunctos homines, excepto rege Francorum et exceptis hominibus meis qui vellent facere et accipere directum, exclusis tamen ab ista excepcione Ugone de Baucio et Bertrando, fratre suo, ac comite Rutensi; de illis etenim et contra illos promitto tibi predicto Raimundo, comiti Provincie,^d auxilium et adiutorium et defensionem, bona fide, semper. Et si quandocumque vel undecumque, modo vel in antea, cum supradicto Ugone de Baucio vel fratre suo Bertrando aut cum comite Rutenensi guerram habueris, promitto tibi quod adiuvem te atque defendam bona fide, nec opem vel consilium aut aliquod sustinimentum dabo illis quamdiu guerram tecum habuerint, et similiter tu mihi contra illos. Insuper convenio filium^e meum ducturum filiam tuam in uxorem cum convenienciis infra scriptis quas tu mihi facis propter hoc. Convenio eciam atque promitto quod de comitatu Forcalquerii et de omnibus his que exinde de cetero habere vel acquirere potero, medietatem ipsius adquisicionis tibi bona fide dabo, excepto eo quod comes

Delfinus tempore mortis sue^f tenebat et habebat vel homo per eum. Hec autem omnia, sicut superius scripta sunt, faciam et attendam atque complebo et tenebo per bonam fidem, sine enganno, per Deum et per hec^g IIII^{or} Evangelia.

Simili quoque modo, ob hec supradicta, convenio atque promitto ego Raimundus predictus, comes Provincie,^h tibi, supradicto comiti Sancti Egidii, quod sim tibi fidelis amicus, adiutor atque defensor contra cunctos homines, excepto domino meo rege Aragonensi et exceptis hominibus meis qui vellent facere et accipere directum, exclusis tamen ab istaⁱ exceptione Ugone de Baucio et Bertrando, fratre suo, ac comite Rutenense;^k de illis etenim et contra illos promitto tibi Raimundo, comiti Sancti Egidii, auxilium et adiutorium et defensionem, bona fide, semper. Et si quodcumque vel undecumque, modo vel in antea, cum predicto Ugone de Baucio vel fratre suo Bertrando aut cum comite Rutenense^l guerram habueris, promitto tibi quod adiuvem te atque defendam bona fide, nec opem vel consilium aut aliquod sustinimentum dabo illis quamdiu guerram tecum habuerint. Preterea convenio atque promitto me daturum filiam meam filio tuo in uxorem cum medietate comitatus Foricalquerii et de Melgur et medietate illius partis que pertinet ad predictum comitatum Foricalquerii in Avinione et cum mea parte, id est, medietate quam habeo in *Tor* et in Caumont et in Ponte, salvo tuo pignore. Et si evenerit supradictum matrimonium, aliquo casu interveniente, non extare, nichilominus promitto et convenio ego, predictus comes Provincie,^m tibi, supradicto comiti Sancti Egidii, medietatem comitatus tantum Foricalquerii et de Avinione, ut suprascriptum est, me daturum. Convenio etiam ego Raimundus, comes Provincie,ⁿ quod si quod de predicto comitatu de cetero^o habebo vel conquirere potero, medietatem ipsius adquisicionis tibi bona fide dabo, relicto tibi eo quod comes Delfinus habebat et tenebat tempore mortis sue vel homo per eum. Hec autem omnia, sicut superius scripta sunt, faciam et attendam atque complebo et tenebo,^p per bonam fidem, sine enganno, per Deum et per^q hec^r IIII^{or} evvangelia.

Facte sunt hee^s convenciones apud Bellum Cadrum, in mense octobri, anni incarnationis Christi Mⁱ Cⁱ LXⁱ Vⁱ, in presencia domni Ugonis, Tarragonensis archiepiscopi, et Petri, Ausonensis episcopi, et Guilelmi, Gerundensis episcopi, et Guilelmi de Sabrano et Geraldi Amici, Petri de Cadarossa, Guionis de Severiaco, Petri de *Fenoliet*, Arnaldi de Palaciolo, Berengarii Bertrandi, Porcelli, Guilelmi Raimundi de Avinione, Bertrandi de Bolbono, Guilelmi Raimundi Gantelmi.

Lodovicus scripsit cum emendacionibus in prima et septima et VIII^a et XVII^a et vicesima tertia linea a principio computanda et cum suprapositis in septima linea a fine computanda (*senyal*).^t

a. *B avantposa la rúbrica* Carta concordiae factae inter Raimundum, comitem Proventiae, et comitem Raimundum Sancti Aegidii, qua ad invicem conveniunt se iuvare, et Raimundus dictus, comes Proventiae, filiam suam filio Raimundi Sancti Aegidii dicto in uxorem tradere. – b. e caudada. – c. e caudada. – d. e caudada. – e. -um corregeix o A. – f. e caudada. – g. C afegeix sancta. – h. e caudada. – i. ipsa C. – k. Rutense C. – l. Rutense C. – m. e caudada. – n. e caudada. – o. de cetero interlineat A. – p. et tenebo omès C. – q. per omès C. – r. C afegeix sancta. – s. *La segona e caudada*. – t. cum emendacionibus... a fine computanda (*senyal*) omès C.

1167, abril

Tractat entre Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i duc de Provença, i la ciutat de Gènova, representada pel seu cònsol Rodoano Mauro. El rei es compromet a no permetre que cap nau pisana arri-

bi dins dels seus dominis, des del port de Sant Feliu de Guíxols fins a Niça, pren els mercaders genovesos sota la seva protecció i els eximeix del pagament de costums, lleudes i usatges, excepte a Tamarit. Confirma el tractat conclòs entre el seu pare i els genovesos i es compromet a retornar-los els deutes i a indemnitzar-los pels danys comesos pels seus homes. En contrapartida, els genovesos ajudaran el rei a prendre Albaron amb les seves naus i indemnitzaran els seus súbdits pels danys que els infligiren.

A. Original o còpia coetània amb una signatura autògrafa. ACA, C, Pergamins d'Alfons I, carp. 42, núm. 42, 220 × 227 mm. Carta partida horitzontalment per ABC a la part superior.
Publ.: SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, p. 77-78, doc. 40; AURELL, *Actes de la famille Porcelet*, p. 70-71, doc. 134.

Hec^a sunt conventiones inter Ildefonsum, regem Aragonum, comitem Barchinone et ducem Provincie, et consulem Rodoanum Ianue^b et socios /² suos.

In primis, convenit rex ne ullo modo in terram suam Pisanos neque res eorum suscipiat, nec ab hominibus vel amicis suis susci- /³ pi permittat, scilicet a portu Sancti Felicis usque ad Nizam, neque in ipso portu Sancti Felicis nec ibi, aliquod sustentamentum accipiant. /⁴

Item convenit rex ut salvet et custodiat personas, pecuniam, omnesque res hominum Ianue in universa terra sua quam modo habet /⁵ vel etiam, Deo largiente, in futurum habiturus est,^c et in omni posse suo. Et convenit rex ut homines Ianue in terra sua, nisi in Tamari- /⁶ to, nullam donent consuetudinem, lezdam vel usaticum. Preterea si quid melius, plusquam in hac carta scriptum est, continetur in illa /⁷ convencione que facta fuit inter comitem Barchinone, pie memorie, patrem suum, et illos homines Ianue, convenit rex illud cum hoc /⁸ ipso, quod hic continetur, firmiter tenere et observare.

Iterum convenit rex persolvere hominibus Ianue debita que pater suus, dive recor- /⁹ dationis comes Barchinone, illis debebat et que ipsemet illis debet.

Item malefacta que homines terre regis, tam in terra quam in aqua, hominibus /¹⁰ Ianue fecerunt, ipse rex integre restitui iubebit et reddi faciet. De dubitationibus vero et malefactis ignotis, sic convenit /¹¹ quod rex eos homines qui ea fecerunt cogere debet ad faciendam rationem^d hominibus Ianue.

Similiter consules et homines /¹² Ianue conveniunt et debent salvare et custodire personas, pecuniam, omnesque res hominum terre regis in omni terra /¹³ et districto et in omni posse eorum, sivve in mari sivve in terra, quam modo habent vel de cetero aliquo modo consequuturi /¹⁴ sunt, salvo eorum vetito et salva consuetudine terre regis.^e

Et conveniunt quoque regi ipsi consules et homines Ianue, ut adiuvent eum bene atque fideliter per bonam fidem, /¹⁵ cum suis galeis et hominibus, ad capiendum castrum de Albarone.

De malefactis similiter que homines Ianue, tam in terra quam in /¹⁶ aqua, hominibus regis fecerunt, conveniunt consules iubere restitui et reddi facere, et de dubitacionibus et malefactis /¹⁷ ignotis, suos homines cogere ad faciendam rationem hominibus regis.

Insuper si quod melius ad opus regis cotinetur /¹⁸ in ipsa convencione comitis Barchinone et hominum Ianue, quam quod hic scriptum inveniatur, consules et homines Ianue /¹⁹ conveniunt regi et quod hic quoque continetur autendere atque complere.

Actum est^f hoc mense aprilis, anno Domini M^o C^o LXVII. /²⁰

Signum Ildefonsi, regis Aragonum +, comitis Barchinone et ducis Provincie.

Si quid etiam addendum vel diminundum /²¹ fuerit ex his que supra scripta sunt iuxta quod ex utraque parte convenerit, bene fieri possit.

Sunt iuratores, /²² ex parte regis, Arbertus de Castro Vetulo, Hugo de Baucio, Guillelmus Raimundi dapifer et Porcellus. /²³

Ego Rodoanus consul, subscripsi.^{g/24}

Poncius de Osore, scribe regis, scripsit hoc cum litteris supra positis in linea XIII, et fecit hoc sig+num.^h

a. e i c caudades. – b. e caudada. – c. e caudada. – d. Segueix exinde ratllat. – e. salvo eorum vetito et salva consuetudine terre regis interlineat. – f. e caudada. – g. Probable signatura autògrafa. – h. Tota la frase al peu del document.

85

1167, maig 2¹

Tractat d'aliança i ajuda mútua entre Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i duc de Provença, i el Comú de Gènova, representat pel cònsol Rodoano Mauro. El rei Alfons promet als genovesos salvaguardar les seves persones i béns a tota la seva terra i els declara francs de lleuda, ribatge i qualsevol usatge. També es compromet a no acollir pisans als ports dels seus dominis, des de Tortosa fins a Niça, exceptuades les naus pisanes que portin pelegrins a Barcelona. Igualment, es compromet a pagar el deute que hi tenen el seu pare i ell en el termini que estableixi amb ells. Els cònsols genovesos, per la seva banda, prometen ajudar-lo a prendre Albaron.

[A. Original. Perdut.]

[B. Còpia autèntica en registre, del 1229, feta per Simone Donati, notari, ex A. Perduda.]

C1. Còpia autèntica en registre, del 1253, feta per Nicolò di San Lorenzo, notari, ex B. ASG, *Liber iurium*, I: *Vetustior*, f. 58r-v.²

C2. Còpia autèntica en registre, del 1301, feta per Rolandino de Riccardo, notari, ex B. ASG, mbr. LXXXVI: *Duplicatum*, f. 438r.³

D. Còpia autèntica en registre, del 1267, feta per Guglielmo di San Giorgio, notari, ex C1. ASG, *Liber Iurium*, VII: *Settimo*, f. 58r-v.⁴ Al marge extern, l'anotació següent de Iacopo Doria: «Supra in xx^a de rege Valen-

1. *Les edicions de Liber iurium i Imperiale daten aquest document el 7 de maig, perquè prenen com a base D, on manca «septimo» entre «millesimo sexagesimo» i «vi nonas mai», i lleixeixen «nonis» en lloc de «nonas». Tot i que Imperiale coneix C1, edita a partir de D i corregeix la datació a «millesimo centesimo sexagesimo, vii nonis maii». És l'edició d'I libri iurium la que aclareix l'embolic, tot prenent per certa la datació de C1.*

2. *Autenticada al f. 58v:* «Ego magister Nicolaus de Sancto Laurentio, sacri palatii notarius, transcripsi hec et exemplificavi ut supra ab illis que Symon Donati notarius sumpsit ex autenticis et originalibus regum Sicilie, videlicet domini Willelmi et domini Frederici, ut supra in subscriptione dicti Symonis continetur et Ildefonsi regis Aragonum, nichil addito vel diminuto nisi forte littera vel sillaba, titulo seu puncto plus minusve aut causa abbreviationis litterarum, sententia in aliquo non mutata nec viciata, precepto tamen domini Henrici Confalonerii, potestatis Ianue, millesimo ducentesimo quinquagesimo tercio, indictione xi, die prima octubris, presentibus testibus Rufino de Ast iudice et Oberto de Langasco, scribe comunis, in quorum presentia statuit et laudavit quod predicta vim et fortiam eandem habeant cum originalibus.»

3. *Autenticada al f. 442r:* «Ego Rollandinus de Richardo, sacri palatii notarius, hec exempla extraxi et exemplavi ex registro veteri comunis Ianue sicut in eo vidi et legi, nichil addito vel diminuto nisi forte littera vel sillaba, titulo seu puncto abbreviationis causa, sententia non mutata, de mandato tamen domini Danii de Osenaygo, civitatis Ianue potestatis, presentibus testibus Iohanne Bonihominis, Loysio Calvo, cancellariis comunis Ianue, et Iacobo de Albario notario, M^o CCC^o I^o, indictione XIII, die XX iunii.»

4. *Autenticada al f. 58v:* «Ego Guillelmus de Sancto Georgio, sacri Imperii notarius, transcripsi et exemplificavi ut supra de registro et autentico comunis Ianue scripto manu Symonis Donati notarii, translato et emplificato manu magistri Nicolosi de Sancto Laurentio notarii, nichil addito vel diminuto nisi forte littera, sillaba, titulo seu puncto, de mandato domini Guidotti de Rodobio, potestatis Ianue, testibus infrascriptis Rubeo de Orto, magistro Alberto de Casali et Ianuino Osbergerio, scribis comunis Ianue, M^o CC^o LXVII, die VIII novembris, x^o indictionis.»

cie quod est sub regno Aragonum ut credo, infra in LVIII^a, LX, LXI^a, LXII^a, LXIII^a, LXIII^a, CCLXXXI^a.» Al marge extern del f. 58r, anotat posteriorment: «1166». Al marge inferior del f. 58r, un arbre genealògic dels reis d'Aragó des de Ramir II (*Bereminus*) fins a Pere el Gran.

E. Còpia simple en registre, del 1301, feta per Rolandino de Riccardo, notari, ex D. BUG, ms. B. IX. 2: *Liber A o Liber de Camera*, f. 58v.⁵

Publ.: *Liber iurium*, I, col. 227-228, doc. 253; IMPERIALE, *Codice diplomatico*, II, p. 66-67, doc. 25; *I Libri iurium* 1/2, p. 54-57, doc. 293.

“In nomine Domini. Hee sunt conventiones que habuit Ildefonsus, rex Aragonensis, comes Barchinonensis, dux [Provincie, cum Rodo]ano,^b consule Ianuensi, et suis sociis.^c Sciendum est omnibus quod ego prescriptus rex Ianuensibus [omnibus^d promitto et] omnibus^e sui districtus me custodire et salvare personas et res eorum in omni terra quam habeo [vel] deinceps adquisiero et in quocumque loco potuero, quibus dono et concedo ut [in] aliqua parte mee terre neque pesaticum neque leddam neque ribaticum neque aliquod usaticum donent.

Promitto eis etiam me non recepturum^f Pisanos in Tortosia neque a Tortosia usque ad Nisciam nec Pisani a me vel a meis hominibus aliquo in loco sustentabuntur. In Barchinonia^g vero recipiam^h Pisanorum naves non cum aliqua negotiatione sed ad portandos peregrinos.

Hoc vero quod meus pater eis debebat et ego debeo ipsis persolvam termino quem cum eis constituam etⁱ tantam et talem faciam securitatem^k que eis poterit placere.

Similiter eis promitto quod si mei homines suis aliquid abstulerint, vel eis reddere faciam vel eis plenariam faciam iusticiam. Si in hac predicta conventionem mihi^l et Ianuensibus placuerit crescere vel minuere aliquid, similiter observabo. Et si acciderit quod castrum de Albarono ab hac die in antea reddatur mihi^m vel ipsis vel aliquo modo habuero, predictae tenebor convencionis. Hanc conventionem prescriptam pro omni posse meo etⁿ ego et mei successores tenebimus.

Nos consules Ianuenses predicto regi Aragonensi et suis successoribus promittimus quod^o hoc pactum nobis servaverint suos homines salvaturos et eorum res in nostra potestate in terra et in mari ut soliti sunt ire et promittimus bona fide^p nos auxiliaturos^q ad capiendum Albaronum. Si nostri homines aliquid illi vel suis abstulerunt, faciemus eis reddere vel plenariam eis faciemus iusticiam. Si aliquod forisfactum^r deinceps nostri homines suis fecerint, facta conquestione consulibus Ianuensibus, infra quadraginta^s dies eis reddetur^t vel quod iusticia postulaverit fiet.

Et ego rex Aragonum eodem pacto pro me et pro meis tenebor.

Facta est hec conventio anno Domini millesimo centesimo sexagesimo^u septimo^v, vi^o nonas maii, luna x^a et semper hec conventio firma maneat.^w

a. C1, C2, D i E *avantposen la rúbrica* De rege Aragonum. – b. Roddoano D. – c. sociis suis E. – d. omibus D. – e. omibus D. – f. recepturum D. – g. Barchiniona D. – h. recipiam D. – i. C2 *afegeix* eis. – k. securitatem eis faciam *en lloc de* faciam securitatem E. – l. michi C2, D i E. – m. michi C2, D, i E. – n. et omès C2. – o. qui C2 i D. – p. C2, D i E *afegeixen* eum. – q. auxiliaturos C2 i E. – r. forisfactum C2 i E. – s. xl C2. – t. reddent C2. – u. M^o CC^o LXVII C2. – v. septimo omès D i E. – w. C1, C2, D i E *afegeixen* Ego Symon Donati notarius hoc exemplum ab autentico (autentico D) et originali, sigillato sigillo cereo predicti regis, in quo erat ab utraque quasi forma sculpta (sculpta forma E) militis armati sedentis in equo, cuius circumscriptio legi non poterat propter nimiam vetustatem, sicut in eo vidi et legi [per omnia tran]scripsi et exemplificavi, nichil in eo (in eo omès D, E) addito vel diminuto in litterarum oratione, preter forte litteram vel sillabam, titulum seu punctum et hoc absque omni mutatione, corruptione vel diminutione (diminut D) dictionum ac sensus, ad quod corroborandum, iussu prescripti domini Iacobi [de Balduino, Ianuensium] potestatis, propria manu subscripsi, anno dominice nativitatis millesimo ducesimo vigesimo nono (M^o CC^o vigesimo nono C2, millesimo CC^o XXVIII D i M^o CC^o XXVIII E), indictione prima, mense augusti. Erat quoque in ipso exemplo medium alphabetum per quod videbatur ab alio instrumento divisum, licet in eo de alio instrumento vel divisione nulla mentio fiat. Cuius medii alphabeti forma talis est: A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T.

5. *Al f. 58v es copia l'autenticació de Guglielmo di San Giorgio per a D, cf. nota anterior.*

86

1167 (o 1166), [agost-setembre].¹ Arle

Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, i Hug II, comte de Rodés i vescomte de Carlat, per mediació del bisbe Hug de Rodés i de Guillem de Montpeller, arriben a un acord que posa fi a les dissensions entre els dos. El comte Hug lliura al rei Alfons la meitat del comtat del Carladès, que en part heretà del seu avi Ricard i en part té per investidura del rei d'Aragó, i aquest la hi retrocedeix en feu juntament amb l'altra meitat del comtat. Tot seguit Hug II presta homenatge i jurament de fidelitat a Alfons i aquest rep el comte i els seus dominis a Roergue i al Carladès sota la seva protecció.

[A. Original a l'antic arxiu dels comtes de Rodés, perdut.]

[B. Còpia inserida dins la renovació del pacte feudal, feta a Montpeller el 18 de gener de 1237 c. f. (1236 c. p.), a l'antic arxiu dels comtes de Rodés, perduda.]

C. Còpia del segle XVIII, ex B. Madrid, Archivo Histórico Nacional, lligall 2724, doc. 4.

Publ.: L. D'ACHÉRY, *Spicilegium sive collectio veterum aliquot scriptorum qui in Galliae bibliothecis delituerant*, III, París, 1723, p. 539-540, ex B; G. SAIGE i L. DE DIENNE, *Documents historiques relatifs à la vicomté de Carlat*, II, p. 7-9, doc. v (conveni del 1167), p. 22-23, i doc. x (renovació del pacte del 1237 c. f.); SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, p. 82, doc. 44.

Reg.: J. H. ALBANÈS i U. CHEVALIER, *Gallia christiana novissima*, III [Arle], col. 241, doc. 614; C. TORROJA i C. MENÉNDEZ, *Tratados internacionales suscritos por España*, Madrid, Dirección de Archivos Estatales, 1991, p. 15, doc. 7; AURELL, *Actes de la famille Porcelet*, p. 72, doc. 136.

Ref.: DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VI, p. 25-26; MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso I*, p. 263; CARUANA GÓMEZ, *Itinerario de Alfonso II*, p. 24-25.

In nomine Domini Nostri Ihesu Christi, anno incarnationis eiusdem millesimo centesimo sexagesimo septimo. Tam praesentibus quam futuris pateat hominibus quod ego Ildefonsus, Dei gratia rex Aragonensis, comes Barchinonensis, dux Provincie, pro cognitione Hugonis, Rutenensis episcopi, et Guillelmi Montis Pessulani de controversia que erat inter me et Hugonem, comitem Rutenensem, talem amicabilem compositionem feci, consilio et voluntate Hugonis, Tarragonensis archiepiscopi, Raimundi, Arelatensis archiepiscopi, et episcoporum Guillelmi Barchinonensis, Petri Avinionensis et Petri Cesaraugustani, et militum Guillelmi Raimundi dapiferi, Guillelmi de Monte Catano, Geraldi de Iorba, Peregrini de Castellazol, Ximini d'Artosella, Ximini Romeu, Petri de Castellazol, Guidonis de Seucirac, Berengarii Bertrandi, Hugonis de Baucio et Bertrandi, fratris eius, atque Porcelli, Guillelmi Raimundi Gentelmi et multorum aliorum procerum meorum.

In primis, ego Hugo, Rutenensis comes, consilio virorum meorum, Aldeberti videlicet de Stagno, Grimaldi de Salas, Bernardi Raimundi de Crescel, Hugonis de Panaz, Guillelmi Hectoris et ceterorum virorum meorum, dono tibi Ildefonso, predicto regi, et successoribus tuis medietatem totius *Carladès*, que medietas contigit avo meo Ricardo in partem et me inde devestio et te investio, et tibi et successoribus tuis eam perpetuo trado et concedo.

1. DEVIC i VAISSETE, *HGL*, p. 25-26, dedueixen els mesos a partir del fet que la presència del rei és testimoniada a Arle el mes d'agost de 1167, però el dubte sobre el sistema de còmput emprat admetria també la possibilitat que l'estada del rei fos de l'any anterior. En aquest cas, seria el primer document provençal d'Alfons el Cast després de la mort del comte Ramon Berenguer III de Provença.

Ego Ildefonsus, rex Aragonensis predictus, consilio et voluntate supradictorum procerum meorum, hanc partem tuam de *Carlades* in dominium meum recipio et eandem partem et aliam medietatem de *Carlades* et castrum de *Carlat*, sicut totum avus patris mei, Guilbertus videlicet comes, habuit et tenuit et in partem ei advenit, tibi et successoribus tuis in feudum honorabiliter^a trado et concedo, ita ut deinceps, propter hunc feudum, mihi et meis fidelis permanes et hominium et sacramentum fidelitatis mihi et successoribus meis tu et successores tui faciant.

Et ego, predictus Hugo, comes Rutenensis, *Carlat* et totum *Carlades* a te predicto Ildefonso, rege Arragonensi, in feudum recipio et propter hoc feudum hominium tibi facio et fidelitatem iuro, videlicet vitam et membra, quod te non capiam nec occidam, nec de membris tuis te decipiam, vel aliquis homo vel femina meo consilio vel ingenio, et quod terram tuam neque tuorum hominum tibi non auferam neque auferri faciam; et si aliquis homo esset vel femina qui tibi auferre vellet terram quam habes in episcopatu Rutenensi et in episcopatu Mimatensi, te specialiter iuivarem; et in omni alia terra tua quam habes et possides, vel aliquis homo vel femina per te, vel in antea, meo consilio, tu vel tui acquisieritis, contra omnem hominem vel feminam qui eam tibi auferre vellet, pro posse meo tibi fidelis adiutor existam, et bona fide tibi, sicut domino meo, serviam, et per me et per meos heredes tibi et tuis heredibus ita facere et adimplere sacramento convenior.

Et ego Ildefonsus, rex predictus, te Hugonem predictum, Rutenensem comitem, in bona fide suscipio, et terre tue videlicet de Rozenegue et de *Carlades* quam modo habes et tenes, vel in antea, meo consilio, tu vel tui acquisieritis, contra omnem hominem vel feminam qui ea tibi auferre vellet, per me vel per meos homines tibi defensionem promitto.

Hoc totum quod suprascriptum est convenio ego predictus Hugo, Rutenensis comes, tibi predicto Ildefonso, regi Aragonensi, complere et attendere semper atque tenere, per bonam et rectam fidem, sine inganno. Sic me Deus adiuvet et hec sacrosancta Evangelia.

Facta est hec charta et hec amicabile compositio in civitate Arelatensi.

Signum Ildefonsi, regis Aragonum, comitis Barchinone, ducis Provincie.

Signum Hugonis, comitis Rutenensis.

Signum Hugonis, Rutenensis episcopi.

Et sunt ibi alia signa cuiuslibet tunc qui sequuntur: Guillelmi Montis Pessulani, Hugonis, Sancte Tarragonensis ecclesie episcopi, Petri Ausonensis episcopi,^b Petri, Dei gratia Cesarugustani episcopi, Willelmi, Barchinonensis episcopi, Willelmi Raimundi dapiferi, Hugonis de Baucio, Bertrandi de Baucio, Geraldii de Iorba, Guido de *Seveirac*, Berengarius Geraldii, Willelmus de Monte Catano.^c

a. honorabiliter omès edició de Saige-Dienne. – *b.* Petri, Ausonensis episcopi omès edició de Saige-Dienne. – *c.* Segueix la renovació del pacte feudal entre el comte Hug IV de Rodés i Jaume I, rei d'Aragó, feta a Montpeller el 18 de gener de 1237 c. f.: Sequitur littera pactionis et recognitionis habite inter dominum Iacobum, olim regem Aragonum et Maioricarum, patrem domini infantis Petri, et infantis Iacobi, ab una parte, et dominum Hugonem, olim comitem Rutenensem, patrem istius domini Henrici comitis, ex altera. Pateat universis quod nos Iacobus, Dei gratia rex Aragonensis et regni Maioricarum, comes Barchinonensis et Urgelli et dominus Montis Pessulani, promittimus vobis dilecto nostro Hugoni, eadem gratia comiti Rutenensi, quod non desexiemus nos unquam de dominio quod in vobis habemus, et super vos ratione terre sive vicecomitatus de *Carlades*, quam per nos in feudum tenetis, sed semper retinebimus vos et dictum feudum et vestros ad nostram proprietatem et dominium et nostrorum. Et ego Hugo predictus, comes Rutenensis, pro dicta terra et vicecomitatu, quem per vos et vestros recognosco tenere, facio vobis homagium et fidelitatem et ero inde vobis et vestris legalis et fidelis et salvabo membra vestra et iura secundum posse meum ad bonam fidem. Datum apud Montem Pessulanum, xv kalendas februarii, anno Domini millesimo ducentesimo trigesimo sexto. Huius rei testes sunt Hugo, comes Empuriarum, Assailhicus de *Gual*, Exominus de Foribus. Scripta per manum Guillelmi scribe, loco, die et anno predictis.

87

1167, octubre. Arle

Guillem de Montcada, en nom d'Alfons el Cast, estableix un conveni amb certs comissionats de Gènova sobre el pagament que el rei ha de fer del deute del seu pare Ramon Berenguer IV envers els genovesos. El rei Alfons els pagarà, de la propera festa de Tots Sants en un any, la meitat dels deutes que té pendents i l'any següent l'altra meitat. Si no pagués, Guillem de Montcada s'obliga a estar-se a Montpeller com a ostatge dels genovesos, a no sortir-ne sense la seva autorització i, si sortís, a retornar-hi fins que s'acabi el pagament del deute, fraccionat entre diversos prohoms genovesos. Els cònsols genovesos, Rodoano Mauro i Ruggiero Maraboto, i diversos prohoms ratifiquen el pacte.

A. Original. ACA, C, Pergamins d'Alfons I, carp. 42, núm. 47. Membrana de dos pergamins cosits horitzontalment. El primer (doc. 1), partit verticalment per ABC al costat dret, 221 × 180 mm; el segon (doc. 2), 160 × 117 mm. Ambdós gaudeixen de bon estat de conservació.

Publ.: SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, p. 83-84, doc. 45 (solament el doc. 1).

Reg.: MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso I*, p. 264; CARUANA, *Itinerario de Alfonso II*, p. 25.

[1]

+ In nomine Domini nostri Iesu Christi, amen. Ego iuro ad sancta Dei Evangelia /² quod Ildefonsus, rex Aragonensis, qui modo est, solvet omnem pecuniam quam bone^a me- /³ morie^b Raimundus Berengerius, comes Barchinonie,^c Ianuensibus debebat aut ho- /⁴ minibus de districtu Ianue,^d videlicet a proximo festo Omnium Sanctorum usque annum unum medieta- /⁵ tem et abinde usque annum unum alteram medietatem. Si vero contigeret quod idem rex ipsam /⁶ pecuniam non solvisset ad predictos terminos, tenebor venire stare et manere obsidem /⁷ in voluntate et ordinatione illorum cui pecunia debetur aut alicuius eorum ad Montem /⁸ Pesulanum, et inde nullo modo exhibeo sub fraude aliqua nisi per eorum licentiam. Et si per /⁹ licentiam eorum exhibeo, ibidem, secundum suas ordinationes, revertar, et inde me postea /¹⁰ non movebo aliquo modo nisi eorum licentia. Quandiu enim ibi manere debuero /¹¹ vel per eorum licentiam inde exiero, semper iuramento isto tenebor usque ad predictam debiti /¹² solutionem ad terminum quod ipsi debitores constituerint, videlicet Lanfranco Bu- /¹³ ce bisantios duo milia tredecim, filio Rolandi Alcherii bisantios centum, Ingoni /¹⁴ de Volta bisantios octingentos, Willelmo Crispino et Ottoni Pisano bisantios mille /¹⁵ quinquaginta, et omnibus aliis qui cum idoneis testibus vel publicis instrumentis ante /¹⁶ predictum regem vel curiam eius hostenderent quod predictus comes eis deberet.

Hoc iura- /¹⁷ mentum fecerunt Willelmus de Muncada, Siminus de Artusella, Peregrinus /¹⁸ de Castellaçol, et Siminus Romeus per licentiam preceptum et ordinationem regis /¹⁹ et tocius curie^e eius.

Acta sunt hec^f in Aralate, feliciter millesimo centesimo sexa- /²⁰ gesimo septimo, indictione quintadecima, mense octubris.

[2]

+ In nomine^g Domini nostri Iesu Christi a quo omnis /² salus et victoria, amen. Isti iuraverunt con- /³ ventiones factas inter Ildefonsum, Aragonensium regem, /⁴ et Ianuenses qui inferius scripti sunt: Rodoanus /⁵ de Mauro et Rogerius de Maraboto, consules com- /⁶ munis Ianue,^h Lanfrancus

Bucca, Wilelmus Ardu-⁷ inus, Rolandus Bormius, Bulbunosius Arnal-⁸ di de Turca, Baldeçonus vicecomes, Nicola ⁹ Alcherii, Guascus Bonifacii de Volta et Balde-¹⁰ conus Iordani de Porta.

In Aralate hec iura-¹¹ menta facta fuerunt feliciter, millesimo centesimo ¹² sexagesimo septimo, indictione quinta decima, mense octubris.¹³

Predicti consules iuraverunt quod facient iu-¹⁴ rare consiliariis et super anima populi Ianu-¹⁵ ensis conventiones ipsas observare queⁱ apud ¹⁶ Aralatem fuerunt firmate coram suprascriptis.^k

a. e caudada. – b. e caudada. – c. e caudada. – d. e caudada. – e. e caudada. – f. e caudada. – g. e caudada. – h. e caudada. – i. e caudada. – k. Predicti consules... coram suprascriptis afegit amb tinta més forta.

88

1170, abril 30. Jaca

Maria, vescomtessa de Bearn, germana i hereva de Gastó V, amb el consell i la voluntat dels barons de la seva terra, presta homenatge i jurament de fidelitat al rei Alfons el Cast, cosí seu, tot reconeixent la seva senyoria sobre Bearn i Gascunya i prometent no casar-se sense el seu consentiment. El rei Alfons rep els dominis de la vescomtessa sota la seva protecció i defensa i confirma els dominis que aquesta heretà a Aragó. Els bisbes d'Auloron i de Lascar i diversos barons vassalls de la vescomtessa Maria, per ordre d'aquesta, presten homenatge a Alfons i juren observar i complir els termes de l'acord. De manera recíproca, diversos barons, vassalls del rei, per ordre d'aquest, presten homenatge a la vescomtessa.

- A. ACA, C, Pergamins d'Alfons I, carp. 43, núm. 81 (*olim* 17 arm. d'Aragó, sac de Santa Engràcia, núm. 152), 557 × 227 mm. Carta partida verticalment per ABC. Estat de conservació regular per la presència de forats a la part superior del pergamí.
- B. Còpia de final del segle XII, incompleta. ACA, C, LFM, f. 12a-d (numeració moderna) (incompleta). Encapçala el document una miniatura que representa l'homenatge de Maria de Bearn i dels seus vassalls al rei Alfons el Cast d'Aragó.
- C. Còpia del segle XIV. ACA, C, LT, f. 60-61⁷.
- Publ.: MARCA, *Histoire du Bearn*, p. 470-471; MIQUEL ROSELL, LFM, I, p. 26-28, doc. 19; P. TUCCO-CHALA, *La vicomté de Béarn*, p. 148-150, doc. 6; SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, p. 136-138, doc. 85.
- Ref.: MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso I*, p. 267; CARUANA, *Itinerario de Alfonso II*, p. 43; P. TUCCO-CHALA, *La Vicomté de Bearn*, p. 44-48; J. M. LACARRA, *Historia política del reino de Navarra, desde sus orígenes hasta su incorporación a Castilla*, Pamplona, Caja de Ahorros de Navarra, 1973, III, p. 62-63.

“Sub Christi nomine et eius divina gratia. Sit manifestum omnibus hominibus, presentibus atque futuris, quod ² ego domina Maria, Biarnensis vicecomitissa, cum consilio et voluntate baronum terre mee, facio homi-³ nium et fidelitatem vobis domino et consanguineo meo Ildefonso, regi Aragonensi, comiti Barchinonensi⁴ et^b marchioni Provincie, de tota illa terra Biarnensi et Gasconie, quam ego habeo vel ullo modo per vocem ⁵ parentum et genitorum meorum habere debeo, et quam pater meus Petrus de Gavarreto, vicecomes, mihi ⁶ dimisit, et Gaston, frater meus, ad diem obitus sui mihi laudavit atque concessit. Supradictum autem homi-⁷ nium et fidelitatem facio ego domina Maria, vicecomitissa, vobis domino et consanguineo meo sic: quod ego ⁸ et tota generatio mea^c et posteritas mea habeamus in perpetuum totam illam terram per vos et per successores vestros et per to-⁹

tam generationem et posteritatem^d vestram; et simus inde vestri fideles homines atque vassalli /¹⁰ omni tempore; et adiuvemus et valeamus vos inde de guerra et de pace per bonam fidem et sine omni enganno. /¹¹ Iterum, promitto ego domina Maria, vicecomitissa Biarnensis, et facio inde hominum vobis, domino et con-/¹² sanguineo meo Ildefonso, regi iam dicto, quod nullum maritum accipiam sine vestro consilio et voluntate atque man-/¹³ dato, cum meo tamen beneplacito et consensu, et mea voluntas et vestra in hoc concordet, /¹⁴ per bonam fi[dem et sine omni enganno].

Et ego Ildefonsus, [rex iam d]ictus, recipio vos, dominam Mariam, vi-/¹⁵ cecomitissam [Biarnensem, con]sanguin[eam meam, et totam terram] vestram q[ua]m modo habetis vel /¹⁶ habere debe[tis, et omnes res vestra]s in mea em[paranza ac defens]ione contra cunctos homines et fe-/¹⁷ minas qui modo sunt [aut]^e in antea erunt. [Et promitto et co]nvenio ego^f quod ero vobis bonus ad[iutor]/¹⁸ atque defensor per bonam fidem et sine omni engano et secundum posse meum. Et laudo atque concedo vobis /¹⁹ illas hereditates quas habetis et habere debetis in regno meo Aragonis. De honore vero quem vestri /²⁰ antecessores adquisierunt de meis in regno Aragonis, vos michi serviendo, ego recipio /²¹ vos in Dei cosimento et meo. Et promitto vobis, domine Marie, quod supradicta per bonam fidem, sine omni /²² engano, observabo.

Ut autem hoc totum, quod suprascriptum est, per bonam fidem et sine omni enganno attendatur /²³ et compleatur vobis, domino regi, ex parte domine Marie, ego Bernardus, Dei gratia Olorensis episcopus, man-/²⁴ dato domine Marie, promitto hoc et convenio vobis, in Dei fide et mea legalitate et ordine et in osculo /²⁵ pacis et veritatis, quod si forte domina Maria supradicta vellet infringere, ego attendam ad vos /²⁶ et adiuvabo vos inde cum toto episcopatu Olorensi et posse meo, preter abbaciam Generensem et sibi per-/²⁷ tinencia et anathematis vinculo illam et omnes illos qui hoc fregerint, tandiu constringam, donec inde /²⁸ se emendent ad vestram voluntatem. Ego, quoque, Sancius, Dei gratia Lascurrensis episcopus, idem similiter vobis, domino /²⁹ regi, promitto.

Preterea ego domina Maria, Biarnensis vicecomitissa, volo et mando et convenio, /³⁰ per me et per omnes successores meos, quod illi episcopi qui post istos fuerint suprascriptos^g in Oleron et in Alascar, /³¹ sint vobiscum, domine rex, et cum omnibus successoribus vestris in perpetuum, in eodem pacto atque convenio, quo et /³² suprascripti et presentes episcopi sunt.

Ego Arnaldus de Alaschon, mandato domine Marie, promitto et facio homi-/³³ nium vobis, domino meo regi, quod, si ipsas^h supradictas conventiones vobis infringeret,ⁱ quod attendam ad vos cum meo /³⁴ corpore et omnibus hominibus, quos per dominam Mariam teneo, et cum tota illa hereditate et honore quem per /³⁵ dominam Mariam et antecessores suos teneo et tenere debeo. Et hoc totum attendam per bonam fidem et /³⁶ sine omni enganno. Ego quoque Fortunius *Dat* et ego Arnaldus^k *Garsias de Cadelon* et ego Rai-/³⁷ mundus *Ot de Arbus* et ego Oggerius de *Golirz*^l idem similiter vobis, domino regi, in bona fide et sine /³⁸ omni enganno promittimus et vobis omnium facimus. Ego Oldebertus de Morlanis et ego Peregrinus /³⁹ de *Bordel* et ego Arnaldus Oleberti et ego *Berner* idem similiter vobis, domino regi, promittimus per bonam /⁴⁰ fidem, sine omni enganno, et vobis hominum facimus. Ego quoque Petrus Arnaldi Rubeus de *Oleron* et ego /⁴¹ *Brun* et ego Arnaldus de Sancta Cruce et ego Bernardus *Brun* et ego Sene *Brun* et ego Arnaldus /⁴² de *Mazlac* et ego Garsias Arnaldi *Oldeger* et ego Guilelmus de Busia idem similiter, mandato domine Marie, /⁴³ promittimus per bonam fidem, sine omni enganno, vobis, domino regi, et hominum vobis facimus.

Ego quoque^m domina Ma-/⁴⁴ ria, Biarnensis vicecomitissa, promitto et convenio vobis, domino meo regi, quod hoc totum superius scriptum faciam /⁴⁵ vobis assecurare, sicut suprascripti assecuraverunt, per c de melioribus hominibus de Morlanis cum suprascriptis, et per /⁴⁶ L^a de melioribus de *Oleron* cum suprascriptis et per L^a de *Aspa*, et per L^a de *Orsal* de melioribus /⁴⁷ quos habere poterō. Et

dabo vobis ipsum castrum de Gavarreto et ipsum castrum de Mancieto pro tenen-^{/48} za supradicti placiti. Et similiter dabo unum de tribus castellis que habeo in Bigbilio, scilicet vel *Cade-^{/49} lon* vel *Es-cures* vel *Malbeng*, quodcumque istorum melius habere potero.

Ego vero Petrus de Arazuri, mandato domini ^{/50} mei regis, promitto et facio hominium vobis, domine Marie, Biarnensi vicecomitisse, quod, si ipse supradictas ^{/51} conventiones vobis non attenderet, quod attendam ad vos cum corpore et toto illo honore quem per dominum ^{/52} regem teneo. Et hoc totum attendam per bonam fidem, sine omni enganno. Ego quoque *Blasco Romeu* ^{/53} et ego Deusaiuda et ego Arnaldus de *Alaschun* et ego Petrus *Romeu* et ego Ximinius *Romeu* et ego ^{/54} Petrus de Sancto Vicencio et ego Guilelmus de Claris Vallibus et ego Marcho de *Rada* et ego Fortunus de *Tena* ^{/55} hoc idem, mandato domini regis, per bonam fidem et sine omni engano, vobis, domine Marie, vicecomitisse ^{/56} Biarnensi, promittimus et hominium facimus. Ego Berengarius de *Milera*, mandato domini mei regis, idem promit-^{/57} to vobis, domine Marie, per bonam fidem, et hominium vobis facio.

Ego quoque rex promitto vobis, domine Marie, quod hoc idem, sicut ^{/58} superius scriptum est, per episcopum Oscensem et Cesaraugustanum vobis firmabo.^{/59}

Facta carta in Iacha, mense aprilis, ultima scilicet die, era millesima CC^a VIII^a.^{/60}

Sig+num domine Marie, Biarnensis vicecomitisse, que hoc laudo et firmo et in perpetuum firmum esseⁿ volo.^{/61}

Signum + Ildefonsi, regis Aragonum, comitis Barchinone et marchionis Provincie.^{/62}

Facta fuit hec carta sub era predicta, episcopo Petro stante in Cesaraugusta, episcopo Stephano in Osca,^{/63} episcopo Guilelmo Petri in Ilerda, *Blasco Romeu* seniore in Cesaraugusta, Petro de *Castel Azol* ^{/64} in *Calataiub*, Petro de Arazuri in *Darocha*, Petro *Ortiz* in Aranda, Peregrino de *Castel* ^{/65} *Azol* in *Barbastre*, Fortunio de *Stada* in *Stadela*.^{/66}

Ego Bernardus de Calidis, scriba regis, scripsi hanc cartam cum litteris rasis et ^{/67} emendatis in linea XIII et XIII, et feci hoc sig+num.^o

a. B avantposa la rúbrica Instrumentum quo Maria, Bearnensis vicecomitissa, accepit per dominum regem Ildefonsum omnem terram suam quam habebat in Bearn et in Guaschonia et fecit ei inde hominium. – *b. et omès A.* – *c. mea omès A.* – *d. Segueix et posteritatem cancellat per punts.* – *e. vel B.* – *f. ego omès A.* – *g. suprascriptos fuerunt B.* – *h. ipsa A.* – *i. infringerent B.* – *k. Arnallus B.* – *l. Goluz B.* – *m. quod omès B.* – *n. in perpetua firmitate volo B.* – *o. faciam vobis assecurare... et feci hoc sig+num omès B.*

89

1172 (o 1171),¹ desembre. Montpeller, a la casa del mestre Maurí, a la cambra

Bertran Pelet, comte de Melguèlh, lliura en alou a Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, el castell i el comtat de Melguèlh, exceptuades les tinences que hi posseeix Guillem VII de Montpeller. El rei li retrocedeix aquests dominis en feu honorat, li cedeix els drets que hi té en virtut de les despeses que hi feren el seu pare i el seu avi i promet no donar-los a ningú altre que no sigui l'hereu seu que sigui «senyor de Barcelona».

1. Datat generalment el 1172 comptant l'any de l'Encarnació segons l'estil florentí, podria correspondre també al 1171, d'acord amb el còmput pisà.

[A. Original perdut.]

[B. Còpia de final del segle XII, perduda. ACA, C, LFM, f. 354v.]

C. Còpia del segle XIII. Montpellier, Archives Départementales de l'Hérault, Cartulari de Magalona, reg. C, f. 77r.

D. Còpia del segle XVII ex B. BNF, Collection Baluze, vol. 108, f. 58v-59r.

Publ.: MARCA, *Marca Hispanica*, col. 1358-1359, doc. CCCCLXII (ex A o B); J. ROUQUETTE i A. VILLEMAGNE, *Cartulaire de Maguelone*, Montpellier, 1912-1913, I, p. 288-290, doc. CLVII (ex C); MIQUEL ROSELL, LFM, II, p. 343-344, doc 870; SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, p. 204-206, doc. 134.

Reg.: AURELL, *Actes de la famille Porcelet*, p. 74, doc. 141.

Ref.: DEVIC-VAISSETE, HGL, VI, p. 49-50; MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso I*, p. 274; CARUANA, *Itinerario de Alfonso II*, p. 66.

“In nomine Domini. Anno Dominice incarnationis M C LXXII,^b mense decembris.

Notum sit omnibus hec audientibus quod ego Bertrandus, comes Melgorii, filius Beatricis comitisse, bono animo et mera liberalitate, cum hac carta,^c nulla^d vi^e coactus, sed spontanea voluntate, dono, laudo et inter vivos transfero et in perpetuum concedo tibi, domino Ildefonso,^f regi Aragonensi, comiti Barchinone,^g marchioni Provincie, et cunctis^h heredibus tuis, dominis Barchinone, scilicet, castrum Melgorii et totum comitatum Melgorii, cum omnibus suis pertinentibus et que pertinere debent, salvis domino Guillelmo Montis Pessulani tenesonibus suis.

Ideoque ego Ildefonsus, gratia Dei rex Aragonensis,ⁱ comes Barchinone, marchio Provincie, recipiens hanc supradictam donationem, bona fide et sine dolo, cum hac carta dono, laudo et concedo in perpetuum ad feudum honoratum tibi Bertrando, comiti Melgorii, et heredi tuo, scilicet predictum castrum Melgorii et totum comitatum Melgorii, cum omnibus suis pertinentibus et que pertinere debent, salvis domino Guillelmo Montis Pessulani tenesonibus suis. Similiter dono et concedo tibi in hoc ipso feudo omne ius et quicquid habeo et habere debeo in castro Melgorii et comitatu pro expensis quas pater et patravus^k meus ibi fecerunt, et totum aliud ius quod ibi habeo vel habere debeo. Et^l pro hoc feudo tu, Bertrande comes, et heres tuus, dominus Melgorii, debetis michi, et cunctis^m heredibus meis, dominis Barchinone, facere hominum et fidelitatem et sacramentum castrum Melgorii et comitatus et forciarum que modo in toto comitatu sunt vel in antea fuerint. Et debetis michi vel heredibus meis, dominis Barchinone, reddere castrum Melgorii et forcias de comitatu que modo ibi sunt vel in antea fuerint quociens voluerimus infra XIII dies postquam a nobis vel a nuncio nostro ammoniti fueritis.

Et ego predictus Bertrandus, comes Melgorii, promitto et convenio tibi, domino Ildefonso, regi Aragonensi, per stipulationem, quod totum hoc, ut in hac carta scriptum est, semper plenarie tenebo et observabo, et nunquam contra hec aliquo modoⁿ vel ratione seu consuetudine vel cuiuslibet rei occasione veniam, nec aliquis homo vel femina, arte vel consilio seu ingenio meo, sed omnia ista firma et rata manere faciam. Et si aliquo iure vel ratione contra hec, modo vel in posterum, venire possum vel potuero, illi^o iuri vel rationi penitus renuntio. Hec omnia predicta, ut in hac pagina continentur, plenarie tenebo et observabo sine dolo et fraude. Sic Deus me adiuvet et hec sancta Dei Evangelia.

Et ego Ildefonsus, rex Aragonensis, promitto et convenio tibi Bertrando, comiti Melgorii, quod ego non dimittam nec dabo dominium vel comitatum Melgorii alicui persone, nisi tantum heredi meo, domino Barchinone. Et iniungo heredibus meis ut hoc similiter faciant, et dominium et comitatum Melgorii nulli persone donent vel dimittant, nisi tantum^p domino Barchinone.

Acta sunt hec apud Montem Pessulanum, in domo magistri Maurini, in camera.

Testes sunt Raimundus Fulcho, Raimundus, comes de Paleriis, Raimundus de Monte Cateno, Guillelmus de Castro Veteri, Poncius de *Mataplana*, Berengarius de Ceritania, Bernardus de Bleta,

Raimundus Gaucelmi de Lunello,^q Porcellus, Raimundus de Bochetto, Petrus de Marges,^r Berengarius Bertrandi de Amillavo, Carbonnellus de Arlede, Bernardus Bisbe et Silvester, qui hanc cartam scripsit.

a. B avantposa la rúbrica Carta donationis quam fecit Bertrandus, comes Melgorii, inclito domino regi Aragonensi et comiti Barcinonensi super castro Melgorii et eius comitatu. – *b. m^o c^o LXXI C segons Roquette-Villemagne.* – *c. contra C segons Roquette-Villemagne.* – *d. nullua C.* – *e. vi omès C.* – *f. Indefenso C.* – *g. Marchinonensi C.* – *h. tantum C segons Roquette-Villemagne i D.* – *i. Aragonencis C.* – *k. patruus C, segons Roquette-Villemagne.* – *l. Et omès C.* – *m. tantum C segons Roquette-Villemagne i D.* – *n. iure C segons Roquette-Villemagne.* – *o. isti C.* – *p. michi dimittant C segons Roquette-Villemagne.* – *q. Lunell C.* – *r. Mages C.*

90

1172 (o 1171),¹ desembre. Montpeller

Bertran Pelet, comte de Melguèlh, presta homenatge a Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, pel castell i el comtat de Melguèlh, que ha rebut de les seves mans en feu honorat.

[A. Original perdut.]

[B. Còpia de final del segle XII, perduda. ACA, C, LFM, f. 355.]²

Publ.: MIQUEL ROSELL, LFM, II, p. 345, doc 871 (transcriu únicament la rúbrica per no haver trobat el document).

91

1173, febrer 11³

El comte Ramon V de Tolosa promet a Alfons el Cast, rei d'Aragó que durant deu anys no tindrà estrangers ni mercenaris dins les terres que aquest i els seus aliats posseeixen entre la Durença i el mar, entre el Roine i la clusa de Monte Molon (Mormoiron?) i entre Vivièrs (Viviers) (dep. d'Ardecha) i el mar. En cas que trenqui aquest acord, Guillem de Sabran tornarà i romandrà a Lunèl (Lunel) com a ostatge en poder del rei fins que li sigui esmenat a arbitri dels bisbes de Magalona i de Nimes i dels frares templers i hospitalers.

A. ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 286, 1 E (signatura antiga), 98 × 207 mm. Carta partida horitzontalment per ABC a la part superior. Bon estat de conservació, malgrat la presència d'una petita taca a la part dreta del pergami.

Reg.: E.-G. LÉONARD, *Catalogue des actes des comtes de Toulouse. III. Raymond V (1149-1194)*, p. 46-47, doc. 66.

Ref.: V. L. BOURRILLY i R. BUSQUET, *La Provence au Moyen Âge*, p. 24.

1. 1172 o 1171 segons s'empri el còmput florentí o pisà de l'any de l'Encarnació.

2. *B avantposa la rúbrica* Sacramentale quod idem Bertrandus, comes Melgorii, super dicto castro Melgorii et eius comitatu eidem domino regi fecit.

3. *Aquesta treva, conclosa probablement poc després del concili provincial tarraconense celebrat a Lleida el 6 de febrer de 1173, fou segurament una conseqüència de l'entrevista que Ramon V i Alfons el Cast tingueren a Montferrand (Alvèrnia) sota els auspicis del rei Enric II el febrer de 1173*. L'escrivà hauria datat el document d'acord amb l'estil florentí de l'any de l'Encarnació.*

In nomine Domini. Ego Raimundus, comes Tolose, iuro super sancta Evangelia tibi Ildefonso, regi Aragonensium, quod gentes extraneas et logadiras /² non habeo nec homo neque femina, arte, consilio vel auxilio meo, super te vel super terram tuam vel super coadiutores tuos^{a/3} vel super terras eorum. Et hec fideliter observabo usque ad annos X ab hac incarnatione Domini, que est M^o C^o LXX° II°, III idus /⁴ februarii, infra hos terminos, a flumine Durencie versus mare quantum terra regis tenet, et a flumine Rodani usque ad Clusam de monte Molon, et /⁵ a civitate Vivariensi usque ad mare versus meridiem. Et si tu vel coadiutores tui extra hos terminos terras habent, similiter intelligo. Ego G. /⁶ de Sabrano, mandato comitis, iuro quod si hec predicta fuerint fracta ad comonicionem regis vel nuncii eius, revertar et manebo apud Lunel- /⁷ lum in obstatico donec predicta emendentur arbitrio Magalonensis, Nemausensis episcoporum et fratrum Hospitalis et Templi.

Et omnes subscripti in hunc modum /⁸ iuraverunt: R. de Ucecia, Elisiarius, Raimbaldus d'Agolt, Ricau de Irla, Ugo de Cadarossa, Geraldus Amicus, Draconetus.

Facta sunt autem hec /⁹ in presentia episcoporum A. Nemausensis, B. Biterrensis, R. Vivariensis, A., magistri milicie Templi, B. Catalani, Gautardi, Rai. de *Gaians*, B. Ega, /¹⁰ P. Corni, cannonicorum, Barrerii, Genciani et multorum aliorum.

a. Segueix un espai de 58 mm raspat i barrat.

92

1175, octubre. Savés (Savès)

Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, en ocasió del casament de la seva còsina Matella dels Baus, vídua del vescomte Pere I de Bearn, amb Cèntul II, comte de Bigorra, cedeix a aquest la Vall d'Aran amb les seves pertinences, a canvi de la promesa de fidelitat a ell i als seus successors.

[A. Original perdut.]

B. Còpia de final del segle XIV. Pau, Archives Départementales des Pyrénées-Atlantiques, manuscrit E 368 [Cartulari de Bigorra], f. 10r-v.

Publ.: MARCA, *Histoire du Bearn*, p. 821; R. COMET, *L'enclave espagnole du Val d'Aran*, Sent Gaudenç, L'Ardret, 1985, apèndix I, p. 178; SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, p. 285-286, doc. 201; X. RAVIER, *Le cartulaire de Bigorre: XIe-XIIIe siècle*, París, CTHS, 2005, p. 45-46, doc. xxvi.

Ref.: MIRET y SANS, *Itinerario del rey Alfonso I*, p. 394; Ch. HIGOUNET, *Le comté de Comminges de ses origines à son annexion à la couronne*, Tolosa de Llenguadoc-París, Privat, 1949, p. 73; *Comté et maison de Comminges entre France et Aragon au Moyen Âge*, «Bulletin Hispanique», 1947, p. 316-317; CARUANA, *Itinerario de Alfonso II*, p. 86.

In Christi nomine et eius divina clementia. Ego Ildefonsus, Dei gratia rex Aragonensis, comes Barchinonensis et marchio Provincie, facio istam chartam donationis vobis Centullo, comiti de Bigorra, et uxori vestre nomine Matelle, consanguinee mee. Placuit mihi bono animo et spontanea voluntate et propter servitia que mihi habetis facta et quotidie facitis, ab hac hora in antea facietis, quod dono vobis Aran per hereditatem cum suis terminis, heremis et populatis, planis atque montanis, pascuis et portibus, aquis, silvis, lignaribus et cum introitibus et exitibus suis. Dono quoque vobis illud senioraticum quod ego habeo et habere debeo in Borderas. Supradictum autem donum facio

vobis et filiis vestris et generationi ac posteritati vestre ad hereditatem habendum omni tempore et possidendum, salva mea fidelitate et tota mea posteritate, per bonam fidem et sine omni enganno, per secula cuncta, amen. Predictam quoque donationem^a facio vobis et vestris sub hac conditione atque convenione, ut et vos et quicumque de filiis vestris vel de vestra generatione ac posteritate habuerint iam dictam terram quam vobis dono, sint propter illam mei fidelissimi vassalli, manibus propriis mihi^b et meis commendati, per bonam fidem et sine omni enganno, per secula cuncta. Amen.

Ildefonsi, regis Aragonensis, comiti Barcinonensis et marchionis Provincie.

Facta carta apud Saves, in podio quod est inter Gavarretum et Salva Terra et Spaon et Marti Serra, mense octobris, era millesima cc xiii, regnante me, Dei gratia rege in^c Aragone et Barchinona et in Provincia, episcopo Stephano in Osca, episcopo Guillelmo Petri in Ylerda, episcopo Petro in Cesaraugusta, episcopo Iohanne in Tyrassona, Raymundo,^d comite Palearensi, seniore in Ricla, Blasco Romeu in Cesaraugusta, Petro de Castelaçol in Calatau, Ximino Romeu in Tyrassona, Marcho Ferris^e in Oscha, Blasco Maça in Borga, Artaldo, alferis regis,^f in Alagone, Ximino de Orriea^g in Epila, Petro Oriz in Aranda, Bertrando de Sancta Cruce in Feriza et in Turol, Deusaiuda^h in Sos, Gombaldo de Benavent in Bel, et Ximinoⁱ de Artusela in Loarre, Peregrino de Castellaçol in Pertusa et in Alcheser et Fortuno de Estada in Stadela.^k

a. condonationem edició Marca. – b. mihi omès Marca. – c. in omès Marca. – d. Ramundo Ravier. – e. Ferritz Ravier. – f. Arferitz rege Ravier. – g. Xsimino de Orcia Ravier. – h. Deus in Aiuda Ravier. – i. Xsimino Ravier. – k. Astada in Astadela Ravier.

93

1176, abril 18. Illa de Gernega (Jarnègues), al Roine¹

Tractat de pau entre Alfons el Cast, rei d'Aragó i comte de Barcelona, i Ramon V, comte de Tolosa, aconseguit mitjançant la intervenció d'Hug Gaufred, mestre del Temple, i de sis altres àrbitres elegits paritàriament. El comte de Tolosa renuncia a les seves pretensions sobre el comtat de Provença, tot acceptant la divisió dels comtes Ramon Berenguer III de Barcelona i Alfons Jordà de Tolosa (1125), i sobre els vescomtats de Millau, Gavalda i Carladès a canvi de 3.100 sous, per al pagament dels quals el rei d'Aragó empenyora el castell d'Albaron, l'illa de Camarga (Camargue), delimitada pels dos braços del Roine, i les illes de Lobièras (Loubières) i Lussa. Ambdues parts es remeten mútuament els danys causats durant la guerra i es comprometen a servir la pau en el futur.

[A. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[B. Còpia de final del segle XII, perduda. ACA, C, LFM, f. 375v.]

C. Còpia del segle XVII. Carpentras, Bibliothèque Inguimbertaine, ms. 709, doc. 5.

D. Còpia del segle XVII ex B. BNF, Collection Baluze, vol. 108, f. 64r-65r.

Publ.: MARCA, *Marca Hispanica*, col. 1368-1370, doc. CCCCLXVIII, ex A; MIQUEL ROSELL, LFM, II, p. 362-364, doc. 899; SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, p. 300-301, doc. 215.

1. L'illa de Gernega, antigament situada entre Bèucaire i Tarascó, resta actualment unida a aquesta darrera vila pels afluents de les aigües del Roine que la separen de Bèucaire. En la forma afrancesada Jarnègues, el topònim encara subsisteix a la part baixa de Tarascó, on dona nom a un dels portals del clos emmurallat (porte de Jarnègues). Antigament el portal donava a un pont que permetia salvar el braç del Roine que envoltava la desapareguda illa de Gernega.

Reg.: *Catalogue général des manuscrits des bibliothèques publiques de France. Départements*, xxxiv [Carpentras, tom. 1], Paris, Ministère de l'Instruction Publique et des Beaux-Arts, 1901, p. 413; J. H. ALBANÈS i U. CHEVALIER, *Gallia christiana novissima*, III [Arle], col. 246, doc. 630; E.-G. LÉONARD, *Catalogue des actes des comtes de Toulouse*, III. *Raymond V (1149-1194)*, p. 58-60, doc. 81; AURELL, *Actes de la famille Porcelet*, p. 78, doc. 148.

Ref.: G. CATEL, *Histoire des comtes de Tolose*, II, cap. 5, p. 209; L.-G. DE BRÉQUIGNY, *Table chronologique*, III, p. 511; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VI, p. 68; VII, nota 4, p. 10-11; MIRET y SANS, *Itinerario del rey Alfonso I*, p. 396-397; V. L. BOURRILLY i R. BUSQUET, *La Provence au Moyen Âge*, p. 25; CARUANA, *Itinerario de Alfonso II*, p. 90; R. D'ABADAL, *La dominació de la casa comtal de Barcelona sobre el Migdia de França, a Dels visigots als catalans*, II, Barcelona, Edicions 62, 1970, p. 302.

“In nomine Domini nostri Iesu Christi. Anno ab incarnatione eiusdem M C LXX VI, mense aprili.

Sit universis notum quod transactio et amicabile compositio facta est in hunc modum inter illustres viros Ildefonsum, regem Aragonensem, et Raimundum, comitem Tolose, de querimoniis et petitionibus omnibus quas iam dictus comes Tolose habebat adversus eundem regem de comitatu Provincie et de Amillanensi et Gavaldanensi et Carlatensi terra, tum ratione filie Raimundi Berengarii, consanguinei iam dicti regis, quam filio iam dicti Raimundi comitis in uxorem se daturum promiserat, tum etiam ratione sponsalitiis imperatricis, uxoris quondam Raimundi Berengarii iam dicti, tum quocunque alio modo ibi quid exigebat vel exigere poterat.

Predictus siquidem comes Tolose solvit, diffinit atque remittit, per se et per omnes successores suos, predicto Ildefonso regi et suis, in perpetuum, quicquid iuris vel rationis habebat in predicto comitatu Provincie et aliis prenominationis terris, sicut inter Ildefonsum, comitem Tolose, et Raimundum Berengarii, comitem Barcheone, divisum fuit; hoc tamen retento iam dicto comiti Tolose quod de Gavaldano prenominationis rex plenum ius prefectamque rationem et iustitiam predicto Raimundo, comiti Tolose, se facturum per stipulationem promittit. Eodemque modo, predictus comes Tolose predicto regi plenum ius, prefectamque rationem et iustitiam de comitatu Melgorii et de mota Albaronii se facturum per stipulationem promittit.

Ob hanc igitur transactionem atque diffinitionem predictus rex, bona fide omnique dolo cessante, donat iam dicto Raimundo, comiti Tolose, ter mille et centum marchas argenti meri, pro quibus castrum Albaronii, cum omnibus pertinentiis et appenditiis suis, et insulam de Camargis, sicut ambo Rhodani maiores ipsam insulam usque ad mare concludunt, cum dominatura et dominatione scilicet quam iam dictus rex in ipsa insula habet vel habere debet, et insulam similiter de Lupariis et de Lussa, cum omnibus pertinentiis et appenditiis et dominaturis et dominationibus quas iam dictus rex in ipsis insulis habet vel habere debet, iam dicto Raimundo, comiti Tolose, et successoribus suis pignori obligat quousque solutione sibi et suis de predicta summa argenti satisfactum sit bona fide. Et Raimundus, comes Tolose, promittit, bona fide. Ildefonso regi predictum castrum Albaronii cum prenominationis insulis se redditurum, soluta sibi in integrum predicti argenti summa cum diminutione tantum argenti de quindecim mille solidis Melgoriensis monete, quos Ildefonsus rex pro redemptione Hugonis Gaufridi Massilie retinebit.

Preterea, iam dicti viri illustres, per se et homines et complices suos, faciunt inter se bonam pacem et firmam concordiam de guerris et malefactis et adversis omnibus que hucusque ad invicem sibi fecerunt.

Transactio et amicabile compositio prenominationis facta est anno et mense quo supra mediante Hugone Gaufridi, magistro militie Templi, astantibus ei, pro parte regis, Raimundo de Monte Catano, Guidone Guerriato et Arnallo de Villa Mulorum, et pro parte comitis, Ermengarda, Narbone vicecomitissa, Ismidone de Pauta et Guillelmo de Sabrano, comestabulo. Et ut superscripta omnia fir-

mitter teneantur utrinque et deinceps aliqua occasione non removeantur, ambo pariter, rex et comes, tactis sacrosanctis Evangelii, iuraverunt manibus propriis.

Facta et confirmata fuerunt suprascripta omnia in insulam Gernicam,^b inter Tarasconem et Bellicadrum, xiv kalendas madii, presentibus testibus domino Petro,^c Narbone archiepiscopo, Roberto, Vienne archiepiscopo, Alberto,^d Nemausensi episcopo, Petro, Psalmodiensi abbate, H., Sancti Tiberii abbate, Petro, Carcassone archidiacono^e, Rogerio, Biterrensi^f vicecomite, Raimundo Gaucelino,^g Petro Gaucelino,^h fratre ipsius, Heleisardo de Castris, Petro de Bernissio,ⁱ Radulfo Causidico, Guillelmo Mota, Bernardo *Bisbe*, Guiraldo Amico, Raimundo de *Agolt*, B. de Cavallione, Richardo^k de Insula, Guillelmo Laugerio, Guiraud de Simiana, B. Raimbaudo, Petro Hugone de *Valabrega*,^l Petro Raimundo de Alto Pullo, Hugone de Romegos, Carcassone vicario, Petro de Albaronio, Raimundo, Arelatensi archiepiscopo, Petro, Cesaraugustanensi episcopo, *Blasco Romeo*, Blascone *Maza*, Artallo de Alagone, Rogerio^m Bernardi, Fuxensi comite, Guidone de Severaco, Bernardo de Baucio, Raimundo de Baucio, Blanchaci, Otgerio de *Ries*,ⁿ Aicardo de Vidalbano, Guillelmo *Gross*, Porcello, Rainaldo Alveo,^o Cambis Longibus, Raimundo de Villa Mulorum, Guillelmo de Claromonte, B. de Barchinona, A. de Palaciolo, Rostanno de *Foss*, Rostanno de Arbesono,^p Guillelmo Usalgerio, Iohanne Bertollo, Guillelmo Olrico.

Bernardo de Calidis, domini regis tabellione, et Bermundo, qui utriusque partis mandato hoc instrumentum complevit^q ipso Bernardo, regis tabellione, iuvante.

a. B avantposa la rúbrica Instrumentum pacificationis et deffinitionis quam fecit comes Raimundus Tholosanus venerabili Ildefonso, regi Aragonensi, comiti Barcinonensi, super comitatu Provintiae, quem comes Provintiae cum filia sua in matrimonio copulanda filio comitis Raimundi dicti dare promiserat. – b. insula de Gernica D. – c. Petro, en lloc de Poncio a C i D. Pons d'Arsac fou arquebisbe de Narbona entre el 1152 i el 1180. Dins l'arxiu de l'abadia de Fontfreda (Fontfroide) es localitza una donació de l'any 1176 feta per la vescomtessa Ermengarda de Narbona a l'arquebisbe Ponç i a la seva església dels drets sobre el castell de Terrail. Segons Auguste Moliner, anotador de la tercera edició de la HGL (DEVIC-VAISETTE, HGL, VI, nota IV, p. 10), els copistes haurien interpretat erròniament la inicial P. del pergami original. – d. Aldeberto D. – e. archiepiscopo D. – f. Raimundo Bituriensi D. – g. Gaucelmo D. – h. Gaucelmo D. – i. Bernicio D. – k. Richaudo D. – l. Volobrega D. – m. Raimundo D. – n. Riets D. – o. Arveo D. – p. de Monte Arbesono D. – q. composuit D.

94

1176, abril 26. Arle

Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, concedeix en feu a Maiafred, marquès de Busca, el lloc de Drola, a la frontera amb la Llombardia. Maiafred es fa home del rei, li presta homenatge corporal i es compromet a ajudar-lo i a ésser-ne valedor tant en les guerres que empengui com en els plets del comtat de Provença.

[A. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

B. Còpia de final del segle XII. ACA, C, LFM, fol. 87d-88a (numeració moderna).

Publ.: MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso I*, p. 397 (edició fragmentària); MIQUEL ROSELL, LFM, II, p. 356-357, doc. 894.

Ref.: ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. XXXIII.

“Anno ab incarnatione Domini M° c° LXX° VI°.

Notum sit scire volentibus quod dominus Ildefonsus, Dei gratia rex Aragonum, comes Barchinone et marchio Provincie, sua bona voluntate et consilio baronum suorum, donat et comendat ad

fevum Maiafredo, marchesio de Buscha, Drolam cum totis suis terminis et pertinenciis ubique, et de Drola in sursum sicut dividit cum Lombardia, videlicet quantum infra hoc habet et habere debet. Qui Maiafredus facit domino regi inde hominium et recipit eum per suum seniore, iurans ei membra et vitam corporis sui sicut homo domino suo, et quod non decipiat eum in aliquo neque decipi patiatur ab aliquo secundum suum posse, et quod valeat eidem domino regi tam de guerris omnibus quam etiam de placitis comitatus Provincie, bene et sine *engan*, pro suo posse. Et dabit ei et suis potestatem, iratus et paccatus, de toto supradicto honore quocienscumque eum inde demandaverit per se vel per suos nuncios certos. Et guidabit eos Maiafredus secure in eundo et redeundo secundum posse suum, nec se deffendet videri vel comoneri propter ipsam potestatem, neque inde faciet aliquod malum ingenium.

Iurat etiam predictus Maiafredus marchisius, filius domine Mobilie, comitisse de Busca, predicto domino regi, in presencia subscriptorum testium, hoc totum suprascriptum ei, bona fide et sine omni malo ingenio, se attendere et complere pro suo posse per Deum vivum et sancta IIII^{or} Evangelia.

Quod est actum apud Arelatem, anno quo supra et VI kalendas madii.

Sunt testes auditores et visores Raimundus de Monte Catano, *Blanchaz*, Arnaldus de Palaciolo, Raimundus de Tedzon, Bernardus de Fuxano, Petrus de *Besora*, Hugo de Samor, *Ascher de Vinol*, Guillelmus de Falchon, *Ascher de Cauvon* et Arundetus.

a. *B avantposa la rúbrica* Carta donationis quam fecit dominus rex marchisio de Buscha super Drola et eius terminis (f. 371).

95

1176, juny. A la plana del riu Var

Concordia entre Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, i els cònsols de la ciutat de Niça que posa fi a les hostilitats. El rei Alfons i els seus germans Ramon Berenguer IV i Sanç condonen els greuges rebuts dels niçards i en confirmen els privilegis, especialment el d'elegir còsols, rebent a canvi la suma de 25.000 sous genovesos i el compromís d'aportar cent cinquanta homes per a les cavalcades fins al Roine.

A1. Niça, Archives Municipales de Nice, AA 1/01, 237 × 278 mm. Carta partida horitzontalment per ABC a la part superior. Bon estat de conservació. Segell penjant del rei Alfons el Cast d'Aragó.

A2. ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 287, 10 A (signatura antiga), 292 × 280 mm. Carta partida horitzontalment per ABC a la part superior. Bon estat de conservació.

[A3. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

B. Còpia de final del segle XII, ex A3. ACA, C, LFM, f. 371r (numeració antiga); f. 87b-d (numeració actual).

C. Còpia del segle XVII ex B. BNF, Collection Baluze, vol. 108, f. 60v-61r.

Publ.: H. BOUCHE, *Histoire chronologique de Provence*, II, Additions, p. 1058-1059; PAPON, *HGP*, II, p. xx-xxii, doc. XXI; P. GIOFFREDO, *Storia delle Alpi Marittime*, «Monumenta Historiae Patriae», xxvi, Torí, 1839, col. 451-452; MIQUEL ROSELL, LFM, II, p. 355-356, doc. 893; SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, p. 307-308, doc. 221.

Reg.: AURELL, *Actes de la famille Porcelet*, p. 80, doc. 150.

Ref.: I. B. TOSELLI, *Précis historique de Nice depuis sa fondation jusqu'en 1860*, 1a part, Niça, 1867, p. 35-36; MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso I*, p. 397-398; CARUANA, *Itinerario de Alfonso II*, p. 91-92.

“In Dei nomine. Notum sit omnibus, tam futuris quam presentibus, quod ego Ildefonsus, Dei gratia rex Aragonencium, comes Barchinone et marchio Provincie,^{/2} una cum fratribus meis, Raimundo Berengarii et Sancio, consilio et auctoritate procerum curie nostre, finem, bona fide et absque omni fraude,^{/3} facimus civibus Niciensibus, tam presentibus quam futuris, scilicet consulibus et toti populo Nicensi de omnibus querimoniis, tam civilibus quam criminalibus,^{/4} quas usque nunc^b adversus eos habuimus vel modo habere possemus, eisdem pacem et bonam voluntatem nostram, integram et plenissimam, benivolo animo reddentes.^{/5} Insuper, ipsis Nicie civibus, tam futuris quam presentibus, donamus, laudamus, concedimus, confirmamus consulatum cum omnibus iusticiis et sentenciis, tam in criminalibus^{/6} quam in pecuniariis seu civilibus causis, et eligendi auctoritate sua consules potestatem eis in perpetuum donamus. Consuetudines quoque et usus quos quas-^{/7} ve usque nunc habuerunt aut deinceps habituri sunt, eis pariter confirmamus atque donamus. Quicquid insuper universitas aut aliquis civium habet, tenet vel quocumque^{/8} modo possidet, quantum ad petitionem nostram forte pertinere posset, simili modo laudamus atque donamus. Pro his itaque predictis xx^{ti} v^e milia solidorum Ian-^{/9} uorum^c monete ab eis accepimus; singulis etiam annis 11° milia solidorum prefate monete nobis et successoribus nostris pro albergo dabunt. Preterea, quando per^{/10} Provinciam^d cavalcadas ceteris mandaverimus, a Varo usque ad^e Cianam c servientes nobis mittere deberent, a Ciana autem usque ad Rodanum L, excepto^{/11} hoc presenti decennio quousque pax firmata est, in quo utique decennio nullos mittere cogantur nec huc nec illuc et per Nicensem episcopatum communes^{/12} cavalcadas nobis facere debent. Hec omnia suprascripta eis concedimus, salvo iure^f nostro nostrorumque successorum.

Actum est hoc anno ab incarnatione^{/13} Domini Nostri Ihesu Christi m^o c^o lxx^o vi^o, mense iunii, in plano iusta Varum.

Et quod hec omnia serventur, dominus rex verbo suo^{/14} misit et eandem promissionem osculo suo roboravit osculando, scilicet inde consules Nicie, videlicet P. Riquerii et B. Badati, tam^{/15} pro se quam pro consociis et tocus populi sui universitate. Fratres quoque sui, scilicet R. Berengarii et Sancius, hec custodiri,^g tum osculo suo,^h/¹⁶ tum iure iurando interveniente, firmaverunt tam pro domino rege quam pro se et successoribus suis omnibus. Et hec observari, mandato^{/17} domini regis et fratrum suorum, iuraverunt isti, scilicet Arnaudusⁱ de Vila de Muls et G. d'Alcarraz et Poncius de Mata Plana, Arnau-^{/18} dus de Palozo,^k et Blacaz^l d'Alms, et Bonofacius de Castellana^m et R. de Grassa.

Huius rei testes sunt isti, scilicet Ugo Gaufredi,^{/19} magister milicie Templi, etⁿ Blacas^o de Sesteron, et P. Iter, fratres sui, et Rogerius,^p prior Ospitalis Nicie, P. Droc, Raimondus^q de Malausena, et^r Porcel d'Arlede,^{/20} et^s Cambas Longas, et^t G. Raimon^u Gantelm, et^v Bernardus d'Auriac, R. de Camp Borrel, et^w Berenguerius^x de Sancta Eugenia, et^y Rodricus de Cascan, et^z Raibaldus,^{aa} iudex,^{/21} et R. Raibaudi^{ab} iudex, et G. Raibaudi,^{ac} et Richerius, et^{ad} Fulco Astegnus, et^{ae} P. Raibaldi,^{af} et^{ag} Guilielmotus, et^{ah} G. Ricardi,^{ai} P. Badat, G. Milo,^{/22} P. Niger,^{ak} R. Audebran,^{al} G. de Sa,^{am} G. Aalguer,^{an} Berenguerius^{ao} Adalra,^{ap} et duos fratres Ospitalis, scilicet Elias et P. Amic,^{/23} et alii quamplures.^{/24}

Signum + Ildefonsi, regis Aragonensis, comitis Barchinone et marchionis Provincie.^{aq}

a. B avantposa la rùbrica Carta pacificationis et transactionis quam fecit inclitus Ildefonsus, rex Aragonensis, cum consulibus et omni populo Nicensi. – b. nunc interlineat A1. – c. Melgoriensis A2 i B. – d. -ci- interlineat A1. – e. Segueix Nizam cancel·lat per punts A2. – f. salvo iure interlineat amb una mà d'època moderna al damunt de raspat, A1. – g. Segueix tum ratllat A1. – h. suo omès B. – i. Arnaldus B. – k. Arnaldus de Palazol B. – l. Blacas A1; Blanchaz B. – m. Castelana A1. – n. et omès A1. – o. Blanchaz B. – p. Rodgerius B. – q. Raimundus B. – r. et omès A1. – s. et omès A1. – t. et omès A1. – u. Raimondus A2; Raimundus B. – v. et omès A1 i B. – w. et omès A1. – x. Berengarius B. – y. et omès A1. – z. et omès A1. – aa. Raibaldus B. – ab. Raibaldus A1; Raibaudus B. – ac. Raibaldi A1; Raibaudi B. – ad. et omès A1. – ae. et omès A1. – af. Raibaudi B. – ag. et omès A1. – ah. et omès A1. – ai. Ricardus A1. – ak. A2 afegeix Fulco Ast amb tinta esvanida, probablement cancel·lat. – al. Audebrans A2 i B. – am. Segueix mes ratllat A2. – an. Adalguer B. – ao. Berengarius B. – ap. Asdra A2 i B. – aq. Signatura autògrafa A1 i A2.

1177 (o 1176), gener. Tarascó¹

Pau entre Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, representat per Ramon de Teçon i Dalmau de Biert, i la ciutat de Pisa, representada pel cònsol Ildebrando. Es renova l'antiga amistat entre ambdues parts i s'acorda que els súbdits d'Alfons, des de Salses fins a la frontera amb al-Àndalus, no podran ser atacats ni en terra ni en mar pels pisans, que els han de donar plena seguretat. A canvi, els pisans i les seves mercaderies i béns gaudiran de total seguretat a les terres i mars sota jurisdicció d'Alfons. El monarca es compromet a no exigir-los altres impostos que els que hagin acostumat a pagar des d'antic i els afranqueix de qualsevol altra demanda. Ambdues parts renuncien al dret de naufragi si alguna nau de l'altra part naufraga a les seves aigües, fent constar els catalans que per la seva part aquest dret es limita al territori comprès entre Torroella de Montgrí i la frontera amb al-Àndalus. A més, ambdues parts es comprometen a atendre qualsevol queixa de l'altra part, presentada per escrit i degudament segellada, en el termini de quaranta dies a partir de la data de l'escrit de denúncia. Finalment, s'acorda que si algun dels contractants vol trencar la pau ha de deixar passar un any abans d'obrir hostilitat, comptador des del moment que haurà comunicat a l'altra part les seves intencions, temps durant el qual també s'haurà de respectar l'acord sobre els naufragis.

A. Original. ACA, C, Pergamins d'Alfons I, carp. 46, núm. 214 (olim núm. 278), 215 × 254 mm. Carta partida horitzontalment per ABC a la part inferior. Estat de conservació regular per la presència de taques i petits forats.

Publ.: SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, p. 314-316, doc. 229.

Reg.: MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso I*, p. 399-400; CARUANA, *Itinerario de Alfonso II*, p. 93; *La Corona de Aragón en el Mediterráneo, un legado común*, p. 65, doc. 6; *La Corona de Aragón y Pisa: 1113-1406: Exposición documental*, s. p., doc. 2.

Sit notum scire volentibus quod dominus Ildefonsus, Dei gratia illustris rex Aragonum, comes Barchinone et marchio Provincie, reducto ad memoriam quanta, quam /² vetera et quam fructuosa, fuerit olim dilectio inter predecesores suos, principes utique gloriosos et venerabiles viros consules Pisanorum, cum probis hominibus et populo, quantumve utilitatis /³ et commodi utrique provenerit,^a communi inquam assensu et voluntate precedente, dignum duxerunt et bonum pacem inter se reformare et facere antiquam etiam renovantes dilectionem, quod quidem fecit /⁴ dominus rex, precibus et mandato consulum, senatorum totiusque Pisanorum populi, cum nobili viro et strenuissimo milite domino Ildebrandino, que tunc temporis consul erat,^b ad hoc agendum ab eis [d]elegato.

Tenor autem p[a]cis /⁵ talis est, quod omnes^c homines domini regis cum rebus suis, qui sunt vel erunt a Salsis usque ad fines terre regis versus Hispaniam, salvi sint semper et securi, ubique terrarum et maris et omnium aquarum /⁶ ab omnibus hominibus Pisanorum quicquid actenus [minus] benefactum sit ab utrisque. Pisani quoque, a Salsis villa usque in extremitates domini domini regis versus Hispaniam, securos se sentiant esse /⁷ et tutos cum rebus suis ab omnibus hominibus eiusdem

1. La Corona de Aragón en el Mediterráneo i La Corona de Aragón y Pisa daten el document el 1176 sense justificar-ho, tot i que pot deduir-se que suposen que el document és datat segons l'estil pisà. Tanmateix el document no és redactat a Pisa, sinó a Provença, on se seguia l'estil florentí, com a la Corona d'Aragó, raó per la qual mantenim la datació al 1177, avalada pels itineraris de Miret, p. 399-400, i Caruana, p. 93. Tot i així, cal tenir present que el tractat del 1113, redactat a Sant Feliu de Guíxols, segueix l'estil pisà, tal com ho confirma la indicció.

regis, ubique terrarum et maris et omnium aquarum. Adiuncto etiam quod aliquis Pisanorum nichil causa ducatus alicuius sive securitatis dare cogatur /⁸ in toto^d supradicto dominio regis, in mari videlicet sive in terra aut in fluminibus et stagnis, exceptis antiquis usaticis quod sui antecessores cum ipsis Pisanis habuerunt et tenuerunt.

Hoc /⁹ autem pretereundum non est, quod dominus rex salva et sana remittit omnino et concedit Pisanis naufragia, ubicumque in tota predicta terra vel maris regis ipsa naufragia fieri fortu- /¹⁰ ito casu contingeret. Et e converso Pisani hominibus regis naufragia remittunt, ne intra dominium eorum homines regis predictae terre aliquod causa naufragii ammittere debeant.

Item siquam /¹¹ de cetero altera partium cum altera novam faceret querimoniam per litteras sigillatas sigillo regis vel consulum, intra quadraginta dies post litterarum subsceptionem, querelator iustitiae /¹² plenitudinem consequi debet, nisi per eum steterit. Si vero, quod absit, utraque pars aut altera in tam utilissima^e pace in perpetuum constituta aliquando omnino dissentiret, ita quod eam tenere /¹³ nollet, a die illo quo pax in irritum verteretur et alteri partium reddita fuerit usque ad annum, nichil^f imquam mali sibi faciant ab invicem ac si toto illo anni spatio pacem inter se ha- /¹⁴ berent.

Quod autem de naufragiis remittendis dictum est, ita intelligatur, scilicet in tota terra que est a Turricella usque in fines terre regis versus Hispaniam, sine omni exceptione. In alia /¹⁵ vero terra que infra terminos supradictos continetur, in his tantum modo locis remittuntur naufragia quibus ipse ab aliis esset accepturus. /¹⁶ Ut autem hec supradicta firmiter compleantur et teneatur, iuravit pro parte regis, Raimundus de Teçon et Dalmatius de Biert, mandato domini regis. Ex parte vero consulum^g /¹⁷ iuravit dominus Ildebrandinus idem super animam suam et sociorum.

Actum est hoc apud Terrasconem, mense ianuario, anno Domini millesimo centesimo septuagesimo sexto. /¹⁸

Signum + Ildefonsi regis Aragonum, comitis Barchinone et marchionis Provincie. /¹⁹

Huius rei testes sunt dominus Terragonensis archiepiscopus, Petrus de Cardone, Arnaldus de Darnitiis, Ugo de Bas, Aimerrigus Narbone, Gassaranus de Salis, Ar- /²⁰ naldus de Villa Mulorum, Berlingarius de Cardona, Arnaldus de Palatholo, Bernardus de Auriaco cum aliis quam pluribus nobilibus viris. /²¹

(senyal) Ego Ugo, domini excellentissimi Romanorum imperatoris Federici, triumphatoris semperque augusti, publicus /²² tabellio, predictis omnibus interfui ac predicta, domini serenissimi Aragonum regis et domini Ildebrandini, Pisanorum consulis, /²³ mandato atque rogatu, scripsi atque firmavi et complevi, /²⁴ qui Ugo olim fui filius Bernardi Marignani.

a. provenit interlineat. – b. que tunc temporis consul erat interlineat. – c. Segueix hios ratllat. – d. -to interlineat. – e. per utilissima. – f. nichil interlineat. – g. Segueix de m, segurament per de mandato, ratllat. – h. Signum + Ildefonsi... marchionis Provincie escrit amb una altra mà, signatura autògrafa?

1178 (o 1177),¹ desembre. Tarragona

Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, encomana al seu germà Ramon Berenguer el comtat de Provença, exceptuats els castells de Tarascó i Albaron i la meitat del monedatge, i

1. Datat generalment el 1178, podria correspondre a l'any anterior.

els comtats de Rodés i Gavaldà, exceptuada la vila de Millau. Ramon Berenguer presta homenatge al seu germà i es compromet a no alienar cap vila, ciutat o castell d'aquests comtats sense el seu consentiment o sense l'acord de Bertran, arquebisbe d'Ais de Provença (Aix-en-Provence), de Porcelet d'Arles, de Blacas i de Guillem Ramon Gantelm.

A. ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 289, 1 G (signatura antiga), 377 × 322 mm. Carta partida horitzontalment per *CIROGRAFUM RECORDACIONIS* a la part superior. Bon estat de conservació. Publ.: H. BOUCHE, *L'Histoire Chronologique de Provence*, II, p. 1056-1057; AURELL, *Actes de la famille Porcelet*, p. 84-85, doc. 155.

Ref.: PAPON, *HGP*, II, p. 244; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VI, p. 33 (que, seguint Bouche i Papon, daten erròniament l'acte el desembre de 1168); P. FOURNIER, *Le royaume d'Arle et de Vienne (1138-1378)*, París, 1891, p. 58-59; V. L. BOURRILLY i R. BUSQUET, *La Provence au Moyen Âge*, p. 27.

Ad cunctorum noticiam perveniat qualiter ego Ildefonsus, Dei gratia rex Aragonum, comes Barchinone et marchio Provincie, comendo tibi Raimundo Berengarii, dicto comiti /² Provincie, comitatum Provincie cum civitatibus, villis, castris et ecclesiis atque omnibus sibi pertinentibus et pertinere debentibus, eo autem modo quod teneas illum per meam comen- /³ dacionem^a quandiu mihi placuerit ad servicium et fidelitatem meam, et quando quesiero illum a te per me vel per nuncios meos, reddas eum mihi libere et in pace, iratus /⁴ vel paccatus, sine contradictione et impedimento. Interim, si forte contingeret te, manifesta ductum necessitate, Federico, Romano imperatori, propter eundem /⁵ comitatum facere hominium, habeas hec tantum modo in vita tua per me ad meum servicium, cum omnibus terminis et pertinenciis suis, et ad obitum tuum revertatur mihi inte- /⁶ gre vel filio meo qui comitatum Barchinone habuerit, etiam cum omni melioracione quam ibi factam habueris. Retineo tamen mihi castrum de Taraschone et castrum /⁷ de Albarone cum eorum terminis et pertinenciis et cum militibus et hominibus per meam propriam dominicaturam et medietatem monete Provincie, que etiam per meam comenda- /⁸ cionem dum mihi placuerit teneas, et, cum ea^b a te quesiero, mihi quoque vel filio meo dicto, nulla interveniente mora aut occasione, reddas. Retineo item quod /⁹ quocienscumque Provinciam adiero, possim ibi permanere tanquam dominus et omnia ibi disponere, mandare et facere pro voluntate mea. Item, comendo tibi Rutunensem et /¹⁰ Gabaldanensem comitatus sub eadem condicione qua et comitatum Provincie tibi superius comendavi, videlicet ut, si forte contingeret te hominium facere Federico /¹¹ imperatori de supradicto comitatu Provincie, habeas quoque per me ad servicium et fidelitatem in vita tua Gabaldanensem et Rutunensem, in quibus tamen nichil /¹² pertinet ad imperatorem, et ad obitum tuum mihi vel filio meo revertatur sine contradictione et impedimento, retenta mihi villa de Amiliano cum omnibus termi- /¹³ nis et pertinenciis suis ad meam dominicaturam, quam etiam per me teneas quandiu mihi placuerit et per me vel per nuncium meum, cum recuperare voluero, statim /¹⁴ mihi reddas sine aliqua contradictione et impedimento. Et retineo insuper in eisdem comitatibus ordinacionem et dispositionem pro voluntate mea, sicut et in comitatu Provincie.^c Deinde convenio tibi quod predicta castra et ea que in mea dominicatura superius retineo non dabo nec infeuda- /¹⁵ bo nec impignorabo alicui sine tuo consilio.

Siquidem et ego Raimundus Berengarii, supradictus comes, convenio tibi domino Ildefonso regi, fratri meo, quod sim tibi fidelis /¹⁶ de vita et corpore tuo et de membris que in corpore tuo se tenent et de omni honore quem hodie habes vel in antea adquisieris et nominati^d ac specialiter /¹⁷ de supradictis comitatibus et terris. Similiter, convenio tibi quod de his omnibus comitatibus et terris non donem alicui civitatem nec villam nec castrum nisi consilio /¹⁸ tuo et voluntate. Set et, si preter hec, aliqua ibi dare me^e oportuerit, faciam hoc arbitrio et voluntate semper Bertrandi, venerabilis Aquensis

archiepiscopus, Porcelli de /¹⁹ Arelate, Blachacii et Guilelmi Raimundi Gantelmi, vel cum tribus aut duobus istorum, si necesse fuerit et alios habere non possem. Inter cetera autem convenio tibi, /²⁰ domine mi rex Ildefonse, quod de omnibus supradictis comitatibus et terris cum castris, villis, eorundem civitatibus, militibus et hominibus et cum avere illorum et meo iuvabo /²¹ te, pro iuribus et posse meo, de gerra et placitis contra omnes homines et per te faciam cum quibus volueris pacem et contra quos volueris gerram, sicuti mihi mandaveris per te vel /²² nuncios tuos. Sciendum est autem quod propter supradictas comendaciones comitatum quas mihi facis, concedo tibi, dum tamen comitatum Provincie in mea comen- /²³ dacione esse volueris, omnem meam hereditatem que me alicubi contingit pro parte mea ullomodo vel racione. Ut autem hec omnia que in presenti pagi- /²⁴ na continentur certo certius habeas et credas, iuro tibi hec sic attendere et adimplere, sacramento corporaliter prestito, sicut superius scriptum est, si Deus me /²⁵ adiuvet et hec sancta IIII^{or} Evangelia. Et etiam propter comendacionem comitatum predictorum et alia que superius scripta sunt tenenda et bona fide observanda /²⁶ sine omni engan, sicut superius scriptum est, facio tibi hominiam et sub eodem hominiam et sacramento convenio hec omnia sic tibi et tuis^f tenere et exequi /²⁷ sicut superius scripta sunt. Neque etiam monetam Provincie mutabo absque tuo mandato.

Actum est hoc apud Tarrachonam, mense /²⁸ decembris, anno Domini M^o C^o LXX° VIII°. /²⁹

Signum + Ildefonsi, regis Aragonum, comitis Barchinone /³⁰ et marchionis Provincie. /²⁹ (*estrella de David i creu*) Raimundi Berengarii, comitis et marchionis Provincie. /³¹

Sig+num Arnalli de Villa Mulorum. Sig+num. /³²

+ Mironis, iudicis. *Raimundus de Calidis, Barchinonensis decanus atque levita (*senyal*).*/³³

Sig+num Bernardi Marcucii. Sig(*senyal*)num Guilelmi de Bassa, notarii domini regis. /³⁴

Perfet ben Ishak ben Benest.^{8/35}

Ego Petrus de Guarnali hanc cartam scripsi, mandato domini regis, cum litteris in XIII linea emendatis et feci hoc sig(*senyal*)num.

a. comen- repetit. – b. ea interlineat. – c. Et retineo insuper in eisdem comitatibus ordinacionem et disposicionem pro voluntate mea sicut et in comitatu Provincie interlineat. – d. nominati per nominatim. – e. me interlineat. – f. et tuis interlineat. – g. Signatura en caràcters hebreus.

98

1179, octubre. Besiers

El vescomte Bernat Ató VI lliura a Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, la ciutat de Nimes i diversos castells del país de Nimes i presta homenatge corporal i jurament de fidelitat al rei i al seu germà, el comte Ramon Berenguer IV de Provença, tot especificant que, en cas que el domini de Provença passés a algú altre que no fos el comte de Barcelona, ell i els seus homes només prestaran homenatge i juraran fidelitat al «senyor de Barcelona» i als seus successors.

[A. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[B. Còpia de final del segle XII, perduda. ACA, C, LFM, f. 317r.]

C. Còpia del segle XIII (incompleta). ACA, C, Pergamins d'extraintentari, núm. 4740, doc. A, pergami constituït per dues membranes cosides horitzontalment, 583 × 359 mm. Estat de conservació regular per la presència de taques, principalment a la meitat inferior del pergami.

D. Còpia del segle xvii ex B. BNF, Collection Baluze, vol. 108, f. 57r-v.

Publ.: L. D'ACHÉRY, *Spicilegium sive collectio veterum aliquot scriptorum qui in Galliae bibliothecis delituerant*, III, París, 1723, p. 544 (incompleta); MIQUEL ROSELL, *LFM*, II, p. 342, doc. 867 (transcriu únicament la rúbrica, per no haver trobat el document).

Ref.: DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VI, p. 88-89.

^aNotum sit^b scire volentibus quod ego Bernardus Atonis, vicecomes Neumasensis, dono et in presenciarum trado tibi domino Illdefonso, illustri per Dei gratiam regi Aragonum, comiti Barchinone et marchioni Provincie, meam civitatem de Neumaso cum suis turribus et fortitudinibus, muris et antemuralibus, et cum omnibus suis pertinenciis et terminis, sicut melius habeo et habere debeo. Dono etiam tibi castrum meum de Arenis, satis prope predictam civitatem. Dono etiam tibi castrum meum Turrem Magnam. Item, dono tibi castrum meum de Margaritis, castrum quoque meum de *Chexaneges*, castrum etiam de Bernis et castrum similiter de Belvezino et castrum de Candiacho. Item dono tibi castrum de *Poscheres*, quantum ibi habeo et habere debeo. Et eodem modo dono tibi castrum de Castlario, quantum ibi habeo et habere debeo. Castrum de Armanisis, similiter. Castrum de *Albars*, similiter. Castrum de *Liveires*, similiter. Castrum de Calvicione, similiter. Castrum de Clerenciano, similiter.^c Supradictam igitur civitatem de Neumaso, cum turribus et omnibus fortitudinibus suis, cum muris et ante muralibus et cum omnibus pertinenciis et terminis suis, et predicta castra omnia, cum pertinenciis et terminis suis, cum omnibus denique fortitudinibus seu forciis que vel in predictis locis vel infra terminos castrorum ipsorum de cetero fient, dono, concedo et trado tibi supradicto Illdefonso regi, gratuita voluntate et animo, ut tu et progenies et posteritas tua habeas per proprium alaudium et franchum per secula cuncta, sicut ego melius habeo et habere debeo ulla racione vel modo, tali modo^d quod ipse nec tui non possitis dare extranea persona vel potestati nisi illi qui terram Provincie per te tenuerit vel per comitem Barchinone. Nam et tibi inde nunc et fratri tuo Raimundo Berengarii, illustri comiti Provincie, per te facio hominum et sacramentum corporaliter prestitum cum fidelitate, quod etiam ego et successores mei tenemur facere tibi et successoribus tuis, illis videlicet qui Barchinonam simul^e et Provinciam ab indiviso, unus post alium, habuerint. Quod si senioratus Provincie ad aliam personam quam ad dominum Barchinone aliquando convolaverit, ex tunc domino tantum et seniori Barchinone ego et mei tenebimur, et predictum hominum cum sacramento et fidelitate ei faciemus et successoribus suis, dominis Barchinone. Nec est preter eundem quod si semel aut secundo vel amplius eo, predictus comitatus Provincie ad dominum Barchinone transferretur, iterato, tam domino Barchinone quam domino Provincie sub potestate eius ibi contitudo, tenebimur de hominio supradicto cum sacramento et cum^f fidelitate, salva si quidem omnino fidelitate eiusdem domini Barchinone, in omnibus et per omnia, sine suo enganno. Si quis hec supradicta temptaret frangere in aliquo, in duplo componeret et postea hec presens carta firma et stabilis permaneret.

Actum est hoc apud Biterrim, in presencia subscriptorum virorum et plurium aliorum curie domini regis, Aragonensium,^g Catalanorum et Provincialium multorum, et^h curie vicecomitis Bernardi Atonis et Rodgerii, vicecomitis Biterrensensis, anno Domini M C LXXVIII, mense octobris.

Sig+num Bernardi Atonis, supradicti vicecomitis Neumasensis, qui hoc donum supradictum facio, gratuïta voluntate et animo, laudo, concedo et confirmo manu propria, testesque firmare rogo.

Sig+num Rodgerii, vicecomitis Biterrensensis.

Sig+num Petri Raimundi de Alto Pullo. Sig+num Guillelmi de Turre. Sig+num Poncii Guillelmi de Montredon. Sig+num Petri Bernardi de z'Arena. Sig+num Raimundi de Vezenobre. Sig+num Arnalli Morlana. Sig+num Arnalli de Villa Mulorum. Sig+num Arnalli de Ril. Sig+num Guillelmi de

Castro Azol. Sig+num Fortunii de Berga. Sig+num Guidonis de Severacco. Sig+num Guillelmi Gross de Massilia.

Ego Guillelmus de Bassia scripsi hanc cartam et feci hoc sig+num.ⁱ

a. B avantposa la rúbrica Incipiunt carte Bernardi Atonis, vicecomitis Nemausensis. Et primum, carta donationis quam fecit idem Bernardus Atonis vicecomes venerabili Ildefonso, regi Aragonensi, comiti Barchinonensi et Proventiae marchioni, super civitate de Nemauso et super diversis et multis castris scilicet, de Arenis, de Torre Magna, de *Margarides*, *Chexaneges*, de *Verniz*, de Belvecino, de Candiacho, de *Poscheres*, de Castlario, de Almanicis, de *Albars*, de *Liveires*, de Calvicione et de Clereniaco. – *b. sit omès C i D.* – *c.* Dono etiam tibi castrum meum Turrem Magnam et castrum de Margaritis, de Caisanicis, de Berniz, de Bebuzzim, de Candiaco, de Poscheriis, de Castlano, de Armazanics, de Albasio, de Hueriis, de Calvitione, de Clereniaco *Achéry*. – *d.* tali modo *omès D.* – *e.* simul *omès Achéry*. – *f.* cum *omès D.* – *g.* curie regis Aragonensis *Achéry*, que *omet* Catalanorum et Provincialium multorum, et curie vicecomitis Bernardi Atonis et Rodgerii, vicecomitis Biterrensis, anno et cetera. – *h.* etiam *D.* – *i.* Domini M C LXXVIII... et feci hoc sig+num *omès C i Achéry*.

99

1179, octubre. Besiers

Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, retrocedeix en feu al vescomte Bernat Ató VI la ciutat de Nimes i diversos castells del país de Nimes que ha rebut d'ell en alou amb la condició que aquest i els seus successors siguin homes solius seus i dels seus successors, «senyors de Barcelona», i que facin homenatge i jurament de fidelitat a Ramon Berenguer IV i als comtes de Provença successors seus, salvada sempre la fidelitat al «senyor de Barcelona». Bernat Ató haurà de fer jurar als habitants de Nimes i dels castells del vescomtat que li han estat infeudats fidelitat al rei i als seus successors a Barcelona, per tal que observin i compleixin els termes d'aquest acord.

[A. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[B. Còpia de final del segle XII, perduda. ACA, C, LFM, f. 317v.]

C. Còpia del segle XIII (incompleta). ACA, C, Pergamins d'extraintentari, núm. 4740, doc. B, pergami constituït per dues membranes cosides horitzontalment, 583 × 359 mm. Estat de conservació regular per la presència de taques, principalment a la meitat inferior del pergami.

D. Còpia del segle XVII ex B. BNF, Collection Baluze, vol. 108, f. 57v-58v.

Publ.: L. D'ACHÉRY, *Spicilegium sive collectio veterum aliquot scriptorum qui in Galliae bibliothecis delituerant*, III, París, 1723, p. 543-544; MIQUEL ROSELL, LFM, II, p. 342, doc. 868 (transcriu únicament la rúbrica, per no haver trobat el document).

Reg.: C. TORROJA I C. MENÉNDEZ, *Tratados internacionales suscritos por España*, p. 14, doc. 3.

Ref.: MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso I*, p. 410; CARUANA, *Itinerario de Alfonso II*, p. 118.

“Hec est conveniencia facta inter dominum Illdefonsum, illustrem per Dei gratia regem Aragonum, comitem Barchinone et marchionem Provincie, et venerabilem virum Bernardum Atonis, vicecomitem Neumasensem. Donat namque et comendat iam dictus Illdefonsus rex predicto Bernardo Atonis, homini suo, civitatem Neumasensem^b cum turribus et fortitudinibus omnibus eiusdem civitatis, cum muris et ante muralibus et cum omnibus adiacenciis^c et pertinenciis et terminis suis. Item, donat ei castrum et fortitudinem de Arenis que prope eandem civitatem constituta est, castrum etiam quod nuncupatur Turris Magna, castrum quoque suum de Margaritis similiter et castrum de *Chexaneges*.^d Item et castrum de *Bernis*, castrum quoque de Belvezino^e et castrum de Candiaco. Castrum similiter de *Poscheres*,^f quantum ibi habet et habere debet. Et eodem modo, castrum

de Castlario. Similiter, castrum de Armanicis.^g Castrum quoque^h de *Albars*.ⁱ Castrum quoque^k de *Liveires*^l et castrum de Calvisone et castrum de Clerenciaco. Tali modo comendat et donat predictus dominus rex iam dicto Bernardo Atonis, homini suo, predictam civitatem de Neumaso cum ceteris prenominitis pertinentiis et terminis et omnia quoque supradicta castra cum pertinentiis suis et terminis, etiam et cum omnibus illis fortitudinibus que de cetero vel in civitatem predictam vel infra iam dicta castra vel infra terminos eorum fient, et cum omni honore eiusdem civitatis et eorumdem castrorum, quod ipse Bernardus Atonis et sui post eum habeant omni tempore per dominum Illedefonsum sepedictum regem Aragonum et per suos successores, eos videlicet qui domini fuerint et seniores Barchinone, ad fevum; et quod donent irati vel paccatus potestatem domino rege predicto et successoribus eius, dominis videlicet Barchinone, tam de supradicta civitate cum omnibus fortitudinibus eiusdem civitatis, quam et de supradictis castris,^m quam etiam de castris et fortitudinibus que infra terminos istos de cetero fient, quocienscumque per se vel per nuncios suos vel per nuncium suum requisierint aut demandaverint; et quod predictus Bernardus Atonis sit inde et successores sui solidus suus homo domini regis et dominorum Barchinone successorum regis sicut homo debet esse de suo meliori domino; et quod adiuvet eum cum supradictis castris et civitate dominum regem et successores eius Barchinone contra omnes homines et feminas, sine *engan*.ⁿ Predictum autem hominium et fidelitatem et^o sacramentum faciet Bernardus Atonis et sui successores perpetuo Raimundo Berengarii comiti et successoribus eius qui per comitem Barchinone fuerint domini et seniores constituti in comitatu Provincie, salva inquam in omnibus et per omnia fidelitate domini Barchinone, sicut melius dici et intelligi potest, sine enganno eiusdem domini Barchinone. Quod si supradictus Bernardus Atonis vicecomes fallerit domino regi de iam dictis convenientiis vel fecerit ei malum, quod non posset aut nollet ei emendare, deveniant omni occasione et dilacione cessante predicta civitas de Neumaso et cetera omnia castra supradicta cum eorum pertinentiis in potestate domini regis donec iam dictus Bernardus Atonis habeat emendatum et redirectum totum ad laudamentum curie regis. Et ut hoc firmiterque scincerius teneatur et fiat domino regi et successoribus eius Barchinone ab eodem Bernardo Atonis vicecomite et successoribus suis in eternum, faciat iurare idem Bernardus Atonis fidelitatem homines^p habitantes in Neumaso et in Arenis et in aliis omnibus supradictis castris de quibus rex voluerit et mandaverit, ut iuxta quod predictum est, domino regi et successoribus eius Barchinone^q attendatur et compleatur sine illorum *engan*,^r et quod omnes dicti habitantes in civitate illa de Neumaso et in ceteris castris sepedictis fideles semper existant.

Hec autem conveniencia, sicut superius annotata est, per ordinem ibit in perpetuum inter Bernardum Atonis^s cum successoribus suis, et tam cum futuris omnibus habitantibus in Neumaso et omnibus aliis castris prenominitis quam cum presentibus iuxta modum predictum, et dominum Illedefonsum regem et successores eius, dominos Barchinone, et comitem Provincie et eius semper^t successores, salva omnino fidelitate eiusdem domini Barchinone. Si quis, quod absit, hec supradicta in aliquo frangerent, in duplo component et presens carta firma et stabilis postea permaneret.

Actum est hoc apud Biterras,^u presentibus domno Berengario, venerabili Terrachonensi archiepiscopo, Arnaldo et Raimundo de Villa Mulorum, Mirone, iudice de Palacio, Arnaldo de *Eril*,^v Berengario de Ceritania, Arnaldo de Palacio,^w Poncio de Mataplana, Raimundo de Olivis, Guidone de Severaco, Guillelmo *Gros* de Marsilia, Guillelmo de Castro *Azol*, Assalito, et quampluribus baronibus^x curie, anno Domini M C LXXVIII, mense octobris.

Signum+ Illedefonsi, regis Aragonum, comitis Barchinone et marchionis Provincie.

Sig+num Bernardis Atonis, vicecomitis Neumasensis.

Sig+num Guidonis de Sevreracco. Sig+num Rodgerii, vicecomitis Biterriensis.^y

[...] Fortunii de Bergoa, Arnaldi Morlana.^z

Ego Guillelmus de Bassia scripsi hanc cartam et feci hoc sig+num.^{aa}

a. B avantposa la rúbrica Sequitur convenientia in qua idem dominus rex civitatem de Nemauso et castrum eidem Bernardo Atonis in feudum dedit et concessit. – *b.* de Neumaso *D i Achéry*. – *c.* adiacenciis *omès C i D*. – *d.* Caisanicis *Achéry*. – *e.* Bellovicino *Achéry*. – *f.* Poscheriis *Achéry*. – *g.* Armazanicis *Achéry*. – *h.* etiam *Achéry*. – *i.* Albais *D i Achéry*. – *k.* etiam *D i Achéry*. – *l.* Hueriis *Achéry*. – *m.* *Achéry afegeix* que nunc predicta sunt. – *n.* enganno *Achéry*. – *o.* et *omès C*. – *p.* omnes *D*. – *q.* Barchinone *omès Achéry*. – *r.* enganno *Achéry*. – *s.* *-s interlineat a C*. – *t.* semper *omès Achéry*. – *u.* Biterrim *D*. – *v.* Ril *D*. – *w.* Arnallo de Palatiolo *D*. – *x.* baronis *D*. – *y.* Signum+ Illedefonsi, regis Aragonum... Sig+num Rodgerii, vicecomitis Biterriensis *omès C i Achéry*; *reconstruït a partir de D*. – *z.* Fortunii de Bergoa, Arnaldi Morlana *omès C i D*; *reconstruït a partir d'Achéry*. – *aa.* Guillelmus de Bassia scripsit *Achéry*; apud Biterras... scripsi hanc cartam et feci hoc sig+num *omès C*.

100

1179, octubre. Besiers

En compliment de l'acord anterior (doc. núm. 99), el vescomte Bernat Ató VI presta jurament de fidelitat a Alfons el Cast, rei d'Aragó i comte de Barcelona i de Provença, per la ciutat de Nimes i pels castells que ha rebut d'ell en feu, es fa home soliu seu i es compromet, davant seu i del comte Ramon Berenguer IV de Provença, a no prendre res d'aquestes coses, a ajudar-los i auxiliar-los contra els seus enemics i a no prendre res dels homes d'Aragó, Catalunya o Provença, vassalls seus o constituïts sota llur guiatge. Tot seguit, els cavallers Ponç Guillem de Montredon, Bernat de s'Arena i Ramon de Vesenobre (Vézénobres), per ordre de Bernat Ató, juren observar i fer complir a aquest els termes de l'acord.

[A. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[B. Còpia de final del segle XII, perduda. ACA, C, LFM, f. 318.]

C. Còpia del segle XIII (incompleta). ACA, C, Pergamins d'extraintentari, núm. 4740, doc. C, pergami constituït per dues membranes cosides horitzontalment, 583 × 359 mm. Estat de conservació regular per la presència de taques, principalment a la meitat inferior del pergami.

Publ.: MIQUEL ROSELL, LFM, II, p. 342, doc. 868 (transcriu únicament la rúbrica, per no haver trobat el document).

“Turo ego Bernardus Atonis, vicecomes Neumasensis, filius domine Guillelme vicecomitisse, femine, tibi domino meo Illedefonso, per Dei gratiam illustrissimo comiti Provincie, Raimundo videlicet Berengarii, fratri eiusdem domini regis, filii quondam venerabilis domine Petronille, femine, regine Aragonensis, quod a modo et deinceps fidelis ero vobis ubique et semper de vita vestra et de omnibus membris que in corporibus vestris amborum se tenent. Similiter ero vobis fidelis de tota civitate de Neumaso et de turribus et omnibus fortitudinibus eiusdem civitatis, et de castro de ipsis Arenis cum sua fortitudine prope eandem civitatem constituta, de castro quoque Turris Magna cum sua fortitudine, de castro de Margaritis, de castro etiam de *Chexaneges*, de castro de *Berniz*, de castro de *Belvezino*, de castro de *Candiacho*, de castro quoque de *Pescheres*, de castro de *Castlario*, de castro de *Armanicis*, de castro de *Albars*, de castro de *Liveires*, de castro de *Calvicione* atque de castro de *Clerencaco*, quam civitatem Neumasii et omnia prenomina castra et fortitudines tu, domi-

ne mi rex, michi, homini tuo, dedisti et ego habeo et teneo per te ad fevum. Et sum inde tuus solidus homo sicut homo debet esse de suo meliori seniore. De qua igitur civitate commemorata et ceteris suis omnibus fortitudinibus, omnibusque aliis castris et fortitudinibus pretaxatis, dabo tibi, domine rex, potestatem et potestates sive paccatus sive iratus inde fuero, quocienscumque per te aut per nuncios tuos aut per nuncium tuum michi demandaveris, nec inde vetabo me videri aut comoneri ulla occasione vel modo, set et nuncios et nuncium tuum securos et salvos esse voluero; et faciam inveniundo et redeundo, tam a me ipso videlicet quam ab amicis meis omnibus. Et ab illis etiam hominibus de quibuscumque potero quocienscumque eos ad me miseritis demandaturos seu requisituros potestates predictae civitatis et castrorum, tibi quoque, domino meo, Raimundo Berengarii comiti, eadem hec omnia supradicta convenio et teneor facere, salva tamen ubique et semper fidelitate eiusdem regis, domini mei et tui, et successorum Barchinone in omnibus et per omnia. Convenio vobis item quod numquam vobis auferam predictam civitatem et castra neque auferi faciam neque hoc aliquando machinabor aut inquiram. Et si quis etiam hoc faceret, quod absit, vel facere vellit, valerem et adiuverem vos inde pro viribus meis et posse sine omni vestro *engan* donec usque ad minimum recuperaveritis. Preterea convenio et promito vobis ambobus, dominis meis, quod cum supradicta civitate et ceteris castris omnibus et fortitudinibus iuvabo et auxiliabor vel in guerris vestris et faciendis contra omnes homines et feminas, per rectam fidem et sine vestro *engan*, ad deffendendum videlicet omnem honorem quem hodie ubique abetis vel in antea, meo consilio, adquisieritis, adque de iam dicta civitate aliisque omnibus castris guerras semper et paces faciam quocienscumque mandaveritis. Convenio iterum vobis quod nullam raupariam de cetero faciam hominibus vestris Aragonis vel Catalonie aut Provincie set vestre cuiusque sit dominacionis, vel in illis qui sub vestro guidatico fuerint constituti, nec sustinebo homines meos ut faciant quin etiam et omnes homines id facere volentes pro meo posse vetabo. Nam et si forte, quod Deus avertat, ego vel homines mei aliquando rauperiam hominibus vestris fecero, emendabo quidem totum et emendari faciam ad cognitionem curie vestre. Quod si facere nollem vel preter debitum differrem, statim, cum mandaveritis, deveniant predicta castra et civitas in vestro posse et potestate, et tamdiu sint et permaneant sine querela et clamo, quod super hoc de vobis non habeam, quandiu emendatum et restitutum habuero totum quod vel a me vel ab hominibus meis vestris minus benefactum fuerit. Ut autem ista omnia que superius annotata sunt maiori memoria habeantur et sciencerius fideliusque servantur, iuro id corporaliter per Deum et hec sacrosancta IIII^{or} Evangelia et subscriptos viros milites et homines meos adiurare facio.

Nos siquidem Poncius Guilelmi de Monte Rotundo, Bernardus de Zarena et Raimundus de Venobre, mandato expresso et voluntate presentis domini nostri, Bernardi Atonis, illustris vicecomes Neumasensis, iuramus singillatum, tactis sacrosanctis Evangeliiis Domini, quod dominus noster predictus Bernardus Atonis hec supradicta vobis, domino Illdefonso regi et domino Raimundo Berengarii, comiti Provincie, fideliter attendat et numquam, nostro consilio vel assensu, permutabit aut franget, et pro posse nostro et sensu non ficto vocabimus eum ne frangat neque permutet. Quod si forte faceret et cognitioni curie vestre inde stare nollet, vel predictam civitatem de Neumaso et cetera castra omnia sub potestativo vestro, ut iam ipse predixit, non miteret, etiam sine clamo, iuxta quod predictum est, ex tunc cum omnibus castris et fortitudinibus illis, videlicet que ab ipso tenemus et habemus, iam absoluti abeo vobis inde valiosemus pro vicibus nostris et posse vel ipsa castra omnia in vestro potestativo in pace dimitteremus et sine clamo, si magis velleas, donec vobis totum restitutum esset ex integro. Hoc autem convenimus vobis, domino rege et domino Raimundo Berengarii comiti, per rectam fidem et sub vinculo sacramenti quod vobis inde fecimus, sicut melius dici et intelligi

potest, sine omni vestro *engan*, salvam inquam fidelitatem tui, domine rex, et successorum tuorum Barchinone ubique et semper in omnibus et per omnia.

Factum fuit hoc sacramentale, et cetera.

a. B avantposa la rúbrica Sacramentale eiusdem Bernardi Atonis vicecomitis eidem domino regi pro observanda convenientia dicta factum.

101

1179, octubre. Besiers

Acord entre Bernat Ató VI, vescomte de Nimes i d'Agde, i Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, i juraments annexos a l'acte anterior. Ponç Guillem tindrà el castell de Cauviçon (Calvisson) en fidelitat del vescomte, per manament del rei, de tal manera que si el vescomte anés contra l'acord anterior, Ponç Guillem lliurarà el castell al rei. Ponç Guillem tindrà també el castell de Najas (Nages) i la Vaunaja (la Vaunage) i el castell de Livièra (Livières).

[A. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[B. Còpia de final del segle XII, perduda. ACA, C, LFM, f. 319.]

C. Còpia del segle XIII (incompleta). ACA, C, Pergamins d'extraintentari, núm. 4740, doc. D, pergami constituït per dues membranes cosides horitzontalment, 583 × 359 mm. Estat de conservació regular per la presència de taques, principalment a la meitat inferior del pergami.

Publ.: MIQUEL ROSELL, LFM, II, p. 342, doc. 868 (transcriu únicament la rúbrica, per no haver trobat el document).

“Hec est carta convencionis et sacramentalis inter dominum Illedefonsum, illustrem regem Aragonensem, comitem Barchinone et marchionem Provincie, et Bernardum, venerabilem vicecomitem Neumasensem et Agatensem. Quod sicut in instrumentis a rege et vicecomite quondam et nunc compositis continetur, vicecomes firmum et illibatum observet et teneat semper. Et idcirco Poncius Guilelmi, castrum Calvicionis, ad fidelitatem vicecomitis, mandato domini regis, teneat, ita tamen ut, si vicecomes contra promissa veniret, Poncius Guilelmi predictum castrum Calvicionis domino regi vel suis redderet. Promisit etiam vicecomes regi et Poncio Guilelmi castrum interim se ab omni homine qui adferre ipsum vellet Poncio Guilelmi suo posse deffensurum, et quod ipse vel aliquis suo velle vel ingenio predictum castrum Poncio Guilelmi non auferret. Et si vicecomes contra promissa veniret Poncio Guilelmo, iussit ut castra domino regi redderet omni occasione remota. Et interim Poncius Guilelmi debet tenere castrum et vallem Anagie et castrum de Liveriis cum suis pertinentiis.

Hec facta fuerunt, etc.

a. B avantposa la rúbrica Sequitur alterum sacramentale dicti Bernardi Atonis, quod fecit domino regi supra dicta convenientia et iei iurando, observando, necnon propter hoc teneat Pontius Guilelmi, mandato domini regis, castrum Calvicinii.

102

1179, novembre 2.¹ [Carcassona]

Roger II, vescomte de Carcassona i Besiers, retractant-se de la seva passada aliança amb el comte de Tolosa, es lliura en poder d'Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, i promet que observará i complirà els pactes escrits que havien signat el seu pare Trencavell i el comte Ramon Berenguer IV de Barcelona i ell mateix i el rei Alfons, i ordena als seus homes de Carcassona i de Limós (Limoux) i a tots els prohoms i magnats de la seva terra que facin el mateix jurament. Si Roger morís sense descendència legítima, Carcassona i el Carcassès, Rasès, Laurac i el Lauraguès i tot el que té en feu pel rei passarà al seu germà Ramon Trencavell sota els mateixos pactes. En cas, però, que tant ell com el seu germà morissin sense descendència legítima, el rei Alfons escollirà aquell dels seus parents que els succeeixi en el feu.

[A1. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[A2. Original en pergamí a l'arxiu vescomtal de Carcassona, perdut.]

B. Còpia de final del segle XII, ex A1. ACA, C, LFM, f. 305r [84a-c (numeració actual)]. El document és precedit per una miniatura que representa el vescomte Roger II agenollat, prestant homenatge al rei Alfons el Cast, assegut en el tron.

C. Còpia del segle XIII. ACA, C, Pergamins de Ramon Berenguer I, carp. 16, núm. 392 d (*olim* 7 arm. Concòrdies Reials, sac de Sant Josep, núm. 63), 529 × 384 mm. Document copiat sobre el segon de dos pergamins juxtaposats verticalment i cosits amb fil de pergamí. Bon estat de conservació.

D. Còpia de final del segle XII, ex A2. Montpellier, Société Archéologique de Montpellier, Cartulari dels Trencavell (*Liber Instrumentorum Vicecomitalium*) [ms. 10], f. 193r-v, doc. 491.

E. Còpia del 13 de desembre de 1666, ex D, localitzada a l'arxiu reial del castell de Foix, caixa 15. BNF, Collection Doat, vol. 168, f. 196r-197v.

F. Còpia del 22 de febrer de 1668, ex A2, localitzada a l'arxiu reial del castell de Foix, caixa 22. París, BNF, Collection Doat, vol. 168, f. 198r-200r.

G. Còpia del segle XVII ex B. BNF, Collection Baluze, vol. 108, f. 54v.

Publ.: MARCA, *Marca Hispanica*, col. 1371-1372, doc. CCCCLXX; MAHUL, *Cartulaire et Archives*, v, p. 278-279; MIQUEL ROSELL, LFM, II, p. 329-330, doc. 854; FELIU-SALRACH, *Els pergamins*, III, p. 1529-1530, doc. 962.

Reg.: DOVETTO, *Cartulaire des Trencavel*, p. 127.

Ref.: MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso I*, p. 410; CARUANA, *Itinerario de Alfonso II*, p. 119.

“Anno Christi incarnatione^b millesimo C LXX VIII^c, rege Ledovico^d regnante, III° nonas novembris. Ego Rogerius, vicecomes Biterrensis, filius domine Saure, gratis et spontanea voluntate, scio, laudo et recognosco tibi, meo domino Illdefonso, Dei gratia regi Aragonum, comiti^e Barchinone, marchioni Provincie, quod cum puer essem nec valens inter bonum et malum, utile et inutile discernere, consilio quorundam meorum pravorum hominum seductus, annui et concessi Raimundo, comiti Tolose, Carcassonam et alias terras quas de vobis teneo et tenere debeo, et omnes mei antecessores de vestris tenuerunt, et insuper guerra et aliis iniuriis vos, dominum et amicum meum, irritavi. Preterea, prudentiorum^f usus consilio me deliquisse recognoscens, veni in potestate vestra^g et placuit, simplici pietati vestre, hoc totum et tantum nefas michi condonare. Idcirco, et quia debeo, iterum venio in

1. La datació d'aquest acte planteja un petit problema: el 2 de novembre de 1179 s'escaigué en divendres i no en dissabte. Per tant, o bé es tracta d'un error del notari en la consignació del numeral del dia (3 en lloc de 2), o bé l'acte fou signat el dia 2 i redactat l'endemà.

potestate vestra^h et dico me observaturum a die ista in antea omnes conveniencias et pacciones que fuerunt composite inter patrem vestrum et patrem meum, et inter me et vos, sicut in aliis cartis continetur,ⁱ ut supradictum est, tenebo et teneri faciam, nec infringam nec infringere^k faciam, et ne hoc facere possim, etiamsi voluero, facio vobis iurare homines de Carcassona et de Limoso et multos alios probos homines et magnates terre mee, ut ipsi vobis attendant cum honoribus et castris que per me tenent et ut vestri proprii homines deinceps vestram sequantur voluntatem et imperium. Verumtamen, istud sacramentum quod propter offensam et propter culpam predictam faciunt vobis homines mei, successores vestri a successoribus meis ammodo exigere non possint, nisi illas convenciones^l et sacramenta que inter patrem vestrum et patrem meum, et inter me et vos, facte sunt, sicut in aliis cartis continetur. Attamen, si forte contigerit,^m quod absit, me absque infante legitimo obire, Carcassona et Carcassensis, *Reddas*ⁿ et Reddensis, *Laurac* et Lauragensis, et quodcumque feudum de vobis teneo vel tenere debeo, cum alio^o omni meo honore, meo^p fratri Raimundo Trenchavelli revertatur, eisdem pactis sive convenienciis quibus ego et vos tenemur. Sin autem, ipse prior me obierit et ego absque infante legitimo obiero et testamentum non fecero, domine rex illi ex proximis meis quem voluntas vestra vel successorum vestrorum elegerit omne supradictum feudum donetur.

Sig+num domini Rogerii vicecomitis.

Sig+num Petri Raimundi de Alto Pullo. Sig+num Petri Vassalli. Sig+num Willelmi^q de Sancto Paulo. Sig+num Arnaldi de Villa Mulorum.

Bernardus, notarius iam dicti domini Rogerii, precepto eiusdem, scripsit hanc cartam die sabbati, mense et anno quo supra, et suprascript^f «cum alio omni meo honore».⁵

a. B avantposa la rúbrica Incipiunt instrumenta donacionum, convenientiarum et sacramentalium que fuerunt facta inter venerabilem Ildefonsum, regem Aragonum, comitem Barchinone ac Provincie marchionem, et Roggerium, vicecomitem Biterrensem, filium dicti Trenchavelli. Et primum, instrumentum condonacionis quo remisit ipse dominus rex delictum quod perperam dictus Roggerius circa eum fecerat pro eo quia terram, quam per eum et eius antecessores habuerat in feudum et tenuerat, comiti Raimundo Tolosano annuerat et concesserat necnon dictum dominum regem guerris et aliis iniuriis irritaverat (*f. 305*); *D avantposa la rúbrica* Fidelitas inter Rogerium Biterris et regem Aragonum. – *b. incarnationis E i F.* – *c. M^o c^o LXXIX° D.* – *d. Lodovico D, E i F.* – *e. regis Aragonensis, comitis D.* – *f. prudentiori D, E, F i G.* – *g. potestatem vestram D, E i F.* – *h. potestatem vestram D i E.* – *i. continetur omès B, C i G.* – *k. infringi D i E.* – *l. convenientias D, E i G.* – *m. La segona i corregeix e C.* – *n. Reda B i G.* – *o. alio interlineat C.* – *p. meo omès D i E.* – *q. Guillelmi D i G.* – *r. B i C repeixen et suprascript.* – *s. et suprascript «cum alio omni meo honore» omès D i E.*

103

1179, novembre [d. 5]. Carcassona

Roger II, vescomte de Carcassona i Besiers, dóna en alou a Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, i als seus successors, senyors de Barcelona, la vila de Menèrba i el Menèrbès.

[A1. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[A2. Original en pergami a l'arxiu vescomtal de Carcassona, perdut.]

B. Còpia de final del segle XII, ex A1. ACA, C, LFM, f. 305v [84c-d (numeració actual)].

C. Còpia de final del segle XII, ex A2. Montpellier, Société Archéologique de Montpellier, Cartulari dels Trenchavell (*Liber Instrumentorum Vicecomitalium*) [ms. 10], f. 193r, doc. 490.

D. Còpia del 13 de desembre de 1666, ex C, localitzada a l'arxiu del castell de Foix, caixa 15. BNF, Collection Doat, vol. 168, f. 207r-208r.

E. Còpia del segle XVII ex B (incompleta). BNF, Collection Baluze, vol. 108, f. 55r.

Publ.: MARCA, *Marca Hispanica*, col. 1372, doc. CCCCLXXI (incompleta); MIQUEL ROSELL, *LFM*, II, p. 331, doc. 855.

Reg.: DOVETTO, *Cartulaire des Trencavel*, p. 127.

Cit.: MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso I*, p. 410; CARUANA, *Itinerario de Alfonso II*, p. 119.

“Notum sit omnibus^b scire volentibus quod ego Rodgerius,^c Biterrensis atque Carcassonensis vicecomes, dono tibi, domino Ildefonso, per Dei gratiam illustrissimo regi Aragonensi, comiti Barchinonensi et marchioni Provincie, castrum et villam^d Menerbe et Menerbensem cum omnibus castris et^e fortitudinibus, pertinenciis et terminis suis, quantum videlicet ibi habeo per omnia loca vel habere debeo ulla racione vel modo vel deinceps quibuscumque modis in predicto castro et terra cum terminis eorum acquirere potero. Hoc autem donum facio et in presenciarum tradof et concedo per tuum^g proprium alodium et franchum tibi et tuis successoribus perpetuo Barchinone.

Actum est hoc in Carcassona, in^h mense novembri, anno Domini M^{oi} C^o LXX° VIII°.

Sig+num Rodgerii,^k vicecomitis Biterrensis et Carcassonensis.

Sig+num Guillelmi de Sancto Paulo. Sig+num Petri Raimundi de Alto Pullo. Sig+num Petri Vassalli. Sig+num Arnalli^l Morlana. Sig+num Bernardi Alionis. Sig+num Arnalli^m de Villa Mulorum. Sig+num Raimundi de Villa Mulorum.ⁿ

Ego Guillelmus de Bassia, notarius domini regis, hoc scripsi et feci hoc sig(*senyal*)num.^o

a. B avantposa la rúbrica Carta donacionis quam fecit dictus Rodgerius eidem venerabili Ildefonso, regi Aragonum, comiti Barchinone ac Provincie marchioni, super castro de Menerba et sibi pertinentibus (f. 305v); *C avantposa la rúbrica* De donatione. – *b. omnibus omès B i E.* – *c. Rogerius C i D.* – *d. et villam omès C i D.* – *e. et omès B i E.* – *f. trado omès D.* – *g. tuum omès B i E.* – *h. in afegeix D.* – *i. millesimo B i E.* – *k. Rogerii C i D.* – *l. Arnaldi C i D.* – *m. Arnaldi C i D.* – *n. B afegeix Sig+num; Sig+num Guillelmi de Sancto Paulo... Sig+num Raimundi de Villa Mulorum omès E, que afegeix et cetera.* – *o. et feci hoc sig(senyal)num omès C i D.*

104

1179, novembre [d. 5]. Carcassona

Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, lliura en feu a Roger II, vescomte de Besiers i Carcassona, la ciutat de Carcassona i el Carcassès, el castell de Laurac i el Lauraguès, la ciutat i el territori de Rasès, amb la vila de Limós i la terra de Saut, el castell de Tèrmes i el Termenès i el castell de Menèrba i el Menerbès. Per la seva banda, el vescomte promet ajudar-lo en la guerra contra el comte de Tolosa.

[A1. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[A2. Original en pergami a l'arxiu vescomtal de Carcassona, perdut.]

B. Còpia de final del segle XII, ex A1 (incompleta). ACA, C, *LFM*, f. 305v [84d (numeració actual)].

C. Trasllet del 28 de gener de 1219, ex A1. ACA, C, pergamins d'Alfons I, carp. 47, núm. 275 dupl. (*olim* 17 arm. d'Aragó, sac de Santa Eugènia, núm. 98), 236 × 323 mm. Estat de conservació regular per la presència d'estrips i petits forats al marge esquerre del pergami i de taques.

D. Còpia de final del segle XII, ex A2. Montpellier, Société Archéologique de Montpellier, Cartulari dels Trencavell (*Liber Instrumentorum Vicecomitalium*) [ms. 10], f. 190r-191r, doc. 484.

E. Trasllet del segle XIII, ex A1. ACA, C, Pergamins d'Alfons I, núm. 275 (perg. en rotllo), doc. 16.

F. Còpia del segle XIV, ex A1. ACA, reg. 2, *LT*, f. 42r-43r.

- G. Trasllat del 14 d'agost de 1353, a València, fet per Francesc Foix, notari reial, ex A1. AN, J 587. Aragon, núm. 1.1.
- H. Còpia del 13 de desembre de 1666, ex D, localitzada a l'arxiu reial del castell de Foix, caixa 15. BNF, Collection Doat, vol. 168, f. 180r-182r.
- I. Còpia del segle XVII ex B (incompleta). BNF, Collection Baluze, vol. 108, f. 55r-v.
- Publ.: MARCA, *Marca Hispanica*, col. 1372-1373, doc. CCCCLXXII (incompleta); MAHUL, *Cartulaire et Archives*, v, p. 279; A. TEULET, *Layettes du trésor des chartes*, I, p. 122-123, doc. 297 (ex G); MIQUEL ROSELL, *LFM*, II, p. 331-332, doc. 856 (ex B i E); SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, p. 388-389, doc. 288.
- Reg.: J. PAZ, *Documentos relativos a España existentes en los Archivos Nacionales de París*, p. 4, doc. 16; DOVETTO, *Cartulaire des Trencavel*, p. 125.
- Ref.: MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso I*, p. 410; CARUANA, *Itinerario de Alfonso II*, p. 119.

“Hec est conveniencia^b facta inter dominum Illdefonsum, illustrem Dei gratia regem Aragonensem,^c comitem Barchinone^d et marchionem Provincie, et venerabilem virum Rodgerium,^e vicecomitem Biterrensem et Carcassonensem. Donat namque et laudat prenominatus Illdefonsus, rex Aragonensis, iam dicto Rodgerio^f vicecomiti civitatem Carcassone et totam terram Carcassensis,^g cum omnibus castris et fortitudinibus et villis et cum omnibus denique pertinentiis et terminis eiusdem civitatis et regionis et fortitudinum et villis^h atque castrorum que modo ibi sunt vel in antea ibiⁱ erunt. Item, donat ei castrum de Lauracho, cum illis omnibus que eidem castro aliquo modo pertinent vel^k pertinere debent. Donat etiam ei totum *Laurages*, cum castris et fortitudinibus omnibus et villis, et cum omnibus pertinentiis eorum et terminis, que omnia modo ibi sunt vel erunt in antea. Item, donat ei et laudat civitatem que dicitur *Redas* et omnem regionem et terram Redensem, cum omnibus castris et fortitudinibus et villis et terminis et pertinentiis eorum omnibus que modo ibi sunt vel erunt in antea, et nominatim villam de Limoso, et totam terram de *Salt*, cum castris et fortitudinibus et omnibus illorum pertinentiis. Donat item^l ei castrum de Termen et totam terram Terminensis,^m cum castris et fortitudinibus et villis que modo ibi sunt vel erunt in antea et cum eorumⁿ terminis et pertinentiis^o ubique.^p Item donat ei castrum Minerbe et Minerbensensem terram,^q cum castris et fortitudinibus et villis, quantum ibi nunc habet vel habere debet, cum omnibus eorum pertinentiis et terminis. Ea vero condicione donat^r sepredictus rex Aragonensis^s supradicta omnia, ut habeat idem Rodgerius^t et sui perpetuo ad fevum per iam dictum regem et successores eius ad servicium et fidelitatem eorum, et quod predictus Roggerius et successores eius donet, iratus et paccatus, potestates supradictarum civitatum et omnium castrorum et fortitudinum pertinentium, nunc aut^u in futuro, ad supradictas civitates Carcassone et *Redas*^v pertinentium, eciam ad senioraticum^w castri de Lauracho et ad senioraticum^x castri de Termen^y et ad senioraticum^z castri quoque^{aa} Minerbe, predicto^{ab} regi et successoribus eius, sine omni eorum enganno,^{ac} quocienscumque per se aut per nuncios suos aut per nuncium suum requisierit et demandaverit.^{ad} Hec itaque omnia accipit^{ae} iam dictus Rodgerius^{af} per manum domini regis per^{ag} fevum et ad servicium et fidelitatem eius et suorum omni tempore, sicut iam predictum est. Insuper et idem Rodgerius^{ah} convenit domino regi, per bonam fidem et^{ai} sine enganno^{ak} eiusdem regis, domini sui, quod cum supradictis civitatibus et terris omnibus et castris et fortitudinibus et cum omni alio honore quem habet ubique nunc^{al} vel poterit habere de cetero, valeat et iuvet^{am} domino regi per bonam et rectam fidem contra omnes homines mundi et faciat paces et guerras semper comiti Tolose^{an} et Sancti Egidii et successoribus eius, perpetuo, per mandamentum domini regis et successorum eius Barchinone.

Actum est hoc apud Carcassonam, anno Domini M^o C^o LXX° VIII°,^{ao} mense novembris.

Signum + Illdefonsi, regis Aragonum, comitis Barchinone^{ap} et marchionis Provincie.

[(A1), (B), C, E, I]

[(A2), D, H]

Sig+num Iudicis de Palacio.

Sig+num Rodgerii, vicecomitis Biterrensis.

Sig+num Arnalli de Villa Mulorum.

Sig+num Guilelmi de Sancto Felice. Sig+num

Guilelmi de Castro Azol. Sig+num Bertrandi de

Saxacco. Sig+num Raimundi de Villa Mulo-

rum. Sig+num Petri Vasalli.^{aq} Sig+num Guilel-

mi de Sancto Paulo. Sig+num Arnalli Morlana.

Sig+num Poncii de *Mata Plana*. Sig+num Petri

Raimundi de Alto Pullo. Sig+num Guilelmi

Amil. Sig+num Hugus^{ar} *dez Romegos*. Sig+numFortunii de *Bergoa*. Sig+num Assaliti. Sig+num Petri Gros. Sig+num Raimundi Arnalli.^{as}

Sig+num Rogerii, vicecomitis Biterrensis.

Sig+num Bertrandi de Seixac. Sig+num Pe-

tri Vassalli. Sig+num *Pons de Mata Plana*. Sig+

num Guilelmi de Sancto Felice. Sig+num Arn-

naldi de Villa Mulorum. Sig+num Guillelmi de

Sancto Paulo. Sig+num Iudicis de *Pelagos*. Sig+num Arnaldi Morlana. Sig+num de *Romegos*.

Sig+num Raimundi de Villa Mulorum. Guillel-

mi Amelii. Sig+num Bernardi *Alions*. Sig+num

Rogerii Petri. Sig+num Petri Gros. Sig+num As-

sallin. Sig+num Guilelmi de *Castel Azol*. Sig+num Fortini de *Berga*. Sig+num Petri Raimun-

di de Davineira. Sig+num Raimundi Arnaldi.

Ego Guillelmus de Bassia, notarius domini regis, scripsi, eiusdem mandato et precibus Rodgerii,^{at} hanc cartam, litteris rasis et emendatis in linea IIII^a et XII^a et^{au} suprapositis in^{av} VII^a,^{aw} et feci hoc sig+num (*senyal*).^{ax}

a. *B avantposa la rúbrica* Sequitur convenientia inter venerabilem Ildefonsum regem et Rogerium nominatum facta super civitate Carcassonae et aliis multis et diversis honoribus quos per eum in feudum tenet (f. 305); *C avantposa* Hoc est translatum fideliter factum; *D avantposa la rúbrica* De compositione. – b. concordia *D i H*. – c. Aragonum *D i H*. – d. Barchinonensem *H i I*. – e. Rogerium *D i H*. – f. Rogerio *D i H*. – g. Carcassensem *H*. – h. et villis *omès B, C, E i I*. – i. ibi *omès B, C, E i I*. – k. aut *D i H*. – l. iterum *D i H*. – m. Terminensem *D i H*. – n. omnibus *D i H*. – o. vel continenciis *D i H*. – p. Item, donat ei et laudat civitatem que dicitur Redas... et pertinenciis eorum omnibus que modo ibi sunt vel erunt in antea. Donat iterum ei castrum de Termen... cum omnibus terminis et continenciis ubique. Nominatim villam de Limoso et totam terram de Salt, cum castris et fortitudinibus et omnibus illorum pertinenciis *D i H*. – q. *D i H afegeixen* et. – r. dono *D i H*. – s. Aragonum *D i H*. – t. Rogerius *D i H*. – u. et *D i H*. – v. Reddes *I*. – w. senioratum *D i H*. – x. senioratum *D i H*. – y. Terme *D i H*. – z. senioratum *D i H*. – aa. de *D i H*. – ab. *D i H afegeixen* domino. – ac. inganno *D i H*. – ad. requisierint et demandaverint *I*. – ae. accipiat *D i H*. – af. Rogerius *D i H*. – ag. ad *D i H*. – ah. Rogerius *D i H*. – ai. et *omès E*. – ak. inganno *D i H*. – al. nunc *omès C, E i I*. – am. iuret *I*. – an. Tholose *E*. – ao. IX° *D*. – ap. Barchinonis *D i H*. – aq. Vassalli *E*. – ar. Hugo *E*. – as. Sig+num Arnalli de Villa Mulorum... Sig+num Raimundi Arnalli *omès I que afegeix* et cetera. – at. mandato eiusdem domini, notarius domini regis, et precibus Rogerii, scripsi *D i H*. – au. rasis et emendatis in linea IIII^a et XII^a et *omès D i H*. – av. *D i H afegeixen* linea. – aw. litteris rasis et emendatis in linea IIII^a et XII^a et suprapositis in VII^a *omès I*. – ax. *C afegeix*: Signum+ Raimundi presbiteri Sancte Marie Macdalene. Sig+num Bernardi presbiteris. Sig+num Guilelmi presbiteri. Signum+ Petri Ballistarii. Signum+ Guilelmi de Guardiola. Signum+ Ferrarii Bertrandi. Signum+ Raimundi de Pax. Nos huius translati testes sumus. Sig+num Poncii de Serriano scriptoris in Barchinona, qui hoc translatum scripsit IIII kalendas februarii, anno Domini M^o CC^o XVII°.

105

1179, novembre [d. 5]. Carcassona

Roger II, vescomte de Carcassona i Besiers, presta jurament de fidelitat a Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, per la ciutat de Carcassona i el Carcassès, la ciutat i el territori de Rasès, Limós, la terra de Saut, Tèrmes i el Termenès, Laurac i el Lauraguès i Menèrba i el Menerbès, que rep d'ell en feu, i promet ajudar-lo i fer sempre la guerra i la pau amb el comte de Tolosa per manament seu.

[A1. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[A2. Original en pergami a l'arxiu vescomtal de Carcassona, perdut.]

[B. Còpia de final del segle XII, perduda. ACA, C, *LFM*, f. 306v.]

C. Còpia de final del segle XII, ex A2. Montpellier, Société Archéologique de Montpellier, Cartulari dels Trencavell (*Liber Instrumentorum Vicecomitalium*) [ms. 10], f. 192r-v, doc. 488.

D. Còpia del 12 de desembre de 1667, ex C, localitzada a l'arxiu reial del castell de Foix, caixa 15. BNF, Collection Doat, vol. 168, f. 194r-195v.

E. Còpia del segle XVII ex B. BNF, Collection Baluze, vol. 108, f. 55v.

Publ.: MARCA, *Marca Hispanica*, col. 1373-1374, doc. CCCCLXXIII; MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 280;

MIQUEL ROSELL, *LFM*, II, p. 333, doc. 857.

Reg.: DOVETTO, *Cartulaire des Trencavel*, p. 126.

Ref.: CARUANA, *Itinerario de Alfonso II*, p. 120.

“Iuro ego Rogerius,^b Biterrensis et Carcassonensis vicecomes, filius domine Saure, vicecomitisse, tibi, domino meo Ildefonso, Dei gratia^c illustri regi Aragonum, comiti Barchinone et marchioni Provincie, filio quondam domne Petronille, venerabilis regine Aragonum, quod ab hodierna die in antea fidelis ero tibi de vita et corpore tuo et membris tuis, nec capiam te nec^d interficiam, neque hoc fieri faciam, sed neque aliquis homo vel femina meo stabilimento aut consilio sive ingenio hoc faciat,^e et quod fideliter tibi complebo et atendam de civitate Carcassone et Carcassensi et de *Redda* et Reddensi et de Limoso et etiam^f de tota terra et cum^g castris et fortitudinibus de *Salt* et de Termen et Termenensi et de Lauraco et de^h Lauragensi et de Menerba et Menerbensi et de omnibus fortitudinibus et castris que in eis sunt et in omnibusⁱ terminis eorum et quod de cetero in his omnibus locis^k erunt, quemadmodum continetur in^l scripturis convenienciarum que inter me et te sunt signatis et confirmatis manibus meis propriis et tuis. Preterea, valebo et adiuvabo^m contra omnes homines, per bonam finem et sine tuo *engan*;ⁿ et faciam semper guerras et paces comiti Tolose et Sancti Egidii per tuum mandatum, per Deum et hec sancta IIII^{or} Evangelia.

Actum est hoc apud Carcassonam, mense novembris, anno Domini M^o C^o LXXIX°,^o presentibus Petro Raimundo de Alto Pullo, Guillelmo de Sancto Paulo et pluribus^p baronibus Rogerii.^q Ex parte autem regis, Arnaldo^r et Raimundo de Villa Mulorum, Mirone, iudice de Palacio, Guillelmo de Castro Azol, Fortuno de *Berga*^s et pluribus aliis curie.

a. B avantposa la rúbrica Sacramentale quod fecit idem Rogerius eidem domino regi quod observaret dictam convenientiam; C avantposa la rúbrica De fidelitate vicecomitis ad regem Aragonum. – b. Rodgerius E i Marca. – c. per Dei gratiam E i Marca. – d. aut E i Marca. – e. faciet E i Marca. – f. etiam omès E i Marca. – g. cum omès E i Marca. – h. de omès D, E i Marca. – i. omnibus omès E i Marca. – k. E i Marca afegeixen predictis. – l. D afegeix his. – m. E i Marca afegeixen tibi. – n. inganno D. – o. LXXVIIII E. – p. compluribus E i Marca. – q. Rodgerii E i Marca. – r. Arnallo E i Marca. – s. Bergua E i Marca.

106

1179, novembre [d. 5]. Carcassona

Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, i els barons de la seva cúria presenten jurament de fidelitat a Roger II, vescomte de Carcassona i Besiers, i prometen que no li prendran cap de les ciutats i territoris que el rei li ha lliurat en feu. Vol que, semblantment, el successor seu a Barcelona o els barons de la seva cúria, en cas que el seu successor sigui rei o reina, prestin homenatge corporal al vescomte o als seus successors.

[A1. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[A2. Original en pergami a l'arxiu de la ciutat de Carcassona, perdut.]

[B. Còpia de final del segle XII ex A1, perduda. ACA, C, *LFM*, f. 306v.]

C. Còpia de final del segle XII, ex A2. Montpellier, Société Archéologique de Montpellier, Cartulari dels Trencavell (*Liber Instrumentorum Vicecomitalium*) [ms. 10], f. 191r-v, doc. 485.

D. Còpia del 13 de desembre de 1666, ex C, localitzada a l'arxiu reial del castell de Foix, caixa 15. BNF, Collection Doat, vol. 168, f. 185r-186v.

E. Còpia de l'1 d'agost de 1668, ex A2. BNF, Collection Doat, vol. 168, f. 183r-184v.

F. Còpia del segle XVII. BNF, Collection Baluze, t. 70, f. 65r-v.

G. Còpia del segle XVII ex B (incompleta). BNF, Collection Baluze, vol. 108, f. 56r.

Publ.: MARCA, *Marca Hispanica*, col. 1374, doc. CCCCLXXIV (incompleta); MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 280; MIQUEL ROSELL, *LFM*, II, p. 333-334, doc. 858; SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, p. 390, doc. 289.

Reg.: DOVETTO, *Cartulaire des Trencavel*, p. 125.

Ref.: CARUANA, *Itinerario de Alfonso II*, p. 120.

“Ego Ildefonsus, Dei gratia rex Aragonum, comes Barchinone et marchio Provincie, iurare mando et facio subscriptos homines meos tibi Rogerio,^b Biterrensi atque Carcassonensi vicecomiti, filio nobilis vicecomitis domine Saure, videlicet, quod fidelis ero tibi ab hodierna die in antea de vita tua et corpore tuo et membris tuis, nec auferam tibi vel^c auferri faciam civitatem Carcassone vel Carcassensem,^d neque^e Redas aut^f Redensem, neque^g Termen^h aut Termenensem,ⁱ neque^k Lauracum^l aut^m Lauragensem,ⁿ neque Minerbam^o aut Minerbensem,^p sed neque castra aut fortitudines que in his omnibus locis sunt vel de cetero fuerint, neque eciam hoc faciet^q aliquis homo vel femina per me aut per meum consilium aut per meum ingenium^r vel adiutorium seu^s stabilimentum. Sicut^t igitur supradictum est, tenebo firmiter et attendam per fidem rectam, sine aliqua fraude vel dolo. Supradicta quoque^u volo et mando ut successor meus^v Barchinone, sive masculus sive femina fuerit, iuret tibi corporaliter idem quod predixi, si mihi supervixeris, similiter et filio tuo^w vel filie qui tibi successerit^x in Carcassona, nisi inquam ille filius meus^y vel filia rex fuerit aut regina Aragonensis; quod si fuerit, faciat iurare^z per barones curie sue et hec convenientia vadat in eternum inter meos et tuos.

Nos siquidem Raimundus de Villa Mulorum, Bernardus Alionis, Miro, iudex de Palacio, Arnaldus^{aa} de Palaciolo,^{ab} Dalmacius^{ac} de Crexello, iuramus tibi Rodgerio quod supradicta^{ad} tibi attendantur et compleantur, per Deum et hec sancta IIII^{or} Evangelia, a domino rege.^{ae}

Actum est hoc apud Carcassonam, anno Domini M^o C^o LXXIX°,^{af} mense novembris.

Signum + Ildefonsi, regis Aragonum, comitis Barchinone et marchionis Provincie.

Sig+num Bernardi Alionis. Sig+num Bertrandi de Sexaco. Sig+num Guillelmi de Sancto Paulo. Sig+num Petri Vassal.^{ag} Sig+num Arnaldi^{ah} de Villa Mulorum. Sig+num Petri Raimundi de Alto Pullo. Sig+num Fortuni de Berga.^{ai} Sig+num Guillelmi de Castro Azol.^{ak}

Ego Guillelmi de Bassia, notarius domini regis, scripsi eiusdem mandato hanc cartam et feci hoc sig(*senyal*)num.^{al}

a. *B avantposa la rúbrica* Sacramentale quod idem similiter venerabilis rex Ildefonsus eidem Rogerio ab hominibus suis fieri fecit, quod non auferret ei Carcassonam neque alia feuda quae per eum habet; *C avantposa la rúbrica* De Carcassona. – b. Rotgerio E; Rodgerio G. – c. nec E. – d. vel Carcassensem omès C i D. – e. atque G. – f. neque C i D. – g. atque G. – g. Terminis Marca. – i. Termenesium Marca. – k. nec C i D. – l. Laurac D. – m. neque C i D. – n. Lauragesium Marca. – o. Minerbem C i D. – p. Minerbesium Marca. – q. faciat C i D. – r. aut per meum ingenium omès E, F, G i Marca. – s. sive C i D. – t. sic E. – u. vero C i D. – v. nostri E. – w. tuo omès D. – x. successit C i D. – y. meus omès D. – z. iuret C i D. – aa. Arnallus E i G. – ab. Palacio C i D. – ac. Dalmatio G. – ad. predicta C i D. – ae. a domino rege omès G i Marca. – af. LXXVIII G. – ag. Vassalli E. – ah. Arnalli E i F. – ai. Bergoa E i F. – ak. Sig+num Bernardi Alionis. Sig+num Bertrandi de Sexaco. Sig+num Guillelmi de Sancto Paulo. Sig+num Petri Vassal. Sig+num Arnaldi de Villa Mulorum. Sig+num Petri Raimundi de Alto Pullo. Sig+num Fortuni de Berga. Sig+num Guillelmi de Castro Azol omès G, que afegeix et cetera, i Marca. – al. et feci hoc sig(*senyal*)num omès Marca.

1179, novembre [d. 5]. Carcassona

Roger II, vescomte de Carcassona i de Besiers, es compromet sota jurament a ajudar, ara i en el futur Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, a fer la guerra contra el comte Ramon V de Tolosa, a no signar cap pacte, treva, concòrdia ni pau amb aquest contra la seva voluntat i a estar sempre sota les seves ordres en aquest particular. Vol també que el seu fill o filla que el succeeixi a Carcassona mantingui aquest pacte i, quan tingui l'edat, el juri al rei o al fill o filla d'aquest que el succeeixi a Barcelona.

[A1. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[A2. Original en pergami a l'arxiu vescomtal de Carcassona, perdut.]

[B. Còpia de final del segle XII, ex A1, perduda. ACA, C, LFM, f. 307r.]

C. Còpia de final del segle XII, ex A2. Montpellier, Société Archéologique de Montpellier, Cartulari dels Trencavell (*Liber Instrumentorum Vicecomitalium*) [ms. 10], f. 192r, doc. 487.

D. Còpia del 12 de desembre de 1667, ex C, localitzada a l'arxiu reial del castell de Foix, caixa 15. BNF, Collection Doat, vol. 168, f. 192r-193v.

E. Còpia del segle XVII ex B. BNF, Collection Baluze, vol. 108, f. 56r-v.

Publ.: MARCA, *Marca Hispanica*, col. 1375, doc. CCCCLXXV (incompleta); MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 280-281; MIQUEL ROSELL, *LFM*, II, p. 334-334, doc. 859.

Reg.: DOVETTO, *Cartulaire des Trencavel*, p. 126.

“Notum sit scire volentibus quod ego Rogerius,^b vicecomes Biterrensis et Carcassonensis, gratuita voluntate et animo, convenio tibi, domino meo Ildefonso, per Dei gratiam illustri Aragonensi regi, comiti Barchinone et marchioni Provincie, quod ab hodierna die in antea adiutor ero tibi et tuis perpetuo, per bonam fidem et sine omni tuo engan,^c cum omni honore meo^d ubique et terris, cum omnibus meis hominibus, contra Raimundum, comitem Tolose et Sancti Egidii, in guerra quam modo habes cum eo atque in omnibus guerris quas cum ipso eodem vel cum^e eius successoribus umquam habebis^f per^g te vel per^h aliquem quocumque modo. Item, convenio tibi, domino meo, quod amodo et deinceps cum predicto comite Raimundo vel successoribus eius ego vel mei successores nullam conventionem aut finem aut treugamⁱ seu et^k concordiam vel^l pacem faciamus sine tuo tuorumque mandato et voluntate. Item, nihilominus convenio tibi, domino meo regi, quod ego et posteritas mea guerras et paces semper faciamus comiti Tolose et Sancti Egidii suisque successoribus iuxta mandatum tuum et successorum tuorum absque ulla contradiccione et dolo. Ut autem hec omnia predicta sinceriusque^m firmissusque attendantur et compleantur tibi acⁿ successoribus tuis, iuro id tibi corporaliter, per Deum et hec IIII^{or} sancta Evangelia. Item, ego supradictus Rogerius^o vicecomes volo et firmiter mando filio meo vel filie qui post me successor fuerit in Carcassona ut^p faciat eas^q convenciones et iuret tibi corporaliter, cum etatem habuerit, domino scilicet^r meo regi, si mihi supervixeris, et filio tuo vel filie qui tibi succedet in Barchinona. Et sic supradicta conveniencia^s vadat inter meos successores et tuos in eternum.

Actum est hoc apud Carcassonam, anno Domini M^o C^o LXXIX°,^t mense novembris.

Sig+num Rogerii,^u vicecomitis^v Biterrensis et Carcassonensis.

Sig+num Guillelmi de Sancto Paulo. Sig+num Petri Raimundi de Alto Pullo. Sig+num Arnaldi de Villa Mulorum. Sig+num Guillelmi de Castel Azol. Sig+num Petri Vassalli. Sig+num Bernardi Alionis. Sig+num Bertrandi de Sexaco. Sig+num Arnaldi Morlana. Sig+num Raimundi de Villa Mulorum.^w

Ego Guillelmus de Bassia, notarius domini regis, subscribo et facio hoc sig+num.^x

Ego Raimundus de Cortada, sub iussu Guillelmi de Bassia, domini regis notarii, scripsi hanc cartam et feci hoc sig+num.^y

a. B avantposa la rúbrica Adhuc sequitur convenientia cum sacramentali quam fecit dictus Rogerius saepe dicto regi, quod semper mandato ipsius et voluntate faceret guerram et pacem comiti Raimundo Tholosano; *C avantposa la rúbrica* De fidelitate. – *b.* Rodgerius *E i Marca*. – *c.* inganno *D*. – *d.* tuo *E i Marca*. – *e.* cum omès *E i Marca*. – *f.* habebitis *E*. – *g.* per omès *E*. – *h.* per omès *E*. – *i.* vel treguam *E i Marca*. – *k.* et omès *D*. – *l.* et concordiam vel omès *E i Marca*. – *m.* que omès *Marca*. – *n.* et *E i Marca*. – *o.* Rodgerius *E i Marca*. – *p.* ut omès *D*. – *q.* easdem *E i Marca*. – *r.* scilicet omès *E i Marca*. – *s.* controversia *D*. – *t.* LXXVIII *E*. – *u.* Rodgerii *E i Marca*. – *v.* vicecomes *E*. – *w.* Sig+num Guillelmi de Sancto Paulo... Sig+num Raimundi de Villa Mulorum omès *E i Marca*. – *x.* et facio hoc sig+num omès *Marca*. – *y.* et feci hoc sig+num omès *C, D i Marca*.

108

1179, novembre. Carcassona

Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, es compromet a ajudar el vescomte Roger II de Carcassona i Besiers a fer la guerra contra el comte Ramon V de Tolosa i a no signar, ni ell ni els seus successors, cap pacte, pau, treva ni concòrdia sense el seu consentiment i la seva voluntat o la dels seus successors. Fa jurar aquest acord als barons de la seva cúria i ordena que el seu fill o filla que el succeeixi a Barcelona, o els barons de la seva cúria en cas que el seu successor sigui rei o reina, faci o facin aquest jurament i ratifiqui o ratifiquin aquests acords al successor del vescomte Roger a Carcassona.

[A1. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[A2. Original en pergamí a l'arxiu vescomtal de Carcassona, perdut.]

[B. Còpia de final del segle XII, ex A1, perduda. ACA, C, LFM, f. 307v.]

C. Còpia de final del segle XII, ex A2. Montpellier, Société Archéologique de Montpellier, Cartulari dels Trencavell (*Liber Instrumentorum Vicecomitalium*) [ms. 10], f. 191v-192r, doc. 486.

D. Còpia del 13 de desembre de 1667, ex C, localitzada a l'arxiu reial del castell de Foix, caixa 15. BNF, Collection Doat, vol. 168, f. 190r-191v.

E. Còpia del 24 de febrer de 1668, ex A2, localitzada a l'arxiu reial del castell de Foix, caixa 22. BNF, Collection Doat, vol. 168, f. 187r-189r.

F. Còpia del segle XVII ex B. BNF, Collection Baluze, vol. 108, f. 56v-57r.

Publ.: MARCA, *Marca Hispanica*, col. 1375-1376, doc. CCCCLXXVI; MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 281;

MIQUEL ROSELL, LFM, II, p. 335-336, doc. 860; SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, p. 390-392, doc. 290.

Reg.: DOVETTO, *Cartulaire des Trencavel*, p. 126.

Ref.: CARUANA, *Itinerario de Alfonso II*, p. 120.

“Notum sit scire volentibus quod ego Ildefonsus, Dei gratia rex Aragonum, comes Barchinone et^b marchio Provincie, gratuita voluntate et animo, convenio tibi Rodgerio, vicecomiti Biterrensi, homini meo, quod ab hodierna die in antea adiutor ero tibi et tuis perpetuo cum omni terra mea et hominibus, per bonam fidem et sine omni enganno, contra Raimundum, comitem Tolose et Sancti Egidii, in guerra quam modo habes cum eo^c vel in antea cum ipso eodem aut cum successoribus eius habueris per te vel per aliquem modo aliquo. Item, convenio tibi quod amodo et deinceps cum predicto comite Raimundo Sancti Egidii vel cum posteritate eius ego vel mea posteritas nullam conventionem aut finem vel treguam vel concordiam seu pacem faciamus sine tua tuorumque voluntate.^d Sicut igi-

tur^e suprascriptum est, sic tibi et tuis attendam et adimplebo, per bonam fidem et credenciam meam, loco sacramenti, sine omni inganno.^f Nam et ut tibi et tuis fideliter attendatur,^g iurare id facio barones meos presentes, quorum nomina subscripta sunt.

Nos siquidem Raimundus de Villa Mulorum, Bernardus Alionis, Miro, iudex de Palacio, Arnaldus^h de Palaciolo, Dalmacius de Crexello, iuramus quodⁱ supradicta fideliter compleantur et^k attendantur, per Deum et hec sancta^l IIII^{or} Evangelia, tibi Rodgerio supradicto.

Ego eciam iam dictus rex Ildefonsus volo et mando ut filius meus vel filia mihi in Barchinona, post obitum meum, successurus, faciat hoc idem sacramentum et^m hasⁿ easdem conventiones,^o cum etatem habuerit, tibi vel filio tuo vel filie qui tibi successerit in Carcassona. Et^p eas conventiones,^q de quibus loco sacramenti per credenciam meam securum te feci, filius meus vel filia successor post me in Barchinona iuret tibi, si mihi supervixeris, et filio tuo vel filie successor tuo in Carcassona, nisi ille filius meus vel filia rex vel^r regina fuerit Aragonum.^s Qui filius meus aut filia, dominus aut domina Barchinone, si^t rex fuerit aut regina, iurare faciat predictas conveniencias per homines curie sue, et hac conveniencia supradicta^u vadat inter tuos et meos in eternum.

Actum est hoc^v apud Carcassonam, anno Domini M^o C^o LXXIX°, mense novembris.

Signum + Ildefonsi, regis Aragonensis, comitis Barchinonensis et marchionis Provincie.

Sig+num Arnaldi^w de Villa Mulorum. Sig+num Raimundi de Villa Mulorum. Sig+num Iudicis de Palacio. Sig+num Poncii de Mata Plana. Sig+num Guillelmi de Castro^x Azol. Sig+num Fortunii de Bergoa.^y Sig+num Bernardi Alionis. Sig+num Arnaldi^z Morlana. Sig+num Assallait.^{aa}

Ego Guillelmus de Bassia, notarius domini regis, suscribo et facio hoc sig(*senyal*)num.^{ab}

Ego Raimundus de Cortada, sub iussu Guillelmi de Bassia, notarii domini regis, scripsi hanc cartam, rasis litteris et emendatis in linea prima et tertia, et feci hoc sig+num.^{ac}

a. B avantposa la rúbrica Similiter sequitur convenientia cum sacramentali, qua idem dominus rex promisit et ab hominibus suis iurare fecit, quod semper eum contra comitem Raimundum nominatum iuaret; *C avantposa la rúbrica* De fidelitate. – *b. et omès D.* – *c. cum eo omès C i E.* – *d. sine tua tuorumque voluntate omès Marca, que afegeix en el seu lloc* cum predicto comite Tolose absque te. – *e. igitur omès C.* – *f. engan E i Marca.* – *g. attendantur Marca.* – *h. Arnallus Marca.* – *i. Marca afegeix tibi.* – *k. compellantur et tibi E.* – *l. sacrosancta E i Marca.* – *m. hoc idem sacramentum et omès E i Marca.* – *n. has omès C.* – *o. conveniencias Marca.* – *p. quia E.* – *q. conveniencias Marca.* – *r. aut E i Marca.* – *s. Aragonis E i Marca.* – *t. si omès C.* – *u. supradicta omès Marca.* – *v. hoc omès C.* – *w. Arnalli E i Marca.* – *x. Castel Marca.* – *y. Boga C.* – *z. Arnalli E i Marca.* – *aa. Assalit E i Marca.* – *ab. Ego Guillelmus de Bassia, notarius domini regis, suscribo et facio hoc sig(senyal)num omès C; et facio hoc sig(senyal)num omès Marca.* – *ac. rasis litteris et emendatis in linea prima et tertia, et feci hoc sig+num omès C i Marca.*

109

s. d. [1179, novembre 5. Carcassona]

Bertran de Sexac i diversos barons vassalls de Roger II, vescomte de Besiers i de Carcassona, per ordre d'aquest, juren a Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, atendre i complir les convinences signades entre els dos a Carcassona.

[A. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[B. Còpia de final del segle XII, perduda. ACA, C, LFM, f. 308.]

C. Trasllat del segle XIII. ACA, C, Pergamins d'Alfons I, núm. 275 (perg. en rotllo), doc. 17.

Publ.: MIQUEL ROSELL, LFM, II, p. 340, doc. 861 (transcriu únicament la rúbrica; el document copiat a sota [ACA, C, Alfons I, perg. núm. 275, doc. 18] correspon a la rúbrica del doc. 862).

“Turo ego Bertrandus de Sexacco, mandato expresso presentis domini mei Rodgerii, videlicet vicecomes Biterrensis, tibi Illdefonso, domino eius et nostro illustrissimo, per Dei gratiam regi Aragonum, comiti Barchinone et marchioni Provincie, quod, nisi idem^b Rodgerius attenderit tibi fideliter et compleverit sine omni tuo *engan* illas conveniencias quas modo, anno Domini M^o C^o LXX° VIII°, mense novembris, apud Carcassonam, laude et consilio baronum et fidelium hominum suorum tibi fecit et, sacramento etiam corporaliter prestito, solidavit, et a te, sua ipsius voluntate vobis cuiuscunque consilio et suggestione, recedere vellet, ex tunc si quidem attendam tibi, sicut domino meo, et ero tecum in omnibus et per omnia contra eum cum toto honore et castris et fortitudinibus que vel per eum habeo vel habere debeo, sine omni tuo *engan*, per Deum et hec sancta IIII^{or} Evangelia. Ego Bernardus Alionis similiter. Ego Bernardus Raimundi de Capendud similiter. Ego Poncius de Castilione similiter. Ego Bernard Isarn similiter. Ego Petrus Raimundus similiter de Altopullo. Ego Guilelmus de Sancto Paulo similiter. Ego Petrus Rodgerii de Mirapex similiter. Ego Bernardus de Sensenone similiter. Ego Bernardus de Ventaione similiter. Ego Pontius de Ventaione similiter. Ego Petrus de Ventaione similiter. Ego Ermengaudus de Rusticans similiter. Ego Guilelmus de Rusticans similiter.

a. B avantposa la rúbrica Sacramentale quod fecerunt nobiles milites dicti Rogerii domino regi Ildefonso super dictis convenientiis et sacramentalibus observandis, quae ipse Rogerius eidem domino regi fecerat. – *b. nisidem C.*

110

s. d. [1179, novembre 5. Carcassona]

Guillem de Sant Feliu i homes de Carcassona i de Limós, vassalls de Roger II, vescomte de Besiers i de Carcassona, per ordre d'aquest, juren a Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, atendre i complir les convinences signades entre els dos.

[A. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[B. Còpia de final del segle XII, perduda. ACA, C, LFM, f. 308-311.]

C. Trasllet del segle XIII. ACA, C, Pergamins d'Alfons I, núm. 275 (perg. en rotllo), doc. 18.

D. Trasllet del 14 d'agost de 1353, a València, fet per Francesc Foix, notari reial, extret de l'arxiu reial de Barcelona. AN, J 587, Aragon, núm. 1.2.

Publ.: A. TEULET, *Layettes du trésor des chartes*, I, p. 123-124, doc. 298 (ex D) (edició fragmentària); CROSMAYREVIELLE, «Mémoires de la Société des Arts et des Sciences de Carcassonne», I, Carcassona, 1849-1851, p. 234-239; MAHUL, *Cartulaire et archives*, V, p. 281 (edició parcial); MIQUEL ROSELL, LFM, II, p. 336-340, doc. 862 (rúbrica) i 861 (text del document, col·locat erròniament sota una altra rúbrica).

Reg.: J. PAZ, *Documentos relativos a España existentes en los Archivos Nacionales de París*, p. 4, doc. 16.

“Turo ego, Guilelmus Sancti Felicis, mandato expresso domini mei Rodgerii presentis, nobilis vicecomitis Biterrensis et Carcassone, tibi Illdefonso, domino eius et nostro, illustrissimo per Dei gratiam regi Aragonie, comiti Barchinone et marchioni Provincie, quod, nisi idem Rodgerius attenderit et compleverit fideliter et sine tuo *engan* illas conveniencias quas modo, anno Domini M^o C^o LXX° VIII°, mense novembri, apud Carcassonam, laude et consilio baronum et fidelium hominum suorum, tibi fecit et, iure iurando corporaliter prestito, consolidavit, et a te, quod Deus avertat, sua ipsius voluntate vel etiam cuiuscunque pravo consilio et suggestione, recederet, ex tunc siquidem,

nunc^b iam absolutus ab eo, attendam, sicut domino meo, in omnibus et per omnia, sine omni tuo *engan*, et te, tanquam dominum meum, non Rodgerio aut ulla alia persona mediante, habeo, per Deum et hec sacrosancta IIII^{or} Evangelia.

Ego quoque Guillelmus *Amil* id per meipsum convenio tibi, domino meo Ildefonso regi, sine omni tuo enganno, et iuro per Deum et hec sancta quatuor Evangelia. Ego Hugo de Remogoso, similiter. Ego Rodgerius *Forrol*,^c similiter. Ego Petrus de Sancto Michael, similiter. Ego Rodgerius Petri, similiter. Ego Helefiarius,^d similiter. Ego Poncius *Forrol*,^e similiter. Ego Amblardus *Pelapol*, similiter. Ego B. de *Tres Mals*, similiter. Ego Iordanus de Sancto Felice, similiter. Ego Arnallus Morlana, similiter. Ego Raimundus^f Lombardi, similiter. Ego Arnallus *Trexager*,^g similiter. Ego Petrus^h *Gros*, similiter. Ego Guillelmus Constanti, similiter. Ego Guillelmus de Pruinus, similiter.ⁱ Ego Guillelmus de Sarocha, similiter. Ego *Bertran* Giraldi, similiter. Ego Arnalli Guillelmi, similiter. Ego Guillelmus de Avinione, similiter. Ego Guillelmus Textor, similiter. Ego Guillelmus Notarius, similiter. Ego Guillelmus *Mir*, similiter. Ego Laurencius *Xetmar*, similiter. Ego Bernardus Bonus Homo, similiter. Ego *Paschal*, similiter. Ego Guillelmus Faber, similiter. Ego Arnallus Mironis, similiter. Ego quoque Raimundus Mironis, similiter. Ego etiam Bertrandus Lucii, similiter. Ego Arnallus *Divern*,^k similiter. Ego Arnallus *Forrol*, similiter. Ego Paganus. Ego Petrus de Monte *Rexal*.^l Ego Sicardus. Ego Arnallus *Guasch*. Ego Petrus *Guasch*. Ego Guillelmus de Aqua Morta. Ego Petrus Sigerii. Ego Bernardus Barrali. Ego Raimundus Bernardi. Ego Petrus Garini. Ego *Talaferr*. Ego Bernardus *d'Alsona*. Ego Bernardus de *Campaies*. Ego Hugo Mironis. Ego Stephanus Cultellarius. Ego *Guillelm* Texberti.^m Ego *Guillelm* Brunet. Ego *Guillelm* Michel. Ego *Guillelm* Hug. Ego Arnallus *dez Molins*. Ego Martinus Rubeus. Ego Bernardus *Pautoner*. Ego Petrus Adalberti. Ego Petrus *Blanc*. Ego *Bernad Romeu*. Ego *Amel Mal Ordi*. Ego Franchus. Ego Bertrandus de Cardatio. Ego Petrus Rossus. Ego Geraldus *Danter*. Ego Petrus Poncii. Ego Petrus de Lauras. Ego Petrus de *Brom*. Ego Poncius Texiberti. Ego Petrus *Hualger*. Ego Petrus de Menova. Ego Poncius de Rosoles. Ego Petrus Fornarius. Ego Petrus *Gadget*.ⁿ Ego Petrus *Bel*. Ego Petrus *Hugonets*. Ego Petrus Iohannes. Ego Petrus Raimundus *Engolmar*. Ego Petrus de Palagano. Ego Petrus *d'Ardenes*. Ego Petrus Benedicti. Ego Petrus Gregorii. Ego Poncius de *za Obra*. Ego Petrus Iohannes. Ego Poncius de Brexano. Ego Petrus de Filario. Ego Poncius Geraldus. Ego Petrus Guillelmi. Ego Poncius *Teuler*. Ego Petrus *Corda*.^o Ego Petrus *Ramain*. Ego Petrus *Brunet*. Ego Poncius *Macip*. Ego Poncius de Cervaria. Ego Petrus Bovarius. Ego Petrus de Sancta Eulalia. Poncius Tinassus. Petrus *Cadoal*. Petrus faber. Poncius Mandatarius. Petrus Baronis. Petrus de Scarin. Petrus Fornarius. Petrus Tinos. Petrus *Blancher*. Petrus de Paracollis. Poncius de *Mont Reial*. Petrus *d'Alsona*. Petrus Bernardi. Petrus Faber. Petrus Geraldus. Petrus Guillelmi. Petrus Vitalis. Petrus Silvester. Petrus Arnalli. Petrus Amalrici. Petrus Catalanus. Petrus *Rol*. Petrus *Rog*. Petrus Guillelmi. Poncius *Arover*. Petrus de Correndario. Petrus Catalani. Petrus de Amiliavo. Poncius Tinnosus. Petrus Mercerus. Petrus *Mascalch*. Poncius Rodgerius. Petrus Raimundus de *Confolent*. Poncius de *Confolent*. Poncius de Cavis. Petrus Mironis. Petrus de Narbona. Petrus de *Prades*. Petrus *Teuler*. Petrus Faber. Petrus *Tixire*. Petrus Mironis. Petrus de Villa Francha. Poncius *Carera*. Petrus *Vile*. Petrus Adam. Petrus de Villa Maiori. Petrus *Costa*. Poncius Baronis. Petrus *Espert*. Petrus de *Cavanac*. Petrus *Ermengau*. Poncius Faber. Petrus Ministralis. Petrus *Bonsom*. Poncius de *Cornelan*. Poncius Monachus. Petrus de *sa Riba*. Petrus de Monza. Petrus *Gauter*. Petrus de *Villa de Gud*. Poncius de *za Cens*. Petrus *Paga*. Petrus Raimundus de *Tolosa*. Petrus de *Filart*. Petrus *Gauter*. Petrus *d'Azac*. Petrus *Maurel*. Petrus *Isarn*. Poncius de *Cairat*. Petrus *Carera*. Petrus Faber. Petrus de *Osc*. Petrus *Peironella*. Petrus de *Brugeran*. Petrus de *Villa Droz*. Poncius Benedicti. Petrus *Mercer*. Petrus de Ulmo. Petrus *Clemenz*. Petrus *Arover*. Poncius de *Malver*. Petrus *Gariga*. Petrus *Cauna*. Petrus *Geral*. Petrus de Sancto Mar-

tino. Petrus de Villa Longa. Petrus Faber. Petrus Poncii. Petrus *Auriol*. Poncius d'Erminis. Poncius de *Nivalaz*. Poncius de Monte Longo. Poncius Petri. Petrus Bauradi. Petrus de *Marac*. Petrus *Beneet*. Petrus *Sanz*. Petrus Bona. Petrus *Fort*. Bernardus *Marti*. Bernardus *Escorga*. Bernardus *dez Zorel*. Bartholomeus *Mazota*. Blancher. Bertran Saix. Bernardus Catalani. Bernardus Isarni. Bernardus *Vilardonel*. Bernardus Sicardi. *Boer*. Bernardus de Vindemiis. Bernardus *Marti*. Bernardus *Cornaire*. Bernardus *Cler*. Bernardus de Seiano. Bernardus de *Ardenes*. Bernardus de *Mont Oliu*. Bernardus *Oli-ver*. Bernardus *Gauter*. Bernardus *Nevia*. Bernardus de Flazano. Bernardus Gastonis. Bernardus de *Brugarrola*. Bernardus de *Baran*. Bernardus *Romeu*. Bernardus *Romeu de Bonzac*. Bernardus *Dalman*. Bernardus *dez Morer*. Bernardus de Navata. Bernardus *d'Alsona*. Bernardus *Xermar*. Bernardus *Nozel*. Bernardus de *Gogenes*. Bernardus de *Confolent*. Bernardus *Mainer*. Bernardus de *Cardarz*. Bertrandus Dardarius. Bernardus *Raimon*. Bernardus *Deuda*. Bernardus de *Cauna*. Bernardus de Villa Longa. Bernardus de Sancto Andrea. *Blanch Anel*. Bernardus de *za Brisa*. Brunetus. Bartolomeus. *Bertomeu Teuler*. Bernardus de Genova. *Bertomeu* Corregerius. Bernardus Barba. Bernardus de Biron. Bernardus Martini. Bernardus de *Cavenat*. Bernardus *Claver*. *Bertomeu*. Bernardus de *Lairad*. Bernardus de *Leu*. Berengerius de Mazoles. *Bertomeu Gruer*. Bernardus *Griveler*. Bernardus *Tolzan*. Bernardus *Zabater*. Bernardus de *Mont Long*. Bernardus Poncii. Arnallus *Picaire*. Arnallus de *Campaia*. Arnallus *Mercer*. Arnallus *Carbonel*. *Amel*. Arnallus *Sicard*. Arnallus *d'Andorra*. Arnallus *Pages*. *Alegret*. *Alegre de Termenes*. Arnallus *d'Arrover*. Arnallus *Vile*. Arnallus *Marti*. Arnallus *d'Ardenes*. Arnallus *Milsen*. Arnallus *Morel*. Arnallus de *Sen Folc*. Arnallus *Bedoz*. Arnallus *Blanc*. Arnallus *Forner*. Arnallus de Magriano. Arnallus *Zabater*. Arnallus de *Saribeira*. Arnallus *Rale*. Arnallus *Torrans*. Arnallus de *Pui Molsos*. Arnallus de *Leu*. Arnallus Ademarii. Arnallus de Prexano. Arnallus de *Caves*. Arnallus de *za Val*. Arnallus *Gilabert*. Arnallus de *Stella*. *Alegret* de Palagano. Arnallus *Raulfi*. Arnallus *Col de Boch*. Arnallus de *Romense*. Arnallus *Bonet*. Arnallus de *Villadel*. *Arnal Canel*. Arnallus de *Brugarrolas*. Arnallus *Carreger*. Arnallus *Malet*. Arnallus *d'Alarac*. Arnallus de *Caves*. Arnallus *d'Alver*. Arnallus *Iohan*. Guillelmus *Iohan*. Guillelmus Mainardus. *Guater Serraler*. Guillelmus *Forner*. Guillelmus Petri. Guillelmus de *Novals*. Guillelmus de *Leu*. Guillelmus *Berenger*. Guillelmus de *Monzon*. Guillelmus de *Foneian*. Guillelmus Pelliparius. Guillelmus *Bels*. Guillelmus de Solario. Guillelmus *Bonfil*. Guillelmus Poncii. Guillelmus *Iacca*. Grimoardus. Guillelmus Artaudi. Guillelmus Petri. Guillelmus de *Caves*. Guillelmus Gilon. Guillelmus *Deuden*. Guillelmus *Coga*. Geraldus de Porzan. Guillelmus de *Confolent*. Guillelmus *Hug*. Guillelmus *Godafre*. Guillelmus *Mazaribes*. Guillelmus *Fenen*. Guillelmus *Savanel*. Guillelmus Otonis. Guillelmus Rex. Guillelmus de *Carrera*. Guillelmus Petri. Guillelmus Bonus Homo. Guillelmus *Galauder*. Guillelmus Geraldus. Guillelmus de *Pruins*. Guillelmus Orifila. Guillelmus *Hug*. Guillelmus *Raimun*. Guillelmus *Picaire*. Guillelmus *Picamil*. Guillelmus *Pelicer*. Guillelmus Silvestre. Guillelmus *Bremon*. Guillelmus de *Barbera*. Guillelmus *Roger*. Guillelmus de *Mont Reial*. Guillelmus Arnalli. Guillelmus de *Limos*. *Gauter*. Guillelmus Petri de Ulmis. Guillelmus *Arnal*. Guillelmus *Beneet*. Guillelmus de Sancto *Marti*. Guillelmus *Borrel*. Guillelmus de *Talan*. Guillelmus *Iordan*. Guillelmus *Barta*. Guillelmus *d'Alverge*. Guillelmus de *Caves*. Guillelmus de *Faiac*. Guillelmus de *Boravols*. Guillelmus Vivet. Guillelmus Alamagni. Guillelmus de *Seian*. Guillelmus *Andreu*. Guillelmus *dez Pug*. Guillelmus Bernardi. Guillelmus Petri. Guillelmus de *Cavanat*. Guillelmus *Amel*. Guillelmus *Bedoz*. Guillelmus *Steve*. Guillelmus *Ibern*. Guillelmus de *Vasega*. Guillelmus Ollarius. Guillelmus de *Luc*. Garinus. Guillelmus *Hug*. Guillelmus de *Sepia*. Guillelmus *Zabater*. Guillelmus de *Larac*. Guillelmus de *Pug Surian*. Guillelmus *Sicard*. Guillelmus *Col de Bot*. Guillelmus de *Calavi*. Raimundus *Sartre*. Raimundus de *Speradan*. Raimundus *Maurel*. Raimundus *Rodger*. Raimundus de *Ar-senes*. Raimundus de *Vritat*. Raimundus Ballisterius. *Rodger*. Ramundus de Vennerzano. Raimundus

Tort. Raimundus Arnalli. Raimundus Giraldi. Raimundus Teuler. Raimundus Gilabert. Raimundus Guasc. Raimundus de Saval. Raimundus de Canel. Raimundus Picaire. Raimundus Eguider. Raimundus Biatriz. Raimundus de Ardenes. Raimundus de Arpedez. Raimundus. Cordera. Raimundus Forner. Raimundus Arnalli. Raimundus de Beders. Raimundus Nontaire. Raimundus Rasor. Raimundus de Sexac. Raimundus de Gara. Raimundus de Aqua Morta. Raimundus de Malver. Raimundus Borsser. Raimundus Catalan. Raimundus Seixet. Raimundus Vilardel. Raimundus Belard. Raimundus de Vila Galen. Raimundus Rodger. Raimundus Xetmar. Raimundus Rodger de Cavanat. Raimundus Xetmar de Parter. Raimundus de za Obra. Raimundus Covizan. Raimundus Brim. Raimundus Auriz. Raimundus de Laraz. Raimundus Clericus. Raimundus de Limos. Raimundus Paschalis. Raimundus de Agresol. Raimundus de Marela. Raimundus de Lisia. Raimundus Arnalli. Iohan Bret. Iacobus. Iulianus. Iohan Pater. Iohan Martin. Iordanus. Carcasses. Salsinan. Flulirianus. Matheus. Helias. Stephanus Pelicer. Martí de Cavanés. Cornedan. Iuchoeira. Stephanus Fariz. Stephanus Torro. Mainard. Stephanus Zabater. Mainardus de Tar. Stephanus de Calac. Isarnus. Ermengaudus. Escarvat. Oztor. Iohan de Campo Nova. Sicard. Nugerol.

a. B avantposa la rúbrica Sacramentale quod fecerunt domino regi Ildefonso, ex mandato Rogerii, vicecomitis Biterrensis, 1) homines de Carcassona, 2) homines de Limos. – b. nec Teulet. – c. Ferriol Teulet. – d. Helisiarius Teulet. – e. Ferreol Teulet. – f. Ramun Teulet. – g. Terrague Teulet. – h. Poncius Teulet. – i. Ego Guillelmus de Pruinus, similiter omès Teulet. – k. Diun Teulet. – l. Montereal Teulet. – m. Tiberti Teulet. – n. Gardet Teulet. – o. Cerdan Teulet.

111

1179, novembre [d. 5]. Carcassona

Roger II, vescomte de Carcassona i Besiers, dóna al comte Ramon Berenguer IV de Provença i als successors seus que tinguin el comtat de Millau pel comte de Barcelona els castells de Brusca (Brusque), del Pònt (le Pont) i de Muraçon (Murasson), amb la condició que, en cas que els comtats de Provença i Millau passessin a algú altre que no fos el «senyor de Barcelona», els castells siguin del «senyor de Barcelona».

[A1. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[A2. Original en pergami a l'arxiu vescomtal de Carcassona, perdut.]

[B. Còpia de final del segle XII ex A1, perduda. ACA, C, LFM, f. 311.]

C1. Còpia de final del segle XII ex A2. Montpellier, Société Archéologique de Montpellier, Cartulari dels Trencavell (*Liber Instrumentorum Vicecomitalium*) [ms. 10], f. 193v-194r, doc. 492.

C2. Còpia de començaments del segle XIII ex A2 (incompleta). Montpellier, Société Archéologique de Montpellier, Cartulari dels Trencavell (*Liber Instrumentorum Vicecomitalium*) [ms. 10], f. 242v-243r, doc. 606.

D. Còpia del segle XVII ex C1 o C2, localitzada a l'arxiu reial del castell de Foix, caixa 15. BNF, Collection Doat, tom 168, f. 209r-210v.

Publ.: DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VIII, col. 339, doc. 36-XXX-I; MIQUEL ROSELL, *LFM*, II, p. 340, doc. 863.

Reg.: DOVETTO, *Cartulaire des Trencavel*, p. 128 i 162.

“Notum sit omnibus^b scire volentibus quod ego Rogerius, vicecomes Biterrensis et Carcassensis, dono tibi, domino Raimundo Berengarii, illustri comiti Provincie, castrum meum de Bruscha et castrum meum *del Pont*. Dono tibi etiam castrum meum de *Murazon*. Hec igitur tria castra prenominata cum omnibus pertinenciis suis^c ubique et terminis suis, dono et concedo et in presentiarum

trado, gratuita voluntate et animo, tibi, domino Raimundo Berengarii, comite Provincie supradicto, et successoribus tuis qui per comitem Barchinone tenuerint comitatum Amillavi,^d ut melius habeo aut habere debeo aliqua ratione vel modo, per secula cuncta, per vestrum^e proprium alodium et franchum. Sciendum vero est quod si predictus Provincie comitatus et de Amillavo ad aliam personam quam ad dominum Barchinone quoquo modo transferretur, predicta tria castra ex tunc laudo et concedo absolute domino Barchinone.^f

Actum est hoc apud Carcassonam, anno Domini m^o c^o lxxix^o, mense novembri.

Sig+num Rogerii, vicecomitis Biterrensis et Carcassensis.

Sig+num Arnaldi de Villa Mulorum. Sig+num Raimundi de Villa Mulorum. Sig+num Bernardi Alionis. Sig+num Bertrandi de Saxaco. Sig+num Petri de Alto Pullo. Sig+num Guillelmi de Sancto Paulo. Sig+num Petri Vassalli.

Ego Raimundus de Cortada, sub iussu Guilelmi de Bassia, notarii domini regis, scripsi hanc cartam.^g

a. B avantposa la rúbrica Carta donationis quam fecit Rogerius dictus nobili Raimundo nobilitate Proventiae super castris de Brusca, videlicet, de Ponte ac de Muraçon; *C1 avantposa la rúbrica* De Brusca et de aliis castris; *C2 avantposa la rúbrica* De Murazon. – *b.* omnibus omès *C2.* – *c.* eorum *C2.* – *d.* Ameliavi *C2.* – *e.* verum *C2.* – *f.* comiti Barsilone *C2.* – *g.* Actum est hoc... scripsi hanc cartam omès *C2.*

112

1179, novembre [d. 5]. Carcassona

El comte Ramon Berenguer IV de Provença dóna en feu a Roger II, vescomte de Carcassona i Besiers, els castells de Brusca, del Pònt i de Muraçon. Roger II es compromet a ajudar-lo i fer-li valença com a home seu i a tenir aquests castells en servei i fidelitat seva i dels successors seus, senyors de Roergue i de Millau. Emperò, si els dominis de Provença o de Millau passessin a algú altre que no fos el «senyor de Barcelona», Roger II només atindrà i servarà aquest acord amb aquell que sigui «senyor de Barcelona».

[A1. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[A2. Original en pergami a l'arxiu vescomtal de Carcassona, perdut.]

[B. Còpia de final del segle XII ex A1, perduda. ACA, C, LFM, f. 312.]

C. Còpia de final del segle XII, ex A2. Montpellier, Société Archéologique de Montpellier, Cartulari dels Trencavell (*Liber Instrumentorum Vicecomitalium*) [ms. 10], f. 192v-193r, doc. 489.

D. Còpia del 13 de desembre de 1666, ex C, localitzada a l'arxiu reial del castell de Foix, caixa 15. BNF, Collection Doat, vol. 168, f. 205r-206r.

Publ.: DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VIII, col. 339-340, doc. 36-XXX-II; MIQUEL ROSELL, *LFM*, II, p. 341, doc. 864. Reg.: MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 282; DOVETTO, *Cartulaire des Trencavel*, p. 127.

“Hec est conveniencia facta inter dominum Raimundum, illustrem comitem Provincie, et Rogerium, nobilem vicecomitem Biterrensem et Carcassone. Donat predictus comes Raimundus Berengarii eidem Rogerio vicecomiti castrum de Brusca et castrum *del Pont* et castrum de *Murazon*. Hec autem predicta tria castra, cum pertinentiis et terminis illorum, donat et concedit predictus comes prenominato Rogerio et successoribus suis, ut habeat omni tempore per iam dictum comitem et eius successores ad fevum et ad servicium et fidelitatem illorum, et quod donent inde sepedicto comiti et successoribus eius, irati et paccati,^b potestates quocienscumque predictus comes vel sui post eum de-

mandaverint, per se aut per nuncios suos vel per nuncium suum, sine omni inganno comitis et suorum. Et cum supradictis castris et terminis et hominibus et feminis illorum adiuvet Rogerius et faciat valenciam comiti et eius successoribus, per bonam et rectam fidem, sine inganno. Propter quod, eciam, fecit Rogerius hominum domino comiti et accepit et habet per manum eius predicta castra ad fevum et servicium et fidelitatem comitis et successorum eius, eorum videlicet qui domini fuerint *de Roderge* et Amillavo. Sciendum vero est quoniam^c si senioratus Provincie vel Amilliavi ad aliam personam quam ad dominum Barchinone aliquando convolaret, non teneretur nec attenderet Rogerius vel eius successores de predictis castris et convenienciis nisi domino Barchinone tantummodo.

Actum est hoc apud Carcassonam, mense novembri, anno Domini M^o C^o LXXIX°.

Sig+num Rogerii, vicecomitis Biterrensis.

Sig+num Guillelmi de Sancto Paulo. Sig+num Raimundi de Villa Mulorum. Sig+num Petri Raimundi de Alto Pullo. Sig+num Bernardi Alionis. Sig+num Bertrandi^d de Sexaco. Sig+num Arnaldi de Villa Mulorum.

Ego Guillelmus de Bassia, notarius domini regis, scripsi hanc cartam.

a. B avantposa la rúbrica Sequitur convenientia facta inter eundem dominum Raimundum, comitem Provincie, et Rogerium dictum, in qua dedit dicta castra eidem Rogerio et in feudum concessit; *C avantposa la rúbrica* De compositione. – *b. iratis et pacatis edició HGL.* – *c. quod HGL.* – *d. Bernardi D.*

113

s. d. [1179, novembre (d. 5). Carcassona]

Roger II, vescomte de Besiers i de Carcassona, presta jurament de fidelitat al comte Ramon Berenguer IV de Provença pels castells de Brusca, del Pònt i de Muraçon, que té en feu, salvada la fidelitat al seu senyor, el rei Alfons el Cast d'Aragó.

A. ACA, C, Pergamins d'Alfons I, carp. 56, extrainventari núm. 2614 (*olim* 2 arm. de Montblanc, sac de Santa Isabel, reina de Portugal, núm. 742), 127 × 232 mm. Carta partida verticalment per ABC al costat esquerre. Estat de conservació regular per la presència de taques en direcció vertical que han provocat l'esvaniment de la tinta.

[B. Còpia de final del segle XII, perduda. ACA, C, *LFM*, f. 313.]

Publ.: MIQUEL ROSELL, *LFM*, II, p. 341, doc. 865 (transcriu únicament la rúbrica, per no haver trobat el document).

Reg.: MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 282.

“Iuro ego Rodgerius, vicecomes Biterrensis et Carcassensis, filius domine Saure, vicecomitisse, tibi, domino meo Raimundo Berengario, illustri comiti Provincie, filio /² quondam nobilissime domine Petronille, regine Aragonum, quod ab ista ora in antea fidelis ero tibi de tuo corpore et membris tuis, quod non te oc- /³ cidam neque occidi faciam, non te capiam neque capi faciam, neque auferam tibi vel auferri faciam ipsa tria castra, scilicet Brusca et castrum *dez* /⁴ Pont et Murazone, que teneo et habeo per te ad fevum atque neutrum istorum que predixi aliquis homo vel femina, meo consilio vel ingenio, aut /⁵ meo etiam assensu, faciet. Et de predictis castris dabo tibi, paccatus vel iratus, potestatem quocienscumque per te vel per nuncios tuos vel per nuncium tuum /⁶ requisieris, sine omni tuo

engan. Et ipsos nuncios tuos, inveniendō et redeundo, securos faciam a me et ab amicis meis et ab illis hominibus de quibus /⁷ cumque potero. Et numquam de potestatibus castrorum tibi dandis vetabo me videri aut comoneri. De quibus etiam castris valebo tibi et per te /⁸ inde gerreiabo. Et faciam pacem contra omnes homines semper atque ero tibi inde fidelis adiutor ad defendendum omnem honorem quem hodie /⁹ ubique habes vel de cetero, meo consilio, adquisieris, salva inquam fidelitate in omnibus et per omnia domini mei et tui Ildefonsi, illustrissimi regis Ara-/¹⁰ gonensis.

a. *B avantposa la rúbrica* Sequitur etiam sacramentale factum ab eodem Rogerio eidem comiti super dictis castris.

114

1181, abril¹

Guilabert de Laurac i Ug presten jurament de fidelitat a Alfons el Cast, rei d'Aragó, i prometen ajudar-lo en la guerra contra el comte de Tolosa.

[A. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[B. Còpia de final del segle XII, perduda. ACA, C, LFM, f. 313.]²

Publ.: MIQUEL ROSELL, LFM, II, p. 342, doc. 866 (transcriu únicament la rúbrica, per no haver trobat còpia del document).

115

1182 (o 1181), març 25³

Bernat d'Andusa notifica a Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, que, obeint les seves ordres, ha promès ajudar el comte Sanç de Provença en les guerres que aquest, junt amb el seu germà Alfons, faci contra el comte Ramon V de Tolosa i els seus fills i a no signar cap treva ni pau amb aquests sense comptar amb ell. Ha prestat el mateix jurament, per manament de Bernat d'Andusa, Guillem VIII de Montpeller.

A. ACA, C, Pergamins d'Alfons I, carp. 48, núm. 337 (*olim* arm. d'Aragó, sac A, núm. 242), 189 × 189. Carta partida horitzontalment per ABC a la part inferior. Bon estat de conservació.

Anno ab incarnatione Domini M^o C^o LXXX° II°, in anunciatione Dominica. Notum facio vobis, domino meo, Ildefonso, Dei gratia regi /² Aragonum, comiti Barchinone, marchioni Provincie. Ego Ber-

1. *Datació de* MIQUEL ROSELL, LFM, II, p. 342, doc. 866.

2. *B avantposa la rúbrica* Sacramentale quod fecerunt Guilbertus de Lauraco et Ugo venerabili Ildefonso regi dicto, quod semper iuvarent eum contra comitem [Tholosanum].

3. *Datat el dia de l'Anunciació de l'any de l'Encarnació de 1182, aquest acte podria correspondre al 1181 si comptem segons l'estil pisà. Això no obstant, ha d'ésser necessàriament posterior a l'assassinat del comte Ramon Berenguer IV de Provença per Aymar de Murviel, episodi datat generalment la Pasqua de 1181 (5 d'abril).*

nadus de Andusia, voluntati et mandatis /³ vestris obediens, pactum et promissionem feci domino Sanxio, fratri vestro, comiti Provincie, in transacta /⁴ die castrina post Prius Carnium, inter Nemausum et castrum de Margaritis, in presencia et testi-/⁵monio Guilelmi de Sabrano, et episcopi Vivariensis, et Rostagni de Sabrano, Petri de Aracer, et Basculi Cor-/⁶nil et Raimundi de Vezenobre, et ipsum pactum et promissionem, iure iurando, firmavi, sub hac /⁷ forma:

“Ego Bernadus de Andusia promitto per sacramentum sanctorum Evangeliorum, que in manibus meis teneo, quod, bona /⁸ fide, sine arte et dolo, de illa guerra et guerris quas dominus meus Ildefonsus, rex Aragonum, vel /⁹ vos Sanxus, comes Provincie, habetis vel habueritis de cetero cum comite Raimundo et eius filiis et ad-/¹⁰iutoribus, fidelis coadiutor vobis et vestris coadiutoribus ero et guerram ipsis faciam cum universa /¹¹ terra mea et hominibus meis. Et hoc pactum et conventionem firmam omni tempore tenebo vobis et vestris /¹² nec cum comite Raimundo et eius filiis et coadiutoribus tregam vel pacem sine vobis faciam.”

Sciatis /¹³ preterea quod predictus Sanxius, frater vester, et Petrus de Aracer volebant mihi facere eadem placita quam vos /¹⁴ mihi promiseratis et eciam maiora, sed ego, de magestate vestra confisus, omnia placita illa et pacta recu-/¹⁵savi, meque ipsum sub liberalitate et tuicione vestra et omnem terram meam posui. Et si aliquo tempore /¹⁶ treuga vel pax fuerit reformata inter vos et comitem et filios suos et iterum forte aliqua occasione vel /¹⁷ racione guerra inter vos orta fuerit, similiter vobis et vestris coadiutor fidelis ero quamdiu vixero./¹⁸ Et Sanxius, frater vester, consilio suorum procerum, id ipsum totum, sub eodem tenore et forma, ex parte /¹⁹ vestra et sua, mihi iuravit et promisit sub sacramento suo quod vos hanc eandem securitatem mihi pres-/²⁰ taretis.

Et iterum ego, anno et die quo supra, vestram propter hoc adire cupiens presenciam apud Montem Pessu-/²¹lanum, hoc ipsum pactum et promissionem, iure iurando, firmavi et aprobavi in manu Guilelmi de Sabra-/²²no et Guilelmi Raimundi Gantelmi, ante presenciam Guilelmi, domini Montis Pessulani, Raimundi de Vezeno-/²³brio, Poncii de Andusia, Geraudi Atbrandi, Wilelmi Adalgerii, Poncii Fulconis et Fulconis notarii, qui /²⁴ hoc scripsit. Et quia vestram non adeo presenciam, Wilelmus de Sabrano et Wilelmus Raimundi Gantelmi sciunt /²⁵ racionem et excusationem meam ipsique vobis revelabunt. Et id totum quod ego iuravi, iuravit /²⁶ similiter per me, mandato meo, Wilelmus, dominus Montis Pessulani, in manu eiusdem Guilelmi de Sabrano et Wilelmi Rai-/²⁷mundi Gantelmi. Verumtamen, si cum Raimundo Gaucelmi vel aliquo ex proceribus meis forte, quod /²⁸ absit, discordiam habueritis, ad vestram honorificenciam ipsum vel ipsos nobiscum reformabo./²⁹ Hoc eciam vidit apud Montem Pessulanum Petrus Bernardi de Arena.

116

1183, març [1-24].¹ Montpeller

Bernat Ató VI, vescomte de Nimes i d'Agde, confirma, ratifica i promet no contravenir els acords que ell i els seus barons i cavallers, per manament seu, han signat en el passat i fins avui amb Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, al qual jura fidelitat i presta homenatge, i or-

1. *El mes de març de 1182 el rei Alfons el Cast es trobava a Osca i el mes de març de 1184 a Barbastre (J. MIRET I SANS, Itinerario, p. 416; J. CARUANA, Itinerario, p. 136-137 i 144-145). Si aquest acte, com sembla, fou redactat el març de 1183, poc abans o*

dena als seus homes que procedeixin de la mateixa manera. Tot seguit, Ponç Guillem i cinc altres barons, fidels de Bernat Ató, juren al rei Alfons observar els pactes esmentats. Alfons el Cast, Guillem de Clarмонт, Guillem de Sabran, Bertran de Baus i Rostany de Sabran es comprometen a fer costat al vescomte en la guerra que aquest, per manament del comte rei, fa contra el comte Ramon V de Tolosa.

A. ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 286, R 9 (signatura antiga), 326 × 192 mm. Carta partida verticalment per ABC a la part esquerra. Bon estat de conservació.

B. Còpia del segle XVII. BNF, Collection Dupuy, ms. 657, f. 68.

Notum sit scire volentibus quod ego Bernardus Atonis, vicecomes Dei gratia Nemausensis /² et Agatensis, recognosco et laudo tibi, domino meo Ildefonso, Dei gratia illustrissimo regi Aragonum, comiti /³ Barchinone et marchioni Provincie, omnes conveniencias quas ego et mei barones et milites, meo mandato, fe- /⁴ cimus tibi usque in hodiernum diem. Et contra hec me amodo amplius non venirem in tactis sacrosanctis /⁵ Evangeliiis corporaliter iurans promitto atque hominum et fidelitatem tibi iterum facio, et ut hac /⁶ idem tibi faciant, hominibus meis precipio. Item et, si contra hec venirem, eos a debito fidelitatis et /⁷ hominii absolvo et quod tibi teneantur sicut et mihi tenentur, eis precipiens eas supradicta iurare iubeo. /⁸

Qua propter, iussu vicecomitis, ego Poncius Guilelmi, tactis sacrosanctis Evangeliiis, iuro et promit- /⁹ to dominum meum vicecomitem hec, meo velle, observaturum et, si vicecomes contra hec veniret, fidelitatem /¹⁰ quam vicecomiti debeo tibi, domino Ildefonso regi, servabo bona fide et absque omni tuo enganno. /¹¹ Ego Raimundus de Vicenobrio idem, bona fide, promitto et iuro. Ego Guilelmus de Turre, /¹² similiter. Ego Bertrandus de Lechis. Ego Radulfus de Vacceriis. Egoque Poncius de Monte Mi- /¹³ rato.

Quo circa, ego predictus rex quicquid tu, predicte vicecomes, contra me fecisses vel /¹⁴ egisses cum comite Raimundo vel alio remitto tibi et modis omnibus bono animo finem facio, /¹⁵ salvis convenienciis omnibus quas tu et homines tui, mandato tuo, retro et nunc, mihi fecistis. /¹⁶ Promittens etiam quod gerram istam quam, meo mandato, facis contra comitem Raimundum et suos coadiu- /¹⁷ tores non intreguabo neque placitabo sine te et tuis coadiutoribus et te et tuos de gerra /¹⁸ ista manutenebo quocienscumque predicta comitis gerra moveretur vel removeretur. Quod etiam /¹⁹ Guilelmum de Claromonte in persona mea, tactis sacrosanctis Evageliis, iurare facio per fidem /²⁰ et sine enganno. Hoc idem similiter Guilelmum de Sabrano iurare facio. Bertrandum de Bau- /²¹ cio, similiter. Rostannum de Sabrano. Ut si res contra hec supradicta veniret, isti de- /²² bent stare iussui et voluntati tue donec a me adimpletum esset ad tuam voluntatem. /²³

Actum est hoc mense marcio, anno Domini M^o C^o LXXX° III°, apud Montem Pesulanum. /²⁴

Testes sunt Guilelmus de Sabrano, Rostannus de Sabrano, Bernardus de Andusia, Bertrandus /²⁵ de Baucio, Guilelmus Raimundus Ganelus et alii quamplures nobilium curie regis. Ex parte /²⁶ autem vicecomitis, Poncius Guilelmi, Raimundus de Vicenobrio, Bertrandus de Lethis, Radulfus /²⁷ de Vacceriis, Poncius de Monte Mirato et plures alii cum Guilelmo de Bassia, notario /²⁸ domini regis, qui hanc cartam scripsit et fecit hoc sig(senyal)num.

---

després de la comanda del comtat de Rodés, de Gavaldà i del Carladès al comte Sanç de Provença (doc. núm. 118), necessàriament ho fou entre l'1 i el 24 de març, comptant l'any de l'Encarnació segons l'estil pisà.

117

s. d. [1183, març, Montpeller]¹

Com a garantia del compliment del jurament anterior (doc. núm. 116), Bernat Ató VI, vescomte de Nîmes i d'Agde, i Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, acorden que Ponç Guillem tingui el castell de Cauviçon en fidelitat al vescomte, juntament amb el castell de Najas i la Vaunaja i el castell de Livièra. En cas que Bernat Ató contravingués el conveni i la fidelitat promesa, Ponç Guillem lliurarà Cauviçon al rei.

A. ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 286, R 17 (signatura antiga), 208 × 182 mm. Carta partida horitzontalment per ABC a la part inferior. Bon estat de conservació.

Hec est carta convencionis et sacramentalis inter dominum Ildefonsum, Dei gratia illustrem regem Aragonensem,² comitem Barchinone et marchionem Provincie, et Bernardum, venerabilem vicecomitem Nemausensem /³ et Agathensem, quod sicut in instrumentis a rege et vicecomite quondam et nunc compositis continetur,⁴ vicecomes firmum et illibatam observet et teneat semper. Et idcirco, Poncius Guilelmi castrum /⁵ Calvicinis ad fidelitatem vicecomitis, mandato domini regis, teneat, ita tamen ut, si viceco- /⁶ mes contra promissa veniret, Poncius Guilelmi predictum castrum Calvicinis domino regi /⁷ vel suis redderet. Promisit etiam vicecomes regi et Poncio Guilelmi castrum interes- /⁸ se ab omni homine qui auferre ipsum vellet Poncio Guilelmi suo posse deffensurum et quod [...] /⁹ vel aliquis, suo velle vel ingenio, predictum castrum Poncio Guilelmi non auferret. Et si vice- /¹⁰ comes contra promissa veniret, Poncio Guilelmo iussit ut castrum domino regi redderet /¹¹ omni occasione remota et interim Poncius Guilelmi deberet tenere castrum et vallem Anagie /¹² et castrum de Liveriis cum suis pertinenciis.¹³

Hec facta fuerunt in presencia Bernardi Andusie, Guilelmi de Sebrano, Bertrandi de Baucio /¹⁴ Rostanni de Sebrano, Guilelmi de Turre, R. de Vicinio Nubio, Bertrandus de Lechis, Radulfus de /¹⁵ Vacceriis.

a. Espai d'aproximadament dues lletres il·legible.

118

1183, març²

Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, concedeix al seu germà, el comte Sanç de Provença, tots els drets que posseeix al comtat de Rodés, al Gavallda i a la terra del Carladès en feu, amb la condició que ell i els seus hereus li prestin jurament de fidelitat i homenatge. En cas que el comte Sanç mori sense fills legítims, tots aquests dominis revertiran al rei Alfons i als seus hereus. Tot seguit, el comte Sanç jura fidelitat i presta homenatge al seu germà.

1. Acte coetani i complementari de l'acord anterior (doc. núm. 116).

2. El mes de març de 1182 el rei Alfons el Cast es trobava a Osca i el mes de març de 1184 a Barbastre (J. MIRET I SANS, Itinerario, p. 416; J. CARUANA, Itinerario, p. 136-137 i 144-145). Aquest acte fou, doncs, redactat a Provença el mes de març de 1183, probablement entre els dies 1 i 24, comptant l'any de l'Encarnació segons l'estil pisà.

A. ACA, C, Pergamins d'Alfons I, carp. 49, núm. 364 (*olim* 17 arm. d'Aragó, sac B, núm. 262), 377 × 314 mm.
 Carta partida horitzontalment per ABC a la part superior. Bon estat de conservació.
 Publ.: SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, doc. 367, p. 492-493; AURELL, *Actes de la famille Porcelet*, p. 89-90, doc. 161.
 Ref.: CARUANA, *Itinerario de Alfonso II*, p. 141.

Anno Domini millesimo centesimo LXXX° III°, mense marcio.^{/2}

Ego Ildefonsus, Dei gratia rex Aragonum, comes Barchinone et marchio Provincie, dono atque concedo tibi Sanxio, fratri meo,^{/3} et tuis heredibus, perpetuo, et titulo donacionis nostre transfero, ad fidelitatem et servicium meum,^{/4} quicquid iuris habeo vel habere debeo in toto Ruthenensi comitatu et in Gabaldano et in *Carla* ^{/5} et in terra Carlatensi, ea condicione videlicet adiecta ut tu^a et heredes tui ad eandem fidelitatem et ^{/6} hominum mihi et heredibus meis in perpetuum teneantur astricti. Si autem, quod absit, te vel tuos ^{/7} heredes absque infantibus legitimis mori contigerit, predicta donacio ad me et ad meos heredes, pleno iure et ^{/8} sine aliqua diminucione, redeat.

Ego vero Sanxius, propter supradictam donacionem, facio tibi domino meo, regi ^{/9} Ildefonso, hominum et fidelitatem et, tactis sacrosanctis Evangeliis et sanctorum reliquiis, et gerram et pacem secundum tuam ^{/10} voluntatem contra cunctos homines me facturum, et omnes supradictas condiciones me, bona fide et sine ^{/11} omni fraude perpetuo, servaturum promitto.^{/12}

Signum + Ildefonsi, regis Aragonum, comitis Barchinone et marchionis Provincie. ^{/13}

Signum + Sanxii, comitis Provincie.

Huius rei testes sunt Fulco Antipalol,^{b/14} Helisiarius, causidicus de Avinione, Porcellus de Arelate, Guilelmus Raimundi Gan-^{/15}[telmi], Arnaldus de Palaciolo, Bernardus de Andusia, Bertrandus de Bauccio, Guilelmus Arnaldi de Biterris,^{/16} Rostannus Porcelleti, Guilelmus Gross de Massilia, Poncius *Gaucelm* de Lunello, Bernardus de Benavento,^{/17} Guilelmus de Claromonte, Raimundus de Tirassona, Ximinus de Burota, Marchisius de Cesaraugusta, Rodericus ^{/18} de Cascano, cum pluribus nobilium curie.

Et Guilelmus de Bassia, regius notarius, qui hanc cartam scripsit ^{/19} et fecit hoc sig(*senyal*)num.

a. tu omès. – b. Antipol per Antipolitanensis episcopus.

119

1184 (o 1185), febrer.¹ [Narbona]²

Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, i el comte Ramon V de Tolosa ratifiquen i renoven el tractat de pau del 1176 mantenint en els mateixos termes l'statu quo del com-

1. Datat generalment el 1184, comptant l'any de l'Encarnació segons l'estil pisà, podria correspondre també a l'any següent comptant amb l'estil florentí (J. ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. XL; J. CARUANA, *Itinerario*, p. 149). En favor d'aquesta darrera possibilitat podem adduir tres documents del 1185 que semblen coetanis del tractat o no gaire posteriors: 1) L'acte de confirmació del domini de la vila de Verquièra (Verquières) al bisbe d'Avinyó, atorgat pel rei Alfons i datat a Avinyó el 17 de febrer de l'any de l'Encarnació de 1185 c. p. (1186 c. f.), possiblement poc després de signar la pau amb el comte de Tolosa, amb qui el rei mantenia el condomini d'aquesta ciutat. El document és signat pel iudex de palau Ramon d'Agolt i per Guillem de Sabran, germà del conestable de Ramon V, dos dels àrbitres nomenats en el tractat de pau per a resoldre les qüestions pendents entre les parts (ed. MARTÈNE i DURAND, *Verum scriptorum et monumentorum amplissima collectio*, París, 1724, t. I, col. 966); 2) La donació atorgada al capítol de canonges de la catedral d'Ais de Provença el mes de març de 1185 c. p. (1186 c. f.), en ocasió de l'assemblea comtal de barons ce-

tat de Melguèlh i de la mota d'Albaron, en poder del comte, i dels bisbats de Rodés i Galvaldà, en poder del rei; es defineixen recíprocament tots els danys que s'havien causat durant les guerres que sorgiren des de l'anterior acord i es comprometen a servir l'amistat, a actuar amb lleialtat, especialment en allò referent a llurs interessos comuns sobre la ciutat d'Avinyó, i a ajudar-se mútuament contra llurs enemics, exceptuant els reis de França i de Lleó i el comte de Forcalquer. Remeten les possibles diferències que puguin sorgir en el futur sobre aquests pactes a l'arbitratge de Berenguer de Vilademuls, arquebisbe de Tarragona, Galceran de Pinós, Guillem de Sabran i Ramon d'Agolt o, en llur defecte, d'un nombre similar de barons escollits paritàriament.

[A. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[B. Còpia de final del segle XII, perduda. ACA, C, LFM, f. 376r.]

C. Còpia del segle XVII ex B. BNF, Collection Baluze, vol. 108, f. 65r-v.

Publ.: MARCA, *Marca Hispanica*, col. 1378-1380, doc. CCCCLXXIX; MIQUEL ROSELL, LFM, II, p. 364-366, doc. 900; SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, p. 532-534, doc. 400.

Reg.: E.-G. LÉONARD, *Catalogue des actes des comtes de Toulouse*, III. *Raymond V (1149-1194)*, p. 77-78, doc. 112.

Ref.: ZURITA, *Anales*, lib. II, cap. XI; MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso I*, p. 420-421; J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 209; CARUANA, *Itinerario de Alfonso II*, p. 149-150.

“Anno ab incarnatione Domini m^o c^o LXXX° IV°, in mense february, regnante Philippo, Francorum rege.

Pateat cunctis hominibus quod ego Ildefonsus, gracia Dei rex Aragonensis, comes Barchinonensis, marchio Provincie, et ego Raimundiis, comes Tolose, ambo pariter, confitemur et in veritate recognoscimus nos, quondam, apud insulam Gernicam, sub anno Dominice incarnationis M C LXXVI, super omnibus querimoniis, pactionibus sive actionibus qualescumque alter adversus alterum quocumque iure habebat vel habere poterat, bona fide, explosa fraude et ingenio malo, ad firmam et sincerissimam pacem atque concordiam perpetuo duraturam invicem convenire, et super his omnibus de quibus inter nos controversia aliqua tunc temporis moveri poterat, firmum et stabilem finem nobis fecimus et vicissim compromisimus, hoc excepto, quod si quando ego, supradictus Ildefonsus rex, quod petere vel exigere vellem in comitatu Melgoriensi sive in mota de Alberone, plenum ius et integram rationem pacifice et amicablem, sub iudicio sive arbitrio procerum suorum et meorum, supradictus Raimundus comes mihi faceret. Quod ego supradictus Raimundus comes me facturum, bona fide, stipulacione interveniente, vobis, supradicto Ildefonso regi, promisi. Item ego supradictus Ildefonsus rex, similiter,^b plenum ius et integram rationem, pacifice et amicablem, sub iudicio sive

---

lebrada en aquella ciutat, quan Alfons el Cast, després de recuperar el comtat de mans del seu germà, el comte Sanç, nomenà procurador o batlle general el seu cosí, el comte Roger Bernat de Foix (H. BOUCHE, L'Histoire chronologique de Provence, II, p. 170-171), i 3) El privilegi atorgat a Ais de Provença, a la darrerria de març de l'any de l'Encarnació de 1185 c. f. (1184 c. p.) pel qual Alfons el Cast confirmà a l'abat Adelbert, del monestir de Sant Honorat de Lérins (Lérins), l'exempció de l'alliberament total d'impostos, de drets i serveis feudals a totes les seves possessions i atorgà la seva protecció al monestir a canvi de 500 sous, en el qual figura com a testimoni el comte Roger Bernat de Foix, en la seva condició de batlle de Provença (Niça, Archives Départementales des Alpes Maritimes, H 23, Cartulaire de Lérins, vol. II, p. 19, carta x).

2. El document no indica el lloc on fou signat. Ara bé, el tractat conclòs entre Ramon V i Alfons el Cast a l'illa de Gernega el 26 de gener de 1189 c. p. (1190 c. f.) es refereix a l'acord celebrat anys abans a Narbona entre el comte i el rei, en què les parts havien elegit àrbitres o mediadors per a resoldre les diferències que poguessin sorgir: «longo tempore fuerant, super pactionibus et conventionibus quas antea apud Narbonam habuerant, ex consensu utriusque partis, mediatores sive arbitros elegerunt» (doc. núm. 131; L. MACÉ, *Les comtes de Toulouse*, tesi, t. III, doc. 34, p. 581). J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 209-210, seguint Papon, HGP, lib. IV, II, p. 270, confon aquest tractat amb el del 1189 c. p. (1190 c. f.), conclòs, igual que el del 1176, a l'illa de Gernega.

arbitrio procerum meorum et vestrorum, me facturum vobis, sepredicto Raimundo comiti, per stipulationem promisi de his omnibus que a me petere vel exigere poteratis in Ruthensi^e sive in Gavaldensi episcopatibus.

Ad hec nos, supradicti Ildefonsus rex et Raimundus comes, eandem concordiam et finem nunc, sacramento corporaliter prestito, innovamus et confirmamus vicissim, compromittentes quod, bona fide et sine dolo, fraude et calliditate explosa, deinceps veri et amici simus et de corpore, vita, membris et omnibus honoribus et facultatibus nostris invicem existamus, ita quod nullus nostrum, facto vel verbo, sine consensu alterius, mortem sive corpus sui sive dominacionis sue vel quarumcumque rerum suarum seu facultatem iacturam vel detrimentum seu diminucionem operetur, struat aut aliquo modo machinetur. De omnibus quoque maleficiis et guerris que a predicto tempore inter nos emerserunt vel ad invicem nobis fecimus,^d in presenti, sub iure iurando similiter corporaliter prestito, bona fide, absque malo ingenio, perpetuum et sincerissimum finem nobis facimus, adicientes, mutua promissione facta, quod contra cunctos homines et feminas, a portu Cluse usque ad Alpes montis Genui et per totum comitatum Tolosanensem et Caurc.^e et Provincie, et terram infra continentem, boni auxiliores et coadiutores fideliter simus et pro aliquo homine seu pro aliqua re vel occasione neuter nostrum alteri guerram faciat vel fieri faciat. Si vero aliquo in tempore contigerit aliquem nostrum habere querimoniam cum homine alterutrius nostrum, homo ille contra quem querimonia habebitur, per se in propria persona satisfaccionem vel iusticie plenitudinem conquerenti faciat aut, si hoc complere noluerit, dominus eius querelanti contra eum opem et auxilium, bona fide, omnimodis impendere studeat usque dum ei satisfactum sit iudiciali sententia vel amabili compositione. Item, nobis ad invicem bona fide compromittimus quod, si quando ambo vel alter nostrum quid petere voluerit in civitate Avinonensi, simus nobis super hoc boni et fideles amici et coadiutores. A predictis autem convencionibus excipimus regem Francorum, regem Compostellanum et comitem Furni^f Calquerii. De his vero omnibus que ita, ut supradictum est, conventa sunt, quasi non ex fide ab aliquo nostrum gerantur, si forte inter nos contencio oriatur, compromittimus quod sequamur et faciamus quod dominus Terrachonensis archiepiscopus Berengarius, Gauceranus de Pinos, Guillelmus de Sabrano et Raimundus de *Agolt* fuerint arbitrati, vel in defectu eorum, totidem numero de proceribus nostris substituerentur qui super mota controversia inter nos arbitrarentur^g. Predictas autem convenciones omnes sive amicitiarum coniunctiones, iuramento corporaliter prestito, solidamus et confirmamus et eas, bona fide absque enganno, sub bono et sano intellectu, in perpetuum nos observaturos per nos ipsos^h et successores nostros promittimus sub eodem iure iurando.

Huius rei sunt testes dominus Berengarius, Terrachonensis archiepiscopus, dominus Bernardus, Narbonensis archiepiscopus, dominus Bernardus, Barcheonensis episcopus, Guillelmus Petrus, Albiensis prepositus, Gaucerandus de *Pinos*, domina Ermengaudis, Narbonensis vicecomitissa, Guillelmus de Sabrano, Raimundus de *Agolt*, iudex de palacio, Poncius de *Osor*, et Bermundus, domini regis autoritate comitis notarius, qui utrinque rogatus scripsit.

a. B avantposa la rùbrica Sequitur et altera convenientia inter dominum Ildefonsum, regem Aragonensium dictum, et dominum praedictum. – *b. scilicet C.* – *c. Ruthenensi Marca.* – *d. fecisemus Marca.* – *e. Caturcensem Marca.* – *f. Fori Marca.* – *g. arbitramur C.* – *h. ipsos omès Marca.*

120

1184 (o 1183), abril

Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, es compromet a defensar i ajudar Roger II, vescomte de Besiers i Carcassona, en cas que el comte Ramon V de Tolosa no volgués estar sota el seu arbitratge i judici sobre les controvèrsies que els enfronten, tal com li prometé, o si després fes la guerra contra Roger II. Aquest, per la seva banda, es compromet a fer la guerra al comte de Tolosa i a no signar cap pau o concòrdia amb ell contra la voluntat del rei.

A. ACA, C, Pergamins d'Alfons I, carp. 49, núm. 366, 195 × 141 mm. Partit horitzontalment per ABC a la part superior. Estat de conservació regular per la presència de taques i raspadures. Forat a la part inferior del pergami.

Publ.: SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, p. 541-542, doc. 407.

Manifestum sit omnibus hominibus quod ego [II] defonsus, Dei gratia rex Aragonum, comes Barchinone et marchio Provincie, iuravi, tactis sacrosanctis Evangeliiis, tibi Rogerio, Bitterrensi vicecomiti, quod si comes Raimundus Tolose noluerit stare arbitrio sive iudicio aut mandato meo super controversiis que vertuntur inter te et ipsum, prout mihi promisit, aut si etiam staret et postea guerram tibi movere vellet, ego deinde bona fide deffendam et iuvabo te contra illum dum modo similiter tu semper stes iudicio aut mandato meo super his que vertuntur vel vertentur inter te et prefatum comitem.^a Ego quoque Rogerius, Bitterrensis vicecomes, iuravi vobis Ildefonso, regi Aragonum, domino meo, quod semper quandiu vixero, bona fide et pro omni posse meo ad nutum et omnem voluntatem vestram, faciam guerram comiti Raimundo Tolose et ero contra illum totis iuribus et nunquam cum eo faciam pacem vel concordiam aliquam nisi sicut fuerit de consilio et voluntate vestra. Et etiam ut perpetuo ita, ut dictum est, supra vobis observem, feci hoc iurari vobis a Petro Raimundi de Alto Polio, Isarno Bernardi, vicario Carcassone, et Petro Vassall[i], baronibus meis, super sancta III^{or} Evangelia. Insuper iuravi ego Rogerius vobis Ildefonso regi, domino meo, et hoc idem feci iurari a supradictis viris quod semper stabo iudicio aut mandato vestro super controversiis que sunt vel erunt inter me et comitem Raimundum Tolose.

Signum + Rogerii, Bitterrensis vicecomes.

Actum est hoc apud [...] ^b mense aprili, anno Domini M C L xxx IIII.

Signum Ildefonsi + regis Aragonum, comitis Barchinone et marchio Provincie.

Ego Poncius de Osor, mandato domini regis, scripsi hoc cum litteris suprapositis in linea VI et VII et VIII et feci hoc sig+num.

a. dum modo similiter tu semper stes iudicio aut mandato meo super his que vertuntur vel vertentur inter te et prefatum comitem *interlineat*. – b. *Espai d'aproximadament set lletres raspat*.

121

1185 (o 1186) abril.¹ Najac

Tractat de pau i aliança entre Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, i el comte Ricard de Peiteu (Poitou), fill del rei Enric II d'Anglaterra, contra el comte Ramon V de Tolosa. Ambdós mandataris es comprometen a reunir 200 cavallers armats per a fer la guerra al comte de Tolosa. El comte de Peiteu defineix al rei d'Aragó qualsevol dret o pretensió sobre els dominis de Roger II i del seu germà Trencavell i es compromet a tornar-li els castells aragonesos d'Ariza, en poder del rei Alfons VIII de Castella, i de Trasmoz i Cajuelos, en poder del rei Sanç el Savi de Navarra.

A. ACA, C, Pergamins d'Alfons I, carp. 49, núm. 387 (olim 19 arm. d'Osca, sac de Sant Llorenç, núm. 22), 190 × 247 mm. Bon estat de conservació.

Publ.: R. BENJAMIN, *A Forty Years War: Toulouse and the Plantagenets, 1156-96*, «Historical Research», 61 (1988), p. 270-285; SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, p. 539-541, doc. 406.

Ref.: ZURITA, *Anales*, I, lib. 2, cap. XI; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VI, p. 114; J. DE MORET, *Anales del reino de Navarra*, IV, Tolosa, 1890, lib. XIX, cap. VIII, núm. 32; MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso I*, p. 422.

Anno m^o c^o lxxx^o v^o, mense aprilis, dominica ramis palmorum, apud Naiach.

Manifestum sit omnibus quod ego Ildefonsus, Dei gratia rex Aragonum, comes Barchinone et marchio Provincie, et ego Richardus,^a comes Pictavie et filius regis Anglie, facimus et firmamus veram amicitiam et concordiam perpetuam hac pace omnibus diebus vite nostre, convenientes siquidem ambo ad invicem, data hinc inde fide et osculo recepto, quod alter alterum iuvet, bona fide et sine fraude et sine omni malo ingenio, contra Raimundum, comitem Sancti Egidii, ita quod neuter nostrorum tregas, pacem, concordiam sive aliqua compositione cum eo faciat ab hodierna die in antea sine alterius consilio, assensu et voluntate. Convenimus etiam ad invicem quod ambo guerreiabimus eundem comitem Raimundum per nos et per homines nostros. Et si alter nostrorum vel ambo defuerimus, uterque ex parte sua per se transmitat et habeat in ipsa guerra cc milites armatos pro hac itaque amicitia et concordia.

Ego Richardus, comes Pictavie, dono, concedo et confirmo, diffinio atque evacuo, per me et per successores meos, libere et absolute et sine retencione et exactione, vobis domino Ildefonso, regi Aragonum, et vestris heredibus, totam illam terram, civitates scilicet et villas, burgos et castella, episcopatus et abbasias, erema et populata, cum suis omnibus pertinenciis aliis, quam et que omnia Rotgerius de Biterris et Trencavel, frater eius, quocumque modo aliquo tempore habuerunt et tenuerunt per se ipsos et per antecessores suos, ita quod neque ego neque aliquis successor meus aliquid ibi possimus unquam amplius^b exigere aut requirere sive per dominium sive per aliam quacumque rationem. Si vero, quod absit, aliqua inter nos orietur discordia, nichilominus rata et firma et inconvulsibile in perpetuum permaneret supradicte terre donacio, confirmacio et diffinico, et predicta etiam discordia per duos de probis hominibus utriusque partis, bona fide et sine dilacione, pacificaretur.

1. Segons les Gesta Henrici II, l'abril de 1185 el comte Ricard de Peiteu (Poitou) estava en guerra amb el seu germà Jofre de Bretanya. Richard BENJAMIN, *A Forty Years War*, p. 279, creu que en aquests moments estava de camí cap a Rouen per acudir a la crida d'Enric II que li reclamava el ducat d'Aquitània; en aquestes circumstàncies, segons Benjamin, és improbable que el comte de Peiteu passés el diumenge de Rams signant una lliga amb Alfons el Cast contra el comte de Tolosa. En canvi, les mateixes Gesta informen que l'any 1186 Enric II retornà a Anglaterra i ordenà al comte Ricard que sotmetés els seus enemics. Ricard organitzà un gran exèrcit, atacà les terres de Ramon V i en conquerí una bona part.

Convenio preterea ego Richardus vobis regi Aragonum quod reddam aut faciam reddi vobis castrum de Feriza, quod tenet rex de Castella, et castrum de Trasmuz et castrum de Caxelus, que tenet rex Navarre. Quod si facere non possem, egomet in persona mea propria venire in posse vestro et obstagio sine omni contradictione infra XL dies admonitus per vos aut per nuncios vestros, et exinde non exirem sine vestra voluntate.

Ut hoc autem totum, sicut superius scriptum est, ratum et firmum habeatur in perpetuum ex utraque parte, fecit hoc dominus rex Aragonum, vice sui, iurare militem unum, scilicet Martinum Willelmi, tactis sacrosanctis IIII^{orc} Evangelii, et dominus comes Pictavie simili modo, vice sui, fecit iurare Gaufridum de Telnay. Iuraverunt preterea, ex parte domini regis, hoc teneri et adimpleri, Iohannes de Bergua, Gent Esquivus, Petrus Examenis de Osia, Bartolomeus de Rasa, Bernardus de Sancto Senon, Wilelmus Vassalli, Gaites, Ugo de Mataplana, Ganlardus, Santius de Siliis, Enego Daveu, Aznar Pard, Anfus de Barbastre, Gobaldus de Siscar, Garsia de Vilanova, Examen Daivar, Gauterius Menudus, Oto de Insula, Arnaldus de Vilar; et ex parte domini comitis,^d Gaufridus de Taunar, Raimundus Bernardii de Rainano, comes Peragorcensius, Albericus de Renis, Filippus de Colobes, Stephanus de Caumont, Wilelmus Raimundi de Pino, Wilelmus de Blancafort, Petrus de Mota, Gauterius de Fossato, Wilelmus Seginus Darrions, Ugo de Pardaban, Gaubert de Fumel, vicecomes de Castello, Bernardus de Beuvila, Seginus de Balens, Oto de Casanova, Raimundus B. de Monte Pesato, Gauzbert Flamenc, Ugo de Puiol. Omnes isti iuraverunt quod altera pars veniret in posse et obstagio illius cui alter supradicta non atenderet ad eiusdem admonicionem.

a. i corregeix a. – b. amplius interlineat. – c. IIII^{or} interlineat. – d. i corregeix e.

122

1185 [juny] [Besiers]¹

Roger II, vescomte de Besiers, Carcassona, Rodés i Albí, mancat de descendència, en agraïment i recompensa per l'ajut prestat per Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, contra els seus enemics, deshereta el seu germà Ramon Trencavell fent donació dels seus dominis a l'infant Alfons, fill segon del rei, el qual nomena fill adoptiu i institueix hereu, retenint-ne l'usdefruit vitalici. El rei, per la seva banda, fa donació a l'infant Alfons de Provença, Millau i les terres de Gavaldà i Roergue.

[A. Original en pergamí a l'arxiu vescomtal de Carcassona, perdut.]

B. Còpia de començaments del segle XIII, ex A. Montpellier, Société Archéologique de Montpellier, Cartulari dels Trencavell (*Liber Instrumentorum Vicecomitalium*) [ms. 10], f. 230r-v, doc. 596.

C. Còpia del 14 de desembre de 1666, ex B, localitzada a l'arxiu reial del castell de Foix, caixa 15. BNF, Collection Doat, vol. 168, f. 266r-268r.

D. Còpia del 17 de juliol de 1668, ex A, localitzada a l'arxiu de la ciutat de Carcassona. BNF, Collection Doat, vol. 168, f. 262r-265r.

E. Còpia del segle XVII, ex B. BNF, Collection Baluze, t. 70, f. 69r-70r.

Publ.: DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VIII, col. 383-384, doc. 57-xxxix; MAHUL, *Cartulaire et archives*, v, p. 282-283; SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, p. 546-548, doc. 412.

I. Segons *HGL*.

Reg.: DOVETTO, *Cartulaire des Trencavel*, p. 160.

Ref.: DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VI, p. 114-115; MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso I*, p. 422; CARUANA, *Itinerario de Alfonso II*, p. 152.

“In Dei nomine, anno Nativitatis eiusdem M^o C^o LXXX° V^o.^b

Notum sit omnibus presentibus et futuris, quod ego dominus Rogerius, vicecomes Biterrensis et Carcassensis et Reddensis atque Albiensis, bona fide, confiteor et recognosco quod vos, dominus meus Ildefonsus, Dei gratia rex Aragonum, comes Barchinonensis, marchio Provincie, me protexistis et defendistis a meis inimicis. Et revera cognosco quod ab omni terra mea exheredatus omnino^c essem nisi mihi subveniretis cum vestris hominibus, cum vestris maximis donis, que mihi et meis in magnis necessitatibus donastis, et omnes guerras meas fecistis et per vestras illas tenebatis, et multa alia bona incomparabilia mihi fecistis, quibus terram meam retinui. Quapropter volo ut omnibus hoc audientibus sit manifestum quod ego, bona fide et sine dolo omnique machinatione remota, dono filio tuo nomine Ildefonso,^d vel si de illo desierit, alio filio tuo, scilicet omnes meas terras et, bono animo, illum per meum filium adoptivum suscipio. Et dono illi omnes meas terras, videlicet civitates, burgos, castra, villas, homines et feminas, episcopatus, abbatias, prioratus, dominationes, quecumque sint vel ubicumque sint, que habeo et habere debeo, prout melius et utilius dici potest vel intelligi ad bonum et utilitatem vestri filii atque nostri. Et dono quoque illi omne meum *retorn*, quod mihi contingit ex omnibus meis consanguineis et ex omni parentela mea, tali tamen modo, ut ille vester filius habeat totum hoc quod habetis vel aliquo modo habere debetis in tota Provincia, et habeat *Amelau* et totum comitatum, et totum hoc quod habetis vel aliquo modo habere debetis in tota terra de Gabaldano et in tota terra *de Roergue*. Sicut superscriptum est, ego iam dictus Rogerius, dominus et vicecomes Biterrensis, Carcassensis, Reddensis, Albiensis, bono animo et bona fide et sine omni dolo, dono^e omnes meas terras iam dictas et dominationes filio tuo, Ildefonso nomine, vel si de illo desierit, quod Deus avertat, alio filio tuo, usufructu mihi retento omnium iam dictarum terrarum dum vixero. Et est sciendum quod ego Ildefonsus, Dei gratia rex Aragonensis, comes Barchinonensis, marchio Provincie, volo ut omnibus hominibus sit notum quod totum hoc, sicut superius scriptum est, suscipio et laudo atque bona fide concedo, et cum hac presenti carta dono meo filio Ildefonso omnem terram Provincie et omnes meas dominationes et quecumque in illa aliquo modo habeo vel habere debeo, et dono ei totum *Amelau* et totum comitatum et totum hoc quod habeo vel habere debeo aliquo modo in tota terra de Gabaldano et in tota terra^f de *Rodergue*.^g Et si de illo desierit, illud idem donum facio alio filio meo, qui iam dictum donum habuerit, quod facit illi Rogerius, iam dictus vicecomes Biterrensis. Hec omnia, sicut superius scripta sunt, ego Rogerius, vicecomes Biterrensis, semper firma tenebo et observabo et nunquam contra ea infringenda veniam, nec aliquis homo vel femina, meo consilio vel ingenio. Et hoc corporaliter per hominum promitto et,^h tactis sacrosanctis IIII^{ori} Evangeliiis, iuro.

Huius rei testes sunt Berengerius, archiepiscopus Tarragonensis, Gombaldus de Camporellis, Illerdensis archidiaconus, Berengarius de *Palatiol*,^k Petrus Raimundi de Alto Pullo, Petrus Vassalli, Petrus Bernardi de Rebutino,^l Pontius de Villa Nova, Berengarius *d'Entensa*,^m Artaldus de Alagone,ⁿ Fortunius de *Bergua*, Artaldus de Fociis, Ximinus de *Borota*, Sanctius de Laciliis, Ximinus de *Artuse-lla*,^o Dodo^p de *Alchalan*.^q

Bernardus, notarius domini Rogerii iam dicti, eiusdem mandamento et testium supradictorum, scripsit hanc cartam in mense iunii et anno quo supra, et in XVII^{ar} linea suprascripsit «per hominum promitto».⁵

a. B avantposa la rúbrica Donatio. – b. millesimo centesimo octuagesimo quinto C – c. omnino omès C. – d. Ildefons C. – e. dono omès B i C. – f. terra omès C. – g. Ibergue C. – h. et omès B, C i D. – i. quatuor C. – k. Palaciolo E. – l. Rebutino C i D; Rocabertino E. – m. de Cenza C. – n. Vilagone B i C. – o. Ervisella D i E. – p. Bodo C. – q. Ascalari C. – r. decima septima C. – s. et in xviii^a linea suprascriptit «per hominium promitto» omès E.

123

1186, octubre. Calataiud

Pau firmada entre Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, i Guglielmo de Caffaro i Arnaldo de Burdin, arran de les injúries que el rei Alfons diu que aquests dos genovesos havien comès a les seves terres i als seus amics. Ambdues parts concorden absoldre's mútuament les injúries que s'hagin pogut cometre l'una a l'altra. Caffaro i Burdin prometen ser fidels vassalls del rei i li presten homenatge i jurament; a més, es comprometen, per aquests homenatge i jurament, a fer confirmar el jurament pels cònsols i el Comú de Gènova, tot prometent que si no ho aconsegueixen es lliuraran al rei. Aquest es compromet a retornar-los la seva galera i facilitar-ne l'armament.

A. Original o còpia imitativa coetània. ACA, C, Pergamins d'Alfons I, carp. 50, núm. 433, 302 × 196 mm.

Carta partida horitzontalment per ABC a la part superior. Bon estat de conservació.

Publ.: SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, p. 569-570, doc. 427.

Reg.: MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso I*, p. 439-440; CARUANA, *Itinerario de Alfonso II*, p. 159.

Sit notum cunctis, presentibus atque futuris, quod multe contentiones fuerunt inter dominum Ildefonsum, regem Aragonum, comitem Barchinone et marchionem Provincie, et inter Guillelmum de Cafaro et Arnaldum de Burdin pro variis causis ac diversis malefactis que dominus rex Ildefonsus asserebat illos fecisse in terra sua et sibi et amicis suis. Tandem, ad instanciam precum multorum nobilium virorum, pax et concordia reformata est inter eos in hunc modum. Diffinit namque illis dominus Ildefonsus rex omnia malefacta que usque in presentem diem sibi et terre sue, hominibus et amicis suis, fecerant. Ipsi quoque, bono animo et spontanea voluntate, diffiniunt domino regi^a omnia malefacta et iniurias quas dominus rex usque in presentem diem illis intulerat. Et promittunt domino regi quod sint sui fideles vassalli ad hac hora in antea et ob hoc faciunt illi hominium et sacramentum. Promittunt etiam domino Ildefonso regi, sub hominio et sacramento, quod hanc eandem finem faciant fieri et confirmari sacramento a consulibus et comuni Ianuensium. Quod si hoc facere nequiverint, promittunt domino regi Ildefonso, sub hominio et sacramento, quod ambo revertantur ad eum nec de posse suo aliquo ingenio vel arte se subtrahant sine voluntate et mandato suo. Dominus etiam rex Ildefonsus promittit eis se redditurum suam galeam cum tota eius exarcia. Et promittit se daturum illis conductum sufficientem ad armandum^b semel ipsam galeam.

Actum est hoc apud Calataiub, mense octobris, anno Domini millesimo c^o LXXX° VI°.

Signum (*senyal*) Ildefonsi, regis Aragonum, comitis Barchinone et marchionis Provincie.

Sig+num Guillelmi de Cafaro. Sig+num Arnaldi de Burdin.

(*senyal*) Berengarius, Tarrachonensis archiepiscopus.^c Sig+num Berengarius, Ylerdensis episcopi (*senyal*). Sig+num Poncii Ugonis, comitis Empuriensis. Sig+num Poncii de Cervaria, vicecomitis de Basso.

Ego Bernardus de Calidis, scribe regis, scripsi hanc cartam cum litteris suprapositis in linea viii^a et cancellatis in linea xviii^a, et feci hoc sig+num.

a. regi interlineat. – b. Segueix ad armandum repetit. – c. Segueix un senyal que també podria ser l'abreviatura de subscripti.

124

1186, octubre 8. Ieras¹

Roger Bernat, comte de Foix i procurador del rei Alfons el Cast a Provença, acorda amb Guglielmo Tornello, cònsol de Gènova, en nom del cònsols del Comú d'aquesta ciutat, el següent document, i li promet que farà per tal que el rei d'Aragó el prometi, el juri i el faci observar: Alfons, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, acorda amb Ogerio Pane, enviat pels cònsols del Comú de Gènova, i li promet, confirma i jura que si els pisans o qualsevol altra persona, llevat de l'emperador dels romans i el seu fill, fessin la guerra als genovesos per raó de la recuperació del regne i jutjat d'Arborea per a Agalbursa i el seu nebot [Hug II de Bas], fill del difunt Hug de Bas, ell també els la farà i, si vénen als seus territoris, els prendrà, sempre que Agalbursa i Hug comptin amb l'ajut de Gènova. A més del compromís reial, Roger Bernat promet que si els pisans o qualsevol altra persona els fan la guerra pel mateix motiu, mentre ell sigui procurador de Provença els atacants no seran ben rebuts a tota la Provença i, si hi vénen, seran presos, sempre que Agalbursa i el seu nebot Hug de Bas comptin amb l'ajut de Gènova per a la recuperació del regne i jutjat d'Arborea.

[A. Original. Perdut.]

[B. Còpia autèntica en registre, del 1229, feta per Simone Donati, notari, ex A. Perduda.]

C. Còpia autèntica en registre, del 1253, feta per Nicolò di San Lorenzo, notari, ex B. ASG, *Liber iurium*, r: *Vetustior*, f. 60r.² Estat de conservació regular a causa de l'esvaniment de la tinta en gran part dels folis.

1. Tal com indica I *Libri iurium*, la indicció no concorda amb l'any en cap dels possibles estils emprats aleshores. En l'estil grec o constantinoplità la tercera indicció va començar l'1 d'octubre de 1184 i va acabar el 31 d'octubre de l'any següent, en l'estil constantinià o cesari va començar el 24 de setembre de 1184 i va acabar el 23 del mateix mes de l'any següent, i en el romà o pontifici va començar el 25 de desembre de 1184 i va acabar el 24 del mateix mes de l'any següent, de manera que cap no encaixa amb la datació del document segons l'era cristiana. Ni tenint en compte que a Gènova, tot seguint l'estil constantinià, la indicció comptava un any menys —aleshores la tercera indicció s'escau del 24 de setembre de 1185 al 23 del mateix mes de l'any següent—, és possible encaixar la indicció amb la datació. Com a hipòtesi, es pot plantejar la possibilitat que, essent un document provençal —en què l'ús de la indicció és menys usual—, s'apliqués erròniament la indicció genovesa, sense adonar-se que aquesta havia canviat feia quinze dies —potser es va creure que a Gènova se seguia l'estil grec o el romà. D'altra banda, és impensable creure en un error de datació en l'any de la Nativitat, ja que és molt versemblant que aquest document fos un mes anterior al doc. núm. 125, del 30 de novembre de 1186, amb el qual va estretament relacionat.

2. Autenticada al f. 61r: «Ego magister Nicolaus de Sancto Laurentio, sacri palatii notarius, transcripsi hec et exemplificavi ut supra ab illis que Symon Donati notarius sumpsit ab autenticis et originalibus regis Aragonum et comitis Barchinone sicut in subscriptione sua continetur per manum eiusdem Symonis in registro comunis scriptum est, nichil addito vel dempto nisi forte littera vel sillaba, titulo seu puncto plus minusve aut causa abbreviationis litterarum, sententia in aliquo non mutata nec viciata, precepto tamen domini Henrici Confalonerii, potestatis Ianue, m^o cc^o liii^o, indictione xi, die prima octubris, presentibus testibus Rufino de Ast iudice et Oberto de Langasco, scribe comunis, in quorum presentia statuit et laudavit quod hoc eandem vim et fortiam habeat cum originali.»

- D. Còpia autèntica en registre, del 1267, feta per Guglielmo di San Giorgio, notari, ex C. ASG, *Liber iurium*, vii: *Settimo*, f. 60r.³ Al marge extern de D, l'anotació següent de Iacopo Doria: «Supra in LVIII^a, infra in CVII^a de ista materia», i, d'una altra mà posterior: «1186».
- E. Còpia simple en registre, del 1301, feta per Rolandino de Riccardo, notari, ex D. BUG, Ms. B. ix. 2: *Liber A* o *Liber de Camera*, f. 60r.⁴
- Publ.: *Liber iurium*, I, col. 341-342, doc. 358; IMPERIALE, *Codice diplomatico*, II, p. 309-311, doc. 164, ex D; Pasquale TOLA, *Codice diplomatico della Sardegna*, Sàsser, Carlo Delfino, cop. 1984-1985, p. 257-258, doc. CXVIII, ex E; *I Libri iurium*, 1/2, p. 69-70, doc. 298, ex C.

“In nomine Domini amen. Ego Rogerius Bernardi, comes Fuxensis et procurator domini regis Aragonum in Provintiam, convenio et promitto vobis Guillelmo Tornello, consuli Ianue, recipienti^b pro consulibus comunis Ianue,^c quod faciam sic quod dominus rex Aragonum vobis promittet et super animam suam iurari faciet et observabit in hunc modum:

“Ego Ildefonsus, Dei gratia rex Aragonum, comes Barchinonie et marchio Provincie, convenio et promitto Ianuensium consulibus de comuni et toti comuni Ianue per te Ogerium Panem, missum illorum, recipientem^d pro comuni Ianue, et per presentis mee bulle constitutionem confirmo ac super animam meam iurare mando [quod si Pisani vel aliqua] alia persona, excepto Romano imperatore vel filio eius, guerram fecerint Ianuensibus vel comuni Ianue ea occasione quod [conferre promiserunt] consanguinee mee, Arborensium regine, ad recuperandum regnum et iudicatum Arborensem sibi [et nepoti eius filio] quondam Ugonis^e de Bassis, ego quamdiu guerra illa duraverit illis personis guerram faciam per me et homines [meos nec in tota] terra mea ipsos recipiam^f nec recipere^g consentiam mari vel terra. Et si contingerit ipsos in partibus meis applicare, personas et res eorum capiam vel capere faciam bona fide pro posse meo. Et bona fide operam et studium prestabo efficaciter quod regina et nepos eius, filius quondam predicti Ugonis de Bassis, adimpleant que ipsa regina comuni Ianue convenit.^h Quod si contrafactum esset, quod Deus avertat,ⁱ deinceps eis^k consilium et auxilium^l meum^m subtraham nec eis ulterius conferam nec homines terre mee eis conferre concedam.”

Item promitto quod si Pisani vel aliqua alia persona guerram fecerint Ianuensibus vel comuni Ianue, ea occasione quod conferre promiserunt Arborensi regine ad recuperandum regnum et iudicatum Arborensem sibi et nepoti eius, filioⁿ quondam Ugonis de Bassis, quamdiu guerra illa duraverit et ego ero procurator Provincie, illis personis guerram faciam per me et homines Provincie nec in tota terra^o Provincie illos recipiam^p mari vel terra nec recipere^q consentiam. Et si contingerit ipsos in partibus Provincie applicare, personas et res eorum capiam vel capere faciam bona fide pro posse meo. Promitto insuper quod bona fide inducam ipsam reginam et eius nepotem, filium quondam Ugonis de Basis,^r et studium et operam efficaciter prestabo quod adimpleant que ipsa regina comuni Ianue convenit. Quod si contrafactum esset, quod Deus avertat,^s deinceps eis consilium et auxilium^t meum subtraham nec eis ulterius conferam aut conferre faciam nec homines totius terre mee eis conferre concedam.

Acta sunt hec apud Areas, in domo Peroneti de Colobreria,^u presentibus Arnaldo de Palodo, Raimundo Giliberto, Pontio Dodonis^v de Barchinonia, Guidone de Fossis, Petro de Deu, Petro de Gi-

3. *Autenticada al f. 60v*: «Ego Guillelmus de Sancto Georgio, sacri Imperii notarius, transcripsi et exemplificavi ut supra de registro et auctentico comunis Ianue scripto manu Symonis Donati notarii, translato et exemplificato manu magistri Nicolosi de Sancto Laurentio notarii, nichil addito vel diminuto nisi forte littera, sillaba, titulo seu puncto, de mandato domini Guidotti de Rodobio, potestatis Ianue, testibus presentibus Rubeo de Orto, magistro Alberto de Casali et Ianuino Osbergerio, scribis comunis Ianue, millesimo ducentesimo LXVII, die VIII novembris, x^e indictionis.»

4. *Al f. 60v es copia l'autenticació de Guglielmo di San Giorgio per a D, cf. nota anterior.*

runda, Ingone de Fresia,^w Enrico Tancleri, Andrea Aurie, et Guillelmo Burono, anno dominice Nativitatis M C LXXX sexto^x, indictione tercia, octavo^y die octubris.^z

a. C i D *avantposen la rúbirca* Conventio regis Aragonum facta comuni Ianue per comitem Rogerium, procuratorem dicti regis i C, a *més, afegeix +*; E *avantposa la rúbirca* Convencio regis Aragonum. – b. recipienti D. – c. Ianue *omès E*. – d. recipientem D. – e. Hugonis E. – f. recipiam D. – g. recipere D. – h. *Al marge dret de D, l'anotació següent de Iacopo Doria: Non inveni autenticum.* – i. advertat E. – k. eis *omès E*. – l. ausilium E. – m. *E afegeix eis*. – n. filii D, *amb la darrera i que corregeix una o*; filii E. – o. terre D i E; C *afegeix illos, cancel·lat per punts*. – p. recipiam D. – q. recipere D. – r. Bassis D i E. – s. advertat E. – t. ausilium D. – u. Colobreria E. – v. Oddonis E. – w. Frexia D i E. – x. millesimo centesimo LXXX VIII E. – y. VIII D i E. – z. C, D i E *afegeixen* Ego Symon Donati notarius hoc exemplum ab autentico et originali scripto per manum Ogerii Pan[is notarii] et sigillato sigillo cereo Rogerii Bernardi supradicti, in quo ex una parte erat quasi forma (*omès E*) sculpta militis [armati in equo sedentis], ex alio vero parte videbatur quasi forma sculpta castris super arce constructi, circumscriptiones cuius sigilli legi [non poterant] propter nimiam vetustatem, sicut in eo vidi et legi per omnia transcripsi et exemplificavi, [nihil in eo addito vel diminuto in] litterarum oratione preter forte litteram vel sillabam, titulum seu punctum et hoc absque omni mutatione, corruptione, (*E afegeix vel*) [diminutione] dictionum ac sensus, ad quod corroborandum, iussu prescripti domini Iacobi de Balduino, [Ianuensium (Ianue E) potestatis, propria] manu subscripsi, anno dominice nativitatis millesimo ducentesimo vicesimo (vicesimo D) nono (cc° xxviii° E), indictione prima, [mense augusti].

125

1186, novembre 30. Rueda de Jalón¹

Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, acorda amb Ogerio Pane, enviat pels cònsols del Comú de Gènova, i li promet, confirma i jura que si els pisans o qualsevol altra persona, llevat de l'emperador dels romans i el seu fill, fessin la guerra als genovesos per raó de la recuperació del regne i jutjat d'Arborea per a Agalbursa i el seu nebot [Hug II de Bas], fill del difunt Hug de Bas, ell també els la farà i, si vénen als seus territoris, els prendrà, sempre que Agalbursa i el seu nebot comptin amb l'ajut de Gènova.

[A1. Original. Perdut.]

[A2. Esborrany inserit en un document de 8 d'octubre de 1186 (v. doc. 124). Perduda.]

B1. Còpia del segle XII no datada, ex A1. ACA, C, Pergamins d'Alfons I, carp. 56, extrainventari núm. 2617 (*olim* núm. 257), 175 × 120 mm. Estat de conservació deficient a causa de l'esvaniment de la tinta a la meitat inferior dreta del pergamí.

[B2. Còpia autèntica en registre, del 1229, feta per Simone Donati, notari, ex A2. Perduda.]

[B3. Còpia autèntica en registre, del 1234, feta per Lantelmo, notari, ex A1. Perduda.]

1. *Tot i que totes les edicions anteriors situen el document a Roda (de Ribagorça o d'Isàvena), creiem que cal localitzar-lo a Rueda de Jalón. Segons l'itinerari de Miret, el rei era a «Castro Verdejo», és a dir, a Berdejo, el 5 d'octubre i a Calataiud el mateix mes, mentre que al febrer el localitza a Osca (MIRET, p. 439-441). A aquestes dades, Caruana hi afegeix que el gener tornava a ser a Calataiud i el febrer hauria passat per Saragossa camí d'Osca (CARUANA, p. 158-161). Tenint en compte aquestes dades, resulta més versemblant identificar la «Roda» del document amb Rueda, a uns cinquanta quilòmetres de Calataiud, que no pas amb la llunyana Roda ribagorçana; més si tenim en compte que al gener el rei tornava a ser a Calataiud. Amb tot, cal tenir present que a «Roda» el rei hi va per assetjar-la i és més versemblant posar setge a una vila fortificada com Rueda —antiga fortalesa andalusina i posterior centre d'un vescomtat homònim (cf. M. T. FERRER I MALLOL, Noves dades per a la biografia de Ramon de Perellós, autor del «Viatge al Purgatori de Sant Patrici», a Miscel·lània en honor del doctor Casimir Martí, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1994, p. 215-230)— que no pas a l'episcopal Roda. Concloent, Alfons hauria sojornat entre octubre i gener a Calataiud, des d'on hauria partit per a les entrevistes de Berdejo amb el rei de Castella i per al setge de Rueda, per tornar després a la vila del Jalón, des d'on el febrer de 1187 hauria partit cap a Osca via Saragossa.*

- C1. Còpia autèntica en registre, del 1253, feta per Nicolò di San Lorenzo, notari, ex B3. ASG, *Liber iurium*, I: *Vetustior*, f. 59 r-v.² Estat de conservació regular a causa de l'esvaniment de la tinta en gran part dels folis.
- C2. Còpia autèntica en registre, del 1253, feta per Nicolò di San Lorenzo, notari, ex B2. ASG, *Liber iurium*, I: *Vetustior*, f. 60r.³ Estat de conservació regular a causa de l'esvaniment de la tinta en gran part dels folis.
- D1. Còpia autèntica en registre, del 1267, feta per Guglielmo di San Giorgio, notari, ex C1. ASG, *Liber iurium*, VII: *Settimo*, f. 59r.⁴ Al marge extern, l'anotació següent de Iacopo Doria: «Infra in LX^a, CVII^a de ista materia.»
- D2. Còpia autèntica en registre, del 1267, feta per Guglielmo di San Giorgio, notari, ex C2. ASG, *Liber iurium*, VII: *Settimo*, f. 60r.⁵
- E1. Còpia simple en registre, del 1301, feta per Rolandino de Riccardo, notari, ex D1. BUG, ms. B. IX. 2: *Liber A o Liber de Camera*, f. 59r.⁶
- E2. Còpia simple en registre, del 1301, feta per Rolandino de Riccardo, notari, ex D2. BUG, ms. B. IX. 2: *Liber A o Liber de Camera*, f. 60r.⁷
- Publ.: *Liber iurium*, I, col. 344, doc. 360 i col. 341-342, doc. 358; Joaquim MIRET I SANS, *Los vescomtes de Bas en la illa de Sardenya: estudi historich sobre los jutges d'Arborea de raça catalana*, Barcelona, La Catalana, 1901, p. 76-77, parcial, ex TOLA; IMPERIALE, *Codice diplomatico*, II, p. 314-315, doc. 167, ex D1, i p. 309-311, doc. 164, ex D2; P. TOLA, *Codice diplomatico della Sardegna*, p. 259-260, doc. CXXI, ex E1, i p. 257-258, doc. CXVIII, ex E2; *I Libri iurium*, I/2, p. 60-62, doc. 296, ex C1, i p. 69-70, doc. 298, ex C2; SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, p. 575-576, doc. 432, ex Tola o E1, i p. 866-867, apèndix, doc. 64, ex B1.⁸
- Reg.: BARTHÉLEMY, *Inventaire chronologique*, p. 662, doc. 3; MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso I*, p. 440-441; CARUANA, *Itinerario de Alfonso II*, p. 160.

(B1, C1, D1, E1)

(C2, D2, E2)

+^a In nomine Domini, amen.

Ego Ildefonsus, Dei gratia rex Aragonum, comes Barchinone et marchio^b Provincie, convenio et promitto Ianuensium consulibus de comuni et toti^c comuni Ianue per te Ogerium Panem, missum illorum, recipientem^d pro comuni Ianue, et per presentis [mee] bulle constitutionem confirmo ac super animam meam

Ego Ildefonsus, Dei gratia rex Aragonum, comes Barchinonie et marchio Provincie, convenio et promitto Ianuensium consulibus de comuni et toti comuni Ianue per te Ogerium Panem, missum illorum, recipientem^l pro comuni Ianue, et per presentis mee bulle constitutionem confirmo ac super animam meam iu-

2. *Autenticada al f. 61r*: «Ego magister Nicolaus de Sancto Laurentio, sacri palatii notarius, transcripsi hec et exemplificavi ut supra ab illis que Symon Donati notarius sumpsit ab autenticis et originalibus regis Aragonum et comitis Barchinone sicut in subscriptione sua continetur per manum eiusdem Symonis in registro comunis scriptum est, nichil addito vel dempto nisi forte littera vel sillaba, titulo seu puncto plus minusve aut causa abbreviationis litterarum, sententia in aliquo non mutata nec viciata, precepto tamen domini Henrici Confalonerii, potestatis Ianue, m^o cc^o LIII°, indictione XI, die prima octubris, presentibus testibus Rufino de Ast iudice et Oberto de Langasco, scriba comunis, in quorum presentia statuit et laudavit quod hoc eandem vim et fortiam habeat cum originali.»

3. *Vegeu l'autenticació a la nota 2 del doc. núm. 124.*

4. *Autenticada al f. 60v*: «Ego Guillelmus de Sancto Georgio, sacri Imperii notarius, transcripsi et exemplificavi ut supra de registro et autentico comunis Ianue scripto manu Symonis Donati notarii, translato et exemplificato manu magistri Nicolosi de Sancto Laurentio notarii, nichil addito vel diminuto nisi forte littera, sillaba, titulo seu puncto, de mandato domini Guidotti de Rodobio, potestatis Ianue, testibus presentibus Rubeo de Orto, magistro Alberto de Casali et Ianuino Osbergerio, scribis comunis Ianue, millesimo ducentesimo LXVII, die VIII novembris, x^e indictionis.»

5. *Vegeu l'autenticació a la nota 3 del doc. núm. 124.*

6. *Al f. 60v es copia l'autenticació de Guglielmo di San Giorgio per a D1, cf. nota 4.*

7. *Al f. 60v es copia l'autenticació de Guglielmo di San Giorgio per a D2, cf. també la nota 3 del doc. núm. 124.*

8. *Sánchez Casabón publica dues vegades el mateix document, prenent en el primer cas (doc. 432) com a base E1, completat amb B1, i en el segon (apèndix, doc. 64) B1, que data entre el 1167 i el 1196, sense adonar-se que és el mateix document que 432.*

iurare mando per [Poncium de Cervaria] quod si Pisani vel aliqua alia^e persona, excepto Romano imperatore et filio, guerram fecerit Ianuensibus vel comuni Ianue ea occasione quod conferre promiserunt consanguinee mee, Arborensium^f regine, ad recuperandum regnum et iudicatum Arborensem^g sibi et nepoti eius filio quondam Hugonis de Basis,^h ego quamdiu guerra illa duraverit et illis personis guerram faciam per me et homines meos ita quod in tota terra mea ipsos non recipiamⁱ nec recipere^k [consentiam] mari vel terra.

Et si contingerit^p eos in partibus meis applicare, personas et res eorum, capiam vel capere faciam bona fide pro posse meo.

Et si [interim] galere^q armate fuerint in terra mea de maritima, precipiam armatoribus et precipi faciam quod personas et res eorum ubicumque potuerint, capiant.

Et [bona] fide operam et [studium prestabo efficaciter] quod regina et nepos eius, filius quondam predicti Ugonis^r de Basis,^s adimpleant que ipsa regina comuni Ianue convenit.

Quod si contrafactum esset, quod [Deus] avertat,^t deinceps eis consilium et auxilium^u meum subtraham nec eis ulterius conferam aut conferre^v faciam nec homines tocus terre mee eis conferre concedam.

[Actum in obsessione Rode], presentibus Berengario, Ilerdense episcopo, Willelmo^{aa} de Anglerola, Petro de Blandis qui hec scripsit precepto domini regis, anno M^o C^o LXXXVI°, ultima die mensis [novembris].^{ab}

rare mando [quod si Pisani vel aliqua] alia persona, excepto Romano imperatore vel filio eius, guerram fecerint Ianuensibus vel comuni Ianue ea occasione quod [conferre promiserunt] consanguinee mee, Arborensium regine, ad recuperandum regnum et iudicatum Arborensem sibi [et nepoti eius filio] quondam Ugonis^m de Basis, ego quamdiu guerra illa duraverit illis personis guerram faciam per me et homines [meos nec in tota] terra mea ipsos recipiamⁿ nec recipere^o consentiam mari vel terra.

Et si contingerit ipsos in partibus meis applicare, personas et res eorum capiam vel capere faciam bona fide pro posse meo.

Et bona fide operam et studium prestabo efficaciter quod regina et nepos eius, filius quondam predicti Ugonis de Basis, adimpleant que ipsa regina comuni Ianue convenit.

Quod si contrafactum esset, quod Deus avertat,^w deinceps eis^x consilium et auxilium^y meum^z subtraham nec eis ulterius conferam nec homines terre mee eis conferre concedam.

a. C1, D1 i E1 *avantposen la rúbrica* De rege Aragonum. + omès E1. – b. marchio D1. – c. toto D1 i E1. – d. recipienti D1; recipienti E1. – e. alia *interlineat*. – f. *Desenvolupem l'abreviatura Arbor. com a C2*. – g. *Desenvolupem l'abreviatura Arbor. com a C2*; Arboree E1. – h. Bassis C1 (*deduít de les còpies posteriors, ja que aquest fragment és il·legible*), D1 i E1. – i. recipiam D1. – k. recipere D1. – l. recipientem D2. – m. Hugonis E2. – n. recipiam D2. – o. recipere D2. – p. contingerit D1 i E1. – q. galee C1, D1 i E1. – r. Hugonis D1 i E1. – s. Bassis C1 (*ho deduít de les còpies posteriors, ja que aquest fragment és il·legible*), D1 i E1. – t. advertat E1. – u. ausilium E1. – v. conferre C1, D1 i E1. – w. advertat E2. – x. eis omès E2. – y. ausilium E2. – z. E2 *afegeix eis*. – aa. Guillelmo D1 i E1. – ab. Actum in obsessione Rode... mensis novembris omès B1. C1, D1 i E1 *afegeixen* Ego Lantelmus, notarius sacri palatii, hoc exemplum de mandato domini Willelmi (Guillelmi, D1 i E1) de Guilliençonno (Guillienzone D1 i E1), iudicis et assessoris domini Remedei Rusche, lanuensium (Ianue D1) potestatis, transcripsi et exemplavi ab autentico domini regis Aragonum, eius cereo sigillo sigillato, in quo erat ab una parte forma cuiusdam regis sculpta residentis in cathedra (cathedra D1 i E1) et in mano (manu D1 i E1) dextra levatum ensem tenentis, in altera vero florem et ex altera parte apparebat forma militis armati sedentis in equo, cuius littere circumscripte propter nimiam vetustatem lego non poterant, sicut in eo vidi et legi per omnia continere (contineri E1), nichil addito vel diminuto nisi forte littera vel (vel omès E1) sillaba, titulo seu puncto, absque (abs D1 i E1) ulla mutatione, corruptione seu diminutione dictionum ac sensus, ad quod corroborandum, iussu dicti iudicis, propria manu subscripsi.

126

1187, febrer 3. Osca

El vescomte Gastó VI de Bearn presta homenatge corporal a Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, per «tota la seva terra», exceptuat el que té pel comte Ricard de Peiteu, i es compromet a ajudar-lo contra els seus enemics, excepte contra l'esmentat comte Ricard.

A. ACA, C, Pergamins d'Alfons I, carp. 50, núm. 439 (*olim* 17 arm. d'Aragó, sac B, núm. 273), 368 × 282 mm.

Bon estat de conservació.

[B. Còpia de final del segle XII, perduda. ACA, C, LFM, f. 15.]

C. Còpia del segle XIV. ACA, C, LT, f. 67-67.

Publ.: P. de MARCA, *Historia del Bearn*, p. 492-493; MIQUEL ROSELL, I, p. 28-29, doc. 20; P. TUOOO-CHALA, *La vicomté de Béarn*, p. 151, doc. 8; SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, p. 579-580, doc. 436.

Ref.: ZURITA, *Anales*, lib. II, cap. XLII, f. 85v; MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso I*, p. 441; CARUANA, *Itinerario de Alfonso II*, p. 161.

“In Dei nomine. Notum sit cunctis quod hec est conveniencia et pactum et recognicio domini quod ei recognovit et hominii quod dominus Gaston /² Bearno fecit domino Ildefonso, regi Aragonum, comiti Barchinone et marchionis Provincie. Ego siquidem Gaston de Bearno, bona fide et sine enganno /³ et sine omni malo ingenio, facio corporaliter hominiaticum per me et per successores vobis domino meo Ildefonso, Dei gratia regi Aragonum, comiti /⁴ Barchinone et marchioni Provincie, et omnibus vestris successoribus. Et capio per vos et per vestros successores omnem meam terram, preter illam quam /⁵ teneo per dominum Richardum, comitem Pictavie. Promitto necnon et convenio vobis et vestris successoribus per me et per meos successores quod /⁶ vobis valeam et adiuvem vos et vestros successores cum mea terra et meis militibus et hominibus, bona fide et sine enganno, /⁷ contra omnes homines, preter prenommatum comitem Pictavie. Hoc itaque modo promitto et convenio et hominiaticum facio, quod /⁸ ego et omnis mea posteritas et generacio simus vobis et vestris successoribus boni atque fideles vassalli, sicut bono nostro domino, /⁹ et quod supradicta omnia, sicut superius scripta sunt, teneamus et observemus bona fide, in perpetuum et sine enganno.

Datum apud Oscam, /¹⁰ era M^a CC^a XX^a V^a, III^a die iovis februarii, anno ab incarnatione Domini M^o C^o LXXX° VI°. /¹¹

Signum + Gastonis de Bearno, qui supradicta laudo et confirmo et sub testibus corroborari facio. /¹²

Huius rei testes sunt Pelegrinus de *Castell Azol*, dominus in Barbastru, *Marcho Ferriz* in Osca, Portanerius *Descot*, /¹³ Adam d'*Alascone*, Wilelmus de *Trossil*, Bernardus Bertrandus, Portanerius de Portali, *Sanzol de Borza* et /¹⁴ *Garcia*, filius eius, Wilelmus Galacianus, *Pangross*, Petrus de Abbadia, *Alamazon*, A. d'*Areta*, /¹⁵ Tarinus, alferiz domini regis, P. de Bello Viso, Bertrandus de Castelleto, Wilelmus de *Castell Azol*, /¹⁶ Raimundus de Montsono. /¹⁷

Sig(*senyal*)num Petri de Blandis, qui hoc scripsit precepto eiusdem Gastonis et voluntate.

a. *B avantposa la rúbrica* Carta in qua fecit hominum Gasconus, vicecomes de Bearno, domino regi Ildefonso Aragonis et accepit per eum omnem terram suam, excepta ea quam tenebat per comitem Pictavensem.

127

1188, gener. Barbastré¹

Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, allibera, a prec del papa i dels cònsols de Gènova, Guglielmo de Caffaro, el qual tot seguit presta homenatge a Alfons, compromentent-se a no atacar els seus homes i terres, i a més es compromet a fer que Gènova firmi una seguretat similar.

A. ACA, C, Pergamins d'Alfons I, carp. 51, núm. 473, irregular, per la part més ampla 120 × 170 mm.
Document partit per ABC a la part inferior. Bon estat de conservació.
Publ.: SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, p. 576-577, doc. 433.

Notum sit omnibus quod ego Ildefonsus, Dei gratia rex Aragonum, comes Barchinone et marchio Provincie,² ad preces domini pape et honorabilis consolatus Ianue, liberavi a capcione Wilelmi de Kafaro,³ qui multa mala et iniurias contulerat terre nostre. Propterea ego Wilelmus de Kafaro, iam /⁴ a captione domini regis Aragonum liberatus, spontanea voluntate et quoniam in /⁵ terra domini regis per sepius conversari propono, tactis sacrosanctis Evangeliiis, et per homi-/⁶ naticum prestitum promitto quod ero fidelis domino regi sicut homo suus proprius,⁷ nec ipsi nec terre sue vel hominibus suis aliquid mali faciam, machinabor vel /⁸ contulam. Promitto etiam quod eadem securitatem quam facio, faciam firmari et /⁹ laudari a consulatu Ianue et proprio sigillo consolatus corroborari.

Datum apud /¹⁰ Barbastrum, anno Domini M^o C^o LXXX° VII, mense ianuarii, per manum Petri de /¹¹ Blandis.

Huius rei testes sunt archiepiscopus Tarraconensis, Richardus, episcopus Oschensis,¹² Arnaldus d'Eril, Berengarius de Sancta Eugenia, Dodus de Alcala, Assalitus /¹³ de Godal, Gombaldus de Ciscar, Poncius de Osor, Petrus de Stopanano.

128

1188 (o 1187), maig 14 [Carcassona]

Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, concedeix en feu a Ramon Roger de Foix el comtat de Foix, la ciutat de Carcassona i el Carcassès, Rasès, el Termenès i el Lauraguès, retinent la meitat de les rendes de la ciutat i del territori de Carcassona.

A. ACA, C, Pergamins d'Alfons I, carp. 51, núm. 488, 331 × 481 mm. Carta partida horitzontalment per ABC a la part superior. Estat de conservació regular per la presència de forats a la part inferior esquerra del pergami.
B. Trasllet del 21 de gener de 1254 fet per Pere Carbonell, notari de Barcelona. ACA, C, Pergamins d'Alfons I, carp. 51, núm. 488 dupl. (*olim* 7, arm. de Concòrdies Reials, sac de Sant Josep, núm. 68), 317 × 346 mm.

1. Sánchez Casabón data el document el gener de 1187, però cal sumar un any a la data del document, ja que aquest està datat per l'Encarnació, malgrat que no consti al document. A més, l'itinerari del rei confirma aquesta datació, ja que Alfons està documentat a Barbastré en aquestes mateixes dates per altres documents (cf. MIRET, *Itinerario*, p. 444, CARUANA, *Itinerario*, p. 240).

Restes del cordill del segell penjant a la plica. Bon estat de conservació malgrat la presència d'un petit forat a la part inferior del pergamí.

Publ.: Ch. BAUDON DE MONY, *Relations politiques des comtes de Foix avec la Catalogne jusqu'au commencement du XIVe siècle*, Paris, Alphonse Picard et fils, Libraires-éditeurs, 1896, II, p. 32-35, doc. 19.

Ref.: Ch. BAUDON DE MONY, *Relations politiques des comtes de Foix avec la Catalogne*, I, p. 47; MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso I*, p. 445.

“Actorum series scripture solet et expedit comendari, ne res gesta, temporis diuturnitate vel memorie fragilitate, valeat in posterum deperire. Qua propter, in Christi nomine, presenti atestante scriptura, ad omnium hominum presentium et futurorum noticiam perveniat qua-² liter ego Ildelfonsus, Dei gratia rex Aragonensis, comes Barchinone et marchio Provincie, dono et concedo tibi Raimundo Rogerii, dilecto et fideli consanguineo meo omnibusque successoribus tuis in perpetuum, uni post alium, indivisibiliter, qui dominus et comes erit, comitatus Foxensis,³ civitatem et villam Carcassone et totam terram totius Carcassensis cum omnibus castellis, villis, monasteriis et quibuslibet aliis locis infra consistentibus, et omnes alias terras meas de Redes, simul cum civitate de Reda et castrum de Terme, cum tota terra de Termenes et castrum de Laurac,⁴ cum tota terra de Lauragues, cum omnibus quoque castellis, villis, monasteriis et quibuslibet aliis locis que infra iam dictas terras contineri noscuntur. Adicio insuper huic donationi ut habeas tu et successores tui, unus post alium, indivisibiliter, qui dominus fuerit comitatus Foxensis, dominationem in omnibus mi-⁵ litibus et hominibus in cunctis iam dictis terris et civitate ac villa Carcassone permanentibus et permansuris. Retineo autem proprietati sive dominicature mee et successorum meorum in perpetuum in civitate et villa Carcassone et eiusdem civitatis pertinentiis atque territorio et in omnibus prefatis ⁶ terris, castellis, villis, monasteriis et quibuslibet aliis locis, medietatem omnium reddituum vel quorumlibet aliorum proventuum ex omni qualibetcumque causa, placitorum, iusticiarum vel cuiuscumque alterius rei que nominari vel vulgariter etiam exprimi potest provenientium, que exinde solebant et debent aliquo modo pro-⁷ venire vel competere iure aliquo vel etiam consuetudine alicui quondam domino Carcassone. Aliam vero medietatem, pleno iure, tibi et successoribus tuis, uni post alium, indivisibiliter, qui dominus sit comitatus Foxensis, habendam concedo. Monetam autem totam et integram mihi et successoribus meis retineo.^b Sed et omnes redditus sive proventus, tam de parte mea quam de tua, ex omni ⁸ causa percipiendos, baiulus meus sive vicarius a me semper ibi constitutus vel a meis successoribus constituendus et tuus semper similiter colligant insimul et recipiant et equis portionibus perceptos inter se dividant et alter sine altero nichil prorsus accipiat, preter firmancias quas tu vel baiulus ⁹ tuus, preter quam in duobus baiulis meis, uno christiano et altero iudeo,^c recipiat, iuratus primo quicumque fuerit ibi a te vel a tuis baiulus vel vicarius institutus se servaturum fidelitatem mihi et successoribus meis, sed omnia placita, presente baiulo meo vel vicario et coram ipso et cum ipso teneat et difiniat. Omnia autem supradicta, retenta pleno iure ¹⁰ [med]ietate predictorum reddituum, sub tali modo et conditione tibi, prefato Raimundo Rogerii et successoribus tuis in perpetuum, uni post alium, indivisibiliter, qui et dominus fuerit comitatus Foxensis, dono, trado atque concedo, ut ad forum sive consuetudinem terre Barchinone et ad plenam fidelitatem ¹¹ meam [atque ser]vicium ea potenter teneas, habeas atque possideas, tu et successores tui, specialiter et expressim nomine feudi per me et per^d successores meos, omni tempore, et etiam tu ipse et qui tibi in supradicto donativo successurus est, qui tamen dominus fuerit comitatus Foxensis, proprii et solidi homines ¹² et [vassalli] mei successorumque meorum contra omnes homines et feminas, sub hominiatico^e et sacramento, propter hoc donativum semper existatis et de omnibus supra memoratis terris, castellis, villis et locis et civitate Carcassone, exceptis quatuor^f castellis que solida et libera sunt et

remanent /¹³ comitis Foxensis, patris tui, videlicet *Arzencs* et *Alairac*^g et *Prexan* et *Pontian*, quando-cumque et quocienscumque tu vel successores tui a me vel a meis successoribus vel certis nunciis nostris fueritis requisiti, irati sive peccati, dabitis mihi et successoribus meis vel certis nunciis nostris ad consuetudinem terre Barchi-/¹⁴ none plenam et integram potestatem, sine aliquo retentu. Et est sciendum quod cum omnibus militibus et hominibus omnium iam dictarum terrarum et civitatis ac ville Carcassone tu et successores tui, in propriis personis, mihi et successoribus meis, in perpetuum, quacumque parte voluerimus et in hoste et in cavalcatis fide-/¹⁵ liter nobis servietis. Si qua autem castella vel municiones, possessiones vel novas dominaturas infra predictas terras tu ipse vel successores tui post te amodo feceritis vel adquisieritis aut ego similiter aut successores mei fecerimus vel adquisierimus, pactis suprapositis, tam in danda potestate quam in divi-/¹⁶ dendis equaliter redditibus, semper subiaceant. Est nichilominus sciendum quod castrum sive palacium civitatis Carcassone et omnes alias proprias domos sive statica que solebant et debent esse senioris Carcassone in hunc modum mihi et successoribus meis retineo, ut quocienscumque ego /¹⁷ aut regina aut successores nostri ibi presentes aderimus, solida et libera teneamus et habeamus quamdiu ibi permanebimus.

Post hec ego prefatus Raimundus Rogerii, explosa fraude et omni malo ingenio, sub hominatico^h et sacramento corporaliter prestito, iam dictum donativum et sub pre-/¹⁸ fato modo et condicione pretaxata recipiens, promitto atque convenio tibi domino meo lldefonso, regi Aragonum, comiti Barchinone et marchioni Provincie, omnia supradicta atendere et per omnia complere, per bonam fidem, sine omni enganno, et quod ero tibi fidelis de corpore tuo, vita et membris /¹⁹ [tuis et de omn]i honore tuo quem nunc habes vel in [futurum adquisieris. Sic me] Deus adiuvet et sancta quatuorⁱ Evangelia.

Acta sunt hec anno ab incarnatione Domini M C LXXX VIII, II idus madii./²⁰

[Signum] + [Ildefonsi, regis Aragonum, comitis Barchinone et ma]rchionis Provincie. Sig+num Raimundi Rogerii./²¹

[+ Berengarii], Tarrachonensis archiepiscopus. + Raimundi de Monte Catano. Sig+num Ermengaudi de Verneto. Sig+num Petri de Menova./²² Sig+num Raimundi de *Villa de Muls*. Sig+num Raimundi de Caneto. Sig+num Guilelmi de *Salsas*. Sig+num Raimundi de *Cornelan*. Sig+num Bernardi de Bello Loco de *Canoves*. Sig+num Raimundi de *Geronela*./²³

Poncius de Osor fecit hoc sig+num data per eiusdem Poncii manum et eius mandato scripta a Petro Barravi, scriptore in Carcassona, cum litteris suprapositis in VII linea et VIII, die et anno quo supra.^k

a. *B avantposa la rúbrica* Hoc est translatum fideliter sumptum a quodam instrumento per alphabetum diviso, cuius tenor talis est. – b. Monetam autem totam et integram mihi et successoribus meis retineo *interlineat*. – c. preter quam in duobus baiulis meis, uno christiano et altero iudeo *interlineat*. – d. per *omès B*. – e. homanatico *B*. – f. IIII^{or} *B*. – g. Larrac *B*. – h. homanatico *B*. – i. IIII^{or} *B*. – k. *B afegeix* Signum (*senyal*) Petri Carbonelli, notarii publici Barchinone, qui hec translata in tribus cedulis sumpta que sunt novem de originalibus registri domini regis transcribi fecit et de verbo ad verbum fideliter comprobavit, nichilque plus vel minus in predictis originalibus invenit quam in translatis contineatur, XII kalendas februarii, anno Domini M^o CC^o L^o tercio. Sunt enim littere apposite in primo translato prime cedule, in XIX^a et XX^a r^a lineis, et in secundo translato eiusdem cedule apositis in X^a et XII^a lineis et rasis et emendatis in XI^a et XV^a III^a et XX^a III^a lineis, et apositis etiam in eodem secundo translato in XX^a \IIII^a/ linea, item cum litteris apositis in tercio translato eiusdem cedule in linea VI^a et rasis tantum in secundo translato secunde cedule in IIII^a linea, et rasis et emendatis in quarto translato eiusdem cedule in prima linea et cum literis apositis in translato tercie cedule in linea IIII^a. Ad maiorem vero fidem habendam predictis translatis, dominus A., episcopus Barchinone, et frater Bernardus Gatelli, custos domus fratrum minorum Barchinone, et frater P. de Sancto Poncio, prior domus fratrum predicatorum Barchinone, sigilla sua pendencia posuerunt. Sunt etiam littere apposite in linea III istius conclusionis, ubi dicitur «IIII».

129

1189, octubre 26

Concòrdia entre Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, i els cònsols de la ciutat de Niça. El rei renuncia a totes les seves accions i reclamacions contra els cònsols des que se signà la concòrdia anterior (1176, doc. núm. 95).

A. Niça, Archives Municipales de Nice, AAI/02, 206 × 163 mm. Bon estat de conservació.

Publ.: PAPON, *HGP*, II, p. xxv, doc. xxiv; SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, p. 663, doc. 501; P. GIOFFREDO, *Storia delle Alpi Marittime*, «Monumenta Historiae Patriae», xxvi, Torí, 1839, col. 469-470.

Reg.: H. de GÉRIN-RICARD i E. ISNARD, *Actes concernant les vicomtes de Marseille et leurs descendants*, p. 80-81, doc. 284.

Ref.: I. B. TOSELLI, *Précis historique de Nice depuis sa fondation jusqu'en 1860*, 1a part, Niça, 1867, p. 36; MIRRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso I*, p. 446; CARUANA, *Itinerario de Alfonso II*, p. 175.

Ut in posterum scripture obsequio rei geste vivat memoria antiqua et aprobata consu-² etudine providetur. Ea propter, in Christi nomine, presens testatur pagina quod ego Ildefonsus, Dei gratia rex Aragonum,³ comes Barchinone et marchio Provincie, spontanea voluntate et animo benivolo, laudo atque confirmo ⁴ consulibus et toti universitati Niciensi, conventiones, concordiam et pacis compositionem, quas quon-⁵ dam feci cum eis, sicut habetur et continetur in instrumento impressione sigilli nostri munito, quod ⁶ est apud ipsos consules. Preterea, bono animo, dimitto atque diffinio consulibus et toti populo ⁷ Niciensi et specialiter unicuique eorum omnes querelas quas poteram proponere et intendere contra ipsos a tempore ⁸ quondam facte compositionis usque ad presentem diem per me et per meos. Et si in aliquo forte ⁹ exesserant et comisserant, bonum et firmum finem eis facio in perpetuum.¹⁰

Actum est hoc apud Niciam, anno Domini M^o C^o LXXX° VIII°, mense octobris, VII° kalendas novembris.¹¹

Signum + Ildefonsi, Dei gratia regis Aragonum, comitis Barchinone et marchionis Provincie.¹²

Teste Raimundo, Antipolitano episcopo, Barralo, vicecomite Massilie, B. de Balcio, Blacacio de Almis,¹³ Artaudo de Alaon, Poncio de Cerveria et B. de Sportella, et Oto, comite de Vintemile,¹⁴ Augerio Venti, P. Venti, Lafranco Piperis, Iacobo de Turca, Petro, Niciensi episcopo, et Fulchone, eiusdem ¹⁵ ecclesie preposito. Consulibus P. Richerii, P. Badat, P. Menant Caracio, B. Badat, Guilelmo Raimbaudi.¹⁶

Data et scripta per manum magistri Hugonis Catal., mense et anno quo supra.

130

1189, octubre. Grassa (Grasse)

Notícia de l'acord de pacificació entre Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, i Bonifaci de Castelana (Castellane). Aquest, quan el rei era a Grassa, es personà davant seu i se sotmeté a les seves ordres i prestà homenatge a ell i al seu fill Alfons, comte de Provença. Per la seva

banda, el rei d'Aragó i el comte de Provença li concedeixen tot el que posseïa abans que el rei passés el Roine i assetgés Castellana, en especial els castells de Salèrna (Salernes), Mostier (Moustiers) i Comps.

A1. Marsella, ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 293, 28 A. Pergamí, 264 × 398 mm. Carta partida horitzontalment per ABC a la part superior. Bon estat de conservació.

[A2. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[B. Còpia de final del segle XII ex A2, perduda. ACA, C, LFM, f. 369.]

Publ.: PAPON, *HGP*, III, p. VII-VIII, doc. I; G. DOUBLET, *Recueil des actes concernant les évêques d'Antibes*, Mònaco-París, 1915, p. 159-160, doc. 119; MIQUEL ROSELL, *LFM*, II, p. 354, doc. 890 (transcriu únicament la rúbrica per no haver trobat el document).

Reg.: BARTHÉLEMY, *Inventaire chronologique*, p. 524, supplément, doc. 6.

Ref.: MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso I*, p. 450.

“In Dei nomine. Pateat omnibus presentibus atque futuris quod Bonifacius de Castellana, prohabitis cum domino Ildefonso, rege Aragonum, diversis controversiis et inimiciis, dum dominus rex^b esset in Grassa, veniens ante sui presenciam, multis /² baronibus ibi adstantibus, misit se ipsum in posse domini regis et suum, tactis sacrosanctis Evvangeliis corporaliter, iuravit mandamentum. Postea fecit hominum et sacramentum fidelitatis domino Ildefonso, regi Aragonum, et filio suo An- /³ fusio, comiti Provincie, sicuti alii barones domino suo facere tenentur et concessit ei omne dominium quod ipse et antecessores sui super ipsum vel super suos habent et habere debent et unquam habuerunt. Itaque dominus rex per se et per suos /⁴ finivit atque dimisit predicto Bonifacio et suis omnes querelas quas ipse vel homines sui de illo vel de hominibus suis occasione illius guerre habebant vel habere poterant usque in hunc diem. Preterea concedit et /⁵ laudat in perpetuum dominus rex Ildefonsus Aragonum, comes Barchinone et marchio Provincie, et filius suus Anfosius, comes Provincie, predicto Bonifacio et suis hec omnia que Bonifacius habebat et possidebat vel homines sui per eum ea die qua /⁶ dominus rex Rodanum transivit et venit in obsisione Castellane, sive essent paterna vel materna bona, sive etiam aliunde iure adquisita. Nominatim eciam reddit ei castrum de Salernis ipse et filius suus comes Provincie cum /⁷ omnibus pertinenciis suis, salvo dominio quod ibi habet vel habere debet, et laudat ac finit ei quicquid iuris ullomodo ibi haberet. Et eciam, si Blacacius vel sui iure pignoris vel alio modo ibi poterat demandare, ita quod nec Bla- /⁸ cadius nec alter pro eo de facto de Salernis, audiretur in curia. Preterea promittit illi dominus rex quod faciat ei dari et reddi totum ius quod ipse et sui debent habere in toto honore de *Mosters*, et faciat dividi secundum /⁹ rationem et partem suam servare^c sicuti bonus dominus debet facere bono baroni et fideli suo. Adhuc eciam laudat et concedit ei, ipse et comes Provincie, castrum de *Coms* cum omnibus pertinenciis suis sicuti eum habet vel habere debet, /¹⁰ salvo iure et dominio domini regis. Verum tamen, si fratres Hospitalis Iherosolimitani super solum terre de *Coms* ullam moverent contra Bonifacium questionem vel ipse contra eos, alter alteri respondeat in manu archiepiscopi Embredunensis /¹¹ vel episcopi de *Senez* vel Raimundi de *Agolt* vel in manu Bertrandi de Baucio. Hec omnia prescripta laudat et concedit dominus rex, salvo in omnibus iure suo et fidelitate. /¹²

Actum est hoc mense octobris, anno Domini M^o C^o LXXX° VIII°.

Signum+ Ildefonsi regis Aragonum, comitis Barchinone et marchionis Provincie. Signum+ Anfosii, co- /¹³ mitis Provincie. Signum+ Petri, Embredunensis archiepiscopi. Signum+^d Raimundi, Antipolitanensis episcopi. Sig+num Raimundi de *Angolt*. Sig+num Poncii de Cervaria. Sig+num Bertrandi /¹⁴ de Baucio.

Teste Olivario, preposito de *Bargols*, episcopo Maurelio de *Senez*, Cordelio *Salvang de Not*, Einaro de *Flaiosc*, Riambaldo de *Grassa*, R. de *Ce-* /¹⁵ *lans*, G. de *Celans*, Bonifacio de *Asperel*, Gigo de

Coms, R. Gralon, G. Gralon, G. Dalmaz, Salvang Carnala, Einard Carnala, Iulon Rostangno /¹⁶ de Flaiosc, R.^e preposito de Senez, Ugone Raimundo, Aiga Bela, B. de Seron, comendatore de Rua.

a. B avantposa la rúbrica Carta compositionis et transactionis facta inter dominum regem Ildefonsum Aragonis et Bonifatium de Castellana super castris de Salernis, Mosters et Coras quae ipse possidebat cum dominus rex expugnavit Castellanam et transmeavit Rhodanum. – *b. rex interlineat.* – *c. servare interlineat.* – *d. Segueix R. cancelat.* – *e. R. interlineat.*

131

1190 (o 1189), gener 26. Tarascó, illa de Gernega, al Roine

Acord de pacificació entre Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, i el comte Ramon V de Tolosa, assolit mitjançant la intervenció de Jofre de Marsella, bisbe de Besiers, Barral, vescomte de Marsella, Hug, abat de Bonesvalls, Pere Rigau, mestre del Temple, i el comanador hospitaler de Sant Gèli, elegits per les parts com a mediadors per a resoldre les diferències sorgides sobre els pactes de Narbona (1184 c. p., 1185 c. f., doc. núm. 119). Els àrbitres acorden que les dues parts es defineixen recíprocament els danys que es causaren durant la guerra, que en endavant servin l'amistat i que de manera lleial es divideixin a parts iguals tot el que demanin a la ciutat d'Avinyó. Per a la resolució de les diferències que en el futur puguin sorgir a la dreta del riu Erau (Hérault), són designats com a àrbitres l'arquebisbe de Tarragona Berenguer de Vilademuls, per la part del rei d'Aragó, i l'arquebisbe de Narbona Bernat Gaucelin, per la part del comte de Tolosa, i entre el riu Erau i els Alps del Montgenebre, el vescomte de Marsella Barral i Blacàs, per la part del rei, i Dragonet i Rascàs, per la part del comte. S'exceptuen, però, les demandes del rei contra el comte de Tolosa sobre el comtat de Melguèlh i la mota d'Albaron i les demandes del comte de Tolosa contra el rei sobre els bisbats de Rodés i de Gavaldà. Per a complir i observar aquests pactes, cadascuna de les parts lliura en penyona dos castells, que seran tinguts per l'altra part durant deu anys.

A. ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 293, R 10 (signatura antiga). Carta partida verticalment per ABC al marge esquerre, 358 × 336 mm. Bon estat de conservació malgrat la presència d'una taca al marge inferior dret del pergamí. A la plica, restes dels cordills d'on penjaven els segells del rei i del comte, que manquen.

Publ.: H. DE GÉRIN-RICARD i E. ISNARD, *Actes concernant les vicomtes de Marseille et leurs descendants*, p. 81-83, doc. 288.

Reg.: BARTHÉLEMY, *Inventaire chronologique*, p. 524, doc. 7; J. H. ALBANÈS i U. CHEVALIER, *Gallia christiana novissima*, III [Arle], col. 261, doc. 672; E.-G. LÉONARD, *Catalogue des actes des comtes de Toulouse*, III, *Raymond V (1149-1194)*, p. 94-95, doc. 135; AURELL, *Actes de la famille Porcelet*, p. 104, doc. 178.

Anno ab incarnatione Domini M^o C^o LXXX° IX°, VII° kalendas februarii, propter discordias et contentionem que inter dominum Ildefonsum, regem Aragonum, comitem Barchinone et marchionem Provincie, et dominum Raimundum, du-² cem Narbone, comitem Tolose et marchionem Provincie, longo tempore fuerant super pactionibus et conventionibus quas antea apud Narbonam habuerant, ex consensu utriusque partis, mediatores sive arbitros ³ elegerunt, scilicet Gausfredum, Biterrensem episcopum, Barralum, vicecomitem Massilie, Hugonem, Bonarum Vallium abbatem, Petrum de Rigaldo, magistrum milicie Templi, et Petrum Raimundi, hospitalis Ierosolimitani in villa Sancti Egidii

preceptorem,^{/4} quorum arbitrio et consilio firma pax et concordia inter eos facta fuit in hunc modum, scilicet quod, bona fide et sine dolo, omni fraude et calliditate explosa, deinceps veri amici sint et de ^{/5} corpore, vita et membris et omnibus honoribus et facultatibus suis fideles sibi invicem existant, ita quod nullus eorum, facto vel verbo sive consensu alterius, mortem sive corporis sui seu dominacionis ^{/6} sue vel quarumcumque rerum suarum seu facultatum iacturam vel detrimentum seu diminucionem operetur, struat aut aliquo modo machinetur. De omnibus quoque malefactis et guerris que inter eos ^{/7} emergerunt vel ad invicem sibi fecerunt, in presenti, sub iure iurando corporaliter prestito, bona fide et absque ingenio malo, perpetuum et sincerissimum finem sibi et coadiutoribus suis faciant, eo addito ^{/8} quod de cetero sibi invicem fideles existant nec pro aliquo homine seu pro aliqua re vel qualicumque occasione quilibet eorum alteri guerram faciat vel fieri faciat. Si vero aliquo in tempore contingerit aliquem ^{/9} eorum habere querimoniam cum homine alterutrius, homo ille contra quem querimonia habebitur, per se, in propria persona, satisfactionem vel iusticie plenitudinem faciat conquerenti, aut, si hoc ^{/10} complere noluerit, dominus eius querelanti contra eum operam et auxilium, bona fide, omnimodo impendere studeat usque dum ei satisfactum sit iudiciali sententia vel amicabili compositione. Item,^{/11} si quando ambo vel alter eorum quid petere vel exigere voluerit in civitate Avinionis, sint super hoc sibi invicem boni et fideles amici et coadiutores et quicquid ibidem acquirere poterint comu-^{/12} niter dividant. Quod si forte inter eos de supradictis conventionibus et pactis questio vel discordia aliqua oriatur, arbitrio Berengarii, archiepiscopi Terracone, qui constitutus arbiter pro parte domini regis est, et ar-^{/13} bitrio Bernardi, Narbonensis archiepiscopi, qui constitutus arbiter pro parte domini comitis est, in partibus ille que ultra flumen Erarium sunt, terminetur. Si vero in partibus que citra predictum flumen sunt usque ad ^{/14} Alpes montis Iani, questio vel discordia inter eos oriatur, arbitrio Draconeti et Rascacii, qui pro comite sunt, et Barralli et Blacacii, qui pro rege sunt, questio similiter terminetur. De coadiutoribus ^{/15} eorum, idem similiter statuentes cum supradictis cognitoribus pro utraque parte electi sunt mediatores Gausfredus, Biterrensis episcopus, et Petrus de Rigaldo, magister milicie Templi, et prior Hospitalis. Pro supradictis con-^{/16} vencionibus et pactis, bona fide et sine dolo, tenendis et observandis, donat rex in tenemento et quod veniant in comissum castrum de Runas et castrum de Albarone, si cognicioni eorum, sicut ^{/17} supradictum est, rex infra c dies comonitus, emendare noluerit. Sub eadem forma et sub eodem pacto donat comes castrum de Mota Albaronis et castrum de Monte Ferrando, scilicet quod pre-^{/18} dicta castra veniant in comissum si, comonitus infra c dies, emendare noluerit. Hec autem pignora et eorum comissio pro arbitrio predictorum observando usque ad decennium teneantur,^{/19} transactionibus tamen in eorum personis et eorum successoribus perpetuo duraturis, adicientes quod supradicta castra pro parte regis assignata teneat Barrallus facturus fidelitatem cum ^{/20} sacramento et hominio comiti de reddendis isdem castris eidem comiti, si ad cognicionem supradictorum rex non steterit. Rascacius quoque castra ex parte comitis assignata teneat sub eadem ^{/21} forma et pacto sacramenti et hominii regi idem facturus. Quicumque autem horum castra tenencium supradicta non observaverit, periurus et proditor remaneat, ita quod de prodicione et periu-^{/22} rio in omni curia possit appellari. Quod si de predictis cognitoribus aliquis^a decedere contigerit, superstites cum religione sacramenti alios substituant quos utrique parti cognoverint idoneos. Sciendum tamen ^{/23} quod salve sunt petitiones *domino regi* contra comitem in comitatu Melgoriense et in Mota de Albarone. Salve similiter sunt petitiones domino comiti contra iam dictum dominum regem^b in Rutenensi^{/24} et Gavaldensi episcopatibus, quas ex parte generis sui habere poterat vel debebat. Supradicta omnia nos, supradicti Ildefonsus rex et Raimundus comes, nos observaturos per stipulacionem invicem promittimus et, ^{/25} tactis sanctis Evangeliiis, iuramus et ad maiorem cautelam presencia instrumenta sigillis nostris signari iussimus et muniri.

Acta fuerunt hec apud Gernicam insulam, anno suprascripto et /²⁶ et mense, in presencia Petri, Arelatensis archiepiscopi; Guidonis, Aquensis archiepiscopi; Guillelmi, Nemausensis episcopi; E., abbatis Sancti Egidii; Petri Grossi, prepositi Furnicalquerii; Petri, abbatis Francarum Vallium; /²⁷ Petri, abbatis Sancti Iacobi Biterrensis; Bertrandi de Baucio; Ugonis, fratris eius; Spadet Fulconis de Ponteves; Blacacii de Almis; Guillelmi Porcellet; Guillelmi Raimundi Gantelmi; Raimundi /²⁸ de Usetico; Guillelmi de Sabrano; Guillelmi Amici; Petri de Albarone; Bertrandi de Mesuaga; Draconeti; Guillelmi Bremundi de Vellonicis; Guillelmi Laugerii; Petri Raimundi de Luimeria; /²⁹ Elisiari de Avinione; Petri Fulcodii, iudicis et cancellarii; Bremundi, notarii; Petri Raimundi et Petri Cevenerii, scriptorum; Guillelmi Bernardi de Aquis; Bertrandi /³⁰ de Aquis.

Et Petri de Blandis, notarii domini regis, qui, mandato utriusque partis et arbitrorum, scripsit, complevit et testis interfuit. Sig+num.

a. aliquis interlineat. – b. regem interlineat. – c. segueix et repetit.

132

1192, setembre. [Cervera]¹

Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, concedeix a Gastó VI de Montcada, vescomte de Bearn, el comtat de Bigorra vitalíciament i la mà de la seva cosina, la comtessa Peronella de Bigorra, filla de Bernat, comte de Comenge, i néta de Cèntul. De la donació s'exceptua, per no formar part del comtat, la Vall d'Aran, que el rei es reserva per a ell i els seus successors. Hom preveu que si Peronella morís abans del casament, Gastó pugui casar-se amb una altra noia de la família del comte Cèntul, per tal que pugui succeir-lo legalment, i que en cas de no consumir-se cap d'aquests matrimonis o de no tenir els contraents descendència legítima, el comtat reverteixi al rei Alfons i als seus successors. En aquest cas, però, el rei compensarà Gastó amb 60.000 sous morlanesos. Gastó de Montcada prestarà homenatge i jurament de fidelitat al rei, li donarà la potestat del castell de Lorida (Lourdes) i farà que tots els magnats i cavallers del comtat i cent representants de la població de cada vila jurin al rei que li seran fidels i servaran aquest pacte.

A. ACA, C, Pergamins d'Alfons I, carp. 54, núm. 636 (*olim* 17 arm. d'Aragó, sac B, núm. 267), 468 × 405 mm.

Pergamí partit verticalment per ABC a la part esquerra. Estat de conservació regular per la presència d'estrips a la part superior del pergamí.

[B. Còpia de final del segle XII, ex A, perduda. ACA, C, LFM, f. 15.]

C. Còpia del segle XIV, ex A: ACA, C, LT, f. 90-92.

Publ.: MARCA, *Histoire du Bearn*, p. 495-496; MIQUEL ROSELL, LFM, I, p. 29-31, doc. 21; J. REGLÁ CAMPIS-TOL, *Francia, la Corona de Aragón y la frontera pirenaica. La lucha por el Valle de Arán (siglos XIII-XIV)*, Madrid, CSIC, 1951, II, doc. 115; SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, p. 742-745, doc. 572.

Ref.: ZURITA, *Anales*, lib. II, cap. XLV, f. 86v; MARCA, *Marca Hispanica*, lib. 1, col. 66; MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso I*, p. 459; J. REGLÁ CAMPIS-TOL, *Francia, la Corona de Aragón y la frontera pirenaica*, I, p. 40; CARUANA, *Itinerario de Alfonso II*, p. 205.

1. Data tòpica segons Sánchez Casabón, tenint en compte que el redactor és Virgili, notari de Cervera, i que durant aquest mes està documentada la presència del monarca en aquesta vila.

Notum sit cunctis quod ego Ildefonsus, Dei gratia rex Aragonum, comes Barchinone, marchio Provincie, comendo et dono tibi Gaston, nobili vicecomiti Bearnensi, ^{/2} totum comitatum meum et terram de Bigorra simul cum dilecta consanguinea mea, filia dilecti nostri Bernardi, nobilis comitis de Comenges, nepte Centulli, felicitis ^{/3} recordacionis, condam comitis Bigorritani, quam ducas et habeas in uxorem cum predicto comitatu Bigorritano statim, cum ad nubiles annos perve-^{/4} nerit, hoc modo, ut predictum comitatum et terram, simul cum omnibus ad eundem comitatum pertinentibus, villis scilicet, castellis, municionibus atque omnium generum posses-^{/5} sionibus, cum militibus etiam et aliis hominibus, a maiori usque ad minorem, habeas et teneas, per me et successores meos ad meam meorumque fidelitatem et servicium, tu et filii et filie ^{/6} qui ex te et predicta consanguinea mea fuerint procreati et omnes eorum successores perpetuo. Verum si contigerit prefatam consanguineam premori antequam a te nupcia-^{/7} liter ducta fuerit in uxorem, concedo tibi ut possis ducere aliam que sit de genere memorati comitis Centulli, qui ei, ut legitima, iure succedere possit et debeat,^{/8} cum qua similiter habeas predictum comitatum et terram per me et per successores, sicut predictum est, ad servicium et fidelitatem meam successorumque meorum, tu et filii filieque tue^{/9} qui ex te et illa fuerint proeniti et eorum successores. Sciendum autem sit quod ita actum est inter me et te quia, si prefata consanguinea mea vel illa secunda, de qua ^{/10} supradictum est, decederet, non supersitibus liberis ex te et altera ipsarum procreatis, vel deficiente quodcumque legitima prole ex te et ex altera mulierum descendente, pre-^{/11} dictus comitatus et tota terra illa libere et absolute et absque omni impedimento ad me meosque successores in continenti pleno iure revertetur; sed dabo tibi LV mi-^{/12} lia solidorum Morlanensium aut permittam tibi habere omnibus diebus vite tue predictum comitatum et terram sub predictis condicionibus et pactionibus, servata mihi electione ad al-^{/13} terum istorum faciendum, ita quod, si iam dictam terram concessero tibi in vita tua habere, ab obitum tuum ipso iure libere et in pace et absque omni impedimento ad me me-^{/14} osque successores predictus comitatus et terra revertetur. Quod si prefata consanguinea, cum fuerit nubilis, non duxeris in uxorem, vel forte interim aliam acceperis coniugem, ex tunc ^{/15} totum predictum comitatum et terram, simul cum sepedicta consanguinea, mihi meisque successoribus et in nostram potestatem, sine aliquo ingenio et sine aliqua contradictione et dila-^{/16} cione, integre et plenarie restitues. Similiter te mortuo^b non extantibus liberis ex te et ipsa consanguinea mea vel ex alia secunda superius dicta procreatis, totus supradictus comi-^{/17} tatus et terra, simul cum consanguinea vel alia secunda, de qua dictum est, si uxor tua fuerit, in meam successorumque meorum potestatem revertetur. Excipio autem de predicta donacione et ^{/18} expressim retineo mihi et meis et proprietati mee^c ac successorum meorum totam vallem et terram que dicitur Arain, cum omnibus vallibus suis, montibus pronis, inclinis et planis et ^{/19} terminis omnibus, simul cum suis habitatoribus et ceteris omnibus ad usum hominis quomodo pertinentibus, cum constet predictam terram de Arain ad ipsum comitatum nichil omnino ^{/20} pertinere. Preterea certum sit et cognitum quod tu, Gaston, vicecomes Bearnensis, et successores tui, astricti michi meisque successoribus tenemini, hominio et iuramento ^{/21} corporaliter prestito, ad hec omnia predicta servanda et complenda in perpetuum. Et tu et successores tui dabitis mihi meisque successoribus in perpetuum potestatem, irati et ^{/22} peccati, de Lorda et de omnibus castellis, municionibus et fortitudinibus eiusdem comitatus et terre, quocienscumque a me vel a nunciis meis inde requisiti fueritis; nec vos ^{/23} inde vetabitis aut vitabitis videri a me et successoribus meis vel a nostris nunciis et missis, ullo ingenio vel mala arte. Ego itaque Gaston, vicecomes Bearnensis ^{/24} predictus, bono animo et gratuita voluntate, promitto et convenio tibi, domino meo supradicto Ildefonso, Dei gratia illustri regi, et omnibus successoribus tuis, perpetuo, bona fide et absque ^{/25} fraude et malo ingenio atque sine omni tuo tuorumque enganno, per me et per successores meos sub homi-

niatico et iuramento corporaliter prestito, hec omnia, ut predicta sunt,^{/26} complere et attendere. Sub quo etiam hominiatico et iuramento promitto me facturum quod magnates et milites predicti comitatus et terre, et in unaquaque villa centum ^{/27} de maioribus populi, iurent vobis et successoribus vestris fidelitatem de predicto comitatu et terra et de servandis prescriptis convencionibus et pactionibus. Et promitto etiam per me ac ^{/28} per successores meos tibi et successoribus tuis quod adiuvemus nos semper integra fide et legalitate cum predicto comitatu et terra contra omnes homines et feminas perpetuo.^{/29} Hec autem omnia quem admodum superius scripta sunt et ad tuum commodum, domine rex, et sine tuo tuorumque successorum enganno, sano intellectu intelligenda, promitto et convenio ^{/30} attendere et complere per me et per successores meos per secula cuncta. Sic Deus me adiuvet et hec sacrosancta IIII^{or} Evangelia Dei.

Item ego rex prescriptus manutenebo te et def-^{/31} fendam tamquam nobilem magnatem meum, per bonam fidem.^d ^{/32}

Factum est hoc mense septembris, anno Domini M^o C^o XC^o II°.^{/33}

Sig+num Ildefonsi, Dei gratia regis Aragonum, comitis Barchinone, marchionis Provincie.

Sig+num Gastonis, vicecomitis Bearnensis.^{/34}

Sig+num Guilelmi Raimundi. Sig+num Guilelmi de Castro *Aszol*. *Poncius de Osor, precentor Barchinonensis, fecit hoc sig+num.* ^{/35} Sig+num Gauzfrido de Rochabertino. Sig+num Berengarii de Sentilles. *Berengarius, sacrista Barchinonensis +.* ^{/36} Sig+num Guilelmi de Crexello.^e *Guilelmus de Bassia, regius notarius sig+num.* ^{/37} Sig+num *Loarrenc de Luna*. Sig+num Enechonis de Aveo. Sig+num Peregrini de Bordello.^{/38} Sig+num *Aznar Pardo*. Sig+num Michaelis de Lusía.^f^{/39}

+ Virgilius, notarius Cervarie, qui hoc scripsit mandato utriusque partis mense et anno quo supra.

a. B avantposa la rúbrica Carta in qua commendavit dominus Ildefonsus, rex Aragonum, comes Barcinonensis, et dedit comitatum totum et totam terram de Bigorra Gascono, vicecomiti Bearnensi. – *b. moztuo A.* – *c. Les dues e caudades.* – *d. per bonam fidem sembla afegit posteriorment A.* – *e. Sig+num Guilelmi de Crexello sembla afegit posteriorment A.* – *f. Sig+num Michaelis de Lusía sembla afegit posteriorment A.*

133

1193, juny. Osca

Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, en agraïment pel servei que li ha prestat el seu nebot Ramon Roger, comte de Foix, aprova la donació que Pere de Lara féu a aquest del vescomtat i de la vila de Narbona i del feu del Fenolledès i del Perapertusès, amb la condició que faci la guerra al comte de Tolosa i que, en cas de morir sense descendència, tot això reverteixi en domini seu.

[A1. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[A2. Original, o còpia coetània, en pergamí, a l'arxiu reial del castell de Foix, caixa 20, perdut.]

B. Trasllat del segle XIV (incomplet): ACA, C, Pergamins d'Alfons I, carp. 56, extrainventari núm. 2610 (*olim* 2, arm. de Concòrdies Reials, sac de Sant Agustí, núm. 91), 93 × 363 mm. Estat de conservació regular a causa de l'esvaniment de la tinta. Al dors: «Translata aliquorum instrumentorum contentorum in registris domini regis.»

C. Còpia del 31 de desembre de 1667, ex A2. BNF, Collection Doat, t. 169, fol. 41r-42v.

D. Còpia del segle XVII, ex A2. BNF, Collection Baluze, t. 70, f. 66r-v.

Publ.: DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VIII, col. 425-426, doc. 84-LIX; SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, p. 780-781, doc. 605.

Ref.: DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VI, p. 150; CH. BAUDON DE MONY, *Relations politiques des comtes de Foix*, p. 47; MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso I*, p. 460-461; CARUANA, *Itinerario de Alfonso II*, p. 208.

Manifestum sit omnibus quod ego Ildefonsus, Dei gracia rex Aragonum, comes Barchinone et marchio^a Provincie, laudo, concedo et confirmo tibi Raimundo Rotgerii, dilecto nepoti meo, propter amorem et copulam parentele que est inter me et te et propter servicium quod michi fecisti, omnes illas conveniencias quas comes Petrus tibi fecit, tam de donativo vicecomitatus Narbonensis quam de omnibus aliis. Et concedo et confirmo tibi totum hoc quod comes Petrus sive alius quicumque sit^b vicecomes Narbone tenet et tenere debet per me et antecessores meos in vicecomitatu Narbonensi et in Narbona et in tota terra Narbone. Concedo et confirmo tibi Fonoletum et *Fonoledes* et Peram Pertusam et *Pera Pertuses*, tali pacto et condicione, ut hec omnia supradicta teneas et possideas per me et meos successores, et quod inde fidelis semper michi sis et meis, et quod pacem et guerram facias per me et per meos successores de omnibus supradictis, et quod comitem Raimundum, vel eum qui dominus fuerit Tholose et Sancti Egidii, guerreges et, si sine filio vel filia legitimi coniugii decederes, omnia supradicta et quantumcumque iuris ibi habes et habere debes revertatur ad me et ad meos successores. De supradictis autem terris, *Fonolet* et *Fonoledes* et *Pera Pertusa* et *Pera Pertuses*, daturus es michi et meis potestatem quandocumque eas habere potueris. Si vero velles te desexire de supradictis terris et honoribus vel aliquo supradictorum, non possis facere nisi in me et in meos successores. Ego autem promito tibi quod semper sim tibi et tuis bonus dominus et bonus in omnibus negociis tuis, et quod sim tibi bonus adiutor et valitor de supradicta guerra.

Huius rei testes sunt Berengarii, Narbonensis archiepiscopus, qui hec laudo, salvo iure meo, Guillelmus de *Niort*, Guillelmus de Granata.

Datum apud Oscam, anno Domini M C XC III,^c mense iunii, per manum Petri de Blandii, notarii domini regis, qui hoc scripsit cum litteris suprascriptis^d in linea quinta et undecima, et^e rasis et emendatis in linea quarta decima.^f

a. marquesius C. – b. scit B. – c. millesimo centesimo nonagesimo tertio C. – d. suprascriptis *HGL*; suprapositis C. – e. C *afegeix* litteris. – f. Huius rei testes sunt... et rasis et emendatis in linea quarta decima *omès B*; cum litteris suprascriptis in linea quinta et undecima, et rasis et emendatis in linea quarta decima *omès D*.

134

1193, juny. Ais de Provença

Conveni entre Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, i els germans Hug i Guillem de Baus. El rei cedeix a Hug la meitat de la ciutat de Marsella, amb les rendes i el territori constitutius del vescomtat de Marsella, que li ha estat promesa en dot per Hug Jofre i el seu germà Ramon. L'altra meitat restarà en indivís entre el rei i Hug de Baus, excepte la casa de Guillem el Gros i la de Barral. La sobirania romandrà en mans del rei tal com la té sobre els senyors de Marsella. Hug i Guillem es comprometen a ajudar el rei a adquirir no només la vila de Marsella, sinó també tots els castells i feus que pertanyen a Guillem el Gros i a Barral.

A. ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 294, OO 3 (signatura antiga), 262 × 322. Carta partida horitzontalment per ABC a la part inferior. Bon estat de conservació. Dos segells penjant del pergami i a la plica, i un tercer fil de pergami penjant sense segell.

Publ.: PAPON, *HGP*, II, p. xxviii-xxx, doc. xxviii.

Reg.: L. BARTHÉLEMY, *Inventaire chronologique*, p. 25-26, doc. 96; H. DE GÉRIN-RICARD i E. ISNARD, *Actes concernant les vicomtes de Marseille et leurs descendants*, p. 87-88, doc. 300.

Ref.: MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso I*, p. 461.

[N]^aotum sit omnibus hominibus quod talis convencio facta est inter dominum Ildefonsum, regem Aragonum, comitem Barchinone et marchionem Provincie, et Ugonem et /² Guilelmum de Baucio, fratres. Laudat siquidem et concedit dominus rex prefato Ugoni de Baucio medietatem ville Marsilie et in eius tenimento, tam in mari quam in terra, /³ expressim in omnibus redditibus, eximentis, omnibusque proventibus, iusticiis, guidaticis et omnibus etiam excadimentis, quocumque modo perveniant in omni honore vicecomi- /⁴ tum quondam^b Marsilie pertinente ad villam Marsilie vicecomitum, cum suo territorio, sicut terminat cum villa episcopali et canonicorum, quam partem etiam concesserunt illi /⁵ Ugoni de Baucio Ugo Jaufredi et Raimundus, frater eius, nomine dotis. Et actum est ut dominus rex habeat aliam medietatem per omnia, ita tamen quod /⁶ ipse et Ugo de Baucio comuniter pro indiviso habeant et possideant omnia predicta, preter illud stare quod erat Guilelmi Grossi et Barrallis, preter podium Babon,^c quod sibi rex retinet. /⁷ Aliud quoque quod erat minorum de Treitz concedit Ugoni. Cetera omnia habeant dominus rex et Ugo de Baucio pro indiviso, sicut dictum est supra, salva domini regis /⁸ et eius successorum dominacione, sicut quondam habuit vel habere debet super dominos Marsilie, et salvo iure suo in omnibus. Post hec quoque, actum est inter dominum regem et Ugonem /⁹ et Guilelmum de Baucio ut se ad invicem bona fide adiuvent ad acquirendum predicta habenda comuniter inter se, sicut dictum est, ita ut quocumque modo ad regem vel /¹⁰ ad Ugonem predicta pervenirent, sint communia inter eos, sicut dictum est. Preterea, si contingeret Ugonem de Baucio premori antequam secutum esset matrimo- /¹¹ nium inter ipsum et filiam Ugonis Jaufredi, vel ipsum nolle illam habere in uxorem, dominus rex, spontanea et bona voluntate, concedit ipsi Ugoni et /¹² Guilelmo de Baucio quod filius Bertrandi de Baucio, nepos eorum, aut filius ipsius Guilelmi de Baucio habeat ipsam in uxorem cum predictis omnibus et sub eodem modo /¹³ quo dictum est. Hec omnia supradicta promiserunt dominus rex et Ugo et Guilelmus de Baucio, bona fide, remota fraude, explosa omni machinacione et remoto /¹⁴ malo ingenio et enganno, se observaturos per se et successores suos, tactis corporaliter sacrosanctis Evangeliiis. Et etiam promiserunt et iuraverunt super sancta quatuor /¹⁵ Evangelia Ugo et Guilelmus de Baucio domino regi quod non solum adiuvent dominum regem et suos in acquirenda villa Marsilie, immo etiam adiuvent ipsum /¹⁶ pro omni posse suo adquirere omnia castra et honores qui fuerunt Guilelmi Gros et Barralli contra cunctos homines et feminas et etiam contra omnes qui contra hec /¹⁷ vellent esse coadiutores. Et sciendum sit quod dominus rex remittit Ugoni et Guilelmo de Baucio omne debitum quod Ugo Jaufredi et Raimundus, frater eius, /¹⁸ debebant Guilelmo Gros et Barrallo, sub obligacione partis quam habebant in Marsilia. Promittit etiam dominus rex quod si forte predictus matrimonium acusaretur, ipse defendet partem /¹⁹ Ugonis et Guilelmi de Baucio et suorum, bona fide. Preterea, si dictus matrimonium contractum vel non contractum damneretur, concedit rex Ugoni et Guilelmo de Baucio ut expensas quas fecissent ipsi vel sui in acquirenda Marsilia iuxta arbitrium /²⁰ x^{cem} proborum hominum iuratorum ex parte Ugonis et Guilelmi, haberent iure pignoris in medietate^d Marsilie nunc sibi concessa. /²¹

Sig+num Ildefonsi, regis Aragonum, comitis Barchinone et marchionis Provincie.

Signum + Aldefonssi, filii eius, comitis Provincie, /²² qui predicta laudo et confirmo proprio signo. /²³

Sunt ex parte regis testes et iuratores Petrus Cornelii, Enneco de Aveo, Dalmacius de Palaciolo, Petrus de Crexello et Poncii de Burgeras,^{/24} hoc modo quod dominus rex servabit omnia predicta et, nisi faceret, ipsi admoniti, redirent in posse Ugonis et Guilelmi de Baucio, et starent super hoc mercedi eorum.^{/25}

Sunt quoque testes et iuratores ex parte Ugonis et Guilelmi de Baucio, Dragonetus Lodon, Poncius de Mont Dragon, Poncius de Cadarassa,^{/26} Berengarius de Median, Raimundus de Mirendol, Rostan Mala Sang, Braimundus Cornut, hoc modo quod Ugo et Guilelmus de Baucio servabunt omnia ^{/27} predicta et, nisi facerent, admoniti per dominum regem vel per litteras suas vel per baiulos suos, redirent in posse suo et venirent stare apud Tarasconem ^{/28} eius mercedi.

Iuraverunt etiam sub predicto modo, ex parte domini regis Guilelmus de Mensoa et Rostan de Monte Arbedono; ex parte Ugonis et Guilelmi de Baucio,^{/29} Lambertus de Montilio, R. de Mont Dragon, Guilelmus Arnaldi, Raimundus Ugolenc ^{/30} et Iaufridus Baston.^{/31}

Acta sunt hec apud Aquis, mense iunio, sub anno Domini M^o C^o XC^o III°.^{/32}

Signum Iohannis Beraxensis, domini regis notarii, qui hec scripsit mense et anno quo supra.

a. Espai en blanc de tres línies d'alçada, deixat per a la capital inicial, que manca. – b. quondam interlineat. – c. preter podium Babon interlineat. – d. Segueix pignoris ratllat. – e. Promittit etiam dominus rex... nunc sibi concessa afegit a l'espai interlineat. – f. Iuraverunt etiam sub predicto... Iaufridus Baston afegit a l'espai interlineat.

135

1193, juliol.¹ Ais de Provença

Guillem IV, comte de Forcalquer, lliura al comte Alfons II de Provença, fill d'Alfons el Cast, rei d'Aragó, la seva néta Garsenda de Sabran, amb el comtat de Forcalquer com a dot, reservant-se'n l'usdefruit vitalici i la facultat de disposar de diversos castells en favor del germà i de la germana de Garsenda, fills de Rainier de Sabran, que hauran de renunciar, a canvi, a reclamar qualsevol dret de successió sobre el comtat. El comte de Forcalquer promet i jura sobre els Sants Evangelis respectar aquesta donació i, després d'ell, tots els seus barons, cavallers i tot el poble juren fidelitat a Alfons II i li presten homenatge, sens perjudici de la que deuen al seu senyor.

A. ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 295, R 13 (signatura antiga), 462 × 343 mm. Carta partida verticalment per ABC a la part esquerra. Bon estat de conservació.

B. Còpia del segle XIII. ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 295, R 14 (signatura antiga), 300 × 285 mm. Bon estat de conservació.

C. Còpia del segle XIII. ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 295, R 16 (signatura antiga), 370 × 209 mm. Bon estat de conservació.

Publ.: A. de RUFFI, *Histoire des comtés de Provence*, Ais de Provença, 1655, p. 136-139; H. BOUCHE, *Histoire chronologique de Provence*, II, p. 173-174.

Ref.: J. MIRET Y SANS, *La casa condal de Urgell en Provenza*, BRABLB, 9 (1903), p. 49; MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso I*, p. 461-462; G. de TOURNADRE, *Histoire du comté de Forcalquier*, Paris, August Picard, 1930, p. 95-97.

1. 1193, còmput florentí.

Ad noticiam cunctorum perveniat quod ego Guilelmus, Dei gratia comes Foricalcherii, plenario baronum meorum habito consilio, bona fide, bono animo, bona intencione, omni remo-^{/2} ta fraude et machinacione et sine omni engano, dono tibi Ildefonso, comiti Provincie, filio Ildefonsi, regis Aragonum, in uxorem filiam meam Garssenam, quam habuit Raines de ^{/3} filia mea Garssenna, et cum ea dono tibi in dotem totum comitatum Foricalcherii, retento mihi usufructu, cum omnibus pertinentiis suis, tam in propriis dominicaturis quam in omnibus ^{/4} feudis et in omni iure pertinente ad comitatum, modo in presenti vel in futuro, per quacumque adquisicionem meam factam vel faciendam poterit pertinere in terra populata vel non populata ^{/5} sive in aquis et in ripaticis sive in usaticis et quibuscumque obventionibus in civitatibus, castellis et villis,^a ut hec omnia ad te, post mortem meam, pleno iure perveniant. Excipio tamen castrum de Cucurone et de ^{/6} Mota et de Assana et castrum de *Rubians*, que retineo ad hoc, ut possim donare filio Raini et alteri filie Raini. Retineo ut possim donare castrum de Ventaion et de Upais et ^{/7} castrum de Lader et castrum de Pugeto et dominium monasterii^b Alamonis. Has autem donationes tali modo faciam predictis puero et puelle ut, si quod ius haberet in comitatu meo vel habere ^{/8} possent post mortem meam quocumque iure quacumque racione et occasione, bona fide, pro ut melius et sanius intelligi potest, renuncient et finem faciant, et cum venerint ad annos legitimos ^{/9} XII vel XIII annos, iurent, tactis sacrosanctis Evangeliiis, se non venire contra renuntiacionem et quod his donationibus erunt contenti et nichil amplius petent. Et Raines, ^{/10} pater eorum, hoc idem propria manu iuravit. Ita tamen hoc retineo, ut filius Raini et alia filia habeant ea et possideant nomine comitis Provincie et uxoris sue et inde homi-^{/11} nium et cavalcatas et iusticiam per manus comitis faciant. Et si forte, quod absit, predicta castra ad alterius vel aliorum dominium pervenirent, eadem conditione transseat, videlicet quod semper ^{/12} in dominio comitis remaneant. Hanc autem donationem perpetuam volens habere firmitatem, me observaturum et nulla occasione revocaturum, sicut iam dictum est et sicut rex ^{/13} melius intelligi, promitto et iuro, propria manu, tactis sacrosanctis Evangeliiis, et barones meos iurare facio, quorum nomina subscripta sunt, et promitto quod, bona fide, faciam ^{/14} tibi omnes barones, omnes milites, omnes homines, videlicet maiorem partem et saniolem hominum, et etiam totum populum, pro posse meo, fidelitatem iurare et hominum facere,^{/15} salva fidelitate mea in omnibus in vita mea. Et si quas promissiones vel donationes de predicto comitatu vel de parte comitatus unquam alicui persone feci, nunc ^{/16} in presenti revoco et irritas et vacuas facio. Si tamen, volente Deo, adhuc de uxore mea mihi nasceretur filia, cum ea eandem et eisdem modis facio tibi dona-^{/17} cionem. Addo etiam in sacramento meo et baronum meorum de contrahendo suo tempore matrimonio et de donatione semper firmiter tenenda et de promissione suo tempore fi-^{/18} deliter adimplenda. Et si contra predictam donationem et iuramentum meum venirem, de periurio et falsitate et de prodicione non me deffenderem. Et pono tria castra in ^{/19} manu et potestate Petri de Lambisco et Guilelmi Laugerii de Insula, scilicet Vitrolam, Montem Iustinum et Albinoscum, que tenentur reddere regi et filio suo ^{/20} si contra predictas et iuratas venero convenciones. Et ego Ildefonsus, Dei gratia rex Aragonum, promitto et iuro tibi Guilelmo, comiti Foricalcherii, tactis sacrosanctis Evangeliiis manu propria,^{/21} et barones meos iurare facio, quod ego dabo operam et faciam pro posse meo,^c bona fide et sine omni engano, quod filius meus Ildefonsus, comes Provincie, accipiat in uxorem ^{/22} predictam filiam tuam suo tempore ut filiam propriam, si de uxore tibi Deus eam dederit, et non dimittet eam pro meliore vel pro deteriore. Et si contra hec venirem,^{/23} de periurio et falsitate non me deffenderem. Et ut hec firmiter habeantur, pono tria castra in manu et in potestate Petri de Lambisco et Guilelmi Laugerii de Insula, scilicet ^{/24} castrum de Roinas et castrum de Oседа et castrum de Cananellas, que tenentur reddere comiti, si^d contra predictas et iuratas venero conventiones.^{/25}

Datum apud Aquis, mense iulio, sub anno ab incarnato Domino millesimo c^o xc^o iiii^o.²⁶

Signum (*estrella de David*) Iohannis Beragensis, qui, mandato domini comitis, hanc cartam scripssi cum literis suprascriptis in v^a et vii^a linea.

a. in civitatibus, castellis et villis *interlineat*. – b. monasterii *interlineat*. – c. *Ruffi afegeix* bona intentione, omni remota fraude, bono animo. – d. si *interlineat*.

136

1193, juliol.¹ Ais de Provença

Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, com a expressió d'afecte i amistat envers el comte Guillem IV de Forcalquer, amb la néta del qual ha concertat el casament del seu fill, el comte Alfons II de Provença (doc. núm. 135), amb el consell plenari dels seus barons, li remet totes les querimònies que tenia contra ell i li promet ajuda en la pau i en la guerra contra tothom, excepte contra l'emperador Enric VI. Com a garantia d'aquest pacte lliura els castells de Ronha (Rognes), Oseda (Auset [Auzet] o Oze) i Cananellas (Chénerilles o Chanolles), en mans de Pèire de Lambesc i Guillem Laugier de l'Illa. Recíprocament, Guillem IV de Forcalquer, amb el consell plenari dels seus barons, remet al rei Alfons totes les querimònies que tenia contra ell, promet ajuda a ell i al seu fill i, com a garantia de l'acord, lliura en mans de Pèire de Lambesc i Guillem Laugier els castells de Montjustin, Vitròla i Aubinhòsc (Aubignosc).

A1. ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 295, R 12 (signatura antiga), 442 × 337 mm. Carta partida verticalment per ABC al marge esquerre. Segells del rei i del comte penjant a la plica. Bon estat de conservació.

A2. ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 295, I K (signatura antiga), 453 × 334 mm. Carta partida verticalment per ABC al marge esquerre. Segells del rei i del comte penjant a la plica. Estat de conservació regular per la presència de forats a la part esquerra del pergamí.

Publ.: PAPON, *HGP*, II, p. xxx-xxxI, doc. xxix; SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, p. 767-768, doc. 591.

Ref.: G. de TOURNADRE, *Histoire du comté de Forcalquier*, p. 93-94; MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso I*, p. 461; CARUANA, *Itinerario de Alfonso II*, p. 209.

[H]e^a res gesta paulatim sub repentine a memoria penitus oblivioni excidat litterarum debet apicibus comendari. Igitur, in nomine Domini, omnibus, tam presentibus quam futuris,² notum sit quod ego Ildefonsus, Dei gratia rex Aragonum, comes Barchinone et marchio Provincie, et ego Guilelmus, eadem gratia comes Foricalcherii, talem finem, pacem et concordiam /³ inter nos in perpetuum facimus. Ego, siquidem, Ildefonsus rex, cupiens ostendere affectionem, bonum animum et bonam voluntatem et amicie firmitatem quam tecum Guilelme,⁴ comes Foricalcherii,^b volo habere in perpetuum, habito plenario baronum meorum consilio, bono animo spontaneaue voluntate, fide integra, remito tibi omnem iram, indignacionem /⁵ et omnes querimonias quas adversus te habebam de omnibus malefactis a te vel a tuis michi vel meis illatis et de quacumque re poteram habere querelam contra te; et promito tibi fidele adiu- /⁶ torium et valimentum in omnibus negociis tuis contra

1. 1193, còmput florentí.

cunctos homines cunctasque personas, in pace et in guerris, excepto solo imperatore; et iuro tibi vitam tuam et membra tua et defensionem /⁷ terre tue et adiutorium contra cunctos homines, prout superius dictum est. Si autem aliquis ex parte mea occasione comovendi, litem inter me et te aut alia aliqua occasione et racione /⁸ aliqua malefacta tibi vel tuis fecerit, ego vel comes Provincie, filius meus, vel baiuli mei, bona fide, tenemur tibi facere^c emendare vel plenam iusticiam facere. Si vero iusticiare non posse- /⁹ mus, cum nostra^d terra, tenemur tibi fidele prestare subssidium contra ipsum quousque ad plenam veniat satisfactionem. Ut hec siquidem predicta firmitus observentur, trado in manu /¹⁰ et potestate Petri de Lambisco et Guilelmi Laugerii de Insula tria castra, scilicet castrum de Roinas, castrum de Oседа et castrum de Cananellas, sub tali condicione et pacto ut, si /¹¹ predictam pacem et concordiam non observarem predictasque conventiones infringerem, si comonitus per te vel per fidelem nuncium tuum infra quatuor^e menses post comonicionem iuxta arbi- /¹² trium Guidonis, Aquensis archiepiscopi, Petri de Lambisco, Raimundi de Agoto, Petri, prepositi Foricalcherii, Guilelmi Bernardi de Aquis et Guilelmi Laugerum non emendarem, predicti duo, videlicet /¹³ Petrus de Lambisco et Guilelmi Laugerii, tenentur reddere tibi pro quantitate delicti unum vel duo aut^f tria castella^g et, si inter se dissentirent, maioris partis arbitrio ad- /¹⁴ staretur^h et, si eorum arbitrio parere et adstare noluerim, perius et falsus remaneam et non possim me escondire de prodicione, et iuratores qui mecum iuraverunt teneantur /¹⁵ tibi contra me et filium meum fideleⁱ prestare adiutorium vel in potestatem tuam ad tenendum ostagium venire. Promito quoque ut iudices qui de terra mea fuerint, quocienscumque /¹⁶ exegerit necessitas ad proferendum arbitrium, statuto loco, convenire faciam. Si tamen aliqua de^k predictis premori contingeret, reliquorum arbitrio remaneat. /¹⁷ Si vero unus ex duobus dictis predicta castella tenentibus moreretur, alter ea teneat sub eisdem convencionibus quibus ambo tenent. /¹⁸

Ego similiter Guilelmus, comes Foricalcherii, cupiens ostendere affectionem, bonum animum et bonam voluntatem et amicie firmitatem quam tecum, domine Ildefonse, rex^l Aragonum, et cum /¹⁹ filio tuo, comite Provincie, volo habere in perpetuum, habito plenario baronum meorum consilio, bono animo spontaneaue voluntate, fide integra, remito tibi omnem iram /²⁰ indignacionem et omnes querimonias quas adversus te habebam de omnibus malefactis a te vel a tuis mihi vel meis illatis et de quacumque re poteram habere querelam contra te /²¹ et promito tibi et comiti Provincie, filio tuo, fidele adiutorium et valimentum in omnibus negociis tuis et filii tui contra cunctos homines cunctasque personas, excepto solo imperatore, /²² et iuro tibi et filio tuo vitam vestram et membra vestra et defensionem terre tue et filii tui et adiutorium contra cunctos homines prout superius dictum est. Si autem aliquis ex parte /²³ mea occasione comovendi litem inter me et te et filium tuum vel alia qualibet et quacumque racione, aliqua malefacta tibi vel filio tuo vel vestris fecerit, ego bona fide teneor /²⁴ vobis facere^m emendare vel plenam iusticiam facere. Si vero iusticiare non possemⁿ cum mea terra, teneor vobis fidele prestare subssidium contra ipsum quousque ad plenam /²⁵ veniat satisfactionem. Ut hec autem predicta firmitus observentur, trado in manu et potestate Petri de Lambisco et Guilelmi Laugerii de Insula tria castella, videlicet /²⁶ Vitrolam, Montem Iustinum et Albinnoscum, sub tali condicione et pacto ut, si predictam pacem et concordiam non observarem, predictasque conventiones infringerem, si comonitus /²⁷ per te vel per filium tuum vel per fidelem nuncium vestrum infra III^{or} menses post comonicionem iuxta arbitrium Guidonis, Aquensis archiepiscopi, Petri de Lambisco, Raimundi de Agoto, /²⁸ Petri, prepositi Foricalcherii, Guilelmi Bernardi de Aquis et Guilelmi Laugerii non emendarem, predicti duo scilicet Petrus de Lambisco et Guilelmi Laugerii tenentur reddere tibi vel filio /²⁹ tuo pro quantitate delicti unum vel duo vel tria castra^p dicta. Et, si interesse dissentirent, maioris partis arbitrio staretur. Et si eorum arbitrio parere et adstare noluerim, /³⁰ perius et falsus remaneam et non possim me esudire de prodicione, et iuratores qui mecum iuraverunt teneantur tibi

et⁴ filio tuo contra me fidele prestare adiuto-³¹ rium vel in potestatem tuam aut filii tui ad tenendum ostagium venire. Promito quoque ut iudices qui de terra mea fuerint, quocienscumque exegerit necessitas /³² ad proferendum arbitrium, statuto loco, convenire faciam. Si tamen aliqui de predictis premori contingeret reliquorum arbitrio remaneat.³³ Si vero unus ex duobus dictis predicta castella tenentibus moreretur, alter ea teneat sub eisdem conventionibus quibus ambo tenent.³⁴

Datum apud Aquis, mensse iulio, anno Domini millesimo⁵ c^o xc^o iii^o.

Testes et iuratores sunt, ex parte domini regis, Guilelmus de *Barraz*, Raimundus de *Barraz* /³⁵ Equa Varia, Inardus de *Flaiosc*, Guilelmus *Barrera*, Guilelmus *Darrians*.³⁶

Sunt testes et iuratores, ex parte domini comitis, Franchus de /³⁷ Osa, Arnaldus Flota, Riembaldus *Dalfin*, Inardus *Dalfin*, R. Guirardi de *Aureson*, Arbertus de *Montgai*, Henricus de *Montbran*.³⁸

Signum (*estrella de David*) Iohannis Beraxensis, qui, mandato domini regis et domini comitis, hanc cartam scripsi cum literis dampnatis in viiii^a et xxiiii^a linea.¹

a. H omès A1 a l'espai deixat en blanc per a la lletra inicial. – b. Forcalchalcherii A2 – c. facere interlineat A1. – d. Segueix et cum tua cancellat per punts A1. – e. iiiiii^o A2. – f. vel A2. – g. castra A2. – h. staretur A2. – i. fidele omès A2. – k. ex A2. – l. rege A2. – m. facere interlineat A1. – n. Segueix cum vestra et interlineat A1. – o. A2 afegeix et. – p. castella A2. – q. et corregeix una paraula de dues lletres. – r. reliquorum arbitrio remaneat escrit sobre raspas A1; liceat reliquorum arbitrio remanere A2. – s. m^o A2. – t. cum literis dampnatis in viiii^a et xxiiii^a linea omès A2.

137

1193 [juliol. Ais de Provença]

Com a garantia de l'acord de pau i d'amistat conclòs anteriorment (doc. núm. 136), Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, posa en poder de Pèire de Lambesc i de Guillem Laugier de l'Illa els castells provençals de Ronha, Oseda i Cananellas, i el comte Guillem IV de Forcalquer els castells de Montjustin, Vitròla i Aubinhòsc, per tal que els tinguin durant el termini de dos anys de compliment dels termes de la concòrdia, comptador a partir de Nadal.

A. ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 295, R 11 (signatura antiga), 300 × 251 mm. Carta partida verticalment per ABC al marge dret. Segell penjant a la plica i restes del cordill de pergami corresponent a l'altre segell penjant, que manca. Bon estat de conservació.

Publ.: G. de TOURNADRE, *Histoire du comté de Forcalquier*, p. 217-219, doc. III.

Ref.: G. de TOURNADRE, *Histoire du comté de Forcalquier*, p. 93-94.

Transeunt tempora et cum temporibus homines esse desinunt cum quibus, pereunte memoria, solent acciones hominum oblivionis caligine sepeliri. Ita, ut in posterum de /² legitime et iuste constitutis nonnumquam oriatur litis, dissentio et plerumque negentur contigisse, cui incomodo remedium maiorum nostrorum indagatio subtilis vel adhibuit me-³ moriale scriptum scedulis informari ut sic, pereuntibus testibus, vox eorum non pereat, sed ibi quasi loquatur et vivat. Hoc igitur observato, certum ratumque teneat modernitas presentium /⁴ et futurorum posteritas quod Ildefonsus, Dei gratia rex Aragonum, comes Barchinone, marchio Provincie, misit et tradidit in manum et potestatem Petri de Lambisco et Guilelmi Laugierii /⁵ de Insula tria castra, scilicet, castrum de Rognis et castrum de Oseda et castrum de Cananillas, et Guilelmus, eadem gratia comes Folcarcarum, similiter

misit et tradidit in manum /⁶ et potestatem eorumdem alia tria castra, videlicet castrum de Monte Iustino et de Vitrola et de Albignosco, pro securitate servandi pacem et concordiam et conventionem fac- /⁷ tam inter dominum regem Aragonum et comitem Folcarcarum, sicut scriptum est in autenticiis instrumentis. Et sciendum scit quod sub hoc pacto tradita sunt iam dic- /⁸ ta castra in manum et potestatem predictorum virorum ut ea teneant quousque conventiones, pax et concordia, sicut scripte sunt, sint complete et ad tempus terminatum /⁹ et scriptum pervente, scilicet duorum annorum, a natale Domini,^a quo secuto debent reddere castra. Interim vero, si qua parcium minus observaverit factas et scriptas conventiones, pacem et /¹⁰ concordiam, actum est ut restituatur et emendetur iuxta arbitrium sive laudamentum suprascriptorum virorum. Verum, si infra tempus terminatum noluerit emen- /¹¹ dare alterutra parcium id in quo commisisse videbitur, debent et tenentur Petrus de Lambisco et Guilelmus Laugerius de Insula, iuxta arbitrium scriptorum virorum, u- /¹² num vel duo vel tria castra partis illius que nollet adimplere arbitrium sive laudamentum datum tradere parti illi pro qua latum esset vel dictum arbitrium /¹³ sive laudamentum conventionibus inter dominum regem et Guilelmum comitem, sicut scriptum est, nichilominus in sua firmitate et tenore manentibus, et dictus Petrus de /¹⁴ Lambisco et Guilelmus Laugerius de Insula pro posse suo et amicorum suorum debent partem non contumacem adiuvaré et alteri parti pro omni posse suo nocere. /¹⁵ Verum, si forte dominus rex vel comes, nihil timentes Deum, pretermisso sacramento et fide, per se vel per suos, dicta castra abstulerit vel auferre fecerit vel /¹⁶ concenserit, altera pars non contumax nec falsa debet adiuvaré pro posse suo et cum omni terra sua dictum Petrum de Lambisco et Guilelmum Laugerium de Insula /¹⁷ ad recuperanda castra. Verumtamen, si quis alius forte dicta castra abstulerit, dominus rex et comes cum omni posse suo debent castra recuperare et in posse /¹⁸ dictorum virorum restituere. Est etiam sciendum quod dominus rex et comes solvunt Guilelmum Laugerium de Insula et Petrum de Lambisco de fidelitate vel homi- /¹⁹ nio de quo eis tenentur, quantum pertinet ad huiusmodi negotium, et etiam de sacramento, si forte de aliquo tenebantur eis antea.

Actum est hoc anno Christi m^o c^o /²⁰ nonagesimo tercio.

a. a natalem Domini *interlineat*.

138

1194, desembre 16¹ [Arle]

Els cònsols i els habitants d'Arle reconeixen Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, com a senyor i li presten homenatge i jurament de fidelitat. El rei posa la ciutat sota la seva especial empara i protecció i enfranqueix els seus habitants de lleuda, de peatge i de tot usatge i costum a Provença, Catalunya, Aragó i a totes les seves terres.

A. ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 296, QQQQ 12 (signatura antiga). Carta partida verticalment per ABC al marge dret, 610 × 450 mm. Bon estat de conservació.

Publ.: SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, p. 820-825, doc. 629.

Reg.: J. H. ALBANÈS i U. CHEVALIER, *Gallia christiana novissima*, III [Arle], col. 1243, doc. 3241.

I. 1194, *còmput florentí*.

Quoniam decretum est ab antiquis res gestas litterarum apiscibus comendari ne a memoria excidant oblivioni paulatim sub repente. Igitur, in nomine magni et eterni Dei,^{/2} nos, consules et omnes homines, tam maiores quam minores, totius civitatis Arelatensis, per nos et per omnes successores nostros, bono animo et spontanea voluntate, profitemur et re-^{/3} cognoscimus vos Ildefonsum, regem Aragonum, comitem Barchinone et marchionem Provincie, esse dominum nostrum et omnes vestros successores in perpetuum, et istud dominium recipimus et reformamus super nos ^{/4} et super omnes successores nostros in perpetuum, bona fide et sine omni malo ingenio. Et promittimus et convenimus per nos et per omnes successores nostros quod in perpetuum vobis vestrisque successoribus simus ^{/5} fideles in omnibus et per omnia et quod nos et nostri successores faciamus vobis et vestris successoribus ostes et cavalcatas per totam Provinciam duabus vicibus in anno per xv dies et, si quod ^{/6} amplius hoc fecerimus, sit sponte et ex voluntate nostra. Promittimus etiam et convenimus per nos et per nostros successores vobis et vestris successoribus quod amicos vestros amemus et inimi-^{/7} cos odio habeamus et quod pacem et guerram faciamus per vos et per vestros successores, tam per terram quam per aquam, et quod omnia iura vestra et rationes velimus, manuteneamus et ^{/8} defendamus, tam in civitate quam extra civitatem, ad vestram vestrorumque successorum fidelitatem et ea omnia que habetis et habere debetis in iam dicta civitate et extra, per terram ^{/9} et per aquam, in perpetuum vobis et vestris successoribus concedimus, confirmamus et auctorizamus. Preterea, promittimus et convenimus, concedimus et confirmamus, per nos et per nostros succes-^{/10} sores vobis et vestris successoribus quod habeatis integre omnia vestra iura et usatica in omnibus negotiationibus et mercaturis que ad predictam venerint civitatem vel exinde exiverint ^{/11} de hominibus videlicet et mercatoribus extraneis et aliunde venientibus. Et quod habeatis vos et vestri in centum coriis quatuor solidos et duos denarios, et in centum becoinis duo solidos,^{/12} et in una pena vintene i obolum, et in omnibus aliis mercaturis et averis secundum rationem et secundum quod iustum fuerit. Item, concedimus et confirmamus per nos et per omnes nostros succes-^{/13} sores quod habeatis et retineatis in perpetuum salnariam in Arelatense civitate et quod non possit sal ascendere per aquam. Et promittimus bona fide quod adiutorium nostrum et posse in ^{/14} desinenter exhibeamus ad hoc efficiendum et complendum ad profectum vestrum et vestrorum successorum et utilitatem et honorem et incrementum et nostrum similiter atque nostrorum. Hec siquidem ^{/15} omnia, sicut superius dicta sunt et declarata, promittimus et convenimus, per nos et per nostros successores, vobis, predicto domino nostro Ildefonso regi, et vestris omnibus successoribus, bona fide et sine ma-^{/16} lo ingenio, tenere in perpetuum, attendere et observare, et etiam, tactis sacrosanctis Evangeliiis, per nos et per nostros successores corporaliter iuramus.

Et ego Ildefonsus, rex Aragonum, comes Barchinone et ^{/17} marchio Provincie, per me et per omnes meos successores, promitto et convenio, bona fide et sine omni malo ingenio, vobis consulibus et omnibus aliis hominibus, tam maioribus quam ^{/18} minoribus, Arelatensis civitatis et omnibus successoribus vestris quod sim vobis bonus dominus protector et defensor a malefactoribus vestris. Et concedo et confirmo et auctorizo, per me et per omnes meos ^{/19} successores, vobis et vestris omnibus successoribus, omnia iura vestra et franchitates, tam in terra quam in aqua, tam infra Arelatensem civitatem quam extra, tam in introitu quam ^{/20} exitu et in morando in civitate. Promitto etiam et convenio per me et per omnes meos successores vobis et vestris successoribus et omnibus etiam illis qui ad predictam civitatem ^{/21} de cetero venerint habitandum, quicumque et undecumque sint, quod sitis in protectione et defensione mea et in mea speciali emparancia et manutenencia et in meo secu-^{/22} ro ducatu per totam terram meam et per totam maritimam, tam in pace quam in guerra, cum omnibus rebus vestris et facultatibus in perpetuum, et quod sitis liberi, franchi et immunes ^{/23} ab

omni leuzda et pedaticho et ab omni alio usatico et consuetudine per Provinciam, Cataloniam et Aragonum et per omnes alias terras meas quas modo habeo aut in futurum, domino largi-^{/24} ente, adquisiero. Et quod nemo possit vos marchare seu pignore nisi essens debitores aut firmancie in propriis personis neque propter milites Arelatenses neque propter quemlibet ho-^{/25} minem. Promitto etiam et convenio vobis quod vos et alii mercatores, undecumque veniatis vel veniant, per terram sive per aquam, possitis et possint venire ad civitatem Arelatis ^{/26} et ad trallam cum omnibus lignis et rebus vestris salve et secure et sine omni contrarietate et impedimento. Si quis autem malum fecerit vobis aut vestris, nec ingrediatur ^{/27} civitatem Arelatensem, nec ego guidabo eum sive assecurabo in civitate, nec aliquis per me, nisi consili vestri^a donec composuerit vobiscum. Si quis etiam mercator vel alius homo de ^{/28} inimicis venerit ad civitatem Arelatensem, salvus sit et securus, tam in persona quam in rebus suis, quamdiu steterit in civitate et donec cum rebus suis reversus sit ad ^{/29} locum unde exivit. Item, promitto et convenio vobis, per me et per meos successores, quod numquam amplius naufragium sit in Arelatense civitate, neque in gradibus neque ^{/30} in plagis eiusdem civitatis, et quod nullus homo propter naufragium possit vobis vel mercatoribus vel aliis hominibus nocere dampnum vel detrimentum inferre, neque in ^{/31} personis neque in rebus eorum, et qui faceret, teneor vos iuvare contra illum. Promitto etiam vobis et vestris defendere et manutenere pascua et laborationes vestras boba-^{/32} ria et omnia pacua, si forte aliquis de eis vellet vos de ratione vestra exmensurare. Promitto etiam vobis omnibus quod manuteneam et defendam consulatum Arelatensis et quod ^{/33} firmus securus maneat omni tempore ad honorem tamen meum et meorum et fidelitatem, et quod ecclesiam Sancti Trophimi, possessiones et facultates et omnia iura eius, et ^{/34} omnes etiam habitantes in ea, manuteneam et defendam in perpetuum ipsis quoque michi et meis permanentibus fidelibus amicis et in bona fide. Hec autem omnia supradicta ego ^{/35} Ildefonsus rex promitto per me et per meos successores et convenio bona fide et sine omni malo ingenio in perpetuum attendere et observare et etiam iurare facio super animam meam ^{/36} Bernardum de Lopiano et Bernardum de Bannuls.

Datum per manum Iohannis Barachens, domini regis notarii, et mandato eius scripta ab Ugone Laurentio, Montis Pessulani notario,^{/37} anno Dominice incarnationis M C LXXXVIII, septimo decimo kalendas ianuarii.^{/38}

Signum + Ildefonsi, regis Aragonum, comitis Barchinone et marchio Provincie.^{/39}

Iuraverunt etiam, ex parte domini regis, Assalitus, Guillelmus de Arbanes, Petrus de Alcalano, Bernardus de Portella, Exeminus de Rada, Guillelmus de Alcalano, Garcia de Turribus, Petrus Sancius, Garcia de Resa.^{/40}

Iuraverunt quoque consules civitatis et totius populus pro se et successoribus suis predicta attendere et observare:^{/41} R. de Erraga, consul; Bolgarel; Gaufridus Datan; Raimundus Borgon; Poncius Raimundi; R. de Sancto Remigio; R. de sa Faraecia; G. Galardi; Tripollus; Bonifacius Astuald; Bertrandus Galardi; G. Cavaler; P. Tru-^{/42} gia; R. Mauricius; Provincialis; R. d'Uzes; G. Assoin; I. de Aigera; G. Sabater; Bn. Rautard; Arnuf Tintorer; Malcanus; Moloverni; I. de Mairocal; Bt. Rainer; R. Buxer; Fulcho; Stephanus Candaraire;^{/43} P. Calafat; Catalanus; P. de Orta; Bn. Iuvenis; Poncius Isnardi; Poncius Aucellarre; Rostan Golfard; Brunus Sabater; Brunus Bt. Deuslogard; P. Bonome; Bt. Taverner; G. Rostani; Rostan Rainer;^{/44} Geraldus; G. Stephani; Alfán Musteron; G. Poncius; Aurenga; B. Maeler; G. de Cavaleria; Poncius Carle; G. de Sen; P. Amicus; P. Furner; Poncius de Aunisio; Martinus Manduil; P. Amel; Deuslofecit;^{/45} Martinus de Magnana; Poncius Vedel; Bt. Viader; Poncius de Margaridis; G. Umberto; Poncius Vitalis; R. B. Ademar; G. de Cabanis; Bt. Rainer; G. Martinus; G. Bermon; G. Rigal; Bn. Sabater; R. de Mesua;^{/46} P. Amoros; Stephanus Porton; I. Borsar; Bt. Pelicer;

P. Andreas; P. Gandalena; Poncius Sabater; Durandus Galin; Poncius Magister; I. de Aigera; Bertrandus. P. Pestre; Rostan Magister; G. Telan; G. Rugat; P. Sabater;^{/47} P. Primus; Bt. Nadal; Bt. Tornaire; Durandus Taverner; P. Fainari; R. G. Gavaldan; Bn. de Sancto Laurencio; Galteronus; Bn. de Causoara; Poncius de Malboscho; G. Isnardus; P. Matheus; P. Florens; Faraut Pe-^{/48} [...] ^b monachus; I. Segnadus; R. Artes; Bartholomeus Cornut; Robol; R. Galin; Ugo. G. Sabater; G. P.; R. Ugo Lambertus; G. Badaza; Poncius; D. Bons; Bn. Elias; G. Rostan; P. de Burriano; P. Redorter; P. ^{/49} Gaüter; G. Amel; P. Gili; P. de Riufreg; P. Forner; Poncius Petit; G. Magister; Bellusvicinus; Stephanus Cruilla; Clement; Porteirion; Bt. Vilan; G. Candoraire; R. Elias; P. de Riufreg; I. Nutifog; G. Iacobus;^{/50} G. Russus; Vivianus Telner; Ugo de Boscheras; Stephanus Griss; Poncius de Sancto Iuliano; Ugo Almararius; Ugo de Tolosa; P. Durandus; P. de Salvaneg; Bn. Guillelmus Belon; Ebrardus R. de Abadia; R. de Malana;^{/51} Poncius Baltogat; G. Poncius; Michaelis G. Escoder; Poncius Xartris; Endrez; P. Flota; Andreas Roges; P. Ricolf; R. Febez; Stephanus; P. Durandus; P. de Xamac; G. Bestort; G. Torneri; P. Desder; G. Bertrandi;^{/52} Bt. Alvernax; G. Elric; P. Bn.; Bt. Bleger; Ugo Bolchogat; P. Ortolanus; G. Ortolanus; Gili Moioler; I. R. de Bernre; Poncius Taverner; Rostan Rainal; G. Mainan; Matheu; G. de Puteo; G. Brezon; P. Ricard;^{/53} G. Bertrandi; Poncius de Pelrzana; P. de Sauzet; A. Bonot; Bt. Valader; P. Bacon; Stephanus de Mesuaga; G. Prim; P. Bn.; Ugo Stephanus Palender; Stephanus de Lanzac; G. de Latrula; Stephanus de Moleges; P. de Malana; Michaelis ^{/54} Taverner; P. Gibos; G. de Malana; G. de Sanflor; Poncius Dadau; Ugo Baiulus; Ugo Destelet; P. Faber; Bt. Poncius; Teunet; Girbertus Deusde; Stephanus Girvaix; Monteschiu; R. Barbat; Gili Bt.; R. d'Arago; Bt. Pascalis; Deusde;^{/55} Ademar; P. Miger; R. Gui.; G.G. Porton; P. Rascas; Poncius Molner; R. de Mandol; Simon; Poncius Barban; Durandus Audena; P. Penxenat; Bt. d'Uzes; Bt. Ugo Poder; G. Bn.; Bt. Medelon; Michael Olobrege; P. Berart; R. Ran-^{/56} curel; P. Natal; R. Longus; G. Umbert; Bt. Ribarrer; G. [...] ^cteroni; G. Bt.; Poncius de Besalza; P. Salamon; P. Dautanes; P. de Brando; G. Vitalis; Gir. Maeler; Folcher; P. Poncius; Stephanus Calvet; Andreas; G. Dadau; G. ^{/57} Belpel; G. Robert; Garin Rostanus; P. de Verruna; Albert Rauchilos; Bt. Bicairel; P. Bg.; Gir de Nense; G. de Crota; G. de Paris; P. de Saumada; Bn. Bn. Alau; P. Lamberti; Br. Umbert; Bonet; G. Pelicer; G. Lamberti; Pon-^{/58} cius Bovet; Ger. Bn. de Lavileta; Poncius Cortenus; I. de Mandon; G. Palmer; Mar. de Lunes; G. R. Matheus; G. Poncius; Durandus Rigaud; G. Galia; Ugo de Rodes; P. Dantravenas; I. Fardel; G.R.; P.G.; Bt. Borsler; G.^{/59} Meres; Poncius Nadal; P. Rover; G. Carle; Gir Lambert; G. Corul; G. Pelicer; R. Fulcho; G. Vescen; G. Adalburn; G. Forner; P. Rebul; P. Calvet; Rauba Caul; G. Xautart; P. Girberti; P. Borgonon; Poncius Girau;^{/60} R. de Montemaiori; Gilius Audinos; G. Palmer; P. R.; Poncius Radel; P. Rainald; P. Ortolanus; P. Molner; P. Ganter; P. Lobrege; Bn. Cani; Gaufridus Cobertorer; G. Vedel; R. Rater; Poncius de Capa; G. Darsonat; P. Rostan;^{/61} Deusde; I. de Forats; Durandus; Bn. Borsler; Stephanus Rainald; G. Gir Tinxorer, Bt. de Masenas; Martinus Biaxa; Stephanus de Nemze; P. de Agolt; Ger de Furcis; P. De Castel Reinal; R. d'Alest; Ugo Blancher; Bt. de Nemse;^{/62} Bn. de Malana; P. Archimbald; Ugo Auralevada; Bonet Leforner; Isnardus; P. de Borriano; Bt. Gauter; G. Gandulf; Stephanus Quatergas; P. Bovet; G. de Brantols; I. Clement; Calvera; G. Parole; Stephanus Sarnar; Poncius ^{/63} Durandi; I. de Sancto Victorio; Durandus Mercer; Ger. Bt. Garner; Stephanus Bovet; Bn. Maltas; G. Trencher; P. de Graveson; Vitalis Poncius de Garrigis; P. Folcher; Barret; G. Bn. Sabater; P. Borgonus; R. Mitacius; P. de ^{/64} la Trula; P. Poncius; G. de las Molas; P. Xibaut; P. de Lobrega; R. Ruff; P. Galia; P. Boch; Brunus Forner; Stephanus Fangearre; G. Ostol; P. Gili; Iohannes de Sancto Sepulcro; R. Niger; G. de Moleges; Stephanus Bedoz; P. de ^{/65} Paon; G. de Sancto Honorato; Iohannes Poster; Catalanus; Vivanus; Bn. Bernat; P. Ugo; R. Darraga; R. de Raol; Blanchart; P. Borsler; G. de Malana; Bertinus; Bt. Capeler; Peiron; Bn. Bonpan; P. Aimes; Brez; Bt. Forner;^{/66} Poncius Forner;

G. Robaut; G. Peler; Lart in Cota; Bn. de Borriano; G. d'Agilera; P. del Bauz; R. P. Amel; Durandus Badaza; P. de Scala; P. de Arlet; G. Capa; G. Bt. Ensenat; Bt. Michel; P. Alaman; R. Cata-/⁶⁷lan; Bt. de Sancto Iuliano; P. Aunanza; P. de Cruzol; Porchet; Gir Rais; Bn. Taverner; Bartholomeus Fogassa; G. de Lobrega; Ricard Taverner; Gilius Rostan; I. de Mesoaga; G. Nadal; Bt. Partenase; Tripol; P. Magister;/⁶⁸Poncius Elenc; Bn. Cauzamira; G. Segi; R. Salamon; R. Deusde; R. Codognan; Berart; Salvaire; Benedictus; Rostan Borres; G. R. Sabater; P. de Sancto Genisio; Rume; G. Varrat; P. Albaric; R. Grassin/⁶⁹Poncius Martin; P. de Alverne; P. Cavaler; Ger de Cerveira; P. Brunus; G. Pelicer; Bn. Rama Penxa; Ugo Duran; Nabo de Valat, R. Aime; G. Rostan; Po[...]^dBn. Senade; Martinus de Laurada; Iacobus Russ; Bn. Cerra-/⁷⁰ler; Martinus Fabre; Tarascon; Bn. Barraler; Bn. Rabuix; David; R. Vidal; Stephano de Manduil; Tarascon; P. d'Agarna; G. I.; Bt. Fraxer; G. Bn.; G. Xabert; G. Catalan; P. Aimin; Stephanus Gui; P. Bn.;/⁷¹Poncius Capeler; P. de Aurenga; G. Martini; P. de Anthiocha; Poncius Bestort; Gauter; G. de Serex; R. Ner; R. de Ses; Michel Magister; Poncius de Deo; R. de Caligana; Bt. Sabater; Bn. P. Ner; P. Jofre;/⁷²Gir. P. Duran; Poncius I.; G. Garner; G. I. det Montanac; Bn. de Villa; Lombardus; R. Forner; R. Bonils; Agibert Croc; Bn. Ger; R. de Furcis; R. de Iarua; Bn. G. Jordanus; Benedictus; Barral; P. Mal-/⁷³punx; P. Gombert; Aleran Angles; G. Mil; P. de Bornoc; G. P.; R. de Tarascho; Stephanus Forner; G. Pestre; P. G.; Poncius Alfán; Ricardus Canes; Poncius de Gravezon; G. Maeler; Gir. Garnus; Bn. Erlot;/⁷⁴Durandus; P. Mar; Maeler; Boso; Bn. Dause; Gilius de Monte Pessulano; Gauter Constantinus; Bt. Tos; Mutetus; G. Aldebert.

a. nisi consilio vestri interlineat. – b. Espai d'aproximadament tres lletres ratllat. – c. Espai de tres lletres il·legible. – d. Espai de dues o tres lletres il·legible.

139

1195 (o 1194), febrer.¹ Arle, a la cambra al damunt la porta de Sant Esteve

Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, i l'arquebisbe d'Arle Imbert d'Aigüeres (Eyguières) signen un compromís mutu d'amistat. El rei es compromet a defensar tots els drets i possessions de l'església d'Arle i, recíprocament, l'arquebisbe es compromet a conservar els drets que posseïx el rei dins i fora de la ciutat d'Arle. Les parts volen que aquest pacte d'amistat i protecció sigui vigent entre el rei i l'arquebisbe i els seus successors i entre l'arquebisbe, el rei i el seu fill.

A. ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 294, 14 J. Dos segells de cera penjant de dos cordons de pell. El del bisbe té la llegenda següent: «Sigillum Ymberti Arelatensis archiepiscopi.»
Publ.: J. H. ALBANÈS i U. CHEVALIER, *Gallia christiana novissima*, III [Arle], col. 272-273, doc. 703.

Ego Ildefonsus, rex Aragonum, comes Barcilone et marchio Provincie, promitto tibi Ymberto, Are-/²latensi archiepiscopo, bona fide et sine dolo, quod ex hac die in antea, diligam te sicut carum amicum /³ et ecclesiam quam tu regis. Et promitto me defensurum omnes possessiones et iura que ecclesia tua modo habet /⁴ vel habere debet in civitate Arelatensi vel extra. Et ego Ymbertus, Arelatensis

1. 1195, còmput florentí; 1194, còmput pisà.

archiepiscopus, promitto tibi Ilde-⁵fonso, regi Aragonum, comiti Barcilone et marchioni Provincie, bona fide et sine dolo, quod ex hac die ⁶ in antea diligam te et filium tuum sicut caros amicos. Et promitto me dilecturum et conservaturum tibi,⁷ pro viribus meis, omnia iura que modo habes vel habere debes vel in antea adquisieris, salvo iure nostro et ecclesie ⁸ nostre, in civitate Arelatensi vel extra. Promitto etiam tibi, de acquisitionibus quas modo habes vel in antea adquisieris, si ad ⁹ nos vel ecclesiam nostram non spectaver[int, contra illas]^a non ero, salvo tamen ordine meo. Et ut hec promissio ex ¹⁰ utraque parte perpetuam [obtineat firmitatem],^b nos ad invicem in osculum pacis recepimus, adiungentes ¹¹ etiam supradictis et cognocentes,^c quod tu, [Ymberte, Arelatensis archiepiscopo],^d non teneris pro me Ildefonso, rege Aragonum, comite ¹² Barcilone et march[ione Provincie, aliqua on]^eera facere.

Factum fuit hoc in camera super portam Sancti Stephani,¹³ anno Domini M^o [C^o L]XXXX° II[II°, men]^fse febroharii, in presentia Poncii de Rigaudo, Bertrandi de Sportella,¹⁴ Guillelmi Bertrandi de Aquis, Asalit, Gu[illelmi]^g de Albaneso, Petri Ferreoli, prepositi, Nicholai, Petri de Verruna, Aittardi,¹⁵ Petri de Aquaria, R. de Vouta, Bolgarelli, Gaufredi Arlatani, Raimundi Borgondionis, Poncii Raimundi, Bertrandi Ga-¹⁶lardi.

Et preter ista que superius diximus, volumus notum fieri quod hec pactio facta est a domino rege archiepiscopo et ¹⁷ successoribus suis, et ab archiepiscopo facta est regi et filio suo. Et ut hec conventio et pactio ab utraque ¹⁸ parte firmiter et inviolabiliter observetur, iuravit hoc, ex parte regis, Guillelmus de Albaneso et Petrus ¹⁹ de Albaneso; ex parte archiepiscopi, iuravit Petrus de Aquaria et Raimundus de Vouta. Et ad maiorem firmi-²⁰tatem habendam, tam rex quam archiepiscopus hoc instrumentum sigillis suis muniri preceperunt.

a. Forat. – b. Forat. – c. cognocentes interlineat. – d. Forat. – e. Forat. – f. Forat. – g. Forat.

140

1198, setembre 3. Gènova

Ramon de Fressia, ambaixador de Pere el Catòlic, rei d'Aragó i comte de Barcelona, renova i confirma els tractats signats pels avantpassats del rei —Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona, i Alfons el Cast, rei d'Aragó— amb el Comú de Gènova, tot considerant anul·lades les clàusules referents a les campanyes de Tortosa i Albaron i alliberant el rei Pere de l'obligació de pagar els deutes contrets pels seus avantpassats amb els genovesos. Es consideraran compensats els danys soferts per les dues parts en els conflictes haguts els últims anys. El cavaller Vivianus de Fressia jura pel rei Pere. Seguidament, Alberto di Mandello, podestà de Gènova, fa aprovar i jurar pels cònsols, consellers i poble de Gènova en parlament la renovació i la confirmació dels tractats signats pel Comú de Gènova amb Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona, i Alfons el Cast, rei d'Aragó, sota les mateixes condicions esmentades en el jurament del rei Pere.

A. Original. ASG, *Archivio Segreto*, n. 2721 / 52, 495 × 180 mm. Document partit per ABC a la part lateral dreta. Bon estat de conservació. Rastres de dos segells penjants.

[B. Còpia autèntica en registre, del 1229, feta per Simone Donati, notari, ex A. Perduda.]

- C1. Còpia autèntica en registre, del 1253, feta per Nicolò di San Lorenzo, notari, ex B. ASG, *Liber iurium*, 1: *Vetustior*, f. 60 r-v.¹ Estat de conservació regular a causa de l'esvaniment de la tinta en gran part dels folis.
- C2. Còpia autèntica en registre, del 1301, feta per Rolandino de Riccardo, notari, ex B. ASG, mbr. LXXXVI, *Duplicatum*, f. 440r.²
- D. Còpia autèntica en registre, de 1267, feta per Guglielmo di San Giorgio, notari, ex C1. ASG, *Libri Iurium*, VII: *Settimo*, f. 60 r-v.³ Al marge extern, l'anotació següent de Iacopo Doria: «Supra in LVIII^a, infra in LXI^a», repetida al f. 60v, a l'inici del segon paràgraf.
- E. Còpia simple en registre, del 1301, feta per Rolandino de Riccardo, notari, ex D. BUG, ms. B. 1X. 2: *Liber A* o *Liber de Camera*, f. 60 r-v.⁴
- Edició: *Liber iurium*, 1, col. 425-426, doc. 420, i col. 426-427, doc. 421; MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Pedro I*, p. 156-157 (edició fragmentària); IMPERIALE, *Codice diplomatico*, III, p. 137-140, doc. 52 i 53; *I Libri iurium*, 1/2, p. 71-74, doc. 299.
- Reg.: LISCIANDRELLI, *Trattati e negoziazioni politiche*, p. 38, doc. 171.

+^a In Dei nomine et sancte^b individue^c Trinitatis, amen. Ego Raimundus^d de Fressia,^e ex parte /² domini Petri, Dei gratia regis Aragonensis, cuius specialis missus et procurator sum ad hoc constitutus, sicut lit- /³ teris suis sigillo suo munitis manifeste perpenditur, confirmo et renovo vobis, domino Alberto de /⁴ Mandello, Ianue potestati, nomine comunis Ianue,^f et universis Ianue civibus et hominibus districtus Ianue^g /⁵ pacem quam habuit quondam nobilissimus avus eius bone^h memorieⁱ dominus Raimundus^k Berengarii, co- /⁶ mes Barchinonie,^l et dominus Ildefonsus, rex^m Aragone,ⁿ pater eius, cum Ianuensi comunitate, secundum quod in cartis inde /⁷ factis et per alfabetum divisus ac propriis sigillis munitis continetur, remotis tamen^o antiquitatibus /⁸ illis que ibi continentur de felici quondam exercitu Tortuose^p et Albaroni.^q Et hoc salvo et intellecto /⁹ quod de debitis quondam avi sui et patris solvendis non teneatur ipse rex sacramento. De forisfactis vero /¹⁰ rapinis et iniuriis aut^r offensionibus^s usque hodie hinc inde illatis nullatenus teneat^t dominus rex /¹¹ seu communitas^u Ianue^v alicui respondere ad hoc quod pro bono pacis omnis scandali materia de me- /¹² dio tollatur et auferatur.

Ad maiorem quoque ipsius pacis efficaciam super anima iamdicti^w regis iuravit /¹³ Vivianus de Flexia,^x ipsius miles, quod dominus rex pacem ipsam^y observabit et adimplebit ac illibatam /¹⁴ et inconcussam tenebit, et quod per principes suos^z et maiores curie^{aa} sue^{ab} ac baiulos atque universos ho- /¹⁵ mines tocius^{ac} terre^{ad} sue,^{ae} comitatus et regni, a Nerbona videlicet in iusum,^{af} quoad terram suam

1. *Autenticada al f. 61r*: «Ego magister Nicolaus de Sancto Laurentio, sacri palatii notarius, transcripsi hec et exemplificavi ut supra ab illis que Symon Donati notarius sumpsit ab autenticis et originalibus regis Aragonum et comitis Barchinone sicut in subscriptione sua continetur per manum eiusdem Symonis in registro comunis scriptum est, nichil addito vel dempto nisi forte littera vel sillaba, titulo seu puncto plus minusve aut causa abbreviationis litterarum, sententia in aliquo non mutata nec viciata, precepto tamen domini Henrici Confalonerii, potestatis Ianue, m^o cc^o LIII°, indictione XI, die prima octubris, presentibus testibus Rufino de Ast iudice et Oberto de Langasco, scriba comunis, in quorum presentia statuit et laudavit quod hoc eandem vim et fortiam habeat cum originali.»

2. *Autenticada al f. 442r*: «Ego Rollandinus de Richardo, sacri palatii notarius, hec exempla extraxi et exemplavi ex registro veteri comunis Ianue sicut in eo vidi et legi, nichil addito vel diminuto nisi forte littera vel sillaba, titulo seu puncto abbreviationis causa, sententia non mutata, de mandato tamen domini Danii de Osenaygo, civitatis Ianue potestatis, presentibus testibus Iohanne Bonihominis, Loysio Calvo, cancellariis comunis Ianue, et Iacobo de Albario notario, m^o ccc^o I^o, indictione XIII, die xx iunii.»

3. *Autenticada al f. 60v*: «Ego Guillelmus de Sancto Georgio, sacri Imperii notarius, transcripsi et exemplificavi ut supra de registro et autentico comunis Ianue scripto manu Symonis Donati notarii, translato et exemplificato manu magistri Nicolosi de Sancto Laurentio notarii, nichil addito vel diminuto nisi forte littera, sillaba, titulo seu puncto, de mandato domini Guidotti de Rodobio, potestatis Ianue, testibus presentibus Rubeo de Orto, magistro Alberto de Casali et Ianuino Osbergerio, scribis comunis Ianue, millesimo ducentesimo LXVII, die VIII novembris, x^e indictionis.»

4. *Al f. 60v es copia l'autenticació de Guglielmo di San Giorgio per a D, cf. nota anterior.*

comitatum /¹⁶ et regnum^{ag} pertinet seu dante Domino pertinebit, faciet firmam et inconcussam^{ah} teneri. Iuravit insuper /¹⁷ Vivianus ipse quod dominus rex speciale mandatum de sacramento ipso super anima sua^{ai} faciendo, sibi fecit et /¹⁸ dedit et postea mandatum ipsum^{ak} per se vel interpositam personam^{al} nullatenus revocavit.^{am}

Acta sunt /¹⁹ hec Ianue,^{an} feliciter, in pleno parlamento, anno Dominice^{ao} nativitatis millesimo centesimo nonagesimo oc- /²⁰ tavo^{ap}, indictione quintadecima^{aq}, tercio die septembris. /²¹

+^{ar} In Dei nomine et sancte^{as} individue^{at} Trinitatis, amen. Nos Albertus de Mandello, Ianue potestas, per nos et /²² consules placitorum et consiliatores^{au} ac^{av} universum populum Ianuensem et universos homines de districtu /²³ nostro, confirmamus et renovamus domino Petro, Dei gratia regi Aragonensium et comiti Barchinonie,^{aw} ac universis /²⁴ hominibus terre^{ax} sue,^{ay} comitatus et regni, per vos Raimundum de Fressia,^{az} cuius specialis missus estis et procurator in^{ba} hoc /²⁵ casu^{bb} constitutus, prout litteris eius nobis propterea missis et sigillo suo plenarie^{bc} didicimus, pacem quam habu- /²⁶ it quondam Ianuensis comunitas cum domino avo^{bd} suo bone^{be} memorie^{bf} Raimundo Berengarii, nobilissimo co- /²⁷ mite Barchinonie,^{bg} et domino Ildefonso, Aragonensium^{bh} rege, patre suo, a Narbona videlicet in iusum^{bi} quoad /²⁸ eius terram, comitatum et regnum spectat vel dante Domino spectabit, secundum quod in cartis inde factis et per alfabetum /²⁹ divisac ac propriis sigillis munitis continetur, remotis tamen antiquitatibus illis que ibi^{bk} continentur de felici /³⁰ quondam exercitu Tortuose^{bl} et Albaroni et hoc salvo et intellecto quod de debitis quondam avi sui et patris /³¹ solvendis non^{bm} teneat^{bn} dominus rex sacramento. De forisfactis vero rapinis, iniuriis et offensionibus /³² usque hodie hinc inde illatis,^{bo} nullatenus teneat^{bp} dominus rex seu Ianuensis comunitas alicui respon- /³³ dere, ad hoc quod pro bono pacis omnis scandali materia de medio tollatur et auferatur.

Ad maiorem^{bq} /³⁴ quoque ipsius^{br} pacis efficaciam^{bs} tenebuntur inde tam^{bt} consules comunis vel potestas que nobis in regimine civita- /³⁵ tis succedet quam consules placitorum, consiliatores^{bu} et universus populus per specialia capitula que^{bv} per emenda- /³⁶ tores brevium in brevi comunis et^{bw} compagne^{bx} proinde fieri faciemus et quod ipsi alios post se venturos con- /³⁷ sules seu potestatem^{by} inde constringant et quod^{bz} sic demum omni anno quousque pax ipsa duraverit, iuramento inde /³⁸ constringantur et teneantur et per specialia capitula ut dictum est emendari faciemus et in scriptis sub sacramento /³⁹ eis relinquemus.^{ca}

Ad mandatum igitur domini Alberti de Mandello,^{cb} Ianuensis potestatis, qui^{cc} in pleno parlamento /⁴⁰ laudavit quod consules, consiliatores^{cd} et universus populus Ianuensis sacramentum ipsius pacis super anima /⁴¹ sua suscipierent et ipsos firmiter inde^{ce} indebitavit, prout moris est et consuetudinis Ianuensis comunitatis,⁴² iuravit Philippus^{cf} centracus^{cg} seu preco super anima ipsius potestatis, consulum, consiliatorum^{ch} et universi populi quod /⁴³ pacem ipsam domino regi^{ci} et universis hominibus suis, ut dictum est superius et pactotenus comprehensum, observabunt per /⁴⁴ omnia et^{ck} adimplebunt.

Acta^{cl} sunt hec feliciter Ianue,^{cm} in pleno parlamento, anno Dominice^{cn} nativitatis /⁴⁵ millesimo centesimo nonagesimo^{co} octavo,^{cp} indictione quintadecima,^{cq} tertio die septembris.^{cr}

a. C1, D i E avantposen la rúbrica De eo[dem]; C2 avantposa la rúbrica De rege Aragonum. + omès D i E. - b. e caudada A; C2 afegeix et. - c. e caudada A. - d. Raymundus D. - e. Fressia C2. - f. e caudada A. - g. e caudada A; Ianue districtus C2. - h. e caudada A. - i. e caudada A. - k. Raymundus E. - l. e caudada A. - m. res E. - n. e caudada A. - o. inde D i E. - p. e caudada A; Turtuose E. - q. Albarolii E. - r. atque E. - s. offensionibus E. - t. teneatur C1, C2, D i E. - u. comunitas D. - v. e caudada A. - w. iandicti D. - x. Fressia D; Fressia E. - y. ipsam pacem C1, D i E. - z. suos omès C2. - aa. e caudada A. - ab. e caudada A. - ac. tocius omès D i E. - ad. e caudada A. - ae. e caudada A. - af. iussum E. - ag. C2 afegeix suum. - ah. inconcussam D. - ai. populi C1, D i E. - ak. ipsius E. - al. E afegeix personam repetit. - am. revocabit

D i E. – an. e caudada A. – ao. e caudada A. – ap. m° c° lxxxx° viii D, m° c° lxxxxviii E. – aq. xv^a D i E. – ar. C1, D avantposen la rúbrica Conventio comunis Ianue cum rege Aragonum; C2 avantposa la rúbrica De eodem; E avantposa la rúbrica Conventio regis Aragonum. + omès D i E. – as. e caudada A. – at. e caudada A. – au. consiliatores C2, D i E. – av. et E. – aw. e caudada A; Barzhinonie D. – ax. La segona e caudada A. – ay. e caudada A. – az. Fresia C2. – ba. ad D i E. – bb. omès D i E. – bc. e caudada A. – bd. avuo C1. – be. e caudada A; C2 afegeix [i]. – bf. e caudada A. – bg. e caudada A; Barzhinonie D. – bh. Aragonense E. – bi. iussum C2 i E. – bk. ibique C1 i D. – bl. e caudada A; Turtuose E. – bm. interlineat D. – bn. teneatur C2, D i E. – bo. latis C1 i D. – bp. teneatur D i E. – bq. maioris E. – br. omès E. – bs. effiantiam D. – bt. tam inde E. – bu. consiliatores C1, C2, D i E. – bv. e caudada A. – bw. comunis et omès C2. – bx. e caudada A. – by. potestates C2. – bz. interlineat E. – ca1894. eis relinuemus sub sacramento E. – cb. Mandallo D, Madello E. – cc. quod D, E. – cd. consiliatores C1, C2, D i E. – ce. inde omès C1, D i E. – cf. Philipus D i E. – cg. cintracus C2, cintragus D i E. – ch. consiliatorum C1, C2, D i E. – ci. regni C1. – ck. C1 repeteix et. – cl. Data D. – cm. e caudada A. – cn. e caudada A. – co. nonagesimo D. – cp. m° c° lxxxx viii° E, en lloc de millesimo centesimo nonagesimo octavo. – cq. xv D i E. – cr. C1, C2, D i E afegeixen Ego Symon Donati notarius hoc exemplum ab auctenticis (autenticis C2, D i E) in uno pergamenno (pargamenno D) scriptis, sigillatis sigillo uno [cereo et alio] plumbeo—in sigillo vero cereo ex (ab C2) una parte erat forma quasi militis armati sculpta sedentis in equo [cohoperto (cooperto C2 i E), ex alia siquidem] parte videbatur esse sculpta quasi quedam forma regis in cathedra sedentis, in una manu habens ense[m] [evaginatam et in capite coro]nam, cuius circumscriptiones legi non poterant propter nimiam vetustatem; in bulla quoque plumbea (in plumbea quoque bulla E) [videbatur esse ex una parte quasi forma] sculpta cuiusdam sancti et erant littere scripte intus tales «Sanctus Silus», cuius circumscriptio [erat talis: «+ Ianuensis archiepiscopus», ex] alia vero parte videbatur sculpta (sculta D) esse quedam civitas, cuius circumscriptio talis e[rat: «+ Civitas Ianuensis»— sicut in eis] vidi et legi per omnia transcripsi et exemplificavi, nichil in eis addito vel dimi[nuto in litterarum oratione] preter forte litteram vel sillabam, titulum seu punctum et hoc absque omni mutatione, corruptione [vel diminutione dictionum (dicionum D) ac sensus], ad quod corroborandum, iussu prescripti domini Iacobi de Balduino, Ianuensium potesta[tis, propria manu subscripsi, anno] Dominice nativitatis millesimo ducentesimo (cc° C2) vigesimo nono (xxviii° C2, xxviii E), indictione prima, mense augusti. [Erat quoque in ipso exemplo medium] alfabetum (alphabetum C2) per quod videbatur ab alio instrumento divisum, licet in eo de alio instrumento (divisum, licet in eo de alio instrumento omès D i E) vel divisione [nulla mentio fiat], cuius medii alfabeti (alphabeti C2) forma talis est: + A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T U X Y Z (el document només presenta la meitat inferior de cada lletra).

141

1201, setembre 22.¹ Banhèras de Luishon (Bagnères-de-Luchon)²

Pere el Catòlic, rei d'Aragó i comte de Barcelona, cedeix en feu al comte Bernat IV de Comenge, casat amb Maria, filla de Guillem VIII de Montpeller, la Vall d'Aran amb tots els seus homes i drets. Bernat de Comenge reconeix el rei com a senyor i li presta homenatge i jurament de fidelitat per la Vall d'Aran i pel comtat de Comenge.

A. ACA, C, Pergamins de Pere I, carp. 59, núm. 118 (*olim* 10, arm. d'Urgell, sac P, núm. 328), 300 × 261 mm.

Carta partida verticalment per ABC al marge dret. Bon estat de conservació.

Publ.: F. VALLS TABERNER, *Privilegis i ordinacions de les valls pirenenques*, I. *Vall d'Aran*, Barcelona, 1915, p. XIII, n. 1; R. COMET, *L'enclave espagnole du Val d'Aran*, p. 179-180.

Ref.: MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Pedro I*, 3, p. 247; Ch. HIGOUNET, *Le comté de Comminges*, p. 84-85.

Que geruntur ideo in scriptis rediguntur ne qua perire valeant temporis diurnitate. Igitur fiat cunc-² tis manifestum quod ego Petrus, Dei gratia rex Aragonum et comes Barchinone, per me et per meos, cum hac pre-³ senti scriptura perpetuo duratura, dono et in presenti trado vobis Bernardo, honorando comiti Conve-⁴ narum, et vestris successoribus totam vallem meam de Aran cum omnibus hominibus et cum omnibus ⁵ directis que ad me et ad meos exinde pertinent vel pertinere debent,

1. El document és datat el dissabte després de la festa de Sant Mateu (21 de setembre), dia que l'any 1201 s'escaigué en divendres.

2. Miret i Valls Taberner identificaren «Banneras» amb Banhèras de Bigorra (Bagnères de Bigorre); és més versemblant, però, que la trobada del rei, que venia de Jaca per Bearn i Bigorra, amb Bernat IV tingués lloc a Banhèras de Luishon, dins del comtat de Comenge i prop de la Vall d'Aran.

in hunc modum, quod iam dictam /⁶ vallem integre vos et vestri habeatis in propriam hereditatem. Item, ego iam dictus Petrus rex, per me et /⁷ per meos, promito vobis Bernardo iam dicto, comiti Convenarum, ut vos et vestros successores contra cunctos ma-/⁸ nuteneam vobis tamen et vestris successoribus facientibus directum his qui querimoniam aliquam proposuerint /⁹ de vobis.

Et ego Bernardus iam dictus, comes Convenarum, propter huiusmodi donativum et manutenentiam quam vos /¹⁰ dominus Petrus, rex Aragonum, mihi et meis successoribus facitis, in dominum meum vos recipio et ex inde devenio per me et /¹¹ per meos, bona fide et sine dolo et gratuita voluntate, vester homo et vester fidelis vassallus et omnium vestrorum cum /¹² omni comitatu Convenarum, quem siquidem comitatum cum iam dicta valle de Aran et cum hominibus qui sunt in eis pro-/¹³ fiteor et recognosco per me et per meos me tenere pro vobis domino Petro, prememorato rege, et pro vestris. Et promitto vobis /¹⁴ et vestris et convenio, bona fide et sine dolo, per me et per meos, quod vos et vestros adiuvem et auxilium omni /¹⁵ modum et succursum vobis et vestris prestem contra cunctos homines, illis tamen exceptis qui sunt mei se-/¹⁶ niores, et ut ego et mei simus vestri et vestrorum fideles vassalli et homines et vobis et vestris, bona fide /¹⁷ et sine enganno et fideliter serviamus. Et ut hec omnia supraposita et singula a me et a meis vobis et vestris attendantur, /¹⁸ per me et per meos, vobis domino Petro regi facio hominium et sacramentum et iuro corporaliter super hec sancta IIII^{or} Evangelia. /¹⁹

Datum in Banneras, die sabbati post festum Sancti Mathei, mense septembris, in era M^a CC^a xxx^a viii^a et anno Domini M^o /²⁰ CC^o I^o.

Signum + Petri, regis Aragonum et comitis Barchinone. Signum + Bernardi, comitis Convenarum, qui /²¹ hoc laudo et confirmo per me et per meos. /²²⁻²⁴

Horum omnium testes sunt, ex parte domini regis, Artallus de Alagone, Assalitus de Gudal; ex parte Bernardi, comitis predicti, Ademar de Puesrtis, Fortaner de Rochafort.

142

1204, gener.¹ Perpinyà

Contracte d'esposalles entre Ramon VI, comte de Tolosa, i Elionor, germana de Pere el Catòlic, rei d'Aragó i comte de Barcelona. El comte de Tolosa lliura en dot a Elionor els castells de Bèucaire, Valabrègues, Valaiguiera (Valliguières), Sant Saturnin (Saint-Saturnin) i Bolena (Bollène). Per aquesta donació el rei Pere i el seu germà, el comte Alfons de Provença, presten jurament de fidelitat a Ramon VI i els comtes de Comenge i de Foix i altres barons, per ordre del comte de Tolosa, juren servir fidelitat a Elionor sobre aquests pactes.

[A. Original perdut.]

B. Trasllat del 21 de maig de 1215 fet per Guillem, prevere. ACA, C, Pergamins de Pere I, carp. 60, núm. 179, 290 × 323 mm. Bon estat de conservació.

Publ.: F. BENOIT, *Recueil des actes des comtes de Provence appartenant à la maison de Barcelone. Alphonse II et Raimond Bérenger V (1196-1245)*, Mònaco-París, 1925, tom. II, p. 38-40, «Actes d'Alphonse II», núm. 31.

Reg.: L. MACÉ, *Les comtes de Toulouse et leur entourage*, tesi doctoral, III, p. 604, doc. 78.

Ref.: MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Pedro I*, 3, p. 238.

1. *Còmput florentí.*

“In nomine Domini Nostri Ihesu Christi, anno eiusdem incarnationis M^o CC^o III, mense ianuario. Ego Raimundus, per Dei gratiam dux Narbone, comes Tholose, marchio Provincie, dono tibi Alienor^b castrum Bellicadri et de Volobrica et de Valle Aquaria et de Sancto Saturnino et de Abolena, cum omnibus iuribus et consuetudinibus ad ipsa castra pertinentibus, intus et extra, plenarie, sine omni impedimento, ita ut ea habeas et possideas omnibus diebus vite tue. Et baiuli ac milites et alii homines predictorum castrorum iurent tibi fidelitatem. Et si baiulos mutavero in predictis castris, faciam cum voluntate tua. Et iurent tibi eodem modo fidelitatem antequam alii removeantur. Et si forte contingeret me premori, habeas predicta castra cum omnibus pertinentiis, iuribus et redditibus eorum in vita tua, cum marito et sine marito, et stabilias ibi baiulos et fidelioribus hominibus ipsorum pro voluntate tua, et post mortem tuam reddantur predicta castra heredibus meis vel quibus ego mandavero absque omni impedimento. Et hoc iurent baiuli qui ibi ante fuerint instituti antequam instituantur. Tamen hoc excepto quod tibi laudo quinquaginta milia soldorum Raimundensium super eadem castra si volueris vivens intrare monasterium vel in ultima voluntate pro salute anime tue distribuere vel donare. Si autem, propria voluntate tua, a me recesseris vel diverteris, nichil habeas in predictis castris. Si vero ego te dimisero, predicta castra habeas in vita tua predicto modo. Si autem per ecclesiasticum districtum a me recesseris, habeas castrum Bellicadri cum omnibus pertinentiis suis in vita tua quamdiu sine marito steteris.

Et sit notum quod ego Alienor, domina predicta, iuro tibi domino Raimundo prefato quod de predictis castellis et hominibus et pactionibus fidelitatem servem et teneam tibi et heredibus tuis vel quibus mandaveris, sicut suprascriptum est.

Et ego Petrus, Dei gratia rex Aragonum, comes Barchinone, tibi Raimundo comiti iuro eandem fidelitatem tibi et heredibus tuis vel quibuscumque mandaveris.

Et ego Ildefonsus, comes Provincie, idem per omnia tibi et successoribus tuis iuro.

Et ego Raimundus predictus comes omnia, sicut superius scripta sunt, me observaturum et contra non venturum, bona fide, per stipulationem, promito et super sancta Dei Evangelia iuro.

Bernardus, comes Convenarum, Raimundus, comes Foxensis, Raimundus de Sabrano, El. de Hucecia, Cl. de Albaisio, R. de Richario, omnes mandato domini comitis Raimundi, super sancta Dei Evangelia iuraverunt quod ipsi, super omnibus predictis pactis, domine Alienori fidelitatem servant. Et si predictus comes conventiones prefatas disrumpere vellet, ipsi tenerent se cum domina Alienore et cum rege Aragonie et cum Ildefonso, comite Provincie, fratribus suis.

Acta sunt hec apud Perpinianum, in presencia Poncii de Rigaldo, magistri milicie, G. Cadelli, Begoni de Calmonte, Deati Alamandi, Arnaldi Calveria, Roncelini, Gaufridi Rostagni, B. Amelii de Narbona, A. de Guda, G., sacriste Ausonensis, Aisardi Pardo, P. Cevenerii, et P., domini Raimundi predicti scriptoris, qui mandato predicti domini Raimundi comitis, presentem cartam sigilli sui auctoritate ad perhennem rei memoriam munivit.

Sig+num fratri R. de Arle, preceptoris domus de Palacio. *Ego Geraldus de Sagas, levita cum tali sig+no subscribo.*

+ Guilelmi, presbiteri ecclesie Sancti Michaelis, *+ Arnaldi presbiteri,* *sig+num Guilelmi presbiteri,* sig+num Petri de Fonte, sig+num Arnaldi de Santa Cecilia, sig+num Arnaldi de Colle, sig+num Raimundi de Terracia, sig+num Guilelmi de Mari, sig+num Petri de Serriano, nos inde testes sumus.^c

a. *B avantposa* Hoc est translatum ab aliqua scriptura per literas divisa fideliter factum. – b. -i- *corregeix* e. – c. *B segueix* Sig+num Guilelmi presbiteri, qui hoc translatum scripsit cum literis rasis in linea XVII, XII kalendas iunii, anno M CC quarto decimo.

143

1204, abril. Millau

Pere el Catòlic, rei d'Aragó i comte de Barcelona, en vista del seu futur casament amb Maria de Montpeller, empenyora al comte Ramon VI de Tolosa els vescomtats de Millau i Gavaldà per la suma de 150.000 sous melgoresos. L'acord és segellat per la promesa d'ajuda mútua entre ambdós, a la qual s'associa el germà del rei d'Aragó, el comte Alfons II de Provença (doc. núm. 144).

- A. AN, J 589, Aragon, II, núm. 1. Carta partida verticalment per ABC al marge esquerre. Tres segells de cera blanca penjant, de Pere el Catòlic (fragment), Ramon VI, comte de Tolosa, i Alfons II, marquès de Provença.
- B. Còpia de 1255. AN, J 589, Aragon, II, núm. 2. Fragment dels segells de Jaume I, rei d'Aragó, del bisbe d'El-na i de dos altres prelats.
- C. Còpia del segle XIII. BNF, Registrum Curie, ms. lat. 9991, fol. 340.
- D. Còpia del segle XVII. Carpentras, Bibliothèque de Carpentras, Collection Peiresc, ms. 1811, fol. 36r-37v.
- E. Còpia del segle XVII. Nimes, Bibliothèque Municipale de Nimes, ms. 202, f. 9r.
- F. Còpia del segle XVII, ex B. BNF, Collection Doat, tom. 48, fol. 36.
- G. Còpia del segle XVIII, ex F. BNF, Collection Doat, tom. 78, f. 68-69.
- Publ.: DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VIII, col. 518-522, doc. 128-LXXX; A. TEULET, *Layettes du trésor des chartes*, I, p. 286-288, doc. 756 ex A.
- Reg.: L.-G. de BRÉQUIGNY, *Table chronologique*, IV, p. 349; *Catalogue général des manuscrits des bibliothèques publiques de France. Départements*, t. XXXV [Carpentras, tom. II], Paris, Ministère de l'Instruction Publique et des Beaux-Arts, 1899, p. 520; F. BENOIT, *Recueil des actes des comtes de Provence appartenant à la maison de Barcelone*, II, p. 41-42, «Actes d'Alphonse II», núm. 33 (edició fragmentària); J. PAZ, *Documentos relativos a España existentes en los Archivos Nacionales de París*, doc. 27; L. MACÉ, *Les comtes de Toulouse et leur entourage*, tesi, III, p. 605, doc. 81.
- Ref.: MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Pedro I*, 3, p. 274-275 (edició fragmentària); J. VENTURA, *Pere el Catòlic i Simó de Montfort*, Barcelona, Aedos, 1960, p. 62.

In nomine Domini nostri Ihesu Christi, anno eiusdem incarnationis M CC IIII, mense aprili. Nos, Dei gratia Petrus, rex Aragonum,^{/2} comes Barcilonie, confitemur et in veritate recognoscimus nos mutuo accepisse a vobis Raimundo, Dei gratia duce Narbone, comite Tholose, marchione ^{/3} Provincie, centum quinquaginta milia solidos Melgoriensium, de quibus nobis satisfacum solutione et numeratione profitemur,^{/4} ita quod deinceps exceptionem non numerate peccunie opponere non posimus, immo illi specialiter renunciamus, quam etiam pec-^{/5}cuniam in utilitatem nostram versam esse recognoscimus. Pro predicta vero quantitate, per nos et successores nostros obligamus et iure pigno-^{/6}ris, bona fide et sine dolo, tradimus cum hac carta vobis, predicto Raimundo comiti, et successoribus vestris, scilicet burgum quod vulgo vocatur ^{/7} Amiliavum et castrum de Chirac et castrum de Greze, castrum de Monnar, la Roca, Cumpeire, Trossit, Seveirac, Prevenqueras,^{/8} Laissac, Monserret, Digons, Gaunac, San Gregori, la Panosa, Marouil, la Canorga, Monestiers, Monrodat, Moniuzieu, Prade-^{/9}las, Longonna, Sang Affrican, Castluz, Bornac, cum omnibus pertinentiis eorum et cum omni iurisdictione et plenitudine iuris et potes-^{/10}tatis quod et quam habemus vel habere debemus in militibus et aliis hominibus et feminis. Item, quicquid habemus in feudis vel feudalibus^{/11} vel retrofeudalibus, alodiis, dominicaturis, prediis, vineis, heremis et condirectis, aquis, aquarumque decursibus, venationibus, piscationibus,^{/12} pascuis, patuis, molendinis, usaticis, pedaticis, lesdis, furnis, sestalagiis, firmanciis, iusticiis et redbibus notariorum et instrumen-^{/13}torum et, generaliter, quicquid

habemus vel possidemus vel aliquis, nomine nostro, habet vel possidet in toto comitatu de Amiliavo et de Ga-^{/14}valdano, sicut unquam nos vel aliquis de genere nostro melius habuit vel possedit. Predictum utique pignus tali lege vobis obligamus,^{/15} ut ipsum habeatis et teneatis, et quia ob magnam utilitatem nostram predictum pignus vobis subponimus, icirco omnes fructus, redditus et obven-^{/16}ciones ex predicto pignore qualitercumque provenientes, vobis et successoribus vestris in perpetuum, pleno iure, donamus, ita quod nec a vobis vel vestris ^{/17} possit repiti per nos vel nostros vel aliquo iure compensari. Promittimus etiam vobis stipulatione sollempni, quod totum predictum pig-^{/18}nus faciemus vos et vestros habere et tenere quiete et in pace sine alicuius contradictione et ab omni controversia et interpellatione defendemus,^{/19} nec aliquam de predicto pignore vel fructibus, redditibus seu obventionibus per nos vel per interpositam personam, coram ecclesiastico iudice vel ^{/20} civili, litem vel controversiam suscitabimus. Cedimus preterea vobis et mandamus omnes acciones, prosecutiones, petitiones, defensio-^{/21}nes et exceptiones et, generaliter, plenam experiundi et defendendi potestatem contra quamlibet personam aliquid habentem vel tenentem ^{/22} *de iure* predicti pignoris et vos in rem vestram procuratorem facimus. Propter quam mandamus atque precipimus specialiter omnibus militibus ^{/23} et hominibus totius predicti pignoris ut eadem qua nobis vel alicui de genere nostro fidelitate fuerunt astricti, vobis et vestris teneantur. Et ^{/24} si forte, quod absit, contingeret, quod propter factum nostrum vel nostrorum, aut propter dolum sive machinationem hominum, prefati pignoris Sanssius,^{/25} patruus noster aut quilibet alius auferret vel substraeret aliquod castrum sive municionem seu villam de predicto pignore,^{/26} promittimus vobis et vestris, bona fide, per nos et nostros, quod ad illud recuperandum consilium et auxilium prestabimus vobis et vestris, cum per vos vel ^{/27} nuncium vestrum admoniti fuerimus, a qua admonicione nos nullatenus subtrahemus. Quod si forte predictum consilium vel auxi-^{/28}lium vobis vel vestris, post admonicionem vestram vel vestrorum, non prestaremus, possitis nos in continenti ad redimendum predictum pignus ^{/29} compellere. Similiter, si contingeret quod predictis occasionibus vel pro guerra quam, pro iure predicti pignoris, aliis vos vel vestri moveritis vel alii ^{/30} vobis vel vestris moverent, burgum de Ameliavo amitteretis aut tantum de superscripto pignore quod redditus usque ad terciam partem immi-^{/31}nua-^{/31}rentur, si auxilio nostro vel nostrorum, quod in hoc etiam vobis et vestris prestare tenemur, vel alio modo, ea que ablata essent infra annum recuperare non possetis,^{/32} vobis et vestris predictam summam totam ad commonicionem vestram vel vestrorum nos soluturos sollempni stipulatione promittimus, et tunc ^{/33} residuum pignoris quod habueritis nobis restituetis nec de parte amissa teneamini. Concedimus etiam vobis et vestris et licentiam ^{/34} damus ut in locis ydoneis que elegeritis infra terminos predicti pignoris, possitis novas bastidas sive munitiones edifi-^{/35}care et sumptus quos in eis construendis feceritis usque ad cccc marcas super predictum pignus cum alio debito eisdem pactis ^{/36} et conventionibus habeatis, et illud nos vobis soluturos promittimus. Si vero amplius expenderitis, ad illud solvendum non ^{/37} teneamur, et vos quod amplius edificaveritis non possitis tollere vel amovere nec a nobis petere. Et si qua edificia nostra propria in predicto pig-^{/38}nore constituta aliquo casu ruerent vel refectione indigerent, liceat vobis vel vestris ipsa secundum pristinam et consimilem formam refficere,^{/39} et sumptus quos feceritis super idem pignus eisdem pactis et conventionibus habeatis. Si autem moneta Melgoriensium abatuda fuerit vel lege vel ^{/40} pondere deteriorata, reddemus vobis vel vestris pro singulis L solidis singulas marchas argenti fini ad pondus Montis Pessulani. Omnia ut superius ^{/41} scripta sunt, nos, bona fide, servaturos nec aliquo iure scripto vel non scripto contraventuros nec privilegio minoris etatis nos ^{/42} deffensuros, per nos et per nostros vobis et vestris sollempni stipulatione promittimus et, pro his omnibus observandis, omnia bona nostra vobis ^{/43} et vestris obligamus ac subponimus et, corporaliter tactis etiam sacrosanctis Evangeliiis,

sponte, omnia iuramus, sub eodem iure iurando con-/⁴⁴cludentes quod liberationem iuris iurandi non condicemus vel petemus nec ut obligationes in pristinum statum restituantur postulabimus./⁴⁵ Et pro omnibus supradictis inconulse servandis, fratrem nostrum Ildefonsum, comitem Provincie, presentem vobis fideiussorem donamus.

Ego itaque Ildefonsus,/⁴⁶ Dei gratia comes et marchio Provincie, mandato Petri, regis Aragonum, fratris mei, pro predictis omnibus in modum suprascriptum servandis, vobis, iam/⁴⁷ dicto Raimundo, comiti Tholose, et successoribus vestris me fideiussorem obligo, sub ypoteca omnium rerum mearum, specialiter etiam omnia supra-/⁴⁸ scripta laudo et confirmo et, ad maiorem cautelam, me aliquo iure, scripto vel non scripto, per civilem vel ecclesiasticum iudicem contraven-/⁴⁹turum, nec etiam privilegio minoris etatis me deffensurum, sed omnia suprascripta rata habiturum per stipulationem promitto et, tac-/⁵⁰tis corporaliter sanctis Evangeliiis, sponte iuro.

Ad hoc nos Raimundus, Dei gratia dux Narbone, comes Tholose, marchio Provincie, bona fide et sine dolo,/⁵¹ promittimus, per nos et successores nostros, vobis Petro, regi Aragonum, et vobis Ildefonso, comiti Provincie, et vestris quod burgum de Ameliavo et /⁵² castra comitatus et totam terram predicti pignoris et omnia superius nobis obligata, pro posse nostro, sicut terram nostram propriam tractabimus /⁵³ et conservabimus et iura comitatus scienter deperire non sinamus. Promittimus etiam vobis et vestris, per nos et per nostros, quod quandocumque predictum /⁵⁴ debitum, ut superius dictum est, nobis vel nostris fuerit solutum, vel magister milicie in partibus Provincie constitutus vel alius magister /⁵⁵ maior vel prior Hospitalis Ierosolimitani Sancti Egidii, pro debito suprascripto, nobis vel nostris se debitorem constituerit, redde-/⁵⁶mus vobis burgum de Ameliavo et castra predicta et totum predictum pignus, sicut supradictum est, et omnes bastidas et edificia a me /⁵⁷ vel meis facta, sine aliquo peiuramento, quod ibi tunc non faciemus vel fieri sustinebimus, et hoc pignoris instrumentum/⁵⁸ et homines de Ameliavo et alii homines predicti pignoris sint soluti a sacramento et fidelitate quod mihi faciunt vel fece-/⁵⁹rint, et vobis et vestris deinceps teneantur, sicut modo tenentur. Et liceat vobis et vestris redimere predictum pignus singulis annis,/⁶⁰ a festo natalis Domini usque ad Pascha, sed a Pascha usque ad natale Domini non liceat vobis vel vestris, nobis vel nostris invitis,/⁶¹ redimere predictum pignus, nec possimus ullo tempore vos vel vestros ad redimendum predictum pignus compellere, nisi sicut superius /⁶² scriptum est. Nos Raimundus, comes iam dictus, totum, sicut predictum est, promittimus, bona fide, per stipulationem, vobis Petro regi et vestris nos /⁶³ observaturos nec aliquo iure scripto vel non scripto contraventuros et, tactis sanctis Evangeliiis, sponte iuramus.

Acta sunt hec omnia et lau-/⁶⁴data apud Ameliavum, anno et mense quo supra.

Horum omnium testes sunt Guillelmus de Durfort, G. de Creisseill, Assallitus /⁶⁵ de Guda, Garsias Romieu, Bascol Romieu, Arnaldus de Foissan, G. d'Anglairo, Dalmatius de Requerent, G. Adalberti,/⁶⁶ Bernardus Amelii, Columbus, scriptor domini regis, Guido Capud Porci, Bertrandus Radulfi, Bertrandus de Ucecia, Dragonetus /⁶⁷ de Bocoiran, Guillelmus de Rosson, Bertrandus de Orianicis, P. Bertrandi de Lunello, Elesarius de Castlar, Bernardus de za /⁶⁸ Sala, Ugo Bertrandi, R. Iovent, R. Malcan, Ugo Benastruc, Guiraldus de Sancto Egidio, Pontius de Luzan et multi /⁶⁹ alii et P. Scriptor, domini Raimundi comitis notarius, qui hec scripsit.

144

1204, abril [1-9]. [Millau]

Pere el Catòlic, rei d'Aragó i comte de Barcelona, el seu germà el comte Alfons II de Provença i el comte Ramon VI de Tolosa es comprometen sota jurament a prestar-se en endavant consell, auxili i defensa contra tothom en la guerra o en qualsevol circumstància. Resten expressament exclosos de l'aliança: per part del rei d'Aragó, el seu germà Alfons II, comte de Provença, el rei Alfons VIII de Castella i el rei Eimeric d'Hongria;¹ per part del comte de Provença, el seu germà Pere el Catòlic, rei d'Aragó, el rei d'Hongria i l'emperador; i per part del comte de Tolosa, el rei de França, el rei d'Anglaterra, l'emperador i l'Església d'Arle.

A. ACA, C, Pergamins de Pere I, carp. 60, núm. 184, 192 × 196 mm. Carta partida horitzontalment per ABC a la part inferior. Bon estat de conservació. No resten vestigis dels segells penjant a la plica, excepte tres parelles de petits forats circulars d'on penjaven els segells corresponents a cadascuna de les parts signatàries del tractat.

Publ.: F. BENOIT, *Recueil des actes des comtes de Provence appartenant à la maison de Barcelone*, II, p. 40-41, «Actes d'Alphonse II», núm. 32.

Reg.: L. MACÉ, *Les comtes de Toulouse et leur entourage*, tesi, III, p. 605-606, doc. 82; AURELL, *Actes de la famille Porcelet*, p. 147, doc. 238.

Ref.: MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Pedro I*, 3, p. 275-276 (edició fragmentària).

In nomine Domini nostri Ihesu Christi, anno incarnatione eiusdem M^o CC^o III°, mense aprilis. Notum sit omnibus /² hoc scriptum audientibus quod ego Petrus, Dei gratia rex Aragonum et comes Barchinone, et ego Illdefonsus, frater /³ eius, comes Provincie, et ego Raimundus, comes Tholose, regine Constancie filius, tactis corporaliter sacro- /⁴sanctis Evangeliiis invicem, iuramus alter alteri vitam nostram, membra nostra, terram nostram, secreta nostra, /⁵ homines nostros, consilium, auxilium, valenciam atque deffensionem contra omnes homines in /⁶ mundo sive in guerris sive in causis et in aliis omnibus. Tamen ego Petrus, rex predictus, excipio /⁷ ex parte mea fratrem meum Illdefonsum, comitem Provincie, et Aldefonsum, regem Castelle, et regem Unga- /⁸rie. Et ego Illdefonsus, comes Provincie predictus, excipio ex parte mea Petrum, fratrem meum, regem Ara- /⁹gonum, et regem Ungarie atque Romanorum imperatorem. Siquidem et ego Raimundus, comes Tholose /¹⁰ prefatus, excipio ex parte mea regem Franchorum et regem Anglie, Romanorum imperato- /¹¹ rem atque ecclesiam Arelatensem. De vassallis autem militibus et aliis hominibus qui alteru- /¹²tri nostrum, sive nomine feudi sive nomine simplicis fidelitatis, tenentur vel sunt astric- /¹³ti, ita invicem inter nos promittimus et sub predicto sacramento firmamus quod quilibet /¹⁴ illorum vassallorum vel hominum super omnibus rebus vel super omnes questiones iusticiam accipi- /¹⁵at et faciat in manu illius cui tenetur, sive ratione fiendi sive ratione simplicis fide- /¹⁶litatis, sic scilicet quod nullus ipsum iniuriosum contra alium deffendat, sed ammonitus et /¹⁷ requisitus contra illum iniuriosum adiutorium et valenciam prestat. Hec omnia, sicut superius /¹⁸ scripta sunt, invicem laudamus et confirmamus et ita observabimus et contra non veniemus, sic Deus nos adiu- /¹⁹vet et hec sancta III^{or} Dei Evangelia.

Horum omnium testes sunt: Garsias Romieu, Aynardus Pardo, G. d'Anglairo, /²⁰ G. de Durfort, G. Aldeberti, Pontius de Castillon, G. Porcellet, Elesiarius de Castlaro, Dragonetus, Bremundus /²¹ de

1. *Marit de Constança, germana del rei d'Aragó.*

Salve, Ermengaudus de Melgorio, Bertrandus de Orianicis, Guido Capud Porci, Bertrandus Radulfi, Bernardus Amelii,¹²² Bertrandus de Uecia, magister Petrus, magister Guillelmus et P. Scriptor, domini Raimundi comitis notarius, qui mandato utriusque ¹²³ hoc scripsit, et ad perhennem rei memoriam presentem cartam sigillorum nostrorum munimus.

145

1204, maig. Ais de Provença

Pere el Catòlic, rei d'Aragó i comte de Barcelona, prèvia deliberació amb els seus consellers i assessors, amb el comte Ramon VI de Tolosa, amb els bisbes d'Ambrun (Embrun), Arle i Ais i amb la resta de bisbes provençals i barons de la seva cúria, dicta un arbitratge d'obligat compliment entre el comte Alfons II de Provença i el comte Guillem IV de Forcalquer que posa fi a les hostilitats entre els dos pel castell de Sisteron. El rei ordena a les parts que ratifiquin el contracte signat el juliol de 1193 entre el seu pare, el rei Alfons el Cast d'Aragó, i el comte Guillem IV de Forcalquer en vista de les esposalles entre l'infant Alfons, comte de Provença, i Garsenda de Sabran, néta de Guillem IV, en el qual aquest féu donació del comtat de Forcalquer al futur espòs de la seva néta com a dot, i que ambdós comtes es reconguin mútuament com a fill i pare (doc. núm. 135). El castell de Sisteron és posat sota la guarda del rei d'Aragó a condició que aquest el torni al comte de Forcalquer en cas que Alfons II de Provença i la seva muller Garsenda morissin sense fills del seu matrimoni.

A1. ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 303, 19 C (signatura antiga), 722 × 312 mm. Carta partida verticalment per ABC a la part dreta. A la plica, restes de tres dobles cordills de pell dels quals penjaven els segells de Pere el Catòlic, Guillem IV i Alfons II, que manquen. Bon estat de conservació.

A2. ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 302, JJJ 2 (signatura antiga), 677 × 323 mm. Carta partida verticalment per ABC a la part dreta. Bon estat de conservació.

Publ.: F. BENOIT, *Recueil des actes des comtes de Provence appartenant à la maison de Barcelone*, II, p. 44-52, «Actes d'Alphonse II», núm. 36; G. de TOURNADRE, *Histoire du Comté de Forcalquier*, p. 231-240, doc. VII (ex A2).

Reg.: J. H. ALBANÈS i U. CHEVALIER, *Gallia christiana novissima*, III [Arle], col. 1244, doc. 3244; H. DE GÉRIN-RICARD i E. ISNARD, *Actes concernant les vicomtes de Marseille et leurs descendants*, p. 95, doc. 317; AURELL, *Actes de la famille Porcelet*, p. 147, doc. 239.

Ref.: ZURITA, *Anales*, I, f. 89v; PAPON, *HGP*, II, p. 276-277 i nota 2; MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Pedro I*, 3, p. 276.

In Dei nomine. Notum sit cunctis hec audientibus quod contentio et guerra^a erat, ex una parte, inter Guillelmum, comitem Forcalquerii, et, ex alia^b parte, inter ¹² Ildefonsum, comitem Provincie^c et marchionem, super questione castri Sistarici et civitatis et multis aliis querimoniis et maleficiis, de quibus omnibus posuerunt se in manu ¹³ domini Petri, Dei gratia regis Aragonum et comitis Barchinone, prestitis sacramentis ex utraque parte et datis ostagiis per sacramentum corporaliter prestitum quod eius starent mandato, scilicet, ex parte Ildefonsi, co-¹⁴ mitis Provincie, Roncelino, Guillelmo Porcelleti, Guidone de Cavellon, Rostagno^d Gantalmi, Bertrando de Avinione, Gaufredo^e Rostagni, Blachacio,^f Rostagno de Carbo-¹⁵ neriis, Bertrando de Tarascone, Ugone sacrista et Iohanne de Artasona, per hominium, et ex parte comitis Forcalcherii, comite Sancio, Ugone de Baucio, Raimundo de

Baucio, Raimundo ⁶ Ugolench, Espada, Cordelio, Guilelmo de Sabrano, Raimbaldo⁸ Gurrandi, Bertrando de Villa Muro, Hisnardo^h de Sancto Vincentio, Bertrando de Pertusis,ⁱ Guilelmo Laugerio de ⁷ Insula, Raimbaldo^k Quota, Petro Nigrello, Petro Carfanno,^l Pontio de Monte Lauro, Petro Ferulfo. Tandem, dominus rex Petrus, habita diligenti deliberatione et tractatu cum assessoribus suis et consiliariis, et cum dompno Raimundo, Dei gratia duce Narbone, comite Tolose et marchione Provincie, et cum archiepiscopis Ebredunensi,^m Arelatensi et Aquensi, communicato consilio episcoporum Foro-⁹ iuliensis, Regensis, Massilie, Niciensis et abbatum Floreie et Boscaudoni et aliorum procerum sue curie, voluntate utriusque partis precedente et assensu, sic inter eos amicabiliter compo-¹⁰ suit, videlicet quod ipse rex teneat castrum Sistarici ad fidelitatem utriusque comitis, scilicet Forcalcherii et Provincie, expensis tamenⁿ comitis Guillelmi, talibus etiam condicionibus et pactis ¹¹ apposis, quod si contigerit comitem Guillelmum premori, reddat dominus rex castrum Sistarici comiti Provincie. Si autem Ildefonsus, comes Provincie, sine liberis ex Garsendis,^o nepte ¹² comitis Guillelmi, premoriatur, vel Garsenda absque liberis ex eo, dominus rex castrum Sistarici reddat comiti Guillelmo, vel, si dominus rex absens esset a Provincia, ammonitus per litteras comitis ¹³ Guillelmi, faceret reddi. Est autem^p verum quod dominus rex comendat castrum Sistarici Guiraldo^q de Villa Nova ut ipse custodiat et observet ad fidelitatem domini regis et honorem et ad^r fide-¹⁴ litatem predictorum comitum Forcalcherii et Provincie. Si contingeret Guiraldus^s de Villa Nova mori, viventibus amobus comitibus pretaxatis, constituat ibi dominus rex alium fidelem et idoneum qui ¹⁵ faciat fidelitatem consimilem ipsi regi et comitibus et observet. Si contingeret dominum regem velle ammovere Guiraldum^t de Villa Nova, constituat alium consilio comitis Guillelmi, qui faciat consimilem fidelitatem ¹⁶tem. Si dominus rex, quod Deus avertat, humana sorte interim sublatus esset,^u Guiraldus^v de Villa Nova vel ille qui per regem castrum tenuerit, remaneat in eadem fidelitate comitibus ¹⁷ et predictas pactiones illis observet. Si eveniret quod comes Guillelmus debeat recuperare castrum, primum prebeat et confirmet firmam securitatem et certam hominibus Sistarici de com-¹⁸ positione et fine et pace, et quod non sit eis deterius propter ea que evenerunt. Statuit etiam dominus rex et mandavit quod comes Guillelmus remittat omnem iram et indignationem hominibus Sista-¹⁹ rici et condonet et finiat eis et adiutoribus^w eorum omnem iniuriam et omnia malefacta et omnia dampna sibi vel suis illata, ab eis vel adiutoribus eorum, et faciat eis bonum finem ²⁰ et conservet firmam et perpetuam pacem, et recipiat eos et res eorum in fide sua et defensione et securitate in tota terra sua et in cunctis aliis locis, per se et per omnes amicos suos.²¹ Statuit etiam^x dominus rex quod, si comes Guillelmus interim velit^y ibi bastire vel murare, faciat hoc fieri, bona fide, suis expensis, et omnes municiones que ibi fient, teneat dominus rex cum ²² aliis edificiis nunc factis. Similiter, dominus rex teneat turrim novam in podio ante villam factam, nisi homines sustineant suam^z demolicionem. Et si quando^{aa} castrum Sistarici red-²³ detur comiti Guillelmo, reddantur ei alie municiones quas rex teneret. Municio que est in ecclesia Sistarici, teneatur ab illis^{ab} qui eam tenent. Habeat etiam comes Guillelmus in villa ²⁴ Sistarici sua debita, usatica et suas proprias possessiones et redditus. Iusticias placitorum et delictorum futurorum faciat baiulus comitis Guillelmi, consilio tamen illius qui castrum per re-²⁵ gem tenuerit. Cavalcatas faciant homines Sistarici comiti Guillelmo quinque militum et centum peditum, cum eas habuerit ab hominibus Forcallcherii et alius terre sue. Si vero ambo comites ca-²⁶ valcatas comuniter habere voluerint, tunc, sicut decet dominos, ad arbitrium suum cavalcatas habeant. Comende quoque quas homines comitatus fecerunt hominibus Sistarici, vel homines Sista-²⁷ rici hominibus comitatus, bona fide hinc inde reddantur. Comende comitis quas ipse fecit baiulis suis vel hominibus Sistarici in auro vel in argento et in mo-²⁸ netis, si fuerunt usque ad centum XL^a marchas argenti, reddantur comiti. Si minoris quantitatis, similiter recuperet; amplius non possit exige-

re. Supellectilia vero domus /²⁹ sue et vasa, quotquot ibi erunt reperta, sine diminutione^{ac} recuperet. Comes Guillelmus non accipiat pesagia apud Sistaricum ab hominibus Sistarici, nec homines Sistarici dent pedagia /³⁰ comiti Provincie in comitatu Provincie, sed in comitatu Forcalcherii dabunt pedagia, sicut ceteri transeuntes.

Statuit etiam dominus rex et firmiter precepit quod carte que fuerunt /³¹ facte quondam inter bone memorie dominum Ildefonsum, regem Aragonum, et comitem Guillelmum Forcalcher^{ad} contemplatione matrimonii quod iam celebratum est inter Ildefonsum, filium predicti regis, et Garsen- /³² dam, neptem predicti comitis, firme permaneant, et pacta et conventiones que in eis continentur, stabiles ex utraque parte inviolabiliter conserventur et confirmentur. Mandavit etiam /³³ dominus rex quod comes Guillelmus, bona fide et sine malo ingenio, recipiat Ildefonsum, comitem Provincie, in filium, et comes Provincie recipiat comitem Guillelmum in patrem. Item, ut donationem /³⁴ quam sibi fecerat terre sue confirmet, sicut in cartis quas cum rege fecerat continetur. Et si quid erat ibi quod dotis constitutionem factam tunc temporis aliqua ratione im- /³⁵ pedire videretur, eo non obstante, nunc valeat et firma permaneant ex viva in presenti facta donatione. Et ut maior inter comitis, sicut debet esse^{ae} inter patrem et fi- /³⁶ lium, gratia sit et dilectio, statuit dominus rex ut pedagia omnia et saline utriusque comitatus, que ibi modo sunt vel in antea comitibus statuere placuerit, vel de loco ad /³⁷ locum mutare, comunia habeant, inter se dividentes pro dimidio,^{af} exceptis aquarum pedagiis, scilicet Rodani et Durentie. Pedagiam autem intelligimus comunia mercium et rerum /³⁸ venalium, ubicumque percipiantur in utroque comitatu, a Tarascone usque in Lombardiam. Pedagiam vero et saline Tarasconis, propria remaneant comitis Provincie. Donationes autem /³⁹ et franchises et pignorationes, quousque fuerint redempte, si que facta sunt in pedagiis, salve permaneant his quibus sunt obligate vel concessae. Item, statuit dominus rex /⁴⁰ quod sint sibi fideles amici, coadiutores, sicut in cartis conventionum factis quondam inter ipsum comitem Guillelmum et Ildefonsum, illustrem regem Aragonum, continetur, remissis sibi omnibus in- /⁴¹ iuriis et maleficiis et dampnis sibi vel suis vel adiutoribus suis illatis a se vel a suis^{ag} coadiutoribus. Et ita inter eos pax firma permaneat.

Ego itaque /⁴² Guillelmus, comes Forcalcherii, non seductus ab aliquo vel in aliquo circumventus, sed bona fide et spontanea voluntate, omnia supradicta, prout melius scripta sunt vel plenius et perfect- /⁴³ tius intelligi possunt, laudo et confirmo tibi Ildefonso, comiti Provincie, mandato domini regis, per me et^{ah} meos, renovans, laudans et confirmans^{ai} tibi et uxori tue Garsende, /⁴⁴ nepti mee,^{ak} omnia pacta et conventiones et dotis constitutionem et donationem quam vobis feci vel patri vestro pro vobis de tota terra mea, sicut in^{al} instrumentis inde factis plenius /⁴⁵ continetur. Que instrumenta et illa conventionum cum hac presenti scriptura in perpetuum valitura vobis laudo et confirmo et omnia que ibi continentur, et de omnibus his recipio vos /⁴⁶ in Dei fide et mea. Similiter facio finem et pacem et generalem diffinitionem omnibus hominibus Sistarici, presentibus et futuris, ita scilicet quod de cetero nichil ab eis exigam vel exigi /⁴⁷ faciam occasione preteritorum, vel dolum vel machinationem contra eos faciam vel fieri sustineam, vel statuam facto vel verbo, ad eorum dampnum vel lesionem, sed eos pro- /⁴⁸ tegam et deffendam pro posse meo ab omni violentia vel iniuria, et de omni^{am} hoc recipio eos^{an} in Dei fide et mea. Similiter vobis dompno Petro, Dei gratia regi Aragonum, bona fide, fir- /⁴⁹ miter per stipulationem promitto quod de omnibus supradictis tenendis et observandis vobis fidelis ero, et quod vos non decipiam vel frauder de castro Sistarici vel villa vel /⁵⁰ hominibus presentibus et futuris, vel illo vel illis quos pro castro Sistarici custodiendo vobis ibi statuere placuerit, et quod in animo non concipiam vel verbo exprimam vel effectui mancipem, /⁵¹ dolum vel machinationem vel fraudem contra homines Sistarici vel contra custodes castri, vel quominus omnia supradicta ad honorem vestrum et laudem fideliter compleantur et obser- /⁵² ventur. Et ita me totum

tenere et contra non venturum, per hec sancta Evangelia Dei⁶⁰ corporaliter tacta, gratis iuro, renuncians per eiusdem sacramenti religionem omni iuri divino et hu-⁶³mano, scripto vel non scripto, cuius auxilio contra venire possem. Et pro his omnibus observandis et adimplendis, dono vobis fideiussores et obsides per sacramentum comi-⁶⁴tem Sancium, Ugonem de Baucio, Raimundum de Baucio, Raimundum Ugolenchi, Espadam, Cordelium, Guilelmum de Sabrano, Riambaldum Guiranni, Bertrandum de Villa Mu-⁶⁵ro, Hysnardum de Sancto Vincentio, Bertrandum de Pertuso, Guilelmum Laugerii de Insula, Raibaldum Quota, Petrum Nigrelli, Petrum Garfanni, Pontium de Monte Lauro et ⁶⁶Petrum Ferulfi. Et ultra, si in aliquo transgrederer vel fraudarer, non possim me defendere in aliqua curia de nomine proditoris. Similiter, rogo vos, dominum Petrum regem ⁶⁷et comitem Raimundum, ut pro me teneamini hominibus Sistarici quod in nullo decipiam eos vel frauder. Et nos omnes supradicti obsides, constituimus nos fideiussores ⁶⁸et ostagia vobis domino Petro, regi Aragonum, ita scilicet quod, si predictus comes Forcalquerii fidem promissam vobis vel comiti Provincie, vel illi vel illis quem vel quos in castro ⁶⁹Sistarici vobis statuere placuerit, vel hominibus Sistarici, in aliquo fregerit, nos, ad amonitionem vestram vel nuncii vestri, statim emendari faciemus. Quod si non ⁷⁰fecerimus aut facere nequiverimus, veniemus in vestrum posse ubicumque mandaveritis, non exituri inde nostris vel alienis pedibus usquequo totam voluntatem vestram impleverimus⁷¹ et mandatum, nec de his nos defendemus ratione partis presentie vel absentie, et ita vobis tenere totum et fideliter ad-⁷²implere, per hec sancta Dei Evangelia corporaliter tacta, gratis iuramus.

Et ego similiter Ildefonsus, comes Provincie, omnia supradicta laudo et confirmo vobis Guillelmo, comiti ⁷³Forchalcherii, et quod totum teneam et fideliter adimpleam, bona fide, per stipulationem promitto, et etiam, tactis sacrosanctis Evangeliiis corporaliter, gratis iuro,⁷⁴ renuncians per idem ius iurandum omni iuri ad hec infringenda mihi competenti vel competituro, et spetialiter beneficio minoris etatis. Promitto similiter, bo-⁷⁵na fide, vobis domino Petro, regi Aragonum, per stipulationem, quod de omnibus supradictis fideliter observandis et adimplendis vobis fidelis ero. Et promitto vobis fidelitatem ⁷⁶securam, et illi vel illis quem vel quos⁷⁷ in castro Sistarici vobis statuere placuerit, de personis eorum et de ipso castro Sistarici et villa et hominibus eiusdem ville,⁷⁸ et quod nullum dolum vel machinationem contra hoc cogitem vel faciam. Et de omnibus adimplendis dono vobis fideiussores et obsides Roncelinum, Guilelmum Porcel-⁷⁹leti, Guidonem de Cavallon, Rostagnum Gantelmi, Gaufredum Rostagni, Blanchatium, Bertrandum de Avinione, Rostagnum de Carboneriis, Bertrandum ⁸⁰de Tarascone, Ugonem sacrista et Iohannem de Artasona. Et ultra, si in aliquo deciperem vel fraudarer, non possem me defendere in aliqua curia de nomine proditoris.⁸¹ Preterea, ad maiorem securitatem, mitto duo castra, scilicet Sancti Gabrielis et Orgonis, in manu Rostagni de Sabrano et Petri de Lambesch comuniter, tali pac-⁸²to apposito, quod si predictum castrum Sistarici, me premortuo sine liberis ex Garsenda, uxore mea, vel ipsa Garsenda premortua sine liberis ex me, comiti⁸³ Guillelmo ⁸⁴non redderet dominus rex, prestita prius securitate fideli et segura a comite Guillelmo, ut predictum est, hominibus Sistarici, reddant ista castra comiti Guillelmo. Si autem co-⁸⁵mes Guillelmus premoreretur, rendant ista castra mihi vel quibus mandavero. Si castrum Sistarici redderetur comiti Guillelmo, statim ego vel heres meus recuperemus ⁸⁶castra ista, aliis iuribus meis et comitis⁸⁷ Guillelmi duraturis. Si alter eorum decederet, scilicet Rostagnus vel Petrus de Lambesco, superstes teneat eadem castra predicta ⁸⁸conventionem. Et nos Petrus de Lambesch et Rostagnus promittimus vobis ambobus, comitibus Provincie et Forcalcherii, bona fide per stipulationem, quod de omni hoc vobis ⁸⁹fideles erimus. Nos ergo omnes predicti obsides, mandato comitis Provincie presentis, constituimus⁹⁰ nos fideiussores et ostagia vobis domino Petro, regi Aragonum, ita scilicet,⁹¹ quod si predictus comes Provincie aliquem dolum vel machinationem contra predicta fecerit, ad ves-

tram commonicionem statim emendari faciemus. Quod si facere non ⁷⁷ poterimus aut noluerimus, redibimus in vestrum posse ubicumque mandaveritis, inde non exituri usquequo totum mandatum vestrum secundum vestram voluntatem sit vobis ⁷⁸ impletum; et ita totum tenere et fideliter adimplere, et nos non excusatuos ratione partis presentie^{au} vel absentie per hec sancta Evangelia gratis iuramus.

Et ego Guilelmus ⁷⁹ de Villa Nova promitto vobis domino Petro, Dei gratia regi Aragonum, et vobis, ambobus comitibus, fidelitatem secundum quod dictum est, per Deum et hec sancta Dei Evangelia.

Ego itaque Petrus, ⁸⁰ Dei gratia rex Aragonum et comes Barchinone, promitto vobis, comitibus Provincie et Forcalcherii, et hominibus Sistarici, quod de omnibus supradictis vobis fidelis ero, et de omni ⁸¹ hoc recipio vos et homines Sistarici in Dei fide et mea, et constituo me fideiussorem.

Et ego similiter comes Raimundus tibi, comiti Guillelmo, mandato comitis Provincie, ⁸² et tibi, Ildefonso comiti, mandato comitis Guillelmi, et vobis, hominibus Sistarici, pro comite Guillelmo et eius mandato, pro omnibus supradictis adimplendis et fideliter observandis. ⁸³

Et ultra, ego Petrus, Dei gratia rex Aragonum, mando^{av} omnibus hominibus terre mee, ^{aw} in fidelitate et hominio quod mihi debent, quod, si forte frater meus Ildefonsus mihi in regno ⁸⁴ succederet, non dent ei copiam regni vel terre potestatem usquequo omnes pactiones et conventiones servaverit et adimpleverit comiti Guillelmo. ⁸⁵

Actum est hoc in civitate Aquensi, mensi maii, ^{ax} sub anno Domini M^o CC^o IIII^{oay}, videntibus et audientibus et testibus adhibitis Assallito de Gudal, ⁸⁶ Rostagno de Sabrano, Guilelmo Durfort, ^{az} Martino de Canneto, Ugone de Turre Rubea, Guilelmo de Gardia, Rufo de Castro Novo, Bertrando Cornu-⁸⁷ti, Ugone Feri, Anselmo, Guilelmo de Monte Olivo, Gaufrido Rostagni maiore, B., preposito Aquensi, Hynardo, preposito Forchalcherii, Poncio et Iustaron. ^{ba}/⁸⁸

Statuit similiter dominus rex et districte mandavit quod, si de ^{bb} predictis aliquid frangeretur, post amonitionem, infra xxx dies emendetur et restituatur iuxta ⁸⁹ arbitrium et cognitionem episcopi Regensis, Petri de Lambesch et B., prepositi ^{bc} Aquensis. Quod si omnes interesse ^{bd} non possent aut nolent, duo nichilominus exe-⁹⁰ quantur et cognitionem suam expriment.

a. guerra et contencio A2. – b. altera A2. – c. Provincie *interlineat* A2. – d. Rostain A2. – e. Gaufrido A2. – f. Blancacio A2. – g. Riambaldo A2. – h. Hynardo A2. – i. Pertuso A2. – k. Riambaldo A2. – l. Garfanno A2. – m. Emdredunensi A2. – n. A2 *repeteix* expensis tamen. – o. Garsenda A2. – p. autem *omès* A1. – q. Geraldo A2. – r. ad *omès* A1. – s. Geraldus A2. – t. Geraldum A2. – u. *Les dues e caudades* A2. – v. Geraldus A2. – w. coadiutoribus A2. – x. similiter A2. – y. velit *omès* A1. – z. eius A2. – aa. quando *interlineat* A1. – ab. eis A2. – ac. di-*interlineat* A1. – ad. et Guilelmmum, comitem Forcalcarii A2. – ae. *Les dues e caudades* A2. – af. pro dimidio dividentes A2. – ag. vel a suis *repeteixen* A1 i A2. – ah. per *afegeix* A2. – ai. firmans A2. – ak. *Les dues e caudades* A2. – al. in *interlineat* A1. – am. omni *omès* A1. – an. vos A1. – ao. *interlineat* A1; sancta Dei Evangelia A2. – ap. veniemus in vestrum posse ubicumque mandaveritis, non exituri inde nostris vel alienis pedibus usquequo totam voluntatem vestram impleverimus *interlineat* A1. – aq. quem vos A1. – ar. comes A1. – as. comitem A1. – at. statuimus A1. – au. pre- *omès* A1. – av. mandato A1. – aw. *Les dues e caudades* A2. – ax. madii A1. – ay. quarto A2. – az. Durfer A2. – ba. Iustacio A2. – bb. de *omès* A1. – bc. preposito A1. – bd. *Les dues darreres e caudades* A2.

146

1204, juny 15. Montpeller, casa dels Templers

Contracte d'esposalles entre Pere el Catòlic, rei d'Aragó, i Maria, filla de Guillem VIII, senyora de Montpeller. Maria lliura a Pere el Catòlic en dot la senyoria de Montpeller, constituïda per la ciutat de Montpeller, el castell de Latas, catorze altres castells i cinc viles, i rep del rei en concepte d'esposallici

el comtat de Rosselló amb totes les seves viles i castells i, en general, tot el que aquest posseeix «entre la font de Salses i la Clusa». El rei es compromet sota jurament a no repudiar Maria fins a la seva mort i a no alienar cap dels béns que ha aportat en dot.

[A. Original perdut.]

[B. Còpia de data i procedència ignotes, ex A.]¹

C. Còpia del segle XIII. Montpellier, Archives de la Ville de Montpellier. Cartulaire *Le Grand Talamus*, f. 1r, doc. núm. 1, ex A.

D. Trasllat del 16 d'abril de 1312, ex A, fet per Raimon Peitavin (*Raymundus Peytavini*), notari a Boronet, prop de Montpellier, per ordre de Joan Marc, jutge de la senescalia de Bèucaire. AN, J 592, Aragon, III, núm. 1.

E. Trasllat del 16 d'abril de 1312, ex A, fet per Raimon Peitavin (*Raymundus Peytavini*), notari a Boronet, prop de Montpellier, per ordre de Joan Marc, jutge de la senescalia de Bèucaire. AN, J 587, Aragon, I, núm. 3.

Publ.: L. D'ACHÉRY, *Spicilegium sive collectio veterum aliquot scriptorum qui in Galliae bibliothecis delituerant*, III, París, 1723, p. 565-566, ex B; A. GERMAIN, *Histoire de la Commune de Montpellier, depuis ses origines jusqu'à son incorporation définitive à la Monarchie française*, Montpellier, 1851, I, p. 317, ex C; A. TEULET, *Layettes du trésor des chartes*, I, p. 252-254, doc. 717, ex D.

Reg.: L. BARTHÉLEMY, *Inventaire chronologique*, p. 30, doc. 112; *Archives de la ville de Montpellier. Inventaires et documents publiés par les soins de l'administration municipale*, tom III [Inventaire des cartulaires de Montpellier (980-1789)], Montpellier, 1901-1907, núm. 610, p. 79-80; F. BENOIT, *Recueil des actes des comtes de Provence appartenant à la maison de Barcelone*, II, p. 52-53, «Actes d'Alphonse II», núm. 37 (edició fragmentària); H. DE GÉRIN-RICARD i E. ISNARD, *Actes concernant les vicomtes de Marseille et leurs descendants*, p. 95, doc. 318; J. PAZ, *Documentos relativos a España existentes en los Archivos Nacionales de París*, doc. 28.

Ref.: DEVIC-VAISETTE, *HGL*, VI, p. 213; MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Pedro I*, 3, p. 278-279 (edició fragmentària); J. BAUMEL, *Histoire d'une seigneurie du Midi de la France*, 1 [*Naissance de Montpellier (985-1213)*], Montpellier, 1969, p. 234-235.

[A], C, D i E

[B]

Cum in mundi principio Deus omnia creando, ad ultimum, hominem condidisset, tulit unam de costis eius dicens: "Non est bonum hominem esse solum; faciamus ei adiutorium

Cum masculis et femine coniunctio a iure naturali et ex divino precepto descendat et ob hanc rem donationes a muliere vel ex parte mulieris intervenire soleant ad matrimonium

1. *Del contracte d'esposalles entre Pere el Catòlic i Maria de Montpellier, ens n'han pervingut dues versions diferents, tot i que no divergeixen fonamentalment en el contingut. La primera (A, C, D i E), la que podem considerar l'oficial, copiada al cartulari «Gran Talamus» de la ciutat de Montpellier i traslladada en còpia autenticada davant de notari l'any 1312 per ordre del rei de França, és sensiblement més extensa i detallada que la segona, tramesa per Achéry, que la copià d'una font ignota (B). D'una banda, la còpia del cartulari inclou la relació completa de les viles i castells que integren la senyoria de Montpellier, cedida en dot per la seva hereva, Maria, al rei Pere el Catòlic. Concretament, s'esmenten Montpellier, les viles de Sant Pargòli (Saint-Pargoire), Vendémian (Vendémian), Tressan, Sant Jordi d'Orcas (Saint-Georges-d'Orques) i Mireval i els castells de Latas, Castèlnou (Castelnau), Montferrièr (Montferrier), Càstias (Castries), Aumelas, lo Poget (le Pouget), Montbasin (Montbazin), Cornon Sec (Cournonsec), Montarnaud, Frontinhan (Frontignan), Pinhan (Pignan), Popian, Paulhan, Arluz i Lopian (Loupian); d'aquests darrers, cinc són omesos a la còpia d'Achéry. Una segona diferència resta oficialitat a la segona versió: mentre que la primera inclou els juraments en primera persona del comte Sanç de Rosselló, oncle del rei Pere el Catòlic, i del comte Alfons de Provença, germà del rei, juntament amb els de Guillem i Hug de Baus, de Roncelí, vescomte de Marsella, i d'altres cavallers ratificant la contracció de dot del comtat de Rosselló efectuada pel rei a Maria de Montpellier, a la versió d'Achéry aquests juraments personals són substituïts per una breu notícia d'aquests actes. Finalment, l'acte és signat a la vila de Montpellier, a la casa dels Templers, que la còpia del cartulari municipal situa rere l'església i la còpia d'Achéry al cementiri.*

simile sibi.” Ex qua feminam cum fecisset, benedixit illis et ait: “Crescite et multiplicamini, et replete terram, et dominamini volatilibus celi et piscibus maris.” Ideoque, in Dei nomine, ego Maria, filia quondam Willelmi, domini Montis Pessulani, collocans me in matrimonium tibi domino Petro, regi Aragonum, comiti Barchinone, do tibi mecum in dotem villam Montis Pessulani cum suis omnibus pertinentiis et cum tota dominatione sua, et castrum de Latis, et Castrum Novum, et castrum de Monte Ferrario, et castrum de Castriis, et castrum de Homellacio cum omni dominatione sua, et castrum de Poieto,^a et castrum de Montebaseno, et castrum de Cornone Sicco,^b et castrum de Monte Arnaldo, et castrum de Frontiniano, et castrum de Piniano, et castrum de Popiano, et castrum de Paollano, et villam Sancti Paragorii, et villam de Vindemiano, et castrum de Arluz, et villam de Treszano, et villam Sancti Ieorgii, et villam de Miravalle, et castrum de Lupiano, cum omnibus eorum adiacentiis et pertinentiis, et omnes villas et mansos, feuda et feudatarios, et generaliter omnia alia iura que pater meus tempore mortis sue habebat et possidebat, et generaliter omnia alia iura mea. Hec omnia et singula tali pacto et conditione do tibi, domino regi, marito meo, quod, si habuerimus infantes superstites de me natos et de te generatos, ad primogenitum masculum vel, eo decedente, ad subsequentem masculum, unum tantum et non ad plures, et, masculis defficientibus, ad filiam primogenitam, vel, ea decedente, ad filiam subsequentem, hec dos integre revertatur; sin autem, ad propinquos meos.

Et ego Petrus, rex Aragonum, comes Barchinone, in Dei nomine, respiciens te Mariam in legitimam coniugem cum predicta dote et me tibi tradens in virum legitimum, dono et concedo tibi in donationem propter nuptias et in sponsalicio tuo totum comitatum de Rossillon cum omnibus villis et castris, dominationibus, hominibus, feminis, et cum omnibus suis per-

observandum et propter onera matrimonii levius sustinenda. Ideoque, in Dei nomine, ego Maria, filia quondam domini Montis Pessulani, collocans me in matrimonium tibi domino Petro, regi Aragonie et comiti Barchinone, do tibi mecum in dotem totam villam Montis Pessulani cum omnibus suis pertinentiis et cum tota dominatione sua, et castrum de Latis, et Castrum Novum, et castrum de Monteferrario, et castrum de Castris, et castrum de Omelacio cum omni dominatione sua, et castrum de Pinano, et castrum de Popiano, et castrum de Poallano, et villam Sancti Paragorii, et villam de Videmiano, et castrum de Arluz, et villam de Treszano, et villam Sancti Georgii, et villam de Miravalle, et castrum de Lupiano cum omnibus eorum adiacentiis et pertinentiis, et omnes villas et mansos, feoda et feudatarios, et generaliter omnia alia iura que pater meus tempore mortis sue habebat vel possidebat, et generaliter omnia alia iura mea. Hec omnia et singula tali pacto et conditione do tibi, domino regi, marito meo, quod si habuerimus infantes superstites de te generatos et de me natos, ad primogenitum masculum vel, eo decedente, ad subsequentem masculum, ad unum tantum et non ad plures, et, masculis deficientibus, ad filiam primogenitam, vel, ea decedente, ad subsequentem filiam, hec dos revertatur; sin autem ad propinquos meos.

Et ego Petrus, in Dei nomine rex Aragonie et comes Barchinone, recipiens te, dictam Mariam, in legitimam uxorem et me tibi tradens in virum legitimum, et cum dicta dote te recipiens, dono et concedo tibi in donationem propter nuptias et in sponsalicio tuo totum comitatum de Rossillon cum omnibus villis et castris et dominationibus, et hominibus et fe-

tinenciis, et generaliter totum hoc quod habeo et habere debeo a fonte de Salsas usque ad Clusam, tali pacto et tenore quod, si michi supervixeris, habeas hec omnia et teneas in omni vita tua, et post mortem tuam eisdem pactis ad liberos comunes superstites, vel, ipsis deficientebus, ad propinquos meos libere revertatur. Item, promitto et convenio tibi stipulanti quod numquam te viventem dimittam, nec aliam quamlibet superinducam, neque bona et iura que tecum in dotem accipio in solidum vel pro parte in dampnum tuum fraudulenter diminuam, permutabo, vel quolibet alio genere alienationis in aliquam personam transferam, nec a te fieri paciar, sed ea omnia semper tibi fideliter salvabo et retinebo, nec aliquod donum vel pactum vel relictum de omnibus supradictis vel de aliquo ipsorum recipiam, vel ab aliquo recipi paciar; quod si feci vel fecero, illud cassum et inutile sit et remaneat. Et hec omnia et singula firmiter me observaturum et quod te nullo modo decipiam, iuro super hec sancta quatuor Dei Evangelia. Et si forte contra dictum sacramentum ullo tempore venirem vel in aliquo infringerem, aut sententia vel censura ecclesiastica aut alio modo dictum matrimonium dissolveretur, absolvo et libero in perpetuum ab omni vinculo fidelitatis et sacramenti et hominii omnes homines Montis Pessulani et omnium castrorum et villarum superius nominatarum, et omnia superius a te michi in dotem data et constituta, ita quod michi deinde non tenerentur, sed tantum tibi, nichilominus, post dictam absolutionem et dimissionem, predicto sacramento a me superius tibi facto suas vires in perpetuum obtinente, ita quod per te vel per alium a dictis sacramentis et pactis et conventionibus nullatenus absolvi possim.

Et ego comes Sancius, domini Petri, regis Aragonum patruus, per fidem meam plevitam et requisitam; et ego Ildefonsus, comes et marchio Provincie, frater domini Petri, regis Aragonum predicti; et ego Guillelmus de Balcio, et

minis, et omnibus suis pertinentiis, et generaliter totum hoc quod habeo et habere debeo de fonte Salsa et usque ad Clusam, tali pacto et tenore quod, si mihi supervixeris, habeas hec omnia et teneas in omni vita tua, et post mortem tuam eisdem pactis ad liberos communes superstites, vel, ipsis deficientibus, ad propinquos meos libere revertantur. Et promitto tibi Marie stipulanti quod numquam te viventem dimittam, nec aliam quamlibet superinducam, neque bona et iura que tecum in dotem accipio in solidum vel pro parte in damnum tuum fraudulenter diminuam, permutabo, vel quolibet alio genere alienationis in aliquam personam transferam, nec a te fieri paciar, sed ea omnia semper tibi fideliter servabo et retinebo, nec aliquod donum vel pactum vel relictum de omnibus supradictis vel aliquo ipsorum recipiam, vel ab aliquo recipi paciar; quod si feci vel fecero, illud cassum et inutile sit et remaneat. Et hec omnia et singula firmiter me observaturum et quod te Mariam, uxorem meam, nullo modo decipiam, iuro super hec sancta Dei quatuor Evangelia. Et, si forte contra dictum sacramentum ullo tempore venirem vel in aliquo infringerem, aut etiam censura ecclesiastica vel alio modo dictum matrimonium dissolveretur, absolvo et libero in perpetuum ab omni vinculo fidelitatis et sacramenti et hominii omnes homines Montis Pessulani et omnium castrorum et villarum superius nominatarum, et omnia superius a te in dotem data, ita quod mihi deinde non tenerentur, sed tantum tibi, nihilominus, post dictam absolutionem et dimissionem sanctam, predicto sacramento a me superius tibi facto suas vires in perpetuum obtinente, ita quod per te vel per alium a dicto sacramento et pactis et conventionibus nullatenus absolvi possim.

De his omnibus supradictis et singulis, quod ita a domino rege compleantur plenarie et observentur, et quod ab ipso nullatenus violentur vel infringantur, obligaverunt se comes Santius in bona fide, Ildefonsus, comes Provin-

ego Ugo de Balcio, frater eius, et ego Roncelinus, vicecomes et dominus Massiliensis, et ego Guido de Cavallon, et ego Petrus Amicus, et ego Petrus de Albanes, nos omnes supradicti et singuli, prestito a nobis et ab unoquoque, nostrum corporaliter iure iurando super hec sancta quatuor Dei Evangelia, per stipulationem promittimus et convenimus tibi domine Marie prescripte quod dominus Petrus, rex Aragonum, comes Barchinone, omnia predicta et singula ab ipso tibi superius laudata, promissa et iurata, fideliter et plenarie tenebit et observabit et in nullo ea aliquo tempore per se vel per alium revocabit vel infringet nec aliquid supradictorum. Et nos omnes supradicti, de his omnibus et singulis firmiter complendis et observandis, sub dicto iuramento et fide plevita, quisque pro toto, tibi et tuis nos obligamus.

Acta sunt hec omnia et laudata in domo milicie Templi site iuxta Montem Pessulanum, post ecclesiam, anno Dominice incarnationis millesimo ducentesimo quarto, septimo decimo kalendas iulii, in presentia et testimonio domini Guidonis, Magalonensis prepositi, Bertrandi Radulfi, Guillelmi Rabastenc, Petri Luciani, Stephani Iohannis, Iohannis de Latis, causidicorum, Petri Lombardi diaconi, Petri de Bisanchis, baiuli, Raimundi de Castriis Maioris, Bertrandi de Vallauques, Petri de Stagno, militum, Petri de Conchis, Guillelmi de Conchis, filii eius, Raimundi Atbrandi, Berengarii de Conchis, Petri Lobeti, Berengarii Amici, Luche Pulverelli, Petri Tropassen, Iohannis de Monte Beliardo, Iohannis Luciani, Guillelmi Luciani, fratris eius, Raimundi Helye, Stephani de Limotgis, Pontii Vitalis, Bertrandi Egidii, Firmini Borzes, Petri Vitalis, Bernardi de Adillano, Guillelmi de Adillano, Petri de Adillano, fratris eius, Stephani de Adillano, Symonis de Campo Novo, Guillelmi Berengarii, Petri de Tripoli, Bartholomei Bigorre, Guillelmi Borrelli, Petri de Sancto Desiderio, Petri de Salviano, Ugonis de Monte Rotundo, Bernardi Rascazol, Pontii

cie, frater domini regis, Guillelmus de Balcio, Hugo de Balcio, frater eius, Rocelinus vicecomes et dominus Massilie, Guido de Cabilione, Petrus Amici, Petrus de Albanes, omnes per sacramentum cum renuntiatione omnis iuris scripti et non scripti super sancta quatuor Dei Evangelia prestitutum.

Acta sunt hec omnia et laudata in domo milicie Templi, iuxta Montem Pessulanum, in cemeterio, anno ab incarnatione Domini millesimo ducentesimo quarto, mense iunii, septimo decimo kalendas iulii.

Horum omnium testes sunt: dominus Guido, Magalonensis prepositus, W. de Rabastenes, Bertrandus Radulfi, Petrus Luciani, Stephanus, Ioachim, Ioseph de Latis, causidici, Petrus de Bisanchis, Petrus Lombardi, diaconus, Pontius de Vallauques, Bertrandus de Vallauques, eius filius, Petrus de Stagno, milites, Petrus de Conchis, W. de Conchis, eius filius, Berengarius de Conchis, Raimundus Atbrandi, Petrus Lobeti, Berengarius Amicus, Luchas Pulverellus, Ioannes Lutianus, Guillelmus, frater eius, Stephanus de Litmogis, Raimundus Elias, Petrus Tropassen, Ioseph de Monte Beliardo, Pontius Vitalis, Bertrandus Aegidius, Firminus Burgensis, Petrus Vitalis, Bernardus de Azillano, Guillelmus de Azillano, Petrus de Azillano, frater eius, Stephanus de Azillano, Simon de Campo Novo, Guillelmus Berengarius, Petrus de Tripoli, Bartholomeus Bigorra, Guillelmus Borrell, Petrus de Sancto Desiderio, Petrus de Salviano, Hugo

Aldeguerii, Guillelmi Aldeguerii, eius filii, Guillelmi de Conchis, Cererii, Austorgui de Orllaco, Iohannis Fulcrandi, Bernardi de Redorta, Petri Ademari, Bernardi de Ortols, Petri Carbonelli, Guillelmi Raimundi, notarii, Iacobi Laurentii, notarii, Bernardi de Porta, notarii, et Ugonis Laurentii, notarii, qui^d hec omnia scripsit.^e

de Monte Rotundo, Bernardus Racastol, Pontius Aldeguerius, Guillelmus, filius eius, W. de Conchis, Cerarius, Austorgius de Orllaco, Bernardus de Redorta, Petrus Ademari, Bernardus de Ortols, Hugo Laurentius notarius, Guillelmus Raimundi, notarius. Iacobus Laurentii, notarius, et alii quamplurimi.

Bernardus de Porta, publicus curie Montis Pessulani notarius, qui hec scripsit et hec omnia vidit.

a. Pogeto D. – b. Scito D. – c. nec D. – d. qui *repeteixen* C i D. – e. D *afegeix* Noverint universi et singuli quod anno Dominice incarnationis millesimo trecentesimo duodecimo, videlicet sexto decimo kalendas madii, cerenissimo principe domino Philipo, rege Francorum, illustri regnante, venerabilis et discretus vir dominus Iohannes Marchi, legum excellentissimus professor, iudex maior in senescallia Belicadri et Nem. pro predicto domino nostro Francorum rege, in presentia et testimonio discretorum virorum domini Rolrandi Colleti presbiteri et magistri Renardi Cabrespini, notarii regis Montis Pessulani, precepit mihi Raimundo Peytavini, notario publico auctoritate regia domini nostri regis predicti quod quoddam instrumentum publicum scriptum et signatum per Hugonem Laurentii, notarium publicum, ut prima facie apperebat ad iuris tuitionem et conservationem dicti domini regis et in publicam formam redigerem et redigere procura.. eius auctoritate interveniente partim et de cetero quod et quam hiis interposuit de presenti quibus auctoritate precep...

147

1204, juny 17. Montpeller, església de Santa Maria

Pere el Catòlic, rei d'Aragó i comte de Barcelona, en ocasió del seu casament amb Maria de Montpeller, davant les relíquies de l'església de Santa Maria de Montpeller i en presència dels comtes de Tolosa, Provença i Rosselló i d'altres nobles i eclesiàstics allí reunits, jura que respectarà el bisbe de Magalona Guillem d'Antinhac (Antignac), els seus béns i els béns de la comunitat de canonges que presideix, així com els que en endavant pugui adquirir, amb el seu consell.

[A. AN, J. 340, Montpellier et Maguelone, II, núm. 12, perdut.]

B. Trasllat de començaments del segle XIV, certificat per dos notaris apostòlics. AN, J. 340, Montpellier et Maguelone, II, núm. 14.

Publ.: DEVIC-VAISSETTE, *HGL*, VIII, col. 522-523, doc. 129-LXXXI-I, ex B (edició fragmentària); A. TEULET, *Layettes du trésor des chartes*, I, p. 254, doc. 718, ex B.

Reg.: L. BARTHÉLEMY, *Inventaire chronologique*, doc. 112; H. DE GÉRIN-RICARD i E. ISNARD, *Actes concernant les vicomtes de Marseille et leurs descendants*, p. 95, doc. 319.

“Audi tu, Guillerme, Magalonensis episcopo, ego Petrus, Dei gratia rex Aragonum, comes Barchinone et dominus Montis Pessulani, ab ista hora in antea personam tuam non capiam, vitam et membra tua tibi non tollam, nec homo nec femina meo consilio vel meo ingenio. Et si in illo honore quem tu hodie habes et possides et canonici Magalonenses habent et possident in communia, vel in antea tu adquisieris meo consilio et canonici meo consilio adquisierint, ego Petrus tollerem vel forifactum ibi facerem, cum tu *m'en comonras* per sacramentum vel, si presens non fueris aut ecclesia Magalonensis tum forte episcopum non habuerit, prior Magalonensis, consilio capituli Magalonensis, *me co-*

monra per sacramentum, infra quadraginta dies *cabalmen o rendrai od o emendarai* vel ad tuam merce *m'en contenrai* et ad mercedem canonicorum similiter. Et si homo vel femina in illo honore quem tu habes et possides et canonici habent et possident, vel in antea tu meo consilio adquisieris et canonici similiter, meo consilio, adquisierint, tibi vel canonicis aliquid tolleret vel forifactum faceret, et per me illud redere nolle vel directum tibi et canonicis facere nolle, cum tu *me comonras* per sacramentum aut, si presens non fueris vel ecclesia Magalonensis tum forte episcopum non habuerit, prior Magalonensis cum consilio capituli Magalonensis *me comonra* per sacramentum, tibi et canonicis Magalonensibus adiutor ero sine enganno. Sicut in hac carta continetur et clericus legere et intelligere potest, ita tenebo et adimplebo sine omni enganno, me sciente, tibi Guillelmo, Magalonensi episcopo, et catholicis successoribus tuis et canonicis Magalonensibus presentibus et futuris. Sic me Deus adiuvet et iste sancte reliquie.

Hoc fuit factum anno Dominice incarnationis millesimo ducesimo quarto, quintodecimo kalendas iulii, apud Montem Pessulanum, in ecclesia beate Marie, in comuni colloquio, in presentia et testimonio Raimundi, comitis Tholose, B. de Andusia, Guillelmi de Balcio, Ugonis de Balcio, fratris sui, Ildefonsi, comitis Provincie, comitis Sancii; Petri de Eissauciaco, Stephani Burgundionis, canonicorum Magalonensium; Petri de Conchis, G. de Conchis, eius filii, Berengarii de Conchis; R. Atbrandi, R. de Mairois, R. Benedicti, Radulphi Bonefacii, Poncii Aldeguerii, P. de Salviano, Iacobi de Nivella, Poncii Guillelmi, G. de Venranicis, Bertrandi de Venranicis, fratris sui, B. Rascaszol, Ugonis de Monte Rodundo, Firmini Fulcrandi, Poncii de Rocheta, Stephani de Ovellano, Petri de Operibus, Guillelmi Rasicot, Carbonelli Ordearii, Laurencii Aldeberti, G. Petri de Figiaco, Duranti de Gros, G. Borelli, Iohannis de Casa, Iacobi Lumbardi, Guidonis Bergonnon, G. Dionisii, Umberti de Alesto, Bertrandi Rainaldi, Richerii Bonafos, Berengarii de Manso, Guillelmi Tropassen, G. de Maschone, R. Boccados, R. Kausoni, R. Adalradi, P. de Adillano, G. de Sancto Antonino, P. Basterii, Petri Pipini, Aimerici de Congeniis, Iohannis Blikerii, Rainaldi Stornelli, Laurencii Ricardi, Poncii Carbonelli, P. Carbonelli, Poncii de Quaranta, Petri Cornelli, R. Ebrardi, Arnaldi de Baldaco, G. Gariberni, G. de Arelate, P. Salvare, Berengarii Americi, G. Bidocii, Stephani Tabernarii, Bertrandi Egidii, Petri Roderii, G. Manentis, P. Ramaldi, G. Boccados, G. de Lunello, et aliorum quamplurium.

Et Ugonis Laurencii, notarii, qui hec scripsit cum predicta suprascriptio que dicit «*od o mendarai*».

a. B avantposa In nomine Domini, Amen. Hoc est transcriptum fideliter sumptum a duobus publicis et originalibus instrumentis sive cartis infrascriptis et manu notarii inferius nominati confectis eiusque signo signatis de prima facie apparebat quod tenores seriatim subsequuntur.

148

1204, octubre 4. Marsella.

Testaments nuncupatius de Pere el Catòlic, rei d'Aragó i comte de Barcelona, i d'Alfons II, comte de Provença, en els quals s'elegeixen recíprocament hereus del regne i del comtat respectius en cas de manca de descendència masculina. Si tinguessin una filla, la casaran sense tenir part en l'herència territorial, amb un dot de 6.000 marcs per a la filla del rei i de 3.000 per a la del comte.

- A. ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 302, 2 B (signatura antiga), 375 × 475 mm. Carta partida horitzontalment per ABC a la part superior. A la plica, pengen els segells de cera del comte Alfons II (fragment) i del rei Pere el Catòlic. Bon estat de conservació.
- B. Còpia del segle XIII. Ais de Provença, Bibliothèque Méjanès, Cartulari dels comtes de Tolosa, ms. 671.
Publ.: H. BOUCHE, *Histoire chronologique de Provence*, II, Additions, p. 1060-1061, ex A; A. UDINA I ABELLÓ, *Els testaments dels comtes de Barcelona i dels reis de la Corona d'Aragó*, Barcelona, 2001, p. 133-135, doc. 18.
- Reg.: L. BARTHÉLEMY, *Inventaire chronologique*, p. 31, doc. 114; F. BENOIT, *Recueil des actes des comtes de Provence appartenant à la maison de Barcelone*, II, p. 54-55, «Actes d'Alphonse II», núm. 40 (edició fragmentària); H. DE GÉRIN-RICARD i E. ISNARD, *Actes concernant les vicomtes de Marseille et leurs descendants*, p. 95-96, doc. 320; AURELL, *Actes de la famille Porcelet*, p. 148, doc. 241.
- Ref.: H. BOUCHE, *Histoire chronologique de Provence*, II, p. 185; MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Pedro I*, 3, p. 282 (edició fragmentària).

In nomine Domini, anno incarnationis eiusdem m^o cc^o iiii^o, mense octobris, iiii^o nonas eiusdem mensis. Quoniam transientis temporis volubilitas et labentis etatis minus firma memoria nihil certum futuris conservat seculis, nisi per argumenta scriptis in-¹serta posteris transmittantur, et quia vita regis in manu Dei est, idcirco ego Petrus, Dei gratia rex Aragonum, comes Barchinone et dominus Montis Pessulani, volens visitare limina beatorum apostolorum Petri et Pauli,^a amore Dei et pro salute animee mee,^b per hanc scripturam nun-³cupativum facio testamentum. Et quoniam ea que saluti anime expediunt primo notanda sunt, idcirco omnia legata que quondam in testamento meo disposui confirmo et ipsum testamentum cum tota sua serie cum hoc eodem testamento,⁴ nisi forte in hoc aliquid vario vel in futurum aliud addidero vel mutavero. Si quid enim ad presens ibi vario vel addo, vel in futurum mutabo vel addidero, firmiter valere volo. Mando etiam omnia debita mea solvi et pre-⁵cipio quecumque ad presens debeo vel in futurum debuero. Instituo firmiter quod omnes clamores mei fideliter emendentur. Si Deus Omnipotens beneficio misericordie sue^c infantem masculinum ex hoc legitimo matrimonio vel alio michi ⁶concesserit, illum in omnibus bonis meis heredem instituo et quod omnia supradicta compleat et persolvat, quem relinquo in tutela et cura Ildefonsi, fratris mei, comitis Provincie, cum omnibus iuribus suis usque quo habeat viginti annos ⁷completos. Si autem infantem masculinum talem non habuero, dilectum fratrem meum Ildefonsum, comitem et marchionem Provincie, mihi heredem instituo. Quod si filius talis mihi affuerit et infra pubertatem decesserit, predictum comitem ei substituo.⁸ Si autem, post pubertatem sine liberis legitimis decesserit, omnia bona mea que ei relinquo ad predictum fratrem meum comitem revertantur. Eodem modo, si filiam habuero sine infante masculino, comes predictus sit heres et filiam ⁹honeste maritet cum sex milibus marchis argenti quas ei pro sua hereditate relinquo et teneat eam in tutela sua usque quo sit etatis nubilis. Dompnam Mariam reginam, uxorem meam, comitto fidei predicti comitis, fratris mei, cum omni ¹⁰terra et hominibus, ita quod ipse illam diligenter custodiat, manuteneat et deffendat et negocia eius fideliter tractet et exsequatur. Quicquid tamen ex ea vel de negociis eius fecerit, faciat consilio militum et proborum hominum ¹¹Montis Pessulani. Mando etiam fratri meo predicto quod in donationibus et concessionibus quascumque feci vel fecero, nichil mutet vel variet, sed totum teneat firmiter et observet. Precipio etiam eidem in fide quam mihi debet et in sacramento et hominio ¹²quod propter hoc mihi facit, ut testamentum quod olim feci compleat et observet et si quid addo vel vario ad presens vel in futurum mutabo vel addidero per testamentum vel codicillos vel epistolam vel^d per aliam quamlibet voluntatem. Mando quoque ¹³omnibus proceribus et hominibus terre mee^e in fide et sacramento et hominio quod mihi debent, quod nisi totum hoc comes compleverit et observaverit, de nulla fidelitate ei teneantur nec dent ei terre potestatem, nisi to-

tum compleat et observet, immo /¹⁴ cogant eum et compellant ad complendum totum et observandum pro omni potentia iurium suarum./¹⁵

Ego idcirco predictus Ildefonsus, comes et marchio Provincie, promitto vobis domino Petro, regi Aragonum, comiti Barchinone et domino Montis Pessulani, dilecto fratri meo, quod omnia supradicta compleam et observem secundum intellectum vestrum et quod nichil mutem vel variem /¹⁶ et ita vobis convenio in Dei fide et nostra et in hominio quod vobis ad presens facio pro toto complendo et observando et, ultra, per hec Sancta Evangelia corporaliter tacta, vobis gratis iuro. Item, ego Ildefonsus, predictus comes, meum facio testamentum /¹⁷ instituens in heredem filium infantem masculum, si quem ex legitimo matrimonio suscepero et reliquo eum sub tutela et cura predicti fratris mei cum omnibus iuribus usque quo habeat viginti annos completos. Quod si talem non habuero, /¹⁸ dominum Petrum, regem Aragonum, fratrem meum, mihi heredem instituo, vel si filius talis affuerit et infra pubertatem decesserit, substituo ei fratrem meum predictum Petrum, regem Aragonum, vel si post pubertatem sine liberis legitimis, bona que ei relinquo ad fratrem meum /¹⁹ regem devolvantur. Si autem filiam habuero sine infante masculo, eodem modo ipsum regem fratrem meum heredem facio quam idoneo matrimonio collocet cum tribus milibus marchis argenti quas ei pro sua hereditate dimitto et relinquo eam sub eiusdem tutela /²⁰ usque quo sit etatis nubilis, cuius fidei comitto ut omnes clamores meos emendet et debita solvat et legata prestat, si qua per aliquam voluntatem disposuero. Et mando omnibus baronibus, militibus et hominibus terre mee^f in fide quam mihi debent et hominio /²¹ et sacramento ut totum hoc observari faciant domino regi et sint ei fideles. Et ego dominus Petrus rex recipio te, comitem predictum, fratrem meum, in Dei fide et nostra de omnibus supradictis complendis. Hoc itaque testamentum meum volo valere iure testa- /²² menti, et si non posset valere iure testamenti, valeat saltem iure codicillorum vel alterius cuiuslibet ultime voluntatis. Et rogo et mando omnes testes inferius scriptos ut huius mee^g voluntatis sint testes. Et ego similiter Ildefonsus, comes et marchio Provincie, /²³ volo valere hoc testamentum pro testamento aut saltem pro qualibet alia ultima voluntate et rogo eodem modo testes subscriptos. /²⁴

Ego itaque Ugo de Baucio, Raimundus de Baucio et ego Roncelinus et Guilelmus Porcelleti et Rostagnus de Sabrano et ego Guido de Cavallone et Poncius de Burgcariis, nos omnes^h predicti, mandato domini regis et comitis, omnia predicta faciemus compleri /²⁵ et observari pro posse nostro et de omnibus fideles adiutores erimus utrique utrum et ita iuramus per Deum et sancta IIII^{or} Evangelia. Et nos Guilelmus de Cervaria, Assalitus de Gudal, Berengarius de Castelleto et A. de Fuxano omnia supradicta compleri faciemus /²⁶ per Deum et hec sancta IIII^{or} Evangelia pro posse nostro. /²⁷

De omnibus tamen supradictis testes supra adhibiti, rogati et mandati ex utraque parte, Gaufridus Rostagni, Ugo Feri, Anselmus, Rostagnus de Carboneriis, Bertrandus de Avinione, Iohannes de Artasona, Guido de Cavallone, Guilelmus Durfer, /²⁸ Poncius de Villa Maiore, Petrus de Deo, Berengarius de Conchis, Batsach, Guilelmus de Rippis. /³⁰

Signum + Petri, regis Aragonum, comitis Barchinone et domini Montis Pessulani, qui hoc laudo, concedo et confirmo. /³¹

Datum Marsilie, mense octobris, sub anno Domini M^o CC^o IIII°. /³²

Sig+num Petri scriptoris, qui hoc scripsit mandamento domini regis et domini comitis.

a. et Pauli interlineat. – b. Les dues e caudades. – c. sue interlineat. – d. vel interlineat. – e. Les dues e caudades. – f. Les dues e caudades. – g. Les dues e caudades. – h. Segueix omnes cancelat per punts.

1204, novembre 11. Roma

Pere el Catòlic, rei d'Aragó, acompanyat del seu oncle Sanç i d'Hug de Baus, Roscelí de Marsella, Arnau de Foixà i altres, infeuda els seus regnes a la Santa Seu. Davant de la cort romana, Pere el Catòlic és coronat pel papa, jura fidelitat i obediència al papat i a l'Església romana, es compromet a eradicar l'heretgia dels seus regnes i s'obliga a pagar a la Santa Seu un tribut anual de 250 masmudines. El papa rep el rei i els seus regnes sota la seva emparança i protecció.

- A. Roma, Archivum Secretum Vaticanum, Registrum Vaticanum, 5, t. 202-202v, núm. 229.
 B. Còpia del 5 de juliol de 1246, feta per ordre d'Innocenci IV, ex A. Roma, Archivum Secretum Vaticanum, AA, armari I-XVIII, núm. 582.
 C. Trasllat del 20 de març de 1339, al palau papal d'Assís, fet per Joan de Amelio, ardiaca Foroliuliensem i clergue de la cambra del papa, per ordre de Benet XII, ex B. Roma, Archivum Secretum Vaticanum, AA, armari I-XVIII, núm. 465.
 D. Còpia del segle XVI. Roma, Arxiu de l'Ambaixada d'Espanya prop de la Santa Seu, cod. 413, f. 105r i 163v.
 E. Còpia del segle XVI. Archivo de Simancas, llibres de Berzosa, 9, f. 111v-112r.
 F. Còpia del segle XVII. Roma, Archivum Secretum Vaticanum, armari xxxi, núm. 6, f. 123r; núm. 10, f. 340v.
 Publ.: MIGNE, *PL*, t. CCXIV, col. CLX, i t. CCXV, col. 550-551; V. BALAGUER, *Historia de Cataluña y de la Corona de Aragón*, II, Barcelona, 1861, p. 113, nota 3; I. VINCKE, *Documenta selecta civitatis Arago-Cathalaunicae et ecclesiae relationes illustrantia*, Barcelona, 1936, p. 3, doc. 4 (jurament de fidelitat), p. 3-4, doc. 5 (acte d'infeudació); G. DE BLANCAS, *Coronaciones de los serenísimos reyes de Aragón*, Saragossa, 1641, p. 5-6; D. MANSILLA, *La documentación pontificia hasta Inocencio III (965-1216)*, Roma, Instituto Español de Estudios Eclesiásticos, 1955, p. 339-341, doc. 307.
 Ref.: DEVIC-VAISETTE, *HGL*, VI, p. 216; MIRET Y SANS, *Itinerario de Pedro I*, 3, p. 283; J. VENTURA, *Pere el Catòlic*, p. 64-65; B. PALACIOS MARTÍN, *La Bula de Inocencio III y la coronación de los reyes de Aragón*, «Hispania», 29 (1969), p. 485-504; B. PALACIOS MARTÍN, *La coronación de los reyes de Aragón, 1204-1410. Aportación al estudio de las estructuras políticas medievales*, València, 1975, p. 37-58; D. J. SMITH, *Motivo y significado de la coronación de Pedro II de Aragón*, «Hispania», LX/1, 204 (2000), p. 163-179; R. CONDE Y DELGADO DE MOLINA, *Las insignias de la coronación de Pedro I-II el Católico, depositadas en el monasterio de Sijena*, «Anuario de Estudios Medievales», 28 (1998), p. 147-156.

“Ordo coronationis Petri, regis Aragonum.

Anno septimo pontificatus domni Innocentii III pape, mense novembris, Petrus, rex Aragonum, ad apostolicam sedem accessit ut ab eodem domno papa militare cingulum et regium acciperet diadema. Venit autem per mare cum quinque galeis et applicuit apud insulam inter Portum et Hostiam, adducens secum [Michaelem], Arelatensem archiepiscopum, prepositum Magalonensem, cum quibus interfuit electus Montis maioris et alii quidam clerici, nobiles et prudentes. Proceres quoque secum adduxit Sanctium patrum suum, Ugonem de Baucio, Roçelinum de Marsilia, Arnaldum de Fortiano et alios multos nobiles et potentes. Missis autem ad illum equitaturis et somariis pene ducentis, fecit eum apud Sanctum Petrum ad presentiam suam idem domnus papa venire, mittens in occursum ipsius quosdam cardinales, senatorem Urbis et alios multos nobiles et magnates, fecitque illum apud Sanctum Petrum, in domo canonicorum, honorabiliter hospitari. Tertio vero die, in festo videlicet Sancti Martini, predictus domnus papa, cum episcopis, presbiteris et diaconibus, cardinalibus, primicerio et cantoribus, senatore, iustitiariis, iudicibus, advocatis et scriniariis, multisque nobilibus ac populo copioso ad monasterium Sancti Pancratii martiris, prope Transtiberium, est

profectus, ibique predictum regem per manum Petri, Portuensis episcopi, fecit iniungi, quem postmodum ipse manu propria coronavit, largiens et regalia insignia universa, mantum, videlicet, et colobium, sceptrum et pomum, coronam et mitram, corporale ab eo recipiens iuramentum, cuius tenor est talis:

«Ego Petrus, rex Aragonum, profiteor et polliceor, quod semper ero fidelis et obediens domno meo pape Innocentio eiusque catholicis successoribus et ecclesie Romane, regnumque meum in ipsius obedientia fideliter conservabo, defendens fidem catholicam et persequens hereticam pravitatem, libertatem et immunitatem ecclesiarum custodiam et earum iura defendam; in omni terra mee potestati subiecta iustitiam et pacem servare studebo, sic me Deus adiuvet et hec sancta Evangelia.»

Deinde, prefatus rex, cum multo laudis preconio et favoris applausu, coronatus rediit iuxta domnum papam ad basilicam Sancti Petri, super cuius altare sceptrum et diadema deposuit et de manu eiusdem domni pape militarem ense accepit, regnumque suum Petro apostolorum principi obtulit, illudque sibi constituit censuale, per privilegii paginam, quam eidem domno pape tradidit super ipsum altare, cuius tenor est talis:

«Cum corde credam et ore confitear, quod Romanus pontifex, qui est beati Petri successor, vicarius sit illius, per quem reges regnant et principes principantur, qui dominantur in regno hominum et cui voluerit, dabit illud. Ego Petrus, Dei gratia rex Aragonum, comes Barchinone^b et dominus Montis Pesulani, cupiens principali preter^c Deum beati Petri et apostolice sedis protectione muniri, tibi, reverentissime pater et domine summe pontifex Innocenti, et per te sacrosancte Romane apostolice sedi, offero regnum meum, illudque tibi et successoribus tuis in perpetuum divini amoris intuitu et pro remedio anime mee et progenitorum meorum constituo censuale, ut annuatim de camera regis ducente quinquaginta massemutine apostolice sedi reddantur, et ego ac successores mei specialiter ei fideles et obnoxii teneamur. Hoc autem lege perpetua servandum fore decerno, quia spero firmiter et confido, quod tu et successores tui me ac successores meos et regnum predictum auctoritate apostolica defendetis, presertim cum, ex multo devotionis affectu me ad sedem apostolicam accedentem, tuis quasi beati Petri manibus in regem duxeris^d sollempniter^e coronandum. Ut autem hec regalis concessio inviolabilem teneat^f firmitatem, de consilio procerum curie mee, presente venerabili patre meo [Michaeli], Arelatensi archiepiscopo, et Sanctio,^g patruo meo, et Hugone de Baucio^h et Arnaldo de Focian,ⁱ baronibus meis, sigilli mei feci munimine roborari.

Actum Rome, apud Sanctum Petrum, anno Dominice incarnationis millesimo cc quarto, iiii idus novembris, anno regni mei octavo.»

Hiis omnibus rite peractis, fecit eum domnus papa per Urbem ad ecclesiam Sancti Pauli deduci, ubi galeas inveniens preparatas intravit, et apostolica benedictione munitus ad propria meruit cum prosperitate redire.

a. Al marge dret, amb lletra del segle XIV, una nota afegeix Pro iure Romane ecclesie. Al marge inferior, també amb lletra del segle XIV, una altra nota diu Require formam, secundum quam domnus Innocentius III mandat coronare regem Aragonum per archiepiscopum Taraconensem in registro eiusdem domni Innocentii, anni VIII, mense iulii. Al marge dret del document hi ha el senyal d'una creu i una clau. – b. Barchinonie A. – c. post A. – d. duxeritis A. – e. sollempniter C. – f. obtineat A. – g. Sanctio A. – h. Bauchio C. – i. Arnaldo Fociano A.

150

1205, setembre. Cotlliure

La reina Maria de Montpeller fa donació al seu marit, Pere el Catòlic, rei d'Aragó i comte de Barcelona, del castell i de la ciutat de Montpeller i de les seves dependències.

[A. Original perdut.]

Publ.: L. D'ACHÉRY, *Spicilegium sive collectio veterum aliquot scriptorum qui in Galliae bibliothecis delituerant*, III, París, 1723, p. 566-567.

Ref.: MIRET Y SANS, *Itinerario de Pedro I*, 3, p. 370 (publicació fragmentària); J. VENTURA, *Pere el Catòlic*, p. 65.

In Dei nomine. Notum sit cunctis quod ego domina Maria, filia quondam Guillelmi, domini Montis Pessulani, Dei gratia regina Aragoniae, comitissa Barchinonis et domina Montis Pessulani, non inducta vi vel in aliquo circumventa, cum hac praesenti publica scriptura in perpetuum valitura, per me et per omnes meos, bona fide dono inter vivos et irrevocabiliter trado tibi domino Petro, Dei gratia regi Aragoniae, comiti Barchinonis, marito meo, castrum et villam Montis Pessulani cum omnibus pertinentiis suis et appenditiis et tenementis et cum hominibus et feminis praesentibus et futuris, et leuzdis, seniorivis, dominiis, dominationibus, et omnibus aliis quibuscumque iuribus et causis ad ipsum pertinentibus aliquo iure vel aliqua ratione vel consuetudine, sicut ea melius et plenius habuit et tenuit praedictus pater meus. Eodem modo dono tibi castrum de Latis et villam cum suis iuribus et pertinentiis; et castrum de Castro Novo et villam cum suis iuribus et pertinentiis. Et castrum de Monte Ferrario et villam cum suis iuribus et pertinentiis; et quidquid habeo vel habere debeo in castro de Pinano et in castro de Castris et eorum pertinentiis; et in Lupiano et in Frontiniano et eorum pertinentiis. Eodem modo dono tibi castrum de Homeliaco cum omnibus fortiis et municipiis ad ipsum castrum vel ad ius eius et dominium pertinentibus. Omnia predicta et quidquid in cunctis aliis locis habeo vel habere debeo, quocumque modo vel quacumque ratione, dono tibi Petro, regi Aragoniae, marito meo, sive sint feuda, sive fevalia, sive alodia, sive alius teneat a me vel tenere debeat, sive ego teneam ab alio, vel tenere debeam. Dono etiam tibi plenariam et liberam potestatem agendi, sive experiendi et defendendi contra omnes personas pro praedictis rebus et eorum iuribus. Omnia supradicta et quaecumque ad ea pertinent, dono tibi eo pacto ut habeamus quamdiu vixerimus et teneamus: post mortem meam tu habeas et teneas in omni vita tua et facias inde quidquid volueris; ita tamen quod post dies tuos ad infantem quem de me susceperis libere revertantur. Quod si mihi talis proles, quod Deus avertat, ex te suscepta non fuerit, vel te vivente sine liberis decesserit, tu habeas omnia supradicta, et quidquid iuris ubicumque habeo vel habere debeo, ad omnem tuam tuorumque faciendam voluntatem in perpetuum. Cedo itaque tibi omnes actiones, petitiones, exceptiones, defensiones et iura quae pro praedictis vel aliquo illorum mihi competunt, aut competere debent vel possunt. Omnia erga supradicta et eorum singula ego domina Maria praedicta regina Aragoniae laudo, concedo et confirmo tibi domino Petro, regi Aragoniae; et quod ita teneam et contra non veniam, vel etiam sustineam, vel aliquid ibi mutem, facto, dicto, consilio vel voluntate expressa, tacita, vel etiam praesumptiva; bona fide per stipulationem tibi stipulanti promitto et etiam tactis corporaliter sacrosanctis Evangeliiis sponte iuro, renuntians per eiusdem sacramenti religionem omni iuri, legi et consuetudini, cuius auxilio contra venire possem et etiam specialiter, et scienter et consulte, legi illi quae donationem prohibet inter virum et uxorem.

Hoc autem totum facio propter multa et magna beneficia et maximum honorem quem ex tua gratia et benignitate me cognosco et confiteor recepisse. Et ad maiorem facti auctoritatem et perennem rei memoriam, hanc paginam sigilli mei auctoritate munio et corroboro.

Datum in Quoquolibero, secunda dominica septembris, anno Domini millesimo cc^o quinto.

Huius rei testes sunt: Examenus de Lavata, prior domus Hospitalis Sancti Aegidii et castellanus Compostae. Domina Clementia. Guillelmus de Cervaria. Guillelmus Durfortis. Bernardus Amelei. Berengarius de Sancta Eugenia. Petrus de Porta. Iohannes de Montebeliardo. Guillelmus Rotgerii. Simon de Campo Novo. Petrus de Sancto Guillelmo. Raimundus Dalrani. Collumbus, etc. Ferarius Notarii.

Signum Petri de Blandis, notarii domini regis, qui mandato dominae Mariae, reginae Aragoniae hoc scripsit sub testimonio supranominatorum loco, mense, die et anno quibus supra.

151

1205, octubre. Florensac

Pere el Catòlic, rei d'Aragó, comte de Barcelona i senyor de Montpeller, promet en matrimoni la seva filla nounada Sança al fill primogènit del comte Ramon VI de Tolosa i es compromet a lliurar-li en dot el castell i la ciutat de Montpeller i el castell d'Aumelas, amb tots els castells i viles que pertanyen a aquests dominis, tot reservant-se'n l'usdefruit vitalici i el dret de recuperar-ne la plena propietat si no hi haguessin fills del casament de Ramon amb Sança o si, per mort prematura d'un dels dos nuvis, les noces no arribessin a celebrar-se.

[A. Original perduto.]

Publ.: L. D'ACHÉRY, *Spicilegium sive collectio veterum aliquot scriptorum qui in Galliae bibliothecis delituerant*, VIII, 1675, p. 222-227, doc. xxxv (1a ed.), III, París, 1723, p. 567-568 (2a ed.); A. GERMAIN, *Une nouvelle charte inédite de Marie de Montpellier*, «Publications de la Société Archéologique de Montpellier», t. v (1860), p. 60, nota 3 (edició fragmentària).

Reg.: Carpentras, Bibliothèque Inguimbertaine, ms. 1805, f. 199r (nota manuscrita de Peiresc); L. MACÉ, *Les comtes de Toulouse et leur entourage*, tesi, III, p. 608, doc. 92.

Ref.: DEVIC-VAISSETTE, *HGL*, VI, p. 240-241; MIRET Y SANS, *Itinerario de Pedro I*, 3, p. 371-372 (edició fragmentària); J. VENTURA, *Pere el Catòlic*, p. 65.

In Dei nomine, anno incarnationis eiusdem m^o cc^o quinto, mense octobris.

Notum sit cunctis quod ego Petrus, Dei gratia rex Aragoniae et comes Barchinoniae et dominus Montis Pessulani, volens tibi Raimundo, Dei gratia duci Narbonae, comiti Tolosae et marchioni Provinciae, amore perpetuo connecti, dilectam filiam meam nomine Sanciam, promitto me daturum et traditurum in uxorem legitimam Raimundo, filio tuo, et reginae Iohannae, et cum predicta filia mea bona fide promitto me daturum et traditurum pro sua dote et hereditario filio tuo praefato castrum et villam Montis Pessulani cum omni plenitudine domini et iurisdictionis et potestatis, et castrum de Homelacio cum omnibus iurisdictionibus et pertinentiis suis, et omnes villas alias et munitiones et castra quae ad dominium et ius Montis Pessulani et castrum de Homelacio pertinent et pertinere debent, sicut hodie habeo et teneo et *de iure* habere debeo, vel alius per me nomine meo. Hanc promissionem et concessionem facio eo pacti tenore posito, ut ego habeam et teneam omni tempore vitae meae omnia supradicta. Post mortem vero meam habeat praedicta filia mea cum praedicto

marito suo, et communes eorum infantes absque portione et parte et clamore aliorum infantium, si qui mihi nascerentur ex hac uxore, et alia omnia supradicta. Si, quod Deus avertat, filia mea decederet absque liberis, omnia supradicta revertantur ad proximos meos vel illos quibus ego divisero. Caeterum si morte alterutrius infantium, quod Deus nolit, nuptiae inter eos non contraherentur, praedictae pactiones cassae remaneant, ita quod de sponsalibus et matrimonio supradicto et de promissionibus praemissis neuter alteri teneatur.

Ego itaque Petrus, rex praedictus, promitto bona fide per stipulationem vobis Raimundo comiti praedicto et filio vestro R. quod totum factum supradictum fideliter complebo et absque aliqua quaestione et occasione compleri faciam. Et rursus ego Petrus praefatus rex laudo, concedo et confirmo et renovo pactiones et fidelitates et sacramenta inter me et vos et comitem Provinciae, fratrem meum, facta, sicut melius et plenius continentur in instrumentis inde factis per alphabetum divisis. Item, ego Petrus praedictus rex promitto vobis Raimundo, comiti praedicto, quod filio vestro Raimundo fidelis amicus ero, et ipsum in Dei fide et mea recipio, quod eum non decipiam in aliquo vel engannem, et in eisdem conventionibus quas vobis facio, ipsum recipio. Et hoc toto complendo et fideliter observando, dono pro fidelitate et constituo Castrum Novum, castrum de Castris et castrum de Monte Ferrario, salvo etiam vobis comite alio iure, si quod ibi habere debetis, ita scilicet quod si culpa mea vel facto meo vel partis meae vel contraria voluntate filiae meae praefatae saepedictum matrimonium cum pactionibus praetaxatis non perveniret ad effectum, castra praefata tradantur vobis et filio vestro Raimundo, pro facienda omni vestra voluntate uxorisque in perpetuum. Et de hoc dono vobis Bernardinum, fidelem meum, qui mandato meo facit vobis hominium et sacramentum quod si ego omnia supradicta vobis et filio vestro Raimundo non observarem et complerem praedicta castra vobis traderet ad faciendam omnem vestram voluntatem.

Et ego Bernardinus, baiulus domini regis, qui etiam teneo fidelitates praedictorum castrorum, voluntate et mandato eiusdem promitto et convenio per stipulationem vobis domino Raimundo, duci Narbonae, comiti Tolosae et marchioni Provinciae, et filio vestro Raimundo quod si dominus meus rex vel pars eius contra praedicta veniret et ad admonitionem vestram intra quinquaginta dies emendare nollet, statim dabo et tradam vobis et vestris plenam potestatem praedictorum castrorum et de hoc facio iunctis manibus... hominium et per haec sacrosancta Dei Evangelia corporaliter tacta, vobis gratis iuro.

Promitto praeterea ego praedictus rex vobis Raimundo, duci Narbonae, quod praedictum Bernardinum, baiulum meum, non mutabo nec ibi alium instituum donec ille substitutus praedictam fidelitatem, hominium et sacramentum de praetaxatis castris vobis faciat. Si forte mors saepedictum Bernardinum praeveniret, promitto vobis quod infra quinquaginta dies alium idoneum cum assensu et voluntate vestra instituum, qui praedictam fidelitatem, hominium et sacramentum vobis faciat et observet.

Omnia supradicta universa et singula ego praefatus Petrus rex laudo et confirmo et quod ita teneam et contra non veniam, sicut supra plenius continetur et in aliis instrumentis de conventionibus factis bona fide, solemni stipulatione promitto et etiam, tactis sacrosanctis corporaliter Evangeliiis, sponte iuro, renuntians per eiusdem sacramenti religionem omni iuri, legi et consuetudini cuius auxilio contra venire possem.

Et ego, in Dei nomine, Raimundus, dux Narbonae, comes Tolosae et marchio Provinciae, promitto vobis Petro, regi Aragoniae, comiti Barchinonae et domino Montis Pessulani, quod assignabo et tradam et constituam in maritum legitimum filium dilectum Raimundum, reginae Ioannae filium, filiae tuae et dominae Mariae, uxoris tuae, nomine Sanctiae, et assigno ei pro sua hereditate et,

post mortem eidem, filio dono ducatum Narbonae et comitatum Tolosae cum omnibus eorum pertinentiis et iurisdictionibus et alodiis et feudis et generaliter quidquid habeo et habere debeo ultra flumen Eravi versus Guasconiam. Praeterea promitto me constitutum et daturum cum filio meo praedicto in sponsalicio sive donatione propter nuptias filiae vestrae iam dictae quidquid habeo in Castro Novo de Arri et in castro Sarraceno et in Moxaco et in Monte Albano et in eorum pertinentiis. Similiter eodem concedo modo et firmiter renovo et confirmo pactiones de fidelitate et valencia factas inter me et vos et comitem Provinciae, fratrem vestrum, sicut melius et plenius continetur in instrumentis inde factis per alphabetum divisis. Omnia supradicta, sicut superius melius continentur, vel etiam in aliis instrumentis conventionis inter nos factis per alphabetum divisis, laudo et confirmo.

Promitto praeterea ego Raimundus praedictus comes quod si ante matrimonium contractum filius meus decederet, ego statim reddam vobis Petro, regi Aragoniae, vel reddi faciam praedictam filiam vestram libere et absolute. Et si post contractum matrimonium ipse decederet, eodem modo ipsam redderem vel reddi faciam. Promitto similiter vobis, quod cum filius meus ad annos pubertatis pervenerit, faciam vobis ipsum iurare praedictas convenientias. Et pro iis et aliis omnibus supradictis adimplendis et fideliter observandis, constituo pro fidelitate castrum de Monte Rotundo, castrum de Calvicione, castrum *d'Albaix*, tali scilicet pacto, quod si culpa mea vel facto partis meae vel adversa voluntate filii mei praedicta non adimplerentur, statim praedicta castra tradantur per nostros vobis et vestris ad faciendam omnem voluntatem vestram vestrorumque et de omnibus iis observandis et adimplendis dono vobis et constituo Elisiarium *d'Albaix*, qui vobis faciet hominium et sacramentum, et teneatur vobis et vestris ad praedicta castra reddenda, nisi infra quinquaginta dies post admonitionem vestram supradictam adimplerentur et observarentur.

Et ego Elisarius *d'Albaix*, baiulus domini comitis, qui teneo fidelitates praedictorum castrorum, voluntate et mandato eiusdem, promitto et convenio per stipulationem vobis domino Petro regi, quod si dominus Raimundus comes vel pars eius contra praedicta veniret et ad admonitionem vestram infra quinquaginta dies emendare nollet, statim dabo vobis et vestris plenam potestatem praedictorum castrorum, et de hoc facio iunctis manibus vobis hominium, et per haec sacrosancta quatuor Evangelia corporaliter tacta vobis gratis iuro.

Promitto praeterea ego praedictus Raimundus comes quod praedictum Elisiarium, baiulum meum, non [...]utem, nec ibi alium instituum donec ille substitutus praedictam fidelitatem et hominium et sacramentum de praetaxatis castris vobis faciat. Si forte mors saepedictum Elisiarium praeveniret, promitto vobis quod infra quinquaginta dies alium aequum cum assensu et voluntate vestra instituum, qui praedictam fidelitatem et hominium et sacramentum vobis faciat et observet.

Omnia supradicta universa et singula ego praefatus Raimundus comes laudo et confirmo et quod ita teneam et contra non veniam, sicut superius et plenius continetur vel in aliis instrumentis de conventionibus factis, bona fide, solemni stipulatione promitto et etiam, tactis corporaliter sacrosanctis Evangeliiis, sponte iuro, renuntians per eiusdem sacramenti religionem omni iuri, legi et consuetudini cuius auxilio contravenire possem.

Datum Florenzaco, anno Domini millesimo cc° quinto, mense octobris.

In testimonio subscriptorum et quamplurium aliorum: Signa Gaufridi de Rocabertino, Michaelis de Lusua, Guillelmi de Cervaria, Raimundi de Montecatano, Dalmatii de Crexello, Pontii G. de Toricella, C. de Ila, Raimundi Gaucerandi, Arnaldi de Foxano, Guillelmi de Caneto, Raimundi de Castro Veteri, Raimundi de Palatio, Berengarii de Aquaviva, fratris Examen de Lavata, prioris Hospitalaris, fratris Fulconis, comendatoris Mansi Dei, fratris Pontii de Montelongo, fratris Sancii de San-

goza, fratris Imberti, Raimundi Targerii, Bernardi de Andusia, Petri Bremundi, filii eius, Pontii Bernardi, Bertrandi de Orianicis, Guidonis Capitis Porci, Stephani Ademari, Raimundi de Salvis, Raimundi de Arzacio, Petri de Arzacio.

Signum Petri de Blandis, notarii domini regis Aragoniae, qui mandato utriusque partis supradicta scripsit mense et anno quibus supra.

152

s. d. [1205, octubre, Montpeller]

La reina Maria de Montpeller, coaccionada pel seu marit i abandonada pels seus consellers i amics, davant dels prohoms de Montpeller, lloa i confirma, a contracor i per la força, el futur casament de la seva filla nounada Sança amb el fill del comte de Tolosa, pactat a Florensac entre el rei Pere el Catòlic d'Aragó i el comte Ramon VI de Tolosa.

A. BNF, Collection de Languedoc-Bénédictins, t. 194, doc. núm. 6. Pergamí, 194 × 227 mm. Bon estat de conservació. Al dors: «Raimundum est», i amb una mà de mitjan segle XIV: «Qualiter domina Maria, regina Aragonum, per vim consentiit ad matrimonium peragendum cum comite Tholosano et cum Scancia, eius filia.»

Publ.: DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VIII, col. 533-534, doc. 132; A. GERMAIN, *Une nouvelle charte inédite de Marie de Montpellier*, «Publications de la Société Archéologique de Montpellier», t. v (1860), p. 67-68.

Ref.: MIRET Y SANS, *Itinerario de Pedro I*, 3, p. 372-373 (edició fragmentària).

Universis et singulis hec legentibus vel audientibus sit manifestum quod ego Maria, Dei gratia regina Aragonie, comitissa Barchinone ^{/2} et domina Montis Pessulani, firmiter a domino rege, marito meo, requisita ut laudarem pactiones et conventiones et iuramenta ^{/3} facta ab ipso futurorum sponsalium contrahendorum inter Raimundum, filium Raimundi, comitis Tholose, ducis Narbone et mar-^{/4} chionis Provincie, et regine Iohanne, et Santiam, filiam meam et prenominati domini Petri, regis Aragonie, mariti mei,^{/5} et hereditatis future sive dotis constitute, videns et considerans supradicte conventiones ad magnum detrimen-^{/6} tum mei esse, illas laudare nec confirmare nolui concedere. Quare ab ipso domino rege, marito meo predicto,^{/7} multis iniquis minis deducta et cruciata fui, quibus minis adhuc laudare nolui, immo dixi me numquam illas ^{/8} laudare. Denique dominus Petrus rex, maritus meus, videns quod ullo modo predicta laudare nolebam, dixit quod,^{/9} nisi illa laudabam, deinceps ville Montis Pessulani vel eius pertinentiis, vel alicui rei eidem ville vel pertinentiis eiusdem ^{/10} continentem aliquod non prestaret consilium, immo ea omnia in perpetuum derelinqueret, quia nolebat terram,^{/11} honorem nec uxorem, vel alia quelibet, cuius voluntatem suam facere non valeret. Ad hec ego viva vo-^{/12} ce sepe dicens: “Cur me fraudare vultis?”. Ipse iratus dixit quod volebat ut predicta laudarem,^{/13} quia ut dictas conventiones mihi laudare faceret firmiter convenerat, et quod, nisi laudabam, magnum ei ^{/14} dampnum esse poterat. Et super his ipse dictus dominus rex iratus coram me recessit. Et ego ab omnibus amicis et ^{/15} consiliariis destituta et magne angustie plena remansi. Et quid facerem nesciens, P. de Porta ^{/16} coram me venire precepi, cum omnibus probis hominibus Montis Pessulani qui tunc in Cocolibero erant. Cum quo P. de Porta,^{/17} Armannus Anallerius, B. Rahimbaudi, P. Guilaberti, R. Petit coram me venerunt. Et ego ^{/18} habebam mecum Ceciliam, puel-

lam nostram, et Wm. de Porta, scriptorem. Quibus predictis omnia predicta /¹⁹ declaravimus. Qui audientes et videntes vim, quam dominus rex mihi faciebat, dixerunt quod consilium inde /²⁰ nesciebant, quia ego et omnia mea in posse domini regis eramus, et inde voluntatem suam facere poterat, /²¹ sed bene cognoscebant quod laudimium cohacta agebam, et illud ad proficuum meum non credebant esse. /²² Quare, quia aliter me liberare non poteram, quia timebam quod dominus rex pro predictis minis, ut superius dixi, /²³ me et omnia mea relinqueret, sepe in presentia Clementie, Petri de Porta, Petri Ceveterii, P. Almo, /²⁴ Bernardini, Bernardi Amelii, Bernardi de Colle, Cecilie, Einego de Ahivar, et Wilelmi de Porta, /²⁵ dicens: "Hanc cohactam facio laudationem" supradicta laudavi et insuper cum magna vi cohacte /²⁶ iuravi.

153

1206, agost 4.¹ Melguèlh

La reina Maria de Montpeller, en presència del comte Ramon VI de Tolosa, concedeix a Joan Bocado, cònsol de Montpeller i a tota la universitat que, mentre duri la penyora de la universitat de Montpeller, els cònsols de la vila tinguin el castell de Latis i el castell Nou sota domini seu i de la penyora de la universitat de Montpeller, i promet que no portarà els homes i dones de Latis al castell de Latis fins que el rei d'Aragó no abandoni aquesta terra amb el seu exèrcit i hagi traspasat la font de Salses de retorn cap als seus dominis. Fa això malgrat un pacte col·locat en l'acord que ella i els homes de Montpeller signaran amb el seu marit, el rei Pere el Catòlic.

A. Montpeller, Archives de la Ville de Montpellier. Louvet, 106. Pergamí, 128 × 230 mm. Bon estat de conservació malgrat la mutilació de la part central del marge esquerre del pergamí.

B. Còpia del segle XIII. Montpeller, Archives de la Ville de Montpellier. Cartulaire *Le Grand Talamus*, f. 6v, art. 12.

In nomine Domini, anno eiusdem incarnationis millesimo ducentesimo septimo, pridie nonas augusti. Ego Maria, Dei gratia /² regina Aragonum, comitissa Barchinone et domina Montis Pessulani, non obstante aliquo pacto apposito in com- /³ positione futura inter dominum regem Aragonum et me ipsam et homines Montis Pessulani, volo et concedo tibi Io- /⁴ anni Bocado, consuli Montis Pessulani, recipienti pro te et aliis undecim consulibus sociis tuis et pro tota universita- /⁵ te Montis Pessulani, quod duodecim consules Montis Pessulani habeant et teneant, durante pignore universitatis /⁶ Montis Pessulani, castrum de Latis et castrum Novum ad fidelitatem dominationis mee et pignoris comuni /⁷ Montis Pessulani. Et promitto et convenio tibi Iohanni Bocado, pro sociis tuis duodecim consulibus et pro /⁸ [universita]te^a Montis Pessulani recipienti, quod homines et feminas de Latis in castrum de Latis non reducam /⁹ [...]s^b suos eis reddam donec dominus rex cum exercitu suo de terra ista exierit et in terram suam redie- /¹⁰ [rit...]c transierit fontem de Salsis.

1. El document és datat el 1207, però l'esment de la «compositione futura» entre el rei Pere el Catòlic i la reina Maria, d'una banda, i la universitat de Montpeller, de l'altra, en referència a la Concòrdia de Vilanova de Magalona (Villeneuve de Maguelonne) del 27 d'octubre de 1206 que posà fi a l'enfrontament armat entre la ciutat i l'exèrcit reial (doc. núm. 155), obliga a adoptar una datació pisana de l'any de l'Encarnació.

Acta sunt hec apud Melgorium coram domino Raimundo, duce Narbone, comite /¹¹ [Tolose et]^d marchione Provincie, in presentia et testimonio Stephani Iohanni causidici, Petri Almeradi causidici, /¹² [...]illaco^e et Ugonis Laurentii notarii, qui rogatus hoc scripsit.

a. Mutilat. – b. Espai d'aproximadament dotze lletres il·legible a causa de la mutilació del pergami. – c. Espai d'aproximadament dotze lletres il·legible a causa de la mutilació del pergami. – d. Mutilat. – e. Espai d'aproximadament cinc lletres il·legible a causa de la mutilació i de la presència d'una taca.

154

1206, setembre 21. Acre

En presència del cardenal Pere de Sant Marcel, d'Albert Avogadro, patriarca llatí de Jerusalem, i dels bisbes i abats de Terra Santa, Maria, filla de Conrad, marquès de Montferrat, i de la difunta Isabel, reina, filla d'Amalric, rei de Jerusalem, jura acceptar com a marit Pere el Catòlic, rei d'Aragó, i consumir amb ell el matrimoni. Tot seguit juren Maria, vídua d'Amalric i àvia de la contraent, el batlle reial, els magnats i nobles de la regió i els burgesos de Sant Joan d'Acre i de Tir.

A. ACA, C, Pergamins de Pere I, núm. 242 (*olim* 20, arm. de Negocis entre reis, sac A, núm. 49), 325 (alt) × 285 (ample) mm. Pergami amb plica i restes de segell penjant. Bon estat de conservació.
Publ.: MIRET Y SANS, *Itinerario de Pedro I*, 3, p. 383 (fragmentàriament).

In nomine Domini, Amen. In presentia domini Petri, Dei gratia tituli Sancti Marcelli presbiteri cardinalis, et domini Alberti, Ierosolimitanis patriarche, et dominorum P. Cesariensis, C. Cyrensis et A. Nazarensis, ar- /² chiepscporum, G. Acrensis et P. Bethiehem... episcoporum. Item R., prioris dominici Sepulcri et A. de Iosaphat et M. de Monte Tabor, abbatum et G., preceptoris Hospitalis Sancti /³ Iohannis et fratris^a Symonis de Lavata et fratris Poncii Marescalci et Petri de Creissello, aliorumque quamplurium, tam clericorum quam laicorum, illustris puella Maria, filia bone memorie /⁴ Conradi marchionis et domine quondam Isabelle regine, filie bone recordationis Amalrici, regis Ierosolimitani, iuravit super Sancta Dei Evangelia se accepturam /⁵ in virum et coniugem dominum Petrum, illustrem regem Aragonum, nec ab hoc iuramento vel promisso resiliet, sed in eo perseverabit usque ad consumationem matrimonii, /⁶ si tamen ea que specialiter iniuncta fuerint nunciis qui mittuntur ex parte ista ad memoratum regem tractanda cum ipso de profectu Terre Sancte compleantur ex parte /⁷ ipsius regis usque ad festum Omnium Sanctorum proximum Pascha futurum. Aliam ex tunc hoc iuramento minime astringar nisi forte de comuni consensu predic- /⁸ti regis et suo dictus terminus prorogetur. Tunc enim secundum termini prorogazionem eodem modo teneatur astricta. Aut etiam, si ipsi nuncii, habito plus /⁹ tractatu cum domino Pape, eidem puelle ante predictum terminum significaverint quod negotium istud non possit habere processum, ex tunc similiter non te- /¹⁰neatur hec autem ita demum omnia observabit, si domino Papa et Sancte Romane ecclesie visum fuerit quod matrimonium rationabiliter fieri possit et ad illud /¹¹ proficiendum auctoritatem suam proberit. /¹²

Item, in presentia omnium predictorum nobilis mulier Maria, uxor quondam predicti regis Amalrici, iuravit super Sancta Dei Euvangelia quod bona fide et absque omni fraude diligen- /¹³tem operam dabit ad consumationem matrimonii inter prephatum dominum Petrum, illustrem regem

Aragonum, et memoratam Mariam, neptem eius, et ipsam bona fide custo-^{/14}diet ad coniungendam eam matrimonialiter cum ipso rege et omnia impedimenta que accidere possent bona fide removebit, si tamen ea que spetialer iniuncta fuerit nun-^{/15}ciis qui mittuntur et cetera que secuntur sicut in superiori iuramento continetur.

Item, Iohannes, regni Ierosolimitani baiulus et Philippus, frater eius, eodem modo iuraverunt ^{/16} super Sancta Dei Euvangelia, ut supradicta Maria, mater eorum. Item, Guido de Monte Forti eodem modo iuravit donec fuerit in regno Ierosolimitani. Item, Ayma-^{/17}rius de Cesarea iuravit super Sancta Dei Euvangelia quod bona fide, sine fraude, operam dabit ad consumationem matrimonii inter prephatum Petrum, illustrem regem ^{/18} Aragonum et memoratam Mariam et omnia impedimenta que accidere possent bona fide removebit si tamen ea que spetialer iniuncta fuerint nunciis et cetera. Item, Guar-^{/19}nerius Theutonicus eodem modo iuravit. Item, comes Bertoldus eodem modo iuravit. Item, Gualterius Cesariensis eodem modo iuravit. Item, Roardus, dominus Chy yphe ^{/20} eodem modo iuravit. Item, Comerius Rainaldus eodem modo iuravit. Item, Gilo de Barut eodem modo iuravit. Item, Gormundus de Beçan eodem modo iuravit. Item, Willelmus de Petra ^{/21} eodem modo iuravit. Item, Ugo Peilevileyn Castelles Cyri eodem modo iuravit. Item, Thomas, vicecomes Acconensis, eodem modo iuravit. Item, Iohannes Cortus eodem modo iuravit.^{/22} Item, Daniel de Malenbec eodem modo iuravit. Item, Adam Coste eodem modo iuravit. Item, Adam Iuvenis eodem modo iuravit. Item, Milo de Luplande eodem modo iuravit. Item, Abra-^{/23}am de Henrenc eodem modo iuravit. Item, Gratianus eodem modo iuravit. Item, Thomas de Sancto Bertino eodem modo iuravit. Item, Gualterius de Sancto Bertino eodem modo iuravit. Item, Amal-^{/24}ricus de Sancto Bertino eodem modo iuravit. Item, Thomas de Castello eodem modo iuravit. Item, Philippus de Castello eodem modo iuravit. Item, Henricus Alemannus eodem modo iuravit. Item, Ter-^{/25}icus Alemannus, eodem modo iuravit. Item, Sather Dalos eodem modo iuravit. Item, Iacobus de Hennecort eodem modo iuravit. Item, Magister Balduinus clericus et Assisius Regnus eodem ^{/26} modo iuraverunt. Item, Martinus eodem modo iuravit. Item, Iohannes Coste eodem modo iuravit. Item, Hulardus eodem modo iuravit. Item, Andreas de Mirabel eodem modo iuravit. Item, Balduinus ^{/27} de Pinguens eodem modo iuravit. Item, Amions Dais eodem modo iuravit. Item, Iohannes de Ylori eodem modo iuravit. Item, Wilelmus de Flori eodem modo iuravit. Item, Matheus de ^{/28} Quensi eodem modo iuravit. Item, Iohannes de Trehes eodem modo iuravit. Item, Radulfus de Ierosolima eodem modo iuravit. Item, Balduinus de Nores eodem modo iuravit. Item, Wilelmus de Mont-^{/29}liard eodem modo iuravit. Item, Ansel de Bonveisin eodem modo iuravit. Item, Helies, vicecomes de Nazaret eodem modo iuravit. Item, Rogerius de Vauri eodem modo iuravit. ^{/30} Quadraginta burgenses civitatis Acconensis et maior pars populi Tyrenus eodem modo iuravit. Item, Petrus de Diaspre eodem modo iuravit. Item, Hugo ^{/31} Flamenc eodem modo iuravit. Item, Robertus de Laroche eodem modo iuravit. Item, Balduinus, castellanus Ioppensis, eodem modo iuravit.^{/32}

Facta sunt hec in civitate Acconensi, anno Dominice incarnationis M^o CC^o VI, indiccione IX^a, XI kalendas octubris.^{/33}

Ut autem ista firmiter et sine dubitatione credantur, ego Petrus, Dei gratia tituli Sancti Marcelli, presbiter, cardinalis apostolice sedis legatus, in cuius presentia ^{/34} facta sunt, sigillum meum aponi feci.^{/35}

Ego Albertus, Ierosolimitane ecclesie patriarcha, in cuius presentia hec similiter facta sunt, sigillum meum aponi feci.^{/36}

Ego Philippus, magister milicie Templi, cum fratribus meis huic matrimonio secundum formam que supra scripta est consensi et sigillum meum huic cartule aponi feci.^{/37}

Ego Anfusus, magister Hospitalis Ierosolimitani cum fratribus meis huic matrimonio secundum formam que suprascripta est consensi et sigillum meum huic cartule aponi /³⁸ feci.

a. fratris *interlineat*.

155

1206, octubre 27. Vilanòva de Montpeller / Magalona (Villeneuve de Montpellier / Maguelonne)

Per mediació del bisbe de Magalona, Guillem d'Antinhac, de l'arquebisbe d'Arle, dels bisbes de Nimes, Lodève (Lodève) i Besiers i del legat papal Pèire de Castèlnòu (Castelnau), Pere el Catòlic, rei d'Aragó, comte de Barcelona i senyor de Montpeller, i els homes de Montpeller signen una concòrdia que posa fi a l'enfrontament armat entre la ciutat i l'exèrcit reial. En virtut d'aquest acord, els empenyoraments de Montpeller i dels castells de Latas i de Castèlnòu que constituïen el dot de Maria de Montpeller, efectuats pel rei als prohoms de Montpeller l'1 de març de 1205 i el 4 de juliol de 1206, són confirmats i la gestió de les rendes provinents de les penyores fora de la ciutat és encomanada al bisbe de Magalona. Aquest ordena al rei i als seus vassalls que restitueixin als homes de Montpeller el valor de les coses que els prengueren. Els homes de Montpeller, per la seva banda, en el termini d'un mes, hauran d'indemnitzar el rei amb 40.000 sous per a la reconstrucció del castell reial de Montpeller i la reparació dels valls, que havien estat destruïts. Hom estipula també la pròrroga de la coniuatio jurada anteriorment pels burgesos de Montpeller durant cinc anys a partir de l'expiració del primer quinquenni.

[A. Original perdut.]

B. Còpia de començaments del segle XIII (posterior al 1209). Montpeller, Archives de la Ville de Montpellier, Louvet, 103 a. Pergamí, 575 × 364 mm. Bon estat de conservació, malgrat la presència d'un petit forat a la part inferior dreta del pergamí.

C. Còpia del segle XIII. Montpeller, Archives Départementales de l'Hérault. *Cartulaire de Maguelone*, reg. D, f. 308r.

D. Còpia del segle XIII. Montpeller, Archives de la Ville de Montpellier. *Cartulaire Le Grand Talamus*, f. 4v-6r, art. 8, f. 70v-71r, art. 177.

Publ.: DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VIII, col. 534-537, doc. 133-LXXXIII; J. ROUQUETTE i A. VILLEMAGNE, *Cartulaire de Maguelone*, II, p. 34-42, doc. CCXCII.

Reg.: J. H. ALBANÈS i U. CHEVALIER, *Gallia christiana novissima*, III [Arle], col. 318, doc. 784; *Archives de la ville de Montpellier. Inventaires et documents publiés par les soins de l'administration municipale*, III [Inventaire des cartulaires de Montpellier (980-1789)], Montpeller, 1901-1907, núm. 617, p. 81, núm. 789, p. 123.

Ref.: Ch. AIGREFEUILLE, *Histoire de la ville de Montpellier*, 1737, I, p. 61; DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VIII, col. 534; MIRET Y SANS, *Itinerario de Pedro I*, 3, p. 381-382 (edició fragmentària).

Exª antiquis predecessorum nostrorum exemplis et sequentium patrum instruimur documentis ut que iudicio vel cognitione fideliter statuuntur, litteris autenticis muniantur et ne possit per oblivionem in posterum veritas obumbrari, universis, tam presentibus quam futuris, presentis pagine testimonio declaretur quod ego Guillelmus, Dei gratia Magalonensis episcopus, super controversiis, guerris et dissentionibus que inter dominum Petrum, regem Aragonum, comitem Barchinone et dominum Montis Pessulani, ex una parte, et homines Montis Pessulani, ex altera, vertebantur, quo-

niam utraque pars in manu nostra, datis fideiussoribus et hostaticis et etiam pignoribus traditis, cognitioni nostre, interpositis iuramentis, stare promiserat, adhibitis nobiscum venerabilibus fratribus nostris, videlicet domino Michaelae, Arelatensi archiepiscopo, et domino Guillelmo Nemausensi, domino Ermengaudo Biterrensi, domino Petro Lodovensi episcopis, et fratre Petro de Catro Novo, apostolice sedis legato, cum consilio et deliberatione ipsorum a nobis ad hoc vocatorum, et etiam cum consilio aliorum multorum religiosorum et sapientum virorum, videlicet P. Sancti Guillelmi, H. Vallis Magne, B. Sancti Frodiliib^b abbatum, B., Magalonensis prepositi, P., eiusdem ecclesie archidiaconi, S. Arelatensis dechani, B. sacriste Magalonensis, G. de Boiano precentoris ecclesie Biterrensis, P. Leone, P. de Monte Lauro, P. Almerado, P. de Claromonte, G. Ricardo, B. Ferreolo, I. de Agrifolio, causidicis, B. de Lignano, Bar. et quibusdam aliis, nolentes singulis capitulis seu questionibus que proponebant hinc inde per iuris apices diutius^c immorari, sed paci et quieti terre potius et utilitati partium providere fideliter cupientes, ipsam controversiam, bona fide, taliter duximus terminandam.

In primis, siquidem domino regi memorato mandamus ut per se et per dominam reginam et per omnes proceres coadiutores, amicos et homines suos, reducat in amorem, fiduciam et securitatem suam homines Montis Pessulani, universos videlicet et singulos, et omnem iniuriam, rancorem et indignationem eisdem remittat; et si eum vel dominam reginam, vel aliquem de amicis suis seu coadiutoribus, occasione guerre, in aliquo offenderunt, totum, pro se et pro domina regina et pro omnibus amicis suis, illis indulgeat et remittat. Item, volumus et mandamus^d ut homines Montis Pessulani eodem modo reducant in amorem et fiduciam dominum regem, utpote suum dominum, et reginam, et omnes homines et coadiutores eorum, et specialiter homines de Latis, universos et singulos, remittendo eis omnem iniuriam et rancorem et dampna data ab eis occasione guerre usque in hodiernum diem, salvis tamen omnibus que inferius continentur.

Illud etiam comuni deliberatione duximus statuendum ut nullus ab utraque parte pro aliquo facto vel dampno dato occasione huius guerre, nota infamie vel infidelitatis, seu etiam cuiuslibet criminis publici vel privati, reus aliquatenus habeatur. Verum, quoniam multa dampna propter guerram istam partibus acciderunt et non posset vera pax fieri nisi aliquomodo fieret restitutio de ablatis, discernimus et mandamus quod pignora LXXV milium solidorum super castro de Latis et aliorum creditorum, quibus antea redditus castri de Latis a domino rege fuerant obligati, et similiter sequens pignus centum milium solidorum, pro quibus castrum et redditus Montis Pessulani, et iam dictum castrum de Latis, et cetera omnia, sicut in instrumentis pignorum continentur, que universitati Montis Pessulani obligata esse noscuntur, tam in tempore^e quam in aliis pactionibus ibidem appositis, in sua permaneant firmitate. De rebus autem ablatis hominibus Montis Pessulani a domino rege vel suis in castro seu villa de Latis, in Catalonia aut in Aragone, seu etiam alibi, in mari vel in stagno, taliter discernimus faciendum, ut, facta taxatione cum iuramento ad nostram cognitionem ab eisdem hominibus prestito qui eas perdidisse noscuntur, singulorum summe taliter declarate a nobis redigantur in scriptis, et, sigillo nostro apposito, eidem scripture fides plenior habeatur. Et ita, sub eisdem pignoribus, teneri precipimus universa. Et eisdem hominibus, quorum fuerant, hoc ordine restituantur, ut videlicet, prioribus debitis plenius persolutis pro predictis ablatis, omnia pignora usque ad perfectam solutionem penes ipsos remaneant obligata. Verumptamen, si qua de his que homines memorati perdidisse, noscuntur in partibus istis vel alibi invenirentur, extate scilicet que non sint consumpta neque distracta, dominus rex universa, sine diminutione, supradictis hominibus restituere teneatur. Dominus vero rex et regina, quandocumque voluerint, predicta pignora redimere possint, elapso tamen prius tempore prefixo ad redimendum pignus c milium solidorum. Persone quoque hinc inde capte seu manlevate, sine aliqua expensarum retentione penitus liberentur. Illas autem personas que cap-

te vel adducte fuerunt in terram Rostagni de Sabrano, quia in eius ducatu et securitate pergebant, dominus rex omnimodo liberabit; res vero illorum et redemptiones eorum, qui se redemisse noscuntur, pro posse suo restitui faciet bona fide. Item, pro utilitate utriusque partis, illud cognovimus admittendum ut, de redditibus pignorum predictorum, homines Montis Pessulani, quando voluerimus et visum nobis fuerit expedire, coram nobis computationem facient, ut eosdem redditus securius valeant percipere sine suspicione qualibet usque ad perfectam solutionem omnium debitorum et ut dominus rex et domina regina nichil de ipsis, nisi bonam fidem, in hoc pignore possint vel debeant suspicari. Pro eadem eciam suspicione tollenda et ut utrique parti ius suum plenius conservetur, ne forte, quod Deus avertat, simile contingat vel deterius, quod iam dinoscitur contigisse, nos ad honorem et utilitatem domini regis et domine regine et hominum Montis Pessulani, castrum et villam de Latis, castrum de Omellatio, munitiones quoque et villas et omnia alia castra extra villam Montis Pessulani posita, ad ius predictorum pignorum pertinentia, durante pignore, bona fide tenebimus, custodiemus et faciemus, dante Domino, fideliter custodiri. Ita tamen quod, de redditibus pignorum predictorum in custodiendis et retinendis, muniendis et defendendis castris et villis expensas faciemus secundum quod nobis visum fuerit expedire. Residuum vero, memoratis probis hominibus quibus ipsa castra et eorum redditus obligati esse noscuntur, bona fide, restituemus. Et si forte de obventionibus uniuscuiusque castris expensas eiusdem facere non possemus, liceat hoc de redditibus aliorum suppleri. Sciendum quoque est quod, solutis pignoribus, supradicta castra domino regi et domine regine fideliter restituemus, constante tunc inter eos matrimonio. Soluta vero matrimonio, *de iure* vel de facto, soli regine superstiti predicta castra nos promittimus reddituros. Si autem domina regina superstes non esset, reddemus illi vel illis ad quem *de iure*, vel ad quos, dicta omnia pertinebunt.

Preterea volumus et mandamus ut homines Montis Pessulani et homines de Latis et de aliis omnibus castris, mandato domini regis, iurent nobis ut nullam violentiam, nullam machinationem, per se vel per alios homines, moliantur, quominus ipsa castra pacifice teneamus usque ad tempus solutionis explete, nisi forte dominus rex et homines Montis Pessulani inter se interim convenirent ut custodiam predictorum castrorum vellent persone alteri comendare. Et si aliquis in predictis castris custodiendis nobis inferret violentiam aliquam vel gravamen, tam dominus rex quam homines Montis Pessulani et aliorum castrorum, consilium et auxilium nobis, pro posse suo, prestare fideliter teneantur. Quod si forte, quod Deus avertat, aliquid predictorum castrorum nobis esset furtim seu violenter ablatum, nos vel ecclesiam Magalonensem decernimus non teneri, nisi tantum ad hoc quod ad recuperandum ipsum, curam et sollicitudinem debitam impendemus.

Sciendum vero est quod ab hac compositione presenti specialiter excipimus credita et debita universa in instrumentis predictorum pignorum non expressa, que tam ipse quam pater suus et domina regina vel pater ipsius in villa Montis Pessulani debebant.

Pro destructione autem castris Montis Pessulani et vallorum emendatione, domino regi et regine vel alteri eorum XL milia solidorum infra mensem postquam domina regina hoc et aliud instrumentum predictorum c milium solidorum cum iuramento laudaverit et sigillo suo muniri fecerit, sine cuiuslibet debiti compensatione precipimus emendari, ita quod nichil amplius ab hominibus Montis Pessulani vel eorum coadiutoribus ullo umquam tempore, preter hoc, exigi valeat, nec pro facto illo, aut alio quolibet tempore guerre facto, aliquis de universitate Montis Pessulani a domino rege vel regina vel alio quolibet homine in ius possit vocari. De aliis quoque dampnis datis et iniuriis hinc inde occasione guerre factis, pax et finis ab utraque parte perpetuus habeatur.

Ad hoc autem, ad maiorem predictorum omnium observationis fidutiam obtinendam, decernimus quod, si dominus rex vel regina, seu aliquis mandato eorum, occideret aliquem hominem vel fe-

minam de universitate Montis Pessulani, aut violentiam inferret^f predictis pignoribus aut detentatoribus eorundem, vel litem aliquam moveret occasione predictarum guerrarum contra universitatem vel singulos, seu etiam dampnificaret eos ultra summam c marcharum argenti, et, commoniti a nobis, dampnum minime restaurarent infra tres menses post commonitionem nostram, vel etiam infra tempus artius ad nostram cognitionem pro locorum distantia prefigendum, nos ab eodem tempore, bona fide, universa castra que in obligatione pignorum continentur hominibus Montis Pessulani restituere teneamur, deductis tamen prius expensis quas in ipsis castris custodiendis nos fecisse constaret, de quibus sacramento baiulorum nostrorum tantum vel nobis verbis simplicibus crederetur.

Huic insuper cognitioni decernimus adnectendum ut iuramentum iuratorum, quod dominus rex et regina hominibus Montis Pessulani et eorum universitati per quinquennium concessisse noscuntur, per alium quinquennium extendatur a fine ipsius quinquennii numerandum.

Ceterum, si infra pretaxatam summam, rex vel regina eosdem homines dampnificaverint, habebunt tantum regressum ad eos qui hoc fecerint, non ad nos, ut eis propter hoc predicta castra reddamus, sed salva sint semper omnia instrumenta eorum et pactiones que continentur in eis.

Preterea, si quid dubietatis ex verbis presentis compositionis vel nove questionis forsitan ortum fuerit in futurum, totum nostre cognitioni diffiniendum et interpretandum plenius reservamus.

Et quoniam dominus rex super sacramento quod fecit contra exules Montis Pessulani a nobis absolutionem sibi postulat indulgeri, quia non est tutum nobis concedere alicui ut contra suum veniat sacramentum, consilium nostrum est quatenus super isto capitulo dominum papam primitus consulamus et quod ipse nobis inde preceperit, faciamus.

Adhuc etiam illud decernimus adiungendum ut dominus rex, viva voce et per litteras suas, precipiat universis feudalibus suis ad ius domini Montis Pessulani pertinentibus ut iurent nobis ut quamdiu pignus duraverit nobis fidelitatem integerrime servent.

Et sciendum est quod quedam adhuc secreta precepta utrique parti facienda sub eadem distictione qua omnia predicta teneri volumus, presentialiter subticemus.

Preterea, ad maiorem et habundantiorem cautelam, in observatione predictorum omnium et subsequentium adhibendam, ego Guillelmus, Magalonensis episcopus, et nos omnes, qui cum eo presentis compositionis auctores fuimus, videlicet, ego Michael, Arelatensis archiepiscopus, et ego Guillelmus, Nemausensis episcopus, et ego Petrus, Lodovensensis episcopus, et ego Ermengaudus, Biterrensis episcopus, et ego frater Petrus, apostolice sedis legatus, auctoritate Dei omnipotentis, Patris et Filii et Spiritus Sancti, et gloriose virginis Marie et beatorum apostolorum Petri et Pauli, et omnium fidelium Dei, et auctoritate domini Pape, excommunicamus et anathematizamus et maledicimus^g omnes homines qui contra presentem compositionem, in parte vel in totum, venire temptaverit, et omnes consiliarios, coadiutores et fautores eorum, necnon terras eorum, usque ad dignam satisfactionem supponimus interdito. Et insuper, ut hec omnia futuris temporibus ab utraque parte firmiter observentur, volumus et mandamus ut, tam dominus rex cum quibusdam de suis, quam quidam de universitate Montis Pessulani, iurent, per se et per alios, presentem compositionem semper in omnibus observare.

Et ego Petrus, Dei gratia rex Aragonum, comes Barchinone, dominus Montis Pessulani, hec omnia me bona fide observaturum et in nullo contraventurum, per hec sancta Dei Evangelia, iure iurando promitto. Et ego Petrus Lobeti, procurator in causa ista constitutus a XII probis hominibus consiliariis comunitatis Montis Pessulani et ab omni populo eiusdem loci, eandem compositionem, sicut continetur in instrumento presenti, per me et per omnes alios de universitate iam dicta, eodem modo, iure iurando promitto. Et ego R. Bonifacii iure iurando promitto. I. Lucianus iure iurando promitto. P. Deodatus iure iurando promitto. I. Andreas iure iurando promissit. P. de Bisanchis iure

iurando promitto. G. Rossellus iure iurando promitto. P. Lucianus iure iurando promitto. S. Iohannis iure iurando promitto. G. de Rabastenchu iure iurando promitto. G. Capitis Porci iure iurando promitto. I. de Latis iure iurando promitto. Matheus iure iurando promitto.

Acta sunt hec in palatio nostro, apud Villam Novam, anno Dominice incarnationis m^o cc^o vi^o, mense octobris, vi kalendas novembris, in presentia omnium predictorum virorum et istorum subsequentium: episcopi de Vico, abbatiss Psalmodiensis, abbatiss Lodovensis, R., sacrista Nemausensis, B. archidiaconi Nemausensis, et B. de Anaia, archidiaconi Nemausensis, B. de Montealto, G. Bisdocti, Firmini, G. de Amalone, canonicorum Magalonensium, I. de Monte Lauro, archidiaconi Magalonensis, R., episcopi Agathensis, magistri Gervasii, Ysnardi Aldeguerii, B. Amelii, P. Fulcodii, B. Radulfi, Rostagni de Moreriis, Rostagni de Codoletto, P. Lamberti, magistri Guidonis, causidicorum, B. Senioreti, P. Carbonelli de Agde, P. de Rocaficha, P. de Veiruna, R. de Beszano, R. de Marceliano, G. de Altiniaco, R. de Landa, R. de Sancto Maurino, R. Iordan, R. de Monte Alto, P. de Mesua, B. Berengarii, U. de Sancto Iohanne, P. Dalmatii, Ancelmi de Marsilia, Bacsachi et aliorum multorum.

Ut autem hec omnia in maiori firmitate consistant ego Guillelmus, Magalonensis episcopus, presentem paginam sigillo nostro muniri precipi. Et ego Michael, Arelatensis archiepiscopus, et ego Guillelmus Nemausensis et ego Ermengaudus, Biterrensis episcopus, et ego Petrus, Lodovensis episcopus, et ego frater Petrus, apostolice sedis legatus, eandem compositionem sigillis nostris muniri precipimus. Et ego Petrus, Dei gratia rex Aragonum, comes Barchinone, dominus Montis Pessulani, mandato domini Magalonensis episcopi, huic instrumento sigillum meum apponi precepi. Et ego P. Lupeti, procurator universitatis Montis Pessulani in causa ista, sigillum comunitatis apponi precepi.

R. Girardi, canonicus Magalone, capellanus domini Guillelmi, memorati Magalonensis episcopi, mandato et auctoritate eiusdem, hoc presens scripsit instrumentum.^h

a. Et C. – b. Freditii C. – c. diu eis C. – d. laudamus C. – e. tempora C. – f. inferri C. – g. maledicamus C. – h. B *afegeix* Hoc est translatum; Amalone, canonicorum Magalonensium... hoc presens scripsit instrumentum *omès* C.

156

1206, octubre 27. Vilanòva de Montpeller / Magalona, dins la casa del bisbe de Magalona

Pere el Catòlic, rei d'Aragó, comte de Barcelona i senyor de Montpeller, promet al bisbe de Magalona Guillelm d'Antinhac i a Pere Llobet, síndic de la universitat de Montpeller, que no envairà la vila i el municipi de Montpeller ni cap dels seus castells empenyorats fins que aquesta penyora no sigui alliberada.

[A. Original perdut.]

B. Còpia de començaments del segle XIII (posterior al 1209). Montpeller, Archives de la Ville de Montpeller, Louvet, 103 b. Pergamí, 575 × 364 mm. Bon estat de conservació, malgrat la presència d'un petit forat a la part inferior dreta del pergamí.

C. Còpia del segle XIII. Montpeller, Archives de la Ville de Montpeller. Cartulaire *Le Grand Talamus*, f. 6, art. 9.

Publ.: DEVIC-VAISSETE, *HGL*, VIII, col. 537-538, doc. 133-LXXXIII.

Reg.: J. H. ALBANÈS i U. CHEVALIER, *Gallia christiana novissima*, III [Arle], Valença, 1901, col. 318, doc. 785; *Archives de la ville de Montpeller. Inventaires et documents publiés par les soins de l'administration municipale*, III [Inventaire des cartulaires de Montpeller (980-1789)], Montpeller, 1901-1907, núm. 618, p. 81.

Anno M CC VI, sexto kalendas novembris. Ego Petrus, Dei gratia rex Aragonum, comes Barchinone et dominus Montis Pessulani, bona fide et sine dolo et absque omni machinatione, promitto, per stipulationem vallatam vinculo sacramenti, vobis domino Guillelmo, eadem gratia Magalonensi episcopo, et tibi Petro Lobeto, ab universitate hominum Montis Pessulani actore seu sindico ordinato, et eiusdem universitatis nomine recipienti, quod ego, eques vel pedes, vel ullo alio modo qui dici vel excogitari possit, non ingrediar villam Montis Pessulani sive municipium vel aliquod de illis castris vel munitionibus que universitati Montis Pessulani sunt iure pignoris obligata donec a nexu pignoris tam villa Montis Pessulani quam alia castella ad ius dicti pignoris pertinentia fuerint liberata. Et ita iuro per hec sancta III^{or} Dei Evangelia.

Acta sunt hec omnia et laudata apud Villam Novam, in domo ipsius domini episcopi, in presentia et testimonio domini Michaelis, Arelatensis archiepiscopi, et domini Petri, Lodovensensis episcopi, et P. Leonis, et G. Ricardi, I. Luciani, I. Andree, G. de Rabastencs, I. de Latis. Et ad maiorem rei firmitatem presentem cartam sigilli mei munimine corroboro et confirmo in presentia omnium predictorum et Petri de Montelauro, qui hec scripsit.^a

a. B *afegeix* Hoc est translatum.

157

1207, abril 13. Roma

Butlla del papa Innocenci III als cònsols i al poble de Montpellier en la qual confirma l'arbitratge que posa fi a l'enfrontament armat entre la ciutat i el rei Pere el Catòlic dictat pel bisbe de Magalona Guillem d'Antinhac el mes d'octubre de 1206.

- A. Montpellier, Archives de la Ville de Montpellier, Louvet, 2186. Pergamí, 232 × 287 mm. Bon estat de conservació. Restes de la corda del segell penjant a la plica.
- B. Còpia de començaments del segle XIII (posterior al 1209). Montpellier, Archives de la Ville de Montpellier, Louvet, 103 c. Pergamí, 575 × 364 mm. Bon estat de conservació, malgrat la presència d'un petit forat a la part inferior dreta del pergamí.
- C. Còpia del segle XIII. Montpellier, Archives de la Ville de Montpellier. Cartulaire *Le Grand Talamus*, f. 6, art. 10. Publ.: A. POTTHAST, *Pontificum Romanorum*, I, Graz, Akademische Druck V. Verlagsanstalt, 1957, doc. núm. 3084. D. MANSILLA, *La documentación pontificia hasta Inocencio III (965-1216)*, Roma, Instituto Español de Estudios Eclesiásticos, 1955, doc. 362.
- Reg.: E. BALUZE, *Epistolarum Innocentii III*, París, 1682, II, p. 851; MIGNE, *PL*, t. CCXV, p. 1338, doc. CCXXVI; J. H. ALBANÈS i U. CHEVALIER, *Gallia christiana novissima*, III [Arle], Valença, 1901, col. 318, doc. 785 (VI, instr. 363, 2a ed); BOUQUET, *RHF*, XIX, p. 487; *Archives de la ville de Montpellier. Inventaires et documents publiés par les soins de l'administration municipale*, tom III [Inventaire des cartulaires de Montpellier (980-1789)], Montpellier, 1901-1907, núm. 619, p. 81.

Innocentius episcopus, servus servorum Dei, dilectis filiis consulibus et populo Montis Pessulani, salutem et apostolicam /² benedictionem. Cum illius locum, licet immeriti, teneamus in terris qui discordias detestatur ne in hiis que /³ pro bono pacis facta noscuntur questionis scrupulus vel fomes discordie valeat suboriri, /⁴ apostolica debet circumspectio providere. Ea propter, dilecti in domino filii vestris po- /⁵stula-

tionibus grato concurrentes assensu, compositionem inter vos et carissimum in /⁶ Christo filium nostrum illustrem regem Aragonum per venerabilem fratrem nostrum Ma-/⁷galonensem episcopum super controversiis, guerris et dissentionibus rationabiliter initam sicut sine pravita-/⁸te provide facta est et ab utraque parte sponte recepta interposito iuramento, et in vestris ac eiusdem re-/⁹gis autenticis plenius continetur, auctoritate apostolica confirmamus. Nulli ergo omnino homi-/¹⁰num liceat hanc paginam nostre confirmationis infringere vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem /¹¹ hoc attemptare presumpserit, indignationem omnipotentis Dei et beatorum Petri et Pauli apostolorum eius se nove-/¹²rit incursurum.

Datum Laterani, idus aprilis pontificatus nostri anno decimo.

158

1209, novembre 30. Castell de Lamanon

La comtessa de Forcalquer Garsenda III de Sabran, vídua del comte Alfons II de Provença, amb el consentiment del seu pare, Rainier de Sabran, dit de lo Cailar, dóna el comtat de Forcalquer al seu fill, el comte Ramon Berenguer V de Provença, sota la tutela del rei Pere el Catòlic, tot especificant que si Rainier moria sense hereu legítim el comtat passaria a la seva germana, Garsenda de Provença, i en cas que aquesta morís, a la família de la vídua.

A. ADBR, Trésor de chartes des comtes de Provence, B 306, S1 (signatura antiga), 211 × 397 mm. Carta partida horitzontalment per ABC a la part superior. Bon estat de conservació.

Publ.: PAPON, *HGP*, II, *preuves*, p. xxxviii-xxxix, doc. xxxvi; AURELL, *Actes de la famille Porcelet*, p. 173-174, doc. 271.

Reg.: F. BENOIT, *Recueil des actes des comtes de Provence appartenant à la maison de Barcelone*, II, p. 85, «Actes de Raimond Bérenger V», I.

Ref.: G. de TOURNADRE, *Histoire du comté de Forcalquier*, p. 124.

In Christi nomine. Cognoscant singuli, sciant universi quod ego Garssendis, uxor quondam Ildefonsi, comitis Provincie, dono, laudo et concedo, donatione inter vivos in perpetuum valitura cum hac carta, tibi, Raimundo Berengario, filio meo, domino Petro, rege Aragonum, tutore tuo /² legitimo tibi auctoritatem prebente, omne ius et omnem rationem quod vel quam unquam habui vel habeo vel habitura sum per me vel per alium in toto comitatu Foricalcariensi pro parte vel in solidum vel extra comitatum competat illud ius mihi, ratione donationis facte quondam comiti, viro meo, vel mihi a Guillelmo, /³ quondam comite Foricalcariensi, avo meo, sive iure alterius cuiuscumque tituli. Et in te plenarie omnia mea iura et actiones cedendo transffero pleno iure perfecte absque omni retentione seu diminutione universali vel particulari. Et tibi, mera liberalitate, actis intercedentibus, dono omnia que in comita-/⁴ tu vel extra comitatum continentur, que ad me spectant vel spectare possunt vel debunt aliquo modo, sive sint castra vel civitates vel ville vel alie munitiones vel territoria vel homines vel femine vel iurisdictiones vel firmamenta sive firmancie vel exercitus vel cavalcate vel questie vel forcie vel tolte vel alberge vel usatica /⁵ vel pedatica vel census vel redditus vel proventus vel domus vel vinee vel campi vel pascua vel prata vel aqua vel nemora vel riperie vel loca culta vel inculta vel rupes vel montes vel valles vel loca urbana vel rustica et omnia quecumque dici vel nominari possunt, et nominatim totam donationem illam quam mihi dictus avus meus fecit tempore nup-/⁶

ciarum vel alio unquam tempore tibi, prefato Raimundo Berengario, filio meo, concedo. Et si te mori contigit absque legitima prole de uxore, volo et semper volam que omnia ista supradicta sint filie mee, sororis tue, Garssendis, que si decesserit absque legitima prole de marito, hec omnia supradicta mihi vel meis revertantur.⁷ Hec autem omnia facio et laudo expressim, permittente et concedente patre meo, *Raines del Castlar*, et auctoritatem mihi nominatim in hiis omnibus prebente.

Ad hec ego *Raines del Castlar* et ego Garssendis predicta, eius filia, bona fide et sine dolo, non decepti, non coacti, non errantes, mera liberalitate, tam scientes ⁸ de facto quam prudentes *de iure*, tam per nos quam per alios quos super hiis consulvimus, omnia supradicta et singula et universa laudamus, concedimus et confirmamus et nos numquam contra ipsa vel aliquid ipsorum venturos revocando vel mutando, minuendo vel alias evertendo tibi, Raimundo Berengario, et tibi, Garssendi, eius soror- ⁹ ri, et vobis, domino Petro regi, eorum tutori legitimo, promittimus per stipulationem. Et si quo iure vel si qua ratione modo nobis competente vel de cetero competituro vel competitura possemus, unquam ista mutare vel minuere per nos vel per alios dictis vel factis in iure vel extra ius, ipsi penitus ex certa sciencia generaliter et specia-¹⁰ liter renunciamus, sit ius illud scriptum vel non scriptum, divinum vel humanum, legale vel canonicum, consuetudo generalis vel specialis, tacita vel expressa. Et si quod ius aliud posset de cetero repperiri, hec omnia suprascripta singula et universa semper incommota tenebimus et inviolata, sicut unquam melius potuit vel modo ¹¹ potest vel de cetero poterit ad proficium tui, Raimundi Berengarii, et tui, Garssendis, sororis eius, vel vestrorum, a clerico vel laico ullo loco vel tempore dici, scribi, intelligi vel excogitari. Et sicut prescriptum est in hac carta, iuro ego Garssendis me semper observaturam et nunquam contraventuram, manibus ¹² meis propriis per Deum et super sancta quatuor Evangelia corporaliter prestito sacramento.

Nos autem Petrus, Dei gratia rex Aragonum, recipimus te Garssendem et omnia supradicta in Dei fide et nostra.

Hec acta sunt anno ab incarnatione Domini nostri Ihesu Christi M^o CC^o nono, pridie kalendas decem-¹³ bris, in presentia dompni Guilelmi, episcopi Ausonensis, magistri Guidonis, iuvenis de Monte Pessulano, Guillelmi Porcelleti, Bertrandi Porcelleti, Hugonis sacriste, Poncii de Brugerii, Guidonis de Cavallone, Poncii de Verneto, Sancii de Orta, Rostagni de *Carboneres*, Guillelmi de Rosso, Petri Amici, Flote ¹⁴ de Tarascone, Poncii de Materone, Guillelmi de *Cotignac*, Guillelmi de Escala, Alfanni Romei, Petri Beleroti, Petri de *Lambesc*, Petri Martelli, Raimundi Gantelmi, Bertrandi Gantelmi, Roderici Exemeni, Petri *Bonança*, Guillelmi Malvesi, Coneguti, Iohannis *Galiz*, Raimundi de Sancto Paulo, Hu-¹⁵ gonis *Iahelenc*, Guillelmi Catalani, Berengarii de Materone.¹⁶

Signum + Petri, Dei gratia regis Aragonum et comitis Barchinone.¹⁷

Guillelmus, Ausonensis episcopus +.¹⁸

Signum (*senyal*) Bononati, qui hoc scripsit in castro de Alamandone et signum domini regis, mandato eius, fecit die et anno prefixis.

159

1209, desembre 18. Tarascó (Provença)

Pere el Catòlic, rei d'Aragó i comte de Barcelona, en encarregar-se de la tutela del seu nebot Ramon Berenguer, lliura el comtat de Provença al seu oncle, el comte Sanç, i al seu fill Nunó, en garantia o en com-

pensació de la cessió que aquest li havia fet l'any 1204 del comtat de Millau, quan el rei i el seu germà Alfons havien hagut d'empenyorar-lo al comte de Tolosa per obtenir un emprèstit. Justifica el lliurament per haver invertit la suma que prestà al comte de Tolosa sobre Millau en negocis del comte de Provença.

A. ACA, C, Pergamins de Pere I, carp. 63, núm. 348 (*olim* 7, arm. de Concòrdies Reials, sac de Sant Agustí, núm. 110), 174 × 347 mm. Bon estat de conservació.

Publ.: F. BENOIT, *Recueil des actes des comtes de Provence appartenant à la maison de Barcelone*, II, p. 88-89, «Actes de Raimond Bérenger V», núm. 4.

Ref.: MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Pedro I*, 3, p. 508 (edició fragmentària); J. VENTURA, *Pere el Catòlic*, p. 116.

Manifestum sit omnibus quod nos Petrus, Dei gratia rex Aragonum et comes Barchinone, palam profiteamur vobis, comiti Sancio, patruo nostro, nos et quondam Ildefonsum, fratrem nostrum, comitem Provincie, a vobis /² recepissemus comitatum de Amiliavo et eundem comiti Tolose pro quondam summa pecunie pignori obligasse, sicut in instrumentis que inde fecimus continetur, quam totam pecuniam in negociis fratris nostri obra /³ expendimus nos et ille. Pro illa itaque tota summa pecunie obligamus et tradimus vobis et Nuno, filio vestro, et vestris et cuicumque obligare vel inpignorare pro eadem pecunia volueritis, iure pignoris, totum comitatum /⁴ Provincie cum omnibus iuribus et redditibus et dominationibus et pertinentiis suis, sine omni prorsus exceptione, quem tamdiu teneatis integre, possideatis pacifice et plenarie expletetis donec tota prememo- /⁵ rata summa pecunie vobis vel vestris vel cuicumque iusseritis in integrum persolvatur. Et fructus et redditus et expleta et obventiones et quecumque inde aliquo modo habueritis et preceperitis in sortem non computentur, /⁶ sed ex nostro dono et liberalitate nostra ea omnia habeatis. Et ius vestrum totum et actiones vestras omnes dare et cedere possitis cuicumque persone velitis sine omni contradictione et impedimento cuiuslibet persone. /⁷ Promittimus etiam vobis boona fide et in nostra credentia et legalitate vos recipimus quod totum supradictum comitatum cum omnibus ad eundem pertinentibus faciamus vos et vestros habere, tenere et possidere inte- /⁸ gre et potenter et quod vos vel vestros de hiis in aliquo non decipiamus neque decipi permittamus. Et si comes Tolose aliquid de pecunia credita condonaverit vel remiserit vel de hominibus comitatus Amiliavi aliquid /⁹ ad eum redimendum habere poteritis, illud totum veniat in solutum nec super comitatum Provincie possitis illud repetere ullo modo.

Datum Tarasconi xv kalendas ianuarii, anno Dominice incarnationis M^o CC^o nono. /¹⁰

Signum+ Petri, Dei gratia regis Aragonum et comitis Barchinone. /¹¹

Guilelmus, Ausonensis episcopus +. *Sig+num Guilelmi Durfortis.* /¹²

Testes huius rei sunt Guilelmus de Cervaria, Poncius de Verneto, Petrus Liverre. /¹³

Signum (*senyal*) Bononati, qui mandato domini regis, hoc scripsit loco die et anno prefixis.

160

1210, octubre. Caltagirone

Frederic, rei de Sicília, duc d'Apúlia i príncep de Càpua, fa donació perpètua al comte Sanç de Cerdanya, oncle del rei Pere el Catòlic, del comtat d'Agrigent, i al comte Nunó, fill de Sanç, del comtat de Ragusa i la terra de Noto, reservant-se els serveis corresponents a la cort del regne de Sicília.

A. ACA, C, Pergamins de Pere I, carp. 64, núm. 371, 170 × 198 mm. Bon estat de conservació.

+ In nomine Dei eterni et Salvatoris Nostri Iesu Christi. Amen.^{a/2}

Fredericus,^b divina favente clementia rex Sicilie, ducatus Apulie et principatus Capue. Dignitas regia tunc /³ vere clarificatur et rutilat cum ad illos dona sue liberalitatis effundit quorum subsidio virilius poterit rebelles opprimere et regni statum in me-/⁴ lius reformare. Inde est quod nos diligentius attendentes probitatem et affectionem laudabilem quam egregius comes Sancius et comes Nuno,⁵ filius eius predilecti, affines nostri erga celsitudinem nostram habere noscuntur, considerantes eciam regni nostri salutem et utilitatem, que per sub-/⁶ ventionem eorum poterunt pervenire, de gratia et consueta munificentia nostra, perpetuo concedimus et donamus eidem egregio comiti Santio suisque heredibus /⁷ totum et integrum comitatum Agrigenti, cum civitate, castellis, terris et omnibus ipsi comitatu pertinentibus, tam demanii quam servicii, quod in dema-/⁸ nio in demanium et quod in servitio in servitium, salvo servitio quod curie nostre inde debetur. Eadem etiam comiti Nuno, dilecto cognato /⁹ nostro suisque heredibus, in perpetuum concedimus et donamus totum et integrum comitatum Ragusie, cum omnibus que comitatu pertinent, tam in /¹⁰ Sicilie quam in toto regno nostro, sicut comitatum ipsum melius tenuerunt comes Silvester senior et comes Guillelmus, filius eius, necnon et terram Nothi cum /¹¹ castello et omnibus tenementis et pertinentiis suis, quod in demanio in demanium et quod in servicio in servitium, salvo etiam servicio quod curie nostre /¹² inde debetur. Ad huius autem concessionis et donationis nostre memoria et robur perpetuo valiturum presens privilegium, per manus Andree, notarii et /¹³ fidelis nostri, scribi et bulla aurea tipario nostre maiestatis impressa precepimus communiri, anno mense et indictione subscriptis.¹⁴

Data Calatagironi, anno Dominice incarnationis millesimo ducentesimo decimo, mense octubris, quartedecime indictionis, regni vero domini nostri /¹⁵ Frederici, Dei gratia gloriosi regis Sicilie, ducatus Apulie et principatus Capue, anno terciodecimo feliciter. Amen.

a. + In nomine Dei eterni et Salvatoris Nostri Ihesu Christi. Amen *lletres capitals*. – b. Fredericus *lletres capitals*.

161

1211 gener 27.¹ Sant Nazari de Masol

Pere el Catòlic, rei d'Aragó i comte de Barcelona, accepta l'oferiment d'Amícia, filla de Simó de Montfort, comte de Leicester, per a casar-la amb el seu fill primogènit, l'infant Pere (el futur Jaume I), el qual lliura a Montfort per a custodiar-lo juntament amb la ciutat de Montpeller.

A. ACA, C, Pergamins de Pere I, carp. 64, núm. 379 (*olim* 30, arm. de Testaments Reials, sac R, núm. 52), 276 × 191 mm. Carta partida horitzontalment per ABC a la part superior. Bon estat de conservació. No resten vestigis del segell penjant a la plica, ultra quatre petits forats al marge inferior del pergami.
Ref.: MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Pedro I*, 4, p. 16-17 (edició fragmentària); J. VENTURA, *Pere el Catòlic*, p. 147.

1. *Còmput florentí*.

In nomine Domini nostri Ihesu Christi, anno eiusdem m^o cc^o x^o, sexto kalendas februarii.

Ego Petrus, Dei gratia rex Aragonum /² et comes Barchinone, promitto tibi Simoni, comiti Liecestrie, Bitterris et Karcassone vicecomes, quod accipiam /³ et ad presens accipio, sicut melius possum, Amiciam, filiam tuam, Petro, filio meo primogenito, in uxorem, propter /⁴ quod eundem filium meum tibi ad custodiendum concedo et, cum ipso et pro ipso, villam Montem Pessulanum /⁵ et ius omne seu possessionem quod vel quam habeo vel habiturus sum in ipsa villa vel eius pertinen-/⁶ tiis et in omni terra que ad Guillelmum, dominum quondam Montis Pessulani, patrem domine Marie, regine, uxoris /⁷ mee, pertinuisse cognoscitur nomine prefati filii mei seu nomine dicte Marie regine, uxoris /⁸ mee, tibi similiter, sicut melius possum, pleno iure concedo, ita videlicet quod auctoritate tua /⁹ propria liceat tibi possessionem dicte ville cum omni eius territorio, castris et pertinentiis, sine mea /¹⁰ vel alicuius pro me contradictione intrare, agere, experiri et excipere contra homines ipsius ville /¹¹ vel alios qui vellent concessionem huius modi contraire. Hanc autem donationem et concessionem tibi /¹² facio ad usum memorati filii mei quousque fuerit illius etatis scilicet decem et octo annorum quod /¹³ terram possit regere supradictam. Insuper quod supradicta omnia observabo, bona fide et sine /¹⁴ fraude et malo ingenio, et faciam observari. Confiteor, tactis sacrosanctis Evangeliiis, me /¹⁵ iurasse. Idem Guilelmus de Cerveria et Petrus Aones iurarunt.

Similiter ego Simon, comes Leicestrie, /¹⁶ promitto quod prefatam filiam meam dabo supradicto filio vestro, domine rex, Petro primogenito, in uxore-/¹⁷ rem et villam Montis Pessulani cum omni iure et pertinentiis eius et omni terra que, sicut superius dictum /¹⁸ est, ad G., dominum quondam Montis Pessulani, pertinuisse cognoscitur, si possessionem fuero assecutus, bona-/¹⁹ na fide custodiam et gubernabo ad usum et utilitatem ipsius pueri, filii vestri, ita tamen quod nullo /²⁰ umquam tempore vobis vel ipsi de proventibus ville vel castrorum seu terre predicte tenear reddere rationem, /²¹ sed pro expensis dicti pueri vel domine regine, si fuerit mecum vel in ipsa villa, penitus computen-/²² tur. Preterea supradicta omnia fateor me iurasse. Ex parte mea iurarunt vicecomes de Ungiis, /²³ Guido de Lucio, Guilelmus de Pratellis, Lucas, filius Iohannis.

Hec pactio facta fuit coram viris venerabilis archiepiscopo Arelatensi, Uticensi, apostolice sedis legato, Avinionensi, Tholosa-/²⁵ nensi episcopis et abbate Cister, apostolice sedis legatus, et G. et Arnaldo, fratribus Cister, et B. Amelii /²⁶ et Columbo, notario domini regis Aragonum, et R. Malo Vicino. Ad maiorem autem predictorum /²⁷ omnium observantiam ego memoratus Simon, comes Leicestrie, presentem cartam feci sigilli mei /²⁸ munimine roborari.

Actum in ecclesia Sancti Nazarii de Mazolio.

162

1213, gener 24. Tolosa de Llenguadoc

Pere el Catòlic, rei d'Aragó i comte de Barcelona, cedeix en feu a Guillem de Montpeller, fill il·legítim del seu sogre Guillem VIII, la ciutat de Montpeller i els castells i pobles de Latas, Paulhan i Aumelas.¹

1. Aquesta cessió fou ratificada poc després del 3 de març pel rei de França Felip August a l'ambaixada catalana presidida per Berenguer de Palou, bisbe de Barcelona, que el rei Pere el Catòlic d'Aragó envià amb la intenció de demanar la mà de la seva filla i aturar la participació del príncep Lluís en la croada de Simó de Montfort.

[A. Original perduto.]

Publ.: L. D'ACHÉRY, *Spicilegium sive collectio veterum aliquot scriptorum qui in Galliae bibliothecis delituerant*, III, Paris, 1723, p. 575-576.

Ref.: MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Pedro I*, 4, p. 92-93; J. VENTURA, *Pere el Catòlic*, p. 204.

In Christi nomine. Sit notum cunctis quod nos Petrus, Dei gratia rex Aragonum et comes Barchinonensis, bono animo et spontanea voluntate, donamus et concedimus per nos omnes et successores nostros tibi Guillelmo de Monte Pessulano et posteritati et consanguinitati tuae in perpetuum ad feudum, villam de Monte Pessulano et castrum et villam de Latis et castrum de Paollano quod tibi in praesenti tradimus, et castrum et villam de Omelacio cum omnibus iuribus et terminis et tenementis ac pertinentiis et appendiciis suis et cum omnibus dominiis et dominationibus et iurisdictionibus suis, et cum omnibus castris et villis et munitionibus sive fortiis quae ad praedicta castra et villas et ad iurisdictionem et dominationem earum et eorum spectant et pertinent, vel spectare et pertinere debent quoquo modo, ubicumque et qualicumque et quantacumque sint, exceptis illis quae tenere debes per comitem Tolosanum. Alia autem omnia praedicta cum feudis et feudilibus et retrofeudalibus, cum militibus et hominibus et feminis ibi habitantibus et habitaturis, cum dominicaturis omnibus, cum montibus et planis, cum cultis et incultis, cum nemoribus, sylvis, garricis, arboribus, herbis, pratis, pascuis, pascheriis, cum fontibus, fluminibus, rivis, stagnis et aliis aquisdulcibus atque salsis, et earum ductibus et reductibus, cum molendinis et furnis omnibus atque balneis, cum venationibus, piscationibus maris et stagnorum et aquarum dulcium, cum stabilimentis et iustitiis omnibus, cum stacamentis, placitis et firmamentis omnium causarum civilium et criminalium, cum hostibus et cavalcatis omnibus, cum quaestiis, toltis, fortiis, censibus, servitiis, usaticis et aliis omnibus ademrivis, cum mercatis et nundinis sive feriis, cum leudis, pedaticis, ribaticis et consuetudinibus terrae et maris; cum baiuliis et vicariis omnibus et cum omnibus omnino aliis iuribus et causis expressis hic et non expressis, quaecumque in praedictis omnibus et singulis habemus vel habere debemus aliquo modo, aliquo iure, aliqua occasione, aliqua ratione vel causa, et cum omnibus etiam melioramentis quae ibi tu aut tui feceritis vel facere potueritis unquam.

Promittimus etiam tibi quod te potenter et fideliter adiuvabimus requirere et recuperare omnia supradicta ab illis qui ea detinent contra voluntatem nostram, et recipimus te in bona fide nostra de omnibus supradictis et pro omnibus supradictis.

Ego itaque praefatus Guillelmus de Monte Pessulano, filius Agnetis feminae, recipio a vobis domino meo Petro, divina dispositione rege Aragonum et comite Barchinonensi, filio Sanctiae feminae felicis recordationis inclytae reginae Aragonum, haec omnia supradicta modo praedicto; et devenio unde homo et vassallus vester, promittens et conveniens firmiter bona fide quod fidelis ero vobis de corpore vestro et membris, et de tota terra vestra, et de toto iure vestro, sicut homo debet esse ad suum meliorem seniore cui propriis manibus se commendat, et specialiter de villa de Monte Pessulano, et de castro et villa de Latis, et de castro de Paollano quod in praesenti mihi tradidit, et de castro et villa de Omelacio, et de omnibus castris et villis et munitionibus quae ad praedictas villas et castras, et ad dominationem et iurisdictionem earum et eorum spectant et pertinent vel spectare et pertinere debent, exceptis illis quae tenere debeo per comitem Tolosanum et de omnibus fortiis sive munitionibus quae in terminis vel pertinentiis earum vel eorum vel in toto honore quem mihi donatis fient vel construentur unquam. Et faciemus de praedictis omnibus ego et omnes mei successores pacem et guerram per vos et successores vestros in perpetuum. Et praestabimus etiam vobis et successoribus vestris valentiam et auxilium contra omnes personas bona fide ad vestram cognitionem. Et dabimus vobis et successoribus vestris et nuntio et nuntiis vestris plenam potestatem, irati et pacati,

faciendi pacem, placitum et guerram de praedictis villis et castris et fortiis et munitioibus fideliter et potenter, quotienscumque et quantocumque admoniti fuerimus vel commoniti per vos vel per nuntium aut nuntios vestros aut litteras. Et de admonitione vel commonitione non vetabimus nos nec subtrahemus aliquem malo ingenio vel arte.

Caeterum si quis vel si qui aufert vel auferunt, abstulerit vel abstulerint vobis aut mihi praedictas villas vel castra seu fortias aut munitiones vel ipsarum aut ipsorum aliquod, cum illo vel illis finem vel pacem aut concordiam non habeo usquequo totum recuperatum habeam, ita quod amisso recuperato, teneam et habeam illud per vos modo et forma praedictis.

Omnia supradicta, prout melius scripta sunt et plenius intelligi possunt, ego praetaxatus Guillelmus de Monte Pessulano fideliter observabo et adimplebo vobis praenominato domino meo Petro, regi Aragonum, et successoribus vestris, et ita me fideliter observaturum bona fide per stipulationem solemnem vobis stipulanti promitto et etiam sub hominio quod vobis pro dicta feudo iunctis manibus facio quod totum etiam per sacrosancta Evangelia corporaliter a me tacta sponte iuro, statuens in perpetuum quod successores mei eadem formam fidelitatis, idem hominium, consimile sacramentum vobis et successoribus vestris in regno Aragoniae facere teneantur.

Datum Tolosae, nono kalendas februarii, anno Dominicae incarnationis millesimo ducentesimo duodecimo.

Signum Petri, Dei gratia regis Aragonum et comitis Barchinonensis.

Signum Guillelmi de Montepessulano, qui hoc firmo et laudo.

Huic rei praesentes interfuerunt Guillelmus Durfortis, Petrus Almairanus, Raimundus Seguinus et Bononatus, scriptor domini regis.

Testes huius rei sunt Raimundus, dux Narbonensis, comes Tolosae et marchio Provinciae, Raimundus Rotgerii, comes Fuxensis, Bernardus, comes Convenarum, domnus Nuno Sancii, Eximinus Cornelii, Garssia Romei, Michael de Lusua, Raimundus de Monte Catano, Raimundus Gaucerandi de Pinos, Raimundus de Ripollis, Raimundus de Castro Vetulo, Guillelmus de Cervaria, Guillelmus de Cervilione, Guillelmus de Monte Catano, Guillelmus Raimundi senescalcus, Azsenarius Pardi, Arnaldus de Alascuno, Arnaldus Palacini, Assalius de Gudal, Petrus de Aonisio, Petrus Berengarii de Rivo Pirorum, Petrus Martini de Leheth, Petrus Pardi, Bernardus de Portella, Bernardus de Talamanca, Bernardus de Sentellis, Bernardus Ermengaudi de Fraxianeto.

Signum Bononati, qui mandato domini regis pro Ferrario suo hoc scripsit loco, die et anno praefixis.

163

1213, gener 27¹ [Tolosa de Llenguadoc]

El comte Ramon VI de Tolosa i el seu fill posen les seves persones, la ciutat i la rodalia de Tolosa de Llenguadoc i la vila de Montalban i tots els seus dominis en mans i sota la potestat del rei Pere el Catòlic per a complir el que el papa i l'Església de Roma els ordenin.

1. *Còmput florentí.*

[A. Original perdut.]

[B. Trasllat del 31 de març de 1213 a Perpinyà, perdut.]

Publ.: G. CATEL, *Histoire des comtes de Tolose*, p. 275; BALUZE, *Epistola Innocentii III*, II, p. 768; MANSI, *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, Venècia, 1759-1798, XXII, col. 875; MIGNE, *PL*, t. CCXVI, col. 845-846; BOUQUET, *RHF*, XIX, p. 569.

Reg.: L.-G. de BRÉQUIGNY, *Table chronologique*, IV, p. 546; L. MACÉ, *Les comtes de Toulouse et leur entourage*, tesi, III, p. 625, doc. 154.

Ref.: MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Pedro I*, 4, p. 93 i 95.

“Ego Raimundus, Dei gratia comes Tolosae, dux Narbonae, marchio Provinciae, et ego Raimundus, filius eius, gratuita voluntate, non coacti, nec vi nec dolo inducti, mittimus personaliter nos ipsos et Tolosam civitatem et suburbium et villam Montisalbani cum omnibus eorum pertinentiis, terminis sive adiacentiis, et totam aliam terram nostram quam habemus et habere debemus, cum militibus et hominibus singulis et universis nunc vel in futurum habitantibus, et ad ultimum cum omnibus iuribus et rationibus quae ad nos ubique pertinent vel pertinere debent aliquo iure sive aliqua ratione, in manu et posse vobis domino Petro, Dei gratia regi Aragonensi et comiti Barchinonensi, et eis qui de voluntate vestra vel mandato vices vestras obtinuerint, mittimus, inquam, in posse vestro ac potestate predictam terram totam, sicut dictum est, aliam quam, Deo praestante, recuperabimus. Tradentes vobis etiam et in vos eosque qui locum vestrum tenuerint transferentes corporalem possessionem horum omnium et iura omnia seu rationes cum plena iurisdictione ac potestate, tali modo quod, tam in personis nostris quam in omnibus nominatis, voluntati Domini papae et mandato possitis obtemperare et satisfacere et cogere cum effectu nos, si forte proni et acclines ad mandatum eius prosequendum, quod Deus avertat, noluerimus adesse. Promittentes vobis, bona fide, quod tam ea quae dominus papa vel vos pro eo nobis mandaveritis, pro posse nostro faciemus et adimplebimus sine dolo et fraude. Haec omnia, quemadmodum superius scripta sunt, attendemus et observabimus bona fide et sine malo ingenio pro posse nostro, et contra non veniemus per nos vel per aliam quamcumque personam vel venire contra faciemus, nec aliquid contra machinabimus. Quae omnia praedicta per Deum et haec sacrosancta Evangelia corporaliter a nobis tacta iuramus. Mandamus praeterea capitulo et universitati Tolosae urbis et suburbii ut vobis domino Petro, regi praedicto, faciant fidelitatem et sacramentum ad omnia supradicta exsequenda, adimplenda et fideliter observanda.

Hoc fuit ita appositum quinta die ianuarii in exitu, feria prima, Philippo Francorum rege regnante, et eodem Raimundo Tolosano comite, et Fulcone episcopo, anno ab Incarnatione Domini millesimo ducentesimo decimo secundo.

a. Migne, *que parteix de la carta de notificació enviada per l'arquebisbe de Tarragona al papa Innocenci III, on es contenen els actes, avantposa Sanctissimo patri et domino Innocentio Dei gratia summo pontifici, Raimundus per eandem Tarraconensis archiepiscopus et episcopi et abbates qui secum praesentes fuerunt, summa cum devotione subiectionem et debitum famulatum. Sanctitati vestrae notum facimus dominum regem Aragonensem, cum Tolosam accessit ut comites Tolosanum et Fuxensem et Convenarum et Gastonem de Bearno ad beneplacitum et mandatum vestrum libere et absolute recipiendum induceret et pro viribus fideliter adimplendum, ab abundantem cautelam securitatem in scriptis redactam ab eisdem recepit in hunc bonum.*

164

1213, gener 27.¹ Tolosa de Llenguadoc

Els cònsols de la ciutat i de la rodalia de Tolosa de Llenguadoc, per ordre del comte Ramon VI i del seu fill, prometen al rei Pere el Catòlic d'obeir el que l'Església els mani i, en particular, de mantenir l'obligació que el comte de Tolosa ha fet del comtat al rei d'Aragó fins que aquest obeeixi el que l'Església de Roma i el papa li ordenin.

[A. Original perdut.]

[B. Trasllat del 31 de març de 1213 a Perpinyà, perdut.]

Publ.: G. CATEL, *Histoire des comtes de Tolose*, p. 275-276; MIGNE, *PL*, t. CCXVI, col. 846-847.

Reg.: L.-G. de BRÉQUIGNY, *Table chronologique*, IV, p. 546.

Ref.: MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Pedro I*, 4, p. 93 i 95.

Nos consules Tolosae urbis et suburbii, Bertrandus de Sancto Lupo, Arnaldus de Castro Novo et Bernardus Petrus Trytius^a et Arnaldus Gilabertus et Petrus de Sancto Romano et Guillelmus de Posano et Arnaldus de Roausio,^b filius Arnaldi de Roausio qui fuit, et Raimundus de Roausio et Guillelmus de Monte Totino,^c et B. Arnaldus Rainaldus et Stephanus Vitalis et Raimundus Vitalis^d de Dalbata et B. Petrus de Cosan et Guillelmus Isarnus et Raimundus Robertus de Tauro et Vitalis de Prunacho^e et P. Embrinus et G. Pontius Astro et Bernardus Raimundus et Raimundus de Scalquencibus et Arnaldus de Roausio,^f filius Arnaldi^g de Rausio qui fuit, et Hugo Surdus et Bernardus Geraldus et Stephanus Signerius, de voluntate expressa et mandato domini Raimundi, Dei gratia Tolosae comitis, ducis Narbonae, marchionis Provinciae, et Raimundi, filii eius, de communi consensu universitatis Tolosae, promittimus vobis domino Petro, Dei gratia regi Aragonensi et comiti Barchinonensi, quod ad omnia tenenda et habenda et plenarie exequenda et potenter possidenda quae dominus Raimundus, comes Tolosae, et Raimundus, eius filius, vobis promiserunt quemadmodum in superiori instrumento ab eis vobis facto plenius continetur, curam dabimus, operam et diligentiam quam poterimus adhibebimus, ut tam de personis suis quam de honoribus suis quos nunc habent vel habere debent vel, Deo praesente, recuperabunt, possitis satisfacere voluntati et mandato domini Papae et vobis in iis quae idem^h dominus papa decrevit iniungenda promittimus, bona fide et sine dono ac fraude, auxilium, consilium et opem quantam poterimus et iuvamen et ad omnia adimplenda omnimodam fidelitatem vobis et eis qui locum vestrum tenuerint. Promittimus etiam vobis nos singuli et universi praenominati consules et tota Tolosae universitas quod in iis omnibus quae ex parte domini papae et Sanctae Romanae Ecclesiae nobis mandaveritis vos vel illi qui vices vestras tenuerint, voluntati domini papae stemus in omnibus et per omnia et arbitrio seu cognitioni unusquisque per se, et contra non veniemus aliqua ratione. Haec omnia superius scripta attendemus et observabimus ac complebimus bona fide et contra aliquid non machinabimus per nos vel per aliam quamcumque personam. Sic nos Deus adiuvet et haec sacrosancta Evangelia a nobis singulis iure iurando corporaliter tacta. Et ad huius negotii fidem pleniorum hanc paginam sigillorum comitis et filii eius et capituli Tolosae auctoritate roboramus.

Hoc fuit ita positum quinta die Ianuarii in exitu, feria prima, Philippo rege Francorum regnante et eodem Raimundo, Tolosano comite, et Fulcone episcopo, anno ab incarnatione Domini millesimo ducentesimo decimo secundo.

1. *Còmput florenti*.

a. Toytius Migne. – b. Roaisio Migne. – c. Sotino Migne. – d. et Raimundus Vitalis omès Migne. – e. Princhaco Migne. – f. Roaisio Migne. – g. B. Migne. – h. eis Migne.

165

1213, gener 27.¹ Tolosa de Llenguadoc

Ramon Roger, comte de Foix, i el seu fill Roger Bernat posen les seves persones i els seus dominis en mans i sota la potestat del rei Pere el Catòlic per a complir el que el papa i l'Església de Roma els ordenin.

[A. Original perdut.]

[B. Trasllat del 31 de març de 1213 a Perpinyà, perdut.]

Publ.: G. CATEL, *Histoire des comtes de Tolose*, p. 276-277; MIGNE, *PL*, t. CCXVI, col. 847-848.

Ref.: MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Pedro I*, 4, p. 93 i 95; J. VENTURA, *Pere el Catòlic*, p. 201.

In Dei nomine. Cunctis pateat quod nos Raimundus Rogerii, Dei gratia comes Fuxensis, et Rogerius Bernardi, filius eius, ad honorem Dei et Sanctae Matris Ecclesiae et domini Innocentii, qui sacrosanctae Romanae sedis obtinet praesulatum, ponimus et mittimus personas nostras et universa castra nostra et munitiones et fortias et caunas, scilicet castrum de Fuxo, de Monte Galardi, de Monte Olivo, de Castro Pendenti, de Tarascone, de Dasnaco,^a de Ravato, de Miramonte, de Mereglos, de Cenacto, de Ugenacco, de Vico, de Monte Regali, de Castro Verdunensi, de Lurdad, de Unacco et de Haus, et universas caunas de Solobria, de Subitan,^b de Enolaco,^c de Verdun, de Agnavis^d et de Heliato, et montana et valles et omnem aliam terram nostram quae ad nos et nostros quocumque iure vel causa pertinet aut pertinere debet aut potest, in manu et potestate vestra, domini nostri regis Aragonum et comitis Barchinone, ut ea omnia plenarie et potenter teneatis et possideatis, eo tamen pacti tenore apposito et forma, ut per detentionem praedictorum honorum et nostrarum personarum possitis compellere et urgere nos ad omnia illa exequenda et observanda^e quae dominus Papa et sacrosancta Romana Ecclesia de personis nostris decrevit statuenda. Sub periculo ergo commissionis et poena omnium praedictorum castrorum et totius terre nostrae vobis stipulantibus, per solemnem stipulationem, bona fide, promittimus quod omnia quae dominus Papa nobis de personis aut de terra nostra iniunxerit fideliter curabimus adimplere et in perpetuum modis omnibus observare; et quod ita totum adimpleamus et contra non veniamus vel aliqua arte vel ingenio ab aliqua persona veniri sustineamus, de omnibus concedentes vobis potestatem plenariam, per Deum et haec sancta Evangelia corporaliter tacta, sponte iuramus, cognoscentes per idem sacramentum vobis pridem nos eandem potentiam concessisse. Et ad maiorem huius facti evidentiam hanc paginam nostri sigilli praesentia communimus.

Actum est hoc et ita concessum apud Tolosam, vi kalendas februarii, anno Dominicae incarnationis millesimo ducentesimo decimo secundo.

Bernardus de Ugenacco, praedicti domini comitis Fuxensis notarius existens, hanc scripsit et sigillo eiusdem corroboravit.

a. Aisnasco Migne. – b. de Subitan omès Catel. – c. Onolacco Migne. – d. de Agnavis omès Catel. – e. et observanda omès Catel.

1. *Còmput florentí.*

166

1213, gener 27.¹ Tolosa de Llenguadoc

El comte Bernat IV de Comenge i el seu fill Bernat posen les seves persones i els seus dominis en mans i sota la potestat del rei Pere el Catòlic per a complir el que el papa i l'Església de Roma els ordenin.

A. Original perdut.]

[B. Trasllet del 31 de març de 1213 a Perpinyà, perdut.]

Publ.: G. CATEL, *Histoire des comtes de Tolose*, p. 277; MIGNE, *PL*, t. CCXVI, col. 848.

Ref.: MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Pedro I*, 4, p. 93 i 95; J. VENTURA, *Pere el Catòlic*, p. 201.

In Dei nomine. Cunctis sit manifestum quod nos Bernardus, comes Convenarum, et Bernardus, filius eius, ad honorem Dei et Sanctae Matris Ecclesiae et domini Innocentii, qui sacrosanctae Romanae sedis obtinet praesulatum, ponimus et mittimus personas nostras in manu et potestate vestri, domini nostri Petri, Dei gratia regis^a Aragonum et comitis Barchinone, cognoscentes et veraciter confitentes nos quidem tradidisse terram nostram vobis et militi vestro nomine P. de Alcalano,^b speciali nuntio a vobis ad hoc misso, ut eam plenarie teneatis et potenter possideatis, eo tenore appposito et forma, ut per detentionem personarum nostrarum et terrae nostrae possitis compellere et urgere nos ad omnia illa exequenda et observanda quae dominus papa et sacrosancta Romana Ecclesia de^c personis nostris et rebus decrevit statuenda, sub periculo ergo commissionis et poena totius nostrae terrae vobis stipulantibus, per solemnem stipulationem, bona fide, promittimus quod omnia quae dominus papa nobis de personis aut terra nostra iniunxerit fideliter curabimus adimplere et in perpetuum in^d modis omnibus observare. Et quod ita totum adimpleamus et contra non veniamus, vel aliqua arte aut ingenio ab aliqua persona veniri sustineamus, de omnibus concedentes vobis potestatem plenariam, per Deum et haec sancta Evangelia corporaliter tacta, sponte iuramus. Et ad maiorem huius facti evidentiam hanc^e paginam nostri sigilli praesentia confirmamus.

Haec acta sunt apud Tolosam, vi kalendas februarii, anno Dominicæ incarnationis millesimo ducesimo decimo secundo.

a. regis omès Catel. – b. Alcano Migne. – c. de omès Catel. – d. in omès Migne. – e. hanc omès Catel.

167

1213, gener 27.² Tolosa de Llenguadoc

Gastó VI, vescomte de Bearn i comte de Bigorra, posa la seva persona i els seus dominis en mans i sota la potestat del rei d'Aragó per a complir el que el papa i l'Església de Roma li ordenin.

1. Còmput florentí.

2. Còmput florentí.

[A. Original perdut.]

[B. Trasllat del 31 de març de 1213 a Perpinyà, perdut.]

Publ.: G. CATEL, *Histoire des comtes de Tolose*, p. 277-278; MIGNE, *PL*, t. CCXVI, col. 848-849.

Ref.: MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Pedro I*, 4, p. 93 i 95; J. VENTURA, *Pere el Catòlic*, p. 201.

In Christi nomine. Sit notum cunctis quod ego Gasto, Dei gratia vicecomes Bearnensis et comes Bigorrae, ad honorem Dei et Sanctae Matris Ecclesiae et domini Innocentii, qui sacrosanctae Romanae Ecclesiae sedis obtinet praesulatum, pono et mitto personam meam et castra de Lurda, de Olerone, de Montanerio, de Miramon, de Cadelo et omnem aliam terram quam habeo et habere debeo, vel ad me vel ad^a meos pertinet aut pertinere debet et potest aliqua ratione, aliquo iure vel causa, et illam totam quam habere et recuperare potero, Deo dante, in manu et potestate vestri et^b domini mei^c Petri, Dei gratia regis Aragonum et comitis Barchinone, ut ea omnia plenarie et potenter teneatis et possideatis, eo pacti tenore appposito et^d forma, ut per detentionem praedictorum bonorum et meae personae possitis compellere et^e urgere me ad illa omnia exequenda et observanda quae dominus papa et sacrosancta Romana Ecclesia de persona mea et rebus decreverit statuenda, sub periculo ergo commissionis et poena omnium praedictorum castrorum et totius terrae meae vobis stipulantibus, per solemnem stipulationem, bona fide, promitto, quod omnia quae papa mihi de persona aut terra mea iniunxerit curabo fideliter adimplere et in perpetuum modis omnibus observare. Et quod ita totum adimpleam et contra non veniam vel aliqua arte vel ingenio vel aliqua persona veniri sustineam, de omnibus concedens vobis potestatem plenariam, per Deum et haec sancta Evangelia corporaliter tacta, sponte iuro. Et ad maiorem huius facti firmitatem hanc paginam mei sigilli autoritate confirmo.

Actum est hoc apud Tolosam, vi kalendas februarii, anno Dominicae incarnationis millesimo ducesimo decimo secundo.^f

a. ad omès Migne. – b. et omès Migne. – c. mei omès Migne. – d. in Catel. – e. et omès Catel. – f. Bafegeix Et quoniam visum est domino regi eiusque curiae ipsa originalia penes se potius retinere quam incertis casibus fortunae committere, ad pedes sanctitatis vestrae eorum misi scripta sigillis nostris communita verbo ad verbum fideliter supra nullo addito, diminuto vel in aliquo immutato. Hoc autem transcriptum factum fuit apud Perpinianum fideliter secundo kalendas aprilis, anno ab incarnatione Domini millesimo ducesimo decimo tertio.

168

1213, abril 20

Testament nuncupatiu de Maria de Montpeller, reina d'Aragó, en el qual nomena hereu de tots els seus béns el seu fill Jaume i atorga plens poders per a canviar les seves darreres voluntats al papa Innocenci III i a l'Església romana, sota la tutela i protecció de la qual col·loca tant l'hereu com les filles del seu matrimoni amb el comte de Comenge.

[A. Original perdut.]

B. Trasllat del 10 de novembre de 1314. AN, J. 343, Abbaye d'Aniane, núm. 4. Segell de l'oficial i segell de la cort de Montpeller.

Publ.: A. TEULET, *Layettes du trésor des chartes*, I, p. 390-391, doc. 1044, ex B.

In nomine Domini, amen. Anno incarnationis eiusdem millesimo ducentesimo tercio decimo, pontificatus domini Innocentii^a pape tercio anno, xvi mense aprilis, die xx^a, indictione prima.^b Ego quidem Maria, regina^c Aragonum et domina Montis Pessulani, quamvis egra corpore, mente sana, nolens decedere intestata, nuncupativum, quod sine scriptis dicitur, facio testamentum, in quo michi Iacobum, filium regis Aragonum et meum, michi omnium bonorum meorum mobilium et immobilium heredem instituo. Ita tamen quod, si forte, quod absit, idem filius meus obierit sine prole, due filie mee, Matildis scilicet et Peyrona, quas sucepi de comite Convenarum, eidem in omnibus bonis meis succedant. Et, simili modo, earum altera decedente, altera vissicim hereditario iure succedat, statuens firmiter atque precipiens ut testamentum, quod in partibus meis feci ultimo ante istud, quod cum sigillis ydoneorum virorum sollempniter fuit^d consignatum, in omnibus obtineat firmitatem, exceptis illis que in hoc testamento ultimo comuttantur. Ad hoc autem michi apud basilicam beati Petri principis apostolorum michi eligo sepulturam, volens, mandans atque statuens ut omnia debita, que veniendo ad Apostolicam Sedem et ibidem morando contraxi, et adhuc pro familie mee reditu et sepulture mee exequiis contrahentur, primitus inter omnia persolvantur. Deinde vero legata omnia, secundum tenorem subscriptum, distribui precipio et expeto expendi. In primis, basilice beate Petri principis apostolorum lego xxv libras Pruvinenses pro officio funeris mei et exequiis sepulture. Lego, secundum providentiam camerarii domini Pape, xxx libras Pruvinenses; basilice beati Iohannis Lateranensis,^e xxv libras; basilice beate Marie maioris, unum calicem duarum marcharum; basilice beati Pauli, unum calicem duarum marcharum. Preterea monasterio Sancti Salvatoris de Anania lego quicquid habeo vel habere debeo in piscariis castri de Frontiniano et pertinentiis suis, quas piscarias bone memorie Guillelmus de Monte Pessulano, pater meus, ab eodem monasterio tenuit et possedit. Preterea castrum de Miraval cum omnibus pertinentiis suis monasterio Sancti Felicis de Montesceno dimitto, reservato tamen usufructu et plano dominio eius domine Clementie, amitte mee, omnibus diebus vite sue. Rixende, mee camerarie, lego xxv libras Melgoriensis monete, preter id quod in alio testamento dimisi, capam nostram, gatnachiam, pallium, et tunicam, et pelliciam novam scarlatam, et mantellum de viridi novo, et gatnaciam. Guillelme, mulieri servienti mee, gatnaciam de bruneto et aliam pelliciam de escarlato; et victum in domo mea ipsam habere volo, prout pater meus illi concesserat. Odorico Bononi, pro recompensatione servicii sui, volo et mando dari l libras Turonenses; advocato cause mee, xxx libras; proinde magistro Obitoni, x libras; magistro Thome, v libras; magistro Guillelmo correctori, unam marcham argenti. Preterea Mergoto, vailleto meo, cum hiis que sibi in alio testamento legavi, dimitto l libras Melgorienses; Michaeli, famulo meo, x libras, preter id quod in alio testamento dimisi; magistro Theobaldo, medico meo, xx libras; Caponi, cursori meo, x libras; Bernardo de Lancenis, iii libras. Hec autem omnia et alia, que in alio testamento ultimo condito ante istud in partibus meis non sunt per istud expresse mutata, iure testamenti vel codicillorum vel favore ultime voluntatis, rata et firma perpetue esse volo. Ad ultimum vero volo et statuo ut sanctissimus pater Innocentius, summus pontifex, liberam habeat potestatem mutandi, addendi, minuendi et ordinandi de hoc testamento pro sue beneplacito voluntatis; sub cuius et ecclesie Romane protectione, deffensione atque tutela prefatum filium meum et filias meas et omnia bona mea et familiam nostram dimitto.

Actum est hoc in presentia subscriptorum ad hoc specialiter vocatorum, scilicet, magistri Iohannis Castello Urache, medici domini Pape; magistri Rainerii, domini Pape subdiaconi et familiaris; magistri Benedicti; domini Stephani camerarii capellani; abbatis monasterii Aniane; Garini, monachi Anianensis; magistri Theobaldi medici; Vitalis capellani predictae regine; Raimundi Arra et plurium aliorum.

Et ego Richardus, imperialis aule scriniarius,^f hoc testamentum, secundum disposissionem dicte regine, scripsi et complevi rogatus.

a. Iohannis B. – b. pura B. – c. reginam B. – d. fuit omès B. – e. Lateracensis B. – f. senarius B.

169

1213, juny 1. Roma

El papa Innocenci III ordena al rei Pere el Catòlic que abandoni els tolosans així com els comtes de Foix i de Comenge. Promet la tramesa al Lenguadoc d'un cardenal investit amb tots els poders per a fer justícia als querellants i ordena al rei que signi una treva amb Simó de Montfort.

[A. Original perdut.]

B. Intima de la butlla feta pel bisbe F. de Tolosa de Lenguadoc al rei Pere el Catòlic d'Aragó. ACA, C, Pergamins de Pere I, carp. 65, núm. 444 (*olim* 7, arm. de Concòrdies Reials, sac de Sant Agustí, núm. 108), 243 × 323 mm. Restes del cordill del segell penjant a la plica. Bon estat de conservació, malgrat la presència d'una taca a la part central del pergami.

Publ.: MIGNE, *PL*, t. CCXVI, col. 849-852. D. MANSILLA, *La documentación pontificia hasta Inocencio III*, p. 546-550, doc. 505 publica el document gairebé idèntic adreçat al rei Pere, conservat al reg. val. 8 f. 149r.-v. i a còpies posteriors.

Reg.: F. MIQUEL ROSELL, *Regesta de Letras Pontificias del Archivo de la Corona de Aragón. Sección Cancillería real (pergamino)*, Madrid, [Cuerpo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos], 1948, p. 50, doc. 67.

Cit.: J. VENTURA, *Pere el Catòlic*, p. 205-206.

“Is in cuius manus sunt omnium corda regum inspiret karissimo in Christo filio nostro Petro, illustri regi Aragonensi, humiliter exoratus ut prudenter attendens quod iuxta mandatum apostolicum nos oportet obsecrare, arguere, increpare nostras increpationes quas paterna in ipsum affectione deponimus, devotione recipiat filiali et sic nostris obtemperet salubribus monitis et consiliis ut correctionem apostolicam devote recipiendo demonstret se in hiis etiam affectum habuisse sincerum in quibus absque dubio per effectum noscitur deliquisse. Sane ad totius fere mundi noticiam iam pervenit nec serenitatem suam ignorare credimus aut etiam diffiteri, quod inter ceteros principes christianos eum specialiter studuimus honorare per quod et potencia sibi accrevit et fama, utinamque cum hiis prudentia et devotio sibi amplius accrevissent, quod licet utile nobis existeret, ei tamen potius expediret. Verum in hoc, necque sibi providisse dinoscitur, neque nobis, ut decuit, detulisse, quod cum Tolosani cives ab Ecclesie corpore sint excommunicationis mucrone precisi et ipsorum civitas supposita interdicto pro eo quod quidam eorum sunt heretici manifesti, plures vero credentes, fautores et receptatores ipsorum ac etiam defensores, adeo alii quoque quos Christi exercitus immo verius ipse [Christus],^b quem contra se ipsos suis adinventionibus provocarunt, a suis fecit tabernaculis emigrare, ad Tolosanam quasi quandam erroris sentinam confugerint civitatem, observantes tempus et oportunitatem captantes quo fidem in partibus illis quasi de novo plantatam, velud locuste de puteo abissi egressae valeant extirpare, idem divini timoris oblitus quasi prevalere valeat contra Deum vel advertere manum eius contra eos exigentibus suis culpis extentam, ipsos et eorum complices in defensionem, quasi sub spem pietatis impietatem exercens, in

scandalum populi christiani et dispendium proprie fame recepit, post inhibitionem a legato nostro ex parte Dei et nostra districtissime sibi factam, non sine nota gravis infamie ac suspicionis scrupulo gravioris.

Nuper igitur, auditis que venerabilis frater noster Segrobicensis episcopus et dilectus filius magister Columbus nuntii sui ac nuntii legati nostri ac nobilis viri Simonis, comitis Montis Fortis, in presentia nostra proponere voluerunt et litteris directis hinc inde plenius intellectis, habito cum fratribus nostris tractatu atque consilio diligenti, volentes honori suo quantum ad famam, saluti quantum ad animam, et indemnitati quantum ad terram, paterna sollicitudine precavere dicto regi in virtute Spiritus Sancti sub obtentu divine ac apostolice gratie, districte providimus iniungendum ut sine mora prenotatos deserat Tolosanos et complices eorundem, non obstante promissione vel obligatione quacumque prestita vel recepta in elusione ecclesiastice discipline, ipsis, quamdiu tales extiterint, non impensurus per se vel alios consilium, auxilium vel favorem. Si vero iidem ad Ecclesie redire desiderant unitatem, pro ut fuit^c a dictis nuntiis suis propositum coram nobis, volumus et mandamus ut tu, adiunctis tibi duobus viris prudentibus et honestis, eos qui voluerint de corde puro et consciencia bona et fide non ficta redire, sufficienti ab eisdem cautionem recepta, reconcilies ecclesiastice unitati. Illos vero quos in erroris^d sui tenebris persistentes de labe notaveris heretice pravitatis, exterminari precipimus a civitate iam dicta, et bona eorum omnia confiscari, ita quod nullo unquam tempore recipiantur in ipsa nisi forte divinitus inspirati se veros fidei orthodoxe cultores exhibitione operum demonstrarent. Et sic civitas ipsa reconciliata pariter et purgata, sub apostolice sedis protectione consistat non molestanda de cetero a comite supradicto vel aliis fidei catholicis, sed defendenda potius et fovenda.

Miramur insuper et movemur quod idem rex pro terra nobilium virorum Convenarum et Fussenensis comitum ac Gastonis de Bearnio restituenda sibi apostolicum per nuncios suos suppressa veritate mendacium exprimentes supripi fecit mandatum cum propter multa et magna eorum flagitia ob hereticorum favorem, quos manifeste defendunt, excommunicationis sint vinculo innodati. Unde cum mandatum pro talibus sic obtentum non teneat, illud tamquam subreptum penitus revocamus. Si vero iidem ecclesiastice unitati reconciliari desiderant, pro ut dicunt, venerabili fratri nostro Narbonensi archiepiscopo, apostolice sedis legato, nostris damus litteris in mandatis ut, recipiens ab ipsis non solum iuratoriā cautionem, cum iam sua sint iuramenta transgressi, sed et aliam quam viderit expedire, beneficium eis absolutionis impendat. Et hiis rite promissis tamquam vere devotionis inditiis, cardinalem de latere nostro legatum, virum honestum, providum et constantem, iuxta petitionem suam ad partes illas curabimus destinare, qui non declinans ad dexteram vel sinistram, sed incedens regia via semper, que recte facta invenerit, aprobet et confirmet, errata vero corrigat et emendet, et tam nobilibus antedictis quam aliis conquerentibus exhiberi faciat iusticie complementum. Interim ergo inter regem ipsum ac terram suam et dictum comitem Montis Fortis ac suam, volumus et mandamus firmas treugas fieri et servari, hereticis prorsus exceptis, cum quibus, cum nulla sit societas lucis ad tenebras nec participatio Christi ad Belyal, aut pars infidelibus cum fidei, orthodoxe fidei professores treugas habere non convenit sive pacem, mandantes nichilominus comiti antedicto ut sibi pro terra quam tenet a rege iam dicto reverenter exhibeat quod exhibere tenetur. Illud autem excellentiam suam volumus non latere, quod si Tolosani et nobiles sepedicti adhuc quoque in errore suo duxerint persistendum, nos per indulgentias innovatas cruce signatos et fideles alios precipimus excitari ut ad extirpandam pestem huiusmodi divino freti auxilio insurgentes, tam contra ipsos quam quoslibet alios receptatores aut defensores eorum, qui [plus]^e ipsis hereticis sunt nocivi, procedant in nomine Domini Sabaoth. Si enim predictus rex aliter duceret faciendum, preter indignationem

divinam quam ex hoc contra se proculdubio provocaret, grave ac irreparabile posset incurrere detrimentum, nec nos, quantumcumque suam diligamus personam, ei contra fidei christiane negocium possemus parcere vel deferre. Quantum enim sibi periculum immineret, si Deo et ecclesie presertim in causa fidei se opponeret ut consumationem sancti operis impediret, eum non solum vetera sed et moderna possunt exempla docere. Nos autem regem et comitem supradictos per litteras nostras monuimus ut que premisimus, prompto animo, quantum ad eos pertinet, exequantur. Ideoque fraternitati tue per apostolica scripta mandamus quatinus prefatos regem et comitem supradictos monens ad id efficaciter et inducens procedas circa cives predictos secundum formam superius comprehensam. Tu, denique frater archiepiscopus, super te ipso et credito tibi grege taliter vigilare procures extirpando vitia et plantando virtutes ut in novissimo districti examinis die coram tremendo iudice qui reddet unicuique secundum opera sua, dignam possis reddere rationem.

Datum Lateranen., kalendas iunii, pontificatus nostri anno sextodecimo.

Monemus igitur serenitatem regiam et exhortamur in Domino Ihesu Christo et ex parte domini pape requirimus quatinus, tam de treugis faciendis cum comite Montis Forti quam et de aliis, apostolica monita et consilia efficaciter audiatis, firmam enim spem gerere potestis quod si tam pii patris salubribus monitis et mandatis acquieveritis vobis cedet ad honorem et gloriam et utilitatem regni vestri. Nos enim, sicut vos multum diligimus et semper dileximus, optamus vestrum et regni vestri profectum et honorem.

a. B avantposa Illustrissimo domino et in Christo sibi karissimo Petro, Dei gratia regi Aragonensi et comiti Barchinone, F., eadem gratia Tolosanensis episcopus, salute et semper in Domino feliciter prosperari. Notum facimus celsitudini vestre [interlineat] nos litteras domini pape recepisse sub hac forma. – Innocentius episcopus, servus servorum Dei, venerabili fratri Tolosanensi episcopo, salute et apostolicam benedictionem. – *b. Raspat.* – *c. -t corregeix -s.* – *d. -i- corregeix -e-.* – *e. Raspat.*

MEMÒRIES DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA

Títols publicats

- 1/1 Pere PUJOL, *L'urna d'argent de sant Ermengol, bisbe d'Urgell* (1927)
- 1/2 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Paquimeres i Muntaner* (1927)
- 1/3 Josep M. MILLÀS, *Documents hebraics de jueus catalans* (1927) [exhaurit]
- 1/4 Josep de Calassanç SERRA-RÀFOLS, *Forma conventus tarraconensis*, vol. I, *Baetulo-Blanda* (1928)
- 2/1 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, 1a part (1926-1950) [exhaurit]
- 2/2 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, 2a part (1952) [exhaurit]
- 3 Josep PUIG I CADAFALCH, *La geografia i els orígens del primer art romànic* (1930) [exhaurit]
- 4 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *La població de la Grècia catalana en el XIV èn segle* (1933)
- 5 Joan BERGÓS, *L'escultura a la Seu Vella de Lleida* (1935) [exhaurit]
- 6 Manuel TRENS, *Ferrer Bassa i les pintures de Pedralbes* (1936) [exhaurit]
- 7 Francesc PRAT, *L'aqüeducte romà de Pineda* (1936)
- 8 Ernest J. MARTÍNEZ-FERRANDO, *Pere de Portugal, «rei dels catalans», vist a través dels registres de la seva cancelleria* (1936) [exhaurit]
- 9 Josep PUIG I CADAFALCH, *Noves descobertes a la catedral d'Egara* (1948) [exhaurit]
- 10 Joaquim CARRERAS I ARTAU, *L'epistolari d'Arnau de Vilanova* (1950) [exhaurit]
- 11 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant*, vol. I (1950) [exhaurit]
- 12 Marià RIBAS, *El poblament d'Ilduro: Estudi arqueològic i topogràfic des dels temps prehistòrics fins a la destrucció d'Ilduro* (1952) [exhaurit]
- 13 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant*, vol. II (1952) [exhaurit]
- 14 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. III, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 1a part (1955) [exhaurit]
- 15 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. III, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 2a part (1955) [exhaurit]
- 16 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant*, vol. III (1956) [exhaurit]
- 17 Emili VIGO, *La política catalana del Gran Comitè de Salut Pública* (1956) [exhaurit]
- 18 Joaquim MIRET I SANS, *El forassenyat primogènit de Jaume II* (1957)
- 19 Josep MASCARÓ, *Els monuments megalítics a l'illa de Menorca* (1958) [exhaurit]
- 20 Enric MOREU-REY, *Els immigrants francesos a Barcelona: (Segles XVI al XVIII)* (1959) [exhaurit]
- 21 Lluís G. CONSTANS, *Francesc de Montpalau, abat de Banyoles, ambaixador del General de Catalunya* (1960) [exhaurit]
- 22 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 2a part, *El regnat fins a l'any 1282*, vol. I (1962) [exhaurit]
- 23 Josep BENET, *Maragall i la Setmana Tràgica* (1963) [exhaurit]
- 24 Àngel MARTÍNEZ i Joan VICENTE, *El poblat ibèric de Puig Castellar: Excavacions dels anys 1954-1958* (1966) [exhaurit]
- 25 Enric MOREU-REY, *Revolució a Barcelona el 1789* (1967)
- 26 Eufemià FORT, *El Llibre de Valldossera* (1968)
- 27 Ferran SOLDEVILA, *Els primers temps de Jaume I* (1968) [exhaurit]
- 28 Josep LLADONOSA, *L'Estudi General de Lleida del 1430 al 1524* (1970) [exhaurit]
- 29 Gaspar FELIU, *La clerecia catalana durant el Trienni Liberal* (1972)
- 30 Rafael BASTARDES, *La representació del Sant Crist al Taller d'Erill* (1977)
- 31 Manuel SEGRET, *Aportacions a la història de la vila de Sant Llorenç de Morunys i comarca* (1978; reimpr., 2005)
- 32 Pere FREIXAS, *L'art gòtic a Girona: Segles XIII-XV* (1983)
- 33 Montserrat PAGÈS, *Les esglésies pre-romàniques a la comarca del Baix Llobregat* (1983) [exhaurit]
- 34 Josep BAUCCELLS, *El fons «Cisma d'Occident» de l'Arxiu Capitular de la catedral de Barcelona: Catàleg de còdexs i pergamins* (1985)
- 35 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. I, *El domini carolíngi a Catalunya*, 1a part (1986) [exhaurit]
- 36 Mercè VILADRICH, *El «Kitāb al-'Amal Bi-l-asturlab» (Llibre de l'ús de l'astrolabi) d'Ibn al-Samḥ: Estudi i traducció* (1986) [exhaurit]

- 37 Josep M. MARQUÈS, *El cartoral de Santa Maria de Roses: Segles x-xiii* (1986)
- 38 Ramon d'ABADAL, *Els temps i el regiment del comte Guifred el Pilós* (1989) [exhaurit]
- 39 Miquel COLL I ALENTORN, *Guifred el Pelós en la historiografia i en la llegenda* (1990)
- 40 Mercè VIDAL, *Teoria i crítica en el Noucentisme: Joaquim Folch i Torres* (1991)
- 41 Isidra MARANGES, *La indumentària civil catalana: Segles XIII-XV* (1991)
- 42/1 Ignasi M. PUIG I FERRETÉ, *El monestir de Santa Maria de Gerri: Segles XI-XV*, vol. I, *Estudi històric* (1991) [exhaurit]
- 42/2 Ignasi M. PUIG I FERRETÉ, *El monestir de Santa Maria de Gerri: Segles XI-XV*, vol. II, *Col·lecció diplomàtica* (1991) [exhaurit]
- 43 Francesc AMORÓS, *Correspondència diplomàtica de Joan Francesc Rossell, 1616-1617: Una crònica de la cort de Felip III* (1992)
- 44 Eduard JUNYENT, *Diplomatari i escrits literaris de l'abat i bisbe Oliba* (1992)
- 45 Ramon PLANES, *La descripció dels arxius municipals catalans fins a la fi del segle XIX: L'Arxiu de la Ciutat de Solsona* (1993)
- 46 Constantin MARINESCU, *La politique orientale d'Alfonse V d'Aragon, roi de Naples (1416-1458)* (1994) [exhaurit]
- 47 Manuel MILÀ I FONTANALS, *Epistolari de M. Milà i Fontanals*, vol. III, *Anys 1881-1884* (1995)
- 48/1 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant* (ed. facsímil, 1995)
- 48/2 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 2a part, *El regnat fins a l'any 1282* (ed. facsímil, 1995)
- 49 Ignasi M. PUIG I FERRETÉ i M. Assumpta GINER MOLINA, *Índex codicològic del Viage literario de Jaume Villanueva* (1998)
- 50 Eulàlia DURAN [dir.], *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. 1, *Barcelona: Arxiu Històric i Biblioteca de Catalunya* (1998)
- 51 Francesc FONTBONA [dir.], *Repertori d'exposicions individuals d'art a Catalunya (fins a l'any 1938)* (1999)
- 52 Josep M. FIGUERES, *El primer diari en llengua catalana: Diari català (1789-1881)* (1999) [exhaurit]
- 53/1 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ [dir.], *Catalunya carolíngia*, vol. IV, Ramon ORDEIG [cur.], *Els comtats d'Osona i Manresa*, 1a part, *Prefaci. Introducció. Diplomatari (docs. 1-698)* (1999)
- 53/2 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ [dir.], *Catalunya carolíngia*, vol. IV, Ramon ORDEIG [cur.], *Els comtats d'Osona i Manresa*, 2a part, *Diplomatari (docs. 699-1478)* (1999)
- 53/3 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ [dir.], *Catalunya carolíngia*, vol. IV, Ramon ORDEIG [cur.], *Els comtats d'Osona i Manresa*, 3a part, *Diplomatari (docs. 1479-1873). Mapes. Índex* (1999)
- 54/1 Antoni RUBIÓ I LLUCH [ed.], *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*, vol. 1 ([1908]; ed. facsímil, 2000)
- 54/2 Antoni RUBIÓ I LLUCH [ed.], *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*, vol. 2 ([1921]; ed. facsímil, 2000)
- 55 Eulàlia DURAN [dir.], *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. II.1, *Barcelona: Biblioteca Pública Episcopal i Biblioteca de la Universitat* (2000)
- 56 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Diplomatari de l'Orient català (1301-1409): Col·lecció de documents per a la història de l'expedició catalana a Orient i dels ducats d'Atenes i Neopàtria* ([1947]; ed. facsímil, 2001)
- 57 Albert BALCELLS i Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. I, 1907-1942 (2002)
- 58 Eulàlia DURAN [dir.], *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. II.2, *Barcelona: Biblioteca de la Universitat (II)* (2001)
- 59 Francesc FONTBONA [dir.], *Repertori de catàlegs d'exposicions col·lectives d'art a Catalunya (fins a l'any 1938)* (2002)
- 60 Eulàlia DURAN [dir.], *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. III, *Barcelona: Arxiu Capitular, Arxiu de la Corona d'Aragó, Arxiu de les Carmelites Descalces, Arxiu del Monestir de Sant Pere de les Puelles, Arxi Històric de Protocols, Arxiu Històric Provincial dels Franciscans de Catalunya, Arxiu Provincial dels Caputxins de Catalunya, Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès, Biblioteca de l'Illustre Col·legi d'Advocats, Biblioteca de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, Biblioteca de la Reial Acadèmia de Bones Lletres. Apèndix* (2003)

- 61/1 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ [dir.], *Catalunya carolíngia*, vol. v, Santiago SOBREQÜÉS, Sebastià RIERA i Manuel ROVIRA [cur.], *Els comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada*, 1a part, *Prefaci. Introducció. Diplomatarium (docs. 1-386)* (2003)
- 61/2 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ [dir.], *Catalunya carolíngia*, vol. v, Santiago SOBREQÜÉS, Sebastià RIERA i Manuel ROVIRA [cur.], *Els comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada*, 2a part, *Diplomatarium (docs. 387-630). Mapes. Índex* (2003)
- 62 Josep PUIG I CADAFALCH, *Josep Puig i Cadafalch: Escrits d'arquitectura, art i política* (2003)
- 63 Isabel SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General de Catalunya (1413-1479)* (2004)
- 64 Jordi BOLÒS, *Els orígens medievals del paisatge català: L'arqueologia del paisatge com a font per a conèixer la història de Catalunya* (2004)
- 65 Joaquim MIRET I SANS, *Itinerari de Jaume I el Conqueridor* ([1908]; ed. facsímil, 2004)
- 66 Jaume RIBALTA, *Dret urbanístic medieval de la Mediterrània* (2005)
- 67 Elisabet FERRAN, *El jurista Pere Albert i les Commemoracions* (2006)
- 68 Stefano Maria CINGOLANI, *Historiografia, propaganda i comunicació al segle XIII: Bernat Desclot i les dues redaccions de la seva crònica* (2006)
- 69 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Epistolari grec*, vol. 1, *Anys 1880-1888* (2006)
- 70/1 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ [dir.], *Catalunya carolíngia*, vol. VI, Pere PONSICH [cur.], *Els comtats de Rosselló, Conflent, Vallespir i Fenollet*, 1a part, *Prefaci. Introducció. Diplomatarium (docs. 1-328)* (2006)
- 70/1 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ [dir.], *Catalunya carolíngia*, vol. VI, Pere PONSICH [cur.], *Els comtats de Rosselló, Conflent, Vallespir i Fenollet*, 2a part, *Diplomatarium (docs. 329-649). Mapes. Índex* (2006)
- 71 Eulàlia DURAN [dir.], *Repertori de manuscrits catalans (1620-1714)*, vol. I, *Barcelona: Biblioteca de Catalunya* (2006)
- 72 Albert BALCELLS, Santiago IZQUIERDO i Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. II, *De 1942 als temps recents* (2007)
- 73 Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans Cròniques: I. Llibre dels feits del rei En Jaume* (2007)
- 74 Lluís NICOLAU D'OLWER, *Democràcia contra dictadura: Escrits polítics, 1915-1960* (2007)
- 75/1 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, 1a part ([1926-1950]; ed. facsímil, 2007)
- 75/2 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, 2a part ([1952]; ed. facsímil, 2007)
- 76/1 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. III, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 1a part ([1955]; ed. facsímil, 2007)
- 76/2 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. III, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 2a part ([1955]; ed. facsímil, 2007)
- 77 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Epistolari grec*, vol. 2, *Anys 1889-1900* (2008)
- 78 *Discursos inaugurals de les institucions científiques catalanes a cavall del segle XVIII i XIX* (2007)
- 79 Louis BARRAU i Jaume MASSÓ, *Cròniques catalanes*, vol. II, *Gesta comitum Barcinonensium* ([1925]; ed. facsímil, 2007)
- 80 Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans Cròniques: II. Crònica de Bernat Desclot* (2008)
- 81 Eulàlia DURAN [dir.], *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)* (2008)
- 82 *El costumari del monestir de Sant Cugat del Vallès* (2009)
- 83 M. Teresa FERRER i Manuel Riu [dir.], *Tractats i negociacions diplomàtiques de Catalunya i de la Corona catalanoaragonesa a l'edat mitjana*, vol. I.1, *Tractats i negociacions diplomàtiques amb Occitània, França i els estats italians, 1607-1213* (2009)

AQUESTA OBRA S'HA ACABAT D'IMPRIMIR
A L'OBRADOR DE LIMPERGRAF, SL
A BARBERÀ DEL VALLÈS
EL DIA 30 DE DESEMBRE DE 2009

